

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYET'TEN BÜYÜK SÖYLEV'E
ANKARA-İSTANBUL İKİLEMİ
(1923-1927)**

**DOKTORA TEZİ
Emin Alp MALKOÇ
2902050004**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İstanbul 2012

TEZ ONAYI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2902050004 numaralı Emin Alp MALKOÇ'un hazırladığı "Cumhuriyetten Büyük Süylev'e Ankara-İstanbul İnkilemi (1923-1927)" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTÖRA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANSÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca 06.03.2012 Salı günü saat : 11.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *kabulüne* ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Prof.Dr.Sabahattin ÖZEL. (Dünşman)	<i>Kabul</i>	<i>C. Özel</i>
Prof.Dr.Süleyman BEYOĞLU (Mar.Üniv.)	<i>Kabul</i>	<i>S. Beyoğlu</i>
Doç.Dr.İşıl ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU	<i>Laure</i>	<i>I. Çakan</i>
Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR	<i>Kabul</i>	<i>A. Soydan</i>
Yrd.Doç.Dr.H.Cevahir KAYAM	<i>Kabul</i>	<i>H. Kayam</i>

İÜ Beyazıt Kampüsü Rektörlük Binası Kat : 3

Tel : 0 212 440 03 66 0 212 440 00 00 /10056 Fax :0 212 440 03 45-0 212 440 0000/10441

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Cumhuriyet’ten Büyük Söylev’e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)**” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir, bunu şerefim ve onurumla doğrularım.

10/01/2012

Emin Alp MALKOÇ

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	426162
Yazar Adı / Soyadı	EMİNALP MALKOÇ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 41018014122
Telefon / Cep Telefonu	02125249977
e-Posta	mal kocem@itu.edu.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Örgün Adı	CLİMİ LURİYETTEN BÜYÜK SÖYLEV'E ANKARA-İSTANBUL İKİLEMİ (1923-1927)
Tezin Terömesi	ANKARA-İSTANBUL DILEMMA FROM THE REPUBLIC TO THE GRAND DISCOURSE (1923-1927)
Konu Başlıdan	Türk İnkılap Tarihi
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İktisadi ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İktisadi ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Atatürk İktisadi ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yıl	2012
Sayfa	492
Tez Danışmanları	Prof. Dr. SABAHATTİN ÖZEL
Dizin Terimleri	Ankara- Ankara İstanbul-İstanbul Ekşilik-Ambassadorship Milli saraylar-National palaces Türkiye Cumhuriyeti - Turkish Republic Türk İnkılap tarihi-Turkish revolution history
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzin	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelenmesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının 13.03.2015 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarımı saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

NOT: (Birtelme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

13.03.2012

İmza

ÖZET

CUMHURİYET'TEN BÜYÜK SÖYLEV'E ANKARA-İSTANBUL İKİLEMİ (1923-1927)

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmasıyla başlayan Anadolu ile İstanbul arasındaki siyasal çekişme, Heyet-i Temsiliye üyelerinin 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya gelmeleriyle birlikte daha çok Ankara ile İstanbul arasındaki bir iktidar mücadelesine dönüşmüştü. Kurtuluş Savaşı yıllarında bir yandan dışa karşı bir bağımsızlık mücadelesi verilirken bir yandan da ulusal kabul edilen sınırlar içinde Ankara ile İstanbul arasında siyasal iktidar çekişmesi yaşanacaktı.

Milli Mücadele döneminin Ankara'nın zaferiyle sonuçlanmasının hemen sonrasında 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat'ın TBMM tarafından kaldırılması, Ankara-İstanbul iktidar mücadelesinde Ankara cephesinin kesin üstünlüğünün bir göstergesi idi. Ancak 1922 sonbaharında, sadece Ankara ile İstanbul arasındaki iktidar mücadelesi son bulmuştu. Bu dönemden itibaren ve özellikle Ankara'nın başkent haline getirilmesi ve Cumhuriyet rejimine geçiş, Hilafet'in kaldırılması gibi siyasal yönü ağır basan üstyapı devrimlerinin İstanbul'un konumunu değiştirmesine paralel olarak Ankara-İstanbul ikilemi 1920'li yılların sonlarına kadar sürecekti.

İstanbul ve şehrin etkin sınıfları, iki imparatorluğa başkentlik yapan şehrin konumunu kaybetmesine karşı çeşitli kanalları kullanarak tepki sergileyeceklerdi. Genelde, eski imparatorluk merkezi ile yeni ulus-devletin başkenti arasında ortaya çıkan ikilem, şehrin konumunu yitirmesine direnme çabasından doğmuş ve İstanbul'un sosyolojik anlamda direnişini de kapsayacak şekilde eski-yeni çelişkinin yansıtmıştı. Eski-yeni çelişkinin oluşturduğu eksen üzerinden birçok farklı alanda kendisini göstermişti. Ancak hemen her alanda hüküm süren ve belirleyici etkisini hissettiren bu ikilemin kaynağı, imparatorluktan ulus-devlete dönüşümün getirdiği üst yapıdaki çelişki idi. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında tarihsel çizgi açısından belirleyici bir olgu olan Ankara-İstanbul ikileminin merkezini diplomatik, siyasal, idari ve hukuki alanlardaki sorun ya da çelişkiler oluşturmuştu.

Devlet ve rejimin üst yapısıyla ilişkili olan diplomatik, siyasal, idari ve hukuki alanlarda 1923 ve 1927 yılları arasında etkili bir şekilde varlığını gösteren Ankara-İstanbul ikilemi, Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yazında eski başkenti ziyaretiyle son bulma devresine girecekti. Zaten bu ziyaret bir anlamda Ankara'nın İstanbul ile barışması niteliğini taşımıştı. "*Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*" adlı doktora tezi, Cumhuriyet'in ilk yıllarının birçok uygulamasını şekillendiren Ankara-İstanbul ikileminin diplomatik, siyasal, idari ve hukuki alanlar üzerinden hem asıl etkinlik merkezini, hem de belirgin yönlerini ortaya koyarak bu tarihsel çelişkiyi somutlaştırmaya hedeflemiştir.

ABSTRACT

ANKARA-ISTANBUL DILEMMA FROM THE REPUBLIC TO THE GRAND DISCOURSE (1923-1927)

The political dilemma between Anatolia and Istanbul, which began with the disembarking of Mustafa Kemal Pasha at Samsun on May 19, 1919, turned more into a struggle for power between Ankara and Istanbul with the arrival of the Representative Committee (Heyet-i Temsiliye) in Ankara on December 27, 1919. During the War of Independence, besides the struggle for independence, there would be a political debate between Ankara and Istanbul for power within the nationally accepted borders.

Right after the end of the National Struggle Period with the victory of Ankara, the abolition of the sultanate on November 1, 1922 by the Turkish Parliament (TBMM) was the sign of definite supremacy of Ankara's front in the struggle for power between Ankara and Istanbul. Nevertheless, in the autumn of 1922, only this struggle for power between Ankara and Istanbul came to an end. From this period on, parallel to the politically-outweighing superstructure revolutions that changed the position of Istanbul such as - especially- Ankara becoming the capital, transition to the republican regime, and abolition of the caliphate, the Ankara-Istanbul dilemma would continue until the end of 1920's.

Istanbul and the dominating classes of the city would show their reaction against the bereavement of the position of the city which had been the capital of two empires by using various channels. In general, the dilemma that emerged between the old centre of the empire and the capital of the new nation-state arose because of the effort of resistance against the defeat of the city's position and reflected the dilemma of the old and new by means of involving the sociological resistance of Istanbul. The axis of the dilemma of the old and new showed itself in several areas. However, the source of this dilemma which governed and took its determinative effect in almost all areas was the conflict in the superstructure caused by the transformation from the empire to the nation-state. Therefore, the centre of Ankara-Istanbul dilemma, which was a deterministic phenomenon in the first years of the Turkish Republic by means of historical process, was formed by diplomatic, administrative and juristic problems or conflicts.

The Ankara-Istanbul dilemma, which made its presence felt effectively on the diplomatic, political, administrative, and juristic areas related to the superstructure of the government and the regime between 1923 and 1927, would enter its final period with the visit of Mustafa Kemal Pasha to the old capital in the summer of 1927. In fact, this visit had the quality of Ankara's conciliation with Istanbul in a sense. The doctoral dissertation titled as "*Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*" has intended to objectify this historical conflict which shaped many implementations of the first years of the Republic by asserting both its real operation centre and its significant features through the diplomatic, political, administrative, and juristic areas.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANKARA-İSTANBUL İKİLEMİ BAĞLAMINDA DİPLOMATİK VE SİYASİ SORUNLAR 43

- A.Yeni Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerinde Tanınma Problemi ve İki Şehrin İkilemi 43
  - 1-Yeni Başkent'e ve Meşruluğuna Reddiye: Elçilikler Sorunu 43
  - 2-Hariciye Vekaleti'nin İstanbul Murahhaslığı..... 77
- B.Siyasal Yaklaşımlardaki Farklılıkların Doğurduğu Sorunlar ve İkilemler..... 87
  - 1-Eski Başkentte Yeni Siyaset ve Halk Fırkası 87
    - a)Halk Fırkası'nın İstanbul Örgütü 90
    - b)İstanbul Milletvekillikleri 115
  - 2-Modern Ulus Devletin Kurucusu ve Eski İmparatorluk Merkezi 139

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ VE MÜLKİ YAPILANMANIN ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUN VE ÇELİŞKİLER..... 165

- A.İmparatorluktan Ulus Devlete Kurumlarda ve Bürokraside İkilem Sorunsalı ve Çözüm Yolları..... 165
  - 1-İmparatorluk Kurumlarının Tasfiyesi 165
  - 2-Semboller Üzerinden Eski ve Yeni İdeoloji Sorunu: Saraylar ve Müzeler Üzerine... 203
  - 3-Osmanlı Kadrolarıyla Hesaplaşma ve 150'likler 237
  - 4-Devlet Memurları ve Emeklilik Sorunları 274
- B.Eski ve Yeni Başkent Çelişkisi İçinde İki Kentin İdaresi..... 300

1-Vilayetler ve Valiler.....	302
a)Ali Haydar Bey	305
b) Raşid Bey	312
c)Süleyman Sami Bey	322
2-Asayiş.....	329
3-Eski Başkent'in İdari Yapısından Kaynaklanan Bir Çelişkinin Yansıması: Beyoğlu ve Üsküdar Vilayetleri	341

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUK MERKEZİNDEN ULUS DEVLET BAŞKENTİNE YENİ REJİMİN ADALET MEKANİZMASI SORUNSALI VE BAROLAR 351

A.Ankara ve İstanbul Barolarının Tasfiyesi ve Yeni İstanbul Barosu..... 358

B.Lütfi Fikri Bey Olayları..... 387

    1-İstanbul İstiklal Mahkemesi ve Lütfi Fikri Bey..... 387

    2-Ankara İstiklal Mahkemesi ve Lütfi Fikri Bey..... 393

SONUÇ 399

KAYNAKÇA 406

EKLER..... 431

ÖZGEÇMİŞ..... 479

ÖNSÖZ

Doktora öğreniminin en hassas, kritik ve zor dönemlerinden biri, kuşkusuz tez seçim sürecidir. Üstelik son derece titiz davranılması gereken tez seçiminin önemi, özellikle akademisyen adaylarının uzmanlık alanlarının belirlenmesi ve bu tercihin geleceklere etkisi göz önüne alındığında daha da artmaktadır. “*Cumhuriyet’ten Büyük Söylev’e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*” adlı doktora tezi seçilirken bu genel prensipler çerçevesinde hareket edilmeye çalışıldı. Bunların yanında tezin belirlenmesinde danışman hocam Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel’in öneri ve yönlendirmelerinin payı oldukça büyüktür. Hocam Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel, “*bakir bir alan*” ifadeleriyle tanımladığı ve çok fazla araştırma yapılmamış erken Cumhuriyet döneminin bu en erken evresini uzmanlık alanı olarak çalışma tavsiyesinde de bulunmuştu. Böylece bu kritik süreç hocam Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel’in katkılarıyla aşıldı.

Erken Cumhuriyet dönemini birçok farklı yönde etkileyen bir tarihsel çelişki ya da olguyu etkinlik merkezi ve belirgin yönleriyle ortaya koymayı amaçlayan tez, giriş kısmı dışında üç ana bölüm olarak düzenlenmiştir. Giriş bölümünde daha çok milli mücadele yıllarını kapsayacak şekilde Ankara-İstanbul ikileminin kökeni ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde diplomatik sorunlar bağlamında Ankara-İstanbul ikileminin uluslararası boyutu değerlendirilmiş ve Cumhuriyet Halk Fırkası ile Mustafa Kemal Paşa merkez alınarak Türkiye’deki siyasal çerçevesi çizilmiştir. İkinci bölümde Türkiye’deki devrim sürecinin paralelinde idari ve mülki yapılanma gerçekleştirilirken bu ikilemin etkisi, yarattığı sorunlar ve çözüm yolları irdelenmiştir. Son ana bölüm olarak üçüncü bölümde ise hukuksal düzenlemeler çerçevesinde bu tarihsel ikilem ve uzantıları ele alınmıştır.

“*Cumhuriyet’ten Büyük Söylev’e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*” adlı doktora tezinin hazırlanışı sırasında özellikle daha önce farklı çalışmalarda ele alınmış ve çok bilinen konuların değerlendirilmesinden mümkün olduğu ölçüde kaçınılmıştır. Böyle konular çok gereksinim duyulması halinde değerlendirilmiş ve sadece ortaya konmaya çalışılan yaklaşımdan ziyade gerektiği kadar bilgi, hatırlatıcı yönü dikkate alınarak aktarılmıştır. Bunun yanında tezin içinde yer alan konuların da tekrarlanmasından uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu genel yaklaşımların doğal sonucu olarak, bu çalışmada arşiv belgeleri, TBMM Zabıtları ve dönemin süreli yayınları gibi birinci el kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmasına özen gösterilmiştir. Bu kapsam içinde özellikle algılamayı etkilemelerinden dolayı ve o günlerin siyasi-sosyal konjonktürünü tasvirleştirebilmek adına gazetelerin kaynak olarak değerlendirilmesine ağırlık verilmiş; bu anlamda genellikle *Cumhuriyet* gazetesi ön planda tutulmuştur. Bu tercih gazetenin siyasal açıdan Ankara cephesinde ekonomik açıdan İstanbul cephesinde yer almasıyla ilgili idi. Diğer yandan birinci el kaynakları fazlasıyla kullanabilmek ve yansıtabilmek için eski ekolleri anımsatsa da yer yer oldukça uzun dipnotlar kullanma gereği ortaya

çıktı. Böyle uzun dipnot kullanma zorunluluğu biraz da verileri orijinal halleriyle sergileyebilme isteğinin bir sonucuydu. Bunun yanında yine doğrudan alıntılar tırnak içinde italik olarak yazılmış, bilinmeyen kelimelerin anlamları parantez içlerinde sunulmuştur.

Hemen her tezde olduğu gibi bu tezin hazırlanış sürecine de hem bireysel hem kurumsal düzeyde çeşitli katkılarda bulunulmuştur. Herşeyden önce böyle bir tez konusunu önermesi nedeniyle danışman hocam Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel'e tüm samimiyetimle özel bir teşekkür etmem gerekiyor. Çünkü sadece bana bir akademik kimlik ve çalışma alanı kazandırmakla kalmadı, diğer öğrencilerine de yaptığı gibi neredeyse yıllardır Sayın Özel benimle birlikte çalıştı. Kendi araştırmaları sırasında rastladığı bulguları benimle paylaştı ve bu arada tezin içinde bir dipnotta belirtildiği gibi daha önce hiçbir kaynakta değerlendirilmeyen Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi bir bilgiyi paylaşarak bu çalışmada yer almasını sağladı. Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel'e tüm destek ve yardımlarından dolayı bütün içtenliğimle teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

Tez çalışması sırasında burada yer veremeyeceğim kadar çok kişinin doğrudan ya da dolaylı katkıları olmuştur, hepsine teşekkür etmeği bir borç biliyorum. Başta Doç. Dr. Işıl Çakan Hacıbrahimoglu ile Yar. Doç. Dr. H. Cevahir Kayam olmak üzere İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde görevli tüm hocalarım ile kurumun çalışanlarına yardım ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Ancak özellikle belirtmem gerekir ki bu süreci tamamlamamda yine çok önemli bir katkı, bana gösterdikleri anlayış ve sabır çerçevesinde ailemden geldi, hepsine minnettar olduğumu belirtmeliyim. Bu bireysel desteklerin dışında Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Cumhuriyet Gazetesi ve Atatürk Kitaplığı gibi kurumlara çalışmalarımda kolaylık sağlamalarından dolayı teşekkür etmeliyim.

Eminalp Malkoç
16 Aralık 2011

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Akt.	: Aktaran
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BCA.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz./bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
HF	: Halk Fırkası
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
K.	: Kısım
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

İstanbul, geçmişİ Milat'tan bir hayli öncesine uzanan Doğru Roma ve Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmış bir şehirdi¹. İki imparatorluğun mirasını taşıyan tarihsel başkent olarak özellikle Osmanlı döneminde bir saraylar merkezi haline gelmişti. Devlet daireleri ve teşkilatı bütün kuvvetiyle burada yoğunlaşmıştı. On binlerce memur İstanbul'da yaşıyordu. Sanayi açısından birkaç devlet fabrikası bulunuyordu. Zamanla geri kalmış el sanatları Batı sanayi ve fabrikalarının etkisiyle ezilmişti. Ticaret, Batı sermayesine aracı olan gayrimüslimlerin elinde toplanmıştı ve *Cumhuriyet* gazetesinin aktarımıyla “*gayr-ı Milli*” idi². Fakat bunların hepsinin üstünde İstanbul, Osmanlı düzeni içerisinde, Misak-ı Milli'de de belirtildiği gibi, Payitaht-ı Saltanat-ı Seniye, Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olarak üç başlı bir başkentti³.

Yine İsa'dan çok önce yerleşim alanı haline gelen ve kuruluşu çeşitli efsanelere dayanan Ankara ise genellikle İstanbul'dan geri planda kalmakla birlikte 20. yüzyılın ilk çeyreği içinde yıldızı parlayan bir merkez haline gelecekti⁴.

1925'te Selim Sırrı (Tarcan) Ankara'yı çamurdan yapılmış “*koca bir köyden başka bir şey değildi*” sözleriyle aktaracaktı ki yine yazara göre o Ankara, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık altı asırlık bir vilayet merkezi

---

¹ İstanbul'un kuruluşu M.Ö. 660 ile tarihlendirilmektedir. “İstanbul”, **İslam Ansiklopedisi**, C:V/II, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.1142-1214/44; Orhan Koloğlu, “Osmanlı'nın Son Dönemine İki Kent ve İlişkileri”, **İki Şehrin Hikayesi**, Ed. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2003, s.9

² “İstanbul Bir Sanayi Şehri Olacaktır”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1924 (No:68), s.6

³ Bilal N. Şimşir, **Ankara... Ankara, Bir Başkent'in Doğuşu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988, s.47

⁴ “Ankara”, **İslam Ansiklopedisi**, C:I, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, 1978, s.438-448; Koloğlu, “Osmanlı'nın Son Döneminde İki Kent ve İlişkileri”, s.9. Ankara gibi İstanbul Boğazı ile şehrin geçmişi de mitolojik efsanelerle süslenmiştir. Selim Pullu, “Antik Batı Mitolojisinde İstanbul Boğazı Efsaneleri”, **İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul**, Ed. Feridun M. Emecen, İstanbul, Kitabevi, 2010, s.77-91

idi⁵. Ankara, Osmanlı devleti arazisinde eyalet teşkilatı meydana getirildiği sırada büyük Anadolu eyaletinin merkezine dönüşmüştü. Eyalet merkezi Kütahya'ya kaydırıldığında Ankara bir sancak merkezi olarak kalmıştı. Daha sonra Anadolu eyaletinden ayrılan bir eyalete merkez olmuş, ilerleyen süreçte bu eyalet Kırşehir, Yozgat, Çorum ve Kayseri sancaklarını kapsayan bir vilayete dönüştürülmüştü⁶. Vilayet merkezi halindeki Ankara'da 1879'da bir İngiliz konsoloslugu açılmıştı⁷.

Nüfus verilerine göre İstanbul'un 1893 yılında nüfusu (İstanbul ve üç ilçe/Bilad-ı Selase: Üsküdar, Eyüp, Galata dahil) 873.565, 1914'te ise 909.978 olarak değerlendirilirken, 1893 yılında merkez kazasında 25.585 kişi yaşayan Ankara Sancağı'nın toplam nüfusu 29.983 ve vilayetin nüfusu ise 847.132 idi⁸. O dönemde Ankara vilayeti Ankara, Kayseri, Kırşehir, Yozgat ve Çorum

---

⁵ Selim Sırrı, "Dünki ve Bu Günki Ankara", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1925 (No:460), s.3

⁶ "Ankara", **İA**, s.444

⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s.26

⁸ Ankara ve İstanbul'a yönelik nüfus araştırma ve tahminlerinde farklı değerlerle karşılaşılmaktadır. Kemal Karpat'ın çalışmasındaki 1872 ve 1874 yıllarındaki nüfus değerlendirmelerine göre İstanbul'da 1.481.200 kişi bulunurken Ankara'nın nüfusu 849.432'si Müslüman olmak üzere 1.004.478 olarak hesaplanmıştı. 1872'de İstanbul'un Avrupa kesiminde 285.100 Müslüman ve 400.100 Gayrimüslim, 1874'de ise İstanbul'un Asya kesiminde 455.500 Müslüman ve 340.500 kişi sayılmıştı. 1877/1878'de ise Ankara'nın toplam nüfusu 282.799 idi. 1877/1878'de ise nüfus, Ankara 102.875, Yozgat 91.487, Kayseri 65.443 ve Kırşehir 22.994 kişi olarak belirlenmişti. Aynı çalışmada "1881/82-1893 Osmanlı Genel Sayımı" başlığı altında Küçükçekmece, Gebze, Kartal, Beykoz, Şile ve Adalar gibi İstanbul Belediyesi'ne bağlı kenar semtlerde yaşayanların toplamı 80.702 olarak verilmişti. Kemal Karpat, "Osmanlı Devletinde Müslümanlar ve Gayrimüslimler, 1894" ekinde Ankara vilayetinin toplam nüfusunu 875.000 olarak kaydetmektedir. "1895 Yılına Kadar Sayılan Müslüman ve Gayrimüslim Tebaa" ekinde ise İstanbul 853.191 kişi gösterilirken Ankara 914.152 olarak çıkmaktadır. 1906 yılı verilerine göre İstanbul'un nüfusu 601.355 ve kenar semtlerin ise 82.433 idi ki toplam nüfus 683.788'i buluyordu. Ankara'nın ise 1.105.438'e yükselmişti. 1914 yılına gelindiğinde İstanbul'un nüfusu (Bakırköy, Adalar, Beyoğlu, Üsküdar, Gebze, Kartal, Beykoz ve Şile dahil) 905.882'yi buluyordu. Ankara'nın ise (Ayaş, Beypazarı, Haymana, Nallıhan, Çorum, Kırşehir, Yozgat da dahil) 952.508 idi. Çalışmasının "Osmanlı Sayım Raporlarının Özeti, 1893-1914" bölümünde 1894'te Ankara 847.482, İstanbul 1.030.234, 1914'te ise Ankara 1.156.891, İstanbul 909.978 olarak değerlendirilmişti. Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s.250-257,266-269,290-291,320-324,334,352,356,362,396,400-401. 1890 tarihli Vital Cuinet'in nüfus tahminlerinde Ankara (ve vilayeti) 27.825, Yozgat 15.000, Çorum 12.000, Boğazlıyan 8.000, Kayseri 72.000, Talas 3.000, Kırşehir 8.462, Hacibektaş 1.519 kişi görülmektedir (Vital Cuinet İstanbul'un sadece Anadolu yakası ve Adalar için nüfus verilerini ortaya koymuştu). Bir başka çalışmada Ankara kentinin nüfus tahminleri 1890'da 28.000, 1900'de 25.000-30.000 ve 1912'de 35.000 olarak ele alınmıştı. Vilayetlere göre resmi Osmanlı İstatistiklerinde Ankara Vilayeti 1897'de 1.018.747, 1906'da 1.157.131, 1914'te ise 953.817 kişi olarak kaydedilmişti. İstanbul ise aynı istatistiklere, tarih sırasıyla 1.030.234 (1897), 782.231 (1906) ve 909.978 (1914) kişi olarak geçmişti. Osmanlı nüfus sayımlarına göre İstanbul'un 1896 nüfusu 1.115.946 (Vital Cuinet'in İstanbul Anadolu yakası için verdiği rakamlara İstanbul, Galata, Eyüp ve Beyoğlu'nu kapsayan 1885 sayımı sonuçları eklenerek elde edilmiştir), 1906 nüfusu 864.576 ve 1914 nüfusu ise 909.978 olarak hesaplanmıştı. Cem Behar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, Tarihi İstatistikler Dizisi C.II, Ankara, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003, s.34,43,47-48,71-72

illerini kapsıyordu. İngiliz raporlarına göre 19. yüzyılın hemen sonlarında vilayet merkezi durumunda bulunduğundan Ankara'da memur sayısı imam, hoca, öğretmenler de düşünülduğünde bir hayli yüksekti. 1914 yılında ise Ankara vilayetine Ankara, Yozgat, Kırşehir ve Çorum sancakları bağlı idi. Nüfusu ise toplam 953.797 (Ankara 317.519, Çorum 251.470, Kırşehir 182.847 ve Yozgat 201.861) kişi idi. Ankara ve civarındaki bu nüfus artışının etkenlerinden biri Balkan Savaşı sonucu yaşanan göçlerdi⁹. Aynı yıl için İstanbul'un nüfusu hakkında Osmanlı resmi yayınları 909.978 ve 977.262 şeklinde iki farklı tahmin içeriyordu¹⁰. 1919 yılına yönelik İngiliz dışişleri raporları Ankara vilayetinin nüfus tahminini 903.000 kişi olarak gösteriyordu¹¹. Bu yıla yönelik diğer tahminlerde Ankara vilayetinin nüfusu 953.817, İstanbul vilayetinin nüfusu ise 1.300.000 olarak değerlendirilirken Milli Mücadele'nin hemen başlarında kent düzeyindeki nüfus tahminleri Ankara için 27.000, İstanbul için ise 1.122.000 civarında idi¹².

Bu nüfus tablosu içinde 1913-1914 yıllarında İstanbul vilayetinde toplam 80 resmi ibtidai okulu bulunurken Ankara vilayetinde bu sayı 291 idi. İstanbul'daki ibtidai okullarda 21 memur (1 kadın memur), 483 öğretmen (147 kadın öğretmen) ve 135 hizmetli (31 kadın hizmetli) görev yapıyordu. Ankara'daki okullarda ise 2 memur, 407 öğretmen (43 kadın öğretmen) ve 103 hizmetli (14 kadın hizmetli) bulunuyordu. Aynı dönemde İstanbul'da Sultani, İdadi, diğer dairelere bağlı olanlarla özel okulların toplam sayısı 38 (8 Sultani ve 2 İdadi Maarif'e bağlıydı) iken Ankara'da 1 Darülmüallimin ile beraber bu okulların sayısı 6 idi (Okullardan Ankara Ziraat ve Ameliyat Mektebi, Ticaret

---

⁹ Ankara'daki İngiliz konsoloslğunun raporlarında Ankara Vilayeti'nin nüfusu 1877 sayımına göre 1.179.222'si Türk ve Müslüman olmak üzere 1.347.733 kişi idi. Ankara Sancağı'nda ise 558.534 Türk-Müslüman ve 26.118 Gayrimüslim vardı. Ankara kentinde nüfus 24.000 kadardı. Yine İngilizlere göre 1893'te ise 18.000 civarında Türkün bulunduğu kentte nüfus 29.000 civarında idi. Şimşir, **a.g.e.**, s.26-27,39-42. Bilal Şimşir'in çalışmasında 1914 verilerinin toplamında ya yazıma bağlı ya da hesaplama bağlı hata yapılmış olmalıdır. Ankara Sancağı 317.419 ve vilayetin toplam nüfusu ise 953.818 olarak görülmektedir.

¹⁰ 909.978 Osmanlı nüfus sayımı sonucu idi. 977.262 ise *İstanbul Beldesi İhsaiyat Mecmuası* tarafından yayınlanmıştı. Cem Behar, **a.g.e.**, s.78

¹¹ Cem Behar, **a.g.e.**, s.61

¹² Bu analizleri yapan Tevfik Çavdar, sözkonusu tahminlerin Birinci Dünya Savaşı öncesine ait olduğunu, savaş sonunda şehirlerin daha az nüfusa sahip olmaları gerektiğini ancak bunların belgelendirilemediğini belirtmişti. Ayrıca İstanbul'un nüfusunun abartıldığı, şehrin nüfusunun 900.000 üzerinde olduğunu gösteren inandırıcı bir kanıt olmadığı notunu da düşmüştü. Tevfik Çavdar, **Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, 2001, s.16,18-19. Bazı Avrupa ve Amerika kaynaklı yayınlarda ise 1914 yılı nüfus tahmini 1.200.000, 1919 tahmini 1.104.984 idi. Cem Behar, **a.g.e.**, s.79

ve Ziraat Nezareti'ne bağlıydı). İstanbul Vilayeti'ndeki bu okullarda 1019 kişi görevli bulunuyorken (Maarif'e bağlı olanlar 349), Ankara Vilayeti'nde 61'i Maarif'e bağlı olmak üzere toplam 67 kişi görev yapıyordu¹³.

Bu veri ve oranların yanı sıra 20'li yılların ortalarına uzanacak olan ekonomik dengelerin çizgilerini görebilmek amacıyla iki şehri iktisadi anlamda bir çerçeve içine yan yana koymak gerekir. Birinci Dünya Savaşı'na girildiği süreçte Ankara ile İstanbul'un tarımsal durumu şu verilerle karşılaştırılabilir:

Toprakların işletme büyüklüğü açısından illere göre dağılımda Ankara'da ortalama işletme büyüklüğü 41 dönüm iken İstanbul'da 11 dönümdü. Yüzdesele dağılım açısından bakıldığında ise 10 dönümden az olan işletmeler Ankara'da % 13, İstanbul'da % 43, 11-50 dönüm aralığında olanlar Ankara'da % 58, İstanbul'da % 35 ve 51 dönümden daha fazla olanlar ise Ankara'da % 29, İstanbul'da % 22 idi¹⁴. Bu verilerin ışığında Ankara daha büyük tarım alanlarının işletildiği, İstanbul ise Ankara'ya göre daha çok küçük arazi işletmelerinin yaygın bulunduğu bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz bu sonuç, İstanbul'un Ankara'ya göre daha sanayileşmiş bir alan olmasının yanında ticaret kapasitesinin fazlalığı ile de ilgiliydi.

Tevfik Çavdar'ın *İstatistik Yıllığı*'ni (1329 yılı) temel alarak ortaya koyduğu inceleme çerçevesinde gelir ve harcama dengesi açısından, devrim sürecinin öncesinde en normal sayılabilecek dönem olan 1911-1912 mali yılında (ve Lira üzerinden) Ankara'nın geliri 607.400, harcamaları 284.600 idi. Kişi başına gelir 1.23 iken harcama 0.58 idi. Kilometre kareye düşen gelir 16.26 iken harcama 7.62 idi. İstanbul'da gelir 3.462.700, harcamalar 1.712.900, kişi başına gelir 4.05, harcama 2.00, kilometre kareye düşen gelir 876.63 ve harcama 433.63 idi. Bu dönemden sonra savaşlar dizisi ve Anadolu'nun vereceği bağımsızlık mücadelesi kuşkusuz farklı dinamikler

---

¹³ Bu resmi ibtidai okullardan 1908 Eylül sonrasında açılanlar İstanbul vilayetinde 38, Ankara vilayetinde 229'du. Özel ibtidailerden İstanbul'da 14'ü Müslüman okulu iken Ankara'da bu sayı 19'du. İstanbul'da 102 Rum, 22 Ermeni, 13 Musevi, Ankara'da 9 Rum, 20 Ermeni ve 2 Musevi özel ibtidai okulu vardı. İstanbul'da, bunların dışındaki cemaatlerle birlikte yabancıların da ibtidai okulları bulunuyordu. Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, Tarihi İstatistikler Dizisi C.VI, Ankara, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000, s.165,168,171-179,184,188-189,266,268,276

¹⁴ Çavdar'ın incelemesinde ekili arazinin kullanımına göre yaklaşık dağılım (hektar ve oran açısından) Ankara'da tahıllar 516.490 % 90, sebzeler 6.757 % 1, sinai bitkiler 1.463 % 0.2, bağlar 46.411 % 8.8 ve İstanbul'da ise aynı sıralama tahıllar 8.146 % 79, sebzeler 45 % 0.5, sinai bitkiler 1.396 % 13.5, bağlar 738 % 7 şeklinde idi. Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.20,21,23-24

ortaya çıkaracak, yukarıdaki değerler değişecektir¹⁵. Fakat bu manzara devrim sürecine girilirken iki şehir arasındaki kesin mali farklılık hakkında bir izlenim vermesi bakımından son derece önemlidir.

Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan sürece -yani bir başka ifade ile siyasal anlamda Ankara-İstanbul ikilemi başlamadan hemen önceki döneme- Türkiye 15 vilayet ve bunlara bağlı 35 mülhak liva ile girmişti. İstanbul vilayetine Beyoğlu ve Üsküdar, Ankara vilayetine ise Kırşehir, Çorum, Yozgat bağlıydı. Çatalca, 17 müstakil livadan (mutasarrıflık) biri durumundaydı¹⁶.

Bu verilerin ortaya koyduğu tablo içinde iki şehrin çekişme ya da ikileminin, başkent olarak İstanbul'un güvenliği sorununa bağlı olarak 19. yüzyılda düşünce düzleminde ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim 1830'lu yıllarda Osmanlı ordusunda çalışan Alman subayı Helmuth Von Moltke'nin Türkiye Mektupları'nda en uygun başkent mevki olarak Ankara'yı gösterdiği ileri sürülse de¹⁷ teorik açıdan İstanbul'un alternatifinin düşünülmesinin ilk örneklerinden birini yüzyıl sonlarında Goltz Paşa'nın önerisi oluşturmaktaydı¹⁸.

Goltz Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ilk defa İstanbul'un karadan tehdit edilmesi üzerine, 1897 yılında başkenti Türkçe ile Arapça'nın sınırı üzerinde bir yere, Konya ya da Kayseri'ye taşımak gerektiğini savunmuştu. Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı haritasının değişmesine paralel olarak ısrarlı bir şekilde aynı görüşünü tekrarlayacaktı. Onun başkentin Anadolu'ya nakledilmesi tavsiyesi, Türk basınında çoğunlukla tepki ile

---

¹⁵ 1921 sonlarında maden imtiyazlarının dağılımı şu şekilde karşılaştırılabilir: Ankara'da toplam imtiyaz 20, devlete ait imtiyaz 4 iken İstanbul'da toplam imtiyaz 13, devlete ait olanlar 7 idi. Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.43,90-93

¹⁶ Genel bir değerlendirme çerçevesinde, 1920 yılı itibarıyla (Milli Mücadele'nin başında) TBMM'nin hükümler alanlarında 15 vilayet, 53 liva, 302 kaza ve 679 nahiye bulunuyordu. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yürürlüğe girdiğinde müstakil livalar vilayet statüsü kazanacak, Cumhuriyet'le ise liva ara birimi tamamen kalkacaktı. Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.252; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı'nda İkilik İktidar**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s.129-130

¹⁷ Koloğlu, "Osmanlı'nın Son Döneminde İki Kent ve İlişkileri", s.10; Mehmet Sarıoğlu, **"Ankara" Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.21. Moltke'nin Türkiye Mektupları'nda bu yönde doğrudan bir yaklaşıma rastlanmamıştır. İmparatorluğun şartları ve siyasal gerileyişle Moltke'nin İstanbul ve Ankara hakkındaki değerlendirmelerinden böyle bir çıkarımda bulunmanın kolay olmadığı da söylenebilir. Feldmareşal Helmuth Von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969, s.42-48,92,243-244,261,283-285

¹⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s.50

karşılanmıştı. A. Ziver ve Ali Kemal İstanbul'dan taşınmayı reddederken, Ali Haydar Mithat Bey geleneksel başkentten taşınma düşüncesini üzücü bulmuştu. Ermenice *Jamanak* gazetesi ise Goltz Paşa'ya cevabında bir ülkenin ucundan ziyade ortasından yönetilebileceği savını sakat bir görüş olarak yorumlamıştı. Bunlara karşılık eski Kütahya Milletvekili Gazeteci Ahmet Ferit (Tek) Bey, başkent in ülkenin merkezine “*milletin kalbine kurulması*” çizgisinde Kayseri üzerinde durmuş, hatta Ankara'dan oraya kadar demiryolunun uzatılmasını düşünürken Ankara'yı bir merkez olarak değerlendirmemişti. Bu büyük ihtimal ile Ankara'nın tanınmamasından kaynaklanmıştı¹⁹.

1877-1878 Osmanlı-Rus ve Balkan Savaşlarından sonra imparatorluk başkenti İstanbul, Birinci Dünya Savaşı sırasında denizden ve karadan tehdit altında kalmış; bundan dolayı hükümetin ve padişahın Anadolu'ya taşınması gündeme gelmişti. İstanbul'un işgale uğraması ihtimaline karşı hazırlıklar yapılmış ve Sultan Mehmet Reşat'ın Eskişehir'e gitmesi öngörülmüştü²⁰.

İlginçtir Mondros Ateşkesi sonrasında Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul, İtilaf Devletleri arasında da tartışmalara yol açmış; Fransız cephesi “*Türk Hükümetinin İstanbul'da kalması*” görüşünü savunurken, İngiliz cephesi ise Türkleri İstanbul'dan atmak üzerinde durmuştu. Curzon, kendisinin “*Vatikan formülü*” çerçevesinde siyasi başkent in Anadolu'ya kaydırılması fakat dini merkez olarak İstanbul'un devamını ileri sürmüştü. Hatta yeni bir başkent olarak Bursa ya da Konya seçeneklerini değerlendirirken üçüncü bir alternatif belirtmemişti. Onun da Ankara'yı göz önüne almaması dikkat çekici idi. Üstelik bu tartışmalar Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelip yerleştiği

---

¹⁹ **Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi**, İstanbul, Kara Kuvvetleri Yayınları, 1953, s.17-18; Şimşir, **a.g.e.**, s.48-55,88. İstanbul 1807 Şubat'ında Çanakkale Boğazını geçen ve 16 gemiden oluşan bir İngiliz filosu tarafından denizden ve 1829 yılında Kırklareli'ni ele geçiren Ruslar tarafından tehdit edilmişti. “İstanbul”, **İA**, s.1214/23,29-30. 1878'deki Rus ilerleyişi ve ardından 1912'de, Balkan Savaşı sırasında Bulgarların Çatalca'ya kadar gelmeleri İstanbul açısından kötü deneyimlerdi. Koloğlu, “Osmanlı'nın Son Döneminde İki Kent ve İlişkileri”, s.10

²⁰ Padişah bu öneriyi istemeyerek kabul edecekti. Mustafa Selçuk, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'un Maruz Kaldığı Tehditler”, **İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul**, s.287-316. İstanbul'un işgali sırasında bazı milletvekillerini saraya davet edip ülkenin geleceğine yönelik tavsiyelerini soran Sultan Vahdettin, Anadolu'ya örneğin Bursa'ya çekilmesini önerenlere “*Beyefendi, ulu ecdadımın payitahtından bana firarı mı teklif ediyorsunuz?*” yanıtını vermişti ki bu tavır, Padişahın Ankara'da toplanacak Meclis'in 1922'deki zaferine kadar süren politikalarını yönlendirici etkenlerden biri olacaktı. Koloğlu, “Osmanlı'nın Son Döneminde İki Kent ve İlişkileri”, s.12

günlere rastlıyordu²¹. Oysa İngilizlerin Türkleri İstanbul'dan atma ve Türk başkentini Anadolu'ya yollama niyetleri 1919 sonlarında basına sızdığında Türkiye'de tepki ile karşılanmış, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden İngiliz Yüksek Komiserliğine protesto telgrafları gönderilmişti. Yani Anadolu, 1920'de başkentini Anadolu'ya taşınmasına şiddetle karşı çıkmıştı.

13 Kasım 1918'deki fiili işgalden sonra gelişmeler İstanbul'u 16 Mart 1920 tarihli resmi işgale taşırken²², Sevres Barış Antlaşması'nın 36. maddesinde İstanbul Padişah'ın oturacağı başkent olarak Osmanlı'ya bırakılmıştı. *“Bununla birlikte, Türkiye [Antlaşma hükümlerine], özellikle soy, din ve dil azınlıklarının haklarına dürüst bir biçimde saygı göstermekte kusur ederse, Müttefik Devletler, yukarıda belirtilen hükmü değiştirmek hakkını kesinlikle saklı tutarlar, ve Türkiye, bu bakımdan alınacak bütün kararları kabul etmeyi şimdiden yükümlenir”* tehdidinin gölgesinde bölge kağıt üzerinde Osmanlı'ya ait iken pratik ve fiili olarak Boğazlar Komisyonu aracılığı ile bir İngiliz, Fransız, İtalyan işgal bölgesi haline sokulmuştu²³.

İtilaf Devletleri'nin ortaya koyduğu bu sonuç, Türkleri İstanbul'dan atma düşüncesiyle -özellikle İngilizlerin yaklaşımıyla- kısmen ama daha da önemlisi Anadolu'nun istekleri karşısında bir çelişkiyi ifade ediyordu. Bunun tam aksine, 28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan'ın ve 18 Temmuz 1920'de TBMM'nin gizli oturumlarında kabul edilerek yasallaşan²⁴ Misak-ı Milli'nin ilgili dördüncü maddesinde *“Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve Pay-ı Taht-ı Saltanat-ı Seniye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin emniyeti her dürlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve*

---

²¹ Şimşir, **a.g.e.**, s.55-58,62-66,89. Birinci Dünya Savaşı sırasında Paylaşma Projeleri çerçevesinde İstanbul'un Ruslara bırakılması kabul edilmişti. Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 14.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2010, s.68-69

²² Şimşir, **a.g.e.**, s.59,68-71,89-90

²³ **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.129. İtilaf Devletleri, İstanbul ile ilgili maddeyi Şubat 1920'de netleştirmişlerdi. Arkasından 5 ve 10 Mart'ta yaptıkları toplantılarda düşündükleri barış antlaşmasının (Sevres) ağır şartlarının Türklerle sert önlemler alınarak kabul ettirebileceklerini değerlendirerek İstanbul'u işgal kararı almışlardı. Şimşir, **a.g.e.**, s.73-74,76-78. Kuşkusuz bu işgalin gerçekleşmesinde, Akbaş cephaneliğinin basılması, Panislamist eğilimlerin ve giderek güçlenen Bolşevik yayılmacılığının İngiltere'nin bölgesel çıkarlarını tehdit etmesi, Güney Cephesi'nde özellikle Maraş'taki güçlü direniş ile Misak-ı Milli'nin Mebuslar Meclisi'nde kabul edilmesinin çok güçlü etkileri vardı. Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.122-123

münakalat-ı aleme küşadı hakkında bizimle sair bilumum alakadar devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir”²⁵ denilerek, Anadolu’nun bağımsızlık ruhuna uygun (fakat gelecekteki isteklerine aykırı) bir çözüm getirilmişti.

Birinci Dünya Savaşı biter bitmez İstanbul’un talihi hızla değişirken, Ankara, Anadolu’nun kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi paralelinde kısa süre içinde güçlü ve pratik bir alternatif haline gelecekti. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışından sonra şekillenmeye başlayan Anadolu’daki örgütlenme, Ankara ile İstanbul arasındaki iktidar mücadelesinin de habercisi idi. Aslında bu iktidar çekişmesi, Anadolu’daki direniş örgütlerini birleştirerek halka dayalı bir yapılanmayı öngören Amasya Tamimi ile başlamıştı. Zaten Amasya Tamimi’nden sonra İstanbul cephesinin Mustafa Kemal Paşa’ya karşı girişimleri ve O’nu geri getirtme çabaları ağırlık kazanmıştı²⁶.

Anadolu-İstanbul çekişmesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri’nin kararları doğrultusunda örgütlenmenin gelişmesine bağlı olarak derinleşmiş, çekişme derinleştikçe Anadolu’nun İstanbul üzerindeki baskınlığı da zamanla kendisini göstermişti. Kongrelerde Temsil Heyetleri gibi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında aktif bir yürütme kurulu yapılanmasına gidilmesi bu sonuca ulaşılmasını sağlayan etkenlerdendi. Mustafa Kemal Paşa’nın 21 Haziran 1919 tarihinde Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım (Adıvar), Kara Vasıf Bey gibi²⁷ İstanbul’daki bazı şahsiyetlere gönderdiği kongreye çağrı tamimindeki “*Artık İstanbul Anadolu’ya hakim değil tabi olmak mecburiyetindedir*” yaklaşımı yerini bulma sürecine girmişti. Bunun ilk göstergelerinden biri, İstanbul Hükümeti’nin Harput Valisi Ali Galip aracılığı ile Sivas Kongresi’ni dağıtma girişimine

---

²⁴ Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s.55

²⁵ “Ahd-ı Milli Esasları”, **İleri**, 17 Şubat 1920 (No:759), s.4; “Misak-ı Milli Programı Sureti”, **İkdam**, 18 Şubat 1920 (No:8269), s.2. *Vakit* ise daha özetleyerek “*Makarr-ı Saltanat ve Hilafetin ve Marmara Denizi’nin emniyeti her dürlü halelden masun kalmalıdır. Boğazlar meselesinde ticaret ve münakalat-ı alem için Devlet-i Osmaniye ile alakadar devletlerin vereceği karar muteber olabilmelidir*” şeklinde aktarmıştı. “Ahd-ı Milli’nin Sulh Esasları”, **Vakit**, 17 Şubat 1920 (No:819), s.1

²⁶ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara 1927, s.19-28. Amasya Genelgesi, üçü resmi görevli dört komutanın (Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Rauf Orbay) kabul ettiği kararlar topluluğu olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa’nın 22 Haziran 1919 tarihli genelgesi ile yayımlandığı için bu adı almıştı. Bu kararlar topluluğu, Kurtuluş Savaşı’nın ilan edilmesinin belgesi niteliğinde idi. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.177,180

²⁷ Ferit Bey (Nafia Nazırı), Ferit Paşa (Sulh ve Selamet Fırkası Reisi ve sonra Harbiye Nazırı), Cami ve Ahmet Rıza Beyler.

Hükümet'le ilişkiyi kesme karar ve uygulamasıyla verilen karşılığın yarattığı sonuçlar çerçevesinde başkentteki hükümet değişikliği ve Damat Ferit Hükümeti yerine kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa aracılığı ile Amasya'da gerçekleştirdiği görüşmelerdi.

20-22 Ekim 1919 tarihli Amasya Görüşmeleri, "... *Teşkilat-ı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin, Hükümet-i Merkeziye tarafından resmen tanınmış bir mevcudiyet-i siyasiye olduğunu*" ortaya koyması bakımından son derece önemliydi. Bu görüşmelerdeki temel konulardan biri, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin çizgisine bağlı olarak "*Meclis-i Milli'nin*" toplanması ve daha da önemlisi toplanacağı yerd. Mustafa Kemal Paşa, görüşmeler sırasında Meclis'in güvenli olmayan İstanbul'da toplanamayacağı üzerinde durmuş ve Salih Paşa "*şahsen bu kanaate iştirak*" etmekle beraber Hükümet adına bağlayıcı bir adım atmamıştı²⁸. Görüşmelerin içeriğinin bu yönü, kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa'nın çözümü Anadolu'da aradığı kadar -daha sonra yaşananlar ışığında- İstanbul'a alternatif arayışının bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir.

Meclis-i Mebusan'ı açma amacını kuruluşuyla ortaya koyan ve 7 Ekim günü 1919 yılı seçimleri için "*kararname-i mahsus*" yayınlayan Ali Rıza Paşa Hükümeti²⁹ ile yapılan Amasya Görüşmeleri, Temsil Heyeti açısından genel hatlarıyla olumlu geçmişti. Fakat buna rağmen Meclis'in toplantı yeri konusunda istenen sonuca ulaşılamamış ve kısa süre sonra Meclis'in İstanbul'da toplanması bir zorunluluk haline gelmişti. Bu zorunluluk karşısında Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti Reisi sıfatıyla 1919 Kasım'ının ikinci yarısı boyunca Sivas'tan komutanlarla temaslarda bulunacak ve kamuoyu düzleminde çeşitli görüşmeler yürütecekti. Sonunda "*Bil-umum mebusları vaziyet hakkında tenvir ile münferiden mütalaalarını talep etmek*" ve "*vatanın tamamiyesini, devlet ve milletin istiklalini teminden ibaret olan gayeyi*

---

²⁸ Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989, s.X-XII,27; **Nutuk**, s.21,38-149. 21 Haziran 1919 tarihli mektup hakkında Bkz.: Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev Vesikalar/Belgeler**, C.III, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, s.1234-1235

²⁹ Bu kararname ile seçim süreci başlamış oluyordu. Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Ankara, TTK Yayınları, 2004, s.175,177-178. Damat Ferit Hükümeti de seçimlerin yapılması doğrultusunda bir eğilim sergilemişti. Bu bir ölçüde Anadolu'daki ulusal hareketi zayıflatmak, Sivas'ta ulusal kongrenin toplanmasını engellemek ya da alacağı kararları geçersiz kılma çabası idi. 14 Eylül 1919'da seçim için, Dahiliye Vekaleti bütçesine ek ödenek konulmuşsa da Hükümetin istifasıyla daha ileri bir adım atılamayacaktı. İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.45-46

muhafaza ve müdafaa” için milletvekilleri ile bir araya gelinerek görüşülmesi kararı alınmıştı³⁰. Bu kararı uygulayabilmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara’ya gelmiş ve aynı gün - şimdilik kaydıyla- Temsil Heyeti’nin merkezinin Ankara olduğu kamuoyuna açıklanmıştı. Kazım Karabekir’in itirazlarına rağmen Ankara, Temsil Heyeti’nin bütün yurdu kucaklayabileceği ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni koordine edebileceği bir mevki olarak değerlendirilmişti. İstanbul ile iletişim-ulaşım kolaylığı yanında fiilen işgal tehdidi ve düşman saldırısı yaşanan bölgelere yakın, durum değerlendirmesi yapılabilecek güvenli bir bölge olarak görülmüştü³¹. Üstelik Ali Fuat Paşa’nın (Cebesoy) anılarından anlaşıldığı kadarıyla Ankara daha Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul günlerinde, Şubat 1919’da bir direniş merkezi olarak seçilmişti³².

Mustafa Kemal Paşa şehre gelişinin ertesi günü Ziraat Mektebi salonunda kent ileri gelenleriyle yakın yerlerden gelmiş heyetler ve ticaret, zanaat sahiplerinden oluşan yaklaşık 1000 kişiyi aşkın bir topluluk karşısında konuşma yapmıştı. Bu konferansta Wilson İlkeleri, Mondros Ateşkesi, işgaller, ülkenin durumu ve Anadolu’daki ulusal direniş örgütlenmesine yönelik katılımcıları bilgilendirirken Ateşkes’ten itibaren iktidara gelen hükümetleri eleştirmişti. Ancak bu konuşmanın en önemli yanlarından biri Ankara’ya gelişin hemen ardından geleceğin başkenti merkez alınarak gerçekleştirilecek devrimin ilk işaretlerinin verilmiş olmasıydı³³. Böylece Anadolu-İstanbul

---

³⁰ **Nutuk**, s.160-176,207; **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Haz. Uluğ İğdemir, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989, s.3-88,145-162

³¹ **Nutuk**, s.207-210. Bilal Şimşir’e göre, Mustafa Kemal Paşa, Milli Meclis’in Anadolu’da toplanması işini gündeme getirmekle, başkenti Anadolu’ya taşıma kavgasının ilk denemesini yapmıştı ve güçlü bir direnişle karşılaşmıştı. Buna karşılık Temsil Heyeti’ni Sivas’tan Ankara’ya kaydırmıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.153

³² Aynı zamanda 20. Kolordu Karargahı’nın buraya nakledilmesi kararı alınmıştı. Ankara’ya yerleşilmesine erken dönemden itibaren İstanbul Hükümeti ile İngilizler direneceklerdi. Tüm girişimlere karşın Ankaralılar gerektiğinde Sadrazam Damat Ferit’e ve atamalarına karşı durmaktan çekinmeyerek Temsil Heyeti’nin yürüncesine girecekti. Öte yandan Temsil Heyeti’nin Ankara’ya taşınması hakkında Mazhar Müfit Kansu, “*şimdilik*” denilmesine rağmen çok daha evvel Sivas’ta Ankara’ya gidilmesi ve buranın daimi merkez olması hakkında karar alarak gizli tuttuklarını yazmıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.94-136,160; Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C.2, 4.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1997, s.500

³³ Nitekim “*Bugün, bütün dünya ulusları yalnız bir egemenlik tanırlar: ulusal egemenlik... Bireyler düşünür olmadıkça, haklarını anlamış bulunmadıkça, yığınlar istenilen yöne, herkesçe iyi ya da kötü yönleri sürüklenebilirler. Kendini kurtarabilmek için her bireyin alınyazısıyla kendisi ilgilenmesi gerekir. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir kuruluş elbette sağlam olur. Kuşku yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya olmaktan çok, yukarıdan aşağıya olması zorunluluğu vardır... Bence bundan sonra da pek önemli yurt*

mücadelesi, fiilen (ve Anadolu'yu temsilen) Ankara-İstanbul ikilemine dönüşmeye başlayacaktı.

Temsil Heyeti'nin Ankara'ya gittiği ve seçim sürecinin ilerlediği dönemde, 28 Aralık 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Sadarete sunduğu yazısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmiş sayılmasını, nişan ve yaverlik ünvanının geri verilmesini önermişti. Ertesi gün bu öneri uygun bulunmuşsa da -padişah iradesine gerek duyulduğundan- Vahdettin ancak 3 Şubat'ta onaylamıştı³⁴.

İstanbul-Ankara arasındaki bu yumuşama göstergelerine rağmen seçimlerde Müdafaa-i Hukuk derneklerinin destekledikleri adayların çoğunluğu mebus olunca imparatorluk merkezi seçim sonuçlarından memnun kalmamıştı. Osmanlı Padişahı Vahdettin parlamentoyu açmamanın ya da Hürriyet ve İtilafçılarla ulusalcıların arasında bir denge oluşturmanın yollarını aramaya koyulmuştu. Bunun üzerine seçilen Anadolu Hareketi taraftarı milletvekilleri bir an önce parlamentonun açılmasını zorlayacaklardı. Anadolu Hareketi karşıtları da mebusların İstanbul'da toplanması konusunda aceleci tavırlar sergilemişlerdi. Bu yaklaşımlar, ulaşım olanaklarının yetersizliği ve ekonomik zayıflık gibi ülkenin bulunduğu zor koşullarla birleşince mebuslar önceden öngörüldüğü şekilde Ankara'da toplanamamışlardı. Ancak bazı mebuslar küçük gruplar halinde Ankara'daki toplantılara katılabildiler. Ankara'daki toplantılarda, ulusal bir programın hazırlanması, bu programın yaşama geçirilmesi için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adlı bir meclis grubunun kurulması ve Mustafa Kemal Paşa'nın meclis başkanlığına seçilmesi üzerinde durulmuştu³⁵.

---

ve ulus görevimiz vardır. Bunlar arasında, iç durumumuzu düzelterek uygar uluslar arasında etkin bir örgen [organ] olabileceğimizi eylemler olarak tanıtmak [kanıtlamak] gerekir. Bu amaçta başarı sağlamak için siyasal çalışmadan çok toplumsal çalışmaya gereksinim vardır. Ulusal örgütlerimizin böyle bir amaç için nasıl bir biçim alması gerekeceğini kuşkusuz ulusumuzun genel istekleri belirleyecek, saptayacaktır" sözlerini -yaşayanlar göz önüne alındığında- başka şekilde yorumlama imkanı yoktur. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998, s.66-67; **Nutuk Söylev, Vesikalar/Belgeler**, s.1720-1741. Bu konuşma bazı kısımları sansürlenerek *Vakit* gazetesi tarafından yayınlanmıştı. "Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Bir Nutku", **Vakit**, 11 Kanun-ı Sani 1920 (No:784), s.1,2.

³⁴ Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.77-78; Sarıhan, **a.g.e.**, s.93-94

³⁵ Güneş, **a.g.e.**, s.50-52. Basından takip edildiğine göre seçimler Ocak başlarına kadar birçok bölgede tamamlanmış ve mebuslar İstanbul'a doğru yola çıkmışlardı. "Meclis-i Milli Ne Zaman Açılacak", **Vakit**, 2 Kanun-ı Sani 1920 (No:775), s.1. 9 Ocak tarihli *Vakit*'e göre 132 mebusun seçimi tamamlanmıştı. "Meclis'in Küşadı", **Vakit**, 9 Kanun-ı Sani 1920 (No:782), s.1. Bu sayı 12 Ocak tarihli *İkdam*'a göre 140'a çıkmıştı. **İkdam**, 12 Kanun-ı Sani 1920

Basında Meclis'in Padişah tarafından açılacağı yönündeki haberlere rağmen³⁶ daha sonra hastalanması nedeniyle açılışa katılmayacağı ilan edilmişti³⁷. Dolayısıyla Padişah çok tutmadığı parlamentoya gelmeyecekti³⁸. Meclis ise 12 Ocak 1920 tarihinde Padişah'ın gönderdiği nutkun okunmasıyla açılmıştı³⁹. Meclisin açılması ve çalışmalarına başlaması üzerine Mustafa Kemal Paşa “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi namına*” 17 Ocak 1920 (1336) tarihli bir kutlama telgrafı göndermişti⁴⁰.

Meclisin açılışından sonra Ankara'daki toplantılarda kararlaştırıldığı şekilde Mustafa Kemal Paşa başkanlığa seçilmediği gibi⁴¹ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup oluşumu da ortaya çıkmamıştı. Buna karşılık Felah-ı Vatan adında daha çok Anadolu taraftarı mebuslardan oluşan bir grup kurulmuştu. Basında bu grubun adı Reha-yı Vatan, Ahd-ı Milli gibi farklı isimlerle ele alınmıştı⁴². Lazistan Mebusu Osman Bey padişahın açılış nutkunda geçen “*Binaenaleyh her dürlü teferruka ve şikakdan tevakki edilerek (ayrılık ve karışıklıktan kaçınılarak) bütün amal-i milliyenin felah-ı vatan noktasında ittihadı mertebe-i vücubdadır (birleşmesi son derece gereklidir)*” cümlesinden hareketle gruba Felah-ı Vatan adının verildiğini açıklamıştı⁴³.

(No:8232), s.1. Zaten Meclisin üye tam sayısı 170 idi ve işgal bölgelerinde seçim yapılamadığından 140 mebus seçilebilmişti. Meclis çalışmaya başladıktan sonra da mebus toplama, Mustafa Kemal gibi seçilip gelmeyenler, istifa edenler ve izin alanlara bağlı olarak hiçbir zaman bu sayıyı bulmayacaktı. Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.72

³⁶ “Meclis Yarın Açılıyor”, **Vakit**, 11 Kanun-ı Sani 1920 (No:784), s.1

³⁷ **Vakit**, 12 Kanun-ı Sani 1920 (No:785), s.1

³⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.72

³⁹ **İleri**, 13 Kanun-ı Sani 1920 (No:724), s.1,8

⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa hastalığından dolayı padişaha da telgraf göndermişti. “Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafı”, **İleri**, 20 Kanun-ı Sani 1920 (No:731), s.1. Meclis'e gönderilen telgrafa verilen ve Meclis-i Mebusan Reis-i Muvakkati İlyas imzalı cevapta “*Vatan-ı muazzemizizin müdafaa-i uğrunda mücahedat-ı Huda-pesendanenizden pek ziyada mütehasis olan Meclis-i Mebusan temsil eylediği millet-i muazzamanın hukuk ve menfaati müdafaa hususundaki vazifesini tamamen müdrik olduğu halde bu babda izhar eylediğiniz hissiyat-ı vatanperveraneye iştirak ve cümleye muvaffakiyyet temenni eyler*” deniliyordu. “Meclis-i Mebusan'ın Cevabı”, **İleri**, 6 Şubat 1920 (No:748), s.8

⁴¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.74-75

⁴² “Mebuslar Arasında Bir Bölük Teşkili”, **İkdam**, 21 Kanun-ı Sani 1920 (No:8241), s.2; “Meclis-i Mebusan'daki Fırkalar”, **İkdam**, 15 Şubat 1920 (No:8266), s.1; “Felah-ı Vatan”, **İkdam**, 16 Şubat 1920 (No:867), s.2. *Vakit*, Reha-yı Vatan adını kullanmıştı. “Reha-yı Vatan Gubu”, **Vakit**, 8 Şubat 1920 (No:810), s.1. 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan'ın açılmasının ardından kurulan Felah-ı Vatan Grubu'nun 76 kayıtlı 11 kayıtsız toplam 87 üyesi vardı. Selçuk Duman, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Açılması ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Faaliyetleri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:8, S.1, Nisan 2004, s.121

⁴³ “Felah-ı Vatan Grubu”, **İleri**, 9 Şubat 1920 (No:751), s.2. Felah-ı Vatan Grubu ve grubun adı ile ilgili bazı mebusların basın demeçlerinin tamamı için Bkz.: Sabahattin Özel-Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.170-175

Dolayısıyla Ankara’da alınan kararlara rağmen İstanbul’da bambaşka bir hava esmiş ve başkanlık sorunundan sonra grubun adı konusunda da farklı bir yaklaşım ortaya çıkmıştı⁴⁴. Bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta İstanbul’un şartları hakkında kullandığı “*hava-yı mesmum (zehirli hava)*” yaklaşımını doğrulamıştı. Üstelik Felah-ı Vatan Grubu’nun girişimleri paralelinde Meclis’te Misak-ı Milli kabul edilse de ilerleyen yıllarda Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun kurulmamasını Nutuk’ta son derece sert eleştirmişti. Kendisi ile Ankara’da görüşenleri ve dolayısıyla grup üyelerini -en azından bir kısmını- “*cebin, cahil, imansız, nankör ve hodperest*” olmakla suçladıktan sonra “*Evet, işitdik efendiler; varmış: Fellah-ı Vatan Grubu*” diyerek özellikle “*fellah*” ifadesini kullanmıştı⁴⁵.

Nutuk’ta “*Ben, Meclis-i Mebusan’ın, İstanbul’da duçar-ı tecavüz olacağına, dağılacığına katiyen intizar ediyordum*” ifadesi ile İstanbul’un işgalini öngördüğünü açıklayan Mustafa Kemal Paşa önlem olarak “*Ankara’da toplanmak...*” planını daha önce hazırlamış ve bu nedenle “*Meclis-i Mebusan riyasetine intihab*” olunmasını istemişti. Fakat İstanbul cephesinde bu yönde olumlu bir gelişme yaşanmamıştı. Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa açısından beklenen gerçekleşmiş ve 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’un İtilaf Devletleri’nce işgal edildiği Manastırlı Hamdi Bey tarafından kendisine telgrafla bildirilmişti. Bu gelişme karşısında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa bir protesto, sonrasında da halka yönelik bir beyanname yayımlamıştı. 19 Mart 1920’de ise

---

⁴⁴ Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.78-79

⁴⁵ **Nutuk**, s.189,224-225. Yusuf Akçura, yaklaşık bir yıl sonra *Anadolu’da Yenigün* gazetesinde yayınlanan mülakatında İstanbul’dan ayrılarak İnebolu’ya geçişini anlatırken “*Çok ve uzun aylar İstanbul’un ılık esaret havasını yuta yuta hastalanmış ciğerlerim, bu saf ve sağlam istiklal havasıyla yıkandı*” diyecekti. Benzer bir bakış açısıyla Halide Edip’in “*Fakat görünüşte bütün kadınlığını kaybetmiş görünen yaşlı bir Anadolu kadını şaşılacak şekilde ruhça gençliğini ve cinsiyetini koruyor. Biz İstanbullu hanımlar otuz-kırk yaşında hala görünüşte genç görünebiliriz. Fakat ruhumuz ihtiyarlamış ve yıpranmıştır. Çoğunlukla Anadolu kadını yirmi beş yaşında güzelliğini kaybeder. Fakat altmış yaşında da tazelerin yaptığı her şeyi yapar*” sözleri dikkat çekicidir. Özel-Hacıbrahimoglu, **a.g.e.**, s.215,218. Misak-ı Milli, metinlerine yönelik tartışma ve yorumlar hakkında Bkz.: Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998; Mustafa Budak, **Misak-ı Milli’den Lozan’a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, 4.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2008. Mustafa Kemal Paşa’nın ilerleyen tarihlerde İstanbul gazetecilerini Anadolu’ya, Ankara’ya davet etmesinin altında da aynı yaklaşım yani insanların İstanbul’da başka Ankara’da başka türlü düşünceği yatıyordu. Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1996, s.9,45

“Ankara’da, *salahiyet-i fevkaladeye malik bir meclis*”in açılacağını duyurmuştu⁴⁶ ki böylece seçim süreci başlamıştı⁴⁷.

İtilaf Devletleri’nin 16 Mart 1920 tarihli hamlesine Ankara liderliğinde Anadolu, yeni bir Meclis’in toplanması çağrısının yanında, daha önce Sivas Kongresi ile başlayan süreçte olduğu gibi İstanbul ile haberleşmeyi keserek karşı bir hamle sergileyecekti⁴⁸. Bu karşı hamle aynı zamanda İstanbul’da yaşananları protesto niteliğine de sahipti. Asıl önemlisi İtilaf Devletleri’nin 16 Mart hamlesi, Ankara-İstanbul ikileminin İstanbul cephesindeki dış güçler boyutunu hemen her yönüyle açığa çıkarmıştı. Bunun en somut göstergesi, İstanbul’daki işgalin resmileştirilmesi sırasında İtilaf Devletleri’nin yayınladıkları bildiriye geçen “...*Sulh Konferansı, bu vazifenin ifası ile meşgul iken, firari İttihat ve Terakki erkanının müevvici efkarları bulunan bazı eşhas Teşkilat-ı Milliye namı müstearı altında bir tertip teşkil ederek ve Padişah ile hükümeti merkezîyenin emirlerini hiç addetmekle harbin netayici elimesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, ... gibi ef’ale cüret ettiler. Ve bu veçhile sulh değil, adeta yeni bir muharebe devrini açmağa teşebbüs ettiler. Bu teşvikat ve tahrikata rağmen, Sulh Konferansı vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul’un Türk idaresinde kalmasına karar verdi... Düveli İtilafiyenin niyeti Türkleri Dersaadetten mahrum etmemektir. Fakat maazallahı teala taşrada iğtişası umumi ve katliam gibi vukuat zuhur ederse bu kararın tadili muhtemeldir... herkesin vazifesi... asayişin teminine hizmet*

---

⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta, Ankara’da açılacak Meclis hakkında Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey ile görüş farklılıklarının altını çizmişti. **Nutuk**, s.225,233-235,259-270. Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’da Meclis’in toplanması için yaptığı çağrının iki sayfalık sureti için Bkz.: **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:34.141.2. İngilizler hükümete yaptıkları baskılarla 21 Ocak’ta Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Cevat Paşa’nın istifalarını sağlamışlar, 3 Mart’ta ise Ali Rıza Paşa Hükümetini istifa ettirmişlerdi ki yeni hükümeti 8 Mart’ta Salih Paşa kuracaktı. Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.122-123. İngilizlerin bu siyasetleri, şehrin işgalinin öncesinde Kuva-yı Milliye yanlısı aydınları da kapsayacak şekilde çeşitli tutuklanmalara varmıştı. Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.123; Özel-Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s.159-162

⁴⁷ Ülke 66 seçim bölgesine ayrılmıştı. Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.124. Bu arada İstanbul’da 5 Nisan’da Damat Ferit, Padişah tarafından sadrazam olarak atanırken, 11 Nisan’da Meclis feshedilmişti. Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mart tarihli genelgesinde dağıtılan İstanbul’daki meclisten Ankara’ya gelebilecek olan mebusların yeni meclise katılabilecekleri belirtilmişse de BMM’nin açılmasından sonra alınan bir kararla bu süre 27 Ekim 1920 tarihiyle sınırlandırılmıştı. Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.124-125,dipnot 127

⁴⁸ İstanbul ile haberleşmenin kesilme gerekçesi “*Mebusan dahil bütün devlet daireleri ve telgrafhaneler İngilizlerce işgal edilmiş olduğundan, ne Sarayla, ne başka bir makamla haberleşme imkanı*” kalmaması ve haberleşme sırasında düşmanla muhattab olunmasıydı. Diğer yandan Anadolu ile İstanbul arasındaki bağlantıların kesilmesi şehrin beslenme ihtiyacı

etmek, devlet-i Osmaniye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin iğfalatına kapılmamak ve halen makarri saltanat kalan İstanbul'dan ita olunacak evamire itaat etmektir” gibi ifadelerdi.

İtilaf Devletleri'nin 16 Mart tarihli bildiriadaki stratejileri tutmamış⁴⁹; tam tersine İstanbul'da yaşanan gelişmeler başkentten Ankara'ya büyük bir akın başlatmış⁵⁰ ve şehirdeki Kuva-yı Milliye yanlısı aydınlarla subayların Kocaeli Yarımadası ya da İnebolu üzerinden Anadolu'ya akışını hızlandırmıştı. Bunlar arasında İsmet (İnönü), Saffet (Arıkan), Süreyya (Yiğit) Beyler, Özbekler Tekkesi şeyhi Ata Efendi, Nevres Bey, Celalettin Arif Bey, İsmail Fazıl Paşa, Keskinli Rıza, Reşit Bey, Manastırlı Nuri, Halide Edip, Adnan Bey (Abdülhak Adnan Adıvar), Cami (Baykut), Hürsev Bey (Trabzon Mebusu), Albay Kazım (Orbay), Yarbay Naim Cevat Bey, Yarbay Besalet Bey, Yunus Nadi (Abalıoğlu) ve İzmit Mebusu Sırrı (Bellioğlu), Fevzi Paşa (Çakmak) gibi tanınmış simalar vardı⁵¹.

Ankara'ya yönelik bu akın yaşanırken İstanbul'da Damat Ferit Paşa'nın hükümet kurmaması için Hüseyin Kazım Bey (Meclis-i Mebusan'ın ikinci başkanı) Padişah ile görüşmüş ve aynı doğrultuda Saray ile Meclis-i Mebusan'a birçok yerden telgraflar gönderilmişti. Bu taleplere rağmen 5 Nisan 1920 günü Damat Ferit Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve kendisinin dördüncü kez hükümeti kurması Kuva-yı Milliye aleyhtarı çevrelerle İngilizler nezdinde büyük memnuniyet yaratmıştı. Bu görevlendirme Kuva-yı Milliye cephesinde ise tepkiyle karşılanmıştı. En büyük tepkilerden birisi Mustafa Kemal Paşa'dan gelmişti. Aynı süreç içinde 6 Nisan ve 11 Nisan

---

ile ilgili sorunları gündeme taşımıştı. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.431-433,461

⁴⁹ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, 2.bs., İstanbul, Temel Yayınları, 2010, s.374-375,379,391

⁵⁰ Gencer-Özel, **a.ge.**, s.124

⁵¹ Böyle isimler içinde daha farklı bir niteliğe sahip olmakla birlikte Yusuf Kemal (Tengirşenk), Rıza Nur, Abdullah Azmi Beylerle Hoca Vehbi Efendi de sayılabilir. Ayrıntı için Bkz.: Sabahattin Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul, Adapazarı Belediyesi Yayını, 1987, s.3,44-55; Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi-III, 1920 Üçüncü Meşrutiyet**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.131-146,173-175; Sina Akşin “*demokratik-ulusçu*” insanlar olarak nitelendirdiği Ankara'ya gidenleri “... *İsmet, Halide Edip, Adnan, Celalettin Arif, Yunus Nadi, Bnb. Saffet (Arıkan), Ahmet Ferit, İbrahim Süreyya, Cami, İsmail Fazıl, Miralay Kazım, Kaymakam Seyfi, Bnb. Besalet, Nevres, Özbekiye Tekkesi Şeyhi Ata Ef., Manastırlı Nuri, Hüsrev, Reşit, Rıza*” şeklinde sıralamıştı. Bu insanların gizlenerek tutuklanmaktan kurtulduklarını ve maceralı, oldukça tehlikeli yollardan

1920 tarihli Takvim-i Vekayi'lerde Padişah'ın Damat Ferit'i hükümeti kurmakla görevlendirmesi hakkındaki hatt-ı hümayun yayınlanmış ve burada Kuva-yı Milliye hareketi bir isyan olarak nitelendirilmişti. Yine 11 Nisan tarihli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan hükümet beyannamesinde benzer bir yaklaşım sergilenmiş ve Anadolu'daki yapılanmaya birçok suçlama getirilerek İstanbul'un hareket tarzı ortaya konulmuştu⁵². Aslında daha önce, 16 Mart günü *Times* gazetesine gönderilen bir telgrafta geçen "*Mamañih mutedil fikirli Türklerce 'Yeniçeri Fırkası' diye itlak olunan Kuva-yı Milliye'nin başında bulunanlar tarafından şimdiye kadar gösterilen adem-i kiyaset-i siyasiyeye nazaran bunların pek yakında tarik-i akl ve mantıka avdetlerine intizar etmek galiba beyhudedir*" ifadesi başkentin sahip olduğu yaklaşımı ve dolayısıyla Anadolu ile İstanbul arasındaki uçurumu açığa çıkarmıştı⁵³. Bu keskin farklılıkların paralelinde, İstanbul'un işgali ve yaşanan trajik gelişmelerle birlikte iki taraf arasındaki ilişkiler yeniden sertleşmiş, bir yanda eylemsel çatışmalar kendini gösterirken bunun paralelinde söylemsel (hatta ideolojik) mücadele yaşanmıştı.

Anadolu'da gelişen ulusal eylemlere karşı olan Padişah ve onun İstanbul'daki hükümeti, sürekli olarak Kuva-yı Milliye'yi parçalayıcı girişimlerde bulunmuştu. Böyle faaliyetler çeşitli örgütlerle, siyasal partilerle, askeri güçlerle ve propagandalarla yürütülmüştü. Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanında, Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti, Teali-i İslam Cemiyeti, Askeri Nigahban Cemiyeti, Kızıl Hançer Cemiyeti, Tarik-i Salah Cemiyeti, Halas-ı Vatan Cemiyeti, Saltanatı Koruma Cemiyeti ve İngiliz Muhipler Cemiyeti bu çizgide yoğun faaliyet göstermişlerdi⁵⁴.

1919 yılında başlayan fiili çatışma İstanbul tarafından önce Kuva-yı Milliye ve Anadolu'ya karşı, daha sonra ise özellikle bir direniş merkezi haline

---

İstanbul'dan kaçtıklarını, Kocaeli yarımadasının ücra köylerinden Ankara'ya geçmeye çalıştıklarını belirtmişti. Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, s.462-463

⁵² Bunların yanında 11 Nisan tarihli Takvim-i Vekayi'de Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvası yayınlanmıştı. Öte yandan Damat Ferit'in dördüncü kez hükümeti kurmasında *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* gibi gazetelerin de etkisi olmuştu. Osman Akandere, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.6, S.24 (Kasım 1999-2003), s.419-450

⁵³ "Hükümet ve Kuvayı Milliye", **Tercüman-ı Hakikat**, 29 Mart 1336-1920 (No:14019), s.2; Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Ankara, ATAM Yayınları, 2007, s.34-35

⁵⁴ Güneş, **a.g.e.**, s.37; Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.164-166,174

gelmesinden sonra doğrudan Ankara'ya karşı sürdürülmüştü⁵⁵. Ayrıca paşalık verilen Ahmet Anzavur'un adından hareketle Cemiyet-i Ahmediye adı ile (tüm Anadolu'daki Teali-i İslam Cemiyeti şubelerini içine alan) bir yapılanmaya gidilmiş; Damat Ferit, İzmit, Bolu, Trabzon, Kayseri ve Harput'ta silahlı kitlesel olaylar için İngilizlerden yardım istemişti. Bunların yanında 18 Nisan'da Kuva-yı İnzibatiye adıyla yeni bir silahlı güç oluşturulmuş başına Süleyman Şefik Paşa getirilmişti. Ankara'da toplanacak meclis için yapılan seçimlerin gelişimine bağlı olarak İstanbul'un saldırıları da ivme kazanmıştı⁵⁶. Bu ayaklanmalar döneminde Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek, Geyve Boğazı gibi İstanbul-Ankara güzergahındaki bölgeler belirgin çatışma alanları haline gelmişti. Bunların dışında Yozgat, Afyonkarahisar ve Konya gibi bölgelerde yürütülen -hatta Karadeniz ve Anadolu içlerine uzanan- faaliyetlerle Ankara çevrelenmeye çalışılmıştı. Özellikle belirtmek gerekir ki böyle ayaklanmalarda başrol oynayan isimlerden Anzavur'a Padişah tarafından 11 Nisan 1920'de paşalık rütbesi ve 13 Mayıs 1920'de ise Düzce, Adapazarı, Bolu ve Gerede'de ayaklanmalara yardım edenlerden 16 kişiye nişanlar verilmişti⁵⁷.

İstanbul cephesi bu mücadeleyi başlatmak, yürütmek ve yönlendirmek için daha çok kutsal kurum ve kavramlardan yararlanmaya çalışmış, Osmanlı tarihinde sık görüldüğü üzere dinin ya da dinsel kurumların tehlikeye düştüğü

---

⁵⁵ Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.129-131. Ali Fuat Cebesoy, bu süreci "*Milletimizin istikbali, Temsil Heyeti daha doğrusu Anadolu ile İstanbul arasında başlayan ve 16 Martta ilk safhası sona eren düellonun neticesine bağlı kalmıştı*" cümlesiyle ifade etmişti. Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s.366

⁵⁶ Güneş, **a.g.e.**, s.38-42. *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1920'de Anzavur'un İstanbul'a hakim bulunan İngilizler tarafından "*mir-i miran rütbesiyle Balıkesir mutasarrıflığına*" tayin ettirildiğini yazmıştı. "Anzavur'un Paşalığı", **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Nisan 1336 (No:21), s.2. İstanbul'un her tarafında mahalle muhtarlarına verilen beyannamelerde Kuva-yı İnzibatiye'ye gönüllü asker yazılması istenmişti. Fakat İstanbul'daki milliyetçi propagandaların da etkisiyle halk, Kuva-yı İnzibatiye'ye sıcak bakmadığı gibi bu ordunun büyük kısmı ilk aşamada mukavemette bulunmadan Kuva-yı Milliye'ye katılmıştı. Kalan güçlerse Kuva-yı Milliye önünden kaçarak İngilizlere sığınmış ve gemilerle taşınmıştı. Günay Çağlar, "Kuvayı İnzibatiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.IV, S.15, 1995, s.343-365.

⁵⁷ Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.131-137; Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, 2.bs., İstanbul, Der'in Yayınları, 2009, s.139. Bu çatışma alanlarından Geyve Boğazı, Orta Anadolu ve Ankara'ya ulaşmak için anahtar durumunda idi. Üstelik haberleşme açısından da stratejik öneme sahipti. Milli Mücadele süresince buranın Kuva-yı Milliye'nin elinde bulunması, Anadolu'nun başarıya ulaşmasını sağlayan etkenlerden biri olacaktı. Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, s.40-44. Kamu görevlilerinden bir kısmının kararsız tutumu, hem Ankara'yı hem de İstanbul'u idare etme çabaları ulusal eyleme karşı olan İstanbul basınının bazı isyan bölgelerine girmesine olanak vermiş, bu da böyle hareketlere katılımları arttırmıştı. Güneş, **a.g.e.** s.41. Ahmet Anzavur ve İzmit-Adapazarı bölgesinde Kuva-yı Milliye'ye karşı hareketler için Bkz.: Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s.61-68,129-184

iddiasını ortaya sürmüştü. Dini siyaset aracı haline getiren bu çizgideki söylemler “Ankara’nın namazı men ettiği” gibi yalanlara kadar varmıştı⁵⁸. Kuşkusuz bu açıdan en önemli gelişme taraflar arasındaki fetva savaşı idi. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi’nin 10 Nisan tarihli fetvası düşman uçakları ile Anadolu’ya dağıtılırken, bu saldırıya 16 Nisan 1920’de Anadolu’daki 153 din adamının desteklediği Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat (Börekçi) aracılığı ile karşılık verilmişti⁵⁹.

Eylemsel ve söylemsel boyutlarıyla İstanbul ile Ankara arasındaki bu çatışma, ilerleyen yıllarda iyice belirginleşecek olan gelenekçi-teokratik-monarşist ve yenilikçi-laik-ulusalcı olarak kategorilendirilebilecek derin ideolojik ayrımı belirlemesi bakımından da önemlidir⁶⁰.

---

⁵⁸ Güneş, **a.g.e.**, s.39-40; Özel, **Atatürk ve Atatürkçülük**, s.239-242

⁵⁹ Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.130,137; Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.127-129. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah’ın fetvası “*Fetava-yı Şerife Suretidir*” başlığı ile *Alemdar* ve *Vakit* gibi gazetelerde 11 Nisan 1920’de çıkmıştı. *Alemdar*, 11 Nisan 1920, s.1; *Vakit*, 11 Nisan 1920 (No:871), s.1. Müftü-i Ankara Mehmet Rıfat imzalı fetva ise “*Fetava-yı Şerife Suretleri*” başlığı ile *İrade-i Milliye*’de yayımlanmıştı. *İrade-i Milliye*, 22 Nisan 1336 (No:38), s.1. *Alemdar* gazetesine göre Ankara’nın fetvası “*fetva-yı deccaliye*”, İstanbul’un fetvası ise “*fetva-yı şerife*” idi. Salih Tunç, **İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999, s.322. Sina Akşin, İstanbul’dan çıkan fetvayı “*demokratik-ulusçu hareket*” karşı “*ilan-ı harp*”, yaşananları da bir iç savaş olarak değerlendirmektedir. Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi II**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, 1997, s.6-9; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, s.477. Benzer bir yaklaşım Şerafettin Turan’da da görülmektedir. Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.163

⁶⁰ Teali-i İslam Cemiyeti, yayınladığı bildirimlerde Anadolu’da bağımsızlık hareketini yürütenleri İttihatçı olmakla ve ülkeye İtilaf Devletleri’nden daha fazla kötülük yapmakla suçlamıştı. Ayrıca cemiyet, Kuva-yı Milliye’nin varlığının İstanbul’un elden çıkması tehlikesini yarattığını ileri sürmüştü. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.386-394. Nasuhi Dede “... *Anadolu halkının karşısında İslam düşmanı Yunanlılar vardır ve asi olan Anadolu değil, gavurların üstün gelmesini isteyenlerdir*” derken Müdafaa-i Milliye Vekaleti ise “*Anadolu’ya çıkan ordu; silahlı Türk başı kesen, Türk evi soyan, camileri harap eden, köyleri yakan yakan ordu Halife Ordusu olabilir mi? O Yunan ordusu ve askeridir*” açıklamasını yapmıştı. Nasuhi Dede, “Yunan Kuvveti: Halife Ordusu-2”, **Anadolu’da Yenigün**, 3 Teşrin-i Evvel 1920 (No:426-46), s.2; Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yenigün**, Ankara, ATAM Yayınları, 1999, s.322-323. Cenap Şahabettin ise Darülfünun öğrencilerine “*Efendiler ne müteessir oluyorsunuz. Yunanlılar ilerliyorsa, onlar Halife ordusudur. Şekavetleri (haydutları) temizliyor. Bundan müteessir olacak bir şey yoktur*” diye seslenirken aslında İstanbul ile Ankara arasındaki ideolojik ayrımın örneklerinden birini vermişti. Üstelik bu ifadelerle bağlı olarak Falih Rıfki (Atay), Ahmet Cevdet (Oran), Ömer İzzettin, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Seniha Muammer, Necmettin Sadak, Kazım Şinasi ve Ali Naci Beylerle mahkemelik olmuştu. Bu mahkeme 28 Kasım 1925’te bitmiş ve Falih Rıfki ile Yakup Kadri’nin milletvekili olmalarından yargılanamayacaklarına, diğerleri hakkındaki kararların düşmesine karar verilmişti. “Dün İntac Edilen Matbuat Davaları”, **Cumhuriyet**, 29 Teşrin-i Sani 1925 (No:560), s.1,4. Zaten Cenap Şahabettin, Mütareke’nin ilk günlerinden itibaren Milli Mücadele ruhuna karşı bir yol tutmuş ve bu doğrultuda Ali Kemal’in çıkardığı *Peyam-ı Sabah*’ta yazılar yazmıştı. “*Kılıçlara, Mahmuza Veda*” başlıklı yazısında Damat Ferit Hükümetinin Sevres çerçevesinde Türk ordusunun subay kadrosunun tasfiyesine başlayışını alkışlamıştı. Yakup Kadri, Cenap Şahabettin’e sert bir karşılık verdiği “*Kılıç ve Kalem*” başlıklı makalesinde, son otuz yılın

Taraflar arasındaki çekişme ve dolayısıyla Ankara-İstanbul ikilemi, 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi (BMM)’nin açılışından itibaren tam anlamıyla bir iktidar mücadelesi haline dönüşmüştü. İmparatorluklar merkezi olmuş İstanbul’a karşı bu savaşı yürütecek olan BMM, son derece mütevazı bir mekanda hayat bulmuştu⁶¹.

Anadolu’nun sınırlı şartları içinde Ankara’daki Meclis, otoritesini ve iktidarını ortaya koymaya çalışırken bir yandan da İstanbul’un açtığı mücadeleyi tasfiyeye özen göstermişti. Meclis, açılışından kısa bir süre sonra 29 Nisan 1920’de “*Hiyanet-i Vataniye Kanunu*” çıkarttığı gibi iç güvenliği sağlayacak önlemler almıştı. “*Piyade, Süvari Sınıfından Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkilî Hakkında Kanun*” ile “*Firariler Hakkında Kanun*” bu yöndeki yasal uygulamalardandı. 11 Eylül 1920 tarihli “*Firariler Hakkında Kanun*” ile İstiklal Mahkemeleri kurulmuştu. Taraflar arasındaki iç savaş niteliğindeki bu çatışma, İstanbul cephesinin iç yüzünü zamanla kamuoyuna göstermişti. Diğer yandan tarafların mücadelesinin eylem boyutunun 1921 yılında sonlandırılması ise Ankara’nın işgalci güçlere bütün dinamikleri ile yönelme olanağını ortaya çıkarmıştı⁶². Fakat İstanbul, Ankara karşısında kolay teslim olmayacaktı. Nitekim BMM’nin açılmasından kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Mustafa Paşa (Nemrut) Divan-ı Harb’i tarafından gıyaben yargılanmış ve bir çoğu idama mahkum edilmişti. Padişah ise 24 Mayıs 1920’de yeniden yargılanmaları kaydıyla kararları onaylayacaktı⁶³. İstanbul cephesinde İtilaf Devletleri’nin barış projesi olan

---

aydınlarının bir kısmını “*bir alay kozmopolit ruhlu, köksüz parazitler*” olarak tanımlamıştı. Cenap Şahabettin’in *La Revue Des Deux Mondes* dergisinin 1 Mart 1922 tarihli sayısında çıkan demecini de Yakup Kadri 25 Mart 1922 tarihli “*Bir Züppenin Tekamülü*” başlıklı yazısıyla eleştirmişti. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.168-169; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ergenekon, Milli Mücadele Yazıları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.50-53,143-146

⁶¹ Mütevazı şartlarıyla Milli Mücadele yıllarındaki olanaksızlıkların sembollerinden biri olan bu binanın yapımına, 1916 yılında Enver Paşa Ankara’ya geldiğinde İttihat-Terakki Kulübü olarak başlanmıştı. Binanın inşaatı, daha sonra ancak BMM için tamamlanabilmişti. Diğer yandan 1920 Ankarasında, hükümet alanındaki iki han dışında bir tesis olmadığından milletvekilleri Darülmualimin’de kalmışlardı. Temsil Heyeti üyelerinden bir kısmı Ziraat Mektebi’nde ağırlandı. Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.125-126

⁶² Cemil Kutlu, **Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnameler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992, s.26-55; Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.137

⁶³ Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi II**, s.7; Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.169-170

Sevres'in kabullenilerek 10 Ağustos 1920'de imzalanmasından sonra Ankara (ve Anadolu) için savaş kaçınılmaz hale gelmişti.

Kurtuluş Savaşı iyice kızışmadan önce tarafların dikkate değer bir teması, 5 Aralık 1920'de Bilecik'te gerçekleşmişti. 1920 Ekim sonlarında dördüncü ve son kez sadrazamlığa gelen Tevfik Paşa'nın yeni hükümeti Ankara ile anlaşma zemini aramıştı. Bunun sonucunda Bilecik'te iki heyet bir araya gelmiş; Ahmet İzzet Paşa ve Hüseyin Kazım Kadri'nin yanında Mustafa Kemal'in isteği ile Salih Paşa da görüşmelerde bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Bilecik'te kendisini "*Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi*" olarak tanıtarak, İstanbul Hükümeti ile nazırlarını tanımadığını açıkladığından kimlik ve yetki söz konusu olmaksızın görüşülmüştü. Mustafa Kemal Paşa görüşmeler sırasında Salih Paşa'yı Amasya Görüşmeleri sırasındaki sözlerini tutmamakla ve olup bitenlerden sorumlu olmakla suçlayacaktı. Daha da önemlisi Osmanlı heyetinin dönmesine izin vermeyerek yanında Ankara'ya götürerek kendi istekleri ile harekete katıldıklarını açıklayacaktı. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesi ile onlar Ankara'ya ısınamayacaklardı⁶⁴. Mart ayında izin verildikten sonra Münir Bey (Erteğün) dışında bu heyetteki herkes İstanbul'a dönecekti⁶⁵.

Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra Londra Konferansı'na (21 Şubat-12 Mart 1921) İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin ayrı ayrı katılmaları, bu ikiliğin ve iktidar savaşının örneklerinden biri idi. Konferans sırasında en yaşlı üye olarak söz verilen Sadrazam Tevfik Paşa'nın sözü Ankara delegasyonuna bırakmasına Sultan Vahdettin İstanbul'da "*Paşam ne yaptınız? Siz sözü Anadolu Heyeti'ne bıraktınız*" diyerek tepki göstermişti⁶⁶. Oysa O'nun bu

---

⁶⁴ Ahmet İzzet ve Salih Paşalar Ankara'da kalmak istememişlerdi. İstanbul'a döndükten sonra Ankara'da verdikleri söz gereğince istifa etmişlerse de bir süre sonra yeniden Tevfik Paşa hükümetinde görev almışlardı. Bunu Mustafa Kemal Paşa sözlerinde durmamak olarak değerlendirmişti. Nitekim Ahmet İzzet Paşa'nın Vahdetin'e kul olmayı tercih ettiğini söyleyecekti. **Nutuk**, s.316-317,326,341,373-376; **TBMM ZC**, C.18, İ:3, 6.3.1338, s.61-62; **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ)**, C.III, 3. bs., İ:3, 6.3.1338, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s.15-17; "Yusuf Kemal Beyle Padişah Arasındaki Mülakat", **Anadolu'da Yenigün**, 7 Mart 1922 (No:821-434), s.1,2. Hükümetin Ticaret ve Tarım Bakanı Hüseyin Kazım Kadri, bu hükümetin Anadolu ile anlaşma için kurulduğunu yazmıştı. Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.242

⁶⁵ Turan, **Türk Devrim Tarihi II**, s.243-244

⁶⁶ İsmail Hakkı (Okday), Arı İnan ile yaptığı röportajda kendisinin de bulunduğu Osmanlı Heyeti'nin Savoy Otel'i'nin 4. katında Ankara Heyeti'nin ise aynı otelde 3. katta kaldıklarını, babası Tevfik Paşa ile Bekir Sami Beyin Konferans öncesi uzlaştıklarını anlatmıştı. Padişaha babasının "*Burada Anadolu, İstanbul ayrılacak bir şey yok. Biz hepimiz aynı memleketin çocuklarıyız...*" dediğini aktarmaktadır. Yine İsmail Hakkı Bey, Padişahın ülkeyi değil tahtı

tepkisine gerçek cevabı İstanbul halkı verecekti. Londra Konferansı için Antalya üzerinden yola çıkmış olan Anadolu heyeti, dönüş yolculuğunda İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçmiş ve İstanbul'da büyük coşku ile karşılanmıştı⁶⁷. Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarından sonra Ankara ile İstanbul ikilemi çizgisinde önemli bir başka gelişme, Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin İnebolu'dan geriye döndürülmesiydi⁶⁸.

Sakarya Savaşı sonrasında, 1922 yılı başlarında Ankara, İtilaf cephesinin devlet adamları ile ilişki kurarak kendi sorunları konusunda Avrupa kamuoyunu aydınlatmak amacıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'i Roma, Paris ve Londra'ya gönderme kararı almıştı. Yusuf Kemal Bey, Avrupa'ya İstanbul yoluyla gitmek ve bu arada İstanbul ile barışarak Avrupa'da bu yönetimi temsil edebilmek için Padişahın rızasını almak düşüncesini savunmuştu⁶⁹. Böylece kendisi İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla, ayrıca gerçek bir istek olursa Vahdettin ile görüşecek, Padişah'ın BMM'yi tanınmasını, İzzet Paşa ile arkadaşlarının Ankara'nın hedefi çizgisinde yürümelerini önerecekti. Fakat Yusuf Kemal Bey, Tevfik ve İzzet Paşalar tarafından aldatılarak, "*bir müracaatçı*" gibi Padişahın huzuruna çıkarılmıştı. Yusuf Kemal'in "*yanılgılarını görebilmesi için gözlüğe gereksindiğini*" öne sürdüğü Sultan Vahdettin, Kemalistlerden nefret ettiği ölçüde tüm önerilere kulak tıkamıştı.

---

düşündüğünü ve Damat Ferit Paşa'nın ülkeden kaçtıktan sonra Sultan Vahdettin'in Tevfik Paşa'ya "*İşte gördünüz mü bu Damat Ferit Paşa memleketi bu hale soktu ve şimdi kaçtı*" diye şikayet ettiğini söylemişti. Arı İnan, **Tarihe Tanıklık Edenler**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1997, s.39-40. Mahmut Esat Bey ise daha konferans sürecine girildiği günlerde, İstanbul'da hükümet kurup, her ne amaçla olursa olsun TBMM karşısında görüşlerinde ısrar edenleri, iş başında duranları tarihin affetmeyeceği bir günahı işleyenler olarak görüyordu. Gülmez, **a.g.e.**, s.309

⁶⁷ *Anadolu'da Yenigün*'ün anlatımıyla her taraf bayraklarla donanmış ve "... *Türk İstanbul sevinç içinde kalmış, murahhaslarımız giderlerken 'yaşasın Kuva-yı Milliye' diye bağırıyorlardı*". "Murahhaslarımız Tezahürat Arasında İstanbul'dan Geçerek Samsun'a Geldiler", **Anadolu'da Yenigün**, 17 Nisan 1921 (No:585-205), s.1

⁶⁸ Mustafa Kemal Paşa daha önce Velihaht Abdülmecit Efendiye davet göndermiş fakat Abdülmecit Efendi Anadolu'ya gitmemişti. Daha sonra Ömer Faruk Efendi, babasının yerine gitmek için harekete geçmişti. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin padişah ve halife olmak istediğini düşünüyordu. Özel-Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s.4-5. Üstelik Ömer Faruk Efendi'nin Anadolu'ya geçeceği söylentileri, 1920 yılının son aylarına kadar uzanıyordu. Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, C.2, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.1005. Mustafa Kemal Paşa'nın Abdülmecit Efendi'yi Anadolu'ya davet etmesi ve Ömer Faruk Efendi'nin İnebolu'dan geri döndürülmesi, bir kısmı oldukça eleştirel -ve tartışılabilir bir niteliğe sahip olmakla birlikte çeşitli araştırmalarda ele alınmıştır. Yılmaz Çetiner, **Son Padişah Vahdettin**, 5.bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, s.206-221; Murat Bardakçı, **Şahbaba**, 5.bs., İstanbul, Pan Yayıncılık, 1998, s.191-210; Metin Hülagü, **Yurtsuz İmparator Vahdettin**, 2.bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s.60-65; Pelin Böke, **Son Osmanlı Meclisi'nin Son Günleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s.43-45

Bunun da ötesinde -İngiliz İstihbaratına göre- Padişah nefretini gösterecek şekilde kendi ajanlarını harekete geçirmiş ve Yusuf Kemal'in katibi Kemal Bey'in kayın pederinin evinde bulunan valizini, katibin yokluğunda açtırarak, içindeki gizli belgelerin fotoğraflarını çektirerek bir mabeynciyle İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'a göndermişti. Ayrıca İstanbul yönetimi, Yusuf Kemal Bey'e Avrupa başkentlerinde temsil yetkisi vermemek ve onun girişimlerini zora sokmak amacıyla Ahmet İzzet Paşa'yı Yunanlıların elinde bulunan yerlerden geçirerek daha önce Paris ile Londra'ya göndermişti. Yusuf Kemal'in Avrupa'daki girişimleri bir sonuç getirmemiş olsa da İstanbul'un bu manevrası taraflar arasında gerilimi yükseltecekti⁷⁰.

Bu gelişmeler, verilen önergeler çerçevesinde BMM'nin 6 Mart 1922 tarihli oturumunda gündeme gelmişti. Hariciye Vekili Celal Bey (Bayar), Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'a uğrayış sebebini “... bunlar İstanbul'un esaret havasını çok teneffüs ettiklerinden dolayı müstekar bir siyaset takip edemiyorlar... Binaenaleyh zikzak hareket eden ve siyaset-i umumiyeimizi muayyen bir veçheye doğru tevcih-i istikamet edemeyen bir heyeti son bir ihtar, son bir vazife-i vataniyeye davet etmek üzere, Heyet-i Vekileniz ... Yusuf Kemal Beyi, bunlara nasihat ve milletin Misak-ı Millisini umumiyetle müdafaaya kendilerinden söz almaya memur eylemişti” ifadeleri ile ortaya koymuştu. Celal Bey, İstanbul tarafının Sevres ekseninde durduğunu vurguladığı açıklamalarında Padişah ile görüşme sırasında Yusuf Kemal Bey'in “*Büyük Millet Meclisi'nin makam-ı muallayı hilafeti tanımakta olduğunu ve tanıdığını ve kendisinin de bütün mahiyeti ile tanınmasını talep ettiğini*” fakat olumlu cevap alınmadığını aktarmıştı⁷¹. Buna karşın Sadrazam Tevfik Paşa, *Vakit*'e

---

⁶⁹ Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.220

⁷⁰ **Nutuk**, s.397-398; Sonyel, **a.g.e.**, s.220-221, dipnot 388. Rumbold'un 7 Mart 1922 tarihli ve 232 sayılı gizli yazısına göre 6 belgenin fotoğrafları çekilmişti. İngilizlere teslim edilen belgeler İsmet Paşa'nın askeri durum hakkındaki mektubu, Yusuf Kemal'e verilen talimat, ek talimat, İstanbul Hükümeti'nce kapitülasyonlar hakkında bir dosya hazırlanmasına yönelik yazı, iki gizli adres ve İzzet Paşa'ya yazılmış gizli bir yazı idi. Turgut Özakman, **Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998, s.407, dipnot 552. Salâhi Sonyel'in, bu konuda yazdığı makale hakkında Bkz.: Salâhi R. Sonyel, “Son Osmanlı Padişahı Vahidettin ve İngilizler (4 fotokopi ile birlikte)”, **Bellekten**, C.XXXIX, S.154, Nisan 1975, s.257-268.

⁷¹ Yusuf Kemal Bey, 7 Şubat 1922'de Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve 20 Şubat'ta Padişah ile görüşmüştü. Padişah'tan aldığı olumsuz cevap üzerine Ahmet İzzet Paşa'ya yazdığı mektupta “*Pek bariz anlaşıldı ki milletin hakiki mümessili olan ve mukadderatı millet ve memlekete şeran ve hukukan yegane vaziüyed bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanımaktan, ibaa ile beraber, kuvvei maneviyyenin kesri hülyasıyla tehdidatta bulunmakla*

verdiği 13 Mart 1922 tarihli demeçte “*Milli gayemizde bir ikilik bulunması kabil-i tasavvur mudur?*” sorusuna “*Böyle bir ihtimal katiyen hatıra gelemez*” cevabını vermişti. İzzet Paşa’nın “*bütün millet için müşterek olan gayeleri müdafaa maksadıyla*” Londra’ya gitmesinin uzun süredir gündemde olduğunu söyleyen Tefik Paşa’ya göre “... *müşarün-ileyhin azimet mecburiyetinin tahakkuku Yusuf Kemal Bey heyetinin Avrupa’ya beray-ı azimet İstanbul’a vürudunun ferdasına rast gelmiş olması sırf bir eser-i tesadüfdür bugün Londra’da memleketimize mensub iki heyetin bulunması memleketde gaye itibariyle bir ikilik bulunduğuna katiyen delalet edemez*”di.

Aynı sıralarda Avrupa’da bulunan İzzet Paşa’nın yabancı gazetelere verdiği demeçler Anadolu basınında yer bulmuştu. Bunlar Meriç nehrinin sınır olması, Anadolu’nun Türkiye’ye iadesi ve Çanakkale’den serbest geçiş gibi barış şartlarını içeriyordu⁷². Bu demeçler İstanbul’un Ankara’nın başarılarından fırsatçılıkla yararlanmaya çalıştığı izlenimini vermekteydi.

İtilaf Devletlerinin zaman zaman yararlanmaya çalıştıkları Ankara-İstanbul ikiliği, Ankara her geçen gün ağırlığını ve otoritesini artırarak ülkenin yazgısına el koysa da Kurtuluş Savaşı boyunca sürmüştü. Bununla beraber Ankara-İstanbul ikileminin farklı (hatta Ankara-İstanbul ikileminin çelişkisi olarak tanımlanabilecek) yönleri vardı ki bunlar daha çok halk boyutunda

---

berdevamsınız. Binaenaleyh her türlü temasınızın ve bilcümle efkar ve hareketinizin menafii aliyei millet ve memlekete münafi ve muzır olduğunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine arz ettim” diyecekti. 1 Mart’ta şehirden ayrılmıştı. **TBMM ZC**, C.18, İ:3, 6.3.1338, s.48,60,62-64; **TBMM GCZ**, C.3, İ:3, 6.3.1338, s.16-19; “Yusuf Kemal Beyle Padişah Arasındaki Mülakat”, **Anadolu’da Yenigün**, 7 Mart 1922 (No:821-434), s.1,2; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923**, C.II, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995, s.1-2. Mahmut Celal Bey, Avrupa’ya giden Yusuf Kemal Beyin yerine 6 Şubat 1922’de geçici vekil seçilmişti. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923**, C.I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1994, s.826

⁷² *Yenigün*, *Vakit*’in haberini “*Gayemiz Anadolu ile birdir. Biz mevcudiyetimizin ve istiklal hakkımızın tanınmasını istiyoruz... Milli gayemizde Anadolu ile Bab-ı Ali arasında ikilik hatırıma gelemiz... Avrupa’da bu suretle iki heyetin seyahat ider görünmesi bir tesadüf eseridir...*” şeklinde Tefik Paşa ağzından aktarmıştı. “*Milli Vahdetimize Dair Tefik Paşa Hazretlerinin Pek Mühim Beyanatı*”, **Vakit**, 14 Mart 1922 (No:1529), s.1; “*Bab-ı Ali’de Tefik Paşa Demişki..*”, **Anadolu’da Yenigün**, 15 Mart 1922 (No:828-441), s.1. Gülmez’in çalışmasında, Hariciye Vekili ile Hariciye Nazırı’nın Avrupa başkentlerindeki siyasi köşe kapmacası sırasında yapılan bu açıklama Anadolu’yu yatıştırıcı bir mesaj olarak değerlendirilmişti. Öte yandan Milli Mücadele yıllarında Ankara cephesi, İstanbul’daki hükümet değişikliği karşısında bazı değişiklikler yaşamıştı. Öyle ki Damat Ferit’in hükümetin başına gelişi “*Oh, şimdi memnun oldum. Çünkü Paşa, açıktan açığa düşmandır. Bu kişinin saltanat mührüne sahip olmasıyla hareket metodumuzu belirleyebiliriz. Bazı kişiler sadrazam oluyor, dost mu düşman mı, muhalif mi, bilemiyoruz*” yaklaşımını ortaya çıkarıyordu. Nitekim Tefik, İzzet, Salih ve Rıza Paşalar dost mu düşman mı *Anadolu’da Yenigün* gazetesi bu

ortaya çıkmıştı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 1922 Mart'ında, yeni çalışma yılının başlaması dolayısıyla TBMM'de yaptığı konuşmada "... *Bugün düşman işgali altında bulunmak felaketiyle ağlayan bu talihsiz şehir halkının, bu bizim aziz kardeşlerimizin, milli davamıza olan ilgi ve ilişkilerini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne gönülden bağlılıklarını, hiçbir kuvvetten yılmayarak açığa vurmakta ve kabul ettirmekte gösterdikleri maddi ve özellikle manevi özveriyi övgüyle anarım*" demişti⁷³. Zaten Anadolu'da Yenigün'e göre mücadelenin başlarından beri "*İstanbul halkı, Anadolu'yu hiçbir gücün yenemeyeceği bir kuvvet olarak*" görmekteydi⁷⁴.

İstanbul halkı da Anadolu'ya kayıtsız kalmamıştı. İstanbul halkının Anadolu'ya çeşitli yardımları olmuştu. Nitekim İstanbul'da Hilal-i Ahmer aracılığı ile Anadolu gazileri için yardım toplanmış ve bu yardım toplamı 16 Nisan 1921 akşamı itibarıyla 100.000 liraya yaklaşmıştı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'ne Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara Hükümeti'ne

---

konuda bir karara varamamıştı. Ancak gazeteye göre kesin olan şu idi ki bu dört sadrazam 1922'de yaşıyorlarsa da kendileri Ortaçağ'da idiler. Nurettin Gülmez, **a.g.e.**, s.311,313

⁷³ Konuşmanın İstanbul ile ilgili kısmının tamamı günümüz Türkçesi ile şöyle idi: "*Efendiler! İstanbul, büyük Peygamberimizin özel ilgi gösterdiği, Eba Eyyüb El-Ensari Halid'in (Eyüp Sultan) on dört yüzyıldan beri mezarının bulunduğu ve manevi gözetimi altında tuttuğu bir şehirdir. Beş yüzyıl boyunca Türkiye'nin başkenti olmuş bir şehirdir (Yine olacaktı sesleri). Milletimiz bu gönül alan şehirde beş yüzyıl yüce hilafet makamını korumaktadır. İstanbul şehri, milletimizin sonsuz çalışma özverisi sonucu olarak elde edilen Allah'ın bir hediyesidir. Doğrusu milletimizin maddi ve manevi varlığını yücelten anıtlar ve kuruluşlar ve medeniyet eserleri İstanbul'da yoğunlaşmıştır. Milletimiz memleketin tümünün zararına olarak, bütün varını yoğunu, en büyük gayret ve yardımlarını can evi kabul ettiği bu şehre kullanmış ve hatta gereksiz yere harcamıştır. Bundan dolayı İstanbul bizce çok değerlidir, çok önemlidir. Bunun içindir ki İstanbul şehrinin güvenliğinin bozulmadan korunması ile ilgili ilke, Misak-ı Milli'mizin dördüncü maddesinde en kuvvetli amaçlarımızdan birini oluşturmaktadır. (Alkışlar). Bugün düşman işgali altında bulunmak felaketiyle ağlayan bu talihsiz şehir halkının, bu bizim aziz kardeşlerimizin, milli davamıza olan ilgi ve ilişkilerini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne gönülden bağlılıklarını, hiçbir kuvvetten yılmayarak açığa vurmakta ve kabul ettirmekte gösterdikleri maddi ve özellikle manevi özveriyi övgüyle anarım. (Alkışlar). Bu değerli kardeşlere içinde buldukları talihsiz günlerin, uzak olmayan kurtulma günleri karşısında sonsuzluğa dek ölüme mahkum olacağını hatırlatırım. (İnşallah sesleri). Bu noktada bir an durmak zorundayım. Zira bütün millete, bütün dünyaya gerçek olan bir durumu bildirmek gereğini hissettim. Efendiler! Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türkiye'nin ve Türk halkının geleceğini ve bağımsızlığını sağlamaya çalışıyor. Çünkü Türkiye'nin asıl sahibi ve gerçek sahibi olan Türk halkının arzu ve kesin iradesi bu yoldadır. (Evet, evet sesleri). Bu yüce milli iradenin karşısında harekete cesaret gösterenler ve girişimde bulunanlar, millete karşı asi, serkeş ve haindirler. (Bravo sesleri ve alkışlar). Bu gibi günahkarlar, şimdi ve sonra milli iradenin adaletinden kendilerini kurtulamazlar[kurtaramazlar]. Bunun için, İstanbul'da bazı devlet adamlarının ve sarayın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin durumuna ve çalışmalarına zarar verici ve engelleyici tutumlardan sakınmalarını beklemekteyim". **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille)**, Ankara, ATAM Yayınları, 2006, s.325-326; **TBMM ZC**, C.18, İ:1, 1.3.1338, s.11-12*

⁷⁴ Gazeteye göre, halkın bu düşüncesinden dolayı Yunanlıların Bursa'yı aldıklarına inanılmamış ve Kuva-yı İnzibatiye için zorla alınan Türk askerleri Anadolu'ya katılmışlardı. Gülmez, **a.g.e.**, s.303

yardımından dolayı teşekkür etmişti. Anadolu gazeteleri bu durumu “Ankara ile İstanbul arasında siyaset-i dahiliye ihtilafı ne olursa olsun Anadolu’nun menafi-i aliye-i vatan mevzu bahis olduğu zaman İstanbul’un daima vazifesini bi-hakkın ifaya muvaffak olduğunu görmekle mesud ve bahtiyar olduğu” şeklinde değerlendirmişlerdi⁷⁵. Çamlıca İnas Sultanisi öğrencileri de Anadolu şehitlerinin ailelerine yardım için bir piyango düzenlemişti⁷⁶. Öte yandan İstanbul’da Darülfünun gençliği hiçbir dış etki olmadan ve yönlendirilmeden yurtseverce davranarak Anadolu’yu desteklemişti⁷⁷. Ayrıca şehirdeki gençler çeşitli teşkilatlanmalara yönelmişti. Milli Mücadele’nin daha başlarında, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya yeni çıktığı günlerde, “24 Mayıs 335”de “Müslümanların hakk-ı hakimiyetini” amaçlayan ve hiçbir fırka ile bağı bulunmayan Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İstanbul’da kurulmuştu. Türk milletinin “... hukukunu müdafaya azm etmiş olan gençlik” tarafından kurulan Cemiyet basında bir de beyanname yayınlamıştı⁷⁸. Başkentte bağımsızlık mücadelesi boyunca Karakol Cemiyeti, Zabitan Grubu, Mim-Mim Grubu (İstanbul Müdafaa-i Milliye Teşkilatı), Hamza Grubu ve Felah Grubu gibi örgütler Ankara lehinde yoğun faaliyette bulunmuşlardı⁷⁹.

---

⁷⁵ Gazete yardım yapanlardan bir kısmını listelemişti. **İleri**, 17 Nisan 1337 (No:1156), s.2

⁷⁶ “Şehidlerle Malul Gazileri Düşünenler”, **Vakit**, 16 Mart 1922 (No:1531), s.1

⁷⁷ Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922, Cumhuriyete Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.429-434. Darülfünun öğrencileri, Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş ve Barsamyan Efendiye karşı harekete geçmişlerdi. Mart 1922 sonlarından Eylül başlarına kadar uzanan ve Darülfünun Grevi olarak adlandırılan gelişmeler, Milli Mücadele karşıtı müderrislerin görevlerinden alınmalarıyla sonuçlanmıştı. İ. Hakkı Sunata, **İstanbul’da İşgal Yılları**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.173-176; Karaosmanoğlu, **Ergenekon**, s.159-167; Salih Tunç, “İstanbul Basınına Göre Milli Mücadele’ye Bir Destek: Darülfünun Öğrenci Olayları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:1, S.1, 2002, s.323-355; Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.575-594

⁷⁸ “Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”, **Memleket**, 6 Haziran 1335/1919-7 Ramazan 1338 (No:117), s.2. Danışmanım Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel’in yaptığı yayın taramaları ve uyarısına bağlı olarak bu cemiyete yönelik bir bilgi ilk kez bu tezde yer almaktadır. Zaten “Türkiye’de Siyasal Partiler” ile “Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını” gibi çalışmalarda söz konusu tarihte kurulmuş Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adında bir cemiyete rastlanmamıştır. Tark Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.2 (Mütareke Dönemi), İstanbul, İletişim Yayınları, 1999; Zekai Güner-Orhan Kabataş, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Ankara, TTK Yayınları, 1990. Cemiyetin beyannamesi için Bkz.: Ek 1-Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Beyannamesi

⁷⁹ Necdet Ekinci, “Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul ve Anadolu’daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.IV, S.14, 1994, s.167-184; Mesut Aydın, “Milli Mücadele Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Lehinde İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Bir Grup: Zabitan Grubu (27 Ekim 1920-20 Eylül 1921)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.1, 1990, s.11-27; Mesut Aydın, “Hamza Grubu (23 Eylül 1920-15 Aralık 1920)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.I, S.3, 1988,

Başkent'in halk tabanında Anadolu'ya gösterdiği bu ilgi, üst yapı için geçerli değildi. Üst yapı açısından Ankara ile İstanbul arasındaki en önemli fark, düşünce ve yaklaşım farkıydı. Ankara gücünü millettten, diğeri yapmacık aydınlardan almakta idi⁸⁰. Eski Darülfünun eminlerinden İsmail Hakkı

---

s.371-394. Teşkilat-ı Mahsusa, Mütareke boyunca çalışmalarını sürdürmüştü. Bununla birlikte Mütareke döneminin ilk direniş grubu Karakol olacaktı. 23 Nisan 1920'de Karakol, Zabitan adını aldı; bu ad Ekim 1921'de Yavuz'la değiştirildi. Ankara'nın gözünden düşen Karakol, 1920'den sonra etkin bir rol oynamadı. 23 Eylül 1920'de Ankara tarafından Neşet ve Seyfi (General Düzgören) Erkan-ı Harp yüzbaşlarına bir yeraltı grubu oluşturma talimatı verilmişti. Grubun adı başlangıçta Moltke, sonra Hamza ve Aralık 1920'de Mücahit oldu. Şubat 1921'de ise Felah adını almıştı. Bir yıl sonra Ankara, Felah'a İmalat-ı Harbiye ve Muavenet-i Bahriye gruplarını eklemişti. İstanbul'daki yeraltı direnişinde kadınlarda önemli birer etken olmuşlardı. Bu örgütler istihbarat, Anadolu'ya adam geçirme ve silah kaçırma gibi etkinlikler göstermişlerdi. Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul**, 3. bs., İstanbul, İletişim, 2000, s.143-207. İstanbul'daki en önemli ve geniş gruplardan biri, zaman zaman Muharip, Güneş Grubu gibi farklı isimleri kullandığı ileri sürülen Felah Grubu idi. İstanbul'daki örgütler içinde Beşler Grubu, Sebat-ı Milli Grubu, Yıldırım Grubu, Ay Grubu gibi yapılanmaların da adları geçmektedir. Bülent Çukurova, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, S.5 (ayrı basım), Mart 1986, s.522-523. Ay, Güneş, Yıldız gibi bu adların bazıları Hamza Grubu'nun şube amirlerinin takma isimleri idi. Mesut Aydın, **a.g.m.**, s.381-384. Bu örgütler aracılığı ile İstanbul'dan Anadolu'ya subaylar gönderilmişti. Gönderilen subaylar hakkında bir liste için Bkz.: Mesut Aydın-Recep Dünder, "Milli Mücadele Döneminde İstanbul'dan Anadolu'ya Geçen Subaylar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.II, S.6, 1990, s.177-260. İstanbul'da işgalcilerle yerli Hıristiyanların davranışları nedeniyle birçok subayın Anadolu'ya geçerek silah kuşandığını anlatan Rahmi Apak, Kef Te'yi (Köfte Teşkilatı) son kurulan örgütlerden biri olarak aktarmaktadır. Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Ankara, TTK Yayınları, 1988, s.191,259-260,265-266

⁸⁰ Gülmez, **a.g.e.**, s.310. Birkaç yıl sonra aydınlar bağlamında Ankara-İstanbul ikilemini ortaya koyan bir örneği Ağaoğlu Ahmed Bey verecekti. Nitekim kendisinin "On bir zattan ibaret olan hükümet dediğin heyet nedir ki bütün bu memleketin bütün maddi ve manevi derdlerine çaresiz olsun? Nihayet-ün-nihaye (en sonunda) hükümet memurlarını ve adamlarını bizim içimizden intihab edecek değil midir? O halde herkesin kafasına, ruhuna, kalbine girerek nasıl muayene etsin? Bu kafa, ruh, bu kalb malul (hastalıklı) ise o ne yapsın?... Kimse Anadolu'ya gitmek istemiyor. Münevverler hep İstanbul'da kalmak istiyor... Bunlara da sorunuz, vatan mefkuresinden ne kadar hararetle bahsederler!!" sözleri bu çelişkinin ilerleyen yıllarda da sürdüğünü gösteriyordu. "Hafta Musahabeleri", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1924 (No:48), s.3. Falih Rıfki ise "... bir İstanbul münevverinin büyük şehirdeki rahatını bırakub halk arasına karıştığını göremezsiniz" diyordu. Ayrıca Falih Rıfki, Sadri Maksudi'nin Ankara ve İstanbul Türk Ocaklarında verdiği konferanslardan yola çıkarak İstanbul aydınlarına yönelik yaptığı değerlendirmede birkaç nokta üzerinde durmuştu. Sivas'ta gazete çıkarmak için adam bulunamadığını söylemiş ve "yalnız bu teklifi, İsmail Hami ismindeki casus serseri[nin] fırsat bilerek Sivas'a gitti"ğini belirtmişti. Bu ifadeler, aydınlar düzeyindeki ikilemin bir aktarımı idi. Yazarın değerlendirmesinin ilginç ve konuya açıklık kazandıran kısmı şöyle idi: "Maruf muharrirlerden birinin mebusluk istediği hakkında geçenlerde çıkan rivayetden bahs ettiğim sırada, o muharririn dostlarından biri bana şu cevabı verdi: 'Pay-i tahtı İstanbul'a nakletmedikçe ona mebusluğu kabul etdiremezsiniz!' Münevverler arasında yalnız askerler ve Türkçilerdir, ki Ankara'da yerleşebilmek 'fedakarlık'ına katlanmışlardır... İstanbul münevverlerinin göze görünenleri arasındaki Ankara düşmanlığı ittihadını bozan Türkçü münevverler, İstanbul'un birer can düşmanı gibi telakki etdirilmekte, milli Türk devletinin Anadolu devleti olmak seciyesini takarrur etdiren her kanun, her karar, her hareket muarızlarımızı sinirlendirmektedir". Yazar İstanbul Türk Ocağının Anadolu açısından İstanbul'daki bütün okullardan daha etkili olduğunu belirtmiş ve İstanbul-Ankara taraftarlarının mücadelesinde birinin memleketi tanımadığını ve "Şark Ekspresiyle Paris'e gider" gibi rahatını düşünerek davranırken ötekinin ise asırlık bir çağdaşlaşma hareketine girdiğini yazmıştı. Falih Rıfki, "Bir Milliyetperverin Müşahedesine Dair", **Cumhuriyet**, 11

(Baltacıoğlu) Bey de işgal sırasında ÷lkede ümitsizlik içerisinde bulunanların sadece aydınlar olduğunu, aynı şeyin halk için söz konusu bile edilemeyeceğini dile getirerek bu gerçeği başka bir yönden ifade etmişti⁸¹. Kuşkusuz, aydınlar arasındaki yapmacık olan ya da olmayan gibi bir kategorilendirme ve bu kategorilendirmeden doğan aydınlar arasındaki fark, basınla da ilişkiliydi. Zaten Milli Mücadele yıllarında aydınlar, dönem basınının aynası niteliğinde idi.

1918 sonbaharından itibaren basın, Milli Mücadele karşıtları (yerli ve yabancı) ve taraftarları (Anadolu ve İstanbul) olmak üzere ikiye ayrılmıştı. O dönemde Anadolu hareketine en amansız saldırıları *Alemdar* gazetesi gerçekleştirmişti⁸². Zaten Damat Ferit Paşa hükümetlerinin Kuva-yı Milliye hareketine yönelik ithamlarıyla propagandaları büyük ölçüde Refii Cevad (Ulunay), Refik Halit (Karay) gibi isimlerin yazarlık yaptığı *Alemdar* ile Ali Kemal'in *Peyam* gazeteleri üzerinden yürütölmüşü⁸³. Bunların yanında İstanbul cephesi, *Yeni Gazete*'yi de kendi propagandası için kullanmıştı⁸⁴. Milli Mücadele karşıtı basın bloku içinde yer alan bir başka yayın organı *İstanbul* gazetesi idi⁸⁵.

Basın düzlemindeki bu bölünmüşlük Anadolu karşıtlarının faaliyetlerini kolaylaştırmıştı. İngilizler hem hoca kılığındaki bazı ajanlarını hem de Milli Mücadele aleyhinde yayın yapan *Peyam* gibi gazeteleri Anadolu'ya sokmak

---

Kanun-ı Sani 1925 (No:245), s.2. Bu örneklere karşın, Mütareke Dönemi'nde mandacılık ve teslimiyetçilik fikirlerine esir düşen İstanbul'da Ahmet Selahattin Bey gibi aydınlar da çıkmıştı. Manda ve himaye eğilimlerinin olumsuzluğunu, bunların ortadan kaldırılmasını ve hükümetin millete dayanması gerektiğini savunmuş; bağımsızlık taraftarı düşünceleri temsil etmişti. Zaten ailesine 1927 yılında "*Hidemat-ı Vataniye tertibinden*" maaş bağlanacaktı. Salih Tunç, "Mütareke Dönemi Aydınlarından Müderris Ahmet Selahattin Beyin İstiklalci Fikirleri", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:26, S.50, Şubat 2001, s.113-136

⁸¹ Abdurrahman Siler, "Darülfünun'un, Kurtuluş Savaşı ve İnkılaplara Bakışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XI, S.31, Mart 1995, s.178

⁸² Hülya Baykal, basını üç kategoride ele almıştır. Hülya Baykal, "Milli Mücadele'de Basın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IV, S.11, Mart 1988, s.471. Milli Mücadele yıllarında basın hakkında genel bir değerlendirme ve sansür uygulaması için Bkz.: Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S.3, Temmuz 1985, s.871-911; Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara, ATAM Yayınları, 2007

⁸³ Osman Akandere'nin makalesinde de temel referanslar arasında sık sık bu iki gazetenin adı geçmektedir. Osman Akandere, "Damat Ferit Paşa Hükümetleri Dönemine Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXIV, S.70, Mart 2008, s.17-54

⁸⁴ Abdullah İlğazi, "İstanbul Hükümeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Yeni Gazete", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVIII, S.53, Temmuz 2002, s.471-490

⁸⁵ Baykal, *a.g.m.*, s.472

için çalışmışlardı⁸⁶. Anadolu'da ise İstanbul'un böyle girişimlerine karşı tedbirler alınmış ve başkentten gönderilen yayınlar dikkatli bir şekilde incelenmişti⁸⁷. Zaten Mustafa Kemal Paşa, sürecin başlarından itibaren Trabzon örneğinde de görülebileceği üzere İstanbul kaynaklı milli hareketlere zarar verecek haber ya da yayınların önlenmesi için faaliyet göstermişti⁸⁸. Öte yandan Ali Fuat Paşa'nın "*İstanbul'dan Anadolu'ya geçecek kimseleri sıfat ve salahiyetleri ne olursa olsun, Geyve'de karşılıyor... Eğer muzır kimseler ise Geyve'den iade ediyorduk*" ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Anadolu'ya girmesi engellenenler sadece gazeteler değildi⁸⁹.

İstanbul merkezli yürütülen propaganda çerçevesinde, Anadolu'daki mücadele daha en baştan İttihatçılıkla özdeşleştirilmeye çalışılmıştı⁹⁰. Nitekim 1919 baharında *Hukuk-ı Beşer* gazetesi, İttihatçılıkla suçladığı *Yenigün*, *İstiklal*, *Zaman*, *Memleket*, *Ati*, *İleri* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinden oluşan bir liste hazırlayarak⁹¹ "*İttihad'ın gazeteleri denilen pis, kanlı paçavralar hala böyle her gün alnımıza çarpılacak mı?*"⁹², "*İttihad'ın gazeteleri denilen melanet aletleri de ne vakit maşerimizden def edilecekler?*"

---

⁸⁶ Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, s.57. Nitekim 16 Mart'ta İstanbul'da yaşananlardan sonra Samsun'a gelen ve hiç Türk yolcusu olmayan bir vapurla *Peyam-ı Sabah* gazetesi gönderilmişti ki gazetede ki haberler İstanbul'da hiçbir şey olmadığı her şeyin normal olduğu havasını yaratıyordu. Özkaya, **a.g.e.**, s.32

⁸⁷ Özkaya, **a.g.e.**, s.31-37,62-63

⁸⁸ Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.87-97

⁸⁹ Ali Fuat Paşa'nın anılarının genelinden böyle konularda çok titiz davranıldığı anlaşılmaktadır. Hatta ifadelerinden, aydınların Anadolu'ya geçişlerinin bile biraz tereddüt yarattığı sezilmektedir. Üstelik bu titizlik Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçişi sırasında da gösterilmişti. Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 384,432-436; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C.II, 16.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999, s.230-241. Ancak tüm bu titizliğe ve İstanbul'daki Kuva-yı Milliyeci gizli örgütlerin faaliyetlerine rağmen İngiliz ajanı Mustafa Sagir Anadolu'ya geçebilmişti ki onun gerçek kimliğini ilk anlayan Mustafa Kemal Paşa olmuştu. Ayrıntı için Bkz.: Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri**, **Casustur Casus**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2009

⁹⁰ Özkaya, **a.g.e.**, s.38-39. 5 Eylül 1919'da *Tan (Le Temps)* gazetesinin İstanbul muhabiri Fransuva Pisaltı'ye "... *Bunlar harp esnasında zabıtlık derecesine irtikap etmiş gençlerden ibaret olup birer sanat ifa etmek üzere dağıldıkları Anadolu'da bir hareket meydana getirmek için uğraşıyorlar. Fakat bu bir saman alevi mesabesinde ve alevler söndürülmüştür*" diyen Damat Ferit, Sivas Kongresi ardından Kuva-yı Milliye hareketini "*tamamıyla bir İttihatçı kıyama*" olarak tanımlamıştı. Tunç, **a.g.t.**, s.309-310

⁹¹ "İttihad ve Terakki Zihniyeti", **Hukuk-ı Beşer**, 4 Şubat 1919 (No:7), s.1; "İttihad'ın Gazetelerine", **Hukuk-ı Beşer**, 1 Mart 1335-1919 (No:34), s.1; "İttihad'ın Gazetelerine", **Hukuk-ı Beşer**, 1 Mart 1335-1919 (No:34), s.1; "İttihad'ın Gazetelerine-1-Yenigün-İstiklal", **Hukuk-ı Beşer**, 2 Mart 1335-1919 (No:35), s.1; "İttihad'ın Gazetelerine-2-Zaman-Memleket", **Hukuk-ı Beşer**, 3 Mart 1335-1919 (No:36), s.1; "Gazetelerin Tevzii Meselesi-İttihad'ın Yeni Bir Dolabı", **Hukuk-ı Beşer**, 4 Mart 1335-1919 (No:37), s.2; "İttihad'ın Gazetelerine-3-Ati-İleri-Tercüman-ı Hakikat", **Hukuk-ı Beşer**, 5 Mart 1335-1919 (No:38), s.1

gibi manşetler atmıştı⁹³. İstanbul basınında Milli Mücadeleyi destekleyen gazetelerin bu şekilde kategorilendirilmesi, sürecin hemen başlarında basındaki bölünmüşlüğü gösteriyordu. *Hukuk-ı Beşer*'in listesi dışında kalan İstanbul'daki Milli Mücadele taraftarı gazeteler ise *Tasfir-i Efkar*, *Vakit*, *İkdam* ve *Akşam* idi⁹⁴.

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinin şiddetlendirilerek resmileştirilmesinden sonra da bu yazı politikası yine özellikle Refii Cevad ve Ali Kemal tarafından yürütülmüş; Mustafa Kemal Paşa ile Kuva-yı Milliyeçiler İttihatçı olmakla eleştirilmişlerdi. *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah*'ta “Çetenin Yeni Saha-i Faaliyeti”, “Şekavet-i Kemaliyyenin Tathirine Doğru”, “Kuva-i Gayr-i Milliye Suya Düşükten Sonra” ve benzeri başlıklar atılmış, “Kemali çetesi”, “deccaller” gibi ifadeler kullanılmaktan sakınılmamıştı. Ayrıca Kemali çeteleri diye adlandırılan Anadolu'da bağımsızlık mücadelesi içinde olanlara halk ile İstanbul'un yardımcı olmadığı, Mustafa Kemal ve çevresindekilerin şöhret ve menfaat peşinde koştukları ileri sürülmüştü⁹⁵.

Osmanlı Devleti'nin işgal edilmiş başkentindeki basın sansürüne rağmen⁹⁶ Milli Mücadele taraftarı yayın organları, Yakup Kadri, Falih Rıfkı gibi öne çıkan isimlerle birlikte mücadelelerini sürdürmüşlerdi. Nitekim Yakup Kadri “*Gülünç İstanbul*” başlıklı yazısında “Zavallı İstanbul, zavallı büyük ve muhteşem şehir, günün birinde senin bu hale geleceğine kim ihtimal verebilirdi?” yaklaşımıyla imparatorluk merkezinin düşkünlüğünü ve yaşadığı çelişkiyi anlatmıştı⁹⁷. Şehirde hüküm süren bu konjunktür ve 16 Mart tarihli

---

⁹² “İttihad'ın Gazeteleri Denilen Pis, Kanlı Paçavralar Hala Böyle Her Gün Alınımıza Çarpılacak mı?”, *Hukuk-ı Beşer*, 12 Mart 1335-1919 (No:45), s.1

⁹³ “İttihad'ın Gazeteleri Denilen Melanet Aletleri de Ne Vakit Maşerimizden Def Edilecekler?”, *Hukuk-ı Beşer*, 13 Mart 1335-1919 (No:46), s.1; *Hukuk-ı Beşer*, 15 Mart 1335-1919 (No:48), s.1

⁹⁴ Az da olsa Anadolu basınında da bir bölünmüşlük vardı. Baykal, *a.g.m.*, s.472. Yücel Özkaya, İstanbul basınının büyük kısmının Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın yanında olduğunu fakat sansür nedeniyle etkinlik gösteremediklerini savunmuştur. Özkaya, *a.g.e.*, s.12-14. Bununla birlikte Milli Mücadele karşıtı basının güçlü kalemlere sahip olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

⁹⁵ Tunç, *a.g.t.*, s.311-330

⁹⁶ İstanbul basını, şehrin işgalinden önce Padişahın, 20 Mart 1920'de yani şehrin işgalinden sonra ise hem Padişahın hem de işgal kuvvetlerinin baskısı ve sansürü altında kalmıştı. Özkaya, *a.g.e.*, s.10-11

⁹⁷ Uygulanan sansür ilerleyen tarihlerde de sürmüştü. Nitekim 1922 sonbaharında Mustafa Kemal Paşa'ya sorulan “İstanbul'a avdetinizde Padişahı tanıyacak mısınız” sorusunun karşılığı bir satırlık sansürden sonra “20. asırda bizim elimizden hürriyetimizi alıp başkalarının hakimiyetini iade ve tesis etmek olamaz” şeklinde basılmıştı. Özkaya, *a.g.m.*, s.875,878; Baykal, *a.g.m.*, s.472-474

gelişmeler nedeniyle Ankara'ya gidenler arasında Halide Edip, Ruşen Eşref (Ünaydın), Yunus Nadi ve Ahmet Emin (Yalman) gibi gazeteciler vardı⁹⁸. Nisan ortalarında *Alemdar* “İstanbul'dan firar eden Celaleddin Arif, Halide Edip ve hempalarının Ankara'ya geldikleri”ni yazmıştı ki *Peyam-ı Sabah*'a göre bu kişiler, Mustafa Kemal önde olmak üzere din-iman itibarıyla kayıtsızlıkları bilinen Halide Edipler, Ahmed Rüstemler vesaire arkada olmak üzere “küfrün timsal-i mücessemiydi”ler⁹⁹. Halide Edip ise İstanbul'da kendilerine duyulan tepkiyi ve haklarında alınan kararı, Ankara'ya ulaştıktan bir süre sonra eline geçen *Peyam-ı Sabah* gazetesi aracılığıyla öğrenmişti. Gazetede “Kürt Mustafa Paşa mahkemesinin idam ilamı ve fetva’yı görmüştü. Türkün Ateşle İmtihani’nda da “Halide Edib namına uzunca bir bahis geçiyor, İstanbul Üniversitesi’nde Batı edebiyatı profesörü olan bu hatunun bütün kötülükleri sayıp dökülüyordu. Fetvada her hangimizi öldürmenin bütün Müslümanların dini bir vazifesi olduğu yazılıydı. Aynı zamanda, İstanbul’da evimin hükümet tarafından işgal edildiğini, başımızı getirene mükafat verileceğini de yazıyordu” cümleleriyle *Peyam-ı Sabah*’taki haberler aktarılmış ve Miralay İsmet Bey’in “... Biz İstanbul gazetelerinin bugünlerde Anadolu’ya girmesine mani olmalıyız” sözlerine yer verilmişti¹⁰⁰.

Yazarlarla birlikte İstanbul’dan Ankara’ya geçen yayın organları da vardı. Birinci Dünya Savaşı’nın son anlarında ve olumsuz bir ortam içinde 2 Eylül 1918’de yayın hayatına başlayan *Yenigün* gazetesi, çok zor koşullar altında 12 Nisan 1920’ye kadar çıkmış ve 9 Ağustos 1920’den itibaren Ankara’da *Anadolu’da Yenigün* adıyla tekrar yayın sürecine girmişti. İstanbul gazetesi olarak başlayan yayın hayatını, Ankara gazetesi olarak sürdüren *Yenigün* ya da *Anadolu’da Yenigün*, Ankara-İstanbul ikilemini doğrudan üstünde taşımıştı¹⁰¹. *Anadolu’da Yenigün*’ün Ankara’da çıkmaya başladığı

---

⁹⁸ Özkaya, **a.g.m.**, s.882; Özkaya, **a.g.e.**, s.29

⁹⁹ Tunç, **a.g.t.**, s.313,316

¹⁰⁰ Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı II**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, 1998, s.22-23. Dördüncü Damat Ferit Paşa hükümetinin beyannamesinde ise bilinçsizce, yaptıklarının sonunu düşünmeden ya da kandırılarak ve korkutularak Milli harekete katılanların bir hafta içinde pişmanlıklarını bildirerek Padişah’a bağlılıklarını gösterdikleri takdirde af edilecekleri belirtilmişti. Akandere, “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi’de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, s.439

¹⁰¹ Gülmez, **a.g.e.**, s.1-2. Ankara’ya taşınan basın organları içinde *Yenigün*’ün yanında *Sebil’ür Reşat* ve *Öğüt* de vardı. Nurettin Güz, **Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, 2.bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2008, s.58-64

günlerde, 5 Ağustos 1920’de Sultan Vahdettin bir kararname çıkartarak İstanbul basınındaki sansürü şiddetlendirmişti¹⁰².

İstanbul’da ortaya çıkan olağanüstü ve olumsuz şartlar, özellikle uygulanan sansür karşısında Ankara’nın propagandaya verdiği önem ve duyulan ihtiyaç doğrultusunda *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi çıkartılmıştı. 2 Eylül 1920 baskısında “*Dünya tarihinde böyle bir hıyanetin benzeri olmadığından İstanbul’daki vatansız alayının tarih karşısındaki sorumluluğu pek ağırdır. Hürriyet ve istiklali için mücadeleye girmiş olan millet bu lekeyi kanyla temizlemeyi, bir namus borcu tanımaktadır. Çünkü tarihimiz bu hıyanetle kirletilemez*” ifadeleriyle Ankara-İstanbul ikilemine vurgu yapan ve Ankara’nın adeta resmi yayın organı niteliğine sahip olacak bu gazetenin ardından Anadolu Ajansı ile Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi yapılandırılmıştı¹⁰³. Ankara’nın bu faaliyetleri karşısında *Payitaht* gazetesi ise şehri okurlarına harabe olarak tanıtıyordu¹⁰⁴.

İstanbul’un tabanında, en azından halkın düşüncelerinde Anadolu ile bir bütünlük sağlanabilmişse de basın düzeyindeki parçalanmışlığı ve gazetelerin içinde bulunduğu çelişkiyi yansıtacak şekilde Osmanlı Hükümeti’nin Ankara’ya karşı iktidar çatışması çizgisindeki son atağı Kurtuluş Savaşı’nın hemen ertesinde yaşanacaktı. 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkesi’nin imzalanmasından sonra 18 Ekim’de Mudanya’dan hareket eden Refet Paşa (Bele) ve jandarma birliği, 19 Ekim’de oldukça coşkulu bir ortamda, tezahüratlar altında İstanbul’a girmişti¹⁰⁵. Bu günlerde barış konferansına İstanbul Hükümeti’nin de davet edilmesi dolayısı ile Tevfik Paşa, 17 Ekim 1922 günü Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekerek, zaferin İstanbul-Ankara

---

¹⁰² Özkaya, **a.g.e.**, s.11

¹⁰³ “*Mesleği: Millet in idaresini hakim kılmaktır*” söylemi ile haftada iki kez çıkmaya başlayan *Hakimiyet-i Milliye*’nin ilk sayısı 10 Ocak 1920 tarihli idi. Anadolu Ajansı ise 6 Nisan 1920’de kurulmuştu. İstihbarat şubesi yapılanması Mayıs 1920 başlarına kadar inmekle birlikte Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi’nin kuruluşu 7 Haziran 1920 tarihi idi. **Hakimiyet-i Milliye**, 10 Kanun-ı Sani 1336 (No:1), s.1. Özkaya, **a.g.m.**, s.872-911; Özkaya, **a.g.e.**, s.10,22-77,97,vd; Baykal, **a.g.m.**, s.474-479; Mehmet Önder, “Milli Mücadele’nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.20, Mart 1991, s.285-302. Anadolu Ajansı, 1925 yılında Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi’ne dönüştürülmüştü. Fahri Sakal, “Milli Mücadele’de ve Cumhuriyetin İlk Döneminde Propoganda ve Tanıtım Çalışmaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIX, S.55, Mart 2003, s.96

¹⁰⁴ Özkaya, **a.g.e.**, s.11

¹⁰⁵ Refet Paşa, İstanbul’a geldiğinde Saltanat ve İstanbul Hükümeti’nin tanınmayacağını dolaylı olarak göstermişti. Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın 1922-1925**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000, s.27-28; Sunata, **a.g.e.**, s.169-171

ikiliğini ortadan kaldırdığını ileri sürmüş ve konferansa yönelik hazırlıklar için güvenilen birinin başkente gönderilmesini istemişti. Mustafa Kemal Paşa ise TBMM'nin her türlü önlemi aldığını ve Türkiye Devleti'nin TBMM tarafından temsil edildiğini içeren bir telgrafı İstanbul'a göndermişti. Fakat Hamit Bey¹⁰⁶ yanlış algılamasına paralel olarak bu içeriği aynen Tefik Paşa'ya yansıtmamış ve bu arada 29 Ekim 1922 günü sadrazam sıfatıyla TBMM Başkanlığı'na başvurmuştu¹⁰⁷.

İtilaf cephesinin itiklemesiyle Tefik Paşa'nın attığı bu adım, barış konferansına gidilirken bir iktidar çelişmesine yol açabilecek nitelikte idi. Zaten İtilaf Devletleri, hiçbir temsil gücü kalmayan İstanbul Hükümeti'ni 28 Ekim 1922'de Lozan (Lausanne) Barış Konferansı'na davet ederek, aynı Londra Konferansı'nda yapmaya çalıştıkları gibi Ankara-İstanbul ikileminden yararlanma stratejisi sergilemişlerdi. Böylece temsil sorunu yaratarak Türk tarafını bölmeyi ve zayıflatmayı, bundan siyasi kazanç sağlamayı bekliyorlardı. Ancak Milli Mücadele'nin kazanılmasına katkısı olmayan, tam aksine Damat Ferit Hükümetleri üzerinden bu mücadeleye büyük zararlar veren İstanbul Hükümeti'ni temsilen Tefik Paşa'nın bu girişimleri tepkiyle karşılanmıştı. Üstelik TBMM'de VI. Mehmet Vahdettin aleyhinde ötedenberi güçlü bir cereyan vardı. Daha 8 Mayıs 1922'de pasaportlardaki "*namı nami-i Hazreti Padişahi*" yerine "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti*" ibaresinin kullanılmasına başlanması Saltanat kurumunun geleceği açısından bir işaretti. Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Haziran 1922'de Claude Farrère'le birlikte İzmit'e gelmek isteyen Galip Kemali Bey'i (Söylemezoğlu) Padişah'ın Stockholm Büyükelçisi olması nedeniyle kabul edemeyeceğini bildirmesi de aynı çizgide bir gelişmeydi. İşte gerek İtilaf Devletleri'nin güttükleri strateji, gerekse sadrazamın müracaatları saltanatın kaldırılmasını gündeme getirecekti¹⁰⁸.

30 Ekim'de TBMM'nde "*Sadrazam Tefik imzasıyla gelen telgraflar üzerine Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatı ve Hilafet meselesi hakkında*" görüşmeler başlamış; saltanatın kaldırılmasına yönelik öneriler sunulmuştu. Gerekli çoğunluk sağlanamadığından görüşmeler 1 Kasım'a ertelenmişti¹⁰⁹.

---

¹⁰⁶ Ulusal hareketin İstanbul'daki temsilcisi ve Hilal-i Ahmer başkanı.

¹⁰⁷ **Nutuk**, s.420-421; **Nutuk-Söylev**, **Vesikalar/Belgeler**, s.1830-1837

¹⁰⁸ Gencer-Özel. **a.g.e.**, s.205-206

¹⁰⁹ **TBMM ZC**, C.24, İ:129, 30.10.1338/1922, s.269-298; **Nutuk**, s.421. Görüşmelerin sarkmasında Kazım Karabekir'in etkisi vardı. İkinci Grup üyesi bazı milletvekilleri saltanatın

Meclis'in toplanmadığı 31 Ekim'de Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısı yapılmış; burada Mustafa Kemal Paşa “*Osmanlı Saltanatı'nın lağvı[nın] zaruri olduğu hakkında*” açıklama yapmıştı¹¹⁰. 1 Kasım 1922 tarihli oturumda ise yapılan görüşmelerden sonra Rıza Nur ve arkadaşlarının önergesi, Şeriye, Adliye ve Teşkilat- Esasiye encümenlerine havale edilmişti¹¹¹. Üç encümeden oluşan Müşterek Encümen'de, Mustafa Kemal Paşa sonucu getirecek tarihsel konuşmasını yaptıktan sonra sorun çözüme bağlanacaktı¹¹². 1 Kasım günü gerçekleştirilen ikinci oturumda encümenin hazırladığı beyanname oy çokluğu ile kabul edilerek saltanat kaldırılmıştı¹¹³.

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1924 tarihinde Dumlupınar Zaferi töreninde “*Meçhul Şehidin Mezarı*” başında yaptığı konuşmada “... *Büyük Zafer'in ferdasına kadar İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilafet ve saltanat ünvanıyla bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiblerini layık olduğu akibete isal etdi... saraylarının içinde Türkten gayri unsurlara istinad ederek, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından tardı düşmanların denizlere dökülmesinden daha rehakar bir harekettir... onlar yüziünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemeleri hissetmemiş bir ferdimiz*

---

kaldırılacağını anladıklarından “*Hilafet*”i garantiye almak amacıyla Karabekir Paşa'ya başvurmuşlar ve bir gün kazandırmak için bazı milletvekilleri Meclisi terk etmişti. Karabekir'in Mustafa Kemal Paşa ile temasları sonunda önergenin “*Türkiye Hükümeti hakkı meşru olan Makamı Hilafeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır*” maddesi “*Hilafet Türklere, Hanedan-ı Al-i Osman'a aittir. Türkiye Devleti Makamı Hilafetin istinatgahıdır. Halifelğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlakane eslah ve ersed olanı intihab olunur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hakkı meşru olan Makamı Hilafeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır*” haline dönüştürülmüştü. Türker, **a.g.e.**, s.37

¹¹⁰ **Nutuk**, s.421

¹¹¹ **TBMM ZC**, C.24, İ:130, 1.11.1338/1922, s.305-312; **Nutuk**, s.421

¹¹² Paşa konuşmasını Nutuk'ta şöyle aktarmıştı: “*Efendim, dedim. Hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilm icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hakimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osman Oğulları, zorla Türk milletinin hakimiyet ve saltanatına, vazı-ül-yed olmuşlardı. Bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihzar ederek, hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emr-i vakidir. Mevzu-ı bahs olan; millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten emr-i vaki olmuş bir hakikati ifâdeden ibarettir. Bu, behemehal, olacaktır. Burada ictima idenler, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir*”. **Nutuk**, s.421-422

¹¹³ **TBMM ZC**, C.24, İ:130, 1.11.1338/1922, s.313-315; **Nutuk**, s.422

yokdur”¹¹⁴ sözleri ile milletin egemenliğini eline almasının önemini anlatırken Ankara-İstanbul ikileminin siyasi perdesinin kaynağını da ortaya koyacaktı.

Saltanat’ın kaldırılması Padişah’ın Milli Mücadele yıllarındaki tavırları ve kötü şöhreti nedeniyle kamuoyunda olumlu karşılanmıştı¹¹⁵. Buna rağmen Kasım’ın ilk birkaç günü Saray ve Hükümet “*bekle-gör*” politikası izlemişti. 4 Kasım’da İstanbul şehri mülki ve mahalli idareleri Refet Paşa aracılığı ile TBMM’ne “*arz-ı biat*” etmişlerdi. Bunun üzerine aynı tarihte İstanbul Hükümeti istifa etmişti. İcra Vekilleri Heyeti, Refet Paşa’ya idarenin devir tesliminde düstur olmak üzere 16 maddelik talimatname göndermişti. 5 Kasım’da halka duyurulan “*İstanbul Vilayetinin Umur-ı İdaresinin Suret-i Tanzimine Ait Bir Numaralı Talimatname*” ile TBMM Hükümeti İstanbul’un mülki idaresini vilayet temelinde düzenlemişti¹¹⁶. Üsküdar, Beyoğlu, Çatalca mutasarrıflıkları İstanbul Vilayetine, adliye işleri ise Sivas Temyiz Mahkemesi’ne bağlanmıştı. İstanbul Lozan Barış Antlaşması tasdik edilinceye kadar İtilaf Devletleri işgalinde kaldığından, işgal altında bir vilayet statüsünde Ankara’nın temsilcisi tarafından yönetilecekti¹¹⁷. Mustafa Kemal Paşa, İzmit’te gazeteciler ile görüşürken İstanbul’un “*mütenasib teşkilat-ı idareye*” sahip olacağını fakat “*müstesna ve mümtaz bir şehir gibi*” idare edilmeyeceğini ve şehrin işgal altında oldukça bir şey yapmanın mümkün olmadığını açıklamıştı¹¹⁸.

---

¹¹⁴ “Paşa Hedefimizi Çiziyor”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1924 (No:115), s.1-2; “Reis-i Cumhur Hazretlerinin Dumlupınar’daki Nutuklarının Musahhah Metni”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1924 (No:120), s.3-4. 11 Eylül’de Bursa’nın kurtuluşu münasebetiyle yaptığı konuşmada da Paşa benzer cümlelere belki de biraz daha keskin bir şekilde yer vermişti. Paşa’nın “[İzmir’in işgali nedeniyle Kazım Paşa Yunanlılara karşı cephe oluştururken] ... *henüz İstanbul’da halife ve padişah ünvanıyla oturan zat tac ve tahtını muhafaza etmek hülyasıyla düşmanlarla birleşmişti. Fazla olarak düşmanların Türk vatanını çiğnemesini, Türk’ü esir etmesini kolaylaştırmak vazifesini deruhde etmişti. Bu maksad ile ki Aznavur gibi pespayelere paye, para vasıtalar vererek Karasi’de millet cebhesini arkadan vurmağa memur etdi. Diğer taraftan topladığı haşeratı halife ordusu diye İzmit’e çıkardı. Bütün milleti esarete teşvik etti. Milleti ve memleketi kurtarmaya çalışanları idama mahkum etdi. Yunan tayyareleri ile millete fetvalar yağdırdı... Halife ve padişah vazife-i hıyanetde muvaffak olmuşdu... Arkadaşlar, yaptığımız inkılab Türkiye’nin asırlarca refahını saadetini kafildir. Bize düşen bunu takdir ederek muhafazası için çalışmaktadır*” sözleri bunun bir göstergesiydi. “Yeşil Bursa’da Dün İstihlas Şenlikleri Yapıldı”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1924 (No:126), s.1,3

¹¹⁵ Türker, **a.g.e.**, s.40

¹¹⁶ **TBMM GCZ**, C:3 İ:133, 6.11.1338, s.1008-1012; Türker, **a.g.e.**, s.41-42; Akın, **a.g.e.**, s.264-265

¹¹⁷ **TBMM GCZ**, C:3 İ:133, 6.11.1338, s.1008-1012; Akın, **a.g.e.**, s.265

¹¹⁸ Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, s.53

Saltanat'ın kaldırılmasından sonra Vahdettin, Refet Paşa aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istemiş, kendisinden bunun için yazılı başvuruda bulunması istenmiş ancak eski padişahın bu girişimden bir sonuç çıkmamıştı. Bir taraftan Ankara ile uzlaşma yolları arayan Vahdettin, diğer yandan İngilizlerle görüşmeye başlayacak ve bu görüşmeler basına da yansıtılacaktı. 16 Kasım'da General Harington'a resmen başvuran eski sultan, 17 Kasım sabahı ülkeden ayrılmıştı¹¹⁹. 18 Kasım'da İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, Refet Paşa'nın Halife Vahdettin'in ülkeden ayrıldığı hakkında çektiği telgraf aracılığı ile konuyu TBMM'nin gündemine getirmişti. Vahdettin'e yönelik tepkinin dile getirildiği ortam içinde Şeriye Vekili Vehbi Efendi'nin fetvası ile hilafet makamının “*şeran münhal*” olduğu belirlenerek, fetvanın TBMM tarafından oylanarak kabul edilmesinden sonra Şehzade Abdülmecid Efendi halife seçilmişti¹²⁰. TBMM'de 15 Nisan 1923 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yeniden düzenleme yapılarak saltanatın kaldırılması ile ilgili kanuna aykırı girişimler vatan hainliği olarak kabul edilecekti¹²¹.

Monarşik düzenin son bulmasının ardından ülkenin gündemini hilafet meselesi etrafındaki tartışmaların belirlediği bir dönemde Mustafa Kemal Paşa, Ankara basını aracılığı ile 7 Aralık 1922'de halkçılığa dayalı bir siyasi parti kurma isteğini ortaya koymuştu¹²². Bu açıklama İstanbul basınında yeni tartışmalara yol açmış ve kimi basın organları bu düşüncüyü desteklerken kimi

---

¹¹⁹ Türker, **a.g.e.**, s.46-49

¹²⁰ **TBMM ZC**, C.24, İ:140, 18.11.1338/1922, s.562-565; **Nutuk**, s.422-426. TBMM'nin 20 Kasım 1922 tarihli toplantısında Halife seçilen Abdülmecid Efendi'ye “*Emanet-i Mübarekeyi*” teslim ve tebrik üzere Meclis'ten bir heyet gönderilmesi hakkında yoğun tartışmalar yaşanmış; “*Heyet-i Umumiye'den*” onbeş kişi ile “*Divan-ı Riyasetten*” dört kişinin gönderilmesi ve heyetin “*Şer-i şerif Dairesinde biyata memur olduğu*” kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:141, 20.11.1338, s.12-17. 19 kişilik TBMM heyeti bu emanetleri 24 Kasım 1922'de Halife'ye törenle teslim etmişti. Oğuz Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.28, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.20. Halife seçiminden bir süre sonra Afyonkarahisar Mebusu Hoca Şükrü ve çevresindeki gerici bir grup “*Halife Meclisin, Meclis Halifenindir*” yaklaşımı içinde, dini siyasete alet ederek, halifeyi devlet başkanı olarak sunan bir çizgi belirlemişlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'taki ifadeleri cehalet ortamı içinde böyle girişimlerin halifeliğin kaldırılış sürecini hızlandırdığını göstermektedir. Hilafet meselesi, Mustafa Kemal Paşa'nın Eskişehir'deki konuşmaları ile Gazi'nin İzmit'teki basın mensuplarıyla (ve halkla) yapacağı görüşmelerde geçmişti. **Nutuk**, s.428-432; Arı İnan, **a.g.e.**, s.2-3,32-34,40,63-75,102-109.

¹²¹ **TBMM ZC**, C.29, İ:23, 12.4.1339, s.65; **TBMM ZC**, C.29, İ:25, 15.4.1339, s.175-190

¹²² **Nutuk**, s.436

de olumlu bir tutum sergilememiştir¹²³. 1 Nisan 1923'te ise Aydın Mebusu Esat Efendi ile 120 arkadaşı seçimlerin yenilenmesi teklifini Meclis'e bir önerge ile sunmuşlar ve teklif kabul edilmişti¹²⁴. Bu karar İstanbul basınında şaşkınlık ve biraz da tepki ile karşılanmıştı¹²⁵. Kararın bir hafta sonrasında (8 Nisan 1923) Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkasına dönüştürüleceğini açıklaması ve “*Dokuz Umde*”yi ilanı¹²⁶ ise *İkdam*, *Vatan*, *İleri* ve *Vakit* gibi İstanbul'un yayın organlarınca oldukça olumlu değerlendirilmişti. Böylece, 9 Eylül 1923'te nizamnamesi kabul edilen Halk Fırkası (HF) çalışmalarına resmen başlayacaktı¹²⁷.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Mudanya Ateşkesi'nin 11. maddesi çerçevesinde İtilaf Devletlerinin İstanbul'u terk etmeleri kesinleştiğinde İstanbul basınının gündemini -Ankara-İstanbul ikileminin kırılma noktası olan başkent sorunu işgal etmişti¹²⁸. Oysa Ankara'nın başkent olma sürecinin başlangıç noktası, hükümetin konuyu ele aldığı 28 Kasım 1920 tarihiydi. Hükümet, bir kararname hazırlamış ve bir başkent komisyonunun kurulmasına karar vermişti. Konu, 31 Ocak 1921'de TBMM'ye gelmiş¹²⁹ fakat milletvekillerinin tepkisi ile karşılanmıştı. Milletvekillerinin büyük kısmı İstanbul'un başkent olarak kalacağını ileri sürmüşler ve bu yönde önergeler vermişler; sonuçta hükümetin teklifi reddedilmişti¹³⁰. Mustafa Kemal Paşa ise aynı yıl hem yakınlarına hem de *Le Temps* yazarı Madam Gaulis'e başkent in Anadolu'nun ortasında olacağını aktarmıştı¹³¹. 16/17 Ocak 1923'te İzmit'te

---

¹²³ İlk aşamada *Hakimiyet-i Milliye*, *Yeniğün* gibi Anadolu gazeteleri bir kenara bırakılırsa *İkdam* ve *İleri* bu düşünceyi desteklerken, *Tanin* ve *Vakit* pek sıcak bakmamıştı. Türker, **a.g.e.**, s.61-65

¹²⁴ **TBMM ZC**, C.28, , İ:15, 1.4.1339, s.283-293

¹²⁵ Türker, **a.g.e.**, s.66-69

¹²⁶ **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:210.831.1; **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:227.898.1

¹²⁷ Ahmet Emin, Hüseyin Avni, Hoca Salih, Nafiz gibi genellikle muhalif grup üyelerinin seçim çalışmaları için İstanbul'a gelmelerini, çok acı çekmiş şehir için yanlış bir tercih olarak yorumlamıştı. Türker, **a.g.e.**, s.69-74

¹²⁸ Türker, **a.g.e.**, s.75

¹²⁹ 28 Kasım tarihli kararnamede başkent olabilecek şehrin, şehir kurulabilecek genişliğinin bulunması, seyrüsefer bir şehir ile bağlı olması, demiryolu bağlantısı, elektrik üretebilecek doğal kaynaklara yakınlığı gibi özellikleri belirlenmişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.195-197; Oğuz Aytepe, “Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34, Mayıs-Kasım 2004, s.20; **TBMM ZC**, C.8, İ:141, 31.1.1337, s.4-5

¹³⁰ **TBMM ZC**, C.8, İ:141, 31.1.1337, s.4-13. Aynı yılın yaz aylarında Yunan saldırısı başladığında Meclis'in Ankara'dan Kayseri'ye taşınması gündeme geldiğinde, ilke olarak kabul edilmekle birlikte uygun bulunmamış ve ertelenmişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.206-212

¹³¹ Aytepe, **a.g.m.**, s.21

İstanbul gazetecileri ile yaptığı görüşmede Ankara'nın başkent olacağını işaretlerini vermişti¹³². 22 Eylül 1923'te ise *Neue Freie Presse*'ye verdiği demeçte bunu daha açık bir şekilde ortaya koymuştu¹³³.

Mustafa Kemal'in Ankara lehindeki yaklaşımına karşın 19 Ekim 1922 tarihinde TBMM'ye Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey ile arkadaşlarınca 115 imzalı bir önerge sunulmuş ve Anadolu'da olağanüstü şartların aşılmış olması, şehirde konut sorunu bulunması ve mebuslar açısından koşulların yetersizliğinden dolayı Meclis'in Bursa, Konya ya da İzmir'e taşınması teklif edilmişti¹³⁴. İstanbul basınında ise 1922 sonlarından itibaren Osmanlı başkentinin durumunu koruması yönünde yazılar çıkmıştı. Hatta başkent in Ankara olması ihtimali İstanbul basınına kaygılandırıyordu. 31 Aralık 1922'de Ahmet Cevdet Ankara'nın başkentlik için hazır olmadığını ileri sürerken, Hüseyin Cahit 1923 Mart'ında Ankara'yı savaş merkezi, İstanbul'u ise barışın daimi merkezi olarak değerlendirmişti. Başkent meselesi çerçevesinde çıkan yazılarda Ankara'nın imar sorunları ve bir başkent in imarı için beklenemeyeceği vurgusu da yapılmıştı. Ahmet Emin bu konunun tartışılması gerektiğini aktarırken, Bursa gibi bir alternatif üzerinde durması dikkat çekici idi¹³⁵.

İkinci TBMM'nin toplanması ve Lozan Barış Antlaşması'nın 23 Ağustos'ta onaylanmasından sonra başkent ve rejim tartışmaları kamuoyunu yoğun bir şekilde meşgul etmişti. Bu ortam hüküm sürerken 2 Ekim'de işgal orduları İstanbul'dan çekilmiş ve Türk ordusu 6 Ekim günü şehre girmişti. Bu arada 4 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan Halk Fırkası Divanı rejim olarak cumhuriyet, başkent olarak Ankara'yı kararlaştırmıştı. Ayrıca hükümet merkezi sorunu görüşülmek üzere Fırka Grubu toplantıya çağırılmış ve 9 Ekim'de gerçekleşen toplantıda aynı yönde kararlar çıkmıştı¹³⁶. 10 Ekim'de İsmet Paşa'nın, 14 arkadaşına imzalatıldığı Ankara'nın başkent olması hakkındaki yasa teklifi önce Layiha Encümeni'ne ve ardından Kanun-ı

---

¹³² Arı İnan, **a.g.e.**, s.50-52

¹³³ “Şekl-i Hükümetimiz Cumhuriyet mi Olacak?”, **Tevhid-i Efkar**, 24 Eylül 1923 (No:3835-807), s.1; Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.48; Türker, **a.g.e.**, s.81

¹³⁴ Abdülkadir Kemali Bey, Meclis'teki konuşmasında Ankara aleyhtarı ifadeler kullanmış ve İstanbul ile İzmir'e yaklaşmanın faydalı olacağını ileri sürmüştü. Tartışmalardan sonra konunun görüşülmesi ertelenecekti. **TBMM ZC**, C.24, İ:122, 19.10.1338, s.23,25-31

¹³⁵ Türker, **a.g.e.**, s.75-81

¹³⁶ Alpkaya, **a.g.e.**, s.50-51

Esasi Encümeni'ne gönderilmiş¹³⁷, 13 Ekim'de yapılan oturumda ise kabul edilmişti¹³⁸.

Türkiye'deki Alman diplomatlara göre “*İnkılabcı Türkiye'nin yaptığı en büyük işlerden biri Ankara'yı makarr-ı ittihaz etmiş olmasıdır*”¹³⁹. Gerçekten de bu yasa ile imparatorluğun başkenti İstanbul terk edilerek, devletin ağırlık merkezi Anadolu'ya kaydırılmış, böylece tartışmasız en büyük ve önemli devrimlerden biri gerçekleştirilmişti. Çünkü imparatorluğun toprak kayıpları ile daha önce merkezde bulunan başkent uç noktaya düşmüştü. Bu kararlarla denge yeniden sağlanmış oluyordu. Üstelik Türkiye'de Ankara'nın başkent seçilmesi benzer örnekleri ile paralellik arzettiği. Yakın çağlarda başkentler sürekli iç bölgelere alınmıştı. Kronolojik sıra ile Petrograd-Moskova, Calcutta-Yeni Delhi, Sydney-Canberra, Karaçi-İslamabad ve Rio de Janeiro-Brasilia örneklerinde olduğu gibi¹⁴⁰.

Ankara'nın başkent seçilmesinde İstanbul'un stratejik açıdan kara ve denizden gelecek tehlikelere açık olması kadar ülkenin var olan şartları da birer etkendi. Çağdaşlaşma hedefi doğrultusunda Anadolu'nun imarının gerçekleştirilmesi için bir uç nokta yerine Ankara ile merkez bir nokta seçilmişti¹⁴¹. Zaten devrimci kadroların düşüncesinde eski Osmanlı

---

¹³⁷ **TBMM ZC**, C.2, İ:34, 10.10.1339, s.587,598; **İsmet İnönü Hatıralar**, 2. Kitap, Haz.:Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s.166,314

¹³⁸ **TBMM ZC**, C.2, İ:35, 13.10.1339, s.618,665-670

¹³⁹ Yunus Nadi, “Bi-taraf Bir Müşahede”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Sani 1924 (No:177), s.1. *Cumhuriyet*'in birkaç gün için Ankara'ya giden Londra muhabiri, yeni başkent hakkında Avrupa basınında oldukça olumsuz eleştiriler yapıldığından kaleme aldığı yazısında ilk aşamada duyduğu endişeyi dile getirmişti. Fakat aynı yazıda şehre ulaştıktan sonra değişen düşüncelerini de aktarmıştı. Muhabire göre geleneklerin ağırlığının altında ezilen sefahat ve eski imparatorluk merkezi İstanbul'un karşısında Ankara hareket, kontrol ve çözüm merkeziydi. Şehirleri “*Ankara yeni dünya, İstanbul ise eski dünyadır*” parolası ile tanımlamıştı. “Ankara Yeni Dünya, İstanbul İse Eski Dünya!”, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1925 (No:377), s.2. Öte yandan Ankara'nın başkent olmasından sonra ise iki şehir arasında arazi piyasası dengeleri de değişecekti. Ankara'daki otlaklar bile büyük değer kazanırken İstanbul'da arazi fiyatları düşecekti. “Arazi ve Arsa Siyaseti”, **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Evvel 1924 (No:162), s.5

¹⁴⁰ Bilal Şimşir yeni bir başkent belirlenmesini tarihsel determinizm şeklinde ifade etmişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.11-15. Celal Nuri de Meclis'teki görüşmeler sırasında ticari gelişkinlikten yola çıkarak New-York ve Washington örneklemesine gitmişti. **TBMM ZC**, İ:35, 13.10.1339, s.668. Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü (Taray), 1927 Mayısında şöyle bir karşılaştırma yapmıştı: “*Filhakika 1901'de Avustralya hükümet-i müttahidesinin teşekkülünde, hükümetin merkezi muvakkaten Melbörn olarak kabul edilmiş ve teşkilat-ı esasiyede hiçbir hükümetle alakası olmayacak yeni bir mahalde yeni bir merkez tesis ve inşa edileceği tasrih edilmişti. İntihab olunan bu mahal hatta şimendifer hattı üzerinde bile değildi. Temelleri harbden evvel atılan Kanberra şehri, Avustralya'nın bu yeni merkez-i idaresi ancak 1924 tarihinden beri hemen hemen Ankara ile aynı senede olarak vücut bulmağa başlamışdır*”. Cemal Hüsnü, “Yeni Ankara”, **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1927 (No:1083), s.1

¹⁴¹ “Ankara Merkez-i Hükümet İlan Edildiği Gün”, **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Sani 1925 (No:545), s.2. 1925 Mayısının son günlerinde Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey ile Erkan-ı

İmparatorluğu Tuna sınırından Fırat sınırına, Karadeniz sahillerinden Mısır kıyılarına kadar tek bir şehir olarak İstanbul'a sahipti. Devrimin demiryolu politikası çerçevesinde ise Anadolu'da birçok İstanbullar kurulacaktı ki yine aynı politika çerçevesinde Avrupa'nın sınırının Türkiye'nin doğu sınırında bittiği kabul ediliyordu. Yani Ankara bir Avrupa şehri ve bir Avrupa başkenti idi¹⁴².

İstanbul basınında ise Ankara'nın başkent olması büyük ölçüde tepki ile karşılanmıştı. Ancak ilginç çıkışlardan birini Velid Ebuuzziya, İstanbul'a bağımsızlık isteyerek yapmıştı. Başkent tartışmaları birkaç güne kalmadan yerini yeni bir gündeme, cumhuriyet tartışmalarına bırakacaktı¹⁴³.

Harbiye-i Umumiye Reis-i Sanisi Kazım Paşa Konya'ya gitmişlerdi. Kendileri için düzenlenen sohbet sırasında bir dönem Mustafa Kemal Paşa'yı misafir etmiş olan Hacı Hüseyin Ağa ile de konuşmuşlardı. Bu sohbet sırasında Recep Bey, Hüseyin Ağa'ya "*Hacı Hüseyin Ağa, sen hükümet İstanbul'a gitmeli diyormuşsun; böyle propaganda yapıyormuşsun öyle mi?*" şeklinde bir soru sorarak şakalaşmıştı. Hüseyin Ağa ise "*Yok efendim.. Yok. Biz onun zararını anlarız. Aman hükümet oraya gitmesin...*" cevabını vermişti. Konuşma sırasında Recep Beyin İstanbullu olup olmadığını soran Hüseyin Ağa "*İstanbul'dan böyle baba yiğit çıkmaz. İstanbullu azıcık olsun, oynatmaksınız söz söylemez*" yorumunu yapmıştı. İstanbul konusu açılınca Recep Bey "*İstanbul'un bir içi, bir de dışı vardır; dışı daima ilk defa nazara çarpar. Henüz neşv ü nema devresinde bulunan bir ceviz gibi kışır kısmı zehirlidir. Halbuki cevizin içindeki asıl tatlı kısım gibi İstanbul'un da asıl bir tabakası vardır. Bu tabaka içi kemale gelen ceviz gibi zehirli olan dış ve kabuk kısmını düşürecek, def edecekler. İşte Hacı Efendi, İstanbul'a gidersen, onun iç tarafını görmeye çalış, memnun olursun...*" şeklinde çok ilginç bir benzeştirmeye gitmişti. "Hacı Hüseyin Ağa", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1925 (No:385), s.2. Bu tasvirini hemen aynı ifadelerle Recep Bey TBMM'nin 6 Kasım 1924 oturumunda da yapmıştı. Ayrıntı için Bkz.: **TBMM ZC**, C.10, I:3, 6.11.1340, s.110. Benzer bir benzetme Recep Beyin bu konuşmasından yaklaşık bir yıl önce Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılmıştı. Yakup Kadri'nin Siirt mebusu Mahmut Bey'e (Soydan) yazdığı bir mektuba Mustafa Kemal Paşa'nın dikte ettirdiği bölümde İstanbul hakkında Bizans benzetmesi yapılarak şehrin pislik, kötülük ve iki yüzlülükten oluşan yönleri üzerinde durularak "*Cumhuriyet, Bizans'ı adam edecektir... Fakat bunun için tatbik edeceği amaliye (uygulayacağı işlem) şudur ki, levsiyatla meşbu (pisliklerle dolmuş) derin toprakları kazıyarak, berhava edecek (havaya uçuracak) ve sularının tathiri (temizlenmesi) için, belki Karadeniz'i, bütün dalgalarıyla Boğaziçi'nde çuş ü huruş ettirecektir (bütün coşkunluğu ile taşıyıp akıtacaktır)*" ifadesine yer verilmişti. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C.III, 15.bs., İstanbul, Remzi Yayınları, 1999, s.277-279

¹⁴² Vasfî Raşid, "Mesafe Düşmandır!", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1925 (No:399), s.1. Tevfik Rüştü 1927 yılında *Le Matin* muhbirine Türkiye'nin, Avrupa uygarlığının Asya'ya karşı uzantısını oluşturduğunu söylemişti. Aynı kapsamda Boğaziçi sahillerini birbirinden ayıran birkaç metrelik suyun, iki uygarlığı ayırdığını iddia etmenin anlamsızlığını da belirtmişti. Yine Tevfik Rüştü'nün 1930'lu yılların başlarında Venizelos'a "*Bizi yalnız Meriç Nehri ayırıyor, günün birinde bu, yalnız idari işlemler hususunda bizi ayıracaktır*" sözü bu yaklaşımın paralelinde idi. Sabahattin Özel, **Büyük Millet'in Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s.213-214,223-224. Bu demeci *Cumhuriyet*, "*Türkiye Cumhuriyeti Asyai bir memleket değildir, Avrupa ve Asya arasında mücadele fikri manasızdır*" cümlesiyle özetlerken, Türkiye'deki devrimci kadroların yaklaşımını da ortaya koymuştu. "Hariciye Vekili Güzel Beyanatta Bulundu", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1927 (No:1045), s.1,2

¹⁴³ Türker, **a.g.e.**, s.85-89

Aslında rejim tartışmaları erken dönemden itibaren gözlemlenmişti. 20 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Mazhar Müfit Kansu'ya “*Şekl-i hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet olacaktır*” demişti. Üstelik cumhuriyet tartışmaları, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1921 Mayıs'ında kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun (Birinci Grup) karşısında yer alan ve Hoca Raif Efendi liderliğinde ortaya çıkan gelenekçi İkinci Grup milletvekillerinin söylemlerine bile yansımıştı. Onların “*Müdafaa-i Hukuk Grubunun, Hilafet ve Saltanat idaresini Cumhuriyete dönüştürme amacını güttüğü*”nü sezdiklerini söyleyerek, amaçlarını “*Halifelik ve Padişahlık haklarını korumak, memleketin ve İslam dünyasının bugünkü ve gelecekteki hayatı için büyük uyumsuzluk ve sakıncalar doğuracak olan Cumhuriyet idaresinden kesinlikle sakınmaktır*” şeklinde açıklamaları bu tartışmanın bir parçasıydı. TBMM tarafından 20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesiyle egemenliğin millete ait olduğunun altı sessizce çizilmiş ve 7. ile 9. maddeleriyle TBMM Başkanı adı söylenmeden devlet başkanı durumuna getirilmişti¹⁴⁴. Saltanat'ın kaldırılmasından sonra da zaman zaman hükümet şekli tartışmaları ortaya çıkmıştı¹⁴⁵.

Mustafa Kemal Paşa zaferin ardından ilk kez hükümet şeklinin cumhuriyet olacağını özel bir toplantıda açığa vurmuş¹⁴⁶, sonrasında ise *Neue Freie Presse* muhabiri Hans Lazar'ın sorusu üzerine anayasanın hakimiyeti kayıtsız şartsız halka verdiğini ve yürütme ile yasama güçlerinin milletin temsilcisi TBMM aracılığıyla kullanıldığını söyleyerek bu sistemi “*cumhuriyet*” olarak tanımlamış ve ardından “*Türkiye'de hal-i hazırda olduğu kadar ileride de, daha ziyade demokratik bir Cumhuriyet*” olacak demişti¹⁴⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın 23 ve 27 Eylül tarihlerinde Türk basınına taşınan bu açıklamasından sonra cumhuriyet yorumları artmış, bunlar anayasa çalışmalarına paralel olarak sistem tartışmalarını da kapsar hale gelmişti. *Tevhid-*

---

¹⁴⁴ Türker, **a.g.e.**, s.89-90

¹⁴⁵ Yücel Özkaya, “Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.III, S.11, 1993, s.279. 1922'de saltanatın kaldırılmasından sonra Hüseyin Cahit, rejimin Cumhuriyet olduğunu yazmıştı. Türker, **a.g.e.**, s.92

¹⁴⁶ Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.209

¹⁴⁷ “Şekl-i Hükümetimiz Cumhuriyet mi Olacak?”, **Tevhid-i Efkar**, 24 Eylül 1923 (No:3835-807), s.1; Türker, **a.g.e.**, s.91. Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyete değinmeksizin benzer yaklaşımları Eskişehir ile İzmit'teki konuşmalarında da kullanmış, halk egemenliği üzerinde durarak, hükümet şeklini “*halk hükümeti*” ve “*saltanat milletedir*” gibi ifadelerle tanımlamıştı. Arı İnan, **a.g.e.**, s.27-31,69,97

i Efkar dolayısıyla Velid Ebuuzziya karşıtlar içinde ön plana çıkarken, Mustafa Kemal'i her şeyin üstüne çıkartarak siyasal anlamda soyutlama ya da etkisizleştirme yönündeki çeşitli yayınlar da dikkat çekmişti¹⁴⁸. Böyle bir ortam içinde yaşanan hükümet bunalımından yararlanılarak Cumhuriyet ilan edilmişti. Zaten *Nutuk*'ta Mustafa Kemal Paşa “*Ben, Meclis’de hafi ve muhalif bir hizb keşf etdikden, Meclis’in mesaisinde hissiyatın hakimiyetini gördükden ve hükümet heyetinin intizam-ı mesaisinin her gün, esassız bir takım sebeblerle intizamsızlığa duçar edilmekte olduğuna kanaat getirdikden sonra, tatbiki için münasib zaman intizarında bulunduğum bir fikrin tatbiki anının geldiğine hüküm etmişdim*” diyecekti¹⁴⁹.

29 Ekim 1923 tarihinde “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tadiline Dair Teklif-i Kanuni*”nin kabulü ile Türkiye’de Cumhuriyet’e geçilirken Mustafa Kemal Paşa cumhurbaşkanlığına seçilmişti¹⁵⁰. Cumhuriyet’in ilanı ertesinde basında olumlu tepkiler kadar olumsuz eleştirilerle de karşılaşılacaktı. İstanbul basınının eleştirileri içinde *Tanin* ile yine *Tevhid-i Efkar* ve Velid Ebuuzziya ön plana çıkmıştı. Rauf Bey gibi siyasal açıdan muhalefet olarak değerlendirilebilecek isimler ise acele yapılmış bir emri vaki olduğu üzerinde durmuşlardı. Böyle eleştirileri 1923 sonlarında karşılayan isimlerden biri olan Yunus Nadi¹⁵¹, 29 Ekim 1924 tarihli yıl dönümü yazısında “...bazı gayr-ı memnunların: Erken ilan edildi, acele edildi, bizim haberimiz olmadan bu böyle nasıl olur?..” şeklinde Cumhuriyet’in ilanı karşısında şaşırانların “... bin bir dereden su getiren telaşı ancak

---

¹⁴⁸ Türker, **a.g.e.**, s.91-108; Özkaya, **a.g.m.**, s.280-299

¹⁴⁹ **Nutuk**, s.485-495; Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998, s.157-161. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fethi Bey, kendisinin üstlendiği Dahiliye Vekilliği’nden 24 Ekim’de istifa edince, Halk Fırkası Grubu -Fırka içindeki muhalefetin etkisiyle- 25 Ekim’de, TBMM Reis-i Saniliği görevinden 23 Ekim’de istifa eden Ali Fuat Paşa yerine İstanbul mebusu Rauf Bey’i, Dahiliye Vekaleti’ne Erzincan mebusu Sabit Bey’i seçmişlerdi. Bu seçim Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından tepki ile karşılanmıştı. 26 Ekim’de Heyet-i Vekile uzun bir toplantı yapmış, toplantı Çankaya’da sürmüştü. 27 Ekim’de İcra Vekilleri Heyeti daha güçlü bir hükümet kurulması gerekçesiyle istifa etmiş ve bundan sonra yeni bir liste oluşturulamamıştı. Çözüm 29 Ekim 1923’te Mustafa Kemal Paşa tarafından Halk Fırkası Grubu’na sunulacaktı. Çakan, **a.g.e.**, s.158-159; Alpkaya, **a.g.e.**, s.79-87

¹⁵⁰ Bu yasal düzenleme ile hükümet şekli Cumhuriyet olarak belirlenirken, devletin dini İslam, resmi dili Türkçe, Türkiye Reis-i Cumhuru’nun devletin reisi olduğu, gerekli görürse Heyet-i Vekile’ye başkanlık edebileceği gibi maddeler kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.3, İ:43 29.10.1339, s.90-100

¹⁵¹ Hüseyin Cahit genellikle Cumhuriyet’in ilan şeklini eleştirmiş ve diktatörlük kaygıları üzerinde durmuştu. Basındaki eleştirel yaklaşımların bir kısmı senenin son günlerinde değişiklik gösterecekti. Özkaya, **a.g.m.**, s.298-310; Türker, **a.g.e.**, s.115-134

teessüfle yad olunan kara bir lekecik halinde” kaybaldığını yazarken aslında Ankara-İstanbul ikileminin kaynağındaki rejimsel yönü ortaya koymuştu¹⁵².

Saltanat’ın kaldırılması, Ankara’nın başkent olarak seçilmesi ve Cumhuriyet düzenine geçişin ardından 1924 baharında Hilafet’in kaldırılması, yine aynı dönemde yeni bir anayasanın yürürlüğe sokulması Türkiye’deki devrimin üst yapısını şekillendirmişti. Yine bu dönemde siyasal bir derinlik kazanmış olan Ankara-İstanbul ikileminin iktidar çatışması boyutu tam anlamıyla kapanmıştı. Fakat iki şehrin ikilemi, iktidar mücadelesi bitmiş olsa da siyasi-idari, kültürel, ekonomik ve özellikle basın düzeyinde sürmüştü¹⁵³, hatta Türkiye’nin dış politikasına yansıyan yönleri olmuştu. Ankara-İstanbul ikilemi ya da bir başka anlatımla, farklı alanları da kapsayacak şekilde İstanbul’un Ankara’ya karşı direnişi 1927 yılına kadar devam edecekti¹⁵⁴.

---

¹⁵² Yunus Nadi, “Yaşasun Cumhuriyet!”, **Cumhuriyet**, 29 Teşrin-i Evvel 1924 (No:172), s.1

¹⁵³ Nitekim ilerleyen süreçte Ağaoğlu Ahmet Bey “*İstanbul’un muayyen muhitleri*”nin “*Gazi Paşa’nın diktatörlüğüne engel olmak, Meclis’in feshine mümanaat etmek, Kürd Mustafa Paşa Mahkemesi’ne meydan okumak...*” gibi argümanlara sığınarak “*...hem izdihamın evhamını tahrik hem de kahramanlık manzarası arz edici yüzler*” oluşturarak gerçek amaçlarının İsmet Paşa ya da Fethi Bey hükümetleri olmadığını, asıl hedeflerinin “*Cumhuriyet Halk Fırkası ve bu fırkanın ifade ettiği inkılab*” olduğunu ve “*inkılabın esaslarını çürütmek ve fırkanın ifade ettiği manayı yıkmak*” istediklerini yazacaktı. Yani İstanbul merkezli direnişin Ankara’ya başkent haline getiren devrimin yapılanma sürecine karşı olduğunu ileri sürmüştü. Ağaoğlu Ahmed, “Asıl Hedef”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.3. Vasfî Raşit **Cumhuriyet**’te Ankara karşısında İstanbul’u “*... maziye sadakat gösterenler İstanbul’u Türk yaşatmak için hisarlara çekilmiş ve tahtın etrafında toplanmış olanlar değildir. Sakarya’nın kıyılarını ruhları ile işrak eyleyenler ve tahtı devirenlerdir. İstanbul’u fethetme amil olmuş hisarlar İstanbul’u muhafazaya kıfayetsizdir. Havaya ve açılmaya muhtac milleti o kataların dar muhitine, havasız burcları içine habs etmeğe uğraşmakta maziye hürmet değil, hale kasd ve istikbale ihanet vardır...*” cümleleriyle tanımlamıştı. Vasfî Raşid, “Mazi ve İstikbal Önünde”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1925 (No:418), s.2

¹⁵⁴ Ankara-İstanbul ikilemi çok farklı alanlarda kendini göstermişti. 1924 yazında Ankara’da Muallimler Birliği Kongresi toplanıp gündeme bir muallim cemiyetinin oluşturulup, Ankara merkezli Türkiye Muallimler Birliği adlı bu kuruluşun etrafında toplanılması ve tüm muallim cemiyetlerinin birleştirilmesi düşüncesi ortaya atıldığında İstanbul temsilcileri buna karşı çıkmışlardı. “Muallimlerin İhtilafı”, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1924 (No:110), s.3. 6 Eylül 1924’te Büyük Spor Kongresi, Ankara’da toplandığında da benzer bir olay yaşanmıştı. Adliye Vekili Necati Bey, kabul etmemesine rağmen 157 oyun 140’ı ile başkan seçilirken, ikinci başkanlığa İstanbul’dan Taib Bey’in 72 oy ile seçilmesi çoğunluğun tepkisi ile karşılanmış ve bu seçimin yenilenmesine karar verilmişti. “Büyük Spor Kongresi’nin İctimar”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1924 (No:121), s.1. Ancak *Cumhuriyet*’in aktarımına göre 7 Eylül tarihli ikinci umumi toplantı Taib Bey’in başkanlığında yapılacaktı. “Spor Kongresi’nin Gürültülü Bir İctimar”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1924 (No:122), s.3. 9 Eylül tarihli gazetede ise 8 Eylül tarihli toplantının Reis-i Sani Sabit Bey’in başkanlığında yapıldığı yazmaktadır ki bir yazım yanlışı ihtimali bulunmaktadır. “Spor Kongresinde Dünki Mukarrerat”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1924 (No:123), s.3. Kongre bittiğinde kongre merkezi Ankara’ya taşınırken, futbol, atletizm, güreş ve bisiklet gibi bazı spor branşları ile ilgili birimlerin İstanbul’da kalması kararlaştırılmıştı. “Bahriye Takımı, Ankara Takımını Mağlub Etdi”, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1924 (No:125), s.3. Ancak kongrenin son toplantısında İstanbul Atletizm Heyet-i Müttehidesi’nin yeni nizamnamesindeki bazı maddelerde anlaşamadığından İstanbul mıntikasından 12 kadar temsilci toplantıyı terk etmişti. “Kongrenin Son İctima ve İntihabat”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.3. *Cumhuriyet*’in Spor başlıklı günlük köşesinde kongrede İstanbul cephesinin “*bütün işlerde hep*

BİRİNCİ BÖLÜM

ANKARA-İSTANBUL İKİLEMİ BAĞLAMINDA DİPLOMATİK VE SİYASİ SORUNLAR

A.Yeni Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerinde Tanınma Problemi ve İki Şehrin İkilemi

1-Yeni Başkent'e ve Meşruluğuna Reddiye: Elçilikler Sorunu

Başkentler, devletlerin yönetim merkezi olmalarından dolayı dış ilişkilerin de odağını teşkil ederler¹⁵⁵. Bu konumları nedeniyle devletler hukukuna göre elçilikler, o ülkede hükümetin bulunduğu yerde yani başkentte bulunmalıdırlar. Bu yönüyle, Ankara'nın başkent seçilmesi Türkiye'nin bir iç meselesi olmakla birlikte, İstanbul'daki elçiliklerin Ankara'ya taşınmasını gündeme getirdiğinden yabancı devletlerin de sorunu olmuştu. Elçilerin devlet merkezinde oturması ilkesine rağmen özellikle İngiltere yeni başkenti tanımama politikasına yönelmiş ve dolayısıyla başkent Ankara olarak belirlenmesi İngiltere liderliğindeki ülkelerle Türkiye Cumhuriyeti arasında sorun yaratmıştı¹⁵⁶.

---

hatalı yollara sapdıkları ve her dakika sendeledikleri” ve “bütün bu acı tecrübelerden istifadeye kabiliyetli olmadıkları” belirtilmişti. Öte yandan Anadolu kulüpleri İstanbul cephesine karşı birlikte hareket etmişti. Bu durum hoş görülmemekle birlikte yaşananlardan İstanbulluların sorumlu olduğunun ve şehrin gerektiği gibi temsil edilemediğinin altı çizilmişti.

“Ankara'daki Spor Kongresi”, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1924 (No:125), s.5

¹⁵⁵ Bilal N. Şimşir, “Ankara'nın Başkent Oluşu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.20, Mart 1991, s.189

¹⁵⁶ Bilal N. Şimşir, **Ankara... Ankara, Bir Başkentin Doğuşu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988, s.225-226; Şimşir, **a.g.m.**, s.208; Sarioğlu, **a.g.e.**, s.28; Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 14.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2010, s.274. Kuşkusuz bu sorunun temeli Milli Mücadele yıllarına iniyordu. Nitekim Ali Fuat Paşa, Milli Mücadele yıllarında yaşananları “23 Nisan 1920'de toplanan TBMM'ni İstanbul'daki Meclis gibi dağıtmak istiyorlardı” şeklinde formüle ederek bu açıdan değerlendirilebilecek bir yorum ortaya koymuştu. Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar, Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü**, 3. bs., (Yay. Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul, Temel Yayınları, 2011, s.341-345

Üstelik İngilizler, başkentin değişmesi ihtimali ortaya çıktığında gelişmeleri yakından takip etmeye başlamışlar ve başkentin İstanbul'da kalması çizgisinde propaganda yapmaktan geri durmamışlardı. Bununla birlikte Lozan Konferansı günlerinde, yabancı temsilcilerin büyük bir çoğunluğu İstanbul'da, Hariciye Vekaleti ise Ankara'da bulunduğundan, taraflar arasında iletişimi sağlamak üzere İstanbul'da bir büro¹⁵⁷ açılmış ve başına 9 Aralık 1922'de Adnan Bey atanmıştı.

Adnan Bey'in 25 Şubat 1923 günü İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'u ziyaretinde başkent konusu açılmıştı. Adnan Bey görüşme sırasında kendi kişisel yaklaşımı olarak başkentin Anadolu'da bulunması gerektiğini ifade etmişti. Bu görüşmeden sonra İngiliz Yüksek Komiserliği konu hakkında incelemelerini derinleştirecekti¹⁵⁸.

1923 yazında İngilizler, Fransa, İtalya ile Japonya'yı kapsayan Ankara'ya karşı ortak bir cephe kurmak için çalışmalara yönelmiş ve Paris'le Roma elçiliklerini harekete geçirmişti. Bu dönemde İngilizler, Türkiye'de bir büyükelçi bulundurmanın bu ülkeye fazla değer vermek anlamına geleceğini düşünüyorlardı. Aynı süreçte özellikle İngiltere cephesinde Ankara'nın başkent olmasının geçici bir heves olduğu yönünde bir düşünce de ağırlık kazanmıştı. Yüksek Komiser Sir Horace Rumbold'un İstanbul'daki görevini üstlenen

---

¹⁵⁷ Ayrıntı için Bkz.: Hariciye Vekaleti'nin İstanbul Murahhaslığı.

¹⁵⁸ Rumbold, Londra'ya gönderdiği raporlarda başkent sorununun gündeme geldiğini belirtmiş; İstanbul basınına dayanarak siyasal merkezin Anadolu'ya kaydırılmak istendiğini ve İstanbul'un halifelik merkezi olarak bırakılmak istendiğini aktarmıştı. Bu raporlar, İngiltere'de Türklerin Bizans İmparatorluğu mirasından vazgeçtiği ve bunun farkına varılsa Türk tarafının siyasal merkezin Anadolu'ya taşınmasından vazgeçebileceği yorumları yapılmıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.219-221; Şimşir, **a.g.m.**, s.208-209. *New Statesman Dergisi* de 3 Kasım 1923'te Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanını duyururken "*Peygamber'in halefinin artık İstanbul'da oturmaktan ve başparmağını boşyere oynatmaktan başka yapacak hiçbir şeyi yoktur*" yorumunu yapmıştı. Ergün Aybars, "Milli Mücadele'de İngiliz Basını II-1920-1923, Sevr'den Lozan'a", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.19, Kasım 1990, s.73. Mehmet Sarioğlu çalışmasında, İngilizlerin başkentlik için bütün imkanlara sahip bir Avrupa şehri niteliğindeki İstanbul'u Anadolu şehirlerinden birinin yönetmeye hakkı olmadığını düşündüklerini belirtmişti. Yine İngilizlere göre Ankara sağlık koşulları yetersiz ve başkent olmak için gerekli özellikleri bulundurmayan bir şehirdi. Sarioğlu, **a.g.e.**, s.28. Oysa bu düşüncelerin kaynağı *İkdam*'daki Ahmet Cevdet'in 12 Haziran 1923'te çıkan "*İstanbul, Yeni Pay-ı Taht*" başlıklı yazısı idi. Üstelik Ahmet Cevdet bazı yönleriyle bu makale ile benzeşen ve İstanbul'u ön plana çıkartan "*İç İl Pay-ı Tahtı*" başlıklı başka bir yazıyı daha önce 31 Aralık 1922'de kaleme almıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.221-222; Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın 1922-1925**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000, s.75-76,78. Her ne kadar Bilal Şimşir "*İngilizler mi muhalefet basınından, yoksa muhalefet mi İngilizlerden esinlenmiş belli değil*" görüşünü savunsa da bu raporların içeriğini bir ölçüde İstanbul basınına etkilediği rahatlıkla düşünülebilir. Öte yandan Ankara'nın başkent olması ihtimali dış basında da etki yaratmıştı. *Le Matin*, 2 Ocak 1923'te Ankara'nın şartlarını "*Türkiye'nin temelli başkenti olursa... İlerde*

İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson da “... *Türk Hükümeti, Ankara’yı başkent yapsa bile, eninde sonunda İstanbul’a geri dönmek veya yabancı misyonları burada tutabilmek için İstanbul’a bir özel rejim (a special régime) tanımak zorunda kalacaktır...*” görüşündeydi. Fransa ile İtalya’da ise Türkiye ile diplomatik ilişkileri ilk aşamada maslahatgüzar (işgüder) seviyesinde başlatmak ve sonra İstanbul’da oturacak bir büyükelçi atamak düşüncesi ağır basıyordu. Fakat İngiltere’nin Ankara’nın başkent seçilmesinden önce sergilediği girişimler sonuç vermiş ve biraz uğraşmakla birlikte diğer iki devleti de büyük ölçüde yanına çekmeyi başarmıştı¹⁵⁹.

İngiltere liderliğindeki Fransa ve İtalya grubunun Ankara karşıtı ortak politikasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri (ABD), elçilik konusunda kararsız bir duruş sergilemişti. Bununla birlikte ABD Dışişleri Bakanlığı da İngilizler gibi Türkiye’nin başkentinin eninde sonunda İstanbul’a taşınacağı beklentisine sahipti. Diğer yandan sürecin başında Türkiye’ye büyükelçi atama hazırlığındaki Japonya ise elçi gönderme meselesinde İngilizlerin yaklaşımının sonucunu beklemeyi tercih edecekti¹⁶⁰.

İngilizler başkent sorununa yaklaşımlarını basın aracılığı ile kamuoyuna taşımışlardı. Nitekim -İngiliz çizgisindeki- *Orient News* gazetesi, başkent ile ilgili yasanın çıkmasından hemen önce, Ekim 1923’te Ankara’nın başkent olması halinde Düvel-i Muazzama’nın sefarethanelerini nakletmeyeceklerini ve İstanbul’da kalacak elçilik heyetlerinin Ankara’ya birer temsilci grubu göndermek suretiyle temaslarını gerçekleştireceklerini yazmıştı¹⁶¹.

Bu günlerin analizini ve sözkonusu gelişmeler karşısında Türkiye’nin durumunu Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta “... *Bütün mülahazat, yeni*

Türkiye’ye atanacak diplomatlar da pek kötü zorluklarla karşılaşacaklar” şeklinde yorumlamıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.355,367-368,419

¹⁵⁹ Bu süreçte İngilizler, Türkiye’de büyükelçi buldurmanın Osmanlı İmparatorluğu ile Lozan Antlaşması’nın geride bıraktığı sorunların çözümünde etkin olup olmayacağı çelişmesini de yaşamaktaydılar. Türkiye’de sonuçlandırması gereken önemli işleri bulunan Fransa cephesi, ilk aşamada keskin bir düşünceye sahip olmamakla beraber, Ankara’nın büyükelçilerin oturması için gereken şartları hazırlayamayacağını ve bundan dolayı elçilerin İstanbul’da ikametlerinin kabul edileceği görüşünü savunuyordu. Şimşir, **a.g.e.**, s.223-233; Şimşir, **a.g.m.**, s.209

¹⁶⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s.227; Sarıoğlu, **a.g.e.**, s.28-29

¹⁶¹ “Ankara ve Sefaretler”, **İkdam**, 12 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9528), s.1. Bu haberlerle İngiltere liderliğindeki grubun politikası ve adeta yaşanacak birkaç yılın özeti gazete tarafından son derece açık bir şekilde aktarılmıştı. *Orient News*, başkent belirlenmesi ile ilgili kanunun kabulünden birkaç gün sonra, Ankara’da elverişli binalar bulunmadığından sefaretlerin taşınmayacağı ve şehre irtibat memurları gönderileceği kararlarının yarı resmi olarak Türk

Türkiye'nin makarr-ı idaresini Anadolu'da ve Ankara şehrinde intihab eylemek lüzumunu amirdi. Coğrafi ve sevkülceyşi vaziyet en kati ehemmiyeti haiz idi. Devletin, makarr-ı idaresini bir an evvel tesbit ederek, dahili ve harici tereddüdlere nihayet vermek elzem idi. Filhakika, malum olduğu vechile, makarr-ı idarenin İstanbul kalacağı veya Ankara'ya nakl edileceği meselesi üzerinde, evvel ve ahir dahil ve haricde tereddüdlere izhar olunuyor, matbuatda beyanat ve münakaşata tesadüf ediliyordu. Ezcümle, yeni İstanbul mebuslarından bazıları; Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un pay-ı taht kalması lüzumunu, bazı misallere istinaden, isbat etmeğe çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, vesait-i münakale ve kabiliyyet ve istidad ve gerek mevcut tesisat ve teşkilat nokta-i nazarından; hiç de münasib ve müsaid olmadığını söylüyorlar ve İstanbul'un pay-ı taht olması lazım ve mukadderdir diyorlardı... Binaenaleyh, bu hususda zaten mukarrer olan nokta-i nazarımızı resmen ve kanunen teyid etdirerek, pay-ı taht tabirinin de yeni Türkiye devletinde mana ve mahall-i istimali kalmadığını göstermek lazım geldi” cümleleriyle aktarmıştı. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta altını çizdiği gibi TBMM'de kabul edilen yasa ile 13 Ekim 1923'te Ankara başkent olmuştu¹⁶². Yeni başkent belirlendiği ve Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde Ankara'da sadece Afganlarla birlikte Rusların temsilcileri bulunuyordu. Zaten ilk aşamada onların dışında başkentte başka bir elçilik söz konusu değildi¹⁶³.

13 Ekim 1923'te TBMM'de alınan karar dört gün sonra İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından Londra'ya bildirilmiş ve Meclis'teki görüşmeler hakkında bilgi verilmişti. Rapordaki “... Başkent İstanbul'a dönmesine karşı olduğunu söyleyen milletvekillerinden biri, gerçekte herkesin yürekte eski başkentten yana olduğunu, ama parti[nin] gizli oturumunda verilen karara uymak zorunda olduklarını söylemiştir... Öte yandan İstanbul'da ise Ankara'nın başkent oluşu kararı, kesinleşmiş olarak görülmemektedir. Çünkü daha Anayasa Meclise sunulacak ve Meclisten geçirilecektir” ifadeleri, İngilizlerin İstanbul'un tekrar başkent konumuna yükseleceği beklentilerini gösteriyordu. Fakat bu beklentinin aksine 24 Nisan 1924'te kabul edilen

---

tarafına bildirildiğini yazmıştı. “Ecnebi Sefaretler”, **İkdam**, 20 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9536), s.3

¹⁶² Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara 1927, s.484-485

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesi kesin bir ifade ile Ankara'nın başkent olduğunu ortaya koyacaktı¹⁶⁴.

Başkent ile ilgili yasanın çıkmasından birkaç gün sonra 18 Ekim 1923 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de "Hükümet Merkezi" başlıklı yazıda bir yandan Hüseyin Cahit'in başkent konusundaki değerlendirmeleri eleştirilirken bir yandan da Lloyd George'un "Payitahtları İstanbul'da olan Türkler, İngiliz zırlırlarındaki topların menziline kalmış olacaklar ve binaenaleyh kendilerine meram anlatmak kolay olacaktır. Halbuki Anadolu'ya çekilmiş olan bu cenkçi kavim üzerinde icra-yı tesir etmek pek müşkil olur!" yaklaşımının altı çizilmişti¹⁶⁵. Lloyd George'un bu sözleri İngilizlerin konuya yaklaşımları kadar, Türklerin de başkenti değiştirme gerekçelerini bir ölçüde açıklıyordu. Mustafa Kemal Paşa da basın mensupları ile İzmit'te yaptığı konuşmalar sırasında "bir geminin topundan endişelenilecek şehrin hükümet merkezi" olamayacağını savunmuştu¹⁶⁶. 13 Kasım 1926'da *Cumhuriyet* gazetesi bu yaklaşımı hatırlatacak şekilde Türkiye'nin başkent tercihinin karşı gösterilen tepkiyi ve İngiltere liderliğindeki devletlerin bu değişikliğe karşı çıkma çabalarını, boğazlardan geçerek İstanbul'u sürekli tehdit edebilme ve bu gücü kendilerinde tutma çabası ile ilişkilendirmişti¹⁶⁷.

---

¹⁶³ Bu durumun paralelinde Ruslar Ankara'da arsa verilen ilk devlet olacaktı. Afganlılarla Rusların dışında bir de Kurtuluş Savaşı'ndan beri Ankara'da bulunan Fransız albayı Mougin vardı. Şimşir, **a.g.e.**, s.250,290.

¹⁶⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s.242-243. İngiliz cephesi, basın kanadı ile birlikte Ankara'nın başkentliğine karşı bütünlük sağlamıştı. *The Times*, *The Daily Telegraph*, *The Manchester Guardian* ve *The Westminster Gazette*'nin 1928 yılında kadar Ankara'ya karşı yazıları bunun tipik bir örneği idi. Özellikle *Westminster Gazette*'nin editörü Spender, Ankara'nın başkent yapılmasını defalarca eleştirecekti. Mustafa Yılmaz, "1923-1938 İngiliz Basını'nın Genel Olarak Değerlendirilmesi ve Basında Çıkan Türkiye Üzerine Yazılar İndeksi", **Araştırma Merkezi Dergisi**, C.X, S.28, Mart 1994, s.160-165,176-177,180-181,185

¹⁶⁵ Gazete, Ankara'nın başkent olması ile "... başımız üzerinde asılı duran demokles kılıncını kırmış olduk" değerlendirmesine gitmişti. "Hükümet Merkezi", **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Teşrin-i Evvel 1923 (No:944), s.1; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923-1927**, C.I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1993, s.187-189; Şimşir, **a.g.e.**, s.246-247

¹⁶⁶ Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1996, s..50-51; Şimşir, **a.g.m.**, s.199

¹⁶⁷ Gazetenin Ankara'nın başkent olmasının yıl dönümü münasebetiyle "Dört sene evvel bugün Ankara Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin merkez-i idaresi olmak şerefini ihraz eylemişti" manşetini 13 Ekim yerine 13 Kasım'da atması dikkat çekicidir! "Ankara'nın Günü", **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1926 (No:903), s.2. Lloyd George'un bu yaklaşımı TBMM'de Başvekil Ali Fethi Bey tarafından Ankara'nın başkent seçilmesi gerekçelerinden biri olarak ifade edilmişti. **TBMM ZC**, C.11, İ:31, 3.1.1341, s.355. Ankara'nın başkent haline getirilmesini Milli Mücadele yıllarındaki tecrübelerin bir sonucu olarak değerlendiren bir başka çalışmada da Lloyd George'un bu yaklaşımına atıfta bulunulmuştu. Burada İngilizlerin siyasi ve askeri (donanmaları aracılığı ile) nüfuzlarını İstanbul üzerinde daha kolaylıkla kullanabileceklerini düşünerek, başkentin İstanbul'da

Ankara'nın başkent oluşu ile gündeme doğrudan doğruya yabancı elçilikler sorunu ve buna bağlı olarak Türkiye'ye atanacak diplomatik temsilcilerin ünvanları ile nerede oturacakları (ya da Ankara'ya ne zaman taşınacakları) gibi konular taşınmıştı. Sorunlu bir sürece girilirken Türk tarafı öncelikle İngiliz ve Fransız kolonilerinde kullanılan “yüksek komiser” ünvanının değiştirilmesini isteyecekti. Fransa pek taraf görünmese de İngiltere Lozan Antlaşması karşılıklı olarak yürürlüğe girinceye kadar yüksek komiserlere “*temsilci*” ünvanı verilmesini uygun bulmuştu. Zaten İngiltere ve diğer büyük devletler açısından temsilcilerin ünvanından çok temsilcilerin nerede oturacağı meselesi öncelikli idi. İngiltere, bu konuya yönelik yakın ilgisinden dolayı yeniden devletler arasında gruplaşma çalışmalarına ağırlık vermişti. Ankara ise yabancı hükümetlere büyükelçilik binalarının inşası için arsa verilmesi ve bir sene süre tanınması, bu süre sonunda İstanbul'daki murahhaslığın kaldırılması formülü üzerinde durmuş; bu yaklaşımını karşı tarafa çeşitli kanallarla bildirmişti¹⁶⁸. Kasım başlarında, Türk Hükümetinin elçiliklerin Ankara'ya taşınması talebinin Londra ile Paris arasında görüşüldüğü ve kabul edilmediğine ilişkin *Daily Telegraph* gazetesi kaynaklı haberler İstanbul basınında çıkmıştı¹⁶⁹. Türk Hükümeti ise 1923 Kasım'ında yabancı devletlere elçilikler için arsa gösterme kararını alarak uygulamaya koymuştu¹⁷⁰.

Yine o günlerde, 3 Kasım 1923 tarihli Henderson-Adnan Bey görüşmesi gerçekleşmişti. Görüşme sırasında İngiliz tarafı yeni başkent

---

kalmaları için Ankara Hükümeti'ne yönelik baskı yaptıkları, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın başkent İstanbul'da kalırsa büyükelçi, Ankara'ya taşınırsa orta elçi göndereceklerini ilan ettikleri belirtilmişti. Mehmet Gönülbol, Ömer Kürkçüoğlu, vd, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s.61

¹⁶⁸ İsmet Paşa, Paris ve Roma Temsilciliklerini devreye sokarak, büyükelçi ünvanlı Rusya ve İran temsilcilerinin orta elçi derecesindeki Batılı temsilcilere göre daha üst seviyede değerlendirilecekleri kozunu kullanmaya çalışmıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.249-253; “Mümessillik Meselesi”, **İkdam**, 23 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9539), s.1. Elçiliklere arsa sağlanması düşüncesinin ilk örneklerinden biri Muvazene-i Maliye Encümeni'nde görülmüştü. Encümen 19 Ekim toplantısında Hariciye Vekaleti'ne elçilikler için yer hazırlamasını tavsiye etme kararı almıştı. “Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhaslığı” **İkdam**, 21 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9537), s.1

¹⁶⁹ “Ecnebi Sefaretleri” **İkdam**, 4 Teşrin-i Sani 1923 (No:9551), s.1. *Daily Telegraph*, muhafazakar ve millî koalisyon hükümetlerini desteklemiş ve Türkiye'ye ilgi göstermiş bir İngiliz gazetesiydi. 1923-1926 yılları arasında Türkiye hakkında bolca yayın yapmıştı. Mustafa Yılmaz, **a.g.m.**, s.162. Gazete, Hilafet'in kaldırılmasıyla Türkiye'ye karşı daha da saldırganlaşacaktı. Bilal N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.136-138

¹⁷⁰ “Ecnebi Sefaretleri”, **İkdam**, 20 Teşrin-i Sani 1923 (No:9567), s.1

hakkında resmi nota almadıklarını belirterek, İstanbul'un başkent olabileceği tezini ortaya atmıştı. Bunların yanında şehir için nasıl bir özel rejim düşünüldüğü sorusunu Adnan Bey, Ankara'nın formülüne dayalı bir cevapla karşılamıştı. Görüşmelerde Henderson'ın sözleri ve Londra ile yazışmaları, 1923 yılı sonlarında İngilizlerin İstanbul'un yeniden başkent konumuna gelebileceği kanısına sahip olduklarının göstergesi idi. İngiliz tarafının görüşü ve yorumları, saltanatın dirilmesi halinde İstanbul'un kesinlikle başkent haline geleceği noktasında toplanıyordu. Bu nedenle Halife Abdülmecit etrafında muhalefetin toplanması umutlarını arttıracaktı. Türk-İngiliz temsilcilerinin görüşmesinden sonra Hariciye Vekaleti, Ankara'nın başkent olduğu hakkında düzenlenen bir notayı yabancı hükümetlere duyurmuştu¹⁷¹.

Öte yandan 1923 sonlarıyla 1924 başlarında İngiltere, temsilcilerin İstanbul'da kalması konusunda Japonya, Amerika, İtalya ve Fransa ile ortak bir cephe kurabilmişti. Bu arada 1924 yılının ilk günlerinde ortak cephenin politikası *Reuter Ajansı* üzerinden "*İstanbul makarr-ı hükümet olursa müttefikler sefir-i kebir, Ankara makarr-ı hükümet olduğu takdirde ortaelçi tayinine karar vermişlerdir*" denklemi ile açığa vurulmuştu¹⁷². Kuşkusuz Ankara'nın başkent olmasının ardından İngiltere'nin Ankara'ya büyükelçi göndermeyerek, İstanbul'da oturtmakta ısrar etmesi, yeni Türkiye Devleti ile eşit ilişkileri yadırgamasının ve sindirememesinin de bir sonucuydu¹⁷³.

Ankara'nın başkent seçilmesinden kısa bir süre sonra *Daily Telegraph*, Almanların Lozan Antlaşması yürürlüğe girince sefaretlarını yeni başkente taşımaya hazırlandıklarını ileri sürmüştü¹⁷⁴. Oysa Alman sefirin Türkiye'ye

---

¹⁷¹ İngiltere temsilciliğine nota 12 Kasım'da duyurulmuş, ardından bir hafta sonra Henderson yine özel düzenlemeler hakkındaki talebini dile getirmişti. Fakat Yunan ve Bulgar temsilcilerinin Ankara'ya yerleşme kararı aldıklarını aktaran Adnan Beyden beklediği cevabı alamamıştı.

¹⁷² Şimşir, *Ankara... Ankara*, s.253-263. 1924 Haziran'ında Almanya'nın Türkiye temsilcisi olarak İstanbul'a gelen Rudolf Nadolny'nin 21 Haziran tarihli raporunda da "*Ama ilk izlenimim, İstanbul'un eski konumuna gelmesi, ancak bir rejim değişikliği halinde mümkündür*" deniliyordu. Gülnihal Bozkurt, "Ankara'nın Başkent Olmasına Dair Bir Alman Belgesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XI, S.33, Kasım 1995, s.758

¹⁷³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, 5. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s.563

¹⁷⁴ "Ecnebi Sefaretleri" *İkdam*, 4 Teşrin-i Sani 1923 (No:9551), s.1. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesiyle, Türkiye mütarekenin 23. maddesi gereğince İttifak devletleriyle ilişkilerini kesmek zorunda kalmış; Almanya ile ilişkileri kopmuştu. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile Mondros Mütarekesi yürürlükten kalkmıştı. Ekim 1923'te işgalcilerin İstanbul'u boşaltmasından sonra ve 24 Ağustos'ta TBMM tarafından Lozan Antlaşması'nın onaylanmasıyla iki ülkenin ilişkilerini engelleyen unsurlarla, devletler hukukuna ilişkin hükümler kalkmıştı. Böyle bir ortamda Almanya, İsveç'in İstanbul'daki elçilik kaynakları aracılığı ile çeşitli haberler almıştı. Gelen

geldiği günlerde İstanbul basınında Almanya Sefarethanesi'nin yerinin belirsizliği hakkında haberlere rastlanıyordu. Bu arada 4 Haziran 1924'te İsveç Sefiri Gustav Oscar Wallenberg aracılığı ile Almanya'nın temsilcisi Rudolf Nadolny, Adnan Bey'e takdim edilmişti¹⁷⁵. Nadolny büyükelçi derecesinde olmasına rağmen Almanya, Türkiye ile elçilik düzeyinde ilişki kurmuştu. Üstelik Nadolny'nin ilk aşamadaki söylemleri, Türkiye'deki İngiliz politikasına karşı çıkmayacağı yönündeydi¹⁷⁶. Buna rağmen Alman Büyükelçisi Rudolf Nadolny, 15 Haziran'da İsmet Paşa ile görüştüğünde ve 16 Haziran'da itimadnamesini Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğunda Alman Büyükelçiliği'nin Ankara'da inşa edilip edilemeyeceği sorularına olumlu cevap vermişti ki bu büyük bir memnuniyet uyandıracaktı¹⁷⁷. Zaten o günlerde kendisinin Ankara'da ikamet edeceği basında haber olmuştu¹⁷⁸. Öte yandan

---

haberlere göre, Türkiye Almanya ile kesik olan diplomatik ilişkilerini yeniden kurmaya hazır olduğunu açıklamıştı. Gerçekte bu açıklama Hariciye Murahhası Adnan Bey tarafından 3 Aralık 1923 tarihinde İsveç'in İstanbul elçisine yapılmıştı. Ayrıca İsveç'in İstanbul temsilcisi Wallenberg, Alman diplomatlara tavsiyede bulunmuş ve İngiltere, İtalya ile Fransa'nın Ankara'ya karşı politikaları göz önüne alınarak gelişmelerin dikkatli izlenmesi, ihtiyatlı bir bekleyiş içine girilmesi gerektiğini söylemişti. Bu noktadan sonra Alman Dışişleri Bakanlığı, 5 Ocak 1924'te Almanya'nın Bükreş Elçisi Dr. Hans Freytag'ı Türkiye ile ilişki kurmak üzere görevlendirmişti. Freytag'ın İstanbul'da Adnan Bey ile İsveç temsilcisi Wallenberg kanalıyla ilişki kurması istenmişti. Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler**, Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.6-8

¹⁷⁵ “Alman Mümessili Dün Adnan Bey'e Resmen Takdim Edildi”, **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1924 (No:30), s.1. Nadolny ilk kez 1916'da Türkiye'ye (İstanbul'a) gelmişti. 1924 Haziran'ında geldiğinde ise ilk işi, Mütakere'den beri İsveç'in korumasındaki Almanya'nın Beyoğlu'ndaki İstanbul Büyükelçiliği binası ile Tarabya'daki yazlık binanın tadilatını yaptırarak hizmete girmelerini sağlamak olmuştu. Cemil Koçak, “Almanya'nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny'nin Türkiye Anıları”, **Tarih ve Toplum**, S.40, Nisan 1987, s.57-58; Koçak, **a.g.e.**, s.10-11, dipnot 14; Şimşir, **a.g.e.**, s.331. Nadolny, itimadnamesini sunduktan sonra hazırladığı raporunda Ankara'yı “*gerçek bir Asya-Türk çamur yuvası*” olarak tanımlamıştı. Bununla birlikte Ankara'nın geleceğine dönük bir öngöründen kaçınmış aksine şehrin gelişmesi açısından birazcık da olsa umudunu yansıtmıştı. Raporunda Ankara başkent olarak kalabilir mi, başkent İstanbul'a döner mi ikilemine sıkça değinmiş ve bu konuyu araştırdığına da yer vermişti. Raporunda, şehrin mevcut şartları içinde “...*orada görev gereği bulunmak zorunda olan memurlarımıza özellikle çalışma saatleri ve tatiller bakımından bazı kolaylıklar sağlanmalı*” önerisinde bulunmuştu. Gülnihal Bozkurt, **a.g.m.**, s.758-61

¹⁷⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s.331. Cemil Koçak ise Nadolny'nin hatıralarından hareketle diğer Batılı devletlerin tersine, Almanya'nın Türkiye'nin yeni başkentini hemen tanıdığını ve elçiliklerini taşımak için girişimlere başladığını değerlendirmektedir. Cemil Koçak, “Almanya'nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny'nin Türkiye Anıları”, s.58. Dolayısıyla Almanlar ilk aşamada Avrupa cephesini kıskırtmayan ve Ankara'yı yadsımayan dengeli bir çizgi takip etmişlerdi.

¹⁷⁷ Nadolny elçilik mensuplarının 13 Ağustos'ta Haydarpaşa'da olabileceğini söylemişti. Bu görüşmeden sonra Nadolny Başkonsolos Padel tarafından Almanya'ya ismarlanan ahşap evi Ankara'ya göndermişti. Nadolny, İsmet Paşa'nın sorusu üzerine evin portatif olmadığını bir kez kurulabildiğini ve sökülemediğini belirtmişti. İsmet Paşa ise Alman Büyükelçiliği için gereken arazinin verilebileceğini bildirmişti. Koçak, **a.g.e.**, s.11-12

¹⁷⁸ İlk aşamada elçiliğin 7-8 odalı bir seyyar binada hizmet vermesi düşünülmüş ve ileriye yönelik bir elçilik binasının inşası öngörülmüştü. “Alman Sefiri Ankara'da Yerleşiyor”,

kendisine kalacak otel bulamadığından istasyonda bir vagona kalan Nadolny¹⁷⁹, 21 Haziran tarihini taşıyan raporunda “*Türklerin taşınma daveti sorunu uzun bir süre daha düşünmeyi gerektirmektedir. Kanaatimce şimdilik planlarımızı değiştirmeye gerek yoktur*” cümlelerine yer vermişti¹⁸⁰.

1924 yazında Türkiye’de bulunan elçilerden biri de Lehistan (Polonya) Sefiri Roman Knoll’dur. Knoll, Alman elçinin ardından 22 Haziran 1924’te trene eklenen özel iki vagona yaklaşık 12 kişilik ekibiyle beraber İstanbul’dan Ankara’ya doğru yola çıkmış¹⁸¹ ve 24 Haziran’da şehre ulaşmıştı. Başkentte

---

Cumhuriyet, 17 Haziran 1924 (No:42), s.1. Nadolny, 17 Haziran günü, Ekim ayında Ankara’ya taşınması beklenen Alman Büyükelçiliği için arazi aramıştı. *Cumhuriyet*’in adını Nadolny şeklinde aktardığı Alman Sefir, aynı gün Ankara’da Umur-u Siyasiye Müdürü Salih Beyi ziyaret etmişti. Alman diplomatlardan Holstein (gazete Molştayn olarak yazmıştı) ise Dahiliye Müsteşarı Münir Bey ile görüşmüştü. 17 Haziran gecesi Marşandiz Trenine bağlanacak özel bir vagonla maiyetiyle birlikte İstanbul’a hareket edecek olan Alman Elçisi milletvekillerine uğrayarak veda etmiş, ulaşamadıklarına kart bırakmıştı. “Alman Sefiri Ankara’dan Hareket Etti”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.3; “Alman Sefiri Ankara’dan Geliyor”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1924 (No:44), s.3. Koçak, Nadolny’nin birçok hükümet üyesine sıtmadan yattıkları için ulaşamadığını kaydetmektedir. Koçak, **a.g.e.**, s.11. Bu ziyaretler sırasında İsmet Paşa’ya da veda etmişti. “Alman Sefiri Ankara’dan Geliyor”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1924 (No:44), s.3. Elçi 19 Haziran’da İstanbul’a ulaşmıştı. “Gelenler-Gidenler”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1924 (No:46), s.1. Bir süre sonra Alman Büyükelçiliği için bir arsa istimlakının gerçekleştirilmesi amacıyla Alman Sefareti Müsteşarı Ankara’ya gitmişti. “Alman Sefareti Müsteşarı”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1924 (No:90), s.3. Bu arada Alman Sefareti için geçici olmak üzere Taşhan’da birkaç oda kiralanmıştı. “Alman Sefareti Taşhan’a Yerleşiyor”, **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1924 (No:93), s.3. Almanya kendisi için arsa satın almış fakat daha sonra Ankara’da sefaretlere arsa verilmesi uygulamasının paralelinde bu arsanın bedelini talep etmişti. Hariciye Vekaleti ise başka bir arsa verilmesi üzerine durmuştu. Şimşir, **a.g.e.**, s.290

¹⁷⁹ Koçak, “Almanya’nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny’nin Türkiye Anıları”, s.58; Koçak, **a.g.e.**, s.11

¹⁸⁰ Gülnihal Bozkurt, **a.g.m.**, s.761

¹⁸¹ “Leh Sefiri Ankara’ya Gitdi”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1924 (No:48), s.1. Lehistan Sefiri Knoll, İstanbul’da Doktor Adnan Beyi ziyaret etmiş ve 12 kişilik sefaret görevlilerini tanıtmıştı. *Cumhuriyet*’in istihbaratına göre Katib Cicuski Lehistan Konsülü sıfatı ile İstanbul’da görev yapacaktı. “Lehistan Sefiri Ankara’ya Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1924 (No:47), s.4. Polonya basınında Ankara’dan sempati ile bahsediliyordu. Nitekim “... *Aktepe’nin kuzeyine yerleşen Polonya ortaelçilik binası yer alıyor. Polonya Elçiliğinin yakınında Genelkurmay, onun yakınında da tam 52 kişilik personeli olan Bolşevikler bulunuyor... Bu yeni Ankara, anıtsal görkemi ile insanı büyülemese de, insan dikkatli bir incelemeden sonra, yoksul bir ülkede devlet organları için merkezi bir yerleşim inşa etmeyi bilen kişilere karşı daha da artan bir sempati duyuyor... Türkiye’nin büyük inşası eyleminin vücut bulduğu pratik bir merkez...*” gibi ifadelerde bu yaklaşım açıkça görülmektedir. Bu yazı, Ankara’nın yeni başkent olduğu günlerde, Varşova gazetelerinden *Rzeczpospolita*’da Marjan Grzegorzcyk imzalı olarak çıkmıştı. Oysa 16 Ekim 1923 tarihli bu yazıdan çok daha önce, 2 Ocak 1923’te *Le Matin*’de “*Ankara Başkentlerin En Rahatsızıdır*” başlıklı bir yazı çıkmıştı ki bu yazı Fransa’nın yaklaşımına biraz da olsa ışık tutar nitelikteydi. Bu makalede “-Eğer savaş ve siyaset olmasa- diye fışıldadı Mudanya’da kulağımıza, Kemalist hareketin en güzel şairlerinden biri -bir aylık ikametinden sonra Ankara’da sıkıntudan boğulurdum. Ülkemizin tarihinde bu kadar büyük rol oynayan bu kentin sıkıcılığını tahayyül bile edemezsiniz...” cümleleriyle aktarılan diyalog yazının içeriğini açıklıyordu. Bilal N. Şimşir, **Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu**, Çev. Cüneyt Akalın, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.204-205,107-109; Bilal N. Şimşir, **Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi, Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor**, C.I (1922-1924), Ankara, TTK Yayınları, 1981, s.185-187,299-301. *Le Matin*,

kalacak olan Lehistan heyeti Evkaf binalarından birine yerleştirilmiş¹⁸² ve elçi 25 Haziran'da itimadnamesini Mustafa Kemal Paşa'ya sunmuştu¹⁸³.

26 Haziran'da ise Lehistan Sefiri adına basına demeç veren Sefaret Müsteşarı "*Lehistan Sefareti'nin burada yerleşmesi hususu katidir. Gelecek sene otuz küsur odalı büyük bir sefarethane yapdıracaklardır*"¹⁸⁴ sözleriyle elçiliğin Ankara'da kurulacağını açıklamıştı¹⁸⁵. Ardından 29 Haziran'da Lehistan Sefareti Ankara gazetecilerini Milli Lokanta'nın üst katında çaya davet etmiş ve davette Sefaret Müsteşarı, Türkçe Katibi, Tercüman, *Yenigün* ve *Hakimiyet-i Milliye*'nin temsilcileri bulunmuştu. Bu toplantıda elçilik heyetinin "*Ankara'dan çok memnun olduğunu*" açıklayan Sefaret Müsteşarı'nın "*burada milli varlığın hakiki faaliyeti, kudreti[nin] aşikar olduğunu, Ankara'yı merkez ittihaz eylemekle Gazi Paşa'nın dehasının, yüksek görüşünün bir daha tezahür etdiğini*" ifade etmesi hem Ankara-İstanbul ikilemi hem de Türkiye Cumhuriyeti'ne politik yaklaşımları açısından anlamlıydı¹⁸⁶. O dönemde hem İngiliz hem Türk tarafını yumuşatmaya yönelik söylemler kullanan Alman Elçisi Nadolny, Polonya Hükümeti'nin Türkiye'deki ilk elçilik binasını Ankara'da yapmaya karar verdiğini İngiliz Temsilciliğine aktarmıştı¹⁸⁷.

Knoll, 28 Temmuz 1924'te İstanbul Nişantaşı'ndaki Sefarethane binasında basın temsilcilerini ağırladığında, Ankara'da ikamet edeceğini, Vakıf binalarında kurulan Lehistan Sefarethanesi'nden başka Keçiören bağlarında güzel bir köşk kiraladığını söylemişti. O günlerde Sefirin, Sefarethane

---

bunları söyleyen şairin adını belirtmemişti. Bilal Şimşir ise "*Ankara'nın nesini seversiniz?*" sorusuna "*İstanbul'a gitmesini*" diye cevap veren Yahya Kemal Beyatlı'nın olabileceğini yazmıştı. Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.355, dipnot 4

¹⁸² "Leh Sefiri Bugün İtimadnamesini Veriyor", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1924 (No:50), s.3

¹⁸³ "Türkiye-Lehistan Münasebeti", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1924 (No:51), s.3

¹⁸⁴ Sefaret Müsteşarı aynı konuşmada "*Cumhuriyetler tesis etdik, Türkiye bize azim ve kudret modeli olmuştur...*" sözleriyle Türkiye'ye yönelik övgüde bulunmuştu. "Leh Sefiri: Türkiye Bize Azim Modeli Olmuştur, Diyor", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1924 (No:52), s.3

¹⁸⁵ Bu sefarethanenin, elçilik üyelerinin ailelerinin de kalacağı ölçüde büyük olması öngörülmüştü. "Lehistan Ankara'da Sefarethane Tesis Ediyor", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1924 (No:55), s.3

¹⁸⁶ "Çay Ziyafeti", **Hakimiyet-i Milliye**, 30 Haziran 1924 (No:1159), s.1; "Lehistan Ankara'da Sefarethane Tesis Ediyor", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1924 (No:55), s.3. 11 Ağustos 1924'te Başvekil İsmet Paşa, Lehistan Sefiri Knoll şerefine Milli Bahçe'de resmi bir ziyafet düzenletecekti. "Leh Sefiri Şerefine Ziyafet", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1924 (No:95), s.3. Lehistan Sefiri Knoll 20 Ağustos'ta İsmet Paşa onuruna ziyafet vermişti. "Leh Sefirinin Ziyafeti", **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1924 (No:104), s.3

¹⁸⁷ Nadolny, Rusların da Ankara'da 60 odalı büyük bir elçilik inşası için hazırladıklarını aktarmıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.273,334. 11 Ekim 1925'te Varşova'daki Türk Sefarethanesi için tahsis edilen arsaya karşılık Polonya Sefareti için Şükrü Kaya Beye ait bağ ile civarındaki bazı yerlerin alınması için kararname çıkartılacaktı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.66.13

Müsteşarı Gunter ve maiyeti ile Ankara'da oturması, İstanbul'da ise Knoll'a Sefarethane Başkatibi Kont Cidoşki'nin vekalet etmesi düşünülmekteydi¹⁸⁸.

Türkiye'nin birazcık olsun elini güçlendiren bu gelişmelerin dışında Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi beklendiğinden 1924 yılının büyük bir kısmı elçilikler meselesi açısından sessiz geçecekti. Zaten dönemin en önemli olaylarından bir diğeri kuşkuşuz İngiltere'nin, Türkiye Temsilciliğine Ronald Charles Lindsay'ı atamasıydı. İngiltere Dışişleri Bakanı Ramsay Mac Donald'ın İsmet Paşa'ya gönderdiği mektupta yer alan "...Sayın Ronald Charles Lindsay'e majestelerinin İstanbul Temsilcisi sıfatının lütfedildiğini..." ifadesi dikkat çekici olduğu kadar İngiltere'nin politikasını yansıtması bakımından anlamlı idi.

Lindsay, 12 Şubat 1924'te İstanbul'a gelmişti¹⁸⁹. Temsilci Lindsay'ın Türkiye'ye geldiği günlerde Türk basınının ilgisi daha çok kendisinin yeni başkentte oturup oturmayacağı doğrultusunda¹⁹⁰. Buna karşılık 1924 baharında İngiltere cephesinde, hem İstanbul Temsilciliği hem de Dışişleri Bakanlığı düzeyinde başkent ve elçilik meselesi üzerindeki değerlendirme ve araştırmalar sürdürülüyordu. Sonunda Kral George, 5 Nisan'da "*ikametgahı İstanbul'dan Ankara'ya taşınırsa Türkiye'deki İngiliz misyonu elçilik derecesine indirilecektir*" kararını vermişti¹⁹¹.

Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girme tarihi yaklaşınca İngiliz Dışişleri tekrar harekete geçerek, Temmuz sonlarında elçilikler meselesinde büyük devletleri kapsayan bir kamplaşma çalışması yürütmüş ve 6 Ağustos 1924'te

---

¹⁸⁸ "Leh Sefirinin Beyanati", **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1924 (No:81), s.1-2. Polonyalılar Ankara'da biri şehirde kışlık diğeri şehir dışında yazlık olmak üzere iki elçilik binası kullanmışlardı. Şimşir, **a.g.e.**, s.334

¹⁸⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s.263-265. Lindsay, 14 Şubat'ta Adnan Bey ile görüşmüş ve Halife Abdülmecit Efendi'yi ziyaret isteğini aktarmıştı. Bu talebini 25 Şubat'ta yinelemişti. Fakat Adnan Bey bir takım değişiklikler yaşanacağını söyleyerek uygun olmayacağı cevabını vermişti. Bu istek, İngilizlerin Ankara'ya karşı Hilafet kozunu kullanma çabasını gösteriyordu. Üstelik Hilafetin kaldırılmasından hemen önceki bu dönemde İstanbul'un Vatikanlaştırılacağını düşünüyorlardı. Bilal N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, s.123-125. İngilizler, Lindsay için "*temsilci*" sıfatını kullanmaya özen gösterirken Türk basınında "*sefir*" ünvanı ile de anılmıştı. Bazı gazetelerde bir yerde mümessil bir yerde sefir rahatlıkla kullanılabilirdi. Ahmet Emin, "İngiltere İle Münasebetlerimiz", **Vatan**, 13 Şubat 1924 (No:304), s.1; "Mister Lindsey", **Vatan**, 13 Şubat 1924 (No:304), s.2

¹⁹⁰ *Cumhuriyet*'in yaklaşımı bunu açıkça gösteriyordu. Nitekim Lindsay'ın, İstanbul'a tekrar geldiği 18 Eylül 1924 tarihinde, itimadnamesini sunduktan sonra kendisinin Ankara'ya taşınıp taşınmayacağı sorgulanmıştı. "Lindzey Geldi", **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1924 (No:133), s.1

¹⁹¹ Ayrıca Kral, Ankara'da bir bina yapılmasını istemişti. Zaten bu dönemde, Türkiye'nin başkentinde elçilik binası inşası İngiliz Dışişleri kademelerinde ele alınan konulardandı. Aynı dönemde Ankara'da bazı elçiliklerin yapılacağı haberleri, İngilizleri de bir bina inşası için harekete geçirecekti. Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.266-274

Fransa'nın desteğini almıştı. Bundan sonra 15 Ağustos 1924'te İstanbul'da Hariciye Murahhası Nusret Bey'e (Metya) bir nota verilmişti. Notada Kasım 1923 tarihli arsa teklifi memnuniyetle kabul edilirken Ankara'da bir sekreter ve sekretere yardımcı olmak üzere viskonsolos derecesinde bir diplomat bulundurulacağı bildirilmişti. Notada üzerinde durulan konular arasında İngiliz Temsilcinin gereklikçe Ankara'yı ziyaret edeceği de vardı¹⁹².

Yine 1924 Ağustos'unda Hollanda (Flemenk) Sefiri Baron W.B.R. de Welderen Rengers, Ankara'ya ulaştığında büyükelçiliği nerede açacakları sorusuyla karşılaşmıştı. Rengers, Hollanda'ya döndüğünde konuyu hükümetiyle değerlendireceğini ve hükümetinin kararıyla tavırlarının netlik kazanacağını, büyükelçiliği İstanbul'da açarlarsa Ankara'da sürekli bir temsilci bulunduracaklarını açıklamıştı¹⁹³. Bulgar sefiri ise 12 Ağustos'ta şehirden ayrılırken katibini iletişim sağlamak üzere Ankara'da bırakmıştı¹⁹⁴. Bu örnekler İngiliz politikası çizgisinde değerlendirilebilecek nitelikteydi.

Bunların yanında 15 Ağustos notası Türkiye'ye verilmeden bir gün önce İngiliz Dışişleri, Paris, Roma, Tokyo ve Washington ile temasa geçerek Hariciye Murahhaslığına, önemsiz bir kimse olarak değerlendirdikleri Nusret Beyin atanması bahanesiyle İstanbul'daki büyükelçiliklerin elçilik düzeyine indirgenmesini önermişti¹⁹⁵. Bu politik atak, Türk basınında yansımaları göstermiş ve Ağustos sonlarında gazete sütunlarına -Ankara'nın başkent olmasından dolayı- İstanbul'daki sefaretlerin ortaelçiliğe dönüştürüleceği haberleri taşınmıştı¹⁹⁶.

---

¹⁹² Şimşir, **a.g.e.**, s.274-276

¹⁹³ "Flemenk Sefiri", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1924 (No:100), s.2

¹⁹⁴ "Bulgar Sefiri Bugün Şehrimizde", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1924 (No:96), s.3. 1924 Ağustos'unda temaslarda bulunan isimlerden biri de Rus Sefiri Suriç idi. "Rus Sefirinin Ziyaretleri", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1924 (No:112), s.3.

¹⁹⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s.276-279. *Daily Telegraph*, *Ajans Reuter*'e dayanarak Türkiye'deki İngiliz temsilcilerinin durumunun belli olmadığını yazmıştı. Gazetenin haberine göre İngilizler, İstanbul'daki İngiliz Sefareti'nin bir şubasını Ankara'da açmayı ve burada diplomasi sıfatını haiz bir katibi az çok sürekli bir şekilde tutmayı düşünüyorlardı. Sefaretin diplomasi sıfatını haiz diğer çalışanlarının büyük kısmı büyükelçi (sefir-i kebir) ya da orta elçi derecesine sahip olacak ve İngiliz temsilcisi ile birlikte İstanbul'daki büyükelçilik binasında ikamet edeceklerdi. "Türkiye'deki İngiliz Mümessillerinin Vaziyeti", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1924 (No:117), s.2

¹⁹⁶ Washington kaynaklı bir haberde, Türkiye Hükümeti'nin başkenti Ankara'da bulunduğu ve dolayısıyla İstanbul'daki sefaretler için yapılan harcamalar mahalline gitmediğinden şehirdeki bütün sefarethanelelerin orta elçiliğe dönüştürülmesinin önerildiği üzerinde durulmuştu. Zaten o günlerde bu konudaki görüşmeler sürdürülmekte idi. "Devletler Orta Elçi Gönderecekler?", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1924 (No:111), s.2

O günlerde *Cumhuriyet*, *Times* gazetesinin bir yazısını aktarmıştı. Elçilikler meselesini ele alan *Times* gazetesinde¹⁹⁷, Ankara'nın sağlıklı (gayri-sıhhi) bir yerde bulunmasından ve iletişim sorunundan bahsedilerek, Avrupalı anlamda bir şehir olmadığı gibi elçilik görevlilerine uygun bina bulunmadığı, inşaat yapılmasının ise çok pahalıya çıkacağı ileri sürülmüştü. Almanya'nın sefarethane haline getirmek üzere 12 odalı seyyar bir bina göndererek kendi sorununu çözdüğünden bahsedilen bu gazete yazısına göre siyasi önemini kaybeden İstanbul'daki elçilikler artık gereksizdi ve bundan dolayı yabancı elçiliklerin orta elçiliğe dönüştürülmesi düşünülüyordu. *Times*, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya arasında görüşmelerin sürdüğüne değinmeyi ihmal etmemişti¹⁹⁸. Fakat bu süreç, İngiltere'nin beklediği sonuçlara uygun gelişmemiş ve 1924 Eylül'ünde Fransa ile İtalya'nın Türkiye'ye büyükelçi atayacakları neredeyse kesinleşmişti¹⁹⁹. Bu noktadan sonra -özellikle 1924'ün son aylarında- Fransa'nın sefirlığe kimi atayacağı, Türk kamuoyu tarafından cevabı merakla beklenen sorulardan biri haline gelmişti²⁰⁰. Fransa, bu sorunun

---

¹⁹⁷ *Times*, iki savaş arasının en önemli gazetelerindendi. 1923-1938 arasında Türkiye'deki olaylarla yakından ilgilenmişti. İlginçtir, gazetede Atatürk devri Türkiye yazılarının hemen hemen yarısı 1923-1926 yılları arasında çıkmıştı. Bu dönemde *Times*, muhafazakar ve milli koalisyon hükümetlerine geniş ölçüde destek vermişti. Mustafa Yılmaz, **a.g.m.**, s.160-162

¹⁹⁸ "Türkiye'deki Ecnebi Sefaretler", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1924 (No:115), s.5. *Cumhuriyet*, *Times* gazetesinin tarihi hakkında bilgi vermemişti. Bununla birlikte *Times*, 5 Kasım 1924 tarihinde "*Constantinople in Decay*" başlıklı Türkiye muhabirinin bir yazısını yayınlamıştı. Yılmaz, **a.g.m.**, s.176. Fakat bu içerikte yazılar, *Times* gazetesinde 4 Ocak 1924 tarihli "*Angora and Constantinople*" örneğinde olduğu gibi daha önce de yayınlanmıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.362; Şimşir, **Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi**, s.347-349

¹⁹⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s.279-281. 1924 sonbaharında, İstanbul basınında İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'de üç konsolosluk açacağı (Edirne, İstanbul ve İzmir) ve buralara konsolos tayin ettiğini Ankara'ya bildirdiği yönünde haberler çıkmıştı. Bu haberlerin ardından 23 Ekim'de İzmir Konsolosu İstanbul'a ulaşmıştı. Kendisi İstanbul konsolosu atanıncaya kadar şehirde kalacak ve İstanbul Konsolosluğunu da üstlenecekti. "İngiltere Konsoloslukları", **Cumhuriyet**, 24 Teşrin-i Evvel 1924 (No:167), s.5. Amerika Sefaret Başkatibi Shaw, 14 Ekim'de İstanbul Murahhası Nusret Beyi ziyaret ederek Amerika Sefaretini temsil etmek üzere Ankara'ya gideceğini bildirmişti. "Amerikalıların Ankara'da Temsili", **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1924 (No:158), s.2. Amerikalılar TBMM'nin karşısındaki Evkaf binalarından birini kiralayarak temsilcilik (mümessillik) olarak kullanacaklardı. Temsilci Shaw Ankara'daki yoğun imar çalışmaları ile şehrin güzelleştiği ve kendisinin başkenti sevdiğini söyleyecekti. "Amerika'nın Ankara Mümessili", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1924 (No:228), s.2.

²⁰⁰ "Fransa'nın Türkiye Sefiri Kim Olacak?", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.2; "Yeni Fransız Sefiri Kim Oluyor", **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1924 (No:133), s.3; "Yeni Fransız Sefiri", **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Evvel 1924 (No:163), s.5; "Fransa Henüz İstimzacda Bulunmamış", **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.3; "Fransa Sefiri Yakında Tayin Edilecek", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.3. General Mougins, 19 Eylül 1924 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve dostluk mesajları vermişti. İstanbul basınında ise Mougins'in Ankara'ya giderek Fransa sefiri gelinceye kadar kalacağı yorumları yapılmıştı. "Mojen Geldi", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1924 (No:134), s.1. 1924 sonları ve 1925 başlarında -Şubat ayı dahil- Fransa'nın sefir adayları arasında ismi geçenlerden biri Franklin Bouillon idi. "Franklin Buyyon, Sefir Olarak Gelecek mi", **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.2; "Cevad

cevabını Mart 1925 başlarında Albert Sarraut'u Türkiye'ye büyükelçi atayarak verecekti²⁰¹.

Fransa ile İtalya'nın büyükelçi gönderme kararlılığına rağmen İngilizler temaslarını ısrarlı bir şekilde yürütmüşlerdi. Öyle ki Dışişleri Bakanı Sir Austen Chamberlain Fransa'ya gitmiş ve 5 Aralık 1924'te Fransa Başbakanı ile görüşmüştü²⁰². Fransa'daki bu görüşmeler Türk basınında fırtınalar kopardı. Çünkü basındaki iddialara göre İngiltere Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain, Fransa Başbakanı-Dışişleri Bakanı Edouard Herriot ile görüşmesinde Türkiye'nin devamının şüpheli olduğunu ve devam etmemesinin iki ülke için de yarar getireceğini ifade ettikten sonra "*Türkiye makarr-ı hükümetinin Ankara'dan İstanbul'a naklini temin*" etmenin bu faydayı sağlamakta yardımcı olacağını söylemişti. Sonuçta büyük elçiliklerin İstanbul'da ikamet etmeleri kararı da bu bakış açısının bir sonucu idi²⁰³.

Beyin Beyanatu", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Sani 1925 (No:252), s.2; "Franklin Buyyon", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1925 (No:283), s.3. Mart başlarında Bouillon'un bu teklifi reddettiği haberlerine basında yer verilmişti. "Franklin Buyyon", **Cumhuriyet**, 1 Mart 1925 (No:294), s.3; "Franklin Buyyon'un İzahı", **Cumhuriyet**, 2 Mart 1925 (No:295), s.2. Bilal Şimşir ise Bouillon'un İngiltere tarafından engellendiğini değerlendirmiştir. Şimşir, **a.g.e.**, s.282-283,315

²⁰¹ "Yeni Fransa Sefiri", **Cumhuriyet**, 5 Mart 1925 (No:298), s.1. Fransa'nın Türkiye Büyükelçisi belli olduktan sonra, Türk ve Fransız basınlarının gündemini sefirin nerede oturacağı sorusu işgal etmişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.315-316,358-360. Bundan daha önce, Anadolu Ajansı'nın Paris kaynaklı haberlerine göre, Fransa'nın İstanbul Konsolosu Dolakorsav General Konsolos, İstanbul Kançılar Ateşesi Armetis ise kançılar tayin edilmişti. "İstanbul'daki Fransız Memurları", **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Sani 1924 (No:179), s.3

²⁰² Bu görüşmelerin paralelinde Herriot, Fransa Büyükelçiliğini Ankara'ya taşıma kararından vazgeçmişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.282-287

²⁰³ "Çemberlain, Türkiye Cumhuriyeti'nin Devamlı Olacağına Şübheli İmiş!", **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.1. Chamberlain'in gezisine *Tevhid-i Efkar* biraz daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştı. "Meşhur Meseldir: Su Uyum Düşman Uyumaz", **Tevhid-i Efkar**, 14 Kanun-ı Evvel 1924 (1247-4275), s.1,4; "Niçin ve Kime Karşı Hazırlanıyorlar", **Tevhid-i Efkar**, 15 Kanun-ı Evvel 1924 (1248-4276), s.1; "Avrupa, Müslüman Milletlerine Karşı Seferber!", **Tevhid-i Efkar**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (1249-4277), s.1,4; "Çemberlain Gizli Tertibat Olduğunu Gizlemiyor", **Tevhid-i Efkar**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (1250-4278), s.1. Konu hakkında *Hakimiyet-i Milliye*'de de yayın yapılmış ve Siirt mebusu Mahmut Beyin "*Aleyhimizdeki Harici Tahrikat*" başlıklı bir yazısı çıkmıştı. "Çemberlain'in Hedefi", **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1299), s.3; Ağaoğlu Ahmed, "Siyasi Kil ü Kallar", **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1301), s.1; Mahmud (Siird Mebusu), "*Aleyhimizdeki Harici Tahrikat*", **Hakimiyet-i Milliye**, 22 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1304), s.1; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923-1927**, C.II, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1994, s.352-357. Yakup Kadri, İngiliz Dışişleri Bakanı'nın bu düşüncesinin Türkiye'deki her şeyin kötü gittiğini zanneden İstanbul'un muhalif basınından kaynaklandığını ileri sürmüştü. Ayrıca İsmail Canbolat, Hüseyin Cahit ve Refet Paşa gibi muhalefet liderlerinin başkentini İstanbul'a taşınmasını savunduklarını vurgulamıştı. Kuşkusuz yazarın en önemli vurgusu, bu isimleri Ankara düşmanı kategorisinde ele almasıyla ortaya çıkıyordu. Yakub Kadri, "Yeni Bir Manevra", **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1302), s.1; Yakub Kadri, "Muhalefetin Yeni Bir Manevrası mı?", **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel 1924 (No:225), s.2. Yunus Nadi, o günlerde, bir Yunanlı muhabirin Kasım 1924'te Ankara'ya kadar uzanan bir geziden sonra gazetesi *Eleftron Vima*'ya gönderdiği mektuplar üzerinde durmuştu. Bu Yunanlı muhabirin, halkın Mustafa Kemal Paşa ve

İstanbul basınında İngiliz-Fransız görüşmelerinin tartışıldığı günlerde *Times* gazetesi, genelde olduğu gibi²⁰⁴ İngiltere'nin yaklaşımını destekler nitelikte yayına yönelmişti. Ankara muhabirinin mektuplarına dayanarak yayınladığı “*İstanbul mu Yoksa Ankara mı?*” başlıklı makalede²⁰⁵ İstanbul'un ekonomik açıdan durumunu yorumlamış ve bazı büyük devletlerle İngiltere'nin sefirinin eski başkentte kalmasının, bu şehrin gerçek değerinin bir gün iade edilmesi bakımından önemli olduğu saptamasına gitmişti. *Times*'a göre Ankara'da yeni bir sefaret binasının yol açacağı masraf göz önüne alındığında İngiltere'nin bu politikası bir zorunluluk haline geliyordu. Makalede Anadolu'daki gelişmelerin takip edilmesi gerekliliğinin de altı çizilmişti. Fakat bunun için Ankara'da pahalıya mal olacak bir sefaret binası yapmak “*yahud İngiliz mümessilinin rütbesi sefir-i kebirliğe terfi olunarak kendisini Ankara'da bir kulübede yaşamağa icbar etmek icab etmez*”di²⁰⁶.

İki ülke arasındaki diplomatik diyalog, Edirne Mebusu Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ve Adana Mebusu Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) aracılığı ile TBMM'de konu olduğunda, Hariciye Vekili Şükrü Kaya “*Efendi! Siyasi makaleler tıpkı duvar takvimine benzer... bundan üç hafta evvelisi Mister Çemberlayn Mösyö Herryo ile Paris'te ve Mösyö Mussolini ile Roma'da*

Kemalizm'e karşı olduğu yönündeki değerlendirmelerini, Yunus Nadi de İstanbul basını ile ilişkilendirmişti. Zaten Yunanlı muhabir, *Hakimiyet-i Milliye* dışındaki tüm gazeteleri muhalif ve hoşnutsuzlar sınıfında ele almıştı. Yunus Nadi, “Su Uyur, Düşman Uyumaz”, **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Evvel 1924 (No:226), s.1

²⁰⁴ *Times*, bu yıllarda İngiliz hükümetine yakınlığı ile bilinen bir gazete idi. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, s.138

²⁰⁵ “*İstanbul mu Ankara mı? (Constantinople ou Angora?)*” başlıklı yazılar *L'Intransigent*, *L'Œuvre*, *L'Information* ve *Le Petit Parisien* gibi Paris gazetelerinde 1925 yılında çeşitli kereler çıkmıştı. *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1924'te aktardığı yazının tarihi hakkında bilgi vermemişti. Bununla birlikte içeriği ve yayın tarihi *Times*'ın 22 Aralık 1924 tarihli “*A Turkish Capital*” adlı yazısını andırmaktadır. Şimşir, **a.g.e.**, s.359-360,362-363. Zaten Mustafa Yılmaz'ın yayınladığı indeksteki “*December 22, 1924, p.9, A Turkish Capital-p.11, Constantinople or Angora*” kaydı bunu doğrulamaktadır. Yılmaz, **a.g.m.**, s.177

²⁰⁶ Gazetenin muhabiri “*Yeni Türk Pay-ı Tahtı ve Yeni İnşa Olunacak Mahallenin Planı*” başlıklı bir mektup göndermişti. Ancak gazete, muhabirin bu mektubunu, İstanbul'un ekonomik gelişimi hakkında Ticaret Odası Komisyonu tarafından düzenlenen rapora dair daha önce gönderdiği bir başka yazıyla birlikte derleyerek söz konusu makaleyi düzenlemişti. “*Times*'ın Ankara ve İstanbul Hakkında Neşriyatı”, **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1924 (No:231), s.2. İngilizlerin Ankara'yı horgören bakış açısı Falih Rıfkı'nın aktardığı şu diyalogda da kısmen görülebilir: “... *Başvekil İsmet Paşa yeni evinde elçilere bir davet vermişti. Gece kar o kadar yağmış ki, otomobiller saplanmışlar, sökülemez hale gelmişler. İngiliz Büyük Elçisi George Clarck yanında müsteşarı ile beraber davetten çıkınca, yürüyerek evine dönmekten başka çare olmadığını görür. Evi de birkaç yüz metre yukarıda. Fakat ara yer bomboş kırık. Biraz ilerleyince, büyük elçiyi bir gülme tutmuş: -Kurtların bizi parçalaması bir şey değil... Fakat kurtların parçaladığı insanlardan ilk defa olarak kar üstünde frak ve silindri artıkları kalacak... demiş*”. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya, Mustafa Kemal'in Çankaya'sı**, İstanbul, Bateş Atatürk Dizisi, 1998, s.413

mülhakat ettiği sıralarda gazetelerin birinde -menşei gayrimalum- bir havadi[s] intişar etmişti. Güya, Mister Çemberlayn, Müsyö Heeryo'ya 'Türkiye Cumhuriyeti zayıftır, Türkiye'nin tacili sükutu için merkezini İstanbul'a nakletmesini temin eylemek lazımdır' demiş” dedikten sonra resmi düzeyde açıklama istendiğini ve “Türkiye'nin mevzuubahsolmadığı ve yalnız Türkiye'de sefir ve sefareter meselesinin konuşulduğu” cevabını aldıklarını açıklamıştı.

Elçilikler konusunda ise Şükrü Kaya şunları söylemişti: “*Ecnebi süferası görüşülmüş -görüştüğü muhakkaktır- Ecnebi süferasının merkezi hükümette veyahut İstanbul'da kalması meselesine gelince; efendiler! Türkiye Cumhuriyetinin merkezi Ankara'dır ve Ankara kalacaktır. Ecnebi sefirlerinin merkezi hükümette bulunması da istisnasız bir teamülü düveldir. Vasington, Vasington Amerika'nın en güzel ve en iyi bir şehri değildir. Halbuki Sefirleri Nivyork'da oturmuyorlar, Vaşington'da oturuyorlar. 1914 senesinde Fransa elim bir zaruret neticesinde paytahtını Bordo'ya naklettiği vakit bütün sefirler Bordoya gitmişlerdi. Hatta bunların arasında Osmanlı İmparatorluğunun sefiri Rifat Paşa da vardı. Ecnebi sefirlerinin merkezi hükümette bulunması kendi menfaatleri iktizasıdır... Biz onlara, efendiler, sizin menfaatiniz şurada veya burada oturmaktadır diyemeyiz. Yalnız alemce bilinmesi lazım gelen bir şey vardır ki, merkezi hükümetimiz[in] Ankara olduğudur...”²⁰⁷. İlerleyen günlerde Fransız Parlamentosu'nda Başbakan Herriot, İngiliz-Fransız görüşmeleri sırasında Türkiye'ye düşmanlık açısından yorumlanabilecek konuların söz konusu olmadığını belirtecekti²⁰⁸.*

Bu görüşmelerin Türk basınında manşetlere taşındığı günlerde, *Orient News* gazetesinde yayınlanan bir yazı, *Cumhuriyet* gazetesinin tepkisine yol açmıştı. Yazı, İstanbul'un düşüşünün Anadolu'yu etkileyeceği hakkında idi ve *Cumhuriyet* tarafından başkentin İstanbul'a gelmesini ima ettiği şeklinde

---

²⁰⁷ 29 Aralık 1924 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de basında birkaç gündür tartışılan ve tepki yaratan bu haber daha kesin verilerle daha sağlıklı yorumlanmıştı. Mahmud (Siird Mebusu), “Fransa'nın Vaziyeti”, **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1310), s.1. **TBMM ZC**, C.11, İ:29, 31.12.1340, s.305,307; **TBMM ZC**, C.11, İ:30, 1.1.1341, s.331,334; **TBMM ZC**, C.11, İ:31, 3.1.1341, s.351,359-360; “Hariciye Vekili Şükrü Kaya Beyin Beyanati”, **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Sani 1925 (No:238), s.3. 18 Mart tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de ise Ankara'nın hayat şartları bakımından eksikleri olsa da başkent olması münasebetiyle bunların arka planda kalması gerektiği ve dost devletlerin böyle yaptıkları belirtilmişti. Yakub Kadri, “Sefarethaneler Meselesi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Mart 1925 (No:1377), s.1; “Ecnebi Sefaretleri”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1925 (No:312), s.2

²⁰⁸ “Mösyö Herio'nun Parlamentoda Beyanati”, **Cumhuriyet**, 24 Kanun-ı Sani 1925 (No:258), s.1

yorumlanmıştı²⁰⁹. Ağaoğlu Ahmet Bey ise *Hakimiyet-i Milliye*'deki makalesinde İngiliz Sefareti'nin desteği ile İstanbul'da basılan bu gazetenin yaklaşımını Türkiye'nin iç işlerine karışma küstahlığı olarak değerlendirmişti²¹⁰.

Elçilikler meselesinin gergin bir atmosferde sürdüğü 1924 sonlarında, İngiliz Dışişleri'nde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kuruluşu “...yeni kurulan Türk muhalefet partisinin İstanbul ile çok yakın ilişkisi vardır; bu bakımdan, başkentin yeniden İstanbul'a taşınması Türkiye'de yakında

---

²⁰⁹ “İstanbul ve İngilizler”, **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel 1924 (No:225), s.3

²¹⁰ “Ecnebler Dahili İşlerimize Müdahaleden Memnudur”, **Hakimiyet-i Milliye**, 25 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1307), s.1; “Ecnebleri İşlerimize Müdahaleden Men Ederiz”, **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Evvel 1924 (No:230), s.1-2. 1925 Ocak başlarında İstanbul'a gelen Ağaoğlu Ahmet Bey, kendisinin uyarı niteliğindeki yazılarından sonra bu gazetenin kapatıldığını ve bundan gurur duyduğunu söyleyecekti. “Ağaoğlu Ahmed Bey”, **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Sani 1925 (No:237), s.1. O günlerde, kapatılan gazetenin sahibinin yurt dışına çıkarılması da gündeme gelmişti. “Orient Niyuz'un Sahibi”, **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Sani 1925 (No:237), s.2. Ankara'da ise *Orient News* ile *Tok Söz*'ün kapatılması olağan karşılanmıştı. “İki Gazetenin Seddi ve Ankara”, **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Sani 1925 (No:237), s.3. Gazetelerin kapatılması, 3 Ocak 1925'te Ergani mebusu Kazım Vehbi (Oral) ve Sivas mebusu Halis Turgut'un Başvekalet'e yönelttikleri soru ile Meclis'e taşınmıştı. Heyet-i Vekile kararı ile bu gazetelerin geçici tatilleri hakkında yöneltilen soruyu, Fethi Bey Meclis'te, basın hürriyetinin suistimali çizgisinde ele alarak cevaplandırmıştı. “İstanbul'da münteşir Toksöz gazetesiyile, Oryant Niyuz gazetesinin bazı makaleleri emniyet-i dahiliyemizi ihlal edebilecek neşriyat mahiyetinde görüldüğü için, huzur ve sükuneti temin etmek maksadıyla” kapatma kararının verildiğini söyleyen Fethi Bey, *Volkan* ve *Serbesti* örneklerini göstererek bu kararlar gelecekte yaşanabileceklere karşı önlem alındığını ileri sürmüştü. Ayrıca Ankara'daki yönetici kadroları barbarlıkla suçlayan *Orient News* gazetesinin misafirlik sınırlarını aştığını şu ifadelerle hatırlatmıştı: “Bu gazetenin neşriyatına göre, bir takım barbarlar vardır, bu barbarlar İstanbul gibi medeni ve güzel bir şehri tahrib etmekle meşgullermiş, bu barbarlar kimdir? Efendiler! Ankara'da oturan bizler barbar imişiz ve meşguliyetimiz de İstanbul şehrini tahrib etmekten ibaret imiş... Efendiler! İstanbul şehri hakikaten güzel ve tabiatın müstesna güzelliklerine malik bir şehirdir ve hiç şüphe yoktur ki orada esbabı istirahat her yerden ziyadedir. Fakat diğer cihetten İstanbul şehri her hangi bir zamanda bir ecnebi filosunun toplarının tahtı tehdidinde de bulunmaktadır. Heyeti Celileniz merkezi hükümeti Ankara'da tesis etmeye karar vermişse, bu kararlar evvel emirde devletin emniyeti dahiliye ve hariciyesini temin etmek ve masun bulundurmak gayesini istihdaf eylemiştir”. Dolayısıyla hem Meclis'te hem de basında gazetelerin yazarlarının İstanbul'dan çıkarılmaları gündeme gelmişti. **TBMM ZC**, C.11, İ:31, 3.1.1341, s.351-357; “Fethi Beyin Sedd Edilen Gazetelere Dair Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Sani 1925 (No:238), s.1-2; “Orient Niyuz Muharirleri İhrac Edilecek mi?”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Sani 1925 (No:239), s.2. 12 Ocak'ta gazetenin sahibi ve başyazarı Kuver sorgulanmıştı. “Orient Niyuz Sahibi İsticvab Edildi”, **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Sani 1925 (No:247), s.2. “İstanbul'un Harabisi” başlıklı makaleyi yayınlayan *Orient News*'un sahibi ve sorumlu müdürü hakkında “ahaliyi yekdiğeri aleyhine tahrik” davası açılmıştı. “Hukuk-u meşrua ve kanuniyeleri ihlal olunmasından münfail ve ihmâl edilmiş bir halkın...”, “binaen aleyh bu şehrin saadet ve refahına vurulan her darbe-i akıbet üç kat şiddetle vatanperverliğe...” gibi ifadelerin suç içerdiği değerlendirilmişti. Uzun yargılama sürecinden sonra Üçüncü Ceza Mahkemesi tarafından gazetenin Sorumlu Müdürü Herakliyos Yuvanidis 4 ay hapis ve 10 lira nakit cezaya çarptırılmıştı. “Orient Niyuz”, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1925 (No:273), s.2; “Orient Niyuz”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1925 (No:289), s.4; “Orient Niyuz Mahkum Oldu”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1925 (No:391), s.3. Şubat baskılarında makale “İstanbul'un Sükutu” şeklinde geçmişti.

siyasal bir sorun olabilir” çizgisinde ele alınmıştı²¹¹. Kuşkusuz bunlar İngiltere’nin İstanbul’a yönelik beklentisinin sürdüğünün ifadesiydi. Üstelik TCF’nin kurulduğu günlerde partinin programına İstanbul’un başkent olması ile ilgili bir madde konulacağı söylentisinin çıkması İngilizlerin beklentisini beslemiş olmalıdır²¹². Muhalif parti ve başkent konusu dış basına da yansımıştı. *Le Petit Marseillais*’te Philippe de Zara “...Kesin olarak çözüldüğü sanılan başkent sorunu dahi yeniden gündeme getirildi” diyerek Refet Paşa ile İsmail Canbolat’ın adlarını vermişti²¹³.

1924 sonlarında Ankara’nın başkent olmasına direnen bu devletler ile Türkiye Cumhuriyeti hükümeti arasında Türkiye’ye gönderilen temsilcilerin durumu hakkında görüşmeler yapılmış ve sonuçta Avrupa cephesi “*sefir-i kebir* (büyükelçi)” bulundurma kararı olarak Ankara’ya bilgi vermişlerdi. İtalya, Almanya ve İran da büyükelçi göndermeyi uygun görmüşlerdi. Bu karar gereğince söz konusu rütbede sefir bulundurulması için İstanbul’daki temsilcilerin değişmesi gerektiğinden bu hükümetlerin bazıları yeni elçiler için Ankara’dan görüş istemişlerdi. Almanya, İngiltere, İtalya, İran hükümetleri ise İstanbul sefirlerini değiştirmeyerek onlara büyükelçi ünvanı vereceklerdi. Fransa da Türkiye’ye büyükelçi yollayacaktı²¹⁴. Bunun yanında İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya sefirlerinin İstanbul’da ikametine karar verilmekle

---

²¹¹ Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.285-286. Alman Elçiliği’nden Alman Dışişleri Bakanlığına 20 Aralık 1924’te ulaşan Rudolf Nadolny’nin raporunda da “... gerek başkent sorununun eskiden olduğu gibi şimdi de Türk iç ve dış politikasının en çok tartışılan konularından biri olmasından, gerekse Terakkicilerin kısa süre önce kurdukları muhalefet partisinin, hükümet merkezinin İstanbul’a geri dönmesini programının önemli bir noktası olarak sunmasına karşılık, yönetimdekilerin Ankara’nın başkent olarak kalmasında ve yakın bir gelecekte de modern bir metropole dönüşmesi gerektiği konusunda kesinkes ısrarlı olmalarından kaynaklanıyordu” ifadesi geçiyordu. “Almanya’nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny’nin Gözüyle Başkent Ankara”, (Çev. Gülayşe Koçak) **Tarih ve Toplum**, S.42, Haziran 1987, s.61-62; Koçak, **a.g.e.**, s.13

²¹² Bkz.: İstanbul Milletvekillikleri.

²¹³ Sofya’daki *Slovo* gazetesi de 1925 yazında “*Dünya başkenti*” olarak gördükleri “*İstanbul’a otonomi verilecek mi?*” sorgulamasına gitmişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.358,401-402; Şimşir, **Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi**, s.834-837. Philippe de Zara’nın bu yazıyla birlikte Türkiye ve ülkedeki muhalefete yönelik başka yazıları da çıkmıştı. Bkz.: Aynı eser.

²¹⁴ “Türkiye’de Sefir-i Kebirler”, **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Evvel 1924 (No:226), s.3. Türkiye, İngiltere’nin politikalarına karşı İran ile siyasal ilişkilere önem vermişse de ilk aşamada istenen sonuçlara ulaşamayacaktı. 1923 Ağustos’unda İstanbul’da ikamet eden İran Büyükelçisi Muvaftak İshak Han, itimadnamesini vermek için Ankara’ya gittiğinde, Ankara yönetimi itimadnamesinin şekline itiraz ederek kabul etmemişti. Ahmet Özgiray, “İngiliz Belgeleri Işında Türk-İran Siyasi İlişkileri (1920-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XI, S.33, Kasım 1995, s.687-688

birlikte hükümet merkeziyle iletişimi sağlamak için Ankara’da birer irtibat memuru bulunduracaklardı²¹⁵.

Ankara ise sürecin başından itibaren kararlı bir tutum izlemişti. Türkiye her fırsatta devletler hukuku ilkelerini ve dolayısıyla yabancı elçilerin Ankara’da bulunması gerektiğini savunmuştu. Bu devletlerin tutumuna karşı çeşitli girişimler de sergilemişti²¹⁶. 12 Kasım 1924 tarihli Heyet-i Vekile toplantısında Ankara’da yapılacak sefaret binaları için yabancı ülkelere ithal edilen malzemelerin gümrükten istisna tutulması hakkında hazırlanan kanun tasarısı incelenerek kabul edilmiş ve Meclis’e gönderilmişti²¹⁷. TBMM’de 6 Aralık 1924’te Başvekalet tarafından gönderilen tasarı Muvazene-i Maliye ve Kavanin Encümenlerine havale edilmiş²¹⁸ ve 1924’ün son günlerinde tasarı encümenlerde kabul edilmişti²¹⁹.

İngiliz cephesinin yürüttüğü politikaya rağmen 1924 sonbaharının dikkat çekici girişimlerinden biri Almanya tarafından gelmişti. İnşa edilecek Alman Sefarethanesi için Almanya’dan getirilen portatif bina malzemeleri Haydarpaşa’ya nakledilmişti. Alman Sefarethanesi için Türk Hükümeti’nce henüz uygun bir arazi bulunamadığından bu malzemelerin Eylül sonlarına kadar Haydarpaşa’da bekletilmesi tercih edilmişti²²⁰. Fakat Almanlar Çankaya’da 16.000 liraya bir arsa satın aldıklarında bu seyyar binanın

---

²¹⁵ “Sefirler Ankara’da İrtibat Memurları Bulunduracaklar”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Sani 1925 (No:242), s.2; “Sefirler Nerede Oturacaklar?”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Sani 1925 (No:243), s.2. Sefirler, İstanbul ve Ankara’da da bulunmak durumunda idiler (**Cumhuriyet**, No:243, s.2). Fransızlar Ankara’da 16 odalı bir bina kiralamışlardı. Fransa’nın yeni sefirinin İstanbul’a gelmesinden sonra sefarethanenin bir kısım eşyası buraya aktarılacaktı. Bu arada basına Ankara’da bir arsa belirleneceği ve buraya yapılacak bina tamamlanmaya kadar elçinin İstanbul’da kalacağı yönünde haberler sızmıştı. “Cevad Beyin Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Sani 1925 (No:252), s.2. Fransız Sefiri Albert Sarraut da Mayıs 1925 ortasında verdiği demeçte Ankara ve İstanbul arasında gidip geleceğini, büyükelçilik binasının inşası tamamlanmaya kadar Ankara’da bir köşk kiraladıklarını açıklamıştı. “Yeni Fransız Sefirinin Şehrimize Muvasalatı”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1925 (No:367), s.2. Fransa kaynaklı bazı ajanslar ise İstanbul’daki sefaretin Ankara’ya nakledileceğine yer vermişlerdi. “Fransız Sefarethanesi”, **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1925 (No:369), s.2. O dönemde Fransız Sefiri *Hakimiyet-i Milliye*’ye verdiği demeçte Ankara’nın başkent haline getirilmesi için yoğun bir çalışma gördüğünü söylemişti. “Mösyö Alber Saro Cenabları”, **Hakimiyet-i Milliye**, 22 Mayıs 1925 (No:1431), s.1; “Yeni Fransız Sefiri”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1925 (No:375), s.2. Fransız Sefiri, Haziran 1925 sonlarında Ankara’ya gittiğinde sefaretin Çankaya’da kurulacağını açıklayacaktı. “Fransız Sefirinin Ankara’da Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1925 (No:409), s.3

²¹⁶ Sarioğlu, a.g.e., s.29

²¹⁷ “Heyet-i Vekile İctimai”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1924 (No:186), s.3

²¹⁸ **TBMM ZC**, C.11, İ:17, 6.12.1340, s.1,3; “Son Saat”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.3

²¹⁹ “Ankara’da Yapılacak Sefarethaneler”, **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1924 (No:231), s.3

²²⁰ “Almanların Seyyar Sefarethanesi”, **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1924 (No:135), s.2

Ankara'ya nakledilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış; bu iş için sefarethaneden üç görevli tayin edilmişti²²¹. Alman Sefarethanesi'nin inşaatının başlaması ve hızla ilerlemesi Türkler açısından da hoşnutlukla karşılanan hatta Ankara'yı güzelleştiren bir gelişme olmuştu²²². Çankaya'da inşası tamamlanan Alman Büyükelçilik binasının resmi açılışı 25 Ocak 1925'te yapılacaktı²²³. Açılıştan sonra, Şubat ortalarında Nadolny, Ankara'da büyükelçilik açmalarını Türklere yakınlıklarının göstergesi olarak yorumlamış ve elçilik personel sayısının artırılacağı demecini vermişti. O günlerde bina Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından ziyaret edilmişti²²⁴.

Bu arada 1924 sonbaharında elçilikler meselesi açısından Türk Dışişleri'nin politikası lehine başka gelişmeler de kendini gösterdi. Nitekim Macar Sefiri, Ekim 1924 ortalarındaki bir röportajında ay sonuna doğru Ankara'ya gideceğini; başkent olduğundan orada kalacağını söyleyecekti²²⁵. İran Sefiri Seyyid Sadegh Han Tabatabai sefaretlerinin Ankara'ya nakli için büyük bir bina gerektiğini fakat Ankara'da bulunmadığından böyle bir bina yaptırmak istediklerini, ondan sonra hemen oraya taşınacaklarını ve bu iş için

---

²²¹ “Seyyar Alman Sefarethanesi Ankara'ya Götürülüyor”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1924 (No:144), s.2. 4 Kasım 1924 tarihinde Alman ve Rus elçilik binalarına ait arsaların bu devletler üzerine tapu kayıtlarının düzenlenmesi için kararname çıkarılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.54.9

²²² Yunus Nadi, “Bi-taraf Bir Müşahede”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Sani 1924 (No:177), s.1. Nadolny ise Alman Dışişleri Bakanlığı'na 20 Aralık 1924'te ulaşan raporunda “... herkes heyecan ve merakla, karşıda Çankaya tepelerinde şimdiden yükselmeye başlayan iki büyükelçilik inşaatına bakmakta: Yepyeni ve garip bir Sovyet stili sergileyeceği rivayet olunan ve etrafta muazzam kütleler halinde yığılmış yapı taşlarının ortasında yavaş yavaş yükselen 56 odalı Rus taşevi; bunun üzerinde ise, sade, bununla birlikte çok zarif, şirin ve neşeli görünen Alman köşkü. Bu köşk, Türklere göre sihirli bir şekilde garajı, makina dairesi ve kuyusu ile birlikte birkaç hafta zarfında oluşmuştur” diyordu. “Almanya'nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny'nin Gözüyle Başkent Ankara”, **Tarih ve Toplum**, S.42, Haziran 1987, s.63

²²³ “Ankara'da Alman Sefarethanesi”, **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Sani 1925 (No:257), s.3; “Ankara'da Sefarethaneler”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.2

²²⁴ “Türkiye-Almanya”, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1925 (No:280), s.2. Alman Büyükelçiliği'nin tamamlanması ve kesin taşınma 1 Aralık 1928'de gerçekleştirilmişti. Mustafa Kemal Paşa, inşaatın tamamlanan ve hizmete sokulan ilk kısmını 9 Şubat 1924'te gezmiş olmalıdır. Koçak, **a.g.e.**, s.14-15, dipnot 21

²²⁵ “Macar Sefirinin Gazetemize Beyanati”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Evvel 1924 (No:161), s.5. Macar Sefir, Ankara'dan İstanbul'a dönmüş ve ailesini İstanbul'da bırakmıştı. Sonra Ankara'ya dönecekti. “Macar Sefiri Bugün Şehrimize Geliyor”, **Cumhuriyet**, 26 Teşrin-i Sani 1924 (No:199), s.3. Macar Sefareti Başkatibi Avzen Roskay, Macar Sefarethanesi yapılacak olan Dördüncü Vakıf Evi'nde gereken tadilatı düzenlemek üzere 1 Temmuz 1924'te Ankara'ya ulaşmıştı. “Macar Sefareti Başkatibi Ankara'da”, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1924 (No:57), s.3. Bilal Şimşir ise 1925 yılı içinde bir Evkaf binasını kiraladıklarını yazmaktadır. Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.338.

1925 bütçesine ödenek koydurmayı düşündüğünü açıklamıştı. Bu bina inşası ve taşınma gerçekleşinceye kadar Ankara'ya gidip gelecekti²²⁶.

1924 Ekim sonlarında Avusturya ile imzalanan anlaşmanın karşılıklı onay işlemleri yapılırken artık Türk tarafında Sefir August Kral'ın sefarethaneyi Ankara'da kurması beklenmekteydi²²⁷. Fakat Kasım sonlarında Avusturya Sefiri Ankara'da bina yapmayacaklarını, Ocak 1925'te bir bina kiralayacaklarını açıklamıştı²²⁸. Yılın bu son aylarında en önemli ve Türk tarafının konumunu güçlendiren gelişme 7 Kasım'da Çankaya yolunda Rus Sefareti'nin temel atma töreninin yapılmasıydı. İsmet Paşa dışında bütün vekiller bu törene katılmıştı²²⁹. Yine Kasım ayında Romanya Sefiri'nin Ankara'ya gitmesi gündeme geldiğinde Romanya Sefareti'nin de başkentte taşınması beklentisi Türk basınında gözlemlenmekteydi²³⁰. Üstelik yılın son günlerinde Romanya'nın sefarethane için Ankara'da bir bina inşa edeceği basına yansımıştı²³¹. Arnavutluğun ise İstanbul General Konsolosu Nezir Bey'i Türkiye Sefareti'ne tayin ettiği, sefaretin Ankara'da kurulacağı basına sızmıştı²³².

Hariciye Murahhaslığı'nın kaldırılmasının gündeme geldiği 1925 Ocak ayında sefarethaneler için arazi ayrılması hakkında Hariciye Vekaleti bir kanun tasarısı hazırlayarak, 8 Şubat'ta Başvekalete sunmuş ve bu tasarı 14 Şubat'ta Heyet-i Vekile'de görüşüldükten sonra Meclis'e gönderilmişti. TBMM'de yabancı devletler büyükelçiliklerine bazı şartlarla tapu senedi verilmesi hakkındaki tasarı, 15 Şubat'ta Tapu ve Hariciye Encümenlerine, 24 Mart oturumunda ise Layiha Encümeni'ne havale edilmişti²³³. Yasa tasarısına göre Maliye Vekaleti'nce Milli Emlaktan arazi ayrılacak ya da pazarlık, istimlak gibi yöntemlerle sağlanacak araziler elçiliklere tahsis edilecek, ayrıca dışarıdan getirilecek elçiliklerin inşaat malzemeleri gümrük vergisinden istisna

---

²²⁶ Basında sefirin adı Mirza Tabatabai Han olarak geçiyordu. "Türkiye-İran", **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Evvel 1924 (No:168), s.4

²²⁷ "Türkiye-Avusturya Muahedesi Ankara'da Teati Edildi", **Cumhuriyet**, 24 Teşrin-i Evvel 1924 (No:167), s.1

²²⁸ "Avusturya Sefiri", **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Sani 1924 (No:201), s.3

²²⁹ Tören sırasında Suriç'in nutkuna İsmet Paşa adına Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa cevap vermişti. "Ankara'daki Rus Sefareti'nin Vaz-ı Esas Merasimi", **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Sani 1924 (No:181), s.3

²³⁰ "Romanya Sefiri Ankara'ya Gidecek", **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Sani 1924 (No:177), s.2

²³¹ "Romanya Sefarethanesi", **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1926 (No:924), s.3

²³² "Arnavudluk Sefiri Kim Olacak?", **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.2

²³³ Meclis zabıtlarında Tapu ve Hariciye Encümenlerine havale edildiği yazılmıştır.

tutulacaktı. Tasarı 627 sayılı 1925 Muvazene-i Umumiye Kanunu'na (Bütçe Kanunu) yetiştirilerek 53. madde olarak kesinleşti (Resmi Ceride ile yayın ve ilanı: 23 Nisan 1925). Meclis'te tasarı biraz değiştirilerek kabul edilmiş ve tasarıya karşılıklılık ilkesi eklenmişti. Böylece 1925 Mart'ından itibaren elçiliklerin ya Ankara'ya taşınmak durumunda kalacakları ya da başkentte irtibat şubeleri kuracakları düşünülmüştü. Oysa o güne kadar Ankara'da bulunması gereken elçilikler, İstanbul'da kalmak şeklinde konumlarını koruyacaklardı²³⁴.

TBMM'de bu yasal düzenlemeye gidildiği süreçte bir kategorilendirmeye gidilirse Türkiye'deki diplomatik misyon temsilcileri İstanbul'da oturanlar bir diğer anlatımla yeni başkente direnenler ve Ankara'da oturanlar yani başkenti tanıyanlar şeklinde iki kesim olarak değerlendirilebilir.

Temsilcileri İstanbul'da oturan devletler şunlardı²³⁵: Avusturya (August Kral), Belçika (Baron de Villenfange Sorinnes), Bulgaristan (Simon Radev)²³⁶, Çekoslovakya (Dr. R. Svetlik), Danimarka (Carl Ellis Wandel)²³⁷, Fransa (Jessé Curély)²³⁸, Almanya (Herr Rudolf Nadolny), Macaristan (Ladislas Tahy

---

²³⁴ **TBMM ZC**, C.14, İ:56, 15.2.1341, s.1,3; **TBMM ZC**, C.16, İ:86, 24.3.1341, s.163,166; **TBMM ZC**, C.18, İ:102, 14.4.1341, s.11-12; **TBMM ZC**, C.18, İ:105, 18.4.1341, s.150-151; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası**, C.3, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1925-1341, s.207; "Hariciye Murahhaslığı", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.1; "Meclis Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 25 Mart 1925 (No:318), s.3; Şimşir, **a.g.e.**, s.291-293; Şimşir, **a.g.m.**, s.211. 14 Ocak 1925 tarihinde Hariciye Vekaleti'nden Başvekalet'e bir yazı sunulmuştu. Şükrü Kaya, İstanbul'daki sefaretleri Ankara'ya çekebilmek için bunlara başkentte arsa verilmesini savunduğu bu yazıda, İstanbul'daki murahhaslığın kaldırılması alternatifini öne sürmüştü. Ancak Türk tarafının değerlendirmelerinde bazı çekinceler dikkati çekiyordu. Bunlar; sefaretlerin birden Ankara'da toplanmalarının şehirdeki ekonomik dengeleri bozması ve Beyoğlu'na benzer bir yapılanmanın başkentte ortaya çıkması idi. Bu yazıya Türkiye'de temsil olunan 22 devletlik bir liste eklenmişti. Bunlardan İngiltere, Rusya, Fransa, İtalya, ABD, Japonya, Almanya ve İran Türkiye'de büyükelçi bulduran ya da bulundurabilecek devletlerdi. Türkiye'de elçi ya da temsilci bulduran diğer 14 devlet ise Lehistan (Polonya), Yunanistan, Belçika, Yugoslavya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, Afganistan, İspanya, İsveç, Danimarka ve Flemenk'ten (Hollanda) oluşuyordu. Bu yazı iki hafta sonra Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Vekiller Heyeti'nde ele alınacaktı. Bu toplantıda sefaretlere bedelsiz arsa sağlanması, bunun için bir yasa tasarısı hazırlanması ve İstanbul Murahhaslığı'nın kaldırılması kararları alınmıştı. Şimşir, **a.g.e.**, s.287-291. İstanbul gazetelerinden bazıları, sefaretlere arsa sağlanmasını, bunlar için arsa bulunamadığı yönünde yapılan çeşitli şikayetlere bağlamışlarsa da bu doğrulanmamıştı. "Sefaretlerin Arsaları Meselesi", **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Sani 1925 (No:262), s.3

²³⁵ Bu grupta Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan gibi İngiltere'nin gölgesinde kalanlar olduğu gibi Almanya ve İran gibi maddi olanakların yetersizliği nedeniyle Ankara'da bina yaptıramadıklarından İstanbul'da kalanlar da vardı.

²³⁶ Galatasaray Lisesi'nde okumuş ve 1923 sonunda Türkiye'ye atanmıştı.

²³⁷ Zengindi ve İstanbullu bir Musevi ile evliydi. Danimarka Elçiliğinin kaldırılması söz konusu olduğunda maaş almadan İstanbul'da kalmayı hükümetine teklif etmişti.

²³⁸ Ankara'daki Mougin ile arası iyi olmayan bu temsilcinin yerine Büyükelçi olarak Sarraut atanacaktı.

de Tahvar et Tarkeo)²³⁹, İtalya (Signor Giulio Cesare Montagna Maissa)²⁴⁰, Japonya (Shiro Hanaoka)²⁴¹, Yugoslavya (Trajan Givkovitch), Hollanda (Baron W.B.R. de Welderen Rengers), İran (Seyyid Sadegh Han Tabatabai), Romanya (Georges Filality), İspanya (Juan Serverty Vest), İsveç (Gustav Oscar Wallenberg)²⁴², ABD (Tuğamiral Mark L. Bristol)²⁴³, Vatikan (Mgr. Cesarano)²⁴⁴, İngiltere (Sir Ronald Charles Lindsay)²⁴⁵.

Ankara'da temsilcileri oturan devletlerse Afganistan (Sultan Ahmet Han)²⁴⁶, Polonya (Roman Knoll), Sovyetler Birliği (Yakov Zaharoviç Souritz) ve Yunanistan (Jean Politis)²⁴⁷ idi. 1925 sonunda da manzara fazla değişmeyecekti²⁴⁸.

Türkiye'deki yabancı devlet misyonları açısından böyle bir tablonun geçerli olduğu 1925 yılının ilk aylarında elçilikler meselesinde gerilim yeniden yükseldi. Nitekim 1 Mart 1925 günü Hariciye Murahhası Nusret Bey'in Hariciye Vekaleti'ne bildirdiğine göre İtalya, Fransa ile İngiltere temsilcileri kendisini ziyaret ederek, temsilcilerinin İstanbul'da oturacaklarını gerektikçe Ankara'ya gideceklerini ve başkentte sadece birer temsilci bulunduracaklarını belirtmişlerdi²⁴⁹.

---

²³⁹ Mayıs 1924'te Türkiye'ye gelmişti.

²⁴⁰ Emekliye ayrılması üzerine Mart 1924'te Türkiye'ye gelmişti. İngilizlerle işbirliği içinde görünmüştü. 1925 Kasımında ise büyükelçi olarak Luca Orsini Baroni, Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunacaktı.

²⁴¹ Yeni büyükelçi olarak 1925 Kasımında Mustafa Kemal Paşa'ya, N.Y. Obata güven mektubunu sunmuştu.

²⁴² Mütareke döneminde Türkiye'deki Alman çıkarlarını gözetmişti. 1920-1930 arasında 10 yıl Türkiye'de kalmıştı.

²⁴³ Beş yıldır Türkiye'de idi ve Türk taraftarı olarak değerlendiriliyordu.

²⁴⁴ 1924 yazında Mgr. Philippi'nin yerine gelmişti.

²⁴⁵ 1924 yılı içinde maslahatgüzar olarak Nevile Henderson vardı. Şubat 1925'te büyükelçi olarak Lindsay gelmişti ve Türk karşıtı bir politika güdüyordu. Lindsay, Ankara'ya karşı direnişin öncüsü durumunda idi.

²⁴⁶ 1921 yılından beri Ankara'da idi.

²⁴⁷ 1925 başlarında Politis maslahatgüzar olarak görev yapıyordu. Ağustos 1925'te Pericles Argyropoulos büyükelçi olarak göreve başlayacaktı.

²⁴⁸ 1922 yılından itibaren Fransız General Mougin Ankara'da bulunuyordu. Ankara'da iken generalliğe yükseltilmişti. İngilizlere göre Türk yanlısı idi. Şimşir, **a.g.e.**, s.329-336,338; Şimşir, **a.g.m.**, s.216-217

²⁴⁹ "Sefaretler ve Ankara", **Cumhuriyet**, 3 Mart 1925 (No:296), s.3; Şimşir, **a.g.e.**, s.296. Aynı dönemde İngiltere'nin yaklaşımını destekleyen adımlar Danimarka ve İsveç'ten gelecekti. Nitekim Danimarka Sefiri Wandel, Ankara'da sefarethane yapılmasının maddi bir mesele olduğunu açıklamıştı. Ayrıca burada binalar yapılarak, şehrin başkent diplomatlarının ikametine uygun hale gelmesinden sonra sefaretlerin Ankara'ya taşınması gündeme gelebilirdi. "Danimarka Sefirinin Muharririmize Beyanatı", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1925 (No:269), s.1. O günlerde İsveç'in Ankara'da sefaret, İstanbul'da irtibat bürosu açacağı basında yer almıştı. Oysa Temmuz 1925'te basına, İsveç ve Danimarka hükümetlerinin Ankara'da sefaret kurmamaya ve bir memur aracılığı ile iletişim sağlamaya karar verdikleri yansyacaktı. "İsveç

Bu girişim Ankara'nın elçilikleri başkente çekme manevrasına cevap niteliğinde idi. Bununla birlikte İngiltere, Türkiye Temsilciliğini İstanbul'da kalmak üzere “*sefir-i kebirliğe*” yükseltirken Sir Ronald Charles Lindsay ilk büyükelçi olarak atanmıştı²⁵⁰. *Tan (Le Temps)* gazetesi de İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki elçilikleri koruyarak, Ankara'da daimi temsilci bulunduracaklarını ve İstanbul'da kalacak olan sefirlerin önemli konular için Ankara'ya gideceklerini yazmıştı²⁵¹. 18 Mart tarihli *Hakimiyet-i Milliye* ise itimadnamelerini teslim etmek üzere aynı ay içinde Ankara'ya gelmiş olan İtalya ve İngiltere büyükelçilerinin uygun bir arazi sağlanırsa sefaret inşaatına başlayabileceklerini aktarmıştı²⁵².

19 Mart 1925'te Türkiye Hükümeti sefaretlerin nakli hakkında İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerine birer nota vermişti. Bu notada Türkiye'deki temsilcilerin rütbelerinin orta elçilikten büyük elçiliğe yükseltilmesinden dolayı teşekkür edilmiş ve temsilcilerin Ankara'da oturması zorunluluğu dile getirilmişti. Ayrıca yabancı devletlerin elçilik (büyük ve orta elçilikler) binalarını inşa etmelerini sağlamak amacıyla TBMM'den arazi tahsisine izin verilmesini isteyen bir kanun düzenlendiği de bildirilmişti²⁵³.

Böylece karşılıklı notalarla büyükelçilikler meselesinde gerilim artarken Bilal Şimşir'in ifadesiyle bir “*Ankara Savaşı*” yaşanacak ve beş aylık süreçte yirmi kadar nota alınıp verilecekti.

Türkiye'de Sefaret Tesis Edecek”, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1925 (No:280), s.4; “İtimadname Takdimi”, **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1925 (No:425), s.1.

²⁵⁰ “Türkiye-İngiltere”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1925 (No:299), s.2. Aynı dönemde Alman sefiri Nadolny de büyükelçi olarak atanmıştı. “Alman Sefir-i Kebiri”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1925 (No:313), s.2

²⁵¹ “Sefaretler ve Ankara”, **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1925 (No:341), s.3

²⁵² Gazete 17 Mart'ta İngiltere, Fransa ve İtalya'ya verilecek ve sonra geri çekilecek notaların ruhunu yansıtır şekilde irtibat memurları aracılığı ile ilişkilerin düzenlenemeyeceğini, üstelik Hariciye Vekili'nin bir memur ile görüşemeyeceğini dolayısıyla Ankara'ya sefaretlerin taşınmasının zorunluluğunu değerlendirmişti. Yakub Kadri, “Sefarethaneler Meselesi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Mart 1925 (No:1377), s.1; “Ecnebi Sefaretleri”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1925 (No:312), s.2. Basında Lindsay'in itimadnamesini sunduktan sonra Ankara'da sefaret için bir arsa alacağı, inşaat bitene kadar irtibat memuru için bir yer kiralayacağı hakkında çeşitli haberler çıkmıştı. “İngiliz Sefir-i Kebir”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1925 (No:308), s.2. Bu haberleri doğrular nitelikte Lindsay ile Ankara'ya giden sefaret katiblerinden F. Adam, başkent in büyük gelişme gösterdiğini ve bir bina sağlanması için girişimde bulduklarını ayrıca arazi tahsis edilirse sefaret binası inşa edecekleri demecini vermişti. “Lindzey Geldi”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1925 (No:316), s.1. Ardından 24 Mart günü İngiltere Sefareti Başkatipli, Ankara'da sefaret arsası tahsisi konusunu İstanbul'da Nusret Bey ile görüşmüştü. “Ankara'da İngiltere Sefarethanesi”, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1925 (No:318), s.2

²⁵³ “İngiliz Sefareti”, **Cumhuriyet**, 9 Mart 1926 (No:660), s.2

Notalar üzerinden bu mücadelenin aşamaları şu şekilde tarihlendirilebilir: 1 Mart 1925 İngiliz, Fransız ve İtalyan notaları. 17 Mart 1925 Türk notaları (İngiltere, İtalya ve Fransa'ya verilen notalar ertesi gün geri alınacaktı). 19 Mart 1925 Türkiye'nin İngiltere ve İtalya notaları. 23 Mart 1925 Türk notası (Fransa'ya). 23 Mart 1925 İngiliz notası. 24 Mart ve 24 Nisan 1925 Fransız notaları. 26 Nisan 1925 İngiliz notası. 29 Nisan 1925 Fransız notası. 30 Nisan 1925 İtalyan notası. 8 Haziran 1925 İngiliz notası. 6 ve 12 Temmuz 1925 Türk notaları (6 Temmuz Fransa'ya, 12 Temmuz notaları İngiltere ve İtalya'ya). 16 Ağustos 1925 Türk notası (İngiltere'ye). 6 Eylül 1925 İngiliz notası²⁵⁴.

Devletlerin notalaşma süreci basına da yansımıştı. Yayın organları bu süreci biraz geç ve süreç açısından biraz yaygın olarak ele alsalar bile temel tartışma noktalarını aktarabilecek düzeyde izlemişlerdi²⁵⁵.

Sonuçta bu karşılıklı notalar çerçevesinde İngiltere, Fransa ve İtalya elçilikler için arazi tahsisi girişiminden memnun olmakla birlikte büyükelçilerin İstanbul'da oturması çizgisinde diplomatik manevralar gerçekleştirmişler, Türkiye ise elçiliklerin Ankara'ya taşınması gereğini ortaya koymuş ve bu konuda ısrar etmişti. Bununla beraber İngiliz ve Fransız Büyükelçilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya güven mektuplarını sundukları

---

²⁵⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s.296-320; Şimşir, **a.g.m.**, s.212-216

²⁵⁵ 1925 yılı Nisan haberlerine göre devletlere, bir yıl içinde Ankara'da sefarethane kurmaları hakkında nota verilmişti. "Sefaretlerin Ankara'ya Nakli", **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1925 (No:344), s.3. 1925 Mayıs başlarındaki gazete haberleri ise Türkiye'nin sefaretlerin Ankara'ya taşınması konusundaki notasının kabul edildiği yönündeydi. İngiltere, Fransa ile İtalya başkentte büyükelçilik kuracaklar ve elçiler bazen başkentte bazen İstanbul'da kalacaklardı. Ankara'da ise sürekli bir siyasi müşavir bulunduracaklardı. Söylentilere göre o günlerde Lindsay'in başkente yapacağı yolculuk kısmen bu konu ile ilgiliydi ve kısa süre içinde İngiltere Sefarethanesi'nin yapımına başlanacağı ümit ediliyordu. Belçika Hükümeti de o günlerde Ankara'da sürekli bulunacak bir dışişleri memuru gönderecekti. "Sefarethaneler Ankara'da", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1925 (No:356), s.2. Basına sızan bu haberler kısmen doğru idi. Çünkü devletler notaya görünürde olumlu cevap vermişlerdi. Fakat sefaret inşası için teknik yetersizlikten, malzeme eksikliğinden şikayet etmişlerdi. Bu şartlar altında ilk fırsatta binaların yapımına başlanacağı belirtilmişti. Bunun yanında Ankara'daki mesken bunalımına vurgu yapılarak inşaatlar bitene kadar başkentte temsilci bulundurulacağı ve sefirlerin iki şehirde de kalacakları cevabı verilmişti. Özetle basındaki değerlendirmeler, notaya oldukça dolambaçlı ve ucu açık bir cevap verildiği izlenimini yaratıyordu. Zaten bundan dolayı Ankara'nın tekrar bir cevap isteyeceği üzerinde durulmuştu. "Sefarethaneler Meselesi", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1925 (No:357), s.4. Basına göre Mayıs sonlarında sorun hakkındaki görüşmeler sürüyordu. Ayrıca sefaretlerin nakilleri sefirlerin seçimine bırakıldığından Ankara'nın yeni bir nota verdiği haberlerine rastlanılıyordu. "Devletlere Yeni Bir Nota Veriyoruz", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1925 (No:379), s.3. Basında 1925 ortalarında, karşılıklı nota restleşmesinin ilerleyen bir aşamasında yeniden Türkiye'nin görüşünün kabul edildiği haberleri görülmüyordu. "Sefarethaneler Meselesinde Nokta-i Nazarımızın Kabulü", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1925 (No:393), s.4.

dönemde Ankara’da bazı arsalarla yönelik isteklerde bulunmaları Türk tarafının yaklaşımının etkisini göstermeye başladığı anlamını taşıyordu²⁵⁶. Ayrıca Türk Hariciyesi yeni önlemler almıştı. Hariciye Vekaleti, bazı dairelerin sefaretlerle temasta bulunmaları üzerine, 1925’in ilk aylarında İstanbul Vilayetine bir tebliğ göndermiş ve büyükelçiliklerle sadece Hariciye Vekaleti ya da Hariciye Murahhaslığı’nın irtibata geçebileceğini hatırlatmıştı. Konsolosluklarla ise Vilayet aracılığı ile iletişim kurulabilirdi²⁵⁷.

O dönemde Hariciye Vekaleti sefarethaneler için arsa ayırılması çalışmalarını sürdürüyordu²⁵⁸. Sefaretlere arsa tahsisi çalışmalarının sürdüğü 1925 Nisan’ında Türkiye’deki Japonya Maslahatgüzarı Hanaoka sefarethane

---

²⁵⁶ İtalyan Büyükelçisi Montagna 12 Mart’ta, İngiliz Büyükelçi Lindsay ise 16 Mart’ta güven mektuplarını sunmuşlardı. Lindsay, mektubun sunulmasından sonra Mustafa Kemal Paşa’nın sorusu üzerine “*Başkentini değiştiren milletin cesaretine hayranım*” demiş ve yine “*Kısa zamanda Ankara’ya kesin olarak yerleşeceğinizi ümit ederim*” sözüne “*Benim için ilk iş, bir arsa bulmaktır*” karşılığını vermişti. Öte yandan bu notalaşma sürecinin başlarında, elçiliklere arsa tahsisi hakkındaki düzenleme -TBMM’de görüşülmesinden önce- yabancı elçiliklere sözlü olarak duyurulmuş ve 1925 Mart’ında güven mektuplarını vermek üzere Ankara’ya gelen İngiliz ve İtalyan büyükelçilerine de söylenmişti. Lindsay, o günlerde Ankaralı tüccar Hacı Kerim’in arsasını talep etmişti. Mayıs ayında Lindsay başkentte tekrar gittiğinde İngiliz Sefarethanesi Başkatibi, sefirin Ankara’ya giderken yanında bir memur götürdüğünü ve Çankaya’da sefarethane inşasının kararlaştırıldığını, arsa temin edildiği takdirde inşaatın başlayacağını açıklamış ve bunun yanında, Ankara’da sefarethanenin kurulmasından sonra sefirin nerede oturacağını önemli olmadığını ileri sürmüştü. Basında Çankaya’da sefarethane için seçilen arsanın verilmesinden sonra inşaat tamamlanıncaya kadar Churchill adlı bir İngiliz dışişleri memurunun başkentte İngiltere’yi temsil edeceğine yer verilmişti. Mayıs 1925 sonlarında İngiliz Sefareti Başkatibi Edmons, İkinci Katip Radvars ve mühendis Vorno Çankaya’da tahsis edilen arsayı incelemek için Ankara’ya gitmişlerdi. Bütçe Yasası maddesi Meclis’ten geçtikten sonra İngiliz Büyükelçisi bu arsayı almak için Sefaret Katibi A. K. Helm’i Eylül ayında Ankara’ya gönderecekti. Yine Mayıs sonlarında Ankara’dan dönen Fransız Sefiri başkentte bir sefarethanenin bulunduğunu, burayı döşediklerini ve Türkiye hükümetinin sefarethane inşası için bir arsa göstermediğini açıklamıştı. Oysa Fransızlar, Yakup Kadri’nin bağımlı istemişlerdi. İtalyanlar ise yine Çankaya civarında 24.000 metrekarelik araziye talep etmişlerdi. İtalya, Fransa ve İngiltere’nin yaklaşımlarından kolaylıkla bu konuda da paralel hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan Almanlar da arazi isteklerini dile getirmişlerdi. Afganlar, Tayyare Cemiyeti Reisi Fuat (Bulca) Beyin Yenişehir’deki evini beğenmişlerdi. Bundan sonra Başvekalet uygun gördükçe Maliye Vekaletince gereken işlemler yapılacak dolayısıyla Sovyet, Alman, Polonya Büyükelçiliklerinden başlanarak İtalyan, Fransız ve en son İngiliz Büyükelçilik binaları yapılmaya kadar 5-6 yıllık bir inşaat süreci yaşanacaktı. “Lindzey’in Seyahati”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1925 (No:358), s.2; “İngiliz Sefirinin Avdeti”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1925 (No:366), s.2; “Fransa Sefarethanenin Ankara’ya Nakli Meselesi”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1925 (No:371), s.2; “İngiltere’nin Ankara Sefarethanesi”, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1925 (No:381), s.2; “Fransız Sefiri Ankara’dan Avdet Etdi”, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1925 (No:381), s.2; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:19.34.14; Şimşir, **a.g.e.**, s.294-320,333-334,338-339,369. 25 Mayıs 1926’da İngiltere için ayrılan arazinin diğer sefaretlere ayrılanlar göz önüne alınarak büyütülmesi gereği ve sefarethanenin bir an önce inşasının sağlanması amacıyla hemen bitişindeki Emval-i Metruke arazisinin tahsisi bir kararname ile kabul edilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:19.34.15

²⁵⁷ Hariciye Vekaleti, bazı vekaletlerle dairelerin sefaretlerle temasta bulunmaları üzerine protokol düzenlemesine gitmiş ve elçiliklerin sadece Hariciye Vekaleti ile temas edebileceğinin altı çizilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:131.936.18; “Sefaretlerle Nasıl Temas Edilecek!”, **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1925 (No:338), s.2

konusunda bir kararları olmadığı gibi kendilerine de resmi bir müracaatta bulunulmadığını basına aktarmıştı. Kendi durumlarının Avrupalılardan farklı olduğunu değerlendiren maslahatgüzar, onlar gibi kolaylıkla gereken malzemeyi getiremeyeceklerini de belirtmişti²⁵⁹. Ankara yönetimi ise Lozan Antlaşmasını imzalayan devletlerin başkentte yapacakları elçiliklerle konsolosluklara ait arsaların takip ve işlemleriyle görevlendirilecek kadronun belirlenmesi için Haziran'dan itibaren harekete geçmişti²⁶⁰. Yine o sıralarda sefaret arsaları için yapılan çalışma ilerlemiş ve artık müracaat edenlere arsa verilecek bir aşamaya girilmişti²⁶¹. Bu günlerde Ankara'dan dönen Japon Temsilcisi, 10 Haziran'da sefarethanenin başkente taşınması konusunda Türkiye'nin prensibini kabul ettiklerini ancak henüz Türkiye'ye bir sefir atanmadığını açıklayacaktı²⁶².

1925 baharında Avrupalı devletlerin yanında diğer devletlerin, kendi elçilikleri için arsa arayışına yönelmeleri Ankara'nın tanınma sürecini pekiştirecekti. Bu dönemde Afganistan için Çankaya'da bir sefaret binası inşası gündeme gelmişti²⁶³. İran Sefiri ise Mayıs ortalarında sefaret binası için arsa arayışına yönelmiş²⁶⁴ ve Ankara'da bina kiralamak için bir memur görevlendirmişti. Bina kiralandıktan sonra İran Sefareti haline getirilmesi ve sefirin ara sıra İstanbul'a gitmesi planlanmıştı²⁶⁵. Yine o günlerde 19 Şubat 1925'te Mısır Kralı Fuat tarafından atanmış olan²⁶⁶ ilk Mısır sefiri Muhammed Heddaya Paşa Türkiye'ye gelecekti²⁶⁷. Ankara'yı "*tamamiyle teşekkül etmiş bir devlet merkezi halinde buldum*" diyen Mısır Sefiri Muhammed Heddaya Paşa,

---

²⁵⁸ "Sefaretlerin Ankara'ya Nakli", **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1925 (No:344), s.3

²⁵⁹ "İki Uzak Şark Memleketi Arasındaki Münasebet", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1925 (No:346), s.2

²⁶⁰ Başvekalet, Hariciye ve Maliye Vekaletleri hakkında yazışmalar birkaç ay sürmüştü. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:131.936.22

²⁶¹ "Sefarethaneler Meselesinde Nokta-i Nazarımızın Kabulü", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1925 (No:393), s.4

²⁶² "Japon Maslahatgüzarı", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1925 (No:393), s.2

²⁶³ "Ankara'da Afgan Sefarethanesi", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1925 (No:327), s.3

²⁶⁴ "İran Sefiri Hafta İçinde Gidiyor", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1925 (No:370), s.3

²⁶⁵ "İran Sefiri Ankara'ya Gidiyor", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1925 (No:373), s.2. Haziran'da verdiği demeçte Ankara'da bir ev kiralamak üzere olduğunu ve gelişen başkentte bir sefaret binası inşasına başlayacaklarını açıklamıştı. "İran Sefirinin Beyanati", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1925 (No:392), s.3

²⁶⁶ Mısır elçisi 18 Mayıs 1925'te güven mektubunu sunmuştu. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, s.252. O dönemde, Şubat ayında Hariciye Vekaleti'ne ulaşan Mısır'ın Türkiye'de açacağı elçilik ve konsoloslukların yerleriyle personel listesi, Başvekalet ile Dahiliye Vekaleti'ne bildirilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:131.936.21

²⁶⁷ Oysa Mısır'ın ne İstanbul'da ne de Ankara'da elçilik binası yoktu. "Mısır Heyet-i Sefareti", **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1925 (No:338), s.2

hükümetinden ödenek aldıktan sonra Ankara'da bir sefarethane inşa edecekleri ve -bir seneye kadar tamamlanmasını beklediği- sefaret inşaatı bitince sürekli Ankara'da kalacağı demecini vermişti²⁶⁸.

1925 Ağustosunda Çankaya civarında sefarethanelere ayrılan yerler kesinleşmişti. O sıralarda Almanların inşaatı devam ediyordu ve hepsinden önemlisi ilk önce inşaatına başlanan -ve diğerlerine göre daha büyük olan- Rus Sefarethanesi bitme aşamasına girmişti²⁶⁹. 1926 Ocak ayına gelindiğinde Türk Hükümeti kendi politikası paralelinde İstanbul'daki yabancı misyonlar üstündeki baskısını artıracak bir adım atmış ve ilgililere tebliğde bulunarak Ankara başkent olduğundan İstanbul'daki memurların sene başı dolayısıyla hükümetten talimat almakdıkça yabancı hükümetlerin İstanbul'daki sefir veya temsilcilerine resmen tebrike ve resmihakabule katılmamalarını bildirmişti. Böyle kutlama ya da tebrikler gayri resmi olarak yapılabilirdi²⁷⁰.

Hükümetin İstanbul'daki elçilikleri başkente kaydırma yönünde böyle girişimler sergilediği 1926 yılında Ankara'da elçiliklerin yapılması konusunda hareketlilik gözlenmişti. Yılın başında sürdürülen çalışmalar sonunda²⁷¹ Ankara'daki Sovyet Sefarethanesi 19 Nisan 1926'da resmen törenle

---

²⁶⁸ "Heddaya Paşa", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1925 (No:374), s.1

²⁶⁹ "Ankara'da Yeni Sefarethane Binaları", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1925 (No:460), s.3. 11 Ekim 1925 tarihli kararname ile Rus Sovyet Sefaret binası inşaatına bitişik arazi de Sovyet Elçiliğine tahsis edilecekti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.66.11. İsmet Paşa'nın arsa verilebileceği sözü Nadolny için inandırıcı gelmemiş olmalı ki daha önce de belirtildiği gibi Ankara'da arsa arayışına gitmiş ve Almanya'dan sağladığı 16.000 Mark ile şehre 9 km uzaklıktaki 30.000 metrekarelik arsayı satın almıştı. Almanya'dan getirilen uzmanlar eşliğinde 6 binalık elçiliğin inşaatına başlanmıştı. Bu arada Nadolny, İsmet Paşa'ya arsa sözünü 1925 Mart'ında hatırlatmış ve sonuçta kendi arazilerinin yanındaki 21.000 metrekarelik bir arazi, 14 Ekim 1925 tarihli kararname ile tahsis edilmişti. Fakat Mali güçlükler nedeniyle inşaat hızlı gitmeyecekti. Bununla beraber Koçak, Ankara'da büyükelçilik binasına başlayan ilk devletin Almanya olduğunu aktarmaktadır. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.66.17; Koçak, **a.g.e.**, s.14. Cemil Koçak, sefirin anılarından hareketle arsanın kalanının Türk Hükümeti'nce, Berlin'in diplomatik jestine karşılık hediye edildiğini fakat Almanya'nın içinde bulunduğu mali güçlükler nedeniyle inşaatın zaman aldığı Büyükeliğin ancak 1928 sonbaharında taşınabildiğini aktarmaktadır. Koçak, "Almanya'nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny'nin Türkiye Anıları", s.58. Almanlar ya da Rusların hangisinin önce inşaatı başladığı konusu biraz da binaların kalıcılığı ve yapı malzemeleri ile ilgili olsa gerek. Sonuçta ilk inşaatı tamamlayan Ruslar olacaktır.

²⁷⁰ "İstanbul Erkan-ı Memurini ve Resmi Tebrikat", **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Sani (Ocak) 1926 (No:608), s.2. Bir yandan da "Ankara'da inşaa edilecek sefaratı ecnebiye binaları için icap eden arsaların düveli mütehabbeye meccanen ferağdı[ferağı]" hakkındaki 1/165 numaralı kanun tasarısı ile "Hariciye ve Tapu encümenleri mazbataları" Meclis gündemine gelmiş fakat Şakir Bey (Çatalca) "1341 senesi Muvazenei Umumiye Kanununun 53 ncü maddesiyle bu maksat hasıl olmuştur" diyerek görüşmeye gerek olmadığını söylemişti ki zaten bu yönde karar verilmişti. **TBMM ZC**, C.21, İ:41, 14.1.1926, s.154,167

²⁷¹ "Ankara'da Rus Sefarethanesi Binası", **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1926 (No:623), s.2

açılmıştı²⁷². Böylece Çankaya caddesinde ilk elçilik binasını Sovyetler yaptırmış oluyordu²⁷³.

Yine 1926 başlarında İspanya ile Mısır Hükümetlerinin birer büyükelçilik yaptırma girişimleri ortaya çıkmıştı²⁷⁴. 1926 Ocak sonlarında Mısır Sefarethanesi'ne arsa bulmak için Mısır Sefareti Katibi Fezif Bey Ankara'ya gelmişti²⁷⁵. Senenin sonlarında, Aralık ayı içinde artık Mısır Sefarethanesi'nin Ankara'ya nakledilmesi gündemde idi. Bundan dolayı, 13 Aralık 1926'da Mısır Sefareti Maslahatgüzarı Mehmet Bey'in Hariciye Murahhası Nusret Bey'i ziyaret etmesinden sonra sefaret katiplerinden Mazhar Bey, Hükümet tarafından tahsis edilen binayı teslim almak üzere 14 Aralık'ta Ankara'ya gidecekti²⁷⁶. Hükümet tarafından Yenişehir'de tahsis edilen binadan başka Mısır Hükümeti Afyonkarahisar mebusu Ruşen Eşref Bey'in Çankaya'daki evini de kiralayarak, sefirin ikameti ile resmi ziyaret ve kabullere tahsis etmişti²⁷⁷. 1926'nın sonlarında Mısır Sefareti, Ankara'ya nakledilmeye başlanacaktı²⁷⁸.

Çekoslovakya Hükümeti de İstanbul'daki sefarethanisini 1 Nisan'dan itibaren Ankara'ya taşıma kararı almış ve Elçi Miloş Kuper, Çankaya'da kiralanan binayı teslim almak üzere Nisan başında Ankara'ya gitmişti²⁷⁹.

İngiliz Hükümeti prensipte Ankara'da bir sefarethane inşasını kabul ettikten sonra Çankaya civarında tahsis edilen araziye kendi elemanlarına kontrol ettirmiş ve uygun bulmuştu. Fakat bina inşası meselesini bütçeye bu masrafın eklenmediği gerekçesi ile ortada bırakmıştı. Bina inşası tamamlandıktan sonra da elçilerinin İstanbul'da kalmasını ve Ankara'da bir memur görevlendirmeyi planlıyorlardı. Yani yaklaşımları değişmemişti²⁸⁰.

---

²⁷² “Yeni Sovyet Sefarethanesi'ne Bayrak Keşidesi”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1926 (No:700), s.2. Lindsay'ın raporuna göre 19 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı büyük bir resepsiyon verilmişti. Bu bina 35.000 Sterline mal olmuştu. Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.327-328

²⁷³ Falih Rıfkı Atay, **a.g.e.**, s.412; **İsmet İnönü Hatıralar**, 2. Kitap, Haz.:Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s.170

²⁷⁴ “Ankara'da Süfera Mahallesi”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Sani 1926 (No:606), s.3

²⁷⁵ “Mısır Sefareti İçin Ankara'da Arsa”, **Cumhuriyet**, 29 Kanun-ı Sani 1926 (No:621), s.2

²⁷⁶ “Mısır Sefarethanesi Ankara'ya Nakl Ediliyor”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Evvel 1926 (No:934), s.2; “Mısır Sefarethanenin Ankara'ya Nakli”, **Cumhuriyet**, 29 Kanun-ı Evvel 1926 (No:949), s.3

²⁷⁷ “Mısır Sefareti”, **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Sani 1927 (No:979), s.2

²⁷⁸ “Mısır ve İngiliz Sefaretleri”, **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1926 (No:921), s.2

²⁷⁹ “Çekoslovakya Sefareti'nin Ankara'da Tesisi”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1926 (No:685), s.2

²⁸⁰ “Ankara'da İngiliz Sefarethanesi”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Sani 1926 (No:601), s.2. 1925 Ağustosunda basında sefarethane için İngiltere Hükümetinin 15.000 İngiliz Lirası ayırdığı

Sene sonuna doğru Fransa'nın yeni sefiri aracılığı ile sergileyeceği ılımlı politikaya rağmen İngiltere genel tavrını sürdürecekti²⁸¹. *Tan* gazetesi ise 1926 başlarında İngiltere'nin kısa süre içinde Ankara'da sefarethane yaptıracağını ve daimi bir elçilik kadrosu bulunduracağını yazmıştı²⁸².

Sene başında İngilizlerin elçilik binasının planları üzerinde çalışmaları anlaşılmaktadır²⁸³. İngilizler binanın inşaat işlerinin başında bulunmak üzere Ankara'ya yine Sefaret İkinci Katibi Helm'i göndermişlerdi²⁸⁴. Bunların yanında Mart 1926'da basında, İngiliz Parlamentosu'nda sefaretin Ankara'ya nakledilmemesinin ve elçinin orada oturmamasının eleştirildiği yönünde haberler çıkmıştı²⁸⁵. Aynı yıl içinde Lindsay'in görevi sona erdiğinden yerine yeni büyükelçi olarak -elçilikler meselesinde daha ılımlı tavır sergileyecek- Sir George Clerk atanmış ve güven mektubunu Mustafa Kemal Paşa'ya 22 Kasım 1926'da sunmuştu²⁸⁶.

İngilizlerin elçilik planları üzerinde durdukları günlerde, 10 Ocak 1926'da İtalya Sefareti Müsteşarı Hariciye Murahhası Nusret Bey'i ziyaret ederek hükümetinin Ankara'da inşa edeceği elçilik binasının planını sunmuştu²⁸⁷.

---

fakat inşaata geçmediği haberleri çıkmıştı. "Ankara'da Yeni Sefarethane Binaları", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1925 (No:460), s.3.

²⁸¹ Saroğlu'na göre, Ankara yönetiminin elçiliklere bedava arsa ve hizmetlerin aksamadan yürütülmesi için gereken kolaylığı sağlayacağını açıklaması, Fransa ile İtalya'nın karar değiştirmesine yol açmıştı. Gösterdikleri memnuniyete rağmen Ankara'nın mahrumiyeti nedeniyle elçilerinin İstanbul'da oturup, sık sık başkente gidip geleceklelerini bildirmişlerdi. Saroğlu, **a.g.e.**, s.29

²⁸² "Musul Meselesi", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Sani 1926 (No:600), s.2

²⁸³ "Ankara'da Sefarethane", **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Sani 1926 (No:603), s.2

²⁸⁴ "İngilizler Ankara'da Sefarethane Yapdırıyorlar", **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Sani 1926 (No:604), s.2. 13 Ocak tarihli *Cumhuriyet*'e göre, Sefarethane'nin ikinci tercümanı olan Helm, sefarethane için tahsis edilen arsayı inceleyecekti. Ayrıca geçici bir sefaret binası bulmakla görevli idi (ve Musul görüşmeleri ile ilgilenecekti). Zaten kendisi geçici bir bina için temaslarda da bulunmuştu. "İngiliz Sefiri Ankara'ya Ne Vakit Gidiyor?", **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Sani 1926 (No:605), s.1

²⁸⁵ "İngiliz Sefareti", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1926 (No:660), s.2. 17 Mart 1926 tarihli *Times* ise bir dönem "*Şark-i Karib*"te çeşitli konsolosluklarda bulunmuş ve 1924'ten itibaren Berlin İngiliz Sefareti Başkatibi olan Cofredy Corc Knoks'un İstanbul'daki İngiliz Sefareti Temsilcisi olarak Ankara'da ikamet edeceği haberini vermişti. "İngiliz Sefiri", **Cumhuriyet**, 22 Mart 1926 (No:673), s.2. Gazetelerde İngiliz temsilcinin adının yanı sıra arsanın alındığı üzerinde de durulmuştu. "İngiliz Müşaviri Geldi", **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1926 (No:695), s.2. Knoks Nisan 1926 sonlarına doğru Lindsay'in daveti ile Ankara'ya gelmişti. "İngiliz Sefir İle İlk Mülakat Hakkında İzahat", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1926 (No:699), s.1; "Yeni Bir İngiliz Mümessili Ankara'ya Gitti", **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1926 (No:704), s.3.

²⁸⁶ Clerk 1929 Temmuz'unda Ankara'da yaşanan yangın nedeniyle açılan yardım kampanyasına katılacaktı. Şimşir, **a.g.e.**, s.328

²⁸⁷ "Ankara'da Sefarethane", **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Sani 1926 (No:603), s.2. 1926 Mart'ında, başkentin Ankara'ya nakledilmesi nedeniyle İtalyanların, Maçka'daki inşaatı tamamlanmayan sefarethane binası ile Tepebaşı'ndaki eski İtalyan Sefaret binasını satmayı

1926 başlarında Alman Hükümeti de Ankara’da büyük bir sefarethane yapılması yaklaşımı sergilemişti²⁸⁸. 25 Kasım 1926 tarihinde de Reichstag Meclisi Dışişleri Komisyonu, Ankara’da Alman Sefaretlerinin birleştirilmesini tavsiye etmiş ve sefaret binası inşaatına hemen başlanabilmesi için talep edilen 400.000 Markın tahsisatını tasdike hazır olduğunu bildirmişti. İstanbul’daki binanın ise okul yapılması kararlaştırılmıştı²⁸⁹. Böylece Nadolny tarafından Ankara’da satın alınan ve daha sonra Türk Hükümeti’nce verilen arsaların üzerinde elçilik inşasını sürüncemede bırakan mali engel bir ölçüde aşılmıştı.

Albert Sarraut’tan sonra Fransız Sefirliğine atanarak 14 Ekim 1926’da İstanbul’a gelen Fransız Sefiri Emil Daeschner²⁹⁰, yılın sonlarında basında çıkan röportajında, sefarethane meselesi hakkında Fransız Dışişleri Bakanlığı’na bir rapor verdiğini ve Türkiye’nin “*merkezine layık bir sefarethane inşasını*” arzu ettiklerini söyleyecekti²⁹¹.

1926 yılında Arnavutluk, Çekoslovakya ve Mısır elçilikleri sürekli olarak Ankara’ya yerleşmişlerdi. Zaten 1925 sonlarından itibaren Ankara’da vakit geçiren yabancı misyon temsilcilerinin sayısı artmaya başlamıştı ki bir sonraki yılın şehre yerleşmeleri bu sürecin bir devamıydı²⁹². Artık Ankara’daki elçiliklerin sayısı Belçika ile birlikte dörtten sekize yükselmişti. Afganistan, Arnavutluk, Belçika, Çekoslovakya, Mısır, Polonya, Sovyetler Birliği ile Yunanistan elçilik ve büyükelçilikleri Ankara’da idi. Buna karşılık birer ayağı Ankara’da olmak üzere Avusturya, Bulgaristan, Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Japonya, Yugoslavya, İran, Romanya, İspanya, İsveç, İsviçre, ABD ve İngiltere olmak üzere 16 yabancı misyon İstanbul’da idi²⁹³. Sonuçta, bu yılın değerlendirmesini Bilal Şimşir “*Çok geçmeden bu ‘direniş cephesinde’ çözüme başlar. 1926 yılında çözüme gözle görülürcesine*

---

düşündükleri basına yansımıştı. Bu haberlere göre, İtalya cephesinde kesin bir karar verilmemişse de binalara talip olanlar teklif getirmişlerdi. “İtalya Sefareti Binalarını Satıyor”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1926 (No:657), s.6.

²⁸⁸ “Alman Sefiri”, **Cumhuriyet**, 12 Mart 1926 (No:663), s.3

²⁸⁹ “Alman Sefareti Ankara’da Birleşiyor”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1926 (No:917), s.1; “Türkiye-Almanya Münasebeti”, **Cumhuriyet**, 30 Teşrin-i Sani 1926 (No:920), s.1-2

²⁹⁰ “Yeni Fransız Sefiri Geldi”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1926 (No:875), s.1,2. 1926’da Afgan, Arnavut, Çek, Danimarka elçileri de güven mektuplarını sunmuşlardı. Şimşir, **a.g.e.**, s.341-342

²⁹¹ “Fransız Sefirinin Hariciye Vekilimizle Mülakatı”, **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1926 (No:936), s.3. Bazı büyükelçilik binaları için Bkz.: Ek 2 ve Ek 3

²⁹² İngiliz baskısından kurtulanlarla, Türkiye’de ilk kez elçilik açan devletler doğrudan Ankara’ya yerleşiyorlardı. Şimşir, **a.g.e.**, s.338-339

²⁹³ Şimşir, **a.g.e.**, s.340

hızlanır. İstanbul'daki elçilikler birer ikişer Ankara'ya taşınırlar" cümleleri ile ortaya koymuştu²⁹⁴.

1927 yılında yeni Mısır ve Bulgar elçileriyle ABD Büyükelçisi Joseph Grew güven mektuplarını sunarak görevlerine başlamışlardı²⁹⁵. Ayrıca 1927 yılı başından itibaren elçilikler meselesinde, bu yılı kırılma noktası haline getirecek önemli ve hızlı gelişmeler yaşanacaktı. Sene başında İstanbul'daki Mısır Sefarethanesi'nin evrakı ve evrak memuru Ankara'ya kaydırılmıştı²⁹⁶. Mayıs'ta Mısır Hükümeti, sefarethanenin Ankara'ya nakledilmesi nedeniyle bir konsolosluk kurulmasına karar vermişti²⁹⁷.

Sene başında Ankara'da yapılacak İngiliz Sefarethanesi'nin inşaat malzemeleri İstanbul'a ulaşmıştı²⁹⁸. Yine o sıralarda Lehistan hükümeti Ankara'da yeni bir sefarethane binası inşasına karar vermişti²⁹⁹. Çankaya'da inşa edilecek Lehistan Sefarethanenin temel atma töreni, Başvekil İsmet Paşa, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) ve bazı ileri gelenlerin katılımı ile 3 Mayıs 1927'de yapılmıştı³⁰⁰. Senenin ilk aylarında Ankara'da sefarethane kurma kararı alan devletlerden biri de Romanya idi³⁰¹. Macaristan Sefiri Tahy ise yine aynı dönemde Ankara'da sefarethane için harekete geçtiklerini basına açıklamıştı³⁰². Ayrıca Bulgaristan Sefarethanesi yapılmak üzere Sefir Pavlof tarafından Nuri Bey Apartmanı kiralanmıştı. Mayıs ayı itibariyle sefarethane hazırlıkları sürmekte idi³⁰³. Yugoslavya Hükümeti de sefarethanisini Ankara'ya taşıma kararı almıştı ve -sefarethane arazisi verildiğinden- Yenişehir'de binayı inşa etme hazırlığına yönelmişti³⁰⁴.

Yaz aylarında Türkiye ile İran arasında sefaretler konusunda anlaşılmıştı. Anlaşma uyarınca Türk Hükümeti, İran Sefareti için bir ev tahsis

---

²⁹⁴ Şimşir, **a.g.m.**, s.218

²⁹⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s.342

²⁹⁶ "Mısır Sefareti", **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Sani 1927 (No:979), s.2

²⁹⁷ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1927 (No:1074), s.4

²⁹⁸ "Sefaretlerde", **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Sani 1927 (No:966), s.3

²⁹⁹ "Ankara'da Yeni Bir Sefarethane", **Cumhuriyet**, 7 Mart 1927 (No:1017), s.2

³⁰⁰ "Leh Sefarethanesi", **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1927 (No:1073), s.2. Bkz.: Ek 4

³⁰¹ "Romanya, Sefarethane Tesis Ediyor", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1927 (No:1021), s.2

³⁰² Sefir, son gelişinde sefarethane için Falih Rıfki'nin evini satın aldıklarını aktarmıştı. Ayrıca personel için daireler yapılacağını ve bunların iki senede tamamlanacağını anlatmıştı. Bunlar bittikten sonra İstanbul'da konsolosluk kalacaktı. "Memleketimizi Seven Sevimli Bir Diplomat", **Cumhuriyet**, 19 Mart 1927 (No:1029), s.1,3

³⁰³ "Bulgaristan'ın Ankara Sefarethanesi", **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1927 (No:1095), s.2

³⁰⁴ "Yugoslavya Sefareti", **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1927 (No:1100), s.3

edecek ve benzer bir uygulama İran hükümetince Tahran'daki Türk Sefareti için gerçekleştirilecekti³⁰⁵.

1927 yılı itibariyle Türkiye'de Almanya, ABD, Fransa, Japonya, İngiltere, İtalya, İran ve Sovyetler Birliği büyükelçilikleri vardı. Afganistan, Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Belçika, Çekoslovakya, Danimarka, Hollanda, İspanya, İsveç, Macaristan, Mısır, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan elçilik, Irak, İsviçre ve Polonya ise maslahatgüzar seviyesinde temsil ediliyordu. Vatikan da sayıldığında Türkiye'deki toplam yabancı misyon sayısı 27'ye çıkmıştı. 1927 yılının kuşkusuz en önemli özelliği Türkiye'deki yabancı elçiliklerin çoğunun artık Ankara'da oturmaya başlamasıydı³⁰⁶. Bundan dolayı İstanbul'da elçilik bulunduran, Ankara'yı başkent olarak tanımayan ve başkente yerleşmeyi düşünmeyen devletlerin buraya taşınmalarında 1927 dönüm noktası olmuştu. Bu yıldan itibaren başkentteki elçilikler sorunundaki direnç kırılmış, yavaş yavaş çeşitli devletler elçiliklerini Ankara'ya taşıma sürecine girmişlerdi³⁰⁷. Bu sürecin bir ürünü olarak 1928 yılında İtalya da Ankara'da resmen büyükelçilik binası inşasına karar vermişti³⁰⁸. Sonrasında Ankara'da yabancı elçilik binalarının inşaatları hızla devam edecekti.

Mustafa Kemal Paşa, 1928 yılında yeni atanan Fransız Büyükelçisi'nin şahsında bütün yabancı misyon şeflerine mesaj vererek, İstanbul'un sadece bir vilayet merkezi olduğunu, burada büyükelçilerin sürekli oturamayacağını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ankara dışındaki herhangi bir büyükelçinin varlığını kabul etmeyeceğini belirten bir politika uygulamıştı. Bunu, yeni Fransız

---

³⁰⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:25.39.20; "Ankara'da İran Sefareti İçün Bina", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1927 (No:1123), s.2

³⁰⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s.341

³⁰⁷ Sarıoğlu'nun çalışmasındaki ifade, İtalya ve Fransa'nın 1927 yılından itibaren artık meseleye İngiltere gibi bakmadıkları izlenimini yaratmaktadır. Sarıoğlu, **a.g.e.**, s.29. Buna karşın Bilal Şimşir, 1928 yılında üçlü ekibin dağıldığını ve bunu İtalya'nın başlattığını değerlendirmişti. Bununla birlikte genelde farklı söylemleri sürecin başından beri sergilemişlerdi. Şimşir, **a.g.e.**, s.342

³⁰⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s.342; Şimşir, **a.g.m.**, s.218. 1925 sonlarında çıkartılan bir kararname ile İtalyanların istedikleri Siirt Mebusu Mahmut Bey ile Başvekalet Kalem-i Mahsus Müdürü Necmettin Sahir Bey'e ait arazinin satın alınarak kendilerine tahsisi uygun bulunmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.70.14. Daha sonra bu iki parça arazinin uygun olmadığı değerlendirilerek Mahmut Bey'e ait olan arazi ile bitişindeki bir başka arazinin satın alınması için 29 Nisan 1926'da yeni bir kararname çıkarılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:18.28.4. Yılın son günlerinde ise istasyon civarındaki Evkaf evlerinden birinin aylık 400 liraya İtalya Sefareti tarafından kiralanması gündeme gelmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:189.295.7

Büyükelçisi Kont de Chambrun'u Temmuz'da İstanbul'da kabul etmeyerek, bekletip güven mektubunu Ankara'da sunmak zorunda bırakarak yapmıştı.

Mustafa Kemal Paşa benzer bir diplomatik atağı -eski büyükelçiye göre daha objektif olan- İngiliz Büyükelçisi Clerk'e karşı da gerçekleştirmişti. İngilizler, İstanbul'daki büyükelçilik binasında her sene 3 Haziran'da İngiltere'nin milli günlerinden olan kralın doğum günü davetlerini veriyorlardı. Bu politika Ankara'yı tanımama ve İstanbul'u sanki başkentmiş gibi görmelerinden kaynaklanıyordu. Mustafa Kemal Paşa da özellikle 1 Haziran 1929'da Çankaya'daki yeni köşkünün bahçesinde Türkiye'deki yabancı misyon şefleri ile kıdemli diplomatlara gardenparti düzenletmişti. Clerk iki arada kalınca kralın doğum günü resmi resepsiyonunu Ankara'da vermek zorunda kalacaktı.

Türkiye'nin Ankara konusunda sergilediği kararlılık İngiliz Dışişleri'nin direncini kırmış ve Ankara'ya taşınmalarını, kendilerine ayrılan arsada 1930 yılında elçilik konutu inşa ederek yerleşmelerini sağlamıştı. Kuşkusuz bu sonuç Ankara yönetiminin uluslararası düzlemde kendisini kabul ettirme mücadelesinde önemli bir aşamayı kattettiği anlamını taşıyordu³⁰⁹. Ayrıca Falih Rıfki'nin ifadesiyle "... *ecnebi elçilikler, şehir hayatının gelişmesine yardım*" etmişlerdi³¹⁰.

Türkiye'de gerçekleştirilen ve son derece önemli bir devrim adımını ifade eden başkent değişikliği ile birlikte Elçilikler Sorunu ortaya çıkmıştı. Aslında bu sorun, hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de Kurtuluş Savaşı sırasında mücadele edilen devletlerin Anadolu'daki yeni başkent Ankara'yı ve hatta -kendi bakış açılarıyla meşru görmedikleri- yeni devlet rejimi yapılanmasını tanımadıklarının bir ifadesiydi.

İlginçtir; Elçilikler Sorunu'nun çizgisi, bir yandan Türkiye'de özellikle bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasından belirginleşen eski-yeni çatışmasına denk düşmektedir bir yandan da kronolojik açıdan -1927 sonbaharına kadar sürecek olan- Ankara-İstanbul ikileminin gelişimine

---

³⁰⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s.343-350; Şimşir, **a.g.m.**, s.219-221; Sarıoğlu, **a.g.e.**, s.29-30

³¹⁰ Falih Rıfki, yabancıların Ankara'ya ilk aşamada sıcak bakmadıklarını ve İstanbul'u başkent olarak gördüklerini aktarmıştı. Ayrıca bu sürecin yapılanmasını "... *Ankara'da müsteşar ve başkatipler nöbet tutar, elçiler ara sıra gelirdi. İngilizler Çankaya'da üç beş odalı bir ahşap ev tutmuşlar, Amerikalılar Evkafın yeni yaptırdığı pek küçük evlerden birini kiralamışlardı. Fransızlar Kale yamacındaki Osmanlı Bankasının deposunu bir iki büyük Goblen halısı ile*

paralellik göstermektedir. Bu çatışma ya da ikilemin ortadan kalktığı sıralarda ise Elçilikler Sorunu aşılma sürecine girmişti. Sorunun takip ettiği çizgi ve ulaştığı sonucun Türkiye'deki gelişmelerle paralelligi doğaldı. Çünkü Elçilikler Sorunu doğrudan doğruya Türkiye'deki eski-yeni çatışması ya da Ankara-İstanbul ikileminin uluslararası platforma bir yansımasıydı. Dolayısıyla 20'lerin sonlarında Ankara-İstanbul ikilemi, hem Türkiye'de hem de uluslararası düzlemde aşılacaktı.

2-Hariciye Vekaleti'nin İstanbul Murahhaslığı

Lozan Konferansı günlerinde Hariciye Vekaleti, İstanbul'da "*Hariciye Vekaleti Dersaadet Murahhaslığı*" adını taşıyan bir büro açmıştı. Geniş bir kadrosu bulunan bu büronun temelde açılış sebebi, Türk Hariciyesi'nin Ankara'da ve yabancı elçiliklerin İstanbul'da bulunmasının yarattığı çelişki ve sorunları pratik bir şekilde aşarak, yabancı misyonlarla ilişki kurulmasını sağlamaktı³¹¹. 13 Ekim 1923'ten itibaren ise bu alışılmamış yapılanmanın öncelikli işlevi, büyükelçiliklerin başkentte kurulmasına kadar İstanbul'da bulunan elçilerle Ankara'daki devlet daireleri arasındaki ilişkileri düzenlemek ve kolaylaştırmak olarak öngörülmüştü³¹².

TBMM'de, 9 Aralık 1922 tarihinde "*İstanbul Mebusu Dr. Adnan Beyin vazifesi vataniye ile İstanbul'a gönderileceğine dair*" İcra Vekilleri Heyeti

---

kabul salonuna çevirdiler. Başlıca eğlence briç toplantıları idi" sözleriyle tasvir etmişti. Falih Rıfkı Atay, **a.g.e.**, s.412

³¹¹ Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.219; Sarıoğlu, **a.g.e.**, s.28. Ankara taraftarı bazı basın organlarında bu büronun kuruluşu, Milli Mücadele dönemi olarak ifade edilmişti. "Hariciye Murahhaslığı", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.1. Bu yaklaşım büronun kuruluş sürecinin, Milli Mücadele yıllarında Ankara'nın İstanbul temsilcisi Hamit Bey'e (Kızılaycı, Hasancan 1870-1943) indirgenmesinden kaynaklanmış olabilir. Ali Fuat Paşa'nın anılarında ise "*Adnan Bey bundan sonra İstanbul mümessilliğine tayin olunmuş, 16 Aralıkta İstanbul'a gelerek eski Nafia Nezareti binasında mümessillik vazifesini Refet Paşa'dan devralmıştı*" kaydı bulunmaktadır. Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete**, C.I-II, 2.bs., İstanbul, Temel Yayınları 2007, s.267

³¹² 20 Ocak 1925'te *Hakimiyet-i Milliye*'de çıkan "*Hal Edilmiş Bir Dava*" başlıklı yazısında Bolu Mebusu Falih Rıfkı, büronun 13 Ekim 1923'ten sonra faaliyet nedenini biraz da kuruluş gerekçesine ışık tutacak şekilde "*Biz bazı ecnebi sefaretlerinin İstanbul'da kalmasını devlet merkezi hakkındaki mukarrerata karşı bir nevi gizli mukavemet değil, ancak Ankara şehrinin henüz medeni vesaitden mahrum bulunmasına atf ediyorduk. Hatta bu zarureti tasdik ettiğimiz içindir ki İstanbul'da bulunan sefirlerle Ankara'da bulunan devlet şubelerinin temas ve münasebetini kolaylaştırmak üzere, İstanbul Hariciye Murahhaslığı gibi gayr-i tabii bir teşkilatı bile kabul etmişdik*" ifadeleriyle açıklamıştı. Falih Rıfkı, "*Hal Edilmiş Bir Dava*", **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:1328), s.1; "Ankara ve Sefarethaneler", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.2; "Hariciye Murahhaslığı", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.1

Riyaseti tezkeresi kabul edilerek³¹³ bu büronun başına Dr. Adnan Bey atanmıştı³¹⁴. Adnan Bey, İstanbul Murahhası (Mümessili) olarak 16 Aralık'ta şehre gelmiş³¹⁵ ve hemen o günlerde çalışmalarına başlamıştı³¹⁶. Aralık ayının sonunda ise İstanbul'da bulunan “*fevkalade komiser ve yabancı sefirlerle temsilcilerinin, Hariciye Vekaleti ile ilişkilerini düzenleyen*” Adnan Bey'e “*Dersaadet Murahhaslığı*” ünvanı verilmesi gündeme gelmişti³¹⁷ ki İstanbul basınında bu ünvan “*Büyük Millet Meclisi İstanbul Mümessili*” olarak aktarılacaktı³¹⁸.

Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhaslığı'nın etkinlik çerçevesini, Ankara'nın başkent seçilmesinden sonra kaçınılmaz bir şekilde elçilikler meselesi belirleyecek, hatta büronun geleceği de bu sorunun gelişimine paralellik gösterecekti. Bu kapsam içinde büronun kaldırılması uyarıları, elçilikler sorunu baş gösterdiği andan itibaren Ankara'nın temel kozlarından biri olmuştu. Dolayısıyla Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve ardından Ankara'nın başkent haline gelmesinden sonra büronun varlığı yavaş yavaş tartışma konusu haline gelecekti.

Sürecin başlarında, 20 Ekim 1923 tarihinde Hariciye Bütçesi'ni inceleyen Muvazene-i Maliye Encümeni, Lozan Antlaşması'nın İtilaf Devletleri'nce onaylanmasına kadar İstanbul'da bulunan Hariciye Mümessilliği'nin istisnai durumunun devamını, dolayısıyla 1924 senesine kadar geçici bir nitelikte olmak üzere büronun faaliyetini sürdürmesini (ve yabancı elçiliklere Ankara'da yer hazırlanmasını) Hariciye Vekaleti'ne tavsiye etme kararı almıştı³¹⁹. Encümen'in kararından bir ay kadar sonra Hariciye

---

³¹³ **TBMM ZC**, C.25, İ:153, 9.12.1338, s.301; “Adnan Bey İstanbul'da”, **İkdam**, 10 Kanun-ı Evvel 1922 (No:9243), s.1

³¹⁴ Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.219; Sarıoğlu, **a.g.e.**, s.28; “Adnan Beyin Tehir-i Hareketi”-“Adnan Beye İstikbal Hazırlığı”, **İkdam**, 13 Kanun-ı Evvel 1922 (No:9246), s.1,2; “İstanbul Mümessili”, **İkdam**, 14 Kanun-ı Evvel 1922 (No:9247), s.1

³¹⁵ Adnan Bey'in yabancı temsilcilerle temas kurmak için geldiği basında çıkmıştı. “Adnan Bey ve Zevcesi Halide Hanım”-“Adnan Bey Efendi Şehrimiz Mümessilleriyle Temasa Memurdur”, **İkdam**, 17 Kanun-ı Evvel 1922 (No:9250), s.1

³¹⁶ “Dahili Haberler-Adnan Beyin Ziyaretleri”, **İkdam**, 21 Kanun-ı Evvel 1922 (No:9254), s.3. Yakup Kadri'nin anılarında geçen “*Gerçi bir zaman için, Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi ve ondan biraz sonra Dr. Adnan (Adivar)'ın Büyük Millet Meclisi hükümetinin temsilcisi sıfatıyla bu sahipsiz şehrin idaresini ele alış...*” ifadesi Adnan Beyin biraz daha kapsamlı bir yetkiye sahip olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Yine Yakup Kadri'nin anılarından anlaşıldığına göre “*Ankara Hükümeti İstanbul Temsilciliği*” bazı yazışmaların yapılmasını da sağlamıştı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.17,28-29

³¹⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.42.18

³¹⁸ “Adnan Beyin Ünvanı”, **İkdam**, 5 Kanun-ı Sani 1923 (No:9269), s.2

³¹⁹ “Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhaslığı”, **İkdam**, 21 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9537), s.1

Vekaleti de İstanbul Murahhaslığı'nın gerekliliğini değerlendirdiğinden, büro faaliyetini sürdürecekti³²⁰.

Bu arada, Lord Curzon'un 24 Ekim 1923 tarihinde Paris, Roma, Washington ve Tokyo Büyükelçiliklerini Türkiye'deki diplomatik temsilcilikler sorunu doğrultusunda bir blok oluşturmak için harekete geçirdiği günlerde İsmet Paşa, Ankara'daki Fransız Albay Mougin'e Hariciye Vekaleti'nin İstanbul'daki Murahhaslığı'nın 1924 yılı sonuna kadar orada kalarak yabancı temsilciliklerle ilişkileri sürdüreceğini, Ankara'da bir yıl içinde yabancı elçiliklerin kurulmasından sonra bu büronun kaldırılacağını bildirmişti³²¹.

Hariciye Vekaleti'nin İstanbul'daki bürosu ve yeterliliği başkentteki elçilikler sorununu ortaya çıkartan İngiltere cephesinde de değerlendirilmişti. Nitekim kuruluşundan itibaren yoğun bir çalışma temposu sergileyen büro hakkında -uzun zaman İstanbul'da kalmış olan- Nevil Henderson tarafından Londra'da hazırlanan 30 Mart 1924 tarihli raporda "...*Majesteleri hükümetinin Türkiye'ye bir büyükelçi atamak ve bunun İstanbul'da oturmasını şart koşmak niyetinde olduğu anlaşılıyor... Ama Türk Hükümeti Ankara'da kalınca anormal bir durum ortaya çıkacak. Şimdilik Ankara'daki Türk hükümetiyle ilişki, yalnız Türk Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul'da bulunan delegeliği aracılığıyla sağlanıyor. Bu, pek yetersizdir ve tatminkar olmaktan uzaktır*" şeklinde bir analiz yapılmıştı³²².

1924'ün ilk günlerinde *Vatan* gazetesi, Adnan Bey'in görevinden alınacağı ve yerine İbrahim Tali Bey'in (Öngören) atanacağı iddialarını ortaya atmıştı³²³. *İkdam* ise Adnan Bey'in değişmesinin yanında Murahhaslığın kaldırılması söylentilerinin gündeme geldiğini fakat bu haberlerin asılsız olduğunu; üstelik Hariciye Vekaleti'nin bu büronun devamından yana tavır sergilediğini ileri sürmüştü. İki gazetenin birbirine zıt görüşlerinin yayıldığı bu ortamda *Vatan*'ın iddiaları *Anadolu Ajansı* tarafından hemen tekzip edilmişti³²⁴.

---

³²⁰ "İstanbul Murahhaslığı İbka Edildi", **İkdam**, 22 Teşrin-i Sani 1923 (No:9569), s.1

³²¹ Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.251

³²² Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.268

³²³ "Adnan Bey Ankara'ya Davet Ediliyor", **Vatan**, 1 Kanun-ı Sani 1924 (No:261), s.1

³²⁴ "İstanbul Murahhası", **İkdam**, 2 Kanun-ı Sani 1924 (No:9609), s.1; "Adnan Bey Değişecek mi?", **İkdam**, 3 Kanun-ı Sani 1924 (No:9610), s.3. İstanbul basınının bu tavırları büronun varlığına önem verildiği izlenimini bırakmaktadır.

Adnan Bey'in milletvekilliğini tercih etmesi nedeniyle İstanbul Murahhaslığı'nın geleceği ve bu göreve kimin atanacağı hakkındaki haberler 1924 Mayıs ortalarında yeniden basına yansımıştı³²⁵. Basında, Adnan Bey'in görevi bitinceye kadar yerinde kalacağı bununla birlikte görevi tamamlanınca yerine Hariciye görevlilerinden birinin atanması ihtimalinin güçlü olduğu yorumları yapılmıştı³²⁶ ki bu yorumlar İstanbul Murahhaslığı'nın kaldırılması ihtimalini de kapsamıştı³²⁷. Yine o günlerde Hariciye Vekaleti'nin büronun kadrosunu beş katibe indirgeyerek, diğerlerini açığa çıkardığı haberleri gazete sütunlarında yer almıştı³²⁸.

Mayıs sonlarında ise basında İstanbul Murahhaslığı için merhum Reşat Hikmet Bey'in kardeşi Kopenhag Sefiri Fuat Hikmet Bey'in adı geçmiş, kendisinin atandığı ve bu atamanın tebliğ edilmediği hatta tayinin gecikeceği haberleri çıkmıştı³²⁹. Bu arada *İkdam*, 30 Mayıs baskısında İstanbul Mümessilliği'nin Fuat Hikmet Bey'e verildiğini yazmıştı³³⁰. Haziran'ın ilk günlerine gelindiğinde bu tayinden vazgeçildiği haberleri dikkat çekiyordu³³¹.

Milletvekilliğini tercih eden Doktor Adnan Bey'in yerine İstanbul Murahhaslığı'na, Hariciye Vekaleti tarafından Hukuk Müşaviri Nusret Bey tayin edilmiş ve kendisi 28 Haziran 1924'te İstanbul'a gelmişti. O sıralarda devir teslimin hemen 29 Haziran'da gerçekleşmesi beklenmişti³³². Ancak Hariciye Vekaleti'nden resmi talimatın gelmemesinden ötürü Hukuk Müşaviri ve Darülfünun müderrislerinden Nusret Bey görevine başlayamamıştı. 29 Haziran'da Adnan Bey ile Nusret Bey arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve

---

³²⁵ “Adnan Bey”, *İkdam*, 11 Mayıs 1924 (No:9736), s.2; “Adnan Bey Gidiyor”, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1924 (No:6), s.1

³²⁶ “Adnan Beyin Yerine Kimse Tayin Edilmiyor”, *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1924 (No:7), s.1

³²⁷ “İstanbul Murahhaslığı Kalkacak mı?”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1924 (No:9), s.5

³²⁸ “İstanbul Murahhaslığının Yeni Kadrosu”, *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1924 (No:8), s.4

³²⁹ “İstanbul Murahhaslığına Fuad Beyin Tayini”, *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1924 (No:23), s.3; “Fuad Hikmet Beyin Tayini Bildirilmedi”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1924 (No:24), s.2; “Fuad Hikmet Beyin Tayini Gecikecek”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1924 (No:26), s.3

³³⁰ “Yeni Sefirlerimiz”, *İkdam*, 30 Mayıs 1924 (No:9755), s.1

³³¹ “İstanbul Murahhası Değişmiyor”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1924 (No:27), s.2

³³² O günlerde basında Adnan Bey'in Avrupa'ya gideceği yönünde haberler çıkmıştı. “Hariciye Murahhaslığı”, *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1924 (No:54), s.1. Nitekim 24 Temmuz'da istirahat amacıyla eşi Halide Edip'le birlikte İtalya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Meclis'in açılışından önce Ankara'ya dönmesi beklenmişti. “Adnan Bey İtalya'ya Gitti”, *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1924 (No:77), s.4. Adnan Bey, 2 Ekim 1924'te eşi Halide Edip ile İtalya'dan İstanbul'a dönecekti. “Adnan Bey Avdet Etdi”, *Cumhuriyet*, 3 Teşrin-i Evvel 1924 (No:146), s.2

Nusret Bey, İstanbul Murahhaslığı Hukuk Müşaviri sıfatıyla bir hafta önce gittiği Ankara’da takip ettiği işler hakkında Adnan Bey’e bilgi vermişti³³³.

Adnan Bey’in Avrupa’ya gideceği söylentilerinin yayıldığı ve İstanbul Murahhaslığı’na yönelik tayin talimatının geciktiği haberlerinin gözlemlendiği Temmuz’un ilk günlerinde Nusret Bey’e orta elçi ünvanı verilmişti³³⁴. 7 Temmuz 1924 tarihinde Hariciye Vekaleti’nden Adnan Bey’e yapılan tebliğ ile Nusret Bey görevine başlamış, bu görev değişikliği hakkında İstanbul’da bulunan elçilikler resmi olarak bilgilendirilmişlerdi³³⁵. Böylece kuruluşundan itibaren yoğun bir trafik takip eden büroda Nusret Bey dönemi başlamıştı³³⁶.

---

³³³ “Yeni İstanbul Murahhası”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1924 (No:55), s.3

³³⁴ Temmuzun ilk günlerinde Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa tarafından kararname imzalanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.32.18; “Hariciye Murahhaslığı”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1924 (No:58), s.2; “Yeni İstanbul Murahhası Hakkındaki Emir Gelmedi”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1924 (No:59), s.4

³³⁵ “İstanbul Murahhaslığı”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1924 (No:63), s.1

³³⁶ Hem Adnan Bey hem de Nusret Bey döneminde büro yoğun bir şekilde çeşitli temaslar ve etkinlikler yürütmüştü. Murahhaslığın çalışmaları hakkında sadece bir fikir vermesi açısından birbirine yakın dönemdeki şu örnekler sıralanabilir: 3 Ekim 1923’te İtalya Sefiri ve Amiral Bristol ile ihtiyat zabıtlarının temsilcilerinin Adnan Bey’i ziyaretleri gerçekleşmişti. 4 Ekim’de ise Fransız Ateşemiliteri’nin ziyareti planlanmıştı. “Adnan Beyi Ziyaret”, **İkdam**, 4 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9520), s.2. Ekim sonlarına doğru Amerikalılarla görüşmeler de Hariciye Murahhaslığı’nda yapılmıştı. “Türkiye-Amerika Müşavirleri Murahhaslıkda”, **İkdam**, 23 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9539), s.1. 1923 Kasım sonlarında Adnan Bey, Yugoslavya, Avusturya ve Flemenk temsilcileri ile çeşitli görüşmeler yapmıştı. “İstanbul Murahhaslığında”, **İkdam**, 29 Teşrin-i Sani 1923 (No:9576), s.1; “İstanbul Murahhaslığında”, **İkdam**, 30 Teşrin-i Sani 1923 (No:9577), s.1. 1924 Temmuz ortalarında Alman Elçiliği Başkatipli Her Moltke, Amerika Mümessili Amiral Bristol ve İsveç Sefiri Hariciye Murahhası Nusret Beyi ziyaret ederek çeşitli konularda görüşmüşlerdi. “Mümessillerin Nusret Beyi Ziyaretleri”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1924 (No:68), s.1. Belçika Sefiri ve Belçika Konsolosu 17 Temmuz 1924’te Nusret Bey’i kabul etmişti. Bu arada bayram münasebetiyle bütün yabancı temsilcilikler tebrik kartları yollamışlardı. “Nusret Beyi Ziyaret ve Tebrikat”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1924 (No:70), s.2. Bayram sonrasında 19 Temmuz’da Avusturya Sefiri ile İtalya Sefiri, Nusret Bey’in ziyaretine gelmişlerdi. “Nusret Beyi Ziyaret”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1924 (No:72), s.3. Nusret Bey’in ilginç temaslarından biri Amerikalı eğitim uzmanı John Dewey ile yaşanmıştır. Nusret Bey kendisini 22 Temmuz 1924’te ziyaret etmiş, Amerikalı uzman ise bu ziyarete bir gün sonra karşılık vermişti. Bahri Ata, “1924 Türk Basını Işığında Amerikalı Eğitimci John Dewey’nin Türkiye Seyahati”, **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.21, S.3 Yıl:2001, s.195. Nusret Bey ile Şehremini Emin Bey (Mehmet Emin Erkul), 31 Temmuz’da Amiral Bristol’ü ziyaret etmişlerdi. “Amerika Mümessil-i Siyasisini Ziyaret”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1924 (No:84), s.5. Avusturya Sefiri, 14 Ağustos tarihli ziyaretinde Türk-Avusturya muahedesinin onaylı nüshalarını Ankara’ya en kısa zamanda götürmek istediğini bildirmişti. “Avusturya Sefiri Murahhaslıkda”, **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1924 (No:98), s.2. 4 Ağustos 1924’te Muharrem münasebetiyle İran Sefarethanesi’nde Nusret Bey ile Murahhaslık görevlilerine ziyafet verilmişti. “İran Sefarethanesinde Ziyafet”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1924 (No:88), s.3. Almanya Sefiri Nadolny, 9 Ağustos 1924’te Nusret Bey’i ziyaret ederek, Almanya’dan gelecek seyyar sefarethanenin Ankara’da kurulmasından sonra başkente gideceğini söylemişti. “Alman Sefiri Ankara’ya Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1924 (No:93), s.4. 16 Ağustos’ta Yugoslavya temsilcisi Nusret Bey’i, Nusret Bey ise İtalya ve Belçika sefirlerini ziyaret etmişti. “Ziyaretler”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1924 (No:100), s.2. İtalya Sefiri, 3 ve 13 Eylül 1924’te günlerinde de ziyarete bulunacaktı. “İtalya Sefirinin Ziyareti”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1924 (No:118), s.2; “İtalya Sefiri Hariciye Murahhaslığında”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.2. 8 Eylül 1924’te İngiltere Sefarethanesi Müsteşarı

8 Temmuz'da Adnan Bey, yeni İstanbul Murahhası Nusret Bey ile birlikte bütün elçilerle temsilcileri ziyaret etmiş ve Nusret Bey'i yabancı elçilere takdim etmişti³³⁷. Devir teslimin gerçekleştiği günlerde, Hariciye Vekaleti tarafından İstanbul mebusu Doktor Adnan Bey'e birbuçuk yıllık İstanbul Murahhaslığı görevindeki başarısından dolayı bir takdirname verilmişti³³⁸.

İstanbul Murahhaslığı'ndaki bu görev değişikliği, yani Lozan Konferansı günlerinden itibaren İstanbul'da Hariciye Vekaleti İstanbul Murahhaslığı'nı yürüten Adnan Bey'in yerine Nusret Bey'in atanması, 1924 yazında İngiliz cephesini hareketlendirecekti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Adnan Bey yerine Ankara yönetiminin "*pek önemsiz bir kimseyi atamış*" olduğu gerekçesini ileri sürerek Türkiye ile ilişkilerini elçilik düzeyine düşürme çabası sergilemişti³³⁹.

Bu arada Türk tarafı da adeta Ankara'nın eski başkentteki ağırlığını ve kontrolünü gösterir şekilde bir adım atmıştı. Şöyle ki; İstanbul'da bulunan konsoloslukların otomobillerine bayrak çekmeleri daha önce yasaklanmıştı. Fakat 1924 yaz aylarında bazı konsolosların durumdan haberdar olmadıkları anlaşılmıştı. 1924 Ağustos sonlarında Hariciye Murahhaslığı tarafından kendilerine yasaklama yeniden bildirilmişti. Ayrıca sadece sefirlerin ve maslahatgüzarların flama kullanabilecekleri tebliğ edilmişti³⁴⁰.

---

ve Mümessil Vekili Henderson Şehremini Emin Bey'i ziyaret ederek iade-i ziyarette bulunacaktı. "Mister Henderson Şehremaneti'nde", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1924 (No:123), s.1. Tuna'dan dönen iki İtalyan torpidosu, 9 Eylül'de İstanbul'a gelmiş ve süvarileri Nusret Beye uğrayarak veda etmişlerdi. "İtalyan Torpidoları Geldi ve Gidiyorlar", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1924 (No:124), s.3. Nusret Bey, 20 Eylül 1924 Almanya Sefiri Nadolny'e Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'yı takdim etmişti. "Kemaleddin Sami Paşa'nın Takdimi", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1924 (No:135), s.3. Bu ve benzer temaslar hakkındaki haberler ilerleyen tarihlerde de basında çıkmıştı. Bunların dışında Nusret Bey'e çeşitli görevler yüklenmişti. Nitekim 1924 yılı sonlarında, Lozan Antlaşmasına göre lağvedilen İstanbul Meclis-i Kebir-i Sıhhiyesi'nin muamelatını tasfiye edecek komisyona girmesi bu görevlendirmelerden biriydi. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.63.10; "Meclis-i Kebir-i Sıhhi Muamelatının Tasfiyesi", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1924 (No:223), s.3.

³³⁷ "Nusret Bey'in Sefirlere Takdimi", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1924 (No:64), s.3. 10 Temmuz 1924'te ise Danimarka, Macaristan ve Çekoslovakya elçileri yeni İstanbul Murahhası Nusret Beye iade-i ziyarette bulunmuşlardı. "Adnan Bey'e Takdirname", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1924 (No:66), s.4

³³⁸ Aynı sıralarda Adnan Bey'in tedavi amaçlı olmak üzere kısa bir süre içinde yurt dışına çıkacağı haberleri de duyulmuştu. "Adnan Bey'e Takdirname", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1924 (No:66), s.4

³³⁹ İngiltere cephesi, bu atamayı elçilikleri Ankara'ya taşınmaya zorlamak olarak yorumlamıştı. Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.277

³⁴⁰ "Konsoloslar Otomobillerine Bayrak Çekemeyecekler", **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1924 (No:109), s.2

Elçilikler meselesi doğrultusunda çekişme sürerken Ankara, 1924 sonbaharına kadar yabancı devletlerin yeni başkentte elçilikler kuracakları ya da İstanbul'daki elçiliklerini buraya taşıyacakları beklentisindeydi. Bu şekilde olmasa bile başkentte irtibat memurları bulundurulurken, Ankara'da hükümet ile temas sağlanacağı öngörülmüştü. Böyle düşünüldüğü için 1924 Bütçesinde Hariciye Murahhaslığı'na ödenek ayrılmamıştı. Fakat daha sonra "*mahiyet-i muvakkateyi haiz olmak üzere*" bu büronun "*bir müddet daha idamesi siyaseten*" uygun görülmüştü. Bundan dolayı 11 Eylül 1924'te Hariciye Vekaleti, İstanbul Murahhaslığı'na görev yaptığı müddetçe, Eylül başından itibaren aylık 200 Türk Lirası ödenek sağlanmasının "*Heyet-i Vekile Riyaset-i Celilesi*"nden karar altına alınmasını isteyecekti³⁴¹.

Zamanla elçiliklerin Ankara'ya taşınmaları sorunu gerginleştikçe İstanbul Murahhaslığı'nın geleceği yeniden ön plana çıkacaktı. Nitekim 14 Ocak 1925 tarihli Hariciye Vekaleti'nden Başvekalet'e gönderilen yazıda Şükrü Kaya "*Maruzatı salifeden ecnebi sefaretlerinin bir an evvel Ankara'ya gelmelerini temin etmenin münasebatı hariciyemizin ıslahı noktai nazarından elzem olduğu tezahür eder; bunu istihsal için de yegane çare Vekaleti acizi Dersaadet Murahhaslığının lağvile sefaretleri doğrudan doğruya Hariciye Vekaleti ile temasa ve binaenaleyh Ankara'ya nakli mekan eylemeye icbar eylemek ve sefirler İstanbul'da kalıp bir müsteşar veya katip vasıtasıyla temas temin etmek arzusunda buldukları takdirde işbu memurları acizileri veya vekalet müsteşarı kabul etmeyip bunları vekaletin geri payesinde memurlar ile temas ettirmek ve dolayısıyla bizimle işleri olan süferayı Ankara'da ikamet izdirarında bırakmak olabilir*" değerlendirmesine gitmişti. Raporda Türk Hariciyesi tarafından İstanbul'daki büronun 1 Ocak 1926'da kaldırılması önerilmişti³⁴².

18 Ocak 1925 tarihli ve 1406 sayılı Vekiller Heyeti Kararnamesi'nde de "*...ecnebi sefaretlerinin bir an evvel Ankara'ya gelmesini temin için İstanbul Murahhaslığının lağv[ıyla].... İstanbul Murahhaslığı memuriyetine nihayet verileceğinin sefaretlere tefhimi tasvip edilerek keyfiyetin bu suretle vekaleti müşarileyhaya iblağı takarrur*" etmişti³⁴³.

---

³⁴¹ BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:129.928.2

³⁴² Şimşir, *Ankara... Ankara*, s.288-289

³⁴³ Şimşir, *Ankara... Ankara*, s.291

İstanbul Murahhaslığı'nın geleceği, aynı dönemde, Ankara basınına da konu olmuştu. 20 Ocak 1925'te *Hakimiyet-i Milliye*'de çıkan “*Hal Edilmiş Bir Dava*” başlıklı yazısında Bolu Mebusu Falih Rıfki, Ankara'nın başkent seçilmesinden itibaren bu büronun konumunu belirleyen cümlelerinden sonra “...*İnkılab devletinin merkezi Anadolu'ya istinad etmesinden zarar gören bir takım müessesat ile bu müessesat kapılarında tufeyli geçinen milliyetsizlerin Türkiye'de hala hal olunmamış bir merkez-i hükümet davası varmış gibi, neşriyat ve telkinatda bulunmaları tabii olabilir; lakin sefarethane muhitlerinin yeni Türkiye'de artık hiçbir nüfuz ve hiçbir ehemmiyetleri kalmayan bu zümrenin ifsadatından ziyade, Ankara'nın ram ve iradesinden mülhem olmaları lazım gelir. Maa-haza gayr-i müsaid manalar vermek istemediğimiz bu teşevvüshe sedd çekmek için, hükümetin mesela gelecek Teşrin-i Sani ibtidasından itibaren İstanbul Hariciye Murahhaslığı'nın mülga olduğu hakkında şimdiden alakadar yerlere tebligatda bulunmasını faideli buluruz*” diyordu.

Falih Rıfki, Ankara'daki bir sefarethane inşaatından vazgeçilmesinden hareketle yaptığı bu değerlendirmede, sefarethanelerin İstanbul'da kalmasının ilk aşamada yeni devlet mekanizmasına karşı bir mukavemet olarak yorumlanmadığını belirtmiş; bununla birlikte başkent Ankara taşınmasıyla İstanbul'daki bazı menfaat çevrelerinin yara aldığını, bundan dolayı sürekli bir başkent sorunu olduğu izlenimini vermeye çalıştıklarını aktarmıştı. Üstelik Türkiye'de hiç önemi kalmayan bu kesimlerle elçiliklerin bir şekilde etkileşim halinde olduklarını ve bu karışıklıklara son vermek için Kasım ayından itibaren İstanbul Murahhaslığı'nın kaldırılmasını, hatta bunun hemen ilan edilmesini önermişti³⁴⁴.

Hariciye Murahhaslığı'nın kaldırılarak, sefaretlerin İstanbul teşkilatlarının bir bölümünü Ankara'da oluşturmalarının ve İstanbul'da yalnız general konsolosların mahalli hükümet organları ile temas edebilmelerinin

---

³⁴⁴ Falih Rıfki, “Hal Edilmiş Bir Dava”, **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:1328), s.1; “Ankara ve Sefarethaneler”, **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.2. *Vatan* gazetesi Falih Rıfki'nin bu yazısını “*Hakimiyet-i Milliye Teşrin-i Sani'den itibaren Murahhaslığın ilgasını istiyor*” şeklinde yorumlamıştı. “Hariciye Murahhaslığı”, **Vatan**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:640), s.1. Falih Rıfki'nin makalesinde bahsedilen sefarethane Almanya Büyükelçiliği idi. Elçiliğin inşaatı kısmen tamamlanan bölümü 25 Ocak'ta açılacaktı. Almanlar, Türk Hükümeti'nin sefarethanelere arsa tahsisi için Meclis'den yetki almasını beklememişler ve kendi arsalarını satın almışlardı. “Ankara'da Sefarethaneler”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.2

tartışıldığı bu günlerde³⁴⁵ Hariciye Vekaleti, 1925 Bütçesi'ndeki İstanbul Hariciye Murahhaslığı ödeneğini kaldırmıştı. Hariciye çevrelerinde bu yapılanmanın kaldırılması olasılığı son derece doğal bir gelişme olarak yorumlanmıştı³⁴⁶. Bazı yayın organları da murahhaslığın kaldırılması yönünde girişimde bulunulduğunu yazmıştı. Fakat Nusret Bey, bu haberlerin tekbiz edilmesini isteyecekti³⁴⁷.

19 Mart 1925 günü Hariciye Vekili Tevfik Rüştü imzası ile İngiltere Büyükelçisi'ne verilen nota, Türkiye'nin politikasını yansıtır şekilde idi. Notada “... bugün İstanbul'da oturan misyonlara geçici olarak tanınmış olan kolaylıkların, bunların taşınmalarını kolaylaştırmak ve o zamana kadar günlük işleri aksatmadan yürütülmesini sağlamak amacıyla tanınmış olduğu” özellikle belirtilmişti³⁴⁸. Devletlere sefarethanelerini Ankara'ya taşınmaları yolunda ilk notanın verilmesinden sonra 1925 Mayıs başlarında İstanbul'daki Hariciye Murahhaslığı'nın bir süre daha çalışacağı ve ondan sonra kapatılacağı basına sızmıştı³⁴⁹.

İngiltere, Fransa ve İtalya Büyükelçiliklerinin 1925 yılı Nisan sonlarında ayrı ayrı verdikleri ve Ankara'da tahsis edilecek arsalarından dolayı memnuniyetlerini belirttikleri notalara, Türkiye oldukça geç cevap vermekle birlikte yine bunlarda da Hariciye Murahhaslığı'nın uzun bir süre İstanbul'da bırakılmayacağı vurgulanmıştı³⁵⁰.

1926 yılı ile birlikte Ankara cephesi Hariciye Murahhaslığı konusunda daha katı bir tutum takınmaya başlamıştı. Daha önce de olduğu gibi 1926 başlarında da Ankara'da sefarethanelerin inşasının bahar aylarında başlayacağı beklendiğinden, bu inşaatlar için bir süre gözetilerek İstanbul'daki Hariciye Murahhaslığı'nın kapatılması öngörülmüştü. Bundan sonra sefarethanelerin

---

³⁴⁵ “Sefaretlerin Ankara'da Tesisine Doğru”, **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Sani 1925 (No:261), s.2

³⁴⁶ “Hariciye Murahhaslığı”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.1

³⁴⁷ “Hariciye Murahhaslığının İlgası Etrafında”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Sani 1925 (No:264), s.2. 21 Ocak tarihinde Hariciye Murahhaslığı için bütçeye tahsisat konduğunu ile süren *Son Telgraf*, yine aynı ayın sonlarında Hariciye Murahhaslığı'nın kaldırılması hakkındaki haberlerin doğru olmadığını sadece kadrosunun kaldırıldığını ve büronun Hariciye Vekaleti Hukuk Müşavirliği'ne bağlandığını bu şekilde çalışmalarını sürdüreceğini yazmıştı. “İstanbul Hariciye Murahhaslığı İçün Bu Sene Bütçesine Tahsisat Konmuşdur”, **Son Telgraf**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:218), s.2; “Hariciye Murahhaslığı İlgâ Edilmeyecek”, **Son Telgraf**, 29 Kanun-ı Sani 1925 (No:226), s.1

³⁴⁸ Şimşir, “Ankara'nın Başkent Oluşu”, s.212-213

³⁴⁹ “Sefarethaneler Ankara'da”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1925 (No:356), s.2

³⁵⁰ Bilal N. Şimşir, **Atatürk Dönemi-İncelemeler**, Ankara, ATAM Yayınları, 2006, s.92; Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.310-319

doğrudan doğruya Hariciye Vekaleti ile temasa geçeceği planlanıyordu³⁵¹. Bu arada yıl sonuna doğru Hariciye Vekaleti, Dahiliye Vekaletine müracaat ederek Hariciye Murahhaslığı işlerinden bazılarının aidiyeti itibariyle kendilerine devredilmesi önerisini getirmişti. Bu müracaata bağlı olarak, basında, İstanbul Murahhaslığı'nın bazı kalemlerinin işlerinin 1926 Eylül'ünden itibaren İstanbul Vilayeti'nde kadrosu genişletilen Umur-ı Hukukiye Müdüriyeti tarafından yürütüleceği belirtilmişti. Ayrıca bu haberler, ilk algılamalara dayalı olarak yine kurumun kaldırılması şeklinde yorumlanmıştı³⁵².

Hariciye Murahhaslığı'na bağlı iken İstanbul Vilayeti Umur-ı Hukukiye Müdüriyetine bağlanan Tabiiyyet ve Umur-ı Muhtelite Kalemi'ne ait evrakın nakledilmesine Ekim ortalarında başlanmıştı. 1853-1854 (1269) yılından 1926 yılına kadar Tabiiyyet Müdüriyeti'ne ait dosyalar Hariciye Murahhaslığı'nca Umur-ı Hukukiye Müdüriyeti'ne teslim edilecekti ki bunların sayısı 12.000 kadardı. Nakil sırasında Milli Hükümet'in kuruluşundan sonraki evraklara öncelik verilecekti³⁵³. Kasım başlarında tamamlanan teslim işlemleriyle o güne kadar Hariciye memurlarınca idare edilen Tabiiyyet Kalemi evrakı, Umur-ı Hukukiye Müdüriyeti'ne devredilmişti. Umur-ı Hukukiye Müdüriyeti, 6 Kasım'dan itibaren yeni çalışma dönemine girecekti³⁵⁴.

1926 sonlarında, 1927 Bütçesi hazırlıkları çerçevesinde İstanbul Murahhaslığı'nın kaldırılması tekrar gündeme gelmişti³⁵⁵. Daha da önemlisi, Mayıs sonlarında Nusret Bey'in Şura-yı Devlet başkanlığı kesinleşmiş ve dolayısıyla Murahhaslığın geleceği tartışmaları yeniden açılmıştı³⁵⁶. Böyle bir dönemde Murahhaslık kadrosundan Şevki, İhsan ve Rıza Beyler Hariciye Vekaleti kadrosuna alınmışlardı³⁵⁷. Haziran sonlarında ise Şura-yı Devlet Riyasetine seçilen Nusret Bey'in Ankara'ya gidecek olması ve bazı sefirlerce tebrik edilmesi gibi gelişmeler yeniden Murahhaslığın kaldırılacağı haberlerini

---

³⁵¹ “Hariciye Murahhaslığı İlga Ediliyor”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1926 (No:637), s.5

³⁵² “İstanbul Hariciye Murahhaslığı Galiba İlga Ediliyor”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1926 (No:838), s.2; “Hariciye Murahhaslığı Lağv Edilmiyor”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1926 (No:839), s.3; “İstanbul Hariciye Murahhaslığı İlga Edilmeyecek”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1926 (No:843), s.3

³⁵³ “Murahhaslıktan Devr Edilen Evrak”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Evvel 1926 (No:878), s.2

³⁵⁴ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Sani 1926 (No:895), s.4

³⁵⁵ Aynı dönemde İstanbul'a gelen bütün sefir veya temsilcilerin özel memurlarca karşılanmasına son verilmişti. Tevfik Rüştü Bey, Kasım ortalarında İstanbul'da bulunduğu elçileri kabul etmemişti. “Hariciye Murahhaslığı”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Sani 1926 (No:908), s.1,3

³⁵⁶ “İstanbul Hariciye Murahhaslığı”, **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1927 (No:1094), s.2

gündeme taşımıştı³⁵⁸. Zaten o günlerde Hariciye Vekaleti, siyasi müşavirlerden Enis Bey'i geçici bir dönem için Murahhaslığın işlerini tasfiye ile görevlendirmişti³⁵⁹. Ardından Temmuz ayında tasfiye sürecine girilmişti³⁶⁰. Bununla birlikte yine Temmuz ortalarında Hariciye Murahhaslık işlerinin Kalem-i Mahsus Müdürü Nazmi Bey tarafından sürdürülmesi Hariciye Vekili tarafından resmen tebliğ edilmişti³⁶¹.

Lozan Konferansı sıralarında yabancı misyonlarla ilişkileri etkinleştirmek ve kolaylaştırmak adına Hariciye Vekaleti tarafından pratik bir yapılanmaya gidilerek oluşturulan İstanbul Murahhaslığı'nın kaldırılması, Ankara'nın başkent olmasından itibaren önem kazanmış ve dolayısıyla bu büronun geleceği elçilikler sorununa paralel bir çizgi takip etmişti. Ankara'da elçiliklerin kurulmaya başlanması ya da İstanbul'dakilerin başkente taşınmaları ile elçilikler sorununun gündemden düşmesine bağlı olarak büro işlevini kaybedecek ve zamanla tasfiye edilecekti. Nitekim İngiliz Büyükelçisi Clerk, elçilikler sorununda İngiltere liderliğindeki ülkelerin direniş süreci açısından Ankara lehine bir dönüm noktasını ifade eden 1927 senesine yönelik yıllık misyon şefleri raporunda "*İstanbul'daki Türk Dışişleri Bakanlığı Delegeliği fiilen kaldırılmış durumdadır. Artık bütün işler Ankara'da görülmüyor*" analizini yapmıştı³⁶². Özetle, Ankara-İstanbul ikileminin politik platformda kurumsal bir ürünü olan Hariciye Vekaleti'nin İstanbul Murahhaslığı, Elçilikler Sorunu'na benzer bir şekilde bu ikilemin ortadan kalktığı dönemde tasfiye sürecine girmişti.

B.Siyasal Yaklaşımlardaki Farklılıkların Doğurduğu Sorunlar ve İkilemler

1-Eski Başkentte Yeni Siyaset ve Halk Fırkası

Devrimin siyasal aracı niteliğine sahip bir parti kurulması, Mustafa Kemal Paşa'nın gençlik yıllarına kadar inen bir düşüncenin ürünü idi. Nitekim

---

³⁵⁷ "Hariciye Murahhaslığı Kadrosu", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1927 (No:1099), s.3

³⁵⁸ "Murahhaslık Kalkıyor", **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1927 (No:1125), s.1

³⁵⁹ Bu görev, *Cumhuriyet* gazetesi tarafından Murahhas Vekili atanması olarak adlandırılmıştı. "Enis Bey Hariciye Murahhas Vekili", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1927 (No:1127), s.2

³⁶⁰ "Hariciye Murahhaslığı Tasfiye Ediliyor", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1927 (No:1142), s.3

³⁶¹ "Hariciye Murahhaslığı İşleri", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1927 (No:1146), s.3

³⁶² Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.340; Şimşir, **Atatürk Dönemi-İncelemeler**, s.93; Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", s.218

İttihat ve Terakki'nin 1909 Selanik Kongresi'ne Trablusgarp murahhası olarak katıldığında cemiyetin partileşmesini savunması böyle bir düşüncenin ne ölçüde gerilere uzandığının bir göstergesi idi³⁶³.

Mustafa Kemal Paşa'nın siyasal düşüncesini yansıtan olgular arasında siyasal liberalizm ve parlamenter meşruluk güçlü bir yer işgal etmektedir. Bunun paralelinde asker kökenli olmakla birlikte -Abdülhamit'in baskıcı ve seçimsiz düzenine tepki duymasının da etkisi ile- parlamenter sistem taraftarı idi. Dolayısıyla parlamenter sistemin yapı taşlarını oluşturan parti yapısı ile seçim kurumuna siyasal sistem içinde değer vermesi doğaldı³⁶⁴. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun geleceği açısından olağanüstü şartların hüküm sürdüğü bir dönemde bile bu çerçeveye dışına çıkmayarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin (ARMHC) yapılanmasına öncelik vermiş ve bu cemiyeti, geçici hükümet niteliğine sahip Heyet-i Temsiliye üzerinden bağımsızlık mücadelesinin odağına yerleştirmişti³⁶⁵.

ARMHC, kuruluş sürecinden Cumhuriyet dönemine kadar Anadolu'nun kurtuluş mücadelesi içinde bir evrim yaşamıştı³⁶⁶. Bu evrimi Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) 1927 Kongresi'nin açılış konuşmasında, Milli Mücadele günlerindeki ismiyle Cumhuriyet'ten sonra kullanılan ünvanının farklı olmasına rağmen Sivas Kongresi'nin

---

³⁶³ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, TTK Yayınları, 1997, s.603-604; Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s86-87. Sina Akşın, kongreye katılan Mustafa Kemal'in ordu ile siyasetin ayrılması önerisini ön plana çıkarmıştır. Sina Akşın, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s.219-221

³⁶⁴ Özel, **a.g.e.**, s.81-97,102-117,124-142; Tuncer Baykara, "Atatürk ve Seçim", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.IV, S.12, Temmuz 1988, s.645,647-649

³⁶⁵ İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.III, S.8, Temmuz 1987, s.427-442. Aynı makale için Bkz.: İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIX, S.56, Temmuz 2003, s.565-581

³⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanarak 13 Eylül 1920'de TBMM Başkanlığına sunulan Halkçılık Programı ve Meclis'te 10 Mayıs 1921 tarihinde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Sivas Kongresi ile başlayan ve CHF'ye uzanan yapılanma sürecindeki belirgin aşamaları ifade ediyordu. Üstelik Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, ARMHC'nin Meclis grubu niteliğini taşıyacaktı. Güneş, **a.g.m.**, s.436-438; Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998, s.28-31; Ahmet Demirel, **İlk Meclisin Vekilleri, Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.116-117. Mete Tunçay, bu süreci değerlendirirken, ARMHC'nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tabanlı bir dernekler federasyonu olduğu yaklaşımından hareket ederek örgütlenme içerisindeki farklılıkları ön plana çıkartmaktadır. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.19-34. Kemal Karpat ise yapı içindeki farklılıkların yanında ARMHC ile CHF arasındaki temel bağlantının Mustafa Kemal Paşa olduğunun altını çizmektedir. Kemal

Kurtuluş'tan sonra siyasi parti halinde varlığını sürdürdüğünü ve toplanan bu kongrenin Sivas Kongresi'nden sonra ikinci kongre olduğunu söyleyerek özetleyecekti³⁶⁷.

Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlık mücadelesinin savaş boyutu kapanır kapanmaz parti yapılanması üzerinde durmuş³⁶⁸ ve o yönde gösterilen faaliyet sonucunda, 1923 yazındaki seçimlerin hemen ertesinde 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası kurulmuştu³⁶⁹. Ancak fırkanın kuruluşuna ilişkin resmi başvuru Dahiliye Vekaleti'ne 1923 Ekim'inde yapılmıştı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın fırkanın reis vekilliğine (Halk Fırkası Genel Başkanvekilliği) atadığı İsmet Paşa, 20 Kasım 1923'te yayınladığı bir genelge ile ARMHC'nin bütün örgütlerini Halk Fırkası (HF) içine almıştı. Böylece

---

H. Karpaz, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980**, Çev.Esin Soğancılar, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s.49-52

³⁶⁷ **İkdam**, 16 Teşrin-i Evvel 1927 (No:10949), s.1; **Atatürk'ün Not Defterleri XI**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, s.3,15-16,34-44. Mustafa Kemal Paşa, İzmit'te İstanbul gazetecileri ile görüşükten sonra Yakup Kadri, Kara Kemal ve Velid Ebuuzziya'nın davetli olduğu özel bir toplantı yapmıştı. Burada da "Biliyorsunuz ki Erzurum ve Sivas kongreleri Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk Kongresi adını taşır. Büyük Millet Meclisi'nin dayandığı yegane siyasi teşekkül de budur..." ifadesini kullanmıştı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.18-20; Çakan, **a.g.e.**, s.33. Mustafa Kemal Paşa'nın günlüklerinde de "Erzurum Kongresi, tesbit ettiği esaslar itibariyle şayan-ı kayd ve tezkardır (belirlediği ilkeler açısından anılmaya değerdir). Sivas Umumi Kongresi'nde mevzu-ı müzakere aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar tavzihan ve umum memlekete teşmilen kabul olunmuştur" ifadeleri geçmektedir. **Atatürk'ün Not Defterleri XI**, s.15,36-38

³⁶⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın bir parti kurma düşüncesi önce 7 Aralık 1922'de Ankara basınında çıkmıştı. **Nutuk**, s.436; Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 14.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2010, s.219; Demirel, **a.g.e.**, s.153-156. Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Aralık 1922'de Ankara'da bir gazeteci grubuna Halk Partisi teşkiline karar verdiğini açıkladığını yazmaktadır. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C.III, 15.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999, s.87 dipnot 1. Ali Fuat Cebesoy da aynı bilgiyi aktarmaktadır. Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.372. Bu haberden sonra Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir ile İzmit'teki halk konuşmalarında ve özellikle 16-17 Ocak 1923 tarihinde yine İzmit'te İstanbul gazetecileriyle yaptığı söyleşide partinin kuruluşunun yanı sıra parti programı üzerinde durmuştu. Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1996, s.36,81-83,118-122. Ardından 1 Nisan 1923 tarihinde TBMM seçim kararı almış ve 3 Nisan'da yeni seçim kanununun ilkeleri belirlenmişti. 8 Nisan 1923 tarihinde ise Mustafa Kemal Paşa, ARMHC Reisi sıfatıyla yayınladığı dokuz maddelik (Dokuz Umde) beyannamede, Meclis'teki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun (Birinci Grup) HF'ye dönüştürüleceğini açıklamıştı. Ayrıca 1923 Seçimlerinin öncesinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda değişikliğe gidilmiş ve Saltanat taraftarlığı ile Meclis karşıtlığı vatan hainliğine eş değer kabul edilerek, rejim karşıtlarının önu kesilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:210.831.1; **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:227.898.1; Çakan, **a.g.e.**, s.27-28,48-50; Demirel, **a.g.e.**, s.153,156-159

³⁶⁹ Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.219. Ağustos ayı içinde fırkanın nizamnamesi üzerinde çalışılmıştı. Bu nizamname 9 Eylül'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Meclis Grubu tarafından kabul edilmiş ve 11 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa fırka reisliğine, Recep Bey ise Katib-i Umumiliğe seçilmişlerdi. Güneş, **a.g.m.**, s.442

cemiyet yerini, Türkiye’yi tam anlamı ile çağdaş bir devlet haline getirmek için halkçılık temeli üstüne kurulan HF’ye bırakmış olacaktı³⁷⁰.

Bu dönemde, özellikle Türkiye’deki başkent değişikliğinden itibaren siyaset ve politika eksenini tamamen Ankara’ya kayacaktı. Nitekim 1924 sonbaharında Ankara’da siyasi açıdan gergin bir dönem hüküm sürerken Şair Ahmet Haşim *Akşam*’da yayınlanan bir fıkrasında “*Şayed Ankara eğlence şehri olsa, bu politika daha az olur... Mebuslar Meclis’te birbirine girub memleket menfaatlerini unutmaz*” yaklaşımı sergilemişti. Buna karşın Falih Rıfkı, Türkiye’de sadece eski başkentteki aydın tabakasının tek sanatının “*pis politika*” olduğunu yazarak İstanbul’un siyasi yönünü değerlendirmişti. Yazara göre Ankara’da bir meclis ile bir gazete vardı ve devrim süreci içinde Meclis’ten yüzlerce kanun çıkıyordu. Oysa İstanbul’da “*sırf keyif için ve gece gündüz politika yapan*” basın bulunuyordu. Falih Rıfkı, sorgulamasında “*Yazmayacak, söylemeyecek, politika yapmayacak, muhalifleriyle münakaşa etmeyecek, acaba şirin İstanbul’un Ankara’ya layık gördüğü vazife nedir?*” diyordu. Çünkü O’na göre Ankara, İstanbul’u esaretten kurtarmış, müstemlele olmaktan Cumhuriyet’e taşınmış, şehrin tüm sınıflarının istediği hürriyetleri altı ayda sağlamıştı³⁷¹. Dolayısıyla Ankara’nın başkent olmasından sonra İstanbul’un siyaset dışında kaldığı söylenemez. Eski başkentte siyaset bir süre daha farklı platformlarda etkisini sürdürmüştü. Zaten İstanbul çevrelerinin başkent olma özelliğini kaybetmeyi sindiremedikleri açıktı.

a)Halk Fırkası’nın İstanbul Örgütü

Kurtuluş Savaşı bittikten sonra yeni bir düzene geçiş sürecinde İstanbul’da siyaset rüzgarları esmeye başlamıştı. Ülkede siyasal açıdan İstanbul’un etkisini göstermesine yol açan temel gelişme 1923 yılında seçim

---

³⁷⁰ “Müdafaa-i Hukuk, Halk Fırkası’na İnkılab Etdi”, **İkdam**, 21 Teşrin-i Sani 1923 (No:9568), s.1; Güneş, **a.g.m.**, s.442. Mete Tunçay, 9 Eylül’de kabul edilen nizamnameden sonra 11 Eylül’de resmen tescili için başvurulduğunu yazmaktadır. Tunçay, **a.g.e.**, s.49. Hakkı Uyar ise 9 Eylül 1923’te umumi bir toplantıda nizamnamenin kabul edildiğini ve İzmir’in kurtuluşunun ilk yıl dönümüne denk düşen bu tarihin partinin kuruluş tarihi olarak vurgulandığını değerlendirmektedir. 11 Eylül’de genel başkanlık ve yönetim kurulu seçiminden sonra partinin kuruluş dilekçesi 23 Ekim 1923’te verilmişti. Halk Fırkası’nın adına “*Cumhuriyet*” ifadesi 10 Kasım 1924’te eklenmişti. Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s.75

³⁷¹ Falih Rıfkı, “İstanbul Politika Şehri”, **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Sani 1924 (No:187), s.2

kararı alınmasıydı. Nitekim İstanbul basınında, *Vakit*, *Tevhid-i Efkar* ve *Vatan* gibi gazetelerde Nisan ayı ile birlikte seçim ve seçime katılacak gruplar hakkında yazılar çıkmaya başlamıştı. Bu yazılardan da anlaşılacağı üzere İstanbul'da Müdafaa-i Milliye (Mim Mim), Müdafaa-i Hukuk ve eski İttihatçılar seçimde rol oynayacak aktörler olarak ön plana çıkmışlardı. Bu parçalanmış tablo karşısında -1922 sonlarından itibaren bir fırka kurma çalışması içinde bulunan- Mustafa Kemal Paşa, 1923 başlarından itibaren bu grupları birleştirme eğilimi sergilemiş ve ayrıca 11 Nisan 1923'te İstanbul halkına bir beyanname göndererek şehir halkını Ankara merkezli iktidarla bütünleşmeye çağırmişti³⁷². O günlerde 3 Nisan 1923 tarihinde İstanbul Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nin resmi açılışı gerçekleştirilecekti³⁷³.

Şevket Süreyya'nın da aktardığı gibi “*Gazi'nin kurulacağını açıkladığı Halk Partisi'ne gelince, o henüz teşekkül etmiş değildi. Kaldı ki, bu partiyi hemen teşkil edip, başlamış olan seçim mücadelesine, bu tanınmamış, yerleşmemiş teşkilatla girmek, seçimlerin getirebileceği sonuçlar bakımından ve Gazi hesabına elbette ki elverişsiz görünüyordu. Hele İstanbul'da ve işgalden kurtarılmış bölgelerde henüz ne yerleşmiş bir Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı vardı ne de derhal parti teşkilatı kurulabilirdi. Fakat seçim mücadelesi de başlamıştı. Bu durum karşısında ameli ve günün şartlarına uyan bir şekil bulundu: Seçimlere 'Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'*

---

³⁷² “İstanbul'lular: Ağyarın gözü üzerinizdedir. Reyleriniz parçalanacak mı? Bütün dünyanın telkinatına açık olan İstanbulumuzun muhiti henüz halasın tamam olmadığını unutarak vechei istikamette tereddüt edecek mi? Dünyanın dikkat ettiği noktalar bunlardır. Bin mevani ortasından daima bize teveccühünü layık görmüş olan İstanbulumuzun ağyara ümit verecek inkısamı ara yapmıyacağına kaniim... Yekvücut olarak Cemiyetimize teveccüh ve itimat ediniz ki buna layıktır ve layık olduğunu daima filiyatla isbat edecektir...” “İstanbul Vilayetinde İntihabat Hazırlıkları”-“Müdafaa-i Hukuk ve İttihad ve Terakki”, **Vatan**, 3 Nisan 1923 (No:9), s.1-2; Ahmet Emin, “İntihabatda Muhalif Kuvvetler”, **Vatan**, 5 Nisan 1923 (No:11), s.1; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.15-25; Çakan, **a.g.e.**, s.31-35; Ömer Kürkçüoğlu, “1923 Seçimleri”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, C.I, S.3, Mayıs 1989, s.135-139. Seçim öncesinde, Ankara ile düşman işgali altındaki İstanbul arasında düzenli bir bağlantı kurulamadığını belirten Kılıç Ali, İstanbul'da bazı entrikaların döndüğünü haber alan Mustafa Kemal Paşa'nın bu bildiriye şehre gönderdiğini belirtmektedir. **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Derleyen:Hulusi Turgut, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.199-200. Ahmet Emin ise 1 Mayıs tarihli baş yazısında “*Kendilerine ikinci grup namını veren muhalifler, İstanbul'u faaliyet sahası ittihaz etmeğe karar vermişler ve takım takım buraya gelmişlerdir. Bundan maksatları ne olabilir?*” sorgulamasına gittikten sonra bu grubun seçimlerde gürültülü bir sesle “*bizde varız*” demeye karar verdiklerini ve bu nedenle de İstanbul'u karargah seçtiklerini değerlendirmişti. Ancak, yazara göre, bu iş için çok acı çekmiş olan İstanbul'un tercih edilmesi yanlış bir seçimdi. Ahmet Emin, “İstanbul ve Muhalifler”, **Vatan**, 1 Mayıs 1923 (No:36), s.1; Türker, **a.g.e.**, s.73

adına girilecekti”³⁷⁴. Böylece İstanbul’da örgütlenme çalışmalarının da temeli atılmış oluyordu.

Seçim sürecinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun adayları belirlenirken Halk Fırkasına dönüşümü sağlayacak Dokuz Umde’ye bağlılık (ile yüksek öğrenimli uzmanlar olunması ve aday-seçim çevresi yakınlığı) göz önünde tutulmuştu. İstanbul’da (ve diğer illerde) Müdafaa-i Hukuk adayları Mustafa Kemal’in başkanlığındaki seçim komitesince belirlenmişti³⁷⁵. 28 Haziran 1923 tarihinde Darülfünun konferans salonunda yapılan seçimlerin İstanbul ayağında Müdafaa-i Hukuk (Birinci Grup) adayları oybirliği ile mebus seçilmişlerdi³⁷⁶.

İstanbul ile Ankara’nın siyasal çelişkisinin bir boyutu 1923 seçimlerine giden, Yakup Kadri’nin ifadesiyle “*bulanık bir politika havası içinde*” ortaya çıkmıştı. Yine O’nun anlatımıyla “*Müdafaa-i Hukuk herkesin bildiği gibi, Milli Mücadele hareketinin siyasi kadrosunu teşkil etmekte ve Büyük Millet*

---

³⁷³ “İstanbul’da Müdafaa-i Hukuk Faaliyetleri”, **Vatan**, 4 Nisan 1923 (No:10), s.1,2

³⁷⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.87; Çakan, **a.g.e.**, s.31

³⁷⁵ 5 Mayıs 1923 tarihli *Tevhid-i Efkâr* gazetesinin “*Yeni Meclisimiz Kimlerden Müteşekkil Olacak?*” başlıklı haberinde adı açıklanmamakla beraber Birinci Grup üyesi bir mebus, muhabirin eski İstanbul mebuslarının adaylıklarını koyup koymadıklarına ilişkin sorusunu “*Hayır hiçbirimiz namzedliğimizi vaz etmiş değiliz. Esasen bu selahiyetimizi bir kararla müdafaa-i hukuk grubuna devir ettik. O karardan sonra fırka namzedlik vazı hakkı yoktur. Bu hak gruba verilmiştir*” şeklinde cevaplandırmıştı. Aynı mebus, İstanbul mebus adayları listesinin İstanbul Müdafaa-i Hukuku tarafından belirlenip Ankara’ya gönderildiği söylentilerini de “*Böyle bir şey vaki olmamıştır. Esasen buna imkan yoktur. Çünkü İstanbul Müdafaa-i Hukukuna bunun için ayrıca bir selahiyet verilmiş değildir... İstanbul namzedleri dahi katıyyen Ankara’dan ilan olunacaktır. Eğer namzedler oraya müracaat etmişlerse bundan malumatımız yoktur*” ifadeleriyle reddetmişti.

³⁷⁶ İkinci Grup’un seçimlere bir siyasal örgüt ya da grup olarak katılmama kararına rağmen şehirdeki seçim sırasında İkinci Grup tarafından oluşturulduğu tahmin edilen bir alternatif İstanbul aday listesi ortaya çıkmıştı. Hüseyin Rauf Bey (TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi), Müşir Fevzi Paşa (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili), Fethi Bey (Dahiliye Vekili), Ferik Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Doktor Adnan Bey, Doktor Refik Bey (eski Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekili), Ali Rıza Bey, Miralay Hamdi, Vaiz-i şehir Sivaslı Hacı Askeri Efendi, Ali İhsan Paşa, Hacı Evliya Efendi, Lütfi Fikri (eski mebus ve Baro reisi), Ferik Nurettin Paşa ve Gazi Osman Paşazade Kemalettin Paşa’dan (*Vatan*’da Müşir Kemalettin Paşa olarak yazılmıştı) oluşan listede Mustafa Kemal Paşa’ya yakın isimler bulunuyordu. Üstelik başka mebus aday listeleri de görülmüştü. Çakan, **a.g.e.**, s.35-48,50-52; “Yeni Meclisimiz Kimlerden Müteşekkil Olacak?”, **Tevhid-i Efkâr**, 5 Mayıs 1923 (No:3713-685), s.2; “Müdafaa-i Hukuk Namzedleri Büyük Bir Ekseriyetle İstanbul Mebusu İntihab Edildiler”, **Vatan**, 29 Haziran 1923 (No:93), s.1-2. Nitekim Kılıç Ali de Lütfi Fikri’nin adaylığını koyarak bir bildiri yayınladığını, İstanbullulara “*Oylarınızı bana veriniz, beni milletvekili yapınız. Ben İstanbul’u tekrar başkent yapacağım*” dediğini kaydetmektedir. **Kılıç Ali’nin Anıları**, s.201. Henüz yeni başkentte yönelik resmi bir uygulama söz konusu olmadığından, bu açıklama Ankara’nın pratik ağırlığı ve başkent seçilmesi ihtimali ile ilişkili olmalıdır. Nitekim 1923 seçimlerinde İstanbul milletvekilğine seçilen Yusuf Akçura kendisi ile yapılan mülakatta “*Halkçı bir devlette başkent, egemen halkın oturduğu bütün ülke demektir. Türkiye devletinin bugün fiili idare merkezi BMM’nin toplanmakta olduğu Ankara’dadır*” demişti. Sabahattin

Meclisi'nde bir parti niteliği taşımaktaydı... Tamamiyle bir milli birlik cephesi olan ve az zaman içinde memleketin her yanına dal budak salan bu teşekkül yalnız düşman işgali altındaki şehir ve bölgeleri kapsamak imkanını bulamamıştı. Bundan dolaydır ki, böyle bir durumda bulunan İstanbul'da birkaç vatanseverin teşebbüsü ve Mustafa Kemal Paşa'nın müsaadeleriyle gizli bir 'Müdafaai Hukuk Teşkilatı' kurmak vazifesini" üzerine almıştı. Bu yapılanma zor, ağır ve İngiliz siyasi polislerinin etkinliği düşünüldüğünde oldukça riskli bir işti. Üstelik Yakup Kadri'nin bu faaliyeti, Velid Ebuuzziya'nın temsil ettiği MM Grubu'nun muhalefeti ile karşılaşmış; bu çekişmeden Kara Kemal'in başında bulunduğu "İttihat ve Terakki şebekesi" faydalanma eğilimi göstermişti. Ayrıca İzmit'teki özel toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın Velid Ebuuzziya ile Kara Kemal'e "Müdafaai Hukuk bayrağı" altında toplanma çağrısı beklenen derecede olumlu karşılanmamıştı. Zaten burada Velid Ebuuzziya "İstanbul'da tek vatani ve milli teşekkül M.M. Grubu'dur" tavrı sergilemişti. Bu toplantıda Yakup Kadri ise Müdafaa-i Hukuk'un İstanbul teşkilatını nasıl ve kimlerle oluşturduğuna yönelik bilgi vermiş, İstanbul halkının ilgisi üzerinde durmaya çalışmıştı. Toplantıdan sonra Yakup Kadri'nin (ve teşkilatın kuruluşunda rol oynayan Ziyaeddin Bey'in), Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda, diğerleri ile birleşme çabaları da sonuç vermeyecekti. Durumun Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmesinden sonra şehir örgütlenme çalışmalarını yürütmek üzere Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey (Çetinkaya) gönderilmişti. Bu dönemde Yakup Kadri, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta "... Çok zamandan beri kendi haline bırakılan İstanbul halkı bu teşkilatı yadırgamakta berdevamdır... kanaatlerini, mahiyetlerini, namus ve istikametlerini kafi derecede tetkike imkan bulamadığımız birçok meşuk unsurlar aramıza karışıyor. Mesela benim dahil olduğum İstanbul vilayeti heyet-i merkeziyesindeki arkadaşlarımı bile vuzuh ve katiyetle tanımaktan uzak bulunduğumu utanarak itiraf etmek mecburiyetindeyim. Bunlar arasında bir Hacı Evliya Efendi'nin, bir Hafız Kemal'in hakimiyet-i milliye prensiplerine ne dereceye kadar bağlanabileceklerini kestiremiyorum..." derken, bir yandan da diğer muhalif gruplar hakkında bazı bilgileri aktarmıştı. Ali Bey ile Antalya

Mebusu Rasih Bey'in (Kaplan) katkılarıyla Yakup Kadri'nin tüm ümitsizliğine rağmen seçimler Müdafaa-i Hukuk Grubu açısından bir zafere dönüşmüştü³⁷⁷.

ARMHC'den HF'ye dönüşüm sağlandıktan ve fırkanın içyapısı düzenlendikten sonra ülkenin her yanında şube tabelaları da değiştirilmişti³⁷⁸. Fakat bu yeni yapılanma ülke genelinde bir çerçeve kadro halinde kalmış ve illerde mutemetlerle yöneticiler dışında üye kapasitesi genişlememişti. Bundan dolayı 1924 yazında HF, bir meclis grubu olmanın ötesinde ülke çapında örgütlenmeye yönelmişti³⁷⁹.

Fırka örgütünün ülke geneline yaygınlaştırılması sürecinde, konumu, yapısı ve nüfusu ile İstanbul'un kuşkusuz farklı bir yeri vardı. Şehrin bu durumundan dolayı olsa gerek İstanbul'da bir fırka gazetesi çıkarılacağı söylentileri basına yansımıştı³⁸⁰. İstanbul gazetelerindeki bu haberler karşısında Recep Bey (Peker) bir basın organı kurulmayacağını açıklamıştı³⁸¹. Bu açıklamanın yapıldığı 1923'ün sonbahar günlerinde, şehirde örgütlenmeye yönelik kararlar da alınmıştı. Buna göre, İstanbul'da fırka tarafından üç

---

³⁷⁷ Yakup Kadri'nin aktardığına göre "*İttihatçıların el üstünde tuttukları İsmail Canbulat Bey*" en az oy alanlardandı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.15-25. Yakup Kadri'nin İstanbul teşkilatı içinde tanımadığı, Ankara'nın çizgisinde olup olmadığı belli olmayan kişilerin bulunduğu ya da bulunabileceği yakınmalarına benzer eleştiriler CHF'nin 1 Mayıs 1925'te toplanma sürecine giren İstanbul Vilayetleri Kongresi'nde de gündeme gelmişti. Kongre oturumları sırasında fırka içinde fırka karşıtlarının ya da menfaatçilerin bulunduğu uzanan eleştiriler söz konusu olmuş hatta bazı üyelerce Damat Ferit Hükümetlerinde görev alanların bile çeşitli görevlere girebildikleri dile getirilmişti. **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabtı (1925)**, İstanbul, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, 1926, s.30-33,39-41,82. Yakup Kadri, teşkilatlanmaya başlaması hakkında bir tarih vermemektedir. *Vatan Yolunda* adlı anılarını derlediği eser 1922 Eylülüne kadar uzanmaktadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Vatan Yolunda**, 7.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008. Teşkilatlanma çalışmaları muhtemelen bu dönemin ardından başlamıştır.

³⁷⁸ Uyar, **a.g.e.**, s.76,92 dipnot 18; Tunçay, **a.g.e.**, s.94-95. 5 Kasım'da *İkdam*, İstanbul'da dahil olmak üzere ülkedeki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezlerinin hukuki durumlarını kaybederek Halk Fırkası haline dönüştürüldüklerini ve yeni bir yapılanmaya gidileceğini yazmıştı. "Halk Fırkası'nın Vilayetdeki Teşkilatı", **İkdam**, 5 Teşrin-i Sani 1923 (No:9552), s.3

³⁷⁹ Tunçay, **a.g.e.**, s.95

³⁸⁰ Ahmet Cevdet'in aktardığına göre, Kütahya Mebusu Recep Bey fırka gazetesi çıkarma girişimi ile ilgili bir mektup göndermişti. Bundan hareket ederek kaleme aldığı köşe yazısında gazete çıkarma girişimine kamuoyunda taraf olanlar kadar olmayanların bulunduğunu belirtmişti. Basın düzleminde değerlendirildiğinde yazarın kendisi de zor ve masraflı bulunduğu bu girişime taraf değildi. Ahmed Cevdet, "Fırka Gazetesi", **İkdam**, 22 Teşrin-i Sani 1923 (No:9569), s.1

³⁸¹ "İstanbul'da Fırka Gazetesi Neşrinden Sarf-ı Nazar", **İkdam**, 18 Teşrin-i Sani 1923 (No:9565), s.1; Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.126. *İkdam*'da yayınlanan mektubunda Recep Bey, Ankara'da ya da İstanbul'da gazete çıkarma kararından haberdar olmadığını yazıyordu. "Fırka Gazetesi Maddesi", **İkdam**, 22 Teşrin-i Sani 1923 (No:9569), s.3

mutemetlik oluşturulacak ve bu mutemetliklerde beş katip ile ikişer hizmetli çalışacaktı³⁸².

1923 Kasımında -seçim sürecindeki çalışmalarından sonra- Afyon Mebusu Ali Bey ile Rize Mebusu Ekrem Bey (Rize), İstanbul'da Fırka'nın örgütlenmesi için görevlendirilmişlerdi. Onların bu amaç doğrultusunda şehre ulaştıkları günlerde³⁸³, 16 Şubat 1924 tarihi itibarıyla *İkdam* gazetesi örgütlenme çalışmalarının başladığını ilan etmişti³⁸⁴.

Zamanla HF'nin yapılanmasına yönelik çeşitli haberler basında satır aralarını işgal etmeye başlayacaktı³⁸⁵. 1924 Nisan sonlarında *Vatan*, Üsküdar

---

³⁸² Üsküdar Mutemetliği'ne Hakim Rıza, Beyoğlu Mutemetliği'ne Refik İsmail ve İstanbul Mutemetliği'ne Muhittin (kaldırılan Muhasebat-ı Umumiye müdürlerinden) Beylerin tayin edilecekleri basında çıkmıştı. "Halk Fırkası Mutemedleri Tayin Etdi", *İkdam*, 29 Teşrin-i Sani 1923 (No:9576), s.1; "Halk Fırkası", *Vatan*, 29 Teşrin-i Sani 1923 (No:228), s.1; Tunçay, *a.g.e.*, s.96 dipnot 131. *İkdam*'a göre alınan bu kararlara rağmen HF'nin İstanbul örgütü Şubat 1924 ortalarına kadar eski yapısını korumuş ve son Heyet-i İhtiyariye seçimine de bu yapısı ile girmişti. "Halk Fırkası Teşkilatı", *İkdam*, 11 Şubat 1924 (No:9649), s.3.

³⁸³ "Halk Fırkası'nın İstanbul Teşkilatı Hazırlanıyor", *İkdam*, 19 Teşrin-i Sani 1923 (No:9566), s.2; "Ali Bey Geliyor", *İkdam*, 23 Teşrin-i Sani 1923 (No:9570), s.2; "Halk Fırkası", *Vatan*, 29 Teşrin-i Sani 1923 (No:228), s.1; "İstanbul'da Halk Fırkası Teşkilatı", *Vatan*, 17 Şubat 1924 (No:308), s.1,2; Tunçay, *a.g.e.*, s.95-96, dipnot 131-132. Ali Bey, 15 Şubat tarihinde şehre gelmişti. "Halk Fırkası İstanbul Teşkilatı", *İkdam*, 16 Şubat 1924 (No:9654), s.1. Ali Beyin İstanbul'da görevlendirilmesinden sonra basında birkaç gün içinde şehre geleceği hakkında haberler çıkmıştı. Fakat göz rahatsızlığı nedeniyle yolculuğu ertelenmişti. Öte yandan aynı günlerde *İkdam*, Halk Fırkası'nın teşkilatlanmaya İstanbul'dan başlayacağını değerlendirmiş ve Beyoğlu ile Üsküdar mutemetlikleri için Refik İsmail ile Hakim Rıza'nın atanacağını yazarken hiçbir vilayette mutemet ataması yapılmadığının altını çizmişti. "Halk Fırkası", *İkdam*, 25 Teşrin-i Sani 1923 (No:9572), s.1; "Halk Fırkası Teşkilatı", *İkdam*, 7 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9584), s.2. Aralık'ta Ali Beyin İstanbul'a gelmesinden sonra örgütlenmeye gidileceği ve şehirdeki fırka mensuplarından, Muhittin Beyin İstanbul Mutemeti olması için talep geldiği haberlerine basında yer verilmişti. "Halk Fırkası", *İkdam*, 2 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9579), s.3

³⁸⁴ "Fırkanın İstanbul Teşkilatı", *İkdam*, 17 Şubat 1924 (No:9655), s.3. Gazete bundan sonra birkaç gün üst üste Halk Fırkası merkezinde toplantılar yapıldığını aktaracaktı.

³⁸⁵ *İkdam* gazetesi, 9 Mart baskısında muhtar seçimlerinin tamamlandığını; HF mahalle, nahiye ve kaza heyetlerinin faaliyetleri sonucu fırkanın adaylarının seçimleri kazandığını yazmıştı. Gazeteye göre vilayet teşkilatlanması kongreler aracılığı ile oluşturulacaktı ve bu yapılanma tamamlandıktan sonra Afyonkarahisar mebusu Ali ile Rize mebusu Ekrem beylerin İstanbul'daki görevleri de bitmiş olacaktı. "Halk Fırkası Teşkilatı", *İkdam*, 9 Mart 1924 (No:9676), s.2. Yine *İkdam*, Mart sonlarında HF'nin İstanbul teşkilatına önem verdiğini ve Üsküdar Mutemeti Ali Rıza Efendi'nin İstanbul Mutemetliği'ni vekaleten yürüttüğü için İstanbul teşkilatına doğrudan doğruya memur edildiğini yazmıştı. O günlerde gazete, Üsküdar örgütünün hemen hemen bittiğine, Beyoğlu teşkilatının kısmen tamamlandığına ve İstanbul örgütünün ise henüz oluşturulamadığına yer vermişti. "Halk Fırkası Teşkilatı", *İkdam*, 29 Mart 1924 (No:9696), s.3. Nisan başlarında gazete "... *firkadan verilen malumata nazaran*" hemen hemen aynı çizgideki bir haberi yayınlıyacaktı. Yine Üsküdar vilayeti fırka teşkilatının "*bitmiş gibi*" olduğunu, Beyoğlu vilayeti teşkilatının "*biraz tehir*" edeceğini ve İstanbul'da çalışmaların sürdüğünü aktarmıştı. "Halk Fırkası Teşkilatı", *İkdam*, 5 Nisan 1924 (No:9703), s.3. 19 Nisan baskısında, o günlere kadar örgütün birinci derece heyetleri oluşturduğu ve ikinci derecedeki köy ve nahiye heyetlerinin kurulmasının ertelendiği haber yapılmıştı. Belirlenen kaza heyetleri aracılığı ile köy ve nahiye heyetleri de kurulmuştu. Üsküdar örgütü tümüyle İstanbul teşkilatının ise büyük kısmı tamamlanmıştı. Beyoğlu'nda ise çalışmalar sürdürülmekte idi. Gazete haberlerine göre "*Bugün Halk Fırkası muamelatını İstanbul ve havalisini idare iden*

Vilayeti HF örgütlenmesinin bitirildiğini değerlendirirken³⁸⁶ Haziran'ın son günlerinde *Vakit* gazetesinde İstanbul'da düşmanla işbirliği yapanların, Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında ülkeye maddi-manevi zarar verenlerin, İngiliz Muhipleri, Nigeşban, Kızılhançer gibi cemiyetlerle Kuva-yı İnzibatiye benzeri teşkilatlara dahil olarak Milli Mücadele aleyhinde çalışanların, hayat ve ahlakları ile şüpheli görülenlerin ve Birinci Dünya Savaşı'nda vurgunculuk gerçekleştirenlerin fırkaya giremeyecekleri haberi yer almıştı. Ayrıca her nahiyenin zorunlu masraflar için bir bütçesi olması ve fırkaya üye olanların aylık 200 kuruşu geçmemek üzere yardım akçesi taahhüt etmeleri uygun bulunmuştu. Aynı haberde firkanın yapısı ile ilgili bu detayların yanında o sıralarda üye kaydına başlanacağı üzerinde de durulmuştu³⁸⁷.

Oysa *Cumhuriyet* gazetesine göre 1924 Mayıs ve Haziran ayları fırka açısından oldukça yoğun geçmişti. Haziran ayında İstanbul'daki örgütlenme sürecine yönelik önemli bir yol kat edildiği, şehir merkeziyle çevresini ve Üsküdar'la Beyoğlu livalarını kapsayan alanda faaliyet gösterildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Üsküdar livası içindeki şubelerde kayıt işlemlerine geçilmişti. Merkez ve merkeze bağlı yerlerdeki örgütlenmenin arkasından İstanbul ve civarındaki bölgelerde, Kartal ile Makriköy (Bakırköy) Halk Fırkaları örneğinde olduğu gibi üye kaydına başlanmıştı³⁸⁸.

---

*heyetler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tayin olunmuş heyet-i müteşebbisidir... Bugün Karahisar mebusu Ali ve Rize mebusu Ekrem beylerle Üsküdar mutemedi Ali Rıza ve mutemed-i umumi vekili Refik İsmail beylerin yaptıkları teşkilat müteşebbis vaziyettedir. İkmalinden sonra bir beyanname ile evvela ilan ve sonra ale-l-seviye nevahi, kaza ve vilayet olmak üzere kongreler akdine halk davet olunacak ve Halk Fırkası'nın teşkilatını tedvir idecek heyet bunlar tarafından intihab" olunacaktı. İkdam bunların yanında -diğer gazetelerde de görülen- kongre yapılanmasına bağlı firkanın oluşacak örgüt şeması hakkında da bilgi vermişti. Bu çerçevede, vilayet heyetleri mutemetlerine 150 lira aylık ücret ve masraflar için 50 lira ödenek verileceği, kaza ve nahiyeye mutemetlerine de yeterli ücret ödeneceği değerlendirilmişti. "Halk Fırkası", **İkdam**, 19 Nisan 1924 (No:9717), s.2*

³⁸⁶ Gazeteye göre HF teşkilatında idari bölünme model alınarak vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyelerde köylere ayrılmıştı. Bu kapsamda Üsküdar Vilayeti, Üsküdar, Kadıköy, Anadoluhisarı, Kartal, Gebze, Şile, Ömerli kazalarına ayrılmıştı. Üsküdar'ın 25 nahiyeye ve 400 kadar köy ve mahallesinde heyet-i idarelerin oluşturulduğuna da haberde yer verilmişti. "Halk Fırkası Teşkilatı", **Vatan**, 26 Nisan 1924 (No:376), s.2

³⁸⁷ Tunçay, **a.g.e.**, s.96-97. Aynı haber *Vatan* gazetesinde de çıkmıştı. "Halk Fırkasına Kimler Giremeyecek?", **Vatan**, 25 Haziran 1924 (No:434), s.1,2. Yine o günlerde, Darülfünun'a katılacak olan Medresetül Mütahassisin'in Sultan Selim Camii dahilindeki binasının Fatih kazası merkezi yapılmak üzere HF'ye verilmesi 25 Haziran 1924'te kararlaştırılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.31.10

³⁸⁸ *Cumhuriyet*'in aktardığına göre çalışmalar, Mayıs ayı ile birlikte yoğunluk kazanmıştı. Mayıs'ta İstanbul'un belli başlı merkezlerinde fırka için binalar temin edilmişti. Önce Üsküdar, Beyoğlu livalarındaki teşkilatlar bitirilmiş ve İstanbul merkezi örgütlenmesi tamamlandıktan sonra merkeze bağlı bölgelere yönelinmişti. 30 Mayıs 1924'te Makriköy Halk Fırkası'nın açılışı gerçekleştirilmişti. Bu kapsam içinde bir heyet 8 Haziran'da Ömerli ve Buzhaneye

Üsküdar Halk Fırkası şubesinde Hakim Rıza Bey'in (Mehmet Rıza Dinçay), Beyoğlu Halk Fırkası'nda ise Refik İsmail (Kakmacı) Bey'in mutemetliklerinin kesinleştiği bu günlerde³⁸⁹ merkez teşkilatına bir başmutemetlik eklenmişti. Üsküdar ve Beyoğlu mutemetlikleri idareten başmutemetliğe bağlı olacaktı ve başmutemetliğe Beyoğlu mutemeti Refik İsmail Bey vekalet edecekti³⁹⁰.

1924 yaz sonlarında ise fırka açısından İstanbul genelinde göz ardı edilemeyecek bir ilerleme sağlanmıştı. Zaten Afyonkarahisar mebusu Ali Bey'in bu sıralardaki basın demeçlerinden anlaşıldığına göre, İstanbul Halk Fırkası teşkilatı bölgede istenilen düzeyde şekillenmekte ve her tarafta üye kayıtları yapılmaktaydı. Ayrıca örgütlenme tasarılarına bağlı olarak yapılacak kongrelerle tabandan tepeye doğru halkın değerlendirmeleri alınarak partinin genel kongresi için hazırlanılacaktı. Üye kayıtlarının tamamlanmasından sonra ocak düzeyinden itibaren toplanacak kongreler İstanbul'un ihtiyaçlarının tabandan belirlenmesini de sağlayacaktı. Bütün bu teşkilatlanma ve elde edilecek verilerin, memleketin sosyal ve iktisadi kalkınmasına katkıda

---

gidecek, oralarda dört nahiye teşkilatının temellerini atacaktı. Ayın sonlarına doğru merkezle çevresindeki teşkilatlanma tamamlanmıştı. Ayrıca 9 Haziran'da Ankara'da toplanacak olan Fırka Divanı'na katılmak üzere İstanbul Halk Fırkası örgütüne memur olan meclis üyeleri, o günlerde yola çıkacaklardı. "Halk Fırkası Teşkilatı Bitiyor", **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1924 (No:4), s.5; "İstanbul'da Halk Fırkası Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1924 (No:9), s.2; "Halk Fırkası Teşkilatı Bitdi", **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1924 (No:15), s.2; "Makriköy Halk Fırkası", **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1924 (No:25), s.2; "Halk Fırkası Aza Kaydına Başladı", **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1924 (No:31), s.3; "Mülhakatda Halk Fırkası Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1924 (No:33), s.3; "Halk Fırkası'na Aza Kaydediliyor", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1924 (No:45), s.2. İstanbul Halk Fırkası'nın merkezi, bütün vilayet, kaza ve nahiyelere matbu defterler göndermişti. Bu defterlerin hanelerine kayıt olacakların isimleri, hüviyetleri yazılacak ve defterler kayıt olanlar tarafından imzalanacaktı. "Halk Fırkası İstanbul Merkezinde", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1924 (No:58), s.3. Bu haberin Temmuz başlarında çıkması ve bu arada *Cumhuriyet*'te Mayıs sonlarından itibaren karşılaşılan kayıt haberleri nedeniyle üye kayıtlarının başlamakla beraber hız kazanmadığı ya da sınırlı düzeyde gerçekleştirildiği düşünülebilir. Zaten CHF'nin ilk İstanbul Kongresi'nin açılışında 20 Kasım 1923'te ARMHC'nin HF'ye dönüştürüldüğünü hatırlatan Başmutemet Vekili Refik İsmail Bey "...Fırka Nizamnamesinin mevad-ı mahsusesine göre 23 Teşrin-i Evvel 340 tarihinden itibaren mahallat ve kura heyet-i müteşebbisesi vasıtasıyla ve nizamnamemiz mucibince ocaklarda aza kaydına başlanmış ve mahallat ocak kongreleri teşkiline müsaid nisab hasıl olur olmaz kongreler ictimaa başlamıştır" şeklinde sözlerine devam etmişti. **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabtı (1925)**, s.5; "Halk Fırkası Aza Kayd Edecek", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1924 (No:22), s.3; "Halk Fırkası'nın İlk İstanbul Kongresi", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1925 (No:353), s.1

³⁸⁹ "Yakında Taşralarda Halk Fırkası Şubeleri Açılacak", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1924 (No:48), s.3

³⁹⁰ "Halk Fırkası'na Aza Kaydediliyor", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1924 (No:45), s.2. Üç mutemetliğin bağlı olacağı bir başmutemetlik fikri İstanbul teşkilatının kurulduğu günlerde de vardı. "Halk Fırkası", **İkdam**, 25 Teşrin-i Sani 1923 (No:9572), s.1. Tüm mutemetler, 2

bulunacağı düşünülüyordu³⁹¹. Kuşkusuz planlanan bu yapılanma halkası, halkla bütünleşme açısından da çok önemli ve demokratik bir adımı ifade ediyordu.

1924 sonbaharında İstanbul'da örgütlenme açısından ulaşılan noktanın yorumunu Katib-i Umumi Cemil Bey (Mehmet Cemil Uybadın) yapmıştı. Nitekim 19 Eylül 1924'te şehre gelen Tekirdağ Mebusu ve HF Katib-i Umumisi Cemil Bey, İstanbul Halk Fırkası teşkilatının bittiğini ve nizamname gereğince yapılacak kongrelerle bu yapılanmanın mükemmelleştirileceğini belirterek “*İstanbul teşkilatı gayet kuvvetli eller tarafından vücuda getirildiği için netayici mucib-i memnuniyetdir*” demişti³⁹².

HF'nin İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar Vilayetleri teşkilatları tamamlandığından Fırka Nizamnamesi gereğince 23 Ekim'den itibaren kongrelerin toplanması öngörülmüştü. Kongreler bütün vilayetlerdeki mahalle, nahiye ve kazalarda toplanacaktı. Bu nedenle İstanbul Halk Fırkası Merkezi Umumisi, kongrelerin kuruluşu ve idare şekli hakkında bir talimatname hazırlığına gitmiş³⁹³ ve 6 maddelik bir talimatnameyi hazırladıktan sonra tüm köy ve nahiyelere göndermişti. İstanbul merkezindeki tüm köy, karye ve ocak kongrelerinin 13 Kasım'a kadar tamamlanması gerekiyordu.

Kongrelerde yeterli çoğunluk (üyelerin yarısından fazlası) sağlandıktan sonra kongre başkan ve katibi seçilecek, ardından kongrenin açılışı yapılacaktı. Kongrelerde önce köy ocakları için seçim yapılacak ve üç üye ile ocak başkanları belirlenecekti. Sonra kongre üyeleri memleketi kalkındırmak için mahalli ihtiyaçları içeren programlar hazırlayacaklardı. Kongre zabıtları ile mazbatalar nahiye mutemet vekiline verilecekti. Böylece tabandan tepeye ulaşacak şekilde ilin ihtiyaçları ortaya çıkarılacaktı³⁹⁴.

Temmuz'da İstanbul merkezinde toplanarak çalışmaları hakkında bilgi vermişlerdi. “Halk Fırkası İstanbul Merkezinde”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1924 (No:58), s.3

³⁹¹ “Fırka Teşkilatı”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1924 (No:113), s.3; Tunçay, **a.g.e.**, s.97

³⁹² “Fırka Katib-i Umumisi”, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1924 (No:134), s.2

³⁹³ “Fırka Kongreleri”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1924 (No:158), s.4

³⁹⁴ “Halk Fırkası”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Evvel 1924 (No:165), s.2. 23 Eylül 1924 tarihli *Vakit* gazetesine göre, mahalle ocak kongreleri üç kişilik heyet seçeceklerdi. Bu heyetler toplanarak beş kişilik nahiye heyetini, nahiye heyetlerinin beşer kişilik temsilcileri ise kaza heyetlerini ve kaza heyetleri de beş kişilik vilayet heyetini seçeceklerdi. Böyle haberler fırkanın vilayet şemasını göstermesi bakımından önemli idi. Öte yandan gazete bu aşamalardan sonra Kasım ayında İstanbul Halk Fırkası'nın umumi kongresinin toplanacağını yazmıştı. Mete Tunçay ise bu haberin yanlış olduğunu ve 19 Kasım tarihli *Tevhid-i Efkar* gazetesinin ocak kongrelerinin sürdüğüne yönelik haberler yaptığını aktarmaktadır. Üstelik HF'nin yürürlükteki ilk Nizamnamesine göre kongreler için şöyle bir takvim öngörülmüştü: 23 Ekim-Köy/Mahalle

24 Ekim’de İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar’ın çeşitli yerlerinde mutemetlerin gözetiminde kongreler toplanmıştı³⁹⁵. HF Merkez-i Umumisi kongrelerin genellikle Cuma günlerinde yapılmasını istemişti. Kongreler yapılırken mutemetler de evrakları Merkez-i Umumiye aktarmıştı³⁹⁶.

İstanbul’da halk bu kongrelere ilgi göstermiş ve takip etmişti. Fırka Merkez-i Umumisi’ne göre bunun nedeni kongrelerin halkın ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik birer platform olmasıydı. Mahalli kongrelere genellikle üyelerin tümü katıldığından kalabalık bir kitle oluşuyordu. Bunların süresi bir ay olmasına rağmen İstanbul ve Üsküdar vilayetlerindeki kongrelerin büyük kısmı Kasım’ın ilk günlerinde toplanmıştı. Beyoğlu vilayetinde ise mahalli ihtiyaç cetvelleri hazırlanamadığından mahalli kongrelere geçilememişti³⁹⁷. Burada 14 Kasım Cuma günü kongreler başlayacaktı³⁹⁸.

Kongrelerde mahalli gereksinimler listelenerek fırka merkezine verildiğinden, merkez bunların bir kısmını dikkate alması için Şehremanetine gönderiyordu. Genellikle talepler aydınlanma, yol ve kanalizasyon ihtiyacına yönelikti. Bu isteklerin paralelinde Üsküdar Belediyesi tarafından sokaklarda aydınlatma ve kanalizasyon çalışmaları yapılmıştı³⁹⁹.

---

teşkilatlarının halk kongreleri (3 kişilik ocak heyet-i idaresi ve birer temsilci). 23 Kasım-Nahiye kongreleri (5 kişilik nahiye heyet-i idaresi ve üçer temsilci). 23 Aralık-Kaza kongreleri (5 kişilik kaza heyet-i idaresi ve üçer temsilci). 23 Ocak-Vilayet kongreleri (5 kişilik vilayet heyet-i idaresi, ikişer temsilci, bütün mebuslar ve vilayet mutemetleri). 23 Nisan-Büyük kongre. Türkiye’de yaşanacak olan olağanüstü şartlar bu takvimin uygulanmasına olanak tanımayacaktı. Bunların yanında *Vakit*, üye kayıtlarının son aşamaya girdiğini ve Eylül sonuna kadar tamamlanacağını yazıyordu. Tunçay, **a.g.e.**, s.97,98 dipnot 133. Cemil Beyin açıklamaları ile karşılaştırıldığında *Vakit* gazetesinin İstanbul Halk Fırkası teşkilatını biraz geç bir zamanlama ile takip ettiği söylenebilir.

³⁹⁵ 24 Ekim kongrelerinin yerleri basında sıralanmıştı. Bu kongreler mutemetlerin gözetiminde yapıldığından *Cumhuriyet*, İstanbul ve Üsküdar vilayetlerinin Hakim Rıza Bey, Beyoğlu’nun ise Refik İsmail Bey tarafından idare edildiğini yazmıştı. “Halk Fırkası”, **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Evvel 1924 (No:168), s.4

³⁹⁶ *Cumhuriyet*’in 26 Ekim baskısında Üsküdar Mutemeti olarak Hafız Rıza Efendi ismi geçmektedir. Üsküdar’da gerçekleştirilen kongreler de basında yer almıştı. “Halk Fırkası Kongresi”, **Cumhuriyet**, 26 Teşrin-i Evvel 1924 (No:169), s.5

³⁹⁷ Üsküdar ve İstanbul vilayetlerinde ise kongresini toplayanlar, çalışmalarını tamamlayanlar ve mahalli ihtiyaç cetvellerini düzenleyerek Merkez-i Umumiye gönderenlerin listeleri basında çıkmıştı. “Halk Fırkası”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Sani 1924 (No:178), s.5; “Beyoğlu’nda Kongreler”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1924 (No:186), s.2

³⁹⁸ Fındıklı nahiyesi ihtiyaç listesini hazırlayarak, Kasım ortalarında CHF Merkez-i Umumisine vermişti. “Mahalle Kongreleri”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Sani 1924 (No:189), s.2

³⁹⁹ “Beyoğlu’nda Kongreler”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1924 (No:186), s.2; “Mahalle Kongreleri”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Sani 1924 (No:189), s.2. *Cumhuriyet* yapılan mahalli kongreleri belli tarihlerde düzenli bir şekilde sıralamıştı. 12 Kasım’da da İstanbul, Üsküdar ve Kadıköy’de yapılan kongreler sıralanmıştı. “Halk Fırkası Kongreleri”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1924 (No:186), s.2

Aralık ayında İstanbul teşkilatı, heyet-i ihtiyariye (ihtiyar heyetleri) seçimleri için hazırlanmış ve çeşitli görevlendirmeler gerçekleştirmişti⁴⁰⁰. Aralık sonu Ocak başı gibi bir dönemde şehrin büyük kısmında heyet-i ihtiyariye seçimleri bitmiş ve çoğunlukla CHF'nin muhtar adayları sandıklardan çıkmıştı⁴⁰¹.

Bu seçimlerde muhalif basın CHF aleyhine çalışmıştı⁴⁰². CHF'nin İstanbul teşkilatı yetkililerinin “*Fırkanın İstanbul'daki azası her mahalle halkının vasatı yüzde doksanını teşkil etmektedir. Halk bize hayat veren ve istiklal bahş eden Büyük Gazi'nin fırkasına sevinerek kayd edilmektedir. Nitekim bir aydır icra edilen heyet-i ihtiyariye intihabatında hep fırkanın namzedleri ekseriyet ihraz etmiştir*” şeklindeki durum değerlendirmeleri şüphesiz muhalif İstanbul basınına da bir cevaptı⁴⁰³.

HF Nizamnamesine göre her sene mahalle kongreleri tamamlandıktan ve mahalle ocak üyeleri seçildikten sonra 23 Kasım'dan itibaren İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu'nda nahiye kongrelerinin toplanmasına başlanacaktı. Nahiye kongrelerine, mahalle kongrelerinde fırka ocağı üyesi seçilenlerden biri temsilci olarak gönderilecekti. Bu şekilde toplanan mahalle temsilcileri, nahiye merkezinde bir sene süreyle çalışacak nahiye heyet-i idare üyelerini seçeceklerti. Bunun için Kasım ortalarından itibaren fırka merkez-i umumisi ile Üsküdar vilayetinde hazırlık çalışmalarına girişilmişti.

Basından, İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar Vilayetlerindeki bütün nahiye kongrelerinin toplanması ve bir senelik idare heyeti üyelerinin seçilmesi için sürecin ancak Aralık ayında başladığı anlaşılmaktadır. Ocak ortalarında Kadıköy ve İstanbul'un birkaç mntikasındaki nahiye kongreleri tamamlanmış

---

⁴⁰⁰ “Heyet-i İhtiyariye İntihabatı ve Fırka”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.2

⁴⁰¹ Ayın ortalarına doğru İstanbul'un birçok mahallesinde ihtiyar heyeti seçimleri tamamlanmış ve genellikle CHF adayları kazanmışlardı. “Muhtar İntihabatı”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Evvel 1924 (No:217), s.4; “Muhtar İntihabatında Fırka Namzedleri Kazanıyor”, **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (No:219), s.2; “Muhtar İntihabatı Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.3; “Heyet-i İhtiyariye İntihabatında da Halk Fırkası Galib”, **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel 1924 (No:225), s.2; “Muhtar İntihabatı”, **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Evvel 1924 (No:234), s.2; “Muhtar İntihabatı”, **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Sani 1925 (No:238), s.4; “Muhtar İntihabatı”, **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Sani 1925 (No:240), s.4. *Cumhuriyet*, bu seçimleri tüm detaylarını aktaracak şekilde haber yapmıştı.

⁴⁰² Falih Rıfkı, “Ne Umdular, Ne Oldular?”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Sani 1925 (No:249), s.2

⁴⁰³ “Halk Fırkası'nın Adalar Kongresi ve İsmet Paşa”, **Cumhuriyet**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (No:253), s.2. Refik İsmail Bey ise fırka üyelerinin mahallelerde % 95'i oluşturduğunu ve üyelerin Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın fikir ve siyasi izlenimlerini benimsedikleri için fırkaya kayıt olduklarını söyleyecekti. “İstanbul Halk Fırkasında Tebeddülât Şayiaları”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:254), s.2

ve nahiye heyet-i idare üyeleri belirlenmişse de bu kongrelerin büyük kısmı Ocak sonunda tamamlanacaktı⁴⁰⁴. Günlük gazetelerden izlendiği kadarıyla kongrelerin toplanma düzeni CHF'nin planlamasına göre oldukça geç ve karışık ilerleyecekti. Nitekim Ocak ayı nahiye ve kaza kongrelerinin toplandığı bir dönem halini almış ve ayın sonlarına kadar nahiye ve kaza kongreleri sürmüştü. Beyoğlu'nda ise yine takvimin gerisinde kalınmış ve hazırlıkların tamamlanmasına bağlı olarak ayın son haftasında nahiye kongreleri toplanmaya başlamıştı⁴⁰⁵. Ocak ayındaki Adalar Kazası Kongresi, sağlık sorunları nedeniyle İstanbul'da bulunan İsmet Paşa tarafından açılmıştı⁴⁰⁶.

Nahiye kongrelerinin devam ettiği bir süreçte⁴⁰⁷, Ocak ortalarında *Akşam* gazetesi CHF'nin İstanbul örgütünde değişiklik yapılacağını ileri sürmüş hatta bunu kamuoyuna ilan etmişti. Gazeteye göre, öngörülen bu değişikliğin temel gerekçesi, fırkanın İstanbul'da yeterince iyi temsil edilememesi ve şehrin siyasi atmosferine hakim olunamaması idi⁴⁰⁸. *Vatan* gazetesi ise bu kadro değişikliği haberlerini "*Yeni fırkanın teşkili üzerine İstanbul merkezine daha faal kimseler gönderilmesi*" kararıyla ilişkilendirmişti⁴⁰⁹. CHF çevreleri bu duyumların doğruluğuna şüpheli yaklaşmakla beraber üç vilayetli İstanbul'da iki mutemet bulunduğundan ve

---

⁴⁰⁴ Her mahalle kongresinde nahiye kongresi için belirlenen temsilciler nahiye merkezlerinde toplanarak 5 kişilik heyet-i idare üyelerini seçecek ve heyet-i idare üyeleri fırkanın nahiye ile nahiyeye bağlı mahalle teşkilatlarını bir sene resmen idare edecekti. Nahiye heyet-i idarelerinden belirlenen birer üye nahiyelerin bağlı olduğu kaza heyet-i idarelerini aralarında seçeceklerdi. Nitekim Üsküdar kazasındaki nahiyeler kongrelerini bitirmiş ve hemen nahiye heyet-i idarelerini seçmişlerdi. Üsküdar Kazası Heyet-i İdare üyelikleri Ali Rıza, Rasim, Nazmi, Selahattin, Enver ve Mehmet Emin Beylerden oluşmuştu. "Nahiye Kongreleri", **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Sani 1924 (No:192), s.2; "Halk Fırkası Nahiye Kongreleri", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1924 (No:223), s.3; "Halk Fırkası Nahiye Kongreleri", **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Sani 1925 (No:250), s.2. Kasım ortalarında gerçekleştirilen kongreler ve seçim sonuçları da basında sıralanmıştı.

⁴⁰⁵ "Üsküdarlılar ve Fırka", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.4

⁴⁰⁶ "Halk Fırkası'nın Adalar Kongresi ve İsmet Paşa", **Cumhuriyet**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (No:253), s.2

⁴⁰⁷ "Halk Fırkası'nın Kongreleri", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:254), s.2. Seçimler sürerken CHF Merkezi, Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'nı kiralamıştı. Buraya Fatih ve Beyazıt kazalarının nahiye merkezleri ile civardaki mahalle ocakları yerleştirilecekti. "Halk Fırkası Nahiye Kongreleri", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.2. Fırkada, yakın merkezlerin ortak noktalarda birleştirilmesi planlandığından Beşiktaş ve Üsküdar'da da benzer bir politika takip edilmişti. "Halk Fırkası'nın Nahiye Merkezleri", **Cumhuriyet**, 14 Mart 1925 (No:307), s.3

⁴⁰⁸ "İstanbul Halk Fırkası'nda Tebeddül", **Akşam**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (No:2254), s.1; "Halk Fırkası", **Vatan**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (No:638), s.1; "Şehrimiz Halk Fırkası Erkanı Değiştiriliyor", **Tevhid-i Efkâr**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (1283-4311), s.1

⁴⁰⁹ "Halk Fırkası'nın İstanbul Mümessilleri Değişiyor", **Vatan**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:639), s.1. Benzer bir yaklaşımı *Tevhid-i Efkâr* da sergilemişti. "Halk Fırkası'nda Tebeddül Mukarrer", **Tevhid-i Efkâr**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (1284-4312), s.1

başmutemetlik vekaleten idare edildiğinden sadece bu noktada bir atama yapılabileceğini değerlendirmişlerdi⁴¹⁰.

Akşam, birkaç gün için aynı çizgideki yayını sürdürerek, Refik İsmail, Hakim Rıza ile Katip Sadi Beylerin değiştirileceği üzerinde durmuş ve bu değişikliğin nedenini TCF'nin faaliyetlerine bağlamıştı. Aynı haberde İstanbul Halk Fırkası ileri gelenlerinin bu iddialar hakkındaki savunmalarına da yer verilmişti. Nitekim Hakim Rıza Bey başarısız olduklarını reddetmiş ve 900 mahallede adaylarının üstün çıkmasını bunun kanıtı olarak sunmuştu⁴¹¹. *Akşam*'ın konu hakkındaki ikinci yayını üzerine CHF İstanbul Başmutemet Vekili Refik İsmail Bey de açıklama yapacaktı. Açıklamasında bu yayınların pek bir anlam ifade etmediğini, kendilerinden rahatsız olunuyorsa yerlerine geleceklerin de parti kuralları çerçevesinde aynı şekilde hareket etmek zorunda olduklarını söyledikten sonra "*İstanbul bugün bir merkez-i siyasi olmadığı gibi, biz de siyasi hadiseleri idare edecek şahsiyetler değiliz. İstanbul'da mutemed değişmesi veyahud değişmemesinin ne hükümetin siyasetinde haiz-i tesir bir hadisedir, ne de Fırka içinde bir mesele teşkil eder!*" sözleriyle İstanbul'un siyasi sınırlarını çizecekti⁴¹². O günlerde *Akşam*, Fırka Katib-i Umumisi Recep Bey'in İstanbul örgütünü tasfiye etmek ve yeniden düzenlemek amacıyla şehre geleceğini de ileri sürmüştü⁴¹³.

---

⁴¹⁰ "Halk Fırkası'nın Adalar Kongresi ve İsmet Paşa", **Cumhuriyet**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (No:253), s.2. Ankara'da da değişikliğe gidileceği haberleri doğrulanmamıştı. "Halk Fırkası Erkanı Arasında Tebeddülât", **Son Telgraf**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:218), s.1

⁴¹¹ "Halk Fırkası'nın İstanbul Mümessilleri Değişecek", **Akşam**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:2255), s.1. CHF İstanbul Vilayetleri Kongresi'nin açılış konuşmasında Refik İsmail Bey, 1923 seçimlerinde muhtar ve heyet-i ihtiyariye seçimlerinde "*bini mütecaviz kurra ve mahallar*"da kendi fırkasının adaylarının seçildiğini belirtmişti. **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabtı (1925)**, s.5. Gazete 21 Ocak'ta Refik İsmail Beyin Ankara'ya telgraf çektiğini ve CHF'nin başka bölgelerde değişiklik yaptığı haberini yayınlamıştı. "Halk Fırkası Başka Yerlerde Tebeddülât Yapıyor", **Akşam**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:2256), s.1

⁴¹² Refik İsmail belki iki mutemetin tayin edilebileceğini düşünüyordu. İstanbul ve Üsküdar Mutemeti Hakim Rıza Bey de aynı şeyleri söylemiş ve *Cumhuriyet*'in 19 Ocak nüshasındaki görüşlere katıldığını açıklamıştı. "İstanbul Halk Fırkasında Tebeddülât Şayiaları", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:254), s.1-2

⁴¹³ "Tekzib Değil, Teyid Ediyorlar", **Akşam**, 22 Kanun-ı Sani 1925 (No:2257), s.1. Oysa *Vatan* gazetesi "*Fırka Katib-i Umumisi Receb Bey bu hususdaki şayiaları kati surette tekzib etmiştir*" manşeti ile Fırka'nın İstanbul kadrosunun değiştirileceği haberlerinin asılsızlığına vurgu yapmıştı. "Halk Fırkası Mümessilleri Değişmeyecektir", **Vatan**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:640), s.1. Bu tezkibe rağmen *Vatan*, bir gün sonraki yayınında Üsküdar'daki istifa haberlerinin yanında Fırka Merkez-i Umumisi'nin İstanbul teşkilatını gözden geçirmek istediğine yer vermişti. "Şehrimiz Halk Fırkası'nda Tebeddülât ve İstifalar", **Vatan**, 22 Kanun-ı Sani 1925 (No:641), s.1,2. İlerleyen tarihlerde toplanacak olan CHF İstanbul Vilayetleri Kongresi'nde de firkanın eski başkentte yeterince güçlü olup olmadığı tartışılmış ve çeşitli unsurlar irdelenmişti. 1925 yazındaki oturumlarda Refik İsmail ve Hakim Rıza Beyler firkanın

İstanbul CHF teşkilatında değişiklik yapılacağı iddialarının Ankara cephesinde tekzib edildiği bu dönemde, 20 Ocak tarihli *Son Telgraf*'ta Üsküdar'da 44 mahalledeki fırka teşkilatında toplu istifalar yaşandığı haberi çıkmıştı. İstanbul örgütü ve mutemetleri bu iddiaları kesin bir dille reddetmişti. Fırkanın İstanbul teşkilatının resmi açıklamasında ise Üsküdar'ın 38 mahalleden oluştuğu ve tek bir istifanın dahi yaşanmadığı belirtilmişti⁴¹⁴. 21 Ocak'ta Üsküdar bölgesindeki mutemetlerle nahiye ve ocak üyeleri Üsküdar kaza merkezinde toplanarak, istifaya yönelik bir başvuru bulunmadığı hakkında Üsküdar Mutemeti Hakim Rıza Bey'i bilgilendirmişlerdi. Ayrıca kendisinden fırkaya kayıtlı hiçbir üyenin istifa etmediğine dair Ankara'daki Katib-i Umumiliğe tebliğde bulunması istenmişti⁴¹⁵. Oysa *Son Telgraf* aynı gün Üsküdar'daki istifaların bir gerçek olduğunu, hatta 20 Ocak tarihinde de arabacıların bir araya gelerek istifa kararı aldıklarını, TCF Katib-i Umumisi'nin bu haberleri doğruladığını ileri sürmüştü⁴¹⁶ ve bu yönde haber aktarımına devam etmişti⁴¹⁷. Bu iddialar karşısında Üsküdar'daki 5 nahiyeye bağlı bütün üyelerin imzalarını içeren ve 20 Ocak itibarıyla gazetelerdeki toplu istifa haberlerinin asılsız olduğuna dair CHF merkez-i umumisine bir bildirimde bulunulmuştu. Aynı sıralarda Hakim Rıza Bey basındaki istifa haberlerini kasıtlı birer girişim olarak değerlendirerek sert bir şekilde eleştirmiş ve söz konusu haberleri TCF ile ilişkilendirerek bu partinin bir üye ismine karşı kendilerinin kayıtlı 10 üye çıkarabilecekleri demecini vermişti⁴¹⁸.

Bu demeç üzerine *Son Telgraf*, Üsküdar CHF teşkilatından istifa eden ve toplam altı mahalleyi içeren birkaç kişinin ismini yayınlınca⁴¹⁹, CHF

---

güçsüz olduğunu reddetmişlerdi. **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabtı (1925)**, s.28,32,38,41,56-59,67-68

⁴¹⁴ *Son Telgraf*'ın haberine göre 19 Ocak'tan itibaren Üsküdar Halk Fırkası'nda Hakim Rıza ve birkaç kişi dışında kimse kalmamıştı. "Halk Fırkası'ndan Tobdan Bir İstifa", **Son Telgraf**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:217), s.1; "Fırkada Tebeddülât Şayialarının Ankara'dan Tekzibi", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.

⁴¹⁵ "Halk Fırkası'nın Üsküdar'daki Azası", **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Sani 1925 (No:256), s.2

⁴¹⁶ "Üsküdar Halk Fırkasına Mensub Üç Beş Kişi Kaldığı bir Hakikatdir", **Son Telgraf**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:218), s.1

⁴¹⁷ "Halk Fırkası'nın Üsküdar'daki Hali", **Son Telgraf**, 22 Kanun-ı Sani 1925 (No:219), s.1

⁴¹⁸ "Bire Karşı On!", **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Sani 1925 (No:257), s.2. *Vatan* gazetesine de "Mühim bir kitle arasında birkaç kişinin çekilmesi bir mesele midir?" yaklaşımı doğrultusunda açıklamalarda bulunulmuştu. "Halk Fırkası'nın Üsküdar Şubesinden İstifa", **Vatan**, 23 Kanun-ı Sani 1925 (No:642), s.1

⁴¹⁹ "Üsküdar Halk Fırkası'ndan Çekilen Bir Kişi Yok Diyenlere Karşı En İyi Cevap: Çekilenlerden Bazı İsimler", **Son Telgraf**, 23 Kanun-ı Sani 1925 (No:220), s.1. *Son Telgraf*, bazı isimleri yayınlamaya devam etmişti. "Üsküdar Halk Fırkası'ndan İstifa Edenlere Daha Bir Çok Yenileri de İltihak Ediyor", **Son Telgraf**, 24 Kanun-ı Sani 1925 (No:221), s.1

Üsküdar İskele Nahiyesi Mutemetliği de açıklama yaparak bu isimler hakkında tek tek bilgi vermişti⁴²⁰. Bununla birlikte istifa ettiği söylenenlerden bazıları basına gönderdikleri mektuplar aracılığı ile bu haberleri tekdiz etmişlerdi⁴²¹.

Benzer istifa söylentileri CHF'nin Adalar teşkilatı için çıkarılmışsa da bunlar hemen yalanlanmıştı⁴²². *Son Telgraf* ise Üsküdar dışında başka mahallerde de istifalar ve TCF'ye geçişler yaşandığı haberlerini basmıştı⁴²³. 31 Ocak'ta yine aynı gazetede Galata Halk Fırkası'nda toplu bir istifaya gidildiği haberleri çıkmıştı⁴²⁴. Şubat başlarında ise İstanbul örgütünde yaşanan kriz nedeniyle Katib-i Umumi Recep ile İstanbul mebusu Ali Rıza (Bebe) Beylerin şehre geleceği yönündeki haberler, bu kez *Son Telgraf* ve *Tevhid-i Efkar*'a konu olmuştu⁴²⁵.

Siyasal açıdan oldukça karışık ve spekülasyonlu bu günlerin ardından vilayet kongreleri basının gündemine girebilmişti. Basına sızan haberlere göre 1925 Şubat ortalarında, İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar kaza kongreleri bitmek üzere olduğundan vilayet kongrelerinin hazırlıklarına yönelinmişti⁴²⁶. Zaten o sıralarda CHF'nin kaza kongreleri, Üsküdar ve İstanbul vilayetlerinde tamamlanmış, Beyoğlu'ndaki nahiye kongreleri de bitmişti⁴²⁷. Bir yandan da

---

⁴²⁰ Mahmut Ağa, Mustafa Efendi istifa etmemişti, Şakir Efendi ise *Son Telgraf*'ın dağıtım memuru idi ve kendisi için “İstifa etmemiş ise geç bile kalmıştır” gibi dikkat çekici bir not düşülmüştü. Kadri Efendi ise Şakir Efendi'nin yakını idi. Mehmet Saim adına fırkada bir kayıt olmadığı gibi adresinde de böyle bir isim görünmüyordu. Toplam 16 kişi için taşrada oldukları, istifalarının söz konusu olmadığı ve fırkaya kayıtlı olmadıkları gibi açıklamalar yapılmıştı. “Üsküdarlılar ve Fırka”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1925 (No:259), s.4

⁴²¹ “İstifalara Dair”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1925 (No:269), s.2. Daha sonra, doğrulanmamakla birlikte basında istifa edenlerin sayısının 30 kişiyi bulmadığı yönünde bir haber çıkacaktı. “Terakkiperverler Taklib-i Hükümet Teşebbüsünde mi?”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1925 (No:315), s.2. Ayrıca bu tekdiz haberlerinin bir kısmına yönelik düzeltmeler *Son Telgraf*'ta yayınlanmıştı. “Üsküdar'dan İstifa İdenler”, **Son Telgraf**, 26 Kanun-ı Sani 1925 (No:223), s.1

⁴²² “Büyük Ada'da Fırka'dan İstifa Var mı?”, **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1925 (No:265), s.4

⁴²³ Gazete İstanbul Halk Fırkası yetkililerinin düşük düzeydeki istifaların herhangi bir değişikliğe yol açmayacağı yönündeki değerlendirmelerine de yer vermişti. “Üsküdar'dan Sonra Diğer Mahalleler de Halk Fırkası'ndan Terakkiperverlere Geçiyorlar”, **Son Telgraf**, 27 Kanun-ı Sani 1925 (No:224), s.1. Ayrıca CHF'den istifa etmek isteyenlerin çok olduğu fakat korktuklarından istedikleri gibi hareket edemedikleri ileri sürülmüştü. “Yeni Fırkanın İstanbul Merkezi Bugün Açılıyor”, **Son Telgraf**, 28 Kanun-ı Sani 1925 (No:225), s.1

⁴²⁴ “Galata Halk Fırkası Bugün İstifa Etdi”, **Son Telgraf**, 31 Kanun-ı Sani 1925 (No:228), s.1

⁴²⁵ “Halk Fırkası Receb ve Rıza Beyleri Gönderiyor”, **Son Telgraf**, 3 Şubat 1925 (No:231), s.1; “İstanbul Teşkilatı İçün”, **Tevhid-i Efkar**, 4 Şubat 1925 (No:4327-1299), s.2

⁴²⁶ “Halk Fırkası'nın Vilayet Kongreleri”, **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1925 (No:277), s.2

⁴²⁷ Beyoğlu'ndaki nahiye kongreleri de bittiğinden, 20 Şubat'ta İsmet Paşa'nın da katılması beklenen Beyoğlu kaza kongresinin hazırlıkları yapılmıştı. “Halk Fırkası'nın Beyoğlu Kongresi”, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1925 (No:282), s.2. 27 Şubat 1925'te CHF'nin Beyoğlu Kaza Kongresi, Beyoğlu Kaza Merkezi'nde 24 temsilcinin katılımı ile toplanmıştı. Toplantıya Beyoğlu kazasına bağlı Kalyoncu Kolluğu, Taksim, Galata, Fındıklı, Şişli, Beşiktaş, Kasımpaşa, Hasköy, Kemerburgaz temsilcileri katılmıştı. Beyoğlu Vilayet Mutemetliği adına

CHF'nin mahalle ve nahiye ocak kongrelerinde fırka üyeleri tarafından hazırlanan yerel ihtiyaç listelerindeki talepler yavaş yavaş hayata geçiriliyordu⁴²⁸.

1925 Mart ortalarında Halk Fırkası'nca -mahalle ve nahiye kongreleri bitirildikten sonra- İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar vilayet kongrelerinin davet edilmesine karar verilmişti⁴²⁹. O günlerde CHF İstanbul Mutemetliği'ne, Katibi Umumi Sadi Bey tayin edilmişti. 16 Mart'ta görevine başlayan Sadi Bey, İstanbul Mutemet Vekili Hakim Rıza Bey'den işlemleri devralmıştı⁴³⁰.

23 Nisan 1925'te Ankara'da Fırka Nizamnamesi gereğince toplanması planlanan büyük kongreye İstanbul Halk Fırkası adına üç vilayetten ikişer üye ile doğal aza olarak üç mutemet katılacaktı. Kongreye katılacaklar vilayet kongrelerinde seçilecekti. CHF İstanbul örgütü, 1924 Mart sonlarında bu kongrenin hazırlıklarına girişmişti. İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu'ndaki mahalle, nahiye ve kaza kongrelerinde belirlenen yerel ihtiyaçları inceleyerek düzenlemek üzere mutemetlerden 3 kişilik bir komisyon kurulmuştu. Komisyon 23 Nisan'a kadar bütün vilayet ihtiyaçlarını belirleyecekti. Bu ihtiyaç ve esaslar büyük kongrede savunulacak ya da sağlanmaya çalışılacaktı⁴³¹.

İlk aşamada İstanbul vilayet kongrelerinin Nisan başında yapılması düşünülmüş ve o sıralarda hazırlıklarını tamamlayan Üsküdar'da ilk kongrenin toplanması beklenmişti⁴³². Ancak daha sonra üç vilayetteki kongrelerin hepsinin 1 Mayıs'ta toplanması kararlaştırılmıştı⁴³³.

Vilayet Heyet-i İdare üyelerinden Ziyaeddin Beyin nutku ile kongre açılmıştı. Kongre başkanlığına Hekimpaşazade Doktor Muhiddin Bey, kaza Heyet-i İdare üyeliklerine Şükrü Ali, Beyoğlu Daire-i Belediye Müdürü Hamit, İhsan, Esat, Doktor Haydar İbrahim Beyler; İhtiyat üyeliğine ise Zeki, Refik, Hamza Osman, Abdülkadir Ziya, eski Polis Müdürü Sadi Beyler seçildiler. Vilayet Kongresi için Esat, Abdülkadir Ziya, Hamza Osman Beyler belirlendiler. İhsan, Refik, Fazıl Beylerden oluşan bir İhtiyacat Encümeni kurulmuştu. Bu encümen Vilayet Kongresine kadar kazanın ihtiyaçlarını belirleyecekti. Bundan sonra üyelerin yerel idare ile ilgili teklifleri değerlendirilmişti. "Halk Fırkası", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1925 (No:293), s.3

⁴²⁸ Üsküdar Vilayeti'nde 207 fener, 284 lağım bacası yapılmış, 419 metrekep lağım mecrası açılmıştı. 4500 metrekep parke kaldırım ve 25.800 metrekep adi kaldırım döşenmişti. "Üsküdar'da Umran Faaliyeti", **Cumhuriyet**, 5 Mart 1925 (No:298), s.4. Yine Üsküdar'da CHF bir Sıhhiye Müdürü'nün onayı ile dispanser açmak için çalışma başlatmıştı. "Üsküdar'da Bir Dispanser Açılıyor", **Cumhuriyet**, 6 Mart 1925 (No:299), s.4

⁴²⁹ O sıralarda bu kongrelerin hazırlıklarının tamamlandığına dair haberler de basında çıkmıştı. "Halk Fırkası'nın Vilayet Kongreleri", **Cumhuriyet**, 15 Mart 1925 (No:308), s.2

⁴³⁰ "Halk Fırkası İstanbul Mutemedliği", **Cumhuriyet**, 17 Mart 1925 (No:310), s.3

⁴³¹ "Büyük Kongre", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1925 (No:324), s.3

⁴³² "Halk Fırkasının Vilayet Kongreleri", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1925 (No:324), s.4

⁴³³ "Halk Fırkası'nın Vilayet Kongreleri", **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1925 (No:351), s.3. Bu kongrede Fırka Divanı'na katılmak üzere Üsküdar, Beyoğlu ve İstanbul Vilayetleri adına ikişer

Üç vilayetin kongresi aynı günde toplandığından Beyoğlu Vilayeti'nin 4 kazasından 12, İstanbul Vilayeti'nin 2 kazasından 6 ve Üsküdar Vilayeti'nin 7 kazasından 21 olmak üzere 39 temsilci 1 Mayıs'ta CHF'nin Cağaloğlu'ndaki merkezinde ilk İstanbul kongresinde bir araya gelmişlerdi. Kongre, İstanbul Başmutemet Vekili Refik İsmail Bey'in konuşması ile açılmıştı. Kongre başkanlığına Süreyya Paşa (Süreyya İlmen), katibliklere ise Emin Ali, Sabit Servet, Abdülkadir ve Ziya Beyler getirilirken, encümenler de belirlenmişti⁴³⁴. Aynı gün üç vilayetin CHF teşkilatlarının İdare Heyeti üyeleri de seçilmişti⁴³⁵.

8 Mayıs'ta Murakabe (Denetleme) Encümeni toplanarak kazalardan gelen talepleri incelemeye aldığı⁴³⁶ kongrenin çalışma planı da kamuoyuna duyurulmuştu. Buna göre kongre iki aşamalı olarak öngörülüyordu. Kongrede üyeleri seçilen encümenler (Murakabe, Bütçe ve Hisabat, Tenvir ve İrşat

---

temsilci belirlenecekti. "Halk Fırkası Kongresi", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1925 (No:352), s.2. TCF vilayet kongresini 14 Mayıs'ta yapacaktı. "Terakkiperver Fırkanın Vilayet Kongresi", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1925 (No:366), s.3. TCF'nin İstanbul'da genel bir kongre toplama çalışmaları yürüttüğü basında çıkınca *Hakimiyet-i Milliye* dağılmak için toplanmalarını önermişti. Falih Rıfki, "Bir Umumi Kongre", **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Mayıs 1925 (No:1427), s.1; "Fırka Namı Altında Pervasız ve Küstah Bir Kitle", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1925 (No:370), s.1

⁴³⁴ Kongre'de Nizamname gereğince denetleme, bütçe ve hesap encümenleri belirlenmişti. Seçilen encümenlerden biri de "*Tenvir ve İrşad* (duyuru ve yayın)" encümeni idi. Sonrasında kazalardan gelen talep listelerinin incelenmesinin uzun süreceği öngörülmüş ve bunun için de bir komisyon oluşturulmuştu. Toplantı münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekilmişti. "Halk Fırkası Kongresi", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1925 (No:352), s.2; "Halk Fırkası'nın İlk İstanbul Kongresi", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1925 (No:353), s.1,3. "Halk Fırkası Kongresi Dün Toplandı", **Vatan**, 2 Mayıs 1925 (No:738), s.1,2. Kongreye katılanların isimleri basında sıralanmıştı.

⁴³⁵ İstanbul Vilayeti: Sadi Bey (Mutemet-Kongre zabıtlarında adı geçmemektedir), Kavalalızade Hüseyin (İdare Heyeti Üyesi), Esat Hami (İdare Heyeti Üyesi), Hüseyin Hüsnü (İdare Heyeti Üyesi-Ticaret Mektebi Müdür Muavini olan Hüsnü Bey Merkez-i Umumice onaylanmamış yerine Müderris Şemsettin Bey seçilmişti), Doktor Hilmi (İdare Heyeti Üyesi), Emin Ali (İdare Heyeti Üyesi). Beyoğlu Vilayeti: Refik İsmail Bey (Mutemet-Kongre zabıtlarında adı geçmemektedir), Ziyaüddin (İdare Heyeti Üyesi), Avukat Selahattin (İdare Heyeti Üyesi), Taib Servet (İdare Heyeti Üyesi-Merkez-i Umumice onaylanmamış yerine Telefon Şirketi müfettişlerinden Esat Bey seçilmişti), Hidayet Fuat (İdare Heyeti Üyesi-basındaki listelerde Aziz ismi geçmektedir), Sadi (İdare Heyeti Üyesi). Üsküdar Vilayeti: Hakim Rıza Bey (Mutemet-Kongre zabıtlarında adı geçmemektedir), Süreyya Paşa (İdare Heyeti Üyesi), Abdurrahman Naci (İdare Heyeti Üyesi), Avukat İhsan (İdare Heyeti Üyesi), Müderris Nurettin (İdare Heyeti Üyesi), Müderris Şemsettin (Daha sonra İstanbul Heyet-i İdaresi üyeliğine seçildiğinden yerine eski Sadaret Müsteşarı Emin Bey seçilmişti). **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabıtı (1925)**, s.11-13; "Halk Fırkası'nda", **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1925 (No:354), s.2; "Halk Fırkası", **Vatan**, 3 Mayıs 1925 (No:739), s.2

⁴³⁶ Süreyya Paşa, Nizamname gereğince Murakabe Encümeni'nin CHF'nin hükümet üyeleriyle Meclis ve parti idaresinde bulunanların bir senelik faaliyetlerini inceleyeceğini, ayrıca vilayet kongrelerinden gelen talepleri değerlendireceğini açıklamıştı. Daha sonra bu taleplerin yerel ya da merkez düzeyinde gerçekleştirilmesi için çalışılacaktı. Ayrıca bütün encümenlerin raporları genel kongrede ele alınacaktı. Zaten aynı haberde 10 Mayıs'ta ikinci bir kongre toplanarak Ankara'daki büyük kongreye gönderilecek temsilcilerin seçileceğine yer verilmişti. "Halk Fırkası'nda", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1925 (No:360), s.2

Encümenleri) 10 Mayıs'ta Kongre tarafından gönderilen evrakı inceleyerek, çalışmasını tamamladıktan sonra bunları, 15 Mayıs'ta toplanacak (İstanbul, Üsküdar ile Beyoğlu Vilayetleri temsilcilerini kapsayan) umumi kongreye verecekti. Böylece kongrenin ikinci aşamasında, encümenlerin evrakları incelendikten sonra vilayetlerin İdare Heyetlerine seçilenlerin görevleri onaylanacak ve Ankara'daki Büyük Kongre'de İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar vilayetlerini temsil edecekler seçilecekti⁴³⁷.

Fakat bu çalışma planının gecikmeli olarak uygulanabildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul CHF kongre encümenleri bütün çalışmalarını ancak Haziran başlarında tamamlayabilmişlerdi⁴³⁸. İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar vilayetlerindeki Halk Fırkası kaza temsilcilerinin katılımıyla toplanan ikinci kongre 21 Temmuz 1925'te yapılmış ve daha önceki kongrede belirlenen encümenlerin raporları görüşülmeye başlanmıştı⁴³⁹. Kongre haftada iki kez (Cumartesi, Salı) toplanarak bu raporları ele alacaktı⁴⁴⁰. Kongre sırasında diğer konuların yanında İstanbul belediye teşkilatı da incelenmişti. Belediye teşkilatının yenilenmesi ve şehremininin seçilmesi teklifleri söz konusu olmuş, bu teklifler kabul edildiği gibi inceleme yapmak üzere Süreyya Paşa, Hüseyin Hüsnü, Salih, Fethi, Doktor Hilmi Beylerden oluşan yeni bir komisyon kurulmuştu. Komisyonun çalışmasını vilayet kongresi bitmeden tamamlaması öngörülmüştü⁴⁴¹.

İstanbul örgütü bu çizgide etkinliklerini yürütürken, Ankara'da CHF'nin Umumi Heyet-i İdaresi 28 Mayıs'ta toplanarak mutemetliklerin yerine Fırka Nizamnamesininin 82. maddesi gereğince müfettişlik teşkilatına geçmişti. Tüm ülkedeki teşkilatlanmayı kapsayacak şekilde 14 müfettişlik kurulmuştu⁴⁴². Bu çerçevede içinde Ankara, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Zonguldak, Çorum, Kırşehir, Yozgat, Kayseri birinci bölgeyi (mıntıkeyi) oluştururken İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu ve Çatalca ile birlikte onüçüncü

---

⁴³⁷ "Halk Fırkası İstanbul Kongresi'nde", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1925 (No:357), s.2

⁴³⁸ 8 Haziran'da ise en son olarak Bütçe Encümeni faaliyet raporlarını düzenleyecekti. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1925 (No:390), s.3

⁴³⁹ "Halk Fırkası İstanbul Kongresi", **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1925 (No:431), s.3; "Halk Fırkası Kongresi", **Vatan**, 22 Temmuz 1925 (No:816), s.2

⁴⁴⁰ "Halk Fırkası İstanbul Kongresi", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1925 (No:432), s.4

⁴⁴¹ "İstanbul'da Müntahab Şehremini", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1925 (No:436), s.3

⁴⁴² "Cumhuriyet Halk Fırkası'nda Yeni Teşkilat", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1925 (No:380), s.2; "Cumhuriyet Halk Fırkası'nda", **Vatan**, 29 Mayıs 1925 (No:765), s.2; "Halk Fırkası'nda 14 Müfettişlik Mıntıkası", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1925 (No:385), s.2

müfettişlik bölgesinde yer almıştı⁴⁴³. Ankara'daki merkezin kararı 3 Haziran'da İstanbul örgütüne bildirilmişti. O gün Üsküdar Mutemeti Hakim Rıza Bey yeni yapılanma hakkında İstanbul basınına bir demeç vermişti⁴⁴⁴.

Müfettişlik sistemine geçildikten sonra, ilk aşamada İstanbul'a yönelik bir uygulama gerçekleştirilmeyecekti⁴⁴⁵. Nitekim 16 Temmuz 1925'te Refik İsmail Bey, İstanbul Teftiş Mıntıkası'nda müfettişlik görevini başmutemet sıfatı ile yürüttüğünü, düzenleme yapılırken İstanbul'da teftiş mıntıkası uygulamasının mümkün olmadığını değerlendirilmesinden dolayı bu sistemin şehirde yürürlüğe konulmayacağını açıklamıştı. Bunun yanında konu hakkında kesin kararın Ağustos 1925'te toplanacak olan Fırka Divanı'nda verileceğini sözlerine ekleyen Refik İsmail Bey'in, esas olarak ve şekil açısından tam anlamı ile İstanbul'da bir müfettişlik bulunduğunu belirtmesi ilginçti⁴⁴⁶. Bu demecinden birkaç gün sonra Refik İsmail Bey, İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar ve Çatalca vilayetleri CHF Müfettişliği'ne atanarak Ankara'ya davet edilmişti⁴⁴⁷.

İstanbul Müfettişliğinin kurularak Refik İsmail Bey'in, İstanbul-Trakya Mıntıkası Halk Fırkası Müfettişi olarak atanmasının paralelinde bölge örgütlenmesinde hareketlilik yaşanmıştı. Önce İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar vilayetlerinde fırka işlemleri düzenlenmiş, ardından fırkanın bu vilayetlerdeki örgüt yapılanmasında yeni sisteme göre bazı değişikliklere gidilmişti.

Vilayet kongrelerinde yeni sene için heyet-i idare üyeleri seçilecek ve yeni üyeler kendi aralarından birini heyet-i idare reisi olarak belirleyecekti. Bu reisler vilayetlere ait fırka işlerini yürüteceklerdi. Bu kapsamda İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar vilayetleri fırka heyet-i müteşebbiseleri kendi aralarında heyet-i idare reisliklerini belirlemişler ve İstanbul Vilayeti Heyet-i İdaresi,

---

⁴⁴³ "Halk Fırkası'nda 14 Müfettişlik Mıntıkası", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1925 (No:385), s.2

⁴⁴⁴ Buna göre, müfettişlik uygulamasına geçildiği gün mutemetlikler yürürlükten kalkacak ve idare heyetinden bir kişi başkanlık görevini vekaleten üstlenecekti. Ayrıca idare heyetinin seçilip Fırka Divanı'na onaylanmasından sonra bu heyet tarafından seçilecek bir başkan müfettişe bağlı olarak çalışacaktı. "Fırka Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1925 (No:386), s.2; "Halk Fırkası", **Vatan**, 4 Haziran 1925 (No:771), s.3

⁴⁴⁵ Bu durum, CHF İstanbul Vilayetleri Kongresi'nin yaz aylarındaki oturumlarında da gündeme gelmiş ve bazı üyelerce İstanbul'un Ankara'daki merkezce ihmali açısından değerlendirilmişti. **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabtı (1925)**, s.34,54

⁴⁴⁶ Refik İsmail, daha önce Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kurulduğu zaman vilayet heyet-i idarelerinin bulunduğunu, o an itibarıyla mutemet olanların daha önce vilayet heyet-i idare reisi olduklarını daha sonra HF'ye dönüşüm gerçekleştiğinde mutemet ünvanı aldıklarını, müfettişliğinde başmutemetliğe denk geldiğini hatırlatmıştı. "Halk Fırkası Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1925 (No:426), s.2

⁴⁴⁷ "Refik İsmail Bey", **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1925 (No:440), s.2

İlahiyat Fakültesi Reisi Şemseddin Bey'i (Günaltay), Üsküdar Vilayeti Hakim Rıza Bey'i, Beyoğlu Vilayeti de -eski Beyoğlu Mutemeti Refik İsmail Bey'in müfettiş olması üzerine- Ziyaüddin Bey'i (Ziya Karamursal) seçmişti. Bir yandan bu yapılanma gerçekleştirilirken öte yandan 1925 Ağustos ortalarında Halk Fırkası'nın vilayet kongresindeki toplantılarında encümenlerin raporları incelenmişti⁴⁴⁸.

Yine Ağustos ortalarında kapatılan TCF üyelerinin CHF'ye geçtikleri basına sızmıştı. Böyle haberler karşısında Refik İsmail Bey, menfaat nedeniyle TCF'ye girenlerin partinin kapatılması üzerine çıkarlarını korumak için CHF'ye başvurduklarının anlaşıldığını, bununla beraber bazı başvuruların incelendiğini açıklamıştı⁴⁴⁹. CHF İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar Vilayetleri kongresinde encümenler raporlarını Eylül 1925 ortalarına doğru büyük ölçüde tamamlamışlardı. Bu nedenle 15 Eylül'de toplanacak kongrenin, raporları onaylayarak Ankara'ya göndermesi öngörülmüştü⁴⁵⁰.

1925 Eylül sonlarında boş İstanbul mebuslukları için seçim yapılacağıın ilanı İstanbul teşkilatını harekete geçirmiş ve bu süreç içinde Hakim Rıza Bey'in de Kütahya mebusu olması⁴⁵¹ nedeniyle yerine CHF Üsküdar Mutemetliği'ne Süreyya Paşa seçilmişti⁴⁵².

İstanbul seçimlere hazırlanırken şehirde fırka teşkilatı son senelik kongrelerinden birini Süreyya Paşa'nın başkanlığında 2 Ekim'de yapmış ve o güne kadar alınan kararları incelemişti⁴⁵³. 16 Ekim'de ise vilayet kongresinde Bütçe Encümeni raporu görüşülmüş ve çalışma tamamlanamadığından 15 gün

---

⁴⁴⁸ Refik İsmail Bey, Çatalca'da denetime de çıkmıştı. "Cumhuriyet Halk Fırkası'nda", **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1925 (No:454), s.2

⁴⁴⁹ "Terakkiperverler Halk Fırkası'na Alınıyor muş?", **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1925 (No:454), s.4

⁴⁵⁰ Basında bütün raporların tamamlandığı aktarılmıştı. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1925 (No:482), s.3

⁴⁵¹ "İntihab Günü Henüz Taayyün Etmedi", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1925 (No:501), s.2. Hakim Rıza Bey Kütahya milletvekilliğini yapılan seçimlerde kazanacaktı. "Halk Fırkası", **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1925 (No:507), s.2; "Yeni Kütahya Mebusu", **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:510), s.1

⁴⁵² *Cumhuriyet*, bu sonucu bile o günlerde kampanya yürüttüğü Şehremini Emin Bey'e karşı kullanmış ve Süreyya Paşa'nın, Üsküdar ile Kadıköy belediye teşkilatlarının bağımsızlığını savunduğu için Şehremaneti Fahri Müşavirliği'nden ayrıldığını hatırlatmıştı. "Halk Fırkası", **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Sani 1925 (No:550), s.1. Hakim Rıza Bey'in milletvekilliğine seçilmesi Meclis-i Umumi-i Vilayet'te de bir sandalye boşaltmış olduğundan Ömerli kazası üyeliğine Beykoz'dan Ezacı Recep Ferit Bey'in seçilmesi kabul edilmişti. "Meclisi Umumi-i Vilayet'de Dünkü İctima", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1925 (No:581), s.3

⁴⁵³ "Halk Fırkası'nın Senelik Kongresi", **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Evvel 1925 (No:504), s.3

sonraya ertelenmişti⁴⁵⁴. Bu erteleme doğrultusunda CHF İstanbul Kongresi şehrin ihtiyaçları hakkındaki raporları hazırlamıştı ki zabıtlar son toplantıda okunarak onaylanacak ve müfettişlik aracılığı ile Merkez-i Umumiye gönderilecekti⁴⁵⁵.

İlk kongre süreci tamamlanır tamamlanmaz yeni senenin çalışmalarına yönelinmişti. Nitekim 1925 sonbaharında CHF Nizamnamesi çerçevesinde yıllık faaliyetler hakkında incelemede bulunmak üzere mahalle ocaklarında yeni kongrelerin toplanması sürecine girilmişti. Kasım sonlarında İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar'da elliye aşkın kongre toplanmış ve yeni ocak idare heyetleri belirlenmişti. Bir önceki dönemde olduğu gibi yine ihtiyaç listeleri düzenlenmişti⁴⁵⁶. 1926 Şubat sonlarına gelindiğinde Kadıköy ve Üsküdar Halk Fırkası kongrelerinin ilk toplantıları yapılmıştı⁴⁵⁷.

Tabandan tepeye çıkan bu kongre organizasyonları sürdürülürken bölge örgütünde iki önemli gelişme yaşanmıştı. İlk gelişme Beyoğlu Mutemetliği'ne, Milli Mücadele yıllarında da hizmeti görülmüş Mühendis Naci Bey'in gelmesi idi⁴⁵⁸. İkincisi ise Onüçüncü Mıntika Müfettişi Refik İsmail Bey'in, Nisan sonunda istifası⁴⁵⁹ ve yerine İbrahim Tali Bey'in atanmasıydı. Yeni müfettiş 4 Mayıs'ta İstanbul'a gelmiş ve bir gün sonra görevine başlamıştı. Bu arada CHF Katib-i Umumisi Safvet Bey (Saffet Arıkan) tarafından Refik İsmail Bey'e hizmetlerinden dolayı yazılı olarak teşekkür edilirken "...*firkamızın menafî-i*

---

⁴⁵⁴ "Halk Fırkası Vilayet Kongresi", **Cumhuriyet**, 17 Teşrin-i Evvel 1925 (No:518), s.2

⁴⁵⁵ "Halk Fırkası İstanbul Kongresi'nin Hitamı", **Cumhuriyet**, 1 Teşrin-i Sani 1925 (No:532), s.1

⁴⁵⁶ "Halk Fırkası Kongresi", **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1925 (No:558), s.2

⁴⁵⁷ Üsküdar Vilayet Mutemeti Süreyya Paşa toplantıyı açmış ve sözü Kaza Mutemeti Kadıköy Orta Mektep Müdürü Niyazi Tevfik Bey'e bırakmıştı. Kazanın senelik faaliyetleri aktarıldıktan sonra kaza idare heyeti seçimi yapılarak Bostancı nahiyesinden Ahmet, Erenköy nahiyesinden Muallim Ferit Zühtü, Kızıltoprak nahiyesinden Mustafa Hakkı (kimyager), Yeldeğirmeni nahiyesinden Şehremaneti Paymahal Müdürü Kemal, İskele nahiyesinden Kasım Cincöz seçilmişlerdi. Vilayet Kongresinde Kadıköy kazasını temsil etmek üzere Mutemet Niyazi Tevfik, Emekli Mirliya Esat Paşa, Ferit Zühtü Beyler belirlenmişti. Kongrede Üsküdar'ın ihtiyaçları ve Üsküdar-Kısıklı Tramvayı meselesi de görüşülmüştü. "Kaza Kongreleri", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1926 (No:650), s.4

⁴⁵⁸ "Fırka İşleri", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1926 (No:612), s.2

⁴⁵⁹ Refik İsmail Bey, 1926 Mart sonunda gerçekleştirilen İstanbul Ticaret Odası seçimlerinin sonuçları ve partinin yüksek menfaatlerinden endişe etmesi gibi gerekçelerle istifa etmişti "Refik İsmail Bey", **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1926 (No:710), s.2. Zaten o günlerde Ticaret Odası seçimlerindeki "*bir nokta-i nazar ihtilafından*" dolayı istifa ettiğini açıklamıştı. "Fırka Müfettişliği", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1926 (No:711), s.3. 1 Mayıs'ta yaptığı açıklamada ise İstanbul Ticaret ve Sanayi Odaları seçiminde fırkanın istemi doğrultusunda İstanbul Ticaret Birliğine kabul ettirdiği aday listesi dışından isimlerin oy almasının kendi müsamahasından kaynaklandığı yönünde söylentilerin kendisini üzdüğünü aktarmıştı. Ayrıca seçime bağlı

aliyesini ve müfettişlik makamının haiz olması icab iden kudret ve nüfuzu sıyanet maksadıyla” istifasının örnek bir davranış olduğu belirtilmişti⁴⁶⁰.

1926'nın sonlarında, yılın sonuna kadar tamamlanmak üzere mahallelerde muhtar ve heyet-i ihtiyariye seçimlerine gidilmiş ve seçimlerde beklendiği şekilde CHF adayları ön plana çıkmıştı⁴⁶¹. Aralık ayı sonlarında ise Beyoğlu kazası Halk Fırkası Kongresi'nin başlaması kararı alınmış⁴⁶² ve Onüçüncü Mıntika Müfettişi İbrahim Tali ile İstanbul Mebusu Ziyaüddin Beylerin katıldığı kongre 24 Aralık'ta toplanmıştı. Kongrede yıllık çalışma programı belirlenmiş ve yeni idare heyeti seçimi yapılmıştı⁴⁶³. Senenin son günlerinde nahiye kongreleri de toplanmakta idi⁴⁶⁴.

1927 yılı başlarından itibaren firkanın yeni şubeleri faaliyete geçmeye başlamıştı⁴⁶⁵. İstanbul'da firkanın yeni sene etkinliği 19 Mart 1927'de CHF İstanbul Mıntika Kongresi'nin toplanmasıyla sürmüştü⁴⁶⁶. 21 Mart'ta ise CHF'nin Beyoğlu ve Üsküdar mıntikaları ayrı ayrı senelik kongrelerini toplamışlar ve yıllık değerlendirmelerini yaparak heyet-i idarelerini seçmişlerdi⁴⁶⁷.

---

yaşananların müfettişlik makamının nüfuzunu sarstığını, bu şartlar altında istifa ettiğini anlatmıştı. “Fırka Müfettişliği”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1926 (No:712), s.1,2

⁴⁶⁰ “İbrahim Tali Bey”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1926 (No:715), s.2; “Yeni Fırka Müfettişi”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1926 (No:716), s.1. Refik İsmail Bey, 20 Mayıs 1926 tarihli seçimde 209 oy ile Kırşehir mebusu seçilmişti. Yaşar Özüçetin, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, İkinci Dönem Kırşehir Mebusları”, **The Journal Of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, Volume:1/3, Spring 2008, s.331,334

⁴⁶¹ “Mahallelerde İntihabat Bu Ay Sonuna Kadar İkmal Edilecek”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1926 (No:940), s.1. İlerleyen günlerde birçok kez mahalle seçimlerinin sonuçları basında yer almıştı.

⁴⁶² “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Evvel 1926 (No:943), s.4

⁴⁶³ İdare Heyeti: Hamit Nuri, Doktor Haydar İbrahim, Operatör Nazım Hamdi, Bakteriyolog Refik. “Beyoğlu Halk Fırkasında”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1926 (No:945), s.3

⁴⁶⁴ “Fırkanın Nahiye Kongreleri Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Evvel 1926 (No:950), s.3. Fatih kazası ise kongresini 1927 Ocak ayında toplamıştı. “Fatih'de Halk Fırkası Kaza Kongresi”, **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Sani 1927 (No:963), s.4

⁴⁶⁵ Beyazıt Halk Fırkası Mutemetliği, Çarşı-yı Kebir (Kapalıçarşı) esnafının talebi üzerine çarşıda iki ocak açılmasına karar vermiş, bunlardan biri 20 Ocak 1927'de açılmıştı. “Yeni Fırka Ocakları”, **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1927 (No:972), s.3. 30 Ocak'ta ise eski Bedesten ve çarşıda kurulan Halk Fırkası Nahiye Ocağının resmi açılışı yapılmıştı. “Bedestan'da Resmi Küşad”, **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1927 (No:982), s.3. 4 Mart 1927'de ise Unkapanı CHF'sinin Haraççı Kara Mehmet ve Papazzade mahallelerinin Halk Fırkası ocak şubeleri açılmıştı. “Yeni Bir Fırka Ocağı”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1927 (No:1015), s.1,2. 9 Eylül'de CHF'nin Beyazıt kazasına bağlı Çarşı nahiye ocağının resmi açılışı yapılmıştı. “Fırka Çarşı Nahiye Ocağının Resm-i Küşadı Yapıldı”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1927 (No:1198), s.2

⁴⁶⁶ “Fırka Kongresi”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1927 (No:1030), s.3

⁴⁶⁷ “Üsküdar ve Beyoğlu Fırka Kongreleri Dün Toplandı”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1927 (No:1032), s.1,2

İstanbul CHF Kongresi, 1 Nisan'da toplanmıştı. Kongrede Tedkik-i Hisabat Encümeni raporları ile nahiyelerle kaza teşkilatlarından gelen halkın ihtiyaçları hakkındaki raporlar ele alınmıştı⁴⁶⁸. CHF İstanbul mıntıkları kongresi 6 Nisan 1927'de bitmişti. 7 Nisan'da ise genel bir toplantı yapılarak Ankara'daki büyük kongreye gönderilecek İstanbul temsilcileri seçilecekti⁴⁶⁹. 19 Mayıs'ta yapılması düşünülen CHF'nin büyük kongresi için İstanbul temsilcileri olarak Ticaret ve Sanayi Odası Reisi Hüseyin (Hüseyin Hüsnu Kavalalı-tüccar temsilcisi), Darülfünun Reisi Nurettin Ali (Nurettin Ali Berkol-bilim sınıfını temsilen), avukat Selahattin (Mehmet Selahattin Yargı-iktisat temsilcisi olarak) Beylerle Süreyya Paşa (sanayi alanını temsilen) belirlenmişti. 9 Nisan'da son bir toplantı yapılarak bütün raporlar düzenlenecekti⁴⁷⁰.

1927 Mayıs sonlarında parti müfettişleri Ankara'da toplanmışlardı⁴⁷¹. Yine o günlerde, 30 Mayıs 1927'de Ankara CHF Vilayet Kongresi başlamış⁴⁷² ve 1 Haziran'da tamamlanmıştı⁴⁷³. Haziran sonlarında CHF'de yavaş yavaş seçim hazırlıkları başlamıştı⁴⁷⁴. Ay sonunda mebus seçimleri hakkındaki yeni yasal düzenleme İstanbul Vilayeti ile Şehremanetine bildirilmişti⁴⁷⁵.

Bu dönemde 1927 baharından itibaren basında, CHF'nin Ankara'da toplanacak büyük kongresi hakkında çeşitli haberler çıkmıştı. Bir süre ne zaman toplanacağı üzerinde durulmuş ve 19 Mayıs tarihi gazete sütunlarında geçmişti. Mart sonlarında CHF'nin büyük kongresine Mustafa Kemal Paşa'nın "*muazzam ve muhteşem bir nutku*" ile katılacağı haberleri basında yer almıştı⁴⁷⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın nutku için tarihi vesika niteliğine sahip

---

⁴⁶⁸ Bunlar içinde okul isteği dikkat çekiyordu. "Halkın İhtiyaçları", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1927 (No:1044), s.1,2

⁴⁶⁹ "Fırka Kongreleri Bitdi", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1927 (No:1046), s.4

⁴⁷⁰ "Fırka Kongresi", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1927 (No:1047), s.1; "Fırka İstanbul Kongresi", **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1927 (No:1049), s.3

⁴⁷¹ "Fırka Kongresi", **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1927 (No:1095), s.3

⁴⁷² "Halk Fırkası Ankara Vilayet Kongresi", **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1927 (No:1100), s.2

⁴⁷³ "Ankara Fırka Kongresi Bitdi", **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1927 (No:1102), s.2

⁴⁷⁴ "Fırka Mebus Namzedlerin Tesbiti", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1927 (No:1121), s.1

⁴⁷⁵ "İntihabat Başlıyor", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1927 (No:1124), s.1

⁴⁷⁶ *Cumhuriyet* 24 Mart tarihli Ankara muhabetine dayanarak kongrenin 19 Mayıs'ta toplanacağı beklentisinden bahsetmiş; Nutuk'un içeriği hakkında ise doğru bir değerlendirmede bulunmuştu. "Fırka Kongresi", **Cumhuriyet**, 25 Mart 1927 (No:1035), s.1. Nisan sonlarında ise kesin tarihi belli olmamakla beraber senelik büyük kongre için seçmen temsilcilerinin Ankara'ya geldikleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın uzun nutkunun "*Türk İnkılabı tarihinin en salahiyetdar bir ifadesi*" olacağı; bu nutkun kongreye önem ve nitelik kazandıracağı değerlendirilmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evden Çankaya'daki köşke kadar bütün yaşananları aktaracağı beklentisi ortaya konulmuştu. "Ankara'da Kongreler Mevsimi", **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1927 (No:1069), s.3. İsmail Arar, Atatürk'ün büyük bir nutuk hazırladığını kamuoyunun 5 Ağustos 1927 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinden

olduğu yorumlarının yapıldığı Mayıs başlarında, 19 Mayıs olan kongre tarihi ertelenmişti⁴⁷⁷. Hemen sonrasında Haziran ayına yönelik tarihler gazete sütunlarında dolaşmıştı⁴⁷⁸. Kongre için basında 1 ve 15 Haziran tarihleri geçerken, Gazi'nin Nutku'nun telsiz telefon tesisatı ile her tarafta dinlenmesi için çalışmaların yapıldığı da kamuoyuna aktarılmıştı⁴⁷⁹. Haziran başlarında ise gazete sütunlarında Mustafa Kemal Paşa'nın “*tam bir inkılab tarihi mahiyetinde*” ki Nutuk'unu hazırladığı haberleri geçiyordu⁴⁸⁰.

Ülkenin seçim sürecine girdiği bu dönemde, fırka nizamnamesinde düzenlemeye gidildi. Aslında fırka nizamnamesi ilk büyük kongrede düzenlenecekti. Fakat kongrenin açılışı 1927 sonbaharına kalınca seçimle ilgili maddelerin düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştı. 25 Haziran 1927'de CHF'nin nizamnamesinin seçimle ilgili maddesi değiştirilmişti. Fırka adına seçimlerin idaresi ve mebus adaylarının belirlenmesi fırka divanına ait iken adayların belirlenmesi ile ilanı görevi umumi reise (genel başkan) verilmişti. Umumi reis seçimi, umumi reis vekili ve katib-i umumi ile beraber idare edecekti⁴⁸¹.

öğrendiğini yazmaktadır. *Hakimiyet-i Milliye*'nin 5 Ağustos tarihli baskısında “*Bir Hatıra*” başlıklı Mahmut Esat Beyin yazısında Nutuk'tan bahsedilmişti. Mahmud (Siird Mebusu), “*Bir Hatıra*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 5 Ağustos 1927 (No:2181), s.1; İsmail Arar, “*Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı*”, **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50 Yılı Semineri**, Ankara, TTK Yayınları, 1980, s.125. Oysa kamuoyu Nutuk'tan çok daha önce haberdar olmuştu.

⁴⁷⁷ Nutku dinlemek isteyen sefirler kongrede bulunma arzularını ortaya koymuşlardı. “*Gazi'nin Nutku*”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1927 (No:1073), s.1

⁴⁷⁸ “*Fırka Kongresine Hazırlıklar*”, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1927 (No:1077), s.2

⁴⁷⁹ “*Fırka Kongresi*”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1927 (No:1085), s.2. Aynı günlerde Ankara'daki telsiz telefon tesisatının 29 Mayıs tarihine yetiştirilmesi için çalışılıyordu. “*Ankara Telsiz Telgraf ve Telefonu*”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1927 (No:1085), s.2. İstanbul'da ise Nutuk'un dinlenmesi için büyük bir telsiz cihazı alınması gündeme gelmişti. Böylece uygun bir yere konulacak cihazla memurlarla halkın Nutuk'u dinlemesinin sağlanması düşünülüyordu. Benzer bir uygulamanın Şehremaneti'nde de yapılması teklif edilmişti. “*Gazi'nin Nutkunu Dinlemek İçin Telsiz*”, **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1927 (No:1092), s.2; “*Fırka Kongresi*”, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1927 (No:1095), s.3. Şehremaneti, bu uygulamayı genişleterek büyük meydanları kapsar hale getirmek için hazırlıklara girişmiş, bu kapsamda Topkapı, Edirnekapı gibi yerlere cihaz konulması planlanmıştı. “*Umumi Meydanlıklara Telsiz Konacak*”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1927 (No:1098), s.2. Şehremaneti'nde telsiz hazırlıkları Mayıs sonuna kadar tamamlanacaktı. “*Küçük Şehir Haberleri*”, **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1927 (No:1100), s.4. Bu arada Haziran başlarında diğer semtlerden ziyade, daha çok Fatih ve Beyazıt meydanlarına telsiz konulması görüşü ağırlık kazanmıştı. “*Küçük Şehir Haberleri*”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1927 (No:1101), s.4. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye salonuna da Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unun dinlenmesi için radyo konulmuştu. “*Emanetin Radyosu Konuldu*”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1927 (No:1114), s.3. Benzer bir çalışma CHF şube binalarında da yürütülecekti. “*Gazi'nin Nutkunu Herkes Dinleyecek*”, **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1927 (No:1094), s.2

⁴⁸⁰ “*Dün Gece Ankara'dan Gelen İki Mühim Telgraf*”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1927 (No:1102), s.1

⁴⁸¹ Bu düzenleme, Reis-i Cumhuriyet'in seçim süresinin seçim devresi ile sınırlandırılması ve milletvekili olması gibi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çerçevesindeki uygulamaların bir uzantısıydı. Yunus Nadi, “*Halk Fırkası ve İntihabat*”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1927 (No:1124), s.1. 1927 yazında CHF Katib-i Umumiliği, müfettişlik mıntıklarının yeniden

Eylül ortalarına doğru CHF'nin büyük kongresinin 15 Ekim'de toplanması kesinleştiğinden hazırlıkların tamamlanmasına ağırlık verilmişti⁴⁸². CHF İstanbul Mıntıkası teşkilatından kongreye katılacak temsilciler için 18 Eylül'de yeni bir seçim zorunlu hale gelmişti. Çünkü 7 Nisan tarihindeki kongrede seçilmiş olan İstanbul'un temsilci grubunun hepsi (Süreyya Paşa, Nurettin Ali, Hüseyin ve Selahattin Beyler) mebus seçilmiş ve yenilerinin belirlenmesine gerek duyulmuştu. İstanbul Şehremini Muhittin (Üstündağ), İstanbul teşkilatı heyet-i idaresinden -Tıp Fakültesi Reisi- Neşet Ömer (İrdelp), Fatih Kaza Mutemeti Doktor Hikmet Feridun ve Bebek Nahiyesi Mutemeti Eczacı Necip Beyler kongrede İstanbul temsilcileri olarak seçilmişlerdi⁴⁸³. Daha sonra yapılan kura çekimi ile sadece Hikmet Feridun ve Necip Beylerin gitmesi kesinleşmişti⁴⁸⁴. O günlerde Katib-i Umumilikçe tüm mebus ve temsilcilerin kongre için 14 Ekim'de Ankara'da bulunmaları tebliğ edilmişti⁴⁸⁵. Zaten Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan Ankara'ya gittiği günlerde mebuslarda başkentte toplanmaya başlamışlardı⁴⁸⁶. CHF kongresine katılacak temsilcilerle kongre gündeminin basında yayınlandığı 15 Ekim'de⁴⁸⁷ CHF'nin Büyük Kongresi toplanmış ve Mustafa Kemal Paşa Nutku okumaya başlamıştı⁴⁸⁸. 20 Ekim'de Nutuk'un okunması bitmişti⁴⁸⁹.

Sonuç olarak, CHF'nin 1927 Kongresi İstanbul'daki örgütlenme süreci açısından da bir dönüm noktasıydı. Çünkü Türkiye'deki yeni yapılanmanın yürütücüsü olan fırka, şehirdeki örgütlenme çalışmalarında ilk andan yani Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden HF'ye dönüşümün başladığı süreçten itibaren çeşitli sorunlar yaşamış ve güçlükler çekmişti. Türkiye, Ankara odaklı olmak üzere bir devrim sürecine girdiğinde eski başkent ve basının merkezi durumundaki İstanbul, muhalif cephelerin toplanma yeri haline gelmiş ve CHF'nin şehirdeki örgütlenmesi çeşitli pürüzlerle karşı karşıya kalarak yavaşlamıştı. Bunların aşılması, örgütlenmenin yaygınlaşması ve etkinliği biraz

---

düzenlenmesini CHF Fırka Divanı Riyaseti'ne teklif etmişti. Bu çerçevede İstanbul'un Trakya'yı da kapsar şekilde Onikinci Mıntika Müfettişliğine dönüşmesi gündeme gelmişti. **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:1.1.16

⁴⁸² "Fırka Kongresi", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1927 (No:1200), s.1

⁴⁸³ "Umumi Fırka Kongresinde", **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1927 (No:1208), s.1,3

⁴⁸⁴ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1927 (No:1211), s.4

⁴⁸⁵ "Halk Fırkası Kongresi", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1927 (No:1212), s.1

⁴⁸⁶ "Fırka Kongresi", **Cumhuriyet**, 1 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1220), s.3

⁴⁸⁷ "Fırka Kongresi", **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1234), s.2

⁴⁸⁸ **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1235), s.1,2

⁴⁸⁹ **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1240), s.1,2

Ankara merkezli devrimin yapılanma sürecine, biraz da Ankara-İstanbul ikileminin siyasal boyutunun çizgisine, bir diğer ifade ile iki cephe arasındaki siyasal hesaplaşmanın gidişine göre şekil almıştı. Özetle, CHF'nin 1927 Kongresi'nin toplanması ve Nutuk'un Mustafa Kemal Paşa tarafından okunması fırkanın örgütlenme süreci çizgisinde yaşanan Ankara-İstanbul ikileminin son bulduğu anlamına geliyordu.

b)İstanbul Milletvekillikleri

1923 seçimleri Müdafaa-i Hukuk Grubu açısından ülke genelinde çok belirgin bir üstünlükle sonuçlanmıştı. Ankara mebusu olarak Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ile Mustafa Hilmi Efendi (Çayırlioğlu), Şakir (Kınacı), Ahmet İhsan (Pehlivanlı), Ömer Mümtaz Beyler TBMM'ye girmişti. İstanbul'da ise Abdurrahman Şeref, Dr. Abdülhak Adnan, Ahmet Muhtar, Yusuf (Akçura), Ali Rıza (Bebe), İbrahim Refet (Bele), İsmail Hakkı (Canbulat), Mustafa Fevzi (Çakmak), Ahmet Hamdi (Denizmen), Kazım (Karabekir), Ali Fethi (Okyar), Hüseyin Rauf (Orbay), Dr. İbrahim Refik (Saydam), Süleyman Sırrı, Hamdullah Suphi'den (Tanrıöver) oluşan 15 aday seçimleri kazanmıştı⁴⁹⁰.

Siyasal açıdan kaynağı Milli Mücadele yıllarına dayanan Ankara-İstanbul ikilemi, 1923 Seçimleri sonrasında özellikle bazı İstanbul mebuslarının faaliyetleri üzerinden sürmüştü. Bu faaliyetlerin hareket noktasını gerçekleştiren devrimlere karşı sergilenen tepki oluşturmuştu.

Cumhuriyet'in ilanının hemen ertesinde Rauf Bey, 1 Kasım'da *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde çıkan açıklamasında Cumhuriyet'in aceleye getirildiğini söylemişti⁴⁹¹. Rauf Bey, Ankara'ya gittiğinde konu hakkında

---

⁴⁹⁰ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923-1927**, C.III, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995, s.59-85,385-425; Çakan, **a.g.e.**, s.65,69-70. Ömer Mümtaz Bey 23 Şubat 1925'te vefat etmiş ve yeni mebus için seçim kararı alınmıştı. **TBMM ZC**, C.14, İ:63, 23.2.1341/1925, s.243,245; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.1. Yerine 26 Ekim 1925'te Ali (Kütükçüoğlu) seçilmiş ve mazbatasını hakkında gereken işlemler yapılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.19

⁴⁹¹ Zaten Ağaoğlu Ahmet Bey, Velid Ebuzyiya'nın Rauf Bey'i muhafazakarların lideri olarak gösterdiğini ileri sürmüştü. "Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Beyle Mühim Bir Mülakat", **Vatan**, 1 Teşrin-i Sani 1923 (No:200), s.1-2; "Rauf Bey ile Cumhuriyet Meselesi Hakkında Mühim Bir Mülakat", **Tevhid-i Efkâr**, 1 Teşrin-i Sani 1923 (No:845-3873), s.1-2; Güz, **a.g.e.**, s.122-123,129-130,193. 1 Kasım 1923 tarihinde İstanbul mebuslarından Fethi Bey TBMM Reislğine seçilmişti. **TBMM ZC**, C.3, İ:46, 1.11.1339/1923, s.166,168; "Fırka Fethi Beyi 110 Reyle Meclis Riyasetine İntihab Etmiş", **İkdam**, 2 Teşrin-i Sani 1923 (No:9549), s.1

Cebelibereket (Osmaniye) mebusu İhsan (Eryavuz) Bey'in sunduğu bir önerge doğrultusunda Fırka Grubu'nda 22 Kasım günü görüşme açılmıştı. İhsan Bey'in önergesinde Cumhuriyet'in ilan şekline itiraz ve Rauf Bey'in etrafında “*bir muhalif fırka teşekkül ettiği veya mevcut*” olduğu üzerinde durulmuştu. Öte yandan toplantı sırasında Rauf Bey'in Halife'yi ziyaret etmesinin Ankara'da hoş karşılanmadığı da ortaya konulmuştu⁴⁹². Zaten 1923 başlarında Refet Paşa'nın Konya isimli atını Halifeye hediye etmesi örneğinde olduğu gibi Rauf Bey ve Refet Paşa ikilisinin Halife ile olan ilişkileri Halk Fırkası'ndaki hükümet taraftarı mebusların tepkilerine yol açmıştı⁴⁹³. Yeni başkentteki bu kaynaşma siyasal açıdan Ankara-İstanbul ikileminde yeni bir perdenin açıldığını ortaya koyduğu kadar fırka içinde bir çelişkinin yaşandığı anlamına geliyordu. Bu çelişkinin bir göstergesi de Rauf, Adnan, İsmail Canbulat Beylerle Refet Paşa'nın TBMM'deki CHF baskısını kırabilmek için çaba sarfetmeleri olacaktı⁴⁹⁴.

1923 seçimlerinden sonra sağlık sorunları, ölüm, istifa ve yasal düzenlemeler gibi çeşitli nedenlerle TBMM'de mebusluklar boşa çıkmaya başlamıştır. İkinci toplantı döneminde Meclis'in tatile girmesinden itibaren 1924 Eylül ayına kadar çeşitli nedenlerle boşalan sandalye sayısı sekizi bulmuştu. Bundan dolayı açılışından sonra Meclis'in ilk iş olarak bu sandalyeleri seçimle doldurma kararını alması kamuoyunda bekleniyordu⁴⁹⁵ ve

---

⁴⁹² “Dün Fırka Sekiz Saat Uzun ve Mütemadi Mühim Bir İctima Akd Eyledi”, **Vatan**, 23 Teşrin-i Sani 1923 (No:222), s.1; “Rauf Beyin İzahatı Üzerine Ortada Mesele Kalmamıştır”, **Vatan**, 24 Teşrin-i Sani 1923 (No:223), s.1; “Halk Fırkası'nın Perşembe Günkü İctimai”, **Vatan**, 25 Teşrin-i Sani 1923 (No:224), s.2; “Geçen Fırka İctimaında Rauf Bey Tarafından Verilen Mühim İzahat”, **Vatan**, 27 Teşrin-i Sani 1923 (No:226), s.1-2; “Cumhuriyet'in İlanına Dair Fırka'nın Tarihi Münakaşası”, **Vatan**, 28 Teşrin-i Sani 1923 (No:227), s.1-5; “Rauf Bey Ne Garib Hücumlara Maruz Kalmış”-“İsmet Paşa ve Rauf Beyin Mühim Sözleri”-“Halk Fırkası'nda Rauf Beyin İstanbul'daki Beyanatı Hakkında Cereyan İden Münakaşat”, **Tevhid-i Efkar**, 28 Teşrin-i Sani 1923 (No:872-3900), s.1,3-5; “Fırka'daki Münakaşada Söylenilen Mühim Sözler”-“Rauf Beyin İstanbul'daki Beyanatı Hakkında Halk Fırkası'nda Cereyan İden Münakaşatın En Mühim ve Heyecanlı Safhası”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Teşrin-i Sani 1923 (No:873-3901), s.2,3-6; “Halk Fırkası'nın Geçen Perşembe Gün ki İctimaında En Heyecanlı Sahne”, **Vatan**, 29 Teşrin-i Sani 1923 (No:228), s.3-5; **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**, Haz.:Yücel Demirel-Osman Zeki Konur, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.17-107; Güz, **a.g.e.**, s.130-133,173-174,179,193

⁴⁹³ **Nutuk**, s.429-341; Güz, **a.g.e.**, s.179; “Rauf Bey Refet Paşa İle Halife Hazretlerini Sebeb-i Ziyaretini İzah Etdi”, **İkdam**, 24 Teşrin-i Sani 1923 (No:9571), s.1

⁴⁹⁴ Güz, **a.g.e.**, s.201

⁴⁹⁵ Basında Meclis'in açılış tarihi olarak 22 Ekim verilmişti. “Münhall Mebuslukların Mikdarı Altıya Çıkdı”, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1924 (No:89), s.1; “Yeni Mebus İntihabatı”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1924 (No:120), s.1. Basında TBMM'deki mebus eksikliğinin iki vefat, dört sefirlik, bir müderrislik ve bir de istifadan ortaya çıktığı kaydedilmişti. Seçimlerin

mebus seçimi yapılacak yerler arasında İstanbul da vardı. 1924 yazı ile sonbaharında mebusların istifa haberlerine basında yer verilirken ismi geçen mebuslardan biri de Refet Paşa idi⁴⁹⁶.

1924 Eylülünde TBMM'deki İstanbul'un boş sandalyeleri ve adaylıkla ilgili haberler yavaş yavaş gazetelerin satır aralarını doldururken⁴⁹⁷ Ekimin ilk günlerinde muhalefet partisi kurulacağı hakkındaki haberler basında göze çarpıyordu⁴⁹⁸. Bu haberlerde Rauf, İsmail Canbulat ile Refet Paşa'nın adları ön planda idi⁴⁹⁹. Musul Meselesinin alevlendiği Ekim ortalarına doğru bir yandan Meclis'in olağanüstü toplanması gündeme gelmiş ve bir yandan da İstanbul'daki bazı gazetelerde Halk Fırkası'ndan birçok milletvekilinin ayrılacağı haberleri çıkmıştı⁵⁰⁰. Aynı sıralarda basın üzerinde durduğu konular arasında Refet Paşa da vardı. Haberler, milletvekilliğinden istifa etmiş olsa da Meclis'in kabulüne kadar milletvekilliğini koruyan hatta Meclis'in olağanüstü toplantısına katılmak üzere Ankara'ya giden Refet Paşa'nın istifasını geri alacağı yönündeydi⁵⁰¹.

Yine Ekim başlarında *Son Telgraf*'ta Sadri Ethem, İstanbul'un önemi nedeniyle şehri temsil edecek mebus hakkında çeşitli ciddi çalışmalar olduğunu

---

Kasım'da yapılması beklenmekte idi. "Yeni Mebus İntihabı", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1924 (No:120), s.1

⁴⁹⁶ Basında Refet Paşa'nın da istifa eden İstanbul milletvekilleri arasında olduğu haberleri çıkmıştı. Yine gazete sütunlarında İstanbul milletvekillerinden Muhtar Bey'in, Moskova sefirliğini tercih etmesinden dolayı 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre istifa etmek zorunda kaldığı haberleri geçiyordu. "Refet Paşa, Dün Gazetecilere Son Sözlerini Söyledi ve Mebuslukdan İstifa Etdi", **İkdam**, 2 Mayıs 1924 (No:9729), s.1,2,3; "Münhall Mebuslukların Mikdarı Altıya Çıktı", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1924 (No:89), s.1. Oysa Muhtar Bey, milletvekilliğini seçecek ve TBMM'nin toplantılarına katılabilmek için Hariciye Vekaleti'ne başvurarak durumu bildirip yerine süratle birinin tayinini isteyecekti. "Muhtar Bey Halefinin Tayinini İstiyor", **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Evvel 1924 (No:163), s.4; "Moskova Sefiri Muhtar Bey", **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Evvel 1924 (No:166), s.1

⁴⁹⁷ "İstanbul Mebuslukları İçün Namzedler", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1924 (No:134), s.1. Fırka Katib-i Umumisi Cemil Bey ise mebusluk için müracaatlar olduğunu ancak belirlenmiş isimler bulunmadığını açıklamıştı. "Fırka Katib-i Umumisi", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1924 (No:134), s.2

⁴⁹⁸ İsmail Canbolat ile Rauf Beyler bu haberi yalanlayacaklardı. "Yeni Bir Fırka mı?", **Cumhuriyet**, 7 Teşrin-i Evvel 1924 (No:150), s.1; "Rauf Bey Fırka Teşkil Ediyormuş", **Vatan**, 7 Teşrin-i Evvel 1924 (No:535), s.1; "Rauf ve İsmail Canbulat Beyler Tarafından Yeni Bir Fırka Teşkil Mevzu-i Bahs Oluyor", **Tevhid-i Efkar**, 7 Teşrin-i Evvel 1924 (No:1180-4208), s.2; "Rauf Bey Fırka Teşkil Etmiyor", **Tevhid-i Efkar**, 8 Teşrin-i Evvel 1924 (No:1181-4209), s.1; "Muhayyel Fırka!", **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Evvel 1924 (No:151), s.1. Ayrıca 1924 Eylülünde Sosyal Demokrat Fırkası adını taşıyan farklı bir parti yapılanmasına yönelik haberlerde basında görünüyordu.

⁴⁹⁹ "Muhayyel Fırka!", **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Evvel 1924 (No:151), s.1

⁵⁰⁰ "Dünde Hududda Yeni Bir Hadise Olmadı", **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Evvel 1924 (No:157), s.1

⁵⁰¹ "İstifa ve Refet Paşa", **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1924 (No:158), s.1

ve fırkanın İstanbul Mutemet Vekili Refik İsmail'in ismi üzerinde durduğunu yazıyordu⁵⁰². Ayın sonlarında ise mebusluk için adı geçen isimlerden biri İstanbul Şehremini Emin Bey idi⁵⁰³. Fakat bir ay kadar sonra Emin Bey, Bursa mebus adayı olarak belirlenmişti⁵⁰⁴. Bu gelişme İstanbul'un gündemine ister istemez yeni Şehremini konusunu taşıyordu. Bu görev için de eski Şehremaneti Muavini Mehmet Ali Bey ile CHF İstanbul Mutemeti Refik İsmail'in adları geçmiş⁵⁰⁵, birkaç gün sonra Bursa kaza seçimlerinin sonuçlarına paralel olarak Rızapaşazade Süreyya Paşa'nın ismi ön plana çıkmıştı⁵⁰⁶. Yılın sonuna doğru

---

⁵⁰² Sadri Edhem, "Yeni İstanbul Mebusluğu", **Son Telgraf**, 5 Teşrin-i Evvel 1924 (No:111), s.1. Kasım başlarında *Vatan* gazetesi de Refik İsmail'in muhtemel aday olduğunu yazıyordu. "İstanbul Mebusluğuna Kim Namzed Gösterilecek", **Vatan**, 5 Teşrin-i Sani 1924 (No:563), s.1

⁵⁰³ "Emin Bey Mebus Namzedi", **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Evvel 1924 (No:170), s.3. Emin Bey bu konudan haberdar olmadığını açıklamıştı. "Şehremininin Mebus Namzedliği", **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Evvel 1924 (No:171), s.2. Daha sonra bunun arkadaşları tarafından teklif edildiğini söyleyecekti. "Emin Beyin Beyanati", **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1924 (No:186), s.2

⁵⁰⁴ "Halk Fırkası Namzedlerini İlan Etdi", **Cumhuriyet**, 30 Teşrin-i Sani 1924 (No:203), s.1; "Şehremini Mebusluğu Kabul Edecek", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:204), s.1; "Mebuslukda mı Emre Tabi?", **Tevhid-i Efkar**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1234-4262), s.1; "Bir İki Gün Zarfında İntihabat Başlıyor", **Tevhid-i Efkar**, 2 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1235-4263), s.3; "Şehremaneti", **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1924 (No:206), s.1. O sıralarda Ziya Molla Bey'in Bursa mebusluğu için Emin Bey'e rakip olduğu haberleri basında çıkmıştı. "İntihabat Günü Henüz Belli Değil", **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.1; "Heyet-i Teftişye Dün İlk İctimaini Akd Etdi", **Vatan**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:593), s.1; "Şehremininin Rakibi", **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Evvel 1924 (No:209), s.2. Fakat daha sonra seçimi kazanamayacağını düşünerek adaylığını geri çekmişti. Zaten o sıralarda Gemlik, Orhangazi, Mudanya, Bandırma, Karacabey ve Yenipazar'da seçimleri Emin Beyin kazandığı haberleri duyulmuştu. "Bursa Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.1; "Bursa İntihabında Emin Bey Kazanıyor", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.3. İlginçtir Ziya Molla, 9 Aralık 1924'te İstanbul mebusluğuna adaylığını koyarken Bursa mebusluğu haberlerini tekdiz etmişti. "Ali İhsan Paşa ve Ziya Molla da Namzed!", **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.1. Emin Bey ise Orhanili'nde 67, Mudanya'da 70, Karacabey'de 37, Orhangazi'de 14 (Nurettin Paşa'nın 34 oy aldığı Mustafa Kemal Paşa'da 30) oy almıştı. "Bursa Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.1. Bursa'nın kazalarında Emin Bey 142, Nurettin Paşa ise 102 oy almıştı. "İntihabat Netayici", **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (No:219), s.1. Fakat merkezde yapılan seçimlerde Nurettin Paşa 236 oy ile milletvekili seçilecekti. "Sevininiz, Nureddin Paşa'nız Mebus Oldu!", **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.1

⁵⁰⁵ "Şehremaneti", **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1924 (No:206), s.1. Şehreminilik için ismi geçen CHF İstanbul Başmutemet Vekili Refik İsmail bu haberleri tekdiz etmişti. "Refik İsmail Bey Hakkındaki Şaiyalar", **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.2. İsmi gündeme gelenlerden biri de Ankara Şehremini Ali Haydar'dı. "Şehremini Kim Olacak?", **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.3. Yine Emniyet-i Umumiye Müdürü Muhittin Bey'in de adı geçmişti. "Kim Şehremini Olacak?", **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.2. Hatta basında doğrudan olmasa bile Tunalı Hilmi'nin de adı geçmişti. "Tunalı Hilmi Bey ve Şehremaneti!", **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Evvel 1924 (No:216), s.4

⁵⁰⁶ "Yeni Şehremini", **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.1; "Şehremini Süreyya Paşa Oluyor", **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.3. Kazalardaki seçim sonuçları Emin Bey'in Bursa'dan milletvekili seçilmesi ihtimalini kuvvetlendirmiş hatta bazı basın organlarında mebusluğu ilan bile edilmişti. "İntihabat Etrafında", **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.3

Bursa mebusluğunu Nurettin Paşa'nın kazanması şehremini konusunu gündemden düşürecekti⁵⁰⁷.

1925 başlarında Nurettin Paşa'nın mebusluğunun TBMM'de onaylanmaması, *Tanin* ve *Vatan* gibi gazetelerin eleştirilerine neden olacaktı⁵⁰⁸. Bu gelişme karşısında gözler yeniden Emin Bey'e dönmüştü. İstanbul Şehremini ise basın demecinde parti disiplini içinde davranacağını, gerekirse tekrar adaylığını koyacağını açıklamıştı⁵⁰⁹. Bu arada Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa'nın istifası ile boşalan İstanbul mebusluğu için CHF'nin adayı olarak Hakkı Şinasi (Erel) Paşa ilan edilmişti⁵¹⁰.

Hakkı Şinasi Paşa'nın resmi adaylık başvurusu 8 Aralık 1924'te İstanbul CHF Katib-i Umumisi Sadi Bey tarafından Şehremanetine yapılmış⁵¹¹

---

⁵⁰⁷ Bununla birlikte *Tevhid-i Efkar*'ın bu seçim sonucunu kendi siyasetinin zaferiymiş gibi kabul ettiğini yazan Falih Rıfkı "*Bursa'da da, İstanbul gibi, mütekaidlerden, mazullerden, saltanat bakayısından mürekkebe, mahdud olsa da, yine oldukça müessir bir gayr-ı memnunlar muhiti vardır*" değerlendirmesini yapmıştı. Falih Rıfkı, "Kurbanların Ruhları Üzerine Verilen Yemin", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Evvel 1924 (No:224), s.2

⁵⁰⁸ "Nureddin Paşa", **Vatan**, 5 Kanun-ı Sani 1925 (No:624), s.1; "Meclis Düni İctimaında Nureddin Paşa'nın Mebusluğunu Redd Etdi", **Vatan**, 18 Kanun-ı Sani 1925 (No:637), s.1,3; Ahmed Emin, "Yeni Bir Hata", **Vatan**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (No:638), s.1; Yunus Nadi, "Hata Değil Sevab!", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:254), s.1

⁵⁰⁹ "Emin Bey ve Bursa Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.2. Emin Bey, Bursa'daki seçim sonuçları belli olduğunda Nurettin Paşa'nın mebus olamayacağını, askerlikten istifa etmediğini ve kanuna uygun davranmadığını açıklamıştı. "Sevininiz, Nureddin Paşa'nız Mebus Oldu!", **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.1. Açıklamaları ile adeta bir süre sonra yaşanacaklara ışık tutmuştu.

⁵¹⁰ "Halk Fırkası Namzedlerini İlan Etdi", **Cumhuriyet**, 30 Teşrin-i Sani 1924 (No:203), s.1; "Başvekalet İntihabata Başlanmasını Dahiliye Vekaletine Emretti", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:204), s.1. Bununla birlikte İstanbul teşkilatının iki aday üzerinde de incelemelerini sürdürdüğü açıklanmıştı. "İstanbul Mebusu Perşembeye İntihab Edilecek", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.2. O günlerde kendisiyle yapılan röportajda Afyonkarahisar mebusu Ali Bey "*Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul mebusu adayı mutlak olarak Hakkı Şinasi Paşa'dır*" açıklamasını yapmıştı. Özel-Hacıibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.247. Hakkı Şinasi Paşa, Cemiyet-i Umumiye Belediye'nin Birinci Reis Vekili idi. *Cumhuriyet*'in tanıtımına göre, eski Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrak Müdür Muavini Şinasi Bey'in oğludur. 1284'te İstanbul'da doğmuş, 1301'de Mekteb-i Askeriye'ye girmiş ve 1306'da yüzbaşı olarak okuldan çıkmıştı. 1309'da kolağalığına terfi etmiş ve Almanya'ya gönderilmişti. 1312'de İstanbul'a döndüğünde Bahriye Merkez Hastanesine tayin edilmiş, 1320'de Bursa'da ikamete memur edilmiş ve 1324'te İstanbul'a gelerek mirlivalığa terfi ederek Bahriye Merkez Hastanesi sertabibliğine atanmıştı. 1325'te rütbesi tasfiyeye uğrayarak kaymakamlığa indirilmiş ve 1331'de miralaylığa 1334'te de mirlivalığa yükselmişti. 1339'da ise emekli edilmişti. Birinci Dünya Savaşı sıralarında Avrupa'ya giderek verem senatoryumları hakkında incelemelerde bulunmuştu. Milli Mücadele sırasında "*M.M. Grupları*"nda çalışmıştı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi'nde de faaliyet göstermişti. Hilal-i Ahmer'e de katkıları olmuştu. Kendisi CHF İstanbul Heyet-i Merkeziye üyesi idi. "Başvekalet İntihabata Başlanmasını Dahiliye Vekaletine Emretti", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:204), s.1-2

⁵¹¹ İlgili dilekçede İstanbul Başmutemet Vekili Refik İsmail'in imzası vardı. O günlerde çeşitli bağımsız adayların ismi de basında geçiyordu. "Mebusluğa Beş Namzed Daha Çıkdı", **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.1

ve başvuru kısa bir süre içinde kabul edilmişti⁵¹². Hakkı Şinasi Paşa'nın adaylığı lehinde ya da aleyhinde çeşitli yayınların yapıldığı bu günlerde⁵¹³, Kara Vasıf ile Ahmet Emin'in (Yalman) hatta Ali İhsan Paşa'nın TCF tarafından aday gösterileceği söylentileri ortaya çıkmıştı⁵¹⁴. Hemen birkaç gün sonra bu söylentilere yenileri eklenmiş ve TCF'nin İstanbul'dan Ahmet Rıza, Hamit (Osmanlı Bankası üyelerinden), Haşim (eski Posta ve Telgraf Nazırı) ile Ahmet Nesimi (eski Hariciye Nazırı) Beyleri aday göstereceği duyulmuştu. Aynı dönemde TCF'nin aday ilanından vazgeçtiği, söz konusu adayların bağımsız olarak seçime katılacakları da seçim haberleri arasına girmişti⁵¹⁵. Sonuçta aday çıkarmayan TCF, seçimlerde Ali İhsan Paşa'yı destekleme kararı alacaktı⁵¹⁶.

1 Aralık gecesi İstanbul'da seçimin yapılması için Dahiliye Vekaleti'nden emir gelmiş ve hemen seçim hazırlıklarına girişilmişti. Yine o günlerde CHF'nin İstanbul teşkilatı da Hakkı Şinasi Paşa'nın seçilmesi için çalışmalara yönelmişti⁵¹⁷.

---

⁵¹² “Ali İhsan Paşa ve Ziya Molla da Namzed!”, **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.1

⁵¹³ “Hakkı Şinasi Paşa Halk Fırkası'nın Namzedi Olabilir mi?”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1234-4262), s.1,2; “Hakkı Şinasi Paşa'nın Namzedliği Hakkında”, **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Evvel 1924 (No:205), s.2

⁵¹⁴ “Bir İki Gün Zarfında İntihabat Başlıyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 2 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1235-4263), s.1,3; “Muhallifler İntihabatda Kimleri Namzed Gösterecekler?”, **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Evvel 1924 (No:205), s.1-2. Abdülhak Hamit'in de TCF'den aday olacağı söylentileri çıkmıştı. *Son Telgraf* ise şairin adaylığına önem vermekle birlikte şüpheli yaklaştığını “*Hamid Beyin yaşlılığı ve Ankara'ya gidub eziyet çekmeğe tahammül edemeyeceğini düşündük*” ifadeleriyle ortaya koymuştu. “Yeni Fırkanın İstanbul Namzedi Kim Olacak”, **Son Telgraf**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:174), s.1. *Son Telgraf*, Sadi Bey'in (CHF İstanbul Merkezi Başkatiibi) firka adına Abdülhak Hamit'e müracaat ederek, adaylığını koymasını engellendiğini yazmıştı. Abdülhak Hamit ise Sadi Beyin kendisiyle görüştüğünü fakat iddiaların doğru olmadığını, siyasetle ilgilenmediğini açıklayacaktı. “Abdülhak Hamid Bey Mebusluğu İstemedi”, **Son Telgraf**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:177), s.1; “Abdülhak Hamid Beye Firka'nın Müracaatı”, **Son Telgraf**, 12 Kanun-ı Evvel 1924 (No:178), s.1; “Abdülhak Hamid Bey”, **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.2

⁵¹⁵ “Muhalliflerin Namzedleri”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.1; “İstanbul Mebusu Perşembeye İntihab Edilecek”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.2

⁵¹⁶ “Hakkı Şinasi Paşa'nın Namzedliği Geri mi Alınıyor?”, **Tevhid-i Efkâr**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1240-4268), s.1,3; “Ali İhsan Paşa ve Ziya Molla da Namzed!”, **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.1. Basına göre, Hakkı Şinasi Paşa'dan başka İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesi tarafından adaylıkları kabul edilenlerin isimleri şunlardı: Ali İhsan Paşa, Bağdadi Ferid Bey, Matbaa-i Askeriye Ustabaşısı S. İzzet Bey, tüccardan Yazıcızade İsmail Hakkı Bey, ihtiyat zabitlerinden A. Seyfettin Bey, Türk-Ermeni Teali Cemiyeti Reisi ve Ermenice *Aravod* gazetesi başyazarı Veziroğlu Ömer Aziz Bey, İstanbul ikinci seçmenlerinden Hafız Şevki Efendi, Ziya Molla Bey. “İstanbul Mebusu Bugün İntihab Edilecek”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.2.

⁵¹⁷ “İntihabat Hakkında Emir Dün Gece Geldi”, **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1924 (No:206), s.1; “İntihab Emri Geldi, Heyet-i Teftişiyeye İctima Ediyor”, **Vatan**, 4 Kanun-ı Evvel 1924 (No:592), s.1; “İstanbul'da İntihab Faaliyetine Başlandı”, **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Evvel 1924

Seçimler için ise ilk iş olarak, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyelerinden Rasim, Hafız Kemal, Abdurrahman Naci, Hayri ve Cafer Fahri, Muhami İhsan Beylerle Meclis-i Umumi-i Vilayet üyelerinden Ali Seydi, Ziyaeddin, Hayri veya Yako Filsof⁵¹⁸ Beylerden oluşan İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesi oluşturulmuştu⁵¹⁹. Fakat Hayri Bey hem Vilayet hem de Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’de üye olduğundan yerine aynı kurumdan Ulvi Bey tayin edilmişti. O günlerde sayısı 1000 civarında olan ikinci seçmenlerden mazbatalarını kaybedenler belediye dairelerine belgelerini almak için müracaat ederken, seçim için gerekli uygulamalara (seçim pusulaları ve ikinci seçmen mazbatalarının basımı vs.) başlanmıştı⁵²⁰. Bu arada seçim tarihi olarak 11 Aralık 1924 belirlenmişti. Seçim masrafları için 7 Aralık 1924’te Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’de 1.500 liralık bir ödenek kabul edilmişti⁵²¹.

(No:207), s.1; “İstanbul’da İntihabat Faaliyetine Resmen Başlandı”, **Tevhid-i Efkar**, 4 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1237-4265), s.1

⁵¹⁸ Gazetelerde Yako Filsof ve Yako Kılsof gibi farklı isimler yazılmıştır.

⁵¹⁹ *Cumhuriyet*, Meclis-i İdare-i Vilayet üyelerinden bir kısmının seçim devreleri bittiği için yerlerine diğerlerinin tayin olunacağını yazmıştı (Meclis-i İdare-i Vilayet değil Meclis-i Umumi-i Vilayet olmalıdır). Heyet-i Teftişiyeye Ali Seydi, Ziyaeddin, Hayri ve Yako Efendilerin tayini beklenmekte idi. O dönemde İstanbul’da 1300’ü aşan ikinci seçmen bulunuyordu. Bunların yaklaşık 300’ü taşrada idi ve ayrıca vefat edenler vardı. “İstanbul’da İntihabat Faaliyetine Başlandı”, **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Evvel 1924 (No:207), s.1; “İntihabat Emri Geldi, Heyet-i Teftişiyeye İctima Ediyor”, **Vatan**, 4 Kanun-ı Evvel 1924 (No:592), s.1; “İstanbul’da İntihabat Faaliyetine Resmen Başlandı”, **Tevhid-i Efkar**, 4 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1237-4265), s.1,2. *Cumhuriyet*, 6 Aralık baskısında toplam 1324 ikinci seçmenin bulunduğunu, bunların büyük çoğunluğunun CHF teşkilatına mensup olduklarını buna karşın 300 kadarının ise CHF adayına oy vermeyeceklerini kaydetmişti. “İntihabat Gününün Bugün Tayini Muhtemeldir”, **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Evvel 1924 (No:209), s.2. Ayrıca Yusuf Kemal, Falih Rıfkı, Celal Nuri ve Hamdullah Suphi gibi milletvekili olarak Ankara’da bulunan 20 kadar ikinci seçmene de tebliğde bulunulacaktı. “Yeni İstanbul Mebusunun Perşembe Günü İntihabı Muhtemeldir”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.2. İstanbul ikinci seçmenlerinin içinde Ankara’da memur olanlar da vardı. “Memur Müntahib-i Saniler Bugün Geliyor”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.3

⁵²⁰ “İntihabat Günü Henüz Belli Değil”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.1; “İntihabat Gününün Bugün Tayini Muhtemeldir”, **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Evvel 1924 (No:209), s.1. 6 Aralık 1924’te Heyet-i Teftişiyeye üyeleri için günlük 5, reis-i saniye de 10 lira verilmesi kabul edilmişti. “Yeni İstanbul Mebusunun Perşembe Günü İntihabı Muhtemeldir”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.1. Daha sonra reis-i saniye 7.5 lira verilmesi kararlaştırılmıştı. Görevli katipler için ise 50 liranın bölüştürülmesi uygun bulunmuştu. Umuru İktisadiye denetimcilerinden (murakib) Hüsnü Beyin de tayiniyle katip sayısı 4’e çıkmıştı. Seçim sırasında Heyet-i Teftişiyeye üyeleri kollarına “*Mebusan Heyet-i Teftişiyesi*” yazan özel hazırlanmış kırmızı bantlar takacaklardı. “Ali İhsan Paşa ve Ziya Molla da Namzed!”, **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.1; “İstanbul Mebusu Bugün İntihab Edilecek”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.1

⁵²¹ “İstanbul Mebusu Perşembeye İntihab Edilecek”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.1-2. Bu ödenek yetmediği için seçimin hemen ardından Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’den 600 lira ek ödenek talep edilmiş ve bu konu Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Bütçe Encümenine havale edilmişti. “Yedikule Gazhanesi Hakkında Hararetle Müzakereler”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Evvel 1924 (No:218), s.2. O günlerde İstanbul gazetelerinde seçim gecesi Heyet-i Teftişiyeye’nin, CHF üye ve milletvekillerine ziyafet verdiği yazılarak, bu ziyafet seçim tahsisatı ile ilişkilendirilmişti. Şehremini Emin Bey böyle bir şey olmadığını, Heyet-i

CHF örgütü de çalışmalarına hız kazandırmış ve 4 Aralık'ta İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu vilayetlerindeki kaza ve nahiye heyet-i idareleriyle mutemetleri fırka merkezinde İstanbul Mutemeti Hakim Rıza Bey'in başkanlığında toplanmışlardı. CHF cephesinde kendi adaylarının seçilme ihtimali kuvvetli bir ihtimal olarak değerlendirilmişti⁵²². İstanbul'da seçim hazırlıkları sürerken *İstiklal* gazetesinde CHF'nin kendi adaylarını seçtirmek için müntahib-i sanilere (ikinci seçmenler) para verdiği iddiaları ortaya atılmıştı. Üstelik bu iddialar ismi açıklanmayan bir mutemete dayandırılmıştı. CHF İstanbul teşkilatı ise ikinci seçmenlerin çoğunun parti üyesi olduklarını hatırlatarak kesin bir üslupla bu iddiaları reddetmişti. CHF İstanbul Başmutemet Vekili Refik İsmail de benzer bir şekilde röportaj vermiş ve ayrıca örgüt içinde Hakkı Şinasi Paşa'nın adaylığının tartışıldığı söylentilerini yalanlamıştı⁵²³.

10 Aralık 1924'te Şile ve Ömerli'de seçimler gerçekleştirilmiş ve sandıktan Hakkı Şinasi Paşa çıkmıştı⁵²⁴. Sonuç itibariyle 11 Aralık seçimlerinde Hakkı Şinasi Paşa, 1162 oyun 1043'ünü alarak İstanbul milletvekili seçilmişti⁵²⁵. Yeni İstanbul mebusunun mazbatasını 13 Aralık 1924'te hazırlanmıştı⁵²⁶.

Seçim sonuçları CHF tarafında “*Bu neticeden asıl ibret alması lazım gelen muhalefet vadisindeki yaygaraları efkar-ı umumiyyeye isnad edenlerdir*” şeklinde yorumlanmıştı⁵²⁷. İstanbul seçimleri bitmişse de spekülasyonları bitmemişti. Seçimlerden birkaç gün sonra Ali İhsan Paşa'nın daha fazla oy

---

Teftişye'nin kimseye ziyafet vermediğini açıklayacaktı. “Şehremaneti 6 Guruşa Kömür Satdıracak”, **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (No:219), s.4. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin Bütçe Encümeni bu talebi kabul etmeyecekti. “Otomobil Taksimetre Mukavelesi Reddedildi”, **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.4

⁵²² “İntihab Günü Henüz Belli Değil”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.1; “Yeni İstanbul Mebusunun Perşembe Günü İntihabı Muhtemeldir”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.1-2; “İntihabat Hakkında Mebuslarla Birer Mülakat”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.2

⁵²³ “Müntahib-i Sanilere Para Teklif Ediyorlar!!!”, **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.2; “Ali İhsan Paşa da Namzedliğini İlan Etdi”, **Tevhid-i Efkâr**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1243-4271), s.2

⁵²⁴ “Müttefikan İntihab”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.1

⁵²⁵ Ali İhsan Paşa 105, Ziya Molla 2, Ahmet Rıza, Hakim Rıza ve Ömer Sezai Beyler 1 oy almışlardı. “Hakkı Şinasi Paşa Kahir Bir Ekseriyetle Mebusluğa İntihab Edildi”, **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Evvel 1924 (No:215), s.1; “Hakkı Şinasi Paşa Büyük Bir Ekseriyetle Mebus İntihab Edildi!” **Tevhid-i Efkâr**, 12 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1245-4273), s.1,3

⁵²⁶ “Mebusluk Mazbatası”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Evvel 1924 (No:217), s.2

⁵²⁷ “İntihabat Etrafında”, **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Evvel 1924 (No:216), s.3

aldığı ve seçimi kazandığı iddiaları basına yansımıştı⁵²⁸. *Son Telgraf* ise seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddialarını gündeme getirmişti⁵²⁹. Şehremini Emin Bey'e muhalefeti ile tanınan ve hatta Bursa mebusluğunu Emin Beyin kaybettiğine üzüldüğü şeklinde basında esprileri yapılan Ziya Molla Bey'in *Son Telgraf*'a verdiği demeçte "...İstanbul intihabatında gayr-ı meşru vesait müracaat edildiğini kimse iddia edemez. Çünkü İstanbul'da Halk Fırkasına karşı hiçbir zümre mevcut değildi ve mevcut olmak istemedi. Tabii netice böyle olacaktı" diyerek iddialara inanmadığını ifade etmesi (ve ifade şekli) dikkat çekici idi⁵³⁰.

İstanbul'da boş mebusluk için seçim rüzgarlarının estiği 1924 sonbaharı Ankara'da da adeta soğuk siyaset fırtınalarının yaşandığı bir döneme denk düşüyordu. 1 Kasım 1924'ten itibaren Meclis siyaset açısından çalkantılı bir sürece girmişti. Halk Fırkası içinde bütünlük açısından sorunların yaşandığı bu dönemde, Kazım Karabekir ile Ali Fuat Paşaların mebusluğu tercih etmeleri nedeniyle Meclis'te sayısı artan İstanbul mebuslarının şehrin işleriyle ilgilenecekleri yönünde *Vatan* gazetesinde bir telgraf yayımlanmıştı⁵³¹. Buna karşın basında ismi açıklanmayan bir mebusun "*Onlar başka şeylerle iştigale hazırlanıyordular. Fakat...*" ifadesi bölünme ve bu bölünmede İstanbul mebuslarının etkisi açısından değerlendirilebilecek nitelikteydi⁵³². Zaten *Vatan*

---

⁵²⁸ "Ali İhsan Paşa'ya Fazla mı Rey Verilmiş?", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Evvel 1924 (No:221), s.1

⁵²⁹ "İstanbul İntihabatında Yolsuzluk Olduğuna Dair 300 Müntahibin Müracaatı", **Son Telgraf**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:183), s.1

⁵³⁰ "Bursa ve İstanbul İntihabı", **Son Telgraf**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:183), s.3; "Ziya Molla Bey Bile İnanmıyor!"-"Hadiselerin Alaylı Tarafı", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Evvel 1924 (No:221), s.2

⁵³¹ Kazım Karabekir askerlikten değil, Birinci Ordu Müfettişliği'nden istifa ettiğini açıklamıştı. "Ankara'da Henüz Vaziyet İnkışaf Etmemiştir", **Vatan**, 29 Teşrin-i Evvel 1924 (No:557), s.1; "Ali Fuad Paşa da Siyasi Hayata Avdet Ediyor", **Vatan**, 1 Teşrin-i Sani 1924 (No:559), s.1. İstanbul mebusları (Fethi, Rauf, İsmail Canbulat, Yusuf Akçura ve Süleyman Sırrı Beyler) daha önce 11 Aralık 1923'te Ankara'da toplantı yapmışlardı. Bu toplantıda mebuslar İstanbul'un sorunları üzerinde görüş alışverişinde bulunmuşlardı. "İstanbul Mebusları Dün İctima Etdiler", **İkdam**, 12 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9588), s.1. Ocak 1924 sonunda da İstanbul'un geleceğini ele almak üzere toplanmışlardı. "İstanbul'un Atısı", **İkdam**, 1 Şubat 1924 (No:9639), s.1. İstanbul mebusları, Maliye Vekaleti'ne başvurarak bazı taleplerde bulunmuşlardı. "İstanbul Mebuslarının İctimai", **İkdam**, 3 Şubat 1924 (No:9641), s.1. 3 Şubat 1924 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi de o günlerde İstanbul mebuslarının Maliye Vekaleti nezdinde benzer girişimler sergiledikleri üzerinde durmuştu. "İstanbul İktisadiyatının İnkışafı İçin", **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Şubat 1924 (No:1036), s.1

⁵³² *Cumhuriyet*, Kazım Karabekir'in askerlikten istifa ettiğini yazmıştı. "İstanbul Mebusları Ne İle İştigale Hazırlanmışlardı?", **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Sani 1924 (No:176), s.1

o günlerde fırkada bölünme konusunun tartışıldığını yazıyordu⁵³³. Sonuçta 9 Kasım 1924'te 18 mebus fırkadan istifa etmişti ve İstanbul mebuslarından Adnan Bey, Refet Paşa, İsmail Canbulat ve Rauf Beyler istifa edenler arasında önde gelen isimlerdi⁵³⁴.

10 Kasım 1924 tarihli *Vatan*'da İsmail Canbulat'ın, muhabir Ahmet Şükrü'ye yaptığı açıklama yayınlanmıştı. İsmail Canbulat, seçmenlerinin HF'de devam etmelerini istemediklerini söylemişti⁵³⁵. Bunun üzerine İstanbul ikinci seçmenlerinden Tarık Ziya *Cumhuriyet*'te açık mektup yayınlarak, diğer İstanbul mebusları ile beraber Gazi'nin aday göstermesinden dolayı hatta Gazi'nin "*kefaletiyle*" seçtiklerini belirtmişti. Bu kararı alırken kendileriyle görüşülmediğini hatırlatmış ve Canbulat'a İstanbul'a gelerek ikinci seçmenlerle görüş alışverişinde bulunmasını tavsiye etmişti. Mektupta İstanbul'da çoğunluğun Canbulat ile aynı fikirde olmadığı ortaya çıkarsa şehrin mebusluğundan istifa etmesi gerektiği gibi bir uyarı dikkat çekiyordu⁵³⁶.

Halk Fırkası'nın adının Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) haline geldiği 10 Kasım 1924 tarihli toplantıda Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey, Rauf Bey'e yüklenmişti. Mondros'u imzalamasından sonra İstanbul'da duramayacak hale geldiğini ve "... *paçavra gibi İstanbul'dan*" atıldığını söylemişti. Kuşkusuz bunlar Ankara-İstanbul ikileminin altında yatan asıl tarihsel gelişmelerle ilgili örneklerdi⁵³⁷. Dolayısıyla Hilafetin kaldırılmasından bir süre sonra Ankara mebusu Ali Fuat Paşa ile İstanbul mebusları Kazım Karabekir ve Refet Paşalarla Rauf Bey'in yolları devrim sürecini yürüten Ankara ve CHF

---

⁵³³ "Fırka'da İftirak Meselesi Ciddiyetle Mevzu-i Bahs Oluyor", *Vatan*, 3 Teşrin-i Sani 1924 (No:561), s.1

⁵³⁴ "Halk Fırkası Fiilen İnkısam Etdi", *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i Sani 1924 (No:183), s.1; "Kabineye Adem-i İtimad Reyi Verenler Fırka'dan Ayrılıyorlar", *Vatan*, 10 Teşrin-i Sani 1924 (No:568), s.1. 15 Kasım'da da bazı istifalar yaşanmış toplam sayı 21'e ulaşmıştı. "Fırkadan İstifalar", *Cumhuriyet*, 16 Teşrin-i Sani 1924 (No:189), s.2. İstifalar bir süre daha sürmüştü. "Fırka'dan İstifa Edenler", *Cumhuriyet*, 20 Teşrin-i Sani 1924 (No:193), s.1; "Halk Fırkası'ndan İki İstifa Daha", *İkdam*, 20 Teşrin-i Sani 1924 (No:9925), s.1; "Uğurlar Olsun!", *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Sani 1924 (No:202), s.1

⁵³⁵ "Kabineye Adem-i İtimad Reyi Verenler Fırka'dan Ayrılıyorlar", *Vatan*, 10 Teşrin-i Sani 1924 (No:568), s.1

⁵³⁶ "Bir Müntahib-i Saninin Açık Mektubu", *Cumhuriyet*, 11 Teşrin-i Sani 1924 (No:184), s.2

⁵³⁷ **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**, s.608-609; "Halk Fırkası'nın Namı Cumhuriyet Halk Fırkası'na Tebdil Edildi", *Cumhuriyet*, 11 Teşrin-i Sani 1924 (No:184), s.3

cephesinden ayrılmıştı⁵³⁸ ki bu ayrılış siyasal açıdan Ankara-İstanbul ikilemini sürükleyecekti.

Bu gelişmelerle daha önce İstanbul basınında çıkan haberlerin doğruluğu da bir ölçüde görülmüş oldu. Artık Kasım ortalarında yeni bir fırka haberleri iyice yaygınlaşmıştı⁵³⁹. Gerilimli bir siyasi ortamın hüküm sürdüğü muhalefet partisinin kurulma aşamasında hasta olan Rauf Bey 14 Kasım'da İstanbul'a gelmişti⁵⁴⁰. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye, İstanbul milletvekili olması nedeniyle Rauf Bey'in hatırını sorması için ikinci başkanları görevlendirmişti⁵⁴¹. Bu karar, hem içerik hem şekil açısından *İkdam* tarafından eleştirilmiş; kararın resmi bir niteliğe kavuşturulmaması gerektiği savunulmuştu⁵⁴². Öte yandan Rauf Bey'i ziyaretle görevli olan Sadeddin Ferit Bey, alınan karardan kendisinin haberdar edilmemesi ve kararın kendisine geç bildirilmesi nedeniyle Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin 26 Kasım 1924 tarihli toplantısında sitemde bulunmuştu. Bununla birlikte alınan kararı yerine getirmiş ve bundan dolayı da Rauf Bey, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'ye bir teşekkür mesajı yollamıştı⁵⁴³.

---

⁵³⁸ Rauf Bey ile İsmet Paşa arasındaki Lozan günlerine kadar inen anlaşmazlıklarla, Dahiliye Vekili Ferit Bey hakkında basında çıkan iddialar bu ayrılığı etkileyen unsurlar içinde idi. Güz, **a.g.e.**, s.181,193-195,197-200

⁵³⁹ “Yeni Fırka Programını Hazırlamakla Meşgul”, **Vatan**, 9 Teşrin-i Sani 1924 (No:567), s.1; “Yeni Fırka Programını Hazırlamakla Meşgul”, **Vatan**, 11 Teşrin-i Sani 1924 (No:569), s.1,2; “Yeni Fırka Programını İkmal Etdi”, **Vatan**, 12 Teşrin-i Sani 1924 (No:570), s.1; Ahmed Şükrü, “Yeni Fırkanın Programı Ne Olacaktır?”, **Vatan**, 12 Teşrin-i Sani 1924 (No:570), s.2; “Yeni Fırkanın Teşkiline Dair Müsbet Bir Şey Yok”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1924 (No:186), s.3. HF'nin bölünmesi yönündeki haberler oldukça gerilere uzanmaktadır. Nitekim Hilafet'in kaldırılmasının hemen ardından, 1924 Mart sonlarında *İkdam*'da fırkanın bölünmesi ihtimalini değerlendiren bir haber yayınlanmıştı. “Halk Fırkası İkiye mi Ayrılıyor?”, **İkdam**, 25 Mart 1924 (No:9692), s.1. Nurettin Güz ise muhalefet partisi haberlerinin 1924 Eylül başlarına kadar indiğini vurgulamaktadır. Güz, **a.g.e.**, s.201. Halk Fırkası'nda yaşanan istifalardan sonra *Cumhuriyet*, söylentilere dayanarak İstanbul'u muhalefetin faaliyet merkezi olarak değerlendirmiş ve İstanbul basınının fırkanın nizamnamesinden “*emri vaki gibi bahsettikleri*”ni aktarmıştı. “Muhelif Fırka”, **Cumhuriyet**, 17 Teşrin-i Sani 1924 (No:190), s.1

⁵⁴⁰ “Rauf Bey Dün Şehrimize Geldi”, **İkdam**, 15 Teşrin-i Sani 1924 (No:9920), s.1

⁵⁴¹ “Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'de Hararetli Müzakerat”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Sani 1924 (No:193), s.3

⁵⁴² “Kaş Yaparken Göz Çıkarmayalım!”, **İkdam**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:9926), s.1; “Kaş Yaparken Göz Çıkarmayalım”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Sani 1924 (No:195), s.3

⁵⁴³ “Cemiyet-i Belediye'de”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1924 (No:200), s.2. Tramvay ücreti meselesi nedeniyle Ankara'da bulunan Darülfünun temsilcilerine, dört fakülteye bağlı kalabalık bir grubun Darülfünun öğrencileri adına Rauf Bey'i ziyaret etmeleri hakkında soru sorulmuştu. Temsilci gençler, Darülfünunu temsil eden grup ya da cemiyetlerle ziyaretin bir ilgisi olmadığını, Rauf Bey'i bir gazeteci, iki öğrenci ve üç hanımın ziyaret ettiğini söylemişlerdi. “Darülfünun Talebesi ve Rauf Bey”, **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Sani 1924 (No:201), s.2

Rauf Bey'in İstanbul'a gelişinden bir süre sonra 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştu⁵⁴⁴. O günlerde İsmail Canbolat⁵⁴⁵, Rauf Bey⁵⁴⁶ ve Refet Paşa⁵⁴⁷ gibi muhalif isimler İstanbul'da toplanmışlardı. Refet Paşa, *Cumhuriyet* muhbirine verdiği demeçte Ankara'nın “*merkez-i hükümet olacak bir yer olmadığından dolayı İstanbul'un makarr-ı hükümet olmasına taraftar olduğunu*” söylemişti. Basında demecin bu yönü, başkentin yeri hakkındaki yaklaşımın partinin programına koyulacağı yorumlarına yol açmıştı⁵⁴⁸. Nitekim Falih Rıfki “*Yeni Türk tarihinin istikameti üzerinde müessir bir rol oynayan İstanbul ve Ankara meselesi yepyeni bir fırkaya tek başına bir program olmak kuvvetindedir*” yorumunu yapmıştı. Refet Paşa ise 21 Kasım 1924 tarihli *Tevhid-i Efkar*'daki demecinde “*Ben şahsım itibariyle, memleketin selameti nokta-i nazarından İstanbul'u, İstanbul'un selameti nokta-i nazarından da Ankara'yı tercih ederim. İstanbul'un selameti nokta-i nazarını iktisadi sebeplerden düşünüyorum. İstanbul, gerçi ızdırab çekiyor. Fakat kendi kendine... Eğer merkez-i hükümet yine İstanbul olursa, yine eski memuriyet hastalığı baş gösterecek ve iktisadiyat müteessir olacaktır*” diyordu. Falih Rıfki bu açıklamayı şöyle yorumlamıştı: Türkiye'nin menfaati için İstanbul başkent olmalıdır, Ankara Türkiye'nin menfaatine uygun değildir. Fakat İstanbul kendi başına terk olunursa, kendi başının çaresine bakmak yolunu bulacağından Ankara'nın başkent oluşu İstanbul'un yararınadır⁵⁴⁹.

Kasım sonlarına doğru tartışmaya *Orient News* gazetesi de katılmıştı. Gazete yeni fırkanın ileri gelenlerinden Refet Paşa'nın İstanbul'a geldiğinde başkent olarak bu şehri tercih ettiğini, O'nun gibi birçok Türkün İstanbul'un başkent yapılması halinde ticaretin ve siyasi durumun “*son derece kesb-i salah*

---

⁵⁴⁴ “Yeni Teşekkül İden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Beyannamesi”, **Vatan**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:576), s.1; “Yeni Fıkra Programını Neşretti”, **İkdam**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:9923), s.1

⁵⁴⁵ “İsmail Canbolat Bey”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Sani 1924 (No:193), s.2

⁵⁴⁶ “Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'de Hararetli Müzakereler”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Sani 1924 (No:193), s.2

⁵⁴⁷ Kuruluşun hemen arkasından 20 Kasım 1924'te Refet Paşa da İstanbul'a gelmişti. “Muhalefet Erkanından Biri Daha Geldi”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:194), s.1

⁵⁴⁸ “Muhalefet Erkanından Biri Daha Geldi”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:194), s.1

⁵⁴⁹ Falih Rıfki ise aksini düşünüyordu. Şöyle ki, Ankara'nın başkent olması, şehir olarak ve geçici bir süre İstanbul'un zararınadır. Fakat Türkiye'nin menfaatinedir. Türkiye'nin yararına olan İstanbul'un menfaatine olmalıdır. İstanbul'un iktisadi gelişimi şehri kurtaracaktır. Falih Rıfki, “Gayr-i İhtiyari İfşaat”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Sani 1924 (No:195), s.2; “İstanbul Yeni Bir Korku Geçirecek mi?”, **Tevhid-i Efkar**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:1224-4252), s.3

edeceğinden emin” bulduklarını yazacaktı. Ayrıca gazete, İstanbul’a karşı stratejik açıdan daha güçlü bir konumda bulunan Ankara’nın gerçekten güçlü bir düşmana engel teşkil etmeyeceğini ileri sürüyordu⁵⁵⁰.

Falih Rıfki ise 28 Kasım’da “*Üç gündür İstanbul şehrine yağmur ve muhalif yağıyor... Muhalifler İstanbul’daki bazı zümrelerin cazib istikbal, teşyi-i merasimi ve akşam davetleri içinde Ankara meraretini [acılığını, tatsızlığını] unutmak ve bir şey yapmış olduklarını zannedebilmek için İstanbul’a gelmekdedirler*” ifadeleriyle muhaliflerin İstanbul’a gelme sebeplerini yorumlamıştı⁵⁵¹. O dönemde Kılıçzade Hakkı Bey *Hürfikir*’de Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa ile gerçekleştirdiği bir mülakatı yayınlamıştı. Paşa, yaşanan gergin ortam içinde siyasal krizin yanı sıra “*bilhassa İstanbul matbuatının müsbet bir şey ifade etmeyen neşriyatından*” duyduğu üzüntüyü dile getirmişti⁵⁵².

TCF’nin Ankara Mebusu Ali Fuat Paşa dışında Kazım Karabekir ile Refet Paşa, Rauf, Adnan, İsmail Canbulat Beyler İstanbul mebusu idiler. Hemen hepsi yeni fırkanın ileri gelenleri içinde yer almışlardı. Bununla birlikte İstanbul mebusları diğer vilayet temsilcilerine göre yeni fırka içinde kesin bir sayısal ağırlığa sahiplerdi⁵⁵³. Bu ağırlığın bir uzantısını yansıtacak şekilde TCF’nin kuruluşundan itibaren partiler arasındaki sürtüşme temalarından biri İstanbul olmuştu. Nitekim o günlerde bir İstanbul mebusunun “*Korkarım İstanbul ikinci bir korku daha geçirecek*”⁵⁵⁴ sözü basının gündemini belirlemiştir⁵⁵⁵. Bu söz önce Bolu Mebusu Falih Rıfki ile ilişkilendirilmiş⁵⁵⁶,

---

⁵⁵⁰ “Böyle Bir Mesele de Var mı?”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1924 (No:196), s.2. Başvekil Fethi Beyin *Orient News*’in geçici olarak kapatılması hakkındaki değerlendirmesi için Bkz.: Yeni Başkent’e ve Meşruluğuna Reddiye: Elçilikler Sorunu.

⁵⁵¹ Falih Rıfki Ankara ile İstanbul arasındaki farkı bir İtalya’nın mektubundaki “... *çünkü İstanbul Ankara’ya Milano’dan daha uzaktır*” şeklindeki alıntıyla anlatmıştı. Yazar, İstanbul’un kibar çevrelerinde “*Ankaralı*”nın aşağılandığını, küçük görülerek günümüzün ifadesiyle ötekileştirildiğini anlatmıştı. Yine Falih Rıfki, Ankara’nın “*alamet-i farikasının*” kalpak olduğunu ve bazılarının kalpaktan vazgeçerek “*kırmızı serpuşa*” döndüklerinden bahsetmişti. Falih Rıfki, “Acaba Muhalifler İstanbul’a Niçin Geliyor?”, **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Sani 1924 (No:201), s.2

⁵⁵² “Gazi Paşa Hazretleri”, **Cumhuriyet**, 29 Teşrin-i Sani 1924 (No:202), s.1; “Reis-i Cumhur Nezdinde”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Teşrin-i Sani 1924 (No:4260-1232), s.3

⁵⁵³ Tunçay, **a.g.e.**, s.113-114

⁵⁵⁴ “İstanbul’un Renksiz Bir Mebusu Diyor ki:”, **Son Telgraf**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:154), s.1

⁵⁵⁵ *Cumhuriyet* ifadeyi “*İstanbul’da yakında bir korku daha geçireceğiz*” şeklinde almıştı. “Korku Şaiyası”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1924 (No:196), s.2. *Tevhid-i Efkar* ise konu hakkında şu manşeti atmıştı: “*Başımıza Gelenler! İstanbul Bir Korku Daha mı Geçirecek miş?..*”. Gazete İstanbul’un renksiz bir mebusunun “*Korkarım, ki İstanbul ikinci bir korku daha geçirecek!*” dediğini aktarıyordu. **Tevhid-i Efkar**, 19 Teşrin-i Sani 1924 (No:1222-4250), s.1

daha sonra bu sözü kimin söylediği hakkındaki tahminler içinde İstanbul mebusları Ali Rıza, Hamdullah Suphi ve Yusuf Akçura'nın adları geçmişti. Basına açıklama yapan Hamdullah Suphi bu haberin tehzibi konusunda “*kendi nefsimize hüürnetsizlik add etdik*” diyecekti⁵⁵⁷.

TCF açısından ise şehrin konumu, Ahmet Şükrü Bey'in basın demecinde yerini bulmuştu. Fırkanın İstanbul, İzmir ve Trabzon örgütlenmesi ile görevlendirilen İzmit Mebusu Ahmet Şükrü Bey, fırkanın şehirdeki durumuna yönelik bir soruyu “... *İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul matbuatının hissiyatını nazar-ı dikkate alarak fırkamızın İstanbul'da halkın emniyet ve rağbetini celb edeceğini şübhesiz görüyoruz!...*” sözleriyle cevaplandırmıştı⁵⁵⁸. Bu ifade aynı zamanda iki fırka ilişkilerinde İstanbul'un koordinatlarını belirliyordu.

Abdurrahman Şeref Bey'in 18 Şubat 1925'te⁵⁵⁹ vefatı üzerine yine bir İstanbul milletvekilliği boşalacaktı⁵⁶⁰. Hemen ardından Şehremini Emin Bey, Abdülhak Hamit, Uşakzade Halit Ziya ve Refik İsmail Beyler hakkında söylentiler baş gösterecekti⁵⁶¹. İstanbul CHF örgütü ise 1925 Şubat sonlarında hemen hazırlıklara yönelmişti⁵⁶². Seçim için resmi tebliğ gelmemişse de CHF

---

⁵⁵⁶ Bu tartışma birkaç günde “*Renksiz mebuslardan birinin güya 'korkarım ki İstanbul ikinci bir korku daha geçirecek' dediği*” şekline bürünmüş ve tartışmalara renksizlik konusu da karışmıştı. “İstanbul Yakında Bir Korku Geçirecektir”, **Vatan**, 22 Teşrin-i Sani 1924 (No:580), s.1; “Kim Renksiz?”, **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Sani 1924 (No:198), s.3

⁵⁵⁷ “İstanbul'un Renksiz Mebusu Aceb Kim Olsa Gerek?”, **Tevhid-i Efkâr**, 20 Teşrin-i Sani 1924 (No:1223-4251), s.1; “Kim Renksiz?”, **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Sani 1924 (No:198), s.3

⁵⁵⁸ “Terakkiperverler İzmir İntihabını Kazanabilecekler mi?”, **Tevhid-i Efkâr**, 24 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1257-4285), s.1,2; Yunus Nadi, “Şükrü Beyin Beyanâtı”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1924 (No:228), s.1

⁵⁵⁹ **TBMM ZC**, C.14, İ:60, 19.2.1341/1925, s.139,141; “Abdurrahman Şeref Bey Vefat Etdi”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1925 (No:284), s.1; “Abdurrahman Şeref Bey”, **Tevhid-i Efkâr**, 19 Şubat 1925 (No:1314-4342), s.1

⁵⁶⁰ Şehremini Emin Bey'in Avrupa gezisi nedeniyle bu seçimin ertelenmesi gündemde idi. “İki Münhal Mebusluk”, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1925 (No:285), s.1; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.3

⁵⁶¹ Bu söylentilere rağmen, adayın Fırka Divanı'nda görüşülüp belirlendikten sonra İstanbul merkezine bildirilmesi prensibi geçerli idi. Öte yandan TCF'nin ne yapacağı da basında tartışılmış hatta kararsızlıkları ve aday açıklamaları espri konusu olmuştu. “Münhal Mebusluk”, **Tevhid-i Efkâr**, 21 Şubat 1925 (No:1316-4344), s.1; “İstanbul Mebusluğu İçin Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1925 (No:287), s.1; “Şehrimizde İntihabat Hazırlıkları Başlıyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 22 Şubat 1925 (No:1317-4345), s.1,2; “İstanbul Mebusluğu”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1925 (No:288), s.2. Emin Bey hakkında daha sonra vali olacağı söylentileri çıkmıştı. “Emin Bey Vali mi Oluyor?”, **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1925 (No:326), s.2

⁵⁶² Refik İsmail Bey, Dahiliye Vekaleti'nden her an seçim talimatı gelebileceği için Şehremini Emin Bey'in gezisini ertelemesi gerektiğini belirtmişti. Ayrıca TCF'nin adayını dört gözle beklediklerini böylece CHF İstanbul örgütünün boşaldığı gibi iddiaların gerçek yüzünün görüneceğini söylemişti. “Refik İsmail Bey”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1925 (No:289), s.1. **Vatan** ise gezinin ertelendiğini yazmıştı. “Seyahat-i Emanetpenahi Geri mi Kalıyor?”, **Vatan**, 20 Şubat 1925 (No:670), s.1

cephesinde Mart'ın ilk günlerinde de seçim hazırlıkları sürdürülmüştü. Bu arada adaylık için başvuranların isimlerinin Ankara'ya Fırka Divanı'na aktarıldığı söylentilerinin ortaya çıkması kuşkusuz örgüt içinde çeşitli hazırlıkların yürütüldüğünün göstergesiydi. CHF dışında yeni seçim için eczacılar, baytarlar, işçiler gibi bütün kesimler kendi adaylarını çıkartma çabası sergilemişlerdi. TCF'de de çeşitli hareketlilikler yaşanmıştı⁵⁶³. Bu seçim hazırlığı süreci, Kadınlar Birliği'nin kadınların siyasal hakları açısından propaganda yaptığı bir dönem niteliğini kazanmıştı. Bu propagandanın temel argümanı Nezihe Muhittin ile Halide Edip'in adaylığı ihtimali olmuştu⁵⁶⁴.

İstanbul'da boş mebusluklar için örgütler düzeyinde hazırlıklar sürerken Fethi Bey de Paris Büyükelçiliğine tayini nedeniyle istifa etmişti⁵⁶⁵. Ancak bir süre sonra boş milletvekillikleri için seçimin TBMM'nin Ekim toplantılarından önce Eylül başlarında yapılacağı haberleri basına sızmıştı⁵⁶⁶. Zaten CHF 13. Mıntıka Müfettişi Refik İsmail Bey de TBMM'nin açılışından önce boş mebusluklar için seçim yapılacağını ve kendilerine fırka teşkilatından 11 başvuru olduğunu açıklamıştı⁵⁶⁷. 1925 Eylül ayı sonlarına doğru milletvekilliği için yine Şehremi Emin Bey'in adı geçmeye başlamıştı. Emin Bey ise -daha önce adaylığı söz konusu olduğu zaman söylediklerine benzer şekilde- başladığı işleri bitirmeden gidecek durumda olmadığını söyleyecekti⁵⁶⁸.

1925 Eylül sonlarında boş İstanbul mebuslukları için seçim yapılacağıın ilanı CHF teşkilatını yeniden harekete geçirmişti. Müntahib-i saniler fırka merkezi ile irtibat kurmuşlar ve -aynı zamanda mebus adayı olan Üsküdar Mutemeti Hakim Rıza Bey de çeşitli etkinlikler içine girmişti⁵⁶⁹.

---

⁵⁶³ "İstanbul Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 1 Mart 1925 (No:294), s.2; "İstanbul Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 3 Mart 1925 (No:296), s.2

⁵⁶⁴ "Kadınlar ve Mebusluk", **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1925 (No:290), s.1-2. 10 Nisan 1925'te Kadınlar Birliği başkanı Nezihe Hanım gezmek ve görmek amacıyla Ankara'ya gitmişti. "Kadınlar Birliği Reisesi Ankara'ya Gitdi", **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1925 (No:335), s.2

⁵⁶⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.12.17; **TBMM ZC**, C.16, İ:88, 26.3.1341/1925, s.227,230; "Büyük Millet Meclisi Müzakerati", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1925 (No:320), s.3; "8 Münhall Mebusluk", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1925 (No:357), s.1. *Vatan* ise 11 Mart'ta Paris Sefareti'ne tayin edilen Fethi Beyin istifa edeceğini yazmıştı. "Münhall Mebusluklar", **Vatan**, 11 Mart 1925 (No:689), s.1

⁵⁶⁶ "Münhall Mebusluklar İntihabı", **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1925 (No:372), s.3

⁵⁶⁷ "Münhal İstanbul Mebuslukları", **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1925 (No:489), s.2

⁵⁶⁸ "Fırka Divanı", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1925 (No:493), s.2; "Emin Beyin Namzedliği", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1925 (No:496), s.4. Hemen sonrasında Kasım ayında da boş mebusluklar için Emin Beyin adı geçse de CHF'nin adayları içinde tercih edilmeyecekti. "Mebus Namzedleri", **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1925 (No:554), s.1

⁵⁶⁹ "İntihab Günü Henüz Taayyün Etmedi", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1925 (No:501), s.2. Hakim Rıza Bey, yapılan seçimlerde Kütahya milletvekilliğini kazanacaktı. "Hakim Rıza Bey",

25 Eylül 1925'te CHF Divanı Ankara'da toplanmıştı. Fırkanın Ankara adayı eski Belediye Reisi Ali Bey (Kütükçüoğlu), İstanbul adayları ise Hariciye Vekaleti Müsteşarı Tefvik Kamil (Koperler) ile Edip Servet (Tör) Beylerdi. Bu arada CHF Üsküdar Vilayet Mutemeti ve İstanbul Tayyare Reisi Hakim Rıza Efendi Kütahya mebusluğuna aday gösterilmişti⁵⁷⁰.

26 Eylül 1925'te ise Dahiliye Vekaleti tarafından vilayetlere seçim için emir verilmişti. CHF de namzetlerini mahallerine bildirmişti. Bu emirden sonra İstanbul'da Şehremini Emin Bey başkanlığında seçim için gereken düzenlemeler gerçekleştirilecekti⁵⁷¹. Emin Bey, Vali ile görüştüktan sonra İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişyesi üyelerini 28 Eylül tarihinde yapılacak toplantıya davet etmişti. Heyet-i Teftişye'de ise değişiklikler olmuştu. Meclis-i Umumi-i Vilayet'ten katılan dört üyeden Hayri ve Ziyaüddin Beyler yerlerini korumakla birlikte diğer iki üye değişmişti. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'den ise Rasim, Hafız Kemal Beylerle bir kişi daha değiştirilerek yerlerine yenileri görevlendirilmişti. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'den İhsan, Abdurrahman Naci ve Ali Ulvi Beyler yerlerinde kalmışlar, Hisar Daire-i Belediyesi'nden Kazım, Kadıköy Daire-i Belediyesi'nden Halis ve Üsküdar'dan Hafız Ali Rıza Beyler değiştirilenlerin yerlerini almışlardı. Böylece Emin Beyin ifadesiyle Heyet-i Teftişye yarı yarıya değişmişti. Heyet-i Teftişye'nin Umur-ı Tahririye ve Muamelat-ı İdariesine bir önceki seçimde olduğu gibi Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Başkanlığı Tarık ve İktisat Müdür Muavini Mübahat Beyler atanmışlardı⁵⁷². Daha sonra seçimin idare işlerini düzenlemek üzere Hüsameddin Paşa ile Ali Rıza ve Heyet-i Teftişye Katib-i Umumisi Tarık Beylerin üye oldukları başka bir komisyon kurulmuştu⁵⁷³.

28 Eylül tarihli toplantıda müntahib-i sanilerin listelerinin çıkarılması/kopyalanması, Heyet-i Teftişye'nin faaliyetinin resmi ilanı, Şile, Kartal, Gebze gibi kazalarda da gereken çalışmaların yürütülmesi ve zorunlu

---

Cumhuriyet, 6 Teşrin-i Evvel 1925 (No:507), s.2; “Yeni Kütahya Mebusu”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:510), s.1

⁵⁷⁰ Divanda müfettişlikler, vilayet kongreleriyle kurulan idare heyetleri, 1925 Fırka Bütçesi gibi konular üzerinde de durulmuştu. “Mebus Namzedleri”, **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1925 (No:497), s.1; “Hakim Rıza Bey”, **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1925 (No:498), s.2

⁵⁷¹ “İntihabat Emri Verildi”, **İkdam**, 27 Eylül 1925 (No:10228),s.1; “İntihabat İçün Vilayetlere Emir Verildi”, **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1925 (No:498), s.1

⁵⁷² “İntihab Heyet-i Teftişyesi Toplandı”, **İkdam**, 29 Eylül 1925 (No:10230), s.1,2; “İstanbul'da İntihabat Hazırlığına Başlandı”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1925 (No:499), s.2

⁵⁷³ “İntihabat 8 ve 12 Teşrin-i Evvel'de Yapılacak”, **Cumhuriyet**, 1 Teşrin-i Evvel 1925 (No:502), s.1-2

masraf olarak 50'şer lira dağıtılması kararlaştırılmıştı⁵⁷⁴. Seçim işlemleri için 2000 lira masraf öngörülmüştü⁵⁷⁵. Seçimler İstanbul'a bağlı kazalarda 8 Ekim'de, İstanbul'da ise 11 Ekim'de yapılacaktı. Aynı sıralarda İstanbul CHF merkez örgütü kazalardaki etkinliklerine hız kazandırmıştı. İlk aşamada Hakim Rıza Bey, Ömerli, Buzhane ve Arnavutköy'de faaliyet göstermiş⁵⁷⁶ ve daha sonra müntahib-i sanilerle görüşmüştü⁵⁷⁷.

Hüsamettin Paşa, A. Rıza ve Tarık Ziya Beylerden oluşan komisyon seçim tören ve programını Ekim'in ilk günlerinde tamamlamıştı⁵⁷⁸. İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesi, 4 Ekim'de toplanarak İstanbul'a bağlı mıntikalarda seçimler sırasında Heyet-i Teftişiyeye'den üye bulunması kararı almıştı. Kartal'da Halis, Gebze'de Şehremini Emin ve Abdurrahman Naci, Ömerli ve Şile'de Ulvi ve Tarık Beyler görevlendirilmişlerdi. Müntahib-i saniler için gereken prosedür de tamamlanmıştı. Hüsameddin Paşa, Tarık Ziya ve A. Rıza komisyonunun hazırladığı program bazı değişikliklerle kabul edilmişti⁵⁷⁹.

5 Ekim 1925'te CHF, İstanbul'daki iki boş milletvekilliği için adaylarını Refik İsmail Bey'in sunduğu bir dilekçe aracılığı ile Heyet-i Teftişiyeye'ye bildirmişti⁵⁸⁰. O dönemde Ankara'daki seçimler İstanbul'a göre daha önce başlatılmıştı⁵⁸¹. Ankara'da kazalarda seçimler yapılırken merkez seçimi, Bursa gezisindeki Mustafa Kemal Paşa'nın oy kullanabilmesi için en

---

⁵⁷⁴ "İntihabat Hazırlığına Resmen Başlandı", **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1925 (No:500), s.1

⁵⁷⁵ "İntihab Günü Henüz Taayyün Etmedi", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1925 (No:501), s.2

⁵⁷⁶ *Cumhuriyet* ise ilk aşamada İstanbul merkez seçimi için 12 Ekim gününü ilan etmişti. "İntihabat 8 ve 12 Teşrin-i Evvel'de Yapılacak", **Cumhuriyet**, 1 Teşrin-i Evvel 1925 (No:502), s.1-2; "İki Münhall Mebusluk İçün İntihabat", **Cumhuriyet**, 2 Teşrin-i Evvel 1925 (No:503), s.2; "İstanbul İntihabı", **İkdam**, 7 Teşrin-i Evvel 1925 (No:10238), s.1; "İntihabat Bu Gün", **İkdam**, 11 Teşrin-i Evvel 1925 (No:10242), s.1

⁵⁷⁷ "Hakim Rıza Beyin Müntahib-i Sanilerle Temasları", **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Evvel 1925 (No:504), s.2

⁵⁷⁸ "İntihab Merasimi Programı", **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1925 (No:505), s.2

⁵⁷⁹ Heyet-i Teftişiyeye'ye mebusluk için Enveri adında bir aday başvuru yapmıştı. Daha sonra Askeri Kaymakamlıktan emekli Mahmut Maan Bey dilekçe vermişti. "Münhal Mebusluklar", **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Evvel 1925 (No:506), s.2; "Mülhakatda İntihab Bugün Başlıyor", **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Evvel 1925 (No:509), s.2. Eski Evkaf Müdürü Enveri Bey, CHF teşkilatına dahil olduğunu açıklayacaktı. "Gebze Müntahib-i Sanilerinin Bir Talebi", **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:510), s.1

⁵⁸⁰ "Fırka Namzedleri Heyet-i Teftişiyeye Bildirildi", **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1925 (No:507), s.2

⁵⁸¹ "Ankara'da İntihabat Başladı", **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1925 (No:507), s.2; "Ankara Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 12 Teşrin-i Evvel 1925 (No:513), s.2

sona bırakılacaktı⁵⁸². Anadolu gezisinden döndükten sonra 26 Ekim’de Mustafa Kemal Paşa’nın müntahib-i sani olarak oy kullandığı seçimi, CHF adayı Ali Bey kazanmıştı⁵⁸³.

İstanbul’daki Ömerli, Şile, Kartal ve Gebze seçimlerinde de sandıktan CHF’nin adayları Edip Servet ile Tefvik Kamil Beyler çıkmıştı. Bağımsız adaylar ise hiç oy alamamıştı⁵⁸⁴. İstanbul merkez seçimleri de beklendiği gibi CHF’nin adaylarının kazanmasıyla sonuçlanacaktı. Seçime 1131 kişi katılmış ve Tefvik Kamil ile Edip Servet Beylere 1125 oy verilmişti. Böylece -diğer adaylara hiç oy çıkmayan bu seçimde- Fethi Bey ile Abdurrahman Şeref Bey’den boşalan koltuklar doldurulmuştu⁵⁸⁵.

Seçim sırasında ilginç bir gelişme yaşanacaktı. Gebze müntahib-i sanileri birleşerek, ikinci seçim devresinde Mustafa Kemal Paşa’nın listesinde bulunmalarından dolayı oy verdikleri mebuslardan daha sonra TCF’ye geçenlerin oylarının geri alınmasına ve bu mebusların istifaya davet edilmesine karar vermişlerdi. Gebze müntahib-i sanileri etkinliklerini artırabilmek için İstanbul müntahib-i sanilerinin de bu karara katılmasını istemişlerdi⁵⁸⁶. Hemen ardından İstanbul müntahib-i sanileri de benzer bir tavır sergilemişlerdi. İstanbul CHF’sine mensup müntahib-i saniler, TCF mebuslarını istifaya davet için bir mazbata hazırlığına girişmişlerdi. Hazırlanacak mazbata TBMM Riyaseti ile CHF Merkez-i Umumisine gönderilecekti⁵⁸⁷. TCF milletvekillerini (Rauf, Adnan, Canbulat Beyler ile Refet ve Kazım Karabekir Paşaları) istifaya davet eden mazbataya 800’ü aşkın müntahib-i sani imza atmıştı⁵⁸⁸. CHF İstanbul Mıntıkası Müfettişi Refik İsmail ise imzaların 900’e ulaştığını ve

---

⁵⁸² “Gazi’nin Reyi”, **Cumhuriyet**, 7 Teşrin-i Evvel 1925 (No:508), s.2; “Gazi’nin Reyi”, **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Evvel 1925 (No:515), s.2

⁵⁸³ “Meclisin İlk Müzakere İdeceği Mesail”, **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Evvel 1925 (No:526), s.1; “Ankara İntihabı ve Gazi’nin Reyi”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Evvel 1925 (No:528), s.1

⁵⁸⁴ Boş olan İstanbul Meclis-i Umumi-i Vilayet üyeliğine de CHF Mutemeti Hacı Nuribeyzade Vahap Bey seçilecekti. “Gebze Müntahib-i Sanilerinin Bir Talebi”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:510), s.1

⁵⁸⁵ “İstanbul Dün İki Mebusunu Mutad Merasimle İntihab Etdi”, **İkdam**, 12 Teşrin-i Evvel 1925 (No:10243), s.1; “Tefvik Kamil ve Edip Beyler İttifak-ı Ara İle Mebus İntihab Edildiler”, **Cumhuriyet**, 12 Teşrin-i Evvel 1925 (No:513), s.1-2. Seçimden sonra mebusların mazbataları hakkında gereken işlemler yapılacaktı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.17

⁵⁸⁶ “Dün Şehrimiz Mülhakatında Mebus İntihabatına Başlandı”, **İkdam**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:10240), s.1; “Gebze Müntahib-i Sanilerinin Bir Talebi”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:510), s.1

⁵⁸⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.18; “İstifaya Davet”, **Cumhuriyet**, 11 Teşrin-i Evvel 1925 (No:512), s.2

⁵⁸⁸ “Tefvik Kamil ve Edip Beyler İttifak-ı Ara İle Mebus İntihab Edildiler”, **Cumhuriyet**, 12 Teşrin-i Evvel 1925 (No:513), s.1-2

aslında bütün müntahib-i sanilerin aynı görüşte olduklarını belirterek “Eğer onlar, şahsi meziyetlerinden dolayı rey aldıklarına kani iseler, yine müntahibleri karşısına çıkarlar ve programlarını söyliyerek rey isterler” açıklamasını yapmıştı⁵⁸⁹.

Ankara cephesinde olumlu karşılanan⁵⁹⁰ müntahib-i sanilerin bu girişimini Necmeddin Sadak “neticesiz” ve “çocukça” bulmuş, yasal düzlemde imkansızlığını değerlendirmişti. Yunus Nadi ise her şeyin kitaplarda yazmadığını belirterek bu girişimin mantıklı yanını ön plana çıkarmıştı. Söz konusu milletvekillerinin CHF listesinden seçime girdiklerini hatırlatmayı ihmal etmemişti⁵⁹¹. Müntahib-i sanilerin bu girişimi basında hukuksal bir tartışmaya dönüşmüş ve böyle bir girişimin hukuksal açıdan bir çerçeve ile belirlenmemiş olması tartışmaları derinleştirmişti. Mustafa Kemal Paşa’nın “Ben bir tarafım” sözünde ifadesini bulan ve devrim süreci içinde Cumhuriyet’in üstünlüğünden yola çıkan görüşler, bu sorunun hukuk ilkeleri çerçevesinde çözülemeyeceğini değerlendirmişlerdi. Öte yandan “İstanbul gibi münevver bir muhitin müntahib-i sanileri imzaladıkları mazbata ile Terakkiperver mebusların inkılabı akim bırakmamaları için bir çare bulunmasını kuvve-i teşriyyeye ihtar” ediliyordu. Bazıları bu baskı karşısında bir fırkadan ayrılan mebusların istifa etmiş kabul edilmesi yönünde bir yasal düzenlemeyi savunmuştu⁵⁹².

İstanbul’da Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’ye üye seçimi hazırlıkları yürütülürken Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey’in 14-15 Aralık 1925 gecesi vefatı⁵⁹³ ile bir İstanbul mebusluğu daha boşalacaktı⁵⁹⁴. Buraya CHF, Anadolu

---

⁵⁸⁹ “Vekillikden Iskat Edilecek Mebuslar”, **Akşam**, 13 Teşrin-i Evvel 1925 (No:2515), s.1; “Milletin İstemediği Üç Beş Mebus”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Evvel 1925 (No:514), s.1

⁵⁹⁰ “Müntahib-i Sanilerin Teşebbüsü”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Evvel 1925 (No:517), s.2. İzmir İstiklal Mahkemesi kararlarını açıkladıktan sonra 18 Temmuz 1926 tarihinde toplanan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’de Adalar Daire-i Belediyesi’nden seçilen Vasfi Raşit Bey şunları söyleyecekti: “... Ceza-i sezarını bulanlar içinde maalesef İstanbul’un da bir mebusu bulunuyor; fakat geçen sene müekkillerimizin hiss-i seliminin bariz bir bürhanı olan bazı mebusları istifaya davet iden müntahib-i sanilerin mazbatasını nazar-ı dikkate alınacak olursa İstanbul halkının İstiklal Mahkemesi önüne celb edilen mebuslarla beraber mütesanid ve hemfikir olmadığı zahir olur.” “Cemiyet-i Belediye’de”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1926 (No:787), s.1

⁵⁹¹ Bu konu iki yazarın gazeteler aracılığı ile karşılıklı yazışmalarına yol açmıştı. Yunus Nadi, “Hanis Mebuslar Hakkında”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Evvel 1925 (No:517), s.1; Necmeddin Sadak, “Yunus Nadi Beye Cevab”, **Akşam**, 18 Teşrin-i Evvel 1925 (No:2520), s.1

⁵⁹² Vasfi Raşid, “Müntahib-i Sanilerin Mazbatası ve Hukuk-ı Esasiye”, **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Evvel 1925 (No:520), s.2

⁵⁹³ “Süleyman Sırrı Beyin İrtihali”, **İkdam**, 16 Kanun-ı Evvel 1925 (No:10304), s.1; Öztürk, **a.g.e.**, s.418

Demiryolları Müdür-i Umumisi Behiç (Erkin) Bey'i aday göstermişti⁵⁹⁵. Dahiliye Vekaleti, İstanbul seçiminin hemen yapılması için Şehremanetine bildirimde bulunduğu⁵⁹⁶ 25 Aralık 1925 tarihli ilanla Şehremaneti İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesini 26 Aralık'ta toplantıya davet etmişti⁵⁹⁷. Heyet-i Teftişiyeye'nin toplantısında seçimin İstanbul'un kazalarında 30 Aralık, merkezde ise 31 Aralık 1925 tarihinde yapılması kararı verilmişti⁵⁹⁸. Hemen önceki seçimde olduğu gibi seçim hazırlıkları için Hüsametdin Paşa, Hafız Ali Rıza ve Tarık Beylerden bir alt komisyon oluşturulmuştu⁵⁹⁹.

30 Aralık'taki kaza seçimlerinde ikinci seçmenlerin hepsi oylarını Behiç Bey'e kullanacaklardı⁶⁰⁰. 31 Aralık'taki İstanbul seçimlerini de Behiç Bey kazanmış ve 1187 oydan 1180'ini almıştı⁶⁰¹. Behiç Bey 1926 Ocak ortasında Nafia Vekilliği'ne tayin edilecekti⁶⁰². Kısa bir süre sonra, 30 Ocak'ta İstanbul Mebusu Adnan Bey'in sağlık gerekçesi ile istifası kabul edilince yeni bir seçim gündeme gelmişti⁶⁰³. Bu seçimin Cemiyet-i Umumiye-i Belediye seçimlerinin gerçekleştirilmesi ardından yeni bir İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesi'nin belirlenmesiyle Şubat sonlarına doğru yapılması uygun görülmüştü⁶⁰⁴. 4 Mart 1926 tarihli CHF Divan toplantısında bu mebusluk için aday olarak İzmir Valisi İhsan Paşa (İhsan Latif Sökmen) uygun bulunmuş⁶⁰⁵ ve 7 Mart 1926'da Vilayet ile Şehremaneti'ne seçim emri gönderilmişti. Vali

---

⁵⁹⁴ “İnhilal İden İstanbul Mebusluğu”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1925 (No:581), s.3; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.484.2

⁵⁹⁵ “İstanbul Mebusluğu”, **İkdam**, 25 Kanun-ı Evvel 1925 (No:10313), s.1; “Miralay Behic Bey”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1925 (No:586), s.1-2

⁵⁹⁶ “İstanbul Mebusu İntihabı”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1925 (No:586), s.2

⁵⁹⁷ “İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesini Davet”, **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1925 (No:586), s.2; “Münhall İstanbul Mebusluğu Hazırlığı”, **Cumhuriyet**, 26 Kanun-ı Evvel 1925 (No:587), s.1-2

⁵⁹⁸ “İstanbul İntihabı”, **İkdam**, 27 Kanun-ı Evvel 1925 (No:10315), s.1; “Mebus İntihabı Perşembe Günü Yapılacak”, **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Evvel 1925 (No:588), s.1-2

⁵⁹⁹ “Mebus İntihabı”, **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1925 (No:589), s.2

⁶⁰⁰ “Mülhakatda Bu Sabah İntihabat İcra Ediliyor”, **İkdam**, 30 Kanun-ı Evvel 1925 (No:10318), s.1; “İstanbul Mülhakatı Dün Reyini Verdi”, **İkdam**, 31 Kanun-ı Evvel 1925 (No:10319), s.1; “Behic Bey Mülhakatda Müttefiken İntihab Olundu”, **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Evvel 1925 (No:592), s.1

⁶⁰¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.484.6; “İstanbul İntihabı Dün İkmal Edildi”, **İkdam**, 1 Kanun-ı Sani 1926 (No:10320), s.1; “Behic Bey İstanbul Mebusu Oldu”, **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Sani 1926 (No:593), s.1-2

⁶⁰² **TBMM ZC**, C.21, İ.41, 14.1.1926, s.154,156; “Büyük Millet Meclisi'nde Dünki Müzakerat”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Sani 1926 (No:607), s.1

⁶⁰³ **TBMM ZC**, C.21, İ.47, 30.1.1926, s.293,295; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.484.8; “Mebuslukdan İstifa”, **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1926 (No:623), s.2

⁶⁰⁴ “İstanbul Mebusluğu”, **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1926 (No:635), s.1

Süleyman Sami (Kepenek) ile Şehremini Muhittin Beyler seçime yönelik görüşmüşler ve Heyet-i Teftişîye'nin Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyelerinden Darülfünun Emini Nurettin Ali, Müderris Şemsettin (İlahiyat Fakültesi Reisi), Niyazi Tevfik, Evrenoszade Vasfi, Raşit, Sıtkı, Abdurrahman Naci, Tevfik, İhsan Beylerle Hüsametdin Paşa'dan oluşması kararlaştırılmıştı⁶⁰⁶. Heyet, 9 Mart'ta çalışmaya başlayacaktı. Heyetin katipliğini Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Katib-i Umumisi Tarık Ziya Bey yürütecekti⁶⁰⁷. İstanbul mebusluğu seçimlerinin 13 Mart'ta kazalarda, 14 Mart'ta ise merkezde yapılması planlanmıştı⁶⁰⁸. Seçimi İhsan Paşa 1200'ün üzerindeki müntahib-i saninin oyu ile kazanmıştı⁶⁰⁹.

İzmir'deki suikast girişimine bağlı olarak İstiklal Mahkemesi'nin kararı ile Rauf Bey'in mahkum olması ve İsmail Canbulat'ın idamından sonra 1926 Temmuz'unda yine İstanbul mebuslukları için seçim yapılması gündeme gelmişti⁶¹⁰.

CHF'nin İstanbul milletvekilleri 1926 Ekim'inde şehirde yoğun faaliyet göstererek, halkla temas etmişler ve şehrin sorunları üzerinde incelemede bulunmuşlardı. Eğitim sorunları, ekmek meselesi göze çarpan başlıklardı⁶¹¹. Mebuslar çalışmaları çerçevesinde çeşitli semt ve kazaları gezmişler, CHF merkezlerinde halkla görüşmüşlerdi⁶¹². Gezilerini Çatalca'ya kadar

---

⁶⁰⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:12.71.14; "Yeni Mebusumuz Ne Vakit İntihab Edilecek?", **Cumhuriyet**, 7 Mart 1926 (No:658), s.1; "Yeni İstanbul Mebusu İntihabı", **İkdam**, 8 Mart 1926 (No:10383), s.1

⁶⁰⁶ "İstanbul Mebusluğu", **Cumhuriyet**, 8 Mart 1926 (No:659), s.1; "Heyet-i Teftişîye", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1926 (No:660), s.2

⁶⁰⁷ "Heyet-i Teftişîye", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1926 (No:660), s.2

⁶⁰⁸ Seçimlere 4 gün kala ilk bağımsız aday da çıkmıştı. "Mebusluk İntihabı Pazar Günü Yapılacak", **Cumhuriyet**, 10 Mart 1926 (No:661), s.1-2; "Mebus Namzedi", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1926 (No:662), s.6

⁶⁰⁹ "Yeni Mebusumuz İhsan Paşa'dır", **İkdam**, 15 Mart 1926 (No:10390), s.1; "İki Rey de Ali İhsan Paşa Aldı!", **Cumhuriyet**, 15 Mart 1926 (No:666), s.1,3

⁶¹⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.8; "İstanbul Mebusları Dün Fırka'da Bir İctima Akd Etdiler", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1926 (No:784), s.1

⁶¹¹ "İstanbul Mebusları", **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Evvel 1926 (No:870), s.1; "Mebuslarımız Faaliyete Geçti", **Cumhuriyet**, 11 Teşrin-i Evvel 1926 (No:871), s.1; "Halk İle Hasbihal", **Cumhuriyet**, 12 Teşrin-i Evvel 1926 (No:872), s.1; "Şehrin Dardleri Birer Birer Döküldü", **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Evvel 1926 (No:873), s.1-2; "Mebuslarla Hasbihaller", **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Evvel 1926 (No:874), s.4; "Halkın Dardleri Tamamen Dinlenmiştir", **Milliyet**, 17 Teşrin-i Evvel 1926 (No:244), s.2

⁶¹² "Mebuslar Bugün Şile ve Ömerli'ye Gidiyorlar", **Cumhuriyet**, 17 Teşrin-i Evvel 1926 (No:877), s.2

uzatmışlar⁶¹³ ve bazı milletvekilleri 24 Ekim’de Ticaret Odasını ziyaret etmişlerdi⁶¹⁴.

Basında uzun süre Refet Paşa’nın istifa edip etmediği haberleri yer almıştı. 23 Kasım’da İstanbul’a gelen TBMM Reis-i Sanisi Hasan Bey (Hasan Saka-Trabzon) istifanın Divan Riyaseti’ne verildiğini fakat henüz Meclis’e sunulmadığını açıklamıştı⁶¹⁵. İstifa Meclis’te 27 Kasım günü okunmuş⁶¹⁶ ve dolayısıyla TBMM’de bir İstanbul mebusluğu daha boş kalmıştı⁶¹⁷.

CHF Divanı 2 Aralık 1926 toplantısında boş mebusluklar için adaylarını belirlemişti. İstanbul mebusluklarına Divan-ı Muhasebat Reisi Fuat (Ali Fuat Ağralı), eski Ankara Şehremini Haydar (Ali Haydar Yuluğ) ve CHF Beyoğlu Heyet-i İdare Reisi ve Mutemet Vekili Ziyaüddin Beyler aday gösterilmişti. Sivas mebusluğu için Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Reis-i Sanisi ve CHF İstanbul Heyet-i İdare Reisi -aynı zamanda Darülfünun İlahiyat Fakültesi Reisi- Şemsettin Bey aday ilan edilmişti. Öte yandan o günlerde seçimler için Dahiliye Vekaleti’nden ilgili vilayetlere emir de çıkmıştı⁶¹⁸. Bunun üzerine İstanbul’da seçim sürecine girilmiş⁶¹⁹ ve 4 Aralık’ta hazırlıklar başlatılmıştı⁶²⁰. Yeni bir düzenlemeye gidilerek Çatalca’nın İstanbul’a, Gebze’nin de Kocaeli mebuslarına oy vermesi kararlaştırılmış⁶²¹ ve 11 Aralık’ta Çatalca’da gerçekleştirilecek seçim için hazırlıklar yapılmıştı⁶²².

11 Aralık’ta İstanbul’a bağlı kazalarda -Şile ve Çatalca-⁶²³, 12 Aralık’ta İstanbul merkezinde yapılan seçimlerde eski Ankara Şehremini Haydar, Divan-

---

⁶¹³ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Evvel 1926 (No:880), s.4

⁶¹⁴ Milletvekillerine iletilen sorunların içinde vergilerin alınmasındaki problemler, okulsuzluk ve yol yetersizliği önemli bir yer tutuyordu. “İstanbul Halkının En Büyük Şikayetleri”, **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Evvel 1926 (No:885), s.1,2

⁶¹⁵ “Meclisin Edirnelilere Selamı”, **Cumhuriyet**, 24 Teşrin-i Sani 1926 (No:914), s.1

⁶¹⁶ **TBMM ZC**, C.27, İ:10, 27.11.1926, s.125,126; “Millet Meclisi’nde”, **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Sani 1926 (No:918), s.2

⁶¹⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.10

⁶¹⁸ “Mühall Mebusluklar”, **İkdam**, 3 Kanun-ı Evvel 1926 (No:10637), s.1; “Fırka Divanı Mebus Namzedlerini Tesbit Etdi”, **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1926 (No:923), s.1

⁶¹⁹ “Yeni Mebuslarımız Perşembeye Kadar Belli Olacak”, **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Evvel 1926 (No:924), s.1,3

⁶²⁰ “İntihabat Hazırlıkları Dün Başladı”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1926 (No:925), s.2

⁶²¹ “Heyet-i Teftişye Dün İlk İctimamı Akd Etdi”, **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Evvel 1926 (No:926), s.1,2

⁶²² “Çatalca’da İntihab Hazırlıkları”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1926 (No:931), s.3

⁶²³ 12 Aralık’taki merkez seçimlerinde ise Üsküdar’da bir Heyet-i Teftişye bulunmadığından Ömerli ve Kartal ikinci seçmenleri oylarını İstanbul’da kullanacaktı. “Mülhakat İntihabı”, **İkdam**, 11 Kanun-ı Evvel 1926 (No:10645), s.1; “İstanbul Mebusluğu”, **İkdam**, 12 Kanun-ı Evvel 1926 (No:10646), s.1; “İntihab, Dün Mülhakatda Neticelendi”, **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Evvel 1926 (No:932), s.1,3

ı Muhasebat Reisi Fuat ve CHF Beyoğlu Heyet-i İdare Reisi Ziyaüddin Beyler boş İstanbul mebusluklarını doldurma hakkını kazanmışlardı. Seçimlerde -merkeze bağlı kazalar dahil- Haydar Bey toplam 1220, Fuat Bey 1219 ve Ziyaüddin Bey 1215 oy almışlardı⁶²⁴.

28 Haziran 1927'de Dahiliye Vekaleti, İstanbul Şehremanetine 1927 genel seçimlerine hazırlık talimatı vermişti⁶²⁵. İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesi, 30 Haziran'da Şehremini tarafından seçilmiş⁶²⁶ ve 2 Temmuz'da toplanmıştı. Heyet-i Teftişiyeye Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'den Darülfünun Emimi Nurettin Ali, İsmail Sıtkı, Abdurrahman Naci, Evrenoszade Vasfi, Tevfik ve Manyaszade Feridun Beylerle Encümen-i Daimi-i Vilayet'den Haşim, Suphi, Ferit ve Ziya Beyler katılmışlardı. Heyete ilgili kanun çerçevesinde dışarıdan da kişiler davet edilmişti. Toplantıya CHF İstanbul teşkilatı reisi ve Sivas Mebusu Şemsettin ile Selahattin Neşet Beyler katılmışlardı. Şemsettin Bey -doğal reis Şehremini Muhittin Bey olduğundan- Heyet-i Teftişiyeye reis vekaletine seçilmişti. Heyet-i Teftişiyeye bundan sonra her gün Şehremaneti'nde faaliyetini sürdürecekti⁶²⁷. Aynı dönemde CHF İstanbul teşkilatı da faaliyete geçmişti. İstanbul mebusları yeni nizamname tadilatı çerçevesinde şehre gelen Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenecekti⁶²⁸. Ankara'da ise seçim hazırlıkları sürerken gündeme nüfus artışına paralel şehirden sekiz milletvekili çıkartılabileceği ihtimali gelmişti⁶²⁹.

Seçim hazırlıkları doğrultusunda Fırka Katib-i Umumisi Safvet Bey mebus adaylığı için başvuruların listesiyle birlikte 29 Temmuz'da İstanbul'a

---

⁶²⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.11; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.14; "İstanbul Mebus İntihabatı Dün Neticelendi", **İkdam**, 13 Kanun-ı Evvel 1926 (No:10647), s.1; "Mebuslarımız Dün İntihab Olundu", **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Evvel 1926 (No:933), s.1,2

⁶²⁵ "Şehremaneti'nde İntihabat Hazırlığı Başladı", **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1927 (No:1126), s.1

⁶²⁶ "İntihab-ı Mebusan", **İkdam**, 1 Temmuz 1927 (No:10842), s.1; "Şehrimizde İntihabat Hazırlıklarına Devam Ediliyor", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1927 (No:1128), s.3

⁶²⁷ İstanbul'un milletvekili sayısı seçim sonuçlarına göre belli olacaktı. "İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişiyesi Dün Toplandı", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1927 (No:1130), s.2

⁶²⁸ "İntihabat Etrafında", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1927 (No:1130), s.2. Seçim hazırlıkları sürerken Temmuz başlarında TBMM tarafından onaylanan İntihab-ı Mebusan Kanununa göre İsmet Paşa ile Meclis Başkanı Kazım Paşa askerlikten istifa ederek emekliliklerini talep etmişlerdi. "İntihabat Faaliyeti Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1927 (No:1132), s.1,2

⁶²⁹ "Ankara'dan Sekiz Mebus Çıkabilecek mi?", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1927 (No:1150), s.2

gelmişti⁶³⁰. Safvet Bey, Ağustos başlarında Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu müddetle sınırlı olmak üzere seçimler nedeniyle CHF Katib-i Umumilik Bürosu'nun şehre taşınacağını basına açıklamış⁶³¹ ve bu demecin ardından 7 Ağustos'ta büro, CHF İstanbul Merkezi'ne yerleşmişti⁶³². Katib-i Umumilik Bürosu 29 Eylül'e kadar İstanbul'da faaliyet gösterecekti⁶³³.

Müntahib-i sani seçimleri, 30 Temmuz'da Kemberburgaz, Zekeriya, Mahmutbey gibi nahiyelerde⁶³⁴ ve 6 Ağustos'ta İstanbul'da başlamıştı⁶³⁵. 15 Ağustos'a gelindiğinde şehirdeki müntahib-i sani seçimleri bitmişti⁶³⁶. Seçimi her yerde CHF'nin müntahib-i sanileri kazanmışlardı⁶³⁷.

29 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Heyet-i Vekile ile CHF ileri gelenleri bir toplantı gerçekleştirmişlerdi. Bu toplantıdan sonra Mustafa Kemal Paşa bir beyanname ile fırka adaylarını ilan etmişti⁶³⁸. Ankara mebus adayları Mustafa Kemal Paşa, Talat, İhsan, Şakir, Ali, Sami, Bulgurluzade Rıfat, Nuhcuzade Halit Ferit Beylerdi. İstanbul mebus adayları ise Refik, Behiç, İhsan (Paşa), Hakkı Şinasi (Paşa), Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Edip Servet, Tevfik Kamil, Hamdi, Ali Haydar, Ziyaüddin, Fuat, Süreyya (Paşa), Nurettin Ali, Ahmet Rasim, Hüseyin Beylerdi⁶³⁹.

---

⁶³⁰ "Fırka Katib-i Umumisi Dün Geldi", **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1927 (No:1157), s.1,2. Saffet Bey'in İstanbul'a hareket ettiği, Bursa'da bulunan İsmet Paşa'ya bildirilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:45.290.21

⁶³¹ "Katib-i Umumilik", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1927 (No:1165), s.1

⁶³² "İntihabat Faaliyeti Terakki Ediyor", **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1927 (No:1166), s.1. 28 Ağustos'ta ise Heyet-i Vekile İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa başkanlığında olağanüstü bir toplantı yapmıştı. **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1927 (No:1187), s.1,2

⁶³³ Büro 29 Eylül'de şehirden taşınacaktı. "Fırka Bürosu", **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1927 (No:1218), s.2

⁶³⁴ "Müntahib-i Sani İntihabatına Dün Başlandı", **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1927 (No:1158), s.1,2. Ankara'da ise müntahib-i sani seçimleri 4 Ağustos'ta tamamlanacaktı. "İntihabat Faaliyeti", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1927 (No:1162), s.2

⁶³⁵ "Yarın İstanbul'da Müntahib-i Sani İntihabatına Başlanıyor", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1927 (No:1163), s.2; "Şehirde Müntahib-i Sani İntihabat Başladı", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1927 (No:1165), s.1,2. Şehir merkezinde seçimler 8 Ağustos'ta başlayacaktı. "İntihabat Faaliyeti Terakki Ediyor", **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1927 (No:1166), s.1

⁶³⁶ "İstanbul Müntahib-i Sani İntihabatı Tamamen Bitdi", **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1927 (No:1173), s.1,2; "Hitam Buldu", **İkdam**, 16 Ağustos 1927 (No:10888), s.1

⁶³⁷ "Müntahib-i Sani İntihabatının Neticesi Alındı", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1927 (No:1174), s.1,2

⁶³⁸ **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1927 (No:1188), s.1,2; "Reis-i Cumhuriyetimiz Gazi Hazretlerinin Türk Milletine Beyannameleri", **İkdam**, 30 Ağustos 1927 (No:10902), s.1,2. Bkz.: Ek 5

⁶³⁹ **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1927 (No:1190), s.1,2

Dahiliye Vekaleti, Ağustos'un son günü, 2 Eylül'de seçimlere gidilmesi talimatını vermişti⁶⁴⁰. 2 Eylül'de seçimler Ankara ve İstanbul'u kapsayacak şekilde 23 vilayette yapılmış ve seçimi CHF adayları kazanmışlardı⁶⁴¹.

CHF'nin kuruluş sürecinin hemen arkasından devrimlere karşı çoğunlukla İstanbul mebuslarının etkinlikleri ve yaşanan ayrılma sonucu TCF'nin kurulması, bu fırkanın eski başkentteki faaliyetleri Ankara-İstanbul ikileminin yanı sıra CHF'nin kendi içindeki çelişmesini ortaya koyuyordu. Müdafaa-i Hukuk uzantılı bu çelişki fırkanın homojenleşmesi ölçüsünde aşılmıştı. Diğer yandan *Times* gazetesinin muhabiri seçimlere giden süreci ve Mustafa Kemal Paşa'yı değerlendirdiği yazısında, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi ile Ankara'nın boşaldığını ancak bunun İstanbul'un hükümet merkezi olması gibi bir sonuç vermeyeceğini, zaten başkentte elçiliklerin inşa edildiğini ve edilmekte olduğunu üstelik İstanbul'da Türk Dışişlerinin yabancı misyonlarla resmi ilişkiye girmediklerini kaydetmişti⁶⁴². Bu yorum, Ankara-İstanbul ikileminin son bulduğu 1927 sonbaharında artık Ankara'nın İstanbul karşısındaki konumunun farklı çevrelerce de değerlendirildiğini göstermesi bakımından anlamlı idi.

2-Modern Ulus Devletin Kurucusu ve Eski İmparatorluk Merkezi

Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul şehrinin ilginç ve biraz da farklı bir ikiliyi oluşturdukları rahatlıkla söylenebilir. Nasıl ki İstanbul, Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında güçlü bir yer işgal ediyorsa, Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'un yakın tarihinde çok büyük ve önemli bir yer tutuyordu⁶⁴³.

Mustafa Kemal Paşa, ilk kez İstanbul'a Dersaadet Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahanesi'ne girdiği 1899 Mart'ında gelmiş ve Sadi Borak'ın ifadesiyle şehrin tutkunu olmuştu⁶⁴⁴. Nitekim Suriye'deki 5. Ordu

---

⁶⁴⁰ **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1927 (No:1190), s.1

⁶⁴¹ **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1927 (No:1192), s.1-3

⁶⁴² "Gazi ve İntihabat", **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1927 (No:1176), s.2

⁶⁴³ Mart 1899-16 Mayıs 1919 tarihleri arasında Mustafa Kemal Paşa ve İstanbul hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz.: Sadi Borak, **Ata ve İstanbul**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1983

⁶⁴⁴ Sadi Borak, **Ata ve İstanbul**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1983, s.12-13,19-20,27-32. Ali Fuat Paşa'nın anılarında da Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a yönelik hisleri üzerinde durulmuştur. Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.53-54. Falih Rıfkı, reformist çabalara rağmen imparatorluğun birçok farklı etkene bağlı olarak hızla çöktüğü, gerici

Karargahı'nda görevli iken aldığı notlara "... *Telgraf memurundan elime geçen Esrar-ı Cinayet yahud Öreke Taşı* namındaki Ahmed Mithat Efendi'nin romanını takib ediyorum. İstanbul'dan oldukça uzak bir mesafede... Kuneytira kenarında çadırılı ordugahda bulunduğu halde bu romanın mütalaası beni İstanbul'da bulunuyormuşum zannetdiriyor" yazmıştı⁶⁴⁵.

Mustafa Kemal Paşa, çok sevdiği İstanbul'un 31 Mart Olayı, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı olmak üzere üç kez kurtuluşunda rol oynamıştı⁶⁴⁶. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'un arasına 16 Mayıs 1919'dan 1 Temmuz 1927'ye kadar bir ayrılık girecekti. Bu sürecin büyük bir kısmı Ankara-İstanbul ikilemine denk düşüyordu. Hatta biraz iddialı bir söylem çerçevesinde, farklı alanlarda kendisini gösterecek olan Ankara-İstanbul ikileminin Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılışı ile başladığı ileri sürülebilir.

---

kesimlerin etkilerinin hissedildiği "...ve ciğerleri bu ortamın zehirli havası ile dolu, İstanbul'a gitti" diyerek Mustafa Kemal'in şehre gelişini değerlendirmektedir. Falih Rıfki, **Çankaya**, s.28. Falih Rıfki, Milli Mücadele döneminde, İstanbul'un şartlarının daha da kötüleştiğini ve şehrin kozmopolitleştiğini, yabancı unsurların yeni bir İstanbul "icat" ettiklerini yazmıştı. "*Hemşehrilikten Feragat*" başlıklı bu yazısında "*İstanbul senelerden beri İstanbulludan mahrum yaşıyor*" diyordu ki adeta bu ifade Mustafa Kemal Paşa'yı anlatıyordu. Falih Rıfki, "Musahabe-Hemşehrilikten Feragat", **Dergah**, C.I, S.9, 20 Ağustos 337, s.1

⁶⁴⁵ **Atatürk'ün Not Defterleri X**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, s.3,27,135-136. Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrar-ı Cinayet* isimli romanı, 1883 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayınlanmış ve 1884'te kitap haline getirilmişti. Roman, İstanbul Boğazı'nın bitiminde Öreke Taşı denilen yerde ölü olarak bulunan bir Müslüman genç kız ile iki Rum erkeğin ölüm sebebinin Beyoğlu Mutasarrıflığı'nda görevli Osman Sabri Efendi tarafından araştırılması üzerine kuruludur. Ayşe Altınbaş Balcı, **Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s.22; Ayşegül Utku Günaydın, **Tanzimat Romanında Kamusal Alan ve Serbest Zaman Etkinlikleri**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s.83-93

⁶⁴⁶ Hareket Ordusu Yeşilköy'e geldiğinde, İstanbul halkına ve İstanbul Kara ve Deniz Kuvvetlerine yönelik hazırlanan bildirimleri Mustafa Kemal, Hüseyin Hüsnü Paşa adına kaleme almıştı. **Atatürk'ün Not Defterleri I**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2004, s.16-20,117-118,128-160,vd; Borak, **a.g.e.**, s.35-36; Sadı Borak, **Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri**, 3.bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998, s.271-274; Andrew Mango, **Atatürk**, İstanbul, Sabah Kitapları, 2000, s.87,154; İsmet Görgülü, "Çanakkale Zaferi ve Atatürk", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.4, S.16, 1995, s.493. *Cumhuriyet*, 25 Nisan'ı Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'u kurtardığı tarihi bir gün olarak değerlendiriyordu. "25 Nisan", **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1926 (No:705), s.3. Mustafa Kemal Paşa'nın 31 Mart, Anafartalar ve Milli Mücadele'de İstanbul'u kurtardığı yaklaşımı Falih Rıfki tarafından çok kullanılmıştı. "Matbuat-ı Hürriyetin Tahdidini İsteyen Yok", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.2; "Eğer Anlayabilseler...", **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Evvel 1924 (No:216), s.2. *Vatan* gazetesi ise 3 Ekim 1923 günü Mustafa Kemal Paşa'yı "*İstanbul'u kurtaran milli zaferin başlıca amili*" olarak tanımlamıştı. **Vatan**, 3 Teşrin-i Evvel 1923 (No:171), s.1

Bu ayrılış sonrasında Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul arasındaki bağ zayıflamıştı. Artık Milli Mücadele yıllarında İstanbul, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çeşitli suikast projelerinin üretildiği imparatorluk başkenti idi ve Ankara'dan bakılınca Bizans'ı anımsatıyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul gençliğine hitaben yayımlanan bir bildirisinde, harekete geçmeleri çağrısının yapılması ve aksi halde kendilerinin Bizanslı olarak ilan edilecekleri uyarısı şaşırtıcı değildi⁶⁴⁷.

Milli Mücadele dönemi kapandıktan sonra İzmit'te basın temsilcileri ile gerçekleştirilen görüşmelerin ardından 28 Şubat 1923 tarihinde Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Mustafa Kemal Paşa'ya oybirliği ile fahri İstanbul hemşehriliğini vermişti⁶⁴⁸. İstanbul hemşehriliği hakkındaki mazbata bir heyet tarafından Ankara'ya götürülmüş ve Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuştu. Böylece İstanbul, Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığını ve sevgisini göstermişti⁶⁴⁹.

1923 Ekim'inin ilk günlerinde İstanbul'un kurtuluş günü hazırlıkları yürütülürken şehirdeki Müdafaa-i Hukuk liva heyet reisleri (İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu) Mustafa Kemal Paşa'yı davet etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa ise "*Hürriyetine kavuşan sevgili İstanbul'u zuhur idecek ilk fırsatta*" ziyaret edeceği cevabını vermişti⁶⁵⁰. Kasım ayının ikinci yarısında da Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmeyi düşündüğü hakkında çeşitli duyumlar basına yansımıştı. *Tevhid-i Efkar* ile *İkdam* gazeteleri ise yaptıkları araştırmalar doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın şehre gelme ihtimalinin bulunmadığını değerlendirmişlerdi⁶⁵¹.

---

⁶⁴⁷ Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri, Casustur Casus**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2009, s.33-155 vd.

⁶⁴⁸ Bilal Şimşir, bu adımı İstanbul'un başkent olarak kalmasını sağlamakla ilişkilendirmişti. Şimşir, **Ankara... Ankara**, s.214-215

⁶⁴⁹ **Kılıç Ali'nin Anıları**, s.201. Oysa Fransız kaynakları 1923 Mart ayı itibarıyla İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik genel kanaatin farklı olduğunu ileri sürüyorlardı. Bkz.: İmparatorluk Kurumlarının Tasfiyesi

⁶⁵⁰ "Gazi Paşa", **İkdam**, 5 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9521), s.1. Ekim sonunda Reis-i Cumhuriyet münasebetiyle İstanbul Vilayeti ile İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarının tebriklerini teşekkür telgrafları ile cevaplandırmıştı. "Gazi Paşa", **İkdam**, 2 Teşrin-i Sani 1923 (No:9549), s.2

⁶⁵¹ "Mustafa Kemal Paşa", **Tevhid-i Efkar**, 22 Teşrin-i Sani 1923 (No:3894-866), s.2; "Gazi Paşa İstanbul'a Gelmiyor", **İkdam**, 22 Teşrin-i Sani 1923 (No:9569), s.2. *İkdam* Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e gitmeyi düşündüğünü, *Vatan* gazetesi ise bir Anadolu gezisine çıkacağını yazmıştı. "Gazi Paşa", **Vatan**, 22 Teşrin-i Sani 1923 (No:221), s.1

Basındaki bu haberlerden birkaç ay sonra, 4 Şubat 1924 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un gazetecileri ile İzmir'de bir araya gelmişti⁶⁵². Bu görüşmeler sırasında Mustafa Kemal Paşa, kısa süre içinde İstanbul'a gelmeyi düşündüğünü gazetecilere söylemişti. Bu haberi kamuoyuna ilk duyuran yayın organlarından biri *İkdam* olacaktı⁶⁵³. *Vatan* gazetesi ise Mustafa Kemal Paşa'nın Mart başlarında Ankara'da bulunacağını ve bir süre başkentte kaldıktan sonra yeniden geziye çıkacağını, bu gezinin ilk aşamalarından birinin mutlaka İstanbul olacağını yazmıştı⁶⁵⁴. Mart ayında *İkdam*'da Mustafa Kemal Paşa'nın Mayıs ayında şehre geleceği ve Büyükkada'da kalacağı yönünde haberler çıkmıştı⁶⁵⁵. Fakat büyük ölçüde ayın başlarından itibaren yaşanan siyasal gelişmelere paralel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul gezisi basının gündeminden düşecekti.

1924 Ağustos sonlarına doğru Dumlupınar Zaferi kutlamalarına katılmak üzere İstanbul'da kalabalık gruplardan oluşan bir heyet hazırlanmıştı⁶⁵⁶. Kutlamalar sırasında İstanbul temsilcilerinin şehre davet ettikleri Mustafa Kemal Paşa, törenlerin sonrasında Mudanya'ya gittiğinde basında İstanbul'a geleceği hatta kendilerinin şehri ziyaret etmelerinin muhakkak olduğu yönünde haberler çıkmıştı⁶⁵⁷. Bu günlerde *İkdam*'ın haberleri arasında, Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'da bir ay kadar dinlendikten sonra İstanbul'a geleceğine yer verilmişti⁶⁵⁸. Şehremini Emin Bey ise 2 Eylül 1924'te gazetecilere verdiği demeçte, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geleceği hakkında bir bilgi olmadığını, gelmesi halinde O'na yakışır şekilde karşılanacağını açıklamıştı⁶⁵⁹. Bu demece rağmen *İkdam* 7 Eylül 1924

---

⁶⁵² "Gazi Paşa Heyet-i Matbuatı Kabul Etdi"-“Ziyaret Hakkında Anadolu Ajansının Bir Tebliği”, *İkdam*, 5 Şubat 1924 (No:9643), s.1

⁶⁵³ "Reis-i Cumhurbaşuz", *İkdam*, 8 Şubat 1924 (No:9646), s.1

⁶⁵⁴ "Reis-i Cumhur Hazretleri 1 Martda Ankara'da Bulunacaklar", *Vatan*, 9 Şubat 1924 (No:300), s.1

⁶⁵⁵ "Gazi Paşa İstanbul'a Geldiği Zaman", *İkdam*, 8 Mart 1924 (No:9675), s.1; "Büyükkada'da Hazırlanan Köşk", *İkdam*, 10 Mart 1924 (No:9677), s.2

⁶⁵⁶ "İstanbul'dan Dumlupınar'a Gidecek Heyetler", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1924 (No:111), s.1-2; "Dumlupınar Merasimine", *İkdam*, 29 Ağustos 1924 (No:9843), s.2; "Milli Zaferi Tesid Yolcuları" *İkdam*, 30 Ağustos 1924 (No:9844), s.1

⁶⁵⁷ "Gazi Paşa Gelecekler mi?", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1924 (No:117), s.1

⁶⁵⁸ "Gazi Paşa Bir Aya Kadar Bursa'dan İstanbul'a Geliyor", *İkdam*, 2 Eylül 1924 (No:9847), s.1

⁶⁵⁹ Ayrıca Türk ordusunun İstanbul'a girişi ve şehri devralışının yıldönümü töreni hakkında kararlaştırılmış bir şey olmadığını fakat iyi bir kurtuluş bayramı yapılabileceğini söylemişti. "Şehremini Emin Bey'in Gazetecilere Beyanatı", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1924 (No:117), s.2. Vali Raşid Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın şehre geleceğine dair bir emir gelmediğini açıklamıştı. "İstanbul'a Doğru", *Son Telgraf*, 3 Eylül 1924 (No:79), s.1

baskısında “... ordunun İstanbul’a girdiği günün sene-i devriyesinde yapılacak merasimde hazır bulunmak üzere İstanbul’a teşrifleri muhtemeldir” haberini verirken⁶⁶⁰ aynı gün *Tevhid-i Efkar*, Mustafa Kemal Paşa’nın şehre gelmeyeceği yönünde manşet atmıştı⁶⁶¹. *Cumhuriyet* ise Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a geleceği ya da gelmeyeceği hakkındaki haberlerin tahminden öte bir değer taşımadığını sütunlarına taşımıştı. Ayrıca gazete yaptığı araştırmalar çerçevesinde bu konu hakkında belirli hiçbir şey olmadığını kaydetmişti⁶⁶². Bu belirsizlik ilerleyen günlerde de sürecekti⁶⁶³.

Mustafa Kemal Paşa’nın Hamidiye kruvazörü ile Mudanya’dan Trabzon’a geçeceği haberleri de bu belirsiz hava içinde duyulmuştu⁶⁶⁴. Nitekim Hamidiye 12 Eylül’de saat 10.30 sularında Adalar açıklarında görüldüğünde İstanbul’da Mustafa Kemal Paşa’nın şehre geldiği haberleri yayılmıştı. Daha önce Hamidiye’nin geleceği bildirildiğinden Boğaziçi’nde çeşitli güvenlik önlemleri alınmıştı. Limandaki gemiler alay sancaklarıyla, mavna ve kayıklar bayraklarla süslenmişti. Gemilerin düdüklere başlamaya başladığında İstanbul halkı Mustafa Kemal Paşa’nın geldiğini fark ederek kıyılarına yığılmış, Hamidiye Boğaz’a girince Selimiye Kışlası tarafından 21 pare top atışı ile karşılanmıştı. Selimiye Kışlası gibi Burak Reis Gambotu da Mustafa Kemal Paşa ile Hamidiye’yi selamlamıştı. Vali Vekili, Şehremini ve Merkez Kumandanı özel motorlarla karşılamaya çıkmışlar, Adalar önünden itibaren Hamidiye’yi takip etmişlerdi. Hamidiye limana 10 mil süratle girmişti. Hamidiye Ortaköy civarında hızını yarı yarıya düşürmüştü ve Paşa sağında Kılıç Ali, solunda Latife Hanım olmak üzere güvertede sahilden görünür hale gelmişti. Motorlar Çubuklu’yu geçtikten sonra dönmüşler, bir polis motoru ise Kavaklar’a kadar Hamidiye’ye eşlik etmişti. Bahriye motoru Anadolu Kavağı önlerinde zırhlıya yanaşmış ve bir subay gemiye çıkararak Latife Hanıma buket vermişti. Motor, hem Paşa hem Latife Hanım tarafından selamlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Hamidiye’nin güvertesinden İstanbul’u seyrederek Boğaz’dan geçmiş, bu arada sahilde kendisine tezahürat yapılarak

---

⁶⁶⁰ “Mustafa Kemal Paşa”, **İkdam**, 7 Eylül 1924 (No:9852), s.1

⁶⁶¹ “Gazi Şehrimize Gelmiyor”, **Tevhid-i Efkar**, 7 Eylül 1924 (No:4178-1150), s.1

⁶⁶² “Reis-i Cumhur Paşa”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1924 (No:121), s.1. O günlerde Mustafa Kemal Paşa’nın HF İstanbul teşkilatı tarafından şehre davet edileceği haberleri de basına yansımıştı. “Gazi Paşa’nın Daveti”, **Tevhid-i Efkar**, 8 Eylül 1924 (No:4179-1151), s.1

⁶⁶³ “Söğüdü Yata Geldi”, **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1924 (No:124), s.2

⁶⁶⁴ “Reis-i Cumhur Paşa”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1924 (No:126), s.1

selamlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Trabzon'a yol alırken, İstanbul'da dönüşte şehri ziyaret edeceği söylenmeye başlanmıştı⁶⁶⁵.

İstanbul Vali Vekili Hüsni Bey ise “*Gazi Paşa Hazretlerinin Trabzon'dan avdetinde diğer bir iki yere daha uğrayacaklarını ve Boğaz'dan geçerken İstanbul'da da bir müddet tevakkuf ve istirahat buyuracaklarını zannederim*” sözleriyle beklentisini ortaya koymuştu. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın ülke ihtiyaçlarını yakından incelemek için bir geziye çıkmış olduğunu, O'nun açısından her şehrin ilgilenecek sorunları bulunduğunu açıklamıştı⁶⁶⁶. Ancak böyle beklentilere rağmen birkaç gün sonra Gazi Paşa'nın İnebolu üzerinden Ankara'ya döneceği hükümete bildirilmişti⁶⁶⁷. Fakat Giresun ve Samsun'dan sonra Erzurum'da yaşanan depremden dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın yolculuk rotası buraya yönelecekti⁶⁶⁸. Paşa'yı Trabzon'dan almak üzere Turgut Reis zırhlısına emir verildiğinin duyulması yine İstanbul basınında Reis-i Cumhuriyet şehre uğrayıp uğramayacağı konusunu gündeme getirmişti. Tüm beklentilere rağmen Halk Fırkası'nın İstanbul teşkilatı da bu konuda bir açıklama yapmayacaktı⁶⁶⁹. Ancak, daha sonra Turgut Reis zırhlısına verilen emir ertelenmiş; bu da Mustafa Kemal Paşa'nın kara yolu ile geri döneceği düşüncesini uyandırmıştı⁶⁷⁰. Birkaç gün sonra *Tevhid-i Efkar* “*Reis-i Cumhuriyet Gazi Paşa'nın kara tarihiyle avdet edeceği anlaşılmıştır*” ifadesiyle bu haberin kesinliğini açıklayacaktı⁶⁷¹.

1924 Ekimin sonlarında ise İstanbul'un gündeminde Mustafa Kemal Paşa adı verilen caddenin bir bölümünün açılışı vardı. 29 Ekim 1924'te

---

⁶⁶⁵ “Gazi Paşa Dün İstanbul'dan Geçti”, **Tevhid-i Efkar**, 13 Eylül 1924 (No:4184-1156), s.1,2; “Reis-i Cumhuriyet Hazretleri Dün Hamidiye İle Boğaziçi'nden Geçtiler”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.1. Hamidiye'ye Peyk-i Şevket Torpidosu Boğaz'dan itibaren eşlik etmişti. Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Vali Vekili ile Şehremini kısa bir söyleşiden sonra Yeniköy açıklarında Hamidiye'den ayrılmışlardı. Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri**, C.I (1922-1931), İstanbul, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, 2000, s.269

⁶⁶⁶ “Reis-i Cumhuriyet İstanbul'a Uğrayacaklar mı?”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.2

⁶⁶⁷ “Gazi Paşa Hazretleri”, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1924 (No:132), s.3

⁶⁶⁸ “Gazi Paşa Bu Sabah Müstacilen Erzurum'a Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1924 (No:134), s.1; “Gazi Paşa Erzurum Felaketzedeleri Arasında”, **Cumhuriyet**, 2 Teşrin-i Evvel 1924 (No:145), s.3

⁶⁶⁹ “Gazi'nin Avdeti”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Evvel 1924 (No:151), s.1; “Reis-i Cumhuriyet Gazi Paşa İstanbul'a Geliyor mu?”, **Tevhid-i Efkar**, 9 Teşrin-i Evvel 1924 (No:4210-1182), s.1. *Tevhid-i Efkar*, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesini büyük bir ihtimal olarak değerlendirmişti. “Gazi Paşa'nın Avdeti”, **Tevhid-i Efkar**, 10 Teşrin-i Evvel 1924 (No:4211-1183), s.1; “Gazi Paşa Geliyor mu?”, **Tevhid-i Efkar**, 11 Teşrin-i Evvel 1924 (No:4212-1184), s.1

⁶⁷⁰ “Gazi Hazretleri Nasıl Avdet Edecekler”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1924 (No:152), s.2

⁶⁷¹ “Gazi Paşa”, **Tevhid-i Efkar**, 12 Teşrin-i Evvel 1924 (No:4213-1185), s.2

Yenikapı'dan Unkapanı'na uzanacak ve varolanın yerine yapılacak yeni bir köprü ile Beyoğlu'na bağlanması planlanan Mustafa Kemal Paşa Caddesi'nin⁶⁷² Yenikapı İstasyonu'ndan Valide Cami Şerifi'ne kadar olan 500 metre uzunluğunda 50 metre genişliğindeki ilk kısmı özel bir törenle açılmıştı. Tören sonrası Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekilmişti⁶⁷³.

Kasım sonlarında yeniden İstanbul basınında Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geleceği hakkında haberler yer almışsa⁶⁷⁴ da *Cumhuriyet*'te böyle bir seyahat hakkında bilgi olmadığını altı çizilmişti⁶⁷⁵.

Türkiye Cumhuriyeti'nin TCF aracılığı ile ilk çok partili hayat denemesini yaşamaya başladığı ve bunun paralelinde biraz kamuoyunun gündemini siyasal açıdan çalkantılı bir ortamın işgal ettiği 1924'ün son günlerinde CHF'nin İstanbul Başmüfettiş Vekili Refik İsmail Bey Ankara'ya gitmişti. Başkentte Reis-i Cumhur ile görüşen Refik İsmail Bey, basına yaptığı açıklamada İstanbul halkının Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya karşı şükran duygularını ve “*İstanbulluların dört gözle kendilerinin İstanbul'a gelmelerini beklediklerini arz*” ettiğini aktarmıştı. Paşa ise “... *İstanbul halkına karşı pek*

---

⁶⁷² Köprü'nün adı da değiştirilerek Gazi Mustafa Kemal Paşa Köprüsü olacaktır. “Büyük Gazi'mizin Namını Taşıyacak Olan Cadde”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1925 (No:417), s.1. Unkapanı'na yeni köprü yapılması konusu Şehremini Emin Bey aracılığı ile 2 Ağustos 1925 tarihli Cemiyet-i Umumiye-i Belediye toplantısında ele alınmıştı. “Emin Beyin Maaşına Elli Lira Zamm Edildi”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1925 (No:443), s.3

⁶⁷³ “Mustafa Kemal Paşa Caddesi Bugün Açılacak”, **Cumhuriyet**, 29 Teşrin-i Evvel 1924 (No:172), s.3; “Gazi Paşa Caddesi”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1924 (No:173), s.2. Caddenin tamamlanması amacıyla Şehremini 1.000.000 liralık kredi alabilmek için girişimde bulunmuştu. “Emanet Bir Milyon Liralık İstikraz Yapacak”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Sani 1924 (No:189), s.4. Kredinin taksit taksit alınması uygun bulunmuş ve ilk aşamada 300.000 liralık meblağ doğrudan bu cadde inşaatına ayrılmıştı. “Emanetin 1 Milyon Liralık İstikrazı”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:191), s.3. Osmanlı Bankası'ndan 20 Kasım'da 300.000 lira alınmış ve Emin Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa Caddesi'nin Aksaray-Şehzadebaşı kısmının inşaatına başlanması emri verilmişti. “Emanet 300 Bin Lirayı Aldı”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:194), s.4; “Kış ve İstanbul”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1924 (No:196), s.2. Yenikapı ile Unkapanı arasında inşaatı süren Mustafa Kemal Paşa Caddesi'nin resmi açılışı yapılan Yenikapı-Aksaray bölümü Şehremaneti tarafından ağaçlandırılmıştı. “Şehremanetin İmar Faaliyeti”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1924 (No:223), s.3. 1926 yazında bütçe yetersizliği nedeniyle yolun ikinci kısmı için gereken istimlak gerçekleştirilememişti. Bundan dolayı 1927 yılının bütçesi düzenlendikten sonra yola devam edilmesi öngörülmüştü. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1926 (No:812), s.4. Şehremini Muhittin Bey, 1927 Mart ortalarındaki demecinde, caddenin ikinci kısmını bıraktıklarını üçüncü kısmı ile meşgul olduklarını açıklamış ve Şehzadebaşı-Unkapanı arasındaki bu bölümde Tramvay Şirketi'nin hat oluşturması zorunluluğu üzerinde durmuştu. “Şehremini Muhiddin Beyin Beyanâtı”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1927 (No:1023), s.3

⁶⁷⁴ *İkdam*, Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Kasım'da “Çankaya'da kendisini ziyaret iden bazı zevata... bir ay sonra İstanbul'a gideceğini suret-i katiyede ifade ve beyan” ettiğini yazmıştı. “Gazi Paşa Bir Ay Sonra İstanbul'da”, **İkdam**, 27 Teşrin-i Sani 1924 (No:9932), s.1; “Gazi Paşa”, **Tevhid-i Efkar**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4262-1234), s.2

büyük sevgi beslediklerini, İstanbul halkının hissiyatından dolayı fevkalade müteşekkir olduklarını” söylemiş; bununla beraber “*İstanbul’a şimdilik gelemeyeceklerini*” bildirmişti⁶⁷⁶. Bu açıklama kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a geleceği söylentilerine kesin bir çehre kazandırmıştı.

1924 sonlarında *Matin*’in Ankara muhabiri Madam Titayna, başkentte bir milletvekili ile söyleşi yapmış ve gazetesine bu söyleşiyi içeren mektup göndermişti. Mektuptaki “*Eğer kendisi Neron tab ve mizacında olsa idi, nefret ettiği münfesi merkez-i medeniyet İstanbul’u yakabilirdi ve hiç kimse kendisine bir şey diyemezdi*”⁶⁷⁷ cümlesi Mustafa Kemal Paşa’nın otoritesi kadar o günlerde İstanbul’a pek sıcak bakmadığının ilginç bir ifadesiydi.

Yine yılın son günlerinde bir Türk sanatçının yaptığı heykeli Şehremaneti adına Mustafa Kemal Paşa’ya sunmak üzere Kadıköy Zabıta-i Belediye merkez memuru Süleyman Bey Ankara’ya gitmişti⁶⁷⁸. Mustafa Kemal Paşa, 29 Aralık 1924’te Şehremini Emin Bey’e bir telgraf aracılığı ile gönderilen heykellerden dolayı teşekkür etmişti. Gazi Paşa, İstanbul halkına ve heykelleri yapan Nejat Bey’e de teşekkür etmeyi ihmal etmemişti⁶⁷⁹.

1925’in ilk günlerinde Ertuğrul yatında çeşitli hazırlıklar yapılması Mustafa Kemal Paşa’nın Konya’dan sonra İzmir, Bursa ve oradan da İstanbul’a gelme ihtimali olduğu şeklinde yorumlanmıştı⁶⁸⁰. Birkaç güne kalmadan bu yöndeki söylentiler iyice artmış ve basında çeşitli tarihler verilmişti⁶⁸¹. Hatta *Akşam*, İstanbul CHF Katibi Sadi Bey’in açıklamalarına dayanarak, Mustafa

---

⁶⁷⁵ “Gazi Paşa Hazretleri Şehrimize Gelecekler mi?”, **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:204), s.1

⁶⁷⁶ “Gazi Paşa’nın İstanbul Halkına Muhabbeti”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.1. *Tevhid-i Efkar*, Şehremini’nin Mustafa Kemal Paşa’yı şehre davet etmek üzere Ankara’ya yolculuk hazırlığında bulunduğunu, bu hazırlıkların Dahiliye Vekaleti’nin telgrafı ile kesildiğini hatırlatmıştı. Ayrıca gazete, Refik İsmail Bey’in açıklamaları ile Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a gelmeyeceğinin kesinleştiğini yazmıştı. “Reis-i Cumhur Gazi Paşa”, **Tevhid-i Efkar**, 6 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4267-1239), s.2

⁶⁷⁷ “Payansız, Ahenin ve Ancak Hayra Matuf Bir Arada”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.2

⁶⁷⁸ “Taksimetreler Meselesi Mühimleşti”, **Cumhuriyet**, 19 Kanun-ı Evvel 1924 (No:222), s.4; “Emanet Ucuz Kömür Satdırmağa Başladı”, **Cumhuriyet**, 26 Kanun-ı Evvel 1924 (No:229), s.1

⁶⁷⁹ “Gazinin Telgrafları”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Evvel 1924 (No:233), s.1

⁶⁸⁰ “Reis-i Cumhur Gazi Paşa Konya’da”, **Tevhid-i Efkar**, 3 Kanun-ı Sani 1925 (No:4295-1267), s.1; “Reis-i Cumhur Gazi Paşa’nın Konya Seyahati”, **Vatan**, 3 Kanun-ı Sani 1925 (No:622), s.1; “Gazi Paşa’nın Seyahati”, **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Sani 1925 (No:237), s.1

⁶⁸¹ “Gazi Paşa Konya’da Bir Hafta Kalacak”, **Tevhid-i Efkar**, 5 Kanun-ı Sani 1925 (No:4297-1269), s.1,4

Kemal Paşa'yı karşılamak üzere hazırlık bile yapıldığını ileri sürmüştü⁶⁸². *Cumhuriyet* ise bu haberlerin asılsız olduğunu, bu yönde bir bilgi bulunmadığını açıklamıştı⁶⁸³.

1925 Ocak ayında İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'sinin tatilinden sonra Şehremini Emin Bey'in Ankara'ya gideceği ve Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmak üzere bir hediye götüreceği basına yansımıştı⁶⁸⁴. Nitekim 30 Ocak'ta Emin Bey, Ankara'ya doğru yola çıkmış⁶⁸⁵ ve 5 Şubat'ta İstanbul halkı namına Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştü. Bu görüşmede Macar ziyaretçilerin O'nun için getirdikleri hediye kalkanı kendisine teslim etmişti. Mustafa Kemal Paşa ise İstanbul halkının arzusu karşısında yakında İstanbul'a geleceğini belirtmişti⁶⁸⁶. Şehremini Emin Bey, bu görüşme ve Paşa'nın İstanbul'a yakın bir zamanda gelerek bir müddet kalacağı hakkında Şehremanetine bir telgraf göndermiş; basında da yayınlanan telgrafta İstanbul halkı adına Reis-i Cumhur'a teşekkür ettiğini aktarmıştı⁶⁸⁷. Emin Bey'in bu

---

⁶⁸² “Gazi Paşa İstanbul'a Gelecek mi?”, **Akşam**, 4 Kanun-ı Sani 1925 (No:2239), s.1; “Gazi Paşa Şehrimizi Ziyaret İdecek mi?”, **Akşam**, 5 Kanun-ı Sani 1925 (No:2240), s.1

⁶⁸³ “Gazi Paşa Hazretleri”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Sani 1925 (No:239), s.1

⁶⁸⁴ Bu dönemde Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin fesh edileceğine ve Emin Bey'in Ankara'ya davet edildiğine yönelik söylentiler çıkmışsa da bunların doğru olmadığı açıklanmıştı. “Şehremini Ankara'ya Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 26 Kanun-ı Sani 1925 (No:260), s.2; “Emin Bey Ankara'da”, **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Sani 1925 (No:261), s.2

⁶⁸⁵ “Cemiyet-i Belediye Mesaisine Nihayet Verdi”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Sani 1925 (No:264), s.2; “Şehremini Dün Ankara'ya Gitti”, **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1925 (No:265), s.3. Emin Bey, İstanbul Şehremaneti ile ilgili bazı konuları (vakıf sularının geliri, turistik oteller tesisi ve kumarhanelerden Şehremanetine hisse alınması gibi) takip edecekti. “Emin Beye Hüsn-i Kabul”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1925 (No:267), s.3

⁶⁸⁶ “Gaziye İstanbul'a Davet”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1925 (No:268), s.1; “Gazi Paşa Hazretleri”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1925 (No:271), s.1. Bu günlerde basında, Halit Paşa'nın vurulmasına uzanan olaylar dizisi içinde -yaşananlarla doğrudan ilişkili olmamakla birlikte- Emin Bey'in adı geçmişti. Bursa mebus adaylığı ve Ankara seyahati dolayısıyla da basına konu olmuştu. “Halid Paşa'nın Sıhhati Emniyet Kesbetdi”, **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1925 (No:278), s.1; Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.108. Halit Paşa'nın cenaze töreni İstanbul'da gerçekleşmiş ve TBMM İstanbul halkına “*gösterdiği alaka ve kadirşinaslığın*”dan dolayı teşekkür etmişti. “Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul Halkına Teşekkürü”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1925 (No:284), s.3. Yine o günlerde, Halit Paşa'nın TBMM'de yaşanan vurulma olayından sonra vefat etmesi, İstanbul basınında bir Ankara-İstanbul çatışmasına yol açmıştı. Yunus Nadi, *Vatan ile İkdam* gazetelerinin “*Ankara'da kimbilir nasıl bir ceberrut hükümferma ki işte bu hadise muvacehesinde bütün ağızları kilidlemiştir*” propagandası yaptıklarını ileri sürmüş, böylece söz konusu gazetelerin yaşananların perde arkasında farklı şeyler olduğu izlenimini yarattıklarını söylemişti. Ayrıca hem Ahmet Emin hem de Ahmet Cevdet Bey ile Ethem Ruhi'yi 31 Mart'tan Milli Mücadele'ye kadar uzanan örneklerle dayanarak suçlamıştı. Bu suçlamaların odağını, İngilizlerle işbirliği yaptığını, işçilerle yakın ilişkiler kurduğunu ve Türkiye'nin Sofya Sefirinin şapka giymesine tepki gösterdiğini söylediği Ethem Ruhi oluşturmuştu. Yunus Nadi, “Ne İstiyorlar?”, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1925 (No:286), s.1

⁶⁸⁷ “Gazi Paşa ve İstanbul”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1925 (No:272), s.2; “Gazi Paşa İstanbul'a Geliyor”, **İkdam**, 7 Şubat 1925 (No:10004), s.2; “Gazi Paşa ve İstanbul”, **Tevhid-i Efkâr**, 7 Şubat 1925 (No:4330-1302), s.4. Emin Bey Ankara'dan döndükten bir süre sonra, 22 Şubat'ta

telgrafi İstanbul'u hareketlendirmiş ve hemen şehirde karşılama hazırlıklarına başlanmıştı⁶⁸⁸. Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Bey de çeşitli alan ya da birimlerin resmi açılışlarını Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geliş döneminde gerçekleştirmeyi düşünmüştü⁶⁸⁹.

Yine gerçekleşmeyen bu beklentinin ardından 1925 Nisan'ında Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da birkaç gün kalarak, buradan Temmuz ortalarında Marsilya'ya geçeceği, oradan Paris'e gideceği söylentileri çıkmıştı⁶⁹⁰. Aynı ay içinde bunların söylentiden ileri gitmediği anlaşılmış fakat bu yurt dışı gezisi söylentilerinin yerine, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geleceği ve iki ay kalacağı haberleri yayılmıştı⁶⁹¹. Öte yandan Nisan ortalarından itibaren Ankara'da bulunan Üsküdar Halk Fırkası Mutemeti Hakim Rıza Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Çankaya'da kabul edilmişti. Bu görüşme sırasında Paşa, İstanbul'a geleceğini ve iki ay kalarak dinleneceğini söylemişti. Bunun üzerine İstanbul CHF'si tarafından Beylerbeyi ile Dolmabahçe Sarayları hazırlanmaya başlanmıştı. Ayrıca karşılama törenini düzenlemek üzere mutemetlerden bir komisyon kurulmuştu⁶⁹².

Nisan sonlarında İstanbul'da bulunan Maliye Vekili Hasan Bey de Gazi'nin İstanbul'a geleceğini sandığını fakat zamanını bilmediğini basına

---

Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'yi olağanüstü toplantıya davet etmiş ve bu toplantı sırasında Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul halkı adına şehre davet ettiğini ve bunun kabul edildiği bilgisini tekrarlamıştı. "Bayazid'deki Daire-i Faside Kalkıyor", **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1925 (No:288), s.1

⁶⁸⁸ Paşa'nın İstanbul'a Ramazan Bayramı'ndan sonra geleceği düşünülmüş ve hazırlıkları yürütmek için 8 Şubat'ta Halk Fırkası, Şehremaneti, Meclis-i Umumi-i Vilayet ve Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyelerinden oluşan bir komisyon Halk Fırkası İstanbul merkezinde toplanmıştı. Komisyon karşılama şekli, detayları ve şehirde yapılacaklar üzerinde çalışmıştı. "Gazi'yi İstikbal", **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1925 (No:274), s.3. Emin Bey, 9 Şubat'ta İstanbul'a döndüğünde Mustafa Kemal Paşa'nın tekliflerini kabul ettiğini ama ne zaman geleceğini bilmediğini söylemişti. "Emin Bey Geldi", **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1925 (No:275), s.1

⁶⁸⁹ *Cumhuriyet* gazetesine göre, Darülfünun Emmini kurumun bazı birimlerinin resmi açılışlarını Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişine denk düşürmek niyetindeydi (Fen Fakültesine tahsis edilen Zeynep Hanım Konağı, Darülfünuna bırakılan Harbiye binası, Türkoloji, Eczacı ve Dişçi Mektepleri için düzenlenen Jandarma Dairesi ve Darülfünun önündeki -1925 başlarında tamamlanmaya çalışılan- park gibi). "Darülfünun Meydanında Park ve Spor Mahalli", **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1925 (No:278), s.1

⁶⁹⁰ "Reis-i Cumhur Hazretlerinin Seyahati", **Akşam**, 19 Nisan 1925 (No:2344), s.1; "Gazi Paşa", **Vatan**, 19 Nisan 1925 (No:728), s.1; "Gazi Paşa Hazretleri", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1925 (No:343), s.2

⁶⁹¹ "Gazi Paşa Hazretleri İstanbul'a Geliyor", **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1925 (No:347), s.1; "Gazi Paşa Mayıs Zarfında İstanbul'a Geliyor", **Vatan**, 27 Nisan 1925 (No:733), s.1; "Gazi Paşa", **Vatan**, 28 Nisan 1925 (No:734), s.2

⁶⁹² "Gazi'yi İstikbal", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1925 (No:348), s.2

söylemişti⁶⁹³. O günlerde *İkdam*, Mustafa Kemal Paşa'nın Haziran'a doğru Latife Hanım ile şehre geleceğini ve yazı İstanbul'da geçireceğini yazarken⁶⁹⁴, 1 Mayıs tarihli *Vatan* gazetesi de Mustafa Kemal Paşa'nın aynı ay içinde şehre geleceğini aktarmıştı⁶⁹⁵. Bu günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesine kesin gözüyle bakılıyordu. Artık geliş gününün belirlenmesine yönelik bir beklenti ağır basıyor ve Dolmabahçe ya da Beylerbeyi Sarayı'nda kalacağı üzerinde duruluyordu. Öyle ki kimi çevreler, Reis-i Cumhur'un İstanbul'da kalmasının, devleti bir süre buradan idare etmesinin şehri etkileyeceğini ve şehrin sorunlarını yakından görmek için emirler vereceğini ileri sürüyorlardı⁶⁹⁶. Bununla beraber Gazi'yi karşılama programını hazırlamak üzere Şehremini başkanlığında bir komisyon kurulması kararı alınmıştı. Komisyonda Vilayet'ten, Kumandanlık'tan, CHF ile Polis Müdüriyeti'nden temsilciler bulunacaktı⁶⁹⁷.

1925 Mayıs başlarında, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'u ziyaret edeceği hakkındaki kesin değerlendirmelerin yanında her an gelmesi ihtimaline karşılık hazırlık yapılmadığına yönelik eleştirel izlenimler veren basın haberleri ile de karşılaşılıyordu. Ancak fiili bir hazırlık olmasa bile İstanbul CHF üyeleri bazı planlamalara gitmişlerdi. Buna göre Mustafa Kemal Paşa'nın güzerhagındaki istasyonlarda taklar kurulacak ve buralarda tren durdurularak kurban kesilecekti. Hatta üyeler bu isteklerinin CHF merkezi tarafından programa alınmasını talep etmişlerdi. Öte yandan bazı basın organları - *Cumhuriyet*'in doğru olmadığını ileri sürdüğü- 20 Mayıs ve 15 Haziran gibi tarihler veriyorlardı⁶⁹⁸. Aynı günlerde Ertuğrul Yatı'nın tamirinin bitmesi ve

---

⁶⁹³ "Maliye Vekili Hasan Bey Şehrimizde", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1925 (No:348), s.2. Dahiliye Vekili Cemil Bey de benzer bir açıklama yapmıştı. "Gazi Paşa'nın Gelecekleri Teyid Ediyor", **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1925 (No:355), s.3

⁶⁹⁴ "Gazi Paşa Ne Vakit Geliyorlar?", **İkdam**, 27 Nisan 1925 (No:10079), s.1. Birçok kötü gelişme yaşayan şehrin "*bir milli büyük insana aguşunu açmağı ve onu kendi aralarında görmeğı bittabi arzu ider ve etmedilir*" diyen Ahmet Cevdet, İstanbul halkının Mustafa Kemal Paşa'nın ziyaretini istemek hakkına sahip olduğunu yazmıştı. Ahmed Cevdet, "Reis-i Cumhur", **İkdam**, 28 Nisan 1925 (No:10080), s.1

⁶⁹⁵ "Gazi Paşa", **Vatan**, 1 Mayıs 1925 (No:737), s.1

⁶⁹⁶ "Gazi Paşa Hazretleri", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1925 (No:352), s.1; "İstanbul, Reis-i Cumhur Gazi Paşa'yı", **İkdam**, 1 Mayıs 1925 (No:10083), s.1

⁶⁹⁷ "Gazi Paşa", **Vatan**, 2 Mayıs 1925 (No:738), s.1; "Gazi'yi İstikbal", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1925 (No:353), s.2

⁶⁹⁸ "Gazi'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1925 (No:356), s.3. *Vatan* gazetesi önce seyahat tarihinin belli olmadığını, birkaç gün sonra ise yolculuğun yaz başlarında gerçekleşeceğini yazmıştı. "Gazi Paşa'nın Seyahati", **Vatan**, 5 Mayıs 1925 (No:741), s.1; "Gazi Paşa", **Vatan**, 9 Mayıs 1925 (No:745), s.1. *İkdam* ise 20 Mayıs tarihini vermişti. "İstanbul, Reis-i Cumhur Gazi Paşa'yı", **İkdam**, 1 Mayıs 1925 (No:10083), s.1

Haliç'ten çıkartılarak hız ve motor denemeleri yapılması, Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesiyle ilişkilendirilmiştir⁶⁹⁹. Aynı şekilde tamiri biten Söğütlü de deneme seferleri yapmıştı. Basın, bunların Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi için hazırlandığı üzerinde durmuştu⁷⁰⁰.

Avrupa seyahatinden dönen Şehremini Emin Bey, yolculuğu hakkında bilgi vermek için 11 Mayıs'ta Ankara'ya gitmişti. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a kesin geliş tarihini öğrenerek ona göre karşılama törenlerini organize etmeyi planlamıştı. Emin Bey, Dahiliye Vekili Cemil Bey aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmişti. Bu kabul sırasında Paşa'nın İstanbul seyahati gündeme gelmiş fakat kesin bir tarih ortaya çıkmamıştı. Emin Beyin bütün ricalarına rağmen Gazi Mustafa Kemal Paşa geleceği vaadini tekrarlamaktan ileri gitmemişti. Emin Bey ise İstanbul'a geldiğinde "*Gazi Paşa Hazretleri İstanbul'u ve İstanbul ahalisini seviyorlar, hem çok seviyorlar. Esasen İstanbul'u sevmemelerine hiçbir sebep yoktur. İstanbul'a şimdiye kadar teşrif etmemelerinin sebebi tesadüften başka bir şey değildir*"⁷⁰¹ demecini vermek durumunda kalmıştı.

1925 Mayıs sonlarında Reis-i Cumhur'un gelişine yönelik Beylerbeyi Sarayı'nda sürdürülen hazırlıklar tamamlanmıştı. Bunun dışında bazı kişiler de Mustafa Kemal Paşa'yı davet etmek üzere köşklerini hazırlamışlardı. Basında ismi geçen bu köşkler arasında Musul temsilcisi Cevat Paşa'nın Göztepe'deki köşkü de vardı. Bu günlerde Maarif Vekaleti, İstanbul Maarif Müdüriyeti'nden -Musiki Cemiyeti'nce bestelenmiş Reis-i Cumhur'a mahsus- "*Teşrikiye*" marşının İstanbul'daki bütün okullarda bir hafta içinde öğretilmesini istemişti⁷⁰² ki bu, Mustafa Kemal Paşa'nın kısa süre içinde şehre geleceği ümitlerini artırmış olmalıdır. Zaten *İkdam*, o günlerde kesin geliş tarihi olarak

---

⁶⁹⁹ "Ertuğrul Yatı", *İkdam*, 6 Mayıs 1925 (No:10088), s.1; "Gazi Paşa'nın Seyahatleri", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1925 (No:357), s.1

⁷⁰⁰ "Söğütlü ve Ertuğrul", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1925 (No:362), s.2

⁷⁰¹ "Emin Bey Dün Ankara'ya Gitdi", *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1925 (No:363), s.2; "Emin Bey, Gazi Paşa'nın Huzurunda", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1925 (No:365), s.3; "Gazi Paşa'nın Teşrifleri", *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1925 (No:366), s.3; "Şehremini Ankara'da Neler Hall Etdi?", *İkdam*, 17 Mayıs 1925 (No:10098), s.1,2; "Emin Bey Ankara'dan Avdet Etdi", *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1925 (No:368), s.2

⁷⁰² "Gazi Paşamız", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1925 (No:382), s.1; "Gazi Paşa Şehrimize Geliyor", *İkdam*, 1 Haziran 1925 (No:10113), s.1. Marş, İstanbul Türk Milli Musiki Cemiyeti Reisi İsmail Hakkı Bey tarafından bestelenmiş ve Reis-i Cumhur'un İstanbul'u ziyareti sırasında okunması planlanmıştı. Marşı, bestecisi 8 Haziran 1925'te Darülmualimin Konferans Salonu'nda müzik öğretmenlerine öğretmişti. "Küçük Şehir Haberleri", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1925 (No:392), s.5

20 Haziran'ı kamuoyuna ilan etmişti⁷⁰³. Fakat tüm hazırlıklara karşın basın, Haziran başlarında numune çiftlikleri ile meşgul olan Mustafa Kemal Paşa'nın yakın zamanda İstanbul'a gelmesinin mümkün görünmediğini değerlendirecekti⁷⁰⁴.

İstanbul'a gelmeyen Mustafa Kemal Paşa, yine 1925 yazında bölge halkının daveti üzerine Kastamonu'ya bir gezi düzenlemişti⁷⁰⁵. Aynı sıralarda İstanbul mebusları şehirde halkla çeşitli görüşmeler yapıyorlardı. Bu temasların paralelinde Hakkı Şinasi Paşa, Akçuraoğlu Yusuf, Hamdi ve Muhtar Beyler, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafla davet edilmesi kararını alacaklardı⁷⁰⁶. İstanbul halkının özlemini ifade eden bu telgrafa gelecek cevapla Mustafa Kemal Paşa'nın ziyaret tarihinin kesinleşeceği umudu ortaya çıkmıştı⁷⁰⁷. Mustafa Kemal Paşa ise 24 Ağustos tarihli telgrafında, hakkındaki düşünceler ve duygulardan dolayı teşekkür ederek selamlarını göndermekle yetinmişti⁷⁰⁸.

1925 Eylül'ünde Reis-i Cumhuriyet'un Bursa'ya bir gezi düzenlemesi gündeme gelince, İstanbul'un şükranlarını sunmak ve şehre davet etmek üzere kendisine bir heyet gönderilmesi kararlaştırıldı. 21 Eylül 1925'te Şehremini Emin Bey, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyeleri ve imtiyazlı şirketlerin temsilcilerinden oluşan bir grup Gülnihal vapuru ile İzmit'e gidecekti. Milletvekilleri ve CHF yetkililerinden oluşan ikinci bir heyet ise Kınılıada

---

⁷⁰³ *İkdam*, Mustafa Kemal Paşa'nın "... Adada İsmet Paşa'nın ikamet ettikleri köşkte" dinleneceğini yazmıştı. "Gazi Reis-i Cumhuriyetimiz", **İkdam**, 2 Haziran 1925 (No:10114), s.1. Okul öğrencilerinin de resmi karşılamaya katılacağını yazan *Vatan* ise 15 ya da 20 Haziran tarihlerini vermişti. "Gazi Paşa", **Vatan**, 31 Mayıs 1925 (No:767), s.2

⁷⁰⁴ "Gazi Paşa ve Köylümüz", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1925 (No:389), s.1. 5 Mayıs 1926 Numune Çiftliği'nin yıldönümü olarak basına yansımış ve çiftliğin bir senede ulaştığı başarı üzerinde durulmuştu. "Gazi Paşa'nın Çiftliğinde Sene-i Devriye Merasimi", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1926 (No:716), s.1,2. Yunus Nadi, Numune Çiftliği ile etkinliklerini -özellikle hayvancılık ile ilgili çalışmalarını- önemli bir iktisadi fikir ve hareket olarak değerlendirmişti. Yunus Nadi, "Mühim Bir Servet Menbar", **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Evvel 1926 (No:873), s.1. Bkz.: Ek 6

⁷⁰⁵ "Gazi Paşa Hazretleri Kastamonu'ya Gidiyorlar", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1925 (No:460), s.1-2; "Gazi Paşa Pazar Günü Hareket Ediyorlar", **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1925 (No:462), s.1; "Gazi'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1925 (No:463), s.1; "Gazimizin, Muazzam Tezahürat Arasında, Kastamonu'ya Muvasalatları", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1925 (No:464), s.1-2

⁷⁰⁶ "İstanbul Mebusları Dün Toplandılar", **İkdam**, 23 Ağustos 1925 (No:10193), s.1,2; "İstanbul Mebuslarının Halkla Temasları", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1925 (No:463), s.1

⁷⁰⁷ "İstanbul Mebusları", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1925 (No:464), s.2

⁷⁰⁸ "İstanbul Mebusları Beyoğlu'nda", **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1925 (No:465), s.2

vapuruyla 22 Eylül'de Mudanya'ya doğru yola çıkacaktı. O sıralarda Bursa'da karşılama hazırlıkları yapılıyordu⁷⁰⁹.

Gülnihal ve Reşitpaşa vapurlarıyla İstanbul mebuslarının bir kısmı, Vali Süleyman Sami, Şehremini Emin, Meclis-i Umumi-i Vilayet adına Hakim Rıza, Ziyaüddin, Ali Seydi, Haydar, Bedri, Haşim ve Cemil Beyler, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye adına bir heyet, Darülfünun Reisi ve müderrisleri, İstanbul Adliye teşkilatının yüksek memurları, Polis Müdürü Ekrem, Kadınlar Birliği Reisesi Nezihe Muhiddin ve basın mensubları İzmit'e gitmişlerdi. Vapurda Darülelhan'dan 49 kişilik bir grup da bulunuyordu⁷¹⁰. İstanbul mebusları, CHF üyeleri, basın temsilcileri ile şirket ve cemaat ileri gelenlerinin yolculuk yaptığı Kınalıada vapurundakilerin sayısı da 300'ü aşmıştı⁷¹¹. Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak için adeta İstanbul boşalmıştı. Üstelik geçeceği iki noktaya ayrı heyetlerin gitmesi de dikkat çekici idi.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul heyetini Ertuğrul yatında kabul etmiş, Refik İsmail'in konuşmasından sonra kendisine gösterilen ilgiden dolayı teşekkür ederek "*İstanbul ve İstanbulluları daha iyi ve daha mesud bir surette ziyaret bahtiyarlığına nail*" olacağını ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa, Ertuğrul, Kınalıada, Gülnihal, Reşitpaşa, Muavenet-i Milliye torpidosu ve bunların yanındaki üç torpido ile Mudanya'ya gelmişti⁷¹².

İstanbul Darümuallimininden başta Müdür Alaeddin Bey olmak üzere 45 kişi Bursa'ya giderek Mustafa Kemal Paşa'ya saygılarını sunmuşlardı⁷¹³. Reis-i Cumhur, 25 Eylül akşamı Darümuallimin grubunu kabul etmiş ve kendileriyle yakından ilgilenmişti. Öğrencilerin müsameresi de beğeni

---

⁷⁰⁹ "Gazi Paşa Hazretlerine Arz-ı Tazimat", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1925 (No:492), s.1; "Gazi Ankara'dan Hareket Etdi", **İkdam**, 21 Eylül 1925 (No:10222), s.1,2

⁷¹⁰ İzmit-Mudanya üzerinden Bursa'ya gidecek olan Mustafa Kemal Paşa'yı, İzmit'te karşılamak üzere 21 Eylül sabahı Gülnihal ve Reşitpaşa vapurlarıyla birçok grup yola çıkmıştı. "Gazi'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1925 (No:493), s.2; "Gazi Paşa Bugün İzmit'den Hareket Ediyor", **İkdam**, 22 Eylül 1925 (No:10223), s.1,2

⁷¹¹ "Gazi Paşa'yı İstikbal Tezahürati", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1925 (No:494), s.2. *İkdam*, 250'yi aşan bir sayıdan bahsetmişti. "Gazi Paşa Hararetli Alkışlar Arasında Bursa'ya Muvasalat Etmiştir", **İkdam**, 23 Eylül 1925 (No:10224), s.1

⁷¹² "Gazi Paşa, İzmit'den İtibaren Nihayetsiz ve Emsalsiz Tezahürat Arasında Mudanya'ya ve Öğleden Sonra Bursa'ya Vasil Oldu", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1925 (No:494), s.1-2

⁷¹³ Bu ziyaretçiler, Mustafa Kemal Paşa'ya bir de müsamere sunacaklardı. "Gazi'nin Ziyaretleri", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1925 (No:496), s.2; "Erkek Muallim Mektebi Talebesi Bursa'da", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1925 (No:496), s.4

toplamaştı⁷¹⁴. Öte yandan bu temaslar sırasında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a "İnşallah yakında geleceğim" diyecekti⁷¹⁵.

Şehremini Emin Bey, İstanbul'a döndükten sonra Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek mutluluklarını dile getirdiği gibi İstanbulluların O'nun sağlığına ve başarılarının devamına duacı olduklarını bildirmişti⁷¹⁶. Ayrıca İstanbul Türk Ocağı, Reis-i Cumhuri'ya samimi bir telgraf göndererek saygılarını sunmuş ve kendisini selamlayacakları günü beklediklerini ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa da aynı hisleri taşıdığı cevabını vermişti⁷¹⁷. Bunların yanı sıra İstanbul'daki Türk lokantacıları Bursa'ya giderek O'nun için bir ziyafet düzenlemişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, ziyafet sırasındaki konuşmasında gösterilen nezaketten dolayı teşekkür etmiş; İstanbul'a döndüklerinde bu teşekkürün ve duygularının aktarılmasını rica etmişti⁷¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa 1926 yılında Bursa'dan İzmir'e geçerken suikast girişimi ortaya çıkacaktı. Aralık ayında ilk önce bu girişim için Ankara'yı seçen failler daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gideceğini düşünerek burada hazırlıklara yönelmişler, fakat aylarca bekledikleri gezi gerçekleşmemişti. Bursa ziyaretinden sonra İzmir gezisi başladığında rotalarını buraya çevireceklerdi⁷¹⁹. Sonuçta bu durum, 1925'in sonlarından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'u ziyaret etmesinin kamuoyunda ne ölçüde güçlü bir ihtimal olduğunu da göstermekteydi.

İstanbul'un Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığını ve saygısını gösteren bir başka adım yine 1925 sonbaharında atılmış ve yaz aylarından itibaren yürütülen girişimlerin sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın 1919 yılında Şişli'de oturduğu eve kitabe asılmıştı. Bir yandan da evin önemi dolayısıyla şehir adına istimlak edilerek ziyarete açılması, basında tartışma konusu haline gelmişti⁷²⁰. Şehremini Emin Bey de aynı düşünceyi paylaştığını "fakat bu bütçe

---

⁷¹⁴ "Gazi Paşa Darülmualimin Heyetini Kabul Etdi", **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1925 (No:497), s.1-2

⁷¹⁵ "İstanbul'a İnşallah Yakında Geleceğim", **İkdam**, 28 Eylül 1925 (No:10229), s.1-2

⁷¹⁶ "Bursa, Sürur ve Şadman İçinde Gazi'yi Alkışlıyor", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1925 (No:495), s.1

⁷¹⁷ "Gazi Paşa", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1925 (No:501), s.3

⁷¹⁸ "Gazi'nin Şerefine Lokantacıların Ziyafeti", **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1925 (No:505), s.2

⁷¹⁹ "İzmir'deki Tahkikatdan Çıkan İlk Neticeler", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1926 (No:763), s.2; "Müdde-i Umumi'nin İddianamesi", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1926 (No:780), s.2

⁷²⁰ 1925 yazında Mustafa Kemal Paşa'nın 1919'da Şişli'de oturduğu eve bir kitabe konulması kararlaştırılmıştı. Bu girişim için CHF Başmutemet Vekili Refik İsmail Bey yoğun çaba

meselesi olduğu için” bir şey söyleyemeyeceğini ifade etmekle yetinmişti⁷²¹. Sonuçta planlanmalara uygun bir şekilde Şişli’deki ev süslenerek hazırlandıktan sonra 14 Kasım 1925’te Vali Süleyman Sami, Şükrü Naili Paşa (Gökberk), Darülfünun Emini Nurettin, Polis Müdürü Ekrem, Hariciye Murahhası Nusret, Şehremini Emin ve Mustafa Kemal Paşa adına Başyaveri Rusuhi Beylerin katıldığı bir törenle kitabe binaya takılmıştı⁷²². Tören münasebetiyle CHF Müfettişi Refik İsmail Bey tarafından gönderilen telgrafa, Mustafa Kemal Paşa Riyaset-i Cumhur Başkatibi Tevfik Bey aracılığı ile teşekkür ederek karşılık vermişti⁷²³.

1926 başlarında Mustafa Kemal Paşa ile 1919’dan beri gitmediği İstanbul arasındaki ilişkinin bir başka boyutu, Atina’da çıkan *Eleftheros Typos* (*Eleftheros Typos*) gazetesinin muhabiri tarafından ortaya konulmuştu. Muhabir, 30 Nisan 1926 tarihli mektubunda Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’daki imar çalışmalarındaki yerini değerlendirirken İstanbul’u kriter olarak kullanmıştı. Bu açıdan muhabirin “*Mustafa Kemal Paşa’ya burada büyük bir şeref ayırmak lazım gelir ki o da zaaf-ı [za’f] beşerisine, bir galib için pek tabii olan eğlence ve zevk zaafına da galebe iderek İstanbul’da Dolmabahçeler, Yıldızlar kapuları ap açık olduğu halde kendisini beklerken bugün bile hayatı harbin berdevamı olan Ankara’daki sert hayatı tercih etmiştir*”⁷²⁴ ifadeleri dikkat çekici idi. Bu ifadeler, İstanbul’un o günlerde akla getirdiği izlenimler hakkında da fikir veriyordu.

---

sarfetmiş, levhanın yazısı ve şekli hakkında Vahit İhsan, Sanayi-i Nefise Müdürü Nazmi ile Hakan Nazmi Beylerle görüş alışverişinde bulunmuştu. Levhadaki ibare “*Gazi Mustafa Kemal Paşa vatanın kurtuluşunu 1335’de bu evde hazırladı*” şeklinde idi. Kitabenin törenle asılması için düzenlemelere gidilmişti. “Tarihi Bir Ev”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1925 (No:426), s.1. Yine o günlerde asılacak kitabenin rik’a ile yazılmasında uzlaşılmıştı. “Gazi’nin Tarihi Evi”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1925 (No:430), s.1; “Tarihin Evi”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1925 (No:431), s.3. 50 cm genişliğinde ve 100 cm uzunluğunda olan kitabenin yazımı Ağustos ayında da sürmüştü. “Tarihi Binanın Kitabesi”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1925 (No:453), s.3

⁷²¹ “Gazi’nin Heykeli”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1925 (No:436), s.2

⁷²² “Vatanın Kurtuluşu Hazırlanan Ev”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Sani 1925 (No:546), s.1-2

⁷²³ “Gazi’nin Teşekkürü”, **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Sani 1925 (No:550), s.1. 1925 Aralık ayında Ardahan mebusu Tahsin Beyin (Hasan Tahsin Uzer) Şişli’deki bu evi Gazi’ye takdim edeceği basına sızmıştı. “Tarihi Ev”, **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Evvel 1925 (No:563), s.2. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’nin 12 Temmuz 1926 tarihli toplantısında, Mustafa Kemal Paşa’nın Mütareke devrinde, Anadolu’ya geçmeden önce oturduğu Büyükdere Caddesi’ndeki hanenin İstanbul adına alınması ve bu alının 51.000 liraya mal olması hakkındaki öneri incelenerek Bütçe Encümenine havale edilmişti. “Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’de Dünkü Müzakerat”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1926 (No:781), s.4.

⁷²⁴ Muhabir değerlendirmesinde, Cumhuriyet ile Saltanat’ın farkını şu sözlerle aktarmıştı: “Ankara’ya takarrüb edilirken sağımızda solumuzda Gazi’nin çiftliği olmak üzere bir hayat, bir hareket müşahede ediliyor. İşte yeni Türkiye’nin Saltanat devriyle en büyük farkını burada

1926 Mayıs'ında Mustafa Kemal Paşa'nın Mersin'den Bursa'ya uzanan yurt gezisi sırasında İstanbul'dan bir heyetin şehir adına saygılarını sunmak üzere yola çıkarılması kararı alınmış; bunun için CHF merkezinde toplantılar yapılmış ve bir planlamaya gidilmişti⁷²⁵. Buna göre Bursa'ya gidecek heyet ilk aşamada 300 kişiden fazla hesaplanmıştı ve heyet CHF İstanbul örgütünün, Darülfünun'un, çeşitli cemiyet, birlik ve şirket temsilcilerinden oluşacaktı. Yolculuk için Şirket-i Hayriye'den vapur kiralanması da düşünülmüştü⁷²⁶.

Onüçüncü Mıntika Müfettişi İbrahim Tali Bey'in Riyaset-i Cumhur Başkitaletine müracaatı ile İstanbul heyetinin 31 Mayıs Pazartesi sabahı yola çıkması kesinleşecekti⁷²⁷. Bu ziyaret için CHF İstanbul örgütü öncülüğünde gayet programlı ve düzenli hazırlanılmış, şehrin her kesiminden temsilcilerin yer aldığı kafilenin sayısı 350 kişiyi geçmişti⁷²⁸.

Moda vapuru ile Bursa'ya giden Türk Ocağı, Sanayi-i Nefise ve şehir heyetleri Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edileceklerdi. Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi öğrencileri, 28 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmişler ve Sanayi-i Nefise adına Çallı İbrahim bir konuşma yapmıştı. Aynı gün Darülelhan'ın ziyareti de gerçekleşmişti ki Darülelhan bir de konser verecekti⁷²⁹. 31 Mayıs'ta İstanbul heyeti Reis-i Cumhur'a saygısını bir resmîkabulle sunmuştu. Şehremini Muhittin Bey, konuşmasında İstanbul halkının kurtarıcısını bağrına basmak arzusunu ifade etmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa ise aynı duyguları paylaştığını belirttikten sonra "*O muhterem halkın doğrudan doğruya içinde bulunarak onu bizzat selamlamakla bahtiyar olacağım günün uzak olmadığını beyan edebilirim*" diyecekti. İstanbul halkının temsilcileri ile Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'daki karşılaşmaları oldukça coşkulu bir ortam içinde geçmişti. Zaten İstanbul temsilcilerinin Mudanya'ya

---

görüyorsunuz. Saltanat devrinin erkani o zaman hem toprağı, hem onu işletenleri soyarlardı. Bugünkü hakim kendi mülkünü bir ziraat nümune mektebi yapmağa uğraşiyor. Bu Ankara'nın ilk iyi intibadur". "Bir Yunan Muhabiri", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1926 (No:732), s.3

⁷²⁵ "Gazi Paşa Dün İstirahat Etdiler", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1926 (No:732), s.2; "İstanbul Halkının Gazi Paşa'ya Tazimatı", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1926 (No:733), s.1-2; "Bursa'ya Bir Heyet", **İkdam**, 23 Mayıs 1926 (No:10457), s.1

⁷²⁶ "Gazi'ye Arz-ı Tazimat İdecek Heyet", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1926 (No:734), s.1-2; "Halk Fırkası Müfettişinin Beyanati", **İkdam**, 25 Mayıs 1926 (No:10459), s.1. *İkdam*'daki İbrahim Tali Beyin ifadesine göre heyet 200 kişiden fazla olacaktı.

⁷²⁷ "Reis-i Cumhur Hazretlerinin Hususi Ziyafeti", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1926 (No:735), s.1

⁷²⁸ "İstanbul Halkının Gazi Paşa'ya Tazimatı", **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1926 (No:741), s.2

⁷²⁹ "Gazi'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1926 (No:737), s.2; "Gazi Paşa", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1926 (No:739), s.1,2; "Gazi Paşa", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1926 (No:740), s.2; "Reis-i Cumhurumuz", **İkdam**, 30 Mayıs 1926 (No:10464), s.1

gidişleri, orada vali, belediye başkanıyla CHF müfettişi tarafından karşılanışları ve trenle Bursa'ya geçişleri -öncekinden farklı olmak üzere- bir şölen havasında gerçekleşmişti⁷³⁰.

Cumhuriyet bu ortamı, Mustafa Kemal Paşa ve İstanbullular açısından “İstanbul’un kendilerine arz-ı hürmet ve muhabbet için gönderdiği insanların birer birer ellerini sıkarken Gazi Paşa’nın mavi gözlerinde derin bir memnuniyet hissi seziliyordu... Bugün, yukarıdaki resimleri gören İstanbul halkı, hiç şübhesiz, tek bir ruh gibi o büyük halaskardan şu niyazda bulunacaktır: Paşam, seni bekliyoruz, artık gel!” sözleriyle yorumlamıştı⁷³¹. Bu arada Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul temsilcilerine yönelik sözleri, sonbaharda İstanbul’a geleceği söylentilerine neden olacaktı⁷³². İstanbul heyeti ise bu atmosfer içinde şehirden ayrılmıştı⁷³³.

O günlerde Mustafa Kemal Paşa’nın Bursa’da vereceği balonun İstanbul’daki Gülcemal vapurunda gerçekleştirilmesi için hazırlıklara gidilmiş ve vapur 4 Haziran’da, o akşam düzenlenecek balo için İstanbul’daki davetlileri de alarak şehirden ayrılmıştı⁷³⁴.

Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul ilişkileri bağlamında 1926 yılının en önemli gelişmelerinden biri Sarayburnu’ndaki heykelin açılışı idi. Nitekim 3 Ekim 1926 tarihinde tamamlanan Gazi Mustafa Kemal Paşa heykelinin açılış törenle yapılmış ve böylece İstanbul, O’nun ilk heykelini yaptıran şehir olmuştu⁷³⁵. Mustafa Kemal Paşa’da, Şehremini Muhittin Bey’in gönderdiği telgrafa verdiği cevapta ilk defa heykelinin dikilmesiyle gösterilen

---

⁷³⁰ “İstanbul Heyeti, Dün Büyük Halaskarlarına Hissiyat-ı Tazimkaranelerini Arz Etdi”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1926 (No:742), s.1-2; “İstanbul Heyeti Gazi’nin Huzurunda..”, **İkdam**, 1 Haziran 1926 (No:10466), s.1. *İkdam*’a göre İstanbul’daki hemen her kesimin temsil edildiği heyetteki 400 kişi içinde 22 kadar gazeteci vardı.

⁷³¹ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1926 (No:743), s.1-2

⁷³² “Gazi Paşa İstanbul’a Ne Vakit Gelecekler?”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1926 (No:749), s.2

⁷³³ “Bursa’dan Ayrılırken”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1926 (No:742), s.2. Darülbedayi heyeti de kabul edilenler arasında idi. “Darülbedayi Bursa’da”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1926 (No:742), s.2. Paşa ilerleyen günlerde Darülbedayi’nin sanatçılara iltifat ederek onlar için ziyafet verecekti. “Gazi Paşa ve Darülbedayi”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1926 (No:753), s.1. Bkz.: Ek 7

⁷³⁴ “Gazi’nin Balosu”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1926 (No:745), s.1; “Gazi’nin Balosu”, **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1926 (No:746), s.2; “Gülcemal’de Balo”, **İkdam**, 5 Haziran 1926 (No:10470), s.1

⁷³⁵ “İstanbul, Halaskar Gazi’nin İlk Heykelini Diken Türk Şehri Olmakla Müftehirdir”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1926 (No:864), s.1-2. Mustafa Kemal Paşa’nın Sarayburnu’nda yapılacak heykelinin temel atma töreni 25 Ağustos 1925’te gerçekleşmişti. “Gazi’nin Heykeli”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1925 (No:464), s.3; “Vaz-ı Esas-ı Resmi”, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1925 (No:465), s.2; “Zafer Abidesi”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1927 (No:1195), s.2.

kadirşinaslığa teşekkür etmişti⁷³⁶. Vasfi Raşit'in "*Hilafet müessesesinin ve Hilafet ordularının mesnedi olmuş olan saray ve türbelere karşı rekz edilmiş bulunuyordu. Dün rekz edilen heykel vatan için hayati bir zaruret olan inkılabın galebe-i katiyesini ilan eyliyor ve biz inkılabcuların göğsümüzü fahr ile kabartıyordu*" sözleri Mustafa Kemal Paşa'nın heykelinin dikilmesini Ankara-İstanbul ikileminin içine alıyordu. Bu anlamda heykel, eski devrin değerlerine karşı dikilmişti ve devrimin değerlerini sembolize ediyordu⁷³⁷.

1927 Şubat ortalarında Ankara'da toplanan Ticaret Odaları Umumi Kongresi'ne katılan İstanbul Ticaret Odası Reisi Hüseyin Bey şehre döndükten sonra yaptığı açıklamada Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı "*şükran ve minnetle*" davet ettiklerini ve kendisinin bir süre sonra şehre geleceğini hatta gezisini Trakya'ya kadar uzatmayı istediğini söylemişti⁷³⁸. Arkasından, CHF'nin Büyük Kongresi'nin ve burada Mustafa Kemal Paşa'nın okuyacağı Nutuk'un gündemde olduğu 1927 Haziran'ında Şehremini Muhittin Bey Ankara'ya gitmişti. Bu gezi sırasında Muhittin Bey, Dahiliye Vekili Cemil Bey aracılığı ile Reis-i Cumhur tarafından kabul edildiğinde kendisini İstanbul'a davet etmiş, Mustafa Kemal Paşa ise Temmuz başlarında İstanbul'a geleceği cevabını vermişti⁷³⁹.

Şehremini Muhittin Bey, 18 Haziran'da şehre döner dönmez karşılama hazırlıklarına başlamış ve Vali Süleyman Sami Bey ile Dolmabahçe Sarayı'nı denetlemişlerdi⁷⁴⁰. Ayrıca Beylerbeyi Sarayı'nın eksikliklerinin tamamlanması için çalışılmıştı. Bu arada Cemiyet-i Umumiye-i Belediye 20 Haziran'da

---

⁷³⁶ "Heykel ve Gazi Paşa", **Cumhuriyet**, 7 Teşrin-i Evvel 1926 (No:867), s.2

⁷³⁷ Vasfi Raşid, "Dünki Hadise", **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1926 (No:864), s.1

⁷³⁸ "Gazi Hazretleri", **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1927 (No:1006), s.1

⁷³⁹ Gazi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet edeceği de basında yer almıştı. "Gazi'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1927 (No:1113), s.1. Bu haber yayınlandığında Muhittin Bey, Ankara'ya yeni gitmişti. Nitekim *Cumhuriyet*'in 16 Haziran tarihli baskısı 2. sayfasında Muhittin Beyin ayın 15'inde habersizce Ankara'ya gittiğini yazıyordu. "Şehremini Gitdi", **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1927 (No:1113), s.2. 17 Haziran tarihinde ise Şehremini'nin, Dahiliye Vekili aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İstanbul'a davet edeceği haberi veriliyordu. "Şehreminimiz", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1927 (No:1114), s.1. *İkdam* ise 18 Haziran baskısında Şehremini Muhittin Beyin Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davet etmek için başkente gittiği haberlerinin doğru olmadığını, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce zaten şehre davet edildiğini ve kısa süre içinde şehri ziyaret edeceğini yazmıştı. "Gazi Hazretleri", **İkdam**, 18 Haziran 1927 (No:10829), s.1. Muhittin Bey şehre döndüğünde Mustafa Kemal Paşa'nın ne zaman geleceğini bilmediğini "*ne zaman arzu buyururlarsa o vakit teşrif edeceklerdir*" sözleriyle aktarmıştı. "Şehremini", **İkdam**, 19 Haziran 1927 (No:10830), s.2

⁷⁴⁰ "Gazi Paşamız İzmit'den Yatla Şehrimize Teşrif Buyuracak", **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1927 (No:1116), s.1; "Reis-i Cumhurumuz", **İkdam**, 20 Haziran 1927 (No:10831), s.1. Vali Süleyman Sami Bey de "*Reis-i Cumhur Hazretleri arzu buyurdıkları zaman teşrif edebilirler. Fakat benim bu babda malumatım yokdur*" demişti.

toplantı kararı almıştı⁷⁴¹. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye tarafından sarayların tamiri için ödenek çıkartılırken, İstanbul'da Söğütlü ve Ertuğrul yatlarında da hazırlıklara gidilmişti. Hazırlıklar, Paşa'nın İzmit'e kadar trenle geleceği, sonrasında deniz yolculuğu yapacağı düşünülerek yürütülmüştü⁷⁴². Zaten Haziran'ın son günlerinde, Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Temmuz Cuma günü İstanbul'a ulaşacağı hakkındaki haberler basına yansımıştı. O günlerde şehirde, karşılama programına kadar, tüm hazırlıklar hızla sürmekte idi⁷⁴³. 26 Haziran'da şehirdeki hazırlıkları kontrol üzere Dahiliye Vekili Cemil Bey İstanbul'a gelmişti⁷⁴⁴. Birkaç güne kalmadan Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a 1 Temmuz'da geleceği kesinleşmiş ve Dahiliye Vekili'nin İstanbul'daki etkinliği ile karşılama programı da son halini almıştı. Dolmabahçe Sarayı'ndaki hazırlıklar tamamlanırken 27 Haziran'da Riyaset-i Cumhur Muhafız Kıtası İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Şehremini Muhittin Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın gelişini 28 Haziran tarihli açıklamasıyla resmen kamuoyuna ilan etmişti. Yine aynı gün "*Reis-i Cumhur Hazretlerinin Türkiye Cumhuriyeti dahilinde esna-i seyahatlerinde icra edilecek merasim-i ihtiramiye hakkında*" Dahiliye Vekaleti'nce düzenlenen 8 maddelik talimatname basında yayınlanmıştı⁷⁴⁵.

---

⁷⁴¹ "Gazi Paşamızın İstanbul Seyahatleri", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1927 (No:1117), s.1

⁷⁴² "Gazi Paşamızı Bağrımıza Basacağız", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1927 (No:1118), s.1,2; "Cemiyet-i Belediye", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1927 (No:1118), s.2

⁷⁴³ İstanbul'da büyük şenlik ve tören hazırlıklarına gidilmiş, 3 gün 3 gece şenlik yapılacağı açıklanmıştı. Ertuğrul yatı Mustafa Kemal Paşa'yı İzmit'ten alacak ve İstanbul halkını selamlayacağı bir rota izleyecekti. Gazi'ye iki altın anahtar sunulacaktı. "Gazi Paşamızın Perşembe Günü Ankara'dan Hareket İderek Cuma Günü İstanbul'umuzu Şereflendirmeleri Muhtemeldir", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1927 (No:1124), s.1,2; "Büyük Halaskarın Nam ve Şanına Layık İstikbal Hazırlıklarına Hamali Faaliyetle Devam Ediliyor", **İkdam**, 27 Haziran 1927 (No:10838), s.1,3

⁷⁴⁴ "Dahiliye Vekili Dün Şehrimize Geldi", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1927 (No:1124), s.1,2. TBMM Reisi Kazım Paşa, Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve mebusların bir kısmı da o günlerde İstanbul'a geleceklerdi. "Kazım Paşa Bugün Şehrimize Geliyor", **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1927 (No:1125), s.1; "Meclis Reisimiz Geldi", **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1927 (No:1126), s.1,3; "Dün Şehrimize Gelen Mebuslar", **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1927 (No:1126), s.2; "Şehrimize Gelen Mebuslar", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1927 (No:1128), s.2

⁷⁴⁵ Programa göre Mustafa Kemal Paşa'yı taşıyacak Ertuğrul yatı İzmit'ten Anadolu sahilini takip ederek gelecekti. İstanbul Valisi, Kolordu Komutanı, Şehremini ve CHF Müfettişi İzmit'te Gazi'yi karşılayacaklardı. İstanbul'da bulunan mebuslar ile karşılama törenine davet edilenler Burgaz vapuru ile Büyükkada önlerine giderek Ertuğrul yatını bekleyecekler, sonra Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul halkı adına saygılarını sunarak Burgaz vapuruna geri döneceklerdi. Bunlar arasında mebus, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye, Meclis-i Umumi-i Vilayet, CHF İstanbul örgütü, Darülfünun, Ticaret Odası, Baro, matbuat, hayır kuruluşları, Tayyare Cemiyeti, esnaf, öğretmen ve öğrenci temsilcileri bulunacaktı. Siyah ya da lacivert elbise, siyah ayakkabı ve melon şapka giyilmesi zorunluluğu da programda belirtilmişti. Özellikle deniz ulaşımı ile ilgili şirketler saat 11.00 ile 17.00 arasında tatil edilmişti. Halkın karşılamaya katılabilmesi için şirketlerin bazı vapurlarına (Ankara, Gülcemal, Karadeniz,

Şehirde büyük bir titizlikle hemen her şey düşünülerek hazırlıkların sürdürüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Nitekim şehirdeki CHF örgütü, Türk Ocakları, Kadınlar Birliği gibi bütün kurumlarda yoğun bir hazırlık temposu gözlemlenmişti⁷⁴⁶. Bütün şehir özel ve resmi kurum ya da binalar, ayırım yapılmaksızın karşılama için donatılırken Darülfünun'un kapısı üstüne “*Darülfünun feyz aldığı deha ve irfan güneşini, büyük reisini tazimle selamlar*” yazılmıştı⁷⁴⁷. Şehirde hazırlıklar tamamlanmak üzere iken Mustafa Kemal Paşa'nın gelişi en büyük bayram olarak değerlendiriliyordu. CHF Mıntıka Müfettişi İbrahim Tali Bey ise basın demecinde herkesin yüzünde tebessüm olduğunu söyleyecekti⁷⁴⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi, düzenlenen hazırlıkların yanında kaçınılmaz bir şekilde basının gündemine geçmişi de taşımış; Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılışı ve o günlerin şartları üzerinde durulmuştu. Bunlarla birlikte *Cumhuriyet* 1 Temmuz'u İstanbul'un kurtuluşundan itibaren en büyük gün ilan etmişti⁷⁴⁹. Gazetenin 1 Temmuz sayısının ilk sayfası da bunu yansıtır şekilde kapak tipinde basılmıştı⁷⁵⁰.

Konya, Gülnihal, Gelibolu vapurları gibi) izin verilmişti. Program çerçevesinde çeşitli güvenlik önlemleri alınmış ve karşılamada uçaklar da görevlendirilmişti. Program çerçevesinde herkesin törenlere katılım şekli belirlenmişti. Gazi Dolmabahçe'ye çıktıktan sonra resmî kabul gerçekleştirilecekti. Şehirde gece ışıklandırma yapılacak -ki bu ampul sorunu ortaya çıkarmıştı- ve çeşitli mahallerde gösteri fişekleri atılacak, fener alayları düzenlenecekti. “Gazi Paşamızın Cuma Günü Şehrimize Teşrifleri Suret-i Katiyede Takarrür etmiştir”, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1927 (No:1125), s.1,2; “Gazi'nin İstikbali İçün Mükemmel Bir Program Tertib Edildi”, **İkdam**, 28 Haziran 1927 (No:10839), s.1,2. Karşılama programı yanında denizde yapılacak tören ile gece uygulanacak programda düzenlenmişti. Karadaki fener alaylarının yanında denizde de fener alayları yapılacaktı. “Büyük Gazi Yarın Ondokuzda Ankara'dan ve Cuma Onda İzmit'den Hareket Edeceklerdir”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1927 (No:1126), s.2. Mustafa Kemal Paşa'ya bir de otomobil hediye edilecekti. “Gazi Paşamızı, Yarın, Hasret ve Aşk İle Bağrımıza Basacağız”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1927 (No:1127), s.1

⁷⁴⁶ “Büyük Gazi Yarın Ondokuzda Ankara'dan ve Cuma Onda İzmit'den Hareket Edeceklerdir”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1927 (No:1126), s.1,2. 30 Haziran'da tatil saatleri dışındaki vapur seferleri basında ilan edilmişti. Törenlere katılacak deniz taşıtlarının programı aktarılmıştı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa için Çankaya adlı bir motorbot Seyr-i Sefain İdaresi tarafından hazırlanmıştı. “Gazi Paşamızı, Yarın, Hasret ve Aşk İle Bağrımıza Basacağız”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1927 (No:1127), s.1,2; “Şirket-i Hayriye'den”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1927 (No:1127), s.4. Çankaya motorbotu Gazi'nin İstanbul'a geldiği günlerde suya indirilmiş ve deneme sürüşleri yapılmıştı. “Çankaya Motoru”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1927 (No:1130), s.2

⁷⁴⁷ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1927 (No:1129), s.2

⁷⁴⁸ “İbrahim Tali Beyin Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1927 (No:1126), s.1. Darülfünun'da Mustafa Kemal Paşa'nın gelişi münasebetiyle özel bir yayın yapılmıştı. “Darülfünun Tazimatı”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1927 (No:1128), s.2. Hazırlıklar hakkında Bkz.: Ek 8

⁷⁴⁹ Yunus Nadi, “İstanbul'un Büyük Günü”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1927 (No:1126), s.1; Yunus Nadi, “Gazi Paşa, İstanbul'dan Nasıl Ayrılmıştı?”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1927 (No:1127), s.1. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişinden sonra yaptığı konuşma da

Mustafa Kemal Paşa 30 Haziran'da Ankara'dan ayrıldığında İstanbul karşılama için düzenlemelerini bitirmişti. Yine aynı tarihte Ankara vapuru TBMM Reisi Kazım Paşa (Özalp), Dahiliye Vekili Cemil Bey, Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul Valisi Süleyman Sami, CHF Müfettişi İbrahim Tali Bey, Şehremini Muhittin Bey ve bazı mebuslarla Tophane rıhtımından İzmit'e doğru yola çıkmıştı⁷⁵¹. İstanbul Gazi'yi muhteşem bir hazırlık, coşku ve tezahürat ile karşılayacaktı. Mustafa Kemal Paşa'yı taşıyan Ertuğrul yatı İstanbul Boğazına girerken yavaş seyretmiş ve Gazi top atışları ile selamlanmıştı. Halk Mustafa Kemal Paşa'yı görebileceği mahallere yığıldığından şehir adeta boşalmıştı⁷⁵². Şehremini Muhittin Bey yaptığı konuşmada “*İstanbul halkının aziz halaskarını bağrına basdığı bugün, İstanbul şehrinin en büyük bayram günü olarak kalacaktır*” diyecekti. Gece boyunca karada ve denizde fener alayları eşliğinde tezahüratlar sürmüştü⁷⁵³.

Mustafa Kemal Paşa, Şehremini'nin nutkuna karşılık ve kendisini karşılamaya gelenlere bir konuşma yapmış ve İstanbul'u Türk vatanının ziyneti olarak değerlendirerek kendisine yönelik hislerinden dolayı teşekkür etmişti⁷⁵⁴. Mustafa Kemal Paşa Dolmabahçe Sarayı'nda İstanbul halkının temsilcilerini kabul ettiğinde “...artık bu saray, zıllulahların (Tanrı'nın yeryüzündeki

---

geçmişin değerlendirilmesine yol açmıştı. Ahmet Rasim, “Tazelenen Hatıralar”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1927 (No:1131), s.3

⁷⁵⁰ “Safa Geldin Büyük Halaskar”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1927 (No:1128), s.1. Bkz.: Ek 9. Mustafa Kemal Paşa, 22-23 Mayıs 1927 gecesi kalp krizi geçirmişti. İstanbul'a gelişi biraz da doktorların dinlenme tavsiyesi ile ilgiliydi. Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Ankara, ATAM Yayınları, 1999, s.399,405-407

⁷⁵¹ “İstikbal Heyeti Yarın Akşam İzmit'e Gidiyor”, **İkdam**, 29 Haziran 1927 (No:10840), s.1,2; “İstikbal Heyeti Bu Akşam İzmit'e Hareket Ediyor”, **İkdam**, 30 Haziran 1927 (No:10841), s.1,2; **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1927 (No:1128), s.2,6

⁷⁵² **Cumhuriyet** karşılama sırasında denizde 100.000 kişinin bulunduğunu yazacaktı. “İstanbul Muhteşem Bir İstikbal Hazırladı”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1927 (No:1128), s.2; **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1927 (No:1129), s.1-4; **İkdam**, 2 Temmuz 1927 (No:10843), s.1,2; “Sevgili ve Ali Misafirimiz Dün Sarayda İstirahat Buyurdular”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1927 (No:1130), s.1

⁷⁵³ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1927 (No:1129), s.4; “Dün Gece Yapılan Muazzam Fener Alayı”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1927 (No:1130), s.1,2

⁷⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa İstanbul için “... *Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin göz bebeği İstanbul, bütün vatandaşların kalbinde yeri olan bir şehirdir*” demişti. **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1927 (No:1129), s.1,3; “Tarihi Nutuk”, **İkdam**, 2 Temmuz 1927 (No:10843), s.1; Yunus Nadi, “Gazi'nin Hitabı”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1927 (No:1130), s.1. Birkaç gün içinde Şehremaneti bu konuşmanın mermer levhalara yazılarak şehrin çeşitli mahallerine konulması için girişim başlatacaktı. **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1927 (No:1131), s.1; **İkdam**, 4 Temmuz 1927 (No:10845), s.1

gölgelerinin) değil, zil (gölge) olmayan milletin sarayıdır ve ben burada, milletin bir ferdi, bir misafiri olarak bulunmakla bahtiyarım” demişti⁷⁵⁵.

Mustafa Kemal Paşa, 2 Temmuz’da Dolmabahçe Sarayı’nda dinlendikten sonra⁷⁵⁶ ertesi gün şehir gezintisine çıkmış ve Şehitliği de ziyaret etmişti⁷⁵⁷. 4 Temmuz’da ise Dolmabahçe Sarayı’nda dinlenmişti. O günlerde Mustafa Kemal’e, başta elçiler olmak üzere saygılarını sunmak isteyenler Defter-i Hususi’yi imzalamaya başlamışlardı⁷⁵⁸.

Mustafa Kemal Paşa’nın şehre gelmesinden birkaç gün sonra basının gündemine yeni bir konu oturmuştu. Buna göre, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye, Mustafa Kemal Paşa’dan yeni seçimlerde İstanbul’dan adaylığını koymasını rica edecekti⁷⁵⁹. Buna karşılık Ankara Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’si Mustafa Kemal Paşa’nın “*tabii*” ve “*ebedi*” temsilcileri olduğu açıklamasını yapmıştı⁷⁶⁰. Riyaset-i Cumhur Katib-i Umumisi Tevfik Bey ise Ankara Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’sine Mustafa Kemal Paşa’nın Ankaralı hemşehrilerinin yaklaşımından memnurluk duyduğunu ifade etmiş ve İstanbul’dan mebus adaylığının söz konusu olmadığını bildirmişti. Bu yazı Ankara Cemiyet-i Umumiye-i Belediye toplantısında alkışlar arasında

---

⁷⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.284-285; Cemal Granda, **Atatürk’ün Uşağının Gizli Defteri**, 2.bs., Ankara, Kentkitap, 2008, s.25; Mango, **a.g.e.**, s.444. Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a geldiğinde ilk görüntüleri için Bkz.: Ek 10

⁷⁵⁶ “Gazi Paşa Hazretleri Dün Dolmabahçe’de İstirahat Buyurdular”, **İkdam**, 3 Temmuz 1927 (No:10844), s.1. Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’da hizmetinde bulunan Cemal Granda, O’nun Dolmabahçe Sarayı’nda kalması hakkında şunları yazmaktadır: “*Atatürk, duyduğuma göre padişahların oturduğu saraylarda oturmaya önceleri hiç niyetli değilmiş. Hatta kızkardeşi Makbule Atadan ağabeyisini misafir etmek için Kuruçeşme’deki evi baştan aşağıya silip süpürmüştü. O’na layık bir hale getirmeye çalışmış. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra ilk kez geldiği İstanbul’da, ilk gün Dolmabahçe’ye merasim icabı uğramış. Makbule Atadan, hem kendisini karşılayıp, hoş geldin demek, hem de evine götürmek üzere Saray’a gittiğinde sevinç içinde gördüğü Atatürk’ün birden keyfi, neşesi kaçırılmış. O sırada kendisine bir mektup getirmişler. Mektubu yazan ‘Sarayda oturmaya hakkın yok’ diyormuş. Mektubu da ‘Bak, hain ne yazmış. İmzasını bile atmamış’ diye kız kardeşine uzatmış. Sonradan Makbule Atadan ‘Ağabeyimin Saray’da kalmasına sebep olan bu mektuptur. Çünkü Saray’da kalmaya niyeti yoktu. İlk gün merasiminden sonra bize gelecekti. Bu gibi tehditleri hiç sevmeyiz, sinirlenirdi’ demişti*”. Cemal Granda, **a.g.e.**, s.25

⁷⁵⁷ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1927 (No:1131), s.1,2. Aka Gündüz, Mustafa Kemal Paşa’nın Şehitlik ziyareti hakkında bir yazı yazmıştı. Aka Gündüz, “Şehitliği Ziyaret”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1927 (No:1131), s.2

⁷⁵⁸ “Gazi Paşamız Dün İstirahat Buyurdular”, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1927 (No:1132), s.1. Ertesi günlerde de defterin imzalanması sürmüştü.

⁷⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’a dinlenmek amacıyla gelmişti. Fakat Dolmabahçe Sarayı’nda uygun bir çalışma odası olmadığından yeniden düzenlemeler yapılmıştı. “Gazimizden, Bu Defa İstanbulumuzun Mebusu Olması İstirham Edilecek”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1927 (No:1133), s.1,2

⁷⁶⁰ “Gazi’nin Mebusluğu”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1927 (No:1138), s.2

okunmuştu⁷⁶¹. Yine o günlerde, Temmuz ortalarında Mustafa Kemal Paşa'nın kışı İstanbul'da geçireceği söylentileri Ankara'da ortaya çıkmıştı⁷⁶².

Mustafa Kemal Paşa ise şehirdeki gezi, denetim ve kabullerini sürdürmüştü; İstanbul'daki kurum ve kuruluşları ziyaret etmişti⁷⁶³. Bunların yanında *Cumhuriyet* ve *İkdam* gazeteleri takip edildiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın, Temmuz ve Ağustos aylarında sarayda çalıştığı ve orada hayli vakit geçirdiği de görülmektedir⁷⁶⁴.

İstanbul'un seçim sürecine girdiği günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Beşiktaş Sinanpaşa Mahallesi'ne kaydı yapılarak münahib-i evvel olması düşünülürken, CHF Beyoğlu teşkilatı ise kendisini münahib-i sani adayı yapmayı kararlaştırmıştı. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Ağustos'taki Beyoğlu münahib-i sani seçiminde oy kullanması ve İstanbul mebus seçimine katılması gündeme gelmişti⁷⁶⁵. Bu girişimlere rağmen Mustafa Kemal Paşa, Ankara Vilayeti'nin münahib-i evveli olması nedeniyle oyunu başkente gönderecekti⁷⁶⁶.

1927 yazında Kadıköy Talimhane meydanında inşa edilen ilköğretimin Gazi Mustafa Kemal Paşa adını alması için Maarif Müdüriyeti teklifte bulunmuş ve Maarif Eminliği teklifi onaylamıştı⁷⁶⁷. Eylül sonlarına doğru okulun inşaatı bütünüyle tamamlanmıştı⁷⁶⁸. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişinden sonra gerçekleşen 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları da gayet

---

⁷⁶¹ "Gazi'nin Namzedliği", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1927 (No:1145), s.1

⁷⁶² Müdafaa-i Milliye Vekaleti, bu konunun olumsuz etkileri olabileceğini gözeterak açığa kavuşturulması için Başvekalet yazı yazmıştı. *BCA*, Fon Kodu: 30.10, Yer No:1.2.12

⁷⁶³ Basından rahatlıkla izlenebilen bu etkinliklerin bir kısmına Zekai Ökte'nin çalışmasında da değinilmiştir. Söz konusu çalışmada, bu etkinliklerden daha çok seçimlere yönelik hazırlanan bildirimlere ağırlık verilmiştir. Ökte, *a.g.e.*, s.454-464

⁷⁶⁴ Haziran ortalarında kalp krizi geçiren Mustafa Kemal Paşa, 30 Haziran-30 Eylül arasında üç ay süreyle Nutuk'un çalışmalarını İstanbul'da yürütmüştü. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk**, Haz.:Sabahattin Özel-Erol Şadi Erdinç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.IX. İstanbul gezisinin ilerleyen döneminde Saray'daki çalışma temposu basında aktarılmıştı. Bu çalışmanın çoğunlukla 1927 Kongresi'nde okuyacağı Nutuk ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Eminalp Malkoç, "The Republican People's Party Congress and Mustafa Kemal's Great Speech From the Perspective of *İkdam* Newspaper", *International Review of Turkology*, Volume:I, No:2, Summer 2008, s.42

⁷⁶⁵ Benzer bir uygulama İsmet ve Kazım Paşalar içinde gündeme gelmişti. "Gazi, İsmet ve Kazım Paşalar", *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1927 (No:1160), s.1,3

⁷⁶⁶ "Anadolu Yakası İntihabatı Bitdi", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1927 (No:1169), s.2. Kazım Paşa ise oyunu İstanbul'da kullanacaktı. "İstanbul İntihabatı Hitam Bulmak Üzeredir", *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1927 (No:1170), s.1

⁷⁶⁷ "Küçük Şehir Haberleri", *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1927 (No:1153), s.4

⁷⁶⁸ "Yeni Bir İrfan Müessesesi", *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1927 (No:1215), s.4

coşkulu ve gösterişli geçmişti⁷⁶⁹. 8 Eylül 1927'de *Cumhuriyet*'in ifadesi ile “naçiz bir hediye olarak” belirlenen eşya Şehremini Muhittin Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuştu⁷⁷⁰.

Ağustos ortalarına doğru Mustafa Kemal Paşa'nın Ekim başlarında Ankara'ya gideceği ve aynı ayın ortalarında Fırka Kongresi'nin toplanacağı basında yer almıştı⁷⁷¹. Ankara'da toplanacak olan CHF'nin Büyük Kongresi günleri yaklaştıkça, bu seferde başkentte Mustafa Kemal Paşa'yı karşılama hazırlıklarına girişilecekti. Özellikle Eylül sonlarından itibaren şehirde Mustafa Kemal Paşa'yı karşılama hazırlıkları iyice kendisini göstermişti⁷⁷².

Mustafa Kemal Paşa ise 30 Eylül'de Mudanya yoluyla Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı⁷⁷³. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan ayrılırken Dolmabahçe'de düzenlenen tören sırasında Şehremini Muhittin Bey'e “*Hakkında bu kadar fazla şefakat göstermeyiniz. Beni İstanbul'a daimi bir meclubiyetle (tutkunluk) malul idersiniz*” demişti⁷⁷⁴. Buna karşılık *Vakit* gazetesi, Mustafa Kemal Paşa'nın üç aylık İstanbul gezisinin sekiz senelik ayrılıktan sonra teskin edici olmadığı yönünde manşet atmıştı⁷⁷⁵. Reis-i Cumhur, 10 Ekim'de Ankara'da coşku ile karşılanmıştı⁷⁷⁶.

Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919'da ayrıldığı İstanbul'a 8 sene, 1 ay, 26 gün sonra dönmüş⁷⁷⁷ ve 3 ay şehirde kalmıştı. Böylece uzunca süredir devam eden ayrılık son bulmuştu. Büyük ölçüde Ankara-İstanbul ikileminin yaşandığı bu dönemde eski Osmanlı siyaset, kültür ve basın merkezi durumundaki İstanbul, Ankara'ya muhalefetin de sembolü olmuştu. Saltanat'ın kaldırılması, başkentini değiştirilmesi, Cumhuriyet'in ilanı ve Hilafet'in kaldırılması gibi üst yapı devrimlerinin gerçekleştirilmesi, TCF ile çok partili

---

⁷⁶⁹ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1927 (No:1189), s.1,2

⁷⁷⁰ “Gazi Hazretleri”, *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1927 (No:1198), s.1

⁷⁷¹ “Gazi ve Fırka Kongresi”, *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1927 (No:1172), s.2. Basında Eylül ortalarına kadar seçimlerin tamamlanacağına da yer verilmişti. “Mebus İntihabatı”, *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1927 (No:1172), s.2

⁷⁷² “Gazi Hazretleri”, *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1927 (No:1216), s.1

⁷⁷³ *Cumhuriyet*, 1 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1220), s.1,2

⁷⁷⁴ Mehmed Asım, “Gazi'nin Avdeti”, *Vakit*, 1 Teşrin-i Evvel 1927 (No:3498), s.1

⁷⁷⁵ *Vakit*, 1 Teşrin-i Evvel 1927 (No:3498), s.1,2

⁷⁷⁶ “Gazi Hazretleri Ankara'ya Muvasalat Buyurdular”, *Cumhuriyet*, 11 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1230), s.1,2. Ankara'daki karşılamalar için Bkz.: Ek 11. O günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unun özet olarak basında yayınlanacağı ve Tayyare Cemiyeti tarafından basılacağı, 10 gün sürecek olan kongrede 7 günde okunacağı haberleri gazetelerde çıkmıştı. “Gazi Hazretlerinin Nutku”, *Cumhuriyet*, 12 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1231), s.2; “Fırka Kongresi'nde”, *Cumhuriyet*, 14 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1233), s.2

⁷⁷⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s.282

hayat denemesi, Şeyh Sait İsyanı ve İzmir Suikastı girişiminin yarattığı siyasal dalgalanmalar yaşandıktan sonra Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelmişti. Bu sonuç birkaç açıdan değerlendirilebilir. Öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesi, 1923 sonbaharından itibaren gündemini korumuş bir konu idi ve hem devrim hem ülkenin siyasal düşünce bütünlüğü açısından da önemli idi⁷⁷⁸. Fakat Mustafa Kemal Paşa, müsait şartların oluşmasına kadar İstanbul'a gelmek istememiş görünmektedir. Hatta bir ölçüde, yaşanan olağanüstü şartların ülkenin diğer şehirlerine göre özelliği olan İstanbul'a gelmesini engellediği de düşünülebilir. Kesin olan şudur ki devrim süreci oturuncaya ve yurt çapında yeni bir denge ile dinginlik sağlanıncaya kadar Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelmeyecekti. İstanbul'a gelişi ise kuşkusuz yarattığı sonuçlarla tüm ülkeyi etkileyen Ankara-İstanbul ikileminin sona erdiğini, İstanbul'un Ankara çizgisine çekildiğini ifade ediyordu. Üstelik Mustafa Kemal Paşa, bu sekiz yıllık dönemin analizini yapacağı ve özellikle İstanbul'un bazı kesimleriyle hesaplaşmaya gideceği Nutuk'un son hazırlıklarını da İstanbul'da yapmıştı.

---

⁷⁷⁸ Hatta Saray'ın ve İstanbul Hükümetlerinin O'nu Anadolu'dan İstanbul'a geri getirme çabaları düşünüldüğünde, şehrin işgal altında kaldığı dönemde dahil olmak üzere hemen hemen bu konu sekiz yıla yayılmakta idi.

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ VE MÜLKİ YAPILANMANIN ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUN VE ÇELİŞKİLER

A.İmparatorluktan Ulus Devlete Kurumlarda ve Bürokraside İkilem Sorunsalı ve Çözüm Yolları

1-İmparatorluk Kurumlarının Tasfiyesi

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelişiyle İstanbul-Anadolu mücadelesi, Ankara-İstanbul ikilemine dönüşme sürecine girmişti. İstanbul'un işgalinin resmileştirilmesine bağlı olarak 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ve Meclis'in Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan tarihli önergesini kabul ederek hükümet kuruluşuna yönelmesiyle bir yandan Ankara-İstanbul ikilemi biraz daha belirginleşmiş, diğer yandan Ankara'da imparatorluk düzeninin alternatifi haline gelecek olan ulus devlet yapılanmasının temelleri atılmıştı⁷⁷⁹.

TBMM'nin kuruluşundan itibaren İstanbul merkezli monarşik düzenin uygulamalarının reddedilmesi eğilimi Ankara'da ortaya çıkmıştı⁷⁸⁰. Nitekim Kurtuluş Savaşı'nın ardından Saltanat'ın kaldırılması ile monarşik yapıya son verilirken “*hakimiyeti şahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki şekli Hükümeti 16*

---

⁷⁷⁹ Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun çıkartılması da bu yapılanmanın bir parçası idi. **Nutuk**, s.274--279

⁷⁸⁰ 1920 Nisan'ının son günlerinden itibaren bu konu Meclis'in gündemine gelmişti. Rıdvan Akın'ın değerlendirmesiyle “*TBMM ve onun hükümeti kendi siyasi varlığını tescil ettirmek için İstanbul Hükümeti'nin idari ve siyasi tasarruflarına karşı tavizsiz davranmıştır. Örnekler vermek gerekirse, New York 'Herald Tribune' gazetesi ile 'Sivas Öğüt' [Konya Öğüt gazetesi olmalı] gazetelerinden anlaşıldığı üzere Damat Ferit Paşa'nın birinci ve ikinci sadaretleri dönemlerinde İngilizlerle bir takım gizli antlaşmalar yapıldığı ortaya çıkınca, bu antlaşmaların meşru metinler sayılarak milli hükümetin önüne çıkarılması ihtimali karşısında, bazı mebuslar İstanbul Hükümeti'nin her türlü tasarrufunun hukuk dışı sayılması yönünde bir kanun teklifini TBMM gündemine*” getireceklerdi. Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare**, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.386, dipnot 5.

*Mart 1336 (1920) dan itibaren ve ebediyyen tarihe müntakil addeylemiştir*⁷⁸¹
vurgusu -Barış Konferansı açısından önemli olduğu kadar- hem Ankara-İstanbul ikileminde Ankara damgasını koyulaştıran hem de alternatif ulus devlet modeline gidişi pekiştiren bir yaklaşımdı.

Saltanat'ın ve İstanbul Hükümeti'nin tasfiyesinden sonra TBMM'nin gündemine Ayan Meclisi'nin statüsü gelecekti. Üstelik Ayan Meclisi, Osmanlı'nın anayasalı parlamenter düzeninin önemli ve ağırlıklı kurumlarından biriydi. Bununla birlikte Ankara'nın Ayan Meclisi'ne yaklaşımı Çorum Mebusu Ferit Bey'in (Hüseyin Ferit Törümküney) TBMM'deki konuşmasında açıklığa kavuşmuştu. Buna göre Ankara rejimi açısından İstanbul'da kalan kurumlardan hangilerinin meşru kabul edildiği, bütçede bunların yanlarına sıfır konularak belirtilmişti ki bunlar arasında Ayan Meclisi yoktu. Zaten Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da Heyet-i Ayan'a atıfta bulunulmamıştı.

Heyet-i Ayan'ın 1876'da başlayan öyküsü Ankara Hükümeti adına Refet Paşa'nın Ayan Başkatibi Seyit Bey'i makamına kabul ederek, Ankara'nın anayasal anlayışı içinde bu kurumun mevcut olmadığını ve TBMM tarafından tanınmadığını bildirmesi ile son bulmuştu⁷⁸².

Ardından 7 Haziran 1920'de TBMM bu yönde bir kanun çıkartmıştı. **TBMM ZC**, C:2, İ:25, 7.6.1336 (1920), s.139-145.

⁷⁸¹ **TBMM ZC**, C:24, İ:130, 1.11.1338 (1922), s.304-316. Dolayısıyla bu tarih öncesindeki hukuk ve düzenlemeler Ankara'yı bağlayacaktı. Akın, **a.g.e.**, s.387. TBMM'de önce "*Memaliki müstahlasada işgal müddetince tekevvün eden her nevi deavi ve muamelatı şeriye ve nizamiye ile sadır olan hükümler hakkında yapılacak muameleye dair kanun*" çıkmıştı. **TBMM ZC**, C:28, İ:11, 26.3.1339 (1923), s.165-183; **TBMM ZC**, C:28, İ:12, 28.3.1339, s.212-213. Sonra 29 Eylül 1923 tarihinde TBMM tarafından gündeme (ruznameye) alınan "*İstanbul Şurayı Devletince 16 Marttan sonra verilen kararlar hakkındaki 4/20 numaralı Memurini Muhakemat Encümeni Riyasetinin tezkeresi ve Dahiliye Encümeni mazbatası*", 3 Aralık 1923'te kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C:2, İ:28, 29.9.1339, s.361,362; **TBMM ZC**, C:4, İ:61, 3.12.1339, s.34-35. Zaten ilerleyen tarihlerde, 5 Nisan 1925'te Donanma Cemiyeti hakkındaki TBMM'deki görüşmeler sırasında Ahmet Hilmi Bey (Kayseri-Dahiliye Encümeni Mazbata Muharriri) "*Büyük Millet Meclisi teşekkül ettikten sonra bir karar vermişti. 16 Mart 1336'dan sonraki İstanbul Hükümetinin çıkarmış olduğu kararlar, kanunlar keenelemeyekündür, denilmiştir. Eğer bu karar da 16 Marttan sonra ise esasen mesele yoktur. Yani vermiş oldukları kararın bir kıymeti hukukiyesi yoktur. Fakat 16 Marttan evvel olduğu takdirde ise, bu şayanı tetkiktir. O kararda dedik ki, İstanbul Hükümetinin çıkarmış olduğu kararnameler Büyük Millet Meclisince tetkik edilsin, içlerinden ihtimal ki, menafii mülk ve millete nafi olanları vardır, olmayanları vardır. Olanlar bulunduğu takdirde bizim de tasvibimizle kanuniyet iktisap edecek, mamulünbih olacaktır. Muvafik olmayanları varsa; onlar da tetkik edilecek ve yine bir karar verilecekti ki, mesele kalmayacaktı*" diyerek kabul edilen düzenlemelerle 16 Mart 1920'den önceki İstanbul Hükümeti kararnamelerinin incelemeye alındığını ifade edecekti. **TBMM ZC**, C:17, İ:94, 5.4.1341 (1925), s.93-94; "*Büyük Millet Meclisi'nde Dünkü Müzakerat*", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1925 (No:330), s.3

⁷⁸² Akın, **a.g.e.**, s.392-393. Ferit Bey, TBMM'deki konuşmasında "... biz Ayanı hükmen kabul etmiş olsa idik bütçemize Ayan faslını kor ve kenarına sıfır korduk. Çünkü mahalli sarfi yoktur.

Saltanat'ın kaldırılması ile başlayan Heyet-i Ayan'ın tasfiyesine uzanan gelişmeler, devrim sürecinin erken evrelerinde sadece monarşi ve monarşiye bağlı bazı kurumların kaldırılmasıyla yetinildiğini gösteriyordu. Bu dönemin hem devrim süreci hem de Ankara-İstanbul çelişkisi açısından dönüm noktası kuşkusuz 1923 Ekim'i idi. Türk kamuoyu Ekim ayına ilginç haberlerle girmişti. Nitekim o günlerde *İkdam*, TBMM içinde yeni meclis binasının Ankara'da inşa edilmesine karşı “*kuvvetli bir cereyan*” olduğunu yazıyordu. *İkdam*, bu muhalefeti başkent tartışmaları açısından İstanbul lehinde bir gelişme olarak ele almış; hatta Milli Mücadele'nin şartları içinde Ankara'da doğallaşan başkent İstanbul'a getirilmesi ihtimali çerçevesinde değerlendirmişti⁷⁸³.

Yine farklı bir gelişmeyi kamuoyu İstanbul'un işgalden kurtuluşu sırasında yaşayacaktı. İstanbul halkı adına Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Mustafa Kemal Paşa ile mebusları şehrin kurtuluş gününde törenlere katılmak üzere davet etmişti⁷⁸⁴. 3 Ekim 1923 günü TBMM, İstanbul'da düzenlenecek olan Türk ordusunun şehre giriş törenlerinde bulunmak üzere “*Divan Riyasetinden dört ve azasından on*” temsilci seçmişti⁷⁸⁵. Davet telgrafına verilen ve basında da yayınlanan cevapta “... *birinci reis vekili Sabri Bey [Mehmet Sabri Toprak] azanın taht-ı riyasetlerinde 14 zatdan mürekkeb bir heyetin yarınki Perşembe günü [4 Ekim] hareketi mukarrer bulunmuşdur*” deniyordu⁷⁸⁶. Bu arada 5 Ekim tarihli *Tevhid-i Efkâr*,

---

Binaenaleyh biz Meclisi Ayanın faslını, maddesini mülga olduğunu bütçe Kanunu ile teyid etmişizdir. Şu halde Ayan için söz yoktur” ifadelerini kullanmıştı. **TBMM ZC**, C:25, İ:151, 6.12.1338, s.219. Buna karşın “*Mülga Meclisi Mebusandan celb edilen kararnameler*” den bazıları TBMM'de ilgili encümenlerde incelemeye alınmışlardı. Önce, gündeme alınarak kabul edilen Ali Cenani Bey'in “*İstanbul Meclisi Mebusan Evrak Kaleminde mahfuz ve elyevm mevkii tatbikte bulunan kararnameler dosyalarının bilcelp burada tetkiki hakkında takriri*”, daha sonra ise “*Mülga Ticaret Nezareti tarafından ihzar ve tanzim olunup sabık İstanbul Meclisi Mebusanında mevcudolan iktisadi kanun layihalarının celp ve tetkikine dair İktisat Vekaleti tezkiresi*” süreci başlatan ilk örnekler arasındaydı. **TBMM ZC**, C.1, İ:6, 19.8.1339, s.89,95-96; **TBMM ZC**, C.1, İ:7, 21.8.1339, s.107,110-111; **TBMM ZC**, C.1, İ:13, 3.9.1339, s.373-374,397-398; **TBMM ZC**, C:2, İ:17, 12.9.1339, s.27,33; **TBMM ZC**, C:2, İ:30, 2.10.1339, s.426,428; **TBMM ZC**, C:2, İ:33, 8.10.1339, s.551,553; **TBMM ZC**, C:2, İ:36, 15.10.1339, s.673,675

⁷⁸³ “Merkezin İstanbul'da Olması Lehinde Cereyanlar”, **İkdam**, 1 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9517), s.1

⁷⁸⁴ “Gazi Paşa”, **Vatan**, 3 Teşrin-i Evvel 1923 (No:171), s.1; “Mustafa Kemal Paşa”, **Tevhid-i Efkâr**, 4 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3845-817), s.3

⁷⁸⁵ **TBMM ZC**, C.2, İ:31, 3.10.1339, s.477,499-500; “Ankara'dan Şehrimize Bir Heyet Geliyor”, **Vatan**, 4 Teşrin-i Evvel 1923 (No:172), s.1

⁷⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa ise ilk fırsatta şehre geleceği cevabını vermişti. “Gazi Paşa”, **Vatan**, 5 Teşrin-i Evvel 1923 (No:173), s.2. *Tevhid-i Efkâr*'da Meclis'te kura çekimi yapıldığı ve

heyetin yola çıktığını haber yapmıştı⁷⁸⁷. Fakat Meclis'in temsilcileri, İstanbul'da karşılanmamışlardı. Nitekim *Vatan* gazetesi “*İstanbul'un bilhassa davet ettiği Meclis heyet-i Murahhasasını kimse istikbal etmemiştir. Mebuslarımız gücenmiş, şehrin hazırladığı dairelere gitmemiş, birer tarafa dağılmışlardır*” diye yazmıştı⁷⁸⁸. Bu sonuç, TBMM'de Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Bey (Takiyettin Fikret Onuralp) ile arkadaşlarının 42 imzalı önergelerinde “*lazım gelen hürmet gösterilmediği*” şeklinde yorumlanmış ve sert tartışmaların yaşanmasına yol açmıştı. Tartışmalar sırasında İstanbul halkının hisleri ayrı tutularak, sorunun koordinasyon bozukluğundan kaynaklandığı üzerinde durulmuşsa da mebusların bir kısmı, heyetin karşılanmamasını memurlardan kaynaklanan bir kasıt olarak değerlendirmişlerdi. İki gün süren tartışmalar ve gerginlik İstanbul'daki TBMM temsilcilerinin gönderdikleri telgraf üzerine yumuşamış, ufak tefek bir takım sorunlarla beraber heyete gereken ilginin gösterildiği noktada uzlaşmıştı⁷⁸⁹. Meclis'te yaşanan bu tartışmalar basına da yansımıştı⁷⁹⁰. Sonuçta Ankara'nın İstanbul'da karşılanmayan mebusları şehirden törenle uğurlanacaktı⁷⁹¹. Zaten basında “*İstikbal ne kadar sakin olmuşsa teşyi o nisbetde parlak idi*” yorumu alt manşetlere taşınmıştı⁷⁹².

Mustafa Kemal Paşa'nın kurada çıkmasına rağmen şehre gelmeyeceği haberi verilmişti. “Ankara'dan Şehrimize Bir Heyet-i Mebuse Geliyor”, **Tevhid-i Efkar**, 4 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3845-817), s.3

⁷⁸⁷ “Heyet-i Mebuse Ankara'dan Hareket Etdi”, **Tevhid-i Efkar**, 5 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3846-818), s.2

⁷⁸⁸ Sabri Bey, *Vatan* muhabetine geliş saatleri bilindiği halde kimsenin kendilerini karşılamadığını, kalacak yer olarak nerenin hazırlandığını bilmediklerini ve kalacak yerlerini kendilerinin hazırladıklarını açıklamıştı. Gazete ise “*Salahiyyetdar makam ve heyetlerin bu hususdaki ihmali mazeret kabul edemez. Fakat muhterem mebuslarımızın İstanbul halkını mazur görmelerini rica ederiz*” diye yazmıştı. “Mebuslarımız Bi-hakkın İstanbul'a Gücenmişlerdir”, **Vatan**, 6 Teşrin-i Evvel 1923 (No:174), s.2

⁷⁸⁹ Feridun Fikri Bey ve arkadaşları aynı konuda 90 imzalı bir takrir vermişlerdi. **TBMM ZC**, C.2, İ:33, 8.10.1339, s.552,559-583; **TBMM ZC**, C.2, İ:34, 10.10.1339, s.586,588-596. Konu İstanbul basınında da birkaç gün yerini korumuştur. Sabri ve Vehbi Beyler Ankara'ya gitmek için yola çıkmadan önce bu meselenin unutulduğunu söyleyerek, havayı yumuşatmışlardı. “Mebuslarımız Gücendiler mi?”, **Vatan**, 7 Teşrin-i Evvel 1923 (No:175), s.2; “Heyet-i Mebuse”, **Vatan**, 8 Teşrin-i Evvel 1923 (No:176), s.2. Vali Haydar Bey de önemli bir mesele olmadığını ve mebusların kendilerine gösterilen ilgiden memnun kaldıklarını açıklayacaktı. “Heyet-i Mebuseyi İstikbal Meselesi”, **Vatan**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:179), s.1

⁷⁹⁰ “Meclis Hala Teşrifat Meselesiyle Meşgul”, **Vatan**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:179), s.1,3; “Teşrifat Meselesine Aid Son Müzakereler”, **Vatan**, 13 Teşrin-i Evvel 1923 (No:181), s.2. *Tevhid-i Efkar*, tartışmaları “*İstanbul Valisinin İdamını Taleb Ediyorlar!*” şeklinde yorumlamış ve İstanbul'dan gelen telgraflarla “*İstanbul Valisi Yakasını Kurtardı!*” değerlendirmesini yapmıştı. **Tevhid-i Efkar**, 10 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3851-823), s.1; **Tevhid-i Efkar**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3852-824), s.2

⁷⁹¹ “Mebusları Teşyi”, **Vatan**, 12 Teşrin-i Evvel 1923 (No:180), s.2

⁷⁹² “Heyet-i Mebuse”, **Vatan**, 14 Teşrin-i Evvel 1923 (No:182), s.1

Ankara-İstanbul ikilemi çizgisinde gerilimle başlayan 1923 Ekim’inde Ankara’nın başkent ilan edilmesi ve Cumhuriyet’e geçişle devrimin üst yapısı şekillendirildiği ölçüde ulus devlet yapılanmasının omurgası oluşturulmuştu⁷⁹³. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte İstanbul’un geleneksel kurumları teker teker düşmüş, bu açıdan geride kalan Hilafet kurumu kaçınılmaz bir şekilde öne çıkmıştı⁷⁹⁴. Dolayısıyla siyasal açıdan Ankara-İstanbul ikileminin gerginliği Hilafet meselesi üzerinde toplanacaktı. Biraz popüler bir anlatımla, bu dönemde Ankara-İstanbul ikileminin fay hattı haline Hilafet meselesinin geldiği söylenebilir. Nitekim TBMM tarafından halife seçilen Abdülmecit Efendi’nin Ankara’nın sınırlamalarına rağmen çeşitli temaslarda bulunduğu Fransızların kaynaklarında da bu gerilim açıkça görülüyordu. Fransız Yüksek Komiseri Pelle’nin Halifeci çevrelere, gazetelere ve İttihatçı kulüplere dayanarak hazırladığı 29 Mart 1923 tarihli raporda “*İstanbul’da umumi kanaat şu merkezdedir: Bugün veya yarın Mustafa Kemal Paşa bir hasmının veya bir mutaassıp kişinin kurşununa hedef olacak, hayatını kaybedecektir*” deniyordu⁷⁹⁵. Bu ifadeler kuşkusuz İstanbul ile Ankara arasındaki bölünme ve farklılığın da bir ifadesi idi.

Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasıyla birlikte Ankara-İstanbul ikileminde Ankara tarafının kesin üstünlüğü kendisini gösterdikçe İstanbul cephesinde ön planda kalan Hilafet, Ankara ile Mustafa Kemal Paşa’nın karşısındaki muhalefetin etrafında toplandığı odak haline gelmişti. Üstelik Cumhuriyet’e geçiş, genellikle İstanbul’a bağlı çevrelerce halifelik için düşünülen yetki ve makamı Reis-i Cumhur’a vermişti ki bu gelişme onlarda hayal kırıklığı yaratmıştı. Bundan sonra muhalif kesimlerde halifenin yetkilerinin saptanması yaklaşımı ağırlık kazanmış ve İstanbul basınından *Vatan*, *Tevhid-i Efkar* ile *Tanin*, Hilafet meselesini işlemişlerdi. Basında bir yandan Halife’nin

---

⁷⁹³ İlginçtir; bu dönemlerde Hilafet’in Anadolu’da bir şehre taşınacağı söylentileri çıkmıştı. Özellikle başkentin belirlenmesinin öncesinde ve sonrasında bu konunun gündeme getirilmesini değerlendiren *İkdam*, tepkisini gösterecek şekilde böyle asılsız söylentilere son verilmesi çağrısında bulunmuştu. “Hilafet Makarrının Nakli Meselesi”, **İkdam**, 16 Teşrin-i Sani 1923 (No:9563), s.1

⁷⁹⁴ Zaten Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta “*Hakikat, Osmanlı Saltanatının ve Hilafetin munkarız ve mülga olduğunu düşünerek yeni esaslara müstenid, yeni bir devlet kurmaktan ibaret idi*” demişti. **Nutuk**, s.276

⁷⁹⁵ Ömer Sami Coşar, “Fransız Belgeleriyle Hilafetin Kaldırılışının Perde Arkası”, **Milliyet**, 3 Mart 1984, s.9; Ömer Sami Coşar, “Fransız Belgeleriyle Hilafetin Kaldırılışının Perde Arkası-4”, **Milliyet**, 6 Mart 1984, s.9; Ömer Sami Coşar, “Fransız Belgeleriyle Hilafetin Kaldırılışının Perde Arkası-5”, **Milliyet**, 7 Mart 1984, s.9

görevinden çekildiği ya da çekileceği söylentileri dolaşırken bir yandan da Hilafet kalkarsa Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası platformda konumunun sarsılacağı üzerinde durulmuştu. Bu hava içinde HF üyesi Rauf Bey muhalefetin liderliğini üstlendiği gibi girişimlerini Cumhuriyet kararını geri çekirme çabasına kadar götürmüştü. Mustafa Kemal Paşa, gelen bu noktayı Nutuk'ta değerlendirecekti. Burada “*Hilafetin lağvı zamanının geldiğine orada iken hüküm vermişdim*” şeklindeki sözleriyle 1924 Ocak başında İzmir'e gittiğinde kurumun geleceği hakkında kesin bir karar verdiğini aktarmıştı⁷⁹⁶.

Bu dönemde, hatta Saltanat'ın kaldırılmasından sonra halifeliliğin tasfiyesine giden süreci hızlandıran birçok dinamik ortaya çıkmıştı. Hoca Şükrü, İskilipli Atıf Hoca ve çevresindekilerin Halife'yi ön plana çıkarma girişimleri, Halife Abdülmecit Efendi'nin kendisine çizilen sınırları aşma çabaları ve 1923 Kasımında ödeneğinin yetersizliğinin gündeme taşınması, Hintli Müslüman liderlerden Ağa Han ile Emir Ali'nin İsmet Paşa'ya gönderdikleri Hilafet hakkındaki mektubun başvekile verilmeden önce *Tanin*, *İkdam* (5 Aralık) ile *Tevhid-i Efkar* (6 Aralık) gazetelerinde yayınlanması süreci tetikleyen gelişmelerdi. Hilafet ödeneği meselesinin Cumhuriyet'in ilk bütçesi olan 1924 Bütçesi'nin hazırlık sürecinde yeniden ortaya çıkması ve bütçe görüşmelerine yansması ise bardağı taşıran damla idi. İzmir'deki Harp Oyunları'nda ordunun desteği alındıktan sonra harekete geçilmiş ve Cumhuriyet'in ilanında olduğu gibi Halifeliliğin kaldırılması da önce Fırka

---

⁷⁹⁶ **Nutuk**, s.499-511. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yıpranan Hilafet makamına Ankara'nın Milli Mücadele yıllarındaki yaklaşımı Ankara-İstanbul ikileminin farklı boyutlarından birini ortaya çıkarmaktadır. Meclis'in yeni kurulduğu dönemde Mustafa Kemal Paşa gizli celselerde “*halife-i mukaddesimiz Efendimiz Hazretleri edai salat için camiye gittikleri zaman kendilerini muhafaza eden kıtaat-ı askeriye İslam askeri değildir, İngiliz askeridir. Bu şeraiti elimeye duçar olmuş olan Padişahımızla hususi temas dahi mümkün olamaz*” sözleri ile esir sultan argümanına dayanırken TBMM Genel Kurulu da Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kaleme aldığı “*Halife ve Hakanımız Efendimiz*” hitabı ile başlayan beyannameyi kabul etmişti. Benzer temaların işlendiği bu beyannameye halife sultan milli direnişi desteklemeye davet edilmişti. İstanbul Hükümeti ve hilafet makamını Ankara'ya meşruiyet kazandırmak için kullanma çabaları, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in 1922 kışında Avrupa nezdinde yapacağı son diplomatik atağa İstanbul yoluyla çıkmasında da kendini göstermişti. Yusuf Kemal Bey gayriresmi olarak Tefvik Paşa Hükümeti ve Sultan Vahdettin ile görüşerek, İcra Vekillerinden aldığı talimat doğrultusunda BMM Hükümeti'nin tanınmasını istemişti. Hilafet otoritesini Ankara'ya bağlama çabası olarak da değerlendirilebilecek bu girişim TBMM'de Rıdvan Akın'ın ifadesiyle fırtınalar kopmasına ve bir gensoru önergesi verilmesine neden olmuştu. Sultan Vahdettin dışındaki Velihaht Abdülmecit Efendi, İnebolu'dan İstanbul'a geri gönderilen Şehzade Ömer Faruk Efendi ve Şehzade Abdülhalim Efendi gibi hanedan üyeleri Ankara'ya karşı daha farklı bir tutum takınmışlardı. **TBMM GCZ**, C:1, İ:1, 24.4.1336, s.9; Akın, **a.g.e.**, s.392-394; Özel-Hacıbrahimoglu, **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş**

Grubu'nda kararlaştırılmıştı⁷⁹⁷. 3 Mart 1924 tarihli TBMM oturumunda ise Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi (Mustafa Saffet Kemalettin Yetkin) ve 53 arkadaşının “*Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki haricine çıkarılmasına*” dair kanun teklifi kabul edilmişti⁷⁹⁸.

TBMM'nin bu tarihi kararının hemen ardından *İkdam* gazetesi, ilk sayfasında kısa fakat dikkat çekici bir haberi Ankara'dan aktarmıştı. Şubat'ın

---

Mülakatlar, s.3-5; Özel, **Büyük Milletın Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, s.30

⁷⁹⁷ Ağa Han ile Emir Ali'nin mektubunun yayınlanması üç gazetenin sahipleri ve sorumlu müdürleriyle Baro Reisi Lütfü Fikri Bey'in İstiklal Mahkemesinde yargılanmalarına neden olacaktı. Seçil Akgün, **Halifelğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)**, İstanbul, Temel Yayınları, 2006, s.110-215; Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Halifelğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları”, s.20-23; Çakan, **a.g.e.**, s.162-171; Namık Sinan Turan, **Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması**, İstanbul, Altın Kitaplar, 2004, s.224-254; **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**, s.393-483. TBMM'nin 9 Şubat 1924 tarihli oturumunda Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi Reşad Bey, Mardin Mebusu Yakup Kadri'yi şikayet etmişti. Reşad Bey, Yakup Kadri'nin 6 Şubat ve 8 Şubat tarihli *Akşam* ile *Hakimiyet-i Milliye* gazetelerinde encümen aleyhinde yazılar yazdığını söylemiş ve bu yazılarında encümene karşı “*Saltanatı Ferdiye ile Cumhuriyet idare[si] arasında, bir muvazaa yapıyor*” suçlamasında bulunduğunu belirtmişti. **TBMM ZC**, C:5, İ:98, 9.2.1340, s.642-644. Yakup Kadri'nin *Akşam*'daki makalesinde encümenin “*gerek Büyük Millet Meclisi ve gerek Riyaset-i Cumhur muhassasatından kırparak Hanedan bütçesine yüzbinlerce lira ilave etmekle*” açıklanamaz bir harekette bulunduğunu ifadesi geçiyordu. Yakub Kadri, “Meclis ve Hanedan Bütçesi”, **Akşam**, 6 Şubat 1924 (No:1917), s.1. Zaten Muvazene-i Maliye Encümeni'nin basın açıklamasında Yakup Kadri'nin bu ifadesine ve suçlayıcı yönüne vurgu yapılmıştı. “Yakub Kadri Beyin Makalesi Hakkındaki Tebliğ”, **İkdam**, 11 Şubat 1924 (No:9649), s.1. Tartışmalar, Hilafet'in kaldırılmasından sonra da sürmüştü. Bütçe görüşmeleri sırasında 2 Nisan 1924'te Adana Mebusu Zamir Bey “*Bütçenin 35. faslında Sakıt Hilafet Aza ve Hanedanının harcirah ve masarifi zaruriyeleri diye (200) bin lira vardır. Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde beyannameler neşreden, her türlü fenalığı yapmak için azami surette sarfi mesaiden hali kalmayan sakıt Halifeye verdikleri paradan maada para vermek fikrinde midirler?*” sorgulamasına gitmişti. İsmet Paşa ise “*Hükümet, Meclisi Alinin kabul ettiği kanun ile masarifi seferiye için, kendisine verilmiş olan salahiyyete binaen, ilk masarifi seferiyyeyi vermişti. Fakat bu vaziyet hasıl olduktan sonra, yani Türkiye aleyhinde vaziyet aldığı görüldükten sonra, ikinci bir para vermeye muktedir değildir*” cevabını verecekti. Trabzon mebusu Muhtar Bey ise eski Halifenin vatan aleyhindeki bildirisinin Avrupa gazetelerinde olmadığını, Ankara basını kaynaklı olduğunu ileri sürmüştü. Buna karşılık İsmet Paşa, resmi niteliği bulunmadığından konunun Meclis'e taşınmadığını söyleyecekti. **TBMM ZC**, C:8, İ:27, 3.4.1340, s.239-242.

⁷⁹⁸ Aynı gün Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ile 50 arkadaşının “*Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin ilgasına*” dair yasa teklifi ile Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve 57 arkadaşının “*Tevhid-i Tedrisat*” hakkındaki yasa tasarısı kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.7, İ:2, 3.3.1340, s.15,17-18,21-69. Bu arada Hükümet 2 Mart 1924'te bir komisyon kurarak konu hakkında kararlar almıştı. Bu kararlara göre saraylarda önlem alınacak ve daireler mühürlenecekti, ayrıca bu uygulamaların sorumluluğu Vilayet'e ait olacaktı. Yasanın kabulünden sonra Hanedan üyesi ve hizmetlilerinden 234 kişi sınır dışına çıkarılmıştı. Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Halifelğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları”, s.23-29. Yine Mart ayında askeri bir takım düzenlemeler de yapılmıştı. Eski Maiyyet-i Hilafetpenahi Muhafız Piyade Bölüğü İstanbul Merkez Kumandanlığı emrine verilmiş ve dolayısıyla Maiyyet-i Hilafetpenahi Kıtaat Kumandanlığı ve Seryaverliği kadrosundaki subaylar Müdafaa-i Milliye Vekaleti emrine geçmişti. Bu düzenlemelerin paralelinde bir otomobil Merkez Kumandanlığı'na, arabalar Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na ayrılacaktı. Süvari takımına bağlı olanlar da dahil olmak üzere hayvanlar Ankara'ya gönderilecekti. “İstanbul'da Askeri Teşkilat”, **İkdam**, 11 Mart 1924 (No:9678), s.1

son günlerinden itibaren Hilafet'in kaldırılacağı yönünde haberler veren gazete 4 Mart'ta "*Makarr-ı Hükümet Ankara*" başlığı altında "*Hilafetin ilgasıyla merkezin İstanbul'a gitmek ümidleri canlanmış ise de devletin kati kararı Ankara'da bila kayd ve şart kalmaktır*" yazıyordu⁷⁹⁹. *Tevhid-i Efkâr* ise yine o günlerde "*340 senesi nihayetinde veyahud iki sene sonra merkez-i hükümetin İstanbul'a nakli hususunda bir kaç günden beri mebuslar arasında hararetli bir arzu ve heyecan hasıl olmuştur*" diyordu⁸⁰⁰.

Ankara-İstanbul ikilemi çizgisinde değerlendirildiğinde, gerçekleştirilen bu son siyasal devrimle daha önce saltanat ve hükümet merkezi olmaktan çıkan İstanbul artık hilafet merkezi özelliğini de kaybetmişti. Ancak Ankara-İstanbul ikileminin bir yönü de iki anayasalılık sorunu idi ki bu TBMM Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmalarına bile yansımıştı. Kanun-ı Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çelişkisi de yine 1924 yılında yeni bir anayasanın yürürlüğe girmesi ile aşılacaktı. 1924 Anayasası'nın 104. maddesi Kanun-ı Esasi'nin yürürlükten kaldırıldığını açıkça ilan etmişti⁸⁰¹.

Böylece daha çok siyasal-hukuksal nitelikli düzenlemelerle Türk Devrimi'nin üst yapısı demokratik bir cumhuriyet ve çağdaş ulus devlet modelinde biçimlendirilirken Ankara-İstanbul ikileminin iktidar çatışması boyutu geleneksel imparatorluk kurumlarının bütünü'nün tasfiyesi ile tam anlamıyla kapanmıştı⁸⁰². Nitekim hilafetin kaldırılmasından iki yıl kadar sonra,

---

⁷⁹⁹ Haber, *İkdam*'ın Ankara özel muhabiri kaynaklı idi. "Makarr-ı Hükümet Ankara", *İkdam*, 4 Mart 1924 (No:9671), s.1

⁸⁰⁰ "Merkez-i Hükümetin İstanbul'a Nakli Hakkında Bir Cereyan", *Tevhid-i Efkâr*, 5 Mart 1924 (No:3998-970), s.2

⁸⁰¹ Akın, *a.g.e.*, s.197-199. Temel hukuk yapısındaki bu değişimin paralelinde nasıl ki eğitimde tek merkezliliğe yönelim gösterilmişse benzer bir yaklaşım yargı organlarının düzenlenmesinde sergilenmişti. Yargı organlarını yeniden düzenleme çabası içinde Osmanlı'nın çok parçalı ve çok başlı mahkeme yapısından hukukta tekliği ve genelliği sağlayacak birleştirilmiş mahkeme sistemine geçilmişti. Ayrıntı için Bkz.: Çakan, *a.g.e.*, s.240-254

⁸⁰² Ankara, eski İstanbul Hükümeti'nin hesaplarını da inceleyerek tasfiye etme kararı almıştı. Eski Osmanlı Hükümeti döneminde, muhasebe sorumlusu olan dairelerin hesapları Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) tarafından incelenirken bu kurumun Ankara'da muameleye başlaması üzerine İstanbul'daki dairelerin hesaplarına bakılamamıştı. Bundan dolayı Maliye Vekaleti, İstanbul Vilayeti Defterdarlığına bir tebliğde bulunarak biri Defterdarlık dairesinde diğeri de Maliye binasında olmak üzere Tesviye-i Hisabat Heyeti adıyla iki komisyon oluşturulduğunu bildirmişti. Bunların görevi doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti dairelerindeki hesap işleri sorumlularının işlemlerini incelemektir. 12 Haziran 1924'te 1920-1923 yılları arasındaki hesapları incelemek üzere Tesviye-i Hisabat adı ile oluşturulan Tedkik-i Hisabat Komisyonlarının üyeleri tayin edilmişti. Defterdarlık binasında çalışan heyet eski Rüşumat Muhasebe Müdürü Hayri, eski Hariciye Muhasebe Müdürü Zaver ve Reis Faruk Bey ile iki katipten kurulu idi. Bu komisyon Defterdarlık, Beyoğlu Liva Muhasebeciliği, eski Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi, eski Askeri Demiryolları İdaresi ile Bahriye Muhasib Mesullüğü ve

1926 Kasım'ında İzmit'te çıkan *Hürfikir* gazetesinin başyazarı Kılıçzade Hakkı Bey, Diyanet İşleri Reisi Rıfat Bey ile görüşme yapmış ve bir soru üzerine Rıfat Bey “*Sultan, Halife mi diyorsunuz. Rica ederim bu masalları artık bırakalım. Zira İslamiyet'te ne sultan vardır ne halife*” demişti⁸⁰³. Bu sözler, bir dönemin kapandığını anlattığı kadar geleneksel yapıların tasfiyesinin ve sonuçlarının yerleştiğini de örnekler nitelikte idi. Bununla birlikte monarşiye son verilmesi, başkent ve rejim değişikliği, geleneksel imparatorluk yapısını oluşturan kurumların tasfiyesi kaçınılmaz bir zincirleme reaksiyonu beraberinde getirecekti. Dolayısıyla 1923 Nisan sonlarında İstanbul'da bulunan “*Mülga Divan-ı Muhasebat Dairesi*”nin eşya, evrak ve memurlarıyla Maliye Vekaleti'nin emrine verilmesi⁸⁰⁴ ve TBMM'nin 24 Kasım 1923 tarihinde Divan-ı Muhasebat Heyet-i Umumiyesi'nin başkentte bulunması kararı örneğinde⁸⁰⁵ görüldüğü gibi tasarlanan devriminin şablonuna uygun bir çerçeve içinde ve geniş bir yelpazeye yayılacak düzeyde birçok alt kurumda yeni düzenlemeler yapmak ya da tasfiyeye gitmek zorunlu hale gelecekti. Üstelik tasfiye tepeden tabana indikçe derinleşerek, yaygınlaşmış ve hatta biraz da karmaşıklaşmıştı.

Çeşitli kurumlarda gerçekleştirilen tasfiyelerin derinliği, yaygınlaşması ve buna karşılık yeni bir takım yapılanmalar üzerinden ortaya çıkan iç içelik hakkında fikir verebilecek bir örneklemeye gidilebilir. Nitekim Hazine-i Hassa, Maliye Vekaleti'ne devredilmiş ve daha sonra borçlarına karşılık Hazine-i Hassa'nın emlak satışından sağlanan gelirin Maliye'ye verilmesi hakkında 28

Sefain Muhasib Mesullüğü'nün hesaplarını inceledikten sonra bütçeye katılmayan bütçelerle idare edilen Ziraat Bankası, Emniyet Sandığı ve Seyr-i Sefain Müdüriyetlerinin hesaplarına bakacaklardı. Maliye binasındaki heyet ise Divan-ı Muhasebat eski başkatibi Necmeddin Bey'in başkanlığında Divan-ı Muhasebat Reis-i Sanilerinden Ahmet ve eski (mülga) Nafia Muhasebecisi Selahattin Beylerle iki katipten oluşuyordu. Bu grup Vezne-i Umumi, İstanbul Kolordusu, Posta ve Telgraf ile diğer dairelerin hesaplarını kontrol edeceklerdi. İstanbul'da çalışması öngörülen iki ekip faaliyetini 1924 yazında başlatmıştı. Bu heyetler görevlerine başladıktan sonra “*Devair-i Muhasib Mesulleri*”nden hesapların süratle kendilerine ulaştırılmasını istemişlerdi. Çalışmasını tamamlayacak her iki heyet de inceleme sonuçlarını rapor halinde Maliye Vekaletine bildirecekti. “Tasfiye-i Hisabat Komisyonları Tayin Etti”, **Vatan**, 13 Haziran 1924 (No:422), s.3“Tasfiye Muamelatına Bakacak Olan Memurlar”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.2; “Mülga Nezaretlerin Hisabatı”, **Tevhid-i Efkâr**, 20 Haziran 1924 (No.4102-1074), s.1; “Devair Hesabları”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1924 (No:47), s.5; “Mülga Devairin Tedkik Hisabatı”, **Vatan**, 25 Haziran 1924 (No:434), s.3

⁸⁰³ “Diyanet İşleri Reisi”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1926 (No:903), s.3

⁸⁰⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:16.89.1. 24 Nisan 1924 tarihli kararnamede “*şimdilik birisi İstanbul'da diğeri Ankara'da ifa-yı vazife etmek şartıyla iki daire*” kurulmasına karar verilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.17.4

⁸⁰⁵ Karar bütün vekalet ve ilgili daire başkanlıklarına 26 Kasım tarihli yazı ile bildirilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:16.89.4; **TBMM ZC**, C.3, İ:57, 24.11.1339, s.522,524-542

Haziran 1923 tarihli kararname çıkartılmıştı⁸⁰⁶. 1926 yazında ise Maliye Vekaleti, kapalı bulunan Hazine-i Hassa Veznesi'nin açılarak mevcudunun gelir olarak kaydedilmesi kararını almıştı. Bunun için İstanbul Emval-i Milliye Müdüriyeti'ne talimat yollanmış ve bu doğrultuda bir komisyon kurulmuştu. Komisyon Temmuz'un ikinci haftasında toplanarak veznedeki birikimi belirleyecekti⁸⁰⁷. Maliye Vekaleti'nin Hazine-i Hassa'nın açılarak içeriğinin belirlenmesi talimatına Emval-i Milliye Müdüriyeti, kadrosunun yetersizliğini öne sürerek bu iş için memur gönderilmesi talebi ile karşılık vermişti⁸⁰⁸. Maliye Vekaleti ise Emval-i Milliye'nin önemli bir kısmının kısa bir süre sonra Emlak Bankası'na devredileceğini ve müdüriyet memurlarının işlerinin hafifleyeceğini hatırlattıktan sonra bu talebi, Hazine-i Hassa'nın mevcudunun yükü azalan bu memurlar aracılığı ile belirlenmesini isteyerek cevaplandırmıştı⁸⁰⁹.

Öte yandan kurulacak Emlak Bankası'nın sermayesi, Emlak-ı Milliye'den verilecek 10.000.000 lira değerindeki emlak ile Eytam Sandığı'ndaki paralardan oluşturulacaktı. Eytam Sandığı'nın tasfiyesi ve buradaki birikmiş meblağın bankaya devri için Adliye Vekaleti'nden gelen emirle İstanbul'da bir komisyon kurulmuş ve 28 Aralık'ta faaliyete geçirilmişti⁸¹⁰. Maliye Vekaleti tarafından Emlak Bankası'na aktarılacak 10.000.000 liralık emlakın listesi de 1927 başında tamamlanmıştı. Bu emlak listesinin 8.000.000 liralık kısmı İstanbul'da bulunuyordu⁸¹¹. Fakat Ocak ortalarında, bankaya 123 parçadan oluşan ve 5.000.000 lira değerindeki emlakların verileceği yönünde gazetelerde haberler çıkmıştı. Bu emlak arasında Pera Palas, Mecidiye Hanı, Türk Ocağı, Sanayi ve Maadin Bankası binaları, Unkapanı Kereste Fabrikası ile çeşitli kasırların adları geçiyordu⁸¹².

---

⁸⁰⁶ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.23.2

⁸⁰⁷ *Cumhuriyet* gazetesi, bu talimatın Defterdarlığa verildiğini ve yine Defterdarlığa gelir olarak kaydedilmesinin istendiğini yazmıştı. "Hazine-i Hassa Veznesinin Muhteviyatı", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1926 (No:776), s.3; "Hazine-i Hassa'nın Küşadı Tehir Ediyor", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1926 (No:830), s.3

⁸⁰⁸ *Cumhuriyet* ise daha önce Defterdarlığın böyle bir cevap verdiğini yazmıştı. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1926 (No:793), s.3; "Hazine-i Hassa'nın Küşadı Tehir Ediyor", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1926 (No:830), s.3

⁸⁰⁹ "Hazine-i Hassa'nın Küşadı Tehir Ediyor", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1926 (No:830), s.3

⁸¹⁰ "Eytam Sandığı Muamelatı Tasfiye Edilecek", **Cumhuriyet**, 29 Kanun-ı Evvel 1926 (No:949), s.4

⁸¹¹ "Emlak Bankasına Verilecek Emlak", **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Sani 1927 (No:955), s.2; "Emlak Bankası", **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Sani 1927 (No:956), s.3

⁸¹² "Emlak Bankası", **Cumhuriyet**, 19 Kanun-ı Sani 1927 (No:970), s.3

Mart 1927 ortalarına doğru Emlak Bankası'na Emlak-ı Milliye'den aktarılacak olan emlakın devir teslim işlemleri tamamlanmıştı⁸¹³.

Ancak o günlerde basında yine ilginç haberler yer almıştı. Haberlerde Emlak Bankası'na devredilecek Emlak-ı Milliye'nin değerini belirlemek üzere yeni bir komisyon kurulduğu üzerinde duruluyordu. Ayrıca toplam değerini 5.000.000'dan 10.000.000'a çıkacağı, önceki değerlerin gerçek olmadığı da haber yapılmıştı⁸¹⁴. Sonuçta tapu kayıtlarına göre Emlak Bankasına İstanbul'daki Emlak-ı Milliye'den 5.000.000 lira değerinde emlak verildiği ortaya çıkmıştı. Oysa ilgili nizamname çerçevesinde bunların gerçek bedellerinin belirlenmesi gerekiyordu. Bunun için Emlak-ı Milliye Müdür Muavini Tahsin Bey başkanlığında yeni bir komisyon kurulmuştu. Komisyon ise tapu kayıtlarının gerçek bedellere göre yüksek düzenlendiğini belirlemişti. Bankaya devredilen emlakın değeri düşmüş ve gerçek değer olarak 3.500.000 lira kabul edilmişti. Bu arada banka ise bu emlakları kiralama ya da talibi olursa satışa çıkarma sürecine girmişti⁸¹⁵. Bu örnekten de görülebileceği gibi kurumlar düzeyinde tasfiye süreci güç ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde zaman isteyen ve giderek karmaşıklaşabilecek bir uygulama idi. Kuşkusuz kurumsal düzeyde tasfiye, uygulamaların derinliği ve karmaşıklaşmasına yönelik daha birçok farklı örneğe başvurulabilir⁸¹⁶.

---

⁸¹³ "Emlak Bankasına Verilen Emlak", **Cumhuriyet**, 8 Mart 1927 (No:1018), s.3

⁸¹⁴ "Emlak-ı Milliye'nin Kıymetleri", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1927 (No:1021), s.2.

⁸¹⁵ "Emlak Bankası", **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1927 (No:1131), s.4

⁸¹⁶ Farklı bir örnek Evkaf İdaresi üzerinden verilebilir. Evkaf İdaresi'nin kaldırılması bir takım düzenlemeleri gerektirmişti. Eski Evkaf İdaresi'nin "*tevcihat nizamnamesi*"ni yeniden düzenlemek üzere İstanbul Müftüsü Fehmi Efendi'nin başkanlığında Evkaf Müdürü İsmail Hakkı, İstanbul Diyanet İşleri Müdürü Esat ve Darülfünun müderrislerinden Ebülala ile Şevket Efendilerden bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon "*hademe-i hayrat*" ve özellikle tekkelerle zaviye şeyhlerinin maaş, atama, tayin ve azil işleriyle, tekkelerin idare edilişleri hakkında düzenlenecek bir tasarımı Diyanet İşleri Başkanlığı'na sunacaktı. "Tekkelerin Usul-ü İdaresi Tesbit Ediliyor", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1924 (No:73), s.4. 11 Ağustos 1924'te Hademe-i Hayrat ile meşayihden (şeyhler) davet edilen bir heyetin de görüşlerini alan komisyonun Ağustos sonlarında çalışmalarını bitirmesi planlanmıştı. "Tevcihat Komisyonu Çalışıyor", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1924 (No:95), s.3. Eski Maarif Nezareti Teavün Sandığı İdare Heyeti, bu yapı devam ettirilemediğinden tasfiyesi hakkında karar vermek üzere 25 Ocak 1926'da toplantı düzenlemişti. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Sani 1926 (No:615), s.4. 1925 yazında saltanat döneminde kullanılan nişanların İstanbul'da Darphaneye teslimi için Maliye Vekaleti Veznedarı İzzet Bey görevlendirilmişti. "Saltanat-ı Sakıta Nişanları", **Vatan**, 10 Temmuz 1925 (No:804), s.1; "Saltanat Devrinin Nişanları", **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1925 (No:419), s.2. Eski harem ağaları, Mülkiye Müfettişliğine müracaat ederek Ağavat Sandığı'nın 40.000-50.000 lirasının, sandık idaresine memur edilenler tarafından "*mahv olduğunu*" ileri sürmüşlerdi. Bu şikayeti Mülkiye Müfettişliği incelemeye almıştı. İstanbul Maliye Baş Müfettişliği de 1926 sonbaharında bir maliye müfettişi görevlendirmişti. "Harem Ağalarının Paraları", **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Evvel 1926 (No:879), s.3. Kısa bir süre sonra Beşiktaş'ta Hakkı Paşa hanında bulunan Eski Saraylı Ağavat ve Ecirler

Üst yapıdaki imparatorluk geleneğinden gelen kurumların tasfiyesiyle yerlerine ulus devlet kurumlarının yapılanmasını kapsayan süreç semboller üzerinde de gerçekleştirilmişti. Zaten Saltanat'ın kaldırılmasından sonra Cumhuriyet'e geçişle şekillenmeye başlayan temel dönüşüm sürecinde doğal olarak devlet dairelerindeki mühürler ve yazışmalardaki ibareler de değiştirilmişti⁸¹⁷. Sonrasında 5 Ocak 1924 tarihinde TBMM'nin gündemine Rize Mebusu Ekrem Bey'in "*Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bilumum mebanii resmiye ve milliye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılarak yerlerine Cumhuriyet arması ile Cumhuriyetin tarihi kabulünün hakkettirilmesine dair*" takrirı gelmişse de kabul edilmemişti⁸¹⁸. Ekrem Bey bir sonraki oturumda "*Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bilumum mebanii resmiye ve milliye üzerindeki tuğra ve medhiyelerin kaldırılarak yerine Cumhuriyet kelimesiyle Cumhuriyetin tarihi kabulünün hakkettirilmesine dair*" kanun teklifini TBMM'ye sunmuş ve tasarı Layiha Encümenine gönderilmişti. Aynı gün Bozok Mebusu Ahmet Hamdi Bey'in (Divanlıoğlu) "*Kanunu Cezanın bazı mevaddında mevcut Osmanlı şekli Hükümetine ait ve saltanatı şahsiyeye mütaallik tabirat ve fikaratın islah ve tadiline dair*" yasa tasarısı da Layiha Encümeni'ne havale edilmişti⁸¹⁹. Ekrem Bey'in yasa tasarısı 14 Ocak 1924 tarihinde Kanun-u Esasi Encümeni'ne aktarılmıştı⁸²⁰. Bu bağlamda değerlendirilebilecek başka bir önerge daha sonra Rize Mebusu Ali Bey'den (Rıza Zırh) gelmişti. Ali Bey, 7 Şubat 1925'te TBMM'ne "*Osmanlı İmparatorluğuna ait posta pullarının mevkii tedavülden refiyle yeni pulların tesrii tabı temenniyatına dair*" bir takrir vermişti⁸²¹.

31 Mayıs 1925 tarihinde ise bütün resmi devlet dairelerinde ve okullarda bulunan arma, tuğra ve saltanat resimlerinin kaldırılmasına yönelik

---

Muavenet ve Tasarruf Sandığı bir tasfiye heyeti tarafından mühürlenmişti. Fakat 8 Kasım'da kilit kırılarak içindeki eşyalara el konulunca Eski Saraylı Ağavat ve Ecirler Sandığı Tasfiye Heyeti İdaresi durumu savcılığa aktarmıştı. "Ağavat Sandığına Kim Vazı-ül-yed Etdi", **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Sani 1926 (No:899), s.4

⁸¹⁷ "Yeni Mühürlerde Türkiye Cumhuriyeti", **İkdam**, 4 Teşrin-i Sani 1923 (No:9551), s.3; "Dahiliye Vekaleti'nin Bir Telgrafı", **İkdam**, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:9553), s.3

⁸¹⁸ **TBMM ZC**, C.4, İ:79, 5.1.1340, s.662,665-666; "Cumhuriyet Arması", **İkdam**, 6 Kanun-ı Sani 1924 (No:9613), s.1

⁸¹⁹ **TBMM ZC**, C.4, İ:80, 7.1.1340, s.697-698,700

⁸²⁰ Hamdi Bey'in kanun teklifi (2/246) TBMM Tutanakları'nın "*Münderecat*" kısmında 85. sayfada gösterilmekle birlikte baskı hatası ya da bir eksiklik nedeniyle söz konusu sayfada bulunmamaktadır. O tasarinın da yeni bir encümene havale edilmiş olması ihtimal dahilindedir. **TBMM ZC**, C.5, İ:83, 14.1.1340, s.81,85

⁸²¹ **TBMM ZC**, C.13/1, İ:49, 7.2.1341, s.177,179; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.41.27

bir kararname düzenlenmişti⁸²². Ancak 31 Mayıs tarihli bu kararname öncesinde Milli Saraylar ünvanı altında toplanan binalardaki eşyaların aynen korunması kararı alındığından 16 Eylül 1925 tarihinde yeni bir kararnameye ihtiyaç duyulmuştu. Yeni kararnameyle bu binalarda bulunan sanat ve tarihi değer taşıyan eşyalardaki tuğra ve saltanat armalarının kaldırılmasına gerek kalmayacaktı⁸²³. Bu arada 1 Temmuz 1925'te -olumsuz propagandalardan hareket edilerek- “*halk üzerinde su-i tesir icra eylemesi hasebiyle*” Takrir-i Sükun Kanunu çerçevesinde Hanedan mensuplarının resim ve isimlerinin bulunduğu mektup ve kağıtların satılması da yasaklanmıştı⁸²⁴.

İmparatorluk yerine ulus-devlet yapılanmasına yönelimin gerektirdiği/getirdiği bu dönüşüm ve tasfiye, semboller üzerinde olduğu gibi, mekansal düzlemde de gerçekleşmiş; eski başkentte bulunan bazı geleneksel kurumların binaları el değiştirirken ihtiyaç duyulan bazı birimler de süreç içinde Ankara'ya taşınmıştı⁸²⁵. Nitekim Ankara'nın başkent seçilmesinden önce yani sürecin hemen başlarında -ve bu değişiklikler kapsamında olmak üzere- “*Mülga Sadaret ve Hariciye Nezareti*” binaları İstanbul Valiliği'ne tahsis edilmişti⁸²⁶. 8 Mayıs 1923 tarihli kararname çerçevesinde Şehremaneti'nin “*mülga Ziraat Nezareti*” ve Ticaret Mekteb-i Alisi'nin ise eski Maarif Nezareti binasına nakledilmeleri uygun bulunmuştu⁸²⁷. Sonrasında 1 Eylül 1923 tarihli 2708 sayılı kararname ile İstanbul'daki “*mebani-i emiriye*”nin dağıtım işi, Maliye Vekaleti müsteşarının başkanlığında

---

⁸²² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.37.17

⁸²³ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.59.12. Türkiye Cumhuriyeti devlet arması hakkında ayrıntı için Bkz.: Işıl Çakan, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti Armasının Belirlenmesi Çabaları”, **Toplumsal Tarih**, S.82, Ekim 2000, s.4-10; Işıl Çakan, “An Example For The Role of Heritage in Government-Emblem Relationship: Attempts Towards Indicating The Emblem of The Turkish Republic”, **International Review of Turkology**, Volume:II, No:4, Summer 2009, s.47-60

⁸²⁴ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.43.7

⁸²⁵ İstanbul'da kalması zorunlu olmayan devlet dairelerinin Anadolu'ya nakledilmesine dair Ankara'da çalışma yapılmış ve Başvekalet, Dahiliye Vekaleti ile Müdafaa-i Milliye Vekaleti gibi kurumlar arasında konuya yönelik yazışmalar gerçekleştirilmişti. BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:88.579.17

⁸²⁶ İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden çıkan yazı 22 Nisan 1923 tarihlidir. BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.5. İstanbul valisinin ikametine ayrılan Sadaret Konağı'nın geçici olarak Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun toplantı yeri olması için 3 Nisan 1924'te kararname çıkartılmıştı. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.22.19

⁸²⁷ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.19.6

müsteşarlardan oluşan bir komisyonca ele alınmış ve komisyonun kararları Heyet-i Vekile tarafından 12 Eylül 1923’de onaylanmıştı⁸²⁸.

Bazı ufak pürüzlere rağmen binalar büyük ölçüde vekaletlerin ihtiyaçlarına göre paylaştırılacaktı. Eski Nafia Nezareti binasında Nafia Vekaleti’nin muhasebe ve ekipmanları için yeterli yer ayrılarak kalan kısımlar Muhtelit Hakim Heyeti’ne tahsis edilmişti. Harbiye Nezareti binasına Darülfünun’un yerleşmesi öngörülmüştü⁸²⁹. Yıldız Sarayı’ndan duvarla ayrılmış olan eski Mabeyn Dairesi Erkan-ı Harbiye Mektebi’ne bırakılacaktı. Hariciye Nezareti Dairesi’nin ise İstanbul Hariciye Murahhaslığı’nca kullanılan ve evraklar için ayrılan bölümleri dışında kalan odalarının İstanbul Polis Müdüriyeti’ne tahsisi kararlaştırılmıştı. Eski Şura-yı Devlet Dairesi olan ve o günlerde Polis Müdüriyeti tarafından kullanılan binanın da Polis Mektebi’ne bırakılması öngörülmüştü⁸³⁰. Fakat daha sonra basında Polis Mektebi’nin Yıldız’daki eski Harem Ağaları Dairesi’ne taşınması kararına varıldığı hakkında haberler yer almıştı⁸³¹. Polis Müdüriyeti’ne ise uygun bir bina tahsisinde sorun yaşanacaktı⁸³².

1923 sonbaharında İstanbul Defterdarlığı’nın eski Bab-ı Ali Dahiliye kısmına taşınma hazırlıkları sürerken⁸³³ Ekim ayında Maçka’daki eski Meclis-i

---

⁸²⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.30.9; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.33.6; “Müessesat-ı Emiriye”, **İkdam**, 8 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9524), s.1

⁸²⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.35.14; “Şehrimizdeki Miri Binalar”, **İkdam**, 12 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9528), s.2. Bolu mebusu Falih Rıfki Bey ve arkadaşları tarafından 13 Eylül 1923 tarihinde eski Harbiye Nezareti binasının Maarif Vekaleti’ne devri hakkında TBMM’ye önerge verilmiş ve önerge İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti’ne aktarılmıştı. **TBMM ZC**, C:2, İ:18, 13.9.1339, s.70,72. Osmanlı Hanedanı yurt dışına çıkartıldıktan sonra Müdafaa-i Milliye Vekili, Başvekalet’e müracaat ederek saraylar boşaldığından Darülfünun’un başka bir binaya taşınması önerisini getirecekti. “Darülfünun Binası Hakkında”, **İkdam**, 9 Mart 1924 (No:9676), s.1. Eski Nafia Nezareti binasının 1927 sonlarında Maarif Vekaleti’ne teslimi kararı alınmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:138.991.5

⁸³⁰ Vakfiye binaları arasından “*inas sultanisi*” için elverişli bir binanın Maarif Vekaleti’ne ücretsiz tahsis edilmesi için Şeriye Vekaleti’ne tebligatta bulunulacaktı. Heybeliada’da Sıhhiye Vekaleti’nin kullandığı binanın ödenek sağlanarak senatoryum yapılması, ödenek sağlanamazsa askeriyeye bırakılması, Çengelköy’deki Tıbbiye İdadisi’nin tımarhane haline getirilmesi ve Konya Askeri İdadisi’nin Halıcıoğlu’ndaki Mühendishane Mektebi’ne yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca Dişçi ve Eczacı Mektebi Beyazıt’taki Misafirhane-i Askeri binasına nakledilecek ve Tophane’deki eski Çıracık Mektebi binası askeriyeye geçecekti. Yıldız’daki pavyonlarla Orhaniye ya da Ertuğrul kışlalarından Darüleytamların yararlanmaları karara bağlanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.35.14; “Şehrimizdeki Miri Binalar”, **İkdam**, 12 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9528), s.2. Benzer bir talimat, resmi binalar hakkındaki ilk Heyet-i Vekile kararına ek olarak 5 Kasım’da İstanbul’a gönderilmişti. “Mebani-yi Miriyye Hakkında İkinci Bir Tebliğ”, **İkdam**, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:9553), s.3

⁸³¹ “Polis Mektebi Yıldız’a Nakl Ediliyor”, **İkdam**, 12 Teşrin-i Sani 1923 (No:9559), s.3

⁸³² “Polis Müdüriyetine Bina Bulunamıyor”, **İkdam**, 6 Şubat 1924 (No:9644), s.3

⁸³³ Taşınma hazırlıkları Ekim ortalarına doğru tamamlanmıştı. “Defterdarlığın Nakli”, **İkdam**, 19 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9535), s.3. Hazırlıkların ardından Defterdarlık ay sonuna doğru

Mebusan Riyaseti konağı Maarif Vekaleti emrine verilmişti⁸³⁴. Başkent değişikliğinin de yaşandığı bu dönemde, -doğal olarak- birçok bina boşaltılmış ya da binaları işgal eden kurumlar değiştirilmişti. Dolayısıyla kurumsal düzeyde yer ve mekan değişimi gerçekleştirilmişti⁸³⁵. Bu çizgide yer alacak şekilde Kasım ayında Matbaa-i Bahriye'nin Ankara'ya nakledilmesi gündeme gelmişti⁸³⁶.

6 Şubat 1924 tarihli kararname ile 1 Ekim 1923 tarih ve 2811 numaralı kanunla Maarif Vekaleti'ne tahsis edilen Kırmızı Konak, Maliye Vekaleti emrine verilmişti⁸³⁷. 1924 Mart'ında ise İstanbul'daki eski Meşihat Makamı binasının lise olarak kullanılmak üzere Maarif Vekaleti'ne devredilmesi için kararname çıkartılmıştı⁸³⁸.

1924 yazında Saliha Sultan Sarayı, Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na tahsis edildikten sonra eski Harbiye Nezareti binasının acil tahliye edilerek Darülfünun'a teslim edilmesi Heyet-i Vekile'de kararlaştırıldığından⁸³⁹ 6 Temmuz 1924 tarihinde konu ile ilgili bir kararname düzenlenmişti⁸⁴⁰. 27

---

taşınacaktı. “Defterdarlık Dahilinde”, **İkdam**, 29 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9545), s.3. Defterdarlığın Vezne ve Kasa Dairesi Kasım başlarında Bab-ı Ali'ye nakledilecekti. “Defterdarlık Vezne Dairesi”, **İkdam**, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:9553), s.3. Kasım 1923 ortalarına doğru *İkdam*'da Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin İstanbul'a nakledilmesi haberleri yer almıştı. “Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Nakli”, **İkdam**, 11 Teşrin-i Sani 1923 (No:9558), s.3. Zaten bu taşınmadan sonra birimde yeni bir örgütlenmeye gidilecekti. “Gümrüklerde Hakem Heyeti”, **İkdam**, 27 Teşrin-i Sani 1923 (No:9574), s.3

⁸³⁴ Fındıklı'daki saray Meclis elinde tutulmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.12. Hanedanın yurt dışına çıkarılmasından sonra saraylara yönelik düzenlemeler hakkında Bkz: Semboller Üzerinden Eski ve Yeni İdeoloji Sorunu: Saraylar ve Müzeler Üzerine

⁸³⁵ 1923 yazından itibaren çeşitli mekansal değişiklikler gerçekleştirilmişti. “*Mülga Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi*” kendi binasından Demirkapı'daki hizmet taburu binasına taşınmıştı. Kurumsal yer değiştirmelerin, Darükelb Hastanesi'nden İtibar-ı Milli Bankası'na kadar yayılacak (ya da uzanacak) şekilde geniş bir yelpaze içinde gerçekleştirildiği rahatlıkla söylenebilir. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.6; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.11

⁸³⁶ “Matbaa-i Bahriye'nin Nakli”, **İkdam**, 21 Teşrin-i Sani 1923 (No:9568), s.3. 1923 başlarında TBMM'de Demiryolları İşletme Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Ankara'ya nakledilmesi tartışılmıştı. **TBMM ZC**, C.26, İ:176, 18.1.1339, s.410-413. Yeni yılın baharında Bahriye'deki dört kısma ayrılarak gerçekleştirilen yapılanmanın paralelinde İstanbul'daki dairelerin bir kısmı Ankara'ya bağlanmıştı ki bunlar başkente taşınacaklardı. “Yeni Bahriye Teşkilatı Bitdi”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1924 (No:11), s.3; “Bahriyedeki Teşkilat”, **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1924 (No:12), s.2

⁸³⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:8.51.17. 1924 Ağustos ortalarında Emlak-ı Emiriye'den Kırmızı Konak'ın *Cumhuriyet* gazetesi idarehanesi yapılmak üzere takdir bedeliyle Yunus Nadi'ye kiralanması için Maliye Vekaleti'ne izin verilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.38.20

⁸³⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.18.10. 1924 baharında İstanbul'daki bazı okulların binalarının değiştirilmesi için de kararname çıkartılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.20.20

⁸³⁹ “Mülga Harbiye Nezareti'nin Derhal Tahliyesi”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1924 (No:62), s.5

⁸⁴⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.34.3

Ağustos günü İstanbul'da Fuat Paşa Türbesi karşısındaki Sadaret Konağı'nın "*Leyli Tıb Talebesi Yurdu*" olması kararı, Heyet-i Vekile tarafından alınmıştı⁸⁴¹. Divan-ı Harblere ise kaldırılan Maarif Nezareti'nin binası verilmişti⁸⁴². Bu bina 1925 baharında Giresun mebusu Hakkı Tarık (Us) ile Sivas Mebusu Rahmi (Abdurrahman Rahmi Katoğlu) Beylerin önermeleri ile TBMM'nin gündemine tekrar gelecekti. Mebuslar eski Maarif Nezareti binasının Muallim Yurdu yapılmasını önermiş ve önermeleri Hükümete havale edilmişti⁸⁴³.

1925'in ilk günlerinde gazete sütunları arasında rastlanılan konulardan biri Darphane'nin Ankara'ya nakli idi⁸⁴⁴. Öte yandan o döneme kadar birkaç daire ve okul tarafından kullanılan eski Ticaret ve Ziraat Nezareti binasının birinci ve ikinci katları Ticaret Mekteb-i Alisi'ne, üçüncü katı İstanbul Ticaret ve Sanayi Müdüriyetleri ile Orman Müfettişi Umumiliği'ne verilmişti. Binadaki karışıklık ve giren çıkanların çokluğu okulun düzenini etkilediğinden, Ticaret Vekili Mehmet Ali Cenani Bey, İstanbul'da bulunduğu 1925 Şubat'ında Ticaret Müdüriyeti ile Sanayi Müdüriyeti'nin başka yere taşınmasını uygun bulmuş ve bu iki müdürlüğün tadilatı tamamlanan Dördüncü Vakıf Han'a taşınması gündeme gelmişti. Öte yandan binanın sadece okula bırakılması için Orman Müfettiş-i Umumiliği'nin de nakledilmesi üzerinde durulmuştu⁸⁴⁵.

---

⁸⁴¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.41.19; "Heyet-i Vekilede", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1924 (No:111), s.1

⁸⁴² "Divan-ı Harbler Taşınacak", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1924 (No:73), s.3. Ankara'da da mekan ve imar sorunlarına bağlı olarak bina değişiklikleri yapılmıştı. Müdafaa-i Milliye Vekaleti 1924 yazında bulunduğu lise binasını tahliye ederek Maarif ve İmar Vekaletlerinin çalıştığı Sanayi Mektebi binasına taşınacaktı. Lise kendi binasına, Maarif Vekaleti ise o günlerde lise olarak kullanılan binaya geçecekti. Aynı günlerde İmar Vekaleti'ne ayrı bir bina tahsis edilmesi gündemde idi. "Ankara'da Muhtelif Vekalet Binaları Değişiyor", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1924 (No:58), s.3. Maarif Vekaleti Ağustos ortalarına doğru taşınmaya başlamıştı. "Maarif Vekaleti Binasını Değiştiriyor", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1924 (No:96), s.3. 16 Ağustos'tan itibaren yeni taşındığı lise binasında çalışacaktı. O dönemde Müdafaa-i Milliye Vekaleti, Sanayi Mektebi binasına geçmişti. İmar Vekaleti ise Taşhan'a taşınmaktaydı. "Binalarını Değiştiren Vilayetler [Vekaletler]", **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1924 (No:98), s.3. 1925 Aralık sonlarında ise basında Ankara'daki Maarif Vekaleti'nin Muallim Mektebi'ne taşınmaya başladığı ve bu mektebin üç sınıfının İzmir Muallim Mektebi'ne kaydırıldığı haberi çıkmıştı. "Maarif Vekaleti'nde", **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1925 (No:589), s.2

⁸⁴³ **TBMM ZC**, C.18, İ:106, 19.4.1341, s.154,160; "Büyük Millet Meclisi Müzakerati", **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1925 (No:344), s.3

⁸⁴⁴ "Darbhane ve Cumhuriyet Altunları", **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Sani 1925 (No:238), s.2

⁸⁴⁵ "İstanbul Ticaret ve Sanayi Müdüriyetleri", **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1925 (No:282), s.4. Ticaret Vekaleti, İstanbul'daki Ticaret Mekteb-i Alisi için 1925 yazında yeni bir düzenlemeye gitmeyi planlamıştı. Bunun paralelinde öğrenimin akşama kadar uzatılarak, okulun son

1925 sonbaharında ise Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin İstanbul merkezinde bulunan dört şubesinin Ankara'ya nakledilmesi planlanmış ve bu taşınmanın Ekim'de gerçekleştirilmesi öngörülmüştü⁸⁴⁶. Posta ve Telgraf Müdüriyeti'nin İstanbul'da bulunan Telgraf Umuru Kalemi, Posta Umuru Kalemi, Umur-ı Hukukiye ve Levazım dairelerinin Ankara'ya nakledilmesi emri, 26 Kasım 1925'te İstanbul'a bildirilmişti⁸⁴⁷. Sonrasında 1926'nın son günlerinde Nafia Vekaleti'nin işlemlerde sürat sağlanması noktasından hareketle Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyet-i Umumiyesi'ni Ankara'ya nakletme kararında⁸⁴⁸ ve 1927 yılında İstanbul Hudud ve Sevahil-i Sıhhiye İdaresi'nin mevcut kadrosu ile Ankara'ya taşınmasının gündeme gelmesi örneklerinde olduğu gibi böyle taşınmalar ilerleyen tarihlerde de sürmüştü⁸⁴⁹.

Resmi kurumların binaları ile birlikte binaların içindeki eşyalar da el değiştirmiş ve yeni başkentin şekillendirilmesinde bir ölçüde eski başkentin mevcut eşya birikiminden yararlanılmıştı⁸⁵⁰. Zaten TBMM'nin 20 Kasım 1924 tarihli oturumunda Ali Cenani Bey, başkentteki vekaletler için İstanbul'dan

---

sınıflarında Şehbenderlik, Sigortacılık şubelerinin açılması düşünülmüştü. "Ticaret Mektebinde Yeni Teşkilat", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1925 (No:452), s.3

⁸⁴⁶ "Posta Müdüriyetinde Telsiz Telgraf", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1925 (No:492), s.2

⁸⁴⁷ "Posta ve Telgraf Aklamının Ankara'ya Nakli", **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1925 (No:558), s.2

⁸⁴⁸ "Ankara'ya Gidecek Müdüriyet-i Umumiyeler", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Evvel 1926 (No:938), s.4

⁸⁴⁹ "Karantina İdaresi Ankara'ya Taşınıyor", **Cumhuriyet**, 28 Mart 1927 (No:1038), s.2

⁸⁵⁰ Bu uygulama, sadece Ankara'ya ihtiyaçlar doğrultusunda eşya nakledilmesine yönelik değildi. Daha kapsamlı ve yaygın bir uygulama idi. Öte yandan biraz da Anadolu'nun -ya da taşranın- İstanbul'a bakış açısını göstermesi bakımından önemli idi. Nitekim 6 Kasım 1923'te Muş Mebusu Osman Kadri Bey TBMM'ye "*İstanbul'da metruk bir halde bulunan Hükümet Matbaa makinalarının vilayetlere tefrik ve tevziine dair temenni tavrı*" vermişti. Yapılan incelemede İstanbul'daki kuruluşlarda tanımlanan şekilde makinelerin bulunmadığı sadece Matbaa-i Amire'de bazı eski tarzda makinelerin bulunduğu belirlenmişti. **TBMM ZC**, C:3, İ:49, 6.11.1339, s.248,250; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:6.34.33. Hanedanın yurt dışına çıkartılmasından sonra bu uygulamanın bir benzeri saraylar üzerinden gerçekleştirilecekti. Üstelik sadece vekaletler için değil yeni TBMM binasının donatılması için de İstanbul'daki bazı saray ve kasırlardan getirilecek eşyalar kullanılacaktı. Bu eşyaları seçecek kişiler için Heyet-i Vekile görevlendirmeye de gitmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.37.7. TBMM'nin bazı ihtiyaçları da (lamba vs) saraylardan karşılanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.59.19. 16 Eylül 1925 tarihli bir kararname çerçevesinde Fındıklı'daki eski Ayan Dairesi TBMM Reisi Kazım Paşa'nın ikametine tahsis edildiği gibi ikameti süresince İhlamur Kasrı'ndan ihtiyaç duyulan eşyaların buraya nakledilmesi kabul edilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.60.1. Ayrıca elçiliklerin donatılmasında da İstanbul'daki (Sadaret Konağı ve Milli Saraylardakiler gibi) mevcut eşyalardan yararlanılacaktı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.39.1. Örneğin; eski Halife'den kalan ve 1924 yazında İstanbul Vilayeti Emlak-ı Milliyesi emrindeki otomobilin 1 Eylül 1924'te Londra Sefareti'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.42.4

döşeme eşyalarının (mefruşat) getirildiğini söyleyecekti⁸⁵¹. Bunun bir başka göstergesi, Ankara’da Hariciye Vekaleti’nin resmi ziyafet, merasim ve kabulleri için -Fransa’nın siyasi temsilcisi General Mougin’in kaldığı- istasyondaki binanın kiralanması düşünüldüğünde, buranın İstanbul’daki Hariciye Nezareti konağındaki mevcut eşya ile donatılmasının planlanmış olması idi⁸⁵².

Ankara-İstanbul ikilemi kapsamında ve özellikle kurumsal açıdan yaklaşıldığında Darülfünun’un ayrı hatta özel bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü 1923 sonbaharından itibaren kurumsal düzeyde bu ikilemin en somut şekilde yaşandığı alanlardan biri olmasına rağmen Cumhuriyet’in ilk yıllarında Darülfünun’a yönelik bir tasfiye hareketine girişilmemiş; buna karşılık kısmen bir dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışılmıştı.

1919 tarihli Darülfünun-ı Osmani Nizamnamesi ile fiili bir özerklik kazanmış olan kurum Milli Mücadele sürerken İstanbul’un Türkiye’de kalmasına yönelik muhtıra hazırlamıştı. Darülfünun’da İzmir’in işgaline tepki mitingleri yapılmış ve Anadolu’daki bağımsızlık mücadelesini desteklemek amaçlı Darülfünun Grevi’ne gidilmişti ki böyle girişimlerin ortaya çıkmasında öğrenciler genellikle belirleyici birer etken olmuşlardı⁸⁵³. Dolayısıyla öğrenciler sürecin başından itibaren Ankara yanlısı tavır sergilemişlerdi.

Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlanmasının paralelinde Darülfünun Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisini, 19 Eylül 1922 toplantısında Mustafa Kemal Paşa’yı fahri müderris olarak seçmişti. *İkdam* gazetesi ise konu ile ilgili başlığın altına “*bu intihabı isteyen talebedir*” notunu düşmüş ve bu tercihin asıl

---

⁸⁵¹ **TBMM ZC**, C.10, İ:10, 20.11.1340, s.340-341. İstanbul’dan Ankara’daki vekaletlere eşya aktarımı zaman zaman TBMM’deki görüşmelere de konu olmuştu. **TBMM ZC**, C.13/1, İ:53, 11.2.1341, s.318. Ankara’daki vekaletlerin döşenmesinde, Dahiliye Vekaleti’nin halı ihtiyacının karşılanması örneğinde görüldüğü gibi sarayların eşyaları da kullanılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.58.19. Eski Adliye Nezareti ve bağlı kuruluşların mefruşatının merkeze nakli için Heyet-i Vekile tarafından hazır tutulan 3000 liranın Adliye Vekaleti bütçesine eklenmesi için 13 Şubat 1924 tarihinde kararname çıkartılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.14.1

⁸⁵² İçinde telgraf ve telefon bulunan bir binanın gazeteciler (özellikle yabancı gazeteciler) için düzenlenmesi de düşünülmüştü. “Ecnebler ve Gazeteciler İçün”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1924 (No:223), s.3

⁸⁵³ Ali İhsan Gencer-Ali Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s.29-30,32; Ali Arslan, **Türkiye’de Üniversite ve Siyaset**, İstanbul, Paraf Yayınları, 2011, s.70-71; Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, s.568-573,575-594. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), İzmir’in işgalini protesto etmek için, İstanbul’da yapılan ilk Sultanahmet mitingini Darülfünun öğrencilerinin düzenlediğini aktarmaktadır. Siler, **a.g.m.**, s.178

kaynağını belirtmişti⁸⁵⁴. Üstelik bu tercih Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş ve Barsamyan Efendi'ye karşı düzenlenen Darülfünun Grevi'nin üstüne gelmişti. Mustafa Kemal Paşa ise fahri müderrisliği kabul etmiş ve 26 Ekim tarihli bir teşekkür telgrafıyla cevap vermişti⁸⁵⁵.

Darülfünun öğrencilerinin Milli Mücadele yıllarında mitingler düzenleyerek, propaganda yaparak bağımsızlık çalışmaları doğrultusunda hizmet etmelerinden dolayı Ankara'nın Darülfünun öğrencilerine değer ve önem verdiği anlaşılmaktadır⁸⁵⁶. Zaten 25 Haziran 1924 tarihinde Adliye Vekili Mustafa Necati Bey, Özel Kalem Müdürü Memduh Bey ile Darülfünun'u ziyaret ettiğinde “*Bu sene Darülfünuna çok ehemmiyet verdik. Yalnız Hukuk Medresesi'ne değil, belki bütün şubatına yardım etmek isteriz. Gelecek sene belki bu seneye nisbetle on misl fazla tahsisat koymaya çalışacağız*”⁸⁵⁷ diyecekti. Bu sözler, Ankara-İstanbul ikilemi açısından yeni başkentte Darülfünun'a bakışın nasıl olduğunun bir göstergesiydi. Yine aynı çizgide, Maarif Müsteşarı Fuat Bey'in İstanbul'da bulunduğu sıralardaki ifadelerine dayanarak Ankara'nın Darülfünun'u güçlendirmek istediği, özellikle öğretmenlerin Darülfünun mezunu olmalarının tercih edildiği, dolayısıyla devrimin yetişmiş insan gücü gereksiniminin Darülfünun aracılığı ile sağlanmaya çalışıldığı da söylenebilir⁸⁵⁸. İlerleyen tarihlerde Başvekil Fethi Bey'in “*Darülfünun'un mevcudiyeti ve tekmili[tekamülü] inkılabımızın bir umdesidir*” sözü kuşkusuz kurumun konumunun belirlenmesini sağlayacak

---

⁸⁵⁴ “Fahri Müderris”, **İkdam**, 20 Eylül 1922 (No:9162), s.3; Ali Arslan, “Mustafa Kemal Atatürk'e İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Ünvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:3/2004, S.5, s.15-16

⁸⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı, fakültenin 23 Kasım tarihli Meclis-i Müderrisin toplantısında okunacaktı. Mustafa Kemal Paşa'ya, Fahri Müderrislik Şehadetnamesi, 23 Haziran 1923 günü Müderris Necip Asım, Müderris İsmail Hakkı ve Müderris Şemsettin (Günaltay) beylerden oluşan Darülfünun heyetince sunulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, kuruma bir teşekkür telgrafı göndermişti. Bu telgrafta kuruma “*Türkiye Darülfünunu*” diye hitab edilmişti. Ali Arslan, **a.g.m.**, s.14-15,17-21; Ali İhsan Gencer-Ali Arslan, **a.g.e.**, s.32-33; Ali Arslan, **a.g.e.**, s.71-72. Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş ve Barsamyan Efendi “*mahut beşler*” olarak tanınıyorlardı. Siler, **a.g.m.**, s.179-180

⁸⁵⁶ Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 15.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2011, s.238; “Darülfünun Talebesi”, **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1924 (No:93), s.2

⁸⁵⁷ “Adliye Vekili Hukuk Fakültesini Ziyaret Etdi”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1924 (No:51), s.3

⁸⁵⁸ “Maarif İşleri”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.3

nitelikteydi. Zaten Cumhuriyet'in ilanından sonra Darülfünun'da bir yapılanma sürecine de yönelinmişti⁸⁵⁹.

Darülfünun'un bina sorununu çözmek için Osmanlı Harbiye Nezareti binasına taşınması sağlanmıştı. İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu) başkanlığındaki Darülfünun heyeti ile Maarif Vekaleti arasında yapılan görüşmelerden sonra son şeklini alan yasal düzenleme, 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı kanun olarak kuruma idari ve mali özerklik kazandırmıştı. Darülfünun ve fakültelerin mülhak bütçe ile yönetilmesi kararlaştırılırken aynı tarihte bir de talimatname kabul edilmişti. Bunların yanında aynı yıl içinde Türkiyat Enstitüsü kurulmuştu⁸⁶⁰.

Cumhuriyet döneminin hemen başlarında gerçekleştirilen bu düzenlemelere rağmen daha o dönemlerde Darülfünun'a Ankara cephesinden yoğun eleştiri yöneltilmişti ki zaten bu eleştiriler kurumu Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesine yerleştirecekti. Nitekim Ağaoğlu Ahmet Bey, *Cumhuriyet*'teki "*Hafta Musahabeleri 7*" başlıklı yazısında münevverlerin ülkeye düşünsel yön vermeleri gerekirken o günlerde bunu yapamadıklarını ya da yapmadıklarını ileri sürmüş ve Darülfünun'un "*sükut-u tam içine dalmış*" olduğunu belirtmişti. Ayrıca kurumun kamuoyunu aydınlatma faaliyetlerini de yerine getirmedeğini savunmuştu. Ağaoğlu'na göre, Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki dönemlerinde Darülfünun muallimleri başta olmak üzere Ziya Gökalp ve çevresindekiler bu misyonu bir ölçüde gerçekleştirmişlerse de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk aydınları bu görevini unutmuş görünüyordu.

---

⁸⁵⁹ "Darülfünun Emimi Ankara'dan Avdet Etdi", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Sani 1925 (No:252), s.2. 1924 yazında Neşet Ömer (İrdelp) Bey, Cumhuriyet hükümetinin kurumu çağdaş bir hale dönüştürmeyi tasarladığını ve Ankara'da bu konuyla ciddi bir şekilde ilgilenildiğini açıklamıştı. Neşet Ömer Bey, 1927-1930 yılları arasında Darülfünun Eminliği yapacaktı. "Darülfünunumuzu Nasıl Yükseltebiliriz", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1924 (No:33), s.4. İsmail Hakkı Bey ise "... *Darülfünun ıslahını talep edenler Darülfünun'un şahsiyet-i maneviyasını rencide edecek yerde evvela başında bulunan insanlardan izahat talep etmelidirler. Onun su-i kasdı tebeyyün etmezse Darülfünun'un muhtac olduğu yardımı esirgememelidir*" diyordu. "Darülfünun Emimi İsmail Hakkı Bey'in Beyanatı", **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1924 (No:78), s.4

⁸⁶⁰ Ali Arslan, Darülfünun'un özerkliğinin özellikle idari açıdan sınırlı kaldığı üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte çalışmalarında yazım hatasından olsa gerek kanun numarası 394 olarak aktarılmıştır. Ali İhsan Gençer-Ali Arslan, **a.g.e.**, s.36-37,41; Ali Arslan, **a.g.e.**, s.3-74,84-88; Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.4; **TBMM ZC**, C.8/1, İ:43, 21.4.1340, s.975-982; **Resmî Ceride**, 24 Mayıs 1340 (Sene:2, No:71), s.10-11; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.23.9; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.47.1. Türkiyat Enstitüsü için hazırlanan yönetmelik 12 Kasım 1924 tarihinde onaylanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.55.4. Kanun için Bkz.: Ek 12

Oysa Türk aydınları kadar mutlu ve uygun şartlara sahip olan bir kesim söz konusu değildi. Çünkü Türkiye, Dünya Savaşı ve sonrasında bir Ulusal Bağımsızlık Savaşı vermiş “*yedi devleti denizlere döktüğü gibi*” hemen ardından aynı dinamik ve heyecanlı atmosfer içinde “*dahilde asırlardan beri maddi ve manevi kuvvetlerini zincir-i bend eden bütün avamil ve anasırı ta köklerinden söküp atdı ve kendine medeni ve asri milletler içinde yüksek ve muhterem bir mevki temin*” etmişti. Özetle Ağaoğlu Ahmet Bey’in eleştirileri, aydınların ve Darülfünun’un üretken olmak için hem avantaja hem de argumana fazlasıyla sahip olmalarına rağmen bu temel görevlerini yerine getirmediği noktasında toplanmaktaydı⁸⁶¹.

Reşit Galip de üniversite işleri hakkında Anadolu Ajansı’na 31 Temmuz 1933 günü verdiği demeçte sürecin başlarında Darülfünun için atılan bu adımları değerlendirmiş ve “... *Cumhuriyet devrinin başlarında bu müessese yeniden kurulmaya muhtaç bir halde bulunuyordu... Cumhuriyet... Bu müessesenin kendi kendine inkışafı, terakkisi ve tekamülü için başta hükmi şahsiyet ve ilmi muhtariyet imtiyazları olmak üzere maddi, manevi her türlü imkanları temin etti. 1923 ten 1932 ye kadar geçen dokuz yıl zarfında Türkiye’nin bütün münevverleri gözlerini Darülfünuna diktiler. Her sahada inkılaplar geçiren yeni Türkiye’de, darülfünunun memleket hayatının umumi gidişine uygun bir tekamül göstermesini beklediler... Hiçbir müessese onun kadar tenkide uğramadı... Memlekette siyasi, içtimai büyük inkılaplar oldu, Darülfünun bunlara karşı bitaraf müşahit kaldı. İktisadi sahada esashi hareketler oldu, Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu, Darülfünun yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti... Darülfünun hiç tınmadı” sözleriyle Darülfünun’un Ankara-İstanbul ikilemi içindeki yerini açıkça belirlemişti⁸⁶².*

---

⁸⁶¹ Darülfünun’un siyasetle ilgilenmesini savunmayan Ağaoğlu’na göre İstanbul’da işgal döneminde çıkan *Dergah* ve *Yeni Mecmua* gibi yayın organlarının yerleri doldurulamamıştı; oysa mizah gazeteleri ile benzeri yayınlar sürekli artarak yayılıyordu. Günlük gazeteler ise kayda değer olmakla birlikte isteneni verecek düzeyde değildi. Ağaoğlu Ahmed, “Hafta Musahabeleri 7”, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1924 (No:112), s.4

⁸⁶² **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri II**, Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1946, s.142; Siler, **a.g.m.**, s.182. Abdurrahman Siler, demecin tarihini 1 Ağustos 1933 olarak vermektedir. Necdet Öklem de bu konuşmanın İstanbul Üniversitesi’nin kuruluşu münasebetiyle 1 Ağustos’ta yapıldığını kaydetmektedir. Necdet Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu**, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2007, s.80-94

Üstelik Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu eleştirileri doğrulayacak şekilde, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'nda Teşrin-i Sani 1338 tarihli beşinci sayıdan itibaren (ve 1922 yılının diğer sayılarında da) Türkiye'deki devrim süreci yönünde bir makaleye rastlanmamaktadır⁸⁶³. *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda ise TBMM'nin kanunları, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bazı yasa tasarıları, Düyun-ı Umumiye ve Osmanlı borçları, Tadil-i Kavanin Komisyonlarını oluşturanların isimleri, savcılarının görevleri, yeni Türkiye Medeni Hukuku ve Lozan Antlaşması gibi bazı makale ya da yazılar basılmıştı. Fakat bunların dışında *Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda da devrim süreci paralelinde çok somut belirgin bir çalışma yer almamıştı⁸⁶⁴. Diğer yandan Kars

---

⁸⁶³ **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C.II, Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1339-1923; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:1 (Haziran 1339), Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1339-1923; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:2-3 (Ağustos-Teşrin-i Evvel 339), İstanbul: Matbaa-i Amire 1339-1923; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:4-5 (Teşrin-i Sani-Mart 340), İstanbul: Matbaa-i Amire 1340-1924; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:6 (Nisan-Mayıs 340), İstanbul: Matbaa-i Amire 1340-1924; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C.IV, S.1 (Mart-Nisan 1925), İstanbul: Matbaa-i Amire 1925; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C. IV, S.2 (Mayıs-Haziran 1925), İstanbul: Matbaa-i Amire 1925; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C. IV, S.3-4 (Temmuz-Teşrin-i Evvel 1341), İstanbul: Matbaa-i Amire 1926; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C. IV, S.5 (Teşrin-i Sani-Kanun-ı Evvel 1925), İstanbul: Matbaa-i Amire 1926; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C. IV, S.6 (Şubat-Mayıs 1926), İstanbul: Milli Matbaa 1926; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C.V, S.1-2 (Haziran-Kanun-ı Evvel 1926), İstanbul: Milli Matbaa 1927; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C.V, S.3-4 (Kanun-ı Evvel-Mart 1927), İstanbul: Milli Matbaa 1927; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C.V, S.4-5 (Mart-Haziran 1927), İstanbul: Devlet Matbaası 1927; **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, C.V, S.6 (Temmuz-Ağustos 1927), İstanbul: Devlet Matbaası 1927. 1928 yılı sayılarında da bu yönde bir yazı bulunmamaktadır.

⁸⁶⁴ **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:2, Sayı:11 (Eylül 1338), İstanbul: Matbaa-i Amire 1341-1338; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:2, Sayı:12 (Teşrin-i Sani 1338), İstanbul: Matbaa-i Amire 1341-1338; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:2, Sayı:13 (Şubat 1340), İstanbul: Matbaa-i Amire 1342-1340; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:2, Sayı:14 (Mayıs 1340), İstanbul: Matbaa-i Amire 1342-1340; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:2, Sayı:15 (Temmuz 1340), İstanbul: Matbaa-i Amire 1343-1340; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:2, Sayı:16 (Eylül 1340), İstanbul: Matbaa-i Amire 1343-1340; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:17 (Mart 1341), İstanbul: Matbaa-i Amire 1343-1341; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:18 (Mayıs 1341), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1344-1341; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:19 (Temmuz 1341), İstanbul: Yeni Matbaa 1344-1341; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:20 (Eylül 1341), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1344-1341; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:21 (Teşrin-i Sani 1341), İstanbul: Yeni Matbaa 1926; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:3, Sayı:22 (Kanun-ı Sani 1926), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1926; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:4, Sayı:23 (Mart 1926), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1926; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:4, Sayı:24 (Mayıs 1926), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1926; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:4, Sayı:25 (Temmuz 1926), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1926; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:4, Sayı:26 (Eylül 1926), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1927; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:4, Sayı:27 (Teşrin-i Sani 1926), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1927; **Darülfünun Hukuk Fakültesi**

Mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey, 1925 Ocak ortalarında Darülfünun konferans salonunda “*Son İnkılabın Mahiyet-i İlmiyesi*”⁸⁶⁵ ve 31 Ocak tarihinde ise Türk İnkılabı’nın tarihi konulu konferansları sunmuştu⁸⁶⁶. Fakat böyle konferanslara rağmen, genel bir değerlendirme çerçevesinde Türkiye’deki devrim sürecine yönelik yaşananlar hakkında Darülfünun cephesinde akademik bir çalışma yapılmadığı ileri sürülebilir.

Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesinde Darülfünun, 1924 sonlarında ve 1925 başlarında yine öğrenciler aracılığı ile başkentin gündemine girmişti. Darülfünun öğrencilerinin Tramvay ücretleri meselesi (Tramvay Olayı), Vagon-Li Olayı, Hukuk ve Tıp öğrencileri arasındaki kavga, Macar öğrencilerin Türkiye ziyareti ve dans meselesi gibi gelişmeler⁸⁶⁷ kamuoyunda gözleri Darülfünun’a çevirecekti. Bu ortam içinde Ergani Mebusu Kazım Bey (Kazım Vehbi Oral) “*Darülfünunun tıp ve hukuk fakülteleri müdavimleri arasında vukua gelen arbedeye dair şifahi suali*”ni ve Denizli Mebusu Kazım Bey ise (Mustafa Kazım Samanlı) “*Darülfünun müdavimlerinin, haysiyeti milliyeyi lekedare edecek hareketlerde buldukları hakkındaki neşriyata dair Maarif Vekaletinden suali*”ni TBMM’ye vermişlerdi⁸⁶⁸. Dolayısıyla 1925 başlarında Darülfünun özellikle öğrencilerinin karışıklıkları bir takım olaylarla gündeme gelmişti.

Darülfünun’un gündemi işgal ettiği sıralarda, Yunus Nadi, Darülfünun’un tüm yapısı ve işleyişinin Hükümet aracılığıyla düzenlenmesini

---

Mecmuası, Sene:4, Sayı:28 (Kanun-ı Sani 1927), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1927; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:5, Sayı:29 (Mart 1927), İstanbul: Yeni Matbaa 1927; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:5, Sayı:30 (Mayıs 1927), İstanbul: Yeni Matbaa 1927; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:5, Sayı:31 (Temmuz 1927), İstanbul: Yeni Matbaa 1927; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:5, Sayı:32 (Eylül-Teşrin-i Evvel 1927), İstanbul: Yeni Matbaa 1927; **Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sene:5, Sayı:33 (Teşrin-i Sani-Kanun-ı Evvel 1927), İstanbul: Yeni Matbaa 1927

⁸⁶⁵ “Ağaoğlu Ahmed Beyin Konferansı”, **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Sani 1925 (No:252), s.4

⁸⁶⁶ “Ağaoğlu Ahmed Bey”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1925 (No:266), s.4

⁸⁶⁷ Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, s.109-123. Darülfünun’u gündemde tutan başka bir konu Tıp Fakültesi’nin taşınması meselesi idi. Bu mesele, soru önermeleri aracılığı ile Meclis’e yansımıştı. **TBMM ZC**, C.12, İ:33, 7.1.1341, s.30 **TBMM ZC**, C.12, İ:34, 8.1.1341, s.58; **TBMM ZC**, C.12, İ:35, 12.1.1341, s.98; **TBMM ZC**, C.12, İ:36, 17.1.1341, s.130; **TBMM ZC**, C.12, İ:37, 19.1.1341, s.159; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.40.38

⁸⁶⁸ Bunlar Maarif Vekaleti’ne havale edilmişler ve ilerleyen tarihlerde cevaplandırılmışlardır. **TBMM ZC**, C.12, İ:37, 19.1.1341, s.155-157; **TBMM ZC**, C.12, İ:39, 22.1.1341, s.255-256; **TBMM ZC**, C.12, İ:41, 26.1.1341, s.317,320; **TBMM ZC**, C.13/1, İ:46, 3.2.1341, s.93; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.40.14; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.40.37

önermişti⁸⁶⁹. Zaten o günlerde Diyarbakır Mebusu Zülfi Bey (Tiğrel) ve Ertuğrul Mebusu Fikret Bey, Darülfünun'un "*şahsiyet-i hükmiyyesinin*" (tüzel kişiliğinin) kaldırılarak Maarif Vekaleti'ne bağlanması hakkında bir kanun tasarısını TBMM'ye sunmuşlardı⁸⁷⁰. Bu girişime gerekçe olarak Darülfünun'daki idaresizlik yani kötü yönetim gösterilmişti ki bu gerekçenin kaynağı Darülfünun öğrencilerinin karıştığı olaylardı. Üstelik TBMM'deki bütçe görüşmeleri sırasında Darülfünun'a istenilen ödeneğin ayrılmasına taraftar olanların bile idari yetersizlikten şikayetçi oldukları ortaya çıkmıştı. Bunun yanında Darülfünun'un özerk olması ya da Maarif'e bağlanması şeklinde iki cephe oluşmuştu. Darülfünun Emini, Maarif Vekaleti'ne bağlanması yönündeki düşüncelere sert tepki göstermiş ve bilimsel özerkliği Saltanat'ın verdiğini, ilkesel olarak Cumhuriyet'in geri alamayacağını açıklamıştı. Ayrıca kurumun yıpratıldığını, birkaç kişinin suçunun tüm kuruma yüklenmeye çalışıldığını ileri sürmüştü. Öğrenci olayları hakkındaki soruşturmanın hızlı bir şekilde yapıldığı üzerinde de durmuştu⁸⁷¹. Ancak Darülfünun Emini'nin "*Darülfünun'un istiklali Saltanat'da alındı, Cumhuriyet'de verilmez*" şeklindeki söylemi Ankara'da hoş karşılanmamıştı. Ankara cephesinin karşılığı "*Cumhuriyet-i İdare'de de Darülfünun'un istiklali tanınmıştır. Ancak Darülfünun bu istiklali hazm edememiştir*" şeklinde olacaktır⁸⁷². Hatta bir mebus "*Mademki muhtariyeti saltanat vermişti, Cumhuriyet için ilgasında isabet vardır!*" esprisini yapmaktan çekinmeyecekti⁸⁷³.

Üstelik Ankara'da kurumun özerkliğinin kaldırılmasını isteyenlere göre; ancak Darülfünun Maarif Vekaleti'ne bağlanırsa düzeni sağlanarak tam bir bilimsel kurum haline gelebilirdi. Bu görüşün savunucuları çoğunlukta olmamakla birlikte ciddi bir kitle durumunda idi. Bunlar içinde Darülfünun'un bazı fakültelerinin geçici olarak kapatılmasını savunanlar da vardı⁸⁷⁴. Edebiyat

---

⁸⁶⁹ Yunus Nadi, "Mekteplerimizin Hayatı", **Cumhuriyet**, 24 Kanun-ı Sani 1925 (No:258), s.1

⁸⁷⁰ Teklif, Layiha Encümenine havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.12, İ:42, 29.1.1341, s.356; "Darülfünun'da Tahkikat Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Sani 1925 (No:261), s.1; "Darülfünun Şahsiyet-i Hükmiyyesi", **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Sani 1925 (No:264), s.2

⁸⁷¹ "Darülfünun Emini Ateş Püskürüyor!", **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Sani 1925 (No:262), s.1,3. Maarif Vekaleti, 27 Ocak'ta öğrenci olayları hakkında bilgi istemiş ve Darülfünun soruşturmanın sürdüğü cevabını vermişti. "Darülfünun Hadiseleri", **Cumhuriyet**, 29 Kanun-ı Sani 1925 (No:263), s.1

⁸⁷² "Darülfünun Şahsiyet-i Hükmiyyesi", **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Sani 1925 (No:264), s.2

⁸⁷³ "Darülfünun Hadiseleri", **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1925 (No:265), s.1

⁸⁷⁴ "Darülfünun Hadiseleri", **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1925 (No:265), s.1

Fakültesi Reisi Köprülüzade Fuat Bey ise öneri veren milletvekillerinin Darülfünun özerkliğine karşı olmadıklarını ve tasarının yaşananların etkisi altında hazırlandığını; kimsenin bu kurumu kaldırma ya da özerkliğinin geri alınması düşüncesinde olmadığını açıklamıştı⁸⁷⁵.

Darülfünun açısından 1925 Ocak ayı gerilimli geçmişti. Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken öte yandan bu gelişmelere paralel olarak 17 Ocak'ta Ankara'dan yeni dönen Darülfünun Emni İsmail Hakkı Bey'in istifa ettiği haberi basına yansımıştı⁸⁷⁶. İsmail Hakkı Bey'in Ankara ziyareti sırasında bütçe konusunda anlaşmazlık çıkmış; bunun üzerine istifa etmişti. Fakat teklif daha sonra incelenerek uygun bulunduğu bu istifayı geri çekmişti⁸⁷⁷.

Gerginliğin sürdüğü sıralarda, 1 Şubat'ta Sıhhiye Vekili şerefine Darülfünun'da bir organizasyon gerçekleştirilmişti. Bu organizasyon sırasında İsmail Hakkı Bey, kurumun durumunu değerlendirdikten sonra *"Darülfünun'un seviye-i ilmiyesini yükselmekdedir. Muazzam inkılabını yapan Türk milletinin yegane Cumhuriyet Darülfünunu geri kalamaz. Darülfünun yaşayacaktır..."* sözleriyle hedeflerini ortaya koymuştu⁸⁷⁸. Fakat bu sözler gerilimi yumuşatmaya ve kurum aleyhindeki çıkışları yatıştırmaya yeterli

---

⁸⁷⁵ Fen Fakültesi Reisi Hüsnü Hamit ise tasarının kabulünü beklemediğini, Darülfünun'un Cumhuriyet'in en iyi işleyen makinesi durumunda bulunduğunu ve bu dönemde gelişmesi gereken bir kurum olduğunu söylemiş; toplumların hayatlarında bu kurumların önemini anlatmaya çalışmıştı. İrticacıların yaşananlardan Darülfünun'u sorumlu tutarak saldırdıklarını söyledikten sonra *"Fakat inkılabculara ne oluyor? Anlayamadığımız noktalardan birisi de budur"* sözüyle dikkat çekici bir değerlendirmeyi ortaya koymuştu. *Cumhuriyet* ise bu açıklamayı *"Darülfünun'un ehemmiyeti, vazifesini inkar eden varmış gibi bir çok misaller sayan bu beyanat arasında bilhassa: 'Darülfünunlar o memleketlerin umumi seviyesi ve tekamülüyle mütenasibdir' cümlesi göze çarpmıyor? Acaba bununla 'Bizim gibi bir millete bu kadar Darülfünun çok bile!' mi demek isteniyor"* ifadeleriyle yorumlamıştı. "Darülfünun Hadiseleri", **Cumhuriyet**, 29 Kanun-ı Sani 1925 (No:263), s.1,4. Maarif Encümeni Reisi Hamdullah Suphi, Köprülüzade Fuat'ın açıklamasına benzer bir görüş ortaya koymuş ve Darülfünun'un geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmişti. Ona göre özerkliğin kaldırılması reforme etmek yerine kurumu verimsizliğe itecekti. Darülfünun gençliğinin bu yaşanan yakışıksız olaylardan rahatsız olduğunun da altı çizilmişti. "Darülfünun Muhtariyeti", **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1925 (No:270), s.3

⁸⁷⁶ "Darülfünun Emni", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Sani 1925 (No:252), s.1; "Darülfünun Emni İstifa Etmemiştir", **Cumhuriyet**, 19 Kanun-ı Sani 1925 (No:253), s.2

⁸⁷⁷ O günlerde Darülfünun'da Tıp ve Hukuk öğrencileri arasında yaşanan bir çatışma nedeniyle Maarif Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey *"Darülfünun müstakil bir müessesedir. Hadiseden Vekalet diğer vekaletler gibi haberdar olmuştur. Vakia herhalde çirkindir"* diyecekti. "Maarif Vekili ve Hadise", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.1

⁸⁷⁸ "Darülfünun'da Sıhhiye Vekili Şerefine Bir Ziyafet", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1925 (No:267), s.1. Darülfünun Talebe Birliği ise Ocak sonlarında TBMM Riyaseti'ne ve Başvekalet ile Maarif Vekaleti'ne bir telgraf göndermişti. Telgrafta, 22 Ocak akşamı İsplendid Lokantası'nda yaşanan olaylardan dolayı duyulan üzüntü dile getirilmiş ve bu kusurlu olayın Darülfünun gençliğine mal edilmemesi gerektiği, gençliğin gereken bilince sahip olduğu ifade edilmişti. "Darülfünun Hadiseleri", **Cumhuriyet**, 29 Kanun-ı Sani 1925 (No:263), s.4.

olmayacaktı. Dolayısıyla Şubat başlarında da tartışmalar sürmüş, tartışmalar devam ederken Zülfi ile Fikret Beylerin 29 Ocak tarihli kanun önerileri Layiha Encümeni tarafından görüşülmeye değer bulunmuş ve Maarif Encümeni'ne gönderilmişti⁸⁷⁹. Basın ise Darülfünun'un özerkliğinin kaldırılmasını savunanların sayısının giderek arttığının altını çizmişti⁸⁸⁰. Ayrıca gazete sütunlarında yine Darülfünun Emini'nin istifa ettiği yolunda söylentiler görülmeye başlanmıştı⁸⁸¹.

Şubat'ın ilk günlerinde, üzerinde sert rüzgarlar esmeye devam eden Darülfünun'da, bir heyeti Ankara'ya gönderme ve yaşananlara karşı girişimde bulunma düşüncesi gelişmişti⁸⁸². Hükümetin tavrını ise Maarif Vekili Şükrü Bey (Saraçoğlu), Ahmet Muhtar Bey'in (Çilli) -Macar öğrencilerle dans meselesi hakkındaki- ve Aksaray Mebusu Vehbi Bey'in (Çorakçı) -Darülfünun konusunda hangi tedbirlerin alındığı yönündeki- sorularını cevapladığı 3 Şubat günü ortaya koymuştu. Nitekim Darülmualimat'da dans edilmesiyle ilgili olarak Darülfünun gündeme geldiğinde, burada bir düzensizlik olduğunu ve bu düzensizliğin önüne geçmek için Darülfünun Talimatnamesi'ne bazı ekler yapmayı düşündüklerini açıklamıştı⁸⁸³.

Darülfünun tartışmasının hararetle sürdüğü günlerde Yakup Kadri, *Hakimiyet-i Milliye*'de İsmail Hakkı Bey'in Darülfünun meselesinin olmadığı ve olmaması gerektiği hakkındaki demecinden yola çıkarak “*Evet; bir Darülfünun meselesi vardır. Ve bu, yeni bir mesele değildir. Türkiye'deki ilmi müesseselerin bazıları hep bir araya gelüb de Avrupai manasıyla umumi bir Darülfünun taslağı teşkil ettiği günden beri meydana, kendiliğinden bir Darülfünun meselesi çıkmıştır... Son hadiseler yüzünden ortaya bir Darülfünun meselesi çıkmamıştır. Ancak bu hadiseler sayesinde Darülfünun meselesi bu araz ve asar ile zahire vurmuştur. Yoksa Darülfünun meselesini beş on talebenin şurada burada yaptığı bazı rezaletlerden çıkıdı diye telakki etmek ve yahud bunu, Darülfünun meselesinin en mühim sebeplerinden biri*

---

⁸⁷⁹ **TBMM ZC**, C.13/1, İ:45, 2.2.1341, s.59,62; “Darülfünun Muhtariyeti”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1925 (No:266), s.3

⁸⁸⁰ “Darülfünun Muhtariyeti”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1925 (No:267), s.3

⁸⁸¹ “Darülfünun Hadiseleri”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1925 (No:266), s.2

⁸⁸² “Ankara'ya Darülfünun Heyeti Gidecek mi?”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1925 (No:268), s.2

⁸⁸³ **TBMM ZC**, C.13/1, İ:46, 3.2.1341, s.96-98; “Meclis Müzakerati”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1925 (No:269), s.3

şeklinde görmek bir Darülfünun'dan kasd edilen manayı asla anlamamak demektir” yorumunu getirmişti.

Yakup Kadri'ye göre kurumun tüzel kişiliği her şeye rağmen bu yaşananların üstünde değerlendirilmeliydi. Zaten yaşananlar kaynak ve içerik açısından “*Universitaire/Darülfünuni*” olmadığı gibi “*Barda cam ve mektebde kafa kıran o zavallı, o avare çocuklar okudukları Darülfünun'dan ziyade yaşadıkları şehrin mahsülü*” idi. Oysa Darülfünun gençlerinin her şeyleri, bütün hareketleri “*darülfünunvari*” olmalıydı. Halk hakimiyetinin üstünde hiçbir hakimiyeti tanımayan çağdaş demokratik cemiyetler, bilimin erdemini (velayetini) temsil eden üniversiteyi ve üniversiteliler sınıfını Ortaçağın asilzadeleri kadar ayrıcalıklı kabul etmekteydi ve kurumun varlığına, çalışmalarına bağlı olarak kendiliğinden zamanla ortaya çıkan bir tüzel kişiliği söz konusu idi. Özetle Yakup Kadri, devletin vereceği özerkliğin sözde kalacağını hatırlatarak bir darülfünunun olup olmadığını dolayısıyla kurumun içerik açısından varlığını sorgulamış, ondan sonra özerklik konusunun gündeme gelmesi gerektiğini savunmuştu⁸⁸⁴.

Tartışmaların hararetle sürdüğü Şubat ortalarında İstanbul'daki gazetecilere demeç veren kanun tasarısının hazırlayıcılarından Diyarbakır Mebusu Zülfi Bey, Avrupa üniversiteleri üzerinde araştırma yaptığını ve İstanbul Darülfünunu'nun gelişimini aşama aşama incelediğini, burada düzen ve idare açısından sorun bulunduğunun herkesçe anlaşıldığını söylemişti. Ülkenin her alanda, devlet mekanizmasının ahenginde çalışacak yetmişmiş insanlara ihtiyaç duyduğunu söyleyen ve Darülfünun'un bu ihtiyaca cevap verme zorunluluğu üzerinde duran Zülfi Bey'e göre müderrislerin nitelikleri,

---

⁸⁸⁴ Yakup Kadri'nin şu açıklaması dikkat çekici idi: “*Demokrasilerde yalnız ilmin aristokrasisi vardır. Ve dünki neseb aristokrasisi gibi bu da halkdan uzak, sokaktan uzak şatolar içinde kendine mahsus usulleri, nizamnameleri, adetleri, örfleri hatta kıyafetleri ile mütecerred bir halde yaşar. İşte her memleketde mevcut olduğu söylenen 'darülfünun muhtariyeti' böyle bir vaziyetin netice-i tabiiyesidir*”. Yakup Kadri, “Darülfünun Müstakil Olmak İçin...” **Hakimiyet-i Milliye**, 6 Şubat 1925 (No:1343), s.1; “Ankara'dan Bir Sual: Darülfünun Var mı, Yok mu?”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1925 (No:274), s.1,2. *Cumhuriyet*'te Mustafa Namık da Darülfünun hakkında değerlendirmeye gitmişti. Darülfünun'un bilimsel ve idari özerkliğinin kaldırılarak bir süre Mülkiye Mektebi tarzında idare edilmesini, gereksiz harcamalardan tasarrufun Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine ayrılmasını ve zamanla yetiştirilen kadroların Darülfünuna kaydırılmasıyla oradaki kadroların devletin diğer kademelerine alınmasını savunmuştu. Ayrıca üç sınıf memur yetiştirmek üzerinde durmuştu: Hakim, hekim ve öğretmen. Mustafa Namık, “Darülfünun'a Dair 4”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1925 (No:274), s.3

atanmaları, yetkileri, kurumun bütçesi ve harcamaları belli kurallara bağlı bir düzen içinde toplanmalı ve kurumun denetimi yapılmalıydı⁸⁸⁵.

O günlerde bir konferansta Ağaoğlu Ahmet Bey, kurumun geçmişinden bahsettiği gibi “*muhtariyeti alınırca darülfünun ismini taşıyamayacağını*” savunarak bilimde özgürlük üzerinde durmuştu. Akçuraoğlu Yusuf Bey de öğrenci hayatı, yurtdışındaki üniversiteler ve İstanbul’da yaşanan öğrenci olayları üzerinde durmuştu. Hamdullah Suphi de aynı çizgideki düşüncelerini yansıtmış, kurumun özerkliğinden öte eksikliklerinin giderilmesinin öneminden bahsetmişti⁸⁸⁶. Aynı sıralarda Maarif Encümeni Darülfünun’a yönelik bir tasarı üzerindeki görüşmelerini basına da konu olacak şekilde sürdürmekteydi⁸⁸⁷.

Darülfünun hakkında Ankara’da ve basında keskin tartışmaların yaşandığı o günlerde Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Bey’in kurumun reformu üzerinde çalıştığı basına sızmıştı⁸⁸⁸. Hemen ardından 26 Şubat 1925’te Darülfünun Konferans Salonu’nda öğrencilerin de katılımı ile kalabalık bir toplantı düzenlenmişti. Darülfünun bu toplantıda İsmail Hakkı Bey’in konuşmasının çizgisinde Şeyh Sait İsyanı ile irticaya karşı tepkisini seslendirmiş; Cumhuriyet’e ve devrime bağlılık sergilemişti. Sonrasında İsmail Hakkı Bey, Reis-i Cumhuriyet’a, Meclis Riyaseti’ne ve Maarif Vekaleti’ne telgraf çekerek toplantıyı bildirmişti⁸⁸⁹. Mustafa Kemal Paşa da aynı şekilde bir

---

⁸⁸⁵ Zülfi Bey, Darülfünun’un 4.500.000 lira istediğini, fakat bu verilse bile Meclis’in millet adına denetim hakkı olduğunu, Tıp Fakültesi’nin nakli meselesindeki gibi Darülfünun’un kimseye sormadan davranamayacağını ve müderrislerle ilgili sorunların bulunduğunu açıklamıştı. “Darülfünun’un Muhtariyeti Niçün Muvafık Değildir”, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1925 (No:280), s.1-2

⁸⁸⁶ 12 Şubat’ta Ankara Türk Ocağı’nda Darülfünun hakkında bir konferans düzenlenmiş ve buraya Maarif Vekili ile eski müderrisler de gelmişlerdi. “Ankara’da Bir Konferans”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1925 (No:279), s.3. Kırklareli mebusu Şevket (Ödül) Bey de kurumun özerk olmasında yana idi. “Kırklarili Mebusu”, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1925 (No:287), s.2

⁸⁸⁷ “Darülfünun Muhtariyeti”, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1925 (No:280), s.3. *Tanin*, Maarif Encümeni’nin bütün Darülfünun’u “*ıslah ve tasfiyeye*” karar verdiğini yazmıştı. Fakat bu haber Encümen açıklaması ile yalanlanmıştı. Ayrıca Encümen, Darülfünun’un özerkliğinin kaldırılmasını da uygun bulmamıştı. “Darülfünun Hakkında”, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1925 (No:283), s.3

⁸⁸⁸ “Darülfünun’un Islahı”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1925 (No:290), s.2. İsmail Hakkı Bey, Şubat sonlarında Ankara’ya giderken yanında bu projeyi de götürmüştü. Bu projede özerklik, kurumun düzeniyle disiplini, binalarla öğrencilerin çalışmaları üzerinde duruluyordu. Projede reform için maddi araçlar, öğrencilerin korunması ve yetiştirilmesi, akademik kadronun durumu gibi üç noktadan hareket ediliyordu. “Darülfünun Heyeti”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1925 (No:293), s.4. Darülfünun öğrencisinin disiplinini sağlamak için bir talimatname hazırlığına da girişilmişti. “Darülfünun Haberleri”, **Cumhuriyet**, 21 Mart 1925 (No:314), s.4

⁸⁸⁹ “Darülfünun, İrtica Hareketini Takbih Etdi”, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1925 (No:292), s.2. İstanbul’da Türk Ocağı’nda da benzer bir organizasyon gerçekleştirilmişti. Amele Teali

telgrafla cevap vermiş; gösterilen duyarlılık ve ilgiden dolayı teşekkür etmişti⁸⁹⁰.

Öte yandan Şubat sonlarında Meclis'te Maarif Bütçesi görüşülürken Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey aracılığı ile Darülfünun sorunu masaya yatırılmıştı. Hakkı Tarık Bey kurumun düzensizliğinden, kadrolarının yetersizliğinden ve liyakatsizliklerinden bahsetmişti. Darülfünun'u Meclis'in manevi şahsiyetine saldırmakla suçlamış; benzer bir durumun Maarif Vekaleti'ne de yönelik olduğunu ileri sürmüştü. Kurumun özerkliğinin kaldırılması gündeme geldiğinde bir müderrisin "*İlim ve Demokrasi*" adıyla kitap yazdığını belirten Hakkı Tarık Bey, bu kitabı eleştirmekle kalmamış müderrislerin akademik yetersizlikleri hakkında çeşitli örnekler vererek çok ağır sayılabilecek bir konuşma yapmıştı. Ayrıca Meclis'ten af ve özür dilenmesini de istemişti. Mebuslar arasında bu konuşmadan sonra İsmail Hakkı'nın istifasını vermesi gerektiğini söyleyenler bile olmuştu⁸⁹¹. Bu şartlar altında İsmail Hakkı Bey Ankara'ya geldiğinde kendisine karşı oldukça olumsuz bir atmosferle karşılaşacaktı⁸⁹². Meclis'te ise konunun, kurumla ilgili bütçe görüşmeleri sırasında ele alınması daha uygun bulunmuştu⁸⁹³. Diğer

---

Cemiyetinden şehirdeki Kürtlere kadar benzer tavır sıkça sergilenmişti. "İrtica ve Memleket"- "Amele İzhâr-ı Nefret ve Teessür Etdi"- "Zaro Ağa Ne Diyor", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1925 (No:293), s.1. Ayrıca şehirde bir miting için girişimlerde bulunulmuştu. "Şehrimizde Bir Miting Akdi İçün Teşebbüsât", **Cumhuriyet**, 2 Mart 1925 (No:295), s.3. Daha sonra Darülfünun öğrencileri toplantı yapmışlar ve demokrasiyi anlatmak, Saltanat ve Hilafet'in iç yüzünü öğretmek için her sene yaz tatillerinde Anadolu'ya gruplar gönderme kararı almışlardı. Bu kararlarını Reis-i Cumhur ile Maarif Vekili'ne telgrafla bildirerek yardım ve izin istemişlerdi. "Darülfünun Gençleri", **Cumhuriyet**, 16 Mart 1925 (No:309), s.3. Mustafa Kemal Paşa ile Hamdullah Suphi Bey bu telgrafları cevaplamışlardı. Hamdullah Suphi Bey bu girişimin herkes için yararlı olacağına değinerek yardım vaadinde bulunmuştu. "Tenvir Heyetleri", **Cumhuriyet**, 22 Mart 1925 (No:315), s.4. Öğrenciler Nisan ortalarında yolculuğa çıkacak Tenvir Heyeti'ni seçmişti. "Darülfünun Tenvir Heyeti", **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1925 (No:341), s.3. Darülfünun muallim ve müderrislerinden oluşan "*Tedkik ve Telkin Heyetleri*"nin Anadolu gezileri Ağustos ayı sonlarında başlayacaktı. "Darülfünun Heyetleri", **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1925 (No:467), s.2; "İlk Tedkik ve Telkin Heyetlerinin Hareketi", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1925 (No:468), s.1. 1926 yazında da Darülfünun heyetlerinin Anadolu'ya gitmesi gündeme gelmiş hatta bu gezilerin gecikmesinden dolayı basında eleştiriler de ortaya çıkmıştı. "Yaz Geçiyor, İrşad Heyetleri Hala Gidecek!", **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1926 (No:782), s.2

⁸⁹⁰ "Gazi'nin Cevabı", **Cumhuriyet**, 3 Mart 1925 (No:296), s.3. Paşa, Mekatib-i Aliye Talebe Birliği'ne de duyarlılıklarından dolayı bir telgrafla teşekkür etmişti. "Gazi Paşa'nın Talebe Birliğine Cevabları", **Cumhuriyet**, 4 Mart 1925 (No:297), s.2

⁸⁹¹ **TBMM ZC**, C.13/1, İ:46, 3.2.1341, s.379-387; "Büyük Millet Meclisi'nde Bütçe Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1925 (No:292), s.3; "Meclis Darülfünun'un Tarziye Vermesini İstiyor", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1925 (No:293), s.1-2

⁸⁹² "Darülfünun Emmini Ankara'da", **Cumhuriyet**, 1 Mart 1925 (No:294), s.3

⁸⁹³ **TBMM ZC**, C.15, İ:66, 28.2.1341, s.14-29; "Büyük Millet Meclisi'nde Bütçe Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1925 (No:292), s.3; "Maarif Vekili Tenkidata Cevab Verdi-Meclis Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 1 Mart 1925 (No:294), s.1,3

yandan 3 Mart'ta Maarif Encümeni, Darülfünun heyetini dinlemiş⁸⁹⁴ ve 7 Mart tarihinde Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ile Darülfünun Heyeti'nin katılımıyla tekrar toplanmıştı. Bu toplantıda Yusuf Akçura'nın reform planı ana hatlarıyla kabul görmüştü⁸⁹⁵. Darülfünun Heyeti, Ankara'dan dönerken⁸⁹⁶ 8 Mart'ta Darülfünun'un geçici bütçeleri kabul edilmişti⁸⁹⁷.

Mart sonunda Darülfünun'un Bütçe görüşmelerinde bulunması için Maarif Vekaleti tarafından İsmail Hakkı Bey Ankara'ya davet edilmişti⁸⁹⁸. Zaten Meclis'in 26 Mart oturumunda Darülfünun bütçesinin genel kurula gelmemesi eleştirilmişti. Bütçenin Heyet-i Vekile'de olması nedeniyle görüşme ertelenmişti⁸⁹⁹. Mart sonunda Heyet-i Vekile'den Darülfünun bütçesi 1.000.000 lira olarak çıkmış⁹⁰⁰ ve 1 Nisan'da Meclis'te Muvazene-i Maliye Encümeni'ne havale edilmişti⁹⁰¹. 4 Nisan'da ise Ankara'ya çağrılan Darülfünun heyeti, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ile görüşmüş ve kurumun ihtiyaçları konusunda bilgi vermişti⁹⁰². Darülfünun Emimi İsmail Hakkı, Tıp Fakültesi Reisi Nurettin, Fen Fakültesi Reisi Hüsnü Hamit ve Hukuk Fakültesi Reisi Aynizade Tahsin Beylerden oluşan kurul 6 Nisan'da İstanbul'a dönmüştü⁹⁰³.

Muvazene-i Maliye Encümeni, Darülfünun bütçesinin görüşmelerini 11 Nisan sabahı tamamlamıştı⁹⁰⁴. Darülfünun Bütçesi TBMM'ye geldiğinde, 20 ve 21 Nisan günlerindeki görüşmeler sırasında Muhtar Bey (Trabzon) bilim kurumu olan Darülfünun'a ihtiyaç olduğunu fakat reforme edilmesi gerektiğini ifade ederek eleştirilerini sıralamıştı. Akçuraoğlu Yusuf ise Darülfünun'un özerkliğini zedelemeyen reforme edilmesi üzerinde durmuş, dışarıdan müderris

---

⁸⁹⁴ "Darülfünun Heyeti", **Cumhuriyet**, 4 Mart 1925 (No:297), s.3

⁸⁹⁵ "Darülfünun'un Islahı", **Cumhuriyet**, 8 Mart 1925 (No:301), s.3

⁸⁹⁶ "Darülfünun Heyeti Ankara'dan Geldi", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1925 (No:302), s.3

⁸⁹⁷ **TBMM ZC**, C.15, İ:72, 8.3.1341, s.241-243; "Büyük Millet Meclisi'nde Bütçe Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1925 (No:292), s.3; "Meclis'te Şura-yı Askeri Kanunu'nun Müzakeresi", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1925 (No:302), s.3

⁸⁹⁸ "Darülfünun Haberleri", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1925 (No:320), s.3; "Darülfünun Emininin Ankara'ya Daveti", **Cumhuriyet**, 28 Mart 1925 (No:321), s.3

⁸⁹⁹ Aynı oturumda Tıp Fakültesinin nakli meselesi de açılmıştı. **TBMM ZC**, C.16, İ:88, 26.3.1341, s.230-254; "Büyük Millet Meclisi Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1925 (No:320), s.3

⁹⁰⁰ "Darülfünun Bütçesi", **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1925 (No:325), s.3

⁹⁰¹ **TBMM ZC**, C.17, İ:91, 1.4.1341, s.3; "Meclis'de Varidat ve Seyr-i Sefain Bütçeleri İkmal Edildi", **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1925 (No:326), s.2. Darülfünun'un 1924 bütçesi 1.500.000 liraya yakındı. Fakat Heyet-i Vekile 1.000.000 liraya düşürerek Muvazene-i Maliye Encümenine yollamıştı. "Darülfünun Heyeti", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1925 (No:331), s.2

⁹⁰² "Darülfünun Bütçesi", **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1925 (No:329), s.3

⁹⁰³ "Darülfünun Heyeti", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1925 (No:331), s.2

⁹⁰⁴ "Darülfünun Bütçesi", **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1925 (No:336), s.3

getirilmesi gereğini belirtmişti. Bu oturumlarda Darülfünun’u kapatıp Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi ve diğer yüksek okullar gibi idare edilmesine kadar çeşitli görüşler ortaya atılmıştı. Hakkı Tarık Bey, bu oturumlarda kuruma yönelik sert eleştirilerini sürdürmüştü. Müderrislerin durumu, Darülfünun’un eksikleri ve yetersizliklerini de değerlendirerek Darülfünun’a ayrılan bütçenin az olduğunu savunmuştu⁹⁰⁵. Meclis’teki eleştiriler hakkında Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Bey basına açıklama yapmaktan çekinmiş; ayrıca *Hilal-i Ahmer* gazetesi aracılığı ile bazı gazetelerde yer alan kendisine ait gösterilen beyanları tekzip etmişti⁹⁰⁶.

Nisan ayında Darülfünun Bütçesi’nin Meclis’e gelmesi nedeniyle zaten sönmemiş olan Darülfünun meselesi daha da canlanmıştı. Bu hava içinde 28 Nisan tarihli *Hakimiyet-i Milliye* yeni Türkiye’nin, devrimin ve ideolojisinin ihtiyaçlarını Darülfünun’un karşılayamayacağını ileri sürerek, Darülfünun’un Ankara’da kurulmasını savunmuştu⁹⁰⁷. Bir Türk Darülfünunu’nun Ankara’da kurulmasının tartışıldığı Nisan’ın son günlerinde Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Bey istifa etmişti⁹⁰⁸. İstifasına Ankara’dan dört gün boyunca herhangi bir cevap gelmemişti⁹⁰⁹. Fakat 3 Mayıs 1925’te istifasının Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından kabul edildiği kendisine bildirilmişti⁹¹⁰.

İsmail Hakkı Beyin istifasından sonra yerine Maarif Vekaleti tarafından seçim yapılınca kadar vekaleten Müderris Doktor Akil Muhtar Bey

---

⁹⁰⁵ Ruşen Eşref ve arkadaşları “*Darülfünun ıslahı maksadıyla her fakülte için Avrupa’dan birer mütehasşıs celbine dair*” önerge vermişlerdi. Öte yandan Darülfünun Emininin maaşı ceza olarak 10 lira eksik, uzmanlar bölümü 20.000 lira fazlasıyla kabul edildi. **TBMM ZC**, C.18, İ:107, 20.4.1341, s.250-284; **TBMM ZC**, C.18, İ:108, 21.4.1341, s.303-336; “Meclis Çarşamba Günü Tatil Edilecek”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1925 (No:345), s.3; “Darülfünun Bütçesi”, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1925 (No:346), s.1,3

⁹⁰⁶ “Darülfünun Emmini”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1925 (No:348), s.3

⁹⁰⁷ Falih Rıfkı, “Darülfünun”, **Hakimiyet-i Milliye**, 28 Nisan 1925 (No:1410), s.1; “Darülfünun ve Ankara”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1925 (No:350), s.2

⁹⁰⁸ “Darülfünun Emmini Nihayet İstifa Etdi mi?”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1925 (No:351), s.1,2. 1925 Ocak başlarında İstanbul basınına yansıyan haberlere göre, *Times*’ın Ankara muhabiri başkentte yeni bir darülfünun kurulmasının düşünüldüğünü yazmıştı. “*Times* Muhabiri”, **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Sani 1925 (No:238), s.2. Ankara’da Darülfünun kurulması hakkında Fen Fakültesi Reisi Hüsnü Hamit Bey’in görüşü alındığında, bu girişimi çok olumlu bulduğunu ve İstanbul Darülfünunu’nun kuruluşu sırasındaki hataların yapılmamasını, o deneyimden yararlanılması gerektiğini söylemişti. İstanbul Darülfünunu’nun Ankara’ya taşınması konusunda ise İstanbul’da bir darülfünun bulunmasının uygun olacağını değerlendirmişti. Kendisinin ise Ankara’da çalışmayı tercih edeceğini belirtmeyi ihmal etmemişti. “Darülfünun Emmini Nihayet İstifa Etdi mi?”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1925 (No:351), s.1,2. 1925 yazında ise Ankara’da Hukuk Mektebi kurulduktan sonra bir Tıp Mektebi açılması düşüncesi üzerinde duruluyordu ki bu başkentte ikinci bir Darülfünun kurulacağı beklentisine yol açmıştı. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1925 (No:399), s.3

⁹⁰⁹ “Darülfünun Emmini”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1925 (No:352), s.2

getirilmişti. Akil Muhtar Bey, İsmail Hakkı Bey'in istifasının kabul edildiği gün idareyi devralmıştı. Bununla beraber kurumda hemen yeni eminin seçimi için hazırlıklara gidilmişti⁹¹¹. Akil Muhtar Bey ise 10 Mayıs Pazar günü seçimin yapılması için fakülte müderrislerine davetiye çıkarmıştı⁹¹². Seçimlerde Tahir Bey 67, Nurettin Bey 57 oy almış ve iki isim de Maarif Vekaletine bildirilmiş⁹¹³; sonuçta Nurettin Bey emin olarak atanmıştı⁹¹⁴. Reis-i Cumhur'un onayından sonra 19 Mayıs'ta atama kararı Darülfünun'a ulaştırılmıştı⁹¹⁵.

1925 başları ve bahar aylarına yayılan bu tartışmalı ortamın sonrasında, Haziran başlarında Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Darülfünun reformu hakkında temaslarda bulunmak üzere 10 Haziran 1925'te İstanbul'a gelmiş⁹¹⁶ ve Darülfünun Divanı toplantılarına katılmıştı⁹¹⁷. 16 Haziran 1925 tarihli toplantı bitiminde çay ziyafeti düzenlenmiş ve burada yeni Darülfünun Emmini Nurettin Bey, Hamdullah Suphi Bey'in yaklaşımı nedeniyle ümitlerinin arttığını, bu koruma sayesinde kurumun hızla gelişeceğini söylemişti. Hamdullah Suphi Bey ise Darülfünun'un devrim sürecinin bir aracı olduğunu açıklamış ve Cumhuriyet'i kuranların Darülfünun'dan cumhuriyetçilerin yetiştirilmesini beklediklerini söylemişti. Hükümetin yeni senelerde Darülfünun'dan uyandırıcı, reformist ve yükseltici bir çalışma beklediğini

---

⁹¹⁰ "Darülfünun Emininin İstifası Kabul Edildi", **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1925 (No:355), s.3

⁹¹¹ "Darülfünun Emaneti", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1925 (No:356), s.3

⁹¹² "Akil Muhtar Bey", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1925 (No:357), s.1

⁹¹³ "Münhal Darülfünun Eminliği İçün İntihabat", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1925 (No:362), s.1; "Darülfünun Emaneti Namzedlerinin Mazbatası", **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1925 (No:363), s.2

⁹¹⁴ Bundan dolayı Tıp Fakültesi içinde yeni bir reis seçilmesi zorunlu hale gelmişti. "Küçük Haberler", **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1925 (No:369), s.4; "Tıp Fakültesi Riyaset", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1925 (No:370), s.2. Tıp Fakültesi reisliğine 24 Mayıs'ta Neşet Ömer Bey seçilmişti. "Neşet Ömer Bey", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1925 (No:376), s.1. Öte yandan Darülfünun Emmini'nin değişmesine bağlı olarak Darülfünun Divanı'na yönelik seçimlere gidilmişti. "Darülfünunda İntihabat", **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1925 (No:372), s.2. Mayıs sonlarına doğru Divan üyelerinin seçimleri fakültelerde başlayacaktı. "Darülfünun'da İntihabat", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1925 (No:375), s.2; "Darülfünun Divanı Yarın Toplanıyor", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1925 (No:378), s.2. Sonuçta Tıp Fakültesi Reisi Müderris Doktor Neşet Ömer Bey'in yanında Edebiyat Fakültesi Reisi olarak Köprülüzade Fuat Bey, Haziran ortalarında Ankara tarafından onaylanarak Darülfünun'a bildirilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No:14.24.21; "Fakülte Reisleri", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1925 (No:396), s.2

⁹¹⁵ "Darülfünun Emmini Nureddin Bey İş Başında!", **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1925 (No:371), s.1. Nurettin Bey'in görev süresi Emre Dölen tarafından 15 Mayıs 1925-13 Ekim 1927 olarak tarihlendirilmişti. Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, s.45

⁹¹⁶ "İspor Kongresi", **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1925 (No:387), s.3; "Maarif Vekili Dün Şehrimize Geldi", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1925 (No:393), s.1,3

⁹¹⁷ Toplantılarda Anadolu'ya gidecek İrşad Heyetleri, bütçe, uzman ihtiyaçları gibi konular üzerinde durulmuştu. "Darülfünun Divanı", **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1925 (No:398), s.3

hatırlatmıştı⁹¹⁸. Aslında bu konuşma Darülfünun'un devrim süreci içerisindeki yerini almasını isteyen bir niteliğe sahipti hatta biraz da bu yönde bir uyarı idi. Birkaç ay sonra öğrencilerin Lehistan'a yapacakları gezi ve Tıp Fakültesi Talebe Cemiyetine yer tahsisi gibi konularda açıklama yapan Nurettin Bey "Osmanlı Darülfünunu ölmüştür. Şimdiki Darülfünun, talebesinden eminine kadar Cumhuriyet prensib ve umdelerine sadıktır" diyecekti⁹¹⁹.

Nurettin Bey, ilk aşamada Darülfünuna yönelik eleştirileri ortadan kaldırmaya yönelik bir politika sergilemişti. Nitekim Darülfünun'un geleceği hakkındaki sert tartışma döneminin ardından Darülfünun Emmini'nin değişmesiyle birlikte Darülfünun Emaneti İstanbul'da bulunan eski müderris ve mebuslardan konferans vermeleri ricasında bulunmuştu. Haziran'ın sonlarında Ağaoğlu Ahmet Bey "İntikal Devremizin Mahiyeti", Akçuraoğlu Yusuf Bey "Asri Türk Devleti ve Münevverlerimizin Vazifesi" ve Köprülüzade Fuat Bey "Türk Cumhuriyeti'nin Tarihi Esasları" konferanslarını vereceklerdi. Yine o günlerde Darülfünun TBMM Maarif Encümeni üyeleri ile eski müderrislere çay ziyafeti düzenleyecekti⁹²⁰. 25 Temmuz 1925 günü ise Müderris Veli Bey tarafından "Büyük Türk İnkılabı'nın İctimai ve Hukuki Manası" konulu bir konferans sunulmuştu⁹²¹. Ağaoğlu Ahmet Bey, 1925 başlarında benzer konularda konuşmalar yapmış olsa da Darülfünun açısından gerilimli bir

---

⁹¹⁸ "Darülfünun'a Müzaheret Edilecek, Ancak...", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1925 (No:399), s.1,2

⁹¹⁹ "Darülfünun Emmini", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1925 (No:464), s.3

⁹²⁰ "Darülfünun Konferanslar-Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1925 (No:403), s.4; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1925 (No:406), s.3; "Ağaoğlu Ahmed Beyin Dünki Konferansı", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1925 (No:408), s.2; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1925 (No:412), s.3. 24 Haziran tarihli çay ziyafeti sırasında Darülfünun Emmini "... Darülfünun mefkurevi birliğin sarsılmaz bir timsali, şuurlu bir inkılabın nurlu bir abidesidir. Darülfünun mesud inkılabın heyecanlarını pek derinden duymuşdur... müessesemiz hars ve irfan itibarıyla kendisinden beklenen vezaifi ifaya azm etmiştir" demişti. Bu konuşmaya Ağaoğlu Ahmet Bey "Benim arkadaşlarımın tarz-ı telakkisi odur ki inkılabı canlandıracak, inkılaba ruh verecek, feyz verecek müesseselerin en mükemmeli Darülfünundur... Şimdi prensipleri canlandırmak, Cumhuriyet'le hem ahenk ve memzuc zihniyeti telif vazifesi Darülfünunundur. Muhterem üstadlar, eğer Ankara inkılabı maddeten yapmışsa bu inkılabı yaşatacak, ona feyz verecek başında bulunduğunuz müessesedir" karşılığını verecekti. "Darülfünun Emaneti Dün Bir Çay Ziyafeti Verdi", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1925 (No:407), s.1,3

⁹²¹ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1925 (No:432), s.5. Temmuz ayında halka açık konferanslardan biri "Cumhuriyet'in Şimendifer Siyaseti" konusu ile ilgili idi. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1925 (No:417), s.4. 1927 yılında (Ankara Türk Ocağı ve Ankara Öğretmenler Kursu'nda olduğu gibi) İstanbul Darülfünunu'nda Cevdet Kerim İncedayı tarafından Türk İstiklal Mücahede Konferansları verilmişti. Cevdet Kerim İncedayı, "Türk İstiklal Mücahede Konferansları", Yay. Haz.: Hüsamet Ünsal, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.21 (Temmuz 1991), s.639-690; Cevdet Kerim İncedayı,

dönemin hemen sonrasında cumhuriyet, inkılap ve dönüşümle ilgili konferans konuları kuşkusuz anlamlı bir göstergeydi.

Nurettin Bey, kendi eminliği ile birlikte ortaya çıkan Ankara ile uyumun paralelinde kurumda düzen ve disiplini sağlamak adına bir disiplin nizamnamesi hazırlayarak fakülte meclislerine göndermişti⁹²². Darülfünun Divanı'nda 20 Ağustos'ta görüşülerek tamamlanan İnzibat ve Devam Talimatnamesi⁹²³ Heyet-i Vekile tarafından 7 Ekim'de onaylanacaktı⁹²⁴. Yine bu dönem içinde 27 Eylül 1925'te Tıp Fakültesi Meclisi Müderrisini Dr. Neşet Ömer Bey'in başkanlığında yaptığı toplantıda Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Dr. Refik Bey'i, Tıp Fakültesi fahri müderrisliğine seçmişti. Neşet Ömer Bey, bir telgrafla Refik Bey'i bilgilendirmiş ve alınan kararı aktarmıştı⁹²⁵. Aynı günlerde, daha önce 1924 sonbaharında Darülfünun'un Fen Fakültesi tarafından fahri müderrislik verilmiş olan⁹²⁶ İsmet Paşa'ya Ankara Hukuk Mektebi profesörleri toplanarak Türk Hukuk Tarihi Fahri Profesörlüğü vermeyi kararlaştırmışlardı; Başvekil bir telgrafla kabul ve teşekkür etmişti⁹²⁷.

Nurettin Bey'in Darülfünun Emini olmasından sonra, Darülfünun'un Ankara çizgisine girmeye başladığının ve bu kapsamda tarafların ilişkilerinin yumuşadığının en önemli göstergelerinden biri, 22 Kasım 1925 tarihli Darülfünun Divanı toplantısında, aynı gün toplanan Edebiyat Fakültesi Meclisi'nin Türkiye İnkılap Tarihi kürsüsü ve buraya bağlı İnkılap Müzesi

---

“Türk İstiklal Mücahedesi Konferansları”, Yay. Haz.: Hüsamettin Ünsal, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S.22 (Kasım 1991), s.183-231

⁹²² “Darülfünun'da Disiplin”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1925 (No:422), s.2

⁹²³ “Darülfünun Divanı'nda Mukarrerat”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1925 (No:462), s.4

⁹²⁴ Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, s.126; “Darülfünun İnzibat Talimatnamesi”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:510), s.2. 1925 Ekim'inde İstanbul'a gelen Müdafaa-i Milliye Vekili Recep ile Maliye Vekili Hasan Beyler Tıp Fakültesini ziyaret edeceklerdi. Recep Bey, Nurettin Bey ile bir süre görüşmüştü. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Evvel 1925 (No:514), s.3. Maliye Vekili Hasan Bey için bir çay ziyafeti düzenlenmişti. “Darülfünunu Ziyaret”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1925 (No:516), s.2

⁹²⁵ “Fahri Müderrislik”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1925 (No:499), s.2; “Darülfünun Divanı”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1925 (No:501), s.3

⁹²⁶ “Fen Fakültesi ve İsmet Paşa”, **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Sani 1924 (No:192), s.3. 1922 yılında İsmet Paşa'ya Darülfünun tarafından -Mustafa Kemal Paşa'nın hemen ardından- fahri müderrislik ünvanı verilmişti. Ali Arslan, “İsmet İnönü'ye İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Ünvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Dönem Türkiye Araştırmaları**, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:1/2002, S.1, s.1-13

⁹²⁷ “İsmet Paşa Fahri Hukuk Profesörlüğünü Kabul Etdi”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1925 (No:501), s.2

kurulması önerisinin kabul edilmesiydi. Temelde Edebiyat Fakültesi Reisi Fuat (Köprülü) Bey'e ait olan ve kabul gören bu teklif doğrultusunda gereken ödeneğin 1926 Bütçesine konulması kararlaştırılmıştı. Bu toplantıda son talimatnameye uygun olarak İnzibat Divanı seçimi de gerçekleştirilmişti⁹²⁸. Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışı ve Gazi'nin bu açılışa yaptığı konuşmadan sonra basında devrim-hukuk ilişkisini irdeleyen makalelerin⁹²⁹ çıktığı bir dönemde bu atılım kuşkusuz Ankara-İstanbul ilişkileri açısından bir aşamayı ifade ediyordu. Öte yandan 1926 Ocak sonunda Adliye Vekili Mahmut Esat Bey (Bozkurt), Ankara Hukuk Mektebi'nde İhtilaller Tarihi dersine başlayacaktı⁹³⁰.

1925'in son günlerinde Darülfünun'un 1926 Bütçesi için Ankara'daki temasları, Neşet Ömer Bey yürütmüştü. Basına göre Maarif Vekaleti yaklaşık 1.150.000 liralık bütçeyi kabul etmişti ve ayrıca Darülfünun'un gelişimi için ödenek talep edilmişti ki o günlerde bunun da kabul edileceği beklentisi hakimdi⁹³¹. Zaten Darülfünun Bütçesi için ek ödenek sağlanması hakkındaki tasarı, 24 Aralık 1925'te TBMM'nin gündemine alınmıştı⁹³². Darülfünun Bütçesi hakkında bir kez daha Ankara'ya çağrılan Nurettin Bey, İstanbul'a döndüğünde 200.000 liralık ek ödeneğin Meclis'te kabul edildiğini ve yeni Maarif Vekili Necati Bey ile görüşüğünü açıklayacaktı⁹³³.

---

⁹²⁸ Bu yapılanmaya devrimin ilkelerini bilimsel çerçevede açıklamak ve genç nesillere devrimin ideolojisini yansıtmak amacıyla ihtiyaç duyulmuştu. "Genc Nesillere Cumhuriyet Mefkuresini Telkin", **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1925 (No:554), s.1-2. Fuat Bey müze konusunda Rusya'dan etkilenmişti ve Rusya gezisi ile oradaki müze hakkında basına demeç vermişti. "İnkılab Müzesi Nasıl Yapılacak", **Cumhuriyet**, 24 Teşrin-i Sani 1925 (No:555), s.1. Köprülüzade Fuat Bey kürsünün kurulmasına ilişkin kararnamenin çıkması üzerine basına verdiği bir demeçte kuruluşu haber verdikten sonra "*Darülfünun'da kurulacak olan İnkılap Müzesi buna bağlanacaktır. İnkılap Müzesi'nin tahsisatını Vekalet verecektir*" demişti. Ancak bu müze kurulmamış, fakat Türk İnkılabı Tarihi dersi verilmeye başlanmıştı. Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, s.267

⁹²⁹ "İnkılab ve Hukukta Tedrisat", **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1925 (No:554), s.2

⁹³⁰ "İhtilaller Tarihi", **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1926 (No:623), s.2; "Ankara Hukuk Mektebinde İhtilaller Tarihi", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1926 (No:625), s.1

⁹³¹ "Darülfünun Bütçesi", **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Evvel 1925 (No:573), s.2. O günlerde İstanbul'a dönen Darülfünun Emimi Nurettin Bey, bütçe hakkında aynı rakamı verirken bunun kesin olmadığını belirtmiş, kurumun gerçek ihtiyaçlarını asgari düzeyde dile getirdiklerinin altını çizmişti. "Darülfünun Emimi Nureddin Beyin Beyanatı", **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Evvel 1925 (No:574), s.3

⁹³² "*Muvazenei Maliye Encümenin; 1341 senesi Darülfünun bütçesine tahsisatı munzamma itası hakkındaki mazbata ve teklifi kanunisi*" 24 Aralık'ta TBMM ruznamesine alınmıştı. **TBMM ZC**, C.20, İ:30, 24.12.1341, s.252; "Büyük Millet Meclisi'nde", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1925 (No:586), s.2

⁹³³ **TBMM ZC**, C.20, İ:31, 26.12.1341, s.282-283; **TBMM ZC**, C.20, İ:32, 28.12.1341, s.287-288; "Darülfünun Emininin Avdeti", **Cumhuriyet**, 26 Kanun-ı Evvel 1925 (No:587), s.2

Nurettin Bey, Neşet Ömer ve Aynızade Hasan Tahsin Beylerden oluşan kurul bütçe hakkında açıklama yapmak üzere 1926 Şubat sonlarında Ankara'ya yeniden davet edilmişlerdi⁹³⁴. Nurettin Bey'in Darülfünun Emmini olmasından sonra böyle çalışmalar daha sakin ve Darülfünun lehine bir çizgiye oturmaya başlamıştı. Yumuşayan bu ortam içinde çeşitli düzenlemeler yapılırken⁹³⁵ 29 Mart 1926'da Diyarbakır Mebusu Zülfi ve Ertuğrul Mebusu Fikret Beylerin Darülfünun'un tüzel kişiliğinin kaldırılarak Maarif Vekaleti'ne bağlanması hakkındaki teklifleri Maarif Encümeni'nce reddedilmişti⁹³⁶.

Hukuk Fakültesi'nden 1926'da mezun olacak öğrenciler, Talebe Cemiyetlerinin Fahri Reisi Denizli Mebusu Necip Ali Bey (Mehmet Necib Ali Küçüka) ile Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey'i kendilerine hamî ve hakem seçmişler, 13 Mayıs'ta tören yaparak durumu kendilerine bildirmişlerdi. Ayrıca Hukuk Fakültesi öğrencileri, yine o günlerde Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Necip Ali Bey'e fahri müderrislik verilmesi kararını alarak bir dilekçe ile fakülte Meclis-i Müderrisine vereceklerdi⁹³⁷. 1926 Mayıs'ında İstanbul'a gelen Maarif Vekili Necati Bey, 2 Haziran 1926'da Darülfünun Divanı'nın toplantısına başkanlık ettiği gibi şerefine verilen çay ziyafetinde heyecanlı bir konuşma yapmıştı. Burada Avrupa'da çağdaş devletlerin oluşumunda üniversitelerin rollerine atıfta bulunmuştu⁹³⁸.

1926 yazında, belirlenecek bir konuda yazılan en iyi esere verilmek üzere Darülfünun'un yeni sene bütçesine 1.500 liralık ödül konmuş ve bu ödül Gazi Mustafa Kemal Paşa Mükafatı olarak adlandırılmıştı. Nurettin Bey, mükafat konusunun Türk İnkılabı olduğunu açıklamıştı⁹³⁹. Darülfünun 1927 Şubat'ında Gazi Mustafa Kemal Paşa Mükafatı'nın uygulamaya geçilmesi için girişimlere yönelmişti. Bu kapsamda, ilanından bir sene sonra yazılan bütün

---

⁹³⁴ "Darülfünun Heyeti", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1926 (No:650), s.2. Nurettin Bey 4 Mart'ta İstanbul'a döndüğünde Darülfünun'un birkaç yıl öncesine göre geliştiğini, inşaat ve tamir projeleri bulunduğunu Hükümetin ihtiyaçlarını karşılayacak bir bütçe tahsis edeceğini açıklamıştı. "Darülfünun Emmini", **Cumhuriyet**, 5 Mart 1926 (No:656), s.2

⁹³⁵ 1926 başlarında Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde gösterilen Usul-ı Fıkıh dersinin kaldırılarak yerine Tarih-i Hukuk dersinin konduğu hakkındaki Heyet-i Vekile kararı Darülfünun'a bildirilmişti. Bu karar üzerine Hukuk Fakültesi'nde gereken hazırlıklara gidilmişti. "Tarih-i Hukuk Dersi", **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Sani 1926 (No:604), s.2; "Ecnebi Müderrisler", **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Sani 1926 (No:605), s.3

⁹³⁶ **TBMM ZC**, C.23, İ:79, 29.3.1926, s.386; "Büyük Millet Meclisi'nde", **Cumhuriyet**, 30 Mart 1926 (No:681), s.2

⁹³⁷ "Hukuk Talebesi", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1926 (No:724), s.2

⁹³⁸ "Maarif Vekilinin Pürheyecan Bir Nutku", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1926 (No:744), s.1-2

⁹³⁹ "Darülfünun'da Gazi Paşa Mükafatı", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1926 (No:758), s.2

eserlerin toplanarak seçkin bir komisyon huzurunda ayrı ayrı incelenmesi öngörülmüştü⁹⁴⁰. Darülfünun Emini Nurettin Bey, bu uygulamanın akademik açıdan teşvik edici yönünü 1927 Temmuz ortalarında “*Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk reisinin ismine izafetle Gazi Mustafa Kemal mükafatı namıyla her sene bin beşyüz liradan ibaret ilmi bir mükafat tesis edilmiştir. Bu mükafat her sene Cumhuriyet Bayramı olan 29 Teşrin-i evvel’den bir gün evvel demokrasiye aid en iyi eser sahibine ita edilecektir*” ifadeleriyle açıklamıştı⁹⁴¹. Komisyon Hukuk Fakültesi müderrislerinden Muammer Raşit, Ahmet Reşit ve Mithat Beylerle Edebiyat Fakültesi müderrislerinden İzzet, Necmettin Sadak ile Şerif Beylerden kurulmuştu⁹⁴². Bu arada Darülfünun tarafından Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a gelişi münasebetiyle “*Büyük Gazi’ye İstanbul Darülfünunu’ndan Küçük Bir Armağan*” adını taşıyan bir kitapçık bastırılmıştı⁹⁴³ ki artık bunlar kurumsal düzeyde yaklaşıldığında Ankara ile Darülfünun arasındaki tansiyonun düştüğü anlamına geliyordu.

Sonuçta kurumsal düzlemde genel bir değerlendirmeye gidilirse; Ankara-İstanbul ikileminin en keskin ve şiddetli aşaması, siyasi iktidar mücadelesi idi. Üstelik uzantıları bir kenara bırakıldığında bu sürecin büyük ölçüde Hilafet sorununu kapsayacak şekilde 1924 yılında bittiği de ileri sürülebilir. Zaten İstanbul’un siyasi konumunu kaybettiği ve imparatorluk düzeninin aşama aşama iktidardan düştüğü 1922-1924 aralığı aynı zamanda devrimlerle Ankara merkezli ulus devletinin yapısının şekillendirildiği bir dönemdi. Dolayısıyla Ankara-İstanbul ikileminde Ankara’nın üstünlük sağlaması ya da bir diğer ifade ile İstanbul’un iktidar gücünü kaybetmesi farklı alanlarda çok yönlü bir tasfiye sürecini zorunlu kılmış ve devreye sokmuştu. Ancak Ankara-İstanbul ikileminin yaşanan aşamalarına paralel olarak gerçekleştirilen tasfiye süreci birkaç yıla yayılacaktı. Bununla birlikte Ankara ile İstanbul arasındaki siyasi çelişki ve çekişmenin sonuçları, geleneksel imparatorluk kurumlarının yanında bu düzenin sembollerinin tasfiyesine, İstanbul’daki resmi binalarla içlerindeki eşyaların kullanılmasına kadar uzanmıştı.

---

⁹⁴⁰ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1927 (No:1006), s.4

⁹⁴¹ “Gazi Mükafatı”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1927 (No:1140), s.2

⁹⁴² Komisyon 24 Ağustos’ta toplanacaktı. “Mustafa Kemal Mükafatı”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1927 (No:1181), s.2

Ankara-İstanbul ikileminin siyasal portresinin bir yansıması niteliğine sahip bu tasfiye sürecinin bir aşaması eski başkentteki resmi kurum binalarının yeni düzen içinde kullanılmalarını kapsayan mekansal değişikliklerdi; bir başka aşaması da bu binalardaki eşyalardan yararlanılması idi. Üstelik yeni başkent yapılanmasında İstanbul'daki mevcut eşya potansiyeli kullanılmıştı ki bu, Ankara-İstanbul ikilemi çizgisinde Ankara'nın İstanbul'a karşı üstün konuma ulaşmasına rağmen şehirdeki mevcutları yadsımadığı, tam aksine bunların da kullanılmasına özen gösterildiği anlamını taşıyordu. Öte yandan bu tasfiye mekan, sembol ve eşya gibi aşamalara paralel olarak kadroları da içerecekti ki bu da bir ölçüde Ankara-İstanbul ikileminin geçmişe dönük hesaplaşması idi.

Ankara-İstanbul ikileminde Darülfünun'un yeri ise biraz daha farklı görünmektedir. Çünkü kurum Milli Mücadele'nin başlarından itibaren özellikle öğrencileri aracılığı ile önce Anadolu sonra Ankara paralelinde bir çizgi takip etmiş; bağımsızlık hareketini büyük ölçüde desteklemişti. Diğer yandan Ankara-İstanbul ikileminin kurumsal boyutundan Darülfünun, Harbiye Nezareti binası, Yıldız Sarayı Kütüphanesi örneklerinde olduğu gibi bir ölçüde donanım ve mekansal açılardan yararlandırılmıştı. Buna rağmen, Ankara'nın başkent olmasıyla belirgin bir şekilde siyasal ve ideolojik derinlik kazanan devrim süreci içinde Darülfünun bu dönüşümü gerçekleştiren kadroların beklentisini karşılayamamıştı.

Darülfünun'a yönelik beklenti aslında kurumun Ankara-İstanbul ikilemi içindeki konumunu belirlemiş ve o derece ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştı. Darülfünun emininin değişmesi, İsmail Hakkı Bey yerine Nurettin Bey'in gelmesi, Darülfünun ile Ankara arasındaki gerginliği yumuşatmıştı ki bu noktada yeni eminin yaklaşımının ciddi bir etkisi vardı. Fakat bu yumuşama gerçekte Darülfünun'un kendisinden bekleneni verdiği anlamına gelmeyecekti. Nurettin Bey ile birlikte kurum, sadece Ankara'ya daha uyumlu bir tavır sergileme sürecine girmişti. Sonuçta kendisinden beklenen görevleri bu dönem içinde Darülfünun yerine getirmeyecekti ki bu sonuç başkent kadroları açısından ilerleyen tarihlerde kuruma yönelik bir reformu zorunlu kılacaktı.

---

⁹⁴³ “Darülfünun Tazimatı”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1927 (No:1128), s.2; **Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, s.100-101

2-Semboller Üzerinden Eski ve Yeni İdeoloji Sorunu: Saraylar ve Müzeler Üzerine

TBMM tarafından önce Saltanat'ın kaldırılması, sonrasında Hilafet kurumuna son verilmesi ve hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmaları Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesinde saraylar sorununu ortaya çıkaracaktı. Zaten Hilafet'in kaldırılması ve Osmanlı Hanedanına mensup olanların yurtdışına çıkartılmaları hakkındaki yasal düzenlemelerin hemen öncesinde -bu yasanın TBMM'de kabul edileceği öngörüsüyle- basın ilgisiz ailenin malvarlığı ve sahip olduğu gayrimenkullerle bunların durumuna çevrilmişti. Kuşkusuz bunlar içinde en dikkati çekenler saraylardı⁹⁴⁴.

Tevhid-i Efkar gazetesinin anlatımıyla “... gerek bu saraylar ve kasırlara gerekse 93 senesinden evveline aid Emlak-ı Kadime-i Hakaniye gayri-ı meskun saraylara Hükümet-i Milliye'nin İstanbul'da da tesisini müteakip 1 Teşrin-i Sani 338 tarihli karar mucibince Emlak-ı Emiriye İdaresi'nce vaz-ı yed edilmiş ve hakk-ı istimal ve tasarrufları Hazine-i Maliye'ye verilmişti. O zamandan beri bu devair ve müessesat ile iştilal iden Hazine-i Hassa Müdüriyeti ilga ve müdüriyet-i mezkure muamelatı İstanbul defterdarlığı maiyetinde teşkil edilen Emlak-ı Emiriye Müdüriyetince rüyet edilmekte bulunmuşdu. Bununla beraber bu saray ve kasırlar bu günlerde halife ve hanedan azasının kısmen işgali altında kısmen de emirlerine tabi bulunmakta idi”. Gazetenin bu kapsamda yayınladığı liste çerçevesinde Dolmabahçe Sarayı ve müştemilatı, Fındıklı Sarayı (eski Meclis-i Milli binası), Topkapı Sarayı, Yıldız Sarayı ve müştemilatı, Beylerbeyi Sarayı, Beykoz Kasrı, Kalender Kasrı, Çağlayan Kasrı, Validebağ Sarayı, Ayazağa Kasrı, Göksu Kasrı ve diğer bazı küçük saraylarla kasırlar Hazine'ye geçecekti⁹⁴⁵.

3 Mart 1924 tarihli yasanın çıkmasının hemen ardından yine *Tevhid-i Efkar*, Ankara kaynaklı haberlere dayanarak saraylardaki eşyaların belirlenmesi ve suistimalin önüne geçilmesi için bir mebus grubunun İstanbul'a geleceğini

---

⁹⁴⁴ *İkdam*, ailenin mali durumu üzerine bir inceleme yapmıştı. Gazete gayrimenkuller hakkında bilgi vermiş ve bunların dışında kalanların devlete ait olduğunu altını çizmişti. “Hanedanın Mevcud Emlaki”, *İkdam*, 3 Mart 1924 (No:9670), s.2; “Saraylar Hazine-i Maliyeye Devredilecek”, *Tevhid-i Efkar*, 3 Mart 1924 (No:3996-968), s.2

⁹⁴⁵ “Saraylar Hazine-i Maliyeye Devredilecek”, *Tevhid-i Efkar*, 3 Mart 1924 (No:3996-968), s.2

ileri sürmüştü⁹⁴⁶. Oysa İstanbul Valiliği ile polis teşkilatı, Topkapı ve Dolmabahçe gibi saraylarda istenmeyen gelişmelerin önüne geçmek için tedbir almış; saraylardaki yetkililere tebliğlerde bulunmuş ve bunları 5 Mart tarihli bir raporla Ankara'ya bildirmişti⁹⁴⁷. Bu süreçte bir yandan Yıldız, Beylerbeyi, Göksu gibi saray ve kasırlar mühürlenirken bir yandan da İstanbul'daki saraylarda bulunan kıymetli eşyaların belirlenmesi ve sayılması amacıyla Vali Ali Haydar Bey'in başkanlığında hemen faaliyete geçirilmek üzere bir komisyon oluşturulmuştu. Komisyon İstanbul Valisi dışında Müze Müdürü Halil, Defterdar Raşit, Beyoğlu Daire-i Belediye Müdürü İsmail Hamit, Emniyet-i Umumiye Müdürü Muhittin ve Beşiktaş Merkez Memuru Mehmet Beylerden kuruluydu. Komisyon Ankara'dan gelen talimat doğrultusunda Yıldız, Beylerbeyi, İhlamur, Göksu Kasırları ile hanedan üyelerine ait konaklarda değerli eski eserlerle birlikte şahıslara ait olmayan eşyaları da belirleyecekti⁹⁴⁸.

Saraylar Komisyonu ilk toplantısını 6 Mart'ta yapmıştı. O günlerde komisyonun aldığı kararların paralelinde Dolmabahçe Sarayı'ndaki işlemler için eski Şehremaneti Muavini Sezai Bey'in başkanlığında yeni bir komisyon kurulurken, Topkapı Sarayı için Müze Müdürü Halil başkanlığında bir komisyon oluşturulmuş; kalan sarayların işleri için de üç komisyon daha hazırlanmıştı. Sezai Bey'in başkanlığındaki komisyon Vali Ali Haydar Bey'e, diğer üç komisyon Defterdar Raşit Bey'e bağlanmış ve Halil Bey'in başında bulunduğu komisyonun müstakil olarak hareket etmesi öngörülmüştü. Gazete sütunlarındaki aktarımlara göre bu komisyonlar, Dolmabahçe ile Topkapı dışında sayısı onsekiz kadar olan saraylardaki eşyaların sayımı dışında buralardaki oda ve muhafızlık kadrolarını da belirleyeceklerdi.

Yine Mart ayının ilk yarısında Halil Bey'in kontrolüne bırakılan Topkapı Sarayı'nın müzeye dönüştürüleceği haberleri gazetelerin satır

---

⁹⁴⁶ "Sarayların Eşyasını Tesbit İçün Bir Heyet-i Mebusa Geliyor", **Tevhid-i Efkar**, 5 Mart 1924 (No:3998-970), s.1. 3 Mart 1924 tarihli kanunun 11. maddesinde "*Millete intikal eden emval-i menkule ve gayr-ı menkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir*" deniliyordu. **Resmî Ceride**, 7 Nisan 1924 (Sene:2, No:68), s.3

⁹⁴⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:138.990.6

⁹⁴⁸ "Sarayları Tedkik İçün Bir Komisyon Teşekkül Etdi", **İkdam**, 6 Mart 1924 (No:9673), s.2; "Erkekler Bugün, Kadınlar Salı Günü Kamilen Gidecekler!", **Tevhid-i Efkar**, 6 Mart 1924 (No:3999-971), s.1-2; "Saray Komisyonu İşe Başladı", **Tevhid-i Efkar**, 7 Mart 1924 (No:4000-972), s.2; "Saraylardaki Kıymetdar Eşya", **Vatan**, 7 Mart 1924 (No:327), s.1. İlk aşamada **İkdam** Muhittin Beyi, **Tevhid-i Efkar** ise İsmail Hamit Beyi yazmazken **Vatan** 5 kişilik bir liste vermişti.

aralarında dolaşmıştı. Bu arada aynı dönemde saraylarla İstabl-ı Amire’de (Saray Ahır) çalışanlara yönelik bir takım uygulamalar yürürlüğe sokulmuştu⁹⁴⁹. Öte yandan hazırlıklarını tamamlayan komisyonlar hemen sayım çalışmalarını başlatmışlarsa da gazetelerden anlaşıldığı kadarıyla bu sayımlar beklenen hızla gitmemişti ki bu durum sayımların tamamlanmasının aylara yayılacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştı⁹⁵⁰. Basının saraylar hakkındaki haberlere öncelik verdiği bu günlerde *Tevhid-i Efkar*, fırsatçılardan şikayetle hanedan üyelerinin saraylarındaki satışların yağma halini aldığını ve hükümet ya da İstanbul Şehremaneti’nin bu duruma müdahale etmesini, hatta hanedan mallarına el koyulması gerektiğini savunmuştu⁹⁵¹.

Mart 1924 sonlarında Topkapı Sarayı’ndaki işlemler Dahiliye Vekaleti’nden gelen bir emirle durdurulmuş ve buranın ne olacağına dair Vekalet’ten gönderilecek talimatname beklenmeye başlanmıştı. Yine o sıralarda, Asar-ı Atika Müzesi’nin Topkapı Sarayı’na taşınacağı söylentilerinin gazete sütunlarını işgal ettiği günlerde⁹⁵², 3 Nisan 1924 tarihli bir kararname ile Topkapı Sarayı, İstanbul Asar-ı Atika Müzesi emrine verilmişti⁹⁵³. Ayrıca Nisan ayının başlarında *İkdam*’da Topkapı Sarayı’nın müzeye dönüştürülmesinin kararlaştırıldığı ve Reis-i Cumhuriyet’in onayına sunulduğu belirtilmişti⁹⁵⁴. 9 Nisan tarihli bu haberin sonrasında, ayın ortalarında, daha önce sarayı mühürlemiş olan Maliye müfettişlerinden İbrahim Bey tarafından mühür kaldırılmış ve Topkapı Sarayı’ndaki eşyaların listelenmesine devam edilmişti⁹⁵⁵. Ayın sonlarında ise Dolmabahçe Sarayı’ndaki şahıslara ait

---

⁹⁴⁹ “Saray Komisyonu İşe Başladı”, *Tevhid-i Efkar*, 7 Mart 1924 (No:4000-972), s.2; “Hanedan Erkanı Gitdikden Sonra”, *İkdam*, 9 Mart 1924 (No:9676), s.1. Mart ortalarında Harem ağalarının tasfiyesi için hazırlanılırken İstabl-ı Amire’deki koyun ve inekler Ziraat Mektebi’ne gönderilmişti. “Saray Eşyaları”, *İkdam*, 14 Mart 1924 (No:9681), s.1; “Saraylar Komisyonu”, *İkdam*, 29 Mart 1924 (No:9696), s.2. Yine aynı dönemde Hanedan’a ait olan İstabl Amire ile Bağlarbaşı’ndaki köşkte yapılan hayvan sayımlarının sonuçları basına yansımıştı. “Saraylarda Faaliyet”, *İkdam*, 18 Mart 1924 (No:9685), s.2

⁹⁵⁰ “Saray Eşyaları”, *İkdam*, 14 Mart 1924 (No:9681), s.1; “Saraylar Komisyonu”, *İkdam*, 29 Mart 1924 (No:9696), s.2. Nisan ayında da sayım ve tespit işlemlerinin kısa sürede biteceği beklentisi vardı. “Saraylar Komisyonu”, *İkdam*, 11 Nisan 1924 (No:9709), s.3

⁹⁵¹ “Saraylardaki Satış Bir Yağma Şeklini Aldı”, *Tevhid-i Efkar*, 8 Mart 1924 (No:4001-973), s.1; “Dolmabahçe Sarayının Tarihi Salonlarında...”, *Tevhid-i Efkar*, 9 Mart 1924 (No:4002-974), s.1-2. Feriye Saraylarındaki satışlar *Vatan* gazetesine de konu olmuştu. “Feriye Saraylarında Eşya Satışı”, *Vatan*, 6 Mart 1924 (No:326), s.2

⁹⁵² “Topkapı Sarayında”, *İkdam*, 30 Mart 1924 (No:9697), s.2

⁹⁵³ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.20.17; Mehmet Önder, “Atatürk ve Müzeleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VI, S.16, Kasım 1989, s.65-66

⁹⁵⁴ “Topkapı Sarayı Müze Oluyor”, *İkdam*, 9 Nisan 1924 (No:9707), s.1

⁹⁵⁵ “Topkapı’daki Eşyanın Tesbitine Başlandı”, *İkdam*, 20 Nisan 1924 (No:9718), s.3

eşyaların eski halifeye iade edileceği, diğerlerinin ise korunacağı haberleri gazetelerden izlenmekteydi. Yine basın kaynaklı bilgilere göre şahsa ait olsa bile tarihi değeri olan parçalar da koruma altına alınacaktı. Bütün saraylardaki eşyalar için aynı işlem geçerli görülmüş ve bu hususun temini için yeni bir komisyona ihtiyaç duyulmuştu. Hatta 27 Nisan günü bu yönde Defterdarlığa bir bildirimde de bulunulmuştu⁹⁵⁶. O süreçte eski şehzade ve sultanlar, hükümetin izniyle ve temsilcileri aracılığı ile özel saraylarındaki eşyalarının satış işlemlerini yaptırıyorlardı. Bunların satışlarının gerçekleşmemesi halinde tasfiye işini hükümet üstüne alacaktı⁹⁵⁷.

Mart ayında başlayan saraylardaki sayım ve tespit işlemleri Mayıs'ta da sürmüştü ve Mayıs ayının sonlarında buraların senatoryuma dönüştürülmesi fikri ortaya çıkmıştı⁹⁵⁸. Öte yandan bu dönemde saraylar açısından önemli bir gelişme, kuşkusuz İstanbul Defterdarı Avni Bey ile muavininin buralardaki denetimleri idi. Teftiş sırasında Yıldız Sarayı'nda Şale Köşkü başta olmak üzere eşyaların sayım çalışmaları devam ediyordu. Defterdar Avni Bey, Yıldız'ın ardından eşya tespit işlemlerinin tamamlandığı Çırağan, Feriye, Fatma Sultan, Zincirlikuyu ve İhlamur saray ya da kasırlarını gezmişti. O günlerde Çırağan Sarayı'nın yanmayan kısmındaki Harem Dairesi muhtaç saraylıların ikametlerine ayrılmıştı. Sarayın bitişiğindeki Hilafet Mızıka Dairesi ile Osman Fuat Efendiye ait sarayın ise Baytar Mekteb-i Alisine verilmesi kararlaştırılmış; buranın devir ve teslimi hakkındaki Heyet-i Vekile kararı Maliye Vekaleti'nden Defterdarlığa tebliğ edilmişti⁹⁵⁹. Ayrıca Cihangir semtindeki mekteplerin Saliha Sultan Sarayı'nda birleştirilmesi öngörülmüştü⁹⁶⁰. Bunlara benzer şekilde saraylara yönelik ilk alınan kararlar çerçevesinde 1 Haziran 1924 tarihli bir kararname ile Yıldız Sarayı kütüphanesinin Darülfünun'a nakledilmesi uygun bulunmuştu⁹⁶¹. Yıldız

---

⁹⁵⁶ "Saraylardaki Tarihi Eşya", **İkdam**, 28 Nisan 1924 (No:9725), s.2

⁹⁵⁷ "Hususi Saraylar ve İçlerindeki Eşya", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1924 (No:13), s.3

⁹⁵⁸ "Saraylar Eşyasını Tesbiti", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1924 (No:18), s.2; "Saraylar Sanatoryum mu Olacak?", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1924 (No:19), s.2

⁹⁵⁹ "Sarayları Teftiş", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1924 (No:21), s.3. Kararname 16 Nisan 1924 tarihli idi. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.23.4. 1 Haziran 1924 günü Hilal-i Ahmer Müfettiş-i Umumi İsmail Besim Paşa ile Katib-i Umumi Celal Bey, Çırağan Sarayı'na gitmişler ve İngilizlerden alınıp burada depolanan eşyayı incelemişlerdi. "Çırağan'daki Eşyanın Tedkiki", **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1924 (No:27), s.3

⁹⁶⁰ "Saliha Sultan Sarayı", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1924 (No:22), s.3

⁹⁶¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.28.2; "Yıldız Kütüphanesi Darülfünun'a Verildi", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1924 (No:28), s.3. 10 Eylül 1924 tarihli kararname ile Yıldız

Sarayı'ndaki eşyaları belirlemek üzere kurulan komisyon ise Haziran 1924'te faaliyetini devam ettirmişti. O dönemde Yıldız Sarayı'ndaki çalışmaların Temmuz sonuna kadar bitmesi beklenmekteydi. Dolmabahçe Sarayı'ndaki Sezai Bey başkanlığındaki heyet de aynı şekilde tespit çalışmalarını süratle yürütme ve tamamlama çabasıındaydı. Bu komisyonun faaliyetlerinin yaz sonuna doğru bitmesi beklentisi vardı⁹⁶².

Topkapı Sarayı'nda bir taraftan benzer sayım ve tespit çalışmaları sürdürülürken bir taraftan da kamuoyunda sarayın geleceği tartışılıyordu. Nitekim 1924 Haziran'ının ikinci yarısında *Vatan* gazetesi, sarayın müze haline dönüşeceğinin kesinleştiğini ve Harem Dairesi'nde eşya sayımının devam ettiğini; bununla birlikte Arz Odası, Çini Hazinesi, Bağdat Kasrı, Mustafa Paşa Köşkü ile Mecidiye Kasrı defterlerinin hazırlandığını, yakında buraların halka açılacağı haberini kamuoyuna duyurmuştu⁹⁶³. Sarayda ise sayımları ve tespitleri yapılan eşyalar Müze Müdüriyeti'ne teslim ediliyordu. 1924 Temmuz'una kadar müze idaresine teslim edilenler arasında 300'e yakın tablo ve 500 parça yazılı levha bulunuyordu. Müze Müdüriyeti ise bunların tasnifini tamamlayarak bazı tarihi mekanları eşyalarıyla beraber halka açmak için

---

Kütüphanesi'nin eşya ve döşemeleriyle Darülfünuna devri uygun bulunmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.43.3

⁹⁶² Yıldız Sarayı köşklerinde mefruşat olarak çoğunlukla Hereke'nin ipekli ve kadife perdeleri ile halılar bulunmaktaydı. Bunların dışında altın ve gümüş vazolar ile billurda (kristal) avizeler vardı. Eşyalar genellikle Dolmabahçe Sarayı'na nakledildiklerinden Yıldız'da fazla bir eşya kalmamıştı. Dolmabahçe Sarayı'nda ise değerli avizeler, altın ve gümüş fenerler, mangal şamdanlar, vazolar, kıymetli halılar, tablolar ve padişah tahtları bulunmakta idi. Altın ve gümüş eşyalar Darphane'den gelen memurlarla birlikte hassas darphane terazileri ile tartılarak ince ayrıntılara kadar tespit edilmekteydi. Bu tespitler yapılırken eşyalar numaralandırılarak mühürlenmekteydi. Eşyalar saraylardan çıkıldığı zamanki gibi korunuyordu. Sayılan eşyadan İstabl-ı Amire ile Kuşluk gibi kısımlardaki, özellikle tavuk, güvercin (20 çift) ve inek gibi hayvanlar -daha önce de belirtildiği gibi- Beykoz Ziraat Mektebi'ne aktarılmıştı. Bazı hayvanlar Ziraat Vekaleti Umur-u Baytariye Müdüriyeti'ne devredilmişti. 27 kadar at Atpazarı'nda satılmıştı. 20 kadar hayvan ise Atpazarı'nda değerini bulmadığı için satıştan çekilmişti. İstabl-ı Amire'deki bazı teçhizat ve aletler, Vilayet ile Şehremaneti arasında belirlenen değerler üzerinden Şehremaneti'ne verilmişti. "Saraylardaki Eşyanın Tesbiti Bitmek Üzeredir", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1924 (No:55), s.5. İstabl-ı Amire'nin Has Ahur Dairesi de geçici süreyle Şehremanetine devredilmişti. "Karaağaç'da Ahır İnşa Edilinceye Kadar", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1924 (No:90), s.2. İstanbul'da bulunan Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey Dolmabahçe Sarayı'nda çalışan komisyonu 23 Ağustos 1924'te denetlemişti. "Maliye Vekili Dolmabahçe Sarayında", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1924 (No:107), s.2. İstanbul Şehremaneti, Dolmabahçe'deki İstabl-ı Amire'nin kiralanması için Maliye Vekaleti'nde girişimlerde bulunmuştu. "Cemiyet-i Belediye'de Gürültüler Olacak Galiba!", **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Sani 1925 (No:241), s.2

⁹⁶³ Gazete teklif edilen giriş ücretleri, mekanların yapıları ve kısmen tarihsel geçmişleri hakkında bilgi vermişti. Ayrıca saraydaki sayımların Faruk Beyin başkanlığındaki komisyonca sürdürüldüğü de aktarılmıştı. "Topkapı Müzesi Yakında Açılıyor", **Vatan**, 21 Haziran 1924 (No:430), s.1-2

faaliyete geçmişti⁹⁶⁴. Zaten Temmuz başlarında saraylar ve müzelerdeki eski eserler içinde yer alan değerli tabloları sergilemek amacıyla bir müze kurulması gündeme gelmişti⁹⁶⁵. Saraylardaki komisyonların çalışmalarını sürdürdüğü bu dönemde buralarda listelenen tarihi eşyaların müzelere nakledilmelerinin muhtemel olduğu ve geriye kalanların ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılacağı haberleri basında dolaşıyordu⁹⁶⁶.

Komisyonlar sayımları sürdürürken 4 Ağustos 1924 tarihli Heyet-i Vekile toplantısında Ankara'daki yeni meclis binasının donatılması için Dolmabahçe, Yıldız, Beylerbeyi saraylarıyla Küçüksu Kasrı'ndan eşya alınması kararlaştırılmıştı⁹⁶⁷. Yine Ağustos'un ilk yarısı içinde İstanbul'da çalışan Dahiliye Vekili Recep Bey'e Vahdettin'in otomobili tahsis edilmişti⁹⁶⁸. Bu dönemde sayımların sonbahar aylarına kadar uzayacağı beklentisi ortaya çıkmıştı. Diğer yandan ayın ortalarına kadar saraydaki Bağdat, Mecidiye, Kara Mustafa Paşa kasırları ile Hekimbaşı Odası, Harem Dairesi, Enderun-ı Hümayun, Kiler, Akağalar, Babüsselam ve Darüssaade, Arz Odası gibi birçok bölümün eşyası Komisyon Başkanı Vehbi Bey'in denetiminde sayılmıştı. Bu eşyanın tespitinden sonra korunması için Müzeler Müdürlüğü'ne bağlı memurlar atanmıştı⁹⁶⁹.

1924 yılı yaz sonlarında, (25 Ağustos günü) Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey Topkapı Sarayı'nı gezmiş ve incelemelerde bulunmuştu⁹⁷⁰. Yılın sonlarında ise Dolmabahçe Sarayı'ndaki eşyayı belirlemekle görevli ve eski Şehremini Vekili Sezai Bey başkanlığındaki komisyon çalışmalarını tamamlamıştı. Sarayda 200.000 parçaya yakın eşya sayılmıştı⁹⁷¹. Hemen sonrasında 7 Aralık 1924 tarihinde Heyet-i Vekile tarafından bu saraydaki harap kayıkların satılması kararlaştırılmıştı⁹⁷².

---

⁹⁶⁴ Yarım (½) lira giriş ücreti karşılığında sarayın Çini Hazinesi, Bağdat Kasrı, Mustafa Paşa Köşkü, Çinili Köşk ve Mecidiye Kasrı gibi bazı dairelerinin açılması kararlaştırılmıştı. "Saraylar Açılıyor", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1924 (No:64), s.3

⁹⁶⁵ "Yeni Bir Müze Tesisi Düşünüyor", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1924 (No:64), s.3

⁹⁶⁶ "Metruk Eşya ve Emval", **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1924 (No:67), s.5

⁹⁶⁷ "Yeni Meclis Binası", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1924 (No:88), s.3

⁹⁶⁸ Recep Bey, İstanbul Valisi Raşid Bey ile otomobili incelemiş ve uygun bulmuştu. Ancak otomobilin boyanması öngörülmüştü. "Receb Beyin Beyanatı", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1924 (No:93), s.1

⁹⁶⁹ "Topkapı Sarayındaki Eşyanın Tesbiti", **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1924 (No:97), s.3

⁹⁷⁰ "Maliye Vekilinin Dünki Tedkikatı", **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1924 (No:109), s.2

⁹⁷¹ "Saraydaki Eşya", **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1924 (No:206), s.2

⁹⁷² "Heyet-i Vekile'de Mukarrerat", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.3

1925 yılı ile birlikte saraylardaki eşyalar Meclis'in de gündemine gelmişti. 1 Ocak 1925'te TBMM'de Trabzon mebusu Muhtar Bey'in "*Emlaki Milliyeden addolunan saraylardaki eşyaya dair şifahi suali*" Maliye Vekaletine havale edilmişti⁹⁷³. Muhtar Bey, Saltanat ve Hilafet'in kaldırılmasından sonra "*Maliye Vekaleti tarafından bir komisyon vasıtasıyla tadat ve mazbut defterleriyle hıfz ve siyanet ettirilmekte iken işbu saraylar eşyasından bir kısmının diğer devaire tevzi*" olduğu istihbaratının alındığını belirterek, bunların "*kanun dairesinde ve kıymeti mukabilinde mi*" nakledildiğini "*Yahut kıymetleri bütçelerinden mahsup mu*" yapıldığını sormuştu. Saraylardaki eşyaların korunma şartlarını da irdeleyen bu soru, 5 Ocak 1925'te Mustafa Abdülhalik Bey (Renda) tarafından cevaplandırılmıştı. Maliye Vekili cevabında sarayların tüm eşyasının belirlenerek kayıt altına alındığını söylemiş ve buralardaki eşyalardan "*yalnız meclisi milli binası için ve şehir emanetine bedeli mukabilinde devredilen ezzane ile Darülfünuna verilen kütüphaneden başka bir şeyin*" herhangi bir yere nakledilmediğinin altını çizmişti. Bedelleri karşılığında eczahane Şehremaneti'ne ve 395 parça eşya, Meclis'e verilmişti ki o günlerde bunların "*tahsisatı da mahsup edilmek*" üzere idi. Maliye'nin ödemesi sırasında eşya bedeli düşülecekti. Bu tartışmalar sırasında Muhtar Bey halifenin otomobilini de gündeme getirmişti. Görüşmelerde otomobillerin durumu, bedelleri ve birinin Londra'ya sefir için gönderilip gönderilmediği üzerinde durulmuşsa da bunlar hakkında kesin bir araştırma yapılmadığı ortaya çıkmıştı. Meclis'teki bu tartışmalara müdahil olan isimlerden biri de Tunalı Hilmi Bey idi. Tunalı Hilmi Bey, Muhtar Bey'in "*halifenin bindiği otomobil*", "*Meclisi Milliye*" gibi ifadelerini "*sabık halifenin*", "*Büyük Millet Meclisi*" şeklinde düzelterek adeta eski-yeni düzen tartışmalarına atıfta bulunmuş ve yasaya dayanarak yeni düzen vurgusu yapmıştı⁹⁷⁴.

Otomobil meselesi birkaç gün sonra basının gündemine yeniden gelmişti. 21 Ocak 1925'te Dahiliye Vekaleti için alınan otomobilin bedeli olarak bütçeye 5.000 lira tahsisat konulması hakkındaki madde görüşülerek

---

⁹⁷³ **TBMM ZC**, C.11, I:30, 1.1.1341, s.331,333; "Saraylardaki Eşyalar", **Vatan**, 1 Kanun-ı Sani 1925 (No:620), s.3

⁹⁷⁴ **TBMM ZC**, C.12, I:32, 5.1.1341, s.11-12; "Büyük Millet Meclisi'nin Dünkü Müzakerati", **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Sani 1925 (No:240), s.3. Dolmabahçe Sarayı karşısındaki saray eczanesi ve içindekiler hakkında 18 Temmuz 1924 tarihinde kararname çıkartılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.40.13

kabul edilmişti⁹⁷⁵. Görüşmeler sırasında bu tahsisat kalemi hakkında açıklama istenmişti. *Cumhuriyet* bu açıklamayı “*Şakir Bey... bunun Emlak-ı Milliye’den madud saraylardan vekaletle alınan bir otomobil bedeli olduğunu, mahsub için bütçeye konulduğunu söyledi*” ifadeleriyle kamuoyuna aktarmıştı⁹⁷⁶. Oysa Meclis Zabıtları’nda Muvazenei Maliye Encümeni Mazbata Muharriri Şakir Bey’in (Çatalca Mebusu Şakir Kesebir) açıklaması -aynı anlama gelse bile- “*Dahiliye Vekaleti için istenilen bu tahsisat yeniden otomobil mubayaası tahsisatı değildir. Mahsup muamelesi icra edilecektir. Bu tahsisat Maliye’den Dahiliye’ye verilen otomobil bedelinin mahsubu maksadına matuftur*” şeklinde geçmekteydi⁹⁷⁷.

Yine 1925 yılı başlarında, özellikle Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey’in Meclis’teki açıklamasının sonrasında, saray eşyasını tespit eden komisyonların işlerini bitirdikleri ve tarihi değeri bulunmayan eşyaların özel bir komisyon tarafından fiyatları takdir edildikten sonra müzayede ile satışa çıkarılacağı haberleri gazete sütunlarına yansımıştı⁹⁷⁸. Buna karşılık 1925 sonbaharında saraylardaki komisyonlar tarafından belirlenmiş sanatsal ve tarihsel değeri olan eşyalar Müzeler Müdüriyeti’nce müzelere yerleştirilmişlerdi. Tekke ve zaviyelerin kapatılışından sonra buralardaki benzer özelliklere sahip eşyalar da incelenerek müzelere alınmışlardı⁹⁷⁹.

Saraylarda sayım işlemlerinin tamamlanmasından sonra müzelere aktarılmayarak buralarda kalan eşyaların da geleceği kesin olarak şekillendirilmişti. 1925 yılı sonlarından itibaren ve genellikle 1926 ile 1927 yıllarında, Topkapı Sarayı dışındaki birçok sarayın ihtiyaç duyulan ancak tarihsel ve sanatsal değeri bulunmayan eşyaları, Milli Saraylar Müdüriyeti tarafından başta okullar olmak üzere diğer devlet kurumlarına bedelleri

---

⁹⁷⁵ **TBMM ZC**, C.12, I:38, 21.1.1341, s.208-216

⁹⁷⁶ “Büyük Millet Meclisi’nde Dünkü Müzakerat”, **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Sani 1925 (No:256), s.3

⁹⁷⁷ **TBMM ZC**, C.12, I:38, 21.1.1341, s.208-216

⁹⁷⁸ “Saraydaki Eşya Satılacak mı?”, **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.3. *Akşam* aylardan beri yürütülen çalışmanın sona ermek üzere olduğunu aktarmıştı. Ayrıca gazete sadece Dolmabahçe, Beylerbeyi ve Topkapı saraylarının korunmasının düşünüldüğünü haber yapmıştı. “Saraylar Satılığa Çıkıyor”, **Akşam**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:2256), s.1

⁹⁷⁹ “Saray ve Tekyelerdeki Tarihi Eşya”, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1925 (No:489), s.3. İlk tahliye edilenlerden biri Galata Mevlevihanesi olmuş ve eşyalar Müze’ye aktarılmıştı. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Sani (Kasım) 1925 (No:553), s.3. Caferbaba Türbesi de tahliye edilmiş ve buradan da bir kısım eşya Müze’ye aktarılmıştı. “Cafer Baba Türbesi’ndeki Zi-kıymet Eşya”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1925 (No:576), s.3

karşılığında nakledilmişlerdi⁹⁸⁰. Yıldız ve Dolmabahçe Sarayları da dahil olmak üzere bu saraylar grubunun bazı eşyalarının nakledildiği kurumlar arasında vekaletlerle birlikte TBMM de vardı⁹⁸¹. Eski İstabl-ı Amire'deki bazı eşyaların ise (yük arabaları gibi) satışa çıkarılmaları yönünde kararlar alınmıştı⁹⁸².

Saraylardaki eşyalar -yukarıda da örnekleri görülebileceği üzere- mebusların takip ettikleri ve ilgilendikleri konulardandı. Özellikle Topkapı Sarayı'ndaki eşyalarla mebuslar, Hilafet'in kaldırılmasından çok daha önce ilgilenmeye başlamışlardı. Nitekim 17 Ocak 1923 tarihinde Kayseri Mebusu Sabit Bey'in (Gözüğeçgel) "*Topkapı Sarayındaki asarı atıkaya dair sual takriri*" Dahiliye ve Hariciye Vekaletlerine havale edilmişti⁹⁸³. Bu önerge Fransızlar tarafından Topkapı Sarayı'nda yapılan hafriyat sırasında bazı eserlerin çalındığına yönelikti ki vekaletlerin yazılı cevapları TBMM'nin gündemine 31 Aralık 1923 tarihinde gelmişti⁹⁸⁴.

Topkapı Sarayı'ndaki eşyalar üzerinden Ankara-İstanbul ikileminin tarihsel, siyasal ve ekonomik açılarından ilginç ve farklı bir örneğini Nebizade Hamdi Bey (Ülkümen), *Yenigün*'de yayınladığı makalesi ile vermişti. *Cumhuriyet* gazetesinin aktarımıyla Hamdi Bey "*Dört yüz Milyon Liramız Muhayyel Zevk ve Şeref Uğrunda Milletden Esirgeniyor*" başlıklı yazısında "*Hazır bir servet sahibiyiz. Fakat bu serveti milletin rehası, halası, refahı için sarf etmek cesaretini gösteremiyoruz. Topkapı Sarayı'ndaki mücevherat yalnız maddi birer kıymeti haizdir. Diğer bazı eşyanın elyevm millete faidesi yoktur. Millet göğsündeki yare ile inleyecek, iktisadi halasını temin için dünyanın binbir müşkili ile inleye inleye pençeleyecek, hazinedeki dört, beş yüz milyon*

---

⁹⁸⁰ Bu eşyalardan yararlanan okullar arasında Maarif Vekaletine bağlı olanların yanı sıra askeri okullar da vardı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:22.78.20; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:22.83.4; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.73.2

⁹⁸¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:25.39.17; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:25.52.20; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:23.21.5

⁹⁸² **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:23.7.7. Sarayların kayıkları hakkında da benzer kararlar alınmıştı.

⁹⁸³ **TBMM ZC**, C.26, I:175, 17.1.1339, s.383

⁹⁸⁴ Hariciye Vekaleti Vekili Hüseyin Rauf imzalı 29 Ocak 1923 tarihli cevapta, Müze Müdüriyeti'nin müdahalesi sonucunda bir memur gözetiminde ve çıkan eserlerin Türk tarafına teslimi şartlarıyla hafriyata izin verildiği belirtilmişti. Dahiliye Vekili Ferit imzalı ve 24 Ekim 1923 tarihli yazıda "... Fransızlar tarafından Sarayburnu'nda icra kılınan hafriyatta zuhur edip ahiren vakubulan teşebbüsat üzerine ahzolanun iki başlık bir kitabe ve bazı avanii türabiye ile Seddülbahir ve Makriköy'deki hafriyatta zahire ihracolanun asarı atılanın kamilen müzeye nakil ve teslim edildiği işar ve asarı mezkurenin nevi ve miktarıyla mahiyeti

liralık servet de üç beş ecnebinin ziyaretine amade oldukları yerde bekleyib duracak, içimizden birçokları bu servetin habbesine dokunmayı hatıra getirmeyi bile cinayet ad edecektir. Şüphe yok ki tarihin bir kıymeti vardır. His ve hissiyatın milliyette de bir mevki bulunur. Fakat tarih olsun, hayat olsun memleket için hiç olmazsa bilvasıta bir faide temin etmiyorsa ona kıymet atf etmekte, mevki vermekte ısrar etmenin manası olur mu?” diyordu. Makale şu sözlerle bitmişti: *“Bu millete hak ettiği refahı bir gün evvel, bir dakika evvel, hatta bir an evvel temin için icab ederse bunu yapmakda da tereddüd etmemelidir. Dört yüz milyon lira bu milletin yüzünü güldürebilir. Bu serveti kullanmakda tereddüd etmeyelim. Hazinemiz de hemen kabil-i istifade üç, beş yüz milyonun mahbus olduğunu ara sıra hatırlamak milletin saadeti, refahı gayesinden daha mı mukaddesdir.”*⁹⁸⁵

Trabzon Mebusu Nebizade Ahmet Hamdi Bey’in bu makalesi 18 Haziran tarihli *Cumhuriyet*’te tekrar konu edilmişti. Çünkü gazete, Topkapı Sarayı’ndaki kıymetli mücevherler ve değerleri hakkında araştırma yapmıştı. Bu konuda uzman bazı şahsiyetlere göre mücevherlerin değerinin basit bir tahmin ile 20-30 milyonu bulması şüpheli idi. Bazı çevreler ise daha önce yapılmış değerlendirmeler doğrultusunda bunların değerinin 40.000 altın lira yani yaklaşık olarak 250.000 liralık bir meblağ olduğunu ileri sürmüşlerdi⁹⁸⁶.

Cumhuriyet’in o günlerde yaptığı araştırmaya göre, Topkapı Sarayı’ndaki değerli parçaların önemli bir kısmı, Mülkiye Müzesi ile Evkaf Müzesi’nden gönderilen kıymetli eserlerle birlikte Ankara’da bir mescit içinde koruma altında bulunuyordu⁹⁸⁷. Gazete birkaç gün sonra *“Mücadele senelerinde İstanbul’dan Ankara’ya yalnız silah ve mühimmat gitmemişdi? ... meşhur tarihi hazineye de, sabık pay-i tahttan yeni pay-i tahtta doğru gizli ve seri bir gece seyahati yaptırılmak iktiza etmişdi”* ifadeleriyle hazinenin Ankara’da bulunma sebebini açıklamıştı. Ateşkesin imzalanmasından sonra barış ihtimalinin ortaya çıktığı günlerde hazinenin düşman elinde olması uygun görülmemişti. Bundan dolayı gizli bir hazırlık sürecinden sonra hazine, tasnif

---

tarihiyesi hakkında görülen cetvelin dahi Maarif Vekaleti Celilesine tesyar kılındığı arz olunur” deniyordu. **TBMM ZC**, C.4, I:77, 31.12.1339, s.619

⁹⁸⁵ “Saraylarda Medfun Servetimiz”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1924 (No:42), s.1

⁹⁸⁶ “Saraylardaki Servetimiz”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.1. Gazete ertesi gün 40.000 liralık değerini *“sehv-i tertib neticesi”* olarak yani yanlış dizme sonucu 40.000.000 yerine yazıldığını açıklamıştı. “Saraylardaki Defineler”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1924 (No:44), s.1

edilerek “geçen Kanun-ı Sanilerden birinin on üçüncü gecesinde”(1923 Ocak ayı olsa gerek) korunaklı sandıklar içinde Maltepe vapuruyla İzmit’e nakledilmişti⁹⁸⁸. İzmit üzerinden Ankara’ya getirilen hazine, Cenabi Ahmed Paşa Camii Şerifi’nde Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa’nın muhafız birliğinin bir kısmının koruması altına alınmıştı. İstanbul’da güvenlik ve asayiş sağlandıktan sonra bu hazinenin eski yerine iadesi⁹⁸⁹ ve İstanbul’a geri götürülmesinden sonra bunların detaylı bir envanterinin hazırlanması düşünülmüştü⁹⁹⁰.

Saraylardaki hazinelerin değeri konusu, Haziran ayının ikinci yarısında sık sık *Cumhuriyet* gazetesinin gündemine girecekti. Nitekim hazinenin değerini kesin olarak belirlemenin güçlüğünü savunan gazeteye göre, Profesör Vambery Şah İsmail’in tahtının değeri hakkında 6.000.000 altın Frank tahmininde bulunmuşsa da Sultan Aziz döneminde Viyana’da sergiye gönderilen bu tahtta 2.000.000 İngiliz altını değer biçilmişti. Saraylardaki değerli eşyaları kısa bilgilerle tanıttıktan sonra uzmanların korkularından dolayı bir değer belirlemekten kaçındıklarını ileri süren *Cumhuriyet*, bunlara “milyonlarla milyarlar arasında kıymet biçmekle pek de yanılmamış olacağımızı zannediyoruz” söylemini ön plana çıkartmıştı⁹⁹¹. Gazetenin sütunlarında Hazine’nin en değerli parçaları olarak Şah İsmail’in tahtı ile Kaşıkçı Elması’na yer verilmişti⁹⁹².

Cumhuriyet bu konunun peşini bırakmamış ve 20 Haziran tarihli baskısında Trabzon Mebusu Nebizade Ahmed Hamdi’nin *Yenigün*’de ortaya attığı düşüncenin yeni bir proje olmadığını yazmıştı. Gazetenin araştırmalarına göre Meşrutiyet yıllarında Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey bir İsviçre grubundan 25.000.000 altın lira borç alabilmek için hazinedeki değerli parçaların aynı miktar karşılığında teminat (rehin) olarak kabul edilmesini teklif etmişti. Bundan hareketle o günlerde 25.000.000 tahmin edilen hazinenin değerli parçalarının karşılığının 1924 yılında 200.000.000 lirayı aştığı iddia edilmişti. Ayrıca gazete II. Abdülhamid’in elmaslarının Meşrutiyet’in ilanından sonra satışı konusunu da değerlendirmiş ve açık artırmada Yıldız

---

⁹⁸⁷ “Saraylardaki Servetimiz”, *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1924 (No:43), s.1

⁹⁸⁸ “Mücevherat Ankara’da”, *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1924 (No:47), s.1

⁹⁸⁹ “Mücevherat Ankara’da”, *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1924 (No:47), s.1,2

⁹⁹⁰ “Saraylardaki Servetimiz”, *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1924 (No:43), s.1

⁹⁹¹ “Saraylardaki Definelere”, *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1924 (No:44), s.1,2

Sarayı'nın değerli elmaslarının 250.000 altın liraya satıldığını vurgulamış; yine -daha önce yapıldığı gibi- hazine ile değerli parçalar hakkında bilgi vermişti⁹⁹³.

Saraylardaki mücevherlerin satılması konusu ilerleyen günlerde de basının gündemindeki yerini korumuştur. Nihayet Yunus Nadi, 22 Haziran tarihli köşe yazısında bu konuyu değerlendirerek, Nebizade Hamdi Bey'in düşüncesini "*masum bir fikir*" olarak nitelendirmiş ve çarpıtıldığını ileri sürmüştü. Ayrıca bu düşünceye karşı ortaya atılan görüşlerin bir kısmının göz önüne alınabileceğini ancak bu mücevherlerin "*ecdad yadigarı kıymetdar asarı atika*" olmalarından dolayı korunmaları gerektiği yolundaki yaklaşımlara, söz konusu parçaların gerçekte bu niteliğe sahip olmamalarından dolayı katılmadığını açıklamıştı. Üstelik değerleri üzerinde çeşitli tartışmalar olsa da bunların gerçekten yüksek değerleri varsa Hamdi Bey'in ileri sürdüğü gibi milletin refahı için kullanılacaklarını savunmuştu. Bununla birlikte Hamdi Bey'in "*milletin malını millete iade edelim*" dediğini hatırlatan Yunus Nadi, Hamdi Bey'in düşüncesine yöneltilen eleştirilerden sadece birine katılmış ve bu mücevherlerin üç beş günlük geçici politikalar için bir getirisi olmayacak şekilde harcanmasına karşı çıkmıştı. Öte yandan bu kıymetli parçaların değerlendirilme şekline yönelik alternatifleri "*Bu eşyanın bedelleri öyle denildiği gibi birçok onlarca milyon lira tutacaksa onu bir devlet bankasına esas ittihaz edemez miyiz?... Ziraat Bankasını takviye edemez miyiz? Hatta ve hatta bu ahcar ve eşcarı hiç satmaksızın mütedavil veya tedavüle çıkarılacak paramıza teminat esas ittihaz edemez miyiz?*" sözleriyle ortaya koymuştu⁹⁹⁴. Hazineye avuç dolduracak hatta daha büyük emsalsiz zümrütler gördüğünü söyleyen mebus Abdurrahman Şeref Bey ise "*Allah göstermesin, daha o zamana gelmedik*" ifadesiyle hazinenin satışına taraftar olmadığını belirtmişti. Bununla birlikte tasnifi yapılarak yerine yerleştirip korunması sağlandıktan sonra hazinenin bir ücret karşılığında sergilenmesini teklif etmişti⁹⁹⁵.

Aynı günlerde İsmail Müştak Tanin'de "*Orman Taşlamak*" başlıklı makalesinde bu konuyu ele almış ve *Yenigün* ile *Cumhuriyet* gazetelerini

---

⁹⁹² "Saraylardaki Servetimiz", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.1

⁹⁹³ "Topkapı Sarayı'ndaki Mücevherat Milyonlar Değer", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1924 (No:45), s.1. Abdülhamid'in elmaslarının satışı sırasında orada bulunan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Reis-i Sanisi Sezai Bey gazete muhabetine "*istihsal edilen meblağın 250.000 liradan çok daha yüksek olduğunu zannettiğini*" söylemişti.

⁹⁹⁴ "İmparatorluk Mücevheratı", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1924 (No:47), s.1

⁹⁹⁵ "Avuç Dolusu Zümrütler", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1924 (No:51), s.1

Ankara'nın ve CHF'nin gazeteleri olmakla suçlamış; aslında Hazine-i Hümayun'daki değerli mücevherlerin bedeli ne olursa olsun satışına karar verildiğini; bu gazeteler üzerinden kamuoyu yoklaması yapıldığını ileri sürmüştü. Yunus Nadi ise “*Merd ve Açık Olunuz!*” başlıklı köşe yazısında “*Türk Cumhuriyeti Hükümeti'ne bu isnadı yapabilmek için insanın hakikaten Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda yetişmesi lazımdır*” diyerek İsmail Müştak'ın Yıldız Sarayı'nda Abdülhamid'in katipliğini yaptığını ve bu konu hakkında kararın hükümete değil milletin meclisine ait olduğunu vurgulamıştı. Öte yandan *Yenigün* ve *Cumhuriyet*'in hükümet cephesi ile ilişkisi konusunda ise “*Yenigün ile Cumhuriyet hükümet mahafiliyle temasda bulunsa bunun ne gibi bir cinayet teşkil edeceğini anlamayanlardanız*” ifadelerini kullanmıştı. Bunun yanında her iki gazetenin sahibi olarak kendisinin “*Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'nın çok takdirkar ve çok hürmetkar bir cidal arkadaşı*” olduğunu yazmaktan geri durmamıştı. Ayrıca kendisinin bir tane hükümet gazetesi bildiğini bunun da *Tanin* olduğunu söylemişti⁹⁹⁶. O günlerde tarafların atışmaları devam etmiş ve tartışmalar İttihatçılık, İmparatorluk, Yıldız Sarayı ve Cumhuriyet etrafında devam etmişti. Yunus Nadi, İsmail Müştak'ı İmparatorluğu övmekle, hükümet gazeteciliği yaklaşımını ön plana çıkartarak bu konu ile alakası olmayan hükümet ve CHF'yi kötülemekle, hatta hükümet ve partiyi haydut çetesi olarak yansıtmakla suçlamıştı⁹⁹⁷. Yunus Nadi-İsmail Müştak tartışması ilerleyen tarihlerde de sürmüş; Ankara ve Cumhuriyet rejimi gibi argumanlar etrafında dönen *Cumhuriyet* ve *Tanin* atışması halini almıştı⁹⁹⁸.

Haziran sonlarında mesele, Maliye Vekili Abdülhalik Bey'e yansıtılmış ve 28 Haziran'da bir muhabirin sorusunu “*Topkapı Sarayı'ndaki kıymetli eşyanın satılması hakkında Hükümetin bir kararı yoktur. Bu hususda hiçbir*

---

⁹⁹⁶ Yunus Nadi, “Merd ve Açık Olunuz!”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1924 (No:49), s.1

⁹⁹⁷ “Edebiyat İstemiyoruz”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1924 (No:52), s.1

⁹⁹⁸ Tarafların tartışmaları Bekirağa Bölüğü günlerine kadar uzanmış; İsmail Müştak'a göre kendisi “*Bekirağa Bölüğü'nde bin işkenceye tabi tutulurken Yunus Nadi gibi bir açığız Anadolu yolunu tutmuş*”tu. Yunus Nadi'nin bakış açısıyla İsmail Müştak'ın Ali Kemal'den farkı yoktu. İsmail Müştak, Cumhuriyet'e saldırmayı aklından geçirmediğini söylerken, Yunus Nadi, 27 Haziran'da yaptığı suçlamaları tekrarlayarak, İsmail Müştak'ın Cumhuriyet karşıtlığını işlemiş ve tarafların mücadelesini “*Bu davanın bir iki makale ile biteceğini zannederseniz aldanırsınız. Sizleri sonuna kadar takib edeceğim*” sözleriyle vurgulamıştı. Yunus Nadi, “Ha Şöyle!!”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1924 (No:54), s.1. Bu tartışma Cumhuriyet'in erken ilan edildiği, Cumhuriyet'in Ankara'daki kadroların tekelinde olduğu, Ali Kemal zihniyeti gibi konuları da sık sık gündeme taşımıştı. Yunus Nadi, “Fazilet ve Fazahat”, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1924 (No:57), s.1

şeyden malumatdar değilim” cümleleriyle cevaplandırmıştı⁹⁹⁹. Saraylardaki mücevherlerin satılması hakkındaki bu tartışma, daha çok basının İstanbul cephesinde yaşanmış ve Ankara-İstanbul ikileminin ilginç olduğu kadar farklı yansımalarından birini ortaya çıkartmıştı.

Bu tartışmalara yol açan ve Topkapı Sarayı Hazinesi’nde iken Ankara’ya getirilmiş olan eşyalarla sanat eserleri, 1925 Mart sonlarında Refik Bey’in idaresindeki askeri bir müfrezinin gözetiminde İstanbul’a getirilmişti¹⁰⁰⁰. İstanbul’a getirilmelerinden sonra, aralarında Şah İsmail’in tahtının da bulunduğu bu eşyalar, 500’den fazla sandık içinde korunmuş ve Ankara’dan emir gelinceye kadar açılmamıştı¹⁰⁰¹.

Öte yandan ilerleyen tarihlerde de mebusların Topkapı Sarayı’ndaki eşyalara yönelik ilgileri sürmüş ve Rize Mebusu Ekrem Bey’in 15 Kasım 1926 tarihli “*Topkapı’da mahfuz eşya kıymetlerinin tespit edilip edilmediği ve edilmemiş ise ettirilmesi hakkında*”ki soru önergesi Maliye Vekaletine aktarılmıştı¹⁰⁰². Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey’in 21 Kasım 1926 tarihli yazılı cevabında ise “*Mülga hazineden müdevver zikıymet eşyanın kaffesi halen Maarif Vekaleti Celilesine Müzeler Müdüriyetine merbut Topkapı Müze Müdüriyetinin tahtı muhafaza ve emniyetinde olup bunların kıymetinin henüz tahmin ve tespit edilmemiş olduğunu arz ederim*” deniyordu¹⁰⁰³. Üstelik Topkapı Sarayı’ndaki sayımlar ve çalışmalar müze olarak halka açılmasına rağmen uzun yıllar sürecekti¹⁰⁰⁴.

1924 Mart ayının başlarından itibaren süre gelen saraylar sorunu, sadece buralardaki eşyaların ne yapılacağı meselesinden ibaret değildi. Saraylar sorununun bir başka yönünü, buralardan nasıl yararlanılacağı ya da bu mekanların/binaların nasıl kullanılacağı sorusu oluşturuyordu¹⁰⁰⁵. Sürecin

---

⁹⁹⁹ “Maliye Vekilinin Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1924 (No:54), s.3

¹⁰⁰⁰ “Emanet-i Şerife Dün Ankara’dan Gönderildi”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1925 (No:325), s.3. Ankara’da Cenabi Ahmet Paşa Camii’nde korunan eski eserlerin Topkapı ve Evkaf müzelerine nakledilmesi, bu işe Topkapı Müzesi Müdürü Refik Bey’in memur edilmesi ve Ankara’da bir müze kurulması hakkında 14 Aralık 1924 tarihinde bir kararname düzenlenmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.62.9; “Heyet-i Vekile’de”, **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (No:219), s.3. Benzer bir kararname 11 Mart 1925 tarihinde de çıkarılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.13.20

¹⁰⁰¹ “Topkapı Hazinesi’ndeki Eşya ve Asar”, **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1925 (No:326), s.2

¹⁰⁰² **TBMM ZC**, C.27, I:6, 15.11.1926, s.43

¹⁰⁰³ **TBMM ZC**, C.27, I:9, 25.11.1926, s.118

¹⁰⁰⁴ Önder, **a.g.m.**, s.66

¹⁰⁰⁵ 3 Mart 1924 tarih ve 431 numaralı kanununun 8, 9 ve 10. maddeleri sarayların millete devredilmesini öngörüyordu. Ayrıca daha öncede belirtildiği gibi kanununun 11. maddesi “*emval-*

başlarından 1924 yazına kadar bu binaların kullanımı ile ilgili bir takım kararlar alınmıştı. Fakat zaman ilerledikçe sorun daha somut bir şekilde gündeme gelmeye başlayacaktı. Nitekim Maliye Vekili Abdülhalik Bey Ağustos 1924'te İstanbul'a geldiğinde iki gün sarayları gezerek incelemelerde bulunmuştu. Basının yorumu, sarayların idare şeklini belirlediği ve önerisini Ankara'ya döndüğünde Heyet-i Vekile'ye sunacağı yönündeydi¹⁰⁰⁶. Saraylardan en uygun yararlanma yöntemleri üzerinde düşünen Abdülhalik Bey, Ankara'ya dönerken yolda “*İstanbul'da bazı sarayları gezdim. Temenni ederim ki gazeteciler buraları birer birer gezsunlar [gezsinler]. Görecekleri manzara dün ile bugünü mukayese için çok kıymetli bir esas olacaktır. Biri birinin yanı başına tamamen lüzumsuz olarak yapılmış olan bu muazzam binalar birer israf ocağıdır*” diyerek “*saraylara ve saraylarda oturmuş olanlara*” sempati ile bakanların bile görüşlerinin değişeceğini ileri sürmüştü. Dün ile bugün yani bir anlamda eski-yeni çelişkisi yüklü bu cümleler, saraylar üzerinden Ankara'nın İstanbul'a bakış açısını yansıttığı kadar Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesinde de değerlendirilebilecek nitelikte idi¹⁰⁰⁷.

O dönemde, 17 Ağustos 1924 tarihli Heyet-i Vekile toplantısında Beylerbeyi Sarayı'nın kayıkhanesinin üst kat salonlarının Jandarma Mektebi'ne, Baltacılar Eczahane dairelerinin Polis Dairesi'ne kiralanması; Ağalar Dairesi'nin bedeli karşılığında İdare-i Hususiye'ye satılması ve harap olanlarının da satışa çıkarılması kararları alınmıştı¹⁰⁰⁸. Saliha Sultan Sarayı'nın ise III. Kolordu Kumandanlığı'na tahsisi kararlaştırılmıştı¹⁰⁰⁹.

1924 Eylül'ünde İstanbul Şehremaneti'nde toplanan Umran Komisyonu da sarayların ne yapılacağını ele almış ve bu konuda sunulan çeşitli teklifleri incelemişti. O dönemde henüz Yıldız Sarayı bahçesi resmen Şehremanetine devredilmemişti. Bununla birlikte Çırağan Sarayı'nın da Şehremanetine devri

---

i menkule ve gayr-ı menkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamname” düzenlenmesini öngörmüştü. **Resmi Ceride**, 7 Nisan 1924 (Sene:2, No:68), s.3

¹⁰⁰⁶ “Saraylar Ne Olacak”, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1924 (No:108), s.2

¹⁰⁰⁷ “Receb ve Abdülhalik Beylerle Birlikde Seyahat”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1924 (No:120), s.2. Bu arada sarayların kullanımları hakkında bazı kararnameler çıkartılmıştı. 3 Nisan 1924 tarihli kararname ile Darülmuaallim'in Feriye Saraylarına nakli uygun bulunmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.20.20. 28 Mayıs 1924 tarihli kararname ile Ortaköy Darüleytamı için Fehime Sultan Sarayı yalı ve köşkleri tahsis edilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.27.14

¹⁰⁰⁸ “Heyet-i Vekile İctimar”, **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1924 (No:101), s.2

¹⁰⁰⁹ “Mülga Harbiye Nezareti'nin Derhal Tahliyesi”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1924 (No:62), s.5

halinde yabancı girişimcilerin ilgisinin çekilebileceği ve bu konunun Şehremini'ne hatırlatılması üzerinde de durulmuştu¹⁰¹⁰. Bu dönemde saraylar hakkındaki tartışmaların Türkiye'nin sınırlarını aştığı anlaşılmaktadır. Nitekim yine Eylül ortalarında *Tevhid-i Efkar*, Türkiye'deki saraylara yönelik dış basın kaynaklarında haberler yapıldığını ve Avrupa ve İngiliz gazetelerinde Yıldız, Dolmabahçe ile Beylerbeyi saraylarının müzayede ile satılacağı hakkında çeşitli yazılar çıktığını aktarmıştı. Ayrıca gazete, Maliye Vekaleti'nin bir açıklamada bulunmadığının da altını çizmişti¹⁰¹¹. Oysa o sıralarda, özellikle Avrupa ve Amerika basınında çıkan sarayların Türk Hükümeti tarafından satılacağı ya da kiralanacağı haberleri *Cumhuriyet* tarafından yalanlandığı gibi bunların tam aksine Maliye Vekili'nin sarayların müze haline getirilmesine taraftar olduğu açıklanmıştı¹⁰¹². Zaten o günlerde Maliye Vekaleti, İstanbul'daki sarayların bazılarının giriş ücreti ile gezdirilmesini ve bir kısmının ise kiralanmasını öngören bir kanun tasarısı hazırlamaya başlamıştı¹⁰¹³. Üstelik uzunca bir süredir eşya sayımı yapılan Topkapı Sarayı'nın bazı bölümleri, 16 Ekim 1924'te 50 kuruşluk giriş ücretiyle ziyaretçilere açılacaktı¹⁰¹⁴. Ardından Kasım ortalarında Fındıklı Sarayı civarındaki odaların Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü'ne geçici olarak kiralanması Heyet-i Vekile'de kararlaştırılmıştı¹⁰¹⁵. Öte yandan 1924 yılı sonlarında bazı tütün tüccarları Defterdarlığa başvurarak, sarayların feragat edilen binalarının kendilerine kiralanmasını istemişlerdi. Aynı sıralarda Defterdarlık da Maliye'ye Çırağan ve Feriye Sarayları ile bunların müştemilatlarının satılmasını veya kiralanmasını, eski eserlerden olanların ise ücret karşılığında halk ziyaretine açılmasını teklif etmişti¹⁰¹⁶.

1925 yılı başlarında bütçe hakkında basına bilgi verildiğinde Muvazene-i Maliye Encümeni üyelerinden Diyarbakır Mebusu Şeref Bey

---

¹⁰¹⁰ Gelen teklifler içinde Yıldız Sarayı'nın uluslararası genel sergi haline dönüştürülmesi gibi çeşitli öneriler vardı. "Saraylar ve Emanet", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1924 (No:138), s.2

¹⁰¹¹ "Yıldız, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları Satılacak mı?", **Tevhid-i Efkar**, 17 Eylül 1924 (No:4188-1160), s.2

¹⁰¹² "Saraylar Satılmıyor", **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1924 (No:129), s.2

¹⁰¹³ "Sarayların Suret-i İdaresi", **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Evvel 1924 (No:146), s.2

¹⁰¹⁴ "İki Günden Beri Ziyaretçilere Küşad Edilen Topkapı Sarayı'ndan Birkaç Manzara-Topkapı Sarayı Ahaliye Açıldı", **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Evvel 1924 (No:161), s.1,4. Tülay Ergil, resmi açılış tarihi olarak 9 Ekim 1924 tarihini vermektedir. Tülay Ergil, **Museums Of İstanbul Müzeleri**, İstanbul, İSTEK Vakfı Yayınları, 1993, s.55

¹⁰¹⁵ Kararname 12 Kasım 1924 tarihli idi. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.55.7; "Fındıklı Sarayı Civarındaki Odalar", **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Sani 1924 (No:192), s.3

(Abdurrahman Şeref Uluğ), yıl boyunca satılacak Emlak-ı Milliye'nin bedelini 10.000.000 lira düzeyinde tahmin ettiklerini söylemişti. Bu kapsamda Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesi kararlaştırılırken; Maarif, Maliye, Şehremaneti ve Müze ile diğer resmi kurumlar için ihtiyaç duyulanların dışındaki saraylar satılacaktı ki bu, bütün saraylar içinde önemsiz bir kısımdı. Topkapı, Fındıklı, Dolmabahçe, Yıldız, Beylerbeyi gibi önemli saraylar ise satılmayacaktı¹⁰¹⁷. Zaten 1925 yılının bütçe görüşmelerine başlanacağı sıralarda Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey "*Hükümet; İstanbul'daki saraylardan Topkapı, Dolmabahçe, Beylerbeyini tamamen yerinde tutmak ve Yıldız Sarayını da şimdiki halde içinde mektepler bulunmak itibariyle elinde tutarak, bilhara onun için bir karar almak niyetindedir. Saraylarda mevcut olan eşya komisyonlar marifetiyle gayet sarih bir surette tespit edilmiştir. Hepsinin 'envanterleri' Maliye Vekaletine gönderilmiştir. Topkapı Sarayı, malumualiniz olduğu veçhile Müzehaneye tahsis edilmiştir. Hükümetin muhafazasıyla meşgul olacağı saraylar, Dolmabahçe ve Beylerbeyi saraylarıdır. Arzettiğim gibi mektepler bulunmak itibariyle, muvakkaten Yıldız Sarayı da tahtı muhafazada bulundurulacaktır. Diğer saraylar; mektep, emakini milliye, mebanii milliye ve resmiye olmak için tahsis edilecek, eğer onların haricinde ne mektep ve de dairei resmiye olmazsa, bizzarure onlar fûruht edilecektir*" diyecekti¹⁰¹⁸.

1925 Nisan ortalarında ise sarayların idaresi için İstanbul'da Maliye Vekaleti'ne bağlı Saraylar İdare-i Umumiyesi'nin kurulacağı yönünde çeşitli ihtimaller basında değerlendirilmişti. Yine o günlerin söylentilerine göre iki üç tanesi hariç sarayların satılması kesinleşmek üzere idi ve Yıldız Sarayı'nın bir otel ya da park yapılması fikri gündemden düşmüştü¹⁰¹⁹. Bahar aylarında gazetelerde böyle değerlendirmelere gidilmişse de aslında daha önce Topkapı Sarayı, Müze İdaresi'ne bağlanmıştı. Ayrıca Dolmabahçe ve Beylerbeyi

---

¹⁰¹⁶ "Saraylar ve Tütün Tacirleri", **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1924 (No:231), s.4

¹⁰¹⁷ "341 Bütçesi", **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Sani 1925 (No:257), s.1

¹⁰¹⁸ Maliye Vekili Emlak-ı Milliye konusunda hükümetin tavrını "*varidat getiren bütün emlaki elinden çıkarmak yalnız varidat getirmeyen aksamı elinde tutmaktır... Hükümet, varidat getiren mebaniiyi elinde tutmak niyetinde değildir*" şeklinde açıklamıştı. **TBMM ZC**, C.13, I:43, 31.1.1341, s.8; "Maliye Vekilinin Meclisdeki Mühim Beyanati", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1925 (No:268), s.4. Basında bu konuşma "*Hükümet İstanbul'daki saraylardan Topkapı, Dolmabahçe, Beylerbeyi saraylarını yerinde tutmak, Yıldız Sarayını taht-ı muhafazada bulundurmamak fikrindeyiz. Bunlardan maada lüzumsuz olan sarayları satacağız*" şeklinde özetlenmişti. "Meclis Müzakerati", **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1925 (No:266), s.3

¹⁰¹⁹ "Saraylar İdare-i Umumiyesi Teşkil Edilecek mi?", **Akşam**, 16 Nisan 1925 (No:2341), s.2

saraylarıyla Tophane ve Aynalıkavak Kasırları tamamen, Yıldız Sarayı geçici olmak üzere Maliye Vekaleti'ne bağlı olmak üzere yeniden kurulacak Milli Saraylar İdaresine bırakılmıştı. Milli Saraylar İdaresi Müdüriyeti'ne Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyelerinden Sezai Bey tayin edilmişti. Müdüriyette bir muavinlik, sayman (muhasib-i mesul) ve kontrollük oluşturulmuştu. Müdüriyette dört kişilik bir encümen kurulacak ve sarayların bütün işleri bu encümen aracılığı ile yürütülecekti. Ayrıca Heyet-i Vekile'de sarayların idaresi hakkında bir de talimatname hazırlanmıştı¹⁰²⁰.

Milli sarayların idaresi hakkında hazırlanan talimatname çerçevesinde Tophane ve Aynalıkavak kasırları konferanslarla kongrelere tahsis edilirken, Topkapı Sarayı müze olarak idare edilecekti. Dolmabahçe ile Yıldız sarayları milli saraylar olarak kullanılacaktı¹⁰²¹. Bu talimatnamenin İstanbul'a bildirilmesinden sonra şehirde bir Milli Saraylar Müdüriyeti faaliyete geçmiş¹⁰²² ve Ankara'dan gelen bir emir üzerine 13 Mayıs 1925'ten itibaren saray komisyonları, sarayları Milli Saraylar Müdüriyeti'ne devretmeye başlamıştı. Aynı gün ilk önce Yıldız Sarayı'nın müstemilatının bir kısmı devredilmişti. 14 Mayıs'ta ise Beylerbeyi Sarayı'nın devir işlemlerine başlanacaktı¹⁰²³.

O günlerde saraylardaki eşyaların satışı ya da dairelere naklinin Heyet-i Vekile kararıyla gerçekleştirileceği, Dolmabahçe Sarayı'nın kısmen ya da bütünüyle halkın ziyaretine açılacağı ve saraydaki eşyaların tamir ettirileceği, Yıldız ve Dolmabahçe dışında kalan diğer sarayların da polis ve jandarma korumasına alınacağı haberleri basında çıkmıştı¹⁰²⁴.

1925 Ağustos ortalarına doğru Maliye Vekaleti, Milli Saraylar Müdüriyeti'ne bir tezkere göndermiş ve Beylerbeyi, Dolmabahçe, İhlamur ile Topkapı gibi birinci sınıf kabul edilen sarayların iyi korunmasını istemişti.

---

¹⁰²⁰ Topkapı gibi Dolmabahçe Sarayı'nın da ücretle halka açılması gündemde idi. "Milli Saraylar İdaresi", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1925 (No:348), s.4. 18 Ocak 1925 tarihli Heyet-i Vekile kararı ile Topkapı Sarayı, Müzeler İdaresi'ne, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları, Milli Saraylar adı altında korunmak üzere, kurulacak Milli Saraylar Müdürlüğü yönetimine bırakılmıştı. Yusuf Çetin, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, S.12, Yıl:2007, s.118; **TBMM Milli Saraylar Bülteni**, Ocak 2010, s.2

¹⁰²¹ "Milli Saraylar Nasıl Kullanılacak?", **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1925 (No:368), s.3

¹⁰²² "Saraylar İdaresi", **Vatan**, 19 Mayıs 1925 (No:700), s.2

¹⁰²³ "Sarayların Milli Saraylar Müdüriyeti'ne Devri", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1925 (No:365), s.2

¹⁰²⁴ "Saraylar İdaresi", **Vatan**, 19 Mayıs 1925 (No:700), s.2

Bunun yanında ikinci sınıf kabul edilen saraylara yönelik talep olması halinde bu başvuruların incelenmesi bildirilmişti. Böyle Milli Saraylar Müdüriyeti tarafından satılması düşünülen saraylar, gazetelerde ilan edilecekti¹⁰²⁵.

Yine Ağustos ayı içinde Milli Saraylar Müdüriyeti'ne aid kadro İstanbul'a bildirilmişti. 10 Ağustos 1925'te İstanbul Defterdarlığı'na tebliğ edilen bu kadroya göre Saraylar Müdüriyeti -daha önce olduğu gibi- Dolmabahçe, Yıldız ve Beylerbeyi sarayları ile meşgul olacaktı. Sarayları muhafaza komisyonları aynen korunmuştu. Komisyonların korumasına bırakılan saraylar, Göksu, Kurbağalıdere, Alemdağı, Maslak, Nispetiye, Mirahor, Kağıthane, İhlamur, Çırağan, Harem Dairesi, Ayazağa ve Baltalimanı idi¹⁰²⁶. 1925 yazındaki bu düzenlemelerin sonrasında sarayların kullanımı hakkında değerlendirmeler yapılmış ve çeşitli uygulamalara yönelinmişti¹⁰²⁷. Yıldız Sarayı hakkında da bazı kararlar alınmıştı.

8 Mayıs 1926'da Maliye Vekaleti tarafından İstanbul Defterdarlığı'na, Heyet-i Vekile kararı doğrultusunda Dolmabahçe Sarayı'nın Velihaht Dairesi ile Kandilli Sarayı'nın Maarif'e devredildiği bildirilmişti. Bir sonraki yıl buraların okul olarak kullanılması öngörülmüştü¹⁰²⁸. Fakat 1926 yazında daha önce okula dönüştürülmek üzere Maarif Vekaleti'ne bırakılmasına karar verilen Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'nin devredilmesinden vazgeçilecekti¹⁰²⁹. Öte yandan yılın sonlarında 19 Aralık 1926 günü Milli Saraylar Müdürü Sezai Bey, Beylerbeyi Sarayı'na giderek, eşya tespiti ile ilgilenmişti¹⁰³⁰ ki bu sarayda sayımın sürdüğünü göstermekteydi. 1927 yılının hemen başında önemli bir

---

¹⁰²⁵ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1925 (No:450), s.4

¹⁰²⁶ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1925 (No:451), s.3. Milli Saraylar Bülteni, 1925 yılı içinde Yıldız-Şale, Aynalıkavak ve Küçüksu Kasrı'nın müdürlüğe bağlandığını yazmaktadır. **TBMM Milli Saraylar Bülteni**, Ocak 2010, s.2

¹⁰²⁷ Şehzade Ömer Faruk Bey'in Nişantaşı'ndaki sarayının okul yapılması üzerinde durulmuştu. "Maarif İşleri", **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1925 (No:462), s.4. Eylül başlarında ise Çırağan Sarayı'nın yanmayan kısımları Maarif Müdüriyetine verilmiş ve sarayın yanındaki eski hanedan üyelerinden Selahattin Bey'e ait iki saray ise okula dönüştürülerek binalardan birine Mihrimah Sultan diğerine ise Sinan Paşa İbtidai mektepleri nakledilmişti. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1925 (No:472), s.6; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1925 (No:478), s.3. Aynı dönemde Çırağan Sarayı'nın Harem Dairesi Emlak-ı Milliye Müdüriyeti tarafından müzayedeye konulmuş, Maarif İdaresi de binayı okul yapmak amacıyla açık artırmaya katılma kararı almıştı. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1925 (No:481), s.4. Sonuç itibariyle okula dönüşebilecek saraylar Maarif'e devredildiğinden Nişantaşı'ndaki çifte saraylardan bir kısmı Nilüfer İnas (kızlar) ve Nişantaşı Zükür (erkekler) mekteplerine, Çırağan Sarayının bir kısmı ise Mihrimah İnas ve Beşiktaş Ana mekteplerine tahsis edilmişti. "Mektebe Elverişli Saraylar", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1925 (No:492), s.2

¹⁰²⁸ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1926 (No:719), s.3

¹⁰²⁹ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1926 (No:744), s.3

¹⁰³⁰ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1926 (No:940), s.4

gelişme yaşanmış ve 23 Ocak'da Topkapı Sarayı'nın Hazine Dairesi müze halinde açılmıştı¹⁰³¹.

Sarayların kullanımı çizgisinde, özel bir girişimciye kiralanan Yıldız Sarayı'nın Ankara-İstanbul ikilemi açısından ayrı bir yeri olmuştur. 1924 Temmuz sonlarında Yıldız Sarayı bahçesinin İstanbul Şehremaneti'ne kiralanması kararlaştırılmıştı¹⁰³². O sıralarda Şehremini Emin Bey de belli bir kira karşılığında buranın devredileceğini ancak Temmuz sonu itibariyle Heyet-i Vekile kararının resmen Şehremaneti'ne tebliğ edilmediğini açıklamıştı¹⁰³³. Ağustos başlarında ise Heyet-i Vekile'nin kararı resmen tebliğ edilmemiş olmasına rağmen Emin Bey, Yıldız Sarayı bahçesine kira karşılığında talip olanlara senelik 2.000.000 liralık bir kira ödemesinden bahsetmişti¹⁰³⁴. Bu arada Heyet-i Vekile'nin Yıldız Sarayı bahçesi hakkındaki kararı 9 Ağustos'ta Şehremaneti'ne tebliğ edilince¹⁰³⁵ Şehremaneti bir kira sözleşmesi imzalamak üzere Maliye Vekaleti'ne başvurmuştu¹⁰³⁶. Fakat yine o sıralarda Yıldız Bahçesi meselesine bağlı olarak Defterdarlıkla Şehremaneti arasında bir sorun yaşanmıştı. Çünkü Şehremaneti bahçe ile beraber sarayları da istemiş fakat sadece bahçeyi alabilmişti. Dahiliye ve Maliye Vekilleri ile yapılan görüşmeler de bu açıdan bir sonuç vermemişti¹⁰³⁷. Bununla beraber Şehremini Emin Beyin Göksu Kasrı'nın da Şehremaneti'ne bırakılması ya da kiralanması teklifi uygun bulunmuş ve evraklar Heyet-i Vekile'ye gönderilmişti¹⁰³⁸. Bu arada devir ve terk işlemleri tamamlanınca yürürlüğe sokulmak üzere Şehremaneti kendi planlarını hazırlamıştı. Bu planlar çerçevesinde Şehremaneti'nde bahçeler, oyun mahalleri, oteller ve çeşitli eğlence merkezleri kurulması tasarlanmıştı¹⁰³⁹.

1925 yılı başlarında Ankara'ya giden İstanbul Şehremini Emin Bey, döndüğünde işlemleri devam etmekle birlikte Yıldız Sarayı'nın müstemilatıyla

---

¹⁰³¹ "Topkapı Sarayının Hazine Dairesi Açıldı", **Cumhuriyet**, 24 Kanun-ı Sani 1927 (No:975), s.1,2

¹⁰³² Kararname 27 Temmuz tarihli idi. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.36.10; "Yıldız Sarayı Bahçeleri Emanete Veriliyor", **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1924 (No:80), s.3

¹⁰³³ "Şehremini Emin Beyin Beyanati", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1924 (No:84), s.4

¹⁰³⁴ "Yıldız Sarayı 2 Milyon Lira!", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1924 (No:88), s.3

¹⁰³⁵ "Yıldız Sarayı Bahçesi Hakkındaki Karar", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1924 (No:93), s.4

¹⁰³⁶ "Yıldız Sarayı'nın İcar Mukavelesi", **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1924 (No:97), s.4

¹⁰³⁷ "Şehremini Emin Bey'in Gazetecilere Beyanati", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1924 (No:117), s.2

¹⁰³⁸ "Göksu Kasrı Emanete Veriliyor", **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Evvel 1924 (No:165), s.2

birlikte Şehremaneti'ne verildiğini ayrıca Göksu Sarayını da aldıklarını açıklamıştı¹⁰⁴⁰. Haziran sonlarında Şehremaneti'nin buraları bir şirkete kiraya vermesi durumunda yapılacak sözleşmenin esasları hakkında bir kararname çıkartılmıştı¹⁰⁴¹. Temmuz sonlarında ise Emin Bey, Heyet-i Vekile kararı ile sarayların Şehremaneti'ne bırakılan kısımlarını şehir adına 1 Ağustos 1925'te teslim alacağını açıklamıştı¹⁰⁴². Heyet-i Vekile kararı ile Şehremaneti'ne bırakılmasından sonra Ağustos ayında saray ile diğer binalarda bulunan değerli eşyalarla kumaş, mefruşat ve halı gibi dokuma ürünleri Dolmabahçe Sarayı'na taşınmaya başlanmıştı. Nakliyatın tamamlanmasından sonra Şehremaneti'nin sarayı devralması öngörülmüştü¹⁰⁴³.

Maliye Vekaleti, Milli Saraylar Müdüriyeti'ne Yıldız, Çırağan ve Feriye Saraylarının Şehremaneti'ne devredildiğini bildirmiş ve bu sarayların teslim edilmesi hakkında bir talimat göndermişti. Milli Saraylar Müdüriyeti ise 22 Kasım 1925'te Şehremaneti'ne durumu aktararak gereken işlemlerin yapılmasını istemişti¹⁰⁴⁴. Ardından Maliye Vekaleti, 30 Kasım 1925'te Defterdarlığa gönderdiği tezkerede Yıldız Sarayı ve müstemilatının Şehremanetine bırakıldığını ve dolayısıyla Şehremaneti ile bir sözleşme yapılması gerektiğini belirtmişti. Bu gelişmelerin paralelinde Yıldız Sarayı ile müstemilatı Şehremaneti'ne yıllık yaklaşık 30.000 liraya kiraya verilmiş fakat kira süresi belirlenmemişti¹⁰⁴⁵. Basında ise o günlerde, İstanbul Şehremaneti'nin Yıldız Sarayı'nın sigorta muamelesini yaptırdığı haberleri çıkmıştı¹⁰⁴⁶.

---

¹⁰³⁹ *Cumhuriyet*, Heyet-i Vekile kararı ile Şehremaneti'ne belirli bir kira bedeli karşılığında Yıldız Sarayı ve bahçesinin devir ve terk edildiğini yazmıştı. "Yıldız Sarayı ve Bahçeleri", **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Evvel 1924 (No:171), s.1

¹⁰⁴⁰ "Emin Bey Geldi", **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1925 (No:275), s.1

¹⁰⁴¹ Kararname 28 Haziran 1925 tarihli idi. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.42.8

¹⁰⁴² Emin Bey'in ifadesi ile Yıldız Sarayı'nın işgal edilmemiş kısmı ile Çırağan Sarayı'nın yanmamış ve Feriye'nin meşgul olunmayan bölümleri Şehremaneti'ne verilmişti. "Şehir İşleri Hakkında", **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1925 (No:440), s.1

¹⁰⁴³ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1925 (No:467), s.3

¹⁰⁴⁴ "Yıldız, Çırağan ve Feriye Sarayları", **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1925 (No:554), s.3. 1926 yılı Nisan başlarında Yıldız, Çırağan ve Feriye Saraylarının Şehremaneti'ne kiralanması hakkındaki tezkereler, Maliye Vekaleti'nin talebiyle Başvekalet tarafından iade edilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:19.113.2

¹⁰⁴⁵ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1925 (No:562), s.3 Tarafların görüşmeleri sırasında Şehremaneti'ne en fazla 30 yıl için kiralamaya gidilebileceği belirtilmişti. Şehremaneti ise 20.000 lira kira teklif etmişti. "Yıldız Sarayı İçün", **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Evvel 1925 (No:565), s.2

¹⁰⁴⁶ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Evvel 1925 (No:565), s.4

Yıldız Sarayı'nı alan Şehremaneti önce Mario Serra ile 30.000 liralık kira sözleşmesi imzalamış ve daha sonra Maliye Vekaleti'yle aynı miktarda kirayı ödeme doğrultusunda anlaşmıştı. Saraylardaki eşya konusu ise daha sonraya bırakılmıştı ve yine o günlerde Mario Serra ile yapılan sözleşme Ankara'da incelenmekte idi. Sözleşmenin onayından sonra sarayların Maliye tarafından Şehremaneti'ne kiralanması hakkındaki protokol tasdik edilecekti¹⁰⁴⁷.

---

¹⁰⁴⁷ “Sarayların İcarı”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1925 (No:569), s.4. 1925 Haziran ortalarında, Paris'te çıkan *Le Journal* gazetesinin sahibi ile Şehremaneti arasında bir sözleşme imzalanarak Dahiliye Vekaleti'ne sunulmuştu. Buna göre Yıldız Sarayı bahçesinde bir otel ile gazino-kumarhane yapılacaktı. Henry, saray bahçesi olmazsa kendisine gösterilecek başka bir yerde bu projeyi hayata geçirecekti. 30 yıllığına imzalanan sözleşme çerçevesinde Fransızlar 2.000.000 lira sermayeli bir Türk anonim şirketi kuracaklardı. “Yıldız Sarayı Bahçesinde Neler Yapılacak?”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1925 (No:394), s.1. Emin Bey, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin 19 Temmuz 1925 tarihli toplantısında Çırağan Sarayı ile Feriye Dairesi'nin bir kısmının ve Yıldız Sarayı bahçelerinin Heyet-i Vekile kararıyla Şehremanetine bırakıldığını; kararın Reis-i Cumhuriyet'in onayına sunulduğunu ve buralar hakkında bir sermaye grubu ile görüştiklerini açıklamıştı. Şirket buralara 50.000.000 ile 100.000.000 Franklık yatırım yapacaktı. Planlara göre Çırağan Sarayı'nın üst kısmı yıkılarak yeni bir kat yapılacak, zemin ve birinci katta çağdaş bir tadilata gidilerek saray beş sene içinde otel haline gelecekti. Yıldız bahçesinde ise eğlence tesisleri yapılacaktı. Şirketin bir de Emlak Bankası kurması söz konusu idi. “İstanbul Şehri İçün Karlı Bir İş!”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1925 (No:429), s.1-2. Yıldız Sarayı bahçeleri için yapılan sözleşme Heyet-i Vekile tarafından değiştirilmişti. Bundan dolayı yeni bir sözleşme yapılacaktı. Sinema, tiyatro gibi halkı çekecek tesislerin toplanacağı bahçedeki tesisler dolayısıyla şirket ayda 30.000 lira kira verecekti. Hasıllardan Şehremaneti de pay alacaktı. “Yıldız Sarayı'nda”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1925 (No:430), s.3. 1925 Temmuz'unda İstanbul'a gelen Maliye Vekili Hasan Bey ise Çırağan Sarayı'nın tamirini ve bundan sonra kiraya verilmesini ya da satılmasını düşünüyordu. Öte yandan Yıldız Sarayı bahçesinin kullanımı hakkında Vekalet ile Şehremaneti arasında bir takım ilkeler belirlenmişti. “Vaziyet-i Maliyemiz”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1925 (No:432), s.3. Emin Bey ise Yıldız Sarayı'nın işletmesine Eylül'de başlanacağını, şirketin malzeme sipariş ettiğini açıklamış; sözleşme meselesinin ise halledildiğini söylemişti. “Şehir İşleri”, **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1925 (No:433), s.3. 1925 Ağustos sonlarında İstanbul Şehremaneti'nin 1926 Bütçesi 6.000.000 lira olarak düşünülmüştü. Saraydan ise 500.000 lira gelir sağlanacağı yönünde tahminler sözkonusu idi. “Şehrimizin Bütçesi”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1925 (No:468), s.2. Bu arada Şehremaneti, 1 Eylül 1925'ten itibaren kumar inhisarını uygulamaya koymuştu. Bunun paralelinde kumar oynanabilecek yerleri belirlemiş ve bir tarife çerçevesinde vergi almaya başlamıştı. Kumar oynatabilmek için Şehremaneti'nden ruhsat alınacaktı. “Kumar İnhisarı”, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1925 (No:473), s.2. Fakat Paris'te çıkan *Journal* gazetesinin sahibi ile Şehremaneti arasındaki ön sözleşme, Fransızların Suriye ve Fas'taki direnişle mücadelelerine bağlı olarak sermaye ihracına tereddütlerle yaklaşmaları sonucu fesh edilmişti. Sonrasında Montecarlo Gazinosu sahiplerinden Mario Serra Şehremaneti'ne başvurarak aynı sözleşmenin kendileriyle imzalanmasını teklif etmiş; bu önerinin uygun görülmesiyle atılan imzalar hükümet tarafından da onaylanmıştı. Gelişmelerin bu şekilde seyretmesi üzerine Şehremaneti bir yandan Mario Serra'ya İstanbul'a gelmesini bildirirken, bir yandan da Yıldız, Çırağan ve Çırağan'ın Harem Dairesi'nin kendilerine teslimi hakkında Milli Saraylar Müdüriyeti ile yazmıştı. “Yıldız Sarayı”, **Cumhuriyet**, 11 Teşrin-i Sani 1925 (No:542), s.2. Mario Serra birkaç gün içinde İstanbul'a gelmiş ve Ankara'da bulunan Emin Beyi beklemişti. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1925 (No:554), s.4. Taraflar arasındaki sözleşme 25 Ekim gecesi imzalanmıştı. 30 yıllık işletme hakkını kapsayan sözleşme çerçevesinde Çırağan Sahil Sarayı'nın tadilatı tamamlanmaya kadar Yıldız'daki Tören Dairesi eğlence mahali haline getirilecekti. Çırağan'ın Harem Dairesi otel olacaktı. Yıldız Bahçeleri'nde gazino, bar ve dans salonları yapılacaktı. “Yıldız ve Çırağan Mukavelesi İmzalandı”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1925 (No:558), s.1

Defterdarlık cephesinde 30.000 liralık kira az bulunduğundan konu Maliye Vekaleti'ne taşınırken Şehremaneti Yirminci Kız Mektebi'nin kullandığı Mihriban Sultan Sarayı'nı da Mario Serra'ya kiralamak düşüncesinde idi¹⁰⁴⁸. Defterdarlık kira olarak 30.000 lira yanında İstanbul'un iyi bir yerinde bir sene içinde bir otel yapılarak kuruma teslim edilmesini ve talep edilmesi halinde Çırağan Sarayı için de ayrı bir kira bedeli istiyordu. Şehremaneti ise otel teklifini kabul etmemekle beraber 5 sene içinde Çırağan Sarayı'nın yeniden inşa edilerek kısmen otel haline dönüştürülmesini öneriyordu¹⁰⁴⁹. Kamuoyu karşısında her ne kadar Şehremaneti ile Defterdarlık arasında bir anlaşmazlık olduğu yalanlansa da basına Heyet-i Vekile'nin Defterdarlığın görüşünü uygun bulduğu yönünde haberler sızmıştı. Öte yandan Heyet-i Vekile, 1925 yılının bu son günlerinde Şehremaneti ile Mario Serra arasındaki sözleşmeyi de onamıştı¹⁰⁵⁰. 20 Aralık 1925'te Heyet-i Vekile'nin kararnamesi, Maliye Vekaleti'nden Defterdarlık aracılığı ile Şehremaneti'ne gönderilmişti. Maliye Vekaleti'nin talimatnamesi, Defterdarlığın yaklaşımı doğrultusunda bir çerçeve oluşturmuştu¹⁰⁵¹.

Yıldız Sarayı ile ilgili bu kiralama meselesi yılın sonlarında Meclis'e de yansımıştı. "*Bazı devairin senei haliye bütçelerine tahsisatı munzamma ilavesi ve muhtelif fasıl ve maddesi arasında münakale icrası hakkında Başvekaletten mevrut (1/767) numaralı kanun layihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası*"nın görüşmeleri sırasında ödenekler değerlendirilirken 20.000 liranın Milli Sarayların korunması için masraf olarak ayrılmasından yola çıkan Trabzon Mebusu Muhtar Bey, Maliye Vekili'ne Yıldız Sarayı hakkında soru yönelmişti. Muhtar Bey'in "*Hakikaten Yıldız Sarayı meselesi nedir?*"

---

¹⁰⁴⁸ "Defterdarlıkla Emanet Arasındaki İhtilaf", **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Evvel 1925 (No:576), s.4

¹⁰⁴⁹ "Şehremaneti-Defterdarlık İhtilafının Mahiyeti", **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1925 (No:578), s.2

¹⁰⁵⁰ "Sarayların İcarı", **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Evvel 1925 (No:581), s.2. Bu arada 13 Aralık 1925 tarihli bir kararname ile Şehremaneti'nin Yıldız Sarayı ve bahçeleri için yapacağı sözleşmenin bazı maddelerindeki değişiklikler onaylanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.78.4

¹⁰⁵¹ "Sarayların İcarı", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Evvel 1925 (No:582), s.3. *İkdam*, Heyet-i Vekile kararının 19 Aralık günü Maliye Vekaleti tarafından İstanbul Vilayeti Defterdarlığı'na gönderildiğini aktarmıştı. Habere göre Şehremaneti, Yıldız Sarayını kiraldıktan sonra şehrin başka bir yerinde bir sene zarfında büyük bir otel inşa ettirecekti. Çırağan Sarayı için de ayrıca kira verilecekti. Şehremaneti, Yıldız Sarayı için senelik 30.000 lira kira ödeyecekti. "Sarayların İcarı", **İkdam**, 20 Kanun-ı Evvel 1925 (No:10308), s.1

sorusuna¹⁰⁵² karşılık Maliye Vekili Hasan Bey, Milli Saraylar içinde Dolmabahçe, Beylerbeyi sarayları ile bunlara katılan Küçüksu Kasrı ile Haliç'teki Aynalı Kavak Köşkü'nün bulunduğunu, Yıldız Sarayı binasının ise mimari ve tarihi açıdan bir değer taşımadığını vurgulamıştı. Ayrıca Hasan Bey “Geçen sene ve bu sene içerisinde Yıldız Parkı ile Yıldız Sarayının denize kadar inerek buranın Şehremanetince bahçe, mesaire vesair bir surette bir şekle ifrağı ile İstanbul şehri için istifade edilmesi talep edildi. Heyeti Vekile kararı ile biz de buna muvafakat ettik. Muayyen bedeli icarla Yıldız Sarayının parkını ve hatta Çırağan Sarayı binası yapılmak üzere bu mukavele içerisine ithalini şart koyduk. (30.000) lira bedeli icarla Şehremanetine icare verdik” açıklamasını yapmıştı. Ayrıca 30.000 lira kiranın senelik olduğunu ve Feriye Saraylarının bu sözleşmeye dahil olmadığını belirtmişti¹⁰⁵³.

1926 yılının ilk günlerinde Mario Serra ile imzalanan sözleşmenin onaylandığı Şehremaneti'ne tebliğ edilmişti¹⁰⁵⁴. Fakat bu sözleşme de Meclis'in gündemine gelecekti. Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey, 18 Ocak 1926'da “İstanbul'da Maryosera isminde bir zata baht ve talih oyunları namıyla kumar oynatmak imtiyaz ve inhisarı verildiği hakkında Şehremanetine atfen vaki olan neşriyatın tekzip ve tashihi temenniyatına dair” bir önerge vermişti. Önerge Başvekalet'e havale edilmişti¹⁰⁵⁵. Yine Ocak sonunda rulet

---

¹⁰⁵² Muhtar Bey'in sorusundan önceki değerlendirmesi “... Milli Saraylar meyhanında Yıldız Sarayı vardır. Yıldız Sarayı gazetelerde aylardan beri Şehremanetine devrolunmuş, bir İtalyana kumarhane olmak üzere devrolunmuş, Yıldız Sarayı melabe olmak üzere devrolunmuş gibi şeyler deveran ediyor. Belediye bundan 150.000 lira varidat alacaktı, şu olacaktı diye birbirini nakız ve menfaati memlekete muvafık olmayacak şayialar deveran ediyor” cümlelerinden ibaretti.

¹⁰⁵³ Muhtar Bey'in “Bu icar dahilinde Yıldız Sarayı'nın Ortaköye giden yolun üzerindeki bütün teferruatı dahil midir?” sorusuna ise Hasan Bey “Efendim; malumu aliniz kanunda Feriye Sarayları kelimeleri vardır. Malumu alinizdir ki Çırağan'ın harem dairesine merbut olan üç feriyeye dairesi buna dahil değildir. Onlar Darüleytama tahsis edilmiştir. Darüleytamın kız ve erkek kısımları bunların içinde bulunuyorlar. Feriye Sarayları bundan dolayı tahliye edilmiş değildir. Yalnız Çırağan Sarayının yapılması mukavele ile meşruttur. Bir de yanındaki harem dairesi vardır. Verdiğimiz bina bunlardan mürekkeptir” karşılığını vermişti. **TBMM ZC**, C.20, I:28, 21.12.1341, s.214; “Meclis Müzakerati”, **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel 1925 (No:583), s.2

¹⁰⁵⁴ **Cumhuriyet**'e göre sözleşme çerçevesinde Yıldız Sarayları ile çevresindeki bahçeler, Çırağan Sarayı ve Feriye Dairesi Mario Serra'ya kiralanmıştı. Şehremaneti 30.000 liralık kira ücreti yanında temettü hissesi alacaktı. Altı ay içinde tadilat yapılarak Yıldız Sarayı'nın açılışı ilan edilecekti. Ayrıca Feriye Dairesi'nde bir otel ve Çırağan Sarayı'nda bir gazino binası inşa edilecekti. “Yıldız Sarayı”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Sani 1926 (No:597), s.2

¹⁰⁵⁵ İstanbul Şehremaneti sınırları içinde bu hakkın başkasına verilmemesi koşuluna vurgu ile başlayan önergede uygulama olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınmaya çalışılmış; ayrıca hukuksal durumu değerlendirilmişti. Böyle bir uygulamanın Şehremaneti'nin yetkisinde olmadığı dolayısıyla TBMM'nin bir değerlendirme yapması zorunluluğu üzerinde durulmuştu.

gibi talih oyunlarının oynandığı yerlere Türk vatandaşlarının girmemesi hakkındaki Falih Rıfkı'nın yasa teklifi Adliye Encümeni'nde kabul edilmişti¹⁰⁵⁶. Fakat bu önerge Dahiliye Encümeni tarafından reddedilecekti¹⁰⁵⁷ ki bu ülke genelinde kumar yasağı olarak yorumlanacaktı¹⁰⁵⁸.

Aynı sıralarda yani Ocak sonlarında, Şehremaneti ile Defterdarlık arasındaki sorun aşılamayınca, Defterdarlık Maliye Vekaleti'ne başvurarak talimat istemiş; Vekalet ise Yıldız ile Çırağan Saraylarının Şehremaneti'ne kiralanmasının ertelendiğini belirterek ona göre hareket edilmesini bildirmişti¹⁰⁵⁹. Bu erteleme üzerine Mario Serra'nın vekilleri Şehremaneti'ne müracaat ederek bilgi istemişler, Şehremini Vekili Şerif Bey ise bilgisi olmadığını ve bir süre beklemek gerektiğini söylemişti¹⁰⁶⁰. Sorun ancak 1926 Mart'ının ikinci yarısında çözülecekti. Nitekim Vekalet'ten alınan talimat doğrultusunda Defterdarlık 20 Mart'ta Şehremanetine sarayların Maliye Vekaleti'nden 30.000 liraya kiralanacağını ve yine 30.000 liraya Mario Serra'ya kiraya verilebileceğini bildirmişti. Mario Serra'nın temsilcileri de Şehremaneti'nden en kısa zamanda teslimin gerçekleştirilmesini istemişlerdi¹⁰⁶¹.

Mart sonlarına doğru Defterdarlık ile Şehremaneti bir sözleşme üzerinde uzlaşmışlardı. Buna göre Çini Fabrikası hariç Yıldız Bahçeleri içindeki bina (ve teferruat), Küçük Zabit Mektebi'nin bulunduğu bina dışında Çırağan Sarayı ile sarayın yanmamış bölümleri kiralanacaktı. Çırağan Sarayı, dış kısmı bozulmadan 5 senede bir gazinoya dönüştürülecekti. Bu süre zarfında Yıldız'daki saraylar gazino olarak idare edilecekti. Bunların asıl şekilleri, tarihi ve sanatsal değerleri korunacaktı. Çırağan Sarayı'nın bitişiğindeki bina otel yapılacaktı. Sigorta, inşaat ile yapılacak tesisat kiracıya ait olacak ve 30 sene

---

TBMM ZC, C.21, I:43, 18.1.1926, s.207-208; "Meclis Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 19 Kanun-1 Sani 1926 (No:611), s.2

¹⁰⁵⁶ "Türk Tebası ve Tali Oyunları", **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1926 (No:624), s.2. Falih Rıfkı Beyin (Bolu mebusu) 16 Kasım 1925'de Meclis'e gelen "*Bakara ve rulet gibi kumardan madud talih oyunları oynanan gazino, kulüp ve müessesata Türk Cumhuriyeti tabasının duhulünün meni hakkında*" ki kanun teklifi Layiha Encümeni'ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.19, I:9, 16.11.1341, s.125

¹⁰⁵⁷ **TBMM ZC**, C.22, I:58, 20.2.1926, s.242; "Kumar Salonlarına Türkler de Girebilecekler", **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1926 (No:635), s.2

¹⁰⁵⁸ "Kumar Memnuyyeti", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1926 (No:644), s.3

¹⁰⁵⁹ "Sarayların İcarı Tevhür ", **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1926 (No:624), s.2

¹⁰⁶⁰ "Yıldız ve Çırağan Sarayları Meselesi", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1926 (No:626), s.4

¹⁰⁶¹ Gazete bu kez Maryos Hera ismini kullanmıştı. "Artık Saraylar İhtilafı Kalmadı", **Cumhuriyet**, 21 Mart 1926 (No:672), s.4

sonunda hükümete devredilecekti¹⁰⁶². Birkaç gün sonra sözleşme taslağına Şale ve Merasim Köşklerindeki halı, soba gibi değerli eşyalara yönelik eklemeler yapılmıştı¹⁰⁶³.

Taraflar arasında genel bir uzlaşma sağlansa da sözleşmenin imzalanması ortaya çıkan pürüzler nedeniyle gecikecekti¹⁰⁶⁴. Basında bu pürüzlerin maddi konularda olduğu yönünde haberler çıkmıştı. Şehremaneti kirayı dört taksitte alacağı bir sözleşme imzalamıştı. Oysa Defterdarlık Ankara'dan aldığı talimat doğrultusunda kirayı bir kerede tahsil etmek istiyordu. Bu sorun da Ankara'ya ve dolayısıyla Maliye Vekaleti'ne taşınmış¹⁰⁶⁵ ve vekalet sözleşmenin imzalanması emrini 6 Nisan'da vermişti¹⁰⁶⁶. 11 Nisan'da sözleşme Şehremini Muhittin Bey tarafından imzalanarak Defterdarlığa gönderilmişti¹⁰⁶⁷. 12 Nisan'da ise Defterdar Ali Hikmet Bey tarafından imzalanmış ve tasdik için Katib-i Adliğe gönderilmişti¹⁰⁶⁸.

Uzun ve sorunlu bir süreç sonrasında saraylar 18 Nisan 1926'dan itibaren devredilmeye başlanmıştı¹⁰⁶⁹. Fakat bu kez de Şehremaneti ile Mario Serra arasında problem yaşanmış¹⁰⁷⁰ ve ancak 2 Mayıs 1926 günü sarayların Mario Serra'nın vekillerine teslim işlemleri tamamlanabilmişti. Mayıs başında Mario Serra da İstanbul'a gelmişti. Fakat o döneme kadar 20. Mektep ile Hilal-i Ahmer'in eşyaları nakledilmediğinden bu kısımlar teslim edilememişti. Ayrıca saraylardaki 22 çini soba ile eski eserlerden olan halılar Saraylar Müdüriyeti'nin korumasına alındığından Şehremaneti yazışmalar yapmak

---

¹⁰⁶² “Sarayların İcarı”, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1926 (No:676), s.4. *Cumhuriyet*, kiraya verilecek yerleri Çırağan Sarayı ve yanındaki Harem Dairesi, Yıldız Bahçeleri ile Şale ve Merasim Dairesi, Çadır Köşkü, Malta Köşkü ve Yeni Köşk olarak sıralamıştı. “Sarayların İcarı”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1926 (No:674), s.3

¹⁰⁶³ “Saraylar Mukavelesi Dün de İmzalanamadı”, **Cumhuriyet**, 28 Mart 1926 (No:679), s.4

¹⁰⁶⁴ “Saray İşi! Olduğu İçin mi Acaba Saraylar Mukavelesi Bir Türlü İmzalanamıyor”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1926 (No:683), s.2

¹⁰⁶⁵ “Saraylar Mukavelenamesi”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1926 (No:686), s.2

¹⁰⁶⁶ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1926 (No:689), s.3

¹⁰⁶⁷ “Bir Taraf İmzaladı”, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1926 (No:694), s.2

¹⁰⁶⁸ “Artık İş Katib-i Adle Kaldı”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1926 (No:695), s.2

¹⁰⁶⁹ “Sarayların Devr ve Teslimine Başlandı”, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1926 (No:699), s.2

¹⁰⁷⁰ “Saraylar Meselesinde Tekrar İhtilaf Çıktı”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1926 (No:701), s.2. Sarayların büyük kısmı devredilmekle beraber sorun ilkmektebin binası ile Hilal-i Ahmer eşyası bulunan Çırağan Sarayı'nın devrinde çıkmıştı. “Şehremini Bugün Ankara'ya Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1926 (No:706), s.3

durumunda kalmıştı. O günlerde Mario Serra vekilleri tarafından ilk ödeme Şehremanetine yapılmıştı¹⁰⁷¹.

Yıldız Sarayını kiralayan Mario Serra, saraylara ait halı, çini soba gibi bazı kıymetli eşyaları Emval-i Milliye'den kiralama girişiminde bulunmuş; Şehremaneti de bu talebi Ankara'ya aktarma kararı almıştı¹⁰⁷². Hükümet ise Yıldız Sarayı'nın parkı ile müstemilatındaki eşyanın Mario Serra'ya pazarlıkla kiralınması hakkında kararname çıkartmıştı¹⁰⁷³.

Yıldız Gazinosu 26 Eylül 1926 akşamı açılmış ve o gecenin hasılatı Darülaceze'ye bırakılmıştı¹⁰⁷⁴. Fakat gazinonun açılışından kısa bir süre sonra eleştiri ve şikayetler ortaya çıkmış; bu işletme İstanbulluları soyan bir kumarhane olarak nitelendirilmişti¹⁰⁷⁵. Böyle eleştirilerin sonrasında Mario Serra'ya ait Yıldız Sarayı'ndaki gazinonun kumarhanesine bir tebliğ yapıldığı ve Türklerin gazinoya alınmamasının istendiği haberi gazete sütunlarından kamuoyuna yansımıştı¹⁰⁷⁶. Kasım sonlarında “*Yıldız kumarhanesinin Türkiye sermaye ve iktisadiyatı için korkunc bir afet ve girdap halini aldığı*” ileri süren Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey (Soyak), Dahiliye Vekaleti'ne soru önergesi vermiş ve bu gelişme basına konu olmuştu¹⁰⁷⁷. Önerge TBMM'nin

---

¹⁰⁷¹ “Maryo Sera Geldi”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1926 (No:713), s.2. Gazetenin 26 Nisan baskısında 22. İlmekteb olarak geçmişti.

¹⁰⁷² “Yıldız Saraylarındaki Kıymetli Eşya”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1926 (No:760), s.2

¹⁰⁷³ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:20.51.6

¹⁰⁷⁴ “Yıldız Gazinosu Açıldı”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1926 (No:858), s.1,2. Aslında 1925 yılı sonlarında Yıldız Sarayı hakkındaki sözleşmede yol katedilmesinin paralelinde Yıldız Sarayı'nın Himaye-i Etfal yararına bir balo ile açılması düşünülmüş ve organizasyon için bir kurul oluşturulmuştu. “Yıldız Sarayı”, **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Evvel 1925 (No:563), s.3. 19 Kasım 1926 tarihinde Şehremaneti tarafından yine Yıldız'da benzer bir balo düzenlenmiş ve Darülaceze yararına kumarhane 10.000 lira kazanmıştı. “Yıldız Balosunda”, **Son Saat**, 20 Teşrin-i Sani 1926 (No:601), s.2. Mario Serra daha sonra bir anonim şirket kurmuş ve şirket nizamnamesi Ankara'ya gönderilmek üzere Ticaret Müdüriyeti'ne verilmişti. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Evvel 1926 (No:863), s.4. Açılıştan bir süre sonra eski Şehremini Emin Bey, Yıldız Gazinosu idare heyetinden istifa etmişti. “Emin Bey ve Yıldız Gazinosu”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Evvel 1926 (No:882), s.2

¹⁰⁷⁵ Yunus Nadi, “Yıldız Gazinosu!”, **Cumhuriyet**, 1 Teşrin-i Sani 1926 (No:891), s.1; “Milli Servet Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Sani 1926 (No:894), s.2. Eleştiriler, buranın insanları soyduğu yönünde idi. Ayrıca çok karlı bir iş olduğu; böyle karlı bir iş olmasından dolayı Şehremaneti'nin % 15'lik hisse almakla hata ettiği daha fazla alması gerektiği gibi çeşitli yaklaşımlar da vardı. Ancak bu eleştiriler aynı zamanda eski Şehremini Emin Beyi suçlayıcı bir yaklaşımı ifade ediyordu. “Yalnız Adam Soymakla Kalmıyorlar”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Sani 1926 (No:911), s.1,3

¹⁰⁷⁶ “İsabetli Bir Karar”, **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Sani 1926 (No:904), s.2. Türklerin gazinoya girmemelerini sağlamak için alınan önlemler 1927 Ocak ortalarında da basına konu olmuştu. Yunus Nadi, “Bir Prensib Meselesi”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1927 (No:971), s.1

¹⁰⁷⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:8.46.16; “Yıldız Kumarhanesi Aleyhinde Bir Sual Takriri”, **Cumhuriyet**, 30 Teşrin-i Sani 1926 (No:920), s.1

gündemine 1 Aralık'ta gelmiş ve Dahiliye Vekaleti'ne gönderilmişti¹⁰⁷⁸. 6 Aralık günü TBMM'de yaptığı açıklamada Dahiliye Vekili Cemil Bey, kurumun kanunlar çerçevesinde açıldığını, yine kanunlar çerçevesinde dikkatli bir şekilde yakından incelenerek denetlendiğini söylemiş ve "... açıldığı gündən itibaren - iki ay geçmiş olan bu müessesede memleket için muzır bir hadise olmadığı gibi bundan sonra da muzır faaliyete zemin olmasına da hükümetin hiçbir zaman müsaade etmeyeceğini teminen arz ederim" sözleriyle güvence vermişti¹⁰⁷⁹.

Mario Serra, maruz kaldığı eleştirilerle basın gündemini işgal etmeyi sürdürmüştü. Kamuoyundaki eleştiri ve suçlamalar; taahhütlerinin güç ve masraflı yönlerini gerçekleştirmeden önemsiz düzenlemelerle Yıldız'da oyun salonu açtığı, kolay para kazandığı çizgisindeydi. Basına göre kamuoyundaki bu suçlama ve eleştirilerin etkisiyle Mario Serra taahhütlerini tutmak zorunda kalmıştı. Nitekim gazetelerde, Çırağan Sarayı'nın tamiri ve modern bir otel haline getirilmesi (ki Yıldız Sarayı da aynı şartlarla ihale edilmişti) sürecinin 1926'nın son günlerinde başlatılacağı haberleri çıkmıştı¹⁰⁸⁰. Öte yandan 1927 Ocak sonlarında Çırağan Sarayı'nın Mario Serra'ya teslimi için Şehremaneti'nde bir komisyon kurulacaktı¹⁰⁸¹. Mario Serra ise Çırağan Sarayı'nın inşaatına Mayıs ayında başlamış ve aynı zamanda sarayın inşaatını yapacak bir şirketi kurmak için uğraşmıştı¹⁰⁸². Fakat sonunda basının gündeminden hiç düşmeyen Yıldız Gazinosu'nun kumar salonu, 1927 Eylül'ünde başında Müdde-i Umumi Nazif Bey'in bulunduğu bir ekip tarafından kapatılacaktı¹⁰⁸³.

---

¹⁰⁷⁸ Sinop Mebusu Recep Zühtü Beyin önergesi: "Yıldız kumarhanesi hakkında hükümetçe itihazi muktazi tedabirin neden ibaret olduğuna dair şifahi sual takriri". **TBMM ZC**, C.28, I:11, 1.12.1926, s.3. Önergede, üreticilerin burası nedeniyle büyük zararlara maruz kaldığı belirtilmiş ve korkunç bir durum yaratan kuruluşun ortadan kaldırılması için hükümetin harekete geçmesi istenmişti. **TBMM ZC**, C.28, I:12, 6.12.1926, s.22. Tam da o günlerde 30 Kasım 1926'da Şehremini Muhittin Bey Ankara'ya yola çıkmıştı "Şehreminimiz Gitdi", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1926 (No:921), s.1

¹⁰⁷⁹ **TBMM ZC**, C.28, I:12, 6.12.1926, s.22-23; "Dahiliye Vekilimiz Millet Meclisine Teminat Verdi", **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1926 (No:927), s.1

¹⁰⁸⁰ "Tenkidatın Tesirat-ı Şifabahşası", **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1926 (No:925), s.1

¹⁰⁸¹ "Çırağan Sarayı", **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Sani 1927 (No:978), s.2. Beşiktaş'ta bulunan Sinanpaşa, Mihrimah, Barbaros mekteplerinden Mihrimah mektebinin Mario Serra'ya devri kararlaştırılmıştı. Ayrıca üç okulun öğrencilerinin iki okula dağıtılması da uygun bulunmuştu. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1927 (No:1047), s.3

¹⁰⁸² "Çırağan Sarayı'nın İnşasına Başlandı", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1927 (No:1092), s.2

¹⁰⁸³ "Yıldız Gazinosu", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1927 (No:1202), s.1,2; "Günün Dedikodulu Mevzuu", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1927 (No:1203), s.1,2. 1927 Ağustos ortalarında Hidiv

Saraylar sorununun karmaşık ve zor yönlerini, buralardaki eşyaların ne yapılacağına yanısıra bu binaların kullanılması meselesi oluşturmuştu. Bu problemlerin çözüm yolları içinde eşyaların müzelere kaydırılmasının yanında sarayların müzelere dönüştürülmesi de düşünülmüştü. Dolayısıyla saray eşyalarının müzelere aktarılması çalışmalarıyla birlikte sarayları müzeye dönüştürme ya da bazı müzelerin saraylara taşınması yönündeki projeler kaçınılmaz bir şekilde müzeleri ve Türkiye’deki müzeciliği saraylar sorununun içine çekmişti. Üstelik Ankara-İstanbul ikilemi az ya da çok Ankara’nın hep ciddiyle yaklaştığı Türkiye’deki müzeciliği ve gelişimini etkilemişti.

Ankara cephesi müzeciliğe yönelik ilgisini ve verdiği önemi, Milli Mücadele’nin oldukça erken bir döneminde sergilemişti¹⁰⁸⁴. Üstelik saraylarla ilgili eşya ve binaların kullanımı gibi çeşitli sorunların yaşandığı Cumhuriyet’in ilk yılları aynı zamanda yeni bir müzecilik anlayışının alt yapısının hazırlandığı bir süreçti¹⁰⁸⁵. Nitekim Ankara’da Cumhuriyet’in ilk müzesi olan Etnografya Müzesi’nin temeli de 1925’te atılmıştı¹⁰⁸⁶. Ayrıca bu dönemde müzecilik açısından askeri müzelerde dahil olmak üzere hemen her alanda faaliyet gösterilmeye çalışılmıştı. 1923 Ekim başlarında basında çıkan Askeri Müze Müdürlüğü’ne eski Merkez Kumandanı Miralay Cevat Bey’in atandığı haberleri, Taşkışla’da yapılan çalışmalar ve diğer etkinlikler bu açıdan değerlendirilebilecek örneklerdi¹⁰⁸⁷.

Bankası Müdürü Şaban Bey’e Yıldız Kumarhanesi’ndeki hissesini çekmesi yönünde tebliğ yapıldığı şifre ile Ankara’ya bildirilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:12.72.27

¹⁰⁸⁴ TBMM’nin ilk hükümetinde, Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü’nün Maarif Vekaleti’ne bağlı olarak kurulması ve büyük zaferin ardından 5 Kasım 1922 tarihinde Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat başlığı ile yayınlanan genelge Ankara’nın müzeciliğe yaklaşımını ortaya çıkartan örnekler arasında idi. Önder, **a.g.m.**, s.63-65

¹⁰⁸⁵ Vedat Keleş, “Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.1-2 (2003), s.5; Önder, **a.g.m.**, s.65-70

¹⁰⁸⁶ Sabiha Tansuğ, “Ankara Etnografya Müzesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VI, S.18, Temmuz 1990, s.659-660. Maarif Vekili İsmail Safa Bey’in, Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle kurdurduğu Heyet-i İlmiye “Ankara’da bir Milli Müze kurulması ve buna bağlı olarak Türk Etnografya Müzesi’nin hemen açılması”ni çalışma programına almıştı. Önder, **a.g.m.**, s.64-65. Cumhuriyet’in aktardığına göre, 1924 Temmuz başlarında bu müze için İstanbul’da eski Türk hayatına ait eşyaların satın alınması kararlaştırılmış ve bunun için yeterli meblağın havalesi yapılmıştı. “Ankara’da Etnografya Müzesi”, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1924 (No:60) s.3. 1926 sonlarında ise Ankara’da inşa edilen müze binasının Sanayi-i Nefise Resim Mektebi’ne ve Resim Galerisi’ne ayrılması nedeniyle yeni müze binasının inşası için arsa bulma girişimleri söz konusu olmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:22.79.1. Etnografya Müzesi’nin inşası 1928 yılında tamamlanmıştı. Önder, **a.g.m.**, s.68

¹⁰⁸⁷ “Müze-i Askeri Müdürü”, **İkdam**, 3 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9519), s.3. 1924 Haziran başlarındaki gazete haberlerine göre Taşkışla ile eski Harbiye Nezareti arasındaki yazışmalar düzenlenerek Askeri Müze’ye nakledilmeye başlanmıştı. Edhem Ruhi, “Taşkışla Esrarı”, **İkdam**, 2 Haziran 1924 (No:9758), s.3. Taşkışla’da bulunan belgelerin tasnifine Haziran

Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nde¹⁰⁸⁸ de çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmişti. Üstelik bu müzeye bağlı gelişmeler, Ankara-İstanbul ikilemini ön plana çıkartan bir çizgi takip etmişti. Hanedanın ülkeden çıkarıldığı günlerde Evkaf-ı İslamiye Müzesi Meclis-i İdaresi -6 Mart 1924 örneğinde olduğu gibi-toplantılar yaparak gelen bazı kıymetli parçaların müzede sergilenmesine karar vermişlerdi¹⁰⁸⁹. Öte yandan 1924 Mayıs sonlarında Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin kaldırılacağı söylentileri yayılınca *Yenigün* bunları yalanlamıştı. Ayrıca gazete 1924 Bütçesi'nde müze ödeneği ayrıldığını fakat 1925 yılında Müze'nin Maarif Vekaleti'ne devrinin düşünüldüğünü yazmıştı¹⁰⁹⁰. Ancak söylentiler dinmemiş ve 1924 Haziran'ında İstanbul'daki Evkaf Müzesi'nin lağvedilerek, kitaplarının okullara, diğer eserlerin de başka müzelere nakledilmesi kamuoyunun gündemine taşınmıştı. Ayrıca 1925 senesinden sonra Evkaf Müzesi'nin, Maarif Vekaleti'ne nakledileceği haberleri canlandırılmıştı. Böyle bir dönemde bu müzenin değerli ve nadir eserlerden oluştuğunu belirten *Cumhuriyet*, Müze Müdürü Sami Bey'in konu hakkındaki görüşlerine yer vermişti. Müzenin ve içindeki minyatür koleksiyonu ile Türk halılarının değerine vurgu yapan Sami Bey, Umumi Müze'de Evkaf Müzesi'nin koleksiyonları için yeterli salon bulunmadığını ancak o müzeye ayrı bir şube ilavesi ile sorunun çözülebileceğini, buna da bir sebep olmadığını söylemişti. Bu arada Evkaf Müzesi'nin rehberi ve kataloğu bulunmadığını, ancak bu eksikliğin giderilmesi yönünde çalışmalar yapıldığını da

---

ayında da devam edilmişti. "Hürriyet'in İlanından Evvele Aid Tarihi Vesikalar", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1924 (No:32), s.2. Ayrıca Haliç'te bulunan Bahriye Müzesi'yle Askeri Müze'nin birleştirilerek Maçka Kışlası'na nakline karar verilmişti. Fakat Askeri Müze İdaresi masrafi nedeniyle bu taşınmayı ertelemek zorunda kalmıştı. Bu arada Bahriye Müzesi'nin Sultanahmet'teki eski Ziraat Nezareti'ne taşınması gündeme gelmişti. Bu düşünce biraz da Bahriye Müzesi'nin binasının şartlarının kötülüğünden ortaya çıkmıştı. Ayrıca saraylar ve müzelerdeki eski eserler arasındaki değerli tablolar için bir müze projesi ortaya çıkmıştı. "Yeni Bir Müze Tesisi Düşünüyor", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1924 (No:64), s.3. 1925 Temmuz'unda Vekil İhsan Beyin emriyle Bahriye Müzesi'nin halka açılması için çalışmalar başlatılmış ve 14 Temmuz'da Müze Müdür-i Umumisi Halil Beyle Asar-ı Atika Encümeni Katib-i Umumisi Ziya Bey'e müzenin ıslahı yönünde talimat gelmişti. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1925 (No:424), s.4. 1925 yazında Askeri Müze'de de faaliyet gösterilerek yenilenme çalışmalarına gidilmişti. "Askeri Müzede", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1925 (No:436), s.2

¹⁰⁸⁸ Evkaf Müzesi, İstanbul'da 27 Nisan 1914'te açılmıştı. Sonradan Türk-İslam Eserleri Müzesi adını taşıyacak olan bu müze İslami devir eserlerini içine almıştı. **İkdam**, 28 Nisan Efrensi 1914 (No:6172), s.1; **İkdam**, 29 Nisan Efrensi 1914 (No:6173), s.1; **İkdam**, 30 Nisan Efrensi 1914 (No:6174), s.1; Önder, **a.g.m.**, s.65

¹⁰⁸⁹ "Evkaf-ı İslamiye Müzesi", **İkdam**, 7 Mart 1924 (No:9674), s.3

¹⁰⁹⁰ "Evkaf Müzesi Hakkında", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1924 (No:21), s.2

belirtmişti¹⁰⁹¹. Bunların yanında Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin Ankara-İstanbul ikilemi içindeki yeri, daha önce üzerinde durulduğu gibi buradaki değerli eserlerin işgal günlerinde Ankara'ya gönderilmesine bağlı olarak önem kazanmakta idi. Sonra bu eşyalar geri gönderilmiş ve 1925'in ilk aylarında yerlerine konulmaları için çalışmalar yapılmıştı¹⁰⁹².

Ankara'da eski eserler için bir müze kurma hazırlıkları yapılırken bu kapsamda bütün yurttan çalışmalar başlatılmıştı. İstanbul'da ise bu açıdan pek bir araştırma yapılmaması ve sadece Asar-ı Atika Müzesi'nin karşısındaki Çinili Köşk'ün Asar-ı İslamiye Müzesi haline dönüştürülmesi kararlaştırılmıştı¹⁰⁹³. Bu karar uygulanarak müze Haziran 1925 ortalarında ziyaretçilere açılmıştı¹⁰⁹⁴. 3 Haziran 1925'te Heyet-i Vekile toplantısında Evkaf Müzesi idaresinin Asar-ı Atika Müzeleri Müdüriyeti'ne bağlanmasına karar verilmişti¹⁰⁹⁵.

Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesinde -ve genelde- müzecilikle ilgili çalışmaları 30 Kasım 1925 tarihli kanunla tekke ve zaviyelerin kapatılması da etkileyecekti¹⁰⁹⁶. Zaten yasadan önce 16 Eylül 1925 tarihinde tekke ve türbelerdeki sanatsal ve tarihsel değeri olan eserlerin müzelere nakli hakkında kararname çıkarılmıştı¹⁰⁹⁷. Tekke ve Türbeler Komisyonu'nun çalışmaları ve nakledilen eşyalarla birlikte, 1926 başlarından itibaren Süleymaniye'deki Evkaf-ı İslamiye Müzesi gelişmeye başlayacaktı. Sonuçta Süleymaniye'deki Evkaf Müzesi, kapatılan tekke ve türbelerden gelen eşyalarla daha da

---

¹⁰⁹¹ "Misli Olmayan Bir Müze", **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1924 (No:41), s.5

¹⁰⁹² "Evkaf-ı İslamiye Müzesinde", **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1925 (No:285), s.2. 14 Aralık 1924 tarihli Heyet-i Vekile toplantısında eski eserler için Ankara'da bir müze yapılması öngörülmüş ve bu eserlerden bozulma ihtimali olanların müze tamamlanuncaya kadar korunması amacıyla İstanbul'a nakledilmeleri kararı alınmıştı. "Heyet-i Vekile'de", **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (No:219), s.3

¹⁰⁹³ "Asar-ı Atika Taharriyatı", **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1925 (No:369), s.2. O günlerde Ankara'da müze inşaatı için ihale açılmıştı ve 1925 yılı içinde binanın bitmesi beklenmekte idi. "Ankara'da Bir Müze İnşa Edilecek", **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1925 (No:371), s.3. Ankara'da müze binasının inşaat çalışmaları sürerken, Maarif Vekaleti çevre illerdeki eski eserleri Eskişehir Kalesi'nde toplamaya başlamıştı. "Vilayattaki Asar-ı Atika Ankara'da Cem Olunuyor", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1925 (No:409), s.1

¹⁰⁹⁴ "Asar-ı İslamiye Müzesi Açıldı", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1925 (No:403), s.3

¹⁰⁹⁵ "Zeki Velidi ve Hamid Zübeyr Beyler", **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1925 (No:387), s.3

¹⁰⁹⁶ Kanunun çıkmasından sonra tekkelerdeki müzelik eşyalar Ankara'ya gönderilmiş ve tasnif edilmiştir. Bu eşyalar Cumhuriyet'in ilk müzesi olan Etnografya Müzesi'nin eserlerini oluşturacaktı. Daha sonra tekke eşyalarının mahalli müzelerde kullanılması kararı alınmıştı. Önder, **a.g.m.**, s.68-69; Çetin, **a.g.m.**, s.119

¹⁰⁹⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.59.5

zenginleşmişti. Bunun paralelinde sergi salonu sıkıntısını aşmak için binanın hemen yanındaki eski askeri elbise anbarı Müze'ye katılmıştı¹⁰⁹⁸.

12 Temmuz 1926 tarihinde “*Şark-i Kadim Asarı Müzesi*” -üç bölüm dışında- açılmış ve ilk gününde 79 kişi tarafından ziyaret edilmişti¹⁰⁹⁹. Aslında Asar-ı Atika Müzesi'ne Şark-ı Kadim Asarı Müzesi adıyla yeni bir kısım eklenmiş oluyordu ki bu kısmın Mısırlılara ait üç salonu açılmamıştı. Müzenin asıl bölümünde de çalışmalar sürdürülmüştü. 1926 Eylül'ünde de kapalı bulunan ve Roma, Yunan dönemlerine ait eserlerin bulunduğu en üst katın açılması için çalışmalar sürdürülüyordu. Bunun yanında müze heyeti, Topkapı Sarayı'nda Harem Dairesi'nin açılmasına yönelik bir proje yürütmekteydi. Ayrıca Topkapı Sarayı'nın depolarındaki çok değerli eserlerin sergilenmesi çabası söz konusuydu. Fakat böyle çalışmalar çabanın yanında verilecek ödeneklere de bağlıydı¹¹⁰⁰.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında biraz da Ankara-İstanbul ikileminin etkisiyle şekillenen bu müzecilik çizgisinin bir parçasını doğrudan doğruya saraylardaki eşyalarla buraların kullanımını meselesi oluşturmuştu. Zaten 16 Eylül 1925 tarihli bir kararname ile “*Saraylarda komisyon-ı mahsus tarafından*” tespit edilen ve Müzeler Müdüriyeti'nce incelenen eski değerli eserlerin müzelere nakledilmeleri kabul edilmişti¹¹⁰¹. Konu daha önce TBMM'ye de binaların müze olarak kullanılmalari açısından yansımıştı. 9 Mart 1924 tarihinde Sinop Mebusu Rıza Nur Bey “*Dolmabahçe sarayının*

---

¹⁰⁹⁸ *Cumhuriyet*, müzeye eklenen yanındaki binayı eski sarayhane olarak adlandırmıştı. “Evkaf-ı İslamiye Müzesi”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1926 (No:642), s.1 “Evkaf Müzesi”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1926 (No:725), s.2. 1926 yılında Evkaf-ı İslamiye Müzesi, Vakıflardan ayrılıp Maarif Vekaletine devredilerek Türk ve İslam Eserleri Müzesi adını almıştı. Çetin, **a.g.m.**, s.119

¹⁰⁹⁹ “Şark-i Kadim Asarı Müzesi Açıldı”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1926 (No:781), s.1. Daha önce Sanayi-i Nefise Mektebi olup Asar-ı Atika Müzesi'nin karşısında bulunan bina gereklilik üzerine Müze Müdüriyetine devredilmişti. 1926 baharına kadar ülke çapında toplanan eski eserler tasniflenerek bu binaya yerleştirilmişti. Buraya eski doğu eserleri konulduğundan adı Şark-ı Kadim Asarı Müzesi olmuştu. Farklı dillerde rehberler yazılmış ve açılışı için 1926 yazı planlanmıştı. “Asar-ı Kadim Müzesi”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1926 (No:706), s.2

¹¹⁰⁰ “Asar-ı Atika Müzesi'nde”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1926 (No:839), s.3. 1926 başlarında Asar-ı Atika Müzesi'nin bazı bölümlerinde yürütülen tamirat tamamlanmıştı. O sıralarda Asuri-Şark Kadim Müzesi'nin tamir ve düzenleme işlerinin de birkaç ay içinde bitmesi beklentisi hakimdi. Yine aynı günlerde Topkapı Sarayı'nda Harem bölümündeki kule ile Kubbealtı'nın tamiri bitmişti. Ağalar Camii'nde kurşun işleri yapılarak bir kütüphane kurulmuştu. 1925 Kasım ve Aralık aylarında Eski Eserler Müzesi 1417, Topkapı Sarayı 961, Çinili Köşk (Asar-ı İslamiye ve Millîye Müzesi) 808 ve Yedikule 200 kişi tarafından ziyaret edilmişti. “Müze ve Topkapı Sarayı'nın Tamirata”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Sani (Ocak) 1926 (No:606), s.3

¹¹⁰¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.58.20

müze yapılmak üzere *Maarif Vekaletine devri ve Topkapı sarayının müze halinde halka açılmasının*” temini hakkında önerge sunmuştu. Bu önerge Başvekalet’e aktarılmıştı¹¹⁰².

Topkapı Sarayı’nın mevcut eşyası ile birlikte 3 Nisan 1924’te müze olarak hizmete açılması kararlaştırılmıştı¹¹⁰³. Saray, aşama aşama müze haline getirilerek -Ekim 1924’te olduğu gibi- belirli bölümleri Pazar, Salı, Perşembe günleri saat 13.00’den 17.00’a kadar yarım lira (50 kuruş) giriş ücreti ile ziyarete açılmıştı¹¹⁰⁴. Saraylardaki gereksiz eşyaların ise satılması planlanmıştı¹¹⁰⁵. Ayrıca Maliye Vekaleti’nin emri ile İstanbul Defterdarı Ali Hikmet Bey sarayları gezerek denetim ve incelemede bulunarak Vekaletе gönderilmek üzere raporlar hazırlamıştı. Bu dönemde sarayların idaresi için İdare-i Umumiye (Genel Müdürlük) kurulması gündeme gelmişti¹¹⁰⁶. Aynı sıralarda Topkapı Sarayı’nın mahzenlerinde eski Hazine-i Hassa’ya ait bazı kayıtlara rastlanmış ve bunların tasnifi mecburiyeti nedeniyle komisyon eşya tesbit işini tamamlayamamıştı¹¹⁰⁷.

Temmuz 1925 itibariyle Topkapı Sarayı’nın açılmayan kısmı Harem Dairesi idi ki bunun sebebi tamir ihtiyacı ve gerekliliğiydi. Bununla birlikte sarayın açılışından itibaren ziyaretçi sayısı 4.000 kişi civarında idi. Hasılat ise giriş ücreti 50 kuruş olduğundan 2.000 lira kadardı. Yaz ortalarında basılan Türkçe rehberler bitmiş, Fransızcalardan ise sınırlı sayıda kalmış bundan dolayı ikinci basımlarının yapılması öngörülmüştü. Bununla beraber ziyaretçi sayısının azlığı kamuoyunda şaşkınlıkla karşılanmıştı¹¹⁰⁸. Saraydaki tamirat

---

¹¹⁰² **TBMM ZC**, C.7, I:7, 9.3.1340, s.203

¹¹⁰³ Çetin, **a.g.m.**, s.118. Vedat Keleş’in çalışmasında 1 Nisan tarihi verilmiştir. Keleş, **a.g.m.**, s.5

¹¹⁰⁴ Türkçe ve Fransızca rehberlerle resimli broşürler hazırlanmıştı. “Topkapı Sarayı’nın Müze Haline İfrağı”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1925 (No:329), s.4. 7 Nisan 1925 günü Muvazene-i Umumiye Kanunu’nun görüşmeleri sırasında “*Topkapı müzesiyle diğer Saraylardan ellişer kuruş ve diğer müzelerden onar*” kuruş giriş ücreti alınması öngörülmüştü (Madde 5). **TBMM ZC**, C.17, I:96, 7.4.1341, s.138; “Meclis’de Muvazene-i Umumiye Kanunu’nun Müzakeresi”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1925 (No:332), s.3

¹¹⁰⁵ “Saraylardaki Lüzumsuz Eşya Satılacak”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1925 (No:332), s.4

¹¹⁰⁶ “Sarayların İdaresi”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1925 (No:340), s.4. İstanbul Vilayeti Defterdarı Ali Hikmet Bey, Yıldız, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Saraylarını gezmiş; buraların komisyonlar tarafından iyi derecede korunduğunu belirlemişti. Bu incelemeler bittikten sonra raporunu Ankara’ya gönderecekti. “Defterdar Beyin Beyanati”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1925 (No:333), s.3. 12 Nisan günü de İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey, Meclis-i Umumi-i Vilayet ve Saraylar Komisyonu üyesi Haydar Bey ile Beylerbeyi Sarayı’nı gezmişti. “Küçük Haberler”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1925 (No:337), s.4

¹¹⁰⁷ “Küçük Haberler”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1925 (No:337), s.4

¹¹⁰⁸ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1925 (No:417), s.4

1925 sonbaharında da sürmüş, yeni bölümlerin açılması için hazırlıklar yürütülmüştü. 1925 Mart'ından itibaren Kasım ayına kadar Topkapı Sarayı'nı 9515 (Müze'yi ise 14.000) kişi gezmişti¹¹⁰⁹. Müze haline getirilen Topkapı Sarayı'nın önündeki meydana 1925 yazında çevre düzenlemesine gidilmişti¹¹¹⁰. Topkapı Sarayı'nda 1926 Şubat'ında iki salondan oluşan bir Çini Müzesi açılmış¹¹¹¹, 23 Ocak 1927 tarihinde ise Hazine Dairesi'nin müzeye dönüştürülmesi tamamlanmıştı¹¹¹².

Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesi örneğinin yanında saraylar meselesine bağlı olarak -ilginçtir genelde sarayların müze yapılması düşünülmüşse de- buralardan müzelerin nakledilmeleri de söz konusu olmuştu. İstanbul Şehremaneti'nin sarayları özel bir girişimciye kiralama çabaları ve bir sözleşmenin imzalanması, Çırağan Sarayı civarında bir daireye yerleştirilen Ziraat Müzesi'nin bulunduğu yerden kaldırılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştı¹¹¹³. Ziraat Müzesi'nin Baltalimanı'nda kiralanacak Ferit Paşa'nın köşküne nakledilmesi kararlaştırılmıştı¹¹¹⁴. Çırağan Sarayı'nın kiralanması nedeniyle orada bulunan Hayvanat Müzesi'nin de Yıldız'daki eski yerine, Hayvanat Bahçesine nakledilmesi uygun bulunmuştu¹¹¹⁵.

Sonuçta siyasal açıdan Ankara-İstanbul ikileminin bir uzantısı olan saraylar sorunu, buralardaki eşyaların belirlenmesi ve sayımı, bu eşyalarla birlikte saray binalarının verimli bir şekilde kullanılması gibi problemlerden oluşmuştu. Üstelik saraylar, Ankara-İstanbul ikileminin müzecilik ile kesişme noktası durumunda idi. Çünkü saraylar -en azından bir kısmı- bina ve eşya

---

¹¹⁰⁹ Topkapı Sarayı için 50 kuruş olan giriş ücreti müzede 10 kuruştur. "Topkapı Sarayı'nda", **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Sani 1925 (No:544), s.4

¹¹¹⁰ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1925 (No:473), s.4; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1925 (No:474), s.3

¹¹¹¹ "Çini Müzesi Açıldı", **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1926 (No:634), s.2

¹¹¹² "Topkapı Sarayının Hazine Dairesi Açıldı", **Cumhuriyet**, 24 Kanun-ı Sani (Ocak) 1927 (No:975), s.1,2

¹¹¹³ "Ziraat Müzesi", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1926 (No:691), s.2. Ziraat Müzesi, 2 Aralık 1924 tarihli bir kararname ile Çırağan Sarayı'nda Harem Dairesi'nin iki bölümüne yerleştirilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.59.2

¹¹¹⁴ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1926 (No:722), s.3; "Ziraat Müzesi", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1926 (No:724), s.3. Ziraat Vekili Sabri Bey, 26 Mayıs 1926'da İstanbul'da iken Ziraat Müzesi'ni gezmiş ve geliştirilmesi üzerinde durmuştu. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1926 (No:737), s.3. Maarif Vekili Necati Bey ise İstanbul Maarif Heyet-i Teftişyesi'nin toplantısına katılmıştı. Bu görüşmelerde, Baltalimanı'ndaki Damat Ferit'in yalısının okul olup olmayacağı üzerinde durulmuştu. Görüşmeler sırasında binanın kız ve erkek iki gece mektebi olabileceği değerlendirilmişti. "Maarif Vekili", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1926 (No:738), s.2

¹¹¹⁵ "Çırağan Sarayı'ndaki Hayvanat Bahçesi", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1926 (No:712), s.4

açısından Cumhuriyet'in kuruluş sürecindeki müzecilik çalışmalarına katkıda bulunmuş, hatta böyle çalışmaları beslemiştir.

Bir başka açıdan yaklaşıldığında, Mustafa Kemal Paşa, Ankara-İstanbul ikileminin ortadan kalkmasını sağlayan eski başkent İstanbul'u ziyaretinde Dolmabahçe Sarayı'nda kalmıştı¹¹¹⁶ ki bu da aslında saraylar üzerindeki başka bir kesişme noktasını ifade etmesi bakımından ilginçti.

3-Osmanlı Kadrolarıyla Hesaplaşma ve 150'likler

Milli Mücadele yıllarında İstanbul ve İstanbul'a bağlı çeşitli çevrelerin etkinlikleriyle Anadolu'ya karşı yürütülen faaliyetler siyasal açıdan Ankara-İstanbul ikileminin hem kaynağını oluşturmuş, hem de bu çelişkiyi şekillendirmişti. Böyle bir kaynak ve etkileşimden yola çıkıldığında Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasından sonra yeni bir yapılanmaya gidilirken taraflar arasında bir hesaplaşma ya da bir tasfiyenin gerçekleşmesi doğal ve kaçınılmazdı. Üstelik Ankara cephesinde bu hesaplaşma düşüncesi 1921 yılı başlarından itibaren gözlemlenmekteydi¹¹¹⁷. Zafer'den sonra Ankara'nın tasfiyesi büyük ölçüde orduda, mülki idarede ve 150'likler olarak bilinen Lozan Barış Antlaşması'nın eklerinde yer alarak genel af dışında tutulanlar üzerinde gerçekleşecekti. Üstelik Milli Mücadele karşıtı kesimlerle hesaplaşmanın merkezinde İstanbul oturduğundan tasfiye büyük ölçüde burayı etkileyecekti.

---

¹¹¹⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın gezisi münasebetiyle Beylerbeyi Sarayı'na yönelik birtakım tadilat kararları alınmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:26.55.10

¹¹¹⁷ 1921 yılında ortaya çıkan hesaplaşma isteğinin altında daha sonra 150'likler olarak adlandırılacak Ankara ve Anadolu karşıtlarından oluşan çekirdek bir grubun varlığı yatıyordu. Nurşen Mazıcı, "Af Yasalarında 150'likler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.55, S.1 (Ocak-Mart 2000), s.80; Mehmet Noyan, **Milli Mücadelede Yüzellilik Olayı ve Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007, s.35-36; Şaduman Halıcı, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 1998, s.17-18. TBMM'de İstanbul'a verilecek avans hakkındaki 6 Aralık 1922 tarihli görüşmeler sırasında bazı mebuslar Milli Mücadele karşıtı memurlara maaş verilip verilmeyeceğini sorgulamışlardı. **TBMM ZC**, C.25, İ:151, 6.12.1338, s.212-213,235. Konu, 9 Kanunuevvel 1338 tarihli Avans Kanununa müzeyyel kanun layihasının görüşmelerinde de gündeme gelmişti. **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.254-255,259-260,277-282. *Tevhid-i Efkar*, İstanbul'un işgalci güçlerden kurtarıldığı günlerde "İstanbul'un Tathiri ve Hainlerin Tecziyesi" başlığı ile şehirde (tasfiyeyi oldukça aşan) bir temizlik gerçekleştirileceği haberini vermişti. Aslında bu haberle bağımsızlık için faaliyet gösteren bazı kesimlerin düşünce ve istekleri de yansıtılmıştı. "İstanbul'un Tathiri ve Hainlerin Tecziyesi", **Tevhid-i Efkar**, 7 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3848-820), s.3

Ankara'nın tasfiye sürecine hangi noktada başladığını Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa (Özalp) 24 Eylül 1923 tarihinde TBMM'de açıklamıştı. Askeri kadroların tasfiyesi ile ilgili yasa tasarısının gizli oturumdaki görüşmeleri sırasında Kazım Paşa şu konuşmayı yapmıştı: *“İstanbul’u biz işgal eder etmez. İstanbul’daki zabitanın vaziyetlerini tespit için orada bir heyet teşkil ettik ve bunların bütün zabitanı yekdiğerlerine iltimas yapmasınlar düşüncesi ile Anadolu’ya gönderdik. Heyet-i Tahkikiye hep Anadolu’dan gönderilen zabitanın müteşekkildir ve bunların İstanbul’da muhakemeleri belki bazı tesirler tahtında iyi olmaz diye divanı harbleri Adapazarı’na ve İzmir’e naklettik. Yani İzmir’de erkan, Adapazarı’nda ümera Divanı harbleri tesis ettik. Bu divanı harbler Anadolu’da bulunan zabitanın teşkil olunmuştur. İstanbul’da bulunan zabitanın hiç birisi bu divanı harblere dahil olmamıştır. Divanı harbler ve İstanbul’a göndermiş olduğumuz heyet bunları tasnif etti... divanı harb bir kısmını tecziye etti, bir kısmını tebrie etti. Tutmuş olduğumuz esas ve Müdafaa-i Milliye’nin de divanı harblere vermiş olduğu talimatta İngiliz muhibleri, Nigehban gibi cemiyetlere giren ve kuvayı milliye aleyhinde münferiden veyahut müştereken harekette bulunanlar asi addolunur ve asiler hakkında ceza kanunnamesi hangi cezayı gösteriyorsa o cezayı veriniz dedik. Divanı harbler bu esas üzerine, yani asi addederek bu cezayı tespit etti”*.

Kazım Paşa'nın bu sözleri İstanbul'da ilk işin Milli Mücadele karşıtları ile hesaplaşmak olduğunu gösteriyordu¹¹¹⁸. Zaten konu 1922 sonlarında Meclis'e de gelmişti. 13 Aralık 1922'de İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'in *“Nigehbancı, Kızılhançerci ve Kuvayı İnzıbatıyeci zabitan ile hizmeti vataniyeye icabet etmiyen erkan, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriye'nin muhakeme edilmelerine dair”* kanun teklifi Layiha Encümeni'ne

---

¹¹¹⁸ Kazım Paşa'nın anlatımına göre Divan-ı Harplere verilen 1.600 kişiden büyük çoğunluğunun yargılaması bitmiş ve buna rağmen ancak 20-40 kişi mahkum olmuştu. Bu sonucun rahatsızlık yarattığı anlaşılmaktadır. Zaten bu rahatsızlıktan dolayı söz konusu kararlar yeniden hukukçulara inceletilecekti. **TBMM GZC**, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.289-290. Şaduman Halıcı, -Gizli Celse Zabıtlarını kaynak göstererek- yaklaşık 4.000 kişinin yargılandığını ve 3.800 kişinin beraat ettiğini kaydetmiştir. Halıcı, **a.g.t.**, s.29, dipnot 90. Bu arada belirtmek gerekir ki, İzmir, Adapazarı ve İzmit gibi şehirler Mustafa Kemal Paşa'nın çeşitli kereler bulunduğu yerler arasındaydı. Mustafa Kemal Paşa, Adapazarı gezisini, İstanbul'un kurtarılmasından önce 12-24 Haziran 1922 tarihlerinde gerçekleştirmişti. Ayrıntılar için Bkz.: Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, 2.bs., İstanbul, Der'in Yayınları, 2009. 1923 Ocak ayında da Mustafa Kemal Paşa, İzmit'e gelmiş ve İstanbul basın

gönderilmiş¹¹¹⁹ ve 23 Aralık 1922 tarihli oturumda yasa tasarısının “şayanı müzakere olduğu” yönündeki encümen mazbatası değerlendirilmişti. Ardından tasarı Müdafaa-i Milliye Encümeni’nden başlayarak sırasıyla encümenlere havale edilmişti¹¹²⁰.

Ankara’daki -1922 sonlarına kadar inen- tasfiye yönündeki bu hareketlilik, Lozan Barış Antlaşması’nın ortaya çıkardığı yasal sorunlar nedeniyle ancak 1923 sonbaharında şekillenmiş¹¹²¹ ve hükümetin hazırladığı

---

temsilcileri ile görüşmüştü. Görüşmeler hakkında Bkz.: Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1996

¹¹¹⁹ Aynı gün İstanbul Hükümeti tarafından Mütareke devrinde muvazzaf hizmete nakledilenlerin (mütakait ümera, zabitan ve mensubin-i askeriye) maaşları hakkında yine Ali Rıza Bey’in bir yasa önerisi Meclis’e gelmiş ve Layiha Encümeni’ne gönderilmişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:155, 13.12.1338, s.339,348. Layiha Encümeni tarafından görüşülmeye değer bulunan Ali Rıza Bey’in yasa teklifi, 20 Aralık’ta Müdafaa-i Milliye Encümenine havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:159, 20.12.1338, s.464,474. Ali Rıza Bey’in yasa teklifinin “*tadilen kabul edildiğine ve mevaddı saireye takdimen ve müstacelen müzakeresi lüzumuna dair Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatası*” 27 Aralık günü ruznameye alınmıştı. **TBMM ZC**, C.25, İ:163, 27.12.1338, s.55. 29 Ocak 1923’te ise Müdafaa-i Milliye Vekaleti’nin “*Mütarekeden sonra orduya alınan mütakait zabitan hakkındaki layihanın müstacelen müzakere edilmesine dair*” tezkeresi TBMM’ye gelmiş ve kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.27, İ:183, 29.1.1339, s.37-38. Fakat Ali Rıza Bey’in yasa teklifi, 13 Ekim 1923 tarihinde ruznameye alınmıştı. **TBMM ZC**, C.2, İ:35, 13.10.1339, s.616,618. TBMM’deki 27 Aralık 1923 tarihli görüşmelerde “*Müdafaa-i Milliye Vekaleti, ...15.3.1339 tarihli Heyeti Vekile Kararnamesiyle bu muameleyi tatbik ve icra eylemiş*” olduğunu değerlendiren Müdafaa-i Milliye Encümeni’nin mazbatası kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.4, İ:75, 27.12.1339, s.505-513

¹¹²⁰ **TBMM ZC**, C.26, İ:161, 23.12.1338, s.7; **TBMM ZC**, C.26, İ:163, 27.12.1338, s.52,55. 30 Aralık 1922 tarihinde ise Ömer Lütfi Bey (Karahisarı Sahib mebusu) iki yasa tasarısının ruznameye alınması için takrir vermişti. Bu tasarılar, Mütareke devrinde İstanbul Hükümeti’nce muvazzaf hizmete nakledilen emekli subaylar hakkındaki kanun teklifi ile Nigehbanı Kızılhançerci ve Kuva-yı İnzibatiyeciler subaylar hakkındaki yasa teklifiydi. Ömer Lütfi Bey, Meclis’teki konuşmasında açıkça hesaplaşmanın yapılması gerektiğini “*Onların maaşları kat’edilsin, bunların cezayı sezaraları verilsin; divanı harblerde cezayı sezaraları görsünler*” sözleri ile ifade ederken, Ali Rıza Bey ise bunların çoğunluğunun İstanbul’da olduğunu belirtmişti. Bu takrir, Meclis tarafından kabul edilmemişti. **TBMM ZC**, C.26, İ:165, 30.12.1338, s.104-106

¹¹²¹ Mete Tunçay, yeni bir devletin eskisinden devraldığı askeri ve mülki kadrolarda tasfiyeye gitmesinin doğal olduğunu, bu ayıklamada kullanılan kriterlerin yeni yönetimin hem geçmiş deneyi nasıl değerlendirdiğini, hem de geleceğe yönelik özlem ve beklentilerini gösterecek nitelikte olduğunu belirtmiş, yine bu çerçeve içinde Türkiye’nin yasal bir güçlüklerle karşı karşıya olduğunu hatırlatmıştı. Çünkü Lausanne Barış Antlaşması’nın eklerinden VIII. (24 Temmuz 1923 tarihli Affi Umumiye Müteallik Beyanname ve [150’likleri ayrı tutan]) Protokol ile Türkiye ve Yunanistan, savaş yıllarındaki askeri ve siyasal tutumlarından ötürü hiç kimsenin “*izaç ve tazip*” edilmeyeceği konusunda karşılıklı söz vererek, genel bir af çıkartma yükümlülüğünü üstlenmişlerdi. Bu yükümlülük, 16 Nisan 1924’te çıkartılan Affi Umumi Kanunu ile Türkiye tarafından karşılanmıştı. Fakat bu güçlüklerle rağmen Türkiye daha savaş sırasında kamuda görevlendirileceklere ulusal hedeflere hizmet, karşı hareketlere karışmama ve düşmanla işbirliği yapmama koşullarını getirmişti. Nitekim İcra Vekilleri Heyeti, Memaliki Meşgule Memurları Hakkında Olunacak Muamele’ye ilişkin 18 Ocak 1922 tarih ve 1328 numaralı kararnamesinde, bu gibi kimseler için “*amali milliyeye ettikleri hizmetlerine nazaran istihdamı dairi iadesinin kararına vabestedir*” hükmünün altını çizmişti. Daha sonra bu kararnameyi “*tavzihan*”, İşgal Mıntıkasında Memuriyetlerine Devam veya Demuriyet Kabul Edenlerin veya İşgal Esnasında İstanbul Hükümeti’nce Tayin Olunanlarından İstirdatta İstihdam Olunamayacakları Hakkında 5 Eylül 1922 tarih ve 1810 sayılı bir kararname çıkartılmıştı. Ancak bu hüküm sert bulunduğundan üç hafta sonra bir istisna eki getirilmiş ve

yasa tasarısıyla TBMM'ye taşınmıştı. Tasarı 20 Eylül 1923 tarihinde gizli oturumda görüşülmeye başlanmıştı.

Askeri alanda tasfiyeyi düzenleyecek 347 numaralı “*Mücadele-i Milliye’ye İştirak Etmeyen ve Hududu Milli Haricinde Kalan Erkan Ümera ve Zabitan ve Memurin ve Mensubin-i Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleyi ve Cidali Milliye’ye İştirak Edenlerin Tekâüd Müddetlerinin Sureti Hesabını Natık Kanun*” 25 Eylül 1923 tarihinde kabul edilmişti¹¹²². Bu arada Eylül sonlarında yasa ve içeriği hakkında bazı yayın organlarında haberler çıkmıştı¹¹²³.

Yasanın ilk maddeleri, Ankara-İstanbul ikilemi çizgisinde gerçekleştirilecek tasfiyeyi doğrudan kapsayacak nitelikte idi¹¹²⁴. Nitekim

---

Mücbir Sebeplere Binaen İşgal Altında Bulunan Mahallerde Kalan Memurin ve Muallimin Hakkında 28 Eylül 1922 tarih ve 1865 numaralı Müzeyyel Kararname çıkartılmıştı. 27 Ocak 1923 tarih ve 336 numaralı bir Heyet-i Umumiye Kararında ise “*Memaliki müstahlasa memurininin istihdamı için (caizülistihdam) olmasından başka bir şarta lüzum olmadığına karar verildi*” denilmektedir. Tunçay, bununla önceki kısıtlamaların kaldırıldığının düşünülebileceğini fakat işe almalarda siyasal nedenlerle ayıklama yapmaya devam edildiğinin anlaşıldığını kaydetmektedir. Mete Tunçay, “Heyeti Mahsusalar (1923-1938), Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması”, **Armağan, Kanun-u Esasi’nin 100. Yılı**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978, s.308-309, dipnot 3. Mete Tunçay’ın bu makalesi farklı iki eserde yer almıştır. Bunlar: 1. Mete Tunçay, **Bilineceği Bilmek**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983, s.132-160. 2. Cemil Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.45-68. Bu çalışmada, diğerleri ile karşılaştırılarak, genellikle “*Kanun-u Esasi’nin 100. Yılı*” adlı “*Armağan*”daki makalesi referans olarak kullanılmıştır.

¹¹²² Öneri 20 Eylül’de gizli oturumda görüşülmüş ve beş gün sonra açık bir oturumda kabul edilmişti. Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.309. “*Cidali Milliye iştirak etmeyen ve Türkiye’den ayrılan mahallerde muhtelif suretlerle kalan ve İstanbul’ca kayıtları terkin edilen erkan, ümera, zabitan ve mensubini askeriyenin terkin kayıtları hakkında layihai kanuniye*” 14 Ağustos 1923’te Müdafaa-i Milliye Encümeni’ne gönderilmişti. **TBMM ZC**, C.1, İ:4, 14.8.1339, s.49,52. Tasarı ve mazbatalar TBMM’de 12 Eylül’den itibaren işlem görmeye başlamış ve 19 Eylül’de Meclis’in gündemine gelmişti. **TBMM ZC**, C.2, İ:17, 12.9.1339, s.30,38; **TBMM ZC**, C.2, İ:21, 19.9.1339, s.215. Fakat görüşmeler 20 Eylül’de gizli olarak başlamıştı. **TBMM ZC**, C.2, İ:22, 20.9.1339, s.217,220; **TBMM GZC**, C.4, İ:22, 20.9.1339, s.233-258; **TBMM GZC**, C.4, İ:23, 22.9.1339, s.259-281; **TBMM GZC**, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.283-312; **TBMM ZC**, C.2, İ:25, 25.9.1339, s.238-242; **Resmi Ceride**, 2 Teşrin-i Evvel 1339 (Sene:1, No:28), s.1

¹¹²³ “Milli Mücadeleye İştirak Etmeyen Zabıtlar”, **Vatan**, 23 Eylül 1923 (No:161), s.3; “Zabıtana Aid Müzakerat İtmam Edildi”, **Vatan**, 25 Eylül 1923 (No:163), s.3; “Mücadeleye İştirak Etmeyenler”, **Tevhid-i Efkâr**, 27 Eylül 1923 (No:3838-810), s.3. **Vatan**, 9 Ekim tarihinde yasayı yayınlamıştı. “Mücadele-i Milliye’ye İştirak Etmeyen Zabıtlar”, **Vatan**, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:177), s.2. **Tevhid-i Efkâr** ise yasanın yedi maddesini bir ay sonra, 20 Ekim’de yayınlamıştı. “Mücadele-i Milliye’ye İştirak Etmeyen Zabitan Hakkında Kanun”, **Tevhid-i Efkâr**, 20 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3861-833), s.2

¹¹²⁴ “*Madde 1: İstanbul ve vilayati müstahlasa ile Türkiye haricinde kalarak, Milli Mücadele’ye iştirak etmeyen, berri, bahri ve havai ve jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekaid ve ihtiyat bilmumum erkan, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubin-i askeriyeden, herhangi bir suretle hareket-i milliye aleyhindeki teşkilata dahil oldukları veya münferiden çalıştıkları bir Heyet-i Mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sabit olanların, bir daha hidematı devlette istihdam edilmemek üzere nisbet-i askeriyeleri kat olunur. Madde 2:*

kanun teklifinin tartışmaları sırasında tasarının hükümlerini yaşananlara göre yetersiz bulan İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey'in "siz İstanbul'dakileri size kurşun atanları af ediyorsunuz, buna ben nasıl rey verebilirim?" sözleri

Milli orduya resmen davet edilip de icabet etmemiş olan ordu mensubininin dahi nisbet-i askeriyeleri kat olunur. Madde 3: 26 Ağustos 38 [1922] tarihine kadar İstanbul'da ve vilayat-ı müstahlasada kalmış olan berri, bahri, havai ve jandarma sınıflarına mensup erkandan müddet-i muayyene-i kanuniyesi olan otuz seneyi ve ümera ve zabitan ve memurin ve mensubin-i askeriyeden yirmibeş seneyi ikmal edenlerin bir defaya mahsus olmak üzere rızalarına bakılmaksızın tekaüdü icra edilir" (Üçüncü maddede a.1924 bütçesine dahil bahriye kadrosu, b.herhangi bir kurum ya da mahalde görevlendirildikleri ya da milli hizmet için istihdam edildiği sabit olanlarla kara-deniz askeri okulları muallimleri ile idare memurları, c.1922 Mart'ından sonra İstanbul'a ya da kurtarılan bölgelere dönenler ve d.kadrolar müsait olmadığı için istihdam edilmeyerek Anadolu'ya gelmemeleri istenenler istisna tutulmuştu). Kalan maddeler emeklilik ve sınırlar dışında kalan bölgelerdeki kadrolar hakkında idi. **Resmi Ceride**, 2 Teşrin-i Evvel 1339 (Sene:1, No:28), s.1; Tunçay, "Heyet-i Mahsusalar", s.309-311. İlerleyen tarihlerde TBMM yorum kararları çıkartmıştı. 1 Aralık'ta Başvekalet'ten TBMM'ye gelen yorum talebi 6 Aralık 1923'te işlem görmüş ve Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne havale edilmişti. Meclis kanununun 3. maddesinin b fıkrasının ve 4. maddesinin yorumunu 5 Ocak 1924'te yapmıştı (29 ve 30 numaralı tefsir kararları). 21 Ocak 1924'te TBMM'de "*Mücadelei Milliyyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkan, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleyi ve Cidali Milliye iştirak edenlerin tekaüt maaşlarının sureti hesabını natık 25 Eylül 1339 tarihli Kanunun üçüncü maddesinin tefsirine dair Başvekaletten mevruz tezkere*" Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne gönderilmiş ve 11 Şubat'ta bu tezkere encümenin mazbatası ile birlikte ruznameye alınmıştı. Müdafaa-i Milliye Encümeni 1924 Mart'ında üçüncü madde üzerinde incelemede bulunmuştu. 13 Nisan'da Encümen yeni bir yoruma gerek olmadığına karar vermiş ve mazbatası Meclis'te kabul edilmişti. Ardından 1 Şubat 1925'te "*Mücadelei Milliyyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkan, ümera, zabitan ve mensubini askeriye hakkında ifa olunacak muameleyi natık 25 Eylül 1339 tarihli kanunun birinci maddesinin tefsirine dair Başvekalet tezkeresi (3/367)*" Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne havale edilmişti. 14 Aralık'ta ise bunun iadesine dair Başvekalet tezkiresi Meclis'te okunmuştu. 16 Ocak 1926 tarih ve 81 numaralı tefsirde ise "*Kuva-yı İnzibatiye'ye girmek için tahriren müracaat eden zabitanın hareketi, 25 Eylül 1339 tarihli Kanunun birinci maddesindeki vatan aleyhinde münferiden çalışmak fıkrasının dairesi şumulünde*" bulunduğu belirtilmişti. **TBMM ZC**, C.3, İ:60, 1.12.1339, s.678,686; **TBMM ZC**, C.4, İ:63, 6.12.1339, s.77-79; **TBMM ZC**, C.4, İ:79, 5.1.1340, s.691-694; **TBMM ZC**, C.5, İ:8, 21.1.1340, s.248; **TBMM ZC**, C.5 İ:99, 11.2.1340, s.696; **TBMM ZC**, C.7, İ:8, 10.3.1340, s.259; **TBMM ZC**, C.8/1, İ:36, 13.4.1340, s.608-610; **TBMM ZC**, C.13/1, İ:44, 1.2.1341, s.27-28; **TBMM ZC**, C.20, İ:24, 14.12.1341, s.123,127; **TBMM ZC**, C.21, İ:42, 16.1.1926, s.179-183,ek:4-5; "Zabitanın Terfii Hakkında Yeni Bir Kanun", **İkdam**, 7 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9584), s.1. Mete Tunçay, -yazım yanlışıyla olsa gerek- ilk yorumun 5 Aralık 1924'te yapıldığını yazmaktadır. Tunçay, "Heyet-i Mahsusalar", s.312, dipnot 6. Basına göre, Kuva-yı Milliye'ye katılmayıp İstanbul'da kalarak Kuva-yı İnzibatiye'ye yazılmak için müracaat eden fakat buraya da kabul edilmeyenlerin askerlikten çıkarılmaları hakkındaki yorum TBMM'nin 16 Ocak toplantısında kabul edilmişti. "Meclis Müzakeratı", **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Sani (Ocak) 1926 (No:609), s.2. Bu yorumların dışında, 24 Aralık 1923'te İzmit mebusu Saffet Bey ile arkadaşlarının "*Mücadelei Milliyyeye iştirak etmiyen mensubini askeriye hakkındaki Kanuna bir madde müzeyyele ilavesine dair (2/230) numaralı teklifi kanunisinin şayanı müzakere olduğuna dair Layiha Encümeni mazbatası*" TBMM'ye gelmiş ve Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.4, İ:73, 24.12.1339, s.419,422. Kanunun çıkmasından üç yıl sonra ek bir yasa çıkartılmıştı. Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen ve Hudud-u Milli Haricinde Kalan Erkan, Ümera, Zabitan ve Mensubini Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleyi ve Cidali Milliye İştirak Edenlerin Tekaüt Müddetlerini Sureti Hesabını Natık 25 Eylül 1339 Tarih ve 34 Numaralı Kanununun Yedinci Maddesine Müzeyyel Kanun (26 Aralık 1926 tarih ve 946 numaralı): Fiilen Anadolu'ya iltihak etmeyip de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nce veya Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nce herhangi bir mahalde usulen tavzif edilmiş olanlar dahi bu haktan aynı suretle müstefit olurlar. Tunçay, "Heyet-i Mahsusalar", s.312-313.

doğrudan doğruya meselenin Ankara-İstanbul ikilemi boyutunu ortaya koyuyordu¹¹²⁵. İlginçtir, Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey (İçöz) ise yasanın birinci maddesinde geçen İstanbul adının “*bir nevi garez*” olarak alınabileceğini belirterek, ifadenin değiştirilmesini istemişti¹¹²⁶.

Yasa çerçevesinde “*Harekat-ı Milliye'nin mebdei fülisi İzmir'in tarih-i işgali 15 Mayıs 1335 (1919) ve münteha-yi fülisi Lozan Muahedesi'nin Meclis-i Milli tarafından tarihi tasdiki olup*” bu tarihler arasında Anadolu'ya geçerek görev üstlenenler hakkında askeri hizmetleri göz önüne alınarak Askeri Tekaüd ve İstifa Kanunu'nun beşinci maddesine göre işlem yapılacaktı (Madde 7)¹¹²⁷. Kuşkusuz bu noktada başlangıç tarihi olarak İstanbul ile ilgili 13 Kasım 1918'in ya da 16 Mart 1920'nin değil de 15 Mayıs 1919'un seçilmesi anlamlı idi. Bu tarihlendirme tercihinin, Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey (Ataç) TBMM'deki “*Efendim, İzmir'in işgali harp için bir mebde addediliyor. Fakat kimler için? İzmir'de mücahede ve mücadeleye başlayan zabitan için... İstanbul'da oturan veyahut 23 Nisan tarihine kadar geçen müddet zarfında ordu yoktu. Hiçbir vazife ile muvazaf olmayıp hali istirahatte bulunan zabitanın İzmir işgaline kadar olan müddeti de ilave edecek olursak açıktan bunların kıdemlerine, tekaüt müddetlerine 1, 1.5 sene ilave edilmiş oluyor. Bunda adalet yoktur*” sözleriyle açıklık kazandıracaktı¹¹²⁸.

Yasanın kabulünün ardından doğal olarak Ankara-İstanbul ikilemi su yüzüne çıkmıştı. Nitekim bir gazete muhabiri “*Bazı gazeteler, mücahedeye iştirak etmeyen zabitanın Anadolu'ya gönderileceğini ve yerlerine Anadolu'da bulunanların tayin ve nakl edileceğini yazıyorlar. Bu doğru mudur?*” sorusunu Kazım Paşa'ya yönelttiğinde, Milli Mücadele'ye katılmayan fakat orduda kalması uygun görülenlerin kesinlikle İstanbul'da görevlendirilmeyecekleri karşılığını almıştı¹¹²⁹. Gündeme gelen bir başka konu, İstanbul'da kalıp çeşitli örgütlerde Anadolu lehine faaliyet gösterenlerin durumları idi. Kasım başlarında, Milli Mücadele yıllarında İstanbul'da bulunup, şehirdeki Müdafaa-i Milliye örgütlerinde çalışan subaylar hakkında kanunda bir açıklık

---

¹¹²⁵ TBMM GZC, C.4, İ:22, 20.9.1339, s.250

¹¹²⁶ TBMM GZC, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.293-294

¹¹²⁷ Resmi Ceride, 2 Teşrin-i Evvel 1339 (Sene:1, No:28), s.1; Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.311

¹¹²⁸ TBMM GZC, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.307

¹¹²⁹ “Mücahede-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Zabıtlar”, **Vatan**, 24 Teşrin-i Evvel 1923 (No:192), s.2

bulunmadığı gerekçesiyle Üçüncü Kolordu Kumandanlığı Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nden bilgi istemişti¹¹³⁰.

Yasa ile “*Heyet-i Mahsusa*” ifadesinden anlaşılacağı üzere özel bir komisyon kuruluyordu. Heyeti Mahsusa'nın görevi Milli Mücadele sırasında “*harekat-ı milliye*” aleyhinde çalışanları ya da milli orduya çağrılmalarına rağmen katılmayanları belirledikten sonra askerlikten tasfiye etmektir¹¹³¹. Bu özel komisyon kazanılmış emeklilik haklarını kaldırmaya varan yetkilere sahip olduğu gibi dosya üzerinden karar verebilecekti. Üstelik bu özel yapılanma için bir görev süresi tanımlanmamıştı¹¹³².

TBMM'de Eskişehir Mebusu Mehmet Arif Bey'in (Ayıcı) soru önergesine¹¹³³ Kazım Paşa'nın verdiği cevaptan anlaşıldığına göre kanunun birinci maddesi doğrultusunda kurulan Heyet-i Mahsusa, 27 Ekim 1923'ten itibaren faaliyete geçmişti. Heyet Miralay Derviş, Miralay Osman, Kaymakam Şevki, Kaymakam Hafız Halit, Kaymakam Mehmet, Jandarma Binbaşı Remzi, Korvet Kaptanı Necip, Yüzbaşı Ferit Beyler ile mülazımievveler Yaşar, Sabri ve Tefik Efendilerden kurulmuştu¹¹³⁴. Bursa'ya yerleşen heyet Miralay Ahmet Derviş Bey'in başkanlığında çalışacaktı¹¹³⁵.

---

¹¹³⁰ “Mücadele-i Milliye'ye İştirak”, **İkdam**, 4 Teşrin-i Sani 1923 (No:9551), s.3

¹¹³¹ Cemil Koçak, “Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)”, s.11; Fahri Çoker, “Heyet-i Mahsusa'dan Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi”, **Tarih ve Toplum**, C.11, S.61 (Ocak 1989), s.11; Fahri Çoker, “Heyet-i Mahsusa'dan Geçen Bahriyeliler ve Vahdetin'in Yaveri Yüzbaşı Fahri Efendi”, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1994, s.179. Cemil Koçak, kendilerine yapılan çağrıya uymayan subayların askerlikle ilişkilerinin kesildiğini ve emeklilik haklarından da yoksun kaldıklarını belirtmişti.

¹¹³² İleride kurulacak sivil heyete göre daha katı ve geniş yetkiler söz konusu idi. Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.316

¹¹³³ Önergenin tasfiye kanunu ile ilgili yanı Heyet-i Mahsusa'nın kimlerden oluştuğu ve ne zaman göreve başladığı hakkında idi. **TBMM ZC**, C.3, İ:58, 26.11.1339, s.593-594,596

¹¹³⁴ Arif Bey, daha çok İstanbul subayları hakkında incelemede bulunacak bir heyetin Bursa'da çalışmasını eleştirmişti. **TBMM ZC**, C.4, İ:63, 6.12.1339, s.82-84; “Zabitanın Terfii Hakkında Yeni Bir Kanun”, **İkdam**, 7 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9584), s.1. Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Bey, yasanın uygulama şekli hakkında *Vatan* gazetesinin muhabiri Behiç Hayri'ye 20 Ekim'de verdiği röportajda [24 Ekim'de yayınlandı] heyetin henüz faaliyete geçmediğini açıklamıştı. “Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Zabıtlar”, **Vatan**, 24 Teşrin-i Evvel 1923 (No:192), s.2.

¹¹³⁵ Ahmet Derviş Bey, 3 Ekim 1923-2 Ocak 1924 tarihleri arasında bu özel kurulun başkanlığını yapmıştı. Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.312. Fahri Çoker, heyetin 10 subay üyeden oluştuğunu yazmıştı. Bunlar, Albay Ahmet Şevki (İnceleme ve Soruşturma Komisyonu Başkanı-sonra Albay Osman), Yarıbay Halit (sonra Yarıbay Besim), Top. Yarıbay Mehmet, Tbb. Binbaşı Çobanoğlu Fehmi, Dz. Kd. Yüzbaşı Ferit (sonra Ahmet Necip), P. Yüzbaşı Hafız Hüsnü, Üsteğmen Tefik, Arif, Sabri ve Yaşar'dı. Yine Çoker, Askeri Heyeti Mahsusa'nın daha sonra Albay Ahmet Şefik ve Osman Beylerin başkanlığında çalıştığını kaydetmişti. Çoker, “Heyet-i Mahsusa'dan Geçen Bahriyeliler ve Vahdetin'in Yaveri Yüzbaşı Fahri Efendi”, s.179, dipnot 5; Fahri Çoker, “Heyet-i Mahsusa'dan Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi”, s.11, dipnot 5

Kütahya Mebusu Recep Bey, henüz tasarının görüşmeleri sürerken -tam kesin olmamakla birlikte- 1.000-1.500 kişilik subay grubunun ordudan çıkarılacağını söyleyerek heyetin yapacağı çalışma hakkında bilgi vermişti. Ayrıca “*Sulh için tasavvur edilen Müdafaa-i Milliye bütçesinde ordu kadrosunda bize muktazi zabitan tamamen tefrik edildikten sonra, takriben 3.900 zabıt, emre tabi zabıttandan hariç kalıyor. Bunlar da arzettiğim rakama göre takriben 1.500 adedi cidali milliyeye Anadolu davasına iştirak etmemiş olanlar*” açıklamasını yapmıştı¹¹³⁶. Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa ise Kuva-yı İnzibatiye’ye girenlerin sayısını 1.060, İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Kızılhançer örgütü ile ilişkili olanları 1.200-1.300 kadar vermişti. Bunların içinde birkaç örgüt ile aynı zamanda ilişkili olanlar da vardı¹¹³⁷.

Birkaç ay içinde Heyet-i Mahsusa’nın çalışmaları şekillenecekti. Nitekim Avni Bey’in (Cebelibereket mebusu) soru önermesine¹¹³⁸ karşılık 6 Şubat 1924’te Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa, Askeri Heyet-i Mahsusa’nın 295 evrakı sonuçlandığını, 48 kadar evrakın da tamamlanarak kurye ile gönderildiğini ve bunlardan başka incelenecek 608 evrak bulunduğunu söyleyerek “*Bu hesaba nazaran bin kadar erkan, ümera ve zabitanın bu kanunun birinci ve ikinci maddelerine temas ettiği muhtemel görülen muameleleri heyet-i mahsusada görülecek demektir*” ifadeleri ile TBMM’de muhataplarını bilgilendirmişti.

6 Kasım 1924 tarihli gensorunun cevaplanması sırasında ise Eskişehir Mebusu Arif Bey “*mücadelei milliyeye iştirak etmeyen ümeradan bazılarının kanunun sarahati hilafına olarak istihdam edildiklerini arz ederim, isimlerini burada söylemeye lüzum görmüyorum*” diyerek, Müdafaa-i Milliye Vekaleti’nden “*İstanbul’da kalan ve Mücadelei Milliye’ye iştirak etmeyen zabitan hakkındaki kanuna tabi olmaları iktiza ederken kanuna muhalif olarak orduda istihdam*” edilen bazı kişileri sormuştu. Kazım Paşa’nın cevabı “*Yani bu heyet, bir mahkeme heyeti, bir divanı harp heyeti değildir. Teşekkül eden bu heyeti mahsusaya, İstanbul’da kalmış olan ve mücadelei milliyeye iştirak etmemiş bulunan bilumum zabitanın evrakını tevdi ettik. Heyeti mahsusaya ve vesai ariz ve amik tetkik ederek İstanbul’da kalmış olanlardan kanunun*

---

¹¹³⁶ TBMM GZC, C.4, İ:22, 20.9.1339, s.241

¹¹³⁷ TBMM GZC, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.287

¹¹³⁸ TBMM ZC, C.5, İ:91, 28.1.1340, s.404,406; TBMM ZC, C.5, İ:95, 4.12.1340, s.556,563

tasrih ettiği mevad dahilinde bulunanlara sualler sordu, cevaplar aldı. Haklarında hükümler verdi. Bundan ancak birkaç yüz zabitin nisbeti askeriyesi kat edilmiş, diğerleri beraat etmiştir... Mesela o zamanki kumandanlardan bir zat 'İstanbul'da birisine sen orada kalacaksın ve şu vazifeyi icra edeceksin' demiş, bu vesaik tesbit olunursa ve heyeti mahsusa vesaiği görürse ancak o zaman beriüzzimmedir (aklanmıştır), denir” şeklinde olmuştur¹¹³⁹.

Askeri Heyet-i Mahsusa, bu faaliyet temposunu gösterdiği 1924 yılı içinde özellikle bahriyeliler üzerinden gündeme gelmişti. Haziran ayında Milli Mücadeleye katılmayan subaylar (erkan, ümera ve zabitan) hakkında tasfiye kanununa dayanarak incelemelerde bulunan özel komisyonun birçok bahriye subayına yönelik karar aldığı haberleri basında çıkmıştı. Bahriye Dairesi'nden üst rütbeli bir subay *Cumhuriyet*'e açıklama yapmış ve Bahriye'den Necib Bey'in içinde bulunduğu komisyonun Bursa'da faaliyetini sürdürdüğünü, incelemelerin başlangıç aşamasında olduğunu dolayısıyla ortada kesinleşmiş bir sonucun bulunmadığını belirtmişti. Bazı subaylar hakkında varolan şüpheye rağmen bu subayların “*beraet-i zimmet asıldır*” kuralı ile suçlu ya da mahkum olmadıklarını, üstelik araştırmaların son derece gizli yürütüldüğünü söylemişti. Yüksek rütbeli bu subayın “*Şu veya bu zat Milli Mücadeleye iştirak etmemişdir diye onları matbuatla ilan etmek o zabitlerin veya erkanın izzet-i nefsi ve haysiyetiyle oynamak demektir. Esasen Heyet-i Tahkikiye bu babdaki istitlaatını, tedkikatını Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne gönderecek, ondan sonra Reis-i Cumhur Hazretlerinin tasdikine iktiran edecektir. Ancak bu suretle herhangi bir zabitin Milli Mücadele'ye iştirak etmediği anlaşılacak, binaen aleyh kanun-ı mahsus ahkamına tevfiikan nisbet-i askeriyesi kat edilecektir*” şeklindeki sözleri incelemenin ne ölçüde titizlikle yürütüldüğü açısından değerlendirilebilir nitelikteydi¹¹⁴⁰. Aynı açıklama Kemalreis gambotunun

---

¹¹³⁹ Kazım Paşa, Heyet-i Mahsusa'nın elinde bulunan ve bitirilmek üzere olan evrakın rütbece dağılımını şu şekilde aktarmıştı: 1 Müşir, 1 Birinci Ferik (orgeneral), 6 Ferik (korgeneral), 7 Liva, 23 Miralay [Albay], 26 Kaymakam, 74 Binbaşı, 2 Kolağası, 153 Yüzbaşı, 88 Mülazımı Evvel, 114 Mülazımı Sani, 6 zabıt vekili, 13 imam, 72 memurin ve mensubin, 2 zabıt namzedi, 30 esnafatı askeri. **TBMM ZC**, C.5, İ:96, 6.2.1340, s.606-607; **TBMM ZC**, C.10, İ:3, 6.11.1340, s.93,95-96; “Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa”, **İkdam**, 7 Şubat 1924 (No:9645), s.1; Tunçay, **Bilineceği Bilmek**, s.143-144, dipnot 8

¹¹⁴⁰ “Milli Mücadele'ye İştirak Etmeyen Bahriyeliler Hakkında”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1924 (No:44), s.2

süvarisi ile mürettebatının askerlikle ilişkilerinin kesildiği bilgisini de kapsıyordu¹¹⁴¹.

Yılın sonuna doğru Anadolu'ya davet edilip de gitmeyen Bahriye zabitlerinin evraklarını değerlendirmek üzere bir inceleme ekibi kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu ekibin kuruluşu hakkında Müdafaa-i Milliye Vekaleti Müsteşarı Şefik Paşa “*Milli Mücadeleye iştirak etmeyen, yahud herhangi suretle hıyanet eden zabitan hakkında olabdaki kanun mucibince muamele icrası için Bursa’da bir Heyet-i Mahsusa teşkil edilmişti. Bu heyetin kararları istinafa, temyize tabi değildir. Vekaletce tasdik edildikten sonra kesb-i katiyet eder. Bittabi bahriye zabitanları hakkında da mezkur kanun hükmünün tatbiki zaruridir. Heyet-i Mahsusa, bahriye zabitleri hakkındaki tahkikatı mahallinde yakından yapabilmek için İstanbul’a bir komisyon göndermiştir. Bu komisyon tahkikat netayicini Heyet-i Mahsusa’ya verecektir. Karar vermek hakkı yine Heyet-i Mahsusa’nındır. Çünkü bahriye zabitleri hakkındaki evrak da bu komisyona verilmiştir*” açıklamasını yapmıştı¹¹⁴². Bu sözler Bursa’daki Heyet-i Mahsusa’nın bir de inceleme ve soruşturma kurulu (Bahriye Heyet-i Tahkikiyesi) oluşturduğunu gösteriyordu¹¹⁴³.

Bahriye Heyet-i Tahkikiyesi, İstanbul Bahriye Kumandanlığı’nda çalışmalarını yürütmüştü. İlk aşamada incelenecek 300’ü aşkın dosya bulunuyordu. Soruşturulacaklar arasında Marmara Üss-ü Bahri Kumandanı Cevad, Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Reisi Muzaffer gibi üst rütbeli subaylar da

---

¹¹⁴¹ “Milli Mücadele’ye İştirak Etmeyen Bahriyeliler Hakkında”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1924 (No:44), s.2. Kemalreis gambotunun personeli hakkındaki karar, itiraz üzerine değiştirilmiş ve iptal edilerek personelin rütbeleri geri verilmişti. 2 Mart 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı, 27 Şubat ve 14 Mart 1926’da yüksek tasdikten geçmişti. Heyet-i Mahsusa’nın faaliyete geçmesinden sonra bir ihbar furyasının başladığını hatırlatan Fahri Çoker, *Vakit* gazetesini 18 ve 21 Haziran baskılarındaki asılsız haberlerle süreci etkileyen bir faktör olarak değerlendirmiş; dolayısıyla gazeteye eleştirel hatta suçlayıcı bir tarzda yaklaşmıştı. Çoker, “Heyet-i Mahsusa’dan Geçen Bahriyeliler ve Vahdettin’in Yaveri Yüzbaşı Fahri Efendi”, s.180-183. Kemal Reis gambotunun Kefken seferi ve İpsiz Recep tarafından etkisizleştirilerek İstanbul’a geri döndürülüşü hakkında Bkz.: Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s.172-182

¹¹⁴² “Bahriye Zabitleri”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.3. Fakat ilk aşamada, basında, Anadolu’ya davet edilip de gitmeyen bahriye zabitlerinin evraklarını ikinci kez incelemek üzere İstanbul Liman Reisi Selahattin Bey’in başkanlığında kurulan yeni bir komisyon olarak tanıtılmıştı. Yine basının yorumuna göre, daha önce Bursa’da kurulan komisyon Milli Mücadele’ye katılmayan bütün bahriye zabitlerinin dosyalarını incelemiş ve bir kısmını emekliye sevk ederken bir kısmını da aklamıştı. Bunun üzerine Müdafaa-i Milliye Vekaleti, bu dosyaları ikinci kez incelemek istemişti. Yeni kurulan bu komisyon bütün dosyaları tekrar ele alacaktı. “Bahriye Zabitleri Hakkında Yeni Tedkikat”, **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Evvel 1924 (No:205), s.2

vardı. Komisyon, soruşturması sırasında birçok bahriye subayının görüşlerine başvurmuştu¹¹⁴⁴. Subayların sicil dosyalarının da incelendiği Bahriye Kumandanlığı'ndaki bu soruşturma kısa süre içinde bitirilmiş ve sonuç olarak Milli Mücadele sırasında İstanbul'da kalarak Anadolu'ya karşı pozisyon alan bahriye subaylarının emekliye sevkine karar verilmişti¹¹⁴⁵. Aynı dönemde yeni bir yapılanma süreci içinde bulunan Bahriye Vekaleti de genel olarak kadro dışı bırakılan subayların tekrar görevlendirilmelerini uygun bulmayacaktı¹¹⁴⁶.

Bursa'da Miralay Derviş Bey'in başkanlığındaki komisyon jandarma subaylarından Milli Mücadele'ye katılmayanların, bu mücadeleye karşı olmadıklarını değerlendirdiğinden hiçbir jandarma subayını sorumlu tutmamıştı¹¹⁴⁷.

1925 yılında çalışmalarını sürdürdüğü anlaşılan Heyet-i Mahsusa ile Müdafaa-i Milliye Vekaleti arasında ortaya çıkan bir anlaşmazlık (ihtilaf), 1926 başlarında Başvekalet tezkeresiyle Meclis'e yansımış ve bu tezkere Müdafaa-i Milliye ile Adliye Encümenlerine havale edilmişti¹¹⁴⁸. 10 Mayıs 1926'da ise “*Mücadele-i Milliyeye iştirak etmeyen mensubini askeriye mütedair 347 numaralı Kanun mucibince teşkil olunan heyeti mahsusa ile*

---

¹¹⁴³ Bu inceleme komisyonundan Fahri Çoker de bahsetmektedir. Çoker, “Heyet-i Mahsusa'dan Geçen Bahriyeliler ve Vahdetin'in Yaveri Yüzbaşı Fahri Efendi”, s.179

¹¹⁴⁴ Araştırmaların kapsamı içinde eski Bahriye Dairesi Reisi Şevket Bey'in hem yazılı hem sözlü bilgisine başvurulmuştu. Bu arada *Cumhuriyet*'te heyetin soruşturma sonunda bütün evrak ve dosyaları kendi değerlendirmesiyle birlikte Müdafa-i Milliye Vekaleti'ne vereceği bilgisi aktarılmıştı. Fakat kurul, Heyet-i Mahsusa'nın uzantısı olduğundan bu noktada bir yanlışlık söz konusu olmalıdır. “Bahriye Zabitanları Hakkındaki Tahkikat”, **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.2. *Tevhid-i Efkar*, eski Bahriye Nezareti binasında çalışmak üzere “*piyade miralay ve Bursa Heyet-i Tahkiyeyesi azasından Şevki Beyin riyaseti altında fırkateyn kapudanlarından Selahattin, korvet kapudanlarından Rasim, kıdemli yüzbaşı Nasfet Bey vesairenden müteşekkil bir heyet-i tahkikiye teşekkül etdi*” haberini vermişti. Ayrıca gazete, bu tasfiye yapılacaksa zafer ile barıştan sonra Ankara'ya giden ve terfi eden Bahriye Dairesi Reisi Abdurrahman Bey'den başlanmasını savunmuştu. “Bahriye Erkanı”, **Tevhid-i Efkar**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4270-1242), s.1

¹¹⁴⁵ “Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Bahriyeliler”, **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Evvel 1924 (No:221), s.2. *Tevhid-i Efkar*, Aralık sonlarında bahriye zabitlerinin bazılarının sorgulandığını yazmış ve çoğu ümeradan olmak üzere 150 zabitin askerlikle ilişkisinin kesileceği haberini vermişti. “Bahriyede Tezkiye”, **Tevhid-i Efkar**, 19 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4280-1252), s.4. Bahriye Vekaleti'nin kuruluşundan sonra ilk Bahriye Vekili olan İhsan Bey ile Aka Gündüz 16 Şubat 1925'te röportaj yapmıştı. Bu röportajda İhsan Bey, limanların Ticaret Vekaleti'ne devredildiğini ve kendisinin Bahriye'den emekli olanların buralarda uzmanlıklarına göre istihdam edilmesini sağladığını açıklamıştı. “Bahriye Vekili İhsan Beyin Cumhuriyet'e Pek Mühim ve Mufassal Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1925 (No:286), s.2

¹¹⁴⁶ “Bahriye Kadrosunun Tahdidi”, **Tevhid-i Efkar**, 24 Şubat 1925 (No:4347-1319), s.5; “Bahriye Kadrosu”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1925 (No:289), s.2

¹¹⁴⁷ 1924 Eylül sonlarında komisyonun ordu subayları hakkındaki incelemesi devam ediyordu. “Jandarma Zabitleri ve Mücadele-i Milliye”, **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1924 (No:139), s.2

¹¹⁴⁸ **TBMM ZC**, C.22, İ:63, 28.2.1926, s.377

Müdafaa-i Milliye Vekaleti arasında mütehaddis ihtilafın halli hakkında (3/584) numaralı Başvekalet tezkeresi ve Müdafaa-i Milliye ve Adliye encümenleri mazbataları” ruznameye alınmıştı¹¹⁴⁹. 12 Mayıs’ta görüşmeleri yapılmış ve Müdafaa-i Milliye Encümeni’nin mazbatası kabul edilmişti¹¹⁵⁰.

1926 Ağustos sonlarında Dahiliye Vekaleti bir genelge ile Milli Mücadeleye katılmadıklarından dolayı askerlikle ilişkisi kesilenlerin özel idarelerde, belediye ve şehremanetlerinde hizmet edemeyeceklerini ilan etmişti¹¹⁵¹.

Kuva-yı İnzibatiye ile İngiliz Muhibleri Cemiyeti üyelerinin yanı sıra Kızıl Hançer ve Nigehban gibi Milli Mücadele -ve aynı zamanda İttihatçı karşıtı- gizli örgütlere girenleri de ayıklamaya çalışan¹¹⁵² Askeri Heyet-i Mahsusa tarafından kanunun birinci, ikinci ve beşinci maddeleri çerçevesinde askerlikle ilişkisi kesilenlerin listeleri *Resmi Ceride*’de belirli dönemlerde yayınlanmıştı¹¹⁵³.

Milli Mücadele yıllarında Ankara’nın karşısında yer alan askeri kadrolar hakkındaki kanunun TBMM’ye gelmesinden bir ay kadar sonra aynı şartları taşıyan mülkiye memurlarına yönelik tasfiye uygulaması için hazırlıklar başlamıştı. İlk aşamada Milli Mücadele’ye katılmayan mülkiye ve adliye memurları hakkında karar almak üzere müsteşarlardan bir komisyon

---

¹¹⁴⁹ **TBMM ZC**, C.25, İ:96, 10.5.1926, s.51

¹¹⁵⁰ İki zabıt, Bursa Heyet-i Mahsusası tarafından Kuva-yı İnzibatiye gibi örgütlerde çalıştıkları için suçlu bulunmuşlardı. Daha sonra itiraz eden subayların Heyet-i Mahsusa’ca vatan aleyhinde çalışmadıkları kanaatine varılmıştı. Müdafaa-i Milliye Vekaleti ise kanun çerçevesinde kalarak suçlu olduklarına hükmetmiş ve Meclis bu yöndeki Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatasını kabul etmişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:97, 12.5.1926, s.81-82

¹¹⁵¹ Genelgede, Milli Mücadele sonuna kadar Anadolu sınırları dışında bulunan ve davete cevap vermediklerinden askerlikle ilişkileri kesilenlerin zorunlu hallerde bu kurumlarda çalışmalarına izin veriliyordu. “Silk-i Askeri Matrudları”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1926 (No:827), s.3

¹¹⁵² Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.312-313. Bu örgütlerle ilişkisi olanlara karşı sergilenen tavır, yasa tasarısının görüşmelerinden kolaylıkla izlenebilmektedir. **TBMM GZC**, C.4, İ:22, 20.9.1339, s.236,239,244,246,249,254,256; **TBMM GZC**, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.287-289

¹¹⁵³ *Resmi Ceride*’de yayınlanan listeler heyetin çalışma temposu ve süresi hakkında da bir fikir vermektedir. **Resmi Ceride**, 24 Mart 1924 (Sene:2, No:67), s.1-2; **Resmi Ceride**, 7 Nisan 1924 (Sene:2, No:68), s.17-18; **Resmi Ceride**, 17 Mayıs 1924 (Sene:2, No:70), s.9-12; **Resmi Ceride**, 24 Mayıs 1924 (Sene:2, No:71), s.22; **Resmi Ceride**, 16 Teşrin-i Evvel 1924 (Sene:2, No:77), s.5; **Resmi Ceride**, 23 Şubat 1925 (Sene:3, No:84), s.16-17; **Resmi Ceride**, 21 Mayıs 1925 (Sene:3, No:104), s.1; **Resmi Ceride**, 30 Mayıs 1925 (Sene:3, No:107), s.2-3; **Resmi Ceride**, 5 Ağustos 1925 (Sene:3, No:151), s.387; **Resmi Ceride**, 7 Mart 1926 (Sene:4, No:315), s.1048-1049. Şaduman Halıcı, 7 Nisan ve 16 Ekim 1924 tarihli Resmi Gazetelere dayanarak 300 kişilik bir tasfiye sayısı vermektedir. Halıcı, **a.g.t.**, s.31. Resmi Ceride’nin 10 sayısında yayınlanan listeler bu rakamın üstündedir. Bkz.: Ek 12

kurulmuş¹¹⁵⁴ ve bu komisyon aracılığı ile bir esaslar çerçevesi belirlenmişti¹¹⁵⁵. O günlerde “*mensubin-i askeriye*”nin tasfiyesinde geçerli olan hükümleri kapsayan bir kanunun memurlar için hazırlanacağı ve bu yasanın Milli Mücadele aleyhdarlarıyla Anadolu’nun davetine karşılık vermeyenleri ilgilendireceği haberleri basına sızmıştı¹¹⁵⁶.

Hükümet, askeri tasfiye kanunundan altı ay kadar sonra uygulamada sürdürdüğü ayıklama işlemlerine çeki düzen verebilmek amacıyla, buna koşut bir yasa tasarısını TBMM’ye sunmuş ve tasarı 13 Nisan 1924’te Dahiliye Encümeni’ne havale edilmişti¹¹⁵⁷. Dahiliye Encümeni, Milli Mücadele’ye katılmayan mülkiye memurlarının durumuyla ilgili kanun tasarısında bazı düzenlemelere gitmişti¹¹⁵⁸. 22 Aralık’ta ruznameye alınan tasarı, “*Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen ve milli hudut haricinde kalan memurini mülkiye haklarında yapılacak muameleye dair (1/488) numaralı kanun layihası ve*

---

¹¹⁵⁴ “Mücadeleye İştirak Etmeyenler Hakkında Mukarrerat”, **Tevhid-i Efkar**, 21 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3862-834), s.3. Aslında memurlara yönelik bir tasfiye uygulaması, Meclis’teki gizli görüşmelerde de söz konusu olmuştu. **TBMM GZC**, C.4, İ:22, 20.9.1339, s.233-258; **TBMM GZC**, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.283-312; Halıcı, **ag.t.**, s.31

¹¹⁵⁵ Müsteşarlar komisyonu daha sonra çıkacak kanunun çerçevesini belirlemiş görünmektedir. Zira aldıkları kararlara göre Milli Mücadele aleyhindeki örgütlere girenler ya da şahsi karşılıklı gösterenler devlette istihdam edilmeyecekti. Anadolu’nun davetine uymayanların mazeretleri incelenecekti. Mazeretleri geçerli olanlardan 30 sene hizmeti dolduranlar emekli, olmayanlar ise iki sene terfi hakkından mahrum edilerek cezalandırılacaklardı. “Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen Mülkiye Memurları”, **İkdam**, 22 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9538), s.1

¹¹⁵⁶ “Mücadeleye Gelmeyenler”, **Vatan**, 20 Teşrin-i Evvel 1923 (No:188), s.1

¹¹⁵⁷ Tasarı 13 Nisan 1924 tarihli oturumda Meclis’e gelmişti. **TBMM ZC**, C.8/1, İ:36, 13.4.1340, s.607,609. Mete Tunçay “*Zabıt Ceridesi, eski harfli bas., Devre 2, Cilt 11, Sıra No.191*”i kaynak göstererek 3 Nisan 1924 tarihini vermektedir. Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.313. 26 Mayıs 1926 günü gerçekleşen görüşmelerde İstanbul mebusu Akçuraoğlu Yusuf Bey de tasarıнын 3 Nisan 1924’te Meclis’e geldiğini söyleyecekti. **TBMM ZC**, C.25, İ:108, 26.5.1926, s.537

¹¹⁵⁸ Basında Dahiliye Encümeni hakkında haberler çıkmıştı. Dahiliye Müsteşarı da açıklamalarda bulunmuştu. “Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen Memurlar”, **Vatan**, 24 Teşrin-i Evvel 1923 (No:192), s.3. Encümen yalnız İstanbul ile kurtarılan bölgeler değil bütün milli sınırlar içinde isyanlara katılan ve benzer şekilde milli teşkilat aleyhinde çalışanları göz önüne alarak kanun tasarısının ikinci maddesini belirlemiştir. “Mücadeleye İştirak Etmeyen Memur-in-i Mülkiye”, **Cumhuriyet**, 30 Teşrin-i Sani 1924 (No:203), s.3. **Tevhid-i Efkar**, **Hakimiyet-i Milliyeye**’yi kaynak göstererek memurların da tasfiye edileceğini ve Dahiliye Encümeni’nin tasarısını görüştüğünü yazmıştı. “Memurlar da Tasfiye Ediliyor”, **Tevhid-i Efkar**, 2 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4263-1235), s.1. 30 Kasım tarihli **Hakimiyet-i Milliyeye**, Milli Mücadele’ye katılan ve katılmayan memurlar hakkında Dahiliye Encümeni’nde görüşmeler yapıldığını yazmıştı. “Memurlar Hakkında”, **Hakimiyet-i Milliyeye**, 30 Teşrin-i Sani 1924 (No:1285), s.1. 6 Aralık 1924’te tarihinde de TBMM Dahiliye Encümeni’nde Milli Mücadele’ye katılmayan memurların durumları görüşülmüştü. Gazeteler daha o tarihte, 24 Aralık’ta Meclis’e sunulacak mazbatanın ana hatları hakkında bilgi aktarmışlardı. “Mücadele-i Milliyeye İştirak Eden ve Etmeyen Memurların Tefriki”, **Tevhid-i Efkar**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4268-1240), s.4; “Mücadeleye Gelmeyen Memurlar”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.2; “Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen Memurlar”, **Vatan**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:596), s.3.

Dahiliye Encümeni mazbatası” olarak 24 ve 27 Aralık’ta Meclis gündemine gelmişti¹¹⁵⁹.

Hakkı Tarık Bey, 27 Aralık tarihli görüşmelerde yasa tasarısına muhalefet etmiş ve 150’liklerin dışındakilere af çıkarıldığını (16 Nisan 1924) söyleyerek bu kanunun çelişki yarattığını savunmuştu. Dahiliye Vekili Recep Bey ise konunun af ile bir ilgisi bulunmadığını ileri sürmüş ve askerler hakkında böyle bir tasfiyenin yapıldığını hatırlatarak mülkiye memurları için de benzer bir uygulamanın söz konusu olduğunu söylemişti. Tartışmalardan sonra tasarı, yeniden Dahiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmişti¹¹⁶⁰. Hakkı Tarık Bey ise basına verdiği demeçte, bu tasarının kendi teklifi üzerine encümenlere iade edildiğinin altını çizmişti. Ayrıca bu tasarının Af Kanunu ile çelişip çelişmediğinin encümenler tarafından belirleneceğini söylemişti¹¹⁶¹.

Encümenlerde bir hayli oyalanan tasarı ancak iki yıl kadar sonra yasalaşabilmişti¹¹⁶². Fakat bu iki yıl boyunca konu gündemden düşmemişti. Nitekim Nisan 1925 başlarında TBMM’de Divan-ı Muhasebat üyeliği seçimleri sırasında Hilmi Bey (Malatya Mebusu Mehmet Hilmi Oyaç), üyelerin sicillerinin incelenmesini istediğini çünkü bu üyeler arasında Milli Mücadele’ye hizmet etmeyenler bulunduğu gibi eski memuriyetlerinin hesabını

---

¹¹⁵⁹ Tasarı esas olarak üç noktayı kapsıyordu: Milli Mücadeleye katılmayanlar, sınır dışında kalanlar ve ilhak edilen bölgelerde yabancı hükümetler adına çalışanlar. Dahiliye Encümeni, sınırlar içinde bulunan milli teşkilat aleyhindeki herhangi bir örgüte girerek tek başına ya da toplu olarak ulusal amaçlara karşı çalışan ve düşman nüfuz ve etkisiyle işgal edilmiş bölgelerde hizmet kabul edenlerin memurlukla alakalarının kesilmesini, azil (mazuliyet) hakkından da mahrum bırakılmalarını kabul etmişti. Düşman idaresinde hizmet görenlerin devlette istihdamları ve emeklilik hakları kaldırıldığı gibi yabancı hükümetlerin idaresinde hizmet görenlerin de devlette istihdamı yasaklanarak mazuliyet hakları kabul edilmemişti. Ayrıca Heyet-i Mahsusa’nın kurulmasıyla birlikte Milli Mücadeleye katılan memurların bu dönemdeki hizmetlerinin bir katı kadar zam kabul edilmiş ve bu ilkeler paralelinde 8 maddelik bir kanun tasarısı hazırlanmıştı. **TBMM ZC**, C.11, İ:25, 22.12.1340, s.206; **TBMM ZC**, C.11, İ:26, 24.12.1340, s.239-557; **TBMM ZC**, C.11, İ:27, 27.12.1340, s.266-278

¹¹⁶⁰ **TBMM ZC**, C.11, İ:27, 27.12.1340, s.266-278; “Millet Meclisi’nde”, **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1924 (No:231), s.1,3

¹¹⁶¹ Tasarıya göre Milli Hareket aleyhinde teşkilata giren, böyle teşkilat organizasyonu oluşturan ve bu kapsam içinde şahsi ya da toplu olarak etkinliklere katılan, Anadolu aleyhinde çalışmalar yapan memur ya da azledilmiş memur devlet hizmetinden uzaklaştırılıyordu. Buna karşılık TBMM’nin açılışından Lozan Barışının Meclis tarafından onaylanmasına kadar Milli Hükümet emrinde fiili görev yapan memurların hizmette buldukları süre, emeklilik ya da azledilmeleri halinde iki kat hesap ediliyordu. Tarık Bey bunlara itiraz etmiyordu. Ayrıca tasarının anavatanından ayrılan bölgelerde kalan ve gelmeyen memurlar kısmına da karşı değildi. Fakat 16 Nisan 1924 tarihinde siyasi suçlar için af çıkartıldıktan sonra böyle hareketleri cezalandırma yoluna gidilmesine karşı olduğunu söylüyordu. Karşıt görüşü savunan mebuslar, bunu ceza olarak değil devlet memuriyeti şartı olarak değerlendiriyorlardı. Tarık Bey ise Af Kanunu’na ters düşmüyorsa bu hükmün hazırlanan memur kanununa konulmasını öneriyordu. “Milli Mücadele ve Memurin”, **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Sani 1925 (No:236), s.4

¹¹⁶² Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.313

devretmeyenlerin de olduğunu ileri sürmüş ve Alim Efendi örneğini vermişti ki bu örnek Meclis'te tartışma yaratacaktı¹¹⁶³. 1926 Şubat başlarında, Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey'in bir seneden fazla süredir encümenler arasında dolaşan “*Harekat-ı Milliye*”ye katılmayan memurlar hakkındaki tasarının doğrudan doğruya ruznameye alınmasına yönelik önergesi Meclis'te tartışılmış fakat kabul edilmemişti¹¹⁶⁴.

İki ay kadar sonra, 29 Mart 1926 tarihinde Dahiliye ve Adliye Encümenleri, Milli Mücadele'ye katılmayan ve Milli Hareket'in karşısında bulunan memurların devlet hizmetinde kullanılmamaları hakkındaki kanun tasarısını ele almışlar ve tasarının önemine paralel olarak, ortak encümen görüşmelerinin İcra Vekilleri Heyeti huzurunda sürdürülmesine karar vermişlerdi. Bu karar Başvekalet'e tebliğ edildiği¹¹⁶⁵ gibi 30 Mart toplantısı bütün vekillerin huzurunda gerçekleştirilmişti¹¹⁶⁶. Milli Mücadele'ye katılmayan memurlar hakkındaki tasarı, 1926 Mayıs'ının sonlarına doğru tamamlanmıştı¹¹⁶⁷. 26 Mayıs'ta TBMM'ye gelen tasarı okunduktan sonra görüşülmüş ve o gün kabul edilmişti¹¹⁶⁸.

---

¹¹⁶³ **TBMM ZC**, C.17, İ:93, 4.4.1341, s.62-63; “Bahriye Vekaletine 15 Milyon Lira Tahsisat Verildi”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1925 (No:329), s.3. 19 Nisan 1927 tarihinde Recep Zühtü Bey “*Şurayı Devlet namzetlerinin mücadelei milliyeye iştirak etmiş zevat meyanından tefriki hakkındaki takrir*” TBMM'ye vermişti. **TBMM ZC**, C.31, İ:57, 19.4.1927, s.211,212

¹¹⁶⁴ Sinop Mebusu Recep Zühtü Beyin Önergesi: Harekat-ı Milliye'ye iştirak etmeyen memurin hakkında olup bir seneden fazla bir zamandan beri encümenlerde bulunan kanun layihasının, Nizamname-i Dahilinin sarahatı mucibince doğrudan doğruya ruznameye alınmasına dair takrir. **TBMM ZC**, C.22, İ:50, 4.2.1926, s.53,55-56; “Harekat-ı Milliye'ye İştirak Etmeyen Memurlar”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1926 (No:628), s.1

¹¹⁶⁵ “Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Memurlar Hakkında”, **Cumhuriyet**, 30 Mart 1926 (No:681), s.2

¹¹⁶⁶ “Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Memurlar”, **Cumhuriyet**, 31 Mart 1926 (No:682), s.2

¹¹⁶⁷ Meclis'te acilen görüşülmesi öngörülen maddelere göre “*memurin-i mazuleden*” herhangi bir şekilde Milli Hareket aleyhindeki teşkilata dahil olduklarına veya bu teşkilatı organize ederek faaliyette bulduklarına, şahsi ya da toplu çalışıklarına dair kurullarca karar verilmiş olanlar bir daha devlet hizmetine alınmayacaklardı. Kurul, vekaletler temsilcilerinden ve Dahiliye Vekaleti'nce temin olunacak bir başkandan oluşacaktı. Bu heyetin kararları kesin bir nitelik taşıyacaktı. 23 Nisan 1920 (1336) tarihi ile 26 Ağustos 1922 (1338) tarihi arasında Milli Hükümetçe tayin edildikleri halde izinsiz Avrupa'ya ve yurt dışına gidenler bir daha devlet hizmetinde çalışamayacaklardı. Milli Mücadele'de çalışan memurların birer senesi, emeklilik ya da azillerinde iki sene olarak hesaplanacaktı. Meşrutiyetin ilanından itibaren anavatandan ayrılarak sınır dışında kalan Türk memurlar, devlet hizmetinde istihdam olunmayacak, bunlara mazuliyet maaşı verilmeyecekti. “Mücadele-i Milliye'ye”, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1926 (No:731), s.2

¹¹⁶⁸ Recep Zühtü Bey, birinci maddede genel ifadeler bulunduğunu, bunların ileride karışıklık yaratabileceğini söyledikten sonra İstanbul'un Milli İdare'ye geçişinde şehirdeki memurlar için bir karar verildiğini, o kararda herhangi bir örgüte girmiş olanların memuriyete kabul edilmeyeceğinin açıkça belirtildiğini hatırlatmıştı. O karara uyulup uyulmadığını ve belediye çalışanlarının devlet memuru kapsamında olup olmadıklarını sorgulamıştı. Ayıntab Mebusu

Meclis'teki görüşmeler sırasında Antalya Mebusu Rasih Bey'in "Bilhassa milletin hayat ve memnat mücadelesinde, milletle adeta harp edercesine, istihza edercesine vaziyet almış olanlar, adeta dişleri dökülerek, ter yerine kan akıtan bir milletle alay edercesine rezalet yapanlardan bugün devlet teşkilatının adeta köşe başlarını tutanlar vardır. Efendiler o gün bu adamlar neredelerdi, o gün niçin bu milletle alay ediyorlardı. Niçin güllüyorlardı Beyefendiler? Ankara'nın kedileri gelmiştir diyenleri vardı. Vaktiyle bizlerden birisini İstanbul'da, yahut Avrupa'ya giden bir heyet meyanında görürlerse, Ankara'nın kedileri geçiyor diye alay ederlerdi. İşte bunlardan devairde köşetaşı olacak mevkileri işgal edenler vardır" sözleri kanunun Ankara-İstanbul ikilemi ile ilgili yönünü açıklamakla birlikte hesaplaşma isteğini de ortaya koyuyordu¹¹⁶⁹.

Sonuçta 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 numaralı altı maddelik "Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Memurin Hakkında Kanun" ile mülki idarede memur tasfiyesinin gerçekleştirilmesi¹¹⁷⁰ yani ordudaki tasfiyenin bir

---

Remzi Bey ise daha önce askerlerin tasfiyesinin gerçekleştirildiğini anımsatmış ve ağır hükümlerin konulmasına taraftar olduğunu ortaya koymuştu. Remzi Bey, düşüncelerini "Binaenaleyh tasfiye işinde devlet memurininin böyle mazisi sabit muayyen tamamen milletin mukadderatı ile alakadar ve kendisini, hayatını milletin mukadderatına merbut bilen adamların memuriyette kalmalarını temin buyurdunuz. Diğer adamlar mağdur dahi olsalar onları bırakınız, hariçte çalışsınlar... Ta ki gerek atide gelecek neslimiz, gerekse hali hazırdaki millet emniyet hissetsin, iyice kani olsun ki milletin mukadderatıyla alakadar olmayanlar, hatta aksine, menfi harekatta bulunanlar unutulmazlar ve bunların yaptıkları işler her an için fenaliktir, her an için düşünülür ve göz önüne konulur" sözleriyle ifade etmişti. Rasih Bey ise bir an önce görüşmelere geçilmesini istemişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:108, 26.5.1926, s.533-557; "Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Memurların Vaziyeti", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1926 (No:737), s.1-2

¹¹⁶⁹ **TBMM ZC**, C.25, İ:108, 26.5.1926, s.538

¹¹⁷⁰ "Madde 1: 14 Sefer 1342 [1923] ve 25 Eylül 1339 [1923] tarihli kanunun haricinde kalan eşhas veya müstahdem ve mazul memurlardan herhangi bir suretle milli hareket aleyhindeki herhangi [bir] teşkilata dahil olduklarına veya [bu] teşkilatı tertip ve icra ettiklerine veya milli hareket aleyhinde kavlen veya fiilen münferiden veya müçtemian çalıştıklarına ikinci maddede zikr olunan Heyeti Mahsusaca lazım gelen tetkikat, tahkikat icra ve talep vukuunda müdafaa-ı istima olunduktan sonra karar verilenler bir daha devlet hizmetinde ve müessesatında istihdam olunmazlar. Madde 2: Birinci maddede mezkur Heyeti Mahsusaca, Müdafaa-i Milliye ve Bahriye Vekaletleri'nden maada diğer Vekaletlerden, milli hareketin başlangıcı olan 15 Mayıs 1335 [1919] tarihinden itibaren milli hudutlar dahilinde mebuslukta veya hükümet hizmetinde bulunmuş olan zevattan tayin olunacak birer azadan terekkiüp eder. Bu heyete Dahiliye Vekaleti'nce mezkur evsafı haiz ayrıca da bir de reis tayin olunur. Heyetin ba-mazbata vereceği kararlar katidir. İşbu heyetin bir sene içinde ikmalî vazife etmesi şarttır". Yasanın diğer maddeleri sınırlar dışında kalan memurlar, işgâlciler tarafından görevlendirmeyi kabul edenler ve çeşitli hallerde özürsüz görevini terk edip yasada tanımlanan bölgelere giden memurlarla ilgili idi. 13 Aralık 1926'da özellikle 4. maddesini yumuşatan bir tefsir kararı alınmış ve Dahiliye ile Adliye Müşterek Encümenleri mazbatası görüşülerek kabul edilmişti. 6 Ocak 1927 tarihinde kanuna bir madde eklenmesi için TBMM'ye tasarı sunulmuş (1/1031); tasarı Dahiliye ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine havale edilmiş, mazbatalar 14 Şubat'ta ruznameye alınmıştı. 9 Nisan 1927'de yasanın dördüncü maddesinin tefsirine yönelik

benzerinin mülki idare kadrolarında yapılması sağlanacaktı¹¹⁷¹. Bunun yanı sıra “*kanun mucibince teşekkül edecek olan heyetin [Mülki/Sivil Heyet-i Mahsusa] yirmi gün zarfında teşkiline dair*” Recep Zühtü Bey’in önerisinin hükümete bildirilmesi kabul edilmişti¹¹⁷². 19 Şubat 1927 tarihinde ise Mülki Heyet-i Mahsusa üyelerine yapılacak ödemeler için bir yasa çıkartılmıştı¹¹⁷³.

Mülki Heyet-i Mahsusa’ya Dahiliye Vekaleti Atıf (Mehmet Atıf Tüzün) ile İdare-i Umumiye Müdürü Asaf Beyleri, Maarif Vekaleti Orta Tedrisat Müdürü Cevat Bey’i, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekaleti Memurin Müdürü Fuat Bey’i, Nafia Vekaleti Memurin Müdürü Şevket Bey’i, Ziraat Vekaleti Baytar Müdür-i Umumisi Adil Bey’i, Ticaret Vekaleti Sanayi Müdür-i Umumisi Recai Bey’i seçmişti. Adliye Vekaleti tarafından Zat İşleri Müdür Muavini Kasım Bey atanmıştı¹¹⁷⁴. Milli Mücadeleye katılmayan memurları belirleyecek bu (Mülki) Heyet-i Mahsusa’ya Ankara Valisi Atıf Bey başkanlık edecekti¹¹⁷⁵.

7 Mayıs 1927’de TBMM’de Recep Zühtü Bey, Mülki Heyet-i Mahsusa’nın bir senelik faaliyeti hakkında Dahiliye Vekaletine soru

---

Başvekalet tezkeresi Dahiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiş, 2 Mayıs 1927’de ise mazbatalar ruznameye alınmıştı. 12 Mayıs 1927 tarihinde ise yorum çalışmalarından hareketle kanuna bir ek yapılmıştı. **Resmi Ceride**, 14 Haziran 1926 (Sene:4, No:398), s.1; **TBMM ZC**, C.28, İ:11, 1.12.1926, s.5; **TBMM ZC**, C.28, İ:14, 13.12.1926, s.48,50-51; **TBMM ZC**, C.28, İ:22, 6.1.1927, s.264; **TBMM ZC**, C.29, İ:36, 14.2.1927, s.8,87; **TBMM ZC**, C.31, İ:48, 9.4.1927, s.5; **TBMM ZC**, C.32, İ:62, 2.5.1927, s.3; **TBMM ZC**, C.32, İ:63, 5.5.1927, s.58-61; **TBMM ZC**, C.32, İ:66, 12.5.1927, s.104-105; “Mücadele-i Milliye ve Memurin”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1926 (No:737), s.2; “Mücadele-i Milliye’ye İştirak Etmeyen Memurlar Hakkındaki Kanun”, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1926 (No:738), s.3; “Mücadele-i Milliye’ye İştirak Etmeyen Memurlar”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Evvel 1926 (No:934), s.2; Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.313-316

¹¹⁷¹ **TBMM ZC**, C.25, İ:108, 26.5.1926, s.534-557; Cemil Koçak, “Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)”, s.11

¹¹⁷² **TBMM ZC**, C.25, İ:108, 26.5.1926, s.557; Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.314

¹¹⁷³ 976 numaralı Mücadele-i Milliye’ye İştirak Etmeyen Memurin Hakkındaki 26 Mayıs 1926 Tarih ve 854 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun’un birinci maddesine göre heyet başkan ve üyelerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından takdir olunacak miktarda “*ücret-i huzur*” verilecekti. Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.315-316

¹¹⁷⁴ “Mücadele-i Milliye’ye İştirak Etmeyen Memurların Tefriki”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1926 (No:781), s.2; “Mücadeleye İştirak Etmeyenler”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1926 (No:785), s.2. Bezmi Nusret Kaygusuz anılarında Mülki Heyet-i Mahsusa’nın Ankara Valisi Atıf (Reis), Süreyya, Nafia Vekaleti Memurin Müdürü Şevket, Sıhhiye Vekaleti Memurlar Müdürü Doktor Fuat Kemal, Adliye Vekaleti Zat İşleri Başmuavini Kasım, Baytar Umum Müfettişi Adil Beylerden oluştuğunu aktarmıştı. Cemil Koçak, “Bezmi Nusret Kaygusuz’un Hatıraları”, **Tarih ve Toplum**, S.13 (Ocak 1985), s.70. Nusret Kaygusuz, anılarında kendi başından geçenlere paralel olarak Mülki Heyet-i Mahsusa’nın faaliyete geçmesinden, Ali Karar Heyeti’nin kuruluşuna ve çalışmalarına kadar uzanan süreci aktarmaktadır. İlginçtir, kendisi bu tasfiye uygulamasını İsmet Paşa ve hükümetinin politikasıyla ilişkilendirmişti. Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, s.97-106. Cemil Koçak, kitabında Kaygusuz’un anılarının ilgili kısmını doğrudan yayınlamıştır.

yönelmişti. Dahiliye Vekili Cemil Bey ise 19 Temmuz 1926'da görevine başlayan Mülkiye Heyet-i Mahsusası'nın o tarihe kadar yürüttüğü çalışmanın dökümünü ortaya koyarak soruyu cevaplandırmıştı. Cemil Bey, bu heyete Dahiliye Vekaleti'nin (bağlı Müdüriyet-i Umumiyeler ile birlikte) 413, Adliye Vekaleti'nin 140, Maliye Vekaleti'nin 14, Maarif Vekaleti'nin 25, Nafia Vekaleti'nin 18, Sıhhiye Vekaleti'nin 45, Hariciye Vekaleti'nin 2, Ziraat Vekaleti'nin 7 ve TBMM'nin 9 olmak üzere toplam 673 dosya verildiğini söylemişti (Ticaret Vekaleti, Divan-ı Muhasebat ve Evkaf Müdüriyeti dosya göndermemişti). O tarihte 295 dosya inceleme aşamasında iken 378 dosya sonuçlandırılmıştı¹¹⁷⁶. Cemil Bey, Heyet-i Mahsusa'nın elindeki dosyaları 19 Temmuz gününe kadar bitireceğini açıklamıştı¹¹⁷⁷ ki gerçekten o tarihte Heyet-i Mahsusa elindeki dosyaları tamamlayacaktı¹¹⁷⁸.

Bu bir yıllık zaman dilimi içinde, 1926 Temmuz'undan itibaren Atıf Bey başkanlığındaki Mülki Heyet-i Mahsusa'nın faaliyetleri, incelediği dosyalar ve hakkında karar alınan isimlerle ilgili basında sık sık haberler çıkmış¹¹⁷⁹; gazetelerde komisyon kararlarına dayandırılan isim listeleri yayınlanmıştı¹¹⁸⁰. Üstelik bu listeler içinde tanınmış simalar da bulunuyordu.

---

¹¹⁷⁵ “Mücadeleye İştirak Etmeyenler”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1926 (No:785), s.2

¹¹⁷⁶ Recep Zühtü Bey, heyetin çalışmasını tatminkar bulmamış ve görevinin bir sene daha uzatılmasını istemişti. Önergisi Dahiliye ve Adliye Encümenlerine gönderilmişti. **TBMM ZC**, C.32, İ:64, 7.5.1927, s.67-68; “Büyük Millet Meclisi'nde”, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1927 (No:1077), s.2

¹¹⁷⁷ “Milli Mücadele Aleyhdarları”, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1927 (No:1132), s.2

¹¹⁷⁸ “Heyet-i Mahsusa”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1927 (No:1147), s.2

¹¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, Ankara telgrafları aracılığı ile komisyonun 20 Temmuz itibarıyla çalışmalarını başlattığını yazmıştı. “Milli Mücadele ve Memurlar”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1926 (No:789), s.1. 1926 Eylül ortalarına kadar sürdürülen çalışmalar çerçevesinde 10 kaymakam, 8 vali ve bazı hakimlerin dosyaları incelenmişti. Araştırılan isimler içinde yer alan İstanbul'daki mahkeme reislerinden Mazhar ve İstanbul Emraz-ı Sariye Müfettişi Dr. İbrahim Sait beylerin Milli Mücadeleye katılmadıkları anlaşılmıştı. **Cumhuriyet**, Mazhar Beyi İstanbul Mahkeme-i Asliye reislerinden biri olarak tanıtmıştı. “Mücadele-i Milliye'ye İştirak Etmeyen Memurlar”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1926 (No:845), s.4. Kuva-yı Milliye aleyhinde bulunarak siyasi hayata karışmış olan İstanbul Üçüncü Ceza Reisi Mazhar Bey işten el çektirilecekti. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1926 (No:847), s.3. *Yeni Ses*, eski Adliye Müsteşarı Yusuf Kenan ve Müfettiş Abdülkerim'in de Milli Mücadeleye katılmadıklarının tespit edildiğini yazmışsa da bu haber yalanlanmıştı. “Mücadeleye İştirak Etmeyenler”, **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1926 (No:856), s.2

¹¹⁸⁰ “Milli Mücadele Aleyhdarları”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1927 (No:1007), s.2; “Adem-i İstihdam Kararı”, **Cumhuriyet**, 12 Mart 1927 (No:1022), s.2; “Tasfiye Heyetinin Yeni Kararları”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1927 (No:1028), s.2. Basında yayınlanan listeler ve günlerden örnekler: “Heyet-i Mahsusa Mukarreratı”, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1927 (No:1035), s.2; “Heyet-i Mahsusa”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1927 (No:1042), s.2; “Hidmet-i Devletde Kullanılmamalarına Karar Verilenler”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1927 (No:1049), s.3; “Adem-i İstihdam Kararları”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1927 (No:1074), s.2; “Hidmet-i Hükümetde Kullanılmayacak Olanlar”, **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1927 (No:1087), s.3; “Milli Mücadele Aleyhdarları”, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1927 (No:1090), s.2; “Adem-i İstihdam Kararları”,

Eski Şura-yı Devlet üyelerinden Mesut, eski Üsküdar Belediyesi Müdürü Rıfat, eski Meşihat Müsteşarı Cevdet, Beyoğlu Sulh Hakimi Ekrem, Emin Ali (Bedirhanlılardan), eski İşkodra Valisi Safieddin, Beyoğlu Mutasarrıfı Sadettin, eski İstanbul Şehremini Cemil Paşa¹¹⁸¹ ve eski Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemal Bey (Dahiliye Nazırlığı da yapmış olan Konya Valisi Artin Cemal) basında ismi geçenlere örnek gösterilebilecek şahsiyetler arasındaydılar¹¹⁸². Ayrıca zararlı cemiyetlere üye olan Dahiliye Memurin Müdürü Macit, eski Dahiliye Heyet-i Teftişine Reisi Hacı Hüsnü ve Mahkeme-i Temyiz reislerinden Hafız Emin Beyler hakkında da tasfiye kararı alındığı haberleri basına yansımıştı¹¹⁸³.

Gazeteler, Heyet-i Mahsusa'nın son çalışma etabında bile 200 kişi hakkında tasfiye kararı aldığını kamuoyuna aktarmışlardı. Bu aşamada basına demeç veren ve yeni isimleri açıklamayacağını söyleyen Atıf Bey'in, Tokat Mebusu Emin Bey (Mehmet Emin Bayav) ile beraber birkaç mebusun İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi olduklarını belirtmesi ve kurulun mebuslar hakkında karar verme yetkisine sahip bulunmadığını sözlerine eklemesi dikkat çekici idi¹¹⁸⁴. Cemiyet üyeleri arasında Niğde Mebusu Hazım Bey'in (Ebubekir Hazım Tepeyran) de adı geçmişti¹¹⁸⁵.

Cumhuriyet, 19 Haziran 1927 (No:1116), s.4. İlerleyen tarihlerde de çeşitli listeler açıklanacaktı.

¹¹⁸¹ "Milli Mücadele Aleyhdarları", **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1927 (No:1132), s.2. Eski İstanbul Şehremini Cemil Paşa (Topuzlu), anılarında asılmaktan ve 150'liklere girmekten kurtulduğunu anlatmış, sonra Heyet-i Mahsusa'nın şahsı hakkında karar verdiğini fakat bir süre sonra çıkan yasa ile "ikinci vartayı" da atlattığını yazmıştı. Cemil Topuzlu, **İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım**, Haz.:Cemalettin Topuzlu, İstanbul, Topuzlu Yayınları, 2002, s.205-209. Cemil Koçak, Cemil Paşa'nın İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne üyeliği hakkında çeşitli yayınlardan örnekler vermişti. Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, s.110 dipnot 7

¹¹⁸² "Heyet-i Mahsusa Kararı", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1927 (No:1147), s.3

¹¹⁸³ "Heyet-i Mahsusa", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1927 (No:1147), s.2

¹¹⁸⁴ "Milli Mücadele Aleyhdarları", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1927 (No:1150), s.1

¹¹⁸⁵ Hazım Bey, konu ile ilgili demecinde, bir süre bu cemiyet içinde bulunduğunu fakat İngiliz himayesinin istendiği yönünde haberler çıkınca bir beyanname ile bunu reddettiklerini, bundan dolayı Damat Ferit Hükümeti'nin cemiyete baskın yaptığını ve kendilerinin atıldığını, ardından yeni bir cemiyet kurulduğunu açıklamıştı. "İngiliz Muhibleri Listesinde Mebus İsimleri", **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1927 (No:1151), s.1,2. 24 Temmuz'da *Cumhuriyet* gazetesine giden Hazım Bey aynı doğrultuda ikinci ve uzun bir açıklamada daha bulunacaktı. Bu arada gazeteye başvuran eski Adliye Nezareti Serveznedarı İhsan, yayınlanan listelerde adının geçtiğini oysa kendisinin Damat Ferit Hükümeti zamanında azledildiğini, böyle cemiyetlerle ilgisi bulunmadığını ve gereken müracaatı yaptığını bildirmişti. "Bir Daha Hidmet-i Devletde Kullanılmamalarına Karar Verilenlere Aid Yeni Bir Kara Liste", **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1927 (No:1152), s.2. Hazım Bey'in açıklamasından sonra tartışmalar derinleşmeye başlayacaktı. *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1335 tarihli "Cemiyetin gayesi ve maksadı hakkında şu aralık bazı şayiati devranı izahat-i atiyeye mecburiyet hasıl etmiştir: Cemiyetimiz her şeyden evvel vatanını sever ve bu muhabbetin lazıme-i mühimesi olduğu kanaatiyle de İngiliz muhibidir. Fakat İngiltere'nin veya her hangi bir devletin mandasına değil, istiklalimize dokunacak mahiyette bir müdahalesine bile taraftar olmamıştır ve olamaz..." ifadeleri ile

Mülki Heyet-i Mahsusa'ya başkanlık etmiş olan Rize Mebusu Atıf Bey -daha ileri bir tarihte- bu bir yıllık çalışmanın kesin bilançosunu şu sözlerle ortaya koymuştu¹¹⁸⁶: “...bu kanun mucibince heyeti mahsusa teşkil edildiği zamanlarda, vekaletlerden, vilayattan, müdüriyeti umumiyelerden, harita sıhhiveye [harekat-ı milliyeye] muhalif olanların dosyalarını heyeti mahsusaya tevdi ettiler. Heyet (3.150) zata aid evrakı tetkik etti. Bu evrak içerisinde ancak (1.250) zatın aleyhinde, diğerlerinin lehinde olarak karar verdi. Aleyhte karar alanlar birkaç kısma tefrik edilebilir. Bir kısmı 290-300 kadar olan kısmı doğrudan doğruya İngiliz Muharipleri [Muhibleri] Cemiyeti'ne dahil insanlardır... İkinci kısım ise -birinci kısım ile beraber miktarı altı yüze balığ olur- doğrudan doğruya hiyaneti vataniyede bulunmuş insanlardır. Lozan Muahedesi mucibince 150'lik listeye ithali için her daire kendisinin [kendisini] alakadar edenleri aramış, taramış ve nihayet bunlardan 150'si tefrik olunduktan sonra bakiye kalanların da hiyaneti vataniyeleri tahakkuk etmiştir... Hatta bunların içerisinde 80-90 kişi vardır ki ait olduğu mahkemelerce idama mahkum edilmiş, Birinci Büyük Millet Meclisi cezalarını af etmiştir. Üçüncü kısım insanlar ilhak beyannamesini imzalayanlardır... Bazıları da gazetelerle muhalif neşriyatta bulunmuş insanlardır ki bunların da vasıtai hiyanet olan gazeteleri meydanda duruyor. Geri kalanlara gelince: Bunlar Kanunun birinci ve dördüncü maddeleri mucibince tecziye edilen insanlardır... Bir de Kuvayı Milliyeye her hangi bir şekilde muhalif teşkilata girenler mevcuttur.”¹¹⁸⁷

---

başlayan Hazım Bey tarafından hazırlanmış beyannameyi yayınlamıştı. Hazım Bey'in açıklamasında adı geçen Çanakkale Mebusu Samih Rifat Bey gazeteye mektup göndermişti. Ayrıca yine isminden bahsedilen eski sefirlerden Sadrettin Bey de 26 Temmuz'da basına açıklamada bulunmuştu. Açıklamalarda ilk kurulan örgütün Kuva-yı Milliye aleyhinde olmadığı ileri sürülürken taraflar kendilerini aklama, açıklamalarını haklı çıkarma ve kısmen diğerlerinin eksiklerini tamamlama doğrultusu izlemişlerdi. Açıklamaların satır aralarında özellikle örgütteki etkinlik düzeyleri konusunda çatıştıkları söylenebilir. Konu hakkında Meclis Reisi Kazım Paşa'da bir açıklamada bulunmuştu. Burada, milletin seçtiği mebuslar hakkında Meclis'in karar alabileceğine, azledilemeyeceklerine yer vermişti. “İngiliz Muhibleri Cemiyeti Meselesi Dalandı, Budaklandı”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1927 (No:1154), s.1,2. *Cumhuriyet*, Hazım Beyin düzenlediği bildirinin Sait Molla ve çevresinde yarattığı hoşnutsuzluk nedeniyle hazırlanan İngiliz taraftarı ikinci beyannameyi de yayınlamıştı. Beyanname Suphi, Abdullah Cevdet, Adil, Nebil Ziya, Abdullah Şevket ve Saffettin imzalıydı. “Aslımı Ele Geçirdiğimiz Bir Vesika-yı Hıyanet”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1927 (No:1155), s.1,2

¹¹⁸⁶ TBMM'deki bu açıklama, Ali Karar Heyeti kurulması hakkındaki önerge münasebetiyle 20 Mayıs 1928 günü yapılmıştı.

¹¹⁸⁷ **TBMM ZC**, C.4, İ:78, 20.5.1928, s.189-190; Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.316-317

1927 Ağustos sonlarında, devlet kademelerinde görev alamayacakların kanunda çerçevesi çizilen aleyhte faaliyetlerine göre sıralandıkları iki bölümlük mazbata Dahiliye Vekaleti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilmişti¹¹⁸⁸.

Heyet-i Mahsusa kararlarına itiraz etmek hiçbir şekilde mümkün değildi¹¹⁸⁹. Buna rağmen Mülki Heyet-i Mahsusa'nın kararları da Askeri Heyet-i Mahsusa gibi itiraz ve şikayetlerle karşılaşmıştı. Şikayetçilerin bir kısmı TBMM Arzuhal/İstida Encümeni'ne (Dilekçe Komisyonu) başvurmayı denemişlerdi¹¹⁹⁰. Buna karşı Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey, Heyet-i Mahsusa'nın kararlarının kesinliği yönünde -hükümetin de desteklediği- bir önerge vermiş ve konuyu tartışmaya açmıştı¹¹⁹¹. Bu ortam içinde 22 Haziran 1927 tarihinde Recep Zühtü Bey'in "*harekatı milliyeye aleyhtar bazı kimseler hakkında Heyeti mahsusaca verilen kararları nakzen Arzuhal Encümenince ittihaz olunan mukarreratın Heyeti Umumiyede tetkik ve müzakeresine dair (4/471) numaralı tavriri ve Arzuhal Encümeni mazbatası*" Meclis gündemine gelmişti¹¹⁹². Fakat Heyet-i Mahsusa kararlarının incelenmesine Arzuhal Encümeni'nin yetkisi olmadığına dair Recep Zühtü Bey'in bu önergesi ve encümenin mazbatası bir gün sonra, 23 Haziran'da TBMM'de görüşülmüştü.

Recep Zühtü Bey, Heyet-i Mahsusa kararlarının kesinliğinin altını çizerek, Arzuhal Encümeni'nin "*adeta istinaf ve temyiz eder mahiyette*" incelemelerde bulunmasına ve karar almasına karşı çıkmış, meselenin Heyet-i Umumiye'ye taşınmasını istemişti. Arzuhal Encümeni ise Heyet-i Mahsusa'nın mahkeme olmadığını ileri sürerek, idari niteliği üzerinde durmuş ve önergenin gereksiz olduğunu savunmuştu. Encümenin bu yaklaşımı Cumhuriyet tarafından "*Heyet-i Mahsusanın verdiği karar kati mahiyeti haiz olmamak lazımdır*" manşeti ile kamuoyuna yansıtılmıştı.

Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey ise encümenin tavrını eleştirmişti. Basın, mazbatanın reddini isteyen Vekil Recep Bey'in yaklaşımını "*bu çığır açmak [açmanın] doğru olmadığını, Heyet-i Mahsusa kararlarının kati mahiyeti dolayısıyla Arzuhal Encümeni'nin tedkik hususunda salahiyetdar*

---

¹¹⁸⁸ "Resmi Liste", **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1927 (No:1180), s.3. Heyetin kararları hakkında vilayete yapılan tebliğler ilerleyen tarihlerde de sürmüştü. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1927 (No:1203), s.4

¹¹⁸⁹ Cemil Koçak, "Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)", s.11

¹¹⁹⁰ Tunçay, "Heyet-i Mahsusalar", s.317-318

¹¹⁹¹ **TBMM ZC**, C.33, İ:76, 18.6.1927, s.105,107-108

¹¹⁹² **TBMM ZC**, C.33, İ:80, 22.6.1927, s.482,485

olamayacağı” ifadeleriyle özetlemişti. Sonuçta TBMM’de 23 Haziran’daki tartışmalar çerçevesinde encümenin mazbatasını reddedilmişti. Daha da önemlisi, Heyet-i Mahsusa’nın kararlarını encümenin incelemeye yetkisi olmadığına karar verilerek¹¹⁹³, Arzuhal Encümeni kanalıyla itiraz yolunun tıkanması için “*Mücadele-i Milliye’ye iştirak etmeyen memurin hakkındaki 854 numaralı kanunun 2. maddesinde zikrolunan Heyeti Mahsusaca ittihaz edilen kararlar Arzuhal Encümeni tarafından tetkik ve nakzedilemez*” şeklindeki 352 numaralı karar alınmıştı¹¹⁹⁴.

Tüm bu önlemlere ve heyetin kararlarına yasal çerçevede itiraz olanağı bulunmamasına rağmen ilerleyen tarihlerde de bunlara itiraz edilip edilemeyeceği sorunu gündemin bir parçasını oluşturmaya devam etmişti¹¹⁹⁵. Öyle ki zamanla, askeri ve sivil heyetlerin kararlarında haksızlık yapmış olabilecekleri düşüncesi ağırlık kazandığından 21 Mayıs 1928 tarihinde yeni bir inceleme komisyonunu hayata geçirmek için Ali Karar Heyeti Hakkında Kanun çıkartılmıştı¹¹⁹⁶. 1289 sayılı yasa ile Ali Karar Heyeti, Heyet-i

---

¹¹⁹³ **TBMM ZC**, C.33, İ:81, 23.6.1927, s.600-610; “Harekat-ı Milliye Aleyhdarları”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1927 (No:1120), s.1; “Meclis Müzakeratı”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1927 (No:1121), s.2

¹¹⁹⁴ Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.318

¹¹⁹⁵ “Aslımı Ele Geçirdiğimiz Bir Vesika-yı Hıyanet”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1927 (No:1155), s.1,2. TBMM Reisi Kazım Paşa ise “*Kararlar kati ve nihaidir; kabil-i itiraz değildir. Ancak her ferd-i milletin hakk-ı şikayet ve müracaatı tabii mahfuzdur*” ifadeleri ile hem Heyet-i Mahsusa’nın kararlarının temyizi olmadığını hem de kendi görüşünü belirtmişti. “İngiliz Muhibleri Cemiyeti Meselesi Dallandı, Budaklandı”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1927 (No:1154), s.1,2. Dahiliye Vekili Cemil Bey de “*Heyet-i Mahsusa başlı başına bir heyettir, müstakildir. Bundan başka Heyetin kararları Meclisin diğer kararlarıyla sağlamlaştırılmışdır. Meclisin kararı şudur: Heyet-i Mahsusa’nın vereceği kararlar hiçbir surette nazk veya temyiz edilemez*” ifadeleri ile bir ölçüde benzer bir açıklama yapmıştı. “Dahiliye Vekilimiz”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1927 (No:1155), s.2

¹¹⁹⁶ Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.318,327. Fahri Çoker, İstanbul’dan silah kaçırılmasında rol oynayan denizci subayların o günlerin şartlarına bağlı olarak Milli Mücadele’ye katılmaktan mahrum kaldıklarını fakat Heyet-i Mahsusa kurulduktan sonra ortaya çıkan ihbar furyasının bu subayları içine aldığını belirtmişti. Askeri Heyet-i Mahsusa’nın işlem yaptığı 118 deniz subayının dosyasını örnek göstererek, o günün koşulları içinde acele ile alınan katı kararlara yapılan itirazların hak ve adalet kurallarına göre incelendiğini, yeri geldiğinde verilen karardan dönmekten çekinilmediğini belirtmişti. Çoker, “Heyet-i Mahsusa’dan Geçen Bahriyeliler ve Vahdetin’in Yaveri Yüzbaşı Fahri Efendi”, s.180-183; Fahri Çoker, “Heyet-i Mahsusa’dan Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi”, s.12-15. Mete Tunçay, ilerleyen tarihlerdeki çalışmalarında TBMM’ye yapılan bazı başvurulardan olumlu sonuç alındığını bir örnekle destekleyecek şekilde kaydetmişti. Zamanla heyetlerin kararlarından yakınmaların süregeldiği anlaşılmaktadır. Tunçay, **Bilineceği Bilmek**, s.145-147, dipnot 9. Zaten Heyeti Mahsusa Kararları ve 150’liklere yönelik uygulamalar ilerleyen yıllarda TBMM’nin gündemine yeniden gelecekti. Ayrıntı için Bkz.: Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, s.69-85; Cemil Koçak, “Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)”, **Tarih ve Toplum**, C.9, S.52 (Nisan 1988), s.9-13

Mahsusaların kararlarına itiraz olanağı sağlamak için kurulmuştu¹¹⁹⁷. Dolayısıyla askeri ya da sivil düzeyde bu tasfiye sürecine itirazlar daha sonraki yıllarda da sürecekti.

Hem askeri hem de idari boyutuyla büyük ölçüde Milli Mücadele yıllarında Ankara ile İstanbul arasındaki düşünsel ve eylemli çatışmadan kaynaklanan bu tasfiye sürecine karşılık Türkiye’de kurumsallaşan yeni yönetim kendi çizgisindekileri ödüllendirmekten ya da daha doğru bir ifadeyle Ankara, Anadolu’daki kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi içinde yer alanları onurlandırmaktan geri durmamıştı. Ankara, kurtuluş mücadelesinde yer alanları Hidemat-ı Vataniye tertibinden maaş tahsisleri¹¹⁹⁸, istiklal madalyaları¹¹⁹⁹, terfilerle onurlandırırken¹²⁰⁰ daha çok Kuva-yı Milliyecilere yönelik bir af çıkartmıştı¹²⁰¹. Bunların yanında kurtuluş mücadelesinin tamamlanmasından ve Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonra iki af çıkartılmıştı. Birinci genel af Cumhuriyet’in ilanı münasebetiyle 26 Aralık 1923 tarihinde, ikincisi ise Lozan Barış Antlaşması’na uygun bir şekilde 16 Nisan 1924’te kabul edilmişti¹²⁰².

---

¹¹⁹⁷ **Resmi Gazete**, 28 Mayıs 1927 (Sayı:900), s.5221-5222; Cemil Koçak, “Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)”, s.11-12; Halıcı, **a.g.t.**, s.32. Askeri ve Mülki Heyet-i Mahsusaların kararları, uygulama örnekleri ve arşiv belgeleri hakkında Bkz.: Cemil Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005

¹¹⁹⁸ Sadece II. TBMM’de Hidemat-ı Vataniye tertibinden maaş tahsisine yönelik 43 teklif söz konusu olmuştu. Çakan, **a.g.e.**, s.354

¹¹⁹⁹ **TBMM ZC**, C.6, İ:104, 28.11.1336, s.102-111; **TBMM ZC**, C.6, İ:105, 29.11.1336, s.119,137. İlerleyen tarihlerde İstiklal Madalyası Kanunu ve madalya verilecekler hakkında bir takım düzenlemelere gidilmişti. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923**, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1994, s.647-656

¹²⁰⁰ Kurtuluş Savaşı’ndaki terfi, takdirname ve taltif listesi hakkında Bkz.: Nusret Baycan, “Türk İstiklal Harbinde Terfi Veya Takdirname İle Taltif Edilen Subaylar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.9, S.25 (Kasım 1992), s.127-280. Hariciye Vekaleti de benzer bir uygulama gerçekleştirmişti. “Hariciyenin Teşkilatı”, **İkdam**, 9 Teşrin-i Sani 1923 (No:9556), s.2

¹²⁰¹ 372 Numaralı 30 Teşrin-i Evvel 1334’dan 23 Ağustos 1339 Tarihine Kadar Geçen Müddet Zarfında Müdafaa-i Memleket Uğrunda İka Edilmiş Olan Efal ve Harekatın Cürüm Addolunmayacağı Hakkında Kanun. **Resmi Ceride**, 29 Teşrin-i Sani 1339 (Sene:1, No:45), s.1. Bu kanun 1 Aralık’ta İstanbul vilayetine tebliğ edilmişti. “Kuva-yı Milliye Mensubini Hakkında”, **İkdam**, 2 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9579), s.3. 16 Nisan 1923’te “*Vatanın müdafaa ve istihlası gayesiyle ika edilen ceraim erbabının affına dair kanun layihası ve Adliye Encümeni mazbatası*” TBMM’de görüşülmüştü. **TBMM ZC**, C.29, İ:26, 16.4.1339, s.229-234. Tasarı ve görüşmeleri hakkında basında da haberler çıkmıştı. “Meclisde Kuva-yı Milliye Mensubları Ceraiminin Afvı Müzakerati”, **İkdam**, 3 Teşrin-i Sani 1923 (No:9550), s.3. 17 Kasım 1924’te TBMM’de Milli Mücadele’ye katılan Kuva-yı Milliye mensublarının afları hakkındaki kanunun mücadeleye katılan ordu mensuplarını kapsayacak şekilde genişletilmesi kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.10, İ:8, 17.11.1340, s.275-277; “Büyük Millet Meclisi’nde Dünki Müzakereler”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:191), s.3

¹²⁰² **Resmi Ceride**, 10 Kanun-ı Sani 1340 (Sene:2, No:51), s.1; **Resmi Ceride**, 17 Mayıs 1340 (Sene:2, No:70), s.2; Çakan, **a.g.e.**, s.354-357; Dursun Gök, **İkinci Büyük Millet Meclisi ve**

Uluslararası anlaşmalarda böyle uygulamalara başvurulabiliyordu. Türk Devleti de Lozan Barış Antlaşması ile bir genel af çıkarmayı uygun bulmuştu. Fakat 150 kişi bu genel affın dışında tutulacaktı¹²⁰³ ki böylelikle Ankara bir hesaplaşma şeklini daha sergilemiş olacaktı. Dolayısıyla Ankara'nın büyük ölçüde İstanbul odaklı olan bu tasfiye sürecinin bir yönü de 150'likler meselesinde ortaya çıkmıştı¹²⁰⁴.

Lozan Antlaşması onaylandığında 150 kişilik liste henüz hazırlanmamıştı. TBMM'de 487 numaralı Genel Af Yasası, 16 Nisan 1924 günü kabul edildiğinde de yasanın üçüncü maddesinde 150 kişinin af dışında bırakıldığının ifade edilmesiyle yetinilmişti¹²⁰⁵.

150 kişinin belirlenmemesinin yarattığı rahatsızlık içinde¹²⁰⁶ yine 16 Nisan'daki gizli oturumda bunların seçilmesinde gözetilecek -ve aslında daha

---

Faaliyetleri (1923-1927), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1991, s.26; Mevlana Akagündüz, **Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923-1960)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2006, s.20-25

¹²⁰³ Genel afların uluslararası anlaşmaların barış şartlarından biri olduğunu, Yusuf Kemal Bey'in hatırlatması üzerine Milli Mücadele yıllarında bağımsızlık hareketinin karşısında bulunanlarla hesaplaşabilmek ve onları bu affın dışında tutabilmek için barış konferansı öncesinde harekete geçilmişti. Noyan, **a.g.t.**, s.36-38; Halıcı, **a.g.t.**, s.18-20; Mazıcı, "Af Yasalarında 150'likler", s.81-85

¹²⁰⁴ 150'likler meselesinin ortaya çıkışı, işbirlikçilerin toplantıları, TBMM'deki görüşmeler, yurt dışındaki hayatları ve af edilmeleri hakkında Bkz.: İlhami Soysal, **150'likler**, İstanbul, Gür Yayınları, 1985

¹²⁰⁵ Mazıcı, "Af Yasalarında 150'likler", s.86-87; Halıcı, **a.g.t.**, s.20. 16 Nisan 1924'te "Lozan muahednamesinin iktisabı meriyet etmesini müteakıp 24 Temmuz 1923 tarihli affı umumi beyannamesine tevfikan neşir ve ilanı muktazi affı umumi hakkında (1/483) numaralı kanun lahiyası ve Konya Mebusu Mustafa Feyzi Efendinin bu babtaki (2/290) numaralı teklifi kanunisiyle tevhidten müzakeresine dair Adliye Encümeni mazbatası" TBMM'de görüşülerek genel af kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.8/1, İ:39, 16.4.1340, s.780-784. 21 Nisan tarihli Ankara kaynaklı haberler af düzenlemesinin Reis-i Cumhur tarafından onaylandığını bildirmişti. "Afv-ı Umumi Kanunu'nun Tasdiki", **İkdam**, 22 Nisan 1924 (No:9720), s.1. Af Kanunu, 27 Nisan'da İstanbul Vilayeti'ne tebliğ edilirken bir gün sonra basına yansımıştı. "Afv-ı Umumi Kanunu", **İkdam**, 28 Nisan 1924 (No:9725), s.2. Vilayet tarafından 29 Nisan'da Polis Müdüriyet-i Umumiyesi ile İstinaf Müdde-i Umumiliği'ne tebliğ edilmişti. "Afv-ı Umumi Kanunu", **İkdam**, 30 Nisan 1924 (No:9727), s.3. Mayıs ortalarına doğru kanunun bazı maddelerinde tereddütler yaşandığı için tefsir talep edilmişti ki bundan hareketle *Cumhuriyet* hem kanun maddelerini hem de tefsiri yayınlamıştı. "Afv Kanunu'ndan Kimler İstifade Edecektir?", **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1924 (No:7), s.2. Hemen sonrasında Dahiliye Vekaleti tarafından gönderilen ve gazetelerde de çıkan Af Kanunu, Adliye Vekaleti'nce İstanbul Müdde-i Umumiliği'ne tebliğ edilmişti. 18 Nisan'dan itibaren yürürlükte olacak şekilde mahkemelere bildirilmişti. "Afv-ı Umumi Kanunu Tebliğ Edildi", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1924 (No:13), s.5

¹²⁰⁶ 1923 Ekim başlarında İstanbul basınında Heyet-i Vekile'nin "... *afv-ı umumiden haric kalacak olan yüz elli kişinin listesini tertibe*" başladığı haberleri yer almıştı. "150 Kişilik Liste", **İkdam**, 4 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9520), s.1. İlerleyen tarihlerde de benzer haberler gazete sütunlarına taşınmıştı. Kasım ortalarında ise Dahiliye Vekaleti'nin listeyi tamamladığı ve Heyet-i Vekile'ye sevk edilmek üzere olduğu yazılmıştı. "150 Kişilik Liste", **İkdam**, 16 Teşrin-i Sani 1923 (No:9563), s.1. İlginçtir, o günlerde Cenap Şehabettin ile *Alemdar* gazetesi başyazarı Refii Cevad'ın isimlerinin bulunmadığı, eski Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi

önce Dahiliye Vekaleti ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin oluşturduğu taslak- prensipler açıklanarak kesinleşmişti. Vahdettin'in icraatına yön verip katılanlar, kabine üyeleri, özellikle Sevres'i imzalayan ve Kuva-yı İnzibatiye'yi kuran kabineler, Sevres Antlaşmasını imzalayan heyet, Kuva-yı İnzibatiye fetvasını veren müftüler, bu ordunun komutanları, düşmanla işbirliği yapan basın mensupları gibi temel kriterler¹²⁰⁷ bu listenin doğrudan Ankara-İstanbul çatışmasının bir uzantısı olacağına göstergesi idi. Listenin hazırlanmasında geçerli olacak kriterler Nisan ortalarında basına da kısmen yansımıştı¹²⁰⁸. O günlerde basında Dahiliye Vekaleti'nce hazırlandığı söylenen 150 kişilik bir liste de çıkmıştı¹²⁰⁹. İlerleyen günlerde basında, bazı düzenlemelerin yapıldığı haberlerinden sonra¹²¹⁰ “*Afv-ı Umumi'den istisna edilen yüz elli kişilik liste*” yeniden yayınlanacaktı¹²¹¹. Ancak ilerleyen günlerde yine liste ve listedeki değişikliklerle düzenleme haberleri gazete sütunlarını işgal edecekti¹²¹².

150'liklerin listesi, 1 Haziran 1924 tarihli Heyet-i Vekile kararnamesiyle şekillenmiş ve aynı kararname ile bunların sınır dışına çıkarılmaları öngörülmüştü¹²¹³. 7 Haziran 1924'te ise 150 Kişilik Liste'ye dahil olanlar hakkında Dahiliye'den İstanbul'a ve merkeze bağlı olan bütün ilgili

---

Refik Halit'in isminin ise listede yer aldığı haberleri çıkmıştı. “150 Kişilik Liste Etrafında Tereşuhat”, **İkdam**, 18 Teşrin-i Sani 1923 (No:9565), s.1. Nisan'ın ilk günlerinde ise bu kez listenin “*Dahiliye Vekaleti'nce tamamen ihzar edilmiştir*” haberleri gazete sütunlarında geçiyordu. “150 Kişilik Liste”, **İkdam**, 8 Nisan 1924 (No:9706), s.2. 16 Nisan'daki gizli oturumda Dahiliye Vekili Ferit Bey, Dahiliye Vekaleti ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin 150 kişilik defterin tanzimiyle uğraştıklarını söyleyecekti. **TBMM GCZ**, C:4, İ:39, 16.4.1340, s.434

¹²⁰⁷ 150'liklerle ilgili gizli görüşmeler bu listeye kimlerin gireceğini de kapsamış ve 22-23 Nisan 1924 tarihli oturumda da sürmüştü. **TBMM GCZ**, C:4, İ:39, 16.4.1340, s.434-454; **TBMM GCZ**, C:4, İ:44, 22/23.4.1340, s.456-462; Mazıcı, “Af Yasalarında 150'likler”, s.86; Halıcı, **a.g.t.**, s.21-23

¹²⁰⁸ “150 Kişilik Listede Olanlar”, **İkdam**, 17 Nisan 1924 (No:9715), s.1

¹²⁰⁹ “Listeye Dahil Olan 150 Kişi”, **İkdam**, 20 Nisan 1924 (No:9718), s.1

¹²¹⁰ “150 Kişilik Liste”, **İkdam**, 25 Nisan 1924 (No:9722), s.3

¹²¹¹ “150 Kişilik Liste Nihayet İtmam Edildi”, **İkdam**, 26 Nisan 1924 (No:9723), s.1,2

¹²¹² “150 Kişilik Listeye Dair”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1924 (No:23), s.2; “150 Kişilik Liste”- “Yüzeli Kişilik Listedeki Noksan”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1924 (No:26), s.2,4. Basında böyle haberler daha sonraki tarihlerde de geçmişti. “150 Kişilik Listede Münhall Var!”, **Vatan**, 25 Haziran 1924 (No:434), s.3

¹²¹³ Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, s.75 dipnot 3; Cemil Koçak, “Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)”, s.10. Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa başkanlığında 1 Haziran 1924'te toplanan Vekiller Heyeti'nin kararıyla (daha önce Adliye ve Müdafaa-i Milliye Vekaletlerinin yardımıyla Dahiliye Vekaleti'nce hazırlanan) 149 kişilik listeye *Köylü Gazetesi* sahibi Refet'in eklenmesinden sonra 150'likler Listesi tamamlanmıştı. Mazıcı, “Af Yasalarında 150'likler”, s.88. Daha sonra bu listeye girenlerin Türkiye'deki mallarını 9 ay içinde tasfiye etmeleri aksi halde bu tasfiyenin devletçe gerçekleştirilip bedellerinin kendilerine ödenmesi kararlaştırılmıştı. “150 Kişilik Listeye Dahil Olanların Emlakı”, **Vatan**, 24 Eylül 1924 (No:522), s.3

birimlere bir genelge tebliğ edilmişti. Bundan sonra liste içindekiler derhal ve süratle sınır dışına çıkarılacaklardı¹²¹⁴.

O dönemde ilginç gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Vali Raşid Bey (Bigat) 26 Haziran 1924 tarihli basın demecinde, listede adı geçenlerden bir kaçının İstanbul'a geldiklerini öğrendiğini, bunların ülkeye girme izinleri bulunmadığından hemen sınır dışına çıkarılma emri verdiğini söylemişti¹²¹⁵. Öte yandan 1924 yazında yürürlüğe giren Seyrüsefer Talimatnamesi'ne göre de "150 kişilik kara liste" dışında kalan herkes İstanbul'a girebilecekti¹²¹⁶. Bu talimatname Ağustos başlarında yürürlüğe sokulmuş ve 3 Ağustos'ta İstanbul vilayetine tebliğ edilmişti¹²¹⁷. Yine yaz aylarında listeye girmeyenler af talebinde bulduklarından Ankara'da çeşitli incelemeler yapılmıştı¹²¹⁸.

On başlık halinde düzenlenen liste *Resmi Gazete*'de 7 Ocak 1925'te yayınlanmıştı. Yayınlanan listedeki "Vahdettin'in Maiyeti", "Sevr Muahedelerini İmzalayan ve Kuva-yı İnzibatiye'ye Dahil Kabine Azalarından", "Sevr Muahedelerini İmzalayan Heyet-i Murahhasa", "Kuva-yı İnzibatiye'ye Dahil Olanlar", "Mülkiye ve Askeriyeden", "Polisler", "Gazeteciler" gibi başlıkların altındaki isimlerin bir kısmı İstanbul'dandı. Hatta bazı başlıklar sadece İstanbul ile bağıntılıydı¹²¹⁹.

1926 Nisan'ının hemen başında Meclis'te 150'lik Listesi'nde yer alanlardan vefat edenlerin aileleri hakkında Kavanin-i Maliye Encümeni'nin önergesi kabul edilmişti. Emekli maaşı alırken 150'likler kapsamında dışarıya çıkarılanlardan vefat edenlerin memlekette kalan ve vatandaşlıklarını koruyan

---

¹²¹⁴ Damat Ferit'in Dahiliye Nazırı Cemal Bey de bu kapsam içinde sınır dışına çıkartılacaktı. "Listeye Dahil Olanlar Hudud Haricine Çıkarılacaklardır", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1924 (No:33), s.3

¹²¹⁵ "Vali Bey'in Beyanati", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1924 (No:52), s.1

¹²¹⁶ "Seyrüsefer Talimatnamesinin Tatbikine Başlanıldı", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1924 (No:90), s.2

¹²¹⁷ "Seyr-ü Sefer Talimatnamesi", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1924 (No:87), s.4. 1924 yazında gündeme taşınan konulardan biri, Genel Af çerçevesinde İstanbul'a gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri hakkında ne yapılacağı idi. Yetkililerin konu hakkındaki açıklamalarına göre böyle kişiler için Seyrüsefer Talimatnamesi'ne özel madde konulmuştu. Dolayısıyla Vekiller Heyeti'nin bu talimatnameyi onaylamasından sonra bu sorun ortadan kalkacaktı. "Gelen Hürriyet ve İtilafçılara Ne Yapılacak", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1924 (No:50), s.3.

¹²¹⁸ "Afv Talebinde Bulunanların İstidaları", **Vatan**, 16 Haziran 1924 (No:425), s.5

¹²¹⁹ **Resmi Ceride**, 7 Kanun-ı Sani 1341 (Sene:2, No:81), s.3-4. Halıcı, yazım hatasıyla olsa gerek Resmi Gazete'de yayınlanmasını 7 Ocak 1924 olarak vermiştir. Halıcı, **a.g.t.**, s.23. Liste için Bkz.: Ek 12-7 Ocak 1925 tarihli Resmi Ceride.

aile çevresine eytam ve eramil maaşı verilecekti¹²²⁰. 28 Mayıs 1927 tarihinde ise TBMM tarafından kabul edilen 1064 sayılı yasa ile 150'liklerin Türk vatandaşlığından çıkarılmaları hükmüne bağlanmıştı. Bu yasal düzenleme ile vatandaşlık haklarını yitirmişlerdi¹²²¹.

150'liklerin büyük bir çoğunluğu kendileri hakkındaki bu yasal düzenlemelerden çok daha önce, Kasım 1922'de ülkeden ayrılmışlardı. Vekiller Heyeti'nin kararından sonra ise yurtiçinde kalanlar¹²²² sınır dışına çıkartılacaklardı¹²²³.

150'likler yurt dışında bulunmalarına rağmen Ankara'yı rahatsız eden çeşitli etkinlikler sergilemişlerdi. Nitekim Siirt Mebusu Mahmut Bey, Mayıs 1925 sonlarında *Hakimiyet-i Milliye*'de yazdığı makalede, Halep'teki ve bütün Suriye'deki 150'liklerin Şeyh Sait İsyanı'na etkilerini belirttikten sonra bunların Suriye'de ikamet etmelerine izin verilmemesini Türkiye ile Fransız ilişkileri açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmişti¹²²⁴.

---

¹²²⁰ **TBMM ZC**, C.24, İ:81, 1.4.1926, s.6-ek 5-6; "Zafer Bayramı", **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1926 (No:684), s.2; Çakan, **ag.e.**, s.359

¹²²¹ **TBMM ZC**, C.32, İ:73, 28.5.1927, s.639-640; **Resmi Ceride**, 15 Haziran 1927 (No:608), s.2632; Çakan, **ag.e.**, s.359; Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, s.75 dipnot 3; Cemil Koçak, "Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)", s.10. 19 Nisan 1927'de 150'liklerin Türk vatandaşlığından çıkarılmaları hakkındaki tasarı Meclis'e gelmiş ve Dahiliye Encümenine havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.31, İ:57, 19.4.1927, s.211,212. 19 Mayıs 1927'de tasarı ile Adliye Encümeni mazbatasını ruznameye alınmıştı. **TBMM ZC**, C.32, İ:69, 19.5.1927, s.186; "150'likler Türk Tabiiyetinden İskat Edilecekler", **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1927 (No:1089), s.3. Tasarı ilk görüşmelerinde kabul edilmiş ve ikinci görüşmelere geçme kararı alınmıştı. **TBMM ZC**, C.32, İ:70, 21.5.1927, s.339-340; "150'likler", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1927 (No:1091), s.2. 150'liklerin listesi hazırlanırken 600 kişilik ve 300 kişilik listeler üzerinden 150 kişilik sonuca ulaşılmıştı. Listeye dahil olmayan 450 kişinin yer alacağı bir "Siyah Liste" hazırlanması teklifi kabul görmemişti. Bununla birlikte 150'lik listeye alınmayan bazıları (kanuni şartları taşıyan, yabancı devletin hizmetini kabul eden ve yabancı uyruğuna geçenler) için ayrıca "vatandaşlıktan iskat" uygulamasına gidilecek; dolayısıyla bir kısım Anadolu ya da Ankara karşıtı da böyle cezalandırılacaktı. **TBMM GCZ**, C:4, İ:39, 16.4.1340, s.434-454; **TBMM GCZ**, C:4, İ:44, 22/23.4.1340, s.456-462; Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, C.I, s.568; Halıcı, **a.g.t.**, s.21-23,28-29

¹²²² Eski Dahiliye Nazırı Cemal Bey'in dışında eski Harput Valisi Ali Galip, Gönenli Yusuf ve daha birçok örnek gösterilebilir.

¹²²³ Mudanya Ateşkesi'nin imzalanmasından sonra İstanbul'daki monarşistler ve Milli Mücadele karşıtları endişelenmişlerdi. 5 Kasım 1922'de Dahiliye Nazırı ve *Peyam-ı Sabah* gazetesi yazarlarından Ali Kemal'in evinde geleceklere hakkında karar almaya çalışmışlardı. Ali Kemal'in kaçırılma olayından sonra ileride 150'likler listesine de girecek olan Anadolu muhaliflerinin büyük bir kısmı yurt dışına kaçacaklardı. Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, İstanbul, Dilman Yayınevi, 1984, s.138-141; Mazıcı, "Af Yasalarında 150'likler", s.80-81,88. Ali Galip ile ilgili gelişmeler basında da yer almıştı. "Listede Yeni Bir İsim", **İkdam**, 26 Kanun-ı Sani 1924 (No:9633), s.2; "Ali Galip Gönderiliyor", **İkdam**, 29 Kanun-ı Sani 1924 (No:9636), s.3

¹²²⁴ Mahmut (Siird Mebusu), "Güzel Bir Başlangıç", **Hakimiyet-i Milliye**, 27 Mayıs 1925 (No:1435), s.1; "Dostane Bir Karar", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1925 (No:379), s.3. İzmir'de 150'liklerden 18 kişinin tutularak İstanbul'a getirildiği haberinin yanı sıra *Vatan* gazetesi de Mahmut Bey'in değerlendirmesini aktarmıştı. "Fransa Yüzellilikleri Suriye'den Çıkıyor",

Cumhuriyet'in "*Beyrut Mektupları*"nda da Çerkez Ethem, Mevlanzade Rifat, Binbaşı Salih Zeki gibi isimlerle, üstelik Musul Meselesi'yle ilgili olarak karşılaşılmaktaydı¹²²⁵. Bunların dışında gazetelerde Ortadoğu'da bulunan 150'liklerin bir araya geldikleri hakkında haberlere de rastlanılmaktaydı¹²²⁶. Sonuçta 150'liklerin gerek tercihlerinden gerekse böyle etkinliklerden anlaşılmaktadır ki kısa süre içinde Suriye, yurt dışındaki eski rejim taraftarlarının toplandıkları merkezlerden biri haline gelmişti. Öyle ki

---

Vatan, 28 Mayıs 1925 (No:764), s.1,3. 29 Mayıs'ta Yunus Nadi de bu konuyu ele almıştı. Yunus Nadi, "Dostane Bir Hareket", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1925 (No:380), s.1. Her iki makalede Fransızların tavrı Sefir Albert Sarraut ile ilişkilendirilmişti. O günlerde Fransızların Suriye'deki 150'likleri sınır dışına çıkarmaya başladığını aktaran Türk basınına göre Nemrut Mustafa da Irak'a kaçmıştı. "Suriye'deki Müfsidler", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1925 (No:380), s.2. Yine o dönem içinde, Ankara'dan İstanbul'a dönen Fransız Sefiri Albert Sarraut, konu hakkında açıklama yapmıştı. Paris'te iken Fethi Bey ile görüşüğünü, ondan sonra durumu Suriye Kumandanlığı'na bildirdiğini ve Türk hükümetinin resmi başvurusu olmadığını söylemişti. "İki Uzak Şark Memleketi Arasındaki Münasebet", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1925 (No:346), s.2

¹²²⁵ "Beyrut'dan Mektub", **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1925 (No:486), s.2

¹²²⁶ "Hainler Haleb'de İctimalar Akd Etmekte İmiş", **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1925 (No:431), s.2. Öte yandan 150'liklerden çoğunun Heyet-i Fesadiye adlı Tarikat-ı Salahiye teşkilatı içinde bulunduğu ve bu teşkilatın mensuplarıyla ilişkili oldukları İstiklal Mahkemesi tarafından tespit edilmişti. "Tarikat-ı Salahiye", **Vatan**, 9 Haziran 1925 (No:776), s.1; "Tarik-i Salahiye Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1925 (No:391), s.1. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Tarikat-ı Salahiye adı altında kurulan Müdafaa-i Hukuk-u Hilafet-i Kübra'nın başkanı olarak Vahdettin belirlenmişti. Üyeleri içinde Hoca Sabri, Kiraz Hamdi, eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali, Rıza Tevfik gibi isimler geçiyordu. Bu teşkilatın bir de nizamnamesi vardı. Geçmiş 1920 (1336) yılına kadar uzanıyordu. Amaçları Hilafeti kurmak, Vahdettin'i geri getirmek, 150'likleri affetmek ve İstanbul'u başkent yapmak gibi noktalarda toplanıyordu. "Cemiyet-i Fesadiye Muhakemesinde Ortaya Çıkan Mühim Hakikatler", **Vatan**, 12 Haziran 1925 (No:779), s.1; "Fesadçıların Bütün Esrarı Meydana Çıkdı", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1925 (No:394), s.1,2. Teşkilatın İstanbul'da 12 kişilik bir etkin kurulu olduğu anlaşılmıştı. "Heyet-i Fesadiye Tahkikati", **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1925 (No:397), s.2. İncelemeler çerçevesinde Hilafet Komitesi'nin 1926 yılında bir girişim gerçekleştirmek amacıyla planlama içinde olduğu ileri sürülmüştü. "Heyet-i Fesadiye Nasıl Keşf Edildi?", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1925 (No:400), s.4. İsmail Hakkı sorgulanması sırasında Çerkez Ethem'in çeşitli faaliyetler gerçekleştirdiğini söylemişti. "İsmail Hakkı'nın Şayan-ı Dikkat İtrafları", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1925 (No:446), s.1,2. Mahkeme celselerinde Ali Fuat ve Refet Paşalar ile Rauf Bey'in isimleriyle de karşılaşılmaktaydı. "Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Dünki Muhakemeler", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1925 (No:447), s.2. Öte yandan 1925 Aralık ayında Mevlanzade Rifat'ın Bağdat'tan Atina'ya geçerek Çerkez Ethem'in kardeşi Reşit Bey ile görüştüğü sonra Bükreş'e gittiği basında yer almıştı ki bu rota ve görüşmeler yine ülke aleyhine çalışmakla ilişkilendirilmişti. "Mevlanzade Refet", **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1925 (No:583), s.2. Yine Mart ayında Kıbrıs'ta Türkiye aleyhinde yayın yapan Sait Molla hakkında haberler basında yer almıştı. Kıbrıs Türklerinin kendisine karşı tepkileri değerlendirilmişti. "Said Molla", **Cumhuriyet**, 23 Mart 1926 (No:674), s.1,2; "Hem Nalına, Hem Mihına", **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1926 (No:695), s.3; "Said Molla Melunu", **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1926 (No:696), s.2; "Mahud Said Molla", **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1927 (No:1183), s.3. 24 Ağustos 1927 tarihinde, 150'liklerden Çerkes Hacı Sami, kardeşi Ahmet ve üç adamından oluşan çete Yunanistan'dan Türkiye'ye geçmişti. Çine ile Bozdoğan arasında yapılan çatışmada öldürülmüşlerdi. Türkiye'ye geliş nedenleri basında haince girişimlerde bulunmak şeklinde yorumlanmıştı. **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1927 (No:1186), s.1.

Cumhuriyet'in bakış açısıyla artık “*Suriye, memleketden koğulan vatan hainleriyle dolu*” idi¹²²⁷.

150'likler faaliyetlerini yayın yapma noktasına kadar uzatmışlardı. Damat Ferit'in Dahiliye Nazırlarından Mehmet Ali Bey, *Zincire Vurulmuş Cumhuriyet* adlı bir gazete çıkarmıştı¹²²⁸. İlerleyen tarihlerde Mevlanzade Rıfat da kendi yazdığı “*Türk İnkılabının İç Yüzü*” adlı bir kitabı bastıracaktı¹²²⁹. Ankara ise böyle yayınların yurtiçine sokulmasını yasaklamıştı. Heyet-i Vekile kararı ile Refik Halit'in de yazılar yazdığı *Doğru Yol*'dan başka ülke dışında yayınlanan gazetelerden sınırlar içine girmesi yasaklananlar şunlardı: Rusya'da çıkan *Yeni Fikir*, *Yeni Hayat*, *Başkurt*, *Rençber*, Bulgaristan'da yayınlanan *Ziya*, Selanik'te basılan *Hakikat* ve *İmdad*, Paris'te çıkartılan *Mücadele* ile Mısır'daki *Anadolu Risalesi*¹²³⁰.

150'likler, yurt dışındaki faaliyetleri, yaptıkları yayınlar ve benzer nedenlerle ilerleyen tarihlerde basın -ve devlet- tarafından izleneceklerdi¹²³¹. Dolayısıyla sürecin başından itibaren 150 Kişilik Liste'de bulunanlar, bunların yurt dışına gönderilmeleri ve gittikleri yerlerde sergiledikleri faaliyetler basının

---

¹²²⁷ *Cumhuriyet*'e göre Suriye'dekiler Fransız ve İngiliz desteği ile propaganda yapıyor, çıkardıkları gazeteleri ve broşürlerini ülkeye sokmaya çalışıyorlardı. Suriye'dekiler iki grup halinde faaliyet gösteriyorlardı. Bir kesim Beyrut ve civarında Fransız finansmanı ile hareket ederken diğer grup kuzeyde İngilizlerle işbirliği içindeydi. Beyrut grubunun birkaç gazetesi vardı ve oraya kaçan Ermeniler de bir Fransızca gazete (Reveil: رڤوئى) çıkarmışlardı. Daha önce mutasarrıflıkta bulunan Kadri, Fransızların finanse ettiği *Doğru Yol* gazetesini yayınlıyordu. Mustafa Sabri ve Ömer Yaver (Paşa) Suriye kuzeyinde İngiliz desteği ile etkinlik gösteriyordu. Öte yandan bu gruplar birbirleri ile de mücadele halindeydiler ki bu durum *El-İkbal* gazetesine konu olmuş; bunların kendi memleketlerine karşı faaliyetleri değerlendirilmişti. Erkan-ı Harbiye zabıtlığından çıkarılmış Manavoğlu Nevres önce Emir Faysal'ın yanında yer bulmaya çalışmış başaramayınca Mustafa Sabri ile Ömer Yaver'in grubuyla faaliyet göstermişti. “Nasıl Çalışıyorlar”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1924 (No:65), s.1. *Cumhuriyet*'te Mustafa Sabri'nin Hilafet Kongresine gitmek üzere yola çıktığı haberi de yer almıştı. “Mustafa Sabri de Kongreye Gidiyormuş!”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Sani 1924 (No:183), s.3

¹²²⁸ Uyar, **a.g.t.**, s.75

¹²²⁹ Mevlanzade Rıfat, **Türk İnkılabının İç Yüzü**, Halep, Elvakit Matbaası, 1929

¹²³⁰ “Memlekete İdhali Memnu Gazeteler”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1924 (No:113), s.3. *Mücadele* isimli gazeteyi, 1924 Ağustos'unda Paris'teki hilafetçiler çıkarmaya başlamışlardı. “Hilafetçiler Paris'da Bir Gazete Neşrine Başladılar”, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1924 (No:102), s.1. *Mücadele* gazetesini Paris'te çıkardığı ileri sürülen İsmail Hami tutuklanarak yargılanmak üzere Ankara'ya gönderilecekti. “Mücadebeci İsmail Hami'nin Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1925 (No:360), s.3. Davası 18 Mayıs'ta başlamış ve Ağustos ayında sürmüştü. “İsmail Hami'nin Muhakemesine Başlandı”, **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1925 (No:370), s.1; “Hami'nin Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1925 (No:465), s.2. İsmail Hami'nin *Mücadele* gazetesini çıkarttığı konusunda kesin delillere ulaşılamamış ve kendisi beraat etmişti. “İsmail Hami Beraat Etdi”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1925 (No:480), s.2

¹²³¹ Devlet tarafından izlenme şekilleri hakkında Kamil Erdeha bazı örnekler vermişti. Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998, s.122-124

gündemindeki yerini uzun bir süre koruyacaktı¹²³². Böyle bir konjonktür içinde Mısır hükümetinin Süleyman Şefik, Emin Paşa ve Miralay Sadık'ı sınır dışına çıkarma kararı alması örneğinde de görüldüğü gibi yurt dışındaki 150'likler hakkında basında sık sık çeşitli bilgilere rastlanılması şaşırtıcı değildi¹²³³.

150'liklerle ilgili haberler doğal olarak Ankara'nın bunlara yönelik politikasının belirginleştirilmesi kadar Ankara-İstanbul ikileminin içinin doldurulmasına da yardımcı olmaktadır. Bu noktada, Refik Halit ve Cemal Bey (Artin) örnekleri üzerinden Ankara'nın 150'liklere yönelik çizgisi ya da politikası portreleştirilebilir. Özellikle Ankara'nın Refik Halit'e¹²³⁴ yaklaşımı, Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesinde -önceden kaçarak ya da sınır dışına çıkartılarak olsun- 150'liklerin nasıl değerlendirildiğini açıklamak için kullanılabilir niteliktedir. Diğer yandan Refik Halit ile ilgili haberlere basın düzeyinde sık rastlanması bu örneklendirmeyi kuşkusuz cazip kılmaktadır¹²³⁵.

---

¹²³² İstanbul basınının ifadesiyle Kara Liste'ye yani 150'liklere dahil olanlardan eski Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey (Bedirhanlılardan), 4 Temmuz 1924'te Erenköy'deki ikametgahında tutuklanarak yurt dışına çıkarılmak üzere Polis Müdüriyeti'ne götürülmüştü. Kendisini masum gördüğünü söyleyecekti. "Kara Listeden", **Tevhid-i Efkâr**, 5 Temmuz 1924 (No:4117-1089), s.1; "Bir Vatan Haini", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1924 (No:61), s.2. Pasaport işlemleri tamamlanamayan Halil Rami'nin, 19 Temmuz 1924'te Mısır'a gönderilerek yurt dışına çıkarılması planlanmıştı. "İki Kara Listeli", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1924 (No:71), s.1. Fakat Halil Rami ve ailesinin pasaport işlemleri ancak Ağustos başlarında tamamlanabildiğinden 5 Ağustos Salı günü Mısır Postası ile Suriye'ye gidecekleri açıklanmıştı. Fakat 7 Ağustos'ta gönderilmişlerdi. "Halil Rami Suriye'ye Gidiyor", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1924 (No:85), s.5; "Hudud Haricine Çıkarılacak Olanlar", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1924 (No:88), s.3; "Halil Rami ve Gönenli Yusuf", **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1924 (No:92), s.2. Basına Süleyman Şefik'in Mısır'da çeşitli olaylara karıştığı haberleri yansımıştı. Süleyman Şefik ise 2 Eylül 1924 tarihli *Cumhuriyet*'e gönderdiği mektubunda Mısır'daki gelişmeleri anlatmış ve bunlarla ilgisi olmadığını ileri sürmüştü. Aynı şekilde Kuva-yı İnzibatiye ile de ilgisi bulunmadığını dolayısıyla masum olduğunu yazmıştı. "Süleyman Şefik (Paşa) nın Bir Mektubu", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1924 (No:124), s.4

¹²³³ "Üç Karalisteli", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.3. *Cumhuriyet*'te, Mustafa Sabri'nin falcı dükkanı açtığı ve Manavoğlu Nevres ile diğer bazı hainlerin bu dükkanda toplandıkları yönünde söylentilere dayanan haberler çıkmıştı. "Mustafa Sabri Falcı!", **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1924 (No:142), s.1. 150'liklerin Türkiye dışındaki faaliyetleri hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bkz.: Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s.99-115; Hakkı Uyar, **Türkiye'de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet (1923-1950)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1998, s.65-81; Şaduman Halıcı, **a.g.t.**, s.34-259

¹²³⁴ Kendi eserleri bulunan Refik Halit (Karay) hakkında -diğer bazı 150'likler gibi- çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır: Bayram Arslantaş, **Refik Halit ve Milli Mücadele**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003; Nihat Karaer, **Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay, Yüceltilikler Meselesi**, İstanbul, Temel Yayınları, 1998. Bu örnekler rahatlıkla artırılabilir.

¹²³⁵ "Refik Halid Antakya'ya mı Gidiyordu?", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.3. Basında kötü bir hastalığa yakalandığı haber olmuştu. "Refik Halid Ağır Hasta", **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Sani 1924 (No:183), s.3. Birkaç gün sonra Refik Halit'in öldüğü haberi gelmişti. Konu hakkındaki haberde, Refik Halit'in edebiyatın seçkin isimlerinden biri olduğu belirtilerek bu yönüyle takdir edilmişti. Ancak Mütareke Dönemi'ndeki tavrı ile eleştirilmiş hatta hiç politikaya karışmaması gerektiği ima edilmişti. "Refik Halid'in Vefatı", **Cumhuriyet**, 18

Refik Halit ile ilgili önemli bir gelişme 1924 başlarında yaşanacaktı. 11 Ocak 1924 tarihinde *Akşam* gazetesi yeni tefrika olarak Refik Halit'in Minelbab İlelmihrab adlı hatıralarını yayınlayacağını ilan etmiş¹²³⁶ ve 15 Ocak'ta tefrikanın yayımına başlamıştı¹²³⁷. Gazetenin bu adımı rahatsızlık yaratmıştı. Nitekim birkaç gün sonra, 17 Ocak'ta *Akşam*, Dahiliye Vekili Ferit Bey'in vilayete gönderdiği şifre ile tefrikanın yayınlanmasını yasakladığını yazmıştı. Ayrıca gazetede Ankara çevreleriyle basınının tefrika hakkındaki tepkilerine karşı bir açıklama yapılmıştı. Burada Refik Halit'in hatıratını yayınlamanın “*milli dava*”ya katkıda bulunacağı ileri sürülmüş ve “...*Hakimiyet-i Milliye refikimizin Yenigün'ü takib iden mülahazatına bakınca insan, adeta, Refik Halid'in hatıratı intişar ediyor değil, vatan batıyor zanneder*” ifadesiyle tepkilerin abartılı olduğu yorumlanmıştı. Bunlara ek olarak, gazetenin politikası anlatılincaya kadar yayının geçici olarak durdurulduğu ilan edilmişti¹²³⁸. *Akşam*'ın bu açıklamaları karşısında Dahiliye Vekili Ferit Bey, yazı dizisinin “*neşr edilmemesi hakkında Akşam gazetesini*

Teşrin-i Sani 1924 (No:191), s.1. Fakat birkaç güne kalmadan bu haberin asılsız olduğu anlaşılmişti. Zaten 18 Kasım tarihli ve öldüğü bildirilen telgrafa rağmen 19 Kasım'da *Doğru Yol*'da “*Bir Avuç Saçma*” başlıklı yazısı çıkmıştı. Bununla birlikte basında hasta olduğu yolunda daha güçlü bir izlenim vardı. “Refik Halid Yaşıyor mu?”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1924 (No:200), s.3. Böyle haberler basında alay konusu olmuş ve 1 Nisan şakası olarak değerlendirilmişti. “Biraz da Şaka”, **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1925 (No:326), s.1,2. 7 Aralık 1924 tarihli *Akşam*'da gönderdiği bir mektup yayınlanmıştı. Fırat kenarında gezintide olduğu için durumdan haberdar olmadığını yazmış, mektubunda af edilme isteğini de dile getirmişti. “Refik Halid Yaşıyor”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.2. Ayrıca Yakup Kadri ile Falih Rıfki'nin politikaya kurban gittiklerini, kendisi hakkında yazılanların onlar için de kullanılacağını ileri sürmüştü. “Refik Halid'e Bir Mektub-Küçük Bir Hata”, **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Evvel 1924 (No:215), s.2. Falih Rıfki, *Cumhuriyet*'te bu mektuba açık bir cevap yazmış ve Mütareke yıllarında kendisi ile Yakup Kadri için söylenen “*Kemalist, dalkavuk, yordakçı, eli bayraklı kapıkulları ve türedi gazeteciler*” gibi sıfatları hatırlatmıştı. Böylece kendilerine hala aynı şekilde saldırıldığını ima etmişti. Bununla birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki muhalif gazetecilerle Refik Halit'i farklı bir yere oturtmayı ihmal etmemişti. Mektupta Mütareke basını ile o günün basınının örneklerle karşılaştırması yapılırken “*Ankara yine bir zorbalar hükümetinin haşin ve sağır karargahıdır. Peyam-ı Sabah'ın fedailer ve şakiler dediği adamlara, şimdiki matbuat, silahşör veya tüfengci diyor. İşgal günlerinde İstanbul'a ayak basan Ankaralı ne kadar garib görünüyorsa, şimdi de Ankara istasyonundan bir kalpaklının hareketi kuyruklu yıldız haber[i] verilir gibi, müheyyic bir havadis halinde gazete sütunlarına irişiyor*” sözleriyle Ankara-İstanbul ikilemine atıfta bulunulmuştu. Falih Rıfki, “Refik Halid'e Bir Mektub”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.2

¹²³⁶ “Yeni Tefrikamız”, **Akşam**, 11 Kanun-ı Sani 1924 (No:1891), s.1. Bir gün sonra 3 güne kadar yayınlanmaya başlanacağı birinci sayfadan ilan edilmişti. “Yeni Tefrikamız”, **Akşam**, 12 Kanun-ı Sani 1924 (No:1892), s.1. 14 Ocak'ta ise Minelbab İlelmihrab başlığı altında “*Yeni Tefrikamıza Yarın Başlıyoruz!*” şeklinde ilan verilmişti. **Akşam**, 14 Kanun-ı Sani 1924 (No:1894), s.1

¹²³⁷ “Minelbab İlelmihrab”, **Akşam**, 15 Kanun-ı Sani 1924 (No:1895), s.2

¹²³⁸ Bu açıklamada *Vatan* gazetesinin Mustafa Sabri'nin demecini yayınladığı da hatırlatılmıştı. “Tefrikamız Hakkında Dahiliye Vekaleti'nin Bir Tebliği”, **Akşam**, 17 Kanun-ı Sani 1924 (No:1897), s.1

ikaz eylesini İstanbul valisine” emrettiğini basın demecinde doğrularken “*Gazeteciler İstiklal Mahkemesi’nde muhakeme edilirken hükümetin kendilerini ikaz etmediğinden müşteki idiler*” diyecekti¹²³⁹.

Bir yıl sonra aynı konu tekrar basının gündemine yerleşecekti. Çünkü *Akşam* bir yıl öncekine benzer şekilde tekrar tefrika hakkında reklama yönelmiş ve yazı dizisinin birkaç gün içinde başlayacağı ilanını birinci sayfadan vermişti¹²⁴⁰. 1 Şubat tarihinde benzer ilanları yayınlayan gazete¹²⁴¹, 2 Şubat’ta tefrikayı tanıtan kapsamlı bir yazı çıkarmıştı¹²⁴². 3 Şubat günü ise yayına tekrar başlamıştı¹²⁴³.

Akşam’ın ikinci kez gerçekleştirdiği bu hamle, daha en başından itibaren basının ilgisini çekmiş ve tartışmalara yol açmıştı. 1925 Ocak sonunda Yunus Nadi, *Akşam*’ın Refik Halit’in Minelbab İlelmihrab adlı anılarını tefrika halinde yayınlacağı haberleri üzerinde durmuş ve 150’liklerin Türkiye’de ticaret yapıp yapamayacaklarını dolaylı olarak değerlendirerek, söz konusu gazetenin bu yayın için ödeme yaptığı iddiasını ortaya atmıştı. Sonuç olarak “... o kafanın mahsulatına sahifelerimizde yer vermekle kanunun kasd ettiği manayı, yalnız zımnen değil, hatta sarahaten ihlal etmiş olmuyor muyuz? Dün edebiyat, bugün hatırat ve yarın siyaset. O halde Damad Ferid ile Ali Kemal’in kabahatleri nerede kalır? Onlar ne kadar melun idiyseler bu da o kadar menfur ve müstekreh değil midir?... Vatanın daha dünki feci tarihini unutmaya ve unutturmaya hakkımız var mıdır?” diyerek *Akşam*’ın yayın politikasının çeşitli açılardan uygunsuzluğunu vurgulamıştı¹²⁴⁴.

---

¹²³⁹ “Refik Halid Bey ve Yüzelli Kişilik Liste Meselesi”, **İkdam**, 22 Kanun-ı Sani 1924 (No:9629), s.1. Ferit Bey (Tek), Ankara-İstanbul ikilemini üstünde taşımış bir isimdi. Damat Ferit Hükümeti’nde Nafia Nazırı iken Refet Bey’e (Bele) gönderdiği bir telgrafın açığa çıkması nedeniyle 22 Mayıs 1924’te istifa edecekti. 26 Ekim 1925’te ise mebusluktan istifa edecek ve sefirliğe atanacaktı. Tunçay, **a.g.e.**, s.101-104

¹²⁴⁰ “Yeni Tefrikamız”, **Akşam**, 30 Kanun-ı Sani 1925 (No:2265), s.1

¹²⁴¹ “Pazartesi Günü Neşre Başlıyoruz!”, **Akşam**, 1 Şubat 1925 (No:2267), s.1

¹²⁴² “Minelbab İlelmihrab”, **Akşam**, 2 Şubat 1925 (No:2268), s.1

¹²⁴³ “Minelbab İlelmihrab”, **Akşam**, 3 Şubat 1925 (No:2269), s.1-2

¹²⁴⁴ Yunus Nadi, bu yazısında geçmişe dönük bir hatırlatma yapmıştı. *Akşam*’ın bu hatıratı daha önce tefrika olarak yayınlama çabasından bahsetmiş ve dönemin Dahiliye Vekili ile bazı basın kuruluşlarının tepkisinden sonra gazetenin geri adım atmak zorunda kaldığını aktarmıştı. Yazara göre *Akşam*, bu yaşananları gurur meselesi haline getirmişti. Yunus Nadi, “Bir Matbuat Hadisesi”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Sani 1925 (No:264), s.1. Yunus Nadi, bir başka yazısında Anadolu (Ankara)-İstanbul siyasal mücadelesinin Milli Mücadele yıllarındaki bazı evrelerini (İngilizlerle işbirliği, Teali-i İslam Cemiyeti’nin faaliyetleri ve Kuva-yı İnzibatiye’nin kurulması gibi) devrim karşıtlığı kapsamı içinde değerlendirmişti. Yunus Nadi, 1925 Şubat sonlarındaki bu yazısında, devrim karşıtı girişimlerin her fırsat bulduklarında canlanacaklarının altını çizmişti. Refik Halit’in İstanbul basınında yazılarının kapışıldığını, oysa 6 ay evvel “*Kardan Bir Arslan*” hikayesini yazarak Ankara’yı beklentileri doğrultusunda zamanla

Akşam, Refik Halit'in anılarını yayınlamaya başladığında ise *Cumhuriyet* hoşnutsuzluğunu ifade ettiği gibi bu konuda Muhakim-i Asliye Müdde-i Umumisi Cemil Bey'in görüşüne başvurmuştu. İçerik açısından yazının izlendiği söylemi karşısında gazete "... bu manzaraya nihayet vermek için Müdde-i Umumiğin değil, doğrudan doğruya karilerin müdahalesi lazım gelecektir" formülünü ortaya atmıştı¹²⁴⁵.

Bu tartışmalardan kısa bir süre sonra Refik Halit'in (ve diğer 150'liklerin) gazetelerdeki yazıları meselesi, Meclis'e taşınmıştı. 22 Şubat'ta Recep Zühdü Bey (Sinop mebusu) Dahiliye Vekaleti'ne yönelik bir soru önergesi vermişti¹²⁴⁶. Ardından 25 Şubat'ta Başvekalet'ten TBMM'ye 150'liklerin yayın yapamayacakları hakkında "*tefsir tezkeresi*" gelmişti. Bu düzenleme Dahiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmişti¹²⁴⁷. Tezkere ile mazbatalar TBMM'nin 1 Mart oturumunda görüşülmüş ve bazı çelişkileri ortadan kaldırmak amacıyla süratle incelenmesi için Müsterek Encümen'e gönderilmişti¹²⁴⁸.

Sorunun sıcaklığını koruduğu bu günlerde 150'liklerin yayınlarının bu ölçüde yaygınlaşması çeşitli çevrelerde rahatsızlık uyandırmıştı. Üstelik bu rahatsızlığı tetikleyen bir başka etken, yine Refik Halit'in yazdığı "*Bir İçim Su*"nun birçok basın kuruluşu tarafından yayınlanmış olmasıydı. *Cumhuriyet*

---

eriyecek kardan arslana benzettiğini hatırlatmıştı. Şeyh Sait İsyanı'nın çıkmasını da devrim karşıtlarının her zaman harekete geçebileceğini göstermek ve daima uyanık kalmak açısından bir örnek olarak kullanmıştı. Yunus Nadi, "Uyandıran Ders", *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1925 (No:290), s.1

¹²⁴⁵ "Minelbab İlelmihrab", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1925 (No:274), s.2. Yine o dönemde basında Refik Halit'in adı, Fransızların kurdurduğu Kürdistan Cemiyeti içinde de geçecekti. *Türk Sözü* gazetesine göre bu cemiyette Refik Halit, Celal Kadri, Hüsnü Sadak, Vizeli Ziya, Kürt Mustafa, Fanizade Ali İlmi bulunuyordu. Gazete eski Osmanlı ordusu erkan-ı harp kaymakamlarından Şakir Nimet ile ilgili haberler de vermişti. "Haleb'deki Hainler", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1925 (No:267), s.3. Yine aynı gazetenin yayınına göre Damat Ferit hükümeti zamanında İzmit mutasarrıfı olan Sami (Paris'te *Mücadele*'yi çıkartan Hami'nin kardeşi) 1924 sonlarında Adana'dan geçerek bu cemiyete evrak götürmüştü. Üstelik İstanbul polisinden aldığı evrakla sınırı geçmişti. "Haleb'deki Kürd Cemiyetine Gönderilen Evrak", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1925 (No:272), s.2. 1925 sonlarında Ali İlmi'nin Halep'te perişanlığında bahsedilecekti. "Yüzelliliklerden", *Cumhuriyet*, 4 Teşrin-i Sani (Kasım) 1925 (No:535), s.2.

¹²⁴⁶ Soru önergesinin haberi basında bir gün önce çıkmıştı. "Refik Halid'in Neşriyatı", *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1925 (No:287), s.3; *TBMM ZC*, C.14, İ:62, 22.2.1341, s.237-238

¹²⁴⁷ *TBMM ZC*, C.14, İ:64, 25.2.1341, s.289; "Meclis Müzakerati", *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1925 (No:291), s.3. Dahiliye Encümeni bunu onayladığı gibi bir kanun maddesi haline getirmişti. "Yüzelliliklerin Neşriyatı", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1925 (No:292), s.3. Bu konudaki Başvekaletin tezkeresi ile Dahiliye ve Adliye Encümenlerinin mazbataları 28 Şubat'ta ruznameye alınmıştı. *TBMM ZC*, C.15, İ:66, 28.2.1341, s.4; "Meclis Müzakerati", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1925 (No:294), s.3.

¹²⁴⁸ *TBMM ZC*, C.15, İ:67, 1.3.1341, s.60,64-68; "Yüzelliliklerin Neşriyatı", *Cumhuriyet*, 2 Mart 1925 (No:295), s.1,2

gibi Ankara çizgisindeki gazeteler katı ve kesin bir tutumla sert eleştiriler getirmişler ve böylece biraz gündemi de belirlemişlerdi. Bu arada bazı basın organları Refik Halit'e yönelik yayınlarıyla eleştiri sınırlarını zorlamışlardı. Basının bu gündemi içinde *Akşam* "*Minelbab İlelmihrab*"ı yayınlamayı sürdürmüştü. Oysa aynı sıralarda Ankara'da bu tür yayınların engellenmesi için bir kanun hazırlığı söz konusu idi¹²⁴⁹. 150'liklerin yayınları nedeniyle böyle bir atmosfer hüküm sürerken Takrir-i Sükun Kanunu çıkartılmıştı. İlginçtir, bu gelişme nedeniyle *Akşam* hemen anıların yayını kesmişti¹²⁵⁰.

Akşam'ın yayını kestiği günlerde *Cumhuriyet*, Refik Halit'i kendisi hakkında asılsız senaryolar üretmekle suçlamıştı. Gazeteye göre Refik Halit'in amacı gündeme gelmek ve maddi çıkar sağlamaktı ki bunda başarılı da olmuştu¹²⁵¹. Basında daha sonraki tarihlerde Refik Halit'e yönelik suçlamalar sürecekti. Hatta "*dini halkı igfal için ellerinde çürük bir silah olarak kullanmağa yeltenen yüzellilik listeye dahil*" olan Refik Halit'in şapka konusunda eleştirel, bozguncu yazılar yazdığı hatırlatılarak, kendisinin Halep sokaklarında şapka ile dolaştığından bahsedilmişti¹²⁵². Bu arada belirtmek gerekir ki Halep'te çıkan ve Refik Halit'in de makaleler yazdığı *Doğru Yol* gazetesinin rejim aleyhindeki neşriyatı nedeniyle Türkiye'ye ithali 1924 yazında yasaklanmıştı¹²⁵³.

---

¹²⁴⁹ *Cumhuriyet*, Refik Halit'in İstanbul'dan kaçmadan önce söylediği "*Posta ve Telgraf Müdür-i Umumiliğine bir gün kazara bir saat geç gitmemiş olsa idim Sivas'ı Mustafa Kemal'in başına geçirebilirdim. Aksilik olacak, kalmışdı!*" sözünü hatırlatmıştı. Bu olay Elazığ Valisi Ali Galip'e Sivas'ı basma emrini içeren telgrafın gönderilmesi ile ilgili idi. Bu telgraf Sivas üzerinden gönderilirken Mustafa Kemal Paşa'nın eline geçmiş ve İstanbul cephesinin planları ortaya çıkmıştı. "Refik Halid Belası", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1925 (No:293), s.2

¹²⁵⁰ "Minelmihrab İlelbab", *Cumhuriyet*, 8 Mart 1925 (No:301), s.2. *Akşam*, 6 Mart'a kadar tefrikayı düzenli yayınlamış ve o gün tefrikanın ikinci kısım onaltıncı bölümü çıkmıştı. Ondan sonra gazete yayını kesecekti.

¹²⁵¹ Gazete, Refik Halit hakkında daha önce çıkan ölüm haberi ve Türkiye'ye çekilen telgrafın O'nun tarafından üretilmiş sahte bir senaryo olduğunu ileri sürmüştü. "Refik Halit Ne Yapıyor?", *Cumhuriyet*, 9 Mart 1925 (No:302), s.2

¹²⁵² "Refik Halid Haini", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1925 (No:488), s.1. Şeyh Sait İsyanı'nın sürdüğü günlerde Refik Halit'in Kürtler arasında propaganda yaptığı da ileri sürülmüştü. Propaganda yaptığı ileri sürülen isimler içinde Celal Kadri, Mustafa Şahin ve Gençzade Nuri de bulunuyordu. Rıza Tevfik'in ise Türkiye aleyhinde kışkırtıcı yazılar yazdığı söyleniyordu. "İsyan Propagandası", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1925 (No:334), s.1

¹²⁵³ "*Doğru Yol* Gazetesinin İdhali Memnu", *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1924 (No:87), s.3; "Memlekete İdhali Memnu Gazeteler", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1924 (No:113), s.3. Halep, rejim karşıtları açısından önemli bir merkez durumundaydı. Mayıs 1925'te Çerkez Ethem, Mevlanzade Rıfat ve Nemrut Mustafa gibi isimlerin burada toplandıklarına dair haberler basında yer almıştı. "Haleb'deki Fesad Ocağı"-*"Suriye'de Türkiye'ye Karşı Fesadlar Hazırlanıyor!"*, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1925 (No:368), s.1-2. Halep'teki *El-Vakit* gazetesinin Türkçe kısmını Ali İلمي (Fani) yazıyordu. Halep basını hakkında *Cumhuriyet*'e makale gönderen ve orada Türkçe gazetelerin basılmasını değerlendiren muhabire göre Türkiye

1924 bahar ve yaz aylarında 150'likler açısından gündemde olan bir başka konu eski nazırlardan Cemal Bey'in (Konya Valisi Artin Cemal) yargılanması idi¹²⁵⁴. Cemal Bey, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yurt dışına

---

“*aleyhinde ağzına gelen hezeyanı*” yazıyordu. “Haleb'den Mektub”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1925 (No:397), s.2. Ali İلمي böyle haberler üzerine *Cumhuriyet*'in muhabirine karşı *El-Vakit*'te yazılar yazmıştı. “Beyrut, Eski Beyrut, Bizim Zamanımızdaki Beyrut!”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1925 (No:418), s.4. Beyrut kaynaklı haberlerde de oradaki hanedan üyelerinin ilk geldiklerinde mazlum kabul edilerek, Türkiye'ye hoş bakılmadığı fakat zamanla davranışları, kendi aralarındaki geçimsizlikler nedeniyle Hanedan'ın yurttan çıkartılması konusunda Türkiye taraftarı bir kamuoyu oluştuğuna yer veriliyordu. Ayrıca Hanedan üyelerinin siyasete bulaştıkları haberlerinin genellikle doğru olmadığı, üstelik bu yeteneklerinin bulunmadığı ileri sürülüyordu. Bu yönde hareket edenlerin içlerinde sınırlı olduğu belirtiliyordu. “Beyrut'da Bayram”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1925 (No:424), s.3

¹²⁵⁴ Daha önce Ankara'da bir ve İstanbul'da iki kez mahkemeye (Divan-ı Harp ve Cinayet Mahkemesi) çıkmış olan Cemal Bey'in yargılanması 26 Nisan 1924'te Cinayet Mahkemesi'nde başlamıştı. “Esbak Nazır Cemal Beyin Muhakemesi”, **İkdam**, 27 Nisan 1924 (No:9724), s.1,2. 22 Haziran 1924'te Cemal Bey'in davasına devam edilmişti. Celse sonunda sunduğu dilekçede “*Mücadele-yi Milliye*”yi övmüş, İstanbul'a Halk Hükümeti'nin adaletine sığınarak geldiğini ve Anzavur'a paşalık veren kabinede bulunmadığını, daha önce Konya valisi iken suçu varsa Memurin-i Muhakemat Kanunu'na göre yargılanması gerektiğini savunmuştu. Ayrıca sınır dışına çıkarılıp çıkarılmayacağını da sorarak; çıkarılacaksa bu mahkemeye gerek olmadığını, bu konuda mahkemenin bir karar vermesi gerektiğini beyan etmişti. “Damad Ferid'in Dahiliye Nazırının Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1924 (No:48), s.1. Cemal Bey'in mahkemesi 24 Temmuz'da da sürmüştü. Nitekim okunan zapta göre “... 26 Nisan 340 tarihli ilam mucibince: Damat Ferid Kabinesi tarafından isdar olunan fetva, ahaliyi yekdiğeri aleyhine mukateleye tahrik, Kuva-yı İnzibatiye teşkilatında bulunmak meselelerinden dolayı muhakemesine lüzum görülmüş olmasına binaen icra kılınan istintak neticesinde, Mahzen-i Evrak kuyudatıyla 4 Mart 335'den 7 Nisan 335 ve 3 Temmuz 336'dan 31 Temmuz 336 tarihlerinde nezaret makamlarında bulunduğuna nazaran fetva isdarı ve Anzavur Meselesine dair olan maddelerden dolayı bir guna-i delil ve emare görülmemiş olduğundan bu cihetden men-i muhakemesine” karar verilmişti. Ancak 4 Mart 1335'den 11 Nisan 1336 tarihine kadar yürüttüğü görevlerde Damat Ferit'in siyasi uygulamalarına katılması, halkı mukatele ve ihtilale teşvik girişimi suçlarıyla yargılanması kararı çıkmıştı. Cemal Bey ise kendisinin sorgulamasının tahrif edildiğini ve kanuna uygun bir sorgulama yapılmadığını belirterek Cinayet Mahkemesi'nde yargılanmasına itiraz etmişti. 150'likler listesine dahil olmasından dolayı yurt dışına çıkarılması, çıkarılmaması durumunda genel aften yararlanması gerektiğini; Konya valisi iken mülkiye müfettişlerince soruşturma yapıldığını ancak Şura-yı Devlet'in “*men-i muhakemesine*” karar verdiğini belirtmişti. Bunların yanında sadece kendisinin Damat Ferit'in nazırı olmadığını hatta belki TBMM'de bile aynı konumda olanların bulunduğunu, herkese kendisine yapılan muamelenin yapılması gerektiğini ileri sürmüştü. Fakat bu itirazları iddia makamınca reddedilmişti. Bu karşılıklı yaklaşımlar içinde yargılamanın kesin sonucu bir sonraki 28 Temmuz Pazartesi celsesine kalmıştı. “Cemal Bey'in Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1924 (No:77), s.4. Cemal Bey'in itirazları hakkındaki karar, 28 Temmuz 1924'te okunmuştu. Damat Ferit Kabinesi zamanında çıkarılan fetva ve Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluşu ile ilgili konularda “*men-i muhakemesine*” karar verilirken, Konya valiliği dönemine yönelik suçlamalar hakkında Şura-yı Devlet tarafından beraat ettirildiğine dair kararın getirilmesi uygun görülmüştü. Dahiliye Vekaleti'nden gelecek cevaba göre Cemal Bey hakkındaki muamele açıklık kazanacaktı. “Cemal Bey'in Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1924 (No:81), s.2. Bu davaya 1 Eylül 1924'te devam edilmişti. Bu celsede önce Cemal Bey'in Konya valiliği sırasında bazı olaylardan dolayı “*men-i muhakeme*” kararı olup olmadığı incelenmiş ve mahkemeye gelen cevap okunmuştu. Buna göre; Milli Müdafaa taraftar çeşitli yetkililerin bölgeden uzaklaştırılması, İngiliz ve İtalyan temsilcilerinin eşrafı hakkında etmeleriyle ortaya çıkmıştı. Bu kolordu tarafından da onaylanarak kendisinin bu işe karışmadığı belirlendiğinden 1337 Nisan'ında Cemal Bey'in yargılanmamasına karar verilmişti. Bu içerikteki cevabın okunmasından sonra 1336 senesinde Divan-ı Harb-i Örfi'nin Cemal Bey hakkında men-i muhakeme kararı verdiğine dair kayıt defterinde bir bilgiye rastlanmadığı bildirilmişti. Müdde-i Umumi ise Konya'da Türk subaylarını uzaklaştırma

kaçmış ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra tekrar İstanbul'a dönmüştü¹²⁵⁵. Şehre ulaştıktan sonra vatana ihanetten yargılanan eski Dahiliye Nazırı Cemal Bey'in (Ticaret ve Ziraat Nazırlığı da yapmış olan Konya Valisi Artin Cemal) aynı zamanda 150'likler listesinde yer alması ve yurt dışına çıkarılması gereği, mahkemenin başladığı günlerden itibaren basına konu olmuş; yine o günlerde kendisinin pasaport işlemlerine başlanmıştı¹²⁵⁶.

Cemal Bey'in Cinayet Mahkemesi'nde süren davasına 6 Eylül 1924 tarihinde son verilmişti. Yargılama süresince kendisinin Konya valisi iken şehirdeki Kuva-yı Milliyeci subayları uzaklaştırdığı iddialarına, hakkında “*men-i muhakeme kararı*” verildiği savunmasıyla karşılık vermişti. Mahkeme ise Memurin-i Muhakemat Kanunu'na göre yargılanması gerektiğini değerlendirerek, kanunun 8. maddesi gereğince “*muamele-i lazıme ifa edilmeden*” davanın görülmesinin mümkün olmayacağından öncelikle söz konusu kanun hükümlerine göre işlem yapılmak üzere evraklarının Müdde-i Umumiliğe gönderilmesine ve kendisinin de Cinayet Müdde-i Umumiliği'ne teslim edilmesine oy birliği ile karar vermişti¹²⁵⁷.

Mahkeme kararından sonra Cemal Bey yurt dışına gönderilmek üzere Polis Müdüriyeti nezarethanesine getirilmiştir. Bir dönem Suriye'de mutasarrıflık ve kaymakamlık yaptığından Beyrut'a gitmek isteyen Cemal Bey, nezarethanede kendisiyle görüşen *Cumhuriyet* muhabirine -diğer 150'liklerden bir kısmı gibi- masum olduğunu söylemiş ve Damat Ferit'in bazı faaliyetleri hakkında bilgi vermişti¹²⁵⁸. 150'liklerden Cemal Bey'in 13 Eylül 1924'te

---

maddesinden dolayı “*men-i muhakemesini*” fakat diğer konulardan sanığın yargılamasını istemişti. Cemal Bey, -Konya'da bulunduğu dönemdeki yasal soruşturmaya dayanılarak-Divan-ı Harb-i Örfî'de verilen yargılanmama kararının 1336 Mart tarihli olduğunu ve Harbiye Nezareti'nce onaylandığını, mahkeme yetkililerinin isimlerini de ekleyerek söylemişti. “*Böyle men-i muhakeme kararına iktiran etmiş evrakın mevcudiyeti benim için yeniden tahkikat icrasına mesag-ı kanuni göstermediği cihetle bu evrak ortadan zayi edilmiş demektir*” diyen Cemal Bey, durumun hayatta olan hakim ve savcıdan sorulabileceği alternatifini getirmişti. “Cemal Bey'in Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1924 (No:116), s.3

¹²⁵⁵ Erdeha, **a.g.e.**, s.42

¹²⁵⁶ “Sabık Nazır Cemal Beyin Vaziyeti”, **İkdam**, 28 Nisan 1924 (No:9725), s.3. Ne zaman yurttan uzaklaştırılacağı basınca sorgulanmıştı. “Cemal Bey Ne Vakit Tebid Edilecek?”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1924 (No:16), s.2

¹²⁵⁷ “Cemal Bey'in Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1924 (No:121), s.3; “Cemal Beyin Muhakemesi Bitdi”, **Tevhid-i Efkar**, 7 Eylül 1924 (No:4178-1150), s.1

¹²⁵⁸ Kendisinin hürriyet taraftarı liberal bir kimliğe sahip olduğunu, Cenova'da *Mizan* gazetesini çıkartan Murat Bey'e 50 lira yolladığını, ayrıca Kerek Sancağı mutasarrıflığı sırasında bir Saray mensubunca Abdülhamit'e verilen hükümet aleyhinde ihtilal düzenliyor jurnali nedeniyle Şam'a sürgüne gönderildiğini ve tutuklu kaldığını anlatmıştı. Cemal Bey'in aktardıklarına göre, habersiz bir şekilde Kayseri mutasarrıflığına atanmıştı. Daha sonra 31 Mart Olayı sırasında hem hükümetin hem parlamentonun takdirini kazanmıştı. Ahmet Rıza Bey

Mersin'e yollanarak oradan gemi ile yurt dışına çıkartılması planlanmıştı¹²⁵⁹. Ancak hiçbir devlet kendisini kabul etmediği için Ekim 1924 başlarına kadar polis gözetiminde kalacaktı¹²⁶⁰.

Sonuç olarak; TBMM, işgalciler, bunların yurt içindeki destekçileri, geleneksel Osmanlı iktidarı ve yandaşları karşısında Milli Mücadele yılları boyunca sürdürdüğü savaşımın sonucunda ulaştığı meşruluğu, Lozan Antlaşması'nın onaylanması ile uluslararası düzeyde tanınma-meşruluğa dönüştürmüş, İstanbul'daki muhtemel alternatif odaklarını etkisiz hale

---

kendisine teşekkür etmişti. Yapılan düzenlemeler çerçevesinde İzmit Mutasarrıflığı'na terfi ettirilmiş ancak oradaki mensucat fabrikasının 10.000 liraya satışına engel olduğu için Bolu'ya tayini çıkmıştı. Burada istifa etmiş ve açıkta kalmıştı. Muhtar Paşa'nın sadareti sırasında Mamuratülaziz vilayetine tayin edilmişti. Sonrasında Muhtar, Kamil ve Mahmut Şevket Paşalar döneminde valilik yapmıştı. Cemal Bey'e göre seçimler sırasındaki tarafsızlığı nedeniyle azledilmiş ve savaş yıllarında açıkta kalmıştı. Mütareke ardından Tevfik Paşa hükümeti kurulduğunda Konya Valiliği'ne gönderilmişti. Ardından Damat Ferit tarafından Dahiliye Nazırlığına getirilmişti. Cemal Bey, mevcut şartlar içinde ülkenin çöküşünü gördüğünü ve nazırlığının 25. gününde istifa ettiğini ileri sürmüştü. Damat Ferit ise onu İstanbul'da istememiş, bu durumu tehlikeli bulduğundan O'nu Konya'ya göndermişti. O Konya valiliğinde iken İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Yaşanan gelişmeler karşısında bir uyarı telgrafı çektiğini söylemişti. Anlattığına göre, 18 Mayıs'ta bu telgraf aracılığı ile işgalleri eleştirmiş, işgallere göz yumulduğunun altını çizmiş ve halkla harekete geçeceği konusunda uyarıda bulunmuştu. Yine Cemal Bey'in anlatımına göre bu telgraf üzerine Şura-yı Saltanat toplanmıştı. Burada Mütareke kurallarına uyulması ve örgütlere izin verilmemesi kararları alınmıştı. Yeni hükümet ise hazır bulunan ve kararı imzalayan 24 kişiden kurulmuştu. Bu kabineye Ahmet İzzet, Tevfik, Salih, Ali Rıza Paşalarla, Ferit (Dahiliye Vekil-i sabiki), Safa, Tevfik beyler girmişlerdi. Yine Cemal Bey bu kişiler hakkında "*Bu günkü zaferin amillerini asi olarak telakki ederek rübe ve memuriyetden tecrid etdiler. Hükümet-i merkeziyenin emri hilafına hareket edeceklerin suret-i katiyede tecziye edileceklerini ilan etdiler*" diyecekti. Kendisi ise istifa edip İstanbul'a gelmişti. 1920 (1336) yılında Ticaret ve Ziraat Nazırı olduğunu hatırlatan Cemal Bey, Şirket-i Hayriye vapurlarının Fransızlara satılmasını engellediğini iddia etmişti. Bunların yanında Cemal Bey, Ferit Paşa'nın Sevres "*muahedesini tasdik ettirmek için Düvel-i İtilafiye'ye bil-racia 20 milyon lira istemişdi. Bununla 40 bin kişilik bir ordu ihzar ve Anadolu'ya sevk edeceğini*" anlatmış, kendisinin ise 35 gün sonra istifa ettiğini aktarmıştı. Cemal Bey, karışıklıklar içinde bulunmamak ve oğlunu görmek için Almanya'ya gittiğini, bir süre sonra geriye döndüğünü, İstanbul cephesinin çıkardığı fetva ve Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulması gibi suçlardan yargılandığını anlatmıştı. Sonuçta "*men-i muhakeme*" kararı alındığını söylemesi, bununla beraber "*150 kişilik listeye dahilim. Fakat günahsız olduğum için memnun ve müsterih olarak memleketi terk ediyorum*" demesi dikkat çekici idi. Son olarak Suriye'de 10 yıl kadar bulunduğu Beyrut'a gideceğini belki orada yaşayabileceğini sözlerine ekleyecekti. "*150'lilerden Cemal Bey Neler Söylüyor?*", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1924 (No:123), s.1,4. Cemal Bey, 7 Eylül 1924'te Polis Müdüriyetine gönderilmişti. "*Sabık Nazır Cemal Bey*", **Tevhid-i Efkâr**, 8 Eylül 1924 (No:4179-1151), s.1¹²⁵⁹ "*Cemal Bey Yarın Gidiyor*", **Tevhid-i Efkâr**, 12 Eylül 1924 (No:4183-1155), s.3; "*Cemal Bey Cumartesi Günü Çıkarılıyor*", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1924 (No:126), s.2¹²⁶⁰ "*Hiç Kimse İstemiyor, Nereye Gidecek*", **Cumhuriyet**, 2 Teşrin-i Evvel 1924 (No:145), s.2. 1924 Haziran'ında *Cumhuriyet*'te Damat Ferit'in Dahiliye Nazırı Cemal Bey'in neden sınır dışına çıkarılmadığı sorgulanmıştı. Dahiliye Müsteşarı Münir Bey 150 kişilik listenin İstanbul'a posta ile gönderildiğini ve Cemal Bey hakkında bilgi bulunmadığını söylerken Adliye Müsteşarı Kenan Bey ise Lozan Antlaşması henüz tasdik edilmediği için hükümetin Cemal Bey'i sınır haricine çıkaramayacağını öte yandan genel aftan da Cemal Bey'in yararlanamayacağını gazeteye açıklamıştı. Yine ona göre Lozan Antlaşması tasdik edilinceye kadar Cemal Bey yargılanabilir ve hatta idam hükmü bile infaz edilebilirdi. "*Ferit'in Dahiliye Nazırı*", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.3

getirerek tek yetkili siyasal karar organı olarak kurumsallaşmıştı. Böyle bir taban üzerine Türk Devrimi inşa edilirken, TBMM çeşitli taltif ve ödüllendirmelerle kendi taraftarlarını onore ettiği ölçüde vatandaşları ile uzlaşma, onları siyasal sisteme kazandırma eğilimi göstermiş, bu yolda adımlar atmıştı¹²⁶¹. Bunlar, 1918 sonlarından 1922 sonlarına kadar yaşanan dönemin sorgulanması ve dönemin bilançosu açısından değerlendirildiğinde madalyonun bir yüzünün tanımlanmasını sağlıyordu.

Ancak dört yıllık süreç ile yüzleşmek açısından yaklaşıldığında madalyonun bir de öteki yüzü vardı. Bu cephede, kökeni Milli Mücadele yıllarındaki düşünce ve tutumlara kadar inen Ankara-İstanbul ikileminin hesaplaşma boyutuyla karşılaşılmaktadır. Bir tasfiye hareketi olarak görülebilecek bu süreç, halk dilindeki ifadesiyle Ankara'nın bir İstanbul temizliği yaptığı dönem olarak rahatlıkla adlandırılabilir. Dolayısıyla bir tasfiye sürecinin varlığı ya da böyle bir tasfiye sürecinin yaşanması, öncelikle Ankara'nın -elde ettiği tüm başarılı sonuçlara ve vatandaşı kucaklayıcı politikalarına rağmen- İstanbul ile arasındaki ikilemin en azından bazı çevrelerle hesaplaşması üzerinden 1923-1927 aralığında sürdüğünün göstergesidir. Üstelik bu hesaplaşma tahminlerin ötesinde neredeyse kapanmayan bir defter özelliğine sahip olacaktı. Milli Mücadele ve Ankara karşıtı askerle memurların tasfiyesi meselesi, tasfiyeye karşı yapılan itirazlara bağlı olarak oldukça uzun bir zamana yayılacaktı. Yurt dışına sürülmelerinden sonra büyük bir kısmı Türkiye'deki yönetime ve Türk Devrimine karşı faaliyetlerini sürdüren 150'likler meselesinde de benzer bir sonuç ortaya çıkacaktı. Üstelik af edilmeleri gibi gelişmeler bir yana bırakılırsa, asıl mesele yani ideolojik sürtüşme çok daha uzun yıllar boyunca sürecekti.

4-Devlet Memurları ve Emeklilik Sorunları

1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat'ın kaldırılmasıyla "...*Büyük Millet Meclisinin tanımadığı teşkilatın İstanbul'da tatili faaliyet eylemesi ve Şehremaneti ve İstanbul Vilayeti meclisi İdare heyetlerinin Ankara'dan talimata intizar eylediklerini beyan eylemeleri üzerine; Türkiye Büyük Millet Meclis-i Hükümeti 4.11.1338 zevalinden itibaren İstanbul'un idaresine vaziyet*

---

¹²⁶¹ Çakan, a.g.e., s.354

eylemiş”ti. İcra Vekilleri Heyeti’nce Refet Paşa’ya gönderilen şehrin idaresi hakkındaki talimatnamenin üçüncü maddesine göre “*İstanbul devair-i merkeziyesi tatil-i faaliyet edecektir. Devair-i mezkure, memurin ve müstahdeminin ne suretle ifay-ı vazife edecekleri hakkında*” ayrıca bir düzenlemeye gidilecekti¹²⁶². Böylece -işgalin sürdüğü- İstanbul, Ankara’nın yönetimine alınırken, şehirdeki kurumlar TBMM’nin kontrolüne geçmişti. İstanbul’un Ankara yönetimine katılması, her ne kadar Milli Mücadele yıllarından gelen Ankara-İstanbul siyasal çelişkisine büyük ölçüde son vermişse de bu noktadan itibaren iki merkez arasındaki ikilemin ürünü olan bir takım sancılı sonuçlar su yüzüne çıkacaktı. Ankara-İstanbul ikileminin doğurduğu bu sonuçlar arasında memur ve emeklilerle ilgili sorunlar önemli bir yer işgal etmişti.

Zafer’den sonra İstanbul’un TBMM yönetimine katılması, büyük bir bürokratik yapının ve mirasın devralınması anlamına geliyordu. Ancak bu devralış idari ve mali açıdan Ankara’yı sarsacaktı. Ankara Hükümeti’nin bir vilayeti haline gelen İstanbul’un, yanında getirdiği ilk sorun kalabalık bir memur kütlesi olmuştu. Çünkü Ankara’nın hükümrancılık alanındaki toplam memur sayısı kadar İstanbul’da memur bulunuyordu¹²⁶³. Dolayısıyla Ankara, İstanbul’un devlet merkezliğinden vilayet haline getirilmesine uzanan kurumsal dönüşümünden dolayı oldukça kabarık bir mali yükü üstlenmek durumunda kalmıştı. Zaten Kurtuluş’tan sonraki ilk dört aylık maaş ödemesi 7.500.000 lira civarında tahmin edilmişti¹²⁶⁴. Bu şartlar altında Ankara

---

¹²⁶² **TBMM GCZ**, C:3 İ:133, 6.11.1338, s.1009-1011

¹²⁶³ Rıdvan Akın, bu mirasın Ankara’da idari ve mali şoka neden olduğunu, Ankara yönetiminin bu miras altında ezildiğini yazmaktadır. Akın, **a.g.e.**, s.236. TBMM’de İstanbul’a 3.000.000 liralık avans verilmesine yönelik yasanın tartışmaları sırasında şehirdeki memurların geçim sıkıntısı üzerinde de durulmuştu. Bununla birlikte encümenlerin avans kanunundaki düzenlenmelerine, 16 Mart 1920’den itibaren İstanbul’da bir hükümetin varlığının kabul edilmemesi anlayışı yön vermişti. 3 milyon liralık Avans Kanunu için Bkz.: **TBMM ZC**, C.25, İ:151, 6.12.1338, s.207,209-221,223,227-237; **TBMM ZC**, C.25, İ:152, 7.12.1338, s.239,245-270; **TBMM ZC**, C.25, İ:153, 9.12.1338, s.301,305,311

¹²⁶⁴ O tarihlerde yapılan yaklaşık bir hesapla, İstanbul memurlarının bir aylık masrafı 1.400.000 lira civarında tahakkuk etmişti. Buna karşılık Ankara’ya katıldığında şehrin elinde 100.000 lira kamu parası bulunuyordu. O dönemde, çeşitli vergilerle elde edilecek yaklaşık 1.200.000 liralık gelire şehrin masraflarını karşılayabileceği yönünde oldukça iyimser bazı beklentiler vardı. Bu iyimserlik Hasan Fehmi Bey’in TBMM’deki açıklamasında da görülmektedir. Öte yandan Bursa Mebusu Operatör Emin Bey “*İstanbul’u da aleyade Anadolu vilayetinden birisi gibi idare edeceğimizi zannediyorsak bunda aldaniyoruz... Sonra İstanbul’u Anadolu besliyemez, diyorlar... İstanbul’un kendi varidatı vardır. İstanbul kendi kendini besledikten maada Anadolu’ya milyonlar da verir*” ifadeleriyle bu yaklaşıma destek vermişti. Hamdullah Suphi’nin İstanbul “... *üçra bir vilayet haline girebilir mi?*” sorgulamasına getirdiği

Hükümeti'nin bütçesi ikiye katlanmış, mecburi izinli sayılan (mezuniyet verilen) eski başkent memurları 20.000 kişiye yaklaşmış ve kadrolar yeniden düzenlenmişti¹²⁶⁵. Bu arada eski hükümet merkezinin kaldırılarak, Osmanlı başkenti merkez dairelerinin yeni vilayetin daireleri haline sokulması gibi kurumsal bir yapılanma ya da dönüşüm kaçınılmaz bir şekilde memurların açığa çıkmasına yol açmış; İstanbul vilayeti ile mülhakatı (merkeze bağlı birimler) memurlarının da geleceği ciddi sıkıntılar yaratmıştı¹²⁶⁶.

İstanbul'un yönetiminin Ankara'ya geçtiği günlerde, 6 Kasım 1922 tarihinde TBMM'deki gizli görüşmelerde Selahattin Bey (Mersin Mebusu Hüseyin Selahattin Köseoğlu) memur meselesinin endişe yaratan bir boyutunu “*İstanbul'un hali malumdur. Kimsenin ekecek bir yeri yoktur. Bugün kazanır, bugün yer ve yaşar. Müstehliktir. Bugün parasını vermezseniz nereye hizmet edeceğini bilmez. İstanbul'da bir takım kimse birkaç gün için sevinecekler, yaşayacaklardır. Sonra aç mide birtakım fenalıklara götürebilir, düşünebilir. Bunlar bu vaziyetten gayri memnun olarak bizi kullanmıyorlar derlerse, biz bunlara kafî para bulup temin edemezsek bu adem-i memnuniyetsizleri ecnebilere vesile ittihaz edilir*” sözleriyle ortaya koymuştu¹²⁶⁷.

Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında Saltanat'ın kaldırıldığı günlerde -yaşanan gelişmelere bağlı ve zorunlu olarak- İstanbul farklı yönleriyle Meclis'te daha yoğun bir düzeyde masaya yatırılmaya başlanmıştı. 11 Kasım 1922 günü Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey (Yasan), şehirdeki “*memurini mülkiye ve askeriyenin hal ve istikballeri hakkında*” İcra Vekilleri Heyet-i Riyaseti'ne soru önergesi yöneltmişti¹²⁶⁸. Soru önergesine cevap vermek üzere kürsüye çıkan Rauf Bey, konu hakkında Hükümet'in üç maddelik tasarısını

çözümleme, biraz farklı bir yaklaşım içinde “*Maddeten giremez, lafzan girer*” şeklinde olacaktır. **TBMM ZC**, C.25, İ:151, 6.12.1338, s.215,230,233; Akın, **a.g.e.**, s.236-237

¹²⁶⁵ Akın, **a.g.e.**, s.237

¹²⁶⁶ 6 Aralık 1922 tarihli görüşmeler sırasında bu kadroların inceleneceğini söyleyen Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey “*Demek ki İstanbul'da iki kısım memurin vardır: Birisi mülga idarei merkeziye memurudur ki, bugün açıktadırlar. İkincisi: İstanbul vilayeti ve mülhakatı ile evvelce İstanbul idarei merkeziyesi tarafından idare olunduğu halde bugün İstanbul vilayeti tarafından idare ve muamelatına nezaret edilen müessesatı aliye memurin ve müstahdemini ki, bunlar da vazife başındadırlar*” açıklamasını yapmıştı. **TBMM ZC**, C.25, İ:151, 6.12.1338, s.214,227,234; Akın, **a.g.e.**, s.236

¹²⁶⁷ **TBMM GCZ**, C:3 İ:133, 6.11.1338, s.1016-1017

¹²⁶⁸ Soru önergesi “*İstanbul'daki şekli idarenin ilgası hasebiyle orada bulunan ve adedleri binlere balığ olan ve pek mahdudolan birkaçı müstesna olduğu halde hemen kaffesinin gayei milliyeye tamamen merbut ve kalbleri bizimle hemdaraban olduğu şüphesiz bulunan memurini mülkiye ve askeriyenin hal ve istikballeri hakkında*” idi. **TBMM ZC**, C.24, İ:136, 11.11.1338, s.455-457

gündeme getirmiş ve aynı gün İstanbul'daki emekli, dul, yetim ve memurlar hakkındaki bu beyanname TBMM'de tartışılmıştı. Hükümetin beyannamesinde dul, yetim ve emeklilerin maaş ödemeleri için İstanbul bütçesine ödenek konulacağı, dairelerin kaldırılması nedeniyle işsiz kalan memurların haklarının korunarak istihdamlarının düşünüldüğü ve izinli kabul edilerek onlara ödeme yapılacağı üzerinde durulmuştu¹²⁶⁹.

Yine 11 Kasım 1922 günü şehirdeki memur, emekli, dul ve yetimlerin maaşlarının ödenme şekilleri hakkındaki görüşmeler, gizli oturumda Hükümet'in beyannamesinin yarattığı tartışmaların gölgesinde sürmüştü. Görüşmeler sırasında Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey'in "*Bizim erbab-ı ilim ve fennimizin ve erbab-ı ihtisasımızın menbaı İstanbul'dur. Her biri evladü iyal düşüncesi ile iâşe düşüncesi ile Anadolu'ya iltihak edemeyen ve iltihak edememek yüzünden İstanbul'da kalanlara, tabii evlad-ı vatandan değildir diyemeyiz ve bunların ilmi irfanından ve ihtisasından memleket istifa etmesin denilemez*"¹²⁷⁰ sözleri ülke-ulus bütünlüğü kadar Ankara'nın yetişmiş kadro sorununu belirginleştirmesi açısından anlamlıdır. Çünkü bu cümleler, İstanbul'u yetişmiş eleman sorununa bağlı olarak Ankara karşısında konumlandırıyordu. Fakat bu sözler aynı zamanda tartışmaların kendi bütünlüğü içinde ele alındığında, İstanbul'daki toplumsal katmanlara yönelik Meclis'teki şüphenin, o şüpheyeye sahip olmayan biri tarafından dolaylı bir ifade ile dışavurumu niteliğini taşıyordu.

Bazı milletvekilleri ise konuya doğrudan yaklaşmışlardı. Nitekim Kırşehir Mebusu Müfit Efendi'nin (Ahmet Müfit Kurutluoğlu) "*Oradaki memurlar birkaç sınıfa ayrılır. Doğrudan doğruya özü ve amali TBM Meclisi hükümetine merbut bulunan memurlar bulunabilir. Fakat, zannedersen, oradaki devair-i merkeziye memurlarının bir kısmı da Anadolu'daki TBM Meclisi hükümetinin şekli meşruiyetine karşı ilan-ı isyan eden memurlardandır*" yaklaşımı kaçınılmaz bir şekilde memur ve memur maaşları sorununa Ankara-İstanbul hesaplaşmasını katıyordu. Söz alan diğer bazı mebuslar ise Müfit Bey gibi İstanbul'daki memurların Milli Mücadele

---

¹²⁶⁹ TBMM ZC, C.24, İ:136, 11.11.1338, s.457-459

¹²⁷⁰ Aynı oturumda İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey de "*Nasıl ki İstanbul bize intikal eder etmez, onların evlatlarından asker alacak, onları müdafaa-i vatanda kullanacaksak, aynı derecede İstanbul'un irfanından istifadeyi düşüneceğiz ve o irfandan istifadeye muhtacız*" diyecekti.

sırasındaki tavırlarının yanında uzmanlıkları açısından da tasnif edilmeleri gereğini vurgulamışlardı.

Ankara-İstanbul ikilemi eksenindeki bu tartışmalara Mustafa Kemal Paşa adeta müdahale etmek durumunda kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa, mebusların gerginliğine değinerek “*Eğer, mevzuubahis olan mesele asırlardan beri Anadolu'nun servetini çekmiş ve Anadolu'nun fakru zaruretini mucip olmuş bir İstanbul'a para vermekte hale devam edilecek olsaydı, zannedirim, hepimiz asabileşecek ve bunu katiyetle reddedecektik*” sözleriyle konunun idari ve siyasi önlemden ibaret olduğunu açıklamıştı. Ayrıca şehri, TBMM'nin bir vilayetine dönüştürmek istediklerini söyleyecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu yatıştırıcı hamlesinin sonrasında çeşitli takrirlerle celsenin gizliliği hakkındaki tartışmalardan sonra beyannamenin onaylanmasıyla birlikte açık görüşmelere geçilmiş¹²⁷¹ ve sonuçta hükümetin beyannamesi 11 Kasım 1922'de kabul edilmişti¹²⁷².

Türkiye'deki bağımsızlık ve çağdaşlaşma mücadelesinin ilk aşamasını oluşturan Kurtuluş Savaşı perdesinin henüz kapandığı bu günlerde -özellikle Kasım ayında- memurlar ve onlarla ilgili sorunlar, sık sık TBMM'nin çalışma konuları içinde yer almıştı. Nitekim 18 Kasım 1922 tarihinde Kozan Mebusu Doktor Mustafa Bey'in “*memurin ve mütekaidinin terfihleri için bir kanun ihzar etmek üzere bir Encümeni Mahsus teşkil edilmesi*” hakkındaki önergesi konuyu yeniden TBMM'nin gündemine taşıyacaktı¹²⁷³. Üstelik o günlerde

---

¹²⁷¹ “*İstanbul, diğer Türkiye vilayati nasıl idare olunuyorsa öyle idare olunur... Memurinin içerisinden muvafık olanlar seçilir, seçildiği zaman da dikkat edilir... Kendilerini kirletmemişler mi? Bittabi bunları istihdam eden vekaletler icabeden tetkikatı yapar*” diyen Ziya Hurşit gibi isimler İstanbul'a karşı sert bir yaklaşım ortaya koymuşlardı. **TBMM GZC**, C.3, İ:136, 11.11.1338, s.1024-1039. Nitekim Rauf Bey, Ömer Lütfi Bey'in soru önergesini cevaplandırırken “*Milletimizin sayesinde ikmali tahsil eden ve aralarında pek kıymetli mütehasşislar, alimler ve bu milletin her zaman pek çok istifade edeceği erbabi sanat ve irfan bulunan bu zevattan, milletimiz behemehal istifade edecektir*” derken Ziya Hurşit “*Zamanında işe yaramadıktan sonra...*”, Lütfi Bey ise “*Anadolu'yu soyalım, İstanbul'u besleyelim*” gibi ifadeler kullanmışlardı. **TBMM ZC**, C.24, İ:136, 11.11.1338, s.456-457

¹²⁷² **TBMM ZC**, C.24, İ:136, 11.11.1338, s.464-467. Beyannamenin kabulünden iki hafta sonra 25 Kasım 1922'de “*İstanbul teşkilatı hazırası için üç milyon lira avans itasına dair layihai kanuniye*” TBMM'ye gelmiş ve Kavanin ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine gönderilmişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:145, 25.11.1338, s.63

¹²⁷³ Aynı gün kabul edilen önergenin içeriği şu şekilde idi: “*Balkan ve Harbi Umumi neticesi büyük kısım arazimizin ziyana mebni İmparatorluk devrine ait memurin ve mütekaidin kütlei mühimmesinin ekseriyeti azimesi Misaki Milli hududu dahilinde bulunmaktadır. Halbuki teşkilatı hazıraya nazaran fimabait memurinin kaffeten istihdamı ve mütekaidini refahlarının temini adimülkandır. Bu sebeple memurin ve mütekaidinin tensik ve tasfiyesiyle beraber memleketimizin icabatı hazırasına tevfikân şekli aharda 'Mesela mesaliki iktisadiye ve hürreye tevcihleri suretiyle' terfihleri esasatını mevaddı kanuniye suretinde tesbit ve Heyeti Umumiyeye*

Saltanat'ın kaldırılışı nedeniyle Ankara'nın İstanbul'a yönelik kadro düzenlemeleri (tensikat) başlamış ve önce saray kadrolarının işine son verilmişti. İdare yeniden yapılandırılmış, devlet daireleri için yeni kadrolar belirlenmişti. İstanbul kadroları kaldırılmış ve tasfiye komisyonları kurulmuştu. Eski hükümet merkezinden 4.000 kişi kadro azaltılmasıyla açıkta kalmıştı ki bunların üçte ikisi emeklilik ve azil (tekaüt ve mazuliyet) aylığına hak kazanamayacak durumdaki kişilerden oluşuyordu. Ayrıca “*Mülga devairi merkeziye memurinin içinde caizül istihdam olanlara mazuliyet maaşı verilmesine*” karar verilmişti¹²⁷⁴.

Bu dönemin İstanbul'u biraz da fazla kadrolarıyla dikkat çekiyordu. Örnelemek gerekirse Muhassasat-ı Zatiye İdaresi, 190'dan fazla memur ile çalıştırılırken, Ankara'da Maliye Vekaleti bütün şubeleriyle 70 kadar memurla faaliyet göstermiş ve Muhassasat-ı Zatiye'de 8 kişi görev yapmıştı¹²⁷⁵. Aynı Ankara Hükümeti, Anadolu'daki 1922 kadro düzenlemesinde 1.400 memurun görevine son vermişti ki bu uygulama, harp masraflarını karşılamak için yapılan kısıntının bir ürünü idi. Benzer bir yöntem İstanbul'un şişkin kadroları için kullanılacaktı. Dolayısıyla Anadolu'dan sonra sıra İstanbul memurlarına gelmişti¹²⁷⁶.

1922 sonlarında İstanbul'daki daire ve müesseselerin kadrolarının TBMM'ye gönderilmeleri istenmişti¹²⁷⁷. 1923 yılının ilk gününde TBMM'de “*İstanbul devairi için ihzar olunan kadroların gönderildiğine dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi*” Muvazene-i Maliye Encümeni'ne

---

arz etmek üzere Maarif, İktisat, Kavanini Maliye encümenlerince üçer zattan mürekkep ve müntehap bir Encümeni Mahsusun teşkilini teklif eylerim.” **TBMM ZC**, C.24, İ:121, 18.10.1338, s.1,4,5. “Memurin ve mütekaidinin tensik ve tasfiye ve terfihleri maksadiyle teşekkül edecek Encümeni Mahsusa”ya Kavanin-i Maliye Encümeni'nden Şükrü (Bolu), Halil (Bilecik), Rıfat (Konya) (**TBMM ZC**, C.24, İ:125, 24.10.1338, s.116), İktisat Encümeni'nden Zamir (Adana), Halil İbrahim (Antalya), Siddık (Çorum) (**TBMM ZC**, C.24, İ:128, 28.10.1338, s.222), Maarif Encümeni'nden ise Safa (Mersin), Necati (Erzurum) ve Yasin (Gaziantep) beyler seçilmişlerdi. **TBMM ZC**, C.24, İ:129, 30.10.1338, s.257

¹²⁷⁴ Harbiye ve Bahriye nezaretlerinden de yaklaşık 4.000 kişi kadar açıkta kalan vardı. **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.261-262,273-282; **TBMM ZC**, C.26, İ:172, 11.1.1339, s.286-291,302-306; Akın, **a.g.e.**, s.237

¹²⁷⁵ **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.273; Akın, **a.g.e.**, s.238

¹²⁷⁶ Anadolu'da “mazuliyet ve tekaüdiye maaşı” almak üzere 1200 kişi dilekçe vermişti. İstanbul hükümetinin 60'a indirdiği emeklilik yaşını, Ankara 65 olarak değiştirmişti. Akın, **a.g.e.**, s.237-238, dipnot 36. 1922 sonlarında Çorum mebusu Ferit Bey, Memurin-i Mülkiye Tekaüt Kanunu'nun tadiline dair bir yasa tasarısını TBMM'ye sunmuş ve tasarı encümenlere havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:155, 13.12.1338, s.347; **TBMM ZC**, C.25, İ:157, 16.12.1338, s.409; **TBMM ZC**, C.25, İ:159, 20.12.1338, s.473

¹²⁷⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:68.450.3

aktarılmıştı¹²⁷⁸. O günlerde Burdur Mebusu İsmail Suphi (Soysallıoğlu) ile 42 arkadaşı Meclis'e "*İstanbul'daki memurların acilen terfih ve ikdarlarına dair*" önerge (temenni takriri) vermişlerdi¹²⁷⁹. Sonuçta İstanbul memurlarının istihdamları ve maaş sorunu "*İstanbul Avans Kanununa müzeyyel Kanun*" ile çözümlenmişti¹²⁸⁰. Kadro harici kalan İstanbul memurları 1923 Mayıs'ına kadar maaş almışlar, kendilerine teklif edilen taşra görevlerini o tarihe kadar kabul etmeyenlerin ise mazuliyet maaşları kesilmişti¹²⁸¹.

Eski başkentteki dairelerin kaldırılmasından sonra da açığa çıkan memurların geçim şartları konusu 1923 baharında yeniden TBMM'ye yansımıştı. 5 Nisan 1923'te Sivas Mebusu ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, çalışmayan memurlar hakkındaki yasa önerisini getirmiş; o gün encümenlere giden öneri görüşmelerin ardından kabul edilmişti. Görüşmeler sırasında İçel Mebusu Sami Bey (Mehmet Sami Arkan) İstanbul memurlarına maaş tahsisatı sağlanırken sadece İstanbul memurlarının ön plana çıkartılarak

---

¹²⁷⁸ **TBMM ZC**, C.26, İ:166, 1.1.1339, s.136. Ocak ortalarında Umur-ı Şeriyye ve Evkaf Vekaleti'nin İstanbul'daki ilmiye memurlarının dört aylık kadro ve bütçeleri TBMM'ye sunulmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:189.293.4. Ayın son günlerinde ise Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'nin İstanbul iline ait bütçeleriyle memur kadroları da Meclis'e gönderilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:191.309.4. 31 Ocak 1923'te "*Sıhhiye Vekaletinin İstanbul kadrosu hakkında kanun layihası*" Meclis'e gelmiş ve Sıhhiye Vekaleti'nin İstanbul kadrosunun gönderildiğine dair Heyet-i Vekile tezkeresi, Muvazene-i Maliye ve Kavanin-i Maliye Encümenlerine aktarılmıştı. **TBMM ZC**, C.27, İ:184, 31.1.1339, s.70. Bunların yanında 1923 Ocak ayında "*Vilayati müstahlasadaki memurin hakkında*"ki çeşitli düzenlemeler TBMM'nin gündemine gelmişti. **TBMM ZC**, C.26, İ:174, 15.1.1339, s.358; **TBMM ZC**, C.26, İ:177, 20.1.1339, s.438; **TBMM ZC**, C.27, İ:181, 27.1.1339, s.8-30

¹²⁷⁹ Önerge Heyet-i Vekile Riyaseti'ne gönderilecekti. **TBMM ZC**, C.26, İ:170, 8.1.1339, s.218,234; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.15

¹²⁸⁰ "*Birinci Madde-İstanbul vilayetiyle vekaletlere merbut müessesat ve kıtaatta bilfiil müstahdem memurin ile mütekaidin ve mazulin ve eytam ve eramil maaşatı 9 kanunuevvel 1338 tarihli avans kanununun beşinci ve altıncı maddelerindeki kuyut nazarı dikkate alınmak şartıyla tam olarak verilir. İkinci Madde-Mülga devairi merkeziye memurininin caizülistihdam olanlardan tekaüdünü istida eyliyenlerden tekaüt maaşlarının tahsisinde mahsubu icra olunmak üzere 16 Mart 1336 tarihindeki maaş ve tahsisatlarının nisfi ve mazuliyet maaşı talep edenlere tahsis muamelesinin ikmalinde verilecek maaşlarından yine mahsubu icra edilmek üzere tarihi mezkurdeki maaş ve tahsisatlarının sülüsü ve mazuliyet maaşına kesbi istihkak edemeyen memurinden caizülistihdam olanlara memuriyete tayinlerinde maaşlarından usulen mahsup olunmak üzere tarihi mezkurdeki maaş ve tahsisatlarının kezalik sülüsü 1339 senesi şubatı gayesine kadar avans olarak ita olunur. İstanbul'da açıkta kalan erkan, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden kanunen tekaüde sevkedilemeyen ve Müdafaa-i Milliye vekaletince caizülistihdam olduğuna karar verilenlere nisfi maaş ve nisfi tahsisat verilir". **TBMM ZC**, C.26, İ:169, 6.1.1339, s.201; **TBMM ZC**, C.26, İ:170, 8.1.1339, s.234; **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.251-282; **TBMM ZC**, C.26, İ:172, 11.1.1339, s.286-291,292-306; **TBMM ZC**, C.26, İ:173, 13.1.1339, s.318,348-349; Akın, **a.g.e.**, s.238. Ridvan Akın, bu sonucu orta yol çözümü olarak değerlendirmişti.*

¹²⁸¹ Akın, **a.g.e.**, s.237-238. 6 Aralık 1922 tarihli avans görüşmeleri sırasında Mazhar Müfit, bazı mebusların değerlendirmelerini İstanbul'daki memurların kollarından tutulup dışarıya atılmayacakları noktasında toplamıştı. **TBMM ZC**, C.25, İ:151, 6.12.1338, s.236.

Anadolu’da açıkta kalan memura ödenek verilmemesini eleştirmişti. Rauf Bey ise Anadolu İstanbul ayırımını reddetmişti¹²⁸².

Meclis’te özellikle memurlar hakkındaki görüşmeler sırasında bazı mebusların İstanbul’daki kadrolara karşı son derece katı bir tavır aldıkları anlaşılmaktadır¹²⁸³. 6 Aralık 1922 tarihli Avans Kanunu görüşmeleri sırasında İstanbul memurları için “*Kırk para vermeyiz*” diyen mebuslar çıkmıştı (Ergani Mebusu Emin Bey)¹²⁸⁴. Buna karşılık Çorum Mebusu Ferit Bey “*İstanbul Ana Vatana iltihak hususunda büyük bir hassasiyet göstermiş ve henüz düşmanın işgali askerisi altında olmalarına rağmen bize iltihakta bir an bile tereddüt etmemişlerdir. O İstanbul ki, yüzlerle, binlerle evladını yine Anadoluda şehit vermiş, birçoğları buraya bilfiil hizmete koşmuş, fakat birçoğları da oradaki ızdırarın sefaleti içinde, perişanlığın mecburiyetleri altında gelememiştir. Binaen aleyh İstanbul halkını üç beş haini nazarı itibara alarak, yukarıdan aşağıya kadar hıyanetle itham etmek doğru değildir*” diyordu. Trabzon Mebusu Ali Şükrü ise “*İstanbul bizden ayrı gayrı bir şey değildir. Bizimdir ve biz İstanbul’dan başka bir şey değiliz... İstanbul bu memleketin, evet Anadolu’nun ve hatta birçok memleketlerimizin kanı bahasına kurulmuş bir inci, kıymetli bir taşdır. Ölsün ve sönsün diyemeyiz. Binaenaleyh İstanbul’a sen yolsuzsun diyemeyiz*” sözleriyle şehri savunmuştu. Avans görüşmeleri sırasında yaşanan bu tartışmalara, İstanbul’un mevcut şartları ile Anadolu vilayetlerinden farklılığından bahsederek Hamdullah Suphi de karışmış; “*İstanbul’a karşı bir infial vardır. Meclisi Ali İstanbul’a karşı bu infiali hissettirmiştir*” sözleriyle Ankara-İstanbul ikilemini tanımlayan bazı tespitlerde bulunmuştu¹²⁸⁵.

İstanbul memurları gibi bir ayırımın yapılıp yapılmaması, bunların Milli Mücadele’ye katkıda bulunup bulunmadıkları ve buna bağlı olarak neyi hak

---

¹²⁸² İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, “*İstanbul’daki vaziyeti ahire dolayısıyla açıkta kalmış ve zaruret icabı olarak Şubata kadar avans kanunlarıyla vaziyetleri tesbit edilen gayrifaal memurların son alınan avansta tahsisatları gösterilmemiştir... Bugünkü müzakeremizde bunun intac edilmesini rica ederim*” açıklamasıyla “*Meclis bütçesine tahsisat itasına ve İstanbul gayrifaal memurları maaşatına dair kanun teklifi*”ni getirmişti. **TBMM ZC**, C.28, İ:18, 5.4.1339, s.355-356,370-373,383-384

¹²⁸³ Rıdvan Akın, Ziya Hurşit ile Feyyaz Ali Beylerin Yanya, Manastır ve İşkodra kökenli memurların maaş hakları bulunmadığını ifade etmelerini imparatorluğun duygusal anlamda tasfiyesinin ilanı şeklinde nitelendirmişti. Akın, **a.g.e.**, s.238

¹²⁸⁴ **TBMM ZC**, C.25, İ:151, 6.12.1338, s.212

¹²⁸⁵ Operatör Emin Bey de “*İstanbul ihanet etmiştir, tarzındaki sözler pek doğru olmasa gerekir. İçinde ihanet edenler de vardır. Fakat emin olunuz bunlar kısmı kalili teşkil eder*” dedikten sonra Halife’ye ve Hanedan-ı Hilafete verilecek maaşın bahis konusu olmasını istediğini belirtmişti. **TBMM ZC**, C.25, İ:151, 6.12.1338, s.218,230,232-234

edip etmedikleri gibi Ankara-İstanbul ikilemini ortaya çıkartan konular “9 Kanunuevvel 1338 tarihli Avans Kanununa müzeyyel kanun layihası”nın Meclis’teki görüşmeleri sırasında da oldukça yoğun tartışılmıştı. Hatta yine bazı mebuslar aracılığı ile İstanbul’a yönelik oldukça katı bir tutum sergilenmişti. Bazı milletvekilleri bu ayrımın altını çizirken bazıları ise bütünlük üzerinde durmuşlardı. Rauf Bey ise “*Muhterem refiklerimin beyanatları arasında bazen, Anadolu ve İstanbul, bazen İstanbul memurları, Anadolu memurları, bazen aksülameller gibi ifadelerden Heyeti Aliyenizin müteessir olduğunu, mütehasis olduğunu gördüm... Misakı Milli ile muayyen bulunan ve avn ve inayeti Bari ile tahakkuk edecek olan hudutlarımız dahilinde Anadolu, İstanbul, Şark, Garp yoktur. Bu hudut dahilinde menafileri müşterek ve müteakabil teavün esasına istinadiyle istikballerini temin etmiş olan Türkiye halkı vardır*” diyecekti. Dolayısıyla Rauf Bey -1923 Nisan’ında yapacağı gibi- böyle ayrımları red etmiş ve birleştirici bir söylem kullanmaya çalışmıştı¹²⁸⁶.

Bu görüşmelerde Burdur Mebusu İsmail Suphi “*İstanbul’da bulunan ve bizim malımız olan memurların arasında bulunan memurların ehliyet ve ihtisaslarından istifade etmek bizim hakkımızdır. Binaenaleyh İstanbul memurlarımızın elimizde tutulmaları, onların istihdamları, ziyadan vikayeleri menafii milliye icabatıdır*” sözleri bazı mebusların İstanbul’un sefahat merkezi olduğu eleştirileri ile karşılanmıştı. Hatta O’nun İstanbul için “*bizim merkezi ilmimiz*” ifadesine Çorum Mebusu Dursun Bey (Abdurrahman Dursun Yalvaç) “*Sonra heyeti umumiyesi hakkında birçok arkadaşlarımızın noktai nazarı, İstanbul ilim merkezidir, bilmem ne merkezidir, gibi noktalara temas ettiler. Bendenizce bunun hiçbir kıymeti yoktur. Hükümet kendi idarei şümulünde bulunan bütün memurine ve bütün ahaliye aynı kanunu, aynı hissi tatbik eder*” dedikten sonra duygusal davranılacaksa bunu Anadolu’nun hak ettiği şeklinde bir değerlendirmeye giderek karşılık vermişti¹²⁸⁷.

TBMM’de İstanbul memurları hakkında olumlu ya da olumsuz görüşlerin sergilendiği bu dönemde, Şubat 1923 başlarında, TBMM’ye gelen “*İstanbul memurlarından mektepte çocukları olanların mektep ücretlerinin*

---

¹²⁸⁶ **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.251-282. Kanun hakkında Bkz.: **TBMM ZC**, C.26, İ:169, 6.1.1339, s.200-201; **TBMM ZC**, C.26, İ:170, 8.1.1339, s.218,234; **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.249,251-282; **TBMM ZC**, C.26, İ:172, 11.1.1339, s.286-291,292-306; **TBMM ZC**, C.26, İ:173, 13.1.1339, s.311,318,348-349

¹²⁸⁷ **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.260,270

maaşatı sabıkalarına mahsubedilmesi hakkında”ki İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti’nin tezkeresi Muvazene-i Maliye Encümeni’ne gönderilmişti¹²⁸⁸. Mart sonlarında ise *Akşam* gazetesinde “*Açlıktan Ölen Memur*” başlığı ile Necmettin Sadak’ın makalesi yayınlanmıştı. Sadak makalesinde “*Millet Meclisi’nde İstanbul’un sefahatinden, israfından bahs iden ve -bilmeyiz niçün- adeta İstanbul’u açlık ve sefalet cezasına mahkum etmek isteyen mebuslar vardır*” yazdıktan sonra şehrin kötü şartlarını dile getirmişti¹²⁸⁹. Birkaç gün sonra Kırşehir Mebusu Yahya Galip (Kargı) Bey, bu makale hakkında TBMM’ye soru önergesi sunmuştu¹²⁹⁰.

1923 sonbaharında basından anlaşıldığına göre İstanbul’daki memurlara yönelik çeşitli incelemeler yapılmıştı. Nitekim İstanbul Vilayeti Umur-ı Hukukiye, Mektubi, Evrak, Meclis-i İdare memurları hakkında yapılan soruşturma sonucunda hepsi iyi ahlak sahibi bulunacaklardı¹²⁹¹. Öte yandan Vekaletler tarafından İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti’ne gayri faal memurların listeleri gönderilmişti. İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti’nce bu memurların açılacak görevlere tercihen tayinleri istenmişti¹²⁹². Bununla birlikte Meclis’teki mebusların eleştirileriyle zaman zaman canlanan İstanbul memurlarının istihdamı, ahlakı ve donanımı gibi sorunlar Ahmet Cevdet’e de konu olmuştu. Ahmet Cevdet, Kasım başlarında kaleme aldığı yazısında “*Türkiye’de olmayan bulunmayan adamdır!*” diyerek devlet açısından yetişmiş memur sorunu bulunduğu dikkat çekerek “*ehliyet ve seciye sahibi insanları*”n az olduğunu yazmıştı. Öte yandan donanımlı memur ile idarenin başarısı arasında paralellik kurduğu “*Memurlarını Hükümet Bitarafane Ayırmalı*” başlıklı yazıda “*Milli terbiyenin adem-i kifayeti yüzünden uğradığımız bu noksana başka mülahazalar, başka tefrik sebepleri de munzamm oluyor. Bu da memurun hükümet partisine veya fikrine mensub olub olmadığıdır. Hele şimdi bir sebep daha munzamm oldu ki o da Milli Mücadeleye iştirak edüb etmemek maddesidir. Bir büyük hükümet amiri için iktidar, seciye ve fikir cihetiyle şayan-ı itimad memur refikler bulmak bugün zümrüd-ü anka bulmak kadar*

---

¹²⁸⁸ **TBMM ZC**, C.27, İ:186, 3.2.1339, s.132. İstanbul’daki memurların okuyan çocuklarına ödenen öğretim ücretinin “*bu sene dahi tatbiki[nin] karargir*” olduğu hakkında 16 Eylül 1923’te kararname çıkartılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.33.16

¹²⁸⁹ Necmeddin Sadak, “*Açlıktan Ölen Memur*”, **Akşam**, 22 Mart 1923 (No:1616), s.1

¹²⁹⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.30.14; **TBMM ZC**, C.28, İ:12, 28.3.1339, s.195

¹²⁹¹ “*İstanbul Vilayeti’nde Bazı Memurlar Hakkında*”, **Tevhid-i Efkar**, 21 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3862-834), s.3

*güçdür... Eğer İsmet Paşa kabinesi iktidar ve seciyye arayacağı yerde, kema-fi-s-sabık, yukarıdaki bila-müreccah esbab-ı tercihe bakacak olursa gördüğümüz fenalıkların bundan böyle devam edeceğine şübhe etmemeliyiz”*¹²⁹³ sözleriyle aslında Ankara-İstanbul ikilemine yaklaşımını sergilemişti.

Ankara cephesinde ise İstanbul’daki yetişmiş kadroların¹²⁹⁴ kullanılmasına özen gösterilmişti¹²⁹⁵. Fakat bu noktada söz konusu memurların

---

¹²⁹² **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:15.86.15

¹²⁹³ Ahmet Cevdet, “Memurlarını Hükümet Bitarafane Ayırmalı”, **İkdam**, 2 Teşrin-i Sani 1923 (No:9549), s.1. Memur sicilleri hep gündemde olan konulardandı. Bundan dolayı memur kadrolarının düzenlenmesi ve tasfiyesi için kurulan komisyondan başka ilerleyen tarihlerde sicillerin incelenmesi için de bir komisyon oluşturulacaktı. Üstelik İstanbul memurları açısından maaş kadar temel sorunlardan biri de sicillerinin düzenlenmesiydi. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, 9 Aralık 1922 tarihli Avans Kanunu’na ek kanun tasarısının 10 Ocak 1923’teki görüşmeleri sırasında -memur sicilleri bu görüşmelerde yer yer gündeme gelmişti- İstanbul’daki memurların kayıt ve sicillerinin getirtilerek Muhassasat-ı Zatiye komisyonlarında incelenmesinin birkaç ay zaman alacağını söyleyecekti. **TBMM ZC**, C.26, İ:171, 10.1.1339, s.264,268,275,280. TBMM’deki 8 Kasım 1924 tarihli Hükümet açıklaması sırasında Adliye Vekili Mustafa Necati Bey, vekilliği üstlendiği zaman ilk iş olarak adliye memurlarının sicilleri üzerinde çalışma yaptıklarını ve memur sicillerinin düzene sokulduğunu açıklamıştı. **TBMM ZC**, C.10, İ:4, 8.11.1340, s.141-142. Memur sicilleri meselesi gündemdeki yerini koruyacaktı. Nitekim 1927 başlarında İstanbul Vilayeti’nde memurların sicillerini tasnifle görevli, eski valilerden Haydar Bey’in başkanlığındaki komisyon, mülga Dahiliye Nezareti evrakının tasnifine başlamıştı. Tasnif sonrası dosyalar Ankara’ya gönderilecekti. “Mülga Dahiliye Nezareti Evrakı”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1927 (No:1000[991]), s.2

¹²⁹⁴ Zaten Ankara’daki memurlardan birçoğu İstanbullu idi. Bu nedenle bayram tatillerinde -1924 ve 1925 yılı Kurban bayramlarında olduğu gibi- İstanbul’a geliyorlardı. Bunun bir sebebi de tren ücretlerinde yarı yarıya yapılan indirimdi. “Ankara Memurları Şehrimize Geliyor”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1924 (No:68), s.2; “Ankara Memurlarının Bayram Tatili”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1925 (No:411), s.2

¹²⁹⁵ **İkdam**, Ahmet Cevdet’in yazısının birkaç gün sonrasında Defterdarlık kadrosundaki eski Maliye memurlarından bir kısmının yeniden tayin edildiklerini haber yapmıştı. “Defterdarlık Kadrosu”, **İkdam**, 7 Teşrin-i Sani 1923 (No:9554), s.3. Birkaç ay sonra İstanbul Defterdarlığı’na Trabzon Defterdarı Avni Bey’in, Bursa Defterdarlığı’na ise İstanbul Defterdar Muavini Mustafa Bey’in tayin edildikleri haberi aynı gazetede çıkmıştı. “İstanbul Defterdarı”, **İkdam**, 13 Nisan 1924 (No:9711), s.1. Ankara-İstanbul ikilemine rağmen İstanbul’un yetişmiş kadrolarının -en azından bir kısmının- kullanıldığını göstermek için Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi üzerinden çeşitli örneklemelere gidilebilir. 1923 yılı başlarından itibaren eski Divan-ı Muhasebat mütercimi Abdurrahman, eski Sadaret çalışanlarından Mustafa Rüştü, Hacı Ali Mazhar, Fuat, Ferruh vs. örneklerinde görülebileceği gibi bu konuda oldukça çok yazışma bulunmaktadır. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.395.16; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.395.22; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.395.16; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.396.14. 1923 sonlarından itibaren Hilafet İkinci Katibi Münir Süreyya’nın Galatasaray Lisesi’nde öğretmenlik yapması, Hilafet’in kaldırılmasından sonra Başmabeynci Ahmet Hikmet’in başkentte görev almasının gündeme gelmesi bu çizgide değerlendirilebilir. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:202.381.11; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:202.381.18; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:202.381.16. Çarpıcı bir örnek ise İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Katibi Umumi Rauf Bey’in Ankara’da Ziraat Bankası Meclis-i İdare üyeliğine tayin edilmesinde görülmektedir. Bu atamadan dolayı Rauf Bey, Ticaret Odası’ndaki görevinden istifa etmişti. Ticaret Odası kendisine teşekkür etmekle birlikte onu fahri muhabiri olarak seçmişti. “Ticaret Odası Reisi Reji İşi İçin Ankara’ya Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1924 (No:73), s.4. İstanbul’daki yetişmiş insan potansiyelinin belli sınırlar içinde göz ardı edilmediğinin bir başka örneği, 1925 Şubat’ında eski Ziraat Nezareti Levazım Müdürü Mazlum Bey’in, Ziraat Vekaleti İstatistik Müdüriyeti’ne atanmasıydı. “Küçük Haberler”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1925 (No:274),

istihdamı için Milli Mücadele yıllarındaki tavırları belirleyici olmuş; ulusal harekete karşı olmama gibi temel bir şart aranmıştı. Nitekim Fabrikalar Müdüriyet-i Umumiyesi, Ticaret Vekaleti'ne bağlı İstanbul'daki fabrikaların Sanayi ve Maadin Bankası'na devri üzerine İstanbul'daki Fabrikalar Müdüriyet-i Umumiye Muavinliği'ni Ankara'ya nakil ile Fabrikalar Muhasebeciliği'ni kaldırmaya karar vermiş ve durumu Divan-ı Muhasebat'a bildirmişti. Gerçekleştirilen değişikliklere bağlı olarak Müdür-i Umumi Muavini Zeki Bey Ankara'ya giderken, Fabrikalar Müdüriyet-i Umumiyesi Muhasebecisi Talat Bey'e Milli Mücadele'de gösterdiği fedakarlıklardan dolayı yüksek bir memuriyet vaadinde bulunulmuş olması, bu koşulu somutlaştırmak adına kullanılabilir bir örnektir¹²⁹⁶. Bunun karşısındaki örnek İstanbul Defterdarı Ali Hikmet Bey üzerinden gösterilebilir. CHF İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi'nde Damat Ferit Hükümeti'nin elemanlarının çeşitli görevlerde bulunduğu eleştirileri yapılmıştı. Bu arada bir takım eleştirilerin üzerinde toplandığı isimlerden biri de İstanbul Defterdarı Ali Hikmet Bey olmuş; bazı suçlamalara maruz kalmıştı¹²⁹⁷. Ali Hikmet Bey, 1927 Ocak ayında işten el çektilmiş ve yargılanmasına karar verilmişti¹²⁹⁸. Bunların yanında

---

s.4. Eski Hilafet Makamı Serkatibi (ve eski Peşte Şehbenderi) Ahmet Hikmet Bey de Hariciye Vekaleti Umur-u İdariye Müdür-ü Umumiyesi'ne tayin edilmişti. "Küçük Haberler", **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1925 (No:284), s.4. Memur tayinlerinde çeşitli yer değişiklikleri de yapılmıştı. Bu kapsamda Divan-ı Muhasebat İstanbul Murakıblığı'na Ankara Divan-ı Muhasebat üyelerinden Hacı Ziya, Ankara Divan-ı Muhasebat Tahrir Müdürü Kamil, İstanbul Defterdar Muavini Zeki Beyler atanmıştı. İstanbul Divan-ı Muhasebat Murakıblarından Halit ve İhsan Beyler, 1924 yılı çalışmaları nedeniyle maaşlarına % 20 zam almışlardı. "Divan-ı Muhasebat Murakıbları", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1925 (No:352), s.2. 1925 yazında ise İstanbul murakıblarından Arif, Tahsin, Mehmet Kamil, Ahmet Bey, Osman Cemil, Nazım, Hakkı Kamil, Resmi Beyler sırasıyla Bursa, Eskişehir, Tokat, Kastamonu, İzmit, Sivas, Adana ve Antalya'ya tayin edilmişlerdi. Bu kadar yoğun olmasa da İstanbul dışında ki denetimciler arasında da böyle değişiklikler yapılmıştı. Ankara'ya Edirne murakıbları Mehmet Ali, yine başkente Balıkesir murakıbları Atıf Bey'in tayini, Ankara murakıblarından Talat ile Resuhi Beylerin Çatalca ve İstanbul'a atanmaları bu değişikliklerden bir kaçı idi. Divan-ı Muhasebat Sicil Mümeyyizi Cemal Bey de İstanbul Murakıbları Muavinliği'ne atanmıştı. "Divan-ı Muhasebat Murakıbları Arasında", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1925 (No:418), s.4. Eski Umur-ı Ticariye Müdürü Selahattin Bey ise Hariciye Vekaleti Umur-ı Siyasiye Başkatabeti'ne tayin edilmişti. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1925 (No:494), s.3. Kuşkusuz böyle daha birçok örnek sıralanabilir.

¹²⁹⁶ "Fabrikalarımızın İstikbali", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1925 (No:412), s.2; "Fabrikalar Müdüriyet-i Umumiyesi'nde", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1925 (No:413), s.3

¹²⁹⁷ **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabıtı (1925)**, s.30-31,35-37,39

¹²⁹⁸ "Defterdarlık'ta Sinema Romanlarına Benzeyen Hadise", **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Sani 1927 (No:962), s.1,2; "Sinema Dün de Devam Etdi ve Perde Kapandı", **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Sani 1927 (No:963), s.2; "Sabık Defterdar Hakkındaki Muhakeme Kararı", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1927 (No:1023), s.3. Nisan ortalarına doğru Defterdarlık'taki başka memurlar da görevlerinden uzaklaştırılacaktı. "Sabık Defterdar Hakkındaki Tahkikat", **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1927 (No:1049), s.3; "Defterdarlıkta İşden El Çekdirilenler",

Ankara-İstanbul ikilemini yansıtır şekilde Milli Mücadele yıllarındaki davranışlardan hareketle siyasal kaynaklı olmak üzere birilerine iş vermemek, işten çıkarmak ve emekliye ayırmak, emeklilik haklarını elinden almak gibi uygulamaların Lozan'daki sözlere ve genel affa aykırılığı 27 Aralık 1924'te TBMM'de tartışma konusu olmuştu¹²⁹⁹.

1923 Kasım başlarında İstanbul Adliye Teşkilatı'nda değişikliklere gidilmişti¹³⁰⁰. İstanbul'a yönelik Avans Kanunları ve ek ödeneklerden sonra¹³⁰¹ 19 Kasım 1923 günü "*Adliye Vekaletinin 1339 senesi Bütçesine tahsisatı munzamma ilavesine dair (2/293) numaralı layihai kanuniye*" ile Adliye ve Muvazene-i Maliye encümenlerin ortak mazbatası değerlendirilirken "*Adliye Vekaleti 1339 ikinci altı aylık tahsisatı munzamma bütçesi ve müfredat kadrosu*" başlığı altında İstanbul Adliye Teşkilatı'ndaki çeşitli kalemlerin ödenekleri belirlenmişti¹³⁰².

Cumhuriyet, 11 Nisan 1927 (No:1050), s.2. Haziran sonlarında Ali Hikmet Bey için İzmir ya da Samsun Defterdarlığı'na atanacağı haberleri çıkmıştı. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1927 (No:1118), s.4; "Sabık İstanbul Defterdarı", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1927 (No:1119), s.3. Basında İstanbul Defterdarlığı'na yapılacak atama hakkında haberler çıkmış; önce Maliye Vekaleti'nce Emlak-ı Milliye Müdürü Rüştü Cemal Bey'in tayininin kararlaştırıldığı daha sonra ise vekalet tarafından Varidat Müdür-i Umumi Muavini Şefik Bey'in atandığı yazılmıştı. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1225), s.3; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Evvel 1927 (No:1227), s.3

¹²⁹⁹ Tunçay, "Heyet-i Mahsusalar", s.309

¹³⁰⁰ "Adliyede Tebeddülât", **İkdam**, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:9553), s.3. 1924 başlarında ise Üsküdar Kadılığı'na Ankara Kadısı Ali Kemal, İstanbul Kadılığı'na Muhallefat-ı Umumiye Kassamı Musa Kazım, Muhallefat-ı Umumiye Kassamlığı'na İstanbul Kadısı Sadık Efendiler ve İstanbul Sulh Hakim Muavinliği'ne Mahkeme-i Temyiz Baş Müdde-i Umumi Muavinlerinden Mükerrerem Bey tayin edilmişti. "Yeni Hakimler", **İkdam**, 5 Mart 1924 (No:9672), s.3. 1924 Nisan sonlarında ise İstanbul'un yeni adli teşkilat kadrosunda 68 kişinin eksiltildiği ve yaklaşık 100 kişinin kadro dışı kalacağı basında haber yapılmıştı. "İstanbul Adliyesi", **İkdam**, 30 Nisan 1924 (No:9727), s.3. 2 Mayıs 1924 tarihinde **İkdam**, İstanbul Adliyesi'nin yeni kadrosunu isimleri içeren bir liste halinde yayınlamıştı. Gazete istinaf mahkemelerinin kaldırılmasının hatalı bir politika olduğunu da ileri sürmüştü. "İstanbul Adliyesinin Yeni Kadrosu", **İkdam**, 2 Mayıs 1924 (No:9729), s.3. Bu dönemde mahkemelere yeni kadrolar çerçevesinde mübaşirler tayin edilmişti. Müdde-i Umumilik ise şehrin şartlarına bağlı olarak İstanbul'a daha fazla mübaşir tayinini talep etmişti. Mayıs sonlarında bu talebe, mübaşirlerin birleştirilerek gerek tebligatın gerek benzer görevlerin bir noktadan yapılması bildirilerek cevap verilmişti. "Adliye Mübaşirleri Kadrosu", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1924 (No:22), s.2

¹³⁰¹ "9 Kamunuevvel 1338 tarihli İstanbul Avans Kanununa müzeyyel Kanun"un görüşmeleri sırasında Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey İstanbul Adliyesi'nin masrafını 199.837 lira olarak açıklamıştı. Yahya Galib (Kırşehir) gibi bazı mebuslar şehre eleştirel yaklaşınca Mazhar Müfit (Hakkari) "...İstanbul'un masarifini icabettiren... birçok müessesatı vardır. Mesela Anadolu vilayatinin hangisinde Adliye için 198 bin lira vardır? Demek oluyor ki, İstanbul'da şu meblağa göre mühim bir teşkilat vardır... İstanbul diğer vilayata benzemez... Mesela Adliye kadrosunu tesbit ederken Adliye Vekili Beyefendi hazır idi. İstanbul'da kaç mahkeme lazımdır. Tesbit ettirilmiştir" sözleriyle savunma yapmıştı. **TBMM ZC**, C.27, İ:191, 12.2.1339, s.294,299

¹³⁰² Görüşmeler sırasında Eytam Müdürleri, İstanbul Levazım İdaresi, İstanbul Mahakim Veznedarları, İstanbul'da Vekaleti Levazım ve Muhabere Memuru, İstanbul İstinaf Müddei

Yine ayın ortalarında İstanbul'da vilayet ve şehremaneti teşkilatı bulunduğundan şehirde kadroların genişletileceği haberleri basında yer almıştı¹³⁰³ ki bu biraz da beklenti göstergesi idi. Buna karşılık 1923 Eylül'ünde bazı tasarı ve mazbataların¹³⁰⁴ görüşmeleri sırasında Sivas mebusu Halis Turgut'un "*Hakikatte doktor mu yoktur? Hayır efendiler, hakikaten memleketin ihtiyacına kafî, hamdolsun doktorlar da vardır. Fakat efendiler! İstanbul'da toplanmışlardır. Hiçbiri de İstanbul'dan ayrılmıyor. Küme küme oraya dolmuşlardır. Hiçbir tarafa gitmiyorlar*" sözleri Saltanat'ın kaldırılmasından bir yıl sonra bile şehirdeki memur yığılmasının sürdüğünün ifadesi ve ayrıca bu yığılmanın sadece sağlıkçılar boyutuna bir eleştiri idi¹³⁰⁵.

Yılın sonlarında Menteşe Mebusu Şükrü Kaya azledilen memurlarla ilgili bir soru önergesi vermişti. 15 Aralık tarihli oturumda "*mazul memurlar miktarının istihdam veya diğer bir surette tenzili veyahut mazuline ait muamelatın tevhidini hakkında bir tedbir düşünülüp düşünülmediğine dair*" önergesi Maliye Vekaleti'ne havale edilmişti¹³⁰⁶.

İstanbul'da sivil memurlardan başka askeri kadrolar da emekli edilmişlerdi. Askeri kadrolara yönelik emeklilikle ilgili kararlar, 25 Eylül 1923 tarih ve 347 numaralı kanun ile alındı¹³⁰⁷. Nitekim 24 Eylül günü TBMM'deki

---

Umumiliği Kalemî, İstanbul Levazım Memurluğu, İstanbul Müstahdemini Müteferrikası sıralamasıyla kalemlere paralel olarak ödenekler aktarılmıştı. **TBMM ZC**, C.3, İ:55, 19.11.1339, s.450-486. 1340 (1924) Adliye Vekaleti Bütçesi'nde ise İstanbul ile ilgili ödenekler İstanbul Cinayet Müddei Umumi Ketebesi, İstanbul Beyoğlu ve Üsküdar İcra Dairesi (İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar, İzmir Devairi İcraiyesi başlığı altında yer almıştı), İstanbul Eytam Müdürü, İstanbul Eytam Dairesi ve İstanbul Levazım Dairesi başlıkları altında düzenlenmişti. **TBMM ZC**, C.8/1, İ:40, 17.4.1340, s.807-811(ve ekler s:15-31)

¹³⁰³ "İstanbul Vilayeti Kadrolarında Tevsiyat", **İkdam**, 13 Teşrin-i Sani 1923 (No:9560), s.1

¹³⁰⁴ "1339 senesi hidematı umumiyesi için ikinci altı aylık Avans kanunu layihası ve Rüşumât bahriyesine ilaveten mubayaası zaruri görülen merakip bedeliyle masarifi sairesi için 1339 senesi bütçesine tahsisatı munzamma ilavesine dair kanun layihası (1/232) ve 1339 senesi ikinci altı aylık Avans layihasının Müdafaa-i Milliye Vekaleti için kabul edilen on iki küsur milyon lira ahiren 13 milyon liraya iblağ edildiğinden Muvazene-i Maliye Encümeninde bulunan mezkur layiha ile tevhidin müzakeresine dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi (3/125) ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası".

¹³⁰⁵ **TBMM ZC**, C.2, İ:26, 26.9.1339, s.299. 25 Şubat 1924 tarihinde "1340 senesi bütçe kanunu layihası (1/296) ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası"nın görüşmeleri sırasında Yusuf Akçura, İstanbul merkez alındığında batıdan doğuya doğru memur ve uzman yoğunluğunun azaldığını hatırlatarak, eski Babiali gibi Ankara'da da çalışan fazlalığının başladığını işaret etmişti. **TBMM ZC**, C.6, İ:111, 25.2.1340, s.349

¹³⁰⁶ **TBMM ZC**, C.4, İ:68, 15.12.1339, s.221. Önerge 29 ve 31 Aralık oturumlarında Maliye Vekili TBMM'de bulunmadığından cevaplandırılmamıştı. **TBMM ZC**, C.4, İ:76, 29.12.1339, s.544; **TBMM ZC**, C.4, İ:77, 31.12.1339, s.580. Sonra ki günlerde de Maliye Vekili cevaplandıramayacaktı. Çünkü Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, 1924 yılının ilk günlerinde istifa etmiş yerine Mustafa Abdülhalik Bey seçilmişti. **TBMM ZC**, C.4, İ:78, 2.1.1340, s.631

¹³⁰⁷ 3. ve 4. maddelerde emeklilikle ilgili hükümler bulunuyordu. Madde 3 için Bkz.: Osmanlı Kadrolarıyla Hesaplaşma ve 150'likler. Madde 4: Üçüncü maddede zikrolunan müddetleri

gizli oturumda Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa barış zamanında ordunun düzenlenmesine göre “...elimizdeki kuyudata nazaran 3.200 kadar zabıt ve 1.600 kadar katip, müşavir vesaire vesaire fazladır ve bunların elimizde esamisi vardır... 1340 senesindeki hazari kadroya nazaran fazladır... Daha birçok teşkilat lağvolunacaktır. Bu suretle ordumuzun miktarından fazla olarak arz ettiğim gibi, bazı fırkaları lağvediyoruz ve bu suretle ordumuzun kadrosunun muhtaç olduğu zabıttan arz ettiğim miktarda zabıt kalıyor. Bunun 800 kadarı binbaşısıdır. Büyük rütbelerde, erkanda fazla yoktur, noksan vardır. Miralaylar da fazladır, fakat çoğu erkan makamında olduğu için o da telafi ediliyor, fazla değildir. Mecmuu 2.300 kadar fazla vardı. Bunların 1.200 kadarını eldeki kanunlarımız üzere tekaüde sevk ettim” açıklamasını yapmıştı¹³⁰⁸.

Aynı günlerde Niğde Mebusu Galip Bey’in (Ali Galip Yenen) “Jandarmanın tensik ve ıslahı hakkında (2/174) numaralı teklifi kanunisi” Layiha Encümeni tarafından görüşülmeye değer bulunarak Dahiliye Encümeni’ne havale edilmişti¹³⁰⁹. İstanbul Mebusu Ali Rıza Beyin “Lağv ve teşkilatı hazariye dolayısıyla açığa kalan erkan, ümera, zabitan ve mensubini askeriye tam maaş ve tahsisat itası hakkındaki kanun teklifi” ile İzmit Mebusu Mustafa Bey’in (Keremzade) “Teşkilat-ı hazariye dolayısıyla açığa çıkarılacak erkan, ümera, zabitan ve mensubini askeriye, 1339 senesi nihayetine kadar mezun adıyla tam tahsisat itası hakkındaki kanun teklifi” müzakere edilebilir bulunmuştu. Bunların birleştirilmesi için Layiha Encümeni’nin mazbatasına ise Ekim başlarında TBMM’ye gelmişti¹³¹⁰.

Sonuçta Milli Mücadeleye katılmayan ve kadro dışı kalan zabitan emekliye sevk edilecekti ki bunların listesi Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından 1923 Ekim ortalarında tamamlanmıştı. Basındaki haberler bu listeler çerçevesinde 1.500 kişinin emekli edildiği yönündeydi¹³¹¹. *İkdam* gazetesinden

---

ikmal etmemiş olanlardan hazari kadro haricinde kalacak olanlar dahi, müddeti hizmetlerine göre tekaüde sevk olunurlar. Bunlardan kadro haricinde kalacakların son rütbelere mahsus terfi kademelerinden birer sene tenzil olunacağı gibi, orduda bir sene hizmet etmedikçe terfi dahi edemezler. Tunçay, “Heyet-i Mahsusalar”, s.309-310

¹³⁰⁸ **TBMM GZC**, C.4, İ:24, 24.9.1339, s.299

¹³⁰⁹ **TBMM ZC**, C.2, İ:30, 2.10.1339, s.428; “Jandarmanın Tensiki ve Açığıdaki Zabitan”, **İkdam**, 3 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9519), s.1

¹³¹⁰ **TBMM ZC**, C.2, İ:30, 2.10.1339, s.428

¹³¹¹ O günlerde Üçüncü Kolordu Kumandanlığına bu listelerin tebliğ edilmesi bekleniyordu. “Tekaude Sevk Edilen Zabıtlar 1500 Kişidir”, **İkdam**, 15 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9531), s.2

anlaşıldığına göre Kasım ayında İstanbul’da Milli Mücadele’ye katılmamış askeri kadroların (ümera ve erkan) emeklilik işlemlerine başlanmıştı¹³¹². Bursa’daki Askeri Heyet-i Mahsusa’nın çalışmalarına paralel Kasım sonlarından itibaren emeklilik listeleri basında çıkmaya başlamıştı¹³¹³.

1923 sonlarında, 1924 Bütçesi ile barış dönemine geçilmesinin gereği olarak çok uzman kadrolar dışında Bahriye kadroları da azaltılmıştı¹³¹⁴. TBMM’de 25 Mart 1924 tarihli gizli oturumda (Encümen-i mahsus namına) İstanbul Mebusu Hamdi Bey Bahriye Bütçesi hakkında konuşurken “*Elimizde mevcut bahriye kadrosu bu yeni kabul edilen kanun ve hükümetin tespit ettiği program dahilinde tensikata uğramıştır. Hali hazır mevcudunun en ziyade işe yarayanları kalmak şartıyla 1.300 kadar kadar kalmıştır*” açıklamasını yapmıştı. Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa da nitelik açısından yetersiz subaylardan bahsederek “*Nitekim bunlardan 800 küsurunu geçenlerde tekaüde sevkettik*” diyerek mevcut kadro sayısını yine 1.300 olarak vermişti¹³¹⁵.

---

¹³¹² Gazete askerlik şubelerince gereken tebliğlerin yapılmaya başlandığını yazmıştı. “Mücadele-i Milliye”, **İkdam**, 13 Teşrin-i Sani 1923 (No:9560), s.1. Milli Mücadeleye katılmamakla birlikte hareket aleyhinde bulunmayan ve bu yönde teşkilatlara katılmayanların orduda istihdam edilmeleri hakkındaki bir maddenin 25 Eylül 1923 kanununa eklenmesine yönelik İzzet Mebusu Saffet ve arkadaşlarının teklifi, Müdafaa-i Milliye Encümeni tarafından reddedilmişti. Encümenin mazbatasını TBMM’de 2 Nisan 1924’te kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.8, İ:27, 21.4.1340, s.229-230. Bu yasa teklifi 6 Aralık 1923’te Layiha Encümeni’ne ve bu encümenin görüşülmeye değer bulmasından sonra 24 Aralık günü Müdafaa-i Milliye Encümeni’ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.4, İ:63, 6.12.1339, s.77; **TBMM ZC**, C.4, İ:73, 24.12.1339, s.422

¹³¹³ “Altmış Binbaşının Tekaudü”, **İkdam**, 23 Teşrin-i Sani 1923 (No:9570), s.1

¹³¹⁴ “Bahriye Kadrosu”, **İkdam**, 30 Teşrin-i Sani 1923 (No:9577), s.3. Yüksek ve düşük rütbeli subaylar emekliye sevk edilmişti. “Tekaudü Edilen Bahriye Zabitanı”, **İkdam**, 2 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9579), s.3; “Tekaudü Sevk Edilenler”, **İkdam**, 9 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9586), s.3; “Tekaudü Edilenler”, **İkdam**, 4 Kanun-ı Sani 1924 (No:9611), s.3

¹³¹⁵ **TBMM GZC**, C.4, İ:21, 25.3.1340, s.393,395. Ordu katmanlarında da benzer uygulamalar gerçekleştirilmiş ve bunlar Müdafaa-i Milliye Vekaleti Bütçesi’nin tartışmalarına yansımıştı. Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey “*Halbuki, anladığıma, istihbaratıma göre bugün kadro harici çıkarıldığı Müdafaa-i Milliye Vekaletince beyan edilen 428 zabıt varmış ve bunlar mahza kadro müsait olmadığı için çıkarılmış olacaktıdır... Bendenizce 428 zabıttan başka fazla olarak Türkiye’nin şayan-ı istihdam ve cidal-i milliye iştirak etmiş zabitanı da vardır. Bundan şahsen eminim ve birçok zabıt arkadaşlarım da bilirler ki bugün İstanbul’da kıymet-i askeriyeye malik, emri kumandaya muktedir ve Cidal-i Milliye iştirak etmiş 300-500 tane zabıt vardır. Bu, 428 zabıt ancak ve ancak kadroda yer bulunmadığı için Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından kadro harici edilmiş, tekaüde sevk edilmiş zabıttır*” diyecekti. Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey ise “*Açıktaki bulunan zabitanın yerleştirilmesi için kadro yapmak doğru değildir. 300-400 kişinin yerleştirilmesi, büsbütün ayrı bir meseledir... Kıtta bugün müstahdem olan binbaşılardan adedi 587, geride müstahdem olan binbaşılardan adedi 1.036, kıtaatta müstahdem olan yüzbaşılardan adedi 1.705, geride kalan 1.329’dur... Sonra açıktaki bulunan zabitan ne olacaktır? Onun için heyet-i celile bir kanun kabul etmiştir. 1340’tan itibaren açıktaki kalan zabitan, bugün tespit edilen maaşların nisfını alacaktır*” açıklamasını yapmıştı. **TBMM GZC**, C.4, İ:22, 26.3.1340, s.412-415,421-424

1924 başlarında kanun çerçevesindeki askeri emekliliklerin ceza niteliğinde bulunmadığı kabul edilmişti¹³¹⁶. Diğer yandan emekli edilenler ise farklı yorumlar getirmişlerdi. İtalyan, Balkan Savaşlarında görev yaparak, Milli Mücadele sırasında Anadolu'ya silah ve cephane taşınması işinde fedakarlıkla hizmet ettiğini söyleyen Mehmet Emin isimli kıdemli bir yüzbaşı *Cumhuriyet*'e gönderdiği şikayet mektubunda memurlara yapılan son düzenlemeler çerçevesinde bir derece terfi edeceği sırada 39 yaşında emekli olduğunu, hizmetinin resmen sabit olduğunu yazmıştı. Emekliliğinin kanuna dayansa da maaşının azlığından şikayet etmiş hatta maaşının bir kaşkol almaya ancak yeteceğini anlatmıştı. Bundan dolayı bir memuriyet için çeşitli başvurular da bulunduğunu fakat bir sonuç elde edemediğini belirtmişti¹³¹⁷. Bir başka şikayet Çanakkale'de şehit olan bir yüzbaşının eşinden gelmiş çocuklarını ve hayatını devam ettirmekte ki sorunlarını anlatmıştı¹³¹⁸.

Emeklilerin böyle şikayetleri karşısında, 1924 Haziran başlarında basında çıkan haberler, emeklilere yönelik yeni düzenlemelere gidildiği ve emekliler hakkında hazırlanan kanun tasarısının görüş alınmak üzere bütün vekillere gönderildiği yönünde idi¹³¹⁹. Yine basına göre Haziran ortalarına doğru bütün vekaletler, Başvekalet tarafından gönderilen emeklilik kanununu (*Memurin Tekaüd Kanunu*) değiştirmek amacıyla hazırlanan projeyi incelemeye başlamışlardı. Vekaletlerin inceleme sonuçlarını Vekiller Heyeti'ne bildirmesinden sonra Meclis açılıncaya kadar kanunun son şeklini alması ve ondan sonra TBMM'ye taşınması planlanmıştı¹³²⁰. Aynı dönemde Adliye, Dahiliye, Maliye ve Maarif Vekaletlerinden tayin edilen memurlardan oluşan bir encümenin Mülkiye Tekaüd Kanunu hakkında yeni bir tasarı hazırlayarak Vekiller Heyeti'ne yolladığı haberleri de gazetelerde yer almıştı ki bu haberlerde vekaletlerden gelen yorumlara göre projeye son şeklinin verileceği aktarılmıştı¹³²¹. Eylül 1924 ortalarında ise Maliye Vekaleti'nin, emeklilik

---

¹³¹⁶ Bu kabul, "*Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununun 12nci maddesini muadil 16 Mayıs 1337 tarihli Kanunun birinci maddesinin tefsirine dair olup Kavanini Maliye Encümeninde bulunan tezkeresinin iadesi*" TBMM'den Başvekalet tezkeresi ile istendiğinde ortaya konulmuştu. **TBMM ZC**, C.5, İ:93, 31.1.1340, s.473. 25 Eylül 1923 tarihli tasfiye kanununun 3. maddesinin de tefsiri istenmişti. **TBMM ZC**, C.5, İ:87, 21.1.1340, s.248; **TBMM ZC**, C.5, İ:99, 11.2.1340, s.696

¹³¹⁷ "Otuz Yaşında Tekaüd Edilen Bir Yüzbaşı", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1924 (No:32), s.5

¹³¹⁸ "Bir Şehid Zevcesinin Temennileri", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1924 (No:134), s.5

¹³¹⁹ "Mütekaidin Hakkında Yeni Kanun Layihası", **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1924 (No:27), s.3

¹³²⁰ "Memurin Tekaüd Kanunu Tebdil Ediliyor", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1924 (No:37), s.3

¹³²¹ "Mülkiye Tekaüd Kanunu", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1924 (No:39), s.3

kanunu tasarısını Meclis'e gönderilmek üzere Başvekalet'e ulaştırdığı haberleri gazete sütunlarına yansımıştı¹³²². TBMM'nin ikinci çalışma döneminde emeklilik konusunda özellikle askeri alanda düzenlemeler gerçekleştirilmişse¹³²³ de “*Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu*” 1930'da çıkacaktı¹³²⁴.

Ankara'da emeklilik kanunu çalışmaları sürdürülürken İstanbul'da memurlara istihdam izni verilmesi yetkisi el değiştirmişti. 1924 Ağustos ortalarına kadar memur istihdam izni Memurin-i Muhakemat Encümeni tarafından verilmişti. Ancak Muhakemat Encümeni'nin ayda bir toplanması ve “*layık-ı vechle karar*” verememesi nedeniyle memurların istihdam izninin Meclis-i İdare-i Vilayet tarafından verilmesi kararlaştırılmıştı¹³²⁵.

1925 Nisan'ında çalışma izni verilen azledilmiş (mazul) birçok komiser muavini ile polis memuru taşrada görev yapmak için dilekçeyle Polis Müdüriyetine başvurmuşlar, müdüriyet bu dilekçeleri Ankara'ya göndermişti¹³²⁶. Adliye Vekaleti de İstanbul Cinayet Müdde-i Umumiliği aracılığı ile şehirdeki yaklaşık 20 kadar azledilmiş adliye memuruna (adliye mazulleri) ülkenin çeşitli yerlerinde görevler teklif etmişti ki bunlar arasında eski Adliye Müsteşarı Baha Molla, eski Temyiz-i Hukuk Dairesi Reisi Hacı Evliya, eski Temyiz Reisi Ali Rıza, Vehbi ve Nasuhi Beyler gibi isimler vardı¹³²⁷. 1925 Mayıs'ının son günü ise Cinayet Mahkeme-i Umumiliği'ne yeni kadrolar gönderilmişti. Açığa alınan memur olmadığı gibi maaşlarda artış sağlanmıştı. Reislerin maaşları 90, 75, 70 ve 60 lira olarak belirlenmişti.

---

¹³²² “Tekaüt Kanunu Layihası”, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1924 (No:130), s.3

¹³²³ “Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununun Ellinci Maddesini Muaddil 20 Haziran 326 Tarihli Kanunun Son Fıkrasının Lağvı Hakkında Kanun”, **Resmi Ceride**, 29 Nisan 1341 (Sene:3, No:98), s.149; “Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununun Beşinci Maddesini Muaddil 22 Mart 1330 tarihli Kanun-i Muvakkatı Muaddil Kanun”, **Resmi Ceride**, 31 Kanun-ı Evvel 1341 (Sene:3, No:259), s.817; “Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununun 20 Haziran 1326 Tarihli Madde-i Muaddesinin Birinci Fıkrasını Muaddel Kanun” **Resmi Ceride**, 20 Mart 1926 (Sene:4, No:326), s.1179; “Tekaüt Maaşıyla Muallim ve Müderrislik, Doktor, Eczacı, Baytar, Mühendis ve Kondüktörlük Maaşlarının Bir Zat Uhdesinde İctima Edilebileceğine Dair Kanun”, **Resmi Ceride**, 14 Temmuz 1926 (Sene:4, No:420), s.1779

¹³²⁴ “Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu”, **T.C. Resmi Gazete**, 11 Haziran 1930 (No:1517), s.9041-9047

¹³²⁵ “Memurinin Cevaz-ı İstihdam Kararı”, **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1924 (No:98), s.2

¹³²⁶ “Küçük Haberler”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1925 (No:347), s.4

¹³²⁷ “Adliye Mazullerine Memuriyet Teklif Edildi”, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1925 (No:377), s.4. Ankara, İstanbul ile birlikte Cinayet Mahkemesi açılan on bir vilayetten biri idi. “Türkiye’de 410’dan Fazla Hakim 660 Mahkeme Azası Vardır”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.2. Ankara’da 1924 Temmuz başlarında mahkemelerde daha hızlı dava görülmesi halkta memnurluk uyandırıyor. “Ankara Mahkemelerinde Faaliyet”, **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1924 (No:67), s.3

Cinayet, Birinci Ticaret ve Asliye Mahkemesi reislerinin maaşları 90 lira idi. Bu kadro içinde yeni olarak Üçüncü Ticaret Mahkemesi'ne yer verilmişti¹³²⁸. Rüsumat İdaresi'nden mazuliyet maaşı alan bütün memurlara çeşitli memurluklar teklif edilmişse de bu teklifleri % 75'i kabul etmemişti. Bu durum karşısında Müdüriyet-i Umumiye memuriyet kabul etmeyen azledilmiş memurların almakta oldukları mazuliyet maaşlarını kesme kararı vermişti¹³²⁹. 1925 yaz aylarında da eski Şura-yı Devlet, Hazine-i Hassa ve Meclis-i Ayan'ın azledilmiş görevlileri hakkında listeler düzenlenmiş ve bunların boş memurluklara tayinleri için çalışma yürütülmüştü¹³³⁰.

1925 yılı İstanbul memurları açısından önemli bir değişikliği Şapka Kanunu ile getirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın 1925 Ağustos sonlarındaki Kastamonu gezisinin hemen ardından İstanbul Şehremaneti memurlarının şapka giymeye başladıkları basına yansımıştı. Hatta *Cumhuriyet* Şehremini Emin Bey ile Vali Süleyman Beylere şapka takarak örnek olmaları tavsiyesinde bulunmuştu¹³³¹. Kastamonu'dan dönecek olan Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'da şapka ile karşılamaya hazırlanan memurlar mağazalara akın ettiğinden şehirde şapka kalmadığı haberleri de gazete sütunlarını işgal etmişti¹³³². 1 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa, başkente döndüğünde halkın

---

¹³²⁸ Daha önce Ticaret Ceza ve Hukuk Grup Mahkemeleri kurulması gündeme gelmişse de bu konuda bütçede bir belirginlik söz konusu değildi. Diğer yandan Ticaret Mahkeme reislerinin maaşları bu alana verilen önemin göstergesi idi. "Adliye'de ve Rüsumat'da", **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1925 (No:383), s.2. Bununla beraber Evkaf'ın işleri ile uğraşan Dokuzuncu Hukuk Mahkemesi'nin kadrosu başka yerlere atanmıştı ki bu bir anlamda mahkemenin kapatılışını ifade ediyordu. "Adliye'de", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1925 (No:386), s.4

¹³²⁹ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1925 (No:424), s.4

¹³³⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:15.86.21

¹³³¹ "Şehremaneti Memurları Şapka Giymeye Başladılar", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1925 (No:471), s.3. Zaten 1 Eylül'den itibaren daire müdürlerince şapka giyilmesi hakkında tamim çıkarılmıştı. "Şehremaneti Şapkalara Narh Koymağa Karar Verdi", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1925 (No:472), s.3. Heyet-i Vekile kararı telgrafla şehre bildirilmiş ve gazetelerde yayınlanmıştı. Bu arada Vilayet'e henüz ulaşmamıştı. Tamimin posta ile gelmesi vakit alacağından 1 Eylül sabahından itibaren Vali Süleyman Sami, Muavin Hüseyin Hüsnü, Mektupçu Şemseddin Ziya, Polis Müdürlüğü ileri gelenleri ve Vilayet'teki diğer tüm şube müdürleri şapka giyerek görevlerine gelmişlerdi. "Şapkalara Narh", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1925 (No:473), s.2. İstanbul Şehremaneti'nde de memurlar hemen şapka giymeye başlamıştı. "Şehremaneti Şapkalara Narh Koymağa Karar Verdi", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1925 (No:472), s.3. Zaten birkaç gün içinde Şehremaneti memurları arasında şapka iyice yaygınlaşmıştı. Öte yandan Şehremaneti temizlik işçilerine 1 Eylül'den itibaren ayakkabı ve şapka dağıtımı yapılmıştı. "Şapkalara Narh", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1925 (No:473), s.2. Şapka İstanbul'daki Adliye ve Evkaf gibi kurumların amirleri arasında da aynı günlerde kullanılmaya başlanacaktı. "Şapka İktisası Tamim Ediyor", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1925 (No:474), s.1-2

¹³³² "Ankara'da Şapka Mevcudu Kalmadı", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1925 (No:472), s.2

önemli bir kısmı kendisini şapka ile karşılamıştı¹³³³. Aynı tarihte *Cumhuriyet*'te Vali Süleyman Sami Bey'in şapkalı resmine yer verilmişti¹³³⁴.

Her iki şehirde şapkaya yönelik talebin arttığı bu günlerde vurgunculuk görülünce İstanbul Şehremaneti narh uygulamasına gitme kararı almış¹³³⁵ ve 8 Eylül'den itibaren bu uygulamayı yürürlüğe sokmuştu¹³³⁶. Bu konuda Vali Süleyman Sami Bey de tüccarlarla temasa geçecekti¹³³⁷. Fakat kısa bir süre sonra, şapka konusunda İstanbul'un direndiğine yönelik haberler gazete sütunlarına taşınmıştı. Nitekim Yunus Nadi, kendisine İstanbul'da bir şapka-fes çatışmasının yaşandığı ve İstanbul'da şapkanın yeterince yayılmadığı yönünde eleştiriler geldiğini yazmıştı. Hatta mevcut durum karşısında kendisine “*İstanbul'da şapkayı tamim (yaygınlaştırma) için mahsus kanun mu çıkarmalı, yoksa Gazi Paşa Hazretlerini buraya mı getirmeli?..*” şeklinde çözüm önerilerinin sunulduğunu aktarmıştı. Yunus Nadi, ilk aşamada kalabalık İstanbul'da bunun bir zaman ve maddi imkan meselesi olduğunu savunsa da Anadolu'daki şapka yaygınlığı, köylülerin bile şapka giymeye başlaması karşısında düşüncesi biraz değişmiş, şapkayı yaygınlaştırabilmek için esnaf örgütlerinin daha aktif hale getirilebileceği tavsiyesini ortaya atmıştı¹³³⁸. 27 Ekim'de İstanbul Valisi şapka hakkındaki kararın uygulanmasının görevi olduğu demecini verdikten sonra¹³³⁹ Kasım başlarından itibaren şapka giyilmesi konusunda zabıta aracılığı ile daha titiz davranılacaktı¹³⁴⁰.

---

¹³³³ “Reis-i Cumhur Ankara'ya Avdet Etdi”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1925 (No:473), s.1

¹³³⁴ *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1925 (No:473), s.1

¹³³⁵ “Şehremaneti Şapkalara Narh Koymağa Karar Verdi”, *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1925 (No:472), s.3; “Şapkalara Narh”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1925 (No:473), s.2; “Şapkaya Narh Bir İki Güne Kadar Konuyor”, *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1925 (No:477), s.3. Şapka vurguncululuğunu önlemek için tedbirler alınmıştı. Şehremaneti İktisat Müdürlüğü'nün narh komisyonu tarafından şapka satışı hakkında düzenlemelere gidilmiş ve etiket konulması gibi kararlar alınmıştı ki Şehremaneti Encümeni tarafından bu uygulamalar kabul görmüştü. “Şapkalara Narh”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1925 (No:479), s.1

¹³³⁶ 12 lira ya da daha yüksek fiyatla satılan kaliteli şapkalara 7.5 lira, İtalyan, İngiliz, Alman malı ikinci sınıf şapkalara 3-3.5 lira, kasketlere ise 180 ve 200 kuruş narh koyulmuştu. “Şapkalara Narh”, *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1925 (No:480), s.2

¹³³⁷ “Şapka İktisası Tamim Ediyor”, *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1925 (No:474), s.2

¹³³⁸ Yunus Nadi, “İstanbul ve Şapka”, *Cumhuriyet*, 25 Teşrin-i Evvel 1925 (No:526), s.1

¹³³⁹ “Şapka ve Vali Bey”, *Cumhuriyet*, 28 Teşrin-i Evvel 1925 (No:529), s.2. 28 Ekim günü, halk Pendik-Adalar-İstanbul vapurunda Neyzen Tevfik'in etrafına toplanmıştı. O da halkı başları açık dinlemeye mecbur bırakarak ney çalmış, kafasındaki fes sadece bir Hristiyan vatandaşa çıkarmamıştı. Bunun üzerine Neyzen Tevfik “*Aferin be.. Karşımda Vahideddin'in bulunduğu zan ediyorum*” diyecekti. “Neyzen Tevfik ve Şapka”, *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Evvel 1925 (No:530), s.2

¹³⁴⁰ “Artık Fes Giyilmeyecek”, *Cumhuriyet*, 2 Teşrin-i Sani 1925 (No:533), s.3

1925 Ekim’i başlarında Ankara memurlarına elbise ve şapka almaları için maaşlarının yarısı kadar avans dağıtılmasına başlanmış fakat İstanbul Defterdarlığı’na ilk aşamada bir bildirimde bulunulmamıştı¹³⁴¹. İstanbul Vilayeti’ne bildirim ancak 4 Ekim’de ulaşmıştı¹³⁴². İstanbul Vilayeti Muhasebe-i Hususiye’den maaş alan memurlara 8 Ekim’de tam maaş oranında avans verilmişti¹³⁴³. Defterdarlık da memurlara verilecek avans miktarını belirlemişti. Buna göre 1500 kuruşa kadar maaş alanlara tam maaş ve bundan daha yüksek maaş alanlara ise yarım maaş avans verilmesi kabul edilmiş¹³⁴⁴ ve ödemeler 13 Ekim 1925’ten itibaren yapılmıştı¹³⁴⁵. Bütün memurlara ise avans ödemesi 15 Ekim’de yürürlüğe girmişti¹³⁴⁶.

25 Kasım’da TBMM’de şapka ile ilgili kanun kabul edildikten sonra, 26 Kasım’dan itibaren uygulanmak üzere Polis Müdüriyeti çalışmalarına başlamış ve bütün merkezlere tebliğ etmişti. Bütün şehirde denetimlere gidilmişti¹³⁴⁷. Bu uygulamaların etkisi kısa sürede kendisini gösterecekti. Öyle ki, Portekiz Hükümeti tarafından İstanbul Konsolosluğuna atanan Alfredo Kazanova’nın 1926 Nisan’ında İstanbul’a geldiğinde çok şaşırıldığını, limanda kırmızı fesli insanlar beklerken kadını ve erkeği ile Avrupalıdan farksız insanlarla karşılaştığını söylemesi devrim sürecinde İstanbul’un değişimine örnek teşkil edecek nitelikte idi¹³⁴⁸.

1925 yılında İstanbul memurları şapka uygulaması ile bir değişiklik yaşarlarken aynı yıl içinde başkentin memurları açısından dikkate değer bir değişiklik ya da atılım memur kooperatifinin kurulmasıyla ortaya çıkmıştı. Nitekim Ankara’daki pahalılık karşısında Fethi Bey hükümetinin Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, -1924 sonlarında- şehirdeki memurların alım gücünü artırmak için bir Memurin Kooperatifi kurmayı planlamıştı¹³⁴⁹. Üstelik böyle bir

---

¹³⁴¹ “Memurlara Avans”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1925 (No:505), s.3

¹³⁴² “Avans Emri Geldi”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Evvel 1925 (No:506), s.2

¹³⁴³ “Şapka ve Elbise Avansı”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1925 (No:510), s.2

¹³⁴⁴ “Avans Başlıyor”, **Cumhuriyet**, 13 Teşrin-i Evvel 1925 (No:514), s.2

¹³⁴⁵ “Avans Tevziatına Başlandı”, **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Evvel 1925 (No:515), s.2

¹³⁴⁶ “Şapka Avansının Tevziine Başlandı”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Evvel 1925 (No:517), s.2

¹³⁴⁷ İstanbul’da genellikle azınlıkların şapka giymemesi basında şaşırtıcı bulunmuştu. **TBMM ZC**, C.19, İ:14, 25.11.1341, s.220-232; “Şapka Kanunu”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1925 (No:558), s.2

¹³⁴⁸ “Portekiz Konsolosu İstanbul’a Hayran”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1926 (No:705), s.2

¹³⁴⁹ “Ankara’da Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Evvel 1924 (No:209), s.4. Yunus Nadi, Ankara’da yüksek dereceli bir memurun bile çok zor şartlar içinde bulunduğunu hatırlatarak bu girişimi olumlu bulduğunu yazacaktı. Yunus Nadi, “Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Evvel 1924 (No:210), s.1

yapılanma, Ankara’da konut sıkıntısını çözmek için toplanmış olan Müsteşarlar Komisyonu’nun da kararları arasında yer almıştı. Bundan sonra, 1924 yılı bitmeden kısa süre içinde kooperatifin kurulmasına yönelik etkinlikler başlatılacaktı¹³⁵⁰.

Memurin Kooperatifi’nin hazırlık çalışmalarının 1925 Mart’ında tamamlanması planlanmış¹³⁵¹ ve TBMM’ye gelen “Ankara’da bir memurin kooperatifi teşkili hakkında kanun layihası” 15 Mart oturumunda Muvazene-i Maliye Encümeni’ne havale edilmişti¹³⁵². 19 Mart’ta ruznameye alınan tasarı yine o gün Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’in isteği ile görüşülmüş ve kabul edilmişti¹³⁵³. Kanun çerçevesinde “Ankara’da bulunan bilimum memurinin maatahsisat-ı nisf-ı maaşlarını avans olarak Kooperatif şirketine” vereceklerdi¹³⁵⁴.

Mart’ın son günlerinde kooperatifin idare heyeti kurularak, başkanlığına Rahmi Bey (Mustafa Rahmi Köken-İzmir Mebusu) seçilmişti¹³⁵⁵. Böylece Ticaret Vekaleti tarafından Ankara’daki pahalılığın yaşamı güçleştiren koşullarına karşı şehir memurlarının refahı için özel bir kanunla memur kooperatifi kurulmuştu¹³⁵⁶.

---

¹³⁵⁰ “Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.3; “Ankara’da Mesken Buhranı Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.3. Bu konuda uzman memurlar bulmak, görüşmek ve bilgi almak için Ticaret Müdür-i Umumisi Vahit Bey Aralık 1924 ortalarında İstanbul’a gelecekti. İlk aşamada kooperatifin sermayesinin, katılımcı memurların hükümet tarafından verilecek birer aylık maaş avansından oluşması öngörülmüştü. “Ticaret Müdür-ü Umumisi Şehrimize Geliyor”, **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Evvel 1924 (No:216), s.2; “Ticaret Vekaleti Limanları Almak İstiyor”, **Cumhuriyet**, 19 Kanun-ı Evvel 1924 (No:222), s.2. *Hakimiyet-i Milliye*, Vahit Bey’in İstanbul’da uzmanlarla incelemelerde bulunduğunu haber yapacaktı. “Memurin Kooperatifi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:1300), s.1

¹³⁵¹ “Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Sani 1925 (No:242), s.3. Ticaret Vekili Mart’ta faaliyete başlayacak kooperatif için uzman bulunmazsa elindekilerle idare edeceğini söyleyecekti. “Stok Buğday”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:254), s.3

¹³⁵² **TBMM ZC**, C.15, İ:78, 15.3.1341, s.465,467; “Meclis’de Bandrol mü, İnhisar mı Münakaşası”, **Cumhuriyet**, 16 Mart 1925 (No:309), s.3

¹³⁵³ **TBMM ZC**, C.16, İ:82, 19.3.1341, s.33,55-58; “Meclis’de Dünki Müzakerat”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1925 (No:313), s.3

¹³⁵⁴ **Resmi Ceride**, 24 Mart 1341 (Sene:3, No:90), s.48. Ankara’daki memurların birer maaşlarından sermayesi oluşturulacak, bu ödeme Maliye Vekaleti tarafından yapılacak memurların maaşlarından taksitle kesilecekti. “Ankara’da Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 31 Mart 1925 (No:324), s.2. Haziran ayında bunların İş Bankası’na yatırılması uygun bulunmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:168.166.1

¹³⁵⁵ “Ankara’da Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1925 (No:322), s.3. Kooperatif için gerekenlerin İstanbul Ticaret Müdüriyeti tarafından alınarak Ankara’ya gönderilmesi düşünülmüştü. “Ankara’da Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 31 Mart 1925 (No:324), s.2

¹³⁵⁶ Ali Süreyya, “Ankara Memurin Kooperatifi Ne Halde?”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1926 (No:683), s.4

Kuruluş sürecinin ardından 1925 baharında Ankara’da kooperatifin yapılanmasına yönelik mekansal çalışmalara yönelinmişti. Bu arada Ankara’daki kooperatif için bazı alımlar yapmak üzere Ticaret Müsteşarı Vahit Bey, 11 Nisan 1925’te İstanbul’a gelmişti. Vahit Bey, basın demeçlerinde, Ankara’daki kooperatif uygulamasının İstanbul’da yapılmasının düşünülmediğini söylemişti. Fakat bunun yanında başkentteki yapılanmanın tamamlanmasından sonra belki benzer bir kooperatifin İstanbul’da kurulabileceğini de açıklamıştı¹³⁵⁷. Zaten bir süre sonra Ankara’daki bu yapılanmanın İstanbul’da yansıması görülecekti. İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediyesi’nin 1926 Ocak ayı toplantılarında şehirde memur kooperatifi kurulması düşüncesi ortaya çıkmış ve bu girişime Şehremaneti ön ayak olmuş; çeşitli hazırlıklara gidilmişti¹³⁵⁸. Ankara Memurin Kooperatifi hakkında bir makale kaleme alan Ali Süreyya da İstanbul’da böyle bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini savunmuştu¹³⁵⁹.

Bu dönemin İstanbul’daki memurlar açısından önemli bir başka gelişmesi, Şehremini Emin Bey’in azlettiği yaklaşık 900 memurun, O’nun

---

¹³⁵⁷ Mağazasını açmak için arsa bulunmuş ve İstanbul’da mağazanın planlarının hazırlanmasına başlanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.21.4; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.27.12; “Ticaret Müsteşarı Dün Şehrimize Geldi”, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1925 (No:336), s.3. Özellikle şeker ve gaz buhranlarının önüne geçerek ihtiyaçları karşılayan kooperatifin Ticaret Vekaleti tarafından seçilmiş bir Meclis-i İdaresi ve bir müdürü vardı. Toplam çalışanı 22 kişi idi. Mart 1926 itibariyle sermayesi 168.246 lira idi. Hissedar sayısı 4.224 memurdu. Kuruluşundan Mart 1926’ya kadar 3985 sandık şeker, 14.000 teneke gaz, 4.100.000 okka odun satmıştı. Bunun 1.300.000 okkası 70 paradan alınarak 2 kuruşa satılmıştı. Kalan miktar ise 90 paraya alınarak memurlara ikişer kuruştan dağıtılmıştı. Şirketin Ocak satışı 65.243, Şubat satışı 98.397 lira idi. Kooperatif kurulduğunda gazın tenekesi 350 kuruş civarında iken şirket tarafından 294 kuruşa indirilmişti. Şeker 60-65 kuruş iken 52.5 kuruşa satılmıştı. Diğer ürünlerde de benzer bir durum geçerli idi. Dört aylık karı 8.000 lira idi ki bu memurun ihtiyaçlarını ucuza karşılama çizgisindeki yapılanmanın başarısının ifadesi idi. Ayrıca kooperatif için bir de bina inşasına gidilmişti. Ali Süreyya, “Ankara Memurin Kooperatifi Ne Halde?”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1926 (No:683), s.4. Ankara Memurin Kooperatifi’nde Ocak’ta yapılan işlem 68.000, Şubat’ta 98.000, Mart’ta 118.000, Nisan’da 96.000, Mayıs’ta 116.000 ve Haziran’da 79.000 lirayı bulmuştu. Altı aylık satış bedeli toplamı 575.000 lira civarında idi. “Memurin Kooperatifi Ne Kadar İş Yapdı?”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1926 (No:793), s.2. Ankara’daki Memurin Kooperatifi binasının resmi açılışı 1 Ocak 1927 tarihinde gerçekleştirilecekti. “Memurin Kooperatifi Binasının Resmi Küşadı”, **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Sani (Ocak) 1927 (No:952), s.2; “Ankara’da Yeni Bir Müessesesi”, **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Sani (Ocak) 1927 (No:953), s.2. Bu bina 111.000 lira harcama ile yapılmıştı. 1926 bilançosuna göre Memurin Kooperatifi 115.000 lira kar sağlamıştı ki bunu 168.000 liradan ibaret olan sermaye ile başarmıştı. “Ankara Kooperatif Şirketinin İctimai”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1927 (No:1028), s.1

¹³⁵⁸ “Memurin Kooperatifi”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Sani (Ocak) 1926 (No:607), s.3

¹³⁵⁹ Ali Süreyya, “Ankara Memurin Kooperatifi Ne Halde?”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1926 (No:683), s.4. Çok benzer olmasa da o günlerde İstanbul’da Muhasebe-i Hususiye tarafından Teavün Sandığı ve Şehremaneti’nin Şefakat Sandığı yapılanmaları dikkat çekiyordu. “Teavün

1926 Ocak ayındaki istifasından sonra harekete geçerek, sebepsiz azledildikleri gerekçesiyle işlerine dönmek istemeleriydi¹³⁶⁰. Ankara’da ise -TBMM’nin ikinci yasama dönemindeki- memur kanunu çalışmaları sürdürülmüştü. 18 Mart 1926’da Memurin Kanunu’nun görüşmelerine Meclis’te devam edilmiş ve bütün maddeleriyle tamamlanmıştı. Kanuna göre 27 Nisan 1336 (1920) tarihiyle 13 Ağustos 1339 (1923) tarihleri arasında Milli Hükümet emrinde bilfiil görev yapan memurların hükümette buldukları müddet emeklilik ve mazuliyetlerinde iki kat hesap edilecekti. Memur olup bu süre içinde TBMM’de üye olan ve orduda ihtiyat zabiti, er ve gönüllü olarak çalışanlar da bu haktan yararlanacaklardı¹³⁶¹.

1926 sonbaharında uzak vilayetlerdeki memurlara verilecek pahalılık zammını inceleyen komisyon, başkent Ankara’yı olağanüstü durumdaki vilayetler arasında değerlendirmişti. Artvin, Kars, Elazığ, Zonguldak ve benzeri vilayetler dört kategoride ele alınarak, buralardaki memurlara % 35, % 50, % 75 ve % 100 zam verilmesi planlanmıştı. Vekaletler bu pahalılık zammının toplam miktarı hakkında Maliye’ye veri aktarmışlar ve gönderilen bilgi cetvelleri üzerinde incelemeler yapılmıştı¹³⁶².

“*Fevkalade vaziyetdeki vilayetler memurlarına*” verilecek pahalılık zammını belirleyecek olan komisyon çalışmalarını Ekim ortalarına doğru tamamlayacaktı¹³⁶³. Komisyonda, 1927 Bütçesi ile uygulamaya geçirilecek pahalılık zamları çerçevesinde Ankara memurlarına % 50 zam yapılması

Sandığı”, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1926 (No:689), s.2; “Merhunat ve İstikrazat Sandığı Açılıyor”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1926 (No:692), s.2

¹³⁶⁰ “900 Memur Azl Etdikten Sonra..”, **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Sani 1926 (No:614), s.2

¹³⁶¹ **TBMM ZC**, C.23, İ:73, 18.3.1926, s.251-262; “Memurin Kanunu”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1926 (No:670), s.2. Memurin Encümeni, Milli Mücadeleye katılan memurlara kıdem zammı yapılması hakkında Karasi Mebusu Mehmet Ali Haydar (*Cumhuriyet* Haydar Adil olarak yazmıştı) Bey’in önergesi üzerine bazı maddeleri Şubat sonlarına doğru belirlemişti. Buna göre 22 Nisan 1336 ile 13 Ağustos 1339 arasında Milli Hükümet emrinde çalışan memurlara hizmet süreleri emeklilik ya da azillerinde iki kat olarak işlenecekti. Daha önce hizmetli ya da azledilmiş memur olup Meclis’in üyeleri içinde yer alanlar da bu haktan yararlanacaklardı. Memur olup (ya da olmayan) subay (ihtiyat zabiti) olarak bu dönemde orduda görev yapanlar ya da orduda bir şekilde hizmet görüp sonradan memur olanlar için de bu madde geçerli olacaktı. “Memurin Kanunu”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1925 (No:288), s.3

¹³⁶² Basında, 1927 Bütçesine geçmesi öngörülen uygulamaya göre Ankara ikinci mıntıkaya ayrılarak buradaki memurlara % 75 pahalılık zammı verileceği haber olmuştu. “Fevkalade Vaziyeti Haiz Vilayetler Hangileridir?”, **Cumhuriyet**, 7 Teşrin-i Evvel 1926 (No:867), s.2; “Memurin Maşatına Gelecek Sene Yapılacak Zamaim”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Evvel 1926 (No:868), s.2. TBMM, kendi memur ve çalışanları için imtiyaz oluşturan birer maaş ikramiye verilmesi hakkındaki kanunu daha önce geçirmişti. Çakan, **a.g.e.**, s.338

¹³⁶³ “Bahalılık Zammı”, **Cumhuriyet**, 11 Teşrin-i Evvel 1926 (No:871), s.2

öngörülmüştü¹³⁶⁴. Ankara memurlarına verilecek zam için 1927 Maliye Vekaleti bütçesine ayrı ayrı ödenekler konacaktı¹³⁶⁵. Bütçe çalışmaları sürdürülürken Ankara memurlarına asıl maaşlarının % 50'si oranında “*tahsisat-ı fevkalade*” zam yapılması kesinleşmişti. Ayrıca milletvekilleri de 120'şer liralık zamlarla bundan yararlandırılmışlardı¹³⁶⁶. Dolayısıyla pahalılık zammı, 1927 Bütçesi'nin görüşmeleri sırasında üzerinde durulan kalemlerden olmuştu¹³⁶⁷. Bunun yanında İstanbul memurları karşısında yeni başkent memurlarına yaklaşımın da bir göstergesi idi.

TBMM'de 1927 Mayıs'ında tartışılan konulardan biri de Mersinli Cemal Paşa hakkında İstanbul Hükümeti tarafından 16 Mart 1920'den evvel verilen kararın mı yoksa TBMM'nin kararının mı geçerli olacağı idi¹³⁶⁸. 21 Mayıs'ta Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey, böyle kararların hiç yokmuş

---

¹³⁶⁴ “Bahallılık Zamları”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Evvel 1926 (No:881), s.1. Yunus Nadi, Heyeti Vekile tarafından Ankara'nın listeye alınarak Zonguldak'ın çıkarıldığını, nüfusu sürekli artan başkentteki hayat pahalılığı nedeniyle bu kararın çok olumlu olduğunu vurgulamıştı. Komisyonun, % 100 ile % 50 veya daha azı (% 40 gibi) arasında çeşitli oranlar üzerinde durarak asıl kararı Heyet-i Vekile'ye bıraktığını fakat bütçe nedeniyle % 100 zam oranı belirlenemediğine dikkat çekmişti. Yunus Nadi, “Maaş ve Maişet”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Evvel 1926 (No:882), s.1

¹³⁶⁵ “Memurine Bahallılık Zammı”, **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1927 (No:972), s.2

¹³⁶⁶ “Yeni Sene Bütçemiz”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1927 (No:1024), s.2; “Muvazene Encümeni Evvelki Gece Sabahın Dördüne Kadar Çalıştı”, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1927 (No:1036), s.1. Pahalılık zammı için 4 mıntıka düzenlenmişti. Birinci için % 60, ikinci için % 50, üçüncü için % 40 ve dördüncü mıntıka için % 34 oranında zam uygun görülmüştü. Birinci mıntıka Hakkari ve çevresi, ikinci mıntıka Ankara Vilayet merkezi, üçüncü mıntıka Van, Beyazıt, Siirt, Bitlis ve çevresi ile Erzincan'ın Nazımıye kazası, dördüncü mıntıka Erzurum, Elazığ, Erzincan, Urfa, Diyarbakır, Kars, Şarki Karahisar, Gümüşhane, Mardin ve Malatya olarak belirlenmişti. “Bahallılık Zammı”, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1927 (No:1103), s.2

¹³⁶⁷ **TBMM ZC**, C.31, İ:48, 9.4.1927, s.9-16; “Büyük Millet Meclisi'nde 1927 Muvazene-i Umumiye Kanunu”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1927 (No:1049), s.1,2. Ankara Mebusu İhsan Bey pahalılık zammından yerli memurların da yararlanması için 21 Nisan'da kanun teklifi verecekti. Teklif o gün Layiha Encümeni'ne gönderilmişti. **TBMM ZC**, C.31, İ:58, 21.4.1927, s.230; “Meclisin Bugünkü İctimaında...”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1927 (No:1060), s.2; “Büyük Millet Meclisi'nde”, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1927 (No:1061), s.2. Teklif, 25 Nisan'da Muvazene-i Maliye Encümeni'ne aktarılmıştı. Basında teklifin reddedildiği haberleri çıksa da 21 Haziran'da İhsan Bey'in önergesi üzerine tasarı ruznameye alınmıştı. **TBMM ZC**, C.31, İ:59, 25.4.1927, s.257; **TBMM ZC**, C.33, İ:79, 21.6.1927, s.335; “Bahallılık Zammı ve Yerli Ankara Memurları”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1927 (No:1067), s.3; “Meclis Müzakeratı”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1927 (No:1119), s.2. 25 Haziran 1927 günü Bütçe Encümeni'nin tasarıyı reddeden mazbatası okunduktan sonra İhsan Bey teklifini çekmişti. Mazbatada 1927 Bütçesi'nde pahalılık zammı ile ilgili tahsisatın TBMM tarafından kabul edildiği vurgulandıktan sonra İhsan Bey'in teklifinin doğuracağı sakınca ve sorunlar üzerinde durulmuştu. **TBMM ZC**, C.33, İ:82, 25.6.1927, s.692-693

¹³⁶⁸ “Hangi Tekaüd Kararları Muteber Olacak?”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1927 (No:1089), s.3. 4 Kasım 1925'te TBMM'de “*İstanbul hükümetince aktedilen bilcümle mukavelat ve muahedat vesairenin keenlemyekün adinde dair 7 Haziran 1336 tarihli kanunun tefsirine dair Başvekaletten mevрут tezkere (3/465)*” Müdafaa-i Milliye ve Kavanin-i Maliye Encümenlerine havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.19, İ:3, 4.11.1341, s.25. Encümen mazbataları ruznameye 16 Mayıs 1927 tarihinde alınacaktı. **TBMM ZC**, C.32, İ:68, 16.5.1927, s.156

sayılmasının uygun olduğunu söylemiş; Ankara’da milli bir hükümet varken diğerinin karar alamayacağını ve bu kararların yok sayılmasının bir prensip meselesi haline geldiğini ileri sürmüştü. Bu konuda Recep Bey’in bakış açısını anlatan Kavanin-i Maliye Encümeni mazbatası kabul edilmiş ve bir yoruma gerek görülmemiştir¹³⁶⁹.

Öte yandan TBMM’nin ikinci çalışma döneminin sonlarına doğru İstanbul’daki memurluklar hakkında yeni düzenlemelere gidilmişti. Haziran’da başlayacak yeni mali senenin hazırlıkları çerçevesinde eski başkente 1927 Mayıs sonlarına doğru yeni kadrolar bildirilmeye başlanmıştı. Beyoğlu ve Bakırköy ziraat memurlukları kaldırılmış¹³⁷⁰ ve yeni kadroda Emlak-ı Milliye Müdüriyeti’ne de son verilmişti. Maktu Vergi memurlukları için de aynı uygulama geçerli olmuştu. Hususi İstihlak Vergisi memurlarının da 27 Mayıs’tan itibaren görevleri tamamlanmıştı. Tahakkuk Müdüriyetleri kaldırılırken Tahsil ve Muhasebe şubelerine yeni memurlar alınacaktı. 41 tahsil şubesinden sadece biri kapatılmıştı. Sonuçta yeni kadrolara paralel olarak Defterdarlık’ta bir hayli memur açıkta kalmıştı¹³⁷¹. Basında açıkta kalanlar için 300’ü aşkın sayılar verilmişti¹³⁷². Hususi İstihlak Vergisi kadrosunda 90 kişinin boşa çıkması¹³⁷³ örneğinde olduğu gibi açıkta kalanların büyük kısmı istihlak vergileri memurlarıydı¹³⁷⁴. Maliye Vekaleti açıkta kalanların başka birimlere ve açık memurluklara yerleştirilmesini isteyecekti¹³⁷⁵. Bu çerçevedeki yerleştirmelerle birlikte Haziran ortalarında sadece 90 memurluk bir açık

---

¹³⁶⁹ “İstanbul’un işgalinden sonra, Hükümeti sakıta tarafından, 22 Mart 1336 tarihinden muteber olmak üzere tekaüde sevk edilen ve tekaüt muamelesinin 7 Haziran 1336 tarihli Kanuna muhalif olmasına mebni 6 Mayıs 1340 tarihinden itibaren yeniden tekaüdü iradei milliyeye iktiran eyliyen Erkanı Harp Feriki Mersinli Cemal Paşanın tahsisatı tekaüdiyesinin sureti tesviyesi” hakkındaki görüş farklılıkları ile ilgili olan Başvekalet tezkeresiyle Kavanin-i Maliye ve Müdafaa-i Milliye Encümenlerinin mazbataları 19 ve 21 Mayıs günlerinde görüşülmüştü. **TBMM ZC**, C.32, İ:69, 19.5.1927, s.187-190; **TBMM ZC**, C.32, İ:70, 21.5.1927, s.256-261; “İstanbul Hükümetinin Mukarreratı!”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1927 (No:1091), s.2

¹³⁷⁰ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1927 (No:1080), s.4

¹³⁷¹ “Kadro Geldi”, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1927 (No:1095), s.2

¹³⁷² Açıkta kalanların 64’ü Emlak-ı Milliye, 44’ü Maktu Vergi, 130’u umumi ve özel istihlak, 8’i Tahakkuk Müdürlüğü, 2’si merkezde katip idi. “Defterdarlık Kadrosu”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1927 (No:1096), s.2

¹³⁷³ “Hususi İstihlak Vergisi”, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1927 (No:1103), s.2. Aynı günlerde Defterdarlık Kazanç Şubesi Müdürü Amir Bey ile 75 memur, çalışmalarından dolayı ödüllendirilmişlerdi. “Taltif Edilen Memurlar”, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1927 (No:1103), s.2. Bunların dışında da tetkik ve tahsilat memurlarından taltif edilenler olmuştu. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1927 (No:1108), s.4; “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1927 (No:1113), s.4

¹³⁷⁴ “Defterdarlık Kadrosu”, **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1927 (No:1100), s.2

çıkması; bunların da görevlendirilmesi için çalışma yapılması planlanmıştı¹³⁷⁶. Aynı günlerde Adliye kadrosu da vilayete tebliğ edilmişti¹³⁷⁷. Adliye'deki bazı personelin (hakim ve katip)¹³⁷⁸ yanında İstanbul Tapu Müdüriyeti'nden 27 memur açıkta kalmıştı¹³⁷⁹.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından yaşananlar ve gerçekleştirilen uygulamalar, memur ve emeklilerle ilgili sorunları, Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesinde bir hayli ikilemli konulardan biri durumuna getirmişti. Bir yanda eski başkent İstanbul ve dört yıl devam eden mücadelede buradaki bazı kadroların Anadolu karşıtı tavır ve eylemleri, bir yanda yeni başkent ve yeniden yapılanma sürecinde uzman İstanbul kadrolarına duyulan ihtiyaç bu ikilemin düğüm noktasını oluşturmuştu. Bu düğümün bir ucunda da mali ve ekonomik sorunlar birikmişti. Çünkü İstanbul'daki kadro yığılımı Ankara'yı ciddi bir mali yükü karşı karşıya bırakıyordu. Ankara bu kördüğümü Milli Mücadele yıllarındaki tavır ve eylemleri, İstanbul'un ihtiyaçlarını ve buradaki yığılımı azaltma kaygılarını gözeterek çözmeye çalışacaktı.

B.Eski ve Yeni Başkent Çelişkisi İçinde İki Kentin İdaresi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarına ve ilerleyen tarihlerde siyasal açıdan gerileyişine bağlı olarak çeşitli dönemlerde idari yapı ve organizasyonu ortaya çıkan yeni şartlara göre şekillendirilmişti¹³⁸⁰. Devletin idari şemasına yönelik düzenlemeler İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra da sürmüş ve özellikle 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı böyle düzenlemelerin merkezini teşkil etmişti. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi

---

¹³⁷⁵ “Açıkda Kalacak Memurlar”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1927 (No:1098), s.2

¹³⁷⁶ “Defterdarlıktan Açıkda Kalanlara”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1927 (No:1114), s.3

¹³⁷⁷ Adliye kadrosunda da 200 kadar katip açığa çıkmış ve bazı birimler kaldırılmıştı. “Adliye Kadrosu”, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1927 (No:1099), s.2. Adliye kadrosunda ülke genelinde birçok değişiklik yapılmış, bazı memurların yerleri değiştirilmiş ve bazıları ise terfi ettirilmiştir. “Yeni Adliye Kadrosunu Neşrediyoruz”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1927 (No:1101), s.3

¹³⁷⁸ “Açıkda Kalan Adliyeciler”, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1927 (No:1103), s.2

¹³⁷⁹ Ayrıca İstanbul Tapu ve Kadastro Müdüriyeti yapılanmasına gidilmişti. “Yeni Sene Kadroları”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1927 (No:1102), s.4

¹³⁸⁰ Tuncer Cavlak, **Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat (1923-1950)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1990, s.4-51

ve Mondros Ateşkesi ardından yaşanan işgaller idari bölünmeyi tekrar değiştirmişti¹³⁸¹.

Öte yandan Mondros Ateşkesi'nin ardından Anadolu'nun işgallere karşı verdiği tepki, Ankara merkezli yeni bir yapılanmayı doğurmuştu. Milli Mücadele yıllarında, Ankara'nın sembolize ettiği bu yeni yapılanma tarafından da böyle bir takım düzenlemelere gidilmişti. 7 Şubat 1921 tarih ve 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesi ile Türkiye coğrafi ve iktisadi bir yaklaşımla vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere bölünmüş, livalar/sancaklar ise bir idari kademe olmaktan çıkarılmıştı¹³⁸².

Kurtuluş Savaşı'nın ardından 1923 yılı itibariyle 74 vilayet söz konusu iken bu tarihten sonra Türkiye'deki vilayetlerin sınırları yeniden düzenlenmişti. Özellikle Cumhuriyet'e geçiş sonrasında önce 20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye ve sonra 30 Mayıs 1926 tarihli Teşkilat-ı Mülkiye Kanunları (en son ise 18 Nisan 1929 tarih ve 1426 sayılı Teşkilat ve Mülki Taksimat Kanunu) ile devletin idari şemasında önemli değişiklikler yürürlüğe sokulmuştu.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89-91 maddeleriyle vilayetler düzenlenmiş ve 89. madde ile “*Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir. Ve nahiyeler de kasaba ve nahiyelerden tereküp eder*” denilirken 91. maddede “*Vilayetlerin umuru tevsii mezuniyet ve tefriki vezaif esası üzerine idare olunur*” hükmü getirilmişti.

Teşkilat-ı Mülkiye Komisyonlarının katkılarıyla 1926 düzenlemesinde 11 il ilçeye (kaza), 27 ilçe bucağa (nahiye) dönüştürülmüş ve 60 bucak kaldırılarak 18 ilçe yeniden kurulmuştu. 1927 yılında ise Umumi Müfettişlikler oluşturulacaktı. 1928 yılına gelindiğinde ülkedeki vilayet sayısı 63, kaza sayısı 386 ve nahiye miktarı ise 667'yi bulmuştu ki böyle değişiklikler bazı yeni düzenlemeleri zorunlu hale soktuğundan 1929 uygulamalarının önu açılacaktı¹³⁸³.

---

¹³⁸¹ Cavlak, **a.g.t.**, s.52-59

¹³⁸² Cavlak, **a.g.t.**, s.57-60; Çakan, **a.g.e.**, s.216; Işıl Çakan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kamu Yönetiminin Modernleşmesi: Merkezileşme”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.39, S.4 (Aralık 2006'dan Ayrı Basım), s.53; Mefahir Behlülgil, **İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz 1299-1992**, İstanbul, Özal Matbaası,1992, s.166-167

¹³⁸³ Cavlak, **a.g.t.**, s.61-69; Behlülgil, **a.g.e.**, s.169-170; Çakan, **a.g.m.**, s.54-55,58-59,62,69. Meclis-i Umumi-i Vilayet'te 27 Aralık 1924'te Ayastefanos'un (Yeşilköy) nahiye olmasına karar verildi. “Meclis-i Umumi-i Vilayetde Dünki Müzakerat”, **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1924 (No:231), s.3

1-Vilayetler ve Valiler

Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki siyasi, sosyal ve anayasal düzen bakımından farklılıklara rağmen mülki idare bölümleri açısından Saltanat'ın son dönemindeki hemen bütün vilayet ve sancakların Cumhuriyet dönemine vilayet olarak geçtiği söylenebilir¹³⁸⁴. Bu noktada belirtmek gerekir ki Osmanlı idari şemasında geçmişten beri İstanbul'un hep garip, biraz çelişkili ama biraz da özel bir konumu olmuştu. Fethinden sonra başkent konumuna yükselen İstanbul'un sancak ve beylerbeyliği gibi mülki idare bölümlerinden hiçbirinin içine alınmasına gerek görülmemişti. Hükümdar ve hükümetin bulunduğu şehirde yetki genişliğine sahip kurumsallaşmaya da gidilmemişti. İlerleyen tarihlerde Kanun-ı Esasi'nin ikinci maddesi ile İstanbul'un başkentliği teyit edilmişse de yine şehre herhangi bir ayrıcalık ve muafiyet tanınmamıştı. 14 Ağustos 1909 (17 Recep 1327-22 Temmuz 1325) tarihli kanunla İstanbul merkez olmak üzere ve -Üsküdar ile Beyoğlu sancaklarıyla birlikte- İstanbul adı ile ikinci sınıf bir vilayet kurulmuştu¹³⁸⁵.

Mütareke dönemine girilirken Türkiye'de 15 vilayet vardı ve bunlar arasında İstanbul ile Ankara da bulunuyordu¹³⁸⁶. Bununla birlikte daha önce de vurgulandığı gibi Milli Mücadele döneminde İstanbul ile Ankara arasındaki en önemli fark; İstanbul'un geleneksel imparatorluğun işgal edilmiş merkezi durumuna düşmesi ve onun karşısında Ankara'nın Anadolu merkezinde ulusal hareketin pratik başkenti haline gelmesiydi. Milli Mücadele yıllarından gelen bu çelişki, Saltanat'ın TBMM kararıyla kaldırılmasından sonra İstanbul'daki mülki ve mahalli idarelerin Ankara Hükümeti'ne bağlılıklarını bildirmeleriyle aşılmıştı.

İstanbul'un Ankara Hükümeti'ne iltihak kararı ertesinde Erzurum Mebusu Mustafa Durak (Sakarya), Lazistan Mebusu Osman Bey (Osman Nuri Özgen), Mardin Mebusu Necip Bey (Mehmet Necip Güven), Bolu Mebusu Nuri Efendi, Mardin Mebusu Esat Bey (Önen), TBMM üyelerinden 15-20 kişilik bir heyetle İstanbul'un yönetimine el koyulmasını önermişlerdi. Fakat İstanbul'un idaresi hükümet eliyle devralınmıştı. Zaten şehir Lozan Barış

---

¹³⁸⁴ Behlülgil, **a.g.e.**, s.165

¹³⁸⁵ Behlülgil, **a.g.e.**, s.159

¹³⁸⁶ Akın, **a.g.e.**, s.252

Antlaşması'nın tasdikine kadar işgal altında bir vilayet statüsünü koruyacaktı¹³⁸⁷.

İstanbul'un 1923 Ekim'ine kadar süren bu statüsü mebuslarca buranın durumunun sorgulanmasını engellemeyecekti. Nitekim 1922'nin sonlarında Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey, İstanbul'daki vaziyet hakkında TBMM'ye “*sual takriri*” vermiş ve önerge İcra Vekilleri Riyaseti'ne aktarılmıştı¹³⁸⁸. O günlerde yeni İstanbul Valisi Esat Bey'in vilayetin mülki teşkilatının devamı kararında olduğu ve nezaretler kaldırıldığından bu teşkilatın kadrolarının genişletileceği bilgisi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi tarafından Ankara'ya ulaştırılmıştı¹³⁸⁹.

Öte yandan Heyet-i Vekile “*İstanbul vilayetiyle Şehremanetinin tevhidten idaresine dair kanun layihası*”nı 1923 yılı başlarında TBMM'ye göndermişti. Bu tasarı 7 Şubat günü Dahiliye ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine havale edilmişti¹³⁹⁰. Fakat sene sonuna doğru, 12 Kasım günü Dahiliye Vekaleti, bu tasarımı bir tezkere ile geri çekecekti¹³⁹¹. Bununla birlikte 1923 sonbaharında özellikle Eylül ayından itibaren İstanbul'un idare şekline yönelik tartışmalar kamuoyunda canlanmıştı¹³⁹². Bu ortam içinde *Tevhid-i*

---

¹³⁸⁷ Akın, a.g.e., s.264-265

¹³⁸⁸ **TBMM ZC**, C.24, I:133, 6.11.1338, s.391. Aslında 1922 yılı sonlarında İstanbul'un durumuna, yönetimine ve Refet Paşa'nın konumuyla yetkilerine yönelik TBMM'ye birçok önerge sunulmuş, tartışmalar yaşanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.1; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.6; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.9; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:13.77.5; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.393.12; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.393.21

¹³⁸⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:101.653.6. Kısa bir süre önce Refet Paşa, Esat Bey'in valiliğe tayininin uygun olduğunu Başkumandanlığa yazmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.392.41

¹³⁹⁰ **TBMM ZC**, C.27, I:88, 7.2.1339, s.187-188

¹³⁹¹ **TBMM ZC**, C.3, I:52, 12.11.1339, s.347. Yine yılın ilk günlerinde İstanbul vilayeti dairelerinin Babıali'de birleştirilmesine yönelik bir tezkere de iade edilmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:19.108.21

¹³⁹² *Vatan*, 26 Eylül günü TBMM'deki Avans Kanunu görüşmelerini sütunlarına taşımış ve Heyet-i Vekile Reisi Fethi Beyin yaklaşımını “*İstanbul'un ihmâl edilmediğini, fakat bir şehir için hususi vaziyet ihdas olunamayacağını söylüyor*” şeklinde manşet yapmıştı. “İstanbul Hakkında Mühim Bir Müzakere”, *Vatan*, 27 Eylül 1923 (No:165), s.1. Ertesi gün Ahmet Emin şu cümlelerle Fethi Bey'e karşılık vermişti: “*Bu beyanatı okuyunca insan şu fikre düşüyor ki bu memleketde İstanbul için gayr-ı kanunî imtiyazlar ve istisnai vaziyetler isteyenler var da hükümet buna muvafakat edemiyor ve İstanbul'a öz evlad, memleketin diğer kısımlarına üvey evlad muamelesi edilmesine razı olmuyor*”. Yazara göre mesele ülke meselesiydi. Çünkü İstanbul nüfusun çok büyük bir kısmını içeren, konumu özel ve önemli bir ticari merkezdi. Ahmet Emin, “İstanbul ve Hükümet”, *Vatan*, 28 Eylül 1923 (No:166), s.1

Efkar, Heyet-i Vekile gibi Halk Fırkası'nın da İstanbul'un idaresi meselesi ile ilgilendiğini yazmıştı¹³⁹³.

İstanbul'un idaresiyle ilgili tartışmalar Meclis'in gündemine de taşınacaktı. 26 Ekim 1923 tarihli Avans Kanunu tasarısının görüşmeleri sırasında Kastamonu Mebusu Halit Bey (Akmansü) “*Dahiliye Vekili Beyefendi Hazretlerinden de bir istirhamım var. Malumu devletiniz İstanbul'un bir şekli hususiyeti vardır. İstanbul elyevm hariç bir vilayet gibi idare ediliyor. Bendenizin kanaatim İstanbul bu şekilde idare edilemez. Her halde İstanbul'un hususiyetine göre teşkilatını tevsi mecburiyetindeyiz*” sözleriyle şehre, şartları çerçevesinde bir harcama bütçesi hazırlanmasını istemişti.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey ise “... *Halid Bey biraderimiz nutuklarında İstanbul idaresinden bahsettiler... 'İstanbul bir vilayet halinde idare ediliyor, bu kabil değildir. İstanbul'un usulü idaresini tayin edecek bir kanunla Meclis'e gelsinler' dediler. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, İstanbul'un bugünkü şekilde yani vilayetle idare olunması İstanbul'un idaresi için gayrikafidir. Halbuki efendiler! İstanbul, asırlardan beri vilayetle idare olunuyor. Başka suretle idare olunduğu yoktur. İstanbul'un eski idaresi ne ise yine aynı idaredir. Başka bir şekil vermedik. Yalnız bir farkı varsa o da Merkezi Hükümet İstanbul'dan kalkıp Ankara gelmiştir. Fakat İstanbul vilayeti ki Şehremaneti ve Polis Müdürü[i]yeti Umumiyesi ve devairi saireden mürekkebirdir. Eski şekli idare ne ise yine aynı şekil devam etmektedir... anlıyorum ki: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine; İstanbul'u ihmal etmek, İstanbul'u ihmal etmiş olmak, İstanbul'u kendi haline terk eyliyerek idaresini hafif surette tutmak gibi bazı ittihamat serd olunmak isteniyor” sözleriyle karşılık vermiş ve bu yaklaşımı reddetmişti¹³⁹⁴. Dahiliye Vekaleti Müsteşarı Münir Bey, Kasım'ın ilk günlerinde basına verdiği demeçte Ali Fethi Bey'in yaklaşımını doğrular nitelikte “*Büyük Millet Meclisi'ne teşkilat-ı idariye, Ankara Belediyesi ve İstanbul Vilayeti teşkilatı hakkında olmak üzere mühim üç kanun tevdi etdik*” diyecekti¹³⁹⁵.*

---

¹³⁹³ “İstanbul'un İdaresi Hakkında Yeni Tasavvurlar”, **Tevhid-i Efkar**, 16 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3857-829), s.3

¹³⁹⁴ **TBMM ZC**, C.2, I:26, 26.9.1339, s.315-317

¹³⁹⁵ “İstanbul'un Teşkilatı ve Memurlar Hakkında”, **Tevhid-i Efkar**, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:3878-850), s.1

İstanbul hakkındaki tartışmalar ilerleyen süreçte devam etmiş ve bu arada İstanbul Vilayeti'nde 1924 yılının ikinci yarısında sembolik olmakla birlikte anlamlı bir değişiklik yapılmıştı. Şöyle ki, Dahiliye Vekaleti tarafından İstanbul Vilayeti Hükümet Konağı levhası için tahsis edilen meblağ Ağustos sonlarında Vilayet Muhasebe-i Mahsusiyesi tarafından teslim alınmıştı. Bununla Vilayet binasının (eski Bab-ı Ali) kapısı üzerine iki tabela asılması planlanmıştı. Binanın ön cephesindeki tuğra ve arma kaldırılarak, buraya levhalardan birinin konulması öngörülmüştü ki bu levhada Kırmızı zemin üzerine Türkiye Cumhuriyeti yazacaktı. Tuğranın altında Yesarizade'nin yazısının bulunduğu büyük cepheyi kaplayacak şekilde İstanbul Vilayeti Hükümet Konağı tabelası asılacaktı¹³⁹⁶. 8 Aralık 1924'te ise üç parçadan oluşan mermer ve üzerinde Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Vilayeti Hükümet Konağı ibaresi olan tabelayı asmak için Bab-ı Ali'deki tuğra sökülümüştü¹³⁹⁷. Bu tabela değişikliği aslında dönüşümün göstergesi olduğu kadar İstanbul hakkındaki tartışmalara adeta cevap niteliği taşıyordu.

Kuşkusuz yetkililerin İstanbul'un yerini değerlendiren açıklamaları ve levha değişikliği gibi uygulamalar, eski başkent Ankara tarafından ihmal edilmediğinin hatta tersine yeniden konumlandırıldığıнын sözlü ve pratik ifadesiydi. Bu ifadenin bir parçasını da şehrin yöneticileri oluşturmuştu. Ankara'nın İstanbul'u bu şekilde konumlandırmasına karşılık, devir alındıktan sonra valiler aracılığı ile idare edilen eski başkent ise şehirde görev alan valilerin icraatlarıyla Ankara'yı değerlendirecek ve yorumlayacaktı.

a)Ali Haydar Bey

1922'nin son günlerinde, görevine kısa bir süre önce başlamış olan Esat Bey'in yerine Münir Bey'in tayin edileceği söylentileri çıkmıştı. Bu söylentiler üzerine Adnan Bey, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey ile yazışmak zorunda kalacaktı¹³⁹⁸. Ocak ayının son günlerinde ise Esat Bey'in bir süre daha

---

¹³⁹⁶ "İstanbul Vilayeti'nin Yeni Levhaları", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1924 (No:114), s.4

¹³⁹⁷ "İstanbul Vilayetinin Yeni Levhası", **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:211), s.3; "Bab-ı Ali'nin Tuğrası Nihayet İndirildi", **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.1. Bkz.: Ek 13

¹³⁹⁸ Ankara cephesinde Münir Bey'in atanması söz konusu değildi. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.393.44

görevine devam etmesi yönünde kararname çıkartılmıştı¹³⁹⁹. Birkaç ay sonra İstanbul'da vali değişikliğine gidilecekti. Nitekim Esat Bey'den sonra 12 Mart 1923 tarihli kararname ile şehrin valiliğine Ali Haydar Bey (Yuluğ) atanmıştı¹⁴⁰⁰.

İlginçtir, İstanbul'daki bu değişikliğin üzerinden çok geçmeden, birkaç ay sonra Ankara'da Vali Abdülkadir Bey 8 Ağustos 1923 tarihli bir kararnameyle azledilmiş ve yerine aynı kararname ile Emniyet Umum Müdürü Murat Bey getirilmişti¹⁴⁰¹. Böylece altı ay içinde iki şehrin idarecileri değiştirilmiş ve dolayısıyla 1923 yılı hem İstanbul'un hem Ankara'nın vali değiştirdiği bir yıl olmuştu.

1923 Ekim başlarında, bir diğer ifadeyle işgalin sürdüğü İstanbul'da altı aylık valilikten sonra bu kez Ali Haydar Bey'in değiştirileceği söylentileri ortaya çıkmıştı. Söylentiler karşısında *İkdam*, bu karardan vazgeçildiğini, şehrin mülki idaresinde bir vali muavinliğinin kurulacağını açıklamıştı¹⁴⁰² ki o süreçte İstanbul'un tahliyesi münasebetiyle TBMM'den gelen mebusların vali tarafından iyi karşılanmadığı haberleri ile Ankara çalkalanıyordu¹⁴⁰³. Bu dönem Ankara cephesinde Ali Haydar Bey'in yoğun şekilde eleştirildiği bir zaman dilimine denk düşüyordu¹⁴⁰⁴.

İstanbul Valisi'nin eleştiri sağanağına tutulduğu günlerde *İkdam*'da Ahmet Cevdet “*Bir kusur daha eder ise artık gittiği gündür*” dediği yazısında sorunu teşrifat ve halk hükümeti kavramları çerçevesinde irdeleyerek Ali

---

¹³⁹⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.48.6

¹⁴⁰⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.52.16. Ali Haydar Bey, 1879 yılında İzmir'de doğmuş ve 1902 yılında Mülkiye Okulu'nun yüksek kısmından mezun olmuştu. Aynı yıldan itibaren İzmir, Seferihisar, Foçateyn, Milas, Nazilli, Çorlu, Trabzon-Canik'te mülki görevler almıştı. Mülkiye Müfettişliği de yapan Ali Haydar Bey çeşitli yerlerde mutasarrıflık görevi üstlenmişti. 1912 yılında Meclis-i Mebusan'a üye seçilmişti. Ankara Şehremini iken 1926'da mebus olmuştu. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, C.III, s.424-425. Öztürk, 25 Nisan 1923 tarihinde atandığını yazmaktadır.

¹⁴⁰¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.27.16

¹⁴⁰² “Vali Haydar Bey”, **İkdam**, 7 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9523), s.3. İstanbul Vali Muavinliği'ne Beyoğlu Mutasarrıfı Fahrettin Bey'in tayin haberleri birkaç gün içinde basında çıkmıştı. “İstanbul Vilayeti Teşkilatı”, **Tevhid-i Efkar**, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3850-822), s.2; “İstanbul Vali Muavinliği”, **İkdam**, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9525), s.1. Ali Haydar Bey'in azlinin istendiği günlerde İstanbul Vilayeti'ne yeni idare teşkilatı hakkında bildirim yapılmıştı. Basın demecinde Ali Haydar Bey “... *livalar ortada kalkıyor; yalnız nahiye, kaza ve vilayetler kalıyor. Bu cihetle ahiren vali muavinliğine tayin edilen Beyoğlu mutasarrıfı Fahrettin Beyin yerine diğer bir zatın tayin edilip edilmeyeceğini bilmiyorum*” diyecekti. “Vilayetimizde Yeni Teşkilat”, **İkdam**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9527), s.1; “İstanbul'un İdaresi”, **Vatan**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:179), s.2

¹⁴⁰³ Ayrıntı için Bkz.: İmparatorluk Kurumlarının Tasfiyesi

Haydar Bey’i savunmuştu¹⁴⁰⁵. *Tevhid-i Efkar* ise “Ankara’da İstanbul valisinin idamını taleb ediyorlar!” manşetini atarak bir mebusun teklifini kamuoyuna taşımıştı¹⁴⁰⁶. Vali ise “Zira hakikat ehemmiyetden aridir. Muhterem heyet-i mebusayı istikbal hususunda belki bir su-i tesadüf vardır. Yoksa söylendiği gibi bir ihmal, bir kasd mevcut değildir... Heyet-i muhtereme-i mebusaya gelince: Onlarda da bir memnuniyet mevcut olduğunu kayd ederim” açıklamasını yapacaktı¹⁴⁰⁷.

Ankara’da valinin azlinin talep edildiği haberlerinin İstanbul basınına yansıdığı sıralarda hararetli tartışmaları söndürücü soğukkanlı demeçler de kamuoyuna aktarılmıştı¹⁴⁰⁸. Zaten TBMM cephesinde birkaç gün içinde konu kapanacaktı. *İkdam*’a göre “leh ve aleyhinde uzun münakaşalardan sonra mebusların istikbali meselesi kapandı vali bey artık azl veya idam edilmeyecek!..”ti¹⁴⁰⁹. *Tevhid-i Efkar*’ın ifadesiyle artık “İstanbul valisi yakasını kurtar”mıştı¹⁴¹⁰.

Mebusları karşılama krizinin yaşandığı günlerde ve hemen sonrasında İstanbul basının ilgilendiği, yöneldiği konulardan biri şehrin mülki ve idari teşkilatı idi¹⁴¹¹. Kuşkusuz bu yönelim, Türkiye’de gerçekleştirilen başkent

---

¹⁴⁰⁴ “Vali Haydar Bey Aleyhinde Meclisde Heyecan”, **Tevhid-i Efkar**, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3850-822), s.3; “İstanbul Valisinin Tenkidi”, **İkdam**, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9525), s.1

¹⁴⁰⁵ Ahmed Cevdet, “Teşrifat ve Halk Hükümeti”, **İkdam**, 10 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9526), s.1

¹⁴⁰⁶ “Ankara’da İstanbul Valisinin İdamını Taleb Ediyorlar!”, **Tevhid-i Efkar**, 10 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3851-823), s.1

¹⁴⁰⁷ “Heyet-i Mebusayı İstikbal Meselesi”, **Vatan**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:179), s.1

¹⁴⁰⁸ “Vali Haydar Beyin Azli Taleb Ediliyor”-“Vali Heyet-i Mebusayı İhmal Etmedi”-“Vali ve Adnan Bey”, **İkdam**, 10 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9526), s.1

¹⁴⁰⁹ “Büyük Millet Meclisinde Dünki Müzakereler”, **İkdam**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9527), s.1

¹⁴¹⁰ “İstanbul Valisi Yakasını Kurtardı!”, **Tevhid-i Efkar**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3852-824), s.2

¹⁴¹¹ Nitekim 11 Ekim tarihli Ali Haydar Bey’in basın açıklamasına göre, İstanbul’un idare şekli hakkında bir talimat gelmemişti. Ayın ortalarına doğru çıkan haberlerde ise Dahiliye Vekaleti’nin tasarısı çerçevesinde bir vali ve biri şehremaneti ile ilgilenecek iki vali muavinliği oluşturulmakta idi. İdari şema içinde şehir, Beyoğlu ile birlikte 15 daire müdürlüğüne bölünmekte, Üsküdar ise ayrılmakta idi. *Vatan* ve *Tevhid-i Efkar* ise bu projeyi aktarıırken İstanbul ve Beyoğlu’nun 15 daire-i müdüriyete bölündüğünü yazmışlardı. “İstanbul’un İdaresi”, **Vatan**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:179), s.2; “İstanbul Teşkilatı Hakkında Layiha-yı Kanuniye”, **İkdam**, 19 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9535), s.1; “İstanbul’un Yeni Teşkilat-ı Mülkiyesi”, **Vatan**, 19 Teşrin-i Evvel 1923 (No:187), s.1; “İstanbul’un İdari Teşkilatı”, **Tevhid-i Efkar**, 19 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3860-832), s.1. Bu dönemde şehrin durumu İstanbul basınında öncelik taşıyan konular arasındaydı. İstanbul’da kurulacak mülki idare sistemi üzerinde çalışıldığı ve TBMM’de şehrin geleceği meselesinin yakından takip edildiği haberleri gazete sütunlarını işgal ediyordu. “Vilayet Teşkilatı”, **Vatan**, 15 Teşrin-i Evvel 1923 (No:183), s.2; “İstanbul’a Verilecek Şekl-i İdare”, **Vatan**, 18 Teşrin-i Evvel 1923 (No:186), s.3. Kasım başlarında basına demeç veren Dahiliye Vekili Ferit Bey, bir dönem İstanbul için bir vekalet kurulmasının düşünüldüğünü aktararak yukarıdaki tasarı hakkında bilgi vermişti.

değişikliği gibi özel bir devrimin sonucuydu. Üstelik Ankara'nın başkent olması, İstanbul hakkındaki tartışmaları arttırmış ve basında şehrin diğer vilayetler gibi idare edilmesinin yanlış olduğuna yönelik yazılar da çıkmıştı¹⁴¹². Basının bu kritik süreçte “*Şehremini Vekili Vali Haydar Bey*”¹⁴¹³ olarak konumlandığı Ali Haydar Bey'in, Kasım'ın ilk günlerinde asaleten şehremanetine tayin edildiği ve vilayete başkasının atanacağı *Akşam* gazetesi tarafından haber yapılmıştı¹⁴¹⁴ ki diğer gazeteler de bu haberi *Akşam*'ı referans alarak aktaracaklardı¹⁴¹⁵. İşte, İstanbul'daki muhalif akımlara -özellikle basına karşı hükümetin şiddetle harekete hazırlandığı söylentileri, ilk kez bu dönemde yani İstanbul'un yaşadığı birkaç aylık oldukça karışık bir süreçte ortaya çıkmıştı ki bu söylentiler “*İstanbul idaresinin her suretle ıslahı*”nı dahi içeriyordu¹⁴¹⁶.

Ayrıca İstanbul'a özel bir yapılanma değil; İstanbul'un özellikleri göz önüne alınarak gerçekleştirilecek örgütlenme üzerinde durmuştu. Vilayet ve şehremaneti birlikteliği de değerlendirilen konular arasında idi. “İstanbul'a Dair Ferid Beyle Mülakat”, *Akşam*, 5 Teşrin-i Sani 1923 (No:1824), s.1. 1923 Aralık ayında, Dahiliye Vekaleti'nde mülki teşkilata yönelik çalışmalar sürdürülürken İstanbul'un genişliğine dayanılarak bu düzenlemelerin şehir için geçerli olmayacağı ve daha geniş bir teşkilata gidileceği basında çıkmıştı. “İstanbul Teşkilatı” *İkdam*, 21 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9597), s.3

¹⁴¹² “İstanbul'un Yeni İdaresi”, *Akşam*, 5 Teşrin-i Sani 1923 (No:1824), s.2; “İstanbul'un Şekli İdaresi Hakkında Tahkikat”, *İkdam*, 7 Teşrin-i Sani 1923 (No:9554), s.1

¹⁴¹³ “Şehremini Vekili Vali Haydar Bey”, *İkdam*, 24 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9540), s.3

¹⁴¹⁴ “İstanbul Valisi”, *Akşam*, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:1825), s.2

¹⁴¹⁵ “İstanbul Valisi”, *İkdam*, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:9553), s.3; “Vilayet ve Şehremaneti Tefrik Ediliyor”, *İkdam*, 9 Teşrin-i Sani 1923 (No:9556), s.1

¹⁴¹⁶ “Hükümet İstanbul'daki Muhalefet Cereyanlarına”, *İkdam*, 9 Teşrin-i Sani 1923 (No:9556), s.1. Bu haberden bir gün önce *İkdam* “*Hakimiyet-i Milliye'nin İstanbul'u İkaz Makalesi*” başlığı ile Ankara-İstanbul farklılığını ortaya koyacak şekilde şehrin uyarıldığını haber yapmıştı. “İstanbul'u İkaz”, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Teşrin-i Sani 1923 (No:961), s.1; “Hakimiyet-i Milliye'nin İstanbul'u İkaz Makalesi”, *İkdam*, 8 Teşrin-i Sani 1923 (No:9555), s.1. *İkdam*'a göre Ankara'nın İstanbul basınına karşı sert hareket edeceği yolundaki haber Anadolu Ajansı tarafından tekdiz edilirken Zekeriya Bey'in basın hürriyeti ile ilgili hükümetten izin almadan kullandığı ifadeler O'nun azline yol açmıştı. “Matbuat Müdür Vekili Zekeriya Bey Azledildi”, *İkdam*, 15 Teşrin-i Sani 1923 (No:9562), s.1; “Zekeriya Beyin Sebeb-i Azli Ne İmiş?”, *İkdam*, 17 Teşrin-i Sani 1923 (No:9564), s.1. Azline yönelik yazışmada ise iç ve dış siyaset açısından yetersizliği üzerinde durulmuştu. **BCA**, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No:1.3.2. Bütün bunlar önemli siyasal devrimlerin yaşandığı ve Hilafet'in gündemde olduğu bir dönemde yaşanmıştı. Ama benzer gelişmeler bitmeyecekti. Nitekim 1924 yılının son günlerinde *Akşam* hükümetin İstanbul'da sıkıyönetime geçmek için TBMM nezdinde girişimde bulunduğunu haber yapmıştı ve bu haber *Tevhid-i Efkâr* tarafından aynen aktarılmıştı. “İstanbul Valisine Göre İstanbul'da İdare-i Örfiyyeye Lüzum Yokdur”, *Akşam*, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:2213), s.1; “İstanbul'da İdare-i Örfiyye İlan Edilecekti!”, **Tevhid-i Efkâr**, 8 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4269-1241), s.1. 1925 yılı Ocak sonlarında *Vatan*'da yayınlanan Ahmet Şükrü Bey'in telgrafına göre İsmet Paşa'nın İstanbul'un ancak “*idare-i örfiyye*” ile idare edilebileceğini düşünüyordu. Mustafa Kemal Paşa ise konuyu TBMM'de Firka Grubu Heyet-i İdaresine açmış ve konunun sıcak karşılanmadığını değerlendirek İsmet Paşa'ya konuyu Meclis'e ya da firka grubuna götürmesini söylemişti. Fakat bir gün önce “*İstanbul'da idare-i örfiyye ilanına lüzum*” gösteren İsmet Paşa istifa etmişti. Ahmet Şükrü, “*Ankara'da Siyasi Vaziyet ve Fethi Bey Kabinesinin Mevkii*”, **Vatan**, 26 Kanun-ı Sani 1925 (No:645), s.1. *Son Telgraf* gazetesi de *Vatan* yazarı Ahmet Şükrü Bey'in Ankara'dan konu

Bu bulanık siyasi atmosfer içinde İstanbul'un teşkilatı ile ilgili tartışmalar şehremanetinin durumunu da kapsayacak şekilde 1924 yılı başlarında da sürmüştü¹⁴¹⁷. O günlerde Dahiliye Vekili Ferit Bey, valilik ile şehremanilik makamlarının Ali Haydar Bey'de toplandığını, bunun ötesinde vilayet ve şehremaneti teşkilatlarının birleştirilmesinin söz konusu olmadığını vurgulayacaktı. Hatta Dahiliye Vekili demecinde -aslında tartışmaları çok daha önce başlamış olan- şehremanetinin seçilmiş mi atanmış mı olması gerektiğini de değerlendirmişti¹⁴¹⁸.

1924 Mayıs'ında yapılan açıklamalarla İstanbul'da bir önceki yılın vilayet kadrosunun büyük ölçüde korunduğu kamuoyuna yansımıştı¹⁴¹⁹. Ayın ortalarında ise Ali Haydar Bey'in görevinden alınacağı hakkında söylentiler yeniden çıkmıştı¹⁴²⁰. Üstelik Ermeni Firarileri Meselesi'nde "*yolsuz hareketi tahakkuk*" ettiği şeklindeki haberler valinin değiştirileceği söylentilerini iyice yoğunlaştırmıştı¹⁴²¹. Vali ve Şehremini Ali Haydar Bey hakkındaki bu iddialar, 20 Mayıs günü resmen reddedilmişti¹⁴²². Öte yandan yine Mayıs ortalarında Ankara Valisi Mithat Bey'in istifası kabul edilmişti¹⁴²³.

Dahiliye Vekaleti'nin mevcut valiler üzerinde inceleme sürdürdüğü Mayıs sonları ve Haziran ayı başlarında İstanbul Valisi'nin yerinde kalacağı tahminleri yürütülmüştü ki o günlerde Ankara halen vekaletle idare ediliyordu¹⁴²⁴. İstanbul Valisi'ne yönelik bu tahminlerin hemen sonrasında Ali Haydar Bey'in değiştirileceği, vali ve şehremini olarak iki ayrı ismin atanacağı iddiaları canlanmışsa da bunlar Dahiliye Müsteşarı Münir Bey tarafından yalanlanmıştı¹⁴²⁵. Oysa basında 8 ve 9 Haziran günlerinde Ali Haydar Bey'in

---

hakkında çektiği telgrafa değinmişti. "İstanbul'da İdare-i Örfiye İlanı Talebi İsmet Paşa'yı İstifaya Mecbur Etdi", **Son Telgraf**, 26 Kanun-ı Sani 1925 (No:448), s.1

¹⁴¹⁷ 1923'ün son günlerinde Ali Haydar Bey'in yaptığı açıklamaya göre, Meclis-i Umumi-i Vilayet tarafından şehrin 1924 Bütçesi 1.775.000 liranın biraz üzerinde kabul edilmişti. "Vali Ali Haydar Beyin Beyanati", **İkdam**, 9 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9586), s.3

¹⁴¹⁸ "Dahiliye Vekili Ferid Beyin Beyanati", **İkdam**, 6 Kanun-ı Sani 1924 (No:9613), s.3

¹⁴¹⁹ "İstanbul Vilayetinin Yeni Kadrosu", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1924 (No:5), s.5

¹⁴²⁰ "İstanbul Valisi Değişmeyecek", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1924 (No:8), s.1

¹⁴²¹ "Vali Ali Haydar Beye İşden El mi Çekdiriliyor!", **İkdam**, 3 Mayıs 1924 (No:9730), s.1; "Heyet-i Teftişiyeye Raporlarının Metinleri"- "Vali Değişiyor mu", **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1924 (No:14), s.1-2,5. Ermeni Firarileri Meselesinin tartışıldığı sıralarda gündemde iki ıslah projesi vardı; bunlar polise ve İstanbul Vilayetine yönelik çalışmalardı.

¹⁴²² "Resmi Tekzib"- "Vali Haydar Beyin Azledileceği Asılsızdır", **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1924 (No:15), s.1,3

¹⁴²³ "Ankara Valisi İstifa Etdi", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1924 (No:13), s.1

¹⁴²⁴ "Valiler ve Dahiliye", **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1924 (No:26), s.2

¹⁴²⁵ "İstanbul Valisi Değişmiyor", **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1924 (No:30), s.3

Ankara Şehremini olduğu haberleri yer alacaktı¹⁴²⁶. *Cumhuriyet* ise 11 Haziran 1924 tarihli ve başkent kaynaklı istihbarat çerçevesinde Ali Haydar Bey'in valiliğinin de kararlaştırıldığını, bu kararın onaylanmayı beklediğini kamuoyuna aktarmıştı¹⁴²⁷.

Devrimin hızla ilerlediği, bir diğer ifadeyle siyasal üst yapının süratli kabul edilebilecek bir şekilde değiştirildiği, eski başkent İstanbul'un konumunu ve kurumlarını kaybettiği zor günlerde şehrin yönetiminde bulunan Ali Haydar Bey basının göze çarpan argumanlarındandı. Nitekim Yunus Nadi, Ali Haydar'ın belediyece kimliğinin aksine kötü bir vali portresi çizdiğini hatta bütün gücüyle belediyeciliğe yöneldiğinden İstanbul'da bir vali olmadığını ileri sürmüştü.

Yunus Nadi "*İstanbul Valisinin burada devleti temsil edecek en büyük şahsiyet olduğunu düşünmek kafidir. Mesele yalnız idari işlerin kırtasiyeciliğini görmekten ibaret değildir. Halka karşı, yerliye yabancıya karşı, herkese karşı, dünyaya karşı burada Türk Cumhuriyetini temsil eden bir şahsiyete ihtiyaç vardır. Biz bazıları gibi bu ihtiyacın İstanbul'da müstesna bir vaziyet ihdas olunarak mesela bir vali-i umumi tarafından temsil edilmesi şeklinde tatbikine taraftar değiliz. Fakat burada alelade bir vali olsun bulunmasın mı?*" dedikten sonra, bu büyük şehirde sadece peynir ekmek işi ile değil diğer mülki sorunlarla da ilgilenilmesi gerektiğini belirterek "*Haydar Bey zamanında vilayet yok idi*" saptamasında bulunacaktı. Bunun yanında belediye işleri ile idari-mülki işlerin bir arada yürütülmesine karşı çıkarak, belediye ile vilayetin ayrılmasını savunmuştu. Yunus Nadi'nin yeni atanan Emin Bey'in başarılı bir belediyece olduğunu belirttikten hatta övdükten sonra "*İstanbul'da bir vali isteriz*" sözü ile yazısını bitirmesi anlamlı idi¹⁴²⁸.

İkdam ise çok daha önce, mebuslara yönelik karşılama krizinin yaşandığı sıralarda "*Bir kişi hem şehremini hem vali olursa bu gibi kusurları çok görmemelidir. Hangi birine yetişecek hep teşkilat hataları hep!..*" notu ile

---

¹⁴²⁶ "Vali Haydar Bey", *Vatan*, 8 Haziran 1924 (No:417), s.1; "Haydar Bey Ankara Şehremini Oldu", *İkdam*, 8 Haziran 1924 (No:9764), s.1; "Yeni Ankara Şehremini", *İkdam*, 9 Haziran 1924 (No:9765), s.1

¹⁴²⁷ "Haydar Bey Ankara Valisi", *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1924 (No:37), s.3

¹⁴²⁸ Yunus Nadi, "Vilayet ve Emanet", *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1924 (No:34), s.1

aslında, daha İstanbul'un işgalden kurtulduğu günlerde -Ali Haydar Bey'den çok- Ankara'nın vilayetle şehremini birleştirme politikasını eleştirmişti¹⁴²⁹.

Böyle eleştirilere karşı Ali Haydar Bey, İstanbul'a veda ettiği günlerde gazetecilere yaptığı açıklamada bir yandan şehir halkına teşekkür ederken bir yandan da “*Ben şu kanaatdeyim ki Ankara Şehremanetini ancak vali olmak şartıyla hüsn-i suretle idare edebilirim. Bana vaki olan tebligat yalnız şehremanetine tayinim hakkındadır. Ankara vilayeti için hiçbir şey yoktur*” sözleriyle Yunus Nadi'den (ve İkdam'dan) farklı düşündüğünü ifade etmişti¹⁴³⁰.

Cumhuriyet, Ali Haydar Bey'in Ankara Şehremini olmasından yaklaşık 10 gün sonra “*İstanbul Emaneti Haydar Bey'in İsrafatı Yüzünden İflas Etmiş Bir Vaziyette İdi. Şehrin Bir Milyon Lira Borcu Vardır*” manşetini atmıştı¹⁴³¹. Dolayısıyla İstanbul düzleminde Ali Haydar Bey konu olmaya devam etmiş ve hatta O'nun etrafındaki tartışmalar TBMM'ye de yansımıştı. Nitekim Meclis'in Raşid Bey döneminde yaşanan Manevra Meselesi'ni tartıştığı 6 Kasım 1924 oturumunda Rauf Bey “*İstanbul mebusu olmak itibariyle biraz da hususiyeti maslahat vardır. Onun için madde tasrihiyle sual soracağım. Malumu Aliniz İstanbul'da muvaffakiyetle vazife ifa ettiği kanaatinde bulunulan Haydar Bey namında bir vali vardı. Azledildi veya tebdili vazife etti. Elyevm Şehremini olarak merkezi hükümetimizde buluyor... bir memur işe başladıktan sonra bir esbabı mücbire olmadan onun tebdil edilmesi doğru mudur? Doğru ise o memleketin hayatı umumiyesi üzerinde sarsıntılar ve hoş görülmececek idaresizlikler zuhuru tabii değil midir?... o valinin bir kusuru veya hükümetin bir sebebi makulu mu vardı da oradan alınıp buraya şehremini getirildi*” diyecekti¹⁴³².

Sonuçta çok önemli bir dönüşüm sürecinde İstanbul'da valilik ve şehreminilik gibi iki kritik görevi üstlenen ve çok eleştiriye uğrayan Ali

---

¹⁴²⁹ “İstanbul Valisinin Tenkidi”, *İkdam*, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9525), s.1

¹⁴³⁰ “Yeni Şehir Emni”, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1924 (No:34), s.2

¹⁴³¹ “İstanbul Emaneti Haydar Bey'in İsrafatı Yüzünden İflas Etmiş Bir Vaziyette İdi. Şehrin Bir Milyon Lira Borcu Vardır”, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1924 (No:42), s.1. *Vatan*, Ali Haydar Bey'in yeni ayrıldığı günlerde bile belediyeciliğini eleştirmişti. “İstanbul'un İdaresindeki Mühim Tebeddül”, *Vatan*, 9 Haziran 1924 (No:418), s.1

¹⁴³² *TBMM ZC*, C.10, I:3, 6.11.1340, s.103

Haydar Bey, Ankara-İstanbul ikileminin iki merkezinde de görev yaptıktan sonra 1926 yılı Aralık ayında eski başkentten mebusu olacaktı¹⁴³³.

b) Raşid Bey

Ali Haydar Bey ile ilgili haberlerin birkaç gün sonrasında İstanbul Şehremaneti eski Umumi Müfettişlerinden ve eski Samsun Mutasarrıfı Raşid Bey'in İstanbul Valiliği'ne tayini hakkında bir kararname hazırlandığı, bu kararnameyi Heyet-i Vekile'nin 11 Haziran 1924'te onaylayacağı gündeme gelmişti¹⁴³⁴. Oysa kararnamenin bir gün önce, 10 Haziran'da çıkmasıyla Raşid Bey'in İstanbul valiliği kesinleşmişti¹⁴³⁵. 1924 yazında Ankara Valiliği'nde de değişiklik yaşanacaktı. Raşid Bey'in İstanbul'a atanmasından yaklaşık bir ay sonra 9 Temmuz 1924'te Ankara Valiliği'ne İzmir Valisi Murat Bey tayin edilmişti¹⁴³⁶.

İstanbul'un yeni valisi Raşid Bey¹⁴³⁷, 14 Haziran Cumartesi günü Ankara'dan ayrılarak 15 Haziran Pazar günü İstanbul'a ulaştığında görevi fiilen başlamıştı¹⁴³⁸. Yeni vali, istasyonda Şehremini Emin, Muavin Ercümen Ekrem, Polis Müdürü Hüsnü, Vali Muavini Fahreddin Beyler ve diğer yetkililerce karşılanmıştı.

---

¹⁴³³ Bkz.: İstanbul Milletvekillikleri

¹⁴³⁴ “Yeni Valimiz Kim”, **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1924 (No:36), s.3. Raşid Bey, İstanbul mıntıkası İmar ve İskan Müfettişi idi. “Oktruvayı İlga Etmek Lazımdır”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1924 (No:40), s.2

¹⁴³⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.29.5

¹⁴³⁶ “İzmir ve Ankara Valileri”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1924 (No:65), s.3. Ağustos başlarında ise Murat Bey'in istifa edeceği ve İzmir'de ticaretle uğraşacağı söylentileri çıkmıştı. “Ankara Valisi İstifa mı Ediyor”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1924 (No:86), s.3

¹⁴³⁷ *Cumhuriyet*'in yayınladığı Tercüme-i Hal'e göre, Raşid Bey, 1316 (1900-1901) senesinde Mekteb-i Mülkiye'den mezun olarak Yanya Vilayeti maiyyet memurluğuna tayin edilmiş, Tepedelen ve Loros kazaları kaymakam vekaletinde görev yapmıştı. 1319'da (1903-1904) Yanya'nın Boğum Kaymakamlığı'nda bulunmuş ve 1326 (1910-1911) senesine kadar Tepedelen, Leskoviç gibi çeşitli kaymakamlıkları üstlenmişti. 1326'da Mülkiye Müfettiş Muavinliği'ne, 1330 (1914-1915)'da Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliği'ne sonra Samsun Mutasarrıflığı'na tayin edilmişti. Daha sonra Damad Ferid'in Dahiliye Nazırı Kanbur İzzet zamanında azledilmiştir. (Bu noktada bir hata yapılmıştır. Çünkü Evkaf Nazırı Kanbur Ahmet İzzet Bey, 13 Ocak-3 Mart 1919 tarihli İkinci Tevfik Paşa Hükümeti'nde vekil olarak Dahiliye Nazırlığını üstlenmişti. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş [1918-1919]**, C.1, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.148). 1337 (1921) senesi Temmuz'unda Şehir Emaneti Müfettiş-i Umumiliği'ne tayin edilmiş iki sene sonra ayrılmış ve bundan sonra Mübadele ve İskan Müfettişliği'nde bulunmuştu. “İstanbul'un Yeni Valisi”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1924 (No:41), s.2

¹⁴³⁸ “Yeni İstanbul Valisi”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1924 (No:37), s.1; “Yeni Valimiz Pazar Günü Geliyor”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1924 (No:38), s.3; “Valimiz Bugün Geliyor”-“Yeni Valimizin Ankara'da Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1924 (No:40), s.2,3

Raşid Bey, şehre ulaştıktan sonra bir basın açıklaması yapmıştı. İstanbul basınını övdüğü ve kendisine destek olacaklarını umduğunu belirttiği bu demecinde, kanunu hakim kılacağına altını çizmişti. “İstanbul’da yeniden yapılacak bir şey yoktur” diyen Raşid Bey, her şeyin varolan haliyle korunacağını, şehrin imarını ve ihtiyaçlarını Şehremaneti’yle birlikte karşılayacaklarını söylemiş; hükümetin de İstanbul’un ekonomisi ile meşgul olduğunu aktarmıştı¹⁴³⁹. Polis teşkilatı ile ilgileneceğini, bu teşkilata yönelik ıslahatın zorunlu olduğuna inandığını ifade eden yeni vali, ıslahat kapsamında muamelelerin basitleştirilmesi ve kolay uygulanabilir hale getirilmesi gerektiğini savunmuştu. Ayrıca polislerin maaş sorununa değinmiş, jandarma teşkilatı ve karakollarının da düzenlenmesi zorunluluğundan bahsetmiş; üstelik daha önce böyle bir proje içinde bulunduğundan soruna uzak olmadığını hatırlatmıştı. Üsküdar ve Beyoğlu’nun gerçek anlamda vilayet olmadığını “Vilayet lafzen var demektir. Teşkilatları kaza gibi bir şeydir” sözleriyle ortaya koymuştu¹⁴⁴⁰.

Yeni İstanbul valisinin sözleri basına da malzeme çıkarmıştı. Yunus Nadi, 17 Haziran tarihli köşe yazısında valinin bu beyanatındaki “İstanbul’un iktisadiyatı ile meşgul olacağını ve hükümet-i merkeziyenin bu cihete bilhassa ehemmiyet atf etmekte bulunduğunu söylüyor. Raşid Bey İstanbul’un iktisadiyatı ile, mesela İstanbul limanı ile, transit işleri ile uğraşacak ve bu hususlarda memleketde mevcut iktisad müessesatından azami istifadeler edecekmiş” sözlerini “bizde idarenin hemen ilk defa olarak canlı bir hedefe doğru gittiğini görüyordum” şeklinde yorumlamıştı. Yazar bir başka olumlu gelişmeyi Dahiliye Vekili Recep Bey’in İstanbul valisini Ankara’ya getirtip, kendisine talimat vermesinde görüyordu. Bu yaklaşım içinde özellikle İstanbul’un ekonomisi ile ilgilenilmesi zorunluluğuna dikkat çekilmişti ki Yunus Nadi’nin değerlendirmesine göre böylece geleneksel yönetim şekilleri yerine İstanbul’da etkin bir politika uygulanmaya başlanmış ve hemen yürürlüğe sokulmuştu¹⁴⁴¹.

---

¹⁴³⁹ “İstanbul’un Yeni Valisi”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1924 (No:41), s.1

¹⁴⁴⁰ “İstanbul’un Yeni Valisi”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1924 (No:41), s.2. Bkz.: Ek 14

¹⁴⁴¹ “Yeni İdare Zihniyeti”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1924 (No:42), s.1. Recep Bey, Manevra Meselesi’nin gündeme geldiği 6 Kasım 1924 oturumunda Raşid Bey ile konuşmasından ve ona verdiği talimatlardan bahsetmişti. **TBMM ZC**, C.10, I:3, 6.11.1340, s.109

İstanbul'a gelmesinden hemen sonra Raşid Bey, bir genelge hazırlatmıştı. Burada bütün memurların yasal çerçevede hareket etmeleri gerektiği aksi takdirde cezalandırılacakları üzerinde duruluyordu¹⁴⁴² ki bundan sonra da İstanbul Valisi genelge yayınlamayı sürdürmüştü. Nitekim 19 Haziran 1924'te beş maddelik bir genelge çıkartarak, memurlardan günü gününe ve düzenli iş yapmalarını istemiş; görevlerini gerektiği gibi yapanların mevkilerinden emin olabileceğine vurgu yapmıştı¹⁴⁴³. Raşid Bey, 21 Haziran 1924 sabahı Mektupçu Şemseddin Bey'i kendi adına Vilayet dairelerini teftişe göndermiş ve bu denetleme sırasında birçok memurun işlerinin başında bulunmadığı belirlenmişti. Bu durum üzerine yeni bir genelge yayınlanmıştı. Genelgeye göre, her daire için sabah, öğle ve akşamları ayrı yoklama cetvelleri hazırlanacaktı ve uygulamadan daire müdürleri sorumlu tutulacaktı¹⁴⁴⁴.

İstanbul'a geldiği günden itibaren tavrını ve çizgisini koruyan Vali Raşid Bey, 26 Haziran 1924'te kendisiyle yapılan röportajda *“benimle teşrik-i mesai etmek isteyen herhangi bir memur vazifesini kanun dairesinde yapmağa mecburdur. Yani memurun vazifesine mukaddem ve müdavim olması lazımdır”* diyordu¹⁴⁴⁵. Kendisinin bu yöndeki ciddiyetini gösteren başka bir örnek yine aynı günlerde yaşandı. 21 Haziran 1340 (1924) tarihli Encümen-i Vilayete aid bir tezkereyi, 23 Haziran öğleden sonra göndermesi nedeniyle Maarif Müdüriyeti Evrak Kalemi memurlarının üç yevmiyesi kesilmiş ve işleri geciktiren memurların cezalandırılacağı bütün dairelere tebliğ edilmişti¹⁴⁴⁶.

26 Temmuz'da Bakırköy Kaymakamı'nın bölgeden uzak bir yerde (Kadıköy) ikamet etmesi nedeniyle yapılan şikayeti değerlendiren Raşid Bey, Üsküdar, Beyoğlu vali vekilleri ile Adalar, Bakırköy (Makriköy) kaymakamlarına görev yerlerine yakın mahallerde ikamet etme emri vermişti¹⁴⁴⁷. Benzer bir uygulama öğretmenler için geçerli hale getirilmiş ve

---

¹⁴⁴² “Vali Bey Bir Tamim Hazırlıyor”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1924 (No:42), s.1

¹⁴⁴³ “Eshab-ı Mesalihin İşleri Artık Sürüncemede Kalmayacak”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1924 (No:45), s.2

¹⁴⁴⁴ “Memurlar Vazifelerine Muntazaman Devam Etmiyorlar”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1924 (No:47), s.5

¹⁴⁴⁵ “Vali Bey'in Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1924 (No:52), s.1

¹⁴⁴⁶ “İşleri Gecikdiren Memurlar Tecziye Ediliyor”, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1924 (No:53), s.2

¹⁴⁴⁷ “Vali ve Kaymakamlar Vazifeleri Başına Taşınacaklar”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1924 (No:79), s.2

1924 yazında eğitim-öğretim başlamadan önce ilköğretim öğretmenlerinin görev yerlerine yakın yerlerde ikametleri için çalışma başlatılmıştı¹⁴⁴⁸.

Yine 1924 yazında İstanbul'un gelişmesi ve ıslahatı hakkında -daha önce- Dahiliye Vekaleti tarafından istenilen raporun hazırlanması doğrultusundaki çalışmalar hız kazanmıştı. Daire müdürleri kendi şubelerine ait ıslahat raporlarını Vali Raşid Bey'e verecekler (ki o günlerde bu aşamaya gelinmişti) ve bunlar toplanarak düzenlendikten sonra Dahiliye Vekili'ne gönderilecekti¹⁴⁴⁹. Faaliyetler bu çizgide sürdürülürken Vali Raşid Bey, 10 Ağustos'ta basına demeç vermişti. Demecinde Vali Muavini Fahrettin Bey'in mülkiye müfettişliğine tayin edildiğini açıklamış ve raporlar incelendikten sonra üç vilayet halinde idare edilen İstanbul'un yönetiminin birleştirilmesinin daha uygun olduğunu söylemişti¹⁴⁵⁰. Diğer yandan 20 Ağustos'ta İstanbul valisi, vilayetin üç aylık (Mayıs, Haziran, Temmuz) işleri hakkında istatistiksel bir raporu Recep Bey'e sunmuş; bunun yanında memur yetersizliğine rağmen birçok işin nasıl yapıldığını anlatmıştı¹⁴⁵¹.

İstanbul'da valinin çalışmaları devam ederken *Yeni Alem* gazetesi, 2 Eylül 1924 tarihli sayısında Raşid Bey'den şehirde dolaştırılan jandarmalar hakkında bilgi almak istedikleri için gazetenin matbaasının basıldığını ileri sürmüştü. Vali ise gazetenin kendisini gece geç bir saatte arayarak, Bolşeviklerin harekete geçtiklerini, muhabirlerinin Gazi'ye suikast yapılacağı ihbarını aldıklarını ve bu konuda soru sorduklarını aktarmış; bu iddiayı araştırmak üzere matbaaya gidildiğini savunmuştu¹⁴⁵² ki Recep Bey de bu

---

¹⁴⁴⁸ “Muallimlerde Mektepleri Civarına Taşınacaklar”, **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1924 (No:83), s.5. Yine yaz ortalarında basında yer alan bir demecinde Raşid Bey, şapka giyilip giyilemeyeceği şeklinde bir meseleden bahsedildiğini fakat kendisinin bu konuda bir bilgisi olmadığını, konudan haberdar olmadığı için açıklama yapamayacağını belirtmişti. “Vali Raşid Bey”, **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1924 (No:83), s.6

¹⁴⁴⁹ “İstanbul Devairinin İnkışaf ve Islahı”, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1924 (No:91), s.2

¹⁴⁵⁰ “Vali Muavini Değişti”, **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1924 (No:94), s.2. Kararname Mustafa Kemal Paşa'ya Ağustos'un ilk günlerinde gitmişti. **BCA**, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No:6.21.16

¹⁴⁵¹ “Vilayetin Üç Aylık Muamelatı”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1924 (No:104), s.4

¹⁴⁵² “Vali Bey'in Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1924 (No:117), s.2. *Yeni Alem* çeşitli askeri sır ve şifreleri de içerecek şekilde bir hatırayı yayınlamış, bundan dolayı İstanbul Kumandanlığı Vilayet'e bir bildirimde bulunmuştu. Vali de yasal çerçeve içinde konuyu savcılığa aktarmıştı. Her ne kadar dayanılan kanunun savaş zamanında seferberlik şartlarında çıkmış olması çeşitli tartışmaları gündeme getirse de (“Dahiliye ve Maliye Vekilleri Dün Gece Gittiler”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1924 [No:119], s.4) sonuç olarak gazete İstanbul Kumandanlığı'nın askeri gizlilik açısından yayınlanmamasını istediği bir yayını yapmasından dolayı soruşturmayla uğramış, yayının kesilmesi kararına uymayarak bu yayını sürdürdüğünden savcılığa mahkemeye sevk edilmişti. Buna karşılık gazete, 5 Eylül Cuma'dan itibaren kendini tatil etmişti. Fakat bazı gazeteler İstanbul Kumandanlığı'nca tatil edildiğini yazmışlardı. Bu arada 6 Eylül gecesi gazetenin sorumlu müdürü Vahit Ramiz ile yazarlarından Şükrü Beylerin

davranışı takdirle karşılayacaktı¹⁴⁵³. Fakat birkaç gün sonra gece yarısı bir darbe ya da ihtilal girişimine karşı jandarma ve polis güçleri ile yaygın bir manevra (tatbikat) yapılması dikkat çekici bir gelişmeydi. Manevra ertesinde İstanbul Valisi, hiçbir sorun olmadığını, sadece kolluk kuvvetlerinin hareket yeteneğini değerlendirdiklerini; bunun komünist bir girişimle ilgisi olmadığını kamuoyuna açıklayacaktı¹⁴⁵⁴.

Ancak bu tatbikat hakkındaki söylentiler günlerce basının gündemini belirleyecekti. İleri sürülen iddialara göre, vali uygun bir zaman beklemiş ve kimseye haber vermeden bu tatbikatı uygulamış; tüm polis ve jandarma güçleri harekete geçtikten sonra Merkez Kumandanı Atıf Bey ile şehri denetlemişti¹⁴⁵⁵. Böyle söylentiler üzerine Raşid Bey bir açıklama daha yapmak zorunda kalmış ve tüm iddiaları reddetmişti. Bir gazetenin yorumu ile ilişkilendirerek ele aldığı istifa etmesi yolundaki yaklaşımları, zamanı gelince bunu en iyi kendisinin takdir edeceğini söyleyerek cevaplandırmıştı¹⁴⁵⁶. Raşid Bey, uygulamaya yönelik “... manevraları tekrara lüzum yoktur” tespitinde de bulunmuştu¹⁴⁵⁷.

---

tutuklandıkları söylentileri çıkmıştı. “İki Muharrir Mevkuf”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1924 (No:121), s.2. Ancak daha sonra bunların sadece bazı açıklamalar için Merkez Kumandanlığı’na çağırıldıkları anlaşılmıştı. “Yeni Alem Muharirleri Tevkif Edilmedi”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1924 (No:122), s.4

¹⁴⁵³ “Dahiliye ve Maliye Vekilleri Dün Gece Gitdiler”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1924 (No:119), s.4

¹⁴⁵⁴ Genellikle Vali dışında yetkililer bu konuda açıklama yapmaktan kaçınmışlardı. “Evvelki Gece İstanbul’da İhtilal Var Farz Edilerek Bir Manevra Yapıldı”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1924 (No:121), s.1-2. Yetkililerin hakkında pek konuşmadığı bu tatbikat sırasında Vali Raşid Bey’in gergin olduğu gözlemlenmiş ve bu konu basına yansımıştı. Ayrıca basında İstanbul mebusu Ali Rıza Bey’in tutuklandığı söylentileri çıkmışsa da aslında sadece otomobili alıkonulmuştu. “Mefruz İhtilal”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1924 (No:122), s.2. 5-6 Eylül gecesine yapılan bu manevra hakkında Yunus Nadi eleştirel nitelikli bir yazı yazacaktı. Güçlü bir gerekçesi yoksa valinin istifa etmesini tavsiye edecekti. Yunus Nadi, “Asayiş Manevrası!”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1924 (No:122), s.1. Bu tatbikat Jandarma Kumandanı Miralay Zeki Bey’in Dahiliye Vekili Recep Bey tarafından denetimlerde bulunmak üzere İstanbul’a çağırılmasından sonra yapılmıştı. “Jandarma Kumandanı”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1924 (No:119), s.1-2. Zaten Ağustos sonu Eylül başı gibi bir dönemde geceleri kolluk kuvvetleri harekete geçirilmişti. “Asayiş Temini”, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1924 (No:116), s.4. Bu günler Miralay Zeki Bey’in İstanbul’a geldiği döneme denk düşüyordu. Miralay Zeki Bey, 16 Eylül’de İzmir’de denetimler yapmak üzere yola çıkmıştı. “Jandarma Kumandanı Gitdi”, **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1924 (No:131), s.2

¹⁴⁵⁵ Bu sırada Polis Şube Müdürlerinden Cuma Bey telefonla azledilmişti. Öte yandan *Cumhuriyet* muhbirine demeç veren Polis Kısım-ı Siyasi Müdürü şehirde hiçbir siyasi gizli örgütün ve girişimin bulunmadığını söylemişti. “Malum Manevra Nasıl Yapılmışıdı?”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1924 (No:123), s.2

¹⁴⁵⁶ Bu açıklamanın bazı yerlerinde yapılanlar yukarıdaki gibi anlatılmıştı. “Vali Bey Manevra Hakkında Ne Diyor?”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1924 (No:123), s.2; “Vali Beyin Manevrası”, **Akşam**, 9 Eylül 1924 (No:2126), s.1. Halk Fırkası’nda bu konuyu ele alan ve Merkez Kumandanı Atıf Bey’in de katıldığı bir toplantının yapıldığı söylentileri çıkmıştı. Ancak bunlar, Halk Fırkası Mutemeti Refik İsmail Bey tarafından yalanlanmıştı. “Halk Fırkasında Muhayyel Bir İctima”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1924 (No:123), s.4

¹⁴⁵⁷ “Vali Beyin Manevrası”, **Akşam**, 9 Eylül 1924 (No:2126), s.1

Vali'nin sözleri basında karşılık bulmuştu. Yunus Nadi, gelişmeleri devletin haysiyeti ile ilişkilendirerek valinin istifasını kendisi için en kestirme ve en hayırlı çözüm olarak tanımlamıştı. Aksi halde devlet hiyerarşisi içinde bu sorunun çözülmesi gerektiğini vurgulamıştı. Bununla birlikte “*Bütün İstanbul'un ihtilal içinde kaldığı faraziyesiyle fülü bir asayiş manevrası?.. Oldukça kanun ve idare bilen Raşid Bey böyle faraziyeler üzerine manevralar yapıldığını nerede görmüştür? ... Kaldı ki öyle bir kargaşalığı kahr ve tenkil edecek kudretlerin Vali Raşid Beyin kuvvetlerine inhisar edüb kalmayacağı da malumdur*”¹⁴⁵⁸ sözleri ile bir yandan rejimin ve hükümetin gereksiz yere aciz hale düşürüldüğünü bir yandan da İstanbul'daki böyle bir girişimin Ankara tarafından bastırılacağını ima etmişti. Bu yazının yayınlandığı gün *Cumhuriyet*'in “*Vali Bey Duruyor*” başlığı adeta bir kampanyaya işaret ediyordu. O günlerde söylentiler giderek derinleşmişti. Valinin garip durumu nedeniyle Polis Müdürü tarafından tutuklanması gerektiği gibi söylentilere Refet Paşa'nın adı da karışmıştı¹⁴⁵⁹.

Cumhuriyet'in tavrının bir benzerini *Akşam* gazetesi de sergilemişti. 8 Eylül tarihli baskısında “*Evvelki gece İstanbul ve Beyoğlu halkı, hiç ümid etmedikleri garib bir hal karşısında kalmışlar*” cümlesiyle başlayan yazısında Necmettin Sadak manevrayı detaylı bir şekilde anlatmıştı. Necmettin Sadak, bu makalesinde tepki göstermekten geri kalmadığı¹⁴⁶⁰ tatbikat uygulamasını ertesi gün yayınladığı yazısında “*skandal*” olarak tanımlamıştı¹⁴⁶¹. 10 Eylül tarihli *Akşam* ise “*Rezaletden Sonra-İstanbul Valisi Hala Yerinde Duruyor?-Polis Müdürü O Gece Valiyi Cürm-ü Meşhud Halinde Tevkif Etmediği İçün Mesuldür*” başlığını atmıştı¹⁴⁶². Başta *Akşam* olmak üzere İstanbul basınına göre, bu planlanmış bir manevra olmadığı gibi Şükrü Naili Paşa'nın, Merkez Kumandanı Atıf Bey ile Jandarma Kumandanı ve Polis Müdürü'nün üzüntüleri, bu hareketin keyfi ve dengesiz bir zihnin uygulaması olduğunu

---

¹⁴⁵⁸ Bunların yanında kimsenin haberdar olmadığı, Polis Müdüriyeti'nden, Jandarma Kumandanlığı'ndan ve Merkez Kumandanlığı'ndan gizli bir tatbikatı sorgulayarak eleştirmişti. Yunus Nadi, “Hala O Manevra”, *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1924 (No:124), s.1. Şükrü Naili Paşa'nın da tatbikat hakkında bilgi sahibi olmadığı ortaya çıkmıştı. “Vali Bey Duruyor”, *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1924 (No:124), s.1

¹⁴⁵⁹ “Vali Bey Duruyor”, *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1924 (No:124), s.1

¹⁴⁶⁰ Necmeddin Sadak, “İstanbul'un Başına Gelenler!”, *Akşam*, 8 Eylül 1924 (No:2125), s.1

¹⁴⁶¹ Necmeddin Sadak, “Vali Hakkında Tahkikat Yapılmalıdır!”, *Akşam*, 9 Eylül 1924 (No:2126), s.1

¹⁴⁶² “Rezaletten Sonra”, *Akşam*, 10 Eylül 1924 (No:2127), s.1

göstermekteydi. Üstelik *Akşam* gazetesi, bazı yetkililerin “İstanbul’un geçirdiği tehlike, devletin şeref ve haysiyetine sürülen leke” hakkında Ankara’yı bilgilendirdiklerini, rapor verdiklerini ve manevra olarak adlandırılan uygulamanın aslında 3.5 saatlik bir “idare-i örfiye/sıkıyönetim” ilanı olduğunu ileri sürmüştü.

Akşam, ortaya attığı iddia ve görüşlerle Vali Raşid Bey’i bir hayli sıkıştırmıştı. Çünkü sıkıyönetim ilanı yetkisi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na göre yalnız TBMM’ye aitti¹⁴⁶³. Sonunda bu baskıların da etkisiyle, *Tevhid-i Efkar*’ın “içkinin bir kurbanı daha” başlığı ile çok içerek ne yaptığını bilmez hale geldiğini iddia ettiği Vali Raşid Bey, Dahiliye Vekaleti’nden gelen iki şifreli telgraf ile 10 Eylül’de işten el çektirilmiş ve yerine vekaleten Polis Müdürü Hüsnü Bey tayin edilmişti. Vali hakkında da Dahiliye Vekaleti Umuru İdare-i Vilayat Müdürü Mustafa Arif Bey aracılığı ile soruşturma açılmıştı. Mustafa Arif Bey, başta Raşid Bey olmak üzere ilgililerden hemen bilgi alarak ve bunları Dahiliye Vekaleti’ne aktararak işe başlamıştı¹⁴⁶⁴.

Mustafa Arif Bey, soruşturmayı başlattıktan sonra Raşid Bey’in mahkemeye sevki gündeme gelmişti. Bu durum, tatbikatın bir kıtale sebebiyet verecek şekilde olması, halkın heyecanlandırılmasıyla ortaya çıkabilecek bir durumun yaratacağı iktisadi ve siyasi kötü etkiler, tatbikat sırasında İstanbul valisinin psikolojik durumu ve bunun halkın hükümete güvenini sarsması ya da hükümetin itibarını etkilemesi, vatandaşın bireysel hürriyetinin sınırlandırılması gibi konuları tartışmaya açmıştı.

---

¹⁴⁶³ Dahiliye Vekaleti’nin, Vali’den halkın huzur ve sükunetiyle, hareket serbestisinin engellenmesinin nedenini sorduğu, manevra sırasında Vali’nin vur emri verdiği ancak asker ve jandarmanın bunu dinlemediği gibi söylentiler de çıkmıştı. Ayrıca gazetelere göre o gece İstanbul Valisi Taksim Bahçesi’nde bir gösteriden çıkmış ve “*Hürriyet-i Abidiye Tepesi*”nde Refet Paşa’yı Mahmut Şevket Paşa’nın kabrine dayanmış bir şekilde dalgın dalgın dururken görmüştü. Bu görüntü Vali’yi üzmüş ve böyle garip davranmaya itmmişti. Ancak Raşid Bey, özellikle *Akşam*’ın yazılarını reddetmiş, yazılanların bazıları hakkında da bilgisi olmadığını söylemişti. “Rezaletten Sonra”, *Akşam*, 10 Eylül 1924 (No:2127), s.1; “Manevra İçin Meclisin Müsaadesi Lazım mıydı?”, *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1924 (No:124), s.2. Valinin sıkıyönetim ilan edip edemeyeceği konusu, TBMM’deki Manevra Meselesi tartışmaları sırasında Rauf Bey tarafından gündeme getirilmişti. **TBMM ZC**, C.10, I:3, 6.11.1340, s.103.

¹⁴⁶⁴ *Cumhuriyet*’te İdare-i Mahalliye-i Vilayat Müdürü şeklinde yazılmıştı. “İçkinin Bir Kurbanı Daha”, *Tevhid-i Efkar*, 11 Eylül 1924 (No:4182-1154), s.1-2; “Vali Raşid Beye İşden El Çekdirildi”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1924 (No:125), s.1-2; “Vali Hakkında Tahkikat”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1924 (No:125), s.2. Dahiliye Vekili Recep Bey gelişmeleri yakından takip ettiklerini, kendisinin bu tatbikattan haberdar olmadığını ve 7 Eylül Pazar günü görevli olarak İdare-i Umumiye-i Vilayat Müdürü Mustafa Arif Beyi yolladığını söyleyecekti. İlk gelen raporlarda yolsuzluk tespit edildiğini de açıklayacaktı. “Mahud Manevra ve Valinin Azli-Dahiliye Vekilinin Beyanatı”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1924 (No:125), s.3; “Valinin Tebdili Hakkında Dahiliye Vekilinin Beyanatı”, *Tevhid-i Efkar*, 11 Eylül 1924 (No:4182-1154), s.4

Kamuoyunun tartışmalı gündemi sürerken alélacele Ankara'ya çağrılan Raşid Bey, 11 Eylül sabahı İstanbul'dan ayrılacaktı¹⁴⁶⁵. Bir gün önce de azli yönünde kararname çıkartılmıştı¹⁴⁶⁶. Manevra Olayını soruşturan ve Vali Raşid Bey hakkındaki incelemesini tamamlayan Umur-u İdare-i Vilayat Müdürü Mustafa Arif Bey ise 12 Eylül günü Ankara'ya dönecekti¹⁴⁶⁷.

İstanbul'da vali değışikliği ve bu değışiklik sırasında *Cumhuriyet*'in tavrı, İstanbul basınındaki Ankara ile İstanbul taraftarı yayın organlarının çekışmelerini canlandırmış hatta karşılıklı atışmalara dönüşmüştü. *Tanin*, *Cumhuriyet*'in tavrını dikkat ve merak uyandırır nitelikte ele alarak, bunu gazetenin “*zengin Ermeniler meselesindeki*” hıncına bağlamıştı. Fakat Dahiliye Vekaleti'nin valiyi görevden alması *Tanin* cephesinde şaşkınlık yaratmış; bu gelişmeyi Yunus Nadi, kendisinin “*hak ve hakikat*” üzerinden gittiğinin görülmemesi şeklinde yorumlamıştı. *Vakit*'den Asım Bey ise “*Yalnız vaziyetde şayan-ı dikkat olan nokta Hükümete karşı efkar-ı umumiyede iki kutub gibi telakki edilen Tanin ile Cumhuriyet'in Raşid Bey'i mesul etmekde müttefik kalmasıdır*” cümlesi ile bu atışmalar içinde basındaki bölünmüşlük kadar uzlaşma noktası üzerinde de dolaylı bir şekilde durmuş oluyordu. Yunus Nadi de bu cümleden hareket ederek basındaki muhalefeti ve her şeye rağmen muhalefet olmayı irdelemişti. O, böyle anlamsız, içi boş, biraz da çabuk tavır değıştirerek dürüst olmayan muhalefet cephesine Ahmet Emin'in *Vatan*'ını oturtarak, *Cumhuriyet*'in doğruya doğru eğriye eğri yaklaştığının altını çizmiş ve geçmişte prensipsiz bir muhalefet örneğinin “*Ali Kemal ile ölüp gitmiş olmasını temenni*” ettikleri vurgusunu öne çıkarmıştı¹⁴⁶⁸.

---

¹⁴⁶⁵ “Sabık Vali Taht-ı Muhakemeye mi Alınacak?”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1924 (No:126), s.2. Bkz.: Ek 15

¹⁴⁶⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.42.19; “Raşid Beyin Azli Kararı Çıktı”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1924 (No:126), s.3. 24 Eylül'de Raşid Beye görev verilebileceği hakkında bir kararname daha çıkmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.45.14

¹⁴⁶⁷ “Raşid Bey Hakkındaki Tahkikat Bitdi”, **Tevhid-i Efkar**, 12 Eylül 1924 (No:4183-1155), s.1-2; “Vali Hakkındaki Tahkikat”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.2. *Tevhid-i Efkar*, ilgililerin beyanatlarına yer vermişti.

¹⁴⁶⁸ Yunus Nadi, “Muvafakat ve Muhalefet”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1924 (No:126), s.1. Yunus Nadi'nin gözünden Ankara'ya muhalif olan basına göre Türkiye'de kurtuluşu ve yeni yapılanmayı gerçekleştiren kadroların -eksiklikleri ve hatalarının bulunması doğal olmakla birlikte- olumlu, sağlıklı ve iyi yaptıkları bir iş yoktu. Muhalif kesimin bakış açısıyla Milli Mücadele'nin başarısı, Lozan Barış Antlaşması'nın olumlu sonuçları hep “*Mehmetçğin*” omuzlarında yükselmişti. Yunus Nadi ise bunları köylü çocuğundan kumandanına kadar Türk milletinin malı olarak değerlendirmekte ve millete mal etmektedir. Bunların yanında Yunus Nadi, muhalif basının yazarlarını “*tamamen hayali insanlar*” olarak tanımlamış, memleket ve milleti tanımadıklarını hatta İstanbul ile sınırlı olduklarının bile söylenemeyeceğini çünkü

Ankara-İstanbul ilişkileri açısından manevra olayının değerlendirmesini yapan isimlerden biri de Yakup Kadri idi. O “...*İlahi Raşid Bey! Durub dururken fincancı katırlarını ürkütecek ne vardı? ... İlk andan beri her işin yoluna girmiş gibiydi... Arkadaşların sana bakarak ‘ne mesud bir adam’ diyorlardı. Adı hiç anılmıyor...*” ve benzeri ifadelerle İstanbul’u temsil eden basın gibi dinamiklerin Raşid Bey ile uğraşmadıklarını, bir ölçüde şehir ile vali arasında bir uyumun oluştuğunu ve İstanbul’un Ankara’nın valisini kabullendiğini aktarmıştı. Yakup Kadri, İstanbul’da manevra adı altında valinin, kendini ve gücünü gösterme çabasının kendi sonunu getirdiğini çeşitli tarihsel verilerle benzeştirerek sunmuştu. Yazar, İstanbul’a karşı birkaç saatlik güç denemesiyle şehrin altından girilip üstünden çıktığını, padişahların bile bu gibi işler sırasında “*tebdil-i kıyafet*”le hareket ettiklerini, Raşid Bey’in ise buna bile lüzum görmediğini dolayısıyla kendi sonunu kendisinin getirdiğini alaycı bir üslupla yorumlayacaktı. Yakup Kadri, valinin davranışı kadar kendi üslubuyla İstanbul’u da eleştirmekten geri kalmayacak ifadeler kullanmaya özen göstermişti¹⁴⁶⁹.

Dahiliye Vekili Recep Bey ise konu hakkındaki demecinde Raşid Bey’i Dünya Savaşı yıllarından beri tanıdığını ve İstanbul’daki çalışmalarıyla da takdirini kazandığını fakat yaşanan tatsız gelişmelerden dolayı kendisini büyük bir vilayetin başından almaya mecbur kaldığını söyleyecekti. Bununla birlikte manevradan haberdar olup olmadığı sorulduğunda ise pek isteyerek olmasa da yine önemli bir açıklamada bulunmuştu. Recep Bey’in açıklamasına göre, kendisi İstanbul’a geldiğinde zabıta güçlerini teftiş etmiş, bazı eksikliklerin yanında güvenlik güçlerinde bir parçalanmışlığın söz konusu olduğunu ve bu güçlerin birleştirilmesinin ciddi bir sorun durumunda bulunduğunu görmüştü. Ay tutulmasının yaşandığı gece (Husuf Gecesi) şehirde yoğun bir silah kullanımı gerçekleşmiş ve Recep Bey aradığı yetkilileri yerinde bulamamıştı. Bunun üzerine Recep Bey, valinin kolluk kuvvetlerinin sürekli hazır durumda olup olmadığının ve kuvvetleri birleştirme çalışmasının denenmesi teklifini kabul etmişti. Recep Bey ile Raşid Bey’in bu diyalogunda başka hiçbir detay üzerinde durulmamış; bunlar valinin takdirine bırakılmıştı. Bu bilgilendirme

---

İstanbul’u bile bilmediklerini ileri sürmüştü. Yunus Nadi, “Kafalarının İçinde!”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.1

¹⁴⁶⁹ Yakup Kadri, “Manevracı Vali”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.2

çerçevesinde Dahiliye Vekili, uygulamanın tartışılan şekliinden daha çok Vali Raşid Bey'in bir ihtilale karşı tatbikat yapıldığı gerekçesi üzerine oturtulan resmi yaklaşımını doğru bulmamış ve hatalı bir tutum olarak değerlendirmişti¹⁴⁷⁰.

Manevra olayı hemen kapanmayacaktı. Nitekim TBMM'nin açılışı ile birlikte siyasal ortam gerginleşmişti. Nitekim bu gergin ortam içinde Rauf Bey aracılığı ile TBMM'nin oturumuna Manevra Meselesi de taşınmıştı. Konunun değerlendirilmesi sırasında Rauf Bey'in "... vali tayin edildi, günün birinde bir manevra tatbikatı şeklinde şehir halkının mukaddes ve mahfuz olması icabeden hürriyetlerini ihlal ve tethiş siyaseti takip eden bir hadise vardı ve bu meyanda vur emri verildiği söyleniyor... bu arz ettiğim hürriyeti tahdit eder şekilde vur emrini verecek kadar ağır bir vaziyetin tenviri için hükümet tarafından vazih beyanatta bulunulmadı. Bugün vazih olan şey, İstanbul'da daima şüpheli ve her zaman kuvvetle ezilmeye müsait bir halin mevcudiyetidir" şeklindeki sözleri gündeme yine Ankara-İstanbul ikilemini sürükleyecekti. Zaten Meclis'teki tartışmalardan basına yansıyanlar içinde Ankara-İstanbul çelişmesini yansıtan örnekler dikkat çekiyordu¹⁴⁷¹.

Recep Bey, Rauf Bey'in eleştirilerini aynı oturumda cevaplandırmıştı. Recep Bey, oldukça sert olan konuşmasında muhalif isimlerin çıkardıkları İstanbul-Ankara/Anadolu ikiliği üzerinde durmuştu. O'nun konuşmasında "Efendiler! Zannedirimki ne Ankara'da, ne İstanbul'da ve ne de Anadolu'nun hiçbir yerinde hiçbir köşesinde tedhiş siyaseti yapılacağına yapılmış olacağına veya yapılması muhtemel olduğuna kail olan Rauf Beyin şahsından başka kimse yoktur... Son zamanlarda bir İstanbul'da Anadolu davası çıkardılar... İstanbul meselesi çıkardılar. Yani ikilik çıkardılar... Ben İstanbul'a gittiğim zaman İstanbul hakkında ne düşünüyorsunuz diye sordular. Cevap verdim, İstanbul Cumhuriyetin bir vilayetidir, Çorum Vilayeti ne ise odur dedim. Pekiye İstanbul'lu vatandaş hakkında ne düşünüyorsunuz dediler, Çemişkezek'li vatandaşlar ne ise onlar da öyle dedim... İstanbulluların tamamen benim gibi

---

¹⁴⁷⁰ Recep Bey, Raşid Bey'in ağır bir ceza aldığını ama bunun sürekli olmadığını, milletin yetmiş insanlarının kolay kaybedilmemesi gerektiğini ima ederek, İstanbul'un eski valisini bir ölçüde korumayı da ihmal etmemişti. "Dahiliye Vekili Recep Beyin İstanbul'daki Manevra Hakkında İzahatı", **Vatan**, 14 Eylül 1924 (No:512), s.1; "Recep Beyin Manevra Hadisesi Hakkında Beyanatı", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.3

¹⁴⁷¹ Rauf Beyin sözleri içinde şehrinin seçilmesi-atanması meselesi ilgili ifadeler de vardı. **TBMM ZC**, C.10, I:3, 6.11.1340, s.103

düşündüğüne eminim... ” gibi Ankara-İstanbul çelişkisinin değerlendirilmesini sağlayacak ifadeler bulunmakta idi¹⁴⁷².

Sonuçta Raşid Bey dönemi, yaşanan Manevra Olayı nedeniyle hem siyasal hem de basın düzleminde Ankara-İstanbul ikileminin gündemi işgal ettiği bir süreç olmuştu. Bu dönemde gündemi belirleyen Ankara-İstanbul çelişkisi aynı zamanda siyasal platformda ama özellikle basın düzleminde temel tartışma ve çatışma kaynağı niteliğine de sahipti.

c) Süleyman Sami Bey

Manevra Olayı'na bağlı olarak Raşid Bey'in görevden alınmasından sonra İstanbul Valiliği için ilk aşamada mülkiye müfettişlerinden Hacı Hüsnü Bey'in adı geçmişti¹⁴⁷³. Bununla birlikte bir süre bu makama hiçbir atama yapılmayacaktı¹⁴⁷⁴.

1924'ün sonbaharında, İstanbul'un valisiz geçirdiği bu günlerde, bölgenin gelişmeleri hakkında Vilayet'in basını bilgilendirme tarzı değiştirilmiş ve yeni bir uygulama yürürlüğe sokulmuştu. İstanbul gazetelerinin haberlerine göre söz konusu uygulama kapsamında artık basın açıklamalarını sadece Vali Vekili ve Polis Müdürü olarak Hüsnü Bey yapacaktı. Yine gazete sütunlarındaki haberler, bu konuda resmi dairelere bir bildirimde bulunulduğunun altını çiziyordu¹⁴⁷⁵. Aynı süreçte polis haberlerinin de Üçüncü Şube tarafından belirli saatlerde basına aktarılacağı açıklanmıştı¹⁴⁷⁶ ki aslında böyle değişikliklerin temelinde Dahiliye Vekaleti'nin bir tebliği yatıyordu. Vekalet, bir süre önce gazetecilere dairelerden bilgi verilmemesi hakkında

---

¹⁴⁷² Recep Bey de konuşmasında şehreminilerin atanması ya da seçilmesi konusuna değinmişti. **TBMM ZC**, C.10, I:3, 6.11.1340, s.105-112; “Büyük Millet Meclisi'nin Çok Heyecanlı ve Hükümetin Muvaffakiyetiyle Geçen Dünki İctima”, **Cumhuriyet**, 7 Teşrin-i Sani 1924 (No:180), s.3; “Dahiliye Vekili'nin Beyanatı'nın Metni”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrin-i Sani 1924 (No:181), s.1

¹⁴⁷³ “Yeni İstanbul Valisi”, **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1924 (No:136), s.2

¹⁴⁷⁴ “İstanbul Valiliğine Kimse Tayin Edilmemiştir”, **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1924 (No:143), s.3

¹⁴⁷⁵ “Yalnız Vali Bey Haber Verecek”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Evvel 1924 (No:152), s.3. 1924 sonlarında İstanbul Posta Baş Müdüriyeti çeşitli suistimal nitelikli haberlerle gündeme çok gelmişti. Bu ortamda Posta ve Telgraf Müdüriyeti-i Umumiyesi, İstanbul Baş Müdüriyeti'ne Dahiliye Vekili'nin gazetecilere bilgi verilmemesi talimatını hatırlatarak, basına bilgi verme ve tezkib etme yetkileri olmadığı üzerinde durmuştu. Aynı dönemde, Baş Müdüriyet üç gazeteye dava açmıştı. “Posta Müdüriyeti-i Umumiyesi ve Gazeteler”, **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:204), s.2

¹⁴⁷⁶ “Polis Haberleri ve Gazeteciler”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Evvel 1924 (No:153), s.2

İstanbul Vilayeti'ne bir genelge göndermiş ve bu genelge Vali Vekili ve Polis Müdürü Hüsnü Bey tarafından 14 Ekim'de bütün dairelere aktarılmıştı. Üstelik genelge okunduktan sonra tüm daire memurlarınca imzalanmıştı. Genelgenin aksine, bilgi veren memurların azledileceği ayrıca bildirilmişti¹⁴⁷⁷. Söz konusu genelgeye, birkaç gün sonra İstanbul'a özel bir ek yapılmıştı ki buna göre yalnız İstanbul Polis Müdürü ile daire müdürlerinin bulunmaması halinde resmen onlara vekalet eden kişi, zabıta soruşturmaları ya da bitmiş olaylar hakkında (oluş tarzını da kapsayacak şekilde) hiç bir detaya girmeden basına bilgi verecekti¹⁴⁷⁸.

Manevra Olayı üstüne gelen bu genelge meselesi basında doğal olarak tartışmalara yol açmıştı. Bazı gazeteler bu genelgenin gizliliği üzerinde durmuşlardı. Böyle spekülasyonlar üzerine *Cumhuriyet*, 8 maddelik genelgeyi yayınlanacaktı¹⁴⁷⁹. Dahiliye Vekili Recep Bey de bu konuda *Hakimiyet-i Milliye*'ye açıklama yapmak zorunda kalmış; basının bu konudaki tavrını anlamadığını her memurun dilediği gibi yetkisiz açıklamalarının idarede anarşiye yol açacağını anlatmıştı. Bundan dolayı basınla temas hakkının vilayetlere ve İstanbul için Polis Müdürü'ne (yoksa vekiline) ait olduğunu; böylece yanlış haberlerin önlenebileceğini savunmuştu. Tüm bunlara rağmen bilgi sızacağı iddialarına karşı verdiği cevapta öyle memurların "*peşini bırakmayub*" cezalandıracaklarını aksi halde böyle davranışların toplumsal boyutta zararları olacağını ve bu önlemlerden "*hükümet binasının her kapusundan ve her penceresinden havadis sızdırmak sühuletine*" alışanların zorluk yaşacağını söylemişti¹⁴⁸⁰.

Genelge meselesi henüz kapanmadan, Ekim ortalarında Hüsnü Bey'in Polis Müdürlüğü'nden istifa ettiği söylentileri ortaya çıkmış ve bu söylentiler

---

¹⁴⁷⁷ "Gazetecilerle Temas Memnu", *Cumhuriyet*, 15 Teşrin-i Evvel 1924 (No:158), s.5

¹⁴⁷⁸ "Matbuat Hakkındaki Tamime İlave", *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Evvel 1924 (No:172), s.6

¹⁴⁷⁹ "Mahrem Tamim mi?", *Cumhuriyet*, 28 Teşrin-i Evvel 1924 (No:171), s.2

¹⁴⁸⁰ "Dahiliye Vekilimiz İle Mülakatımız", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Teşrin-i Evvel 1924 (No:1257), s.1; "Suikasdın Aslı", *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Evvel 1924 (No:172), s.1. Polis Müdüriyeti, 17 Aralık 1924'te sadece saat 15.30-17.00 aralığında zabıta haberlerinin basına verilebileceğini bildirmişti. Gazetecilerin Polis Müdüriyeti koridorlarında dolaşması da yasaklanmıştı. Bu uygulama haberlerin kamuoyundan saklanması olarak yorumlanmış ve tepkiye yol açmıştı. "Gazetecilere Karşı Manasız Takayyüdat", *Cumhuriyet*, 18 Kanun-ı Evvel 1924 (No:221), s.2. Bunun üzerine 18 Aralık'ta Polis Müdüriyeti basına sabahları 10.30-12.00, akşamları 15.00-16.30 aralığında bilgi alabileceklerini açıklamıştı ki bu memnuniyet yaratmıştı. "Polis Müdüriyeti ve Gazeteciler", *Cumhuriyet*, 19 Kanun-ı Evvel 1924 (No:222), s.4

gazete sütunlarına yansımıştı¹⁴⁸¹. Hüsnü Bey'in bu söylentileri yalanladığı¹⁴⁸² sıralarda bu görev için Reşat Bey'e teklif götürüldüğü ancak bu teklifi kendisinin kabul etmediği haberleri ortaya çıkmıştı. O dönemde bir yandan İstanbul'un valisinin kim olacağı tartışılıyor hatta bir yandan da çeşitli isimler ortaya atılıyordu¹⁴⁸³. Nitekim yine Ekim ayında *Cumhuriyet*'e göre İstanbul Valiliği için adı geçenler arasına Biga Belediye Reisi İsmail Hakkı da katılmıştı ki bu söylenti de yalanlanacaktı. Bu arada Süleyman Sami Bey adı ön plana çıkmış¹⁴⁸⁴ fakat yine kesin atama bir süre yapılmamıştı¹⁴⁸⁵.

Heyet-i Vekile, Kasım başlarında İstanbul valiliğine Süleyman Beyi tayin etmiş ve bu karar onay için Reis-i Cumhur'a gönderilmişti¹⁴⁸⁶. Vali Muavinliği'ne, İstanbul Polis Müdürü ve Vali Vekili Hüsnü Bey atanmıştı. Polis Müdürlüğü'nü ise vekaleten Birinci Şube Müdürü İsmail Hakkı Bey üstlenecekti¹⁴⁸⁷. Atama ile ilgili emir, 5 Kasım 1924'te İstanbul Vilayeti'ne tebliğ edilmişti¹⁴⁸⁸. 10 Kasım'a gelindiğinde Reis-i Cumhur İstanbul valisi ile muavininin tayinini onaylamıştı¹⁴⁸⁹.

İstanbul valiliğine atamanın kesin şeklini aldığı 1924 Kasım ortalarında, Mustafa Kemal Paşa tarafından Çankaya'da kabul edilen Süleyman Bey'in artık şehre gelmesi bekleniyordu¹⁴⁹⁰ ki yeni vali, İstanbul'da onu karşılama

---

¹⁴⁸¹ "Polis Müdürlüğü", *Cumhuriyet*, 17 Teşrin-i Evvel 1924 (No:160), s.1

¹⁴⁸² "Polis Müdürü Çekilmiyor", *Cumhuriyet*, 18 Teşrin-i Evvel 1924 (No:161), s.4

¹⁴⁸³ *Cumhuriyet*, Hafız Reşat Bey şeklinde aktarmıştı. "İstanbul Valiliği", *Cumhuriyet*, 17 Teşrin-i Evvel 1924 (No:160), s.3; "Vali ve Polis Müdürü", *Cumhuriyet*, 22 Teşrin-i Evvel 1924 (No:165), s.3

¹⁴⁸⁴ Süleyman Bey 1921(1337)'de Kastamonu Vali Vekilliği'nden Bitlis'e sonra Elazığ Vilayeti'ne tayin edilmiş, 1923'te azledildikten sonra görev kabul etmemişti. "İstanbul Valiliği", *Cumhuriyet*, 20 Teşrin-i Evvel 1924 (No:163), s.3

¹⁴⁸⁵ "İstanbul Valiliği Tayin Emri Çıkmadı", *Cumhuriyet*, 21 Teşrin-i Evvel 1924 (No:164), s.3; "Vali ve Polis Müdürü", *Cumhuriyet*, 22 Teşrin-i Evvel 1924 (No:165), s.3. Süleyman Sami Bey'in de Biga Belediye Reisi olması bu manşetin hatalı olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁴⁸⁶ Süleyman Sami Bey, Biga Belediye Reisi idi. Daha önce Kars Valiliğine atanmış fakat gitmemişti. "İstanbul Valiliğine Süleyman Sami Bey Tayin Edildi", *Cumhuriyet*, 4 Teşrin-i Sani 1924 (No:177), s.3. Süleyman Sami Bey, 2 Kasım 1924 tarihli kararname ile atanmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.53.2

¹⁴⁸⁷ "Polis Müdüriyeti Vezaiifi", *Cumhuriyet*, 13 Teşrin-i Sani 1924 (No:186), s.3. Vali Muavinliği'ne yapılan atamanın 17 Kasım'da Vilayet'e tebliğ edildiği basında çıkmıştı. "Vali Vekili Hüsnü Bey", *Cumhuriyet*, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:191), s.2. Daha sonra Dahiliye Vekaleti'nin 26 Kasım'da Vilayete tebliğ ettiğine yer verilmişti. "Vali Muavinliği ve Polis Müdüriyeti", *Cumhuriyet*, 27 Teşrin-i Sani 1924 (No:200), s.2

¹⁴⁸⁸ "Yeni İstanbul Valisi", *Cumhuriyet*, 6 Teşrin-i Sani 1924 (No:179), s.2

¹⁴⁸⁹ "İstanbul Valisi", *Cumhuriyet*, 11 Teşrin-i Sani 1924 (No:184), s.3. *Cumhuriyet*, tayin emrinin Reis-i Cumhur'un onayına sunulduğunu ve 15 Kasım'da Vilayete bildirildiğini yazacaktı. "Valimiz Geliyor", *Cumhuriyet*, 16 Teşrin-i Sani 1924 (No:189), s.1

¹⁴⁹⁰ "Yeni Valimiz", *Cumhuriyet*, 16 Teşrin-i Sani 1924 (No:189), s.1

hazırlıklarının başlatıldığı 16 Kasım'da Ankara'dan yola çıkmıştı¹⁴⁹¹. Vali Süleyman Bey, 17 Kasım 1924'te İstanbul'a ulaştığında Hariciye Murahhası Nusret, Şehremini Emin Bey ve diğer yetkililerce karşılanmıştı.

Süleyman Bey ilk basın açıklamalarında asayiş sorunları ile uğraşacağını ve vilayet memurlarından görevlerini yapanların mevkilerinden emin olmaları gerektiğini söylemişti¹⁴⁹². Zaten tebrikleri kabul ettiği 18 Kasım günü tüm memurların yasal çerçevede görevlerini gerektiği gibi yerine getirmelerini temenni eden bir genelge yayınlıyacaktı¹⁴⁹³. Bu arada 16 Kasım 1924'te Dahiliye Vekaleti'nden İstanbul Vilayeti'ne gelen bir genelgede, daire reisleri, denetleme yapmadıklarından memurların görevlerini gerektiği gibi yerine getirmedikleri konusunda uyarılmışlardı. Genelgede, ortaya çıkacak yolsuzluklar halinde sorumluların cezalandırılacakları da belirtilmişti¹⁴⁹⁴.

Bu atmosfer içinde Süleyman Bey, göreve başlamasının ardından dairelerdeki disiplin ile ilgilenmeye başlamış ve teftişlere ağırlık vermişti¹⁴⁹⁵. Yine aynı günlerde, İstanbul'a geldiğinde yaptığı açıklamaya uygun bir biçimde, şehirdeki asayişe yönelik 14 maddelik bir emirler bütünü ile polisin çerçevesini çizmişti. O dönemde gündeme gelen konular arasında karakol teftişleri de vardı¹⁴⁹⁶. Aralık ortalarına doğru İstanbul'daki birçok merkez memuru ile bazı başkomiserlerin yerleri değiştirilmişti¹⁴⁹⁷.

Süleyman Bey'in valilik döneminin başlarında yaşanan önemli gelişmelerden biri İsmet Paşa'nın dinlenmek amacıyla şehre gelmesiydi. 29

---

¹⁴⁹¹ "İstanbul Valisi", **Cumhuriyet**, 17 Teşrin-i Sani 1924 (No:190), s.3

¹⁴⁹² *Cumhuriyet*'in özgeçmişini yayınladığı Süleyman Sami Bey, 1319'da Mülkiye'den mezun olmuştu. Kosova Vilayeti maiyet memurluğundan sonra Kosova'nın Karaşin kazasına kaymakam atanmıştı. Edirne'nin geri alınışının ardından Uzukköprü kaymakamlığı yapmıştı. Sonra Lazistan Mutasarrıflığı'na atanmıştı. Milli Mücadele yıllarında mülkiye müfettişliği, Kastamonu Vali Vekilliği, Bitlis ve Mamuratülaziz valiliklerinde bulunmuştu. Kars'a tayin edildiğinde gitmemiş Çanakkale'de çiftçilik yapmıştı. En son Biga Belediye Başkanlığı'nda bulunmuştu. "İstanbul Valisi Dün Şehrimize Geldi", **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:191), s.1-2

¹⁴⁹³ "Yeni Valinin Tamimi", **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Sani 1924 (No:192), s.2; "Vali Beye Tebrikat", **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Sani 1924 (No:192), s.2

¹⁴⁹⁴ "Devair Rüseasına Bir İhtar", **Cumhuriyet**, 17 Teşrin-i Sani 1924 (No:190), s.2

¹⁴⁹⁵ "Vazifelerine Devam Etmeyen Memurlar", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:204), s.3

¹⁴⁹⁶ "Polisde Faaliyet", **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Evvel 1924 (No:205), s.2. Vali bu genelgeyi tekzip etmişti. Fakat bazı şubelere de gönderildiği biliniyordu. "Polis Talimatnamesi Merkezlere Gönderildi", **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1924 (No:206), s.2

¹⁴⁹⁷ "Birçok Merkez Memurları Değişti", **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.4. Süleyman Sami Bey, Beyoğlu'ndaki eğlence mahallerinde garsonların Türkçe bilmediklerini ve hesap pusulalarını Türkçe düzenlemediklerini öğrenince bununla ilgili önlemler almaya karar vermişti. "Türkiye'de Türkçe", **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Sani 1925 (No:249), s.3

Aralık'ta Vilayet adına Mektupçu Ziya Bey, İsmet Paşa'yı ziyaret ederek, bir isteği olup olmadığını sormuştu¹⁴⁹⁸. 5 Ocak 1924'te İsmet Paşa'yı Vali Süleyman Bey ve Talebe Birliği temsilcileri ziyaret etmişlerdi¹⁴⁹⁹. 6 Ocak 1925'te ise İstanbul Meclis-i Umumi-i Vilayeti, İsmet Paşa'nın hatırını sormak için bir heyet gönderme kararı almış¹⁵⁰⁰ ve 5 kişilik heyetin ziyareti ayın ortalarına doğru gerçekleşmişti¹⁵⁰¹.

Süleyman Bey'in İstanbul'daki görevi, ilk aylarını tamamlarken 11 Ocak 1925 tarihinde Ankara Valiliği'ne Kırşehir Valisi Atıf Bey tayin atanmıştı¹⁵⁰². Atıf Bey, görevine başlamasından 9 ay sonra çalışmaları ile övgü kazanmış hatta kendisine takdirname verilmesi gündeme gelmişti¹⁵⁰³. Böylece 1924'ün sonları ile 1925 başlarında Ankara-İstanbul ikileminin iki ucu, uzun soluklu iki yönetici bulmuş olacaktı. Fakat Süleyman Bey'in çizgisi, Atıf Bey'e göre biraz daha çelişkili olacaktı. O'nun döneminin en ilginç gelişmelerinden biri sinemalar konusunda Vilayet ile Şehremaneti arasındaki sürtüşme idi. Vali Bey, Şehremini Emin Bey'in sinema ve tiyatroların erken kapanması konusundaki tutum ve uygulamasına karşı çıkmış; üstelik Şehremini'nin böyle bir yetkisi olmadığını ileri sürerek Hükümet'e müracaat etmişti.

Ankara'nın İstanbul'a atadığı iki yetkilinin yani İstanbul'daki bazı kesimlerin bakış açısıyla Ankara'nın valisi ile yine Ankara'nın şehremininin çekişmesi ortaya çıkınca, konu ile ilgili olarak İstanbul Mintıkası Mülkiye

---

¹⁴⁹⁸ “İsmet Paşa Hazretleri”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Evvel 1924 (No:233), s.3

¹⁴⁹⁹ “Vali Beyin İsmet Paşa'yı Ziyareti”-“İsmet Paşa ve Talebe Birliği”, **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Sani 1925 (No:240), s.2

¹⁵⁰⁰ “Meclis-i Umumi-i Vilayetde”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Sani 1925 (No:241), s.4. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin 7 Ocak 1925 toplantısında Ali Rıza Bey “*Heyet-i Umumiye kararıyla İsmet Paşa hazretlerini Sadeddin Ferid Beyle beraber ziyaret etdik. Paşa hazretleri pek mütehasis oldular ve ihtiramınının tebliğine bendenizi memur buyurdular*” diyerek belediye cephesinin ziyaretini değerlendirmişti. O günlerde Kadınlar Birliği de İsmet Paşa'yı ziyaret etmişti. “Cemiyet-i Belediye'de”-“Kadın Birliği ve İsmet Paşa”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Sani 1925 (No:242), s.2. 13 Ocak 1925'te Matbuat Cemiyeti ve İstanbul basını adına ziyarete gelen bir grup İsmet Paşa tarafından kabul edilmişti. “İsmet Paşa Nezdinde”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Sani 1925 (No:248), s.1

¹⁵⁰¹ “İsmet Paşa'yı Vilayet Namına Ziyaret”, **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Sani 1925 (No:247), s.3

¹⁵⁰² Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923**, C.III, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995, s.637; “Becayış Edilen Valiler”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Sani 1925 (No:249), s.3. Onun görevine başladığı Şubat başlarında Ankara Vilayet-i Meclis-i Umumisi çalışmalarını tamamlamıştı. “Yeni Ankara Valisi”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1925 (No:270), s.3

¹⁵⁰³ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:194.330.12. Ankara Valisi hakkında 7 Ocak 1926 günü Siverek mebusu Kadri Bey “*Kavanini mevzuaya riayet etmeyen Ankara Valisi Atıf Bey hakkında ne yapıldığına*” dair soru önergesi vermiş ve bu önerge Dahiliye Vekaleti'ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.26, I:115, 7.6.1926, s.145,148; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:8.45.25

Müfettişi Naci Bey harekete geçirilecekti¹⁵⁰⁴. O günlerde Dahiliye Vekili Recep Bey, mülkiye müfettişlerinin vali tarafından görevlendirildiğini açıklamıştı¹⁵⁰⁵. Öte yandan aynı sıralarda İstanbul Valisi, Vekalet'e konunun yeni aktarıldığı için bir cevap alınmadığını, ayrıca bu konudaki yetkilerinin kanunda açık olduğunu belirtmişti¹⁵⁰⁶. Meselenin gittikçe yayılması üzerine Şehremini Emin Bey, müfettiş ile görüşerek bu uygulamanın dayanaklarını ortaya koymaya çalışmış¹⁵⁰⁷ fakat sonuçta Vali Süleyman Bey haksız çıkmamıştı. Zaten Dahiliye Vekaleti konuyu inceledikten sonra bu meselede Vilayet'i haklı bulacaktı.

Bu gelişmeler Vilayet-Şehremaneti ihtilafı olarak değerlendirilmiş ve Emin Bey'in istifası hakkında söylentileri ortaya çıkarmıştı. Oysa Süleyman Bey ile Emin Bey -bir görüşme yaptıktan sonra- anlaşmazlık iddialarını reddetmişlerdi¹⁵⁰⁸. İlginçtir, tüm bunlara rağmen mesele tam olarak kapanmamıştı. Mart 1925 sonlarında Emin Bey'in Ramazan akşamlarında sinema ve tiyatroların 1.30'a kadar açık kalabilmelerini uygun bulmasıyla mesele yumuşamış görünmüştü¹⁵⁰⁹. Fakat birkaç gün sonra belediye görevlilerinin buraları 11.30'da kapatmaları tekrar gerginlik çıkarmıştı¹⁵¹⁰.

---

¹⁵⁰⁴ “Vali Beyin Beyanati”, **Cumhuriyet**, 6 Kanun-ı Sani 1925 (No:240), s.2 ; “Cemiyet-i Belediye’de Gürültüler Olacak Galibal”, **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Sani 1925 (No:241), s.2; “Tiyatroların Erken Tatili Meselesi”, **Cumhuriyet**, 8 Kanun-ı Sani 1925 (No:242), s.1; “Tiyatro ve Sinemalar Meselesi Henüz Hal Edilmedi”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Sani 1925 (No:243), s.2

¹⁵⁰⁵ “Dahiliye Vekili Cemil Beyin Mühim Beyanati”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Sani 1925 (No:245), s.3. Müfettişlerin incelemeleri Şubat sonlarına kadar sürmüştü. İncelemenin uzamasını Vali Bey kararın değişeceğinin işareti olarak görmüştü. “Sinema ve Tiyatrolar”, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1925 (No:287), s.2

¹⁵⁰⁶ Azledileceği hakkındaki basın haberlerine sert tepki gösteren vali, basına ciddi hareket etmekle sorumlu olduklarını hatırlatmıştı. “Vali Beyin Beyanati”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Sani 1925 (No:245), s.4

¹⁵⁰⁷ Emin Bey, bir ikinci görüşmeyi daha yapacağını böylece aralarında bir anlaşmazlık olup olmadığını anlayacağını açıklamıştı. “Sinemaların Erkenden Tatili ve Şehreminileri”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Sani 1925 (No:245), s.2

¹⁵⁰⁸ “Tiyatroların Tatili”, **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Sani 1925 (No:246), s.1; “Odun ve Kömüre Narh Vaz Edildi”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Sani 1925 (No:248), s.2. Birkaç gün sonra Hükümet Konağı önündeki parmaklıkları Şehremaneti'nin kaldırmak istemesinden dolayı yeni bir kriz çıktığı basına yansımıştı. Fakat yine anlaşmazlık olduğu Vali Bey tarafından doğrulanmayacaktı. “Hükümet Konağının Parmaklıkları”, **Cumhuriyet**, 20 Kanun-ı Sani 1925 (No:254), s.2. Şehremini de görüşmelerin sürdüğünü bir anlaşmazlık olmadığını açıklamıştı. “Üsküdar'ın Müstakbel Planı Tesbit Edildi”, **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.4. Vali, parmaklıkların yıkılmasına gerek olmadığını Şehremanetine yazmıştı. “Vilayet Parmaklığı Meselesi”, **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Sani 1925 (No:257), s.2. Ancak 1926 Ekim'inde parmaklıkların kaldırılmasından vazgeçilmişti. “Vilayet Konağı'nın Önündeki Parmaklıklar”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Evvel 1926 (No:883), s.2

¹⁵⁰⁹ “Suya Sabuna Dokunmadan”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1925 (No:322), s.2

¹⁵¹⁰ “Onbir Buçukta mı, Bir Buçukta mı?”, **Cumhuriyet**, 31 Mart 1925 (No:324), s.3

Sonunda 9 Mayıs günü Şehremaneti sinema ve tiyatroların 12.30'a kadar açık kalabileceklerini bildirecekti¹⁵¹¹.

Görevi sırasında zaman zaman denetimler yapan İstanbul Valisi Süleyman Bey, 1926 Eylül başında Şile'ye teftiş gezisi gerçekleştirmişti. Bu gezi sırasında bazı Laz ve Çerkez köylerinde erkeklerin kahvede oturup kadınların tarlalarda çalıştıklarını görünce, erkeklerin de kadınlarla beraber çalışmalarını emretmişti ki bu devrimin ruhunun küçük bir yansıması olarak değerlendirilebilecek nitelikte bir uygulama idi. *Cumhuriyet* gazetesi de "Aferin Valimize" başlığı ile bunu yansıtmaya çalışmıştı¹⁵¹².

Süleyman Bey, Dahiliye Vekaleti'nin daveti üzerine 1926 Aralık başlarında Ankara'ya gitmişti. Bu yolculuğun temel sebeplerinden biri vilayet bütçesinin açığı idi ki açık 700.000 lira kadardı¹⁵¹³. Valinin Ankara'ya gidiş sebebi daha önce vilayete ait olan ve şehremanetine geçen musakkafat hissesinden birkaç yüzbin liranın ilk tedrisata muavenet faslından tekrar vilayete döndürülmesi ile ilgili olduğu şeklinde yorumlanmıştı. Öte yandan Vali Bey, Ankara'dan döndükten sonra gazete muhabirinin "İstanbul'un Gazi Mustafa Kemal namıyla tevsimi hakkındaki mütalaanız nedir?" sorusuna "Şüphesiz çok iyidir" cevabını vermişti¹⁵¹⁴.

1927 Mayıs'ında İstanbul Vali Muavinliği'ne Kozan eski valisi Tahsin Bey'in atanmasının kararlaştırıldığı haberleri basında çıkmıştı¹⁵¹⁵. İstanbul'un yeni valisi ise yılın sonlarına doğru belli olacaktı. Nitekim TBMM'de 22 Aralık 1927 tarihinde İstanbul Valiliği'ne tayin edilen Diyarbakir Mebusu Mithat Bey'in (Ahmet Mithat Kalabalık) mebusluktan istifanamesi gelmiş ve

---

¹⁵¹¹ "Sinemalar Oniki Buçuka Kadar Açık", *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1925 (No:361), s.3

¹⁵¹² "Aferin Valimize", *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1926 (No:836), s.3

¹⁵¹³ "Vilayet Bütçesi", *Cumhuriyet*, 6 Kanun-ı Evvel 1926 (No:926), s.2. 1925 yılı Vilayet Bütçesi, 7 Şubat günü Meclis-i Umumi-i Vilayet'te 1.836.750 lira olarak belirlenmişti. "Meclis-i Umumi-yi Vilayet", *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1925 (No:273), s.2. Meclis-i Umumi-i Vilayet, İstanbul için 1926 yılı olağan bütçesini 2.064.693 lira, olağanüstü bütçeyi ise 586.562 lira olarak kabul edecekti. Olağan harcama bütçesi ise 585.564 lira oranında öngörülmüştü. Vilayet İktisat ve Umran Komisyonu tarafından İstanbul'da daimi bir sergi kurulması teklif edilmiş ve bunun için 1927 bütçesine ödenek konulacağı gerekçesiyle görüşmesi ertelenmişti. "Meclis-i Umumi, İctimalarına Nihayet Verdi", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1926 (No:630), s.4

¹⁵¹⁴ "Vali Bey Geldi", *Cumhuriyet*, 9 Kanun-ı Evvel 1926 (No:929), s.2. Vilayet ile Şehremaneti arasındaki alacak meselesi, Meclis-i Umumi-i Vilayet'in 23 Ocak 1927 toplantısında çözüm aranacak konular arasında idi. "Vilayet Meclisinde", *Cumhuriyet*, 24 Kanun-ı Sani 1927 (No:975), s.2

¹⁵¹⁵ "İstanbul Vali Muavinliği", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1927 (No:1087), s.2. Vali Muavini Hüseyin Hüsnü Bey, Şura-yı Devlet üyeliğine aday gösterilmişti. "Yeni İstanbul Vali Muavini", *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1927 (No:1091), s.2. Fakat kendisi Mayıs sonunda Müskirat Müdüriyet-i Umumiye Muavinliği'ne atanmıştı.

okunmuştu¹⁵¹⁶. Böylece Süleyman Sami Bey'in görevi tamamlanmıştı. O'nun valiliği sırasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ziyareti gerçekleşmişti. Dolayısıyla Süleyman Bey'in valiliği kendisinden öncekilerin dönemlerine göre Ankara-İstanbul ikileminin yumuşama sürecine denk düşmüştü.

2-Asayiş

Kurtuluş'un sağlanmasından sonra İstanbul'daki asayiş işleri, şehir tamamen boşaltılincaya kadar işgalci güçlerle alınan ortak kararlar çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştı. Bununla birlikte şehrin güvenliği Ankara hükümetine bağlanmıştı¹⁵¹⁷. Bundan sonra şehrin emniyet ve asayişinin sağlanması, Meclis de dahil olmak üzere farklı platformların gündemini işgal eden konulardan biri olacaktı.

Henüz sürecin başları kabul edilebilecek bir dönemde, 1923 Şubat sonlarında İstanbul'da Milli İdare'ye karşı memnunsuzluk olabileceği istihbaratı Ankara'ya ulaşmıştı¹⁵¹⁸ ki bu şehirdeki asayiş meselesinin önemi açısından değerlendirilebilecek nitelikte bir örnekti. Yine aynı dönemde, 14 Nisan 1923 tarihinde Kütahya Mebusu Cemil Bey'in (Yusuf Cemil Altay) Ankara'nın asayişine dair temenni takriri vermiş olması ilginçtir¹⁵¹⁹. Öte yandan 1923 Eylül sonlarında Halit Bey (Kastamonu mebusu) İstanbul'un ihmal edildiğini ileri sürmüştü. O'nun "*Bazı gazetelerde İstanbul'a anarşi isnad ediyorlar*" yaklaşımı karşısında Ali Fethi Bey "*Anadolu'daki Emniyet-i Umumiye teşkilatı -polis neferatı, komiseri ve saire- bindokuzyüz kişiden ibarettir ve İstanbul'un Emniyeti Umumiye teşkilatını aynen ipka ettik ki bu, üçbin üçyüz kişiye balığ olmaktadır. Şimdi yalnız İstanbul üçbin üçyüz polisle idare olunuyor*" diyecekti¹⁵²⁰. Buna rağmen Ekim sonlarına doğru *Vatan*, eski başkentte asayişsizliğin hüküm sürdüğünü yazıyordu. Gazete emniyetsizliğin neden kaynaklandığını "*polis kadrosu ihtiyaca gayri kafi olduğu ve mevcut memurlar da bir çok vezâifde istihdam edildiği*" şeklindeki yaklaşımla ortaya

---

¹⁵¹⁶ **TBMM ZC**, C.1, I:21, 22.12.1927, s.151; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.486.11

¹⁵¹⁷ Müttefik bir polis heyeti kurulması da kararlaştırılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.392.39; Akın, **a.g.e.**, s.267

¹⁵¹⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.395.7

¹⁵¹⁹ Bu önerge Dahiliye Vekaletine havale edilecekti. **TBMM ZC**, C.29, I:24, 14.4.1339, s.106

¹⁵²⁰ Halit Bey, İstanbul'a yönelik anarşi haberlerinin dış dünyada olumsuz etkiler bıraktığını ileri sürmüştü. **TBMM ZC**, C.2, I:26, 26.9.1339, s.315-317

koymuştu¹⁵²¹. İlerleyen tarihlerde, CHF'nin 1925 yılındaki İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi'nde de şehirdeki polis kadrosunun dar olduğu sözkonusu edilecekti¹⁵²².

1923 sonbaharının kuşkusuz en önemli gelişmelerinden birisi İstanbul'un işgalden kurtuluşu idi. Ekim ayının hemen ilk günlerinde İstanbul'un işgali son bulmuş ve bölgede düzeni korumak için sürdürülen sıkıyönetim ile basın sansürü, ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Ekim 1923 tarihli kararıyla kaldırılmıştı¹⁵²³. Bununla birlikte basın haberlerinden sıkıyönetimin Vilayet ile Üçüncü Kolordu'ya resmen bildirilinceye kadar birkaç gün daha pratik olarak yürürlükte kaldığı anlaşılmaktadır¹⁵²⁴. Nitekim Ekim ortalarında İstanbul Vilayeti'ne yapılan tebliğ ile *Tevhid-i Efkar*'a göre "31 Mart 325'den"¹⁵²⁵ *İkdam*'a göre ise Balkan Savaşı'ndan beri şehirde süre gelen sıkıyönetim uygulaması sona ermişti¹⁵²⁶.

Kasım ayının başlarında, Dahiliye Vekaleti'nin asayiş konusunda Vilayet'e bazı tebligatta bulunduğu ve bazı sorular yönelttiği gazete sütunları arasına sızmıştı¹⁵²⁷. Zaten o günlerde İstanbul'un asayiş meselesi -az önce yukarıda da belirtildiği gibi- basının ilgi gösterdiği konulardanı¹⁵²⁸. Kısa bir süre sonra Dahiliye Vekaleti, İstanbul Vilayeti ile Şehremaneti'nin birlikte idare edilmesi hakkındaki kanun teklifini geri çektiğinde Karahisari Şarki Mebusu Mehmet Emin Bey (Yurdakul) "*Layihayı çabuk Meclisimize versin! Çünkü İstanbul'da Hükümsizlik hakimdir efendim. Ona temenni ediyorum efendim*" ifadelerini kullanacaktı¹⁵²⁹.

---

¹⁵²¹ "İstanbul'da Asayiş Var mı, Yok mu?", **Vatan**, 22 Teşrin-i Evvel 1923 (No:190), s.2

¹⁵²² **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabıtı (1925)**, s.141

¹⁵²³ "Şehrimizdeki Sansürün Refi", **İkdam**, 4 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9520), s.2; "İdare-i Örfiyyenin Refi", **İkdam**, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9525), s.1; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.35.19; **TBMM ZC**, C.2, I:35, 13.10.1339, s.620. *Tevhid-i Efkar* ise 8 Ekim'de Heyet-i Vekile'nin sansürü kaldırdığını oysa 5 Ekim Cuma'dan itibaren sansürün fiilen kalktığını yazmıştı. "İstanbul'da İdare-i Örfiye Heman Lağv Edilecek", **Tevhid-i Efkar**, 9 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3850-822), s.3

¹⁵²⁴ "İdare-i Örfiyye Bakidir", **İkdam**, 16 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9532), s.1

¹⁵²⁵ Gazeteye göre tebliğ 14 Ekim'de yapılmıştı. "İdare-i Örfiyye Kalktı", **Tevhid-i Efkar**, 15 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3856-828), s.5. Gazete, daha sonra, Kolorduya tebliğin gelmediğini yazmıştı. "İdare-i Örfiyyenin Lağvı", **Tevhid-i Efkar**, 16 Teşrin-i Evvel 1923 (No:3857-829), s.3

¹⁵²⁶ *İkdam* tebliği 16 Ekim olarak tarihlendirmişti. "İdare-i Örfiyye Mülğadır", **İkdam**, 17 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9533), s.3

¹⁵²⁷ "İstanbul'un Asayiş Hakkında", **İkdam**, 6 Teşrin-i Sani 1923 (No:9553), s.1

¹⁵²⁸ "İstanbul'a Dair Ferid Beyle Mülakat", **Akşam**, 5 Teşrin-i Sani 1923 (No:1824), s.1

¹⁵²⁹ **TBMM ZC**, C.3, I:52, 12.11.1339, s.347

Aynı ay içinde Üsküdar Mutasarrıfı Sadettin Bey'in İstanbul Polis Müdürlüğü'ne atandığı gazetelere yansımıştı¹⁵³⁰. Bu arada işgalden kurtulan şehirdeki asayiş sorunları zamanla azalacaktı. Nitekim Sadettin Bey'in 1924 Şubat'ındaki açıklamasına göre İstanbul'un tahliyesinden önce şehirde ayda 1200 olay yaşanırken, Türk polislerinin tek başına görev üstlendikleri işgalcilerin tahliyesinden sonraki devrede bu sayı 400'e düşmüştü¹⁵³¹.

O dönemde şehrin büyüklüğü, konumu ve karmaşasına bağlı olarak çeşitli ahlak suçları¹⁵³² ve kaçakçılık olayları¹⁵³³ ile karşılaşılıyordu. Nitekim 1924 Mart ortalarında 1340 senesi Bütçe Kanunu layihasının (ve Muvazene-i Maliye Encümeni'nin mazbatasının) görüşmeleri sırasında Emniyet-i Umumiye Bütçesi değerlendirilirken “tevkifane” ve “nezaretane” tartışması yaşanmış; Dahiliye Vekili Ferit Bey İstanbul'da her gece sağdan soldan kadınlarla erkeklerin toplandığını (yasal süre için gözaltına alındıklarını) aktarmıştı ki bu şehirdeki asayiş durumu açısından bir gösterge teşkil ediyordu. Ayrıca Meclis'teki bu tartışmalardan Ankara'daki polislerin geçim şartlarının kötü olduğu; bundan dolayı bu görevi yürütecek niteliklerde adam bulunamadığı anlaşılmaktadır. Dahiliye Vekili Ferit Bey'in “İstanbul'da polis mektebinin çıkardığı talebin bir çoğunu Ankara'ya getirtmek için uğraştım. Bir miktarını ancak getirebildim, diğerleri gelmediler” sözleri bu durumu doğruluyordu¹⁵³⁴.

Yine Ferit Bey'in, emniyet teşkilatının yetersizliğini açığa vurmaktan geri durmadığı¹⁵³⁵ TBMM'deki bu görüşmeler sırasında bazı mebuslar da güvenlik güçlerinin sayısal yetersizliğini vurgulamıştı. Meclis'in bu oturumunda İstanbul'daki polislerin sayısı, azaltılmaları gibi konular, şehrin asayiş (ve hatta siyasi) durumuna paralel ele alınmıştı¹⁵³⁶.

İstanbul'da Mayıs 1924'ten itibaren kumarhanelerin takipleri ve basılmaları dikkat çekici oranda artmıştı ki bu uygulama İstanbul geneline

---

¹⁵³⁰ “Yeni Polis Müdürü”, **İkdam**, 17 Teşrin-i Sani 1923 (No:9564), s.1; “Yeni Polis Müdürümüz ve Ankara Valisi”, **İkdam**, 19 Teşrin-i Sani 1923 (No:9566), s.2; “Polis Müdürü Sadeddin Bey”, **İkdam**, 25 Teşrin-i Sani 1923 (No:9572), s.3

¹⁵³¹ “Polis Müdürünün Beyanati”, **İkdam**, 28 Şubat 1924 (No:9666), s.2

¹⁵³² “Bozdoğan Kemerinde Neler Oluyor?”, **İkdam**, 17 Mart 1924 (No:9684), s.3; “Ahlaksızlık Yuvaları”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1924 (No:16), s.3

¹⁵³³ “Haydarpaşa-Üsküdar Younda Müsademe”, **İkdam**, 15 Nisan 1924 (No:9713), s.3

¹⁵³⁴ **TBMM ZC**, C.7, I:12, 15.3.1340, s.429-430

¹⁵³⁵ **TBMM ZC**, C.7, I:12, 15.3.1340, s.432-433

¹⁵³⁶ **TBMM ZC**, C.7, I:12, 15.3.1340, s.434-440

yönelik olsa da kumarhanelerin bazıları Taksim ve Beyoğlu civarındaydı. Günler ilerledikçe kumarla mücadelede artış gözlemlenecekti¹⁵³⁷. Ayın ortalarında Ankara'nın gündeminde ise şehirdeki tek sinema olan Milli Bahçe Sineması baskını vardı¹⁵³⁸.

Mayıs ortalarında Polis Müdürü Sadettin Bey azledilmiş ve yerine Hüsnü (Hüseyin Hüsnü) Bey'in atanması kararlaştırılmıştı¹⁵³⁹. 1924 Haziran'ının ilk günlerinde, İstanbul'a daha yeni atanmış olan Polis Müdürü Hüsnü Bey'in "*Ben efkar-ı umumiyeği tanımam; Vali beyi tanırım!*" (Vali Ali Haydar) demesi basında çeşitli tartışmalara yol açmış; tartışmaların baskısıyla sözünü geri almak zorunda kalmıştı. Yakup Kadri ise savunulabilecek bu sözden geri adım atmasını "*kuru gürültüye pabuç bırakmak*" olarak yorumlayacaktı. Üstelik yazara göre bu davranışlar, kamuoyunu sözünün aksine validen daha çok tanıdığını gösteriyordu. Yakup Kadri, Polis Müdürünü ve ona basın yaptığı baskıyı eleştirirken, vali ile kamuoyunun ilişkisini "*Bu efkar-ı umumiye onun rakibi, hem de vefasız metresidir. Biliyor ki İstanbul'a geldiği günden beri bu metres kendisini yüz defa terk etmiştir; şimdide yegane söz geçirebildiği memurlarından birini elinden almak suretiyle ona ihanet ve hıyanetin son darbesini vuruyor*"¹⁵⁴⁰ sözleriyle değerlendirmişti.

Böyle tartışmaların gazete sütunlarında yer aldığı 1924 baharında İstanbul polisinin ödenek yetersizliği ile karşı karşıya olduğu -yine basın haberlerinden- anlaşılmaktadır. Öyle ki mahkemeler tarafından sürgün cezasına çarptırılanların şehir dışına gönderilmeleri bu nedenle gecikmiş ve ancak Haziran'ın ilk günlerinde gerçekleştirilebilmişti¹⁵⁴¹.

Haziran ortalarına doğru İstanbul Polis Müdürü'nün değiştirileceği dedikoduları yayılmıştı. Öyle ki Dahiliye Vekili Recep Bey açıklama yapmak durumunda kalmış ve İstanbul Polis Müdüriyeti'ne eski müdürlerinden Sadi Bey'in tayin edileceğinin asılsız olduğunu açıklamıştı¹⁵⁴². 13 Haziran tarihli

---

¹⁵³⁷ "Kumarhane Baskını", **İkdam**, 1 Mayıs 1924 (No:9728), s.2; "Kumarhaneler Basılıyor", **İkdam**, 8 Mayıs 1924 (No:9733), s.3; "Basılan Kumarhane", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1924 (No:3), s.5; "Basılan Kumarhane"- "Bir Kumarhane Basıldı", **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1924 (No:10), s.1,3; "Kumarhanelerle Mücadele", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1924 (No:13), s.3

¹⁵³⁸ "Ankara Sineması Tahrip Edildi", **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1924 (No:10), s.1; "Halk Sinemayı Nasıl Yıkıdı?", **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1924 (No:12), s.3. *Cumhuriyet*'in 16 Mayıs baskısında Millet Bahçesi olarak geçiyordu.

¹⁵³⁹ "Müştaşar Münir Beyin Gazetemize Beyanatu", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1924 (No:13), s.1

¹⁵⁴⁰ Yakup Kadri, "Efkar-ı Umumiye", **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1924 (No:31), s.2

¹⁵⁴¹ "Şehrimizde Serseriler Sürülüyor", **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1924 (No:27), s.4

¹⁵⁴² "Sadi Bey Polis Müdürü Olmuyor", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1924 (No:36), s.2

Cumhuriyet de İstanbul Polis Müdürü'nün değiştirileceği yönündeki gazete haberlerinin asılsız olduğunu yazmıştı¹⁵⁴³. Vali Raşid Bey ise 19 Haziran tarihli demecinde Polis Müdürü Hüsni Bey'in namus ve ciddiyetin timsali olduğunu söylemiş ve “*Polis böyle kıymetli zatı başında görmekle iftihar etmelidir*” yaklaşımıyla onu övmüştü¹⁵⁴⁴.

1924 Haziran'ının ilk yarısında bir yandan Polis Müdürü'ne yönelik söylentiler ortalıkta dolaşırken diğer yanda -4 Haziran sabahından 5 Haziran sabahına kadar 24 saatte, saldırı, intihar teşebbüsü, müskirat satışı gibi 48 olay yaşanan¹⁵⁴⁵- İstanbul'da emniyet güçlerinin kumarhane, esrar ve fuhuş yuvalarına karşı açtığı mücadele sürdürülüyordu. 12 Haziran'da Galata ve Tophane'de baskınlar yapılmış; iki kumarhane ve bir esrar yuvası kapatılmıştı¹⁵⁴⁶. Haziran sonlarında Sultanahmet'te Reşit Paşazade Cemaleddin Bey'in eski Zaptiye Caddesi'ndeki evi kumar oynama suçu ile basılmış ve ev sahibi ile arkadaşları suçüstü yakalanmışlardı¹⁵⁴⁷. Ağustos sonlarına doğru silah kaçakçılığına karşı önlemler alınmış ve baskınlar düzenlenmişti¹⁵⁴⁸.

24 Ağustos günü Hüsni Bey'in İstanbul'un asayişini hakkındaki röportajı *Akşam* gazetesinde çıkmıştı ki burada şehrin asayişinin normal düzeyde olduğunu, fuhuşa karşı etkin mücadele edildiğini anlatmıştı. İçki yasağından sonra belki adi suçlarda artış yaşanmış olabileceğini değerlendiren Hüsni Bey, polisin aldığı önlemler üzerinde de durmuştu¹⁵⁴⁹. Ağustos sonlarında ve Eylül ayında Beyoğlu'nda benzer operasyonlara devam edilmiş ve kumar oynatılan mekanlar kapatılmıştı¹⁵⁵⁰. Ağustos 1924'ün son günleri ile Eylül'ün ilk günlerinde artan suçlar nedeniyle geceleri şehirdeki jandarma ve polis önlemleri artırılmıştı¹⁵⁵¹.

Aynı dönemde, halkı dolandıran üfürükçülere karşı da Polis Müdüriyeti harekete geçmiş ve Zabıta-i Ahlakıyye Şubesine üfürükçülere karşı takibatta

---

¹⁵⁴³ “İstanbul Polis Müdürü”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1924 (No:38), s.3

¹⁵⁴⁴ “Müskirat Talimatı”, *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1924 (No:45), s.5

¹⁵⁴⁵ “24 Saatde 48 Vaka!”, *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1924 (No:31), s.3

¹⁵⁴⁶ “Kumarhane ve Esrarhaneler Basılıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1924 (No:38), s.5

¹⁵⁴⁷ “Sultanahmed'de Bir Kumar Evi Basıldı”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1924 (No:49), s.3

¹⁵⁴⁸ “Gizli Silah ve Cebhane Depoları”, *Akşam*, 22 Ağustos 1924 (No:2108), s.1

¹⁵⁴⁹ Bu röportajda Hüsni Bey, şehirde siyasi şebeke olduğu iddialarını reddetmişti. “Polis Müdüriyle Mülakat”, *Akşam*, 24 Ağustos 1924 (No:2110), s.1; “İstanbul'un Asayişini”, *İkdam*, 24 Ağustos 1924 (No:9838), s.2

¹⁵⁵⁰ “Bir Kumarhane Basıldı”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1924 (No:107), s.4; “Bir Kumarhane Kapatıldı”, *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1924 (No:121), s.3

¹⁵⁵¹ “Asayiş Temini”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1924 (No:116), s.4

bulunması emri verilmişti. Nitekim Zabıta-i Ahlakiyye Şubesi, 15 Haziran'dan itibaren üfürükçü dükkanlarını ve üfürükçüleri takibe başlamıştı¹⁵⁵². 1925 yılı ile birlikte böyle baskın haberleri basında azalmaya başlamıştı ki bu yürütülen mücadelenin etkinliği ile ilgili olmalıdır. Az da olsa böyle takibat haberlerine aynı yılın sonlarında da rastlanılacaktı¹⁵⁵³.

Manevra olayının etkisinin sürdüğü 1924 Eylül'ünde *İkdam*, Refet Paşa'nın bir polis tarafından takip edildiğini ileri sürmüştü. Polis Kısm-ı Siyasi Müdürü İsmail Hakkı Bey ise bunun istense bile muvazzaf bir kumandan ve milletvekili olmasından dolayı yapılamayacağını açıklamış, dolayısıyla iddialara karşı ilginç bir yalanlama üslubu sergilemişti¹⁵⁵⁴. Aynı gazete yine o günlerde, 17 Eylül tarihinde, Ankara yolcuları hakkında da araştırma yapıldığını ileri sürmüştü; fakat Polis Müdürü Hüsnü Bey hemen bunun asılsız olduğu cevabını vermişti¹⁵⁵⁵.

1924 Ekim sonlarında ise *Son Telgraf*'ın ilginç iddialarından biri ortaya çıkmıştı. Gazete 6 Ermeni komitacının Mustafa Kemal Paşa'ya suikast düzenlemeye çalıştıklarını ve İstanbul üzerinden Ankara'ya gittiklerini yazmıştı. Ancak bu haberler Vali Vekili ve Polis Müdürü Hüsnü Bey tarafından asılsız olduğu söylenerek tekzip edilmişti. Bu tekzip *Son Telgraf* gazetesini tarafından son derece yetersiz bulunmuş¹⁵⁵⁶ ve gazete 25 Ekim baskısında "*Suikast Tertibatı Artık Tamamiyle Tahakkuk Etmiştir*" manşetini atmıştı¹⁵⁵⁷. *Son Telgraf*'ın bu haberleri, Ankara kulislerinde asılsız olduğu kadar böyle hareketlerin engellenmesini güçleştiren zararlı yayınlar niteliğinde ele alınacaktı¹⁵⁵⁸. Ancak bu konu sorulduğunda, "*Bir devletin zabıta-i vekayii*

---

¹⁵⁵² "Üfürükçüler de Kaldırılıyor", **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1924 (No:41), s.4

¹⁵⁵³ "Falcılık ve Üfürükçülük Yapanların Takibi", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Evvel 1925 (No:579), s.3

¹⁵⁵⁴ "Refet Paşa Hakkında", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.2. *İkdam* daha sonra İstanbul'da İttihatçıların takip edildiklerini yazmış ve bu iddia da yalanlanmıştı. "Yeni Bir Rivayet", **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:194), s.1

¹⁵⁵⁵ "Ankara Yolcuları Hakkında Takayyüdat Var mı?", **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1924 (No:132), s.2

¹⁵⁵⁶ "Türk Büyük Bir Felaketten Kurtuldu", **Son Telgraf**, 22 Teşrin-i Evvel 1340 (No:128), s.1; "Suikast Mürettiblerinin Tevkifi Hakkındaki İstihbaratımız", **Son Telgraf**, 23 Teşrin-i Evvel 1340 (No:129), s.1; "Ermenilerin Yeni Bir Denaeti mi?", **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Evvel 1924 (No:166), s.1

¹⁵⁵⁷ "Suikast Mürettiblerinden Olarak İkisinin Tevkifi ve Birinin Ankara'ya Sevki", **Son Telgraf**, 25 Teşrin-i Evvel 1340 (No:131), s.1

¹⁵⁵⁸ "Dahiliye Vekili Receb Beyin Suikast Hakkında İzahatı", **Son Telgraf**, 27 Teşrin-i Evvel 1340 (No:133), s.1; "Suikast Hakkındaki Neşriyat Ne Tesir Yapdı?", **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Evvel 1924 (No:170), s.3

arasında her dürlüsü bulunur” diyen Recep Bey’in cevabı bir soruşturma yapıldığı ve daha sonra kesin bilgileri vereceği yönünde olmuştu¹⁵⁵⁹.

1924 yılı sonlarında basında hayat pahalılığına paralel olarak serseriliğin, suçların ve dilenciliğin artışına dikkat çekilmişti. Öte yandan Vilayet düzleminde bunlara karşı “*müessir tedabir ittihazı*” düşünüldüğü konusunda da kamuoyu bilgilendirilmişti¹⁵⁶⁰. Yılın son günlerinde ise Fatih-Kızıtaşı’nda yaşanan bir takım olaylar nedeniyle *Vatan* “*İstanbul’un asayışı gitdikce bozuluyor*” manşetini atmıştı¹⁵⁶¹.

Adi suçlardan siyasi suçlara kadar böyle birçok farklı asayiş olayının yaşandığı 1924 yılının ikinci yarısında polis teşkilatında da çeşitli değişikliklere gidilmişti. 2 Temmuz 1924’te İstanbul Polis Müdürü Hüsnü Bey’in terfiyen vali muavinliğine tayin edildiği ve onun yerine Mülkiye Müfettişi Hafız Reşat Bey’in atandığı haberleri gazete sütunlarına yansımıştı. Yine yaz aylarında Vali Muavini Fahreddin Bey’in de Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine tayin edildiği haberleri çıkmıştı. Her üçünün de kararnamesi bir arada olmakla birlikte iradeleri birkaç gün gecikmiş, hatta bundan dolayı tayinler konusu üzerinde bir süre daha farklı yorumlamalar sürdürülmüştü¹⁵⁶². Yine o günlerde bu atamalarda düzenleme yapıldığı ve Hüsnü Bey’in Polis Müdüriyeti’nde kaldığı, Hafız Reşad Bey’in ise vali muavinliğine atanacağı Fahreddin Bey’in de Mülkiye Müfettişliği’ne nakledileceği haberleri çıkmıştı¹⁵⁶³. Ağustos 1924 başlarına gelindiğinde Hüsnü Bey, Polis

---

¹⁵⁵⁹ “Suikastın Aslı”, **Cumhuriyet**, 29 Teşrin-i Evvel 1924 (No:172), s.1. Soruşturma tamamlandıktan sonra *Akşam*’da konu ile ilgili bilgi verilmişti. Buna göre komitacılar doğrudan doğruya bir suikasti hedeflememişlerdi. Ancak amaçlarının tam olarak ne olduğu da belirlenememişti. “Akşam’ın Hususi Tahkikati”, **Akşam**, 14 Kanun-ı Evvel 1924 (No:2218), s.1; “Ermeni Komiteciler Nasıl Geldiler Nasıl Kaçdılar?”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Evvel 1924 (No:217), s.2. *Akşam*’a suikastçılar hakkındaki yazılarından dolayı Polis Müdüriyeti’nce dava açılacaktı. “Akşam Refikimiz Aleyhine Garib Bir Dava”, **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.4. Türkiye’ye sızan suikastçiler konusu daha sonra TBMM’de bir soruyla gündeme gelmiş ve Dahiliye Vekili Cemil Bey tarafından cevaplandırılmıştı. Cemil Bey basındaki bazı haberlerin doğru olmadığını açıklamıştı. **TBMM ZC**, C.12, I:35, 12.1.1341, s.96; “Ermeni Komitecileri”, **Cumhuriyet**, 13 Kanun-ı Sani 1925 (No:247), s.1

¹⁵⁶⁰ “İstanbul’daki Serseriler Dilenciler ve Ceraim Eshabı”, **Akşam**, 15 Teşrin-i Sani 1924 (No:1834), s.2

¹⁵⁶¹ “İstanbul’un Asayışı Gitdikce Bozuluyor”, **Vatan**, 15 Kanun-ı Evvel 1924 (No:603), s.1-2

¹⁵⁶² *Cumhuriyet*’in 3 Temmuz baskısında Hafız, Hacı şeklinde geçmektedir. “Vali Muavinliği”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1924 (No:58), s.1; “Yeni Vali Muavini”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1924 (No:59), s.1; “Hüsni ve Reşad Beylerin İradesi Henüz Çıkmadı”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1924 (No:61), s.3; “Polis Müdüriyeti, Vali Muavinliği”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1924 (No:74), s.3

¹⁵⁶³ “Hüsni Bey Poliste Kalıyor Reşad Bey Muavin Oluyor”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1924 (No:62), s.3

Müdürlüğü'ne hala devam ediyordu¹⁵⁶⁴. Fakat Ağustos ortalarında Polis Müdüriyeti'ne eski İstanbul Kumandanlığı Erkan-ı Harbiye Reisi Baki Bey tayin edilmişti. Heyet-i Vekile ve Reis-i Cumhuriyet'in onayından sonra Baki Bey görevine başlayacaktı¹⁵⁶⁵. 19 Ağustos 1924 tarihli *Akşam*, Vali Muavinliği'ne Polis Müdürü Hüsnü Bey'in atanacağını hatta Heyet-i Vekile'ye bu atamanın sunulduğunu yazmıştı¹⁵⁶⁶. Öte yandan birkaç gün içinde Vali Muavinliği'ne Vilayet Mektupçusu Ziya Bey'in tayin edildiği söylentileri de çıkmıştı¹⁵⁶⁷. Fakat daha sonra Vali'nin bir süre bu makamı boş bırakacağı basına yansımıştı¹⁵⁶⁸.

Süleyman Sami Bey'in vali ve Hüsnü Bey'in muavin olarak atanmalarından sonra İstanbul Polis Müdürlüğü'ne kimin tayin edileceği gündemdeki yerini koruyordu. Yozgat Valisi Abdülaziz Nami Bey'in İstanbul Polis Müdüriyeti'ne getirileceği söylentisi çıksa da daha sonra bunun doğru olmadığı anlaşılacaktı¹⁵⁶⁹. Ardından İstanbul Polis Müdürlüğü'ne Erkan-ı Harbiye kaymakamlarından Ekrem Bey'in atanması kararlaştırılmıştı¹⁵⁷⁰. Aralık ortalarına doğru İstanbul Polis Müdürlüğü'ne Ekrem Bey'in atanması için Erkan-ı Harbiye Dairesi'nden izin alınmış¹⁵⁷¹ ve bir kararname düzenlenerek¹⁵⁷² Reis-i Cumhuriyet'in onayına sunulmuştu¹⁵⁷³. 21 Aralık'ta kararname onaylanmış ve yine o süreçte Dahiliye Vekaleti, İstanbul Vilayeti'ne atamayı tebliğ etmişti¹⁵⁷⁴. Yeni İstanbul Polis Müdürü, 29 Aralık'ta görevine başlayacaktı¹⁵⁷⁵.

---

¹⁵⁶⁴ “Vali Raşid Bey Makamında”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1924 (No:85), s.2

¹⁵⁶⁵ “Polis Müdüriyeti”, **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1924 (No:97), s.1

¹⁵⁶⁶ “Polis Müdüriyeti, Vali Muavinliği”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1924 (No:103), s.3. Kararnamenin yazışmaları yılın son aylarında yapılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No:8.29.21

¹⁵⁶⁷ “Vali Muavinliği”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1924 (No:104), s.2

¹⁵⁶⁸ “Vali Muavinliği”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1924 (No:105), s.3

¹⁵⁶⁹ “Polis Müdüriyeti”, **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1924 (No:204), s.2; “İstanbul'a Yine Polis Müdürü Bulunamadı”, **Cumhuriyet**, 5 Kanun-ı Evvel 1924 (No:208), s.2

¹⁵⁷⁰ “İstanbul Polis Müdürlüğü”, **Tevhid-i Efkâr**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:4270-1242), s.1

¹⁵⁷¹ “Yeni Polis Müdürü”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.1

¹⁵⁷² “Polis Müdüriyeti”, **Cumhuriyet**, 14 Kanun-ı Evvel 1924 (No:217), s.3

¹⁵⁷³ “İstanbul Polis Müdürlüğü”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Evvel 1924 (No:218), s.3. Bu atamanın yapılacağı haberleri teşkilatta değişiklik yapılmasını da basının gündemine getirmişti. “Polis Müdüriyetinde Yeni Tebeddül Olacak mı?”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Evvel 1924 (No:218), s.3; “İstanbul Polis Müdüriyeti”, **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Evvel 1924 (No:224), s.1

¹⁵⁷⁴ “Ekrem Bey Polis Müdürü”, **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel 1924 (No:225), s.1

¹⁵⁷⁵ Ankara'da iken polisin ıslahı konusunda kendisine bir projeden bahsedilmediğini söyleyecekti. “Yeni Polis Müdürü Ekrem Bey Geldi”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Evvel 1924 (No:233), s.1-2. Daha sonra İstanbul Polis Müdürü Ekrem Bey, Muamelat-ı Zatiye emrine

Şeyh Sait İsyanı başladıktan sonra isyan sahasında sıkıyönetim ilan edilirken CHF'nin 24 Şubat 1925 toplantısında dinin siyasete alet edilmesinin yasaklanması ve bunu yapanların idam dahil olmak üzere cezalandırılmaları hakkında bir kanunun Meclis'e getirilmesi kabul görmüştü. Aynı toplantıda İstanbul ve Bursa'da sıkıyönetim ilan edilmesi de gündeme gelmişti¹⁵⁷⁶ ki bunu savunanlardan biri Karasi Mebusu Süreyya Bey (Ahmet Süreyya Öрге Evren) idi¹⁵⁷⁷. *Vatan* gazetesi ise 1925 Şubat'ında Beyoğlu'nda güvenlik güçleri ile yaşanan bir çarpışmada iki suçlunun ele geçirilmesi haberini aktarırken, aynı gün Vali Süleyman Sami Bey'in İstanbul'da sıkıyönetim ilanına gerek olmadığı açıklamasına da yer vermişti¹⁵⁷⁸. İstanbul basınında şehirde idare-i örfiye/sıkıyönetim ilan edileceği iddialarının uzunca bir süredir dile getirildiği bir ortamda bir de Ankara'ya giden Polis Müdürü Ekrem Bey'in kapalı bir zarfla dönmesi¹⁵⁷⁹ ve Şükrü Naili Paşa ile Vali Süleyman Sami Beyi ziyarete gitmesi yeniden bu söylentileri canlandırmıştı. Üstelik sıkıyönetim söylentilerinin yanına seferberlik de eklenmişti ki bu söylentiler resmi çevrelerce yalanlanacaktı¹⁵⁸⁰.

İsyana yönelik 25 Şubat'ta gerçekleştirilen yasal düzenleme ardından 26 Şubat günü Dahiliye Vekaleti, İstanbul Vilayeti'ne bir emir göndererek halkı vaazları ile camilerde Cumhuriyet ve Hükümet'e karşı kışkırtan hocaların bulunduğunu belirtmiş, bunların engellenmelerini istemişti. Vali Muavini Hüsnü Bey, İstanbul Müftüsü Hasan Efendi'ye durumu aktarmış ve Diyanet İşleri Dairesi'nde şehirde vaaz verenlerin listesi düzenlenmişti. Vilayetin soruşturması çerçevesinde bunlardan 10 kişi ve Fatih'teki Dalbasanlı Süleyman

---

alınmış yerine Haziran 1927'de Erkan-ı Harp Binbaşısı Şerif Bey tayin edilmişti. "İstanbul Polis Müdürlüğü", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1927 (No:1117), s.1

¹⁵⁷⁶ "Kuvva-yı Külliyeimiz, Süratle İsyana Sahasına Gitmekdedir", **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1925 (No:290), s.1,3. Kanun (*Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun tadili hakkındaki Kanuna bir madde tezyidine dair kanun layihası*) 25 Şubat'ta kabul edilmişti. İçinde basına karşı kullanılacak yaptırımlar da vardı. **TBMM ZC**, C.14, I:64, 25.2.1341, s.289,291,309-311; "Başvekil Fethi Bey Dün Meclis'de İzahat Verdi", **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1925 (No:291), s.1-2

¹⁵⁷⁷ "İsmet ve Kemaleddin Sami Paşaların Harekat Kumandanlığına Tayinleri Kuvvetle Şayidir", **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1925 (No:291), s.1

¹⁵⁷⁸ "Beyoğlu'nda Hayduklarla Bir Müsademe"- "İstanbul'un Asayışı", **Vatan**, 24 Şubat 1925 (No:674), s.1-2

¹⁵⁷⁹ "Polis Müdürü", **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1925 (No:290), s.1; "Polis Müdürünün Seyahati", **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1925 (No:291), s.2; "Polis Müdürü Geldi"- "Kapalı Bir Zarf", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1925 (No:292), s.3

¹⁵⁸⁰ "Umumi Seferberlik", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1925 (No:293), s.1

Efendi'nin vaaz vermemelerine karar verilmiş; konu Polis Müdüriyeti'ne aktarılarak gereken işlemler yürürlüğe sokulmuştu¹⁵⁸¹.

Fethi Bey hükümeti yerine İsmet Paşa hükümetinin kurulduğu ve Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarıldığı Mart 1925 başları, vaizlerin ruhsatnamelerini yeniledikleri döneme denk geliyordu. Vaizlere yeni ruhsatnameleri dağıtılırken yanında bir de uymaları ve dikkat etmeleri gereken konular hakkında bir belge verilmişti¹⁵⁸². Yılın sonunda ise bu ruhsatlar iptal edilecekti. Ayrıca Diyanet İşleri Riyaseti tarafından sadece kadrolu dersiamlar ile kürsü vaizlerinin camilerde vaaz verebilecekleri Müessesat-ı Diniyye Müdüriyeti'ne bildirilecekti¹⁵⁸³.

1925 yılı içinde polisin bazı uygulamalarında bir takım değişikliklere gidilmişti. Polis Müdürlüğü, Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkmasından sonra gazetecilerin zabıta haberlerine sadece istihbarat memurluğundan ulaşmaları kararını almıştı¹⁵⁸⁴. Ayrıca aynı yılın Haziran'ında deniz işleri ile meşgul olmak üzere Beşinci Şube (Deniz İnzibat Müdüriyeti) kurulmuştu¹⁵⁸⁵.

1925 yılının asayiş ve emniyet açısından önemli bir yönü 19-20 Mayıs günü ortaya çıkmıştı. Bu gün üç sene sonra İstanbul'da olay bildirilmeyen tek gündü. Geline bu nokta asayiş açısından geleceğe dönük ümitleri arttırmıştı¹⁵⁸⁶. Bununla birlikte aynı yılın yaz aylarında tekrar kumarhanelerle mücadele canlanmıştı. Temmuz ayında böyle operasyonlar iyice ivme kazanmıştı. Nitekim hemen Temmuz başlarında Taksim'de Yeni Yol Sokağı'nda 16 numaralı hane basılmıştı¹⁵⁸⁷. Yaklaşık 10 gün sonra bir kumarhane baskını daha gerçekleştirilmişti¹⁵⁸⁸. Benzer baskınlar Ağustos ortalarına doğru Sarıyer'de gerçekleştirilmiş ve kumar oynatanlar suçüstü yakalanmışlardı¹⁵⁸⁹.

---

¹⁵⁸¹ “Mürteci Hocalar”, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1925 (No:292), s.1

¹⁵⁸² “Müftülük ve Vaizler”, **Cumhuriyet**, 12 Mart 1925 (No:305), s.2

¹⁵⁸³ “Vaaz ve Nasihat”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Evvel 1925 (No:591), s.3

¹⁵⁸⁴ “Zabıta Haberleri ve Gazeteciler”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1925 (No:301), s.4

¹⁵⁸⁵ “Beşinci Şube”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1925 (No:390), s.4

¹⁵⁸⁶ “İstanbul'da Hadisesiz Geçen Bir Gün”, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1925 (No:372), s.3

¹⁵⁸⁷ “Bir Kumarhane Basıldı”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1924 (No:64), s.2

¹⁵⁸⁸ “Bir Kumarhanede Taharriyat ve Tevkifat”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1925 (No:431), s.4

¹⁵⁸⁹ “Kumar Oynatanlar Yakalananlar”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1924 (No:95), s.4. Kumar baskınları ilerleyen tarihlerde de devam etmişti. “Bir Kumarhane Basıldı”, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1925 (No:273), s.5; “Bir Kumarhane Basıldı”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1925 (No:460), s.5

Şapka Devrimi ve bu uygulamanın paralelinde ortaya çıkan sorunlar da, İstanbul'un asayişini çizgisinde 1925 yılının dikkat çeken gelişmelerindendi. Zaten Maarif Vekaleti'nin şapka ile ilgili emirlerine direniş İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Müdürü ile altı muallimin azli ile sonuçlanmıştı¹⁵⁹⁰. 1925 sonbaharında şapka meselesine bağılı olarak Doğı Anadolu'da bir takım gelişmelerin yaşandığı günlerde İstanbul'da da şapkaya karşı beyannameler asıldığı gibi çeşitli söylentiler ortaya çıkmıştı¹⁵⁹¹. Nitekim yapılan soruşturma paralelinde İstanbul'da 28 kişi tutuklanacaktı¹⁵⁹². İstanbul'da tutuklananlardan işlemleri tamamlananlar İstiklal Mahkemesine gönderilmişti¹⁵⁹³.

Şehirdeki tutuklular arasında eski Bab-ı Meşihat Evrak Müdürü Ahmet Masum, Avukat Rahmi, eski İmam Hatip Mektebi öğretmenlerinden Yüzbaşı Fehmi, eski Mekteb-i Harbiye öğretmenlerinden Binbaşı Mehmet Ali, Avukat Şevket, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi eski avukat Mustafa, Beyazıt ders-i ammlarından Musa Kazım ve ders-i amm Rizeli Fevzi bulunuyordu. Soruşturma derinleştirilerek sürdürülmüş ve yeni tutuklamalara gidilmişti. Bab-ı Ali Caddesi'ndeki Cihan Kitapçısı'nın sahibi Mihran Efendi, İskilipli Atıf Hoca'nın "*Frenk Mukallidliğı ve Şapka*" adlı kitabını dağıtmaktan tutuklanmıştı. Aynı günlerde Rize'de çalışan Ankara İstiklal Mahkemesi İstanbul'da irticai bir örgütlenme ortaya çıkarmıştı¹⁵⁹⁴. Frenk Mukallidliğı ve Şapka kitabını basarak dağıtan Mihran Efendi'den başka tutuklananlar arasında Beyazıt Sahafılar Çarşısı'ndan Aziz, İskilipli Atıf, Nuri Osman Camii hatibi Osman da eklenmişti. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin talimatı ile İskilipli Atıf mahkemeye sevk edilmişti¹⁵⁹⁵.

İstanbul Polis Müdüriyeti, İstanbul'a gelecek olan Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sunmak üzere soruşturmasını tamamlayarak raporunu

---

¹⁵⁹⁰ "Azı Kafi Değıldir", **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Sani 1925 (No:541), s.3

¹⁵⁹¹ "Bazı Şayialar Münasebetiyle", **Cumhuriyet**, 4 Kanun-ı Evvel 1925 (No:565), s.1. Kasım sonlarında Erzurum ve Maraş gibi yerlerde çeşitli olaylar ortaya çıkmıştı. "Erzurum'da Bazı Mutaassıbların Mürteciane Nümayiş Teşebbüsü", **Cumhuriyet**, 26 Teşrin-i Sani 1925 (No:557), s.1-2; "Erzurum'daki İrtica Hareketi", **Cumhuriyet**, 27 Teşrin-i Sani 1925 (No:558), s.1; "Maraş'da Bir İrtica Hadisesi Oldu", **Cumhuriyet**, 30 Teşrin-i Sani 1925 (No:561), s.1; **TBMM ZC**, C.19, İ:17, 30.11.1341, s.282-283; "Büyük Millet Meclisi'nde Hararetli Müzakerat", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Evvel 1925 (No:562), s.2

¹⁵⁹² "Ekrem Beyin Beyanatu", **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1925 (No:571), s.1

¹⁵⁹³ "Mevkufların Bir Kısmı", **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1925 (No:572), s.2

¹⁵⁹⁴ "Şehrimizdeki Taharriyyat ve Tevkifat"- "İstanbul'da Bir Heyet-i İrticaiyyenin Vücudu", **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Evvel 1925 (No:576), s.1-2

¹⁵⁹⁵ "Tevkifat ve Taharriyat Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1925 (No:577), s.2

hazırlamıştı¹⁵⁹⁶. Ankara İstiklal Mahkemesi üyeleri Karadeniz vapuru ile İstanbul'a gelmişler ve *Cumhuriyet* gazetesinin değerlendirmesiyle oldukça coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmışlardı. Heyet İstanbul'a yargılamalarda bulunmak için değil daha çok Erzurum, Rize ve Giresun gibi yerlerde karışıklık yaratmaya çalışanların İstanbul ile ilişkileri olması nedeniyle gelmişlerdi. Bu çerçevede içinde Necip Ali Bey, Polis Müdürü Ekrem Bey ile görüşmüştü¹⁵⁹⁷.

Mahkeme İstanbul'daki çalışmalarına 22 Aralık'ta başlayacaktı. O gün şehir adına Şehremaneti tarafından Tokatlıyan'da mahkeme üyeleri için bir ziyafet düzenlenmişti¹⁵⁹⁸. Daha sonra, 27 Aralık'ta Darülfünun tarafından bir çay ziyafetine davet edilmişlerdi¹⁵⁹⁹. İstanbul'da yargılamada bulunmayacak olan mahkeme kısa süre içinde çalışmalarını tamamlayacaktı. Öte yandan sanıklar Ankara'da mahkemeye çıkarılacaklarından¹⁶⁰⁰ Müdde-i Umumi Necip Ali Bey, tutukluların Ankara'ya gönderilmelerini emretmişti¹⁶⁰¹. Fatih Türbedarı Hasan Hüseyin, Hafız Nafiz, Berber Mustafa, Müftü Ali Rıza, Konyalı Tahir Hoca, Hasan, Abdullah ve Abdülgaffur kardeşler, Fettah, Kayyum Ali Rıza, Seyyid Şehirli Hasan Fehmi, Tahir el-Mevlevi, Ömer Rıza, Kitapçı Aziz, Cihan Kitapçısı sahibi Mihran, Şeyh Ali Haydar, Şeyh Süleyman, Mesud el-Mevlevi, Balıkçı Mustafa, kardeşi Hüseyin, Aziz Mahmut, Seyyid Tahir, emekli Yüzbaşı Hızır, Osman, İskilipli Atıf Hoca, Nuriosmaniye Hatibi Hafız Osman, eski Erzurum Hakimi Zühdü efendilerden oluşan tutuklular 25 Aralık'ta Ankara'ya gönderilmişlerdi¹⁶⁰².

---

¹⁵⁹⁶ "Ankara İstiklal Mahkemesi Şehrimizde", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Evvel 1925 (No:582), s.1-2

¹⁵⁹⁷ "İstiklal Mahkemesi Dün Hararetili ve Samimi Tezahüratle Karşılandı"- "Mahkeme Reisi Ali Beyin Mühim Beyanati", **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel 1925 (No:583), s.1-2; Yunus Nadi, "İstiklal Mahkemesi", **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Evvel 1925 (No:583), s.1

¹⁵⁹⁸ "İstiklal Mahkemesi Faaliyete Geçti", **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Evvel 1925 (No:584), s.1-2

¹⁵⁹⁹ Bu ziyafet sonrasında İstiklal Mahkemesi Müdde-i Umumisi Necip Ali Bey'e, Talebe-i Hukuk Cemiyeti'nin fahri başkanlığına seçildiğine yönelik mazbata sunulmuştu. "İstiklal Mahkemesi Şerefine Ziyafet", **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Evvel 1925 (No:588), s.2; "İstiklal Mahkemesi Heyeti Bugün Gidiyor", **Cumhuriyet**, 28 Kanun-ı Evvel 1925 (No:589), s.1

¹⁶⁰⁰ "İstiklal Mahkemesi Şehrimizde Muhakeme Yapmayacak", **Cumhuriyet**, 24 Kanun-ı Evvel 1925 (No:585), s.1-2

¹⁶⁰¹ "İstiklal Mahkemesi Şehrimizde", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Evvel 1925 (No:586), s.1

¹⁶⁰² "27 Mevkuf Dün Ankara'ya Gönderildi", **Cumhuriyet**, 26 Kanun-ı Evvel 1925 (No:587), s.1. Bazı tutuklular ise tahliye edilmişti. Bu arada mahkeme heyeti, 28 Aralık'ta şehirden ayrılmıştı. Ayrılış sırasında Necip Ali Bey'in "*Geldik, gördük ve anladık ki İstanbul inkılabı hazm etmiş, temsil etmiş bir şehirdir. Daha başka ne söyleyeyim. Bu kelimeler filhakika küçüktür. Fakat ifade ettiği mana tabiatıyla büyüktür*" sözleri dikkat çekici idi. "İstiklal Mahkemesi Heyetinin Müfarekati", **Cumhuriyet**, 29 Kanun-ı Evvel 1925 (No:590), s.1-2.

Başkentteki yargılamaların sonunda kararlar 3 Şubat günü açıklanmıştı. İskilipli Atıf ve eski Babaeski Müftüsü Ali Rıza Hocalar idama mahkum edilirken diğer sanıklar çeşitli kürek cezalarına çarptırılmıştı. Hızır, Mustafa Asım, Ömer Rıza (*Tevhid-i Efkar* yazarı), Hafız Osman, Yahya, İhsan, Mecdi, Seyyid Tahir, Aziz Mahmut (İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Katibi), Kitapçı Mihran, Yağlıkçızade Mustafa, Hüseyin, Şeyh Ali Haydar, Berber Mustafa, Saatçi Nafiz, Hasan, Mülazım Halit, Sürmeneli Hafız Ali, Tahir el-Mevlevi ve Erzurumlu Cafer beraat etmişlerdi¹⁶⁰³.

Polis Müdüriyeti tarafından 1926'nın ilk aylarında zabıta olaylarına dair düzenlenen istatistiklere göre İstanbul'da 1925 Aralık ayında 697 ve 1926 Ocak ayında ise 798 suç gerçekleşmişti. Bunların çoğu hırsızlık ve darp suçları idi¹⁶⁰⁴. 1927 başlarında ise şehirde suistimallerin yaygınlığı dikkat çekiyordu¹⁶⁰⁵.

3-Eski Başkent'in İdari Yapısından Kaynaklanan Bir Çelişkinin Yansıması: Beyoğlu ve Üsküdar Vilayetleri

Beyoğlu ve Üsküdar, 1923 sonları itibariyle mülhak vilayet statüsündeki 10 vilayet arasındaydılar¹⁶⁰⁶. Beyoğlu Vilayeti'nin 1 Ocak 1924'ten 26 Ağustos 1924 tarihine kadar nüfus ve vukuatını gösteren cetvele

---

İstanbul ile çeşitli ilgileri bulunan sanıklardan bir kısmının mahkemesi 21 Ocak 1926'da, İstanbul'dan Ankara'ya götürülenlerin yargılaması ise 24 Ocak'ta başlamıştı. "Ankara İstiklal Mahkemesi", **Cumhuriyet**, 22 Kanun-ı Sani 1926 (No:614), s.2; "İstiklal Mahkemesi'nde", **Cumhuriyet**, 25 Kanun-ı Sani 1926 (No:617), s.2. 26 Ocak'ta ise İskilipli Atıf ile Kitapçı Aziz, Mihran, Tahir El-Mevlevi'nin ilk duruşmaları gerçekleşmişti. "İstiklal Mahkemesi'nde", **Cumhuriyet**, 27 Kanun-ı Sani 1926 (No:619), s.2. 30 Ocak 1926'da İstanbul'a gelen Kılıç Ali, İskilipli Atıf Hoca'nın yargılamasının bitmek üzere olduğunu ve İstanbul'un irtica ile alakası olmadığını mahkemede ortaya çıktığını açıklayacaktı. "Kılıç Ali Bey Dün Şehrimize Geldi", **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Sani 1926 (No:623), s.1. Necip Ali Bey, Talebe-i Hukuk Cemiyeti merkezini 13 Şubat 1926'da da ziyaret etmişti. Burada İstanbul gençliğinin devrimle beraber yürümeye azmettiğini, İstanbul'un saf ve temiz olduğunu bunun paralelinde şehirde irtica kaynağı bulunmadığını söylemişti. "Talebe-i Hukuk Cemiyeti Merkezinde Bir Hasbihal", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1926 (No:637), s.1-2. Öğrenciler ise Talebe-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Selim Beyi, Necip Ali Bey'e teşekkür etmek üzere 1926 Nisan'ında Ankara'ya göndereceklerdi. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1926 (No:702), s.4. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde 2 Şubat 1926'da sanıkların iddianameleri okunmuştu. "İstiklal Mahkemesi'nde", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1926 (No:626), s.1-2

¹⁶⁰³ "Kırk Mürteci Hakkındaki Karar Verildi", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1926 (No:627), s.1. İdam kararları 4 Şubat sabahı infaz edilmişti. "Mürteci Hocaların İdamı", **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1926 (No:628), s.1

¹⁶⁰⁴ "Zabıta Vakaları Hakkında Bir İstatistik", **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1926 (No:683), s.5

¹⁶⁰⁵ "Bir Değil, İki Değil, Üç Değil!...", **Cumhuriyet**, 23 Kanun-ı Sani 1927 (No:974), s.1

¹⁶⁰⁶ Çakan, a.g.e., s.217

göre toplam nüfusu 306.443 idi¹⁶⁰⁷. TBMM'deki görüşmeler sırasında İhsan Bey'in belirttiğine göre Üsküdar'ın nüfusu 270.000 civarında idi¹⁶⁰⁸.

1923 Ekim ortalarında İstanbul Valisi Ali Haydar Bey'in basına verdiği demeç, yeni idare teşkilatı çerçevesinde Beyoğlu ile Üsküdar'ın durumlarının kamuoyunun gündeminde bulunduğunu gösteriyordu¹⁶⁰⁹. Birkaç gün sonra İstanbul Valisi “*Mamafih Üsküdar ve Beyoğlu mutasarrıflıklarının vazifelerine devami*”nın kendisine bildirildiğini açıklayacaktı¹⁶¹⁰.

Basından anlaşıldığı kadarıyla 1924 Ocak sonlarına doğru Beyoğlu ve Üsküdar livalarının kaldırılarak kaymakamlık haline dönüştürülmeleri kararı kesin olarak verilmişti¹⁶¹¹. Buna rağmen kısa bir süre sonra Beyoğlu ile Üsküdar livaları, İstanbul'a mülhak vilayet haline getirilmişlerdi. Üsküdar Vali Vekaleti'ne Adalar Kaymakamı Süleyman Bey atanmış; Beyoğlu'na yönelik bir tayin ise ilk aşamada yapılmamıştı¹⁶¹². Birkaç gün sonra Beyoğlu Mutasarrıflığı'nın vilayete dönüştürülmesine paralel olarak vali vekaletine Mutasarrıf Vekili Atıf Bey atanmıştı¹⁶¹³.

8 Mart 1924'te TBMM'de Dahiliye Vekaleti bütçesi tartışılırken Üsküdar ve Beyoğlu'nun durumu gündeme gelmişti. Dahiliye Vekili Ferit Bey

---

¹⁶⁰⁷ Kılıçalıpaşa 96.692 ve Hasköy 92.856 kişilik nüfusları ile vilayetin en yoğun bölgelerini oluşturuyorlardı. 1 Mart 1924'ten Ağustos sonlarına kadar vilayetin çeşitli gelirleri 4.630.229 lira olarak tahakkuk etmiş; bunun 1.018.782 lirası tahsil edilmiş idi. Aynı dönem içinde vilayette 1074 doğum, 1577 ölüm gerçekleşmişti. “Beyoğlu Nüfusu”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1924 (No:129), s.3

¹⁶⁰⁸ “Üsküdar ve Beyoğlu”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.3

¹⁶⁰⁹ Ali Haydar Bey “*Yeni teşkilat-ı idariyeye nazaran Beyoğlu ve Üsküdar livalarının birer vilayet haline mi geleceğini, yoksa bu iki livanın büsbütün lağv edilerek İstanbul Vilayeti tarafından mı idare edileceğini de henüz bilmiyorum. Çünkü yeni teşkilat-ı idariyenin metnini henüz görmedim. Bunun için Dahiliye Vekaleti'nden bu hususat hakkında istifsarda bulundum...*” diyecekti. “Vilayetimizde Yeni Teşkilat”, **İkdam**, 11 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9527), s.1

¹⁶¹⁰ “Vilayetin Yeni Kadrosu”, **İkdam**, 17 Teşrin-i Evvel 1923 (No:9533), s.3

¹⁶¹¹ “Beyoğlu ve Üsküdar Vilayetleri”, **İkdam**, 22 Kanun-ı Sani 1924 (No:9629), s.3

¹⁶¹² “Yeni İki Vilayet”, **İkdam**, 10 Şubat 1924 (No:9648), s.1. Ancak Beyoğlu ve Üsküdar'ı mülhak vilayet statüsünde tutan bu düzenlemeler, Vali Ali Haydar Bey tarafından sağlıklı bulunmamıştı. “Valimiz İstanbul'u Avrupa Şehri Yapmak İstiyor”, **İkdam**, 15 Şubat 1924 (No:9653), s.3.

¹⁶¹³ “Beyoğlu Vilayeti”, **İkdam**, 16 Şubat 1924 (No:9654), s.1. Diğer yandan bu iki vilayete 1924 yılında çeşitli atamalar yapılmıştı. Beyoğlu'nda ki tüm karakolların birbirleri ile telefon bağlantısı sağlanmıştı. “Beyoğlu Nüfusu”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1924 (No:129), s.3. Haziran 1924 ortalarında bütün Ziraat Müdüriyetlerinin teşkilatları değiştirilmiş ve İstanbul Baş Müdüriyetine bağlı olan Üsküdar ve Beyoğlu Müdüriyetleri lağvedilmişti. Bu iki müdürlüğün görevleri Baş Müdüriyete aktarılmıştı. Diğer vilayetlerde de benzer uygulamalar yapılmıştı. Açıkta kalan memurların ise başka vilayetlere tayin edilmesi düşünülmüştü. “Ziraat Müdüriyetleri Teşkilatı da Değiştirildi”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1924 (No:44), s.2. Beyoğlu, Zabıta Tababetine Emraz-ı Zühreviye Hastahanesi etibbasından Rifat Salih Bey tayin edilmişti. “Beyoğlu Zabıta Tababeti”, **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1924 (No:31), s.2.

buraların İstanbul'a bağlılığının zorunluluğunu dile getirmiş; bunun üzerine Zonguldak Mebusu Halil Bey (Türkmen), Üsküdar'ın İstanbul ile Beyoğlu'ndan ayrılmasına yönelik öneri sunarken Trabzon Mebusu Muhtar Bey "*Beyoğlu ve Üsküdar vilayetlerinin kazaya tahvili hakkında kanun teklifi*" vermişti. Aynı gün Üsküdar ile "*Beyoğlu'nun esas itibariyle müstakillen idare esasından istisnası*" (*Beyoğlu, Üsküdar vilayetlerinden maada bilcümle mülhak vilayetlerin müstakillen idaresi hakkında-No:82*) kabul edilmişti¹⁶¹⁴. Dahiliye Vekaleti, bu kararı İstanbul Vilayeti'ne 19 Mart günü bildirmişti¹⁶¹⁵. Diğer yandan 24 Mart günü Muhtar Bey'in teklifi Layiha Encümeni'nce görüşülmeye değer görüldüğünden Dahiliye Encümeni'ne gönderilmişti¹⁶¹⁶. Bu arada yine Mart ayı başlarında *Tevhid-i Efkar*'da Beyoğlu Vali Vekaleti'ne eski İstanbul Mektupçusu Abdülhak Hakkı Bey'in tayin olduğu haberi çıkmıştı¹⁶¹⁷.

13 Nisan'da Meclis'e aynı konuda yani Beyoğlu ve Üsküdar'ın statüleri hakkında (*Beyoğlu ve Üsküdar vilayetlerinin lağvedilerek kaza haline ifrağen idaresi hakkında kanun layihası*) yeni bir yasa tasarısı gelmiş ve yine Dahiliye Encümeni'ne havale edilmişti¹⁶¹⁸. 1924 Mayıs başlarında ise Üsküdar ve Beyoğlu'nun kaza sayılması hakkındaki kanunun Meclis'ten henüz çıkmadığı ve buraların TBMM'nin açılışına kadar ayrı birer vilayet olarak İstanbul'a bağlı idaresinin kararlaştırıldığı basına yansımıştı¹⁶¹⁹. Mayıs sonlarında Üsküdar'da hükümet konağı olarak bir binanın kiralanması için 1.440 lira ödenek ayrılmıştı¹⁶²⁰. O günlerde (29 Mayıs) Beyoğlu Vilayeti'nin kadrosu İstanbul Vilayeti'ne ulaşmış ve yerine tebliğ edilmişti¹⁶²¹. Dolayısıyla buraların İstanbul'a bağlı yapıları sürdürülmüştü. Zaten İstanbul Valiliği'ne atanan Raşid

---

¹⁶¹⁴ **TBMM ZC**, C.7, I:6, 8.3.1340, s.159-160,193-194,199; **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:64.431.14; Behlülgil, **a.g.e.**, s.167; Çakan, **a.g.e.**, s.218

¹⁶¹⁵ "Üsküdar ve Beyoğlu Vilayetleri", **İkdam**, 20 Mart 1924 (No:9687), s.3

¹⁶¹⁶ **TBMM ZC**, C.7/1, I:20, 24.3.1340, s.1017; Çakan, **a.g.e.**, s.218

¹⁶¹⁷ "Beyoğlu Vali Vekaleti", **Tevhid-i Efkar**, 4 Mart 1924 (No:3997-969), s.1

¹⁶¹⁸ **TBMM ZC**, C.8/1, I:36, 13.4.1340, s.609

¹⁶¹⁹ "Üsküdar ve Beyoğlu"- "İstanbul Vilayetinin Yeni Kadrosu", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1924 (No:5), s.5. Bu dönemde merkez memurları arasında değişiklik yapılırken Beyoğlu'nda görevli olanlar İstanbul'dakilerle yer değiştirilebiliyordu. "Merkez Memurları Arasında Tebeddülât", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1924 (No:24), s.3

¹⁶²⁰ "Üsküdar'da Hükümet Konağı Tutulacak", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1924 (No:24), s.4. Daha önce Nisan ortalarında *İkdam*'da, Üsküdar Hükümet Konağı'nın Haydar Paşa'da Süvari Binicilik Mektebi'ne nakledilmesine karar verildiği haberi yer almıştı. "Üsküdar Hükümet Konağı", **İkdam**, 18 Nisan 1924 (No:9716), s.3

¹⁶²¹ "Beyoğlu Vilayeti'nin Kadrosu Geldi", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1924 (No:24), s.4

Bey'in görevini üstlenir üstlenmez ilk iş olarak Üsküdar ve Beyoğlu vilayetlerini denetleyeceğinin duyulması bu bağlılığın göstergesiydi¹⁶²².

1924 yazında iki mülhak vilayet açısından önemli bir gelişme, tapu meseleleri ile ilgili olarak ortaya çıkmıştı. Dahiliye Vekaleti'nin tapu idarelerinin vilayet merkezlerine nakilleri hakkındaki tebliği üzerine Üsküdar, Beyoğlu Valileri ile İstanbul Tapu Baş Müdürü ve Kuyud-u Umumiye Müdürü'nden oluşan bir komisyon gereken çalışmaları yürütmek üzere 25 Haziran 1924'te ilk toplantılarını Tapu Müdüriyet-i Umumiyesi'nde yapmışlardı. Bu komisyon Defter-i Hakani binasında bulunan ve Üsküdar, Beyoğlu ve İstanbul Tapu İdareleri adı ile çalışan idarelerin bağlı oldukları vilayetlere nakillerine karar vermişti. Bu nakil çeşitli dosya ve evraklarla birlikte gereken miktarda “*heyet-i fenniye azası, mahzen ve evrak memurlarının*” da aktarılmasını zorunlu kılıyordu. Bu taşınma sırasında 1329 (1913-1914) senesinden sonra ki defterler nakledilecekti. Zaten 1328 (1912-1913) senesinden itibaren İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu Tapu İdareleri adıyla faaliyet gösteren idarelerde 40.000 defter ve 800.000'den fazla “*kuyud-u atika*” ile dosya bulunuyordu. Komisyon kararlarını rapor halinde Vali Raşid Bey'e sunacaktı¹⁶²³. Sonuçta Temmuz sonlarında tebliğ edilen tamime göre Tapu Müdüriyet-i Umumiyesi yeniden örgütlenmişti. İstanbul Tapu İdaresi, Kuyud-u Umumiye, Beyoğlu, Üsküdar Tapu Müdüriyetlerine bölünmüş ve vilayet merkezlerine nakledilerek bağımsız bir şekilde idaresi uygun bulunmuştu. Kayıtların vilayet merkezlerine nakli mümkün olmadığından Kuyudat Müdüriyet-i Umumiyesi İstanbul'da kalacaktı¹⁶²⁴.

İstanbul'un ilk kurtuluş bayramı hazırlıkları sırasında Üsküdar'ın bir başka çelişkisi kendisini gösterecekti. Çünkü Türk ordusunun Üsküdar sınırına 5 Ekim'de girmesi nedeniyle Üsküdar ve Kadıköy halkı buralarda özel tören yapılmasını istemişti. Bundan dolayı Şehremaneti'yle Kolordu Kumandanlığı arasında görüşmeler yapılmıştı¹⁶²⁵. Sonuçta I. Fırka'nın 5 Ekim 1923'te Kadıköy ve Üsküdar'a girmesinden hareketle aynı gün buralarda tören

---

¹⁶²² “Vali Bey Bir Tamim Hazırlıyor”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1924 (No:42), s.1

¹⁶²³ Bu komisyonun 28 Haziran Cumartesi günü Vilayet'te toplanması planlanmıştı. “Tapu İdareleri Vilayetlere Nakledilecek”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1924 (No:51), s.6

¹⁶²⁴ “Tapu İşleri Taksim Edildi”, **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1924 (No:82), s.4. İstanbul Tapu Müdüriyeti'nin istatistik kısmı Ankara Tapu Müdüriyeti'ne nakledildiği için 1924 sonbaharında yeniden bir İstatistik İdaresi kurulması planlanmakta idi. “Emlak ve Mücevheratını Terhin Edenler Çoğalıyor”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1924 (No:106), s.3

düzenlenmesi, Fırka Kumandanı Hüseyin Hüsnü Emir Bey ile belediye müdürlerince kesinleştirilmişti. Tören planına göre bölgeye ordunun ilk girişinde olduğu gibi önce Göztepe meydanında toplanılacak ve resmigeçitle Üsküdar ile Kadıköy'e girilecek, gece ise fener alayı yapılacaktı¹⁶²⁶.

5 Ekim 1924'te İstanbul'un Anadolu yakasında şehrin kurtuluşunun ilk aşama kutlama ve törenleri gerçekleştirilmiş; *Cumhuriyet*'in ifadesi ile “*İstanbul’u ikinci defa feth iden Ellibeşinci Fırka*”nın resmigeçidi halkın coşkulu tezahüratları ile yapılmıştı. Basında yer aldığına göre halk orduyu İstanbul’un kurtuluş günündeki gibi karşılamıştı. Gece ise daha önceden belirlendiği gibi Kadıköy Belediye Müdürü Kemal ve Belediye Merkez Memuru Süleyman Beylerin hazırladığı program çerçevesinde Üsküdar ve Kadıköy’de fener alayı yapılmıştı¹⁶²⁷.

Beyoğlu ve Üsküdar’ın statüleri meselesi daha önceki yasa hazırlıklarına bağlı olarak 1924 sonbaharında yeniden TBMM’nin gündemine girecekti. 26 Kasım 1924 günü “*Beyoğlu ve Üsküdar vilayetlerinin lağvedilerek kaza haline ifrağın idaresi hakkında (1/484) numaralı kanun layihasıyla Trabzon Mebusu Muhtar Beyin; Beyoğlu ve Üsküdar livalarının kazaya tahviline dair (2/312) numaralı teklifi kanuni ve Dahiliye Encümeni mazbatası*” TBMM’de ruznameye alınmıştı¹⁶²⁸. Dolayısıyla 1924 Aralık ayında TBMM’de tartışılan konular arasında yine Üsküdar ve Beyoğlu’nun vilayet ya da kaza olarak idare edilmeleri vardı. *Cumhuriyet*’e göre, tüm vilayetlerde standart bir idari yapı oluşturmayı planlayan hükümet, bu iki vilayetteki valilerin İstanbul Valisi’nin nüfuzu altında kalmalarından dolayı bu vilayetlerin kaldırılmaları hakkında bir kanun tasarısı sunmuştu¹⁶²⁹. 8 Aralık 1924 tarihinde hükümetin tasarısı ile Muhtar Bey’in teklifi ve Dahiliye Encümeni mazbatasını TBMM’nin gündemine gelmişti. Cebelibereket Mebusu İhsan ve Tunalı Hilmi (Zonguldak) Beyler, Üsküdar’ın vilayet olarak idaresi üzerinde durmuşlardı. Tunalı Hilmi Bey “*İstanbul Şehremaneti ve İstanbul Vilayeti dendiği zaman katiyen ikisi bir arada olmalıdır. Bugünkü Şehremaneti hududu dahilinde*

---

¹⁶²⁵ “Kurtuluş Bayramı ve Üsküdar”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Evvel 1924 (No:146), s.2

¹⁶²⁶ “Kurtuluş Bayramı”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1924 (No:147), s.2

¹⁶²⁷ “Üsküdar ve Kadıköy Halkı Dün Dahi Türk Ordusunu Yine Göz Yaşlarıyla Karşılamışdır”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Evvel 1924 (No:148), s.1; “Bu Günki Bayram”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1924 (No:149), s.1

¹⁶²⁸ **TBMM ZC**, C.10, I:12, 26.11.1340, s.381,384

¹⁶²⁹ “Üsküdar ve Beyoğlu”, **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.3

katiyen idari ve beledi bir idare tesis edilmelidir. Birlik, ikilik diye şurada burada aradığınız ikilikleri rica ederim, İstanbul gibi gayetle mühim olan ve Türkiye'nin kalbi ve dimağı bulunan bir şehirde aramayınız... Artık illallah bu ikilikten..." sözleriyle görüşünü ifade etmişti. Tasarı aynı gün Dahiliye Vekili Recep Bey'in de istediği gibi Dahiliye Encümeni'ne geri gönderilmişti¹⁶³⁰. 10 Aralık 1925 günü ise Dahiliye Encümeni'nin mazbatasıyla bu "*layiha ve teklif mühedasında*¹⁶³¹ *o meyanda tetkik edilmek üzere Başvekalete iade ve tevdi*" uygun görülmüş ve bu yaklaşım TBMM'de de kabul edilmişti¹⁶³².

Buna karşılık CHF'nin İstanbul Vilayeti Kongresi'nde de bu konu tartışılmıştı. Kongredeki uzun tartışmalardan sonra Üsküdar'ın ayrılması buna karşılık İstanbul ile Beyoğlu'nun birleştirilmesi görüşleri ağırlık kazanmıştı¹⁶³³. Süreyya Paşa, Vilayet Kongresi'nde Üsküdar Vilayeti'nin İstanbul'dan ayrılarak bağımsız idaresi hakkındaki kararı onaylayan bir basın demeci vermişti. Süreyya Paşa, 204 kilometrekareye yayılan İstanbul'un sınırlarının genişliği üzerinde durmuş; İstanbul'u nüfusu 4.000.000 yakın olan ve 107 kilometrekarelik Berlin şehri ile karşılaştırarak sınırlarının küçültülmesini savunmuştu.

Şehremini Emin Bey ise coğrafi, iktisadi ve idari açıdan bu karşılaştırmaya karşı çıktığı gibi "*İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu yarım adacıklarından mürekkep bir küldür. Bunların herhangi birine siyasi bir hudud demek olan bir vilayet hududu çizmeğe kalkışmağı, tabirim mazur görülsün, şahsen bir cinayet telakki ederim*" değerlendirmesini yapmıştı. Ayrıca bütçenin bölünmesinin her tarafta ciddi bir yetersizliğe yol açacağını söyleyerek, savaş sonrası şartları göz önüne alarak şehircilik açısından yolların yapılması zorunluluğunu hatırlatmıştı¹⁶³⁴. Basında ise tarafların tartışması alaycı bir yaklaşımla ele alınacaktı¹⁶³⁵.

---

¹⁶³⁰ **TBMM ZC**, C.11, I:18, 8.12.1340, s.32-36; *Cumhuriyet*, Layiha Encümeni'ne gönderildiğini aktarmıştı. "Üsküdar ve Beyoğlu", **Cumhuriyet**, 9 Kanun-ı Evvel 1924 (No:212), s.3

¹⁶³¹ Kelime yanlış yazılmış olmalı, aslı mühedasında ya da münhadasında şeklinde olabilir.

¹⁶³² **TBMM ZC**, C.20, I:22, 10.12.1341, s.87-88

¹⁶³³ **Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabtı (1925)**, s.24-25,138,15-166, vd.

¹⁶³⁴ "Müstakil Üsküdar", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1925 (No:445), s.2

¹⁶³⁵ "İstanbulu Parçalamasunlar da...!", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1925 (No:446), s.1-2. Bkz.: Ek 16

Süreyya Paşa, Emin Bey'in "olamaz" cevabını değerlendirirken, yaklaşımın kendisinden daha çok CHF'nin İstanbul örgütüne ait olduğunu ön plana çıkarmış ve Şehremini'nin bir veri sunmadığını ifade etmişti. Emin Bey'in bir partili olarak bu kararı benimseyeceğini ümit ettiğini ve konunun teşkilatça değerlendirileceğini açıklamıştı¹⁶³⁶. Fakat bu demecinin ardından İstanbul Belediyesi'ni idare konusunda Emin Bey ile farklı düşünmesinden dolayı Şehremaneti Müşavir-i Fahriliği (Fahri Müşavirliği) görevine devam etme olanağı bulunmadığı kendisine bildirilmiş dolayısıyla Şehremaneti tarafından görevinden af edilmişti¹⁶³⁷.

Üsküdar'ın ayrı idare edilmesi tartışmasına Vali Süleyman Sami Bey de katılmış ve Şehremini'nin tarafını tutmuştu¹⁶³⁸. İstanbul Halk Fırkası Müfettişi Refik İsmail Bey de her yönden Üsküdar'ın ayrı yönetilmesinin doğru olmadığı düşüncesinde idi. Kendisi basın demecinde Vilayet Kongresi'nin kararının kesinleşmediğini, konuyu incelemek üzere bir komiyon oluşturulduğunu ve bu konuda bir sonuca ulaşılmadığını belirtmiş, Süreyya Paşa'nın sözlerinin kendisinin şahsi fikirleri olduğunu hatırlatmıştı¹⁶³⁹. Bununla beraber İstanbul'da bulunan milletvekilleri (Hakkı Şinasi, Muhtar, Hamdi ve Yusuf Akçura Beyler) Üsküdar Halk Fırkası merkezini ziyaret ettiklerinde Üsküdarlılar yerel idare açısından (belediye) bağımsızlık istemişlerdi. Buna karşılık mebuslar ise çeşitli vaatlerde bulunmuşlardı¹⁶⁴⁰.

1925 sonbaharında bir yandan Üsküdar ve Beyoğlu'na çeşitli atamalar yapılırken bir yandan buralar üzerindeki çalışmalarla tartışmalar sürmüştü. Eylül sonlarında Beyoğlu Valiliği'ne (birinci sınıf kaymakamlık maaşıyla) Makriköy Kaymakamı Rüknettin Bey atanmıştı¹⁶⁴¹. Dahiliye Vekaleti Kalem-i Mahsus Müdürü İsmail Hakkı Bey, Üsküdar Belediye Müdüriyeti'ne tayin

---

¹⁶³⁶ "Ah Bu Gazeteciler", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1925 (No:446), s.2

¹⁶³⁷ "Süreyya Paşa", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1925 (No:447), s.1

¹⁶³⁸ "Müstakil Üsküdar", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1925 (No:450), s.4

¹⁶³⁹ "Müstakil Üsküdar", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1925 (No:453), s.3

¹⁶⁴⁰ "Üsküdar Müstakil Olmak İstiyor!", **İkdam**, 20 Ağustos 1925 (No:10190), s.1; "Üsküdarlılar Beledi İstiklal İstiyorlar", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1925 (No:460), s.3

¹⁶⁴¹ Makriköy Kaymakamlığı'na Vilayet Maiyet Memuru Hasan Hayri atanacaktı. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1925 (No:501), s.4; **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.60.15

edilmişti¹⁶⁴². Üsküdar Daire-i Belediye Müdürü Rüşdü Bey ise Beyazıt Daire-i Belediyesi Müdüriyeti'ne getirilmişti¹⁶⁴³.

İstanbul ve Üsküdar mıntıklarında incelemede bulunan Taksimat ve Teşkilat-ı Mülkiye Heyetleri çalışmalarını tamamladıktan sonra Dahiliye Vekaleti'ne verdikleri raporda İstanbul'un vilayet merkezi kalması ve Üsküdar ile Beyoğlu vilayetlerinin kaldırılarak birinci sınıf kaymakamlık halinde idare edilmelerini savunmuşlardı. İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey ise 27 Ekim'deki açıklamasında bunlardan haberi olmadığını söylemişti¹⁶⁴⁴. Oysa *Cumhuriyet*'in isimlendirmesiyle "*Tedkikat-ı Mülkiye Heyeti*"nin çalışmaları İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar ve Çatalca'nın bir vilayet olmasını gündeme getirmişti¹⁶⁴⁵. Bu mülki idare açısından da merkezîyetçiliği destekleyen bir uygulamaydı.

1926 Mayıs'ında gazete sütunlarına yeni haberler taşınmıştı. Bunlara göre yapılan mülki değerlendirme ve çalışmalar çerçevesinde Üsküdar, Beyoğlu (ve Çatalca) kaldırılacak vilayetler içinde idi¹⁶⁴⁶. Dahiliye Encümeni ise aynı ay içinde yaptığı görüşmelerde, idari bölünme konusunda Hükümetin yaklaşımını büyük ölçüde olduğu gibi kabul etmişti¹⁶⁴⁷. Mayıs sonlarına doğru Taksimat-ı Mülkiye Tadilatı Hakkındaki Layiha basılarak Meclis'e verilmişti. Tasarıda Bilad-ı Selase adı altında Üsküdar ve Beyoğlu'nun İstanbul ile bir bütün olarak ele alındığı vurgulanarak, buraların çeşitli şekillerde yönetildikten sonra birer vilayet statüsünde İstanbul Vilayeti'ne bağlı tutulduğu anlatılmış ve bunların tek merkezden idarelerinin zorunluluğu belirtilmişti. Buralara vilayet denilmesinin ünvanından ileri gitmediği için kazaya dönüştürülmelerinin gerçekte bir değişikliğe yol açmayacağını da altı çizilmişti. Bunun paralelinde buraların valilerinin maaşlarının da birinci sınıf kaymakam maaşından yüksek olmadığı ve buraların birçok işinin İstanbul Vilayeti, Defterdarlık ve Şehremaneti tarafından yürütüldüğü, ticari ve sosyal yaşam açısından buralarda

---

¹⁶⁴² "Üsküdar Belediye Müdüriyeti", **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1925 (No:516), s.3

¹⁶⁴³ Gazete O'nun hakkında takdir edici, övgü dolu ifadeler kullanmıştı. "Bayezid Dairesi Müdürlüğü", **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Evvel 1925 (No:519), s.2; "Bayezid Dairesi Müdürü Rüşdi Bey", **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Evvel 1925 (No:520), s.1

¹⁶⁴⁴ "Üsküdar ve Beyoğlu", **Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Evvel 1925 (No:529), s.3

¹⁶⁴⁵ "İstanbul Vilayeti", **Cumhuriyet**, 29 Teşrin-i Sani 1925 (No:560), s.2. Çatalca livasının İstanbul Vilayeti'nden ayrı müstakil olarak yönetilmesi hakkında 21 Ocak 1923'te bir kararname çıkartılmıştı. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.46.19

¹⁶⁴⁶ "Taksimat-ı Mülkiye", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1926 (No:724), s.1

¹⁶⁴⁷ "Taksimat-ı Mülkiye Layihası", **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1926 (No:728), s.2

iç içeliğin geçerli olduğuna dikkat çekilmişti. Sonuçta bu gerekçelerle İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar'ın tek parça halinde olduğu ileri sürülerek, Beyoğlu ve Üsküdar Vilayetlerinin İstanbul'a katılmaları zorunluluğu ortaya konulmuştu. Zaten TBMM'deki görüşmeler sırasında 1 Numaralı Cetvel'de Üsküdar, Beyoğlu ve Çatalca kaza haline dönüştürülen vilayetler arasında gösterilmişti¹⁶⁴⁸. Kabul edilen kanunun ikinci oylaması 30 Mayıs'ta yapılmıştı¹⁶⁴⁹.

1926 Haziran'ında yeni mülki teşkilatlanma doğrultusunda İstanbul Vilayeti tarafından hazırlıklara başlanmıştır. Yeni teşkilatta kaldırılan Kartal kazası nahiyeye dönüştürülecek ve merkez nahiyesi Pendik'e nakledilerek Abdurrahman Gazi adını alacaktı. Yakacık nahiyesi de kaldırılacaktı. Beyoğlu Vilayeti'nin bütün işlemleri İstanbul Vilayeti'ne devredilecekti. Mali birimler de Defterdarlığa bağlanacaktı¹⁶⁵⁰.

10 Temmuz'da İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu vilayetlerini tek bir çatıda toplayan yeni Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu İstanbul Vilayeti'ne bildirilmişti. Böylece Üsküdar ve Beyoğlu kaza haline gelmişti¹⁶⁵¹. Üsküdar Kaymakamlığı'na Vali vekaletinde bulunan Süleyman Bey, Beyoğlu Kaymakamlığı'na Vali vekaletini üstlenmiş olan Rüknettın Bey atanmışlardı. Beykoz Kaymakamı Edip Ardahan Kaymakamlığı'na, Kartal Kaymakamı Muhsin Bey Susurluk Kaymakamlığı'na, Lüleburgaz Kaymakamı İmadeddin Bey Çatalca Kaymakamlığı'na, Terkos Nahiyesi Müdürü Ragıp Bey Bucak

---

¹⁶⁴⁸ **TBMM ZC**, C.25, I:109, 29.5.1926, s.605-615,622-624-Kanun ve mazbata eki s.138-139,144; "Taksimât-ı Mülkiye Layihası Meclise Verildi", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1926 (No:734), s.2

¹⁶⁴⁹ **TBMM ZC**, C.25, I:110, 30.5.1926, s.629-630,674-676

¹⁶⁵⁰ *Cumhuriyet*'e göre Üsküdar Vali Vekili Süleyman ile Beyoğlu Valisi Rüknettın Beylerin başka bir vilayete tayin edilmesi gündemde idi ve Kartal Kaymakamı Muhsin Bey, kaza haline getirilen Üsküdar Kaymakamlığı'na geçecekti. "Teşkilat-ı Mülkiye", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1926 (No:759), s.2

¹⁶⁵¹ Yeni kanunla Zekeriyaköy nahiye, Yakacık, Dudullu köy oluyordu. Kartal kazası kaldırılarak Abdurrahman Gazi kazaya çevrilmişti. Ömerli ve Beykoz kazaları da kaldırılmıştı. Ömerli nahiye olarak Şile'ye, Beykoz'da Üsküdar'a bağlanmıştı. Çatalca kaza haline, Silivri, Büyükçekmece nahiyeye dönüştürülmüştü. Bu kapsamda iskan işleri de yeniden düzenlenecekti. "Üsküdar ve Beyoğlu", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1926 (No:780), s.3. Beyoğlu, Üsküdar ve Çatalca'nın İstanbul ile birleştirilmesi, Işıl Çakan tarafından modernleşme ve mülki idarede merkezleşme kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıntı için Bkz.: Işıl Çakan, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kamu Yönetiminin Modernleşmesi: Merkezleşme", s.45-71

kaymakamlığı'na, Büyükçekmece Kaymakamı Şakir Bey Osmanili kaymakamlığı'na tayin edilmişlerdi¹⁶⁵².

Beyoğlu, Üsküdar ve Çatalca'nın İstanbul Vilayeti'ne bağlanmasıyla Vilayet Muhasebe-i Hususiyesi açısından oldukça önemli bir gelir sağlanmıştı¹⁶⁵³. Senenin sonlarında ise İstanbul'daki mahallelerin düzenlemeye alınması, bazılarının birleştirilirken bazılarının da ayrılması gündeme gelmişti ki İstanbul'da 342, Üsküdar ve Beyoğlu'nda 400 mahalle bulunuyordu¹⁶⁵⁴.

Sonuç olarak Ankara ve İstanbul şehirlerinin ya da yeni ve eski başkentlerin mülki yapılanmaları ile idareleri açısından bir değerlendirilmeye gidildiğinde çelişkilerin merkezi olarak eski başkent İstanbul ön plana çıkıyordu ki bu noktada, Kurtuluş Savaşı yıllarına dayanan siyasal bir çelişkinin varlığına rağmen 1923 Ekim'i bir dönüm noktasıydı. Bu dönüm noktasının ana hatlarını İstanbul'un işgalden kurtuluşu ile başkent değişikliği oluşturuyordu. Çünkü yeni devletin idari yapısına tam anlamıyla dahil edilen İstanbul konumunu kaybediyordu. Üstelik eski başkentten asayiş sorunu ve Beyoğlu ile Üsküdar'ın statüleri gibi yönetsel açıdan çelişkileri, konumunu kaybetmesi kadar biraz da kendi geçmişinden kaynaklanıyordu.

Başkent değişikliği gibi köklü bir devrimi ve bunun dalgalarının etkisini İstanbul'da karşılayan isim Ali Haydar Bey olacaktı. Vali ve şehremini olarak kritik bir dönemde kritik iki görevi üstlendiği rahatlıkla söylenebilir. Üstelik birçok farklı eleştiriye ya da suçlamalara maruz kalmasının temel nedenlerinden biri de böyle yoğun ve özel bir dönemde İstanbul'da bulunduğu konumdu. Kendisinden sonra vali olan Raşid Bey döneminin Manevra Olayı ve bu olayın Ankara-İstanbul ikilemini alevlendirmesi göz önüne alındığında Ali Haydar Bey'in zor bir dönemi az sorunla atlattığı ileri sürülebilir. Raşid Bey döneminin çatışmalı ortamından sonra Süleyman Sami Bey'in valiliği daha çok bu ikilemin yatıştığı ve İstanbul'un yeni konumunun oturduğu bir dönemi ifade edecekti. Hatta O'nun valilik dönemi Beyoğlu ve Üsküdar'ın İstanbul ile birleştiği dolayısıyla eski başkentten çelişkilerinden kurtulduğu, asayişin olağan düzeyinde istikrarını bulduğu bir süreç olmuştu.

---

¹⁶⁵² Atamalar Reis-i Cumhuriyet'e sunulmuştu. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1926 (No:791), s.4

¹⁶⁵³ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1926 (No:803), s.4

¹⁶⁵⁴ "İstanbul'un Mahalle Taksimatı Değişiyor", **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1926 (No:923), s.3

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUK MERKEZİNDEN ULUS DEVLET BAŞKENTİNE YENİ REJİMİN ADALET MEKANİZMASI SORUNSALI VE BAROLAR

Osmanlı Devleti'nden yeni Türkiye'ye kaynağı hem şeri, hem de örfi olan çok başlı bir hukuk ve yargı düzeni kalmıştı. Bir taraftan dini esaslara dayalı kuralları uygulayan Şeri mahkemeler, bir taraftan Tanzimat'dan beri süregelen modernleşme eğilimlerinin sonucu ortaya çıkan ve batılı kanunları uygulayan adli mahkemeler ile kendi vatandaşlarının şahsi davalarına bakan yabancıların imtiyazlı kilise ve havra mahkemeleri bu çok başlılığın görüntüsünü çizmişlerdi. Zaten yeni Türk Devleti'nin hukuk alanında değişime yönelmesinde bu ikilik başlıca faktör olmuştu. Dolayısıyla hukukun temel ilkesi olan hukukta genellik ve teklik anlayışına geçiş ile bu ana ilkenin yerleştirilmesi hukuktaki yapılanmanın öncelikli hedeflerini teşkil etmişti.

Türkiye'de tekçi hukuk düzenine geçişle, bu düzenin kurallaştırılması zincirleme reaksiyona yol açmış ve bu uygulamalar beraberinde, 1920'li yılların atılımcı atmosferine hangi hukuk anlayışının tercih edileceği sorununu sürüklemişti. Bununla birlikte TBMM hükümetlerinin bu alandaki yönelimleri açık ve kesin bir çizgi izleyecekti. Bu çizginin keskinleşmesinde, TBMM'nin daha en başta İstanbul'daki geleneksel iktidarın karşısında kurulması belirleyici bir pratiklik sağlamış ve iktidarın oluşumundaki/kaynağındaki temel değişimi getirmişti. Milli egemenlik anlayışı ile iktidarın tanrısal kaynaklı olmaktan çıkarılması, hukuk kurallarının laik, kaynağını toplum gereksinimlerinden alan bir yapılanmanın kurallaştırılacağını sembolize etmişti.

Toplumsal değişimin itici gücü olarak hukuk görüldüğünden devletin sosyal ve iktisadi yaşamı düzenleyen girişimlerinin merkezine hukuk reformları oturmuştu. Bu noktada batı kaynaklı kanunlar benimsenerek Türk

Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştu¹⁶⁵⁵.

Ayrıca ülke içinde tüm vatandaşlar için aynı hukuk kurallarının geçerliliğinin zorunlu hale getirilmesi, yeni düzenin yargı organlarında önemli değişimler gerçekleştirmesini zorunlu kılmıştı. Hakimi Müctemi Teşkilatı kurulurken İstinaf mahkemeleri kaldırılmıştı. Şeriye mahkemeleri gibi bir yargı düzeneğine son verilmiş ve Mahkeme Teşkilatı Kanunu kabul edilmişti. Temyiz mahkemeleri teşkilatı üzerinde de bir takım değişikliklere gidilmişti¹⁶⁵⁶.

II. TBMM döneminde hakimlerin ve avukatların bağlı olacakları meslek kanunlarının çıkarılarak, bunlara ilişkin diğer düzenlemeler de hayata geçirilmişti. Bu düzenlemelerin içinde avukatlara yönelik Muhamat Kanunu'nun (Avukatlık Kanunu) hazırlığı öncelikli bir yer tutmuştu¹⁶⁵⁷. Zaten 1924 yılı ile birlikte avukatlar hakkında bir yasa çalışması yapılacağı duyumu ortaya çıkmıştı. Üstelik adli reform söylemlerinden oluşan basın rüzgarının da etkisiyle Mart ayı bu yasal düzenleme hakkındaki tartışmalarla geçmişti¹⁶⁵⁸.

---

¹⁶⁵⁵ Adliye Vekaleti, 1923 yılında yürürlükte bulunan kanunların gözden geçirilerek tadil edilmesi için komisyonlar kurmuştu. Komisyonlar, Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in çalışmalarına son verildiğini açıklamasına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Çakan, **a.g.e.**, s.232-245; Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Ankara, TTK Yayınları, 1996, s.175-214. Bu komisyonlardan biri olan ve eski Adliye Nezareti binasında çalışmalarını sürdüren Ceza Kanunu Komisyonu'nun Ankara'ya geçmesi, çalışmalarını orada devam ettirmesi istenmişti. "Barodan Çıkarılanlar", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1924 (No:124), s.2. Önce taşınma günü olarak 17 Eylül açıklanmıştı. "Kanun-u Ceza Komisyonu Azaları", **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1924 (No:130), s.3. Sonra komisyonun 18 Eylül'de taşınacağı Vekalet'e bildirilmişti. Komisyon Hukuk Fakültesi Kanun-u Ceza Müderrislerinden Bahaeddin Bey'in başkanlığında eski Temyiz Mahkemesi Reisleri Hulusi ve Asım Beylerle, Avukat Sadettin Ferit, Hukuk Fakültesi Müderrisi Cevdet, Avukat Bahir, eski Adliye Müsteşarı ve Hukuk Fakültesi Ceza Kanunu Müderrisi Tahir beylerden oluşuyordu. "Kanun-u Ceza Komisyonu", **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1924 (No:131), s.3. Kasım ayında İstanbul'a gelen Kenan Bey bu konuda "... Ceza Kanunu'nun tadiliyle meşgul bulunan Kanun-u Ceza Komisyonu Ankara'ya davet edilmiş ve orada Mahkeme-i Temyiz Reisi İhsan ve Baş Müdde-i Umumi Nihad beylerin de iştirakiyle icab eden tadilat[ı] yaparak layiha-i kanuniye ile esbab-ı mucibesini Vekalet'e gönderdi" diyecekti. "Kenan Beyin Beyanatı", **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:194), s.2.

¹⁶⁵⁶ Çakan, **a.g.e.**, s.232-245; **TBMM ZC**, C.6, İ:114, 28.2.1340, s.448-467; "Mehakim Teşkilatı Kanunu Kabul Edildi", **İkdam**, 11 Nisan 1924 (No:9709), s.3. 2 Mayıs 1924 tarihli **İkdam** gazetesi yeni adli yapılanmayı "Yeni adliye kanunlarının bir Mayıs'dan itibaren tatbikine başlanmıştır. Bu günden itibaren memleketin her tarafındaki şeriye ve istinaf mahkemeleri kaldırılmıştır" cümleleriyle aktarmıştı. "Yeni Adliye Teşkilatı Başladı", **İkdam**, 2 Mayıs 1924 (No:9729), s.3

¹⁶⁵⁷ Çakan, **a.g.e.**, s.246

¹⁶⁵⁸ Adli ıslahat söylemlerinin yoğun olduğu bu günlerde avukatlar tasarı hakkında düşüncelerini basın aracılığı ile duyurmuşlardı. Hatta basındaki makaleler aracılığı ile avukatların aralarında tartışmalar da yaşanmıştı. Kimisi eleştirel kimisi olumlu yaklaşmıştı.

Yine o günlerde basına Muhamat Kanunu'nun içeriği de yansımaya başlamıştı¹⁶⁵⁹. TBMM'de ise “*Muhamat hakkında kanun layihası (1/472)*” 30 Mart 1924 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilmiş¹⁶⁶⁰ ve tasarıyla encümenin mazbatasını 3 Nisan 1924'te ruznameye alınmıştı¹⁶⁶¹. Aynı tarihte encümenin de üzerinde durduğu bazı değişikliklerin yapılmasıyla kanun kabul edilmişti¹⁶⁶².

“Muhamat Kanunu Davası”, **İkdam**, 13 Mart 1924 (No:9680), s.2; “Muhamat Kanunu Hakkında”-“Adli, İctimai Nükteler”, **İkdam**, 16 Mart 1924 (No:9683), s.2; “Yine Muhamat Kanunu”, **İkdam**, 19 Mart 1924 (No:9686), s.2. Avukat Ali Haydar, tasarının maddeleri üzerinde genelde bir mutabakat bulunduğunu belirtmişti. Bununla beraber tasfiye konusundaki endişesini de ortaya koymuş ve Baro'nun avukatların tasfiyesiyle etkisizleştirilmesi üzerinde durmuştu. Ali Haydar, “Muhamat Kanunu”, **İkdam**, 21 Mart 1924 (No:9688), s.2

¹⁶⁵⁹ “Muhamat Kanunu”, **İkdam**, 23 Mart 1924 (No:9690), s.1

¹⁶⁶⁰ Aynı gün hakimlerle Adliye mensuplarının resmi kıyafetleriyle ilgili kanun tasarısı ve “*Mahakimi şeriyenin ilgası hakkında kanun layihası (1/470)*” Adliye Encümeni'ne aktarılmıştı. **TBMM ZC**, C.8, İ:24, 30.3.1340, s.92. 1 Nisan kaynaklı Ankara haberlerinde Muhamat Kanunu Tasarısı'nın ufak değişikliklerle Adliye Encümeni'nde kabul edildiği aktarılmıştı. “Muhamat Kanunu”, **İkdam**, 2 Nisan 1924 (No:9700), s.1

¹⁶⁶¹ **TBMM ZC**, C.8, İ:28, 3.4.1340, s.248. Yasa tasarısının ilk maddesinde avukatın (muhami) tanımı yapılmakta idi. İkinci maddesi avukatlık şartları ve avukatların yurt içi ya da yurt dışı hukuk fakültelerinde almaları gereken derslerle ilgili idi. Bir sonraki madde baroların kurulması ve gereken şartları taşımayanların avukatlık yapamayacakları -hükümetin gerekçesiyle “*yalnız şeraiti kanuniyeyi haiz olmak ifayı muhamat için کافی addelmüyerek salifüzzikir barolarda muhami mukayyet olmadıkça icrayi muhamat edememeleri*”- üzerine kurulmuştu. Dördüncü madde avukatlığın özel bir meslek olarak görülmesinden dolayı başka işlerle meşgul olunmaması ve beşinci madde ile onbeşinci maddeye kadar olan diğerleri, başta baro düzeni olmak üzere teknik konularla ilgili idi. Bu maddeler barolardan kayıtları silenenler, itiraz mercileri, avukatlık ruhsatları, vekalet ücretleri ve yürürlükteki kanunlarla yönetmeliklerin kaldırılması hakkındaydı. **TBMM ZC**, C.8, İ:28, 3.4.1340, s.271-277

¹⁶⁶² **TBMM ZC**, C.8, İ:28, 3.4.1340, s.277-293. Basında Mahsub-ı Umumi, Kisve-i Hükkam ve Muhamat Kanunlarının kabul edildiği aktarılmıştı. “Meclisde Kabul Edilen Kanunlar”, **İkdam**, 4 Nisan 1924 (No:9702), s.1. Yasada birinci maddede avukat (muhami) tanımı yapılmış, ikinci maddede avukat/muhami olabilmenin şartları sıralanmıştı. Bunlar içinde Türkiyeli olmak, kötü şöhretle tanınmamak ve memuriyetten azledilmiş ise “*cevazı istihdam kararı almış bulunmak*” gibi şartlar vardı. Üçüncü madde 10 avukat bulunan yerde baro kurulması gereği, dördüncü madde muhamilik mesleğinin özel kabul edilmesi ve müderrislik ile muallimlik dışında bir başka meslekle birlikte yapılamayacağı hakkındaydı. Beşinci, altıncı ve yedinci maddelerde baroların yönetim şeması çizilmiş ve mesleki haysiyetin önemi belirtilerek verilecek cezalar, itirazlar düzenlenmişti. Sekizinci madde baroya müracaat ve kabul ediliş ile ruhsatnameye yönelikti. Dokuzuncu ve onuncu maddeler mesleki ahlak çerçevesinde dava kabulü ile muhamilerle müvekkil ilişkilerini çerçevlendiriyordu. Onbir ve onikinci maddeler yine meslek ve mesleki ruhsat şartları, onüçüncü madde kıyafet zorunluluğu, diğer maddeler ise baro kuruluşlarının Adliye Vekaleti'nce onaylanması, dava vekilleri hakkındaki kanun ve yönetmeliklerden belirlenen yeni çerçeveye aykırı olanların geçersizliği, bu kanunun yürürlüğe girişiyle ilgiliydi. Geçici bir madde ile kurulacak komisyon tarafından barolarda ayıklama yapılacağı ifade edilmişti (“... *işbu kanunun tarihi neşrinden itibaren iki ay zarfında Adliye vekilinin rüesayi memurini Adliye'den nasıbedeceği bir zatın riyasetinde olmak ve dördü hükkam ve memurini Adliyeden, dördü ikinci maddede münderiç evsaf ve şeraiti cami mehamiler meyanından Adliye vekilince intihap olunacak zevattan terekkiip etmek üzere içtima edecek meclisi tefrik, cemiyet levhasında mukayyet dava vekillerinin evsaf ve şeraiti kanuniyeyi haiz olup olmadıklarını tetkik ve haiz olmayanların kayıtlarını levhadan terkin edecektir*”). “Muhamat Kanunu”, **Resmi Ceride**, 26 Nisan 1340 (Sene:2, No:69), s.2-3

Kanun tasarısının yasalaşması ile birlikte -ilginçtir- tadilat talepleri de başlayacaktı. Nitekim Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey (Güres), 3 Nisan 1924 tarih ve 460 numaralı teklifi ile kanunun 11. ve 12. maddelerinin değiştirilmesini istemişti¹⁶⁶³. 1925 yılının hemen başlarında ise Konya Mebusu Tevfik Fikret Bey'in (Sılay) Muhamat Kanunu'nun 12. maddesinin tadili hakkındaki yasa teklifi, önce Layiha Encümeni tarafından görüşülmeye değer görülmüş ve ardından Adliye Encümeni'ne taşınmıştı¹⁶⁶⁴. Ocak ortalarında Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey (Derin) "*Muhamat Kanununun 2,3,5 ve 12 nci maddelerinin tadili hakkında*" yasa tasarısı önermişti¹⁶⁶⁵. Yine Ocak ayının sonlarında Giresun Mebusu Tahir Bey (Karadeniz) ile arkadaşları 11. maddenin; (daha önce 8 Kasım 1924 günü kanunun 1. maddesinin değiştirilmesini isteyeceğini söyleyen¹⁶⁶⁶) Dersim Mebusu Feridun Fikri (Düşünsel) Bey ise bazı maddelerinin elden geçirilmesine yönelik kanun teklifi vermişlerdi¹⁶⁶⁷. Bu önerilerin yarattığı baskının da etkisiyle 1925 sonlarında kanun üzerinde bazı değişiklikler için tasarı hazırlanmıştı¹⁶⁶⁸. Bunun yanında Ahmet Saki, Feridun Fikri, Ahmet Remzi, Tevfik Fikret ve Tahir beylerin kanun teklifleri ile Adliye Encümeni mazbatasına ruznameye alınmıştı¹⁶⁶⁹.

---

¹⁶⁶³ 22 Ocak 1925'te yasa önerisinin görüşülmeye değer olduğunu değerlendiren Layiha Encümeni mazbatasına ile birlikte Adliye Encümeni'ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.12, İ:39, 22.1.1341, s.253

¹⁶⁶⁴ Tasarı 31 Aralık 1924'te Meclis'e gelmiş ve Layiha Encümeni'ne havale edilmişti. **TBMM**, C.11, İ:29, 31.12.1340, s.307; **TBMM ZC**, C.12, İ:32, 5.1.1341, s.7

¹⁶⁶⁵ Layiha Encümeni'ne havale edilecekti. **TBMM ZC**, C.12, İ:37, 19.1.1341, s.157. 22 Ocak'ta Adliye Encümeni'ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.12, İ:39, 22.1.1341, s.253

¹⁶⁶⁶ **TBMM ZC**, C.10, İ:4, 8.11.1340, s.123. Feridun Fikri Bey, 28 Ağustos 1924'te mebusların Baro'dan ihracının yasa dışı olduğunu savunarak telgrafla İstanbul'daki yeni Baro'ya kaydının emredilmesini istemiş, Adliye Vekili Mustafa Necati Bey ise böyle bir isteğin yerine getirilmesinin olanaksız olduğu cevabını vermişti. **TBMM ZC**, C.10, İ:4, 8.11.1340, s.145. Hükümet o günlerde "*Mebuslukla dava vekaletinin ictima edemeyeceği hakkındaki 17 Şubat 1339 tarihli Heyeyi Umumiye kararıyla Muhamat Kanununun dördüncü maddesinin tefsirine mütedair Başvekaletten mevru tezkere*"yi TBMM'ye göndermişti. Süleyman Sırrı Bey'in Kavanini Maliye Encümeni ile ilişkisini belirttiği tezkere Adliye Encümeni'ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.10, İ:12, 26.11.1340, s.382,385. 22 Mart 1925 tarihinde ise "*Mebuslukla Dava Vekaletinin ictima edip edemeyeceğinin tefsiri hakkında tezkerenin berayı tetkik iadesine dair Başvekalet tezkeresi*" Meclis'e gelmiş ve kabul edilmişti ki Süleyman Sırrı Bey bu tezkerenin gerekçesinin ilk Meclis'teki bir orman davasına dayandığını açıklamıştı. **TBMM ZC**, C.16, İ:84, 22.3.1341, s.95-96.

¹⁶⁶⁷ Feridun Fikri Bey "*hakimlerin nakil ve azlinden evvel hakkı müdafaalarının istimal ettirilmesi hakkında*" kanun teklifi vermişti ki aynı gün verilen bu üç teklif Layiha Encümeni'ne havale edilmişlerdi. **TBMM ZC**, C.12, İ:42, 29.1.1341, s.356. Bunlar, Layiha Encümeni tarafından görüşülmeye değer bulduklarından 2 Şubat günü Adliye Encümeni'ne gönderilmişlerdi. **TBMM ZC**, C.13/1, İ:45, 2.2.1341, s.59-62

¹⁶⁶⁸ 10 Aralık 1925'te "*Muhamat Kanununun bazı mevaddını muaddil kanun layihası*" TBMM'de Adliye Encümeni'ne havale edilmişti. **TBMM ZC**, C.20, İ:22, 10.12.1341, s.83

¹⁶⁶⁹ Tasarı 30 Aralık'ta ruznameye alınmış ve öncelikli görüşülmesi kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.20, İ:33, 30.12.1341, s.292. Muhamat Kanunu ile Necmettin Molla, Yusuf Kemal,

“*Muhamat Kanununun bazı mevadını muaddil (1/770) numaralı kanun layihasıyla, Antalya Mebusu Ahmet Saki Beyin; Muhamat Kanununun 2,3,5 ve 12 nci maddelerinin tadili hakkında (2/431) ve Dersim Mebusu Feridun Fikri Beyin; Muhamat Kanununa bazı mevad tezyiline dair (2/441) ve Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Beyin; Muhamat Kanununun 11 ve 12 nci maddelerinin tadili hakkında (2/429) ve Konya Mebusu Tevfik Fikret Beyin, Muhamat Kanununa bazı mevad tezyiline dair (2/407) ve Giresun Mebusu Tahir Beyin Muhamat Kanununun 11 nci madesinin tadili hakkında (2/440) numaralı teklifi kanunileri ve Adliye Encümeni mazbatası*”nın 2 Ocak’ta başlayan görüşmeleri, 6 Ocak 1926’da gelen teklifleri de göz önüne alan yeni kanunun kabul edilmesiyle sonuçlanmıştı¹⁶⁷⁰.

22 Nisan 1926 günü Meclis’e gelen “*Avukat Kanununun dördüncü maddesinin tefsiri hakkında Başvekalet tezkeresi (3/652)*” Adliye Encümeni’ne havale edilmişti¹⁶⁷¹. Yılın sonlarında ise “*Avukatlar Kanununun dördüncü maddesine nazaran, Belediye Reislerinin Avukatlık etmeleri caiz olup olmadığının tefsiri hakkında Başvekalet tezkeresi (3/761)*” için aynı uygulama yapılmıştı¹⁶⁷². 1 Aralık 1926 tarihinde kanunun dördüncü maddesinin yorumu için gelen 3/652 numaralı tezkere ile Adliye Encümeni’nin mazbatası gündeme alınmıştı¹⁶⁷³. İstanbul Baro Riyaseti’nden gelen yazılı istek paralelinde yapılan “*Memuriyetten madut olmayan ve evkatı muayyenede bir vazifei diniye ifasından ibaret bulunan hitabetin Avukat Kanununun dördüncü maddesinde mezkur müstesneyat dahilinde bulunduğu ve binaenaleyh hitabetin avukatlıkla kabili içtima olduğu takarrür etmekle zirdeki fıkrai tefsiriyle Heyeti Umumiyenin tasvibine arz olunur. Fıkrai Tefsiriye: Hitabet, Avukatlık*

Münir, Feridun Fikri, Ahmet Saki, Hakkı Tarık Beylerle Mustafa Fevzi Efendi’nin mebuslukları müddetince avukatlık yapamamaları söz konusu idi. **İkdam**, 26 Ağustos 1924 (No:9840), s.1

¹⁶⁷⁰ **TBMM ZC**, C.21, İ:35, 2.1.1926, s.4-26; **TBMM ZC**, C.21, İ:37, 6.1.1926, s.57-67. Bu düzenleme ile birinci maddede muhamat avukatlık, muhami avukat olarak isimlendirilmişti. İkinci madde ile staj süresinin altı çizilmişti. Üçüncü maddede baro kurma mecburiyeti 7 avukata indirilmiş, dördüncü maddede baro seçimlerine ekleme yapılmıştı. Beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci maddeler yine avukatlık yapabilme şartları, ruhsatname ve dava ücretlerine getirilen düzenlemelerle ilgili idi. Dokuzuncu maddede ise “*Avukatlık kanununun ve kavanini sairinin işbu kanuna muhalif olan ahkamı mülgadır*” ifadesiyle uygulama çerçevesi belirlenmişti. “*Muhamat Kanununun Bazı Mevaddını Muadil Kanun*”, **Resmi Ceride**, 16 Kanun-ı Sani 1926 (Sene:4, No:272), s.1-2

¹⁶⁷¹ **TBMM ZC**, C.24, İ:89, 22.4.1926, s.172

¹⁶⁷² **TBMM ZC**, C.27, İ:3, 6.11.1926, s.24

¹⁶⁷³ **TBMM ZC**, C.28, İ:11, 1.12.1926, s.5

Kanununun dördüncü maddesinde mezkur müstesniyat dahilindedir” şeklindeki yorum TBMM’de onaylanmıştı¹⁶⁷⁴.

Belediye reislerinin avukatlık yapıp yapamayacakları hakkındaki 3/761 numaralı tezkere ile Adliye Encümeni mazbatası, 20 Aralık 1926’da Meclis gündemine alınmıştı. Aynı gün “*Avukatlıkla imamlığın içtima edip etmeyeceği hakkında Ali Rıza imzalı istida ile Adliye Encümeni mazbatası*” da TBMM’nin gündemine girmişti¹⁶⁷⁵. 25 Aralık oturumunda, Adliye Vekaleti mazbatasında belediye reisliği ile avukatlık uyumlu bulunmuşsa da mebuslarca konunun Dahiliye Encümeni’ne gönderilmesi uygun görülmüştü. Öte yandan aynı gün encümen tarafından imamlık ile avukatlık hakkında “... *hitabetin avukatlıkla kabili içtima olduğuna dair verilen kararı tefsirinin Heyeti Umumiyece kabul edildiği anlaşılmış ve bu kararı tefsiredeki esbabı mucibe imamlıkla da aynen varit görülmüş olduğundan imamlığın da avukatlıkla içtimaı caiz olduğunun Heyeti Umumiyeye arzına*” karar verilmiş ve Adliye Vekili Mahmut Esat Bey’in talebiyle sorunun incelenmek üzere vekaletle sevk edilmesi genel kurul tarafından kabul edilmişti¹⁶⁷⁶. 30 Aralık’ta Avukat Kanunu’nun dördüncü maddesine göre belediye reisliği ile avukatlığın bir arada bulunup bulunamayacağı hakkındaki tezkere ve Adliye ile Dahiliye Encümenlerinin mazbataları ruznameye alınmıştı¹⁶⁷⁷. Görüşmeleri 3 Ocak 1927 tarihli oturumda gerçekleşmiş ve karşıt görüşlere rağmen, şahısların belediye reislikleri süresince avukatlık yapamayacakları eksenine oturan Dahiliye Encümeni’nin yorumu sabitlenmişti¹⁶⁷⁸.

Yine 1926 yılının son günlerinde hakimler ile adliye memurlarının görevlerini bıraktıktan sonra avukat olarak çalışabilmeleriyle ilgili olarak kanuna ekleme yapılması gündeme gelmiş ve bu konudaki tasarı Adliye Encümeni’ne gönderilmişti¹⁶⁷⁹. Tasarı, 20 Aralık’ta ruznameye alındığı gibi

---

¹⁶⁷⁴ **TBMM ZC**, C.28, İ:12, 6.12.1926, s.23-24; **Resmi Ceride**, 18 Kanun-ı Evvel 1926 (Sene:4, Sayı:535), s.1

¹⁶⁷⁵ **TBMM ZC**, C.28, İ:17, 20.12.1926, s.94-95

¹⁶⁷⁶ **TBMM ZC**, C.28, İ:18, 25.12.1926, s.128-131

¹⁶⁷⁷ **TBMM ZC**, C.28, İ:20, 30.12.1926, s.211

¹⁶⁷⁸ **TBMM ZC**, C.28, İ:21, 3.1.1927, s.245-251. 15 Ocak 1927 tarihinde ise Avukatlık Kanununun bazı maddelerini düzenleyen 6 Ocak 1926 tarihli yasanın yedinci maddesinin yorumuna gerek görülmemişti. **TBMM ZC**, C.28, İ:24, 15.1.1927, s.307

¹⁶⁷⁹ **TBMM ZC**, C.28, İ:14, 13.12.1926, s.47

gelen teklif üzerine aynı gün encümen mazbatasıyla beraber görüşmeleri yapılarak yasallaştırılmıştı¹⁶⁸⁰.

Hukuk düzleminde yeni bir yapılanmaya yönelindiği ve Muhamat Kanunu'nun çıkarılarak yürürlüğe sokulduğu hatta tekrar elden geçirildiği bu dönemde hakimlerle tüm adliye mensuplarının kıyafetlerini düzenleyen kanuna son nokta koyularak, bu konuda da bir standartlaşma sağlanmıştı. Sonra sıra hakimlere ait meslek kanununa gelecekti¹⁶⁸¹.

Böyle yasal düzenlemelerin yanında yine aynı yıllar zarfında Adliye Vekaleti aracılığıyla adalet mekanizmasının iskeletini tamamlayacak farklı çalışmalar da devreye sokulmuştu¹⁶⁸². Adliye sisteminin kuruluşu ile ilgili bu

---

¹⁶⁸⁰ **TBMM ZC**, C.28, İ:17, 20.12.1926, s.95,110-117

¹⁶⁸¹ Çakan, **a.g.e.**, s.246-248. Öte yandan Kastamonu mebusu Hasan Fehmi Efendi'nin Adliye Vekaleti'ne havale edilen “Mahakim üzerine yapılmak istenilen tesirat karşısında Adliye Vekaletine terettüp eden vazife hakkında şifai suali”nden hareketle adalet mekanizmasının işleyişinin düzenlenmesinde bir takım pürüzlerle karşılaşıldığından bahsedilebilir. **TBMM ZC**, C.12, İ:42, 29.1.1341, s.356

¹⁶⁸² İstanbul'a yönelik birkaç çalışma bu açıdan örnek olarak değerlendirilebilir. Zaten Adliye Vekili Necati Bey'in *Sada-yı Hak* gazetesine verdiği demeçten ülkenin en güçlü adli mekanizmalarından birine İstanbul'un sahip olduğu anlaşılabilir. Necati Bey, 18 Asliye ve 12 kadar Sulh Mahkemesi bulunan bölgede hapishanelerde dahil olmak üzere işleyişin memnuniyet verici olduğunu belirtmişti. “Adliyemizin Şekl-i Hazırı”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1924 (No:42), s.2. Vekalet, yeni adliye teşkilatı içinde bulunan mevcut mahkemelerin yerlerini gösteren bir harita düzenlemiş ve çeşitli adliye dairelerine göndermişti. Bu haritadan anlaşıldığına göre Türkiye Cumhuriyeti'nde Erzurum, Diyarbakır, Mamuratülaziz, Adana, Trabzon, Kastamonu, Konya, İzmir, Bursa, Ankara ve İstanbul vilayetlerinde birer Cinayet Mahkemesi, 160 merkezde Asliye Mahkemesi kurulmuştu. Ayrıca İstanbul'un da dahil olduğu çeşitli bölgelerde 41 Sulh Hakimliği açılmıştı. İhsaiyyat (İstatistik) Müdürü İstanbul'da iken Ceride-i Adliye'nin yayınlanmasını sağlamıştı. “Türkiye’de 410’dan Fazla Hakim 660 Mahkeme Azası Vardır”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.2. İstanbul üzerinden Batı Anadolu seyahatini gerçekleştirerek yeniden İstanbul'a dönen Adliye Vekili Mustafa Necati Bey, 24 Haziran 1924'te çeşitli kurumları teftiş etmişti. Bu arada kuruluşundan itibaren sekiz senedir hiçbir nazır ya da vekilin gezmediği Tıbb-i Adli Müessesesi ile yakından ilgilenmiş ve Adliye yakınlarında bir hükümet binasına taşınmasını istemişti. “Adliye Vekilinin Teftişleri”, **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1924 (No:50), s.3. Aynı günlerde İstanbul'daki bütün mahkemelerin iç düzenlemelerin değiştirilmesi ve tüm döşemelerin Dördüncü Ceza Mahkemesi'nin döşemelerine benzetilmesi düşünülmüştü. “Mahkemeler de Bir Örnek Olacak”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1924 (No:39), s.5. Yeni Teşkilat-ı Adliye Kanunu'na göre darp, cürüm, yalan yere yemin gibi suçlar sulh mahkemelerinden asliye mahkemelerine devredildiğinden İstanbul'daki dört ceza mahkemesinin her gün baktıkları dava sayısı artmıştı. Çözüm akşam tatilinden sonra da mahkeme heyetlerinin çalışmasıyla bulunmuştu. “10 Dakikada Bir Dava ve Günde 45 Muhakeme”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1924 (No:46), s.2. Aynı dönemde Muhakim-i Asliye Müdde-i Umumiliği'nce yapılan bir araştırmada Muhakim-i Asliye'nin oluşturulmasından itibaren muamelatta sürat temini istendiğinden mahkemelerin etkinliklerinin sıkışmış olduğu görülmüştü. “Mahkemelerin Faaliyeti Tezayüd Etdi”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1924 (No:48), s.5. Temmuz ortalarında açılacak Beşinci Ceza Mahkemesine eski Temyiz Divan Odası tahsis edilmişti ve yeniden kurulan mahkemenin başkanlığına Ragıp, üyeliğine de Ankara Cinayet Mahkemesi üyelerinden Selahattin Beyler tayin edilmişlerdi. Üyeler yine Temmuz başlarında İstanbul'a gelmişlerdi. “Beşinci Ceza Mahkemesi İşe Başlıyor”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1924 (No:63), s.2; “Beşinci Ceza Mahkemesi İşe Başlıyor”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1924 (No:68), s.6. 19 Temmuz 1924 Cumartesi günü Ragıp Bey'in başkanlığında faaliyete geçmiş ve 26 Temmuz'da davalara bakmaya başlamıştı. “Beşinci Ceza Mahkemesi”, **Cumhuriyet**, 18

çalışmalarda Ankara-İstanbul ikileminin izlenmesini sağlayan örnekler de kendini göstermişti¹⁶⁸³.

A. Ankara ve İstanbul Barolarının Tasfiyesi ve Yeni İstanbul Barosu

İstanbul Barosu'nda gerçekleştirilecek tasfiyenin iki dayanağı vardı. Bir yönüyle bu tasfiye, devrim sürecinin getirdiği Muhamat Kanunu gibi mesleki düzenlemelerin bir uzantısı ve gereği idi¹⁶⁸⁴. Diğer yönüyle ise bu tasfiye hareketi -askerler ve memurlar için olduğu gibi- kaynağı Milli Mücadele yıllarına inen adli işlemler ve bu işlemler içinde bulunan ya da bunları yürütenlerle bir hesaplaşma niteliğine sahipti. Zaten bu dönemde -birçok farklı alanda olduğu gibi- İstanbul'daki adalet mekanizmasının işleyişine ve böyle işlemler içinde bulunan kadrolara Ankara cephesinde pek sıcak bakılmıyordu. Nitekim 17 Şubat 1923 günü TBMM'de "*Adana'nın işgal devrine dair davalar hakkında kanun layihası ve Adliye Encümeni mazbatası*" görüşülürken işgale uğrayan şehirlerden olması münasebetiyle yer yer İstanbul'dan söz açılmış ve Refik Şevket Bey (Saruhan Mebusu Mehmet Refik Şevket İnce) İstanbul Barosu'nun Adliye Vekaleti'ne başvuru yaptığını hatırlattığında Adliye Vekili Rifat Bey (Kayseri Mebusu Rifat Çalık'a) "*Heyeti Celilenizin tanzim ettiği kanunlara ve şimdiye kadar birçok sebepler tahtında verdiği kararlara*

Temmuz 1924 (No:70), s.5; "Yeni Bir Mahkeme", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1924 (No:72), s.1; "Beşinci Ceza Mahkemesi İşe Başladı", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1924 (No:79), s.5. 1925 yazında taşradan İstanbul'a ya da tam tersi yönde tayinler yapılmıştı. Tayin edilenlerin isimleri basında sıralanmıştı. "Adliye'de Tebeddülât", **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1925 (No:384), s.2; "Adliye'de Tebeddülât", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1925 (No:385), s.2. İstanbul ve İstanbul'a bağlı kazalarda 1925 sonbaharında bazı değişiklikler ve yeni tayinlere gidilecekti. "İstanbul Adliyesinde", **Cumhuriyet**, 4 Teşrin-i Evvel 1925 (No:505), s.2

¹⁶⁸³ 1924 sonlarında Adliye'de köklü bir program hazırlamak üzere hukuk uzmanlarının katılacağı bir kongrenin düzenlenmesi gündeme gelmişti. Bunun İstanbul'da mı Ankara'da mı toplanacağı konusunda 15 Aralık'ta şehre dönen İstanbul Adliye Başmüfettişi Esat Bey "*Kongrenin İstanbul'da ictimai muhtemel bulunmakla beraber Ankara'da toplanması ihtimali daha kuvvetlidir. İctimalara gazetecilerin de iştirak etdirileceğini zannedirim*" açıklamasını yapacaktı. "Adliye Kongresi", **Cumhuriyet**, 16 Kanun-ı Evvel 1924 (No:219), s.2. 1925 yılı ile birlikte bu kongrenin Ankara'da toplanması uygun bulunmuş ve İstanbul'dan uzmanlar davet edilmiş ve kongre 20-30 yıllık bir çalışma programı hazırlamıştı. "Adliye Kongresi", **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1925 (No:282), s.4; "Adliye Kongresi Mesaisini İkmal Etdi", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1925 (No:302), s.1

¹⁶⁸⁴ 1924 Haziran'ında Yunus Nadi'nin yorumuna göre Türkiye'de meslek zümrelerinin şekillenememesi, meslek zihniyeti, namus ve haysiyetinin oluşturulamamasından kaynaklanmaktaydı. Meslek üyelerini kontrol altında tutan ilkeler bütünü olmadıkça meslek zümrelerinin kurulması ya da gelişmesi mümkün değildi. Türkiye'de gerçek anlamda bir Baro kurulamamasının ya da Baro'nun sorunlarının temelinde de bu ilkelerin bulunmaması yatmaktaydı. Yunus Nadi, "Meslek Namusu", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1924 (No:55), s.1

nazaran bu hükümler keenlemyekündür, dedim. Bilfarz İstanbul'da tanzim edilen vekaletnameler muteber midir; değil midir? Diye Meclisi Aliden bir karar geçmiştir ve İstanbul'ca yapılan hiçbir muamelenin muteber olmadığına Meclis karar vermiştir zannederim” açıklamasını yapmıştı¹⁶⁸⁵. Bir süre sonra, 8 Nisan 1923 tarihinde Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey (Üst) “İstanbul'da işgal esnasında ecnebi mahkemelerinde icrayı vekalet edenlerin vekaletten meni hakkında” önerge vermişti¹⁶⁸⁶ ki bunlar aynı zamanda İstanbul Barosu'nda yapılacak tasfiye uygulamasının işaretleri arasında yer alan gelişmelerdi.

1924 yılının ilk aylarında bir başka ifade ile avukatlar hakkında bir yasa düzenlemesine gidildiğinin duyulduğu sıralarda İstanbul Barosu Reis-i Sanisi Sadettin Ferit Bey, Başvekalet'e gönderdiği telgrafta (Lütfi Fikri'nin affi ile ilgili karar iki hafta önce Meclis'te kabul edilmişti) İstanbul Barosu'nun Cumhuriyet ve devrimlerin -ve özellikle hukuk alanındakilerin- bilincinde olduğunu belirterek, bunları destekleyici bir üslup içinde yasanın bir an önce hazırlanıp yürürlüğe girmesini dilediğini bildirmişti¹⁶⁸⁷. Avukatların gündemini çıkartılacak olan yasanın belirlediği günlerde bir de Baro seçimleri yapılmıştı. 19 Mart 1924 tarihli İstanbul Barosu seçimlerinde, serbest kalmış olan Lütfi Fikri Bey 84 oy ile tekrar reisliğe seçilmişti¹⁶⁸⁸. Seçimlerden yaklaşık iki hafta sonra Meclis'te Muhamat Kanunu kabul edilmiş ve yasanın yürürlüğe

---

¹⁶⁸⁵ **TBMM ZC**, C.27, İ:194, 17.2.1339, s.379,381. TBMM, İstanbul Hükümeti'nin her türlü tasarrufunun hukuk dışı sayılması hakkında bir kanunu 7 Haziran 1920'de çıkartmıştı. **TBMM ZC**, C:2, İ:25, 7.6.1336, s.139-145. Adana'daki işgal devri davaları hakkındaki kanun tasarısı ile ilgili görüşmelerin sürdüğü 26 Mart 1923 günü de İstanbul ve İstanbul'daki uygulamalar söz konusu edilmişti. Bu görüşmelerde Adliye Vekili Rifat Bey “Müddeti işgal zarfında bittabi İstanbul devair ve mahakimi adliyesinden pek çok hükümler sadır olmuştur. Malumu aliniz bu kanunu teklif etmekten maksat; işgal kuvvetlerinin mahakime nafiz olarak tarafeyni izrar edecek hüküm ısdarına sebep olmalarıdır. Halbuki İstanbul mahakiminden sadır olan hükümlerde bu ihtimali pek varit görmediğimiz gibi, İstanbul devairi adliyesinden sadır olan hükümleri tekrar tetkik ettirmek için buna ne mahakim yetişebilecek ve ne de maksadın husulünü temin etmiş olacak. Binaen aleyh, bu kanuna bir madde olarak; ‘İstanbul vilayeti mahakim ve devairi adliye ve şeriyesinde cereyan etmiş olan bilcümle muamelat ile mahakim ve devairi mezkureden sadır olan ahkam ve mukarrerat muteberdir’ diye münferit bir maddenin ilavesini” teklif etmişti. **TBMM ZC**, C.28, İ:11, 26.3.1339, s.171-172,174,178-184. 28 Mart günü ise TBMM’de önce “İstanbul ve mülhakatı mahakim ve devairi adliye ve şeriyesinde cereyan etmiş olan bilcümle muamelatla mahakim ve devairi mezkureden sadır olan ahkam ve mukarrerat muteberdir” şeklindeki madde, ardından kanunun geneli kabul edilmişti. **TBMM ZC**, C.28, İ:12, 28.3.1339, s.212-213

¹⁶⁸⁶ Bu “temenni takrir” Heyet-i Vekile Riyasetine gönderilmişti. **TBMM ZC**, C.28, İ:20, 8.4.1339, s.433,435

¹⁶⁸⁷ “İstanbul Barosunun Bir Müracaatı”, **İkdam**, 5 Mart 1924 (No:9672), s.3

¹⁶⁸⁸ 19 Mart tarihli toplantıda Heyet-i Daime'ye iki üye seçilmişti. Bunlar Kuddusi ve Kıbrıslı Celal Hacı Sufi Beylerdi. Hesap müfettişlerinin de seçildiği toplantıda Baro'nun işleyişi ile ilgili raporlar (idari, mali ve teftiş-i hisabat) da değerlendirilmişti. “Baronun Dünki İctimai”,

girmesiyle Nisan sonlarında Baro'da kaydı bulunmayanlar mahkemelerde dava vekili olarak kabul edilmemeye başlanmıştı¹⁶⁸⁹.

Mayıs başlarından itibaren ise İstanbul Barosu'ndaki tasfiyenin ilk adımları gözlemlenecekti. Zaten *Vatan* gazetesine göre, Muhamat Kanunu'nda öngörüldüğü üzere Baro'nun tasfiyesi ile meşgul olacak Tefrik Komisyonu 8 Mayıs'tan itibaren faaliyete geçmişti¹⁶⁹⁰. *Cumhuriyet* gazetesi de 11 Mayıs baskısında 15 yabancı ve 207 gayr-ı Müslim üyeden oluşan eski Baro'nun feshedildiğini ve yeni bir Baro komisyonu oluşturulması için çalışıldığını aktarmıştı¹⁶⁹¹ ki bunlar tasfiyenin uygulamaya sokulduğunu destekler göstergelerdi. O günlerde basında, İstanbul Barosu'ndaki tasfiyeyi yürütecek Tefrik Heyeti hakkında haberler çıkmış; komisyonun çalışmasının dayanacağı temel ilkeler ve görevleri kamuoyuna aktarılmıştı¹⁶⁹².

Yine 11 Mayıs 1924 tarihinde Muhamat Kanunu'nun geçici maddesinin uygulanması hakkında hazırlanan talimatname ilgililere tebliğ edilmişti. Bu talimatnameye göre; Adliye Vekili'nin "*rüsea-yı memurin-i adliyeden*" atayacağı birinin başkanlığında kurulacak tefrik komisyonları, Baro üyelerinden kanunun şartlarına uygun olmayanların ihracını gerçekleştirecekti. Komisyon, avukatlar hakkında Baro idareleri tarafından toplanmış belgelere el koyarak, onlar üzerinden her türlü incelemede bulunabilecekti. Çalışma süreleri içinde tefrik komisyonları, her onbeş günde bir o dönem aldıkları kararlar hakkında rapor hazırlayacaklardı. Ayrıca ihracına karar verilen avukatların isimleri listeler halinde Baro'ya asılacak; tasfiye edilenler 15 gün zarfında itiraz edebilecekti ve itirazlar Adliye Vekaleti'ne gönderilecekti. Adliye Vekaleti'nin incelemelerine paralel vereceği kararların kesinliği kabul edilmişti. İhraç edilenler avukatlık yapamayacaklardı¹⁶⁹³.

İstanbul'daki tasfiye komisyonunun (Tefrik Komisyonu, Tefrik Heyeti, Meclis-i Tefrik) çalışmalarını sürdürdüğü Mayıs ortalarında, basında muhalif

---

İkdam, 20 Mart 1924 (No:9687), s.2; "Baro Riyaseti", **Tevhid-i Efkar**, 20 Mart 1924 (4013-985), s.4

¹⁶⁸⁹ "Baroya Dahil Olmayanlar", **İkdam**, 28 Nisan 1924 (No:9725), s.2

¹⁶⁹⁰ "Baronun Tasfiyesine Başlandı", **Vatan**, 10 Mayıs 1924 (No:388), s.3

¹⁶⁹¹ "Baro Fesh Edildi", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1924 (No:5), s.2

¹⁶⁹² "Baronun Tasfiyesi İçün Takip Olunan Esaslar", **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1924 (No:4), s.3

¹⁶⁹³ "Baroda Tasfiye Nasıl Yapılacak?", **Vatan**, 13 Mayıs 1924 (No:391), s.2; "Muhamat Kanununun", **İkdam**, 13 Mayıs 1924 (No:9738), s.2. *Cumhuriyet*, 11 Mayıs baskısında talimatname hakkında bilgi vermişti. "Baro Fesh Edildi", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1924 (No:5), s.2

ve eleştirel sesler yükselmeye başlamıştı. Muhalif kesimin temel kaygılarından biri Lütfi Fikri'nin tasfiye edilmesi ihtimali idi¹⁶⁹⁴. Lütfi Fikri Bey ise basına gönderdiği bir mektupta 40 senelik İstanbul Barosu'nun feshine dair kanunda bir hüküm yer almadığını belirtmiş ve sadece tasfiye yapılarak yeni bir idari heyet oluşturulacağına dair kayıt bulunduğunun altını çizmişti. Açıklamasında “*Bu maddeyi, mevcut Baronun feshinin ilanı suretinde tatbik etmek Baro'nun mevcudiyetine sarih bir tecavüzdür, ona keyfi bir suretde vaz-ı yed etmektir*” diyen Lütfi Fikri Bey yapılan müdahalenin aşırı olduğunu değerlendirmişti¹⁶⁹⁵. Yavaş yavaş Baro'daki muhalefeti simgelemeye başlayan Lütfi Fikri'nin böyle çıkışları yetkililer tarafından basın aracılığı ile cevaplandırılmıştı¹⁶⁹⁶. O günlerde Tefrik Komisyonu üyelerinden Selahattin Bey basına verdiği demeçte Baro'nun Heyet-i Daimesi'nin feshi ya da devamı konusunda resmi bir tebliğ olmadığını, kimisinin kanunla Heyet-i Daimi'nin düştüğünü kimisinin ise devam edebileceğini savunduğunu söyleyecekti¹⁶⁹⁷.

Bu karışık ortam içinde İstanbul Barosu 13 Mayıs'ta toplanarak yapılan müdahaleye tepki göstermişti ki bu durum özellikle Baro'nun toplanma ve karar hakkı düştüğünden Tefrik Komisyonu'nu da bir çelişki ile karşı karşıya bırakmıştı. Bazı avukatlar tasfiyeye değil yönetimin görevden alınmasına tepki gösterdiklerini söyleseler de aslında İstanbul Barosu bir direniş sergilemiş ve tepki göstermişti ki bu genelde uygulamaya yönelikti. Özetle insiyatifin Baro'nun elinden alınmasına karşıydılar. Bu şartları Ankara'ya aktaran Tefrik Komisyonu Adliye Vekaleti'nden talimat istemişti. Baro merkezli gelişmeleri değerlendiren *İkdam* gibi bazı gazetelerse haberleri aktarış tarzlarıyla bile Lütfi Fikri liderliğindeki muhalefete destek oluyor görüntüsü çizmişlerdi. Benzer bir

---

¹⁶⁹⁴ Avukatlar arasında “*Baronun tasfiyesi, umuma teşmil edilmeyecekti. (1292) tarihinde teşekkül iden Baroda bu güne kadar biz şerait-i maddiye ve kanuniyeyi haiz arkadaşlar gördük. Fakat sonradan Heyet-i İdare şerait-i lazımayi haiz olmayanları baroya aldı ise bu kabahat uğruna bütün Baronun tasfiyesi lazım gelmezdi. Bu gibi avukatlar meydandadır...*” eleştirisi yapıyordu. “Baronun Tasfiyesi”, *İkdam*, 12 Mayıs 1924 (No:9737), s.2; “Baronun Tasfiyesi”, *Vatan*, 12 Mayıs 1924 (No:390), s.2; “Baroda Tasfiye Nasıl Yapılacak?”, *Vatan*, 13 Mayıs 1924 (No:391), s.2

¹⁶⁹⁵ “Baronun Tasfiyesi”, *Vatan*, 12 Mayıs 1924 (No:390), s.2; “Baronun Sesi”, *İkdam*, 12 Mayıs 1924 (No:9737), s.2

¹⁶⁹⁶ “Baronun Tasfiyesi”, *İkdam*, 14 Mayıs 1924 (No:9739), s.3

¹⁶⁹⁷ “Tefrik Komisyonu”, *İkdam*, 13 Mayıs 1924 (No:9738), s.2

yaklaşımı sergileyen *Vatan* avukatların çoğunun Baro'nun feshine karşı olduklarını haber yapmıştı¹⁶⁹⁸.

Tefrik Heyeti'nin çalışmalarına daha yeni başladığı bu dönemde giderek tansiyon yükselmişti. Bazı avukatları kaynak gösteren *İkdam*'ın aktarımına göre, sürecin henüz başında gerilime yol açan gelişme Tefrik Komisyonu'nun 14 Mayıs'ta Baro'nun evrakını uygunsuz bir şekilde almaya (el koymaya) çalışması idi. Lütfi Fikri'nin bu uygulamaya direnmesiyle gerilim basına yansiyacak şekilde artmıştı. *İkdam*, Lütfi Fikri'nin daha önce basına konu olan mektubu üzerinde durmuş ve O'nun Adliye Vekili'ne gönderdiği telgrafi yayınlamıştı. Ayrıca gazete avukatların görüşlerine yer vermişti ki bunlar komisyona yönelik suçlayıcı ifadelerle yüklü diyaloglardı¹⁶⁹⁹. Aslında bunlar faturanın Tefrik Komisyonu'na çıkarılması gayreti içinde bulunduğu izlenimini yaratıyordu. Zaten Ahmet Cevdet de Baro'ya müdahaleyi eleştiren bir yazı kaleme almıştı¹⁷⁰⁰.

İstanbul Barosu'nun tepkisi üzerine Adliye Vekili Mustafa Necati Bey, Anadolu Ajansı'na "... *Tefrik Komisyonuna intihab olunan zevat kanun memurları ve müdafileri olduğu için onlardan da muhalif-i kanun bir hareket suduruna imkan göremem. Kanun bu hadisede hakimdir ve hakim kalacaktır*" demecini verme gereği duymuştu¹⁷⁰¹. Birkaç gün sonra Adliye Vekili, kurduğu Tefrik Komisyonu'na güvenini tekrar ifade edecekti. Adliye yetkilileri ise 18 Mayıs 1924'te *Cumhuriyet* gazetesine yaptıkları açıklamada, bunun özel bir uygulamaymış gibi yansıtılmaya çalışıldığı söylemine yer vermişler; oysa tüm ülkede olduğu gibi İstanbul'da da kanun çerçevesinde bir düzenleme ve tasfiyeye gidildiğini belirtmişlerdi. Yine bu demeçlerde altı çizilen konulardan

---

¹⁶⁹⁸ "Baro Hararetili Bir İctimai Akd Etdi", *İkdam*, 14 Mayıs 1924 (No:9739), s.1-2; "Baronun Tasfiyesi Etrafında Münakaşalar", *Vatan*, 14 Mayıs 1924 (No:392), s.2. *Vatan*, bu yönde yayını birkaç gün sürdürmüştü.

¹⁶⁹⁹ "Baronun Feshi Anarşiye mi Sebebiyet Verecek?", *İkdam*, 15 Mayıs 1924 (No:9740), s.1-2. *İkdam*, evraklara el koyma girişimini kapsayan ve yine müdahaleyi eleştiren çeşitli görüşlere farklı bir yazıda da yer vermişti. "Baro Meselesi Henüz Hal Edilmedi", *İkdam*, 18 Mayıs 1924 (No:9743), s.2. O günlerde *İkdam*, Tefrik Komisyonu üyesi olan ve Baro tarafından komisyona gönderilen Selahattin Bey ile Lütfi Fikri'nin aralarının açık olduğunu yazmış, Selahattin Bey'in Lütfi Fikri'yi bilgisizlikle suçladığı bir yazıyı yayınlamıştı. Burada Selahattin Bey belgeler alınırken farklı davranılabileceğini değerlendirmiş ve 18 Mayıs'ta Tefrik Komisyonu'ndan istifa etmişti. "Baro Meselesi Ne Halde?..", *İkdam*, 19 Mayıs 1924 (No:9744), s.2. Gazete çeşitli görüşleri yayınlamaya devam etmiş ve Cinayet Müdde-i Umumiye Kazım Bey'in Baro ihtilafına sebep görmediğini belirttiği bir demeci basmıştı. "Cinayet Müdde-i Umumiye Kazım Bey", *İkdam*, 20 Mayıs 1924 (No:9745), s.3

¹⁷⁰⁰ Ahmet Cevdet, "Bir Mesele-i Hukukiye", *İkdam*, 18 Mayıs 1924 (No:9743), s.1

biri Lütü Fikri'nin kanun projesine imzalı telgraflarla katıldığı idi¹⁷⁰². *Cumhuriyet* ise “Baro demek Lütü Fikri Bey demek midir?” manşetini atarak O’nu örgütün belgelerine el koymaya çalışmakla suçlamıştı¹⁷⁰³.

Cumhuriyet'in aktarımına göre, bu gerilimin ardından Baro'nun eski Heyet-i Damesi, Lütü Fikri başkanlığında toplanmış fakat Reis-i Sani Sadettin Ferit ve Meclis-i Tefrik üyelerinden Selahattin Beyler bu kurulun kanun gereğince geçerliliğini kaybettiğini ifade ederek toplantıya katılmamışlardı. Bunun üzerine Heyet-i Daime'nin dört üyesi, Baro'nun dolap ve kasasına konulan mührün kaldırılmasına, bunların Meclis-i Tefrik'e teslimine ancak bu işlem için komisyon reisinin bir talep yazısının istenmesine karar vermişlerdi. Böylece Baro'nun içindeki ikilem ve sorun yumuşamıştı¹⁷⁰⁴. Zaten birkaç gün sonra Tefrik Komisyonu'nca bu yazının gönderilmesi ile sorun kapanmıştı. Bu arada istifa eden Selahattin Bey'in yerine Baro tarafından Tefrik Komisyonuna Kıbrıslı Celal Bey atanmıştı¹⁷⁰⁵.

Çalışmalarına tansiyonu yüksek bir atmosferde başlayan Baro Tefrik Komisyonu 1924 Mayıs sonlarında 229 dosyayı incelemişti. Ayın son günlerine komisyonun çalışmalarının paralelinde tasfiye listesinin asılması beklentisi ağırlığını koymuştu¹⁷⁰⁶. Beklentilerin paralelinde 31 Mayıs günü 70 kişilik ilk tasfiye listesi Baro'ya asılmış ve ertesi gün basında yayınlanmıştı. O gün komisyon reisi Cinayet Müdde-i Umumisi Kazım Bey tasfiye komisyonunun faaliyeti hakkında basına açıklama yapmıştı¹⁷⁰⁷.

---

¹⁷⁰¹ “Necati Bey Diyor ki”, **İkdam**, 14 Mayıs 1924 (No:9739), s.3; “Adliye Vekilinin Beyanati”, **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1924 (No:8), s.2

¹⁷⁰² “Adliye Vekilinin Baro Hakkında Gazetemize Verdiği İzahat”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1924 (No:14), s.5

¹⁷⁰³ *Cumhuriyet*, Baro'daki farklı görüşleri aktarmış ve Lütü Fikri'ye bazı avukatların tepki gösterdiği üzerinde durmuştu. Bunun yanında Lütü Fikri'nin Ankara'ya gönderdiği tepki telgrafını da yayınlamıştı. “Baro emek Lütü Fikri Bey Demek midir?”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1924 (No:9), s.1-2. Gazete ertesi gün, Lütü Fikri'nin Ankara'ya gönderdiği telgrafta (anlam açısından) komisyona yardım edeceğini söylemeye çalıştığını ileri sürmüştü. “Baro Reisinin Çektiği Telgraf”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1924 (No:10), s.1

¹⁷⁰⁴ “Baroda Vaziyet”, **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1924 (No:12), s.5

¹⁷⁰⁵ “Baro Meselesi Kapandı”, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1924 (No:15), s.5

¹⁷⁰⁶ “Tefrik Komisyonu”, **İkdam**, 28 Mayıs 1924 (No:9753), s.2; “Baroda Tasfiye”, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1924 (No:22), s.4

¹⁷⁰⁷ *Vatan*, çıkarılanları kategorilendirerek yayınlamıştı. “Barodan Çıkarılanlar”, **Vatan**, 1 Haziran 1924 (No:410), s.3; “Barodan Çıkarılanların Listesi Neşr Edildi”-“Tefrik Komisyonu Reisi Kazım Beyin Beyanati”, **İkdam**, 1 Haziran 1924 (No:9757), s.2. *Cumhuriyet*, haberi 31 Mayıs'ta birkaç kategori altında vermişti. “Baroda Tasfiye Başladı”, **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1924 (No:25), s.2. Detaylı listeyi ise 1 Haziran'da yayınlamıştı. “Barodan Çıkarılanlar”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1924 (No:26), s.3

Muhamat Kanunu çerçevesinde Baro'da ilk tasfiye listesinin asıldığı bu günlerde, Mustafa Necati Bey'in *Cumhuriyet*'te röportajı çıkmıştı. Adliye Vekili gazetesinin 3 Haziran baskısında çıkan röportajında Cumhuriyet'in adliye teşkilatının tamamlandığını söylerken “*Baro meselesi diye bir mesele bilmiyorum*” diyecekti¹⁷⁰⁸.

İlk listenin asılmasından sonra Baro Tasfiye Komisyonu'nun etkinlikleri Haziran ortalarına kadar diğer listenin hazırlanması doğrultusunda sürmüştü¹⁷⁰⁹. *Vatan* gazetesinin 23 kişinin itirazda bulunduğunu yazdığı ikinci tasfiye listesi¹⁷¹⁰ 16 Haziran 1924 tarihinde asılmıştı. Resmi ya da gayr-ı resmi görevleri ile Baro'dan ilişkisi kesilenler içinde Cinayet Müdde-i Umumisi Kazım, Ankara Umur-u Hukukiye Müdürü Mehmet Said, İstanbul Adliye Müfettişi Esad, Beyoğlu Katib-i Adli Servet, Nafia Vekaleti Hukuk Müşaviri Abdullah Vehbi, Temyiz azasından Mustafa Nazmi, Darülfünun Hukuk Medresesi Reisi Aynizade Tahsin Beyler bulunuyordu. Listenin kalanında çeşitli mahkeme reisleri ile üyeleri ve sınır dışında kalanlarla “*kara listeye*” dahil olanlar sıralanmıştı¹⁷¹¹.

---

¹⁷⁰⁸ “Adliye Vekili İle Mülakatımız”, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1924 (No:28), s.2. Adliye Müsteşarı Kenan Bey, Muhamat Kanunu'nun çıkarılmasından sonra Temmuz 1924 başlarında İstanbul'a gelmişti. O'na göre sözüne itimad edilmeyenleri, vazifesinin önemini takdir edemeyenleri ve vazifesini alış-veriş olarak görenlerle mesleğinin ulviyetine uygun hareket etmeyenleri “*şerait-i maneviyeye idhal etmek pek tabii*” idi. Kenan Bey, böyle davrananlara yeni yasa çerçevesinde işlem yapılmasını doğal karşılıyordu. Ankara'nın konu hakkındaki algılamasını ise “*Burada Baro Meselesi diye uzun uzadıya münakaşaları mucib olan bir mesele tasavvur edilmektedir... Bu telakki yanlıştır. Vekalet böyle bir ıztırar hiss etmemiştir ve etmez... bazı gazete ve dava vekillerinin tevehhüm etdikleri gibi Komisyon'un mesaisine hiss hakim olmayacaktır. Adaleti memleketde tesis etmek isteyen bir kuvvet kendi işlerinde zulme doğru katiyen inhiraf edemez... İşte bu sebeblere binaen her dürlü mesaimizde bu gayeye hizmet etdiğin[m]iz için Baro tefriki meselesi de bu nokta-i nazarla görülmelidir*” sözleriyle dile getirmişti. “Adliye Müsteşarı Kenan Bey'in Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1924 (No:59), s.2

¹⁷⁰⁹ Basına göre bu dönemde 50 dosya daha incelenmiş ve 12 dava vekilinin barodan çıkarılması kararlaştırılmıştı. “Barodan Çıkarılacak Yeni Vekiller”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1924 (No:33), s.2

¹⁷¹⁰ Gazete, dört kategoride toplananların sayısını liste asılmadan önce 60 olarak ilan etmişti. “Baronun Tasfiyesi”, **Vatan**, 16 Haziran 1924 (No:425), s.2. *Vatan*, ertesi gün bu sayıyı 61 şeklinde düzelttiği gibi bir de isim listesi yayınlamıştı. “Baronun Tasfiyesi”, **Vatan**, 17 Haziran 1924 (No:426), s.4

¹⁷¹¹ “Barodan Çıkarılan Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1924 (No:42), s.2. Bu listede adı geçen Cinayet Müdde-i Umumisi Kazım Bey kendisinin daha önce “*dava vekaleti*” yaptığını, sonra savcılığa atandığını bundan dolayı listede isminin bulunduğunu açıklamıştı. “Baroda Tefrik Muamelesi Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.4. Kazım Bey, 1924 yılının sonlarında Adliye Müsteşarlığı'na atanacaktı. “Adliye Müsteşarlığı” **Vatan**, 19 Kanun-ı Evvel 1924 (No:607), s.1; “Yeni Adliye Müsteşarı”-“Cinayet Müdde-i Umumisi Kim Olacak?”, **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.3

Listenin asıldığı Haziran ortaları, bazı avukatların Tefrik Komisyonu'nun çalışmalarının yavaş ilerlediği eleştirilerini getirdikleri bir dönemdi. Ayrıca Baro'da yeni bir yönetimin oluşturulmasına yönelik hazırlıklar yapılıyordu¹⁷¹². Yine aynı dönemde Baro Tefrik Komisyonu Başkanı Kazım Bey, -tasfiye sürecinin başından beri gazetelerin satır aralarında dolaşan- Lütfi Fikri Bey'in Baro'dan çıkarılacağı haberlerinin asılsız olduğunu açıklamıştı¹⁷¹³.

Henüz ikinci listenin yeni asıldığı günlerde basında üçüncü bir listenin hazırlandığı ve yakında asılacağı haberleri çıkmıştı¹⁷¹⁴. Haziran'ın sonlarına doğru Tefrik Komisyonu'nun tebliğ edeceği üçüncü liste meselesi gündeme artık tamamen oturmuştu. Bu liste "*kanun-ı mahsusunda sarahaten mezkur olan su-i şöhret ve amal-i milliyeye muhalefet maddelerinden dolayı*" haklarında inceleme yapılacak ve barodan ihraç olunacak dava vekillerini içerecekti¹⁷¹⁵. Üçüncü liste hakkında çeşitli söylentilerin dolaştığı bu günlerde, Darülfünun Müderrisi Abdurrahman Münib Bey -kanuna göre kayıtları silinen avukatların listesi asıldıktan sonra- Baro Tefrik Komisyonu'ndan istifa etmişti. İstifa sebebi "*şerait-i maneviyenin tedkiki suretiyle şaibedar oldukları tahakkuk edecek vekillerin terkin-i kayd kararlarına*" katılmak istememesiydi¹⁷¹⁶. Yani "*şerait-i maneviyeyi haiz olmayan*" avukatlara yönelik alınacak kararlarda sorumluluk üstlenmemek için komisyondan ayrılmayı seçmişti¹⁷¹⁷.

1924 Temmuz başlarında Baro Tefrik Komisyonu başkanlığına Kenan Bey atanmıştı ki o sıralarda son listenin asılması beklentisi gündemdeki yerini koruyordu. Bununla birlikte o tarihe kadar 950'den fazla dosya incelenmiş ve 200'den fazla avukatın dökümanlarında eksiklik çıkmıştı. Dosyaları eksik

---

¹⁷¹² "Baronun Tasfiyesi Etrafındaki Münakaşalar", **Vatan**, 18 Haziran 1924 (No:427), s.2

¹⁷¹³ "Barodan Çıkarılacak Yeni Avukatlar", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1924 (No:39), s.3. Mustafa Necati Bey, TBMM'de Tefrik Heyetini "*müstakil bir heyettir. Bu heyet vazifesini muayyen bir daire dahilinde yapar*" ifadeleriyle tanımlamıştı. **TBMM ZC**, C.10, İ:4, 8.11.1340, s.145

¹⁷¹⁴ "Baroda Tefrik Muamelesi Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1924 (No:43), s.4

¹⁷¹⁵ "Avukatlık Etmek İçin", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1924 (No:45), s.5

¹⁷¹⁶ Gazete kurulun inceleme prensibini "*Baro komisyonunun şerait-i maneviye hakkında icra ettiği tahkikatı muhtelif menbalardan icra ettiği istihbar olunmuştur. Komisyon hakimlerden tahriren reylerini istimzac ettiği vekiller hakkında ayrıca la-akall üç avukatın da fikir ve mütalaalarını almaktadır*" şeklinde aktarmıştı. "Baro Tefrik Komisyonu'nda Bir İstifa", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1924 (No:52), s.4

¹⁷¹⁷ "Baronun Tasfiyesi", **Vatan**, 27 Haziran 1924 (No:436), s.2. Komisyondaki boşluk ilerleyen tarihlerde doldurulacaktı. 21 Temmuz'da Abdurrahman Münib Bey'in yerine Dava Vekili Hasan Hayri Bey'in tayin edildiği Adliye Vekaleti'nden Cinayet Müdde-i Umumiliği'ne

olanların itirazları dikkate alınmayacaktı. Özel madde gereğince haklarında inceleme yapılmasına lüzum görülen kişiler hakkında komisyon her türlü yöntemi derinlemesine kullanmaktaydı¹⁷¹⁸. Üçüncü listenin kapsamı içinde Avrupa’da hukuk okuyanlar da bulunacaktı. Bu durumda olanların Darülfünun’da okutulan Mecelle, Vesaya ve Feraiz, Usul-i Fıkıh, Ahkam-ı Arazi gibi derslerden sınava girmeleri öngörülmüştü¹⁷¹⁹. Kanunun yayınlanmasından önce Avrupa Hukuku ile Mülkiye Mektebi’nden mezun olup Hukuk Mektebi’nde belirli derslerden sınav verenlerden staj sürelerini tamamlayanlar baro olan yerlerde avukatlık yapabileceklerdi. Bu kategorinin dışında kalan ve bir süre avukatlık yapmış olanların Darülfünun’da derslerden sınava girerek avukatlık ruhsatı almaları yasaklanmıştı¹⁷²⁰.

Üçüncü liste beklentisinin ağır bastığı Haziran’ın son günleri ile Temmuz’un ilk günleri Baro sorunun da yine hararetin arttığı bir dönem olmuştu. Baro Tefrik Komisyonu hakkında basında bazı yazılar çıkması üzerine *Cumhuriyet*’e özel bir açıklama yapılmış ve araştırılmadan yazılan haberler eleştirilmişti. Bu arada 16 avukatın Baro’ya davet edilerek açıklamalar istendiği haberleri doğrulanmakla birlikte görüşmelerden önce avukatların namusları üzerine yemin ettirildiği iddiaları reddedilmişti. Açıklamaya göre, yapılan, her avukatın böyle toplantılarda yaptığı gibi sadece “*görüşülen mesailin ifşasını mesleğe aid bir tecavüz ad edeceği tabii olduğu cihetle böyle*

---

bildirilmişti. “Hasan Hayri Bey Tefrik Komisyonuna Aza Oldu”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1924 (No:74), s.2

¹⁷¹⁸ “Baroda Tasfiyenin Hitamına Doğru”, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1924 (No:57), s.2; “Adliye Müsteşarı Kenan Bey’in Beyanati”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1924 (No:59), s.2. Baro meselesinde gündemi üçüncü listenin işgal ettiği bu süreçte farklı duyumlar basında kendisini göstermişti. İstanbul Tefrik Komisyonu Reislği’ne Adliye Müsteşarı Kenan Bey’in tayin edileceği söylentileri ortaya çıkmıştı. Üstelik bu söylentilere göre istifa eden Abdurrahman Münib Bey’in yerine atanacak kişi ve Kenan Bey’in katılımıyla kanunda öngörülen 9 kişilik komisyon sayısı tamamlanmış olacağından bu atamaların hemen ardından üçüncü liste ilan edilecekti. “Baro Tefrik Komisyonu Reisi”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1924 (No:54), s.2

¹⁷¹⁹ “İmtihan Edilecek Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1924 (No:48), s.3. *Cumhuriyet*, ikinci liste asılmadan önce benzer haberlere yer vermişti. Gazete, Baro Tefrik Komisyonu’nun, örgütten çıkarılacak avukatları içeren ve kısa bir süre içinde Baro Locası’na asacağı ikinci listede yabancı okulların hukuk bölümünden mezun ve ehliyetsiz vekillerin bulunduğunu yazmıştı. Bunlar Darülfünun’da belirli derslerin sınavlarını geçerek avukatlık hakkını kazanabileceklerdi. “Barodan Çıkarılacak Yeni Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1924 (No:39), s.3. Zaten yasanın öngördüğü şekilde Baro Tefrik Komisyonu Hukuk Mektebi mezuniyetini avukatlık için temel koşul olarak değerlendiriyordu. “Avukatlık Etmek İçin”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1924 (No:45), s.5

¹⁷²⁰ “Adliye Müsteşarı Kenan Bey’in Beyanati”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1924 (No:59), s.2

bir yemin icrasının esasen zaid bir merasimden madud olduğunu” bildirmektir¹⁷²¹.

Muhamat Kanunu’nu gereğince Baro’dan isimleri silinecek olan avukatların listesinin yakında ilan edileceği ve listenin bir hayli kalabalık olduğu söylentilerinin yayıldığı bu dönemde¹⁷²² Lütfi Fikri Bey basına açıklama yapmıştı. 5 Temmuz 1924 tarihinde basın mensuplarına Tefrik Komisyonu’na davet edilenlerin “*ne suretle istima*” edildiklerini bilmediğini ancak Baro’dan kaydı silineceklerin dinlenmesine önem verilmesi gerektiğini ve komisyon kararları hakkında mahkemelere başvurulabileceğini söylemişti. Ayrıca kanunda “*şerait-i maneviye*” sözünün olmadığını sadece su-i şöhretten bahsedildiğini hatırlatmıştı. Lütfi Fikri Bey kendisinin bu komisyonda ve bu süreç içinde yer almamasını, fikrinin sorulmamasını da eleştirmekten geri durmamıştı. Bu nedenle komisyona davet edilse bile gitmeyeceğini söyleyecekti¹⁷²³. Buna karşılık Adliye Müsteşarı Kenan Bey, kanun çerçevesinde itirazların doğrudan doğruya Vekalet’e yapılabileceğini ve şerait-i maneviye ile su-i şöhret arasında bir kelime oyunundan başka fark olmadığını, Lütfi Fikri Bey’in su-i şöhret dediğine komisyonun şerait-i maneviye dediğini aktarmıştı. Lütfi Fikri Bey’in sürecin dışında bırakıldıkları yolundaki söylemlerini de yalanlayarak, kendileriyle kanun hazırlanırken temasa geçildiğini ve Baro temsilcisi olarak Selahattin Bey’in görevlendirildiğini hatırlatmış, yazışmalardan örnekler vermişti¹⁷²⁴.

Baro Tefrik Komisyonu, Temmuz ayında çalışmalarını listeyi yetiştirmek üzere sürdürmüştü ki komisyonun çalışmalarının paralelinde kamuoyunda listeye yönelik beklenti de giderek artmıştı. Bu günlerde Baro’da asılı bulunan “*Tedkikat Listeleri*”nin yasal süreleri dolduğundan bunlar kaldırılmış ve dolayısıyla kaldırılan listelerdeki isimlerin itiraz hakları düşmüştü¹⁷²⁵. Bu arada Temmuz ortalarına kadar komisyon, Baro’da kaydını

---

¹⁷²¹ Üyelerden Refik İsmail Bey de 29 Haziran 1340 tarihli *Vakit* gazetesinin “*Tefrik Encümeninin Hafti Celsesinde Konuşulanlar*” başlıklı haberinde yer verilen yeminin Komisyon’un isteği ile değil, davet edilen 15 avukatın kendi isteği ile edildiğini açıklamıştı. “Baro Komisyonu’nda”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1924 (No:56), s.5

¹⁷²² “İsimleri Çıkacak Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1924 (No:60), s.3

¹⁷²³ “Baro’nun Tasfiyesi”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1924 (No:61), s.3

¹⁷²⁴ “Baro Dedikoduları”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1924 (No:63), s.2

¹⁷²⁵ Örneğin 10 Temmuz 1924’te Baro Tefrik Komisyonu iki oturum halinde çalışmalarına devam etmiş ve bazı dava vekillerini dinlemişti. Bu dönemde Kenan Bey’in Ağustos başlarına kadar 20 gün daha İstanbul’da kalacağı haberleri yayılmıştı. Dolayısıyla Ağustos başlarında görevini tamamlaması beklenen Komisyon, 21 Temmuz toplantısında avukat sicilleri üzerinde

koruyacak avukatları ayırmıştı. Bir yandan da hakkında soruşturma açılması gerekenlere yönelik incelemeler bitir bitmez kurumun yeniden faaliyete geçirilmesi planlanıyordu¹⁷²⁶.

21 Temmuz 1924 tarihli Tefrik Komisyonu'nun toplantısına Lütü Fikri Bey de katılmıştı. Adliye Müsteşarı ve Tefrik Komisyonu Reisi Kenan Bey, Lütü Fikri Bey'in kendilerini aydınlattığını ayrıca Avukat Hasan Hayri'nin Tefrik Komisyonu'nun boş üyeliğine tayin edildiğini açıklamıştı ki o günlerde komisyonun faaliyetleri yoğun bir düzeyde sürüyordu¹⁷²⁷. 23 Temmuz 1924'te bazı gazetelerde “*şerait-i maneviye*”den dolayı Baro'dan çıkarılacak avukatlar hakkında haberler çıkmış ve gazete sütunlarında bazı isimler geçmişti. İsimleri gazetelerde çıkanlar -ki bir kısmı Baro'ya kayıtlı değildi- bu haberlere meslek ve onurlarını etkilemesi nedeniyle tepki göstermişlerdi. Baro Tefrik Komisyonu ise incelemelerin sürdüğü ve kimse hakkında henüz bir karar verilmediğini belirterek bu haberleri tekdiz etmişti¹⁷²⁸.

Yine o günlerde bazı gazetelerde komisyon tarafından kayıtları silinen avukatların mahkemeye müracaat ederek tashih kayıtlarını isteyecekleri yazılmıştı. Oysa Muhamat Kanunu'nun gayet açık maddeleri tartışma yollarını kapamıştı. Zaten hak davalarının gerek Mecelle-i Ahkam-ı Adliye ve gerekse Usul-ü Muhakemelerle kanun mevzuatında hangi şartlar çerçevesinde gerçekleştirileceği açıklanmıştı. Herhangi bir kanunun getirdiği yasal değişiklikleri geri döndürmek ya söz konusu kanunun kaldırılmasıyla ya da bu kanuna muadil olacak başka bir kanunla mümkündü. Dolayısıyla Muhamat Kanunu'nun uygulamaları çerçevesinde kayıtları silinenler söz konusu kanunun belirlediği başvuruların dışına çıkamayacakları gibi bir mahkemeye başvurmaları da mümkün değildi. Ancak Tefrik Komisyonu kanundaki

---

çalışmıştı. O günlerde basına sızan haberlere göre avukatlar hakkında isimsiz şikayet mektupları yoğun biçimde gelmekteydi. Öte yandan komisyon üyeleri kendilerine karşı yapılan spekülasyonları reddederek aralarında ihtilaf olmadığını ve kanun maddelerinin gayet net olduğunu açıklamışlardı. Bu arada kaydı daha önce silinenlerden Subhi Nuri'nin Adliye Vekaleti'ne yaptığı başvuru reddedilmişti. “Tefrik Komisyonu”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1924 (No:66), s.5 “Tefrik Komisyonu”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1924 (No:66), s.5; “Baroda Tasfiye Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1924 (No:72), s.4; “Baro Komisyonu Vazifesini Bitiriyor”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1924 (No:74), s.2

¹⁷²⁶ “Baro Komisyonu'nun Mesaisi İlerliyor”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1924 (No:68), s.3

¹⁷²⁷ “Tasfiye Komisyonunun İctimanda”, **Tevhid-i Efkar**, 23 Temmuz 1924 (No:4132-1104), s.2

¹⁷²⁸ “Muhamiler Hakkındaki Son Neşriyat Yanlıştır”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1924 (No:77), s.4

sebeplerden başka herhangi bir nedene dayanarak haksızlık yaptığı takdirde ya da haklı gerekçeler varsa Vekalet bunları dikkate alacaktır¹⁷²⁹.

Temmuz'un son birkaç gününde komisyon çalışmalarına devam etmiş ve o günlerde komisyonun iki ay içinde çalışmalarını tamamlaması gerektiği ileri sürülmüş; fakat bu iki aylık sürenin kanuna göre komisyonun kuruluşuyla ilgili olduğu, komisyonun çalışmaları için bir sınırlamanın bulunmadığı anlaşılmıştı. 29 Temmuz'da açıklama yapan Lütfi Fikri Bey, Kenan Bey ile görüşmelerinden “*pek kanuni ve itidalkar bir suretde hareket edeceklerine*” kanaat getirdiğini söylemişti¹⁷³⁰.

Komisyonu çalışma temposu Ağustos ayına girildiğinde de değişmemişti. Baro Tefrik Komisyonu 4 Ağustos'ta 6 saatlik bir çalışma yürütmüştü. Ancak Kenan Bey son demecinde yaklaşık 13 saatlik bir çalışma gerektiğinden bahsetmişti. Böylece basında ancak 7 saatlik bir çalışma yapıldığında işlerin biteceği ve 7 Ağustos Perşembe günü son listenin Baro'ya asılabileceği tahmin edilmişti¹⁷³¹.

Yine aynı tarihlerde Baro Tefrik Komisyonu'nun kararlarını inceleyen Ankara'daki komisyon Adliye Vekili Necati Bey başkanlığında toplanmış ve avukatlarla hukuk mezunları hakkında çeşitli kararlar almıştı. Komisyon İstanbul Tefrik Komisyonu'nun Baro'dan çıkardığı 15 avukatın evrakını inceleyerek birkaç kararı bozmuş, diğerlerini onaylamıştı¹⁷³².

Ağustos 1924 ortalarında artık geciken liste hakkındaki söylentiler kamuoyunda iyice artmıştı. Bu ortamda *Tevhid-i Efkar*, 150'den fazla avukatın çıkarılacağını ve geriye 500 üyenin kalacağını haber yapmıştı¹⁷³³.

---

¹⁷²⁹ “Barodan Çıkarılanların Vaziyeti”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1924 (No:71), s.3. İstanbul'dan Batı Anadolu gezisine çıkan ve geziden sonra çeşitli çalışmaları tamamlamak üzere yeniden şehre gelen Adliye Vekili Mustafa Necati Bey, Baro Tefrik Komisyonu'nun esas itibarıyla bir mahkeme niteliğinde olduğunu söyleyerek, Baro'dan çıkarılanların boş memurluklara yerleştirileceğini; böylece herkesin ihtiyaçlarına cevap verileceğini, tasfiye edilenlerden çok az bir kısmının Vekalet'e müracaat ettiğini söylemişti. “Adliye Vekili Geldi”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1924 (No:49), s.1-2

¹⁷³⁰ “Avukatların Tefriki”, **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1924 (No:82), s.2

¹⁷³¹ “Tefrik Komisyonu 7 Saatlik Daha Çalışacak!”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1924 (No:88), s.3

¹⁷³² “Tefrik Komisyonu”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1924 (No:88), s.3

¹⁷³³ Gazete kanununun maddelerine paralel olarak hangi kalemden kaç kişinin ihraç edileceği hakkında istihbarat aktarmıştı. “Baronun Tasfiyesi”, **Tevhid-i Efkar**, 10 Ağustos 1924 (No:4150-1122), s.3. Basında tasfiyeyi farklı yönlerden ele alan haberler yapılmıştı. Bazı gazetelere göre şaibeli avukatlar arasında ismi geçenler, ne yapacaklarını planlamışlar ve yaptıkları toplantılarda haklarını savunmak için Ankara'ya heyet göndermeye karar vermişlerdi. Basının istihbaratına göre listede ismi geçenlerden bazıları Mütareke döneminde yabancı mahkemelerde Türk tebaası aleyhine dava açan ve yabancı araçlarla mahkeme kararlarını yürüten avukatlardı. Bunlar genellikle gayrimüslimlerdi; bir kısmı da Musevi ve

1924 Ağustos'unun ikinci yarısına girildiğinde Kenan Bey bir basın demeci vermiş ve Baro Tefrik Komisyonlarını hukuksal açıdan değerlendirerek, yargı ile ilişkilerini yorumlamıştı. Aynı demeçte İstanbul Tefrik Komisyonu'nun elindeki dosyaların tümünü incelediğini sadece imza için üyelere Selahattin Bey ile Hasan Hayri Beylerin Eskişehir'den dönmelerinin beklendiğini, son listenin 25 Ağustos Pazartesi asılacağını açıklamıştı¹⁷³⁴. 23 Ağustos'ta çalışmalarını bitiren komisyonun asacağı bu liste ile tasfiye uygulaması da tamamlanacaktı. Bununla birlikte listenin asılmasından itibaren 15 gün içinde itirazlar “*Meclis namına İstanbul Cinayet Müdde-i Umumiliği*”ne yapılacak ve karşılında makbuz alınacaktı. Ayrıca “*levhada ibka edilenlerin hemen ictima ile Meclis-i İnzibat İntihabını icra etmeleri*” gerektiğinden 28 Ağustos'ta bu seçim gerçekleştirilecekti¹⁷³⁵. *Cumhuriyet* gibi Kenan Beyin demecini yayınlayan *Vatan* ise “*Kenan Bey, tasfiyeden dolayı komisyon aleyhine dava ikame edilemeyeceğini söylüyor*” manşetini atmıştı¹⁷³⁶. Baro'nun tasfiye sürecini iki aşamaya indirgeyen *Vatan*'a göre ilan edilecek liste ile ilk aşama tamamlanıyordu ve asıl tartışma liste sonrasında yani ikinci aşamada yaşanacaktı¹⁷³⁷.

Baro Tasfiye Komisyonu son ve üçüncü listeyi 25 Ağustos 1924'te asmıştı¹⁷³⁸. Bu liste ile 374 avukat barodan çıkarılmıştı ki içlerinde tanınmış avukatlar da bulunuyordu. Listenin altındaki açıklamaya göre isimlerin 374'ü avukat olabilmek için gereken yasal şartlara sahip olmadıklarından dolayı “*Muhamat Kanunu'nun madde-i muvakkatesi hükmüne tevfikan Meclis-i Tefrikce kaydlarının terkinine kabil-i itiraz olmak üzere*” karar verilmişti. Ölmüş olan 25 kişinin isimleri atlanarak bu liste düzenlenmişti. Yine listede de belirtildiği gibi İstanbul Cinayet Müdde-i Umumiliği'ne müracaat ederek Baro

---

Türk avukatları. Sayıları 40'ı aşkın olan bu avukatlar içinde çok tanınmış simalar vardı. Ayrıca avukatlığın meslek etiğini ihlal eden ve müvekkillerini aldatanların da sayısı 20'den fazlaydı. Listenin bir kısmı müvekkillerini zarara uğratanlar, davalarını sebepsiz tamamlamayanlar ve haksız kazanç elde edenlerin isimlerinden oluşuyordu. Toplam sayı 100'ün üzerindeydi. Yine basının yorumlarına göre yaptığı işe inanan ve etik değerlere sadık olan avukatlar Tefrik Komisyonu'nun çalışmalarını destekliyordu. “Barodan Çıkarılacaklar”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1924 (No:100), s.2

¹⁷³⁴ “Kenan Beyin Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1924 (No:104), s.2

¹⁷³⁵ “Baroda Tasfiye Bitiyor”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1924 (No:107), s.2. Bu açıklama son tasfiye listesinde de yer almıştı. “Barodan 374 Muhami Daha Çıkarıldı”, **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1924 (No:109), s.3

¹⁷³⁶ “Baronun Tasfiyesi”, **Vatan**, 21 Ağustos 1924 (No:488), s.3

¹⁷³⁷ “Baronun Tasfiyesi”, **Vatan**, 25 Ağustos 1924 (No:492), s.2

kayıtlarının silinmesi hakkında açıklama alabilecekler ve bu kararın dayandığı Muhamat Kanunu'nun ilgili maddesi ile hükmü öğrenebileceklerdi¹⁷³⁹. Listede ismi geçenlerden yaklaşık 150 kişi bu açıklamayı öğrenmek için 26 Ağustos'ta Cinayet Müdde-i Umumiliği'ne başvurmuşlardı¹⁷⁴⁰. Fakat başvurulara sadece ilgili madde ve fıkra hakkında bilgi verildiğinden Baro'dan çıkarılanların çoğu gerçek çıkarılış nedenini kavrayamamışlardı. Dolayısıyla şaibeli avukatlardan olduğunu düşünenler itirazlarını yapmadan önce geçmişlerini iyice değerlendirmek durumunda kalıyorlardı¹⁷⁴¹. *İkdam*, listede yer alanların Cinayet Müdde-i Umumiliği'ne başvurarak haklarındaki kararların suretlerinin verilmesini veya ihraç nedenlerinin yazılı tebliğini istediklerini fakat Cinayet Müdde-i Umumi'sinin kendilerine kanunda böyle bir açıklık ve yetki bulunmadığı cevabını yazdığını haber yaparak, uygulamayı eleştirmiş hatta Baro'da kalanların bile güvensizliğinden bahsetmişti¹⁷⁴². Ahmet Cevdet ise yazısına “*Yine geçen gün sorduğum suali soracağım: Hakkı ne için tanıyamıyoruz?*” diye başlamış ve uygulamayı eleştirmişti¹⁷⁴³. Son listenin asılmasından sonra bazı İstanbul gazeteleri itiraz telgraflarının Vekalet'e ulaşmaya başladığını yazmışlardı¹⁷⁴⁴.

Listede şaibeli isimlerle (yani “*Memleketin hayat ve memarı mevzu olduğu bir zamanda vesait-i ecnebiyeyi alet ittihaz ederek vazife-i milliye ve vicdaniyelerini su-i istimal eden*”lerle) diğerlerinin bir arada sıralanması ve bir

---

¹⁷³⁸ “Barodan İhrac Edilen Muhamilerin Esamisi Nihayet Asıldı”, **Vatan**, 26 Ağustos 1924 (No:493), s.1

¹⁷³⁹ Listenin tamamı *Cumhuriyet*'te yayınlanmıştı. Gazete listede yer alan çeşitli isimlerden görüş almıştı. Bazıları kendilerinin dinlenilmediğini, kimisi de atılma sebebini öğrenerek itiraz edeceğini açıklamıştı. “Barodan 374 Muhami Daha Çıkarıldı”, **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1924 (No:109), s.1,3. *Vatan* da listeyi yayınlamıştı. “Barodan İhrac Edilen Vekiller”, **Vatan**, 26 Ağustos 1924 (No:493), s.3. *İkdam*, tasfiye edilenlerin sayısını 380 olarak vermişti. Gazete, bunlar içerisinde Milli Mücadele yıllarında ecnebi mahkemelerinde faaliyet gösterenler kadar masumların da olduğunu altını çizmişti. Diğerleri gibi tasfiye listesini de yayınlamıştı. **İkdam**, 26 Ağustos 1924 (No:9840), s.1-2

¹⁷⁴⁰ “Barodan Son Vekillerde Çıkarıldıktan Sonra”, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1924 (No:110), s.2

¹⁷⁴¹ *Cumhuriyet*, itirazların Ankara'da Umur-u Cezaiye, Zatiye, Hukukiye Müdürleri ile Heyet-i Teftişiyeye Reisi'nden oluşan bir komisyona havale edilerek bu komisyon tarafından inceleneceğini yazmıştı. “Çıkarılan Vekiller Nasıl İtiraz Edecekler”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1924 (No:111), s.2. İtirazlar, Temyiz Komisyonu tarafından incelendikten sonra Baro tasfiyesi kesinleşecek ve tasfiye edilenlerin isimleri bütün Müdde-i Umumiliklere bildirilecekti. “Barodan Tefrik Edilenlerin İtiraz Telgrafları”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1924 (No:111), s.3

¹⁷⁴² “Baro Meselesi Gitdikce Alevleniyor”, **İkdam**, 28 Ağustos 1924 (No:9842), s.1

¹⁷⁴³ Ahmet Cevdet, “Son Hadise”, **İkdam**, 28 Ağustos 1924 (No:9842), s.1

¹⁷⁴⁴ *İkdam* da itirazların Vekalet'de oluşturulacak Temyiz Komisyonu'nca inceleneceğini ve kesin kararların verileceğini yazmıştı. “Baro Meselesi Gitdikce Alevleniyor”, **İkdam**, 28 Ağustos 1924 (No:9842), s.1

açıklama yapılmaması tepkiye yol açmıştı. Öte yandan itiraz edecek olanlar savunma haklarının sınırlandırıldığını düşünüyorlardı. Listede adı bulunmayanlar ise genellikle olumlu tavır sergilemişlerdi. Bu arada Ali Haydar Bey gibi ismi gazetelerde yanlışlıkla listede gösterilerek mağdur durumuna düşenler de bulunuyordu¹⁷⁴⁵. 27 Ağustos itibariyle İstanbul Barosu'ndan tasfiye edilenlerin itiraz telgrafları Ankara'ya ulaşırken¹⁷⁴⁶ ayın sonlarında Cinayet Müdde-i Umumiliği'ne itiraz dilekçeleri de verilmeye başlanmıştı¹⁷⁴⁷.

Tasfiyenin tamamlanmasına paralel olarak Adliye Müsteşarı ve Tefrik Komisyonu Başkanı Kenan Bey, 26 Ağustos'ta basına demeç vermişti. O'nun yaklaşımına göre Milli Mücadele yıllarında ulusal menfaatlerle hedeflerin aleyhinde bulunan ve genel ahtan yararlanabilenlerin Türkiye'de yaşama hakkı olsa da “*memleketin müessesat-ı milliye ve ictimaiyyesinden intifa salahiyetleri kalmamış*”tı. 960 üyesi bulunan İstanbul Barosu'ndan 156 kişinin “*şerait-i maneviye*”den dolayı kayıtları silinmişti ki bunlardan 30'u “*memleketde intifaları kalmadığını zımnen itiraf edib*” yurt dışına kaçan kişilerdi. Kalanlar “*şerait-i maddiye*”den (stajlarını tamamlamamaları, avukatlıkla ilişkilendirilemeyecek meslekler kabul etmeleri vs) dolayı çıkarılmışlardı ve sayıları 441 idi. Bunlar Baro'dan çıkarılmalarına yol açan eksiklikleri gidermeleri halinde üyelik hakkına sahiplerdi. Yine demeçte 524 Müslüman üyeden 313'ü, 162 Rumdan 42'si, 144 Ermeni'den 39'u ve 60 Museviden 34'ünün üyeliğinin devamına karar verildiği belirtilmişti. Listede bazı milletvekillerinin de isimleri geçmekte idi ki bu sonuç milletvekilliği ile avukatlığın birleşemeyeceğine dayandırılmıştı. Kenan Bey çok az da olsa hata paylarının olduğunu fakat böyle bir tasfiyenin gerekli olduğu kanaatine

---

¹⁷⁴⁵ “Barodan Son Vekillerde Çıkarıldıktan Sonra”, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1924 (No:110), s.2

¹⁷⁴⁶ “Barodan Tefrik Edilenlerin İtiraz Telgrafları”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1924 (No:111), s.3

¹⁷⁴⁷ “Dün İtiraz Eden Dava Vekilleri”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1924 (No:115), s.2. 2 Eylül Ankara kaynaklı bazı haberlerde itiraz edenlerin üç kişi olduğu yönünde haberler çıkmıştı. Aynı gün Tasfiye Komisyonu, Vekalet'e ihraç edilenler hakkında istatistiksel bilgileri ulaştırmıştı. “Barodan İhraç Edilenler”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1924 (No:117), s.3. O günlerde Kenan Bey'in başkanlığındaki komisyon, Vekalet'e göndermek üzere soruşturma belgelerinin dosyalarını düzenlemekteydi. Bu arada Baro'dan tasfiye edilmeyenlerin sicil numaralarının listeye konulmasının uygun olacağı eleştirilerine Kenan Bey kanunun belirlediği çerçevede davrandıklarını cevabını vermiş, üstelik bu eleştirilerin hiçbir değeri olmadığı vurgusunu yapmıştı. “Baro Meselesi”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1924 (No:118), s.2

açıklamalarında yer vermişti¹⁷⁴⁸. Basının değerlendirmeleri çerçevesinde son tasfiyeden sonra İstanbul Barosu'nda avukatlık yapabilecekler 431 kişiye düşmüştü. Baro bunlara birer kimlik belgesi verecekti¹⁷⁴⁹.

Ankara cephesinde ise bu tasfiye “*Efkar-ı umumiyenin bu kanun aleyhinde olduğunu ilan eden bazı İstanbul gazetelerine rağmen kanun bütün Türkiye’de tatbik edilerek her tarafda yüzlerce avukat meslekten ihrac edilmiş, bu vaziyet halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İstanbul gazetelerinin şimdiye kadar bütün bu tasfiyeler için tek söz söylemeyub da İstanbul Barosu’nun tasfiyesinden sonra bütün Türkiye’nin gayr-i kabil-i tatbik bir kanun karşısında kaldığı hakkındaki neşriyatı şayan-ı hayretidir*” yaklaşımı içinde değerlendirilmişti¹⁷⁵⁰.

İlerleyen günlerde, TBMM’deki 8 Kasım 1924 tarihli Hükümet açıklaması çerçevesinde Adliye Vekili Mustafa Necati Bey de İstanbul Barosu’ndaki tasfiyeyi özetleyen ve yorumlayan bir konuşma yapmıştı. O, atılan bu adımla, son derece perişan bir durumda bulunan avukatlık mesleğiyle birlikte Türk Adliyesi’nin yeniden düzenlendiğini ve onbeş seneden beri çıkartılmayan kanunun çıkartılmasıyla tasfiyenin gerçekleştirildiğini belirtmişti. Mustafa Necati Bey’in “*Türkiye’de Muhamat mesleğini şerefli bir mevkiye sokmak için, şerefli, namuslu adamlardan bir kütle vücuda getirebilmek için bütün Anadolu’da bu kanun tatbik olundu. Kimse ses*

---

¹⁷⁴⁸ “Kaç Kişi Şerait-i Maneviyeden Çıkarılmışdır”, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1924 (No:110), s.2; “Baro’nun Tasfiyesi Etrafındaki Münakaşalar”, **Vatan**, 27 Ağustos 1924 (No:494), s.2. *Tevhid-i Efkar*, Rum avukat sayısının toplamını 161 verirken, *Cumhuriyet* ile *Vatan*’ın aksine bu oranda avukatın “*ibka*” değil “*ihrac*” edildiğini yazmıştı. “Avukatlar Tensikati Bir Velvele Kopardı!”, **Tevhid-i Efkar**, 27 Ağustos 1924 (No:4167-1139), s.4. Baro’da gerçekleştirilen tasfiye hakkında çeşitli kaynaklarda farklı sayılar verilmektedir. Nitekim daha o günlerde *Tevhid-i Efkar*, Baro’daki avukat sayısının 960’dan 400’e indirildiğini yazmıştı. “Dava Vekilleri Arasında Tasfiye Bitdi”, **Tevhid-i Efkar**, 26 Ağustos 1924 (No:4166-1138), s.3. Bu tez ile aynı sıralarda hazırlandığı anlaşılan ve süreci avukatlığın Türkleştirilmesi açısından değerlendiren başka bir çalışmada ise 431 kişinin tasfiye edildiği üzerinde durulmaktadır. Murat Koraltürk, “Avukatlığın Türkleştirilmesi, 1924’te İstanbul Barosu’nda Gerçekleşen Tasfiye Üzerine Yaşanan Tartışmalar”, **Toplumsal Tarih**, S.212 (Ağustos 2011), s.50

¹⁷⁴⁹ “Baro Meselesi”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1924 (No:117), s.2. 16 Eylül tarihli *Cumhuriyet*, ise son tasfiyeden sonra Baro’nun üye sayısının 341’e düştüğünü yazmıştı. “Avukatlara Hüviyet Varakası Veriliyor”, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1924 (No:130), s.2. Baro’daki tasfiyeye rağmen bazı sahtekarlıklar ortaya çıkmıştı. Nitekim Baro Meclis-i İnzibatı tasfiye edilenlerden bazılarının Baro’da kalanların numaralarını kullanarak avukatlık yaptıklarını mahkemelere bildirmiş ve avukatlara verilen yeni kimlik kartlarına bakılmasını istemişti. Aynı sıralarda Beyoğlu’nun ayrı bir vilayet olduğunu ileri sürerek buralarda çalışanların olduğu da ortaya çıkmıştı. “Hakimleri Aldatan Avukatlar Var”, **Cumhuriyet**, 26 Kanun-ı Evvel 1924 (No:229), s.4

¹⁷⁵⁰ O günlerde *Tanin*, Baro’dan tasfiye edilen Ali Rıza Beyi savunmuş ve bu durum çeşitli tartışmalara yol açmıştı. “Baronun Tasfiyesi”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1924 (No:115), s.2

çıkarmadı. İstanbul'da tatbik ettik. Kıyamet koptu..." sözleri Baro tasfiyesinin eski başkentteki yankısını aktarıyordu¹⁷⁵¹. Adliye Vekili Mustafa Necati Bey TBMM'de sözlerine "...İstanbul'da hakikaten çıkarılması lazım gelenlerin adedi çoktu... Komisyon teşkil ettim bunlar ifayı vazife ettiler. Bütün dosyaları aldılar okudular. İcap eden malumatı devletin diğer şubelerinden sordular. Bununla da kanaat getirmediler. Yirmidört tane hakim getirdiler. Ontane de muhami olmak üzere otuzdört kişiden mürekkep bir (Jüri) Heyeti teşkil ettiler. Bunlar içtima ettiler ve bunlar hakkında da kararlarını verdiler. İlan ettiler. Benim hakkı temyizim vardı. İş başına geldi, elime aldım... Mahkemei temyiz Heyetinden birkaç zevattan mürekkep olmak üzere ikinci bir istişare heyeti yaptım... Hataya gitmiyeyim diye bu heyeti teşkil ettim" cümleleriyle sürdürmüştü¹⁷⁵².

O'nun İstanbul'da bu tasfiyenin fazlası ile ses getirdiği yönündeki sözleri pek de haksız değildi. Çünkü diğer şehirlerdeki tasfiye sessiz yürümüştü. Nitekim 1924 Haziran sonlarında Ankara Tefrik Komisyonu görevini tamamlamış ve 17 avukattan 6 kişi Muhamat Kanunu'nun 11. maddesi çerçevesinde avukatlıktan ihraç etmişti. 29 Haziran itibariyle Ankara'da 11 dava vekili vardı¹⁷⁵³. Zaten Muhamat Kanunu çerçevesinde tasfiyesi tamamlanan Ankara Barosu'nda "Meclis-i İnzibat"ın başkanlığına İbrahim Rauf, Reis-i Saniliğine Mustafa Kemal ve üyeliklere Ekrem, Cemal Hazım, Mümtaz beyleri seçmişti. Böylece kanundan sonra Türkiye'nin ilk barosu 1 Temmuz 1924'te Ankara'da kurulmuştu¹⁷⁵⁴.

İstanbul Barosu'nda ise tasfiyenin tamamlanmasından sonra 28 Ağustos 1924'te Baro Meclis-i İnzibatı'nın seçimi yapılmıştı. Seçim günü önce geçici

---

¹⁷⁵¹ TBMM ZC, C.10, İ:4, 8.11.1340, s.144

¹⁷⁵² TBMM ZC, C.10, İ:4, 8.11.1340, s.144. *Vatan* gazetesi, tasfiyeyi karakterize edecek üçüncü listenin hazırlığı sırasında Baro'dan tanınmış 15 avukatın Tefrik Komisyonu'na davet edilerek "fevkalade bir komisyon" teşkil edildiğini sütunlarına taşımıştı. Ayrıca bu komisyona iki Musevi, iki Rum, iki Ermeni avukatın kabul edildiğini kalanların Türk olduğunu ve içlerinde Sadettin Ferit, Hasan Hayri, Kuddusi, Hüseyin ile Tahsin beylerin bulunduğunu haber yapmıştı. Gazeteye göre, genişletilmiş bu komisyon 26 Haziran'da ilk kez toplanmıştı. "Baronun Tasfiyesi", *Vatan*, 27 Haziran 1924 (No:436), s.2

¹⁷⁵³ 30 Haziran tarihli gazete 5 kişiden bahsetmektedir. "Cinayet Reisi ve Müdde-i Umumiler Taht-ı Muhakemeye Alınıyorlar", *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1924 (No:55), s.3; "Tefrik Komisyonu", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1924 (No:62), s.2. Daha sonraki günlerde, Adliye Müsteşarı Kenan Bey, Ankara Barosu'ndaki 17 avukattan beşinin ihraç edildiğini ve bunlar arasında "şerait-i maneviye"den dolayı tasfiye edilen hiç kimsenin bulunmadığını açıklamıştı. "Çıkarılan Vekiller Nasıl İtiraz Edecekler", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1924 (No:111), s.2

¹⁷⁵⁴ "Yeni Muhamat Kanununa Nazaran İlk Baro", *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1924 (No:59), s.5; "Tefrik Komisyonu", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1924 (No:62), s.2

başkan olarak Abdurrahman Adil Bey seçilmiş ve konuşmasında Cumhuriyet devrinin ilk barosunun açılışı münasebetiyle 1908 Devrimi'nden itibaren başlayarak tarihçeyi anlatarak bu kurumun da bir devrim geçirdiğini değerlendirmiş ve Milli Mücadele yıllarında kurumun başkanları olan Yusuf Kemal ile Celaleddin Arif Beyler üzerinde durmuştu. Baro'nun bu kutsal mücadeleye fiilen katıldığından bahsederek tasfiyeyi gerçekleştiren Adliye'nin kurmaylarına şükranlarını belirtmişti. Bundan sonra Kenan Bey'in mektubu okunmuştu. Mektupta seçimde herhangi bir etkisi olmadığını özellikle belirten Kenan Bey bu seçimin avukatlara ait olduğunu hatırlatmıştı. Baro'nun küçük salonundaki avukatlar, alınan izinle Cinayet Mahkemesi salonuna geçmişler ve yapılan seçimde 142 oy ile Lütfi Fikri Bey reis-i evvel, 122 oy ile Sadettin Ferit Bey reis-i sani olarak belirlenmişlerdi. Heyet-i Daime üyeliklerine ise Selahattin Neşet, Abdurrahman Münib, Hasan Hayri, Faruki, Kıbrıslı Celal, Halil Hilmi, Ali Galib, Ahmed Ramiz, İhsan ve Kuddusi Beyler seçilmişlerdi.

İstanbul'da Cumhuriyet Barosu'nun ilk başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmada Lütfi Fikri Bey, dördüncü kez seçildiğini hatırlatarak kendisine duyulan güvenden dolayı teşekkür etmişti. Bu arada “*Bütün memleketlerde baronun anenesi vardır. Kanunları yokdur*” sözlerinden sonra Muhamat Kanunu'nu eleştirmekten geri kalmamıştı¹⁷⁵⁵. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışı sırasında İstanbul Barosu'nun Hilafetçi olduğunu iddia eden ve bununla övünen birini başkan seçtiğini, bunun Cumhuriyet'e karşı açık bir tavır olduğunun altını çizmişti¹⁷⁵⁶.

İstanbul Barosu'nda yapılan seçim birkaç güne kalmadan çeşitli hatalar yapıldığı iddiası ile tartışmalara yol açmıştı. Basına göre oyları düzenleyen Avukat Ahmet Muhtar Bey, Lütfi Fikri ile Sadettin Ferit Beylerin çoğunluğu

---

¹⁷⁵⁵ *Cumhuriyet*, Sadettin Ferit'in 127 oy aldığı hatalı olarak aktarmıştı. “Baro Meclis-i İnzabatı İntihab Edildi”, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1924 (No:112), s.1-2. *Vatan*'a göre tasfiyeden geriye kalan 431 avukat toplanmıştı. “Baro Dün Yeni Heyet-i İdaresini İntihab Etdi”, **Vatan**, 29 Ağustos 1924 (No:496), s.1-2. *Tevhid-i Efkar*, seçimin 307 üye ile Cinayet Mahkemesi salonunda yapıldığını yazmıştı. “Baronun Dünki Hararetli İntihabatı”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Ağustos 1924 (No:4169-1141), s.1-2. Seçim sonucunu öven *İkdam*, Sadettin Ferit'in 122 oy aldığı sütunlarına taşımıştı. “Dünki Baro İntihabatı”, **İkdam**, 29 Ağustos 1924 (No:9843), s.1. *Cumhuriyet*'in 3 Eylül baskısında Sadettin Ferit'in oyu 122 idi. Seçim günü ismini yazdıranların sayısını ise 295 olarak vermişti. “Baro Meselesi”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1924 (No:117), s.2.

¹⁷⁵⁶ “Yeni Hukuk Zihniyeti”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Sani 1925 (No:537), s.2. Haziran ayında ortaya çıkan bazı görüşler, Baro'daki tasfiyenin tamamlanmasından sonra “*Heyet-i Daime*”nin başkanlığına yine Lütfi Fikri Bey'in seçileceği doğrultusunda idi. “İmtihan Edilecek Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1924 (No:48), s.3

kazanamadıklarını, Sadettin Ferit Bey aleyhine hata yapıldığını Abdurrahman Adil Bey'e bildirmiş, o da durumu ilgililere aktarmıştı. Aynı sıralarda hatanın Ali Haydar Bey tarafından yapıldığı ve Sadettin Ferit Bey'in bu yüzden istifa ettiği söylentileri de ortaya çıkmıştı¹⁷⁵⁷. Tam tersine Sadettin Ferit Bey de kurulun ilk toplantısında çoğunluğun oyuna dayanılmadığından seçimin yeniden yapılması hakkında önerge vermişti. Diğer yandan birkaç güne kalmadan söylentilerin asılsız olduğu ileri sürülecek, bu arada iptal için herhangi bir resmi başvuru yapılmadığı anlaşılacaktı¹⁷⁵⁸. Sadettin Ferit Bey ise 3 Eylül 1924'te basına verdiği demeçte istifa etmemesi ve seçimde yolsuzluk olup olmadığından, söylentilerin doğruluğu konusunda bahsedemeyeceğini, bunu baronun kendi meselesi şeklinde değerlendirdiğini söyleyecekti¹⁷⁵⁹.

Baro'da böyle tartışmalı bir şekilde yeni yönetimin oluşturulduğu süreçte tasfiye edilen avukatların protestoları çeşitli kanallardan sürmüştü¹⁷⁶⁰ ve bazı isimlerin tasfiye nedenleri basında yer almıştı¹⁷⁶¹. Fakat Baro'nun tasfiyesi tamamlansa da çalkantıları devam edecekti. Bu çalkantılar temelde iki unsura dayanacaktı. Kronolojik açıdan değerlendirildiğinde birbirine paralel gelişmeler içinde bir yandan tasfiye edilenlerin itirazları, bir yandan Baro'nun yeni yapılanmasının getirdiği tartışmalar ve örgüte yeni üyelerin kabulü ilerleyen sürecin belirgin renklerini oluşturacaktı. Nitekim itirazlar açısından önemli bir çıkış eski Adliye Nazırı İsmail Sıtkı Bey'den gelmişti. Bir dilekçe ile İzmir Barosu'ndaki kaydı nedeniyle tasfiye edildiğini öğrenince bir başka

---

¹⁷⁵⁷ “Lütfi Fikri Bey Riyasete İntihab Edilmedi mi?”, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1924 (No:116), s.3

¹⁷⁵⁸ Bazı avukatlar 1876 (1292) tarihli Dava Vekilleri Cemiyeti Nizamnamesi'nin seçim kurallarına dayanarak bu seçimin geçersiz olduğunu iddia ederken, yine bir kısım avukat Muhamat Kanunu'nun bu konuda bir yaptırım yoksa da söz konusu nizamnamenin yürürlükte olduğuna dair bir belirtinin de bulunmadığını ileri sürmüşlerdi. Üstelik bu nizamname herhangi bir makam tarafından da onaylanmamıştı. Genel görüş bu nizamnamenin geçerli olamayacağı yönünde idi. “Baro Meselesi”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1924 (No:117), s.2. 3 Eylül tarihi itibarıyla böyle bir başvuru yapılmamıştı. Üstelik Baro yönetimine seçilenlerden bazıları seçim yolsuzluğu iddialarını reddetmişlerdi. “Baro Meselesi”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1924 (No:118), s.2

¹⁷⁵⁹ “Baro Meselesi”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1924 (No:118), s.2

¹⁷⁶⁰ “Baronun Dünkü Hararetli İntihabı”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Ağustos 1924 (No:4169-1141), s.2

¹⁷⁶¹ *Cumhuriyet*'e göre eski Adliye Nazırı İsmail Sıtkı, eski Makriköy Sulh Hakimlerinden Fahri, dava vekili Nuri Beyler İzmir Barosu'na kayıtlı olmalarından, Ali Kemal, İshak Muammer ticaretle uğraştıklarından, Ahmet Remzi ve Hohen Efendiler staj süresi nedeniyle, Hafız Ali Rıza Efendi imam olduğundan, İbrahim Nemci, Mehmet Mühri Beyler öğretmenliklerinden dolayı İstanbul Barosu'ndan çıkarılmışlardı. Avukat Haydar Refet, Hacı Evliya, eski Mahkeme-i Temyiz Reisi Ali Rıza Beylerin Muhamat Kanunu'nun 10. maddesinden dolayı tasfiye edildikleri söylentisi söz konusu idi. “Bazı Vekillerin Esbab-ı İhracı”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1924 (No:115), s.2

baroda kayıtlı olmasına dayanan çıkarılma nedeninin kendi şeref ve haysiyeti açısından gazetelerde ilanını istemişti. Bunu kabul etmeyen komisyon başkanı Kenan Bey'e karşı dava açmıştı. Kenan Bey ise bir dönem ülkenin Adliye Nezareti'nin kaderini eline almış birinin bir hareketin suç olup olmadığı konusunda *"bu kadar takdirsizlik göstereceğini ümid"* etmediğinden söylenenlere inanmadığını açıklamış; ancak davanın açıldığı söylenince vicdanının rahat olduğunu belirtmişti. Baro konusuna ise *"Geldim. Vazifemi ifa etdim. Gidiyorum. İstanbul'a ve muhterem matbuata vedadan başka söylenecek sözüm kalmamıştır"* ifadeleriyle son noktayı koyacaktı. Zaten o günlerde artık Baro'da Baro Nizamname-i Dahilisi'nin çalışmaları başlatılmıştı ki baronun resmi kuruluşundan sonra bir ay içinde Vekalet'e sunulması gerekiyordu¹⁷⁶². Eski nizamname yerine yenisinin hazırlanması için bir de encümen oluşturulmuştu. Baro Meclis-i İnzibatı çalışmalarını sürdürürken, Baro Reis-i Sanisi (ikinci başkanı) Sadettin Ferit Bey istifa etmiş ve tüm baskılara rağmen istifasını geri almamıştı¹⁷⁶³. Bu istifaya bağlı olarak 5 Kasım'da gerçekleştirilmek üzere yeni bir seçim kararı alınmıştı¹⁷⁶⁴. Bu seçimi ikinci başkan olarak Meclis-i İnzibat üyelerinden Hasan Hayri Bey kazanmıştı¹⁷⁶⁵. Fakat o da birkaç güne kalmadan istifa edecekti¹⁷⁶⁶. Bir sonraki seçim için 2 Aralık tarihi tercih edilmiş¹⁷⁶⁷ fakat o tarihte Meclis-i İnzibat üyelerinden birisinin reis-i sani, onun yerine de Meclis-i İnzibat'a da Baro üyelerinden birisinin seçimi çoğunluk sağlanamadığından gerçekleştirilememişti. Dolayısıyla seçim ertelenmişti¹⁷⁶⁸. Baro'nun ikinci reisliği için seçimler 9 Aralık 1924'te yapıldı. 101 oyla yine Hasan Hayri Bey seçimi kazandı. Onun boşalttığı

---

¹⁷⁶² "Baro Dedikoduları", **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1924 (No:121), s.2

¹⁷⁶³ "Barodan Çıkarılanlar", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1924 (No:124), s.2

¹⁷⁶⁴ "Baro İkinci Reisliği", **Cumhuriyet**, 24 Teşrin-i Evvel 1924 (No:167), s.3

¹⁷⁶⁵ Bu toplantıda nizamnamenin çalışmaları da sürdürülmüştü. "Baro Heyet-i Umumiyesi İctimai", **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Sani 1924 (No:179), s.2

¹⁷⁶⁶ "Baro'da Bir İstifa", **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Sani 1924 (No:183), s.2

¹⁷⁶⁷ "Baro İkinci Reisliği", **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Sani 1924 (No:193), s.3; "İstanbul Barosu İkinci Reisliği", **Cumhuriyet**, 25 Teşrin-i Sani 1924 (No:198), s.2

¹⁷⁶⁸ "İstanbul Barosu Reis-i Saniliği", **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Evvel 1924 (No:206), s.2

Meclis-i İnzibat üyeliğinin seçimi de kısa bir süre sonra yapılmış¹⁷⁶⁹ ve 72 oydan 53'ü ile Ali Haydar Bey seçilmişti¹⁷⁷⁰.

Bu düzenlemelerin yanında Baro kendi çalışmalarını da sürdürmüştü. Seçilen Encümen Baro'nun yeni nizamnamesini tamamlayarak imzalayıp 16 Eylül 1924'te Baro Meclis-i İnzibatı'na göndermişti¹⁷⁷¹. 20 Eylül'de ise Nizamname Encümeni ile Baro Meclis-i İnzibatı toplanarak projeyi incelemişti¹⁷⁷². Baro Meclis-i İnzibatı, 29 Eylül toplantısında da Baro Nizamname-i Dahilisi projesi üzerinde durmuştu. Proje üzerindeki çalışmalar tamamlandıktan sonra genel kurula sunulacak, daha sonra 102 maddelik düzenlemeye kesin şekli verilerek 1925 Mart'ında Adalet Vekaleti'ne gönderilecekti¹⁷⁷³.

---

¹⁷⁶⁹ Sadettin Ferit Bey'den boşalan reis-i saniliğe Hasan Hayri Bey seçilmişti. Fakat O, az bir çoğunlukla seçildiğinden verilen oyu yeterli bulmamış; bundan dolayı istifa etmişti. "Baro Reis-i Saniliği", **Cumhuriyet**, 10 Kanun-ı Evvel 1924 (No:213), s.4

¹⁷⁷⁰ "Baro Meclis-i İnzibat Azalığı", **Cumhuriyet**, 17 Kanun-ı Evvel 1924 (No:220), s.3. Yeni İstanbul Barosu yönetimi sene sonuna doğru Türkiye'deki bütün baroların katılacağı bir kongre planlamıştı. "Türkiye Baroları Kongresi", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Evvel 1924 (No:224), s.2

¹⁷⁷¹ "Baronun Yeni Nizamnamesi Bitdi", **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1924 (No:131), s.3; "Yeni Baro Nizamname-i Dahilisi", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1924 (No:135), s.3

¹⁷⁷² "Yeni Baro Nizamname-i Dahilisi", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1924 (No:135), s.3

¹⁷⁷³ "Baro Heyet-i Umumiyesi Toplanacak", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1924 (No:144), s.2; "Baro Heyet-i Umumiyesinin Dünki İctimai", **Cumhuriyet**, 21 Kanun-ı Sani 1925 (No:255), s.1; "Baro Nizamnamesi Projesi", **Cumhuriyet**, 10 Mart 1925 (No:303), s.2. Bu nizamnamede, Baro'ya kayıtlı olanların hakları, görevleri ve diğer bütün konular ayrı bölümler halinde düzenlenmişti. Baro'nun genel hakları ve görevleri içinde yargıya destek verilmesi, avukatlık mesleğine duyulan saygının artırılması, dergi ve makale yayını, konferanslar düzenlenmesi, yabancı eserlerin getirilmesi, Avrupa adliye neşriyatına abonelik, mesleki kanunların uygulanması, avukatların denetimi, avukatlar kulübü-toplantı yeri (Muhamiler Mahfili) oluşturulması, bütün Türkiye baroları ile ilişki sağlanması, kongreler toplanması ve kanunların reformu için öneriler düzenlenmesi, kaynak ve gelir temini gibi kurumsal işlemlere yer verilmişti. Baronun genel kurulunun toplanması için 100 üyenin bulunması, bu sağlanamazsa ikinci davette toplantı sayısı aranmaması kabul edilmişti. Baro başkanı iki senede bir çoğunlukla seçilecek, meclis-i inzibat üyeleri ise her sene altısı değiştirilmek kaydıyla iki sene de bir kere seçilecek şekilde 12 üyeden oluşacaktı. Avukatlar kütüphane, dosya ve evrak kasası bulunan bir büro açmak zorunda idiler. Avukatlar, seyyar avukatlık, aracılık ve simsarlık yapamayacaklar; ticaretle uğraşmayacaklardı. Resmi görevlerde bulunup avukatlığa geçenlerin alabilecekleri davalar sınırlandırılmıştı. Bunlar dışında dava süreçlerinde avukatların nasıl hareket edecekleri, hangi konuların Baro'nun iznine bağlı olduğu hatta evrak saklama süre ve koşulları da belirlenmişti. Nizamnamede Baro'nun yaptırımları da sıralanmıştı. "Avukatlar Hakkında", **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1924 (No:141), s.2. Muhamiler Mahfili'nin kurulması Ekim ayındaki Baro Genel Kurulu'nda görüşülecekti. "Baro Heyet-i Umumiyesi Toplanacak", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1924 (No:144), s.2. Bu toplantı için basında ilan da verilmişti. "Baronun İctima-i Umumi Ne Vakit?", **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Evvel 1924 (No:148), s.2. Toplantı günü olarak 15 Ekim belirlenmişti. "Baroda İctimai Umumi", **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1924 (No:149), s.2. Lütfi Fikri Bey'in 4 Ekim 1924 açıklamasına göre Nizamname-i Dahili'yi hazırlayan komisyon Muhamiler Mahfili oluşturulmasına karar vermişti. "Baro Heyet-i Umumiyesi Toplanacak", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1924 (No:144), s.2. Zaten 15 Ekim'deki genel kurulda Baro Nizamname-i Dahilisi, Muhamiler Mahfili Nizamnamesi ve nerede açılacağı, kayıtları silinen avukatlar hakkında ne yapılacağı görüşülecekti. "Baro İctimanda Neler Konuşulacak?", **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Evvel 1924 (No:153), s.2; "Baro

Baro'daki yeni yapılanma ilerledikçe Ankara'nın tasfiyesine sıcak bakılmadığı görülmeye başlanacaktı. Baro'da tasfiye edilenlerin durumunun görüşülmesi bu açıdan bir göstergeydi. Fakat bu görüşmelerde bazıları için aracılık yapıp diğerleri için yapmamak uygun görülmemiş ve Ankara'daki İtiraz Komisyonu'nun çalışmalarının beklenmesi kararı alınmıştı¹⁷⁷⁴. Aynı sıralarda Baro'ya yeniden kayıt olmak isteyenlerin müracaatları başlamıştı. Bunlar kayıtlı üyelerin takdimnameleri ile Ekim 1924 başından itibaren Baro'da levhaya asılacak ve kayıtlı üyelerden 15 gün içinde itiraz gelmediği takdirde kesin kayıtları yapılacaktı¹⁷⁷⁵.

4 Kasım günü bazı yayın organları Baro'dan çıkarılan avukatlardan bir kısmı hakkında yeniden inceleme yapıldığını ve hatta Muhakim-i Asliye Müdde-i Umumisi Cemil Bey'in başkanlığında Baro İnzibat Komisyonu'nun yeniden göreve başladığını yazmışlardı. Fakat Cinayet Müdde-i Umumisi Kazım Bey kayıtları silinenler hakkındaki kararların Adliye Vekaleti tarafından

---

Bugün İctima Ediyor”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1924 (No:158), s.4. Toplantıda usulle ilgili tartışmalardan sonra Nizamname'nin madde madde tartışılıp oylanması kabul edilmiş ve ancak 6-7 madde kabul edilebilmişti. Bir sonraki toplantının 18 Ekim'de yapılması kararlaştırıldı. “Baro'da Dünki İctima”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrin-i Evvel 1924 (No:159), s.3. 18 Ekim toplantısında ise 6. maddeden sonrası ele alınmıştı ve 15 madde tartışılmıştı. “Baro Heyet-i Umumiyesi İctimada”, **Cumhuriyet**, 19 Teşrin-i Evvel 1924 (No:162), s.6. Heyet-i Umumiye'nin ilk toplantısında, bu nizamnamenin maddeleriyle ilgili görüşmelerin Cumartesi ve Çarşamba günleri yapılması kararlaştırıldığından avukatların ilanla toplantılara devamları istenmişti. “Muhamilere”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Evvel 1924 (No:164), s.6; “Baro İkinci Reisliği”, **Cumhuriyet**, 24 Teşrin-i Evvel 1924 (No:167), s.3. Nizamnamenin çalışmaları 25 Ekim'de sürmüştü. “Baro Heyet-i Umumiye İctimai”, **Cumhuriyet**, 26 Teşrin-i Evvel 1924 (No:169), s.3. Haftada iki günlük çalışmalarla Kasım ortalarına kadar 39 madde görüşülmüştü. “Baro Nizamname-i Dahilisi İkmal Ediliyor”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:191), s.3. 1924 Aralık ortalarında nizamnamenin maddeleri hakkındaki görüşmeler tamamlanmış ve bazı maddelerin Tadil Encümeni'ne iadesi kararlaştırılmıştı. Encümenin bu yöndeki çalışmaları bittikten sonra nizamname tekrar Heyet-i Umumiye'nin incelemesine sunulacaktı. “Baro Nizamnamesinin Tedkiki”, **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Evvel 1924 (No:215), s.2

¹⁷⁷⁴ “Çıkarılan Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Evvel 1924 (No:148), s.2

¹⁷⁷⁵ “Baroya Yeniden Girmek İsteyenler”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Evvel 1924 (No:149), s.3. Kasım 1924 başlarında eski Mahkeme-i Temyiz üyelerinden Ali Rıza, İstanbul Ziraat Bankası Hukuk Müşaviri Yusuf Ziya, Hasib, Hüseyin Selahattin, Zeynelabidin, Hüseyin Fazıl Beyler yeniden kayıt olmak için Baro'ya başvurmuşlardı. “Yeniden Baro'ya Girmek İsteyenler”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrin-i Sani 1924 (No:182), s.2. Baro'ya yeniden girmek için müracaat edenlerden 16 avukatın soruşturması Meclis-i İnzibat tarafından tamamlanarak kendilerine ruhsatname verilmesine yönelik mazbatalar Ankara'ya gönderilmişti. “Baroya Yeniden Dahil Olan Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Sani 1924 (No:194), s.2. 22 Kasım itibarıyla Baro'ya yeniden başvuranların sayısı 17'e ulaşmış ve bunlar, Baro Heyet-i Umumiyesi'ne iktişer üyenin aracılığı ve tavsiyesi ile takdim edilmişler, İnzibat Meclisi'nce soruşturmaları tamamlanmıştı. Bunların avukatlık yapabilmeleri için Dahiliye Vekaleti tarafından ruhsatname verilmesi gerekiyordu ki bundan dolayı dosyaları Ankara'ya yollanmıştı. Bu adayların listesi basında çıkmıştı. “Yeniden Baroya Girmek İsteyenler”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrin-i Sani 1924 (No:196), s.2

bozulduğuna yönelik yayının asılsız olduğunu açıklayacaktı¹⁷⁷⁶. Aynı dönemde kimlik kartları olmayan avukatların mahkemelere kabul edilmeyecekleri açıklandığından 148 avukat müracaat ederek kartlarını almışlardı¹⁷⁷⁷.

Ankara'da ise Adliye Vekaleti'nde İstanbul Barosu'nun tasfiyesiyle ihraç edilen dava vekillerinin itirazlarını incelemek amacıyla Umur-u Hukukiye Müdürü Sadi, Umur-u Cezaiye Müdürü İbrahim Edhem, Heyet-i Teftişçe Reisi Reşit, Umur-u Zatiye Müdürü Nazmi Beylerden oluşan komisyona işlerin yoğunluğu nedeniyle Mahkeme-i Temyiz Baş Müdde-i Umumisi Nihat, Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi Reisi İhsan, Baş Müfettiş Fahrettin Beyler de eklenmişti. Komisyonun kararları ayrıca Adliye Vekili Necati Bey tarafından incelenecekti¹⁷⁷⁸. Bu komisyonun toplanması için hazırlıklar yoğunlaştırılmış¹⁷⁷⁹ ve bu arada tasfiyeye itiraz süresi bitmişti. Hemen sürecin başında *Cumhuriyet*'in yaptığı değerlendirmeye göre tasfiye edilen 374 avukattan 188'i Baro'dan çıkarılmalarına itirazda bulunmuştu¹⁷⁸⁰. 186 kişi ise itiraz etmemişti¹⁷⁸¹. Böylece komisyon kararlarına itiraz edenlerle etmeyenlerin sayısı nerdeyse eşitlenmişti¹⁷⁸². Eylül'ün ikinci yarısında artık bu itirazların incelenmesine başlanacağı beklentisi basında gözlemleniyordu¹⁷⁸³.

İtirazları inceleyecek komisyonun başkanlığına Vekalet tarafından İhsan Bey getirilmişti. Vekalet, Baro'dan kayıtları silinen avukatların dosyalarının gönderilmelerini istemiş ve tasfiye edilenlerden şüphesi olanların Vekalet'e başvurmaları halinde tüm detaylı cevabı alabilecekleri, bunların hem basın yoluyla hem de doğrudan tebliğ edileceği duyurulmuştu. O sıralarda Kenan Bey, Eylül'ün ikinci yarısında faaliyete geçecek itirazlarla ilgili komisyonun dedikodular nedeniyle İstanbul'da toplanmasını teklif etmişti¹⁷⁸⁴.

---

¹⁷⁷⁶ “Asılsız Bir Haber”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Sani 1924 (No:178), s.2

¹⁷⁷⁷ “Hüviyet Cüzdanı Alan Avukatlar”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrin-i Sani 1924 (No:179), s.2

¹⁷⁷⁸ Kurulan Ceza Kanunu Komisyonu'na ise İstanbul'dan Müderris Baha ve Avukat Sadettin Ferit davet edilmişti. “Adliye Vekaleti'nde İki Komisyon Teşkil Edildi”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1924 (No:119), s.3; “Barodan Çıkarılan Vekillerin İtirazları”, **İkdam**, 5 Eylül 1924 (No:9850), s.3

¹⁷⁷⁹ “Muhamilerin İtirazları Tedkik Edilmek Üzeredir”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1924 (No:122), s.3

¹⁷⁸⁰ “Barodan Çıkarılanlar”, **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1924 (No:124), s.2; “İhrac Kararına Kimler İtiraz Etdi?”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.5

¹⁷⁸¹ İtiraz edenlerin listesi *Cumhuriyet*'te yayımlanmıştı. “İhrac Kararına Kimler İtiraz Etdi?”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1924 (No:127), s.5. İtiraz etmeyenler de 14 Eylül'de yayımlanmıştı. “Barodan Çıkarılmalarına Razi Olan Vekiller”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1924 (No:128), s.2

¹⁷⁸² “İki Müsavî Taraf”, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1924 (No:125), s.2

¹⁷⁸³ “Baro Komisyonu İtirazları Tedkike Başlıyor”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1924 (No:129), s.3

¹⁷⁸⁴ “Adliye'de Bir Komisyon”, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1924 (No:134), s.2

Fakat komisyon çalışmalarına Ankara’da başlamış ve itiraznameleri bitirdikçe incelenmek üzere Adliye Vekili’ne vermişti¹⁷⁸⁵. Bu seferde Eylül sonlarına doğru komisyonun çalışmalarını tamamlanması beklentisi ortaya çıkmıştı¹⁷⁸⁶. Ancak Temyiz Komisyonu çalışmalarını kesin olarak 5 Ekim’de tamamlayarak kararlarını Adliye Vekili’ne bildirmişti¹⁷⁸⁷.

Necati Bey, kendisine gönderilen dosyaları Ekim ortalarına doğru ele alacaktı¹⁷⁸⁸. İlk aşamada 100 kadar dosyayı incelemişti. Bu kapsamda komisyonun verdiği Baro’dan atılma kararlarından 46’sı onaylanmıştı. Üç kişinin ise kararı bozulmuş; haklarında alınan karar için yeterli gerekçe bulunmadığı tespitiyle avukatlıklarına izin verilmişti. 20 kadar avukatın incelemelerinin genişletilmesi kararlaştırılmış ve Baro’dan bilgi alınmasına ihtiyaç duyulmuştu. Avukat mebusların dosyaları ise TBMM’ye gönderilmişti¹⁷⁸⁹.

Zaman geçtikçe İstanbul Barosu’ndan tasfiye edilenler hakkında basında biraz daha artan ama daha kesin görünen rakamlar çıkmaya başlamıştı. Sonuçta 14 Ekim Ankara kaynaklı haberlere göre kesin bir şekilde ihracı gerçekleşenlerin sayısı 42 idi. Böylece 960 üyesi bulunan İstanbul Barosu’nda 504 kişi tasfiye edilmiş ve 24 kişi de vefat etmiş olduğundan sayı 431’e düşmüştü. Tasfiye edilen 504 kişiden ise 221’i itiraz etmişti. Tasfiyede 11 avukat mebus, 62’si memur olduklarından ve 144 kişi kötü şöhret nedeniyle barodan çıkarılmışlardı. Kötü şöhretten atılanların 139’u itiraz etmişti¹⁷⁹⁰. Necati Bey’in incelemeleri sonucu bazı isimlere yeniden avukatlık izni verilse¹⁷⁹¹ de Adliye Vekaleti’nin Tefrik Komisyonu’nun kararları üzerindeki çalışması 1924 yılı sonlarına uzamış ve 1925 yılında da sürdürmüştü¹⁷⁹².

---

¹⁷⁸⁵ “Adliye Vekaleti’nde Komisyonlar Tedkikati”, **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1924 (No:140), s.3

¹⁷⁸⁶ “İntihab-ı Hükkam Kanunu”, **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1924 (No:143), s.2. Zaten komisyonun son toplantısını 29 Eylül’de yaptığı ve incelemelerini, son kararı vermek üzere Adliye Vekili Necati Bey’e sunduğu basında çıkmıştı. “Barodan Çıkarılanlar”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1924 (No:144), s.3. Bunun ardından Ekim’in ilk günlerinde gazetelerde Necati Bey’in incelemeye başlamadığı haberleri de yer almıştı. “Barodan Çıkarılanların Evrakı”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrin-i Evvel 1924 (No:146), s.3

¹⁷⁸⁷ Bunları Necati Bey’in 6 Ekim’den itibaren ele alması beklenmişti. “Baro Temyiz Komisyonu İşini Bitirdi”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrin-i Evvel 1924 (No:148), s.3

¹⁷⁸⁸ “Barodan Çıkarılanların Evrakı”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrin-i Evvel 1924 (No:153), s.3

¹⁷⁸⁹ “Barodan Çıkarılanların Evrakı”, **Cumhuriyet**, 14 Teşrin-i Evvel 1924 (No:157), s.3

¹⁷⁹⁰ Bu 42 kişinin listesi basında yayınlanmıştı. “42 Muhami”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrin-i Evvel 1924 (No:158), s.3

¹⁷⁹¹ Necati Bey, kötü şöhretten Baro’dan atılan Yakoşaul, İbrahim Şükrü, Celal Derviş ve Talat Beylerin komisyon tarafından verilen karar gerekçelerini yeterli bulmamış ve bu kişilere avukatlık izni vermişti. “Barodan Çıkarılan Vekiller”, **Cumhuriyet**, 17 Teşrin-i Evvel 1924

Tefrik Komisyonu'nun kararları hakkındaki çalışmaların yoğun bir düzeyde sürdüğü bu dönemde, 31 Aralık 1924'te sınava girmekle sorumlu tutulan avukatlar adına Ethem Ruhi imzasıyla Adliye Vekaleti'ne ve TBMM Riyaseti'ne bir dilekçe verilmişti. Üç maddelik listeye göre, Muhamat Kanunu'nun ikinci maddesinin sınava girerek hak kazananların avukat olması; kanunun onüçüncü maddesinin yeniden düzenlenmesi ve ruhsatsız avukatlık yapanlardan hukuktan ve belirli yüksek derslerden sınava girerek başarı sağlayanların avukatlık hakkı kazanmaları şeklinde değiştirilmesi ve yürürlükteki kanunun "*heyet-i umumiyesi mekteb-i hukuku ihlal edecek şekil iktisab ettiğinden şeklin tabii hudud dahiline ircai*" istenilmekteydi. Bu konularda bazı milletvekillerinin önerge vermesi de gündeme gelmişti¹⁷⁹³. Zaten tam da o günlerde Tefrik Fikret Bey'in (Konya) Muhamat Kanunu'nun 12. maddesinin tadili hakkındaki tasarısı encümene havale edilmişti¹⁷⁹⁴.

Adliye Vekaleti cephesinde ise Tefrik Komisyonu tarafından daha önce gerçekleştirilen tasfiye esnasında çeşitli sebeplerden dolayı Baro'dan kayıtları silinen avukatlar hakkındaki kararlar incelenerek ya onaylanmış ya da reddedilmişti. Avukatlık yapabilecekler Cinayet Müdde-i Umumiliği aracılığıyla Baro'ya tebliğ edilmişti¹⁷⁹⁵. Ocak 1925 ortalarında itiraz eden iki

---

(No:160), s.3. Ankara kaynaklı ve 19 Ekim 1924 tarihli bilgilere göre Necati Bey, 6 kişinin daha kayıtlarının silinmesini onaylamıştı. Vahan Haryotlayan, Yorgi Zavar, Kamer Bünyamin, Artur Sarafyan, Kostantin Karavaidi, Avram Orsoma. "Barodan Çıkan Vekiller", **Cumhuriyet**, 20 Teşrin-i Evvel 1924 (No:163), s.3. Öte yandan 22 Ekim tarihli *Cumhuriyet*'te Celal Derviş Bey'in Vekalet'e teşekkürü yayınlanmıştı. Kendisinin ismi hatalı bir şekilde tasfiye listesinde yer almıştı. "Celal Derviş Bey", **Cumhuriyet**, 22 Teşrin-i Evvel 1924 (No:165), s.4. Öte yandan daha önce kaydı silinen Mustafa Fehmi Bey, Vekalet'in kararı bozmasıyla Baro'ya dönüş yapmıştı. "Mustafa Fehmi Bey Tekrar Baro'ya Girdi", **Cumhuriyet**, 18 Teşrin-i Sani 1924 (No:191), s.3. Hemen 1925 Ocak başında ise Adliye Vekaleti 37 kişinin "*şerait-i maneviyeleri*" nedeniyle kayıtlarının kesin olarak silindiğini ve avukatlıktan men edildiklerini açıklamıştı. Liste, basında isim ve numaralarla verilmişti. "Kati Olarak Vekaletden Men Olunan Muhamiler", **Tevhid-i Efkar**, 2 Kanun-ı Sani 1925 (No:4294-1266), s.2; "İstanbul Muhamileri", **Cumhuriyet**, 2 Kanun-ı Sani 1925 (No:236), s.3

¹⁷⁹² "İstanbul Muhamileri", **Cumhuriyet**, 31 Kanun-ı Evvel 1924 (No:234), s.2. 1924'ün son günlerinde Baro tasfiyesi meselesi yeniden canlanmıştı. *Vatan*'ın istihbaratına göre Baro'dan kaydı silinenlerin evrakları Eskişehir'de Mahkeme-i Temyiz'de Nihat, Nail, İhsan Beylerle iki kişinin daha bulunduğu bir komisyonca incelenmiş ve dosyalardan bazıları için daha derin araştırma kararı verilerek İstanbul'a iade edilmişlerdi. Bunun için Mahakim-i Asliye Müdde-i Umumisi Cemil, Feyz Daim Beyler ve Baro'dan Haydar ile Hasan Hayri Beylere bir kişinin daha katılmasıyla yeni bir komisyon faaliyete geçmişti. Komisyon evrakları inceleme yetkisini kendisinde görmeyerek iade kararı almıştı. Bu komisyona havale edilen avukat sayısı yaklaşık 30 idi. "Baronun Tasfiyesi", **Vatan**, 19 Kanun-ı Evvel 1924 (No:607), s.1

¹⁷⁹³ "İmtihana Tabi Muhamiler", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Sani 1925 (No:235), s.3

¹⁷⁹⁴ **TBMM**, C.11, İ:29, 31.12.1340, s.307; "Büyük Millet Meclisi'nde Dünki Müzakerat", **Cumhuriyet**, 1 Kanun-ı Sani 1925 (No:235), s.3

¹⁷⁹⁵ "İcra-yı Vekaletlerine Müsaade Olunanlar", **Cumhuriyet**, 7 Kanun-ı Sani 1925 (No:241), s.2

avukata daha çalışma izni verilirken¹⁷⁹⁶ Baro'ya 14 Ocak 1925'te asılan liste 81 kişiliktir. Muhamat Kanunu'nun 2. maddesine (şerait-i maneviyeye haiz olmayanlar) göre çıkarılanlardan 10 kişi hakkındaki karar Vekalet tarafından reddedilmişti. 37 kişi hakkındaki karar ise onaylanmıştı (Müslüman:1, Ermeni:15, Rum:19, Musevi:2). Ayrıca bunların dışında “*şerait-i maddiyenin adem-i mevcudiyeti* (gereken maddi şartların bulunmaması)” nedeniyle tasfiye edilen 25 avukat hakkındaki kararda kabul edilmişti. Bu kategoride 10 kişinin itirazı haklı bulunarak ihraç kararları reddedilmişti¹⁷⁹⁷.

Aynı sıralarda yani 1925 yılının ilk günlerinde Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, İstanbul'a geldiğinde İstanbul Barosu şerefine Tokatlıyan'da bir ziyafet düzenletmişti. Baro Reisi Lütfi Fikri, Reis-i Sani Hasan Hayri Beyler ve Baro Meclis-i İnzibat üyeleri bu ziyafette bulunmuşlardı. Mahmut Esat Bey yaptığı konuşmada yeni kanunlar hazırlanırken Baro'nun görüşlerinden yararlanılacağını söylemişti. Lütfi Fikri Bey ise Mahkeme-i Temyiz'in İstanbul'a naklini, Barolarla Vekalet arasında sürekli bir diyalogun sağlanarak korunmasını ve Muhamat Kanunu'nun düzenlenerek tamamlanmasını temenni eden bir konuşma yapmıştı. Mahmut Esat Bey ise Muhamat Kanunu'nun incelenerek düzeltilmesini düşündüklerini ifade etmiş, Temyiz Mahkemesi

---

¹⁷⁹⁶ 52 numaralı Hamayak Şekib ve 325 numaralı Mişon Ventura. “İki Avukata Daha Müsaade Edildi”, **Cumhuriyet**, 12 Kanun-ı Sani 1925 (No:246), s.3

¹⁷⁹⁷ Gazetenin verdiği liste ile kalemler toplandığında bir kişilik fark ortaya çıkıyor. “Barodan Çıkarılanlar”, **Cumhuriyet**, 15 Kanun-ı Sani 1925 (No:249), s.2. Öte yandan 1925 Ocak sonlarında eski Mahkeme-i Temyiz Reis-i Evveli Cafer İlhami Bey'in kaydının kabulü için takdimnamesi Baro levhasına asılmıştı. Daha önce Tefrik Komisyonu tarafından kaydı silinen Şebat Şekip Efendi hakkındaki karar bozulduğundan onun da avukatlığına izin çıkmıştı. “İstanbul Barosunda”, **Cumhuriyet**, 30 Kanun-ı Sani 1925 (No:264), s.5. Adliye Vekaleti, 1925 Nisan ortalarında Tefrik Komisyonu tarafından iki avukat (Mahmut Mahir ve İsmail Hakkı Beyler) hakkında verilen kararı bozarak, avukatlık haklarını onaylamıştı. “Küçük Haberler”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1925 (No:339), s.5; “İstanbul Barosu'nda”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1925 (No:356), s.4. Mayıs 1925 başlarında çeşitli avukatlar Baro'ya kayıt olmak için başvurularını yaparlarken, ticaretle uğraşmalarından dolayı Baro'dan çıkarılan dört kişinin kararları Vekalet tarafından onaylanmıştı. Ahilya A. Mershos, Ehiloğlu Mehmet Zeki ve Mehmet Ziyaeddin Beyler başvuru yapmışlar ve takdimnameleri Baro levhasına asılmıştı. İshak Muammer, Apostol Varhamis, Efremler Efrem Efremidis ve Dikran Haçeryan ticaretle uğraşmalarından dolayı çıkarılmışlardı. “İstanbul Barosu'nda”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1925 (No:356), s.4. Aynı günlerde Baro Tefrik Komisyonu tarafından “*şerait-i maneviyeye*”nin yokluğu ve avukatlık izni verilmemiş olduğundan kaydı silinen İshak Ferar Efendi hakkındaki karar Adliye Vekaleti'nce değiştirilerek kaydı yenilenmişti. Öte yandan Ali Rıza Bey ise staj süresini tamamlamadığından avukatlıktan men edilmişti. “Küçük Haber”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1925 (No:361), s.4. Eski Müdevvenat-ı Kanuniye Müdürü Sergis Karakoç Efendi Baro'ya kabul için başvurmuş ve takdimnamesi Baro'ya asılmıştı. “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1925 (No:377), s.4

konusunda ise mahkemenin Ankara'ya naklinin zorunlu olduğu cevabını vermişti¹⁷⁹⁸.

İstanbul'daki bu toplantıdan bir ay kadar sonra Adliye'deki yeni düzenlemeleri ele almak üzere toplanacak Adliye Kongresi'ne İstanbul Barosu'ndan Avukat Tahsin ve Cevat Beyler çağırılmışlardı. 1925'in ilk aylarına kadar Türk adli sisteminin gerçekleştirdikleri hakkında bir incelemede bulunmak ve durum değerlendirmesi yapmak amacıyla düzenlenen bu kongreye, Mahmut Esat Bey'in Tokatlıyan'da verilen ziyafette sergilediği tavra rağmen, Baro'nun davet edilmemesi tepki ve eleştirilere yol açmıştı¹⁷⁹⁹. Gerilime neden olan tepkilerin odağında, bu kongreye katılacakların Vekalet tarafından seçilmesi yani Baro'nun seçmemesi yatıyordu. Lütfi Fikri Bey, basına yaptığı açıklamada Mahmut Esat Bey'in İstanbul'da iken olumlu bir etki bıraktığını söylemişti. O'na göre, Mahmut Esat Bey, Adliye'ye ait düzenleme ve girişimlerde İstanbul Barosu'nun görüşlerinden yararlanmak istediği izlenimini yaratmıştı. Bunun yanında Adliye Vekili ile Baro arasında samimi bir iletişim kurulduğunu düşünen Lütfi Fikri Bey, içeriği ve programı hakkında bilgi sahibi olmadıkları ancak ülkenin en yetkili isimlerinin toplandığı bu kongreye, İstanbul Barosu'nun davet edilmemesini şaşkıncı bulmuştu¹⁸⁰⁰.

İstanbul Barosu ile yer yer tırmanan gerilimin yanında Adliye Vekaleti'nde tasfiye edileceklere yönelik çalışmalar sürdürülmüştü. 1925 Haziran başlarındaki basın haberlerine göre, Baro Tefrik Encümeni tarafından, stajını tamamlamadığından kaydı silinen avukat Avram Mişon hakkındaki kararı Adliye Vekaleti bozmuş ve avukatlığına izin vermişti. Bu karar alınırken Baro'ya da sorulmuştu¹⁸⁰¹. Haziran sonlarında Mustafa Hilmi, Hüseyin Hüsnü, Avni, Arif Sırrı, Estepan Veld, Haçator Baronyan, Mehmet Behzade, Asador Semercibaşyan, Torkom Damadyan, Mehmet Besim Baro'ya kayıt için

---

¹⁷⁹⁸ Mahmut Esat Bey, Temyiz Mahkemesi'nin Ankara'da bulunma zorunluluğuna "... Muhamat Kanunu mucibince hükkamın azl ve nasbı Mahkeme-i Temyiz Heyeti ile Erkan-ı Adliye'den müteşekkil bir encümen-i mahsus tarafından icra edileceği" açıklamasını getirmişti. Adliye Vekili, Baro ve Kadınlar Birliği'nin ziyafet tekliflerini İzmir'e yola çıkacağından kabul etmemişti. "Adliye Vekilinin Ziyafeti", **Cumhuriyet**, 18 Kanun-ı Sani 1925 (No:252), s.2

¹⁷⁹⁹ "Adliye Kongresi", **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1925 (No:284), s.2

¹⁸⁰⁰ Lütfi Fikri Bey, bu tercihin ya Vekalet'te bu oluşumun fikir aşamasında bulunmasından ya da Mahmut Esat Bey'in bilgisi dışında memurlardan kaynaklandığını ileri sürmüştü. Ayrıca bu daveti alanların bağlı oldukları örgüte bilgi vermeleri ve örgütten onay almadan hareket etmemeleri gerektiğini de ifade etmişti. "Adliye Kongresi", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1925 (No:287), s.2

¹⁸⁰¹ "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1925 (No:389), s.3

başvurmuşlardı¹⁸⁰². Birkaç gün sonra Hafız Ahmet Refik ve Cevat Beyler müracaat etmişlerdi. Başvuruda bulunanların “*şerait-i maneviyeyi haiz*” olup olmadıklarının ortaya çıkması için takdimnameleri Baro levhasına asılmıştı¹⁸⁰³.

21 Temmuz itibariyle Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Umur-u Hukukiye Müdürü ile birlikte tasfiye edilecekler hakkındaki son listeyi tamamlamışlardı¹⁸⁰⁴. 1924 yılındaki tasfiyeden sonra haklarındaki kararlara itiraz eden avukatlara yönelik son inceleme İstanbul’a 28 Temmuz 1925’te bildirilmişti¹⁸⁰⁵. Adliye Vekaleti, daha önce basında da örnekleri görüldüğü gibi bazı itirazları haklı bularak verilen kararları değiştirmişti¹⁸⁰⁶. Baro Tefrik Komisyonu tarafından Avrupa’da bulunması nedeniyle kaydı silinen Sempad Katibyan Efendi ile “*şerait-i maneviyesinin noksanlığı*” sebebiyle ihraç edilen Munam Mustafa Bey’in haklarındaki kararlar Adliye Vekaleti tarafından uygun görülmediği için bozulmuştu. Her ikiside kayıtları için Baro’ya başvurmuşlar ve takdimnameleri panoya konulmuştu¹⁸⁰⁷. Daha önce Baro Tefrik Komisyonu tarafından maddi şartların yetersizliği nedeniyle Baro’dan çıkarılan Ali Saad Bey hakkındaki karar da sonradan Adliye Vekaleti tarafından doğru bulunmayarak değiştirilmişti. Kendisi tekrar Baro’ya üye olmak için başvurmuştu. Onunla birlikte avukatlardan İhsan Bey de yeniden Baro’ya girmek istediğinden takdimnameleri panoda ilan edilmişti¹⁸⁰⁸.

---

¹⁸⁰² “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1925 (No:404), s.3

¹⁸⁰³ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1925 (No:408), s.4

¹⁸⁰⁴ “Baro’dan İhraç Edilenler”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1925 (No:431), s.2

¹⁸⁰⁵ Buna göre 950 sicil numaralı Mehmet Ali Bey’in o günlerde Mübadele Heyeti temsilcisi olduğundan ve mevcut görevi avukatlığı engellediğinden -bu görevi sona erdikten sonra usulen Baro’ya başvurarak kayıt ve kabul hakkı “*derkenar olmakla*” birlikte- hakkındaki karar geçerli görülmüştü. 960 numaralı Selim Rızkullah Efendi ile 617 numaralı Mehmet Mühri Efendi’nin haklarındaki tasfiye kararları da onaylanmıştı. Ayrıca 7 numaralı Ohannes Baravyan, 162 numaralı Hristidi Nikodimos, 269 numaralı Markopolos Vasilaki, 303 numaralı Armenakgil Bogosyan, 305 numaralı Yağcıoğlu Dimos, 414 numaralı İsteyan Kareyan, 572 numaralı Yorgi Veled İpsaneri, 953 numaralı Hazaros Bizazyan, 954 numaralı Vahan Sivacıyan, 39 numaralı Pireloğlu Todoraki, 64 numaralı Leon Şuiman, 73 numaralı Aragil Gözbüyükyan, 85 numaralı Velid oğlu Sarafim, 96 numaralı Solakyan Karabet, 107 numaralı Senbel oğlu Nikolaki, 128 numaralı Penayot Kalkagi, 187 numaralı Yanko, 234 numaralı Yadigar oğlu Avram, 239 numaralı Hayri Şerefüddin, 254 numaralı Vasilaki İstfandis, 261 numaralı Petro Kaya’nın haklarındaki tasfiye kararları geçerli bulunmuştu. “Baro’dan İhraç Edilenler”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1925 (No:438), s.3

¹⁸⁰⁶ 245 numaralı Ali Kemal Bey, 403 numaralı Abdülkadir Sadrettin Bey, 29 numaralı Mahmut Mahir, 172 numaralı Ali Haydar, 188 numaralı Kalinoğlu Bodos, 212 numaralı Garib oğlu Vasilaki, 446 numaralı Jak Yakop Yaka Beyin kayıtlarının yenilenmesine karar verilmişti. “Kaydaları Tecdid Edilen Dava Vekilleri”, **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1925 (No:439), s.2

¹⁸⁰⁷ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1925 (No:446), s.4

¹⁸⁰⁸ “Küçük Şehir Haberleri”, **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1925 (No:456), s.4. 1925 Ağustos’unda Temyiz Mahkemesi başkanlığından istifa eden Ömer Lütfi Bey ile haklarında istihdam izni verilen eski Beyoğlu Ceza Reisi M. Zeki ve Müdde-i Umumi Muavinlerinden

Bu arada tasfiye ve itirazlarla ilgili çalışmalarla aynı zaman dilimi içinde, hatta özellikle 1925 baharından itibaren Baro'nun işleyişini yeniden düzenleyen işlemler peşi sıra gelmişlerdi. Önce Mayıs 1925'te avukatlar için düzenlenen yeni ruhsatların dağıtımına Adliye Vekaleti tarafından başlanmıştı¹⁸⁰⁹ ki kuşkusuz bu, Cumhuriyet barosuna dönüşümün de simgesi niteliğinde bir uygulama idi. Baro'nun yeni başkanının seçimi için ise tarih olarak 12 Ağustos 1925 belirlenmiş¹⁸¹⁰ ve 215 üye ile başlayan toplantıda 185 avukatın katılımı sonucu yapılan oylamada Sadettin Ferit Bey 117 avukatın tercihi ile başkanlığa seçilmişti¹⁸¹¹. Aynı dönemde, 1925 Ağustos ortalarında Baro Meclis-i İnzibatı tarafından belirlenen nizamname Adliye Vekaleti tarafından ufak bir iki değişiklikle onaylanarak geri gönderilmişti¹⁸¹². 20 Ekim 1925'te ise Baro Heyet-i Umumiyesi toplanmış ve toplantıda yeni üyelerin takdiminin yanı sıra Meclis-i İnzibat'ın raporu değerlendirilmişti. Raporla Meclis-i İnzibat'ın yaptığı işler aktarılırken Muhamat Kanunu'nun Hükümet tarafından neşri mutluluk veren bir gelişme olarak yorumlanmıştı. Raporla göre Meclis-i İnzibat işe başladığında üye sayısı 431 idi ve 20 Ekim itibariyle 529'a çıkmıştı. Mali rapor da aynı toplantıda ele alınmıştı. Meclis-i İnzibat'a beş üyenin seçimi ise 3 Aralık'a bırakılmıştı¹⁸¹³.

1926 Haziran'ında Adliye Vekili Mahmut Esat Bey İstanbul'a geldiğinde, İstanbul Barosu tarafından O'nun şerefine Pera Palas'ta bir ziyafet verilmişti. 20 Haziran'daki ziyafette Mahmut Esat Bey'in "*İnkılabın yeni*

Kigork Fatin Efendiler Baro'ya kabul için başvurmuşlar ve takdimnameleri levhaya asılmıştı. Ayrıca yeniden kayıt için Anastaş Vele Kostaki Kostantandis Efendi başvuru yapmış onun da takdimnamesi Divanhaneye asılmıştı. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1925 (No:460), s.5

¹⁸⁰⁹ "Muhamilere Ruhsatname Tevzii", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1925 (No:359), s.2. 1926 Ocak sonuna kadar bütün avukatların daha önce Adliye Nezareti tarafından verilmiş olan ruhsatnamelerinin Cumhuriyet ruhsatnameleri ile değiştirilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat sürenin yeterli olmadığını göz önüne alan Baro, Adliye Vekaleti'ne müracaatla sürenin biraz daha uzatılmasını talep etmiş, Vekalet ise süreyi Şubat sonuna kadar uzatmıştı. "Muhamilerin Ruhsatnameleri", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1926 (No:627), s.2

¹⁸¹⁰ "Baro Reisliği", **Vatan**, 9 Temmuz 1925 (No:803), s.2; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1925 (No:446), s.4; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1925 (No:451), s.3

¹⁸¹¹ "Baro Riyaseti İntihabatı Dün Yapıldı", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1925 (No:453), s.1. Baro Meclis-i İnzibat üyelerinden beş kişinin, uygulama gereğince değişmesi gerektiğinden 1925 yılı için yapılan kurada Ramiz, Halil Hilmi, Abdurrahman Münib, İhsan ve Faruki Beyler çekilmişlerdi. Bu üyelerin yerlerine yenileri seçilecekti. "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1925 (No:451), s.3.

¹⁸¹² "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1925 (No:457), s.3; "Küçük Şehir Haberleri", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1925 (No:485), s.3

kanunlarının hüsn-i suretle tatbiki bizzat inkılab için bir muvaffakiyet olacaktır. Bu vazife Türk adliyecileri kadar benim anlayışına göre Türk avukatlarına da terettüb etmektedir. Türk adliyecilerinin muvaffak olacaklarında asla şübhem yoktur. Türk avukatlarının da aynı suretle muvaffak olacaklarına itimadım berkemaldir” konuşması¹⁸¹⁴ kuşkusuz Baro'nun misyonu kadar bir yumuşamaya da işaret ediyordu.

7 Eylül 1926 tarihinde Reis Sadettin Ferit'in başkanlığında gerçekleştirilen Baro Heyet-i Umumiyesi'nin senelik toplantısında bir sene önceki Meclis-i İnzibat'ın çalışma raporu değerlendirilmişti. Buna göre “*tasfiye netayici tamamıyla tayin etmiş bulunduğundan yeniden idhal ve kabul edilenlerle beraber baro mevcudu 489*” idi. Aynı toplantıda Reis-i sani Hasan Hayri ve Meclis-i İnzibat üyelerinden Kuddusi, Celal, Ali Galip, Ali Haydar ve Selahattin beylerin yerlerine seçim yapılmıştı. Reis-i sani olarak Kuddusi, Meclis-i İnzibat üyesi olarak ise Hikmet Süleyman, Cevat, Nail, Necati, Hamdi beyler seçilmişlerdi¹⁸¹⁵. 30 Ekim 1926'da ise Baro Heyet-i Umumiyesi toplanarak mali değerlendirmelerde bulunmuş ve yeni senenin bütçesini görüşerek belirlemişti¹⁸¹⁶.

B.Lütfi Fikri Bey Olayları

1-İstanbul İstiklal Mahkemesi ve Lütfi Fikri Bey

1923 sonbaharında Ankara'nın başkent haline getirilmesi ve Cumhuriyet'e geçişle birlikte özellikle basın düzleminde Ankara-İstanbul ikileminin tansiyonu yükselmişti. İktidar yanlısı gazetelerin dışında kalan İstanbul basını Cumhuriyet'in ilanından önce başlattıkları eleştiri kampanyasını

---

¹⁸¹³ “Baro Heyet-i Umumiyesi'nin Dünkü İctimar”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrin-i Evvel 1925 (No:522), s.4

¹⁸¹⁴ Mahmut Esat Bey, konuşmasında İzmir'deki suikast girişimine tepkisini de ifade etmişti. “İstanbul Barosunun Adliye Vekiline Ziyafeti”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1926 (No:762), s.3

¹⁸¹⁵ “Baro'da İctima”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1926 (No:838), s.2. 21 Nisan 1926 tarihli Baro Heyet-i Umumiyesi toplantısında Nizamname-i Dahili'nin 12 ve 67. maddelerinin tadili hakkındaki Meclis-i İnzibat'ın tadil teklifi uygun bulunmuştu. Bu düzenleme, Meclis-i İnzibat'ın ilk kuruluşunda üyeler Ağustos ayında seçildiklerinden sürenin bitişinin de Ağustos'ta olması, her sene Eylül'ün ilk haftasında toplanılması ve Baro mali senesinin Ekim'den itibaren başlatılmasına yöneltti. Bu çerçevede bütçede kabul edilmişti. “Baroda Dünkü İctima”, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1926 (No:702), s.2.

¹⁸¹⁶ “Avukatların İctimar”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1926 (No:890), s.4

sürdürmüşler ve böyle eleştirilerin arasına Hilafet meselesini de karıştırmışlardı¹⁸¹⁷.

Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Türkiye'nin gündemini CHF içindeki Rauf Bey sorunu ile Hilafet'in geleceği meselesi işgal etmeye başlamış, zamanla tartışmalar Hilafet etrafında toplanmıştı. Bu tartışmalar arasına Halife'nin istifa edeceği söylentileri girince İstanbul Barosu Reisi Lütfi Fikri Bey, 10 Kasım 1923 tarihinde *Tanin*'de yayınlanan "*Huzur-u Hazret-i Hilafetpenahiye Açık Mektup*" başlıklı yazısında Halife Abdülmecit'in böyle bir adım atmamasını istemişti. Tartışmalar arasında Lütfi Fikri'ye güçlü bir destek Hüseyin Cahit'ten gelmişti. O günlerde İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey, Ahmet Cevdet'in birkaç gün içinde tepki göstereceği yazısında dört halifeden sonrasını "*Ortaçağ Serserileri Teşkilatı*" olarak tanımlıyordu ki bu yaklaşım rastgele seçilmiş olmamalıdır. İşte bu tartışmaların hüküm sürdüğü atmosfer içinde İstanbul basınında Ağa Han ile Emir Ali'nin mektupları yayınlanmıştı. Başvekil İsmet Paşa'ya gönderilen mektupların daha kendisine ulaşmadan İstanbul basınında yer alması Hükümeti harekete geçirecekti¹⁸¹⁸.

TBMM'nin 8 Aralık 1923 tarihli toplantısında Hükümet adına İsmet Paşa'nın teklifi ile gizli oturuma geçilmiş ve gizli oturumda "*Hıyanet-i Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşa'nın teklifi*" sunulmuştu. İsmet Paşa'nın açıklamalarından sonra önerge kabul edilmiş¹⁸¹⁹ ve aynı gün İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin seçimi yapılmıştı. İhsan Bey (Cebelibereket) 102 oy ile reisliğe, Vasıf Bey (Vasıf Çınar-Saruhan mebusu) 105 oy ile Müdde-i Umumiliğe, Refik Bey (Refik Koraltan-Konya mebusu) 116, Asaf Bey (Süleyman Asaf Doras-Hakkari mebusu) 108 ve Cevdet Bey (Mehmet Ali Cevdet İzrab-Kütahya mebusu) 106 oy ile üyeliğe seçilmişlerdi¹⁸²⁰.

Hilafet meselesinin gazete sütunlarını yoğun bir şekilde işgal ettiği günlerde, Kasım başlarında *İkdam* "*Hükümet İstanbul'daki muhalefet cereyanlarına bilhassa matbuata karşı şiddetle harekete hazırlanıyor*"

---

¹⁸¹⁷ Güz, **a.g.e.**, s.134-139; Türker, **a.g.e.**, s.89-123

¹⁸¹⁸ Türker, **a.g.e.**, s.125-149

¹⁸¹⁹ **TBMM GZC**, C.4, İ:64, 8.12.1339, s.313-326

¹⁸²⁰ **TBMM ZC**, C.4, İ:64, 8.12.1339, s.121. *Ayın Tarihi*, Vasıf Bey'in oy sayısını 150 olarak vermişti. "İstanbul İstiklal Mahkemesi", **Ayın Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.121

manşetiyle bir haber yapmıştı¹⁸²¹. İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi'nin gönderildiği sıralarda *İkdam* daha önce verdiği bu habere atıfta bulunacaktı¹⁸²². Diğer yandan mahkeme üyeleri 10 Aralık günü trenle İstanbul'a gelmişler ve mahkeme eski Meclis binasında faaliyete geçmişti. Bu arada Velid Ebuzyiya (*Tevhid-i Efkar*'ın sahibi ve başyazarı), Hüseyin Cahit (*Tanin*'in sahibi ve sorumlu müdürü), Ahmet Cevdet (*İkdam*'ın sahibi ve başyazarı), Hayri Muhittin (*Tevhid-i Efkar*'ın sorumlu müdürü) ve Ömer İzzettin (*İkdam*'ın eski sorumlu müdürü) Beyler Dahiliye Vekaleti'nden gelen bir emirle tutuklanmışlardı¹⁸²³.

13 Aralık günü ise İstiklal Mahkemesi Müdde-i Umumiliği'nin emriyle Lütfi Fikri, Halife'nin yaveri Ekrem ve *Tanin*'in yazı işleri müdürü Baha Beyler gözüaltına alınmışlardı¹⁸²⁴. Aynı gün Ankara'da Meclis'te gizli bir oturumda "*İstanbul İstiklal Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatasası*" görüşülmüş ve mahkemenin yetkilerinin sınırlandırılması üzerinde durulmuştu¹⁸²⁵. Ertesi gün Lütfi Fikri (ve Baha ile Ekrem) Bey 14 Aralık'ta "*tahriren isticvab*" edilmişlerdi. Lütfi Fikri Bey *İkdam* gazetesi muhabirine yaptığı açıklamada böyle olaylara alışkın olmakla birlikte tutuklanması için hiçbir gerekçe bulunmadığını söylemişti¹⁸²⁶. Basında sukûnetini koruduğundan bahsedilen Baro Reisi 15 Aralık'ta tutuklanarak hapisaneye sevk edilmişti¹⁸²⁷. Birkaç gün sonra ise mahkeme sürecine geçilmişti. Lütfi Fikri Beyin mahkemesinin başladığı günlerde TBMM'ye İstiklal Mahkemelerine yönelik önerge ve yasa teklifleri gelmişti¹⁸²⁸. 19 Aralık'ta başlayan yargı sürecinde¹⁸²⁹,

---

¹⁸²¹ **İkdam**, 9 Teşrin-i Sani 1923 (No:9556), s.1. Bu haber Anadolu Ajansı tarafından reddedilerek tekzip edilmişti. "Tekzip Yolundan Teminat", **İkdam**, 12 Teşrin-i Sani 1923, s.1

¹⁸²² "Ankara Mektubu: İstanbul'a İstiklal Mahkemesi Geliyor!", **İkdam**, 11 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9587), s.1

¹⁸²³ "İstiklal Mahkemesi Dün Fındıklı'da Sabık Meclis Binasında Faaliyete Başladı", **İkdam**, 11 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9587), s.1. Ömer İzzettin rahatsızlığı nedeniyle 11 Aralık gecesi kefaletle tahliye edilecekti. "Müdür-i Mesulümüzün Tahliyesi", **İkdam**, 12 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9588), s.1

¹⁸²⁴ "Lütfi Fikri Beyin Muhakemesi", **Ayın Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.128; **İkdam**, 14 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9590), s.1

¹⁸²⁵ **TBMM GZC**, C.4, İ:67, 13.12.1339, s.330-353; "İstiklal Mahkemesine Verilecek Salahiyetler", **İkdam**, 14 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9590), s.1

¹⁸²⁶ "İstiklal Mahkemesi Fındıklı Sarayı'nda Bugün 2de Muhakemeye Başlıyor", **İkdam**, 14 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9590), s.1. Birkaç gün sonra kendisini ziyaret eden bir gazeteciye bu açıklamanın bir benzerini tekrarlayacaktı. "Lütfi Fikri Beyin Bugün İkide Muhakemesine Başlanıyor", **İkdam**, 19 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9595), s.1

¹⁸²⁷ "Lütfi Fikri Beyin Muhakemesi", **Ayın Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.128; "Lütfi Fikri Bey Tevkifhaneye Sevk Edildi", **İkdam**, 16 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9592), s.3

¹⁸²⁸ Antalya Mebusu Rasih Efendi'nin 13 Aralık tarihli önergesi İstanbul'a gönderilen İstiklal Mahkemesi'nin "*sahai faaliyeti yekdiğerinden gayrikabili tefrik olan bu bapta kanunun*

20 Aralık günü iddianame okunmuştu¹⁸³⁰. İsmail Müştak'ın O'nun hakkında kaleme aldığı ve oldukça övgü dolu ifadelerin bulunduğu “*Lütfi Fikri Bey'in Davası*” başlıklı yazının *Tanin*'de yayınlandığı¹⁸³¹ 24 Aralık'ta savunması dinlenmişti¹⁸³².

Mahkemede okunan ithamnamede, 10 Kasım 1923'te *Tanin*'de Halife'ye yönelik açık mektubunda (*Zat-ı Hazret-i Hilafetpenahiye Açık Arıza*) “*Ahval ve zaman öyle getirdi ki zat-ı Hazret-i Penahiniz bugün Türk ve İslam tarihine bir kararınızla şu veya bu mecrayı verebileceksiniz*” sözlerinden sonra “*ölüm tehlikesi olsa bile Hanedan'ın ebediyen sükut etmemesi için Halife hazretlerine sebat ve metanet tavsiye etmesi*”, bunun yanında 15 Kasım 1339'da *Akşam*'da “*Lütfi Fikri Bey, Necmettin Sadak Beye verdiği cevabda milli hakimiyetin mutlaka cumhuriyet idare[si] ile tevem (benzer) olmadığını, meşrutiyeti cumhuriyete tercih ettiğini, hükümet-i cismaniyesiz Hilafeti yaşatmak mümkün olamayacağını*” açıklaması Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine aykırı bulunmuştu¹⁸³³. İddianamede de Baro Reisi olarak kanunları bilmesine rağmen yaptığı yayınların söz konusu maddeye göre suç

---

*üçüncü maddesinin (B.C.D.) fıkralarında dahil olduğu gibi diğer fıkralardaki hususatin dahi mahkemenin dairei faaliyetinden bilhassa ihracında bir faide mutasavver olmadığından ve seferberliğe ait fıkra hükmü tabiatıyla kendi kendine merfu bulunduğu cihetle istisnaen zikrine mahal kalmadığından mahkemesi müşarünileyhanın, İstiklal Mahakimi Kanununun üçüncü maddesinde muharrer tekml fıkralarda muharrer esaslarla salahiyettar kalması memleketin menfaati aliyesine muvafık olacağından bu suretle” karar verilmesi hakkında idi. TBMM ZC, C.4, İ:69, 17.12.1339, s.262,291. 19 Aralık'ta ise Cazim Bey (Erzurum mebusu) ve arkadaşlarının “İstiklal Mahakimi Kanununun beşinci maddesinin tadiline dair teklifi kanunisi” Meclis'e gelmiş ve Layiha Encümeni'ne havale edilmişti. TBMM ZC, C.4, İ:70, 19.12.1339, s.293,296; “İstiklal Mahkemesi Mukarreratı Hakkında Bir Takrir”, **İkdam**, 19 Kanun-ı Sani 1923 (No:9595), s.1*

¹⁸²⁹ “Lütfi Fikri Beyin Muhakemesi”, **Ayın Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.128; “İstiklal Mahkemesi Dün Lütfi Fikri Beyin Muhakemesine İbtidar Etdi”, **İkdam**, 20 Kanun-ı Evvel 1923 (No:9596), s.1-2

¹⁸³⁰ “Lütfi Fikri Beyin Muhakemesi”, **Ayın Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.128

¹⁸³¹ Nevin Y. Ateş, “Lütfi Fikri Bey İstiklal Mahkemesinde”, **Toplumsal Tarih**, S.52 (Nisan 1998), s.54-55

¹⁸³² “Lütfi Fikri Beyin Muhakemesi”, **Ayın Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.128

¹⁸³³ “Lütfi Fikri Beyin Muhakemesi”, **Ayın Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.128-129. Tefik Çavdar ile Mete Tunçay, Lütfi Fikri'nin Necmettin Sadak'a gönderdiği cevaplar için “*Akşam'da yayımlanması için verdiği ama/fakat yayımlanmayan/yayımlanamayan bir makalesinde/yazısında*” ifadesine yer vermişlerdi. Tunçay, **a.g.e.**, s.86; Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.290. Yazının tıpkı basımı yapılmadığından bir bütün olarak yayınlanıp yayınlanmadığını söyleyemeyiz. Bununla birlikte Necmettin Sadak, Lütfi Fikri'nin cevaplarını “*mumailiyh diyor: ..., cevabım:...*” şeklinde, bir diyalog biçiminde “*Lütfi Fikri Bey, Meşrutiyet Tarafdarı!*” başlığı ile yayınlamıştı. **Akşam**, 15 Teşrin-i Sani 1923 (No:1834), s.3. Zaten mahkeme kararında da “*(Akşam) gazetesinde intişar iden cevabnamede*” denmektedir. “Dün, İstiklal Mahkemesi Lütfi Fikri Beyi Beş Sene Küreğe Mahkum Etdi”, **Tevhid-i Efkâr**, 28 Kanun-ı Evvel 1923 (No:3930-902), s.1

olduğunun altı çizilmiş, meşrutiyet taraftarlığı ise saltanatçılıkla bağdaştırılmış ve yasal açıdan yasaklar için düşünce hürriyetine sınırlanamayacağı; bunun anarşiye yol açacağı vurgulanmıştı. İddianamede yayınladığı yazılarının analizi de yapılmış ve bilinçli hareket ettiğinden yola çıkılarak idam cezası talebinde bulunulmuştu. Duruşmalar sırasında ise kendisine Necmettin Sadak'a neden cevap verme gereği duyduğu, Hanedan'ın neden tehlikede olduğu ve Cumhuriyet yerine Meşrutiyet tercihi hakkında sorular sorulmuş, Halife'nin istifası söylentileri üzerinde durulmuştu. Lütfi Fikri Bey'in uzun savunmasından sonra Mahkeme dördüncü duruşmada kararını açıklamıştı¹⁸³⁴.

27 Aralık 1923 tarihinde Lütfi Fikri Bey, İstiklal Mahkemesi'nce 5 sene kürek cezasına çarptırılmıştı¹⁸³⁵. Bu cezanın hemen ardından af edilmesi için çeşitli girişimler başlatılmıştı¹⁸³⁶. İstanbul Barosu bu konuda harekete geçmiş ve çeşitli toplantılar yapmıştı¹⁸³⁷. Bunlar Meclis düzlemine de yansımıştı. 14 Ocak 1924 tarihinde TBMM'de "*İstanbul İstiklal Mahkemesince mahkum edilen Lütfi Fikri Beyin affı istirhamına dair İstanbul Barosu namına Reisisani Sadettin Ferid Bey imzalı telgraf (4/149)*" İstida Encümeni'ne gönderilmişti¹⁸³⁸. İstida Encümeni dilekçeyi Adliye Vekili Seyit Bey'in hazır bulunduğu bir toplantıda ele almış ve Hükümetin görüşü sorulduktan sonra konu değerlendirilmişti. Adliye Encümeni'ne geldiğinde ise Cumhuriyet'in "... kanunlarını tatbik hususunda azim ve şiddeti haiz olmakla beraber icabında asarı şefkat ve refet de ibraz edebileceğinden ve Lütfi Fikri Beyin hayatı

---

¹⁸³⁴ "Lütfi Fikri Beyin Muhakemesi", **Aynı Tarihi**, C.2, No:4 (Sene:1 Kanun-ı Evvel), s.128-174. Yargı süreci Ergün Aybars ile Nurettin Güz'ün çalışmalarında ana hatları ile aktarılmaktadır. Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, C.I-II/1920-1927, İzmir, İleri Kitabevi, 1995, s.240-244; Güz, **a.g.e.**, s.162-166

¹⁸³⁵ "Dün, İstiklal Mahkemesi Lütfi Fikri Beyi Beş Sene Küreğe Mahkum Etdi", **Tevhid-i Efkâr**, 28 Kanun-ı Evvel 1923 (No:3930-902), s.1-2; **TBMM ZC**, C.5, İ:99, 11.2.1340, s.687

¹⁸³⁶ "İstiklal Mahkemesinin Faaliyetine Umumi Bir Nazar", **İkdam**, 4 Kanun-ı Sani 1924 (No:9611), s.1

¹⁸³⁷ "Baronun İctimai", **İkdam**, 9 Kanun-ı Sani 1924 (No:9616), s.3; "Lütfi Fikri Bey", **İkdam**, 11 Kanun-ı Sani 1924 (No:9618), s.2. *İkdam*, dava sonrasında Temyiz Mahkemesi'ne başvurulduğunu fakat o günlerde bu mahkemenin kararının gecikeceği beklentisi olduğunu yazmıştı. "Lütfi Fikri Bey", **İkdam**, 13 Kanun-ı Sani 1924 (No:9620), s.2. Bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Çünkü bu girişime Mahkeme'nin, Meclis adına çalıştığından kararların temyiz edilemeyeceği ancak af konusunun TBMM'nin yetkisinde olduğu karşılığı verilmişti. Aybars, **a.g.e.**, s.244

¹⁸³⁸ **TBMM ZC**, C.5, İ:83, 14.1.1340, s.86. Basında 16 Ocak'ta Encümenin yeterli çoğunluk olmadığından meseleyi görüşmeyi ertelediği haber yapılmıştı. Ayrıca Encümenin dilekçeyi hükümete gönderirse; konunun bu cephede detaylı bir şekilde düşünüldüğü fakat Adliye Encümeni'ne havale edilirse; bu tarafta af için genel olarak güçlü bir cereyan bulunduğu yorumlamasına gidilmişti. "Lütfi Fikri Beyin Afvına Dair Cereyan", **İkdam**, 17 Kanun-ı Sani 1924 (No:9624), s.1

maziyesi de bu şefkat ve refeti izhara layık” görülmüştü. Ardından 11 Şubat 1924 tarihinde TBMM’ye gelen “*Baro Reisi Lütfi Fikri Beyin affi hakkında (4/155) numaralı istidası ve affına dair Adliye Encümeni Mazbatası: Lütfi Fikri Beyin refi mahkumiyetini mübeyyin layihai kanuniye*” görüşülmek üzere gündeme alınmış ve aynı sırada acilen görüşülmesi hakkında teklifler verilmişti. Bunun üzerine görüşmeler o gün yapılmıştı. Görüşmeler sırasında Lütfi Fikri’nin Meclis’e gönderdiği telgraflar okunmuştu¹⁸³⁹. Meclis’te Lütfi Fikri Bey’in lehine ve aleyhine çeşitli yaklaşımlar ortaya konmuşsa da genelde kendisinden yana bir tavır sergilenmiş ve Kütahya Mebusu Recep Bey, Hafız İbrahim ve Ali Osman Efendileri de kapsayan yeni bir önerge sunmuştu ki bu önerge tartışmaların sonunda kabul görmüştü¹⁸⁴⁰.

13 Şubat günü Recep Bey’in üç kişinin affını talep eden önergesi üzerine hazırlanan Adliye Encümeni’nin kanun teklifi ile mazbatasını ruznameye alınmış; yine bunların acilen görüşülmesi isteği değerlendirilerek aynı gün TBMM’de kabul edilmeleri sağlanmıştı¹⁸⁴¹. Bu düzenleme üzerine Baro Reis-i Sanisi Sadettin Ferit Bey Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa’ya, Meclis Riyaseti’ne ve Başvekalet’e Baro adına teşekkür etmiş ve teşekkür telgrafları

---

¹⁸³⁹ TBMM Riyaseti Celilesine gönderilen ilk telgraf: “*Müddabih cürmünün vukuunda mahkemei nizamiyenin salahiyeti takarrür etmiş ve bendeniz için iki derece mahakimden geçmek bir hakkı müstesap halini almış iken iki ay sonra teşekkül eden İstiklal Mahkemesine tevdiim ahkamı kanuniyeye ve üssü adalete münafi olduğu gibi neşriyattan dolayı gazete müdürü mesullerinin faili asli ve makale sahiplerinin faili müşterek olması icabı kanuni olmasına rağmen yalnız acizlerinin mahkumiyeti ilmen ve kanunen gayrikabili izahtır. Diğer taraftan hakkımdaki davada bütün iddialar ve müdafa[a]lar munhasıran Meşrutiyet ve Cumhuriyet meselelerine mütaallik olduğu halde mahkeme müdafaası dinlenmemiş bir husustan yani arızadan dolayı kulunuzu mahkum etmiştir. Kararın ittifaqla olmaması da bütün bu maruzatımı müeyyittir. Meclisi Aliniz bir mercii am olup her nevi şikayati kabule ve haksızlıkları ıslaha salahiyettar olduğundan lütfen hakkımda marularz şeraitte hüküm ve kararın refi ile icrayı adalet buyurulmasını tazarru ve istirham ederim.*” İkinci telgraf: “*20 Kanunusani tarihli telgrafım[ın] muhteviyatını tekrar istirham ve şayet Meclisi Alinin o tarzda bir karar ittihazı usulüne muvafık görülmezse ve ancak cezanın affi ve hukuku memnuanın iadesi suretiyle adalet icrası tercih buyurulursa olvehile muamele ittihazını istida eylerim.*”

¹⁸⁴⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10, Yer No:9.51.10; **TBMM ZC**, C.5, İ:99, 11.2.1340, s.687-696; Nevin Yurdsever Ateş, “Lütfi Fikri Bey’in Affı”, **Toplumsal Tarih**, S.53 (Mayıs 1998), s.31-32. Basında Adliye Encümeni’nin 7 Şubat günü Adliye Vekili Seyyit Bey’in başkanlığında toplandığı ve Lütfi Fikri’nin müracaatını inceleyerek “*afvına ve hukuk-u memnuasının iadesine*” karar verildiği haberleri çıkmıştı. “Lütfi Fikri Beyin Afvına Doğru”, **İkdam**, 8 Şubat 1924 (No:9646), s.1

¹⁸⁴¹ **TBMM ZC**, C.5, İ:101, 13.2.1340, s.798,802-805; “İstiklal Mahkemesi Mahkumlarının Afvı Kanunu”, **İkdam**, 13 Şubat 1924 (No:9651), s.1; “Lütfi Fikri Bey ve Diğer Mahkumlar Afv Olundular”, **İkdam**, 14 Şubat 1924 (No:9652), s.1

basında yayınlanmıştı¹⁸⁴². Lütfi Fikri Bey -ve diğerleri- 23 Şubat 1924 tarihinde tahliye edilmişlerdi¹⁸⁴³.

Tevfik Çavdar'a göre Lütfi Fikri'nin hapisten çıktıktan sonra 300 kişiyi aşan tasfiyeye rağmen yeniden İstanbul Barosu reisliğine seçilmesi O'nun İstanbul aydınları arasındaki etkin kişiliğini göstermekteydi. Ayrıca bu gelişmeler hilafet sorununu gündeme taşımıştı¹⁸⁴⁴. Mete Tunçay ise O'nun başkan seçilmesini -*Vatan* gazetesine dayanarak 374 kişinin ihraç edildiği ortamda- o zamanki İstanbul aydınlarının meşrutiyetçiliğe verdiği geniş destek olarak yorumlamıştı¹⁸⁴⁵. Ancak sonuçta bu desteği alan kişi, İstanbul'un gelenekçi renklerini yansıtan ve Ankara'ya belli ölçüde direnerek Ankara-İstanbul ikileminin sürmesini sağlayan bir muhalifti.

2-Ankara İstiklal Mahkemesi ve Lütfi Fikri Bey

1924 Aralık ayındaki İstanbul seçimlerinde Lütfi Fikri Bey'in adı geçmiş fakat kendisi bunu doğrulamamıştı. Adaylığını koymama sebebi olarak da “*müntahib-i sanilerin vaziyet-i hukukiyeleri hakkında bir fikri olmadığını, bunların Halk Fırkası'nın adamları mı, yoksa halkın mutemedleri mi olduklarını anlayamadığı*” gerekçesini göstermişti. Bu tavrı CHF İstanbul Başmutemet Vekili Refik İsmail tarafından şiddetle eleştirilmiş, kendisinin bir önceki seçimde aynı ikinci seçmenlerden oy istediği hatırlatılmıştı¹⁸⁴⁶. Bu gelişme Lütfi Fikri'nin Ankara karşısındaki konumunu sürdürdüğünü gösteriyordu.

Üstelik O'nun Ankara karşısındaki yerini gösteren ikinci önemli gelişme Şeyh Sait İsyanı'na bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Lütfi Fikri Bey, Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra 4 Haziran 1925'te Ankara İstiklal Mahkemesi'nin

---

¹⁸⁴² “Baronun Teşekkürleri”, **İkdam**, 25 Şubat 1924 (No:9663), s.2

¹⁸⁴³ “Lütfi Fikri Beyin, Ali Osman Reisin, Hafız Edhem'in Tahliyeleri”, **İkdam**, 24 Şubat 1924 (No:9662), s.1. Lütfi Fikri Bey ve İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanması hakkında uzun sayılabilecek çalışmalardan biri Murat Çulcu tarafından yapılmıştır. Ayrıntı hakkında Bkz.: Murat Çulcu, **Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası**, C.I-II, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1992

¹⁸⁴⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s.290

¹⁸⁴⁵ Mete Tunçay, Lütfi Fikri'nin meşrutiyetçi olduğunun ve O'nun görüşlerinin haklılığının altını çizmiş; cismani hükümsüz halifeliğin yaşatılmadığını, Osmanlı Hanedanı'nın da diyar diyar göçe sevk edildiğini belirtmişti. Tunçay, **a.g.e.**, s.86-87. Ancak bu noktada devrim süreci içinde bu kurumun yaşatılmasının istenip istenmediğini de değerlendirmek gerekir.

¹⁸⁴⁶ “Müntahib-i Saniler Halkın Mutemedi ve Mümessillidir”, **Cumhuriyet**, 11 Kanun-ı Evvel 1924 (No:214), s.2

talimatı ile tutuklananlar arasında idi¹⁸⁴⁷. Öte yandan *Anadolu Ajansı*'nın tebliğine göre bazı isimlerin evleri aranmış ve kendileri kefaletle bırakılmışlardı¹⁸⁴⁸. Evi arananlar arasında Lütfi Fikri Bey de vardı¹⁸⁴⁹. Tutuklanan daha sonra kefaletle serbest bırakılan Lütfi Fikri yeniden tutuklanmış¹⁸⁵⁰ ve Ankara'ya gönderilmişti¹⁸⁵¹. Lütfi Fikri Bey, 23 Haziran günü Ankara'ya getirilmişti¹⁸⁵². Lütfi Fikri'nin hatıra defterinde Tarikat-ı Salahiye ve Saltanat hakkında övücü, buna karşın Cumhuriyet aleyhinde ifadelere rastlanmıştı. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararları doğrultusunda Heyet-i Fesadiye soruşturmasına yönelik araştırmalar bundan sonra İstanbul'da sürdürülmüştü¹⁸⁵³.

Lütfi Fikri'nin tutuklanması üzerine Baro'nun en kıdemli üyesi sıfatıyla Abdurrahman Adil Bey *Cumhuriyet* aracılığı ile bir basın bildirisi yayınlamış ve Lütfi Fikri'nin sürekli basında Baro Reisi sıfatıyla anıldığını, kendisinin 28 Ağustos 1924 tarihinde tartışmalı bir şekilde seçildiğini ve bu seçim hakkında “*salahiyetdar erkan-ı adliyyeye beyan-ı hal*” edildiğini, resmi makamlara ise bir mazbata sunulmadığını belirtmişti. Abdurrahman Adil Bey, Lütfi Fikri Bey'in taraftarlarının son derece az olduğunu söyleyerek ve Baro reisliği gibi bir memuriyetin kendi davranışlarından sorumlu tutulabileceğinin birkaç kez kendisine hatırlatıldığına da yer vermişti¹⁸⁵⁴. Özetle onun davranışlarının tüm Baro ile ilişkilendirilmesinden duyulan rahatsızlık dile getirilmişti. Lütfi Fikri

---

¹⁸⁴⁷ 5 Haziran'da İstiklal Mahkemesi'nin gerekli görmesi sonucu Ankara'dan gelen talimat ile tutuklananlar arasında Lütfi Fikri Bey ve Sabri Paşa bulunuyordu. Tutuklu sayısı bilinmemekle beraber Lütfi Fikri'nin yanında Cemil Molla, Hukuk öğrencisi Nuri, eski Bağdad Mebusu Hasan Fehmi, Çerkes Abdullah gibi isimler geçmişti. “Dün Şehrimizde İcra Edilen Tevkifat”, **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1925 (No:387), s.1; “Tevfikat Etrafında Yeni Bir Şey Yok”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1925 (No:389), s.1

¹⁸⁴⁸ Romanya'da bulunan Burhanettin ile Cemil Molla, Ziya Molla, Hüseyin Hüsnü oğlu Rüşdü Molla, eski mutasarrıflardan Samih, eski Medine Muhafızı Hasan Basri Paşa, Bekir Fahri, eski Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa, eski Zonguldak Mal Müdürü Mevlüt Lütfi, eski Emniyet-i Umumiye Seyr-ü Sefer Müdürü Burhanettin, Avukat Lütfi Fikri Beyler. “Tevkifat Edilenler Kimlerdir? Anadolu Ajansı'nın Tebliği”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1925 (No:389), s.3. Fakat Lütfi Fikri ancak 10 Haziran 1925'te kefaletle serbest bırakılmıştı. Samih Fethi Bey de aynı şekilde serbest kalmıştı. “Tevkifat Etrafında”, **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1925 (No:393), s.2

¹⁸⁴⁹ Aybars, **a.g.e.**, s.379

¹⁸⁵⁰ “Dün Yeni Bazı Tevkifat İcra Edildi”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1925 (No:403), s.1

¹⁸⁵¹ “Heyet-i Fesadiye”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1925 (No:406), s.2

¹⁸⁵² Aybars, **a.g.e.**, s.379

¹⁸⁵³ “Zabitaca Bazı Evlerde Yapılan Taharriyat”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1925 (No:404), s.1

¹⁸⁵⁴ Bunun yanında kendisinin Halepli Mustafa Efendi'nin Adliye Nezareti sırasında Hukuk Mektebi'nden mezun olmadığı ve diğer yeterliliklere sahip bulunmadığı gibi 1924 Muhamat Kanunu'nun bazı şartlarını da karşılayamadığı üzerinde durulmuştu. “Lütfi Fikri Bey”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1925 (No:389), s.3

Bey ise 13 Haziran 1925'te istifa edecekti¹⁸⁵⁵. 29 Haziran tarihli toplantıda Lutfi Fikri'nin istifası kabul edilmekle birlikte Baro Meclis-i İnzibati'nin yeni düzenlendiği nizamname Adliye Vekaleti tarafından henüz onaylanmadığı için seçim yapılamayacaktı¹⁸⁵⁶.

Tarikat-ı Salahiye¹⁸⁵⁷ davası nedeniyle tutuklanan Lutfi Fikri Bey, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından 26 Temmuz'da sorgulanmıştı. Lutfi Fikri Bey, İla-yı Vatan Cemiyeti'nin dolayısıyla Tarikat-ı Salahiye'nin listesinde düşünülmesini daha önce ki muhalefetinden ileri gelebileceğini, kendisinin teşkilatla bir ilgisinin bulunmadığını söylemişti¹⁸⁵⁸. Sorgulama sırasında Kürt Sait'in gönderdiği bir gazete dolayısıyla onunla nasıl tanıştığı ve ilişkisi sorulduğunda hiç tanışmadığını belki hapisaneye gelmiş olabileceğini ileri sürmüştü. Mahkeme reisi ise İstanbul'dan İtilaf Devletleri çıkmadan önce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatı kurulma çalışmalarının devam ettiği sıralarda ve seçim hazırlıklarına gidildiği dönemde Kürt Sait ile Hoca

---

¹⁸⁵⁵ “Lutfi Fikri Bey”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1925 (No:396), s.1

¹⁸⁵⁶ “Baro Riyaseti İntihabı Yapılamadı”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1925 (No:412), s.4. Abdurrahman Adil Bey, Baro Reisliği için adaylığını koymuştu. “Abdurrahman Adil Bey”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1925 (No:411), s.3

¹⁸⁵⁷ Basında Tarik-i Salahiye olarak geçen Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti ya da Tarik-i Salah hareketi hakkında Bkz.: Tarık Zafer Tunaya, “Türk Devrimine Karşı İdeolojik Bir Muhalefet Girişimi: ‘Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti’ ve Eylemleri”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.38, S.3-4 (Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan), 1984, s.257-265

¹⁸⁵⁸ “Lutfi Fikri, Meğer Nasıl Bir Adamdır?”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1925 (No:436), s.1; “Lutfi Fikri'nin İstiklal Mahkemesi'nde İsticabına Aid Metin”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1925 (No:442), s.2. Lutfi Fikri, Milli Mücadele yıllarındaki faaliyetlerini anlatmış, Kuva-yı Milliye lehine ve Ali Kemal aleyhine makaleler yazdığını, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile alakası olmadığını ileri sürmüştü. Hatıra defteri ele alınmış, bunun paralelinde İkinci Grup ile yakınlaşması ve Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefeti değerlendirilerek; Paşa'nın İttihatçılarla birleşirse bir “Mahmud Şevket Paşa olmağa mahkum” olacağını düşündüğü aktarılmıştı. Zaten hatıratında “Mustafa Kemal Paşa'nın balonu Hilafet ve Saltanat hakkındaki 2 Teşrin-i Sani 922 tarihli karardan sonra delindi” diyordu. Mahkeme reisinin sorusu üzerine “bilim-düşünce insanları devrimci olamıyorlar, evrimci oluyorlar” yaklaşımı içinde ani değişikliklerden ürktüğünü açıklamıştı. Reşit Galip ise onun Kuva-yı Milliye lehine olduğunu söylediği yazılarının Sultan'ın Hilafet'i ve Saltanat'ını korumak istiyorsa Anadolu'daki güçlü kesimle anlaşması gereğinden ibaret olduğunu söylemişti. Öte yandan duruşmada Lutfi Fikri Bey'e kardeşi Münci Fikri Bey'in (Feridun Fikri'nin babası) gönderdiği mektup okunmuştu. Mektupta Lutfi Fikri'nin siyasi hayatı eleştirilirken, kurtuluş için İngiliz himayesi ve Türkiye için Mısır tarzında bir idare tavsiye ediliyordu. Lutfi Fikri'nin de bu çarklar içinde yer alması öneriliyordu. Bunların dışında Lutfi Fikri çeşitli isimleri tanıdığını söylemiş ve onlarla bazı temasları olmakla birlikte Tarikat-ı Salahiye hakkında yalnız gazetelerden bilgi edindiğini anlatmıştı. *Cumhuriyet*, Lutfi Fikri hakkında “hain” olduğu notunu vermişti. “Lutfi Fikri'ye Verilecek Not: Hain!”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1925 (No:437), s.1,3; “Lutfi Fikri'nin Muhakemesi Esnasında Okunan Öğrenc Vesikalar”, **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1925 (No:439), s.4; “Lutfi Fikri'nin Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki Muhakemesine Aid Metin”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1925 (No:441), s.3. 28 Temmuz tarihli *Cumhuriyet*'in köşe yazısında Münci Fikri'nin mektubu ele alınmıştı. Kendisi, Osmanlı İmparatorluk düzeninin ara sınıf üyelerinden biri olarak ancak Osmanlı enkazı içinde bulunabilecek bir unsur şeklinde değerlendirilmişti. “Osmanlı Enkazı”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1925 (No:437), s.1

Askeri'nin Lutfi Fikri'nin de bulunduğu bir liste hazırladıklarını hatırlatarak bunları iyi tanıdığı söylenmişti. Lutfi Fikri ise listeyi görmediğini söyleyerek bu iddiaları reddetmişti. Yine sorulması üzerine Seyit Abdülkadir ile aralarında ihtilaf olduğunu belirterek açıklamıştı. Sonra Bedirhanilerden Emin Bey, Şerif Paşa ve Kiraz Hamdi ile tanışıklığı üzerinde durulmuştu. Yargılama sırasında Meşrutiyet taraftarlığı¹⁸⁵⁹, İkinci Grub ile temasları, bu gruba sunduğu çeşitli önerileri içeren belgeler ortaya çıkan¹⁸⁶⁰ ve Cumhuriyet karşıtlığı ile suçlanan Lutfi Fikri, İstanbul İstiklal Mahkemesi tarafından mahkum edilerek, TBMM tarafından affedildikten sonra siyasetle ilgilenmediğini söylemişti¹⁸⁶¹.

8 Ağustos duruşmasında Ankara İstiklal Mahkemesi Reisi 1924 sonları ve 1925 başlarında Anadolu'da distol satmak bahanesiyle dolaşan Nuri ve Nihat Beylerin siyasi faaliyetlerine yönelik açılan davanın 1920'de (1336) kurulan Tarikat-ı Salahiye'ye bağlandığını söyleyerek iddianame için savcıya sözü bırakmıştı. Lutfi Fikri'yi de kapsayan davanın savcısı Necip Ali Bey iddianamede teşkilat yapısı ve faaliyetleri hakkında bilgi vermişti. Sonra birçoğunu vatana ihanet ile suçlayarak Hıyanet-i Vataniye Kanunu çerçevesinde cezalandırılmalarını istemiş, bir kısmının da beraatini talep etmişti. Lutfi Fikri'nin hakkında, meşrutiyet ve padişah yanlısı olmakla birlikte bir delil bulunmadığından suçlama yapılmamıştı¹⁸⁶². Zaten Necip Ali Bey, Lutfi Fikri hakkında ele geçen verilerin onun düşüncesini ortaya koyduğunu ancak bunları yayınlamadığı ve sadece kendi vicdanı ile ilgili olduğu için beraatini teklif etmişti. Lutfi Fikri ise savunmasında TBMM'nin kendisi hakkındaki kararından sonra siyasetle uğraşmadığını Tarikat-ı Salahiye mensubu olmadığını ileri sürmüştü¹⁸⁶³.

26 Temmuz'da başlayan ve Temmuz'un son günlerinde devam eden yargılamada 15 Ağustos'ta karar verilmişti¹⁸⁶⁴. Ahmet Refik (Altınay) ile Lutfi Fikri Beylerin beraat ettikleri, eski Jandarma Kumandanı Safvet'in 15 yıla

---

¹⁸⁵⁹ “Lutfi Fikri'nin İstiklal Mahkemesi'nde İsticvabına Aid Metin”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1925 (No:442), s.2

¹⁸⁶⁰ “Lutfi'nin Evrakı Arasında Bulunan Bir Muhtıra”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1925 (No:442), s.1

¹⁸⁶¹ “Heyet-i Fesadiye İle Alakadar Olmakla Maznun Lutfi Fikri'nin İlk Muhakemesine Aid Tafsilat”, **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1925 (No:440), s.3

¹⁸⁶² “Tarikat-ı Salahiyecilerin Hakkındaki İddianame”, **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1925 (No:449), s.1-2

¹⁸⁶³ Diğer sanıklarda beraatlerini istemişlerdi. “Tarikat-ı Salahiyeciler Müdafaalarını Verdiler”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1925 (No:452), s.1-2

¹⁸⁶⁴ Aybars, **a.g.e.**, s.380-383

mahkum olduğu yargılama sürecinden yurt dışına sürgün ve hapis cezaları ile birlikte 11 idam kararı çıkmıştı¹⁸⁶⁵. Beraat edenlerden Ahmet Refik ile Lütfi Fikri Beyler hemen şehirden ayrılmamışlar, Lütfi Fikri Bey Mahkeme Reisi Ali Bey'i ziyaret ederek şükranlarını sunmuş, aynı şekilde Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'ya şükranını göstermek için yardım istemişti¹⁸⁶⁶.

Kurtuluş Savaşı'nın sonrasında Türkiye devrim sürecinin paralelinde bir dönüşüme giderken Milli Mücadele yıllarından süzülüp gelen ve özellikle İstanbul'daki baskın kesimlerle sınıfların Ankara-Anadolu karşıtı eylemleri göz ardı edilmemişti. Bir yandan devrimle dönüşüm getirilirken bir yandan da bu dönüşüm içinde bir hesaplaşma ve tasfiye gerçekleştirilmişti. Doğal olarak bu tasfiye ve hesaplaşma devrimin dönüşümünün taşınması ve çağdaşlaşma hedefleri açısından gerekli ve zorunlu idi. Bu bağlamda hukuk alanında bir yapılanmaya başlandığı dönemde İstanbul Barosu'nun tasfiyesine gidilmiş ve bu düzenleme toplumsal ihtiyaçlarla meslek etiği ön plana çıkartılarak yapılmıştı.

Eski Baro reisi Lütfi Fikri ise bu tasfiyenin hesaplaşma çizgisindeki direnç noktası ve İstanbul'un sembolü olacaktı. Lütfi Fikri Bey ile ilgili ilk gelişme devrimin siyasal açıdan üst yapısının şekillendiği dönemde yaşanmıştı ki bu süreç Baro'nun tasfiyesini de kapsıyordu. İkinci gelişme ise üst yapı devrimlerine tepkilerin geldiği dönemde ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla Lütfi Fikri merkezli bu gelişmelerden hareketle ya da onu merkezine yerleştiren iki önemli gelişmeden dolayı Lütfi Fikri Bey Olayları şeklinde bir başlıklandırma hatalı olmayacaktır. Sonuçta Baro'nun tasfiye sürecinin sonrasında geleneksel imparatorluğun meşrutiyet sisteminin ve İstanbul'un konumunun hatta aydınlarının temsilcisi olan ve sivil bir kimlik taşıyan Lütfi Fikri Bey'in pasifize edilmesi muhalefetin susturulması olarak değerlendirilmişti. Bununla

---

¹⁸⁶⁵ Lütfi Fikri hakkında Mustafa Kemal Paşa mahkemeye özel bir tezkire göndermişti. Beraatinde bunun da etkisi olmuştu. "Tarikat-ı Salahiyeçilerin Hakkındaki Hüküm Tefhim Edildi", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1925 (No:456), s.1-2. Mustafa Kemal Paşa, Lütfi Fikri'nin duruşma evrelerini gazetelerden okumuştı. 15 Ağustos'ta İstiklal Mahkemesi Reisliği'ne bir yazı yollamış ve Lütfi Fikri'nin izlenen politikaya ve kendisine karşı olmasının bir iddia ileri sürülmesine yeterli olamayacağı için başka bir suçla tutuklu değilse Mahkeme'nin müsamahasını istemişti. Aybars, **a.g.e.**, s.381; Güz, **a.g.e.**, s.321-322. İdam kararları (Yüzbaşı Nihat, Distolcü Nuri, eski Yeniköy Belediye Müdürü Kemal, Arap Asım, eski yaver Darendeli İsmet, Distolcü Osman Daver, Zambaoğlu Hristaki, Ertuğrul Şakir, Tevfik Hamdi, Romanyalı Halil ile Hacı Ali Nakil) 16 Ağustos 1925'te infaz edilmişti. "Hük-m-i İdam Dün İnfaz Edildi", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1925 (No:457), s.1

¹⁸⁶⁶ "Hük-m-i İdam Dün İnfaz Edildi", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1925 (No:457), s.1

birlikte devrim çizgisinde ve Ankara-İstanbul ikilemi çerçevesinde yaklaşıldığında Lütfi Fikri Bey her ne kadar genelde muhalif bir portre çizse de onun etkisizleştirilmesi daha çok geleneksel kurum ve yürütücülerinin tasfiyesi kapsamında ele alınmalıdır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti açısından Birinci Dünya Savaşı'nın 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkesi ile bitmesi, aslında Anadolu için bir son değil yeni bir başlangıç getirecekti. Bu yeni başlangıç, İtilaf Devletleri'nin ateşkes hükümlerine dayanarak gerçekleştirdikleri işgaller ya da destekledikleri emperyalist nitelikli politikalar karşısında Anadolu'nun sergilediği tepkide ifadesini bulmuş ve bu tepkinin tetiklediği bağımsızlık mücadelesi içinde şekillenmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla liderini, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gidişi ile birlikte merkezini bulan Anadolu'daki bağımsızlık hareketi, İtilaf Devletlerine karşı dışa dönük anti-emperyalist bir savaşı tanımlarken, pasif ve teslimiyetçi geleneksel imparatorluk merkezi İstanbul'a karşı ise bir iktidar mücadelesi niteliğini taşıyordu. Büyük Taarruz ve 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının paralelinde bu iki yönlü mücadele tamamlanmıştı. Dolayısıyla 1922 sonbaharında sadece dışarıya karşı yürütülen bağımsızlık savaşı bitmemiş; halkın egemenlik mücadelesi özelliğine sahip olan iktidar mücadelesi de son bulmuştu. Sonuçta Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandığında, Ankara ile İstanbul arasında hemen hemen dört yıl boyunca son derece şiddetli yaşanan ve basında da güçlü bir şekilde yansımaları bulan siyasi düzlemdeki iktidar çekişmesi ya da halkın egemenlik mücadelesi artık Ankara'nın üstünlüğü ile kapanmıştı. Üstelik 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM tarafından Saltanat'ın kaldırılması, iktidar mücadelesinin sona erdiğinin ya da Türk milletinin egemenliğine kavuşma çabalarının başarıya ulaştığının sembolü olmuştu.

Aslında 1922 sonbaharında sadece Ankara ile İstanbul arasındaki iktidar mücadelesi aşaması kapanmıştı. Bu siyasal iktidar çekişmesi aşamasından sonra, Milli Mücadele yıllarında önce Anadolu-İstanbul ikilemi olarak başlayıp ardından Ankara-İstanbul ikilemine dönüşen çekişme, bütün

alanlarda üstelik son derece yaygın, belirleyici ve hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarına damgasını vuracak düzeyde sürmüştü. Bu yaygınlığın ve etkinin merkezini ise üst yapı devrimlerine paralel olarak ön plana çıkan diplomatik, siyasi, idari ve hukuki alanlardaki sorun ya da çelişkiler oluşturmuştu. Sonuçta erken Cumhuriyet döneminde Ankara-İstanbul ikilemi bu merkezden beslenerek varlığını korumuş ve bu alanlarda hüküm süren ikilemin etkisi, 1920'li yılların neredeyse sonlarına kadar birçok farklı alandaki tarihsel gelişmeyi şekillendirmişti.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalizme karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin yarattığı potansiyel Türk Devrimi'ne yönelimi hem tetiklemiş hem de kolaylaştırmıştı. Bu atmosfer içinde Milli Mücadele yıllarında oluşan birikim ve devrim sürecinin üst yapı düzenlenmeleri, yeni devletin karar ve güç merkezini Ankara'ya kaydırmış, dolayısıyla İstanbul popülaritesini kaybetmeye başlamıştı. Bu noktadan itibaren geleneksel bir imparatorluğa asırlarca başkent olmuş İstanbul'un böyle kayıplara karşı direnmesinden doğal bir şey yoktu. Ancak şaşırtıcı olan 1920'li yılların sonlarına kadar devam edecek, Ankara-İstanbul ikileminin uluslararası boyutu idi. Nasıl Milli Mücadele yıllarında Ankara'nın mücadelesi iki yönlü yaşanmışsa, yeni başkent belirlenmesi ve Cumhuriyet'in ilanından sonra varlığını sürdüren Ankara-İstanbul ikilemi de iki yönlü bir özelliğe sahip olmuştu.

Ankara'nın başkent seçilmesi, en az İstanbul'un gösterdiği kadar bir tepkiyi uluslararası platformda üretmiş ve yeni başkent hemen hemen beş-altı yıl boyunca devam edecek olan bir tanınma, meşruiyet mücadelesi vermek zorunda kalmıştı. Bu durum, biraz Milli Mücadele'nin erken dönemlerinden itibaren uzun bir süre büyük devletlerin Ankara'yı tanımama ya da küçük görme politikası gütmüş olmalarına dayansa da gerçekte başkentiyle birlikte yeni bir ulus-devletin dış güçlere rağmen kurulmasının yarattığı hazımsızlıktan kaynaklanmıştı. Üstelik yabancı misyonların Ankara'da toplanmasını ya da elçiliklerin orada açılmasını reddetmek içeriğine sahip olan bu diplomatik düzeydeki çelişki, Hariciye Vekaleti'nin İstanbul Murahhaslığı gibi bir devlet bürosunun doğmasına yol açacaktı.

Ankara-İstanbul ikileminin diplomatik düzeyde bir ürünü olan Hariciye Murahhaslığı, çekişmeli ve çatışmalı konjonktürün paralelinde elçilikler krizine

koşut olarak önem kazanacaktı. Zaten Elçilikler Meselesi'nin şiddetlendiği dönemlerde büro yoğun çalışmak durumunda kalmıştı ki bu durum basından bile rahatlıkla izlenebilmekteydi. Diğer yandan Ankara'nın bu ikilemin uluslararası boyutunu sonlandırma doğrultusunda kullandığı önemli kozlardan biri olan büro, zamanla pasifize edilerek, Hariciye Vekaleti'nin ağırlık kazanması sağlanacaktı. Sonuçta Ankara-İstanbul ikileminin her yönüyle ortadan kalkmaya yüz tuttuğu bir dönemde Hariciye Murahhaslığı bütün işlevini yitirecekti.

Cumhuriyet ile birlikte iki şehir odaklı ikilem ya da çelişkinin sadece hükümet düzeyinde ya da bir başka anlatımla üst yapısal yaklaşım doğrultusunda sürdüğünü düşünmemek gerekir. 1924 yılının kongrelerinde (Muallimler Birliği Kongresi, Büyük Spor Kongresi gibi) İstanbul temsilcilerine gösterilen tepki, Milli Mücadele yıllarının aksine bu ikilemin tabanda da yaşandığını hatta bir ölçüde taban destekli biçimlendiğini göstermekteydi. Saltanat'ın tarihe karışması sonrasında Ankara'nın başkent haline gelmesi ve yeni bir rejim olarak Cumhuriyet'e geçiş, bunların ardından geleneksel yapının en güçlü ayaklarından birini temsil eden Hilafet'in kaldırılması, yüzyılların imparatorluk merkezi İstanbul'un bütün güçlü konumunun birkaç yıl içinde tamamıyla ortadan kalkması sonucunu getirmişti. Bu sonucun özellikle uzun bir süre geleneksel imparatorluk yapısı içinde etkisini gösteren başkentlin tüccar, basın gibi çeşitli sınıfları ve özellikle bürokrat-memur kesimi tarafından hemen benimsenememesi ya da kabullenilememesi; düşülen duruma karşı çeşitli kurum ya da alanlar üzerinden tepki gösterilmesi bir ölçüde doğal bir durumdu. Zaten İstanbul'da şehrin etkin sınıfları, iki imparatorluğa başkentlik yapan şehrin konumunu kaybetmesine karşı çeşitli kanalları harekete geçirerek tepki göstermişlerdi.

İstanbul tabanında eski imparatorluk merkezi ile yeni ulus-devletin başkenti arasında ortaya çıkan ikilem, şehrin konumunu yitirmesine direnme çabasından doğmuş ve İstanbul'un sosyolojik anlamda direnişini de kapsayacak şekilde eski-yeni çelişkisini yansıtmıştı. Zaten İstanbul cephesinde Ankara-İstanbul ikileminin en güçlü yürütücü kanallarından biri basın olmuştu. Üstelik İstanbul basını, Ankara-İstanbul ikileminin algı boyutunu hemen her alanda şekillendiren etkendi. Bu nedenle başkent cephesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İstanbul'daki örgütlenmesine önem verilmişti. Eski başkentlin

muhalefet oluşturma potansiyeli kuşkusuz buradaki siyasi olgütlenmenin konumunu farklılaştırmış ve değerini artırmıştı. Fırkanın buradaki olgütlenmesi, yeni başkentın eskisi üzerinde göstereceği üstünlük kadar İstanbul'un her kademesiyle devrim sürecinin içine çekilmesinin bir aracıydı. Ayrıca bu siyasi olgütlenme, Ankara ile İstanbul'un yeniden tanışması ya da uzlaşmasının ve aralarında kuvvetli bağların oluşmasının kanalı idi.

İstanbul mebusları da bu çelişkinin iki odağı arasında köprü konumuna sahipler olmuşlardı. Dolayısıyla Ankara'nın Cumhuriyet Halk Fırkası aracılığı ile İstanbul'daki olgütlenme nedenlerine benzer bir yaklaşım şehirin TBMM'deki temsilcileri için de geçerliydi. Cumhuriyet Halk Partisi ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasındaki siyasi kamplaşmanın ön planda olduğu dönemde ise eski başkent siyasi açıdan bir çatışma merkezi kimliğine bürünmüştü ki bunda İstanbul mebuslarının büyük kısmının muhalefet partisini sırtlanmalarıyla beraber basınının güçlü bir payı vardı. Belirtmek gerekir ki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı yüklenen mebusların, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın eski İstanbul mebusları olması, kuşkusuz Cumhuriyet Halk Fırkası'nın geçmişin başkenti ile yaşadığı çelişkiyi ortaya çıkartıyordu. Kazım Karabekir ve Refet Paşalar ile Rauf, Adnan, İsmail Canbulat Beyler dışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın en güçlü isimlerinden biri olan Ali Fuat Paşa da Ankara mebusu idi ki herhalde bu da ikilemin içindeki başka bir ikilem ya da Terakkipervercilerin kendi içlerindeki şekilsel bir ikilem olarak görülebilecek bir örnekti. Bunlar herşeyin ötesinde iki şehir merkezli ikilemin o günlerin Türkiyesinde yaygınlığının göstergesi olarak da kabul edilebilir. Özellikle Takrir-i Sükun Kanunu'nun ardından kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde ortaya çıkartılan olgütlenmeler gizli de olsa eski başkentın muhalefet üretme potansiyelinin yanında Ankara-İstanbul çekişmesinin sürdüğünü gösteriyordu.

Ankara-İstanbul ikileminin bir yönü ise doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya uzanıyordu. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yazına kadar İstanbul'u ziyaret etmemesi, Ankara-İstanbul ikileminin en önemli ve güçlü göstergesi hatta sembolü olmuştu. Üstelik Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesi, Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında gündeme oturmuş ve gündemdeki yerini bu ziyaretin gerçekleşeceği 1 Temmuz 1927'ye kadar korumuştu. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk

Fırkası'nın İkinci Kongresi'nde okuyacağı ve çoğu İstanbul'u temsil etmiş bir takım kesimlerle hesaplaşacağı Nutuk'un hazırlıklarının bir kısmını bu gezisi sırasında yapmıştı. Bir dönem İstanbul'u temsil edenlerle ve şehrin geçmişiyle hesaplaşmaya dönük bir hazırlığın eski başkentte yürütülmesi nereden bakılırsa bakılsın bir meydan okuyuş niteliğine sahipti. Ancak bu sindirici meydan okuyuşla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın şehri ziyareti, önceki sürecin tam tersine artık Ankara-İstanbul ikilemi defterinin nerdeyse bütün sayfalarıyla kapandığını simgeleyecekti.

Öte yandan Ankara-İstanbul ikileminin gövdesini, özellikle 1922 sonbaharından itibaren eski yeni çelişkisi içinde imparatorluk düzeninin yerine ulus-devletin inşa edilmesi meselesine bağlı sorunlar oluşturmuştu. İmparatorluktan kalan eski başkentte toplanmış devlet yapısının tüm kurum ve binalarıyla ne yapılacağı temel sorunlardandı. Osmanlı'nın kurumları kaldırılırken binalar yeni yapılanmanın ihtiyaçları doğrultusunda kullanılacaktı. Bununla birlikte erken Cumhuriyet döneminde Darülfünun ve Darülfünun'a karşı sergilenen tutum, Ankara-İstanbul ikileminin kurumsal düzeyde farklı bir yönünü oluşturmuştu. İstanbul'a yön veren etkenler arasında değerlendirilebilecek Darülfünun, üzerinde neler yapılabileceği ve nasıl reforme edilebileceği düşünülen fakat tasfiyeye yönelinmeyen bir kurum olarak göze çarpmaktadır. Bu uygulama farklılığının, en azından ilk yıllar için öğrenci merkezli bir anlayıştan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu tutum Darülfünun öğrencilerinin Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa ve Ankara'ya gösterdikleri ilginin bir karşılığı olarak da değerlendirilebilir. Fakat zamanla Darülfünun'un devrim sürecinin paralelinde sergilediği sessizlik, kurumun geleceğine yönelik gerilimli sayılabilecek tartışmaları kamuoyunun gündemine taşıyacaktı. Tansiyonun oldukça yükseldiği bu dönemin ardından Darülfünun Emimi'nin değiştirilmesi, yeni eminin konferanslar gibi girişimlerle Ankara'nın algısını değiştirmeye çalışması, yüzeysel de olsa havanın yumuşamasını sağlamıştı. Ancak tüm yaşananlara rağmen, Darülfünun, devrim konusunu kendisinden beklendiği ölçüde ve bilimsel düzeyde ele almayacaktı. Bunun yanında Ankara'nın Darülfünun'a bakışını biraz da yeni başkentteki öğretim yapılanması etkilemişti. Başkentte bir üniversite oluşturulması, entelektüel anlamda İstanbul'dan bağımsızlığı getirecekti. Zaten Ankara Hukuk Mektebi'nin açılması ile yetişmiş insan gücü konusunda İstanbul'un tekelden

kurtulma sürecine girilmişti. Yine de Ankara, Darülfünun konusunda 1930'lu yılların başlarına kadar beklemeyi tercih edecekti.

İstanbul hükümetinin memur kadrolarının, Milli Mücadele yıllarındaki tutumları göz önüne alınarak istihdam edilip edilmeyecekleri de Ankara ile İstanbul arasındaki çelişkinin merkezinde duran konulardandı. Gerçi Ankara Milli Mücadele yıllarında kendi yapı kadrosunu büyük ölçüde kurmuş olsa da yetişmiş işgücü ya da memur bulma sorunu göz önüne alındığında İstanbul'daki kadrolar ve onların geleceği çelişkili bir durum ortaya çıkarıyordu. Öte yandan Mütareke devrinden itibaren Anadolu ya da Ankara'nın karşısında yer alanlarla hesaplaşma, eski başkentten yeni başkente uzanan ikilemin yine belirleyici bir yönünü ifade ediyordu. Bunların hemen hepsinde başvurulmuş yöntem tasfiyeye yönelmek olmuştu. Hatta Ankara'nın İstanbul'a ilişkin sorun, pürüz ya da iki şehrin ilişkilerini çerçeveleyen ikilemin aşılmasında tasfiye yöntemini geçerli ve uygulanabilir gördüğü söylenebilir. Esasen Ankara için İstanbul'un başkent olmaktan çıktığı andan itibaren tasfiyeye yönelmek bir ölçüde doğal bir zorunluluktur. Bu bağlamda askeri ve mülki alanlara yönelik faaliyet gösterecek olan Heyet-i Mahsusalar aracılığı ile bir yandan Osmanlı kadroları ile hesaplaşılırken bir yandan da onların tasfiyeleri gerçekleştirilecekti. 150'liklerin belirlenmesi ve yurt dışına çıkarılmaları da benzer bir uygulamanın uzantısıydı. Üstelik kısmen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile taraftarları için de kullanılan bu tasfiye yöntemi, eski başkentten idari şekil ve yapısına kadar uzatılmıştı. Beyoğlu ile Üsküdar vilayetlerinin İstanbul'a bağlı ayrı vilayet durumunda bulunmalarının yarattığı geçmişten gelen yönetsel ikilem ve sorunlar, bunların İstanbul vilayetiyle birleştirilmeleriyle ortadan kaldırılmıştı. Bunların yanında yeni bazı hukuksal düzenlemelerin sonrasında etkin bir tasfiye süreci İstanbul Barosu üzerinde yürütülmüştü. Böyle uygulamaların bütünü, İstanbul ile geçmişe yönelik hesaplaşmanın Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştiğini ortaya koyuyordu.

Ankara'nın siyasi geçmiş açısından bakıldığında, İstanbul'a ve şehrin basın gibi çeşitli toplumsal kurum ya da kesimlerine pek sıcak bakmadığını belirlemek güç değildir. Fakat İstanbul, jeopolitik ve stratejik açılarından tartışılmaz bir yere sahipti. Ayrıca Türkiye'nin en kalabalık ve gelişmiş şehri idi. Dolayısıyla Ankara'nın, yeni başkent ve Anadolu merkezli yapılanma

girişimlerine rağmen İstanbul'un ekonomik ve toplumsal yönlerini yadsıdığını söylemek güçtür. İstanbul siyasi liderliğini kaybettikten sonra farklı alanlarda mücadeleye girme eğilimi gösterdiğinde ya da böyle bir algı ortaya çıktığında İsmet Paşa'nın “*Şimdi bir şey söylenemez. İstanbul'un yeni simasını iktisad ve hayatın yeni şeraiti tayin edecektir. Bu neticenin dünkünden daha iyi ve daha parlak olabilmesine mutlaka mani olacak kati bir sebep gösterilemez...*” sözleri biraz yeni başkentteki beklentiyi dile getiriyordu¹⁸⁶⁷.

1920'li yılların hemen hemen sonlarına kadar eski ve yeni başkent arasında çeşitli tartışmalar, sürtüşmeler ve çelişkiler eksik olmasa da her şeyin ötesinde Ankara ve İstanbul bir bütünün parçalarını oluşturuyorlardı. Tüm sorun ve çelişkilere rağmen en azından Ankara cephesi için İstanbul'a yönelik tam ve kesin bir dışlamadan bahsedilemez. Zaten Ankara'nın henüz gelişme ve başkent olma sürecine yeni yeni girdiği düşünülürse bu doğal ve zorunlu bir sonuçtu. Kayıplarının paralelinde başta basın olmak üzere çeşitli kanalları harekete geçirerek muhalefet yapılanması için doğal bir potansiyele sahip olduğunu kanıtlayan İstanbul, benzer yönleri ile Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan girişimler içinde kolay bir zemin oluşturabiliyordu. Dolayısıyla şehrin Ankara ya da Mustafa Kemal Paşa karşıtı girişimlere merkez olabilecek nitelikleri bulunuyordu ki İstanbul'un bu yönleri ya da özellikleri Ankara'nın üstünlüğünün sindirilememesinin ürünü idi.

Sonuçta büyük ölçüde Ankara'nın hesaplaşma isteği ve İstanbul'un hazımsızlığının oluşturduğu eksen üzerinde şekillenen Ankara-İstanbul ikilemi, bir yandan Ankara tarafında hesaplaşmanın gerçekleştirilmesi ve bir yandan da İstanbul cephesinde Ankara'nın uluslararası, siyasi (hatta ideolojik), idari ve hukuki alanlarda ulaştığı konumun sindirilmesi sürecine bağlı olarak 1920'li yılların sonlarına kadar sürmüştü.

---

¹⁸⁶⁷ “Heybeli’de İsmet Paşa’yı Ziyaret”, **Cumhuriyet**, 3 Kanun-ı Sani 1925 (No:237), s.1-2

KAYNAKÇA

A) ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

I. Başbakanlık Muameleat Genel Müdürlüğü Kataloğu

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:1.2.12

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.1

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.6

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.9

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.29.15

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:5.30.14

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:6.34.33

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.40.14

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.40.37

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.40.38

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:7.41.27

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:8.45.25

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:8.46.16

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:9.51.10

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:12.71.14

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:12.72.27

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:13.77.5

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:15.86.15

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:16.89.1

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:16.89.4

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:19.108.21

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:19.113.2

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:45.290.21

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:64.431.14

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:68.450.3

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.1

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.3

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.17

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.18
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.483.19
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.484.2
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.484.6
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.484.8
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.8
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.10
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.11
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.485.14
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:74.486.11
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:88.579.17
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:101.653.6
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:129.928.2
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:131.936.18
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:131.936.21
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:131.936.22
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:138.990.6
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:138.991.5
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.5
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.6
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.11
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:139.995.12
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:168.166.1
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:189.293.4
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:189.295.7
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:191.309.4
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:194.330.12
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:202.381.11
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:202.381.16
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:202.381.18
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.392.39
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.392.41
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.393.12
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.393.21

BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.393.44
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.395.7
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.395.16
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.395.22
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No:204.396.14

II. Müşterek Kararnameler Kataloğu

BCA, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No:1.3.2
BCA, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No:6.21.16
BCA, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No:8.29.21

III. Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.42.18
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.46.19
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.48.6
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:6.52.16
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.17.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.19.6
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.23.2
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.27.16
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.30.9
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.33.6
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.33.16
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.35.14
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:7.35.19
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:8.51.17
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.14.1
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.18.10
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.20.17
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.20.20
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.22.19
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.23.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.23.9
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:9.27.14

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.28.2
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.29.5
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.31.10
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.32.18
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.34.3
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.36.10
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.37.7
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.38.20
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.40.13
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.41.19
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.42.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:10.42.19
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.43.3
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.45.14
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.47.1
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.53.2
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.54.9
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.55.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:11.55.7
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.59.2
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.62.9
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.63.10
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:12.73.2
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.12.17
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.13.20
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.21.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:13.27.12
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.37.17
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.39.1
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.42.8
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:14.43.7
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.58.19
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.58.20
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.59.5

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.59.12
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.59.19
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.60.1
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:15.60.15
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.66.11
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.66.13
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.66.17
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.70.14
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:16.78.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:18.28.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:19.34.14
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:19.34.15
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:20.51.6
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:22.78.20
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:22.79.1
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:22.83.4
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:23.7.7
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:23.21.5
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:25.39.17
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:25.39.20
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:25.52.20
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:26.55.10

IV. Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı Kataloğu

BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:1.1.16
BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:34.141.2
BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:210.831.1
BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:210.831.1
BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:227.898.1
BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:227.898.1

B) SÜRELİ YAYINLAR

Akşam (1923-1925)

Alemdar (1920)
Anadolu'da Yenigün (1920,1921,1922)
Ayın Tarihi (C.2, No:4)
Cumhuriyet (1924-1927)
Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası 1922-1928
Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası 1922-1927
Hakimiyet-i Milliye (1920,1923-1925,1927)
Hukuk-ı Beşer (1919)
İkdam (1920,1922-1927)
İleri (1920,1921)
İrade-i Milliye (1920)
Memleket (1919)
Milliyet (1926,1984)
Resmi Ceride (1923-1926)
Resmi Gazete (1927,1930)
Son Saat (1926)
Son Telgraf (1924-1925)
Tercüman-ı Hakikat (1920)
Tevhid-i Efkar (1923-1925)
TBMM Milli Saraylar Bülteni (Ocak 2010)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası (C.3, 1925)
Vakit (1920,1922,1927)
Vatan (1923-1925)

C) ANI, KİTAP VE TEZLER

Adivar, Halide Edip ;**Türkün Ateşle İmtihanı II**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, 1998

Akagündüz, Mevlana ;**Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923-1960)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2006

- Akgün, Seçil ;**Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)**, İstanbul, Temel Yayınları, 2006
- Akın, Rıdvan ;**TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008
- Akşin, Sina ;**Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi II**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, 1997
- ; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş [1918-1919]**, C.1, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998
- ; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998
- ; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2001
- Alkan, Mehmet Ö. ;**Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, Tarihi İstatistikler Dizisi C.VI, Ankara, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000
- Alpkaya, Faruk ;**Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998
- Apak, Rahmi ;**Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Ankara, TTK Yayınları, 1988
- Armaoğlu, Fahir ;**19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, TTK Yayınları, 1997
- Arslan, Ali ;**Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, İstanbul, Paraf Yayınları, 2011
- Arslantaş, Bayram ;**Refik Halit ve Milli Mücadele**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal ;**Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk**, Haz.:Sabahattin Özel-Erol Şadi Erdinç,

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
2010

Atatürk'ün Not Defterleri I, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2004

Atatürk'ün Not Defterleri X, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009

Atatürk'ün Not Defterleri XI, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Derleyen:Hulusi Turgut, 10.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), Ankara, ATAM Yayınları, 2006

Atay, Falih Rıfkı :**Çankaya, Mustafa Kemal'in Çankaya'sı**, İstanbul, Bateş Atatürk Dizisi, 1998

Aybars, Ergün :**İstiklal Mahkemeleri**, C.I-II/1920-1927, İzmir, İleri Kitabevi, 1995

Aydemir, Şevket Süreyya :**Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C.II, 16.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999

:**Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C.III, 15.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999

Balcı, Ayşe Altınbaş :**Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005

Bardakçı, Murat :**Şahbaba**, 5.bs., İstanbul, Pan Yayıncılık, 1998

Baykal, Bekir Sıtkı :**Heyet-i Temsiliye Kararları**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989

Behlülgil, Mefahir :**İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz 1299-1992**, İstanbul, Özal Matbaası,1992

Borak, Sadi :**Ata ve İstanbul**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1983

- ;Atatürk'ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri**, 3.bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998
- Bozkurt, Gülnihal **;Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Ankara, TTK Yayınları, 1996
- Böke, Pelin **;Son Osmanlı Meclisi'nin Son Günleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 2008
- Budak, Mustafa **;Misak-ı Millî'den Lozan'a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, 4.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2008
- Cavlak, Tuncer **;Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat (1923-1950)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1990
- Cebesoy, Ali Fuat **;Bilinmeyen Hatıralar, Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü**, 3. bs., (Yay. Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul, Temel Yayınları, 2011
- ;Milli Mücadele Hatıraları**, 2.bs., İstanbul, Temel Yayınları, 2010
- ;Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete**, C.I-II, 2.bs., İstanbul, Temel Yayınları 2007
- CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**, Haz.:Yücel Demirel-Osman Zeki Konur, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002
- Criss, Bilge **;İşgal Altında İstanbul**, 3. bs., İstanbul, İletişim, 2000
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri II**, Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1946

- Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti Umumi Kongresi Zabtı (1925),**
İstanbul, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası,
1926
- Çakan, Işıl ;**Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis,**
İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998
- Çavdar, Tevfik ;**Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I,** İstanbul,
Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ,
2001
- Çetiner, Yılmaz ;**Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950,**
3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2004
- Çetiner, Yılmaz ;**Son Padişah Vahdettin,** 5.bs., İstanbul,
Milliyet Yayınları, 1993
- Çoker, Fahri ;**Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler,**
Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Deniz
Kuvvetleri Komutanlığı, 1994
- Çoker, Fahri ;**Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923,** C.I, Ankara,
TBMM Vakfı Yayınları, 1994
- Çoker, Fahri ;**Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923,** C.II, Ankara,
TBMM Vakfı Yayınları, 1995
- Çoker, Fahri ;**Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923,** C.III,
Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995
- Çulcu, Murat ;**Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası,**
C.I-II, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1992
- Demirel, Ahmet ;**İlk Meclisin Vekilleri, Milli Mücadele Döneminde Seçimler,** İstanbul, İletişim
Yayınları, 2010
- Dölen, Emre ;**Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922,** İstanbul,
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009

- ;Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010
- Erdeha, Kamil **;Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998
- Ergil, Tülay **;Museums Of İstanbul Müzeleri**, İstanbul, İSTEK Vakfı Yayınları, 1993
- Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev Vesikalar/Belgeler**, C.III, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları
- Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara 1927
- Gencer, Ali İhsan-Arslan, Ali **;İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2004
- Gencer, Ali İhsan-Özel, Sabahattin **;Türk İnkılap Tarihi**, 15.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2011
- ;Türk İnkılap Tarihi**, 14.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2010
- Goloğlu, Mahmut **;Milli Mücadele Tarihi-III 1920, Üçüncü Meşrutiyet**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010
- ;Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922, Cumhuriyete Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010
- ;Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009
- Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi**, İstanbul, Kara Kuvvetleri Yayınları, 1953
- Gök, Dursun **;İkinci Büyük Millet Meclisi ve Faaliyetleri (1923-1927)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1991

- Gönlübol, M.-Kürkçüoğlu, Ö.-vd. ;**Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996
- Granda, Cemal ;**Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri**, 2.bs., Ankara, Kentkitap, 2008
- Gülmez, Nurettin ;**Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yenigün**, Ankara, ATAM Yayınları, 1999
- Günaydın, Ayşegül Utku ;**Tanzimat Romanında Kamusal Alan ve Serbest Zaman Etkinlikleri**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007
- Güneş, İhsan ;**Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009
- Güz, Nurettin ;**Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, 2.bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2008
- Halıcı, Şaduman ;**Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 1998
- Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Haz. Uluğ İğdemir, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989
- Hülagü, Metin ;**Yurtsuz İmparator Vahdeddin**, 2.bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2008
- İnan, Arı ;**Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1996
- ; **Tarihe Tanıklık Edenler**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1997
- İnönü, İsmet ;**Hatıralar**, 2. Kitap, Haz.:Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987
- Karabekir, Kazım ;**İstiklal Harbimiz**, C.2, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008

- Kansu, Mazhar Müfit ;**Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.2, 4.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1997
- Karaca, Taha Niyazi ;**Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Ankara, TTK Yayınları, 2004
- Karaer, Nihat ;**Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay, Yüzellilikler Meselesi**, İstanbul, Temel Yayınları, 1998
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri ;**Ergenekon, Milli Mücadele Yazıları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010
; **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006
; **Politikada 45 Yıl**, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006
; **Vatan Yolunda**, 7.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008
- Karpat, Kemal H. ;**Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980**, Çev.Esin Soğancılar, Ankara, İmge Kitabevi, 2007
; **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010
- Kocatürk, Utkan ;**Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Ankara, ATAM Yayınları, 1999
- Koçak, Cemil ;**Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005
; **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler**, Ankara, TTK Yayınları, 1991
- Kutlu, Cemil ;**Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnameler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk

- İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992
- Mazıcı, Nurşen ;**Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, İstanbul, Dilman Yayınevi, 1984
- Moltke, Feldmareşal Helmuth Von ;**Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969
- Noyan, Mehmet ;**Milli Mücadelede Yüzellilik Olayı ve Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007
- Öklem, Necdet ;**Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu**, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2007
- Özakman, Turgut ;**Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998
- Özel, Sabahattin ;**Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006
- ; **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul, Adapazarı Belediyesi Yayını, 1987
- ; **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, 2.bs., İstanbul, Der'in Yayınları, 2009
- ; **Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri, Casustur Casus**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2009
- ; **Milli Mücadelede Trabzon**, Ankara, TTK Yayınları, 1991
- Özel, Sabahattin-Hacıbrahimoglu, Işıl Ç.; **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010

- Özkaya, Yücel
;Türk Devrimi Mülakatları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011
;Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921), Ankara, ATAM Yayınları, 2007
- Öztürk, Kazım
;Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923-1927, C.I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1993
;Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923-1927, C.II, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1994
;Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923-1927, C.III, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995
- Sarihan, Zeki
;Kurtuluş Savaşı’nda İkili İktidar, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000
- Sarioğlu, Mehmet
;“Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945), Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001
- Sonyel, Salâhi R.
;Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, 2.bs., Ankara, TTK Yayınları, 1991
- Soysal, İlhami
;150’likler, İstanbul, Gür Yayınları, 1985
- Sunata, İ. Hakkı
;İstanbul’da İşgal Yılları, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009
- Şimşir, Bilal N.
;Ankara... Ankara, Bir Başkent’in Doğuşu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988
;Atatürk Dönemi-İncelemeler, Ankara, ATAM Yayınları, 2006
;Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi, Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor, C.I (1922-1924), Ankara, TTK Yayınları, 1981
;Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu, Çev. Cüneyt Akalın, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999

- :Doğunun Kahramanı Atatürk**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999
- Topuzlu, Cemil **:İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım**, Haz.:Cemalettin Topuzlu, İstanbul, Topuzlu Yayınları, 2002
- Tunaya, Tarık Zafer **:Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999
- Tunç, Salih **:İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999
- Tunçay, Mete **:Bilineceği Bilmek**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983
- Tunçay, Mete **:Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-931)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999
- Turan, Namık Sinan **:Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması**, İstanbul, Altın Kitaplar, 2004
- Turan, Şerafettin **:Türk Devrim Tarihi I, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991
- :Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998
- Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005
- Türker, Hasan **:Türk Devrimi ve Basın 1922-1925**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları**
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**
- Uçarol, Rifat **:Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000
- Uyar, Hakkı **:Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998

;Türkiye’de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet (1923-1950), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1998

Ökte, Ertuğrul Zekai

;Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri, C.I (1922-1931), İstanbul, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, 2000

D) MAKALELER

“Almanya’nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny’nin Gözüyle Başkent Ankara”, (Çev. Gülayşe Koçak) **Tarih ve Toplum**, S.42, Haziran 1987, s.61-63

“Ankara”, **İslam Ansiklopedisi**, C:I, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, 1978, s.437-453

Akandere, Osman

“11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekayi’de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.6, S.24, Kasım 1999-2003, s.417-467

“Damat Ferit Paşa Hükümetleri Dönemine Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXIV, Sayı:70, Mart 2008, s.17-56

Arar, İsmail

“Büyük Nutuk’un Kapsamı, Niteliği, Amacı”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50 Yılı Semineri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980, s.119-171

Arslan, Ali

“İsmet İnönü’ye İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Ünvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Dönem Türkiye**

- Araştırmaları**, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:1/2002, S.1, s.1-18
- ;“Mustafa Kemal Atatürk’e İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Ünvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:3/2004, Sayı:5, s.13-24
- Ata, Bahri ;“1924 Türk Basını Işığında Amerikalı Eğitimci John Dewey’nin Türkiye Seyahati”, **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.21, S.3 Yıl:2001, s.193-207
- Ateş, Nevin Y. ;“Lütfi Fikri Bey İstiklal Mahkemesinde”, **Toplumsal Tarih**, No:52 (Nisan 1998), s.54-55
- ; “Lütfi Fikri Bey’in Affı”, **Toplumsal Tarih**, S.53 (Mayıs 1998), s.31-32
- Aybars, Ergün ;“Milli Mücadele’de İngiliz Basını II-1920-1923, Sevr’dan Lozan’a”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.19, Kasım 1990, s.45-73
- Aydın, Mesut ;“Hamza Grubu (23 Eylül 1920-15 Aralık 1920)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.I, S.3, 1988, s.371-394
- ;“Milli Mücadele Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Lehinde İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Bir Grup: Zabitan Grubu (27 Ekim 1920-20 Eylül 1921)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.1, 1990, s.11-27

- Aydın, Mesut-Dündar, Recep ;“Milli Mücadele Döneminde İstanbul’dan Anadolu’ya Geçen Subaylar”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.II, S.6, 1990, s.177-260
- Aytepe, Oğuz ;“Ankara’nın Merkez ve Başkent Olması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34, Mayıs-Kasım 2004, s.15-22
- ;“Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.28, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.15-29
- Baycan, Nusret ;“Türk İstiklal Harbinde Terfi Veya Takdirname İle Taltif Edilen Subaylar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:25 (Kasım 1992), s.127-280
- Baykal, Hülya ;“Milli Mücadele’de Basın”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.IV, Sayı:11, Mart 1988, s.471-479
- Baykara, Tuncer ;“Atatürk ve Seçim”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.IV, Sayı:12, Temmuz 1988, s.645-649
- Bozkurt, Gülnihal ;“Ankara’nın Başkent Olmasına Dair Bir Alman Belgesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XI, S.33, Kasım 1995, s.757-770
- Çağlar, Günay ;“Kuvay-ı İnzibatiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.IV, S.15, 1995, s.343-365
- Çakan, Işıl ;“An Example For The Role of Heritage in Government-Emblem Relationship: Attempts Towards Indicating The Emblem of The

- Turkish Republic”, **International Review of Turkology**, Volume:II, No:4, Summer 2009, s.47-60
- ;“Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kamu Yönetiminin Modernleşmesi: Merkezileşme”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.39, Sayı:4 (Aralık 2006’dan Ayrı Basım), s.45-73
- ;“Türkiye Cumhuriyeti Devleti Armasının Belirlenmesi Çabaları”, **Toplumsal Tarih**, S.82, Ekim 2000, s.4-10
- Çetin, Yusuf ;“Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, S.12, Yıl:2007, s.117-121
- Çoker, Fahri ;“Heyet-i Mahsusa’dan Geçen Bahriyeliler ve Vahdettin’in Yaveri Yüzbaşı Fahri Efendi”, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1994, s.179-185
- ;“Heyet-i Mahsusa’dan Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi”, **Tarih ve Toplum**, Cilt:11, Sayı:61 (Ocak 1989), s.11-15
- Çukurova, Bülent ;“Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul Gizli Grupları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, S.5 (ayrı basım), Mart 1986, s.519-526
- Duman, Selçuk ;“Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Açılması ve Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin Faaliyetleri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:8, S.1, Nisan 2004, s.117-133
- Ekinci, Necdet ;“Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul ve Anadolu’daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi Türk**

- İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.IV, S.14, 1994, s.167-184
- Falih Rıfkı ;“Musahabe-Hemşehrilikden Feragat”, **Dergah**, C.I, S.9, 20 Ağustos 337, s.1
- Görgülü, İsmet ;“Çanakkale Zaferi ve Atatürk”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:4, Sayı:16, 1995, s.491-500
- Güneş, İhsan ;“Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.III, Sayı:8, Temmuz 1987, s.427-442
- ;“Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIX, Sayı:56, Temmuz 2003, s.565-581
- İlgazi, Abdullah ;“İstanbul Hükümeti’nin Propaganda Faaliyetleri ve Yeni Gazete”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XVIII, Sayı:53, Temmuz 2002, s.471-490
- İncedayı, Cevdet Kerim ;“Türk İstiklal Mücahedesesi Konferansları”, Yay. Haz.: Hüsamettin Ünsal, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.21 (Temmuz 1991), s.639-690
- ;“Türk İstiklal Mücahedesesi Konferansları”, Yay. Haz.: Hüsamettin Ünsal, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S.22 (Kasım 1991), s.183-231
- “İstanbul”, **İslam Ansiklopedisi**, C:V/II, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.1135-1214/168
- Keleş, Vedat ;“Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1-2 (2003), s.1-16

- Koçak, Cemil ;“Almanya’nın İlk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny’nin Türkiye Anıları”, **Tarih ve Toplum**, S.40, Nisan 1987, s.249-250
- ;“Bezmi Nusret Kaygusuz’un Hatıraları”, **Tarih ve Toplum**, Sayı:13 (Ocak 1985), s.68-71
- ;“Heyeti Mahsusalar (Bir Soru-Bir Yanıt- ve Öykünün Sonu)”, **Tarih ve Toplum**, Cilt:9, Sayı:52 (Nisan 1988), s.9-13
- Koloğlu, Orhan ;“Osmanlı’nın Son Dönemine İki Kent ve İlişkileri”, **İki Şehrin Hikayesi**, Ed. Seyfi Öngider, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2003, s.9-28
- Koraltürk, Murat ;“Avukatlığın Türkleştirilmesi, 1924’te İstanbul Barosu’nda Gerçekleşen Tasfiye Üzerine Yaşanan Tartışmalar”, **Toplumsal Tarih**, S.212 (Ağustos 2011), s.50-58
- Kürkçüoğlu, Ömer ;“1923 Seçimleri”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3, Mayıs 1989, s.121-145
- Malkoç, Eminalp ;“The Rebulican People’s Party Congress and Mustafa Kemal’s Great Speech From the Perspective of İkdam Newspaper”, **International Review of Turkology**, Volume:I, No:2, Summer 2008, s.41-53
- Mazıcı, Nurşen ;“Af Yasalarında 150’likler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:55, Sayı:1 (Ocak-Mart 2000), s.79-138
- Önder, Mehmet ;“Atatürk ve Müzeler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VI, Sayı:16, Kasım 1989, s.63-73
- ;“Milli Mücadele’nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?”, **Atatürk Araştırma**

- Merkezi Dergisi**, C.VII, Sayı:20, Mart 1991, s.285-302
- Özgiray, Ahmet ;“İngiliz Belgeleri Işında Türk-İran Siyasi İlişkileri (1920-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XI, S.33, Kasım 1995, s.687-698
- Özkaya, Yücel ;“Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.I, Sayı:3, Temmuz 1985, s.871-911
- ;“Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.III, S.11, 1993, s.279-310
- Özüçetin, Yaşar ;“Türkiye Büyük Millet Meclisi, İkinci Dönem Kırşehir Mebusları”, **The Journal Of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, Volume:1/3, Spring 2008, s.328-342
- Pullu, Selim ;“Antik Batı Mitolojisinde İstanbul Boğazı Efsaneleri”, **İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul**, Ed. Feridun M. Emecen, İstanbul, Kitabevi, 2010, s.77-96
- Sakal, Fahri ;“Milli Mücadele’de ve Cumhuriyetin İlk Döneminde Propoganda ve Tanıtım Çalışmaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIX, S.55, Mart 2003, s.83-103
- Selçuk, Mustafa ;“Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul’un Maruz Kaldığı Tehditler”, **İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul**, s.287-316
- Siler, Abdurrahman ;“Darülfünun’un, Kurtuluş Savaşı ve İnkılaplara Bakışı”, **Atatürk Araştırma**

- Merkezi Dergisi**, C.XI, S.31, Mart 1995, s.177-186
- Sonyel, Salahi R. ;“Son Osmanlı Padişahı Vahidettin ve İngilizler (4 fotokopi ile birlikte)”, **Bellekten**, C.XXXIX, S.154, Nisan 1975, s.257-268
- Şimşir, Bilal N. ;“Ankara’nın Başkent Oluşu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.20, Mart 1991, s.189-222
- Tansuğ, Sabiha ;“Ankara Etnografya Müzesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VI, S.18, Temmuz 1990, s.659-663
- Tunaya, Tarık Zafer ;“Türk Devrimine Karşı İdeolojik Bir Muhalefet Girişimi: ‘Tarikat-ı Salahiyye Cemiyeti’ ve Eylemleri”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:38 S.3-4 (Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil’in Anısına Armağan), 1984, s.257-265
- Tunç, Salih ;“İstanbul Basınına Göre Milli Mücadele’ye Bir Destek: Darülfünun Öğrenci Olayları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:1, S.1, 2002, s.323-355
- ;“Mütareke Dönemi Aydınlarından Müderris Ahmet Selahattin Beyin İstiklalci Fikirleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:26, S.50, Şubat 2001, s.113-136
- Tunçay, Mete ;“Heyeti Mahsusalar (1923-1938),Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması”, **Armağan, Kanun-u Esasi’nin 100. Yılı**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978, s.307-329
- ;“Heyeti Mahsusalar (1923-1938), Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil

Yılmaz, Mustafa

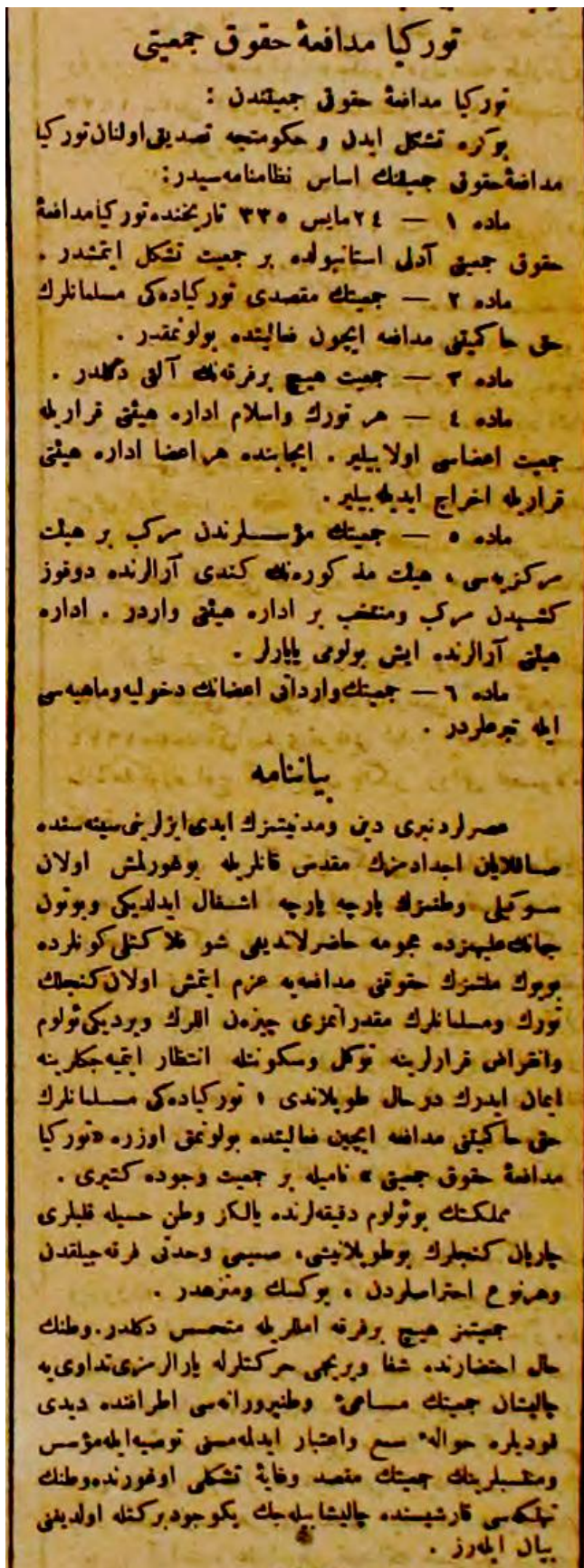
Bürokrasinin Ayıklanması”, Yazar: Cemil Koçak, **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.45-68

;“Heyeti Mahsusalar (1923-1938),Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması”, **Bilineceği Bilmek**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983, s.132-160

;“1923-1938 İngiliz Basını’nın Genel Olarak Değerlendirilmesi ve Basında Çıkan Türkiye Üzerine Yazılar İndeksi”, **Araştırma Merkezi Dergisi**, C.X, S.28, Mart 1994, s.157-207

EKLER

Ek 1: Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Beyannamesi

Ek 2: Çankaya'daki İngiliz Sefarethanesi Binası

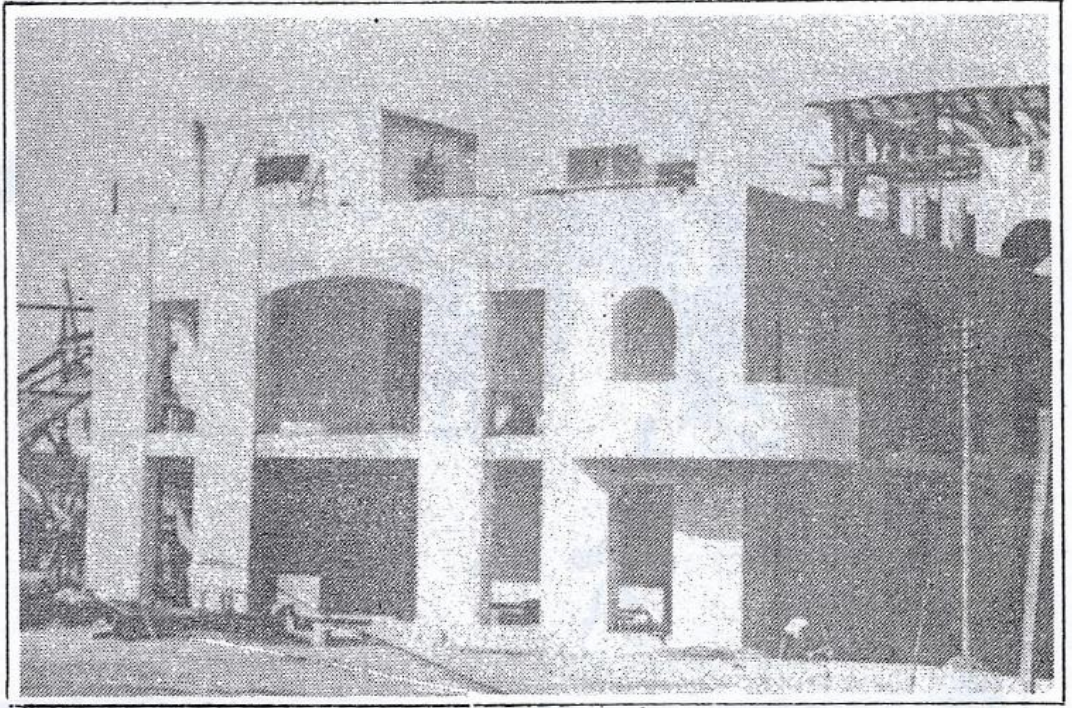
Cumhuriyet, 9 Mayıs 1926, s.1

Ek 3: İnşa Halindeki Sovyetler Birliği Büyükelçilik Binası

Tarih ve Toplum, Sayı:42, s.62

Ek 4: Lehistan Sefarethanesi'nin Temel Atma Töreni

Cumhuriyet, 6 Mayıs 1927, s.1

آنقره ده کی له سفارتخانه سنک وضع اساسه عامه انطباعات

وضع اساس مراسمده عهت یاتار له سفیره سی مادام (فرانسکی) اید سفیر موسیر (فرانسکی)
تعارف خبر لژی میانده بازده سفیر اوزره آنقره ده (چاک قایا) ده لهستان سفارتخانه سنک وضع اساس
مراسمی چوق بارلاق اولمشدر. ایلک نعل ماشلرینک
آراسنه فونولان ضبطامه ده وضع اساس رسنک
تورکیه رئیس جمهوری غازی مصطفی کمال باشا
حضر تار یله لهستان رئیس جمهوری ایدناس موسیتسکی
وتورکیه باش وکیل عصمت باشا حضر تار یله لهستان
باش وکیل مارشال ژوزف بیلوسدسکی وتورکیه
خارجیه وکیل تودنی رشدی تکله لهستان خارجیه
ناظری موسیواوغوست ژالهسکی ولهستانک تورکیه
نزدنده سفیری موسیواوغوست ژالهسکی زمانده اجرا
ایدلیدیکی وینا تک بلاتی مهندس و معمار موسیواوغوست
ایدونیسکی تک احضار ایتدیکی و معمار مهندس موسیوا
قازمیر بونیسکی تک ده انشا آنه مأمور تمین ایدلیدیکی
محرردر . ضبطامه « جناب حق حذر و ایتای نقره
صلح و سلامت اولسون » جمله سینه ختام بولقدده در .
بوماسنک وضع اساس مراسمده عالی در رسیم
یوهاری به درخ ایدیلوروز .

Ek 5: Mustafa Kemal Paşa'nın İmzasını Taşıyan İstanbul
Mebus Namzedleri Listesi

Cumhuriyet, 1 Eylül 1927, s.1

توکیت جہوری ریاستی
مکتبہ ایستنبول

ایستنبول
۱۲۸۰

(استانبول) وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفہ
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفہ

عازم

اسمک	رقم	اسمک	رقم
...	۱	...	۱
...	۲	...	۲
...	۳	...	۳
...	۴	...	۴
...	۵	...	۵
...	۶	...	۶
...	۷	...	۷
...	۸	...	۸
...	۹	...	۹
...	۱۰	...	۱۰
...	۱۱	...	۱۱
...	۱۲	...	۱۲
...	۱۳	...	۱۳
...	۱۴	...	۱۴
...	۱۵	...	۱۵
...	۱۶	...	۱۶

Ek 6: Basında Numune Çiftliği

Cumhuriyet, 6 Mayıs 1926, s.1

**Ek 7: Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Heyetini
Gülümseyerek Karşılışı**

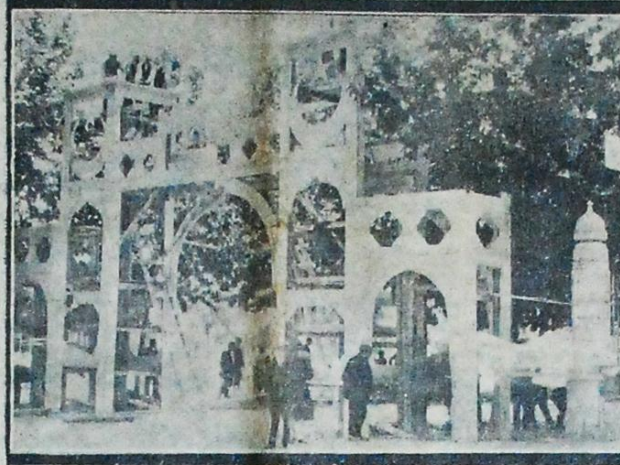
Cumhuriyet, 2 Haziran 1926, s.1

Ek 8: İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'yı Karşılama Hazırlıkları

Cumhuriyet, 29 Haziran 1927, s.1

بویوک غازی یارین اون طقوزده آنقره دن و جمعه اونده ایزمیتدن حرکت ایده جکلردر. خلق، بویوک خلاصکاری قارشیلایمق ایچون، وجدوه هیجان ایچنده، امثالسنز حاضر لقلر یاپیور. استقبال ایچون طوتولان واپورلرک عددی الی بی کچمشدر

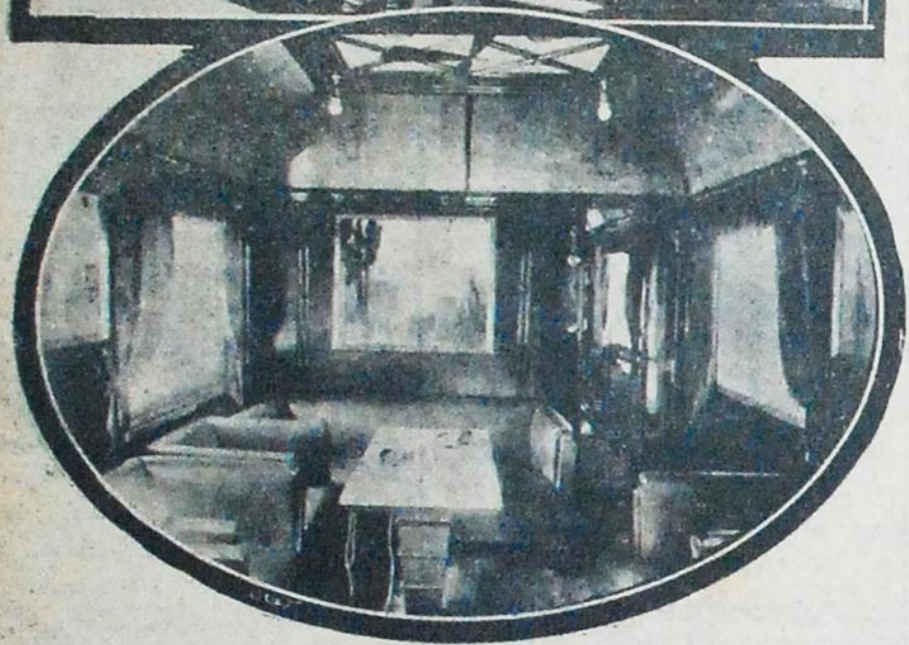
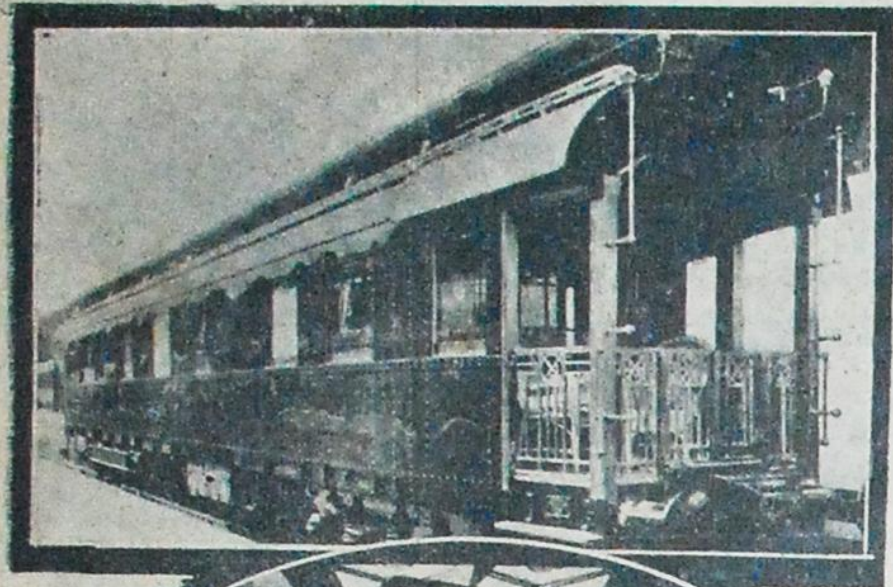

دولت باغیچہ سرای اوکندہ کی حاضر لقلردہ : سرای اوکندہ محافظ قطعی نوبتیدی ، ہادہ لوزندہ یاپیورہ معظم طاق نظر

مجلس رئیسمنز کلدی

کاظم پاشا، هیدر پاشا، دوغریجه دو طه باغچه سران
کیمسه ویاییلده استحضاراتی تفتیسه ایتمشدر

غازی پاشا، ازبک ازبک قدر سیاحت ابره جکری و اغوره و داهلنده بر منظره

شکری نالی پاشا، خارجه مرخصی نصرت
مرکز قوماندانی شاکر، شهرامینی عی الدین، فرقه
مفتشی ابراهیم طلیح، سیواس مبعوث شمس الدین،
[عابعدی ۳ نجی صحیفه ک ۴ نجی ستونده]

بو بوک ملت مجلسی رئیس کاظم پاشا دون
آقره تره نیله شهریزه کلشدر . مجلس
رئیسمنز هیدر پاشا استاسیوننده داخلیه وکیلز
جیل، والی سلیمان سالی بکرله قول اردو قوماندانی

Ek 10: Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Gelişi

Cumhuriyet, 2 Temmuz 1927, s.1

جمهورية

<p>آئونه شرافتلی</p> <p>تورکجه باشکده سنه ۱۷۰۰ آق آیی ۱۹۰۰ اوج آیی ۵۰۰۰ نروس، تالکینده یون سنه ۱۳۰۰ آق آیی ۱۶۰۰ اوج آیی ۹۰۰۰</p>	<p>جمہوریہ</p> <p>باش عہدی: یوش آدی</p> <p>۱۹۲۷ ۲ تموز ۱۳۴۵ ۲ فرس</p>
---	---

دون استانبول سکڑ سنہ دن بری متحسری اولدیغی غازیسنہ قاووشدی وسونج ایچنڈہ برندن اوینادی

باشا، دولہ باغچہ، سرانیندہ استانبول خانی مئثلرینہ خطاب ائدی: «سکڑ سناول، مضطرب، آغویابہ استانبولیندہ قلمی صیڑلبارق پیچیم، شییع ایدہ غیر یوقدی، سکڑ سنہ، صوگرہ قلمی مصترج اولورق، کون ودها کوزلاسن استانبول کلام، بونون استانبول لیلرک روحر هجابه ویرہ، بیاق وحبہ کار آغوشیور قار شہ اولوم،»

موصفا، در ارفول باشنہ مفلک سونجین مقام ایبریر

غازی باشا دولہ باغچہ سرائیک مروتیور

غازی بزرگ استانبول مئثلرینہ خطابینہ

.... آرق یوسای ظل اهلک ذک، ظل اولیان، حقیقت اولان مفلک سرائیندور، وین یورادده مفلک بوقدی، برسا قی اولانق یولوق مئثلرینم

ارافول کرکڑ سنہ اولکلی

غازی باشا اولان باشا

ارافول کرکڑ سنہ اولک غلامنہ بر ایتک انطاع

باشا کوزلاسن ارفول کرکڑ سنہ مفلک

غازی حضرتلری آنقره یه مواصلت بویوردیلر

خاق و مشارالیه حضرتلرینه معظّم براسقبال رسمی
یا معشدر، آنقره سرور ایجنده مالقانه قده در

سسوکیل غازیسی متادیا
آلقیشلاش «باشاغازی»
خوش کلامک خلاصکار!
دیهه باغیرارق سرورلرینی
اظهار ایتمشدر. استاسیون
جوارنده اخذ موقع ایدن
غازی اومساقی غازی
حضرتلرینه رسم سسلاهی
ایفایتمش وایسه مدیری
فریدون تک طرفندن بر
بوکت تقدیم ایتمشدر.
آنقره تک هر طرفی
الکتر شاه دوناندى. طافلر
چوق کوزل منظره عرض
ایتمکده در. کجه این معظّم
فار آلانی اولاجقدر.
غازی الیوم کوشکنده
استراحت ایتمکده در.

آنقره ۱۰ | غنابر
مخصر صمزدن | آنقره
متحصری بولوندیغی غازیسه
قاوشدی. غازی
حضرتلرینک بوکون کلهجکی
ختر آلان بوتون آنقره
خاقی دهها ایرکندن
استاسیونده دولمشدی. بوتون
خاق غازیسی استقبال
ایتمدی. بو قدر جاندن،
صمبسی استقبال اندر
اولمشدر. استاسیون
مدخلنده بوتون وکالتلر
ارکاتی، استاسیوندن
طاش خانه قدر جاده تک
ایکی طرفنده بوتون خاق
اخدمونع ایتمشدی. دیانت
ایشلری رئیسى رفعت،

آنقره ۱۰ [آ.آ.] — رئیس جمهور غازی
مصطفی کمال حضرتلری بوکون ساعت اون برده
خصوصی تره نله شهریمزه عودت بویورمشلردر.
مشارالیه حضرتلری ولایت حدودنده آنقره والیسی
[مابعدی ۲ نجی صحیفه تک ۶ نجی ستوننده]

والی عبدالطاب بکارله آنقره مبعوتلری غازی
حضرتلرینی بولاطلی دن قارشولامشدر، آنقره تک
حرمتلرینی عرض ایلمشلردر. غازی حضرتلری
استاسیونده مستقبلیتی سلاملا دندن سکره یا یا
اوله رق مجلسه کلشلردر. بولده بیریکن خاق

رئيس جمهور حضرتلرينك آنقره يه عودتلرينه عائد انطباعات

غازى حضرتلرى مشير فوزى د عصمت
باشا لار كوردوشورلار كبه

عصمت د جواد باشا لار غازى حضرتلرينك
شريفلىرىنى بىكركبه

مستقبلينده نوزديش رشدى بك ، سورج
بولراسه ، عبدالعظيم باشا

غازى حضرتلرينك عودتلرى سرقه طياره جمعيتك
ياپىردىغى طامه ظفر

غازينىڭ وجيزه لىرى

غازى حضرتلىرى آنقره ده
خلقى سلام لار لىر كىن

Ek 12: Resmi Cerideler

بونه شرايطي
بر سنه لکي ۳۹۰ غرويش
آلتي آيلني ۱۹۵
طيره ايجون سنه لکي پوسته اجرتي
داخل اولديني حالده ۴۶۵ غروشدر
آلتي آيلني ۲۳۵
بهر نسخه سي « ۱۰۰ » پاره در

بازار ايرتسي
۱۸ شعبان ۱۳۴۲
۲۴ مارت ۱۳۴۰
تأسيس تاريخي:
۷ تشرين اول ۱۳۳۶

هفته ده اوج دفعه نشر اولدور

نومرو: ۶۷ توريكه جمهوريتنك رسمي غزته سيدر سته: ۲

توريكه	رسمي غزته سيدر	نومرو: ۶۷
۱۳۵-۳۲۳	انيس افندي بن محمد بيروت	تعمير:
۱۶۹-۳۲۳	مصطفي افندي بن محمد حلب	داخليه وكالت جليله سندن بالعموم ولايايه كوئدريلن تعميم صورتلري:
۱۰۹-۳۲۳	عبدالوهاب افندي بن عبدالرحمن صيدا	۲۵ ايلول ۳۳۹ تاريخلي قانوننامه نك برنجي ماده سي موجبنجه بر
۳۲۶-۳۲۳	ثابت افندي بن محمد طرابلس غرب	دها خدمت دولته استخدام ايدلامك اوزره نسبت عسكري لري قطع اولنان اشخاصك ليسته سيدر:
۲۴۴-۳۲۳	عبدالقادر افندي بن سليم بغداد	صحرا مطرود طوبجي بيكباشي حسن توفيق بن اسعد ۳۰۹ مكرر ۴
۲۷۶-۳۲۳	جمال افندي بن نوري شام	متقاعد طوبجي ملازم اول عادل افندي بن بهالدين ۳۲۸ ب ۶۶
۲۸۴-۳۲۳	سعيد افندي محمد شام	متقاعد صحرا طوبجي ملازم اول رفق افندي بن ذكراشا ۳۲۸ ب ۱۶
۳۳۶-۳۲۳	محمد عارف افندي بن اسماعيل شام	صحرا طوبجي ملازم اول طارق افندي بن ممتاز كوزيه ۳۳۰ - ۱۲۳
۳۱۵-۳۲۳	احمد جمال افندي بن مصطفي بغداد	« ناني محمود خيري افندي بن شكري قوصوه ۳۲۶ - ۱۱
۳۵۱-۳۲۳	يحيي افندي بن محمود جزائر	« غير طوبجي يوزباشي ضيا افندي بن بكر وزه ۳۲۵ - ۱
۴۱۲-۳۲۳	محمد نبي افندي بن عزيز شام	« غير طوبجي متقاعد قائم مقام عثمان هادي بك بن علي آستانه ۳۹۱ - ۱
۴۵۸-۳۲۳	محمد رضا افندي بن سايمان حلب	سواري يوزباشي نوري افندي بن محمد آستانه ۳۲۳ - ۲۸
۲۵-۳۲۴	محمد توفيق افندي بن صالح يافه	« مطرود » محسن افندي بن عزيز فله ۳۱۸ - ۲۸
۵۹-۳۲۴	احمد كمال افندي بن عبيده سايبانيه	« مستقي » طارق افندي بن حسن مودان ۳۲۴
۱۱۸-۳۲۴	محمد رمزي افندي بن فتاح سايبانيه	« ملازم اول عزيز افندي بن مصطفي نشان طاشي ۳۲۵ - ۴۷
۱۴۷-۳۲۴	محمد نوري افندي بن احمد حلب	« متقاعد بيكباشي مصطفي قدير افندي بن محمد آستانه ۳۰۹ - ۲۹
۱۶۵-۳۲۴	عباس علي افندي بن عبدالمجيد بيروت	« يوزباشي خليل شراف الدين افندي بن ابراهيم قاطاش ۳۱۰-۶۴
۱۸۲-۳۲۴	احمد مدحت افندي بن خالد سايبانيه	۲۵ ايلول ۳۹ تاريخلي قانونك ايكنجي ماده سته توفيقاً نسبت عسكري قطع اولنان:
۲۴۲-۳۲۴	احمد شكري افندي بن جيل كركوك	اركان حرب قائم مقام فطمت بك بن عزيز صوفيل ۳۱۹-۱۰
۳۷۵-۳۲۴	محمد خطيب افندي بن محمد عكا	۲۵ ايلول ۳۳۹ تاريخلي قانوننامه نك بشنجي ماده سنجه نسبت عسكري
۱۴۹-۳۲۴	محمد عارف افندي بن سعيد نابلس	په سي قطع اولنان اشخاص:
۵۲-۳۲۶	عبدالرزاق افندي بن محمد حلب	بيكباشي عبدالمجيد افندي بن احمد توفيق بغداد ۳۱۶-۱۹
۲۷۸-۳۲۶	محي الدين افندي بن حاجي عمر حلب	« اسحق افندي بن حاجي امين قفقا ۳۱۱-۲۵۹
۱۸۵-۳۲۱	اسعد افندي بن يحيي شام	« محمد كامل افندي بن مصطفي جب ۳۱۱-۹۱
۱۶۹-۳۲۱	محمد زهدى افندي بن رستم سايبانيه	« علي رضا افندي بن علي حلب ۳۰۶-۸۳
۲۰۱-۳۲۱	بدرالدين « بن حيدر شام	« ملازم ناني كركوك مصطفي افندي بن حاجي علي ۳۱۵-۶۱۵
۲۱۰-۳۲۱	حسن خيري « بن رمضان بغداد	« محمد رؤف افندي بن محمد كركوك ۳۱۵-۶۱۸
۲۱۵-۳۲۱	انيس « ابن كامل بيروت	« خطاب افندي نعمان ويايم ۳۱۵-۳۲۱
۲۲۳-۳۲۱	قدرى « بن محمد شام	« محمد علي افندي بن اسمايل بغداد ۳۱۵-۶۲۳
۲۱۵-۳۲۱	محمود ساي « بن حق بغداد	« عبدالمجيد افندي بن قادر سايبانيه ۳۱۵-۶۰۹
۳۲۷-۳۲۱	صديق « بن احمد بيروت	« محمد نوري افندي بن حسين كركوك ۳۱۵-۶۱۱
۳۴۵-۳۲۱	ناجي « بن حسين بغداد	« شهاب افندي بن احمد بغداد ۳۱۵-۶۲۷
۳۴۹-۳۲۱	محمود « بن محمد »	« مليفور افندي بن رضا كركوك ۳۱۵-۶۲۴
۳۷۴-۳۲۱	عبدالمجيد « بن حسن »	« محمد صالح افندي بن قادر سايبانيه ۳۱۵-۵۶۰
۴۶۱-۳۲۱	ابراهيم ادهم « بن احمد سايبانيه	بياده يوزباشي توفيق افندي بن شنجان سايبانيه ۳۲۳-۴۴۵
۴۷۴-۳۲۱	شكري « بن صالح شام	« حسين جبيل افندي بن سليم فهمي اسبارطه ۳۲۲-۳۲۱
۴۹۸-۳۲۱	عبدالعارف افندي بن محمد طرابلس غرب	« حسين نورالدين افندي بن حاجي عثمان حلب ۳۲۲-۳۲۲
۵۳۷-۳۲۱	نوري افندي بن علي خموس	« توفيق فكرت افندي بن عبدالرحمن موصل ۳۲۲-۳۶۱
۵۴۴-۳۲۱	عبيده عوني بن كيلان سايبانيه	« مصطفي افندي بن حسن شام ۳۲۲-۳۸۵
۱۶-۳۲۲	عمرلتم افندي بن خيري حلب	« شاكرا افندي بن علي سايبانيه ۳۲۳-۱۱۲
۵۱-۳۲۲	محمد سعيد افندي بن اكرم شام	« عبدالمجيد افندي بن رسول سايبانيه ۳۲۲-۳۹۹
۷۲-۳۲۲	علي يادر افندي بن سعيد سايبانيه	
۷۶-۳۲۲	محمد سعيد افندي بن شريف عكا	

تشرین

هفته ده اوج دغه نشر اولنور

بر سنه لکی ۳۹۰ غروش
آلی آبیانی ۱۹۵ »
مشره ایچون سنه لکی پوسته اجرتی
داخل اولدنی حالده ۶۵ غروشدر
آلی آبیانی ۲۳۵ »
بهر نسخه سی « ۱۰۰ » پاردر

قانونلر :

نومروسی : ۴۲۴

بعض محالدره حاکم مجتمع تشکیلاتک
اعاده سنه و بعض محاکمک لغوینه دایر قانون

ماده ۱ - لزوم کوریلن محالدره تشکیلات
حاکم نظامیه قانونه توفیقاً حاکم مجتمع تشکیلاتی
اقامه سنه و موادورده اعتباریه حاکم استیفاقیده
ایجاب اولنورنی لغوه و لغوایدین محکمه لک برینه
قائم اولوق اوزره محلی قاضیسه بدایت حاکم و حاکم
معاونلردن مرکب بر استیفاق محکمه سی تشکیلنه
واشبو تشکیلاتک لدی الافتضا قضا دره دخی
وجوده کتیرلسنه عدلیه و کالی مآذوندر . بو
صورتله تشکیل اولنان محکمه لک رفاقتنده برویا
متعدد حاکم معاون دخی بولوندریلور . اشبو
محکمه لدره وظیفه ریاست عدلیه و کالتجه هیئدن
مناسبه تودیع اولنور . محکمه تک باش کالی دخی
اعضای صفتی حائزدر . شو قدرکه باش کالی
اعضا صفتیه هیئتک نفاضی اکیال ایدیهیلمسی
محکمه تک دیگر حاکم و یا حاکم معاونلردن تشکیلنه امکان
اولدنی زمانه منحصردر . بورالک مستظفری
تحقیقات قرارنامه سی تنظیم ایتمه مش اولدقلری
مسائلده حاکم معاونی صفتیه هیئته داخل اوله بایلر .
اشبو محکمه ل مواد جنائییه ریوت ایدیهیلمسی
انتاده کالکان بش داندن ترک ایدر .

ماده ۲ - اشبو قانون ۱ مارت ۱۳۴۰
تاریخندن اعتباراً معتبردر .
ماده ۳ - اشبو قانونک اجراسنه عدلیه
وکیلی مأموردر .

۲۲ رجب ۱۳۴۲ و ۲۸ شباط ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۲۵

۱۳۴۰ سنه سی مارت آینه مخصوص

موقت بودجه قانونی

ماده ۱ - ۳۴۰ سنه سی مارت آینه ایفا
اولنوجق خدمات دولته قارشولوق اولوق اوزره
دوازلک سنه مرقومه خدمات عمومی سی ایچون
موازنه مالیه انجمنجه تبیت اولنان تخصیصات عمومییه
محبوباً (۱۱،۴۲۹،۴۵۴) لیرا تخصیصات موقته
کشاد ایدلشدر .

۱۳۴۰ سنه سی موازنه عمومی سی
موجبجه دوازلقادر اولنده بیلان تزیلات و معاشانده
اجرا قلنان تفتیحات مارت ابتداسندن نهایتنه
قدر معتبردر .

ماده ۳ - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخی
قانون موقتک آلتنجی ۲۵ شباط ۱۳۳۰ تاریخی
ذیلک بدنجی ماده لری بروجهر تبر توحید و تعدیل
ایدلشدر :

۱ - کرک مؤسسات و شرکترلر ، کرک جمعیتلر
واشخاص فردیه نزدیکه مقطوع معاش و اجرت
و عائداتله استخدام اولنان هر نوع مستخدمینک
صورت عادیه و فوق العاده آلدقلری معاشات
واجورات اکر ارمیه لک مقدار سنوی سی اوزرندن
و تأدییه اولنان نوع آجه تک بورسه اداره سندن
ویا تجارت اوله سندن آله جق پیاسه فیتانته کوره
یوزده اوج نسبتنده تمتع و برکوسی استیفا اولنور .
ب - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخی تمتع
و برکوسی قانون موقتک طوقونجی ماده سنک بشنجی
قرقرمی بروجهر تبر تعدیل اولنلشدر :

۳۰۲ تاریخی املاک نظامنامه سی جاری اولان
محالدره واردات غیرصافییه ، کدلاک ۱۴ حزیران
۱۳۲۶ تاریخی مسققات قانونک اون ایکنجی
ماده سنک مطوفی اولان تخریر عمومی نظامنامه سنک
الی آلتنجی ماده سنه توفیقاً مأمورین مالییه طرفندن
احوال عادییه به کوره تخمین اولنور .

ج - مذکور قانونک اون سکرنجی ماده سنک
اون درت نومرو لوققرقرمی بروجهر تبر تعدیل اولنلشدر :
ستی اون ایکیدن دون و آلتش بشدن افزون
ویا ایکی کوزدن وال و آیاغنگ برندن و یا ایکیسندن
محروم و مغلوج اولان عمله و مستخدمین و سیار
صاحبیلر ،

د - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخی قانونک
بدنجی ماده سی بروجهر زیر تعدیل اولنلشدر :

برخانی کاملاً استیجار و مؤخر آیری آیری
ایجار ایتمکی صنعت انخاذا ایدنلر تحت اشغالده
بولندیردقلری مسققاتک ایراد غیر صافیسنک بوزده
بشی نسبتنده و برکویه تابعدر .

ه - صنایع پتیه دن معادن مؤسسات صناعیه
ایله دکرمن و فابریقلر هر زرده بولنورسه بولنسون
تمتع و برکوسنه تابعدر . ۲۱ ایلول ۱۳۳۶ تاریخی
قانونک بشنجی ماده سنه توفیقاً محقق ایدیریلوب
هنوز تحصیل ایدیلهمه بن تمتع و برکولردن ۱۳۳۷ ،
۱۳۳۸ ، ۱۳۳۹ ، سنه لرینه عائد اولانلر استیفا
ایدیله چکدر .

و - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخی تمتع

قانون موقتک اشبو قانون ایله معدل شکلده دایره سنده
تحقیق ایدیریله جک تمتع و برکوسی و کسورات منضمه
قانون مذکورده مربوط (ب) جدولک ایکنجی
قسمنده محرر مکلفیندن دخی سائر مکلفین مثالو
بش و ۲۵ شباط ۱۳۳۰ تاریخی تمتع قانون
موقتی ذیلک بشنجی ماده سنده محرر مقطوع
و برکویه تابع مکلفلردن درت مثله ابلاغاً تحصیل
اولنور . آلتنجی اشبو قانونک برنجی ماده سیله توحید
و تعدیل اولنان آلتنجی و ذیلک بدنجی ماده لرینده
مصرح مکلفین و برکولرله ذیل مذکورک ۲۶۱ ،
۲۳ ، ۲۴ نجی ماده لرینه توفیقاً محقق ایدیهیلمک و برکو
و کسر منضمقلری ضمه تابع اولنلشدر .
اصیلری اوزرندن استیفا اولنور .

ز - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخی تمتع
قانون موقتک آلتنجی و بدنجی ماده لرله طوقونجی
ماده سنک بشنجی قرقرمی ۱۸ نجی ماده سنک اون
درت نومرو لوققرقرمی و ۲۵ شباط ۱۳۳۰
تاریخی ذیلک بدنجی ماده سی ملغادر .

ح - اشبو ماده قانونیه تک (ه) قرقره سنک
حکمی بالکدن ۳۴۰ سنه سنه و فقرات سائرهمی
۱۳۴۰ سنه سندن اعتباراً طرح اولنوجق و برکولر
شاملدر .

ماده ۴ - ۱۳۴۰ سنه سی بودجه سنده
موازنه عمومییه داخل بولنان مزواین معاشاتی
سابقی مثالو هرکالت مأمورین مزولنه سنه اووکالت
بودجه سنده موجود فصل مخصوصدن ؛ شهراماتی ،
اعیان ، خزینته خاصه ، شورای دولت کچی تشکیلات
دولته غیر داخل دوازلر و مؤسسات مزول مأمور
لرینه دیون عمومییه تخصیصات ذاتیه قسمی بودجه سنده کی
مزواین معاشاتی فصلندن معاش و بریلور .

ماده ۵ - قوانین و نظامات و اصول موضو
عه سنه توفیقاً جیبات ایدیلکده اولان رسوم
و تکالیفک مارت ۱۳۴۰ آبی ظرفنده دخی
استیفا سنه دوام اولنلشدر .

ماده ۶ - برنجی ماده موجبجه استحصال
اولنوجق تخصیصات موقته تک ۱۳۴۰ سنه سی
بودجه سی ایچون موازنه مالییه انجمنجه تعیین
و تبیت اولنان فصول و مواد کوره توزیعنه هیئت
وکیله مآذوندر .

ماده ۷ - بالعموم تکالیف و رسومک قوانین
و نظامات مقررهمی موجبجه تحققتنه و دیون خزینته تک
تبوتنه اساس اولان مقادیر و نسبتلر تبدیل ایتمک

٢٥ یلول ٣٣٩ نارنجی قاریك رنجی ماده سنه توفیاً نسبت
 عسکریه ی قطع اولدن
 تفنکیبی اوسته سی تیور علی افندی کریم قوصوه ٧٧-٣٢٧
 احتیاط ملازم نانی اسماعیل حق افندی محمد توفیق درسمادت ١٣٢٨٣
 متقاعد قائم مقام فتاح بك محمد درعلیه ١٠٧-٣٠٩
 « سواری یوزباشی اسماعیل عرفان افندی احمد حلمی ٢٦-٣١٦
 «ارکان حرب قائم مقام کمال بك اوخری ١٧-٣١٧
 پیاده ضابط وکیل توفیق افندی حسین حسنی کورپلی ٢-٣٣٧
 « ملازم نانی محمد افندی ابراهیم ادم درسمادت ١٧٧-٣٣٧
 « پیاده قائم مقام ذکی بك
 پیاده ملازم اول المالیلی احمد جمال افندی احمد ١٦٤-٣٢٨
 متقاعد آغیر طوبجی میر آلائی طیفور بك بکر سیواس ١-٩٧
 طابور امامی محمد فائق افندی بکر کوشخانه ١٢-٣٠٧
 استحکام ملازم اول علی رضا افندی مصطفی البستان ١٦-٣٢٨
 احتیاط ملازم نانی حسین عوفی افندی عادل درسمادت ١٩٢-٠١
 یالکنز اون اوج شخصدر .

٥ یلول ٣٣٩ نارنجی قانساهه ایکنجی ماده سنه توفیاً
 نسبت عسکریه لری قطع اولدان
 بیطر یوزباشی حیدر افندی ابراهیم حق قاسم باشا ١٨-٢٢٥
 « ملازم اول محمد سلیم افندی سید احمد اسکندر ٩-٣٣٧
 طابور حساب مأموری محمد ناجی افندی احمد سزائی عکا ٣٣-٣٢٠
 پیاده ملازم نانی احمد جلیل افندی خالد لایقه ٣٣٤-٣٣٣
 « کمال الدین افندی ابراهیم ادم اسپارته ٤١٩-٣٣٣
 مشاور عدلی محمد بسیم افندی علی لایقه
 پیاده ملازم اول همان جاهد افندی حاجی مصطفی سلانیک ٢٥٣-٣٢٧
 « خالد افندی ابراهیم درسمادت ٢٥٥-٣٣١
 « خالد افندی احمد جدی ارزنجان ٣٣٣-٣٢٨
 « عمروهی افندی نجیب چنگل کوی ١٦٠-٣٢٨
 « عارف افندی احمد ایوب ٢١٤-٣٣١
 لوازم « سلیمان افندی محمد امین نعتیمز ١٢٩-٣٢٥
 « نامق کمال افندی محمد امین احمدیه ٢٤١-٣٢٨
 یالکنز اون اوج شخصدر .

٢٥ یلول سنه ٣٣٩ نارنجی قانساهه نیک بشنجی ماده سنه ووجینجه
 نسبت عسکریه لری قطع اولدان
 آلائی امامی محمد توری افندی حاجی یوسف یوزغاد ١-٩٧
 طابور امامی حق افندی عباس بغداد ٤٧-٣٢٦
 طوبجی ملازم اول واهان افندی قره بت ازمیت ٨-٣٣٠
 « مهتدی رفیق افندی توری بقیه جک ٤٣-٣٣٠
 « شفیق افندی جدی طرابلس شام ١١١-٣٣٠
 « ملازم نانی باروزر افندی آرتین طریزون ١١٨-٣٣٠
 « احمد افندی ابوالخیر شام ١٣-٣٣٤
 « یوزباشی محمد علی افندی عزیز سلیمانیه ١٩-٣١٩
 « محی الدین افندی فتاح سلیمانیه ٣٥-٣١٩
 « محمد امین افندی صالح حلب ٢٩-٣٢٠
 « محی الدین افندی نیازی شام ٤٠-٣٢٠
 « محمود نسیم افندی عبدالغنی بغداد ٣٤-٣٢٣
 « عبدالوهاب افندی عبدالرزاق بغداد ٢٩-٣٢١
 « طه افندی محمد طرابلس شام ٢٢-٣٢٥
 « عبدالرحمن افندی عبداللطیف بغداد ٢٦-٣٢٤
 « محمد ولی افندی مصطفی موصل ١١-٣٢٢
 « اسماعیل حق افندی رفعت بغداد ٣٢-٣٢٢
 « محمد امین افندی احمد موصل ٩-٢٢٥

طوبجی یوزباشی فتیح افندی محمد علی بغداد ٣٢-٣٢٦
 « « خلیل افندی ابراهیم بغداد ٣٥-٣٢٦
 « « مهدی افندی صالح بغداد ١٥-٣٢٤
 « « جبیل افندی محمد موصل ٤٥-٣٢٧
 « « عزت افندی توفیق بغداد ١٦-٣٢٦
 « ملازم اول محمد راسم افندی رشید شام ١٣-٣٢٨
 « « عبدالوهاب افندی محمد ناجی حلب ٦٥-٣٣٠
 « « رشید افندی علی شام ٢٦-٣٢٨
 « « محمد ذکی افندی امین کرکوک ٢٣-٣٢٦
 « « صبری افندی سلیم شام ١-٣٢٨
 « « جلال الدین افندی رستم لامع بغداد ٩-٣٢٨
 « « محمد رشید افندی احمد شام ٢٢-٣٢٨
 « « محمد جبیل افندی حمید بغداد ٢٤-٣٢٨
 « « سعید افندی حاجی محمد حلب ٢٢٧-٢٠
 « « محمد خالد افندی سعید شام ٤٢-٣٢٨
 « « محمد مرزی افندی سید عیسی بغداد ٥٦-٣٢٨
 « « سرکبسی افندی اوسب ازمیر ٢-٣٣٠
 « « محمد ذکی افندی ولی حلب ٤-٣٣٠
 « « محمود صبری افندی علی رضا شام ٢٠-٣٣٠
 « « شفیق افندی اسماعیل حق حلب ٢٧-٣٣٠
 « « داود افندی سایان موصل ٧٧-٣٣٠
 « « یوسف افندی عبدالرزاق تبریز ١٣-٣٣٠
 « « محمد ساسی افندی رؤف بغداد ١٢٧-٣٣٠
 « « محمود افندی حسین موصل ١٠-٣٣٠
 « « کاظم افندی رضا طهران ٧٥-٣٣٠
 « « داود افندی حاجی سلیمان بغداد ٥٨-٣٣٠
 « « احمد فهمی افندی علی طورسون حلب ١٢٩-٣٣٠
 « « ویاهلم افندی درسمادت ٣٣-٣٣٠
 « « حسن قوزلی افندی توری بغداد ١١-٣٢٥
 « « استاوری افندی داربجه ٣١-٣٢٨
 « ملازم نانی صدق افندی مصطفی کورپلی ٣٦-٣٣٠
 « « عبدالرزاق افندی معروف سلیمانیه ٦٤-٣٣٢
 « « محمد افندی عاشر طرابلس غرب ٢٢-٣٣٢
 « « فؤاد افندی طه بغداد ٢٨-٣٣٠
 « « احمد ناصر افندی ناصر صنعاء ٩-٣٣٠
 « « صبیح افندی محمد حما ١٢٤-٣٣٠
 « « عبدالقادر افندی سعید سلیمانیه ٩٠-٣٣٠
 « « ابراهیم افندی سید جمعی سلیمانیه ٩٢-٣٣٢
 « « اسماعیل حق افندی حاجی عمر درسمادت ١٠٠-٣٣٠
 « « محمد امین افندی محمد سلیمانیه ٦٦-٣٣٠
 « « سعید افندی عباس محمد بغداد ٢٦-٣٣٠
 « « عبداللطیف افندی صدق بغداد ٥٢-٣٣٠
 « « مانوق افندی آصادور آسنه ٨٦-٣٣١
 « « حسن فهمی افندی علی کرکوک ٤٣-٣٣٠
 « « حلمی افندی سید محمود بغداد ١٦-٣٣٠
 « « عباس حلمی افندی بغداد ١٣٠-٣٣٠
 « ملازم نانی محمود ندیم افندی محمد موصل ١١٤-٣٣٠
 « « محمد منیر افندی عمر شام ٨٥-٣٣٠
 « « عبدالحمید افندی یوسف عکا ٧٨-٣٣٠
 « ضابط وکیل کیرفور افندی بغرس وان ١٣٥-٣٣٠
 « استحکام « محمد خیری افندی احمد بیروت ٩-٣١٢
 « « عزت افندی اسعد شام ١١٥-٣١١
 « یوزباشی اسماعیل حق افندی محمود صوفی حلب ٥-٣١٨
 « « محمد افندی صالح حلب ١٣-٣٢١

۷۴-۳۱۴	ابراهیم افندی محمود نصیبین	طابور حساب مأموری	۲-۳۱۳	خالد افندی عبدالجید حص	استحکام یوزباشی
۳-۳۱۷	ابراهیم صبری افندی ابراهیم حلب	»	۶-۳۲۴	محمد افندی عارف اویجی شام	»
۵۸-۳۱۶	احمد افندی طاهر بغداد	»	۲۵-۳۳۰	احمد جدی افندی شام	»
۴۶-۳۱۵	احمد هونی افندی محمد بغداد	»	۱۰-۶۳۳۰	مخدومی افندی اشقودره	»
۳-۳۱۲	بهجت افندی امین صلاحیه	»	۵۲-۳۳۱	حمدی افندی سلیم شام	»
۶۹-۳۱۱	حاجی یونس افندی خلیل لازقیه	»	۱۰۱-۳۲۳	صالح افندی خلیل اونیانی	»
۵۸-۳۱۳	حسن هاشم افندی صالح شام	»	۲۸-۳۲۸	عبدالرحمن افندی عبدالوهاب	»
۲۰-۳۱۴	حاجی حسن افندی حسن شام	»	۴۶-۳۳۰	جعفر افندی شاکر مناستر	»
۶۱-۳۱۶	حسن افندی محمد یافه	»	۱۲-۳۲۸	حسن فوزی افندی عبدالله شام	»
۱۲-۳۱۲	حسین حسنی افندی محمد حلب	»	۱۸-۳۲۸	ابراهیم عدلی افندی عبدالرحمن نابلس	»
۱۳-۳۲۰	حسین افندی علی بغداد	»	۳۰-۳۲۸	محمود افندی محمد طرابلس غرب	»
۶-۳۱۴	رشید افندی محمد-مید شام	»	۶-۳۲۸	محمد نجیب افندی لطف الله عکا	»
۹۳-۳۱۴	زبور افندی عبدالله حلب	»	۹۸-۳۳۰	رشید افندی حاجی علی بغداد	»
۶۱-۳۱۵	سلیمان افندی مصطفی بغداد	»	۳۳۰	محمد عطا افندی یوسف ضیا شام	»
۳۵-۳۱۲	صالح افندی عبدالقادر سلیمانیه	»	۲۵-۳۲۷	رفیق » عارف شام	»
۳۱-۳۱۷	عاشق افندی حاجی موسی دیر	»	۲۹-۳۲۷	یوسف » نجم الدین بغداد	»
۳۰-۳۱۳	عبدالرزاق افندی حسن بغداد	»	۶۸-۳۳۰	محمد راجی » موسی حلب	»
۹۵-۳۱۴	عبدالفتاح افندی احمد کرکوک	»	۷۶-۳۳۰	اسماعیل حق افندی ابراهیم بغداد	»
۹۸-۳۱۴	عبدالوهاب افندی حسن بغداد	»	۸۰-۳۳۰	عبدالمنیر افندی عبدالقادر سلیمانیه	»
۱۷-۳۱۶	عبدالقادر افندی عبداللطیف بغداد	»	۲۰-۳۳۰	ابراهیم افندی عبدالوهاب بغداد	»
۳۴-۳۲۴	عبدالرحمن افندی عبدالرزاق شام	»	۵۵-۳۳۰	عزت افندی اسماعیل کرکوک	»
۹۶-۳۱۴	علی رضا افندی عبدالقادر بغداد	»	۱۸-۳۲۶	بهجت افندی محمد صالح صلاحیه	»
۷۶-۳۱۱	عبداد افندی صالح بغداد	»	۳۵-۳۳۰	عبدالحمید افندی رشید بغداد	»
۱۲-۳۱۳	محمد سعید افندی عمر شام	»	۴-۳۳۱	سلیم سری افندی شعی طاشلیجه	»
۶۳-۳۱۱	محمد عارف افندی شیخ داود اورفه	»	۲۳-۳۳۰	جلیل افندی سلیم بیروت	»
۱۹-۳۱۳	محمد امین افندی احمد بغداد	»	۱۳-۳۳۲	فائق افندی شاکر اشقودره	»
۴-۳۱۴	محمد رفیق افندی احمد سلیمانیه	»	۹-۳۳۲	عبدالرزاق افندی احمد شام	»
۸-۳۱۴	محمد افندی حاجی محمود اورفه	»	۱۳-۳۳۲	عبدالله افندی نجیب حلب	»
۸-۳۱۵	محمد توفیق افندی رشید بغداد	»	۵۳-۳۳۰	نظمی افندی امین شام	»
۲۲-۳۱۵	محمد سعید افندی جرجیس موصل	»	۸۲-۳۳۰	ناجی افندی عبدالرحمن بغداد	»
۲۹-۳۱۵	محمد امین » سلیمان بغداد	»	۱۸-۳۳۱	یحیی افندی ذکریا شام	»
۵۰-۳۲۰	محمد افندی احمد کرکوک	»	۵۱-۳۳۱	عارف افندی احسان شام	»
۱۸-۳۲۴	محمد ذکی افندی شیخ سعاد یافه	»	۱۲-۳۳۱	منیر افندی محمد شام	»
۷-۳۲۵	محمد بهجت افندی محمود شام	»	۲۶-۳۳۱	محمد ذکی افندی عبدالله شام	»
۱۶-۳۱۵	محمود افندی حق حله	»	۶۹-۳۳۰	جلیل صدق افندی بغداد	»
۱-۳۱۹	محمود افندی محمد کرکوک	»	۹۶-۳۳۰	احمد بهجت افندی سلیمان بغداد	»
۳۰-۳۲۲	هادی افندی مصطفی کرکوک	»	۴۰-۳۳۱	غابریل افندی تورکیه آرزو بیجان	»
۶-۳۳۰	آکاه افندی احمد قیصری	»	۴۷-۳۳۱	یاسین خلوصی افندی محمد علی شام	»
۹۳-۳۱۶	صالح افندی حسن یعقوبه	»	۶۲-۳۳۱	محمد سید افندی محمد رؤف بغداد	»
۳۳-۳۲۴	حسن بصری افندی مصطفی یانیه	»	۶-۳۳۲	همان افندی احمد مصر	»
۲۸-۳۱۹	احمد شوکت افندی محمود موصل	»	۹۱-۳۳۰	عبدالحکیم افندی عبدالکریم کرکوک	»
۲۶-۳۲۲	ابراهیم افندی محمود کرکوک	»	۲۲-۳۳۱	خالد افندی محمد شام	»
۴۳-۳۲۲	سید شاکر افندی محمد کرکوک	»	۶۳-۳۳۱	حسن افندی خلیل شام	»
۳۱-۳۲۲	عبدالجبار افندی حبیب بغداد	»	۹۴-۳۱۶	عارف افندی مصطفی بغداد	»
۵-۳۳۰	محمد رفعت افندی نوری شام	»	۱۶-۳۱۲	عبدالوهاب افندی ولی کرکوک	»
۲۹-۳۲۵	محمد افندی عبدالحمید شام	»	۳۰-۳۱۵	عبدالستار افندی عبدالوهاب بغداد	»
۳۴-۳۲۷	حافظ عمر لطفی افندی ادهم اشقودره	»	۱۶-۳۱۴	لطفی افندی عبد شام	»
۳۵-۳۰۸	مصطفی افندی احمد طرابلس شام	»	۶-۳۱۵	محسن افندی هلو ش بغداد	»
۳۰-۳۲۵	شهاب الدین افندی احمد	»	۳۴-۳۱۴	محمود ناجی افندی عبدالقادر طاریه	»
۱۹-۳۲۱	احمد افندی حاجی محمد حلب	»	۱۹-۳۱۵	محمد کمال افندی عبد القادر شام	»
۱۸-۳۲۰	محمد ضیا افندی محمد نوری حلب	»	۱۷-۳۱۲	محمد توفیق افندی ابراهیم طرابلس شام	»
۳-۳۱۵	عبدالرزاق افندی محمد موصل	»	۲۲-۳۱۹	محمد طاهر افندی احمد شام	»
۱-۳۰۲	محمد امین افندی محمود موصل	»	۳۱-۳۱۴	محمد امین افندی محمد بغداد	»

دستی جریده

هفته‌ده اوچ دفعه نشر اولنور

آبونه شرایطی

بر سنه لکی ۳۹۰ غروش
آتی آیلنی ۱۹۵ »
طشره ایچون سنه لکی پوسته اجرئ
داخل اولدنی حالده ۴۶۵ غروشدر
آتی آیلنی ۲۳۵ »
بهر نسخه سی « ۱۰۰ » یازدهدر

سنه : ۲

تورکیه جمهوریتینک رسمی غزته سیدر

نومرو : ۷۰

قانونم :

نومروسی : ۴۸۴

دولت اورمانلردن کویلدیرک انتفاع
حق قانونی صورتیدر :

برنجی ماده — قوتاً قوری وبالطه لئی اولمایان
کوی و کوی مایینده قصبه اهالیسی ، مکتب
و مسجد و کوی و سکنارله آبار ، آغیل ،
آخوز و صانلق منلو محتاج اولدقاری مبانلی
مجدداً انشا و تعمیر ائک و آراه و ادوات زراعیه
اعمال ایله مک و احتیاجات یتیه لری مرتبه سنده
و منسوب اولدقاری بازارلری ایله قصبه لره کندی
واسطه لرله نقل و فروخت ائک اوزره اودون
و کور یاغی ایچون دولت اورمانلرینک تحمل
قنبسی اولان قطماندن رخصت رسمیه مستنداً
جاناً اشجار کسه بیه جکدر . آلات و ادوات
زراعیه اعمال و فروختیه مشغول کوی صنعتکاری
دخی صنعتلرینه منتفی اشجاری کذا رخصت
رسمیه مستنداً جاناً کسه بیه جکدر .

آنجق قدیمدن بری کوی مخصوص قوری
و بالطنق بولندنی حالده کوی اهالیسنک احتیاجانه
کافی کراسته اودون و کورک بوبالطنق و قوریدن
استحصالی قابل اولمادیقی قدیمده بوی کوی
اهالیسی دخی بوقاریکی مساعدندن مستفید اولورلر .
ایکینجی ماده — کویلدیر هرسته کندیلرینه
لازم اولان کراسته و محروقات مقدارنی منسوب
اولدقاری کویک مختارنه اوسته تک مارتی نهایته
قدریلدیرمه جک و مختارلر معرفتیه بویاده علی الاسای
تنظیم اوله جق دفتر اورمان مأمورلی طرفندن
باتدقیق طلب اولان کراسته و اودون و کور
مقدارینک اهالیکنک احتیاجات حقیقه لرندن فضله
اولمادیقی محقق ایتدیکی قدریده اصول و قواعد
موضوعه قنبه و اورمانلرک محافظه سی حقتده کی
قیود و شروطله توقیفاً نهایت مایس غایبه سنه قدر
بر مقطع تمین و قطع اوله جق کراسته ک اشجاره
تغایض ایلدلکدن سوکره و اودون کسلیله جک
و کور یاغیله جق محار اراه اولدقدن سوکره
قطعیات یاغیلر شوقدر که احتیاجاتک قدری خصوصنده
اورمان اداره سی ایله اهالی آراسنده اختلاف
ظهورنده محلی مجلس اداره لرجه حل اولنور .
کویلدیرک منسوب اولدقاری بازار لرینه و قصبه لره
کندی آراه و حیوانلرله نقل و احتیاجات محلیه
ایچون فروخت ایده جکاری اودون و کورک

کوستربان مقطعدن اعمال ایلدیکی مین و برسنه
حکمی جازی اولنق اوزره اختیار مجلسندن آلا جقاری
علو خبری ابراز ایتلی مجبوریدر .

اوچینجی ماده — اورمانلر داخل و جوارنده کی
کویلدیر اهالیسندن تجارت ایچین کراسته اعمال
ایده جک هر برینه مزایده سن و تعرفه بدلیله
اک قین دولت اورمانلرینک فنا تحملی اولانلردن
ایشله بیه بیه جکی مقدارده ومدتی برسنه بیه
مخصوص اولنق اوزره رخصتنامه اعطا اولنور .
آنجق مزایده دن ماعدا خصوصاً صاده تجارتلرک تابع اولدقاری
احکام و شرائط قنبه بیه تابع اولورلر . اشبو کراسته لرک
هر بره اخراجی سرست اولوب بدلاری مقسطاً
استیفای اولنور . کراسته جیکله مشغول اولان
کویلدیر جوار اورمانلرک مزایده ایله تجارت صائلدیننده
کویلدیرک احتیاجی مقدارنی تقریبی ایلدک مشروطدر
درنجی ماده — قدیمدن قوری وبالطه
لقاری بولان کویلدیرک بوقوری و بالطنق لرندن
اجرا ایده جکاری قطعیات حقتده دخی ماده ساقه
حکمه توفیقاً ممانه اجرا رخصت اعطا قیلنیر .

بشینجی ماده — مواد سابقه احکامک امر
تطبیقده تراخی کوسترن مأمورین و محافظلرک
ایک دفعه سنده برهفته لقی ، ایکینجی دفعه سنده
اونیش کونک ماشلری قطع اوچینجی دفعه سنده
مأموریدن عزل اولونور .
آلتینجی ماده — خدای نابت زیتون ایله
صیقله ، اخلاطه الماء خروب و بالاموط اغاچلردن
احتطاب و کور اعمالی و کراسته بیه صالح اشجارک
محروقات ایچون قطعی و محروقاته لوریشلی آغاچلرک
کولرندن سوکولسی ممنوعدر .
بدینجی ماده — شمندوفرلده و شمندوفر
کندرکاهی ایله ساحلردن بولان قاریقه لرده اودون
احراق ممنوعدر .

سکزینجی ماده — کرک کراسته و کرک
محروقات ایچون اراه اولان اشجار و مقطعلردن
غیری محلردن قطعیات اجرا ایدلنره اورمان
نظامنامه سنک اوتوز آلتینجی و اوتوز طقوزینجی
ماده لری احکامی تطبیق اولونور .

طقوزینجی ماده — ۱۲۸۶ تاریخی اورمان
نظامنامه سنک بشینجی ماده سبیله قری اهالیسنه
بالطنق تفریق و اعطاسنه دائر اولان ۱۱ تشرین اول
۱۳۳۶ تاریخی قانون احکامی ملغادر .

اونجی ماده — اشبو قانون تاریخ ندرندن
اعتباراً سرعی الاجرادر .
اون برنجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه
زراعت ومالیه وکیللری مأموردر .
۱۱ رمضان ۱۳۴۲ و ۱۵ نیسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۸۵
محاکم لفظ میه و دوا ورده آلماسی لازم کن خرجلره
عائد تعرفه تک اوتوز سکرنجی ماده سنه
مذیل قانون صورتی

برنجی ماده — محاکم نظامیه و دوا ورده
آلماسی لازم کن خرجلره عائد تعرفه تک اوتوز
سکرنجی ماده سنه بوجه آتی فقره علاوه ایلدنلر :
« حکمه تیزده آنه جق خرج و رسوم
سائر اعلامک ارسال اولنه جی محل حکمه سنده
طلب واخذ ایله ممانه لک اکللی جائزدر . »
ایکینجی ماده — اشبو قانون تاریخ ندرندن
اعتباراً سرعی الاجرادر .
اوچینجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه
عدلیه و کیلی مأموردر .
۱۱ رمضان ۱۳۴۲ و ۱۵ نیسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۸۶
امور بلدییه متعلق احکام جزاییه حقتده
قانون صورتی

برنجی ماده — ۲۴ تشرین اول ۱۲۹۸
تاریخی اینیه قانونک ممنوعیتی متضمن احکامی خلافته
وقوع بولان انشآت و تعمیرات ایله عمومه مخصوص
محللرده و یاغین برلنده بلارخصت یا بیلان ابارقار
و هر نوع انشآت بلدییه درحال هدم اولونور
هدمیاندن حصوله کن انقاض صابله قری مصارف
هدمییه استیفای اولونور . هدم مصرف کافی کلدیکی
تقدیرده اوست طرفی رسوم بلدییه کی تحصیل
اولونور .

ایکینجی ماده — عمومی آنا لغملرله صو
بولارنی حسب الضروره آجدرانلر بلدییه تمین
ایدیلن مدت طرفنده حال سابقته ارجاعه مجبوردر .
مدت مذکورده طرفنده یا بیلمدنی تقدیرده بلدییه
بالکشف یا بدیریلیر . بلدییه صرف اولونان پاره
آلدقدن باشقه مصارف واقمه تک یوزده اوننده
آیریمجه واستیفای اولنور .
اوچینجی ماده — عمومی آنا لغملرله صو
بولارنی قصداً تخرب ایدلنلر مصارف تعمیریه
تحصیل بویک برمتلی ده جزاء باشه چه استیفای
اولونور .

درنجی ماده — بلدییه صحت و سلامت
عمومیه ایچون محذوری کوربان خصوصی مجرا
وانم ، قویو و چوقورلرک نهایت برهفته طرفنده

کمال افندی احمد اشقب ۳۳۵-۲۷، صنف ۳
کاتب نوری افندی ۳۱۴-۳۲، متقاعد سواری
میرآلای فرهاد بك عثمان خسكوى ۹۷-۷
سواری ملازم ثانی ذن افندی بدرالدین قره کیل
۳۳۵-۴۴، طاوور حساب مأموری اسکندر افندی
محمد هورنحصار ۳۱۸-۲۵، ارکان حرب بیکباشی
حقی محض بك ۳۲۱-۲۱، پیاده ملازم ثانی
علی ناجی افندی عبدالکریم سلانیک ۴۳-۵۰۱،
مطرود سواری ملازم اول عزت افندی فیضی
بك سکود ۳۲۸-۲، صنف ۲، تفنگچی اوسته سی
یعقوب اوسته ابراهیم ایزیت ۳۲۸-۹۳، پیاده
بیکباشی حسین حسن افندی قسطنطونی ۴۱۷-۲۶،
پیاده بیکباشی احمد مصطفی افندی شریف طر نو ۳۱۲-
۳۳، متقاعد میرآلای ابراهیم ادهم بك ۳۱۲-۳۲۳،

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه نك رنجی
ماده سنه توفیقاً نسبت عسکر به لری قطع اولنانلر

پیاده یوزباشی طوبخانه لی نهاد افندی ابراهیم
شوکت ۳۲۱-۴۶۳، پیاده یوزباشی محمد فائق افندی
عبدالرزاق ارضروم ۳۱۸-۶۳، پیاده یوزباشی حسن
افندی محمد سیواس ۳۲۲-۴۶۶، پیاده یوزباشی
ناجی افندی عثمان ادره ۳۲۱-۱۲۳، پیاده ملازم
ثانی عثمان افندی عثمان قیصری ۳۲۳-۵۸۲،
متقاعد پیاده ملازم ثانی مصطفی افندی علی رضا
عسیر ۳۲۶-۴۶۲، متقاعد سواری ملازم اول
اسماعیل افندی اسماعیل بکی باغچه ۳۲۱-۲۵،
صنف ۲، نعلبند اوسته سی عبدالعزیز اوسته خلیل
مترجم ۳۲۵-۲۷، پیاده ملازم اول شوکت
افندی طاهر اشقودره ۳۲۸-۲۰۶، صنف ۳
تفنگچی اوسته سی محمد رشیدی افندی حسن
قوصوه ۳۱۲-۵۱، پیاده یوزباشی توفیق افندی
علی باندومه ۳۱۹-۱۳۲، استحکام ملازم ثانی
اسماعیل لطفی افندی ذکی پاشا ۳۲۸-۳۶، استحکام
ملازم ثانی حفظی افندی چشمکوزک ۳۳۰-۲۸،
طوبچی ملازم ثانی آصف افندی احسان درساعات
۳۳۲-۲۶، طوبچی ملازم ثانی معمر افندی
حسنی پاشا درساعات ۲۳۱-۹۰، متقاعد
آلای امای محمد شکری افندی مصطفی آنامور
۳۱۶-۱۰، پیاده ملازم ثانی حسن تحسین افندی
خیری طر بزون ۳۳۴-۲۴۶، پیاده ملازم اول
محمد خیرالدین افندی عبدالرحمن شریف ۳۳۱-۲۲۴،
پیاده ملازم اول عمر فریدون افندی منیر پاشا
غطله ۳۱۸-۸۳، حساب مأموری معاونی
حافظ علی افندی مصطفی ۳۳۰-۴۰، پیاده ملازم
اول صالح افندی علی وان ۳۳۱-۵۸، پیاده
ملازم اول احمد فهمی افندی حسین حسن یوزنادر
۳۲۸-۲۰۳، پیاده ملازم اول احمد جدی
افندی محمد شکری افندی قوم قبو ۳۲۱-۴۳۶،
پیاده ملازم اول جودت افندی حسن روم ایل حصار
۴۴۲-۲۰۸، پیاده ملازم ثانی محمد ساهد افندی
یحیی کرکوک ۳۳۳-۵۲۴، پیاده ملازم اول
هصمت افندی اسماعیل دارنده ۳۳۵-۳۵۶،

۱۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه نك
ایکنجی ماده سنه توفیقاً نسبت

عسکر به لری قطع اولنانلر
ارکان حرب یوزباشی احمد افندی حسن شمنی
۳۲۴-۴۱، پیاده ملازم ثانی حسین افندی عدی
اسکدار ۳۳۳-۳۹۸، پیاده یوزباشی احمد کمال
افندی زهدی ارضروم ۳۲۶-۱۸۵، پیاده
یوزباشی حسن فهمی افندی عمر طورلوم ۳۲۲-
۳۸۲، پیاده یوزباشی عبدالله افندی مصطفی
کلیبولی ۳۲۲-۹۰، پیاده یوزباشی محمد فائق افندی
عمر اورفه ۴۲۳-۴۵۵، پیاده یوزباشی عبدالحمید
حکمت افندی سایان سلیمانیه ۳۱۹-۲۱۷،
سواری ملازم اول شرف الدین افندی ابراهیم
لوله بورغاز ۳۲۴-۴۳، بیطر قدملی یوزباشی
نوری افندی محمد علی حیده ۳۲۶-۹، پیاده
قائم مقام عبدالکریم بك سعید مرعش ۳۱۴-۳۰،
پیاده ملازم ثانی محمد صالح افندی عاصم ۲۲۲-
۴۲۱، پیاده ضابطه وکیل نجم الدین افندی
عثمان قارص ۳۳۶-۷۲، پیاده ملازم اول موجب
افندی ذکر کربا جبالی ۳۲۱-۱۱، پیاده ملازم
اول نظام الدین افندی صلاح الدین خورخور ۳۲۸-
۴۷، پیاده ملازم اول نجات افندی شیخ خالجهیلر ۳۳۱-
۱۴۳، متقاعد استحکام ملازم ثانی بهجت افندی احمد
۳۳۱-۷۰، پیاده یوزباشی احمد زاغ افندی
شریف طرابلس غرب ۳۲۵-۴۶، پیاده ملازم
ثانی علی غالب افندی اسماعیل ۳۳۴-۲۱۴، پیاده
ملازم ثانی شوق افندی احمد پرشته ۳۳۳-۳۵۹،
پیاده ملازم ثانی نیازی افندی اسماعیل یازارجق ۳۳۳-
۳۷۵، پیاده ملازم اول احمد جدی افندی اسحق سیواس
۳۳۱-۱۸۰، پیاده ملازم اول احمد وفا افندی
امین زهدی اوزون کورپی ۳۲۷-۴۷، پیاده
ملازم ثانی خلیل ابراهیم افندی ادهم بکقوز ۳۲۹-
۱۳۵، ارکان حربیه مکتبی مداوملرندن پیاده
یوزباشی خلیل نصوحی افندی روسه ۳۲۲-۳۰،
ارکان حربیه مکتبی مداوملرندن پیاده یوزباشی
تحسین افندی بکی باغچه ۳۲۴-۵، پیاده یوزباشی
احمد جدی افندی علی رضا روسه ۳۲۰-۲۸۲،
پیاده ملازم اول شریف افندی رجب قانقاندان
۳۲۸-۳۰۷، پیاده یوزباشی کاظم افندی عارف
وودینه ۳۱۸-۱۱۹، پیاده یوزباشی یعقوب رحمی
افندی حسین استانبول ۳۲۷-۱۰۸، پیاده یوز
باشی مصطفی صبری افندی محمد ارزنجان ۳۲۲-
۳۱۵، پیاده یوزباشی محمد شوق افندی حافظ
وهبی قرطانی ۳۲۸-۳۷۸، پیاده یوزباشی
محمد قدری افندی تحسین استانبول ۳۲۷-۷۳،
پیاده یوزباشی محمد جواد افندی محمد عارف اسکجه
۳۲۶-۴

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه نك بشنجی
ماده سنه توفیقاً نسبت عسکر به لری قطع اولنانلر

پیاده ملازم اول صلاح الدین افندی مصطفی
نشاطاش ۳۳۱-۴۶۹، پیاده یوزباشی حسین

ذکی افندی علی صفا ۳۱۸-۶۹۵، پیاده یوز
باشی محمد افندی علی ۳۱۱-۵۰۴، پیاده یوز
باشی صدق افندی سعید ۳۱۶-۵۰۸، پیاده
یوزباشی احمد جدی افندی علی مکة مکرمه
۳۱۷-۵۸۰، طاوور امانی عبدالغنی افندی
قاسم شام ۳۰۳-۱، تلفراف یوزباشی عبدالرحمن
افندی حسن بغداد ۳۲۲-۱۴۸،
پیاده ملازم اول لر: رمزی افندی عارف شام
۳۲۹-۱۷۹، احمد ثابت افندی حافظ نیازی کاشغر
۳۳۰-۹۹، محمد صدیق افندی رسول سلیمانیه ۳۳۰-
۲۶، رفعت افندی عبدالله کرکوک ۳۳۰-۹۲،
صادق افندی عبدالسلام طاغستان ۳۳۰-۹۳،
عبدالحمید افندی محمد رشید بغداد ۳۳۰-۹۴،
علی رضا افندی محمد علی بغداد ۳۳۱-۱۵۴،
صبری افندی محمود شام ۳۳۱-۱۹۷، بهجت
افندی بیروت ۳۳۱-۱۹۹، فرید افندی حسن
تحسین شام ۳۳۱-۲۰۵، محی الدین افندی محمد
شام ۳۳۱-۲۱۲، احمد حق افندی محمد بیروت
۳۳۱-۲۱۳، حسین حسن افندی قاسم مناستر
۳۳۱-۲۲۹، مصطفی بهجت افندی احمد سلیمانیه
۳۳۱-۲۴۴، محمود افندی محمد طرابلس شام
۳۳۱-۳۰۸، صادق افندی محمود بغداد ۳۳۱-
۴۶۶، محمد سعید افندی سایان بغداد ۳۳۱-
۴۶۸، رشید افندی احمد جودت سلیمانیه ۳۳۱-
۵۴۷، محمد نوری افندی محمد سلیمانیه ۳۳۱-۵۶۲،
صفوت افندی حکمت حلب ۳۳۱-۵۹۳، محمد
کامل افندی عثمان حلب ۳۳۱-۳۱، شوق افندی
اسماعیل دره ۳۳۲-۹۲، صالح افندی حسون
بغداد ۳۲۲-۱۳۱، ذوالفقار افندی حمید اصم
۳۳۲-۶۰۳، احمد افندی صالح کرکوک
۳۳۲-۳۲۵
پیاده ملازم اول محمد نورالدین افندی لطفی صعب
۳۲۸ ب ۳۰۰، پیاده ملازم اول یحیی رمزی
افندی حاجی عمر کلیس ۳۳۱-۱۸۹، رنجی
صنف کاتب حسین افندی حاجی علی رضا صنعا
۳۰۹-۲۴، رنجی صنف کاتب سید قاسم افندی
حسین افندی عبدالله صنعا ۳۰۹-۲۳، اوچینی
صنف کاتب محمد علی افندی محمد صنعا ۳۱۶-۱۶،
ایکنجی صنف کاتب محمد اشرف افندی خلیل حلمی
ابها ۳۱۶-۱۸، اوچینی صنف کاتب عبدالله
کیلوس افندی علی صنعا ۳۲۲-۱، اوچینی
صنف کاتب سید ابراهیم افندی حسین صنعا ۳۲۱-
۲۳، دردنجی صنف کاتب صالح راجی افندی
صالح صنعا ۳۱۹-۲۲، دردنجی صنف کاتب
حسین انسی افندی احمد صنعا ۳۲۳-۸، دردنجی
صنف کاتب محمد صالح افندی صالح صنعا ۳۲۳-
۲۱، قسم ثانی میزری کاتب یحیی بك عبدالله
شام صنعا ۹۹-۹، قسم ثالث میزری محمود فهمی
بك خلیل شام صنعا ۹۶-۴، قسم ثالث میزری
شکری بك حسن توفیق شام ۳۰۴-۷، قسم
ثالث میزری عبدالرزاق بك قاسم بغداد ۳۰۴-۱۶،
قسم ثالث میزری عبدالله بك صالح بغداد ۳۰۴-۱۹،
قسم ثالث میزری محمد امین بك عزیز سلیمانیه ۳۰۶-۲۲

برنجی صنف کاتلر : توفیق افندی محمد شام ۳۰۰ - ۳ ، حسن عطا افندی شیخ سلیم شام ۳۰۸ - ۲ ، محمد وصی افندی حاجی حسین ۳۱۱ - ۲۴ ، زبور افندی عثمان شام ۳۱۲ - ۳ ، شکرى افندی محمود بغداد ۳۰۷ - ۱۲ ، محمد امین افندی حاجی حسین بغداد ۳۰۸ - ۱۲ ، حسین حسن افندی صالح بغداد ۳۰۹ - ۳۲ ، شریف افندی مهدی بغداد ۳۱۱ - ۳۲ ، عبدالوهاب افندی حلب صدق بغداد ۳۱۴ - ۲۱ ، مصطفی فائق افندی حاجی سلیمان طرابلس غرب ۳۱۸ - ۲۷ ، وهی افندی عبدالرزاق بغداد ۳۰۹ - ۵

ایکینجی صنف کاتلر : احمد حمیدی افندی عبدالکرم شام ۳۰۸ - ۱ ، سلیم افندی محمد شام ۳۰۸ - ۴ ، علی عقیف افندی محمد شام ۳۰۸ - ۶ ، محمد حسن افندی ابراهیم شام ۳۰۸ - ۱۱ ، بهجت افندی محمد علی شام ۳۱۱ - ۱۵ ، حسن وصی افندی اسمد شام ۳۱۱ - ۱۶ ، ذید افندی یحیی شام ۳۱۵ - ۱۱ ، لطفی افندی عثمان شام ۳۱۸ - ۲۰ ، احمد عزت افندی محمد سعید شام ۳۱۸ - ۳۳ ، خالد افندی عبدالله شام ۳۲۲ - ۵ ، صالح افندی دلاور شام ۳۲۴ - ۱۳ ، ابراهیم افندی قاسم بغداد ۳۱۱ - ۲۹ ، عبدالرحمن افندی طه بغداد ۳۲۲ - ۲۰ ، عبدالواحد افندی محمد بغداد ۳۲۳ - ۲۵ ، حسین افندی حسن بغداد ۳۲۴ - ۲۴ ، اسماعیل حق افندی حاجی مصطفی سلیمانیه ۹۲ - ۲ ، احمد شوق افندی حافظ محمد حلب ۳۰۱ - ۱۶ ، حاجی محمد صادق افندی حاجی محسن حله ۳۱۱ - ۳۰ ، رفعت افندی محسن خیری شام ۳۱۱ - ۱۰

اوجینجی صنف کاتلر : علی افندی حاجی احمد شام ۳۰۸ - ۳ ، محمد ساح افندی احمد راسم شام ۳۰۸ - ۵ ، محمد ادیب افندی محمود شام ۳۱۱ - ۱۷ ، یوسف افندی اسمد شام ۳۱۳ - ۸ ، لطفی افندی فیضاه شام ۳۱۵ - ۶ ، محی الدین افندی سلیمان شام ۳۱۹ - ۲۸ ، علی افندی امین شام ۳۲۱ - ۳ ، حسین حسن افندی محمود شام ۳۲۱ - ۲۸ ، حمیدی افندی طاهر شام ۳۲۳ - ۳۲ ، خالد افندی عثمان شام ۳۲۸ - ۳۷ ، حسن افندی علی بغداد ۳۱۱ - ۱۸ ، داود افندی سلیمان بغداد ۳۱۱ - ۲۵ ، نوری افندی زونوب بغداد ۳۱۱ - ۲۷ ، بکر افندی نعمت بغداد ۳۱۹ - ۲۳ ، جیل افندی عبدالغنی بغداد ۳۲۳ - ۲۲ ، محمد افندی سهیل بغداد ۳۲۳ - ۲۹ ، حمیدی افندی صالح بغداد ۳۲۵ - ۴۳ ، عبدالله افندی سعید کرکوک حمیدی افندی عبدالباقر بغداد ۳۱۹ - ۱۷ ، خالد افندی فارس شام ۳۲۲ - ۴۷ ، عثمان افندی یاسین شام ۳۲۸ - ۵۵

در دینجی صنف کاتلر : عمر لطفی افندی محمد شام ۳۱۶ - ۱۰ ، حسن افندی سعید شام ۳۱۶ - ۲۲ ، مسلم افندی عارف شام ۳۱۷ - ۲۲ ، کامل افندی عبدالقادر شام ۳۱۸ - ۱۸ ، محمد شفیق افندی اسماعیل شام ۳۱۹ - ۲۷ ،

عمر افندی سعید شام ۳۱۹ - ۲۹ ، احمد صبیحی افندی ابوالخیر شام ۳۲۱ - ۴۱ ، منیر افندی خلیل شام ۳۲۳ - ۴ ، سعید افندی حافظ محمد شام ۳۲۴ - ۱۱ ، حسام الدین افندی حمزه شام ۳۲۴ - ۱۲ ، صادق افندی محمد شام ۳۲۸ - ۳۶ ، فارس افندی خالد شام ۳۲۴ - ۱۶ ، نصرت ناصر افندی مال الله بغداد ۳۱۱ - ۳۲۶ ، محمد صالح افندی عبدالکریم بغداد ۳۱۴ - ۲۰ ، شاکر افندی محمود بغداد ۳۱۹ - ۳۴ ، محمود افندی سلیم بغداد ۳۲۳ - ۲۸ ، عبدالعزیز افندی محمود بغداد ۳۲۵ - ۳۸ ، علی غالب افندی بایرام بغداد ۳۲۸ - ۲۸ ، سید حسن افندی سید محمد بغداد ۳۲۸ - ۵۱ ، حسن افندی علی رضا بغداد ۳۲۸ - ۵۷ ، اسماعیل افندی محمد رشید بغداد ۳۲۸ - ۵۸ ، احمد توفیق افندی اسماعیل بغداد ۳۲۸ - ۶۷ ، محمود افندی سلیمان موصل ۳۲۸ - ۵۶ ، عارف افندی حسین سلیمانیه ۳۲۸ - ۲۷ ، توفیق افندی احمد شام ۳۲۴ - ۱۰

بیادیه بیکبائی : محمد افندی محمد علی شام ۳۱۱ - ۲۰۸ ، بیادیه بیکبائی محمد رشیدی افندی محمد امین شام ۳۲۵ - ۵۵ ، صنایع ملازم نانی رزمی افندی سلیمان آستانه ۳۲۲ - ۶۳ ، طاہور امای عبدالرحمن افندی محمد بغداد ۲۹۹ - ۸ ، آلای امای محمد قاضی الیمان افندی محمد حلب ۳۲۰ - ۱۲ ، طاہور امای علی افندی مولود اربیل ۳۰۱ - ۴۷ ، طاہور امای محمد سلیم افندی محمد امین موصل ۳۲۰ - ۵ ، طاہور امای احمد هازی افندی ین ۳۲۷ - ۴۳ ، طاہور امای سید خطاب افندی عمر بغداد ۳۲۹ - ۶ ، طاہور امای محمد افندی عبدالله ۳۰۰ - ۶ ، دردینجی صنف کاتلر کرکوک علی عبدالقادر افندی ۳۳۰ - ۱۶ ، استحکام یوزباشی احمد توفیق افندی عثمان شام ۳۲۴ - ۸ ، مخاربه یوزباشی صبری افندی لطف الله عکا ۳۲۲ - ۱۳ ، استحکام یوزباشی اسماعیل حق افندی محمد حلب ۳۱۸ - ۵ ، استحکام ملازم اول جمال افندی علی رازق ۳۳۰ - ۶۱ ، استحکام ملازم نانی محمد علی افندی مصطفی بغداد ۳۳۱ - ۶۱ ، استحکام ملازم نانی خنا افندی آغوب دیار بکر ۳۳۱ - ۶۵ ، استحکام ملازم نانی مفرد نج افندی حاجیک بروسه ۳۳۱ - ۷۳ ، مخاربه یوزباشی محمد افندی محمود شام ۳۳۱ - ۱۸ ، بیادیه یوزباشی علی افندی شعبان بروسه ۳۲۵ - ۱۸ ، بیادیه یوزباشی صالح ذکی افندی سلیمان سلیمانیه ۳۲۲ - ۴۹ ، بیادیه یوزباشی سلیم افندی ابراهیم صفا ۳۱۹ - ۴۳۸

بیادیه ملازم اولر : راسم افندی احمد قوصوه ۳۲۲ - ۴۷۳ ، فائق حسن افندی اسماعیل سلیمانیه ۳۲۵ - ۳۲۶ ، رشید افندی علی بغداد ۴۲۴ - ۳۲۶ ، احمد فیضی افندی حاجی فرهاد مناستر ۳۲۶ - ۱ ، نوکت افندی محمد طاعستان ۳۲۶ - ۱۴۰ ، حسین افندی حسن تحسین بنغازی ۳۱۶ - ۲۴۹ ، شاهین افندی یوسف تیران ۳۲۸ - ۴۸۷ ، شاکر شکرى افندی حافظ علی بودغوریجه ۳۲۸ - ۲۳۲ ، محمود حلمی افندی صالح یعقوبه ۳۲۸ - ۲۳۲

۲۷۷ قاسم افندی حکمت بغداد ۳۲۸ - ۴۴۸ ، صالح افندی حسنی اوخری ۳۲۷ - ۳۵ ، شعبان افندی بکتاش اشقودره ۳۳۱ - ۶۸ ، رؤف افندی عبدالله بغداد ۳۳۲ - ۲۷۲ ، اسماعیل حق افندی ابراهیم روسجق ۳۰۸ - ۲۱۷ ، خلیل » محمد ناباس ۳۱۰ - ۲۶۶ ، محمد فائق » مصطفی اورفه ۳۰۶ - ۲۰۸ ، احسان » حسین صنفا ۳۷۱ - ۷۹۰ ، مصطفی » حسن قنبدیه ۳۱۲ - ۶۳۷ ، محمد » مصطفی صنفا ۳۱۷ - ۶۱۲ ، سلیمان رفعت افندی داور مارون ۳۲۰ - ۶۴۴ ، محمود جلال الدین افندی عبدالرحمن حلب ۳۲۷ - ۲۷۸

آلای امای خلیل افندی حاجی محمد دارنده ۳۲۲ - ۱۲ ، بیادیه بیکبائی علی خلقی افندی حسن شام ۳۱۳ - ۳۰۸ ، بیادیه یوزباشی فتح الله افندی محمد سلیمانیه ۳۲۱ - ۳۷۸ ، شوکت افندی شوق اسکندر ۳۱۷ - ۳۸۷ ، ابراهیم نظمی افندی حسن قیادتیق ۳۱۷ - ۳۹۸

ملازم اولر یانوس افندی یله جک ۳۳۱ - ۴۱۹ ، دفران افندی وان ۳۳۰ ب ۳۴ ، اردایشش افندی وان ۳۳۰ ب ۴۳ ، طویجی ملازم نانی علاء الدین افندی عبدالحمید شام ۳۳۰ ب ۴۸ ، بیادیه بیکبائی محمد جعفر عسکری افندی مصطفی کرکوک ۳۲۰ - ۵۹ ، مخاربه یوزباشی علی غالب افندی اسماعیل صنفا ۳۲۴ - ۱۰ ، طویجی ملازم اول حق افندی الیاس اشقودره ۳۳۰ ب ۲۰۵ ، طاکف افندی شکرى قونیه ۳۳۰ ب ۱۳ ، طویجی یوزباشی حامد افندی حضر بغداد ۳۱۸ - ۴۵ ، طویجی ملازم نانی محمد ناجی افندی محمد ثابت ۳۳۰ ب ۳۹ ، بیادیه یوزباشی عبدالجبار افندی عبداللطیف بغداد ۳۲۱ - ۵۰۱

ملازم اولر : ضیا افندی بهجت ۳۱۸ - ۲۰۶ ، موسی کاظم افندی راشد ۳۲۸ - ۲۱۱ ، ذکی افندی حفیظ ۳۱۸ - ۲۲۴ ، عبدالله افندی عبدالله ۳۲۸ - ۲۵۶ ، محمد نوری افندی فتاح ۳۲۸ - ۲۹۹ ، جیل افندی محمد طاهر ۳۲۸ - ۳۳۳ ، محمد صالح افندی عبدالسلام ۳۲۸ - ۳۴۰ ، احمد حلمی افندی فرید ۳۲۸ - ۳۶۱ ، مهدی افندی بایرام ۳۲۸ - ۳۸۳ ، عبدالرزاق افندی حسین ۳۲۸ - ۳۹۰ ، عباس افندی محمد ۳۲۸ - ۴۰۶ ، محمود افندی بکر ۳۲۸ - ۴۱۷ ، محمد فائق افندی حسین طاعستان ۳۲۶ - ۲۰۱

بیادیه یوزباشیلر : یحیی حکمت افندی عبدالرحمن سلیمان ۳۳۱ - ۵۹۱ ، مراد افندی مبارک صلاحیه ۳۲۱ - ۳۳۸ ، رضا افندی محمود شام ۳۲۱ - ۱۲۶ ، خلیل افندی علی لاذقیه ۳۲۶ - ۲۱۸ ، محمد سلیم افندی عثمان موصل ۳۲۵ - ۳۲۲

بیادیه بیکبائی : توفیق افندی حسین حلب ۳۱۲ - ۱۴۲

ملازم اولر : محمد خالد افندی احمد عطا ۳۲۷ - ۲۷ ، سلیمان افندی فتاح ۳۲۷ - ۶۳

حسن تحسین افندی علی ٣٢٧ - ٦٨ ، محمد
ادیب افندی حسین حسنی ٣٢٧-٧١ ، محمد سعید
افندی عمر ٣٢٧-٨٣ ، ابراهیم حق افندی احمد
٣٢٧-٩٨ ، صافی افندی مصطفیٰ ٣٢٧-١٤٠
سلیم افندی عارف ٣٢٧ ١١٥ ، محمد افندی یحییٰ
٣٢٧-١٤٥ ، محمد علی افندی یونس چلی ٣٢٧
- ١٦٤ ، محمد رشیدی افندی مصطفیٰ ٣٢٧-٢٠٥ ،
احمد حمدی افندی ولی ٣٢٧ - ٢١٨ ، ذکی
افندی عمر ٣٢٧ - ٢٢٥ ، محمد سلیم افندی احمد
٣٢٨ ب ٤٧٤ ، ضیاء الدین افندی تحسین ٣٢٨ ب
٤١٠٥ ، عمر نظمی افندی محی الدین ٣٢٨ ب
١٢٤ ، احمد افندی طاهر ٣٢٨ ب ١٢٦ ،
قاسم افندی محمد ٣٢٨ ب ١٣٨ ، فہمی افندی
حسن ٣٢٨ ب ١٨٣ ، احمد توفیق افندی یوسف
٣٢٨ ب ١٨٨ ، جیل افندی محمد ٣٢٨ ب
١٩٢ ، عبدالقادر افندی محمد علی ٣٢٨ ب
١٩٥ ، حسن تحسین افندی مصطفیٰ ٣٢٨ ب
٢١٠ ، محمد طاہر افندی محمد ٣٢٨ ب ٢٢٧ ،
عبدالقادر افندی احمد ٣٢٨ ب ٢٧٣ ، احمد
مکی افندی عہان ٣٢٨ ب ٣٢٧ ، محمد عزت
افندی محمود ٣٢٨ ب ٣٢٦ ، محمد حلمی افندی
محمد الدین ٣٢٨ ب ٣٢٩ ، محمد حبیب افندی
نجیب ٣٢٨ ب ٤ ، ابراهیم رشیدی افندی محمد
رشید ٣٢٨ ب ٣٩ ، خالد ضیا افندی سعید
٣٢٨ - ١١٩ ، حسن افندی ابوالسعود شام
٣٢٧ - ٣٢٢ ، حق افندی عباس السعود بغداد
٣٢٧ - ٤٧١ ، احمد افندی شیخ محمد طرابلس
غرب ٣٢٧ - ٤٧٢ ، احمد افندی قاسم بغداد
٣٢٣ - ٣٨٦ ، علی امین افندی امین سلمان
٣٢٣ - ٤٣٢ ، مہدی افندی کاظم بغداد
٣٢٣ - ٤٣٤ ، محمد صبری افندی نظیف شام
٣٢٣ - ٤٥٥ ، محمد منیر افندی عبداللہ سلیمانہ
٣٢٣ - ٤٧٥ ، فؤاد افندی احمد فہمی بغداد
٣٢٣ - ٤٨١ ، سنوسی افندی حسین بنغازی
٣٢٣-٤٨٤ ذکی افندی محی الدین قدس ٣٢٣-٤٧٣
محمد توفیق افندی زینل کرکوک ٣٢٤ - ٦٤
محمد شاکر افندی عبدالوہاب بغداد ٣٢٤-١٢٧
یونس افندی حاجی خلف بغداد ٣٢٤-١٢٦
علی ذکی افندی عبیدی بغداد ٣٢٤-١٦٧
صبری افندی محمد علی کرکوک ٣٢٤ - ١٧٨
محمد جمال افندی علی بغداد ٣٢٤ - ١٨٣ ،
محمد سعید افندی ہلال حص ٣٢٤ - ٢٢٩ ،
عبدالرحمن افندی حاجی شریف حلب ٣٢٤-٢٢٢ ،
صالح افندی محمود بغداد ٣٢٤ - ٢٧٩ ،
محمد سالم افندی احمد شام ٣٢٤ - ٥١٨ ،
عبادہ افندی حسن حسنی حلب ٣٢٤ - ٥٦٩ ،
محمد افندی حسن سلیمانہ ٣٢٥ - ٦٦ ،
نظمی افندی بیروت ٣٢٥ - ٩٢ ، احمد افندی
بدری سلیمانہ ٣٢٥ - ٤٩٢ ، جیل افندی محمد
حلب ٣٢٦-١٥٧ ، خلیفہ افندی حسین طرابلس
غرب ٣٢٨ ب ١٢١ ، یحییٰ افندی ابراهیم شام
٣٢٨ ب ٣٢٦ ، محمد علی افندی محمد کامل عکا
٣٢٨ ب ١٢٨ ، مصطفیٰ صادق افندی صالح
شام ٣٢٨ ب ٢٢١ ، نور الدین افندی عبدالرزاق

شام ٣٢٨ ب ٤٠٥ ، محمد جیل افندی مصطفیٰ
حما ٣٢٥ - ٥٥ ، عبدالکرم افندی حاجی
عبدالرحمن سلیمانہ ، ٣٢٥ - ٩٣ ، مراد افندی
خلیل پرزین ٣٢٥ - ١٤٥ ، قاسم افندی ذکی
شام ، ٣٢٥ - ١٨٩ ، علی حیدر افندی حاجی
جروک طرابلس غرب ٣٢٥ - ٢١٢ ، ناجی
افندی محمد امین بغداد ٣٢٥ - ٢١٩ ، لطفی
افندی صالح متروویجہ ٣٢٥ - ٢٢١ ، محمد امین
افندی احمد توفیق اولب ٣٢٥ - ٢٤١ ، احمد
فخری افندی محمد صفا ٣٢٥ - ٢٥٣ ، عبدالجبار
افندی زروق بغداد ٣٢٥ - ٢١٢ ، محمد افندی
احمد حلب ٣٢٥ - ٢٨٣ ، محمد توفیق افندی
محمد سلیمانہ ٣٢٥ - ٢٨٥ ، محمد فائق افندی
حسن سلیمانہ ٣٢٥ - ٣٠٧ ، نوری افندی
عبدالرحمن حلب ٣٢٥ - ٣١٤ ، اسماعیل افندی
خلیل بغداد ٣٢٥ - ٣١٥ ، خلف افندی
محمد بغداد ٣٢٥ - ٣١٩ ، رشید افندی مصطفیٰ
عکا ٣٢٥ - ٤٠٧ ، توفیق افندی خلیل دوما
٣٢٥ - ٥٥٢ ، محمود افندی امین شام ٣٢٦ -
٨ ، یوسف افندی خطاط حلہ ٣٢٦-٣١١ تحسین
افندی مہرہ حلب ٣٢٦-٣٠ ، خالد افندی عباده
شام ٣٢٦-٣١١ ، جزا افندی ابو لہیر شام ٣٢٦-٣٢٢
محمد شریف افندی محمد موصل ٣٢٦-٤٦٦ ، رمزی
افندی حسن صبری شام ٣٢٦-٤١٠ ، جیل افندی
محمد سعید حلب ٥٢٦ - ١٢٠ ، مصطفیٰ نوری
افندی محمد طیار بنغازی ٣٢٦-١٣٨ ، محمد علی
افندی محمود حما ٣٢٦-٢٢٤ ، توفیق افندی
عبدالرزاق بغداد ٣٢٦-٢٤٢ ، عبدالحمید افندی
حنی حلقین ٣٢٦-٢٥٣ ، احمد حمدی افندی لطفہ
عکا ٣٢٧-٤١٨ ، عباده افندی زبیر بغداد ٣١٢-٤٦٣ ،
محمد فخری افندی قاسم شام ٣١٢-٤٨٣ ، مصطفیٰ
افندی محمد صالح بغداد ٣١٢-٥٢٧ ، محمد سعید
افندی سید علی شام ٣١٢-٥١٦ ، شعیب افندی
یحییٰ پرزین ٣١٣ - ٦٠٢ ، عمر افندی عہان
اپریل ٣١٣-٦٠٧ ، عبدالرحیم افندی محمد حما
٣١٤ - ٦٥٩ ، عزت افندی معروف سلیمانہ
عبدالجلیل افندی جعفر بغداد ٣١٤ - ٧٣٩ ،
احمد حلمی افندی محمود استانبول ٣١٥-٥٠٥ ،
عزت افندی سید قادر بغداد ٣١٥ - ٦٢٠ ،
احمد افندی رشید موصل ٣١٥ - ٦١٢ ،
توفیق افندی محمود کرکوک ٣١٦-٦٣١ ، محمد
سعید افندی علی شام ٣١٨ - ٦٠٧ ،
ابراہیم افندی خلیفہ شام ٣١٩ - ٢١٣ ، بایرام
فوزی افندی بکر قولویا ٣٢٠-٩٢ ، محمد
رافت افندی حق بغداد ٣٢٠ - ١٧٠ ، محی الدین
افندی خالد شام ٣٢٠ - ٢٦٦ ، رفیق افندی
عبداللہ بغداد ٣٢٠ - ٤٣٣ ، عبدالسلام افندی
محمد نیازی ٣٢٠-٤٦٧ ، محمد خالد افندی سعید
سلیمانہ ٣٢١-٤١١ ، صالح فخری افندی کامل
سلیمانہ ٣٢١-٢٥٤ ، شہاب الدین افندی احمد
موصل ٣٢١-٣٢٧ ، صالح افندی محمود شام
٣٢١ - ٥٣١ ، محمد صالح افندی محمد بغداد
٣٢١-٥٦٦ ، احمد حمدی افندی امین بغداد
٣٢٢-٣٣ ، علی جودت افندی ایوب موصل

٣٢٢-٥٥٧ ، محمد امین افندی ترحان بغداد ٣٢٢-
١٤٢ ، حسین افندی محمد بغداد ٢٢٢-١٥٢ ،
یوسف مظهر افندی فہمی بغداد ٣٢٢-٢٦٣ ،
عبدالحمید افندی ابراهیم بغداد ٣٢٢-٤٣٠ ، محمد
رؤف افندی محمد سعید سلیمانہ ٣٢٢-٣٢٢ ،
طاہور اماملری : محمد افندی احمد کرکوک
٣٢٧ - ١٧ ، محمد نافع افندی محمد صالح بغداد
٣٢٧-١٩٠ ، عبدالحمید افندی ازن ہیت ٣٢٨-١٩٠ ،
مصطفیٰ افندی حاجی احمد یافہ ٣٢٨ - ٤٦ ،
صلاح الدین افندی محمد رضا شام ٣٣٢ - ٤ ،
تفکھی اوستہ سی صنف ٤ : احمد اوستہ حسین
کیولی ٣٢١ - ٧ . ماہدی وار

اعوان:

سینکر دیلش ماکنہ لری قومپانیاسنک
آقرہ شہسہ خالد نظامنامہ وکالتنامہ
خلاصہ مصدقہ سیدر

تجارت وکالت تجارت مدیریت عمومیہ سندن
مرکزی ادارہ سی ممالک مجتہمہ آمریکا
حکومتانندن نوزہ رسہی حکومتی قوانینتہ توفیق
دیکیش ماکنہ لری و تفرقاتی تجارتیہ اشتغال ایٹا
اوزرہ بر میلیون دولار سرمایہ اللہ ١٩٢٤ ،
سندہ اصولی دائرہ سندہ تصدیق و تسجیل ایدلش
اولان آمریکا تالیفنی حائز (سینکر دیکیش
ماکنہ لری قومپانیاسی) نام شرکتک تورکید
اجرای معاملہ ایدن اجنبی آونیم و سرمایہ
اسہامہ منقسم شرکتقرلہ اجنبی سفورطہ شرکتک
حقتدہک ٣٠ آشرین تانی ٢٣٠ تاریخلی قانون
موجینجہ ٢٠ تموز ١٩٣١ تاریخلی بیاتنامہ ا
تورکیدہ ایضای معاملاتہ مآذونیت آلدیہ
وقومپانیانک تورکیدہ اراضیسندہ حالاً موجو
وآتیا آجیلہ حق اولان بالعموم شہلری تقنین
ووجودینہ حس ایدلش بر شہبانی ادارہ سینک
دیکیش ماکنہ لری فروخت ویا ایجارہ بدلش
اخذ قبضہ و مقبوض اعطایہ وبالعموم مقاما
رسمیہ و مأمورین حکومت زدنہ قومپانیاسی
ہرکونا امور و مطالباتہ دائرہ قومپانیاسی نامہ حرکت
و سر اجتمہہ بولتفہ و الحاصل قومپانیاسی حکومہ
زدندہ تمثیلہ و شرکتک لہ و عاہینہ اقامہ ایدلش
و ایدیلہ جک بالجلہ دعاویدن طولابی علی العمور
حاکمہ و اموال متروکہ تصفیہ و تکالیف حر
وسائرہ قومیسونلری حضور زدنہ مدعی و مدعی
علیہ و شخص ثالث و اعتراض العیر صفتقریلہ محاکم
وخاصہ بہ صلح و اربابہ و ایجاب ایدن مستدعی
و اوراق قومپانیاسی نامہ تنظیم و تقدیمہ و مأمور
و آجنتہ تمیین و غزلہ و آخر برکیمسہ تی توکیلہ مآذو
اولتی اوزرہ آقرہ دمہ مقیم مانوق مانوقیا
افندی وکیل نصب ایدلش اولدیغندن وکالتنامہ
مندرجاتندن بولندینی اکلاشلیمش اولغہ قانون
مخصوص الحکامتہ توفیقاً اعلان و مومنی الیہ مانو
افندی اکلاشلیمش اولغہ توفیقاً شہیدیا
آقرہ شہبانی ادارہ ایٹکدہ اولدیغنی آرو
بیان اولور .

آقرہ : بوبوک ملت مجلسی مطبوعہ

جمعه ایرتسی

۲۱ شوال ۱۳۴۲

۲۴ مایس ۱۳۴۰

تأسیس تاریخی :

۷ تشرین اول ۱۳۳۶

سید جریک

آبونه شرايطی

سنه لکی ۳۹۰ غرغوش

آلی آبی ۱۹۵

طهره ایچون سنه لکی پوسته اجری

داخل اولدینی حالده ۴۶۵ غرغوشدر

آلی آبی ۲۳۵

بهر نسخه سی ۱۰۰ پاره در

سنه : ۲

تورکیه جمهوریت نك رسمی غرغوش سیدر

نومرو : ۷۱

قانونلر :

نومروسی : ۴۸۹

مرسین لیماننك انشاسی حقتده قانون برنجی ماده — ۱۳۴۳ سنه سی نهایته قدر انشا آتی اكال ایدلك وهرسنه صرف ایجاب ایدن مقدار بودجه قونولتی اوزره مرسینده تأسیسات و تكملات لازمه یی جامع بر لیان انشاسی ایچون سكرن میلیون لیرا تخصیص ایدلش و بو مبلغه محسوباً تههدات اجراسی ایچون حكومه مآذونیت اعطا اولونمشدر .

ایكینجی ماده — ۱۳۴۰ سنه سی نافعه بودجه سنك « مرسین لیانی كشیفات و انشا آتی » نامیله آجیله قی [۲۶۶۰] فصلنه بو خصوص ایچون [۲۰۰۰۰۰] لیرا تخصیصات وضع ایدلشدر . اوچنجی ماده — بر سنه طرفنده صرف اولونه مایان مقدار ایرتسی سنه یی دور اولونور . درنجی ماده — بوایشه عائد تخصیصات قبل التادیه دیوان محاسباتك و زمه سنه تابع دكلدر . برسنه یی عائد صرفیاتك ایرتسی سنه نك تموزی نهایته قدر محسوب معامله سی اكال ایدله جكدر . بئنجی ماده — اشبو قانونك صور تطبیقه سنی ارانه ایدر بر تماینامه تنظیمنه هیئت وکیله مآذوندر . آلتنجی ماده — تاریخ نشریدن اعتباراً رسمی اولان بو قانونك اجراسنه نافعه و مالییه وکیلری مآمورددر .

۱۵ رمضان ۱۳۴۲ و ۱۹ نيسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۹۰

وازرنه عمومی قانونی صورتی

برنجی ماده — موازنه عمومی دوله داخل بولان دواترك ۱۳۴۰ سنه سی مصارف ایچون اشبو قانونه مربوط (آ) اشارتی جدولده ارانه اولدینی اوزره « ۱۴۰۴۳۳۳۶۹ » لیرا سكران غروش تخصیصات اعطا قلمشدر .

ایكینجی ماده — ۱۳۴۰ سنه سی موازنه عمومی مصارفنه قارشولتی اولان واردات مربوط (ب) اشارتی جدولده محرز اولدینی اوزره « ۱۲۹۲۱۴۶۱۰ » لیرا تخمین ایدلشدر .

واردات

اوچنجی ماده — اشبو موازنه عمومی نك واردات قسمتی تشكيل ایدن مربوط (ت) اشارتی جدولده انواعی كوسترین كافی تكالیف ورسوم ایله واردات مختلفه نك و متفرقه نامی آلتنده

مذکور حاصلاتك ۱۳۴۰ سنه سنده دخی تحصیله دوام اولونه جقدر .

درنجی ماده — اوانی سیم وزردن ضربخانهجه آلتقدما اولان اجرت ، رابجه كورمه مالییه و كالتنجه تنظیم ایدله جك لیسته موجبجه استیفا اولونه جقدر . بئنجی ماده — اداره خصوصی و لایات نامنه اولارق تكالیف عمومییه اوزردن ۱۳۴۰ سنه سی طرفنده طرح و تحصیل ایدله جك اولان كسورات منضمه ، قوانین موضوعه ایله وضع اولونانلردن عبارتدر .

آلتنجی ماده — خارجیه و كالتنجه كرك مركزنده و كرك سفارخانه و شهیندرخانه ل واسطه سیله خارجده استیفا ایدلكده اولان خرج و رسم لرك لدی الايجاب مقابله بالئل اوانی اوزره تزییدی و ایجابنده حد اصایسته ارجاعی وكالت مشارالیه نك اشعارنه بناءً تحت قراره آلمفه اجرا وکیلری هیئت اذوندر .

یكینجی ماده — ۳ نيسان ۱۳۳۳ تاریخلی قانونه موضوع اولوب ۲۸ مارت ۱۳۳۴ تاریخلی موازنه عمومی قانونی ایله واردات عمومییه میانته ادخال اولنان توتون رسم منضمی بر منلی تزیید اولمش و حرب قارشولتی نامیله توتون پاكترلرینه بایلان ضاهم اولادشدها منفعتنه تخصیص اولونمشدر .

سكزنجی ماده — ۱۳۴۰ مارتندن اعتباراً كهویت اعمال و ادخال و فروختی دولت انحصارنده در . اشبو انحصار حكومت طرفندن امانه و یا خود حكومتك مراقبه سی تحتده افرادو شركت لردن و یا خود شركت و شركت لره دور صورتیله اداره اولنور . انحصار مخالف و قاچاقچیلق ایدنلر قاچاقچیلق حقتده كی احكامه توفیقاً تجزیه ایدیلیر .

دوقوزنجی ماده — اعشارك اصول جیات واستیفا سنده تجره ل اجراسنه مالییه وکیلری مآذوندر . اونجی ماده — تحریر مسققات جاری اولان پرلده كی اموال غیر منقوله نك طابو اداره لرجه اجرا اوانه حق معاملات ایچون استیفا سی لازمك ن خرج و رسوم ۲۸ شباط ۳۲۸ تاریخلی قانون موجبجه بالحساب بولونه جق قیتملر نك اوج منلی و ۲ تموز ۱۳۰۲ تاریخلی املاك نظامنامه سی جاری اولان محلاردن ۱۳۳۱ سنه سی نهایته قدر تمذیل كورن و كورمه یی مسققات ایله بوكمده اولان عرصه لرك قیتمه قیتمه لرك درت منلی و عشره و یا بدل عشره تابع ارانی و سائر نك ایكی منلی اوزردن آلتیر .

۱۳۳۲ سنه سی ایله سنین متعاقبه ده تمذیل كورن پرلك قیتملر نه و قوبولان ضاهم حسبیله تزیید ایدن قیتملری قیتمه مقیده سابقه لرنك درت و یا ایكی مثلندن دوزایسه نولر نه كوره اومقداره بالابلاغ خرج و رسوم اولنك اوزردن استیفا اولنور . فقط تاریخ مذکور دن سوكره مجدداً انشا اولونان مسققات املاك نظامنامه سی موجبجه تمذیل قومه سیونلرجه تقدیر اولنان قیتملری تزیید اولونماز .

اون برنجی ماده — ۳۰ ایلول ۳۳۶ تاریخلی قانونك ایكینجی ماده سی موجبجه رسمه تابع طویلان اویون آلتندن اشبو رسم لوحه وضعی صورتیله استیفا اولنور و بورسم تمتع قانونك جاری اولدینی محلارده تطبیق ایدیلیر .

هرسنه مارت آبی طرفنده وساطت مناسبه ایله واقع اولاجق اعلان تاریخندن اعتباراً اون بش كون طرفنده لوحه لرك وضعی مجبوری اولوب بومدنن صكره لوحه سز كوریله جك اولانلر ایكی قات رسمه تابع طویلور . اشبو قانونك موقع تطبیقه وضعی تاریخنه قدر عمالاد بر ایتسزین در دست اولنان اویون آلتنك رسوم متراكمه سی قانونك نشریدن اعتباراً بر ماظر طرفنده تسویه اوفتی شرطیله جزالی عفو واصحابی حقتده اقامه اولنان دعوالر ابطال اولنور . ۲۷ تشرین ثانی ۱۳۳۶ تاریخلی قانون اكحابی ایله ۳۰ ایلول ۳۳۶ تاریخلی قانونك اشبو ماده یی مغایر اولان اكحابی ملغادر .

اون ایكینجی ماده — دوچار استیلا اولان محلار ایله هر هانكی سیبله نصفندن فضله سی خراب اولان شهر و قصبه وقراده ۱۳۳۸ سنه سندن اعتباراً انشا ایدلش و ایدله جك مسكن و چنتلك ایتیه سی ۱۳۴۹ سنه سنه قدر وركو وضعا تمذیل معافدر . بو مثللو میانیدن شمعی به قدر تحصیل ایدیلن وركو لرا عاده ایدیلر . ۸ تشرین ثانی ۱۳۳۹ تاریخلی قانونك اون ایكینجی ماده سی ملغادر . ۱۳۰۸ سنه سنده استردادی متعاقب اردو طرفندن وضع بد ایدیلوب تقدیر فیثات خصوص سنده تحت ایدن اختلافات حسبیله محسوبی تاخر ایدن اعشار تقاسیتمندن ایلم كذشته قاضی آراتماز .

اون اوچنجی ماده — برلی و اجنهی نیاكو بایلریدن استیفا ایدیلن بییه رسمی بش مثل اوله رق تحصیل اولونه جقدر .

اون درنجی ماده — ۱۳۴۰ سنه سی طرفنده باقی عثانی ایله اولان خزینه حساب

اعتراضاً جریان ایدن محاکمه کک هر هانکی جلسه سنده معترض، معذرت مشروعه سنی وقتيله اخبار ایتکمزین اثبات وجود ایتزایسه تدقیقات اخیرده متحصّل نتایج کوره قابل اعتراض اولماق اوزره لازم کاین حکم اعطا اولنور .

ماده ۴۱ — مواد جزاییده هر نوع مقررات آتجق قرارنهائی ايله برابر قابل تمیزدر. قرار نهائیدن مقدم خلاف صلاحیت اوله رق وقوع بوله قق تمیزدعوی، دعوی اصلیه تک رؤیتنه مانع اولاز .

ماده ۴۲ — جنایات محکمه سنجه محاکمه سی توحیداً اجرا قاحقده اولان بر جنجه مظنونک فعل وحرکتی جنایات درجه سنده اولدینی آکلاشیلورسه محکمه جه غیر موقت تویف مذکروه سی تسطیر اولتقله برابر محاکمه دوام و نتیجه حاصله کوره حکم اعطا اولنور .

ماده ۴۳ — جنایات محکمه سنه سوق ایدیان مظنون علیه طائد اولتی اوزره علی الاصول تنظیم و تبلیغ قننان شود پوصله سی خارجده مدعی شخصی طرفندن شود جلب واستماعی طلب اولدینی تقدیرده بونرک اولجه اقامه وراثه ایدله لری استزام ایدن اسباب و عواملی بالتدقیق جلب واستماع لرینه لزوم اولوب اولدینی تقدیر حق منحصرأ محکمه جنایه طائددر .

ماده ۴۴ — جنایات مظنونی ايله توحیداً محاکمه سنک اجرا سنه قراروریلن جنجه مظنونلری تبلیغات ایفا ایدله مه سی حسیله یوم محاکمه ده اثبات وجود ایتککاری ویا جنایات مظنونلری متعدد وایچیرلیدن بر ویا بر قاجی حال فرارده بوله رق فراریرلک محاکمه سنه باشلانازدن اول پایلمسی منتفی معاملات ابتدائی قانویه ایفا واکال ایدله مدیکی تقدیرده محاکمه به مباشرته ورود ایتش اولان شود استماع اولندن قن صکره جنجه مظنونلرینه تبلیغات اجرا وفراریرلحقنده کی معاملات ابتدائی قانویه اکیال قینمق اوزره محاکمه، تمایق اولنور. تبلیغات اخیره اوزرینه محکمه به کاین جنجه مظنونلرینه اوراق دعوی وشاهد لک افادات مضبوطه سی قرائت ونه دیبه جکری سؤال ایدیلیر . غیابنده استماع ایدیلن شهودک تکرار جلب واستماع لری بولنده درمیان ایدمکی اسباب وارد اولوب اولدینک تقدیری، منحصرأ محکمه جنایه طائددر. ماده ۴۵ — غیاباً صادر اولان حکم جنائی علیه نه مدت قانویه سی طرفنده جنایات مدعی عمومی سی، تمیز دعوی ایدیلیر .

ماده ۴۶ — برجنایات مظنوننه متماق حکم نقض ایدلرکی وظنون علیه اقدیمه اکیال مدته تخلیه ایدلش بولندینی تقدیرده جابنانه ايله وقوع بوله قق دعوت اوزرینه تشکیل طرفین ایدیلیر . نقض واقع علیه اولدینی تقدیرده مظنون علیه ک تکرار تویق آتجق نقض درجه شمول وماهیتنه نظرأ محکمه جنایه ویرله جک قرار ايله جائزدر . ماده ۴۷ — اصول محاکمات جزائی قانونک اوچویز اولن دردنجی ماده سی پروژه آتی تمدیل اولنمیدر ;

« تمیزاً تدقیق اولنان بر حکم جزائی، آتجق محکمه جه اجرا قنمیش اولان تحقیقات و محاکماتده اساس حکمه مؤثر اوله یله جک نواقص اصولیه و قانویه ايله وظیفه و صلاحیته متدائر جهاندن دولایی نقض اولنور . نقض واقع جریان ایدن معاملات و محاکماتده هانکی لرینه متماق ایسه بالکمز اوقسم معاملات و محاکمات محکمه جه بالا کال ضبطنامه به تدبیراً اعطای قرار اولنور. حکمه مؤثر اولیه جق صورتده وقوع بولش اولان خطیاتک هر حالده محکمه تمیز اعلامنده تصریحی مجبوریدر . بوقیبل خطیاتی تکرار ایدن محکمه به محکمه تمیز، اخطار اجرا سنه ده قرار ویرله ییلیر. محکمه تمیز، حکمک نتیجه تدقیقنده بالجه نواقص اصولیه و قانویه بی اعلامنه درج ايله مکفندر .

ماده ۴۸ — جنایات موادینی رؤیته مأور بر حکمک دک دائره قضائیه سنده بولنان محاکم اصلیه ویا مستظفر ویا خود صالح حاکم لری بیننده حادث اولان اختلافک حلی قابل تمیز اولماق اوزره او جنایات محکمه سنه و بر جنایات محکمه سی ترکیب ایدن بر حکمه اصلیه ايله دیگر بر حکمه اصلیه ویا صلح حاکمی آرمسنه، تکیون ایدن اختلافات ايله بولندن ماغدا محاکم و دوائر عدلیه بیننده متحدث اختلافک حلی، محکمه تمیزه طائددر. ماده ۴۹ — اصول محاکمات جزائی قانونک الی برنجی ماده سی ذیلی ايله اوچویز یکری بدنجی و اوچویز بیتمش طقوزنجی ماده لری ملغادر.

ماده موقه

آ - اشبو قانون ووجنجه محاکم اصلیه به مودوع اولوبده اوله صلح حاکم لری نزدنده اقامه ایدلش فقط هنوز نتیجه نلدیرلماش اولان بالجه دعوی قالدق لری نقطه دن اعتباراً رؤیت وحل اولتی اوزره محاکم اصلیه به دور اولنور . شوقدرکه بوقیبل دعوی حقنده صلح حاکم لری خرج تعرفه سی احکای جریان ایدر .

اشبو قانونک تاریخ مرتبه قدر صلح حاکم لریجه ویرلش اولوب رؤیتی محاکم اصلیه تک وظیفه سی میانه ادخال ایدیلن دعوی به تماق حکم غیایلیر ایچون اعتراض وجاهی حکم لری ایچون تمیز مدتلری تبلیغ ویا تفهیم نارخلرلندن اعتباراً اصول محاکمه حقوقیه و جزائی قانونلری احکانه طابعدر .

ب - ملغا استیناف محکمه لریجه فسخ اوله رق هنوز بر حکمه ربط اولنماش جزا دعوالری ايله اعلام مستأنف بیده اساساً ویا مشکلاً نواقص و مغایر قانون معاملات و حکم لری موجود کورولسندن ناشی اکیال نواقص و خطیاته قرار ویرله رک نتیجه بر حکمه اقتران ایتمه مش اولان حقوق دعوالری؛ قالدق لری نقطه دن اعتباراً رؤیت و حکمه ربط اولوتق اوزره بدایه انتاج ایدلنک لری محللردمکی محاکم اصلیه به دور اولنور. شوقدرکه بدایه اعطای حکم ایتش اولان حکم، اشبو دعوی تک تدقیقات و محاکمات اخیره سنده بوله مازلر .

ج — استیناف اولندن قلدق لری حالده هر نه صورتله اولورسه اولسون محاکمه سنه اصلا ایتدادر

ایدله مش ویا اعلامک فسخ ویا تصدیقنه هنوز قرار ویرله مش اولان بالجه دعاوی، مدت و شرایط نظر دفته آلتیه رق محکمه تمیزک دائره متعلقه سنجه تدقیق اولنور .

د — استیناف محکمه لریجه غیاباً ویرلش واعلای تنظیم و تبلیغ قننماش اولان مقررات جزائی و حقوقیه ايله وجاهاً ویرلوب کذلک اعلای تنظیم و تبلیغ اولونماش بولنان مقررات حقوقیه به متدائر اعلامات؛ ابتداء اعطای حکم ایدن محکمه ل طرفندن تنظیم و تبلیغ اولنور . اشبو فقرده بحث اولنان بالجه اعلامات بالکمز تمیز اولونه ییلیر . بولندن اعلامات حقوقیه ایچون مهل تمیز تبلیغ تاریخندن باشلامق اوزره اشبو قانونه معین اولان مدندر .

ه — اشبو قانون، نسرندن اول بدایه تبلیغ ویا تفهیم اولونه رق هنوز اعتراض واستیناف ایدله مش اولان مقرراتدن جزایه متماق اولان لری؛ مدت استینافیه تک گذرانندن بالا اعتبار قانونا معین مدتلر طرفنده و مواد حقوقیه به متدائر بولنان لری ده ایام استینافیه تک ختامی تعقیب ایدن آلتش کون ایچورسنده تمیز اولنه ییلیر. محاکم استینافیه دن غیاباً ویریلن و تبلیغ قلدق لری اعتراض اولونمیان اعلامات جزائی تک تمیزی اساساً معین اولان مدته مقید اولدینی کبی کذلک تبلیغی ییلیمش و فقط اعتراض و تمیز ایدله مش اولان غیابی و جاهی اعلامات حقوقیه ده مهل تمیز تاریخ تبلیغدن اعتباراً آلتش کوندر .

و — اعلامات غیابی استینافیه قارشی محکمه استینافیه به مراجعت وقوع بولش و فقط استیناف محکمه سی وضعد ایتمه مش اوراق دعوا محکمه تمیزه سوق اولنور و محکمه تمیز شرایط تمیزی بی نظر دفته آلتمزین اساس دعوا حقنده کی اعلای ده تدقیق ایدرک اعطای قرار ایلر .

ز — محاکم استینافیه دن ویرلوب تمیزاً نقض اولونان بالجه اعلامات استینافیه محاکم اصلیه به دور وارسال اولنور .

ح — تحت محاکمه بولنان حکام ومدعی عمومیلره طائد دعوی دخی اشبو قانونده کوستریان محاکمه کوندر ییلیر .

ماده ۵۰ — اصول محاکمه شرعیه قرانامه سی و قوانین سائره تک اشبو قانونه مخالف احکای ملغادر .

ماده ۵۱ — اشبو قانون ۱۳۴۰ سنه سی مایسنک ایتداسندن اعتباراً مرعیدر .

ماده ۵۲ — اشبو قانونک اجرا سنه عدلیه وکیلی مأموردر .

۱۷ رمضان ۱۳۴۲ و ۲۱ مارت ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۹۳

استانبول دارالفنونک شخصیت حکمیه سی حقدنه قانون

برنجی ماده — استانبول دارالفنونی ومنتکل بولندینی طب، حقوق، ادبیات واهلیات و فن مدرسه لرلندن هربری اموال منقوله و غیر منقوله تصرفنه

وتبرعات قبوله ودوائر حاکمده حضور ومرافعه واستقراض ومائلی عقود خارج اولتی اوزره هر نوع مقاولات عقدینه و صرفیات اجراسنه مأذون شخصیت حکمیة بی حائز بر مؤسسه در .

ایکینجی ماده — استانبول دارالفنونی ماجق برودجه ایله ادارما اولنور . بو بودجه ده دارالفنونک وهر مدرسه تک واردات و مصارفی آیری، آیری فصلارده کوسرتیلیر . فصلدن فصله نقل شخصیات ایچون قانون مخصوص استحصال و عن فصلک موادی پینده نقل تخصیصات مارف و کینک تصدیکله اجرا اولنور .

اوچینجی ماده — استانبول دارالفنون و مدرسه لرینک وارداتی :

- ۱ - موازته عمومیهدن ویرلن تخصیصات
- ۲ - دارالفنون و مدرسه لرجه قوانین و نظامات مخصوصه سنه توفیقاً استیفا اولنه حق هر نوع اجرت و خرج لردن
- ۳ - نشر ایدیلمن آثار و رسائل علمیه صاییش حاصلاتدن .
- ۴ - دارالفنون و مدرسه لرک اموال منقوله و غیر منقوله سی وارداتدن .
- ۵ - وکالتنامه لردن آلتان مکتب حقوق احاطه سندن .

۶ - مارف امورینه مشروط وارداتنه مقابل مضبوط اوقافدن تفریق ایدیله جک حصه ایله وقفه و تمام لرینده تدریس و مشابهی جهنله مخصوص وارداتی اولان امانت و ملحق اوقافک حاصلات صافیه سنک بوزده معین بر مقدارندن .

۷ - تبرعات وامثالی وارداتدن عبارتدر . دردنجی ماده — اوچینجی ماده تک ۲، ۳ و نه نجی فقره لرینده کوسرتیلن واردات، عائد اولدقلری مدرسه لره مخصوصدر . بو قسم وارداتک صورت صرفی هر مدرسه مجلسی طرفندن تحت قراره آلتیر . دیگر وارداتک مدارسه صورت توزیع و تخصیصی استانبول دارالفنونی دیوانجه قرارلاشدیریلیر . شو قدرکه تبرعاته متبرعلرک شروط و قیودینه رعایت اولنور .

موقت ماده

اشبو قانونک نشرندن اول استانبول دارالفنونی ایچون وقوه اولان تبرعات ایله دولتجه تخصیص اولنان ومبايه واستملاک ایدیلمن اموال منقوله و غیر منقوله دارالفنونه و عائد اولدقلری مدرسه لره دور و تملیک اولنور .

بشینی ماده — اشبو قانون تاریخ نشرندن سرعیدر .

آلتنجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه اجرا وکیلاری هیئتی مأمورددر .

۱۷ رمضان ۱۳۴۲ و ۲۱ نیسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۹۴

تورکیه جمهوری ایله آوستریا جمهوری آرمسندده منعقد ۲۸ کانون ثانی ۱۹۲۴ [۱۳۴۰] تاریخلی مخادنت معاهده نامه سی حقتده قانون

برنجی ماده — تورکیه جمهوری ایله آوستریا

جمهوریتک حائز صلاحیت مرخصلری آرمسندده ۱۳۴۰-۱۹۲۴ سنه سی کانون نائیسنک بکری سکزنجی کونی استانبولده عقد و امضا اولنان مخادنت معاهده نامه سی تورکیه بویوک ملت مجلسنجه قبول و تصدیق اولنشددر .

ایکینجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه هیئت وکیله مأمورددر .

۱۷ رمضان ۱۳۴۲ و ۲۱ نیسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۹۵

تورکیه جمهوری ایله آوستریا جمهوری آرمسندده منعقد ۲۸ کانون ثانی ۱۹۲۴ و ۱۳۴۰

تاریخلی اقامت مقارله نامه سی حقتده

قانون

برنجی ماده — تورکیه جمهوری ایله آوستریا جمهوریتک حائز صلاحیت مرخصلری آرمسندده ۱۳۴۰ - ۱۹۲۴ سنه سی کانون نائیسنک بکری سکزنجی کونی استانبولده عقد و امضا اولنان اقامت مقارله نامه سی تورکیه بویوک ملت مجلسنجه قبول و تصدیق اولنشددر .

ایکینجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه هیئت وکیله مأمورددر .

۱۷ رمضان ۱۳۴۲ و ۲۱ نیسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۹۶

تورکیه جمهوری ایله آوستریا جمهوری آرمسندده منعقد ۲۸ کانون ثانی ۱۹۲۴ - ۱۳۴۰

تاریخلی تجارت مقارله نامه سی حقتده

قانون

برنجی ماده — تورکیه جمهوری ایله آوستریا جمهوریتک حائز صلاحیت مرخصلری آرمسندده ۱۳۴۰ - ۱۹۲۴ سنه سی کانون نائیسنک بکری سکزنجی کونی استانبولده عقد و امضا اولنان تجارت مقارله نامه سی تورکیه بویوک ملت مجلسنجه قبول و تصدیق اولنشددر .

ایکینجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه هیئت وکیله مأمورددر .

۱۷ رمضان ۱۳۴۲ و ۲۱ نیسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۹۷

۱۱ کانون ثانی ۱۳۳۹ تاریخلی اعشار قانونه مذیل قانون

برنجی ماده — ۱۱ کانون ثانی ۱۳۳۹ تاریخلی قانونه بوجه آتی مواد علاوه ایلدشددر: ۱۱ کانون ثانی ۱۳۳۹ تاریخلی قانونک اونجی ماده سی احکامی ۱۳۳۸ سنه سی ده داخل اولدیغی حالده تراکیبایده شاملدر .

ایکینجی ماده — اشبو قانون تاریخ نشرندن اعتباراً مرعی الاجراددر .

اوچینجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه مایله وکیل مأمورددر .

۱۷ رمضان ۱۳۴۲ و ۲۱ نیسان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۹۸

اعتبار زراعی برلکی قانونی

ماده ۱ — قانون مخصوص موجبجه شخصیت حکمیة بی حائز اولان برویا برقاج کوی ویا ناحیه، شهر و قصبه چفتجیلری و عن جنس محصولات زراعیه مستحصللری برلکه هرک احوال اقتصادیه لرینک اصلاحی ایچون غیر محدود وکفات متسلله لی اعتبار زراعی برلکاری تشکیل ایدرلر .

ماده ۲ — اعتبار زراعی برلکاری، زراعت بانکه سنک کوستره چکی محارده کوی، ناحیه، شهر، قصبه، چفتجی و مستحصللر اکثریتنک موافقتی وزارت وکالتنک تصویب ایله تشکیل اولونور . برلکارک صورت تأسیس و اداره سی زراعت بانکه سنجه تنظیم و حکومتجه تصدیق اولنه حق برنظامنامه ایله تمین ایدیلیر .

ماده ۳ — اعتبار زراعی برلکارینک امور و معاملاتنک نظامنامه سی موجبجه هیئت عمومیة سی طرفندن منتخب رئیس ووزنه دار وکاتب ایله لزومی قدر اعضادن متشکل برجلس اداره طرفندن تدویر اولونور .

ماده ۴ — اعتبار زراعی برلکنک تشکیلی متعاقب مجلس اداره سی زراعت بانکه سی مأمورلردن برینک حضوریه اعضادن هر برینک مالک و متصرف اولدیغی اموال منقوله و غیر منقوله قیمتلرینه نظرأ اعتبارلری تقدیر بولنری خصوصی بردفته تبیت و هیئت عمومیة به عرض ایدر . هیئت عمومیة جه عیناً ویا تبدیلاً قبول اولندقدن و دفترک زری آریجه یکدیگرینه قارشی کفات متسلله ایله قبول ایدلکلری مین شرح دخی اعضا طرفندن آیری، آیری تختیم و امضا ایدلکلدن سوکره کاتب عدلیه تصدیق اولنور . اعتبار زراعی برلکنی تشکیل ایدن کوی، ناحیه، شهر و قصبه چفتجی و مستحصللردن برلکه اشتراک اتمک ایسته . مه یلره زراعت بانکه سی اعتبار اوزرینه اقرانواده بولونه ماز .

ماده ۵ — بوبرلکار باشلیجه اعتبار تقدیری، قره دی کشادی و مواد ابتداییه و آلات و ادوات ویا زراعتده استهلاک ایدیله جک اشیا تدارک و اشتراسی و شرکاتک سائر احتیاجات و منافع مشترک سنک تسهیل و تأمین محصولات و معمولات زراعیه تک محافظه و فروختی کی خصوصاته اشتغال ایدر .

ماده ۶ — زراعت بانکه سی اعتبار زراعی برلکارینه اعضا سنک دردنجی ماده ده مذکور دقتده معین اعتبار زراعی سی نسبتنده عیناً ویا تقدراً اقرانواده بولونور . برلکار، بواقراضاتی عین نسبتنده اعضا سنه توزیع ایدر . برلکار اولاً اعضا سی ذمتنده کی مطلوباتی زراعت بانکه سی مطلوباتنک تحصیل خصوصندن احکامه توفیقاً تحصیل واستیفا ایدر . ثانیاً غیر قابل تحصیل ذمتی برک هیئت عمومیة سنجه اعضا سنک اعتباری نسبتنده توزیماً تأمین ایدیلیر . برلکار بانکه قارشی تهذاتی ایفا ایترسه بانکه برلک مجلس اداره سنه ویا اعضا تک هیئت عمومیة سنه یا خود برقاچنه مراجعتله استیغای مطلوب ایدر .

هر قریه و محله اختیار هیئتیست که قریه رجحلات داخنده کی محمولاتی صورت اخبار لری - قنده هر قریه و محله که اختیار هیئت لریست بوند قری قریه و محله داخنده محلول اوله رق آخر طرفدن فضولی ضبط ایدلش و یا اراضی موآندن اعمار و احیا ایدلش اولان محلاک موقع و نوطریله کیملردن نه صورتله قاهره کیلتر طرفدن ضبط و تصرف ایدلکنده اولدینی و محلول و یا خالی بولوندینی هر اوج آیده بر با دفتر محلی طابو اداره سنه اخبار ایچکه مجبور بولوند قری ۱۷ غوز ۱۳۱۳ تاریخی نظامنامه تک اوتوز آلتنی بنده محرر اولدینی حالده بو ماده نظامیه تک وقتیه اختیار هیئترینه لایق ایدلش ایلماش اولسندن شمعی به قدر هیچ بر طرفده بو اصول نظامی به رعایت ایدله مش و بو یوزدن تعقیب محمولاته مجبورت حاصل اوله رق طابو مدروما مور لری تک قریه لری و کشت کناد لری ایچون بر جوق مصرف اختیار ایدلسنه رعنا دا اوره ماموریت لری تمامیه طولانی لاری تک اوله مادی بندن مقصد تأمین ایدله مکنده بولونش ایدلیندن حقوق خزینیه صیانه بو امر مهمک بالعموم قری و محلات هیئات اختیار به لری لوم تعقیب و تأمین مالیه و کات جلیه سنک اشمارینه عطفاً و تمعیماً تبلیغ و بویاده ایجاب ایدن بیاننامه و دفترک احتضار و طبیی ایله هیئات مذکورده ضابطه معرفتیه توزیع اولونق اوزره طابو اداره لرینه دردت ارسال اولدینی بیان اولنور .

غائب مسامه عائد اموال متروکه تک صورت

اداره رسمی حقتده
غائب مسامه عائد اموال متروکه تک صورت اداره رسمی حقتده هر طرفده مختلف شکل طرزده معامله ایدلکنده اولدینی اجرا قننا سفیشادن آکلا شلمقده اولدیندن بویاده مجلس اداره جه ایفا ایدله جک سزیده و اداره ماملانک بکنتی جریانی تأمیناً تعقیب مقتضی خصوصات حقتده بالخره مالیه و کات جلیه سنک آلتان تذکره جوابیده ، تعقیب ایدن مسامه عائد اموال متروکه دندر . یا وکلری طرفدن و بولونادینی تقدیرده بیت المالدن اداره اولنه جفی و آتیجی خانت و اهانت وطنه و یا ساتر بر جرم جنائی طولانیسه محاکم عائد سنجه محکوم ایدلنرک مصادره سنه قرار و برین اموال متروکه لری تک حکومت محلیه جه ایجاب ایدلکنده اولدینی یلدرلشدر . معاملات ماملهده بو دائرهده معامله ایفای تمعیماً تبلیغ اولنور .

یاز ساعتی حقتده
ماه جاری تک اون اوچینی کونی غریبویج وسطی ساعتیه قبل الزوال ایکیدن اعتباراً یاز ساعتی قبول ایدلشدر .

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانوننامه تک دشنجی ماده سنه بو سبباً نسبت عسکرینه لری قطع و لاندلر [بکن نسخه دن مابده]
بیاده بیکباش لری : محمد علی افندی محمد شام ۳۰۶ - ۵۱ ، علی غالب افندی حسن بغداد ۳۰۷ - ۵۸ ، حسن علی افندی علی بغداد ۳۰۸ - ۱۳۰ ، عبدالرحمن افندی عبدالواهب بغداد ۳۰۸ - ۱۲۶ ، عبدالله افندی محمد سعید سلیمانیه ۳۰۸ - ۱۳۰ ، محمد سعید افندی حسین شام ۳۰۸ - ۱۲۱ ، محمد خالد افندی رضا شام ۳۰۶ - ۷۴ ، حسین افندی آرسلان بغداد ۳۰۵ - ۴۴ .

بیاده ملازم اوللری : محمد سعید افندی حسین شام ۳۰۳ - ۱۰۷ ، شعبان افندی ابراهیم شام ۳۰۵ - ۳۱۴ ، علی افندی همت حلب ۳۰۷ - ۱۲۳ ، عباس افندی خلیل اولویا ۳۰۷ - ۱۸۷ ، محمد سعید افندی سید طه موصل ۳۰۸ - ۲۰۵ ، محمد سعید افندی عبدالله سلیمانیه ۳۰۸ - ۲۱۳ ، عبدالله افندی جمال صوفیه ۳۰۸ - ۲۷۶ ، مصطفی افندی محمد صدیق کرکوک ۳۰۹ - ۲۰۲ ، مصطفی افندی حاجی محمد سلیمانیه ۳۱۰ - ۲۱۷ ، عبدالوهاب افندی عبدالله بغداد ۳۱۱ - ۴۰۵ ، رفیق افندی ابراهیم کرکوک ۳۱۱ - ۴۱ ، ابراهیم افندی سلیمان جا ۳۱۱ - ۴۷۵ ، عبدالرحمن افندی سلیم مکه مکرمه ۳۱۲ - ۴۱۰ ، محمد شکر افندی مصطفی شام ۳۱۲ - ۴۲۴ ، بیاده ملازم ثانی محرم افندی ولی پرشته ، بیاده یوزباشی عارف افندی داود بغداد ۳۱۸ - ۳۱۸ ، بیاده ملازم تأییلر حسن افندی صالح جا ۳۲۱ - ۵۸۶ ، عبدالله افندی محمد علی شام ۳۲۳ - ۴۱۴ ، بیطر یوزباشیلر : عبدالرحمن افندی مصطفی بالچق ۳۳۰ - ۹ ، پروانت افندی هلکسان قوم قیو ۳۳۰ - ۱۲ ، آرام افندی عواق ارزحمان ۳۳۴ - ۴۷ .

طابو اماملری : عبدالقادر افندی عثمان حلب ۳۲ - ۵۸ ، سلیمان افندی محمد حلب ۳۲۲ - ۵ ، محمد طاهر افندی شیخ محمد تونس ۳۲۵ - ۲۱ ، عبدالرحمن افندی جواد بغداد ۳۲۴ - ۵۷ ، عبدالغنی افندی محمد شام ۳۳۱ - ۲۰ .

حاجی حسین افندی محمد حلب ۳۲۱ - ۲۱ ، حافظ احمد افندی ابراهیم ۳۱۷ - ۳۱ ، فتحی افندی منیف عنه ۳۱۷ - ۲۰ ، عبدالمجید افندی اسماعیل بغداد ۳۱۷ - ۱۹ ، عبدالفتاح افندی مصطفی موصل ۳۱۷ - ۱۷ ، عبدالمجید افندی حاجی علی شام ۳۱۲ - ۱۴ ، احمد شهاب الدین افندی حاجی جدوح بغداد ۳۱۱ - ۱ ، عبدالقادر افندی محمد سلیمانیه ۹۹ - ۵ ، محمد انیس افندی محمد شام ۹۸ - ۲ ، سید عمر افندی زینل کرکوک ۳۲۶ - ۲۰ ، صنعة الله افندی علی حکمت کرکوک ۳۲۷ - ۱۳ .

اعلان :

مالیه وکات جلیه سنک :
شرق نیور یوللری تحویلات تک ۳۲۶ نیجی قرعه سی درسماد تده دیون عمومی عثانیه اداره سنده فی ۳۱ مایس و ۱ جزیران سنه ۱۳۴۰ تاریخی ریه مصادف اولان ایکی محضر علنیه قبل الزوال ساعت اونده مالیه و نافه وکات جلیه لریه باقی عثانی اداره سنک اعزام اولنه حق مأمورل مواجه سنده کشیده ایدله چی اعلان اولنور .

۱۳۳۷ سنه سنک اعتباراً عثمانی باقنه سنک اداره مرکز به سنجه تحویلات قطعیه ایله مبادله سی اجرا ایدلکنده اولان ۱۳۳۴ سنه سی یوزده بش فاضلی استقراس داخلی سنکات موته سی استانبولدر غیره محلا رده متکون بولنلری حسینیه هنوز تبدیل ایتدیره مش اولان حامله بر سهولت اولق اوزره بالعموم مصارف و ضیاع تهلکسنه قارش سی غورطه سی حکومت عائد اوله رق ۱۳۴۱ سنه سی شیطانی غایب سنه دکرین و لایق ایدله چی عثمانی باقهری شعبه لریجه ده تبدیل ایدله جکدر . بعض محلا رده تسویه ایدله م مش اولان (۲) نوسرولو فاضل قویونی بدلیله بوکره تسویه سی تقرر ایدن (۳) و (۱۳) نوسرولو فاضل قویونلری بدللری دخی مذکور باقنه شعباتی طرفدن اصحابه اعطا ایدله جکدر . بویاده تفصیلات آلتی ایستیان ذواتک و لایق ایدله عثمانی باقهری شعبه لرینه مراجعت ایتلری لزومی اعلان اولنور . ۱۳۴۱ سنه سی شیطانک ختامندن صکره تبدیل مصارف سیغورطه اجرئی حامله عائد اوله جریده شمیدین نظر دفته وضع ایدیلر .

آقره : بو بوک ملت مجلسی مطبوعه سی

کسری جریده

آبونه شرائطی

بر سنه نیکی ۳۹۰ غروس
آبی آبی ۱۹۵
مشرفه ایچون سنه نیکی بوسته اجرایی
داخل اولدنی حالده ۶۵ غروشدر
آبی آبی ۲۳۵
بر نسخه سی ۱۰۰۵ یازده

سنه : ۲

تورکیه جمهوریتک رسمی غزته سیدر

نومرو : ۷۷

مقررات :

منحل بولان براین اورته ایلیجلیک باش کتایته خارجیجه وکالی امور سیاسی مدیریتی برنجی شمه باش کابلردن نورالدین فرح و تقایس شهیندر وکالتنه قانچیلاراق وظائفیده ایفا ایتک اوزره قلم مخصوص و شیفیره مأمورلردن شرفالدین ویاطوم شهیندر وکالتنه کذا قانچیلاراق وظائفیده ایفا ایتک اوزره اوراق مدیریتی دوسیه مأمور- لردن رأفت و آنته ویره شهیندرلکنده شهیندر وکالتنه موسقووا بیوک ایلیجلیک ایکنجی کابی محی الدین و نورروسکی شهیندرلکنده مانغا شیرا شهیندر وکیلی سلیمان و اخیراً احداث اولونان میلانو شهیندرلکنده مانغا آمستردام شهیندری یوسف ضیا ومنحل بولان امور شهیندری و تجاریه مدیریتی شهیندری شمه سی مدیریننه کابل ایلیجلیک ایکنجی کابی حسن وصفی بکار تعیین قلمشدر . ایشو قرارنامه تک اجراسنه خارجیجه وکیلی مأموردر .

عصمت

تورکیه رئیس جمهوری
غازی مصطفی کمال

اعتبار زراعی برلکی

زراعت وکالتندن :

(۷۱) نومروئو جریده رسمیده مندرج بولونان ۲۱ یسان ۳۴۰ تاریخی اعتبار زراعی برلکی قانونی حقیقده بعض مطالبات عمومی ایله لایحه انجمنک مذکور قانونه ناید تکلیفی وزارت انجمنک اسباب موجب لایحه سنک صورتی حصول اطلاع ضمننده درج ایدشدر .

مطالبات عمومی

زراعتک ترقیبی ایچون اعتبار زراعی هیئتینک لزوم تشکیکی زراعی مملکتلرده پایلان تجاریله نظاهر ایتشدر . بو مؤسسات موجود اولماغی نه زراعتک اصلاح و تکمیلی ونده زراعتک محکمر متوسطر الدن قورنایله قی آنلرک لوازم اساسیه سی تدارک و محصولاتی موجب ممنونیت صورتده سوق ایتک قابل اوله ماز . بو قانون لایحه سی تشکیلات اقتصاد دیه مزلک موجود نواقصی اتمام ایده جک اساساتی محتوبدر . بر مملکتده مؤسس اصول وقواعدک دیگر بر مملکتک طبیعت و خصوصیتلرینه کوره نقل و تطبیق ضمننده تنظیم ایدله جک لایحه ده بعضی خطارلک وقوعی ضرورتی نظر دفته آغاییدر .

هرمانکی قانونک علی التدریج تعقیب و اجرایی لازم کلکندن دولایی بعضی آرزو ایدیلان بهترنده دوجیز تأخر اولوق ضروریدر .

ماده ۱ - اقتصاد زراعی جمعیتلرینه فوایدی یا تماماً ویا قسماً معلوم اولماقندن و بعضی محکمرلرک منفعتنه مغایر بولمقندن اهالیکنک تشبیهله تشکیلی ایدیه میه جکی درکار بولندیقندن بویونده مجبوریت وضعه لزوم کورولشدر . بکیدن وجوده کتیرله جک اعتبار زراعی جمعیتلرینک حسن اداره سی و توسیع ماملاتی آنحقیق اعضاسنک مسئولیت غیر محدوددی یعنی اموال غیر منقوله و منقوله سی ایله بکدی بکرینه کفایات متسلسله سی تمهید ایتله رینه متوقف بولندیقندن بو اساس درج ایدشدر .

ماده ۲ - بو جمعیتلر ماملاتی تدویر ایچون بر هیئت اداره یه لزوم درکار بولوندیقندن هیئتک صورت تشکیکی ذکر ایدشدر .

ماده ۳ - جمعیتک اعضاسنه کرک جمعیتجه و کرک زراعت باقعه سنجه اعتبار تعیین و سائر صورته ماملات ایفای اعضاسنک تعیین و تثبیت اعتبارینه متوقف بولندیقندن بونک صورت تئلیق درمیان ایدشدر . برده زراعتدن بعضی شرکتلر اشتراکدن و اعتبار دقتربنی تختیددن امتناع ایتدیکی تقدیرده کیفیتک واسطه حکومتله حلی مناسب کورولشدر .

ماده ۴ - سرقت و دولاندریجلیق کبی سالب امن و اعتماد احوالی معلوم اولان اشخاصک جمعیت ادخلی دیکرلرینک بحق امتناعی انتاج ایده جکندن بو قبیل چیفتجیلرک جمعیت اعضا قید ایدله می متفق کورولشدر .

ماده ۵ - اعتبار زراعی جمعیتلرینک کرک تشکیکی کرک اداره سی و کرک ماملاتنک تفتیش و مراقبه سی خصوصاتی زراعت باقعه سنجه درعه ده و ایفا ایدندیکی تقدیرده بو جمعیتک نه تأسیسی ، ونده پاندار اولماسی قابل اوله میه جکندن جمعیتلرک مملکتک احتیاجی ایله متناسب مرتبه ترق و تکمله وصوله قدر ماملات آنه تک باقعه سی ایفای ضروریدر .

ماده ۶ - اعتبار زراعی جمعیتلرینک نه کبی خصوصانه اشتغال ایده جکی مثل طریقله ذکر ایدشدر .

ماده ۷ - زراعت باقعه سنک اشجار زراعی جمعیتلرینه اموال و اشیا و نقد اقراناننده اعضاسنک اعتباری مبین دفتربنی اساس فوتوسنی لازم کلکجکی کبی جمعیتده اولاساسه کوره نوزع اقرانات

ایلیه جکندر . جمعیت باشلیجه دانی و هر خصوصنده ظهیری اولان باقعه قارشى تمهیداتی ایفا ایتدیکی تقدیرده باقعه تک جمعیت هیئت عمومی سنه و یار قراج اعضابه حق مراجعتی قبول ایدنک صورته باقعه حقوقی تحت تأمین ایتشدر .

ماده ۸ - بر منطقه ده کدی اعتبار زراعی جمعیتلری منافعه مشترک لری تأمین ایچون لزوم کوردرکاری تقدیرده آرله رنده تأسیس مناسبات و اتحاد ایدیه یولوزلر . بوسورته تشکیلی ایده جک هیئت اتحادیه لک بوقانونه توفیقاً تشکیلی و عین نظامات دائره سنده تأسیس ایده جکری هیئته جمعیتلرک علی الافراد حقوقی خللدار ایتر .

ماده ۹ - بالاده اسباب عمومی سی ذکر و بیان ایدشدر .

ماده ۱۰ - اعتبار زراعی جمعیتلری اعضا لری عهدسنده کی مطالباتی زراعت باقعه سنک مطالباتی استیفا ایچون موضوع احکامه توفیقاً یعنی محاکمه مراجعت و استحصال حکمه حاجت اولقسنیزین استیفا ایتیه سی بو جمعیتلرک تأمین دوام ماملاتی و بقای ایچون الزمدر .

ماده ۱۱ - اعتبار زراعی جمعیتلری اعضاسنک محکمرلر الدن قورنکی و مواد ابتداییه سی اوچوز مباحه و محصولاتی قیمت حقیقیه سیله قروحت ایدیه یلمسی و الحاصل عاقله تجارنده رقبته اوغرایه قی ایتفاه ایتیه سی بو آیتده کی ماده لرده کورسولان معایینه نظریته قابلدر .

اعتبار زراعی جمعیتلری قانونی لایحه سی

ماده ۱ - زراعتک ترقیبی واحوال اقتصاد دیه لرینک اصلاحی ایچون برویا یرقاج ناحیه و یاقریه چیفتجیلری آرالرنده بالعموم اموال منقوله و غیر منقوله لرله مشغول وضامن اولوق شرطیه کفایات متسلسله غیر محدوددی بر اعتبار زراعی جمعیتلرینک مجبوردرلر .

ماده ۲ - اعتبار زراعی جمعیتلری ماملاتی اعضاسنک هیئت عمومی طرفندن منتخب رئیس و زنده دار و کاتب و عدد اعضا ایله متناسب مقدارده دیگر اعضادن منشکل بر مجلس اداره معرفتیه تدویر اولتور .

ماده ۳ - اعتبار زراعی جمعیتلرک تشکیلی متعاقب مجلس اداره ، زراعت باقعه سی مأمورلردن بزرگ ضروریله اعضادن هر برینک مالک و متصرف اولدنی اموال منقوله و غیر منقوله قبضه نظرأ

ماده ۱۱ — برکونه سب مقوله مستند اولتیزین مواد آغه احکامنه توفیق حرکت ایتجان حکام حقلرنده انجمن تدقیق طرفندن تشکیل عفا که قانونک الهی مادمسی تطبیق اولنه حقدرد . عدایه و مذاهب نظارتی نظامنامه داخلیسنک اونوز حقوزنجی مادمسنده مین معاملات جزاییه مرکز عفا کی مأمورین و کتبه و مستخدمینی حقلرنده انجمن انضباط و ضمره عفا کی مأمورین و کتبه و مستخدمینی حقلرنده ولایات والویه انجمن عدلیری طرفلندن ایفا قلنه حقدرد .

ماده ۱۲ — اشبو نظامنامه تاریخ نشرندن معتبرد .

ماده ۱۳ — اشبو نظامنامه تک اجراسنه عدایه تاریخی مأموردرد .

نسبت عسکریه سی قطع اولونالیر

داخلیه وکلندن :

مجددله مایه اشترک ایتمین واحدود ملی خارسنده قلاز ارکان واسرا وضابطان ومنوبین عسکریه حقدرد یایه حق مه املین ناطق اولان ۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک برنجی ، ایکنجی ویشیجی ماده لری احکامنه توفیقاً نسبت عسکریه لری قطع اولنان اشخاصک . اسلملری حاوی مدافع ملیه وکالت جلیه سنجه تنظیم ایدیلوب باش وکالت حایله دن ۶ - ۹ - ۳۴۰ تاریخ ۶ - ۳۱۳۳ نوسر ولوتد کره ایله تودیع یوریلان جدولدر :

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک برنجی ماده سنه توفیقاً درها خدمت دوتنده اسلخدم اولنماق اوزره نسبت عسکریه لری قطع اولونالیر :

بیطر قعدلی یوز باشی حامد افندی بن سه د لاله لی ۳۲۵ - ۸۰ ، سعددوفر ملازم ثانی جلال الدین افندی بن حسام الدین ادرنه ۳۳۲ - ۴۶ ، طوبجی ملازم اول شعبان افندی بن محمد عادل ۳۳۰ - ۳۶ ، ارکان حرب بیکباشی محمد امین سلیمانیه ۳۱۷ - ۲۳ ، پیاده ملازم اول یوسف عزالدین افندی ۳۳۱ - ۲۷۵ ، طوبجی ملازم اول توفیق افندی بن ابراهیم درعلیه ۳۳۱ - ۶۱ ، طوبجی ملازم ثانی خرم افندی بن فیض ایه موصل ۳۳۰ - ۳۱ ، طوبجی ملازم ثانی صبری افندی بن رضاقره کوسرک ۳۳۲ - ۲۵ صنف ۱ کاتب مشتاق افندی بن محمد وان ۳۱۸ - ۴۱ ، پیاده ملازم اول محمد حفظی افندی بن علی کرید ۳۲۵ - ۱۵۳ ، متقاعد مقام خاندک بن سلیم مناستر ۳۰۲ - ۱۵ ، پیاده ملازم ثانی عبدالجلیل افندی بن احمد طرابلس غرب ۲۲۵ - ۴۹۵ ، پیاده ملازم ثانی شریف افندی بن علی درانمان ۳۳۳ - ۱۷۶ ، مطرود پیاده یوزباشی جعفر علوی افندی بن یوسف اسکدار ۳۱۹ - ۱۳ ، متقاعد بیکباشی طلعت افندی بن راشد ۳۰۱ - ۵۶ ، متقاعد بیکباشی جهالدین افندی ۳۱۱ - ۲۶۶ ، متقاعد

بیکباشی محمدصادق افندی ۳۱۵ - ۲۷۶ ، احتیاط ملازم ثانی علی حیدر افندی بن محمود قوجانه ۲۷۰۹ - ۴۶ ، غیر طوبجی ملازم اول شوق افندی بن حسنی رای ۳۲۶ - ۴۶ ، طوبجی ملازم اول عادل افندی ۳۳۰ - ۱۰۱ ، اجزای ملازم اول محمد کامل افندی بن ذوالفقار درانمان ۳۲۷ - ۵۱ ، صنف ۴ قاجی اوسه سی محمد حامی اوسه بن حسن درعلیه ۳۳۱ - ۴۳ ، پیاده ملازم اول صبری افندی ۳۲۸ - ۸۳ ، طابور امای ابراهیم افندی بن صالح برزین ۳۲۹ - ۱ ، استحکام ملازم ثانی محمد سالی افندی بن عزف ردوس ۳۳۲ - ۱۴ ، پیاده ملازم ثانی احمد زوت افندی بن محمد توفیق طرابلس غرب ۳۳۱ - ۵۹ ، قول اردو مشاور معاون محمد رضوان افندی بن محمود بغداد پیاده ملازم اول سعید افندی ۳۲۸ - ۳۲۶ ، طوبجی یوزباشی ناصر افندی بن ناصر ۳۲۱ - ۱۶ ، طوبجی ملازم ثانی فیضی افندی بن عزت ۳۳۲ - ۱۴ ، متقاعد بیکباشی ساجان افندی بن محمد فتح ۳۱۱ ن ۲۸

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک ایکنجی ماده سنه توفیقاً نسبت عسکریه لری قطع اولونالیر متقاعد استحکام یوزباشی محمد حیدر افندی بن خلیل آستانه ۳۱۹ - ۵ ، طوبجی ملازم ثانی دانیال افندی بن مصطفی میلاس ۳۳۱ - ۲۶ ، طوبجی ملازم ثانی عمر اطفی افندی بن مصطفی ۱۱۰ - ۲۳۰ ، پیاده ملازم اول احمد حاجی افندی بن مصطفی مناستر ۳۲۶ - ۲۶ ، پیاده ملازم اول کمال افندی ۳۳۱ - ۶۴ ، پیاده ملازم اول کمال افندی بن علی ۳۲۲ - ۳۹۵ ، طوبجی ملازم اول ابراهیم فوزی افندی بن فوزی درسمادت ۳۳۰ - ۳۲ ، پیاده ملازم اول قوادوهی افندی بن حسن فهی اسکوب ۳۳۸ - ۳۰ ، پیاده ملازم اول محمد سعید افندی بن حسین ۳۳۰ - ۵۱۱ ، پیاده ملازم ثانی لطف افندی بن حسین فتحیه ۳۳۲ - ۲۶۸ ، پیاده ملازم ثانی ذکی افندی ابوزدیار بکر ۳۳۳ - ۴۵ ، پیاده ملازم ثانی احمد برهان الدین افندی بن لطف استانبول ۳۳۶ - ۸۱ ، پیاده ملازم ثانی افندی بن مصطفی سینوب ۳۳۱ - ۴۶ ، پیاده ضابط وکیل الهامی افندی بن مصطفی دوده آتاج ۳۳۶ - ۲۲ ، پیاده ضابط وکیل محمد حسن افندی بن رشید ۳۳۶ - ۵۶ ، پیاده ملازم ثانی محمد ثوری افندی بن حسن صدق بکقوز ۳۲۹ - ۲۵ ، پیاده ملازم ثانی عادل افندی بن حسین کدکباشا ۳۳۴ - ۱۹۳ ، پیاده ضابط وکیل احمد کامل افندی بن حسین سلیمانیه ۳۳۶ - ۳۰ ، بیطر یوزباشی صدق افندی عباس سیاو ۳۳۴ - ۴۸ ، صنف ۴ تلغرافی نیمه افندی بن فرهاد ۳۳۰ - ۹۱ ، اجزای یوزباشی کامل افندی بن بکر آماسیه ۳۲۴ - ۶۱ ، پیاده ملازم اول راسخ افندی ۳۳۱ - ۵۵ ، مشاور عدلی امین علی بن نورالدین درسمادت ، پیاده ملازم ثانی مصفر افندی بن رضا اشقودره ۳۲۶ - ۵۷ ، پیاده ملازم ثانی ادهم افندی بن محمد قاسم پاشا ۳۳۳ - ۲۱ ، پیاده ملازم ثانی ابراهیم ادهم افندی بن محمد حارف

استانبول ۳۲۹ - ۴۵ ، ضابط یوزباشی حسن قدسی افندی بن امین بوغاز ایچی ۳۲۲ - ۳۱

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک

بیشیجی ماده سنه توفیقاً نسبت

عسکریه لری قطع اولونالیر

نعلیند صنف ۴ سید احمد افندی بن عبدالرزاق بغداد ۳۳۴ ن ۱ ، پیاده ملازم ثانی عزت افندی بن محمد استانبول ۳۱۰ - ۲۹۹ ، صنف ۴ تفنگچی اوخانس اوغلی بدروس نام دیگر عبدالله اوغلی احمد کمال ۳۲۷ - ۲۴ ، صنف ۲ تفنگچی مصطفی صادق اوسه بن عمر سیروز ۳۲۷ - ۹۲ ، صنف ۲ تفنگچی نظره توله قره بت یوزغاد ۳۲۷ - ۹۸ ، صنف ۳ تفنگچی حسین اوسه بن محمد بوسه ۳۳۳ - ۳ ، صنف ۳ تفنگچی کیرقور آرتین آقره ۳۲۷ - ۹۶ ، صنف ۳ تفنگچی آرتین اوخانس مرزبوز ۳۲۷ - ۳۸ ، صنف ۳ تفنگچی علی افندی بن ابراهیم قالدندان ۳۲۸ - ۱۲ ، صنف ۴ تفنگچی شهوار اوغلی عبدالرحمن قالدندان ۳۲۸ - ۴ ، صنف ۴ تفنگچی ابراهیم افندی بن سالم برزین ۳۲۷ - ۷۱ ، صنف ۴ تفنگچی جلال الدین افندی بن سعید برزین ۳۲۷ - ۵۴ ، صنف ۴ تفنگچی رجب افندی بن علی قالدندان ۳۲۷ - ۳ ، صنف ۴ تفنگچی نشان آغوب درسمادت ۳۳۰ - ۲۶ ، صنف ۴ مرانفوز شکری اوسه بن احمد شام ۳۰۷ - ۴ ، صنف ۴ محمد اوسه بن احمد شام ۳۱۱ - ۴ ، صنف ۴ مرانفوز عبدالرزاق اوسه بن سید قدری بغداد ۳۱۶ - ۲ ، صنف ۴ مرانفوز اسماعیل اوسه بن داوود بغداد ۳۱۶ - ۳ ، صنف ۴ مرانفوز محمد اوسه بن حسن بغداد ۳۱۷ - ۱۲ ، صنف ۴ مرانفوز مصطفی اوسه بن علی شام ۳۱۸ - ۶ ، صنف ۴ مرانفوز حاجی احمد صدق اوسه بن آرسلان شام ۳۲۷ - ۱ ، صنف ۴ مرانفوز رضا اوسه بن علی عازره ۳۳۲ - ۹ ، صنف ۴ مرانفوز محمد اوسه بن آرسلان شام ۳۳۳ - ۱ ، پیاده بیکباشی عمر افندی بن عبدالله قدس ۳۱۱ - ۱۵۶ ، قس ناک بیری شناسی افندی بن البی درسمادت ۳۲۶ - ۱۸ ، طوبجی ملازم ثانی عبدالله افندی بن مته بغداد ۳۳۱ ن ۸۸ ، پیاده یوزباشی احمد افندی بن یحیی بغداد ۳۲۷ - ۸۴ ، سواری ملازم اول ونس وهی افندی

۳۳۳۲۸

شرق تیور یولاری تحویلاتی

مالیه وکالت حایله سنندن :

شرق تیور یولاری تحویلاتک ۲۲۸ نجی قرعسی درسمادت دیون عمومی عفا به اداره سنده فی ۳ ایلول کثرت اول سنه ۱۳۴۰ تاریخلی مصادف اولان ایک محضر عنینده قبل الزوال ساعت اولده مالیه وناقمه وکالت جلیه لریه باقی عفا اداره سنندن اعزام اوله حق مأموردل مواجهه سنده کشیده ایدیله جکی اعلان اولنور .

تاریخی مجلہ

چهارشنبه

۱۱ جمادی الاخر ۱۳۴۲

۷ کون ثانی ۱۳۶۱

اداری و تحریری مہمات ایچون
مطبوعات مدیریت عمومیہ
سراجت اولونور

پہر نسخہ سی ۱۰۰ پارہ در

تأسيس تاريخي: ۷ تشرين اول ۱۳۳۶

آبونه شرائطی

پرسنه لکی: ۱۵۶ نسخه اعتباریہ
۳۹۰ غروش

آلی آبانی: ۷۸ نسخه اعتباریہ
۱۹۵ غروش

مشره ایچون سن لکی پوسته اجری
داخل اولدی بی حالده ۴۶۵ غروشدر
آلی آبانی ۲۳۵

سنه: ۲

تورکیه جمهوریتینک رسمی غزته سیدر

نومرو: ۸۱

واشخاصک طابری اراضیی داخلنده یقین
آغاچلرک قضا ایچون ایستمه پلان وراپورلرینه
احتیاج بو قدر.

اوجینی ماده — نشیوقانون تاریخ نشیردن
اعتباراً سرعی الاجرادر .

۹ ربیع الاول ۱۳۴۳ و ۶ کانون اول ۱۳۴۰

۱۳۴۰ سنه سی اوقف بودجه سنک آلتنجی

فصلنک اوجینی ماده سببه اصل مخصوصه
ضائم اجراسنه دائر قانون

قانون نوروسی: ۵۱۷

برنجی ماده — اوقف مدیریت عمومیہ سنک

۱۳۴۰ سنه سی بودجه سنک آلتنجی فصلنک اوجینی

انشآت و تعمیرات و مہایمه اولنجق عقارات بدلی

مادہ سنه الی بیک لیرا کڈنک مذکور بودجه سنک

ممالک مستخامه ده کی ابدات دیننه تک تعمیر و ایسای

و دردیجی وقف خانک اکیال انشآت آنی فارشولنی

نامندہ کی فصل مخصوصه بوزیک لیراشم ایدلشد.

ایکینجی ماده — اشبو قانون نشیردن اعتباراً

سرعی الاجرادر .

اوجینی ماده — اشبو قانونک اجراسنه

باش وکیل مأمورد .

۱۱ جمادی الاول ۱۳۴۳ و ۸ کانون اول ۱۳۴۰

قانون نوروسی: ۵۲۸

برنجی ماده — سرپوشج دولده اسم کنه

و درجه مملولینتری محر رضابطان و افراد ۹ کانون

ثانی ۱۳۴۰ تاریخی و ۳۹۷ نومرولو قانونه

توفیقاً مکافات قدیه و برنک وزره ۱۳۴۰ محصصات

ذاتیہ بودجه سنک ۵۸ لکی (آ) فصلنه ۲۸۳۰۰

لیرا محصصات منضمه اوله رق علاوه اولنشد .

ایکینجی ماده — اشبو قانون تاریخ نشیردن

اعتباراً سرعی الاجرادر .

اوجینی ماده — اشبو قانونک اجراسنه مالیه

وکیل مأمورد .

۱۳ جمادی الاول ۱۳۴۳ و ۱۰ کانون اول ۱۳۴۰

قانون نوروسی: ۵۲۸

برنجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه مالیه

وکیل مأمورد .

۱۳ جمادی الاول ۱۳۴۳ و ۱۰ کانون اول ۱۳۴۰

قانون نوروسی: ۵۲۵

برنجی ماده — استقلال مدالیہ سی باقل

قطعه باشنده جبهده و یاداخلی صیائیری تسکینده

حماست وقدا کاری آثاری کوستن ارکان اسرا

و ضابطان و افراد و ملی قهرمانلره و جبهه کورینده

علوی مقصدک حصولی ایچون مسای ابراز ایدلره

و استقلال ملی اوغرنده فدای حیات ایدن شهیدلرک

بووک اوغانه بوقسه بووک قیزیه بوقسه بدرینه

اوده بوقسه والده سنه اوده بوقسه زوجه سنه و پرلیر.

ایکینجی ماده — استقلال مدالیہ سنه حامل

اولانلردن و فت ایدلرک استقلال مدالیہ سی ارکک

اوغقرینک تک بووککنه ارکک اوغلی بوقسه قیز

چووققرینک بووککنه بوقسه بدرینه اوده بوقسه

والده سنه اوده بوقسه زوجه سنه انتقال ایلر .

بونلرک و فتده یه بصورته انتقال ایدر . بونلردن

بزی وفات ایدوبده ترتیب داخلنده وارث بولنیدن

حالده دیگر طبقه ده بونانلره ویا آتلیک وره سنه

عین صورته انتقال ایلر .

۲۷ ربیع الاول ۱۳۳۹

۲۹ تشرین ثانی ۱۳۳۶ نومرولو قانونک بدنجی

مادہ سنده کی انتقال دخی ایکینجی ماده به کوره جریان

ایدر .

دردنجی ماده — اشبو قانون ۲۹ تشرین

ثانی ۳۳۶ تاریخندن متبردر .

یشنجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه بووک

ملت مجلسی مأمورد .

۷ جمادی الاول ۱۳۴۳ و ۴ کانون اول ۱۳۴۰

تورکیه دمه موجود بالمعوم اورمانلرک فی اصول

اداره وایشلرک لمرلی حقنده کی ۲۲ یسان ۱۳۴۰

تاریخی قانونه مذیل قانون

قانون نوروسی: ۵۲۶

برنجی ماده — قطعی و موقت پلانری تنظیم

ایدلشمش بولنان دولت اورمانلرک کویلیر

سنوی بیک مترو مکبه قدر قطعیانده بولونه جق

مستحصلرک و اشخاص اورمانلرک کوی بالسه لقرلرندن

علاقه دارانک انتفاعی ایچون کافی السابق کشف

راپورلرینه مستنداً قطعیات اجراسی جائدر .

ایکینجی ماده — دولت اورمانلرک اتصالی

بولنایان و سناحہ سی بش مکتاردن دون اولان

نیمنلر:

خارجیه وکات جلیه سندن:

بارس بووک ایلیچیلکنه بکرش ایلیچیی

جواد بیک تمینی خارجیه وکات جلیه سنک ۳

کانون اول ۳۴۰ تاریخ وسجل مدیری ۲۱۴۴

۲۲۳۳۳۱۲۰ نومرولو تذکره سیله و قوعولان

تکلیف اوزرنه امر اوکیلیری هیئتک ۷-۱۲-۲۰۰

تاریخی ایجه سنده قرار کیر اولشدر .

۷ کانون اول ۳۴۰

بکرش ایلیچیلکنه بارس مشلکی وکالتی

ایضا ایتمکده بولنان مستشار زاغب بیک تمینی

خارجیه وکات جلیه سنک ۳ کانون اول ۳۴۰

تاریخ وسجل مدیری ۲۲۳۳۱۱۰۰۲۳۳۱۱۹

نومرولو تذکره سیله و اتع تکلیفی اوزرنه اجرا

وکیلیری هیئتک ۷ کانون اول ۳۴۰ تاریخی

ایجه سنده قرار کیر اولشدر .

۷ کانون اول ۳۴۰

نوندره ایلیچیلکی اوجونجی کتابتنه خارجیه

وکاتی امور سیاسیہ مدیری ایکینجی شمه ایکینجی

کابلرندن ذکاتی بک تمین قلنمشدر .

اشبو قرار نامه تک اجراسنه خارجیه وکیل

مأمورد . ۷ کانون اول ۳۴۰

خارجیه وکاتی امور سیاسیہ مدیرینه نوندره

اوزنه ایلیچیلکی مستشاری حکمت بک تمین قلنمشدر .

۱۵ کانون اول ۳۴۰

فلیس شهنذر وکالتنه الیوم مذکور

شهنذر خانه دمه مستخدم نجم الدین بک تمین قلنمشدر .

اشبو قرار نامه تک اجراسنه خارجیه وکیل

مأمورد . ۷ کانون اول ۳۴۰

خارجیه وکیل ملس وکیل تورکیه رئیس جمهوری

شکری قایا علی فتحی غازی مصطفی کال

قانونر:

۱۷ ربیع الاول ۱۳۳۹ و ۲۹ تشرین ثانی ۱۳۳۶

تاریخی استقلال مدالیہ سببه تطلیف

قانونک برنجی ماده سی

مددل قانون

قانون نوروسی ۵۲۵

برنجی ماده — استقلال مدالیہ سی باقل

قطعه باشنده جبهده و یاداخلی صیائیری تسکینده

عدد	ضابطان
۱۲۰۰	لیرا مکافات قدیه مستحق (۱) لکی درجه دن ۱ ۱۲۰۰
۶۰۰	» » » (۲) » » ۱۱ ۶۰۰
۶۰۰	» » » (۲) » » ۱ ۶۰۰
۳۰۰	» » » (۳) » » ۱۱ ۳۰۰
۱۰۰	» » » ۱۰۰

- ۱۹۔ یوری سواری پوزیشنیں نفاذ نامیہ معروف تحسین
- ۲۰۔ قوای انضباطیہ ارکان حربیہ زینبی میرآلی احمد رفیق
- ۲۱۔ قوای انضباطیہ مزایوز قوماندانی ودیاماد فریدک یوری ضارک ممتاز
- ۲۲۔ قوای انضباطیہ قوماندانان زمین اوردو قوماندان سابق علی نادر
- ۲۳۔ قوای انضباطیہ منسوختن و نورد مصطفی دیوان حربین قائم مقام فتح
- ۲۴۔ قوای انضباطیہ منسوختن و نوردی مادیہ و عسکر ہند
- ۲۵۔ اسبق روسہ و ایسی کومانڈرین امین
- ۲۶۔ اصیادن قومیہ زین العابدین
- ۲۷۔ جیل برکت مصرف اسبق یونان قالی زادہ مسعود
- ۲۸۔ حریت وائلاف ذہنی نیری میرآلی صادق
- ۲۹۔ ملاطیہ مصرف سابق بدین خلیل زانی
- ۳۰۔ اسبق مغلیہ مصرف کریدنی حسن
- ۳۱۔ اسبق دیوان حرب زینبی نورد مصطفی
- ۳۲۔ عدنی نادیہ زینبی خوجی
- ۳۳۔ آٹھ ہزار قاتلہ سابق حسن مسعود
- ۳۴۔ تکفور سابق مہدی اسبق مصفا احمد
- ۳۵۔ آقیون قرمحصار مصرف اسبق اسحاق
- ۳۶۔ غازی عینتاب مصرف قائم مقام یوش اولان حلال قدری
- ۳۷۔ حریت وائلاف کاتب عمومی آٹھنی زین العابدین
- ۳۸۔ ملقا اصیادن اوقف ناظر اسبق وصی خواجہ
- ۳۹۔ خربوز والی اسبق علی غالب
- ۴۰۔ روسہ والی وکیل اسبق عزیز پوری
- ۴۱۔ سابق روسہ منشی عمر فوزی
- ۴۲۔ ازیر قاضی مشاور سابق احمد صبر
- ۴۳۔ اسبق استانبول محافظی ناشی
- ۴۴۔ داخلیہ ناظر اسبق اصیادن عادل
- ۴۵۔ داخلیہ ناظر اسبق محمد علی
- ۴۶۔ اسبق ادرنہ والیس و شہر امینی وکیلی سالم
- ۴۷۔ کوتاہیہ ہوانا بلرہ مصرف خلق ایدن خواجہ راسخ زادہ ابراہیم
- ۴۸۔ آٹنہ و والیک ایدن عبدالرحمن
- ۴۹۔ قرمحصار شرقی میمون اسبق عمر رفیقی
- ۵۰۔ اشکنجہ بی نامیہ معروف ملازہ عادل
- ۵۱۔ اشکنجہ بی نامیہ معروف ملازہ رفیق
- ۵۲۔ اسبق فرق آماج قائم مقامی شریف
- ۵۳۔ اسبق چناق قلہ مصرف محمود منیر
- ۵۴۔ استانبول مرکز قوماندان اسبق امین
- ۵۵۔ کلیدیہ قائم مقام ایدن سہا مسعود
- ۵۶۔ اسبق داخلیہ نظار قومی وکیل و پوی مصرف عیان نوری

یوز الی کشیک لیستہ

فرار نامہ سواری

اوزان معاہدہ نامہ سنہ مربوط عفو عمومی پروتوقولہ مدفون استننا ایدیان یوزالی کشیدن یوزرق طوقوز کشیک اسم و ہونیر بی بین دقتری حاوی و ہیئت وکیلہ تصدیقی طلبی متضمن داخلیہ وکالت جلیہ سنک ۲۳ بیان ۳۵ تاریخ ۱۳۳۰ ۱۷۹۱ نومر و نوڈکرہ می اوزرینہ دقترہ موجود یوزرق طوقوز شخصہ علاوہ کوئی غزنیہ صاحبی رائفک داخلیہ دقترہ تصدیقی ہیئت وکیلہ تک ۳۵-۶-۱ تاریخلی اجیاضہ فرار کرا اولدی .

تورک رئیس جہوری غازی مصطفی کمال عدایہ وکی مدافعہ ملیہ وکیلی بش وکیل و خارجیہ وکیلی مصطفی جنای کاتلہ عصمت مہاروف وکیلی مالہ وکیلی داخلیہ وکیلی واصف مصطفی عبدالخالق زجب صحیہ و مساونت تجارت وکیلی نافقہ وکیلی اجیاضہ وکیلی حدن حسن سلیمان سری دو قوتور رفیق زراعت وکالی وکیلی مبادلہ اعمار و اسکان وکیلی محمود جلال

وچید لڈ سنک معنی
۱۔ یاور حسن کراز عجمی
۲۔ خدمتہ خاصہ قوماندانی نئی
۳۔ خزینتہ خاصہ منتشر لڈ قیصریلی شعبان آغا

۴۔ توتوچی باشی شکرلی
۵۔ سرقرین یاور
۶۔ یوزاندان ارکان حرب میرآلی مہار
۷۔ سرپور عونی
۸۔ اسبق خزینتہ خاصہ مدبری و دقترا قانی

امینی رفیق
سورہ ماہدہ سنی اصیادان قوای انضباطیہ داخل قابیہ اعضا لڈن
۹۔ اسبق شیخ الاسلام مصطفی صبری
۱۰۔ عدلیہ ناظر اسبق علی رشیدی
۱۱۔ زراعت و تجارت ناظر اسبق جمال
۱۲۔ بحریہ ناظر اسبق جاقہ بی جندی
۱۳۔ مبارک ناظر اسبق روم بک اوغلی

فخرالدين
۱۴۔ اسبق زراعت و تجارت ناظری قیریل خنجرچی زمری
سورہ ماہدہ سنی اصیادان ہیئت مرخصہ
۱۵۔ مبارک ناظر اسبق ہادی
۱۶۔ اصیادن شورای دولت رئیس اسبق رضا توفیق
۱۷۔ برن سفیر اسبق رشاد خالص
قوای انضباطیہ داخل اولانلر
۱۸۔ قوای انضباطیہ باش قوماندان سابقان

اوجنی مادہ - مستحیل اشارتی حاوی اولان نفاذ نامہ لڈن اجرت مذکورہ اوج قات آلهجی کی مستحیل اشارتی محتوی اولیان تلفراف نامہ لڈنہ تلفیوٹہ مستحیل اشارتی طلب اولندیقی تقدیرہ اجرت مذکورہ ینہ اوج قات اولہرق استیفا اولنور .
دردیجی مادہ - اشبو قانون تاریخ نیشنلدرن مرعی الاجرادز .
بشچی مادہ - اشبو قانونک اجرا سنہ داخلیہ وکالی ماموردر .
۲۳ جانی اول اول ۱۳۴۳ و ۲۰ کانون اول ۱۳۴۰

X بر تصحیح

بش وکالت جلیہ دن :
تأجیل تصقیات قانونک فرعا ذمیدخل اولانلر مدہ تصفیہ متداثر ۱۹ تشریح نائی ۱۳۴۰ تاریخلی ۲۶ نومرولی قانونک برنجی مادہ سنہ و فرعا ذمیدخل اولانلر « قترہ سندن سوکرہ » و ہم فیہ اولوبدہ « دیک لازم کایرکن انائی ضمدہ » و « کاسنک اونودلندی تصقیات واقمہ دن آکاتہ لڈش اولدیندن مذکور قانون اولوجہ تصحیح و تسمیر اولنور .

بش وکالت جلیہ دن :
اخیراً مجلس عالیہ قبول ایضاش اولان قانون موجبیہ احداث اولنان بحریہ وکالتہ حل برکت مہمونی احسان بک تمیمی رئیس جہور حضرتلینک تصویبہ اقتدان اجتمدر . تسمیاً تبلیغ کیفیت اولور .

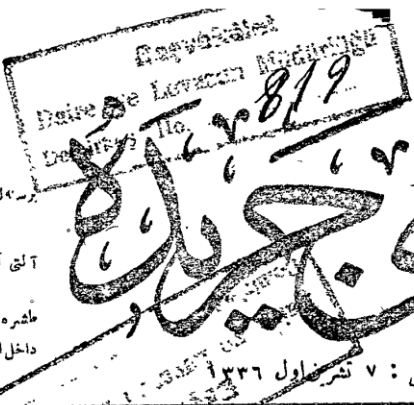
قرانامہ ل :

ہائت جلیہ وکیلہ تک ۱۰-۹-۱۰-۳۴ تاریخلی
و ۸۸۰ نومرولی قرار نامہ سی صورتیہ :
عفو عمومی قانونہ مربوط اولوب تورک ہدہ اقتندن منہ ایدیان یوز الی کشیک لیستہ دہ اساسی عمر اشخاصک اموال منقولہ و غیر منقولہ لڈنک حکومتہ انتقالی و تصفیہ ایلمسی حقتہ برصراحت موجود اولماسنہ ولوزان معاہدہ سنہ مربوط عفو عمومی بیاننامہ سنہ قائد پروتوقولہ مرہ قدر طوقوز آئی مدتہ اصحابی طرفندن اموال مذکورہ تک تصفیہ اولنہ حتی و محل مذکورک اقتضاسندن صکرہ انانی تمامیلہ اصحابتہ تودیع ایضک اوزرہ حکومتہ تصفیہ ایلمسیہ کی بحریہ امور ایسہ اشبو معاملہ تک اجرائی حکومتہ مقدما قرار و برلیسہ مشروط بولنسنہ و هنوز بر قرار و برنہ مش اولسنہ بناء اہوال مذکورہ بہ مذاخہ اولنسی قانوناً غیر جائز اولہ جنندن موضوع بحث اشخاصک اموالی تصفیہ ایلری ایچون تاریخ اعلانن اعتباراً طوقوز آئی محل اطمینان و بومدیت سرورندہ حکومتہ تصفیہ خصوصنک تحت قرارہ آلتنسی متضمن مالہ وکالت جلیہ سنک ۳۱ اگستوس ۳۴۰ تاریخ و حقوق متاورلکی ۲۳۴ نومرولی تذکرہ سیلہ واقع تکلی ہیئت وکیلہ تک ۱۰-۹-۱۰-۳۴ تاریخلی اجیاضہ بالندکر قبول ایلمشدر .

۱۲۳ - کونانک برامیچ قره‌سندن
 حاجی قائم اوغلی زهدی
 ۱۲۴ - کونانک باجی قره‌سندن قوجه
 کوزک عتبان اوغلی شاکر
 ۱۲۵ - کونانک سرادل قره‌سندن قوج
 محمد اوغلی قوج علی
 ۱۲۶ - کونانک آیواجی قره‌سندن محمد
 اوغلی عزیز
 ۱۲۷ - کونانک کهل قره‌سندن باجلی
 احمد اوغلی عتبان
 ۱۲۸ - صوسف‌لرک ایلدیز قره‌سندن
 مثلا سلیمان اوغلی عزت
 ۱۲۹ - کونانک سرادل قره‌سندن حسین
 اوغلی قره‌کاشم
 ۱۳۰ - کونانک باجی قره‌سندن بکر
 اوغلی عرب عمود
 ۱۳۱ - کونانک رستم قره‌سندن غاردیان
 یوسف
 ۱۳۲ - کونانک باجی قره‌سندن عمر
 اوغلی ایوب
 ۱۳۳ - کونانک کهل قره‌سندن طالوستان
 اوغلی ابراهیم چاوش
 ۱۳۴ - کونانک باجی قره‌سندن طویلی
 شریف اوغلی ابراهیم
 ۱۳۵ - کونانک کهل قره‌سندن طویال
 عمر اوغلی ادریس
 ۱۳۶ - مانیاسک بولجه آغاچ قره‌سندن
 قورخ اوغلی اسماعیل
 ۱۳۷ - کونانک کهل قره‌سندن عتار
 حاجی بلک اوغلی جانیولات
 ۱۳۸ - سرمره قیا پیکار قره‌سندن
 یوسف اوغلی اسحق
 ۱۳۹ - مانیاسک قزریق قره‌سندن علی بلک
 اوغلی ثابت
 ۱۴۰ - کونانک باجی قره‌سندن دلی حسن
 اوغلی سلیم
 ۱۴۱ - کونانک چرکس محه‌سندن ماکنه‌جی
 محمد اوغلی عتبان
 ۱۴۲ - مانیاسک دکرمن بوغازی قره‌سندن
 قدیر اوغلی کامل
 ۱۴۳ - کونانک کچی هوزه قره‌سندن حسین
 اوغلی غالب
 ۱۴۴ - مانیاسک حاجی یعقوب قره‌سندن
 چرکس منید اوغلی صالح
 ۱۴۵ - مانیاسک حاجی یعقوب قره‌سندن
 مقتول شوکتک برادری اسماعیل
 ۱۴۶ - کونانک کهل قره‌سندن عیداه
 اوغلی دل قائم
 ۱۴۷ - کونانک چرکس محه‌سندن حسن
 اونباشی اوغلی کمال
 ۱۴۸ - مانیاسک دکرمن بوغازی قره‌سندن
 قدیر اوغلی کاملک برادری کاظم آفه
 ۱۴۹ - کونانک قزریق قره‌سندن بالاج
 اوغلی کمال
 ۱۵۰ - کونانک کهل قره‌سندن طوغ
 اوغلی محمد آغا

۹۰ - پولیس باش مأمورلردن نامق
 ۹۱ - شیشلی قومیسری مدیر
 ۹۲ - ایزیت مرکز مأموری ، ادرنه
 پولیس مدیری وپالوه قائمقامی فؤاد
 ۹۳ - آطنه‌ده پولیس مدیرلیکی ابدن
 بولکچنلی یوسف
 ۹۴ - اون قبانی مرکز مأمور ساجی صفالی جین
 ۹۵ - بیوکدره مرکز مأمور سابق مظلوم
 ۹۶ - سابق بلک اوغلی ایکینی قومیسری فؤاد
 غزنه‌جیلر
 ۹۷ - سربستی غزنه‌سی صاحبی حربت
 وائتلاف اعضاسندن مولان زاده زفت
 ۹۸ - نورجه استانیول غزنه‌سی صاحبی
 سعید مثلا
 ۹۹ - ازمرده مساوات غزنه‌سی صاحبی
 وجرری سابق دارالخکمه اعضاسندن ازمریری
 حافظ اسماعیل
 ۱۰۰ - آی دده غزنه‌سی صاحبی بوسته
 وتلغراف مدیر عمومی اسبق رفیق خالد
 ۱۰۱ - باندیرمه‌ده مالک غزنه‌سی صاحبی
 یحیی‌لی علی سالی
 ۱۰۲ - ادرنه‌ده تئین والیوم سلاجیکده
 حقیقت غزنه‌لی صاحبی نیر مصطفی
 ۱۰۳ - اسکولی غزنه‌سی سرجرری فرید
 ۱۰۴ - علمدار غزنه‌سی صاحبی رفیع جواد
 ۱۰۵ - علمدار غزنه‌سندن بهلوان قدری
 ۱۰۶ - آطنه‌ده فردا غزنه‌سی صاحبی
 فانی زاده علی علمی
 ۱۰۷ - بالیکدره ارشاد غزنه‌سی
 صاحبیلردن طرزونی عمر فوزی
 ۱۰۸ - حلبده طوغری بون غزنه‌سی
 صاحبی حسن صادق
 ۱۰۹ - کویلی غزنه‌سی صاحب و مدیری
 ازمریری رأفت
 دیگر اشخاص
 ۱۱۰ - طرسوسلی کامل باشا زاده سلامی
 ۱۱۱ - طرسوسلی کامل باشا زاده کمال
 ۱۱۲ - سلیمان‌لی کرد حق
 ۱۱۳ - مصطفی صبری خواجه‌نک اوغلی
 ابراهیم صبری
 ۱۱۴ - قاریقه‌طور بروسلی جیل
 ۱۱۵ - انکلیز جاسوسی مشهور چرکس داغ
 ۱۱۶ - فرانز ضابطسکی بلان حاجینلی
 قازاق حسن
 ۱۱۷ - اشتیاریسی سونکی چرکس داوود
 ۱۱۸ - ییکاشی چرکس بکر
 ۱۱۹ - بروسلی قاریقه‌طور جیلک قاش
 برادری نجیب
 ۱۲۰ - ازمریر سابق امور اسلامیه‌مقتدی
 احمد خلوصی
 ۱۲۱ - عشاقده مادان اوغلی مصطفی
 ۱۲۲ - کونانک طوزالجی قره‌سندن
 یوسف اوغلی رزمی

ادهم و عونسی
 ۵۷ - چرکس ادهم
 ۵۸ - ادهمک برادری رشید
 ۵۹ - ادهمک برادری توفیق
 ۶۰ - قوشچی باشی اشرف
 ۶۱ - قوشچی باشی اشرف برادری حاجی سالی
 ۶۲ - ازمریری سابق آقحصار قوماندانی
 یوز باشی کوچک ادهم
 ۶۳ - دوزجه‌نی محمد اوغلی سالی و آچوفومیطه
 ۶۴ - برهانیلی خلیل ابراهیم
 ۶۵ - صوسف‌لرقدن دمیرقویلی حاجی احمد
 چرکس قونفره‌سنه مرخص اوله‌رق
 اشتراک ایلدنر
 ۶۶ - خندک فضائک سنبلای قره‌سندن
 باغ عتبان
 ۶۷ - ایزیت متصرف سبوق ابراهیم حق
 ۶۸ - پراثو سعید
 ۶۹ - بزرک طاهر
 ۷۰ - اطه پزارینک خرمن‌یه قره‌سندن
 معان شیرین
 ۷۱ - سوکه ارکایسنگ نکلی قره‌سندن
 قوجه عمر اوغلی حسین
 ۷۲ - اطه پزارینک طالوستان بلک کونندن
 باغ کامل
 ۷۳ - حامته احمد
 ۷۴ - مساون علی
 ۷۵ - کرکس‌تینگ قره‌اورمان قره‌سندن
 هارون الرشید
 ۷۶ - اسکوفهرلی صفر خواجه
 ۷۷ - بیغالی نوری بلک اوغلی عیسی
 ۷۸ - اطه پزارینک شاهین بلک قره‌سندن
 کاظم
 ۷۹ - کونانک طوزالجی قره‌سندن
 لامیاط یعقوب
 ۸۰ - کونانک برامیچ قره‌سندن قومیاط
 حافظ سعید
 ۸۱ - کونانک کهل قره‌سندن متقاعد
 ییکباشی احمد
 ۸۲ - ازمریره دعوی وکیلی بظه‌دورغ
 سعید
 ۸۳ - شاملی احمد نوری
 فخر
 پولیس‌لر
 ۸۴ - اسبق استانیول پولیس ممدیری
 تخمین
 ۸۵ - اسبق استانیول پولیس ممدیری
 مساون کال
 ۸۶ - امنیت عمومی ممدیر مساون اسپارطالی
 کال
 ۷۸ - اسبق استانیول پولیس ممدیری
 برنجی شبه مدیری شرف
 ۸۸ - اسبق استانیول پولیس ممدیری
 برنجی قسم باش مأموری حافظ سعید
 ۸۹ - سابق آرتاودوکوی مرکز مأموری
 حاجی کال

تورکیه جهوریتینک رسمی غزته سیلتر

تاسیس تاریخی : ۷ تشریول ۱۳۳۶

شماره ۸۴ : ۱۰۰ یاره در

بازار ارتسی

۲۹ رحبالفرد ۱۳۴۲
 ۲۳ شباط ۱۳۴۳

داری و تحریری معاملات بچون
 مطبوعات مدیریت عمومی سه
 مراجعت اونور

بهر نسخه سی ۱۰۰ یاره در

آبونہ شمر اٹلی
 برسہ کی : ۱۵۶ نسخه اعتبارله
 ۲۹۰ غروش
 آتی آلفی : ۷۸ نسخه اعتبارله
 ۱۹۵ غروش
 ماشره ایچون سنہ کی پوستہ جرق
 داخل اولدنی حالدہ ۶۵ غروشدر
 آتی آلفی ۲۲۵

تورکیه جهوریتینک رسمی غزته سیلتر

۳ : سنہ

تعیینلر

§ رومیه شہندر وکالتہ علی رضا بک تعیین قلمشدر .
 بوقرار نامہ لک اجرا سنہ خارجه وکیلی ماموردر .
 ۲۳ کانون ثانی ۱۳۴۱
 نورکیه رئیس جهوری
 غازی مصطفی کال
 خارجه وکیلی باش وکیل
 شکر یقیا علی فتیحی

خارجیه وکالت جلیبر سنہرہ :
 منجمل بولان صوفیه اوراق مأمور لفته خارجه وکالتی اوراق
 مدیریتی دوسیه مأمور لردن ناظم و صوفیه شہندر لک قانچلار لفته
 وارنه شہندر لک قانچلاری محمود بکر تعیین قلمشدر .
 ۱۷ کانون ثانی ۳۴۱
 § بکرش ایلیچلیک باش کتابتنہ برلین اورته ایلیچلیک
 ایکنجی کاشی شا کر جمال و برلین اورته ایلیچلیک ایکنجی کتابتنہ
 حسن بصری بکر تعیین قلمشدر .
 ۲۹ کانون ثانی ۳۴۱

قانونلر

مکفیت بدنیہ بی بولندینی ولایت داخلندہ کی اقامتکاهی محیطک
 نہایت سکز ساعت مسافہ سنہ کی بوللردہ چالشمسنہ انحصار ایدر .
 بشنجی مادہ — انشا اولمقده اولان خصوصی یوللر ،
 سکز ساعتدن اوزاق بولان کویلر اہالیسی مجلس عمومیلرک
 قراریلہ ناحیہ بوللردہ چالشدیریلہ یوللر .
 آلتنجی مادہ — یول مکفیتی تقدأ دخی ایفا ایدیلہ یوللور .
 مکفیتلرنی تقدأ دخی ایفا ایتمک ایستہ یوللر ایچون ، ولایت مجلس
 عمومیلرنجہ ہر سنہ محلی عملہ یومیہ سی مقدار وسطیسندن دون
 اولماق اوزرہ تعیین ایدیلہ جک بدل تقدی بی ایام مکفیتہ کورہ
 مجلس عمومیہ جہ تثبیت ایدیلہ جک آبلردہ ایبی تقسیطہ تادیہ
 ایتمک لازمدر .
 بدنجی مادہ — یول مکفیتی بدناً ویا تقدأ ایفا ایتمک
 ایستہ اشخاصک اسملری مختار و اختیار مجلسلری طرفندہ ہر
 سنہ تک تشرین تالیسی بدایتندن کانون تالیسی نہایتنہ قدر جدول
 مخصوص ایلمہ محاسبہ خصوصیہ لہ ییلدیریلور . و محاسبہ خصوصیہ لہ
 اوسنہ تک شباطی طرفندہ تحقق ایستدیریلر .
 سکزنجی مادہ — ولایتلرک خصوصی یوللری حقندہ —
 اقتصادی اہمیتلرنہ نظراً — بش سنہ لک بر پروگرام تنظیمی
 مجلس عمومیلرک جہ وظائفنددر .

یول مکفیتی قانونی

قانون سومروسی : ۵۴۲
 برنجی مادہ — تورکیہ دہ ساکن بالمعوم ارکک نفوس
 اون سکز یاشندن آلتیش یاشنہ قدر یول مکفیتہ نامددر .
 آتیجی مولولیتی ثابت اولان فقیر ایلمہ بالمعوم طلبہ وسلاح آلتندہ
 بولان اردو وژاندورمہ افرادی و حیاندہ آتی اولادی اولانلر
 بو مکفیتدن مستنادر .
 ایکنجی مادہ — یول مکفیتی ، سنہ دہ آلتی کوندن آز
 اون ایکی کوندن چوق اولماق اوزرہ ولایات مجلس عمومیہ سنجہ
 ہر سنہ تعیین ایدیلہ جک مدت طرفندہ وسطی قوتی حائر بر
 عملہ تک کورہ یلہ جکی ایشدن عبارتدر .
 اوچنجی مادہ — یول مکفیتی اساساً طرق خصوصیہ
 منحصردر . شوقدرکہ ولایات مجلس عمومیلرینک کورہ جکری
 لزوم حاجہ بناہ مکفین ، طرق عمومیہ ہر تادیص انشا آندہ دہ
 چالشدیریلہ یوللور . و بونک معادلی نافہ ہر بودجہ سنندن ادارۃ محلیہ
 تسویہ اولنور . ولایتلردہ بدناً ایلمہ باشلایلہ جق ، نہایت ویریلہ جک
 اوقات تعیین مجلس عمومیہ نامددر .
 دردنجی مادہ — یول مکفیتنہ تابع اولان اشخاصک

تعمیر

مالیہ وکالت جلیہ سنہ ۱۹۲۰ء

عسکری قاریہ قریہ مدیرت عمومی ۳۴۰ سنہ سی ملحق بودہ قانونک ۶ بجی مادہ سنہ ۵ افراد، ژاندارمه، پولیس و دواتر او طہ حیلری ایله کتاب طلبہ سنک البسلاک قماش و قوبدره۔ لریک عسکری و ملی قاریہ لردہ موحود و اعمالی ممکن بواندینی صورندہ خارجدہ کی فیاتن بوزده اون راده سنده بهالی بیله اولسه ترجیحاً قاریہ لردن مایمه و اعمال ایتدی که دواتر دولت مجبوردر» دیه مجرر اولان ماده مذکورده « ملی » تیرینک معنا و معنوی حقتده اجرا قلنان تدقیقات نتیجه سنده مذکور قانونک مجلس هیئت عمومی سنده انهای مذاکره سنده وقوعه اولان بیانات و مناقشات سلسله دن بتون تصورات «مقرراتک حکومتک مالی اولان عسکری و ملی قاریہ لردہ مقصور اولدینی و مجلس عالیک نقطه نظری، حکومتک مالی اولان قاریه لردک ترقی و انکشافی استهداف ایلدی کورلدیکندس « ملی » تیرینک عسکری و رسمی مؤسسه تاند اولدینی استدلال اولنه رقی تطبیقاندہ بوکا کوره اجرای معامله اولسی دیوان محاسبات ریاستک تذکره سنه عظاماً باش وکالت جلیه در ۲۵-۱-۳۴۱ تاریخ ۳۰ نومرولو تذکره ده بیلدیرلشدیر . معلومات اولقی و لایحه احکامنه توفیقا معامله باایلق اوزده تمیماً تبلیغ اولدور .

دیوان محاسبات ریاستنده :

عتیق خرجاره قرارنامه سنک الیوم رسمی بولان ۱۲۷۱۳ و ۱۵ بجی ماده لریه بوزده متعلق قرار تفسیر لردہ نظراً مأموریه اعطای ایلدیکده اولان مآذونیتلر یاتدیله و تداروی و یاسیاحت و استراحت و یاخود مصالح ذابیه سنک تسویه سی ضمنده اولوب شو اوج شکل مآذونیتنه و بریله ک معاشلر حقتده احکام مخصوصه برلشنه و مدت مآذونیتلری نیجا و زایتدی برنلرک معاشلرینک قطعی مقتضی اولسنه ۱۰ دیوان محاسباتجه وظیفه مراقبه نک بحق تأمین اجراسی ضمنده معاش بوردورلردنه مآذون مأمورلرک اسباب مآذونیتلریه مدت مآذونیتلری تصریح و ارائه و وکاله مستخدم مأمورین ایله مآذون مأمورله طائد اوراقک اصل و یا صورت مصدق لری بوردورلره ربط ایلدیکده اولدینی حالده برزماندنبرو بوردورده موضوع اصربه ربط ایلدیکندن دولایی ویزه انشاسنده مراقبکلرله مأمورین طائده آرده لرنده اختلاف حاصل و بوسیله ویزه معاملاتک دوچار تأخر اوائده بولدینی اشعارات واقعه دن آکلاشامش اولسنه و اساس و حکمت و ضمه نظراً مذکور اصول موجبجه بعدیا مآذون مأمورلرک اسباب و مدت مآذونیتلرینک بوردورلردنه ذکر و تصریحی و وکاله مستخدم مأمورین ایله مآذون مأمورک

تعلق اوراقک اصل و یا مصدق صورتلرینک بوردورلره ربطی ایله مراقبکلرله تأمین اراضی هیئت عمومیه قرار یله دواتر اشعار قلندیکندن دائره علیا لریجه ده منوال مجرر و هله ایضای مقتضاسنک ایجاب ایلدیرله تبلیغ بیورلسی تخی اولدور اقدام .

واظفیه وکالت جلیه سنہ ۱۹۲۰ء

نسبت عسکر لری قطع ایلدیلر

مخادله ملیه به اشتراک ایتدین و حدود ملی خارجنده قالان ارکان و امرا و ضابطان و منسوبین عسکر به حقتده ایفا اولنه حق معامله بی متضمن ۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانونک برنجی و ایکینی و بیسنی ماده لری احکامنه توفیقا نسبت عسکر لری قطع اولان اشتخاصک اسلرینی حاوی مدافعه ملیه وکالت حبله سندن تودیع ایلدیلوب باش وکالت حبله دن ۲۶ کابون ثانی ۳۴۱ تاریخی ۶-۴۱۱ نومرولی تذکره ایله تودیع بیوریلان جدول صورت مصدقه سیدر :

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانونک برنجی ماده سی موصلیه

نسبت عسکر لری قطع اولنانلر

بیاده ملازم اولرک افندی ابراهیم بشکطاش [۲۲۸-۳۴] ، بیاده بوزباشی حال افندی مصطفی مقری کوی [۳۱۸-۳۱] ، طوبجی بوزباشی حاجی شوق افندی ابراهیم رضا قلبه [۳۱۹-۱۰] ، متقاعد بیاده بیکیاشی حافظ حسین حسینی افندی محمد ادرنه [۳۱۵-۳۶] ، متقاعد بیاده بیکیاشی مصطفی نوری افندی احمد اره بر [۳۱۱-۲۳۱] ، متقاعد بیاده ملازم اول مصطفی شوکت افندی ابراهیم [-] ، بیاده ملازم اول فخر الدین افندی بروسه [۳۳۰-۱۱۲] ، بیاده ملازم اول بکر افندی محمد چوروم [۳۲۵-۴۱۳] ، طابورامچی صالح ذکی افندی بکرت فورطانی [۳۲۸-۳۱] ، متقاعد بیاده ملازم اول عارف افندی بروسه [۳۲۴-۴۱۵] ، متقاعد بیاده ملازم اول حسین صبری افندی سلیم آبدین [۳۱۳-۵۳۵] ، متقاعد بیاده ملازم اول اسماعیل زهدی افندی محمود [-] ، بیاده ملازم اول مصطفی لطفی افندی نظام الدین طوبخان [۳۲۱-۱۷۴] ، بیاده ضابط وکیلی عزت افندی محمد طوقیو [۳۳۶-۱۰۲] ، متقاعد بیطر بیکیاشی محمد طاطف افندی نظمی استانبول [۳۱۳-۱۸] ، بیطر ملازم اول حکمت افندی ابراهیم سالنیک [۳۳۶-۲۵] ، احتیاط بیاده ملازم ثانی یعقوب عاصم افندی حاجی شوکت [۸۲۳] ، متقاعد بیاده ملازم اول عثمان اغا حسین آقره

تقلیه احتیاط ملازم ثانی ملی معمر افندی مهدی استانبول
[۵۵۷] ، متقاعد پیاده میرآلای تحسین بك طاهر خرپوط
[۳۰۲-۶۶]

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانوننامه نك بشقی ماده سی مو صبیحه

نسبت عسکره لری قطع اولناندر

پیاده ملازم اول محمد هدائی افندی محمد وصفی حلب
[۳۳۱-۳۴۷] ، پیاده ملازم اول محمد علی ذکریا افندی عبدالله
- همانکیر [۳۲۸ ب ۲۰] ، پیاده ملازم اول محمد شکری
افندی ، برزا سیواس [۳۳۱ - ۴۲۳] ، سواری ملازم اول
علی رضا افندی [۳۳۲-۱۹] ، سواری ملازم اول شرف الدین
افندی [۳۳۲-۲۹] ، پیاده ملازم ثانی یوسف کنمان افندی
تحسین سلطان سام [۳۳۴-۱۷۰] ، طبیب بوزباشی عبدالهادی
افندی خلیل استانبول [۳۳۶-۲] ، طبیب بیگباشی شرف الدین
افندی احمد [۳۲۷-۳۹] ، پیاده ضابط وکیلی اکرم افندی
خسرو اسکدار [۳۳۶-۳۰]

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانوننامه نك بشقی ماده سی مو صبیحه

نسبت عسکره لری قطع اولناندر

احتیاط پیاده ملازم ثانی محمد ناظم افندی عبدالرحم حا
[۱۰۵۶] ، پیاده بوزباشی محمد شوقی افندی عبدالصمد بغداد
[۳۱۸ - ۴۲۸] ، متقاعد فرانسزجه معلمی ایزه وورلو بو
افندی ، پیاده بوزباشی سید سلیمان افندی صالح بغداد [۳۲۵-۴۲۳]

[۳۱۷-۵۴۱] ، احتیاط ملازم ثانی حافظ مصطفی صبری افندی
عمر اسبی زغرهللی ادرمیدده منتب معلمی [۹۷۵۱] ، متقاعد
پیاده قائم مقام احمد توفیق بك صادق اسکدار [۳۰۶-۵۷] ،
احتیاط پیاده ملازم ثانی حسن فهمی افندی محمد عمر [۱۷۱۸۸] ،
احتیاط پیاده ملازم ثانی مصطفی روحی افندی حاجی مصطفی
اسکچه [۸۹۸۰] ، احتیاط ملازم ثانی کمال افندی محمد قیرشیر
[۱۲۴۸۵] ، احتیاط پیاده ضابط وکیلی اسماعیل حق افندی
احمد سالیك [۱۸۹۶۶] ، میاس ملازم ثانی حسین حسنی افندی
حاجی حسن سکود [ ] ، طوپچی ملازم ثانی رؤف یکتا
افندی شفا قوجه مصطفی پاشا [۳۳۴ ن ۲۴] ، طوپچی
یوزباشی عبدالکریم افندی مرجان فیزان [۳۳۰ ب ۶۵] ،
طوپچی یوزباشی عبدالکریم افندی محمود [۳۲۰ - ۵۱] ،
طوپچی یوزباشی محمود جلال افندی عثمان اقسرای [۳۱۸ -
۹] ، طبیب بیگباشی ایبرام افندی حسن یانیه [۳۲۴-۱۵] ،
احتیاط پیاده ملازم ثانی محمد نجیب محمد اررحمان [۷۵۵-۲۶۶۷] ،
احتیاط پیاده ملازم ثانی نجم الدین افندی مصطفی قواله [۳۸۲۹-۱۳
احتیاط پیاده ملازم ثانی احمد افندی حاجی یعقوب طرزون
۴۹۰۹] ، پیاده ملازم اول لکنکندن مخرج حسین زرمی افندی
قالتاندن [۳۲۰-۱۳۰] ، متقاعد پیاده بیگباشی سپاهان سری
افندی محمد استانبول [۳۱۱ - ۳۵۴] ، پیاده بوزباشی راسم
افندی اسحق منیاس [۳۲۰-۵۱۲] ، پیاده احتیاط ضابط
وکیل محمد سامی افندی عثمان نظمی استانبول [۳۲۲-۱۳۵] ،
پیاده احتیاط ملازم ثانی خالد رفعت افندی اسمعق بغداد [۸۰۲۷] ،
پیاده احتیاط ملازم ثانی احمد رفیق افندی یوسف جدد [۱۳۲۹۸] ،

X تصحیح لری

باسمه وکالت جلیله دره :

X ۱۱-۱۲-۳۴۰ تاریخ و ۳۳۹ نومرولو تذکره ایله تبلیغ
ایدلش اولان تورکده موجود بالمعوم اورمانلرک منی اصول
اداره وایشتمه لرینه متدائر ۲۲- نییان ۳۴۰ تاریخی قانونه مندی
۵۲۶ نومرولی قانونک برنجی ماده سده کی « کوبیلرله »
کله سی سهواً « کوبیلرک » صورته تحریر ایدلش اولدیغندن
اولوجه تصحیح کیفیت اولمنی لزه می تورکیه بو بوک مات محاسبی
ریاست حلیله سنک ۱۸-۱-۳۴۱ تاریخی تذکره سنده ازار
قلتمشدر . بره موجب اشعار تصحیح کفیت اولنور .

مستنتا اولاندر میاننده « ضابطان » ده موجود اولدیغی حالده
برنجی حلد قوانین مجموعه سنک اثنای طبعنده ماده مذکورده کی
افراد ایله کوچک ضابطان جمله سندن صوکره « ضابطان »
کله-نک سهواً طبع ایدلدیکنک اخیراً نالتدقیق اکلاشیلدیغی بو بوک
مات مجلسی ریاست حلیله سنک ۷-۲-۳۴۱ تاریخ و
قوانین مدیریتی ۳۱/۵۹۶ نومرولو تذکره سیله اشعار نلتمشدر .

X دیوان محاسبات ریاستنک کچن نسخه مزده کی تمیمنک
صوگردن ایکنجی سطرینه (آ تیده) کله سندن صکره (استعمال
ایدله میه جکندن آکا استناد ایکی سنه بودجه سندن تخصیصات مقتضیه
استحصالی لزومه کورماقتضای حاکم ۳۴۱ سنه سی بودجه سنک) ،
فقره سنک علاوه سی لازمکمله تصحیح اولونور .

X ۲۹ تشرین ثانی ۳۳۹ تاریخی « استقلال » مدالیسه سی قانونی نك
طوقونجی ماده سنده مدالیه خرجی اولدرق آله- قی اوج لیرادن

اعلاندر

ایله ش اولدیغی طبیب دیپلوماسنی حرب عمومیده چناق قائم
بومباردماننده ضایع الممش اولدغه دئر شایان احتجاج و تاتیق

صحیه و معاونت اجتماعیه وکالت جلیله سندن :
طب فاکولته سندن اوجیوز اون بدی سنه سنده استحصالی

تاریخچه

تأسیس تاریخی : ۷ تشرین اول ۱۳۳۶

برسنه لئی : ۱۵۶ نسخه اعتباریه
۳۹۰ غروش

آلتی آیلئی : ۷۸ نسخه اعتباریه
۱۹۵ غروش

طشره ایچون سنه لکی پرسته اجرتی
داخل اولدییی حالده ۴۶۵، آلتی
آیلئی ۲۳۵ غروشدر

نسبت عسکریه لری قطع اولنانلر

آناوطنندن آریله رق بوکونکی تورکیه حدودلری خارندنه قانش اولان باعموم ممالکده خدمت قبول ایدرهک وایتمه رک بالااختیار قالان ویاخود ممالک مذکوربه بلامأذونیت کیدن ویا مأذوناً وتبديل هوا صورتیه کیدوب مدت لرینی تجاوز ایتدیرلمندن دولایی نسبت عسکریه لری قطع اولنان اون یدی شخصک اسملری :

مجادله ملیه به اشتراك ایتمین وحدود ملی خارچنده قالان ارکان ، اسرا ، ضابطان ، مأمورین ومنسوبین عسکریه حقنده ایضا اولنه حق سامله بی ناطق ۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانونک برنجی ماده سنه توفیقاً بردها خدمت دولنده استخدام ایدله مک اوزره نسبت عسکریه لری قطع اولنان اون اوج شخص ایله قازن مذکورک بشنجی ماده سنه توفیقاً اعلان مشروطیتدن اعتباراً

۲۵ ایلول ۱۳۳۹ تاریخی قانوننامه نك برنجی ماده سنه توفیقاً بردها خدمت دولنده استخدام اولونماق اوزره

نسبت عسکریه لری قطع اولنانلر

متقاعد ارکان حرب میرآلای علی کمال بک سری استانبول ۷-۳۱۰
متقاعد ارکان حرب بیکیباشی عبدالحمید بک حاجی محمود بغداد ۳۵-۳۲۱
متقاعد ارکان حرب قائم مقام سلیمان عزت بک محمد غالب شام ۱-۳۱۷
متقاعد بیاده ملازم ثانی رضا فندی نجیب استانبول ۵۰۹-۳۱۱
آغیرطو محمی ملازم ثانی عمر له فی افندی بلال ادیب استانبول ۱۶-۳۱۱
متقاعد بیاده ملازم ثانی محمد فرید افندی محمود استانبول ۵۴۹-۳۲۳
احتیاط ملازم ثانی صلاح الدین افندی عصمت کلیس ۱۷۰۸۴

خسته خانه امامی احمد خلوصی افندی محمود شمقی
متقاعد بیاده بیکیباشی احسان افندی احمد حیدر پاشا ۴۶۹-۳۱۴
قوای انضباطیه ده طابور قوماندانی سیویل چرکس کونانی بکر صدق افندی حسین
متقاعد ارکان حرب میرآلای بهزاد بک علی رمزی استانبول ۱-۳۰۸
متقاعد ارکان حرب میرلوا صبحی پاشا حافظ حسین عمر غراونجه ۱۴-۹۹
متقاعد ارکان حرب بیکیباشی کمال بک شمس الدین کلیولی ۶-۳۱۵

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانوننامه نك بشنجی ماده سنه توفیقاً نسبت عسکریه لری قطع اولنانلر

متقاعد ارکان حرب فریق کامل پاشا حسام الدین حلب
» » » حسن عزت پاشا علی آقسرائی ۱-۳۰۶
متقاعد ارکان حرب میرالای مصطفی نعمت امین حلب ۱۷-۳۱۲
متقاعد ارکان حرب میرآلای محمی حیاتی بک ادهم شام ۲-۳۱۸
مستفی ارکان حرب قائم مقام خلیل رشیدی بک رشید شام ۳۱۸
متقاعد ارکان حرب قائم مقام صبیح بک نشأت بغداد ۱۴-۳۱۶
مستفی ارکان حرب بیکیباشی رشید بک طه بغداد ۱-۳۱۹
» » » یوزباشی محمد افندی اسماعیل شام ۱۱-۳۲۱

بیاده یوزباشی هجرت افندی صالح بغداد ۱۸۲-۳۲۸
» ملازم ثانی فائق افندی امین سلیمانیه ۵۹۰-۳۳۱
» یوزباشی حسین حسنی افندی طاهر اشقودره ۳۲۸ - ۲۶۵
سواری ملازم اول فرح افندی حسن عماره ۳۲۶-۳۹
بیاده یوزباشی صالح مخلص افندی طه بغداد ۳۵۶-۳۲۰
» » احمد افندی صالح کرکوک ۳۲۵-۳۲۲
» بیکیباشی خلیل حکمت افندی محمود شام ۳۳۳-۳۱۶
» میرالای احمد بک محمد بغداد ۳۰۴-۳۰
متقاعد ارکان حرب میرلوا علی رضا پاشا سلیمان پاشا استانبول ۶-۳۰۷

آقره : تورکیه بوک ملت مجلسی مطبعه سی

جمعه ايرتسى

۳۰ مايس ۱۳۴۱
۸ ذى القعدة ۱۳۴۳

ادارى و تحريرى معاملات ايجون
مطبوعات مديريت عموميه سنه
مراجعت اولنور

بهر نسخه سى ۱۰۰ پاره در

شهرى جريدك

تأسيس تاريخى : ۷ تشرين اول ۱۳۳۶

آپونه شرائطى

برسوكى : ۱۵۶ نسخه اعتبارى
۲۹۰ غروش

آلتى آيلقى : ۷۸ نسخه اعتبارى
۱۹۵ غروش

مشره ايجون سنه لى پوسته اجرى
داخلى اولديقى حالده ۴۶۵، آلتى
آيلقى ۲۲۵ غروشدر

سنه : ۳

توركيه جمهوريتنك رسمى غزته سيدر

نومرو : ۱۰۷

تعيينلر

خارجيه ولالت جليله سمنره :

§ منحل بولان موسقووا بوبوك اباچيلكنه لوندره بوبوك اباچيسى ذكائى ولوندره بوبوك اباچيلكنه کوتاهيه مبعوثى فرید بك افنديلك تعيينى خارجيه وكالت جليله سندن مورود ۶ مايس ۱۳۴۱ تاريخ و ۱/۴۳/۳۴۳۰ سجل احوال مديريتى نومرولى تذكرة ايله تكليف اولونمش و كيفيت اجرا وكيللىرى هيئتلك ۶ مايس ۱۳۴۱ تاريخلى اجاعنده لى التذکر لوندره بوبوك اباچيسى ذكائى بك افنديلك موسقووا وكوتاهيه مبعوثى فرید بك افنديلك لوندره بوبوك اباچيلكارينه تعيينلى تصويب

وقبول ايدلشدن ۶ مايس ۳۴۱
توركيه رئيس جمهورى
غازى مصطفى كال
بحريه وكيلى مدافئمليه وكيلى عدليه وكيلى باش وكيل
احسان رجب محمود اسعد عصمت
مايه وكيلى خارجيه وكيلى داخليه وكيلى
حسن دوكتور توفيق رشدى جيل
حين امضاده بولمادى
تجارت وكيلى زراعت وكيلى نافعہ وكيلى معارف وكيلى
على جناتى محمد صبرى سليمان سري حمداه صبغى
صحه و مساوت اجناعيه وكيلى رفیق

تدقيق هيئتلىرى

§ ولايات شريفه ده نحدث ايدن مؤسف صوك ارتجاع حادثه سنك قطعى تنكيلندن صوكرا وطنده حدى تدابير و اساسلى اصلاحات قرار و برن حكومت جمهوريه ، بوقفه تقسيمات ملكيه ايجون تدقيقات اجراسنه مأمور برهيتت تعيين ايتمشدر ، مذکور هيئتلك ياپدينى متعدد اجناعلرده تدقيقات اتناسنده تعقيب ايله كى طرز مساعى نثيت ايتمش و تعيين ايدللكلى منطقه لره مهنى عزيمت بولمشدر . مذکور هيئتى تشكيل ايدن ذوات ايله منطقه لرنى اراثة ايدر جدول داخليه وكالت جليله سندن ورود ايتكله آتنيه درج ايدلشدن .

ارتوين ، اردهان ، قارس ، ارضروم ولايتلى
بايزيد ، وان ، حكارى ، بتليس ، موش ، ولايتلى
ريزه ، طرزون ، كيره سون ، كوشخانه ، اردو ولايتلى
صامسون ، آماسيه ، توقاد ، چوروم ولايتلى
ارزنجان ، قره حصار شرق ، سيواس ، درسم
ملاطيه ، العزيز ، ارغنى ، كنج ، ولايتلى
ديار بكر ، سيوهرك ، ماردين ، اورفه ، سمرد ولايتلى
سينوب ، قسطنوفى ، چان قبرى ، زونفولداق ، بولى
آقره ، قيرشهرى ، بوزاق ، قيصرى ، نيكده
مرعش ، غازى عيتتاب ، قوزان ، جيل برکت ، آطنه ، مرسين ، ولايتلى
قونيه ، آق سراى ، سلفكده ، قره حصار صاحب ولايتلى

ولات سابقه دن على سیدی بك
ادرنه والى سابقى على رضا بك
تكفور طغانى والى سابقى اح. ان بك
سيوهرك مبعوث اسبقى نورالدين بك
آ نطاليه متصرف اسبقى جمال بك
العزيز والى اسبقى محمد على عيني بك
ملكيه مفتشى مدحت بك
» » امين بك
امور متفرقه مديرى نديم بك
ملكيه مفتشى على كالى بك
مرسين متصرف اسبقى رؤف بك

ملکيه مفتی فوزی بك
 العزيز والى وكيل سابق ممتاز بك
 قارض متصرف اسبقی بهجت بك
 طرزون والى اسبقی حيدر بك
 آنطاليه ، اسپارته ، بوردور ، دكرلى ، منتشا ولايتلى
 ازبیر ، آبدین ، صاروخان ، بالیکسر ، چناق قلعه ،
 بروسه ، کوتاهیبه ، اسكيشهر ، بيله جك ، قوجه ايلي ، اسكدار ولايتلى
 استانبول ، بك اوغلى ، چتالجه ، تكفورطاشی ، كلبیولی ، قرقرایلی ، ادرنه ولايتلى

نسبت عسکریه سی قطع اولنانلر

و پوکونکی نورکی حدودلری خارجنده بولونان بالعموم ممالکده خدمت قبول ایدرک ویا ایتمه ریک بالاختیار قالش ویا خود ممالک مذکوریه بلامأذونیت کیشمش ویا مأذوناً و تبدیلیها صورتیه کیدرک مدترینی مجاوزایدیرمش اوللرندن طولای نسبت عسکریه لری قطع ایدلش اولان بوزشخص حقنده مدافعه ملیه وکالت جلیله سندن باندکره ارسال ایدیلوب باش وکالت جلیله دن ۱۶ مایس ۱۳۴۱ تاریخلی ۶/۲۴۴۸ نوسرولو تذکره سامیه ایله تبلیغ بیوریلان دفتر:

راهمیه ولالت هیلدسندره
 مجادله ملیه به اشتراك ایتمه و حدود ملی خارجنده قالان ارکان و اسرا و ضابطان و مأمورین و منسوبین عسکریه به متعلق ۲۵ ایلول ۱۳۳۹ تاریخلی قانون موئینجه بردها خدمت دولنده استخدام اولونماق اوزره نسبت عسکریه لری قطع ایدیلن ایکی شخص ابله دعوت واقعه به عدم اجابتدن دولای نسبت عسکریه سی قطع اولونان پرو اعلان مشروطیتدن اعتباراً آناؤسندن آریلان

۲۵ ایلول ۱۳۳۹ تاریخلی قانوننامه نك برنجی ماده سه توفیقاً بردها خدمت دولنده

استخدام اولونماق اوزره نسبت عسکریه لری قطع اولنان

- ستاز بیکیاشی خلیل ذکی بك ابراهیم کرکوک ۲-۳۲۲
- سوازی بوزباشی احمد خیری افندی اسپاهیل بیروت ۳۱۰-۶۲
- » » متفاهد ممدوح افندی رفیق شام ۱۳۱-۱۳۲
- » » حمدی افندی محی الدین بیروت ۳۱۲-۴۹
- » » احمد کمال افندی محمد بغداد ۳۱۳-۶۱
- » » حسن نجسین افندی عبداللطیف شام ۳۱۸-۴
- » » محمود افندی عبدالرزاق شام ۳۱۶-۶۴
- » » منصور الحلی افندی سید الحلی سوریه ۳۱۳-۷۸
- » » عبدالجلیل افندی هنان بنغازی ۳۱۳-۸۴
- » » محمد افندی اسمد شام ۳۲۳-۴
- » » حسین عون افندی سلامی بغداد ۳۱۹-۶۱
- » » محمود مصلی افندی ابورأس بجلدن ۳۲۲-۸۴
- سوازی بوزباشی محمد ذی افندی فرید حلب ۳۲۱-۹
- » » احمد توفیق افندی محمد بیروت ۳۳۱-۳۱
- » » مصطفی بهجت افندی یونس سلیمانیه ۳۲۴-۲۷
- » » محمد خیرالله افندی حسن شام ۳۲۲-۳۶
- » » محمد توفیق افندی سید احمد بغداد ۳۲۴-۱۴
- » » محمد صالح افندی علی بغداد ۳۲۴-۱۳
- » » خالد افندی هنان شام ۳۲۴-۱۷
- » » محمد کیدان افندی خلیل کیدان سوریه ۳۲۱-۷۳
- » » احمد زهت افندی محمود شام ۳۲۵-۳۰
- » » محمد افندی درویش حلب ۳۳۷-۶۴
- » » محمد فهمی افندی حسین مصر ۳۲۰-۷۰
- » » عیسی افندی حاجی محلی زور ۳۱۳-۸۹
- » » مسعود نجاشی افندی حاجی حن قدس ۳۱۷-۳۵
- » » محمد نوری افندی سلیم شام ۳۱۷-۳۱
- » » عباس افندی نجیب بغداد ۳۱۷-۴۸

- مستحق پیاده ملازم اولی شناسی افندی علی رضا افندی آقصرای ۳۲۲-۸۱
- متفاهد پیاده بیکیاشی محمد جل افندی خلیل داوود باشا ۳۱۱-۲۶۰
- نسبتی مقطوع پیاده بیکیاشی کامل افندی حسن آطا بازاری ۳۱۴-۲۸۸
- ۲۵ ایلول ۱۳۳۹ تاریخلی قانوننامه نك ایکنجی ماده سه توفیقاً نسبت عسکریه سی قطع اولنان
- پیاده ملازم اول مصطفی شریف افندی محسن قوجه مصطفی باشا ۳۲۳-۱۶۲
- ۲۵ ایلول ۱۳۳۹ تاریخلی قانوننامه نك بشنجی ماده سه توفیقاً نسبت عسکریه لری قطع اولنان
- قلیه بوزباشی عباس فضلی افندی احمد جودت بغداد ۳۳۰-۶
- سوازی قائم مقام حامد بك سید محمود بغداد ۳۰۶-۱۱
- » بیکیاشی محمد کامل افندی رشید شام ۳۰۶-۵
- » » محمد صادق افندی خلیل موفق شام ۳۰۹-۲۵
- سوازی بیکیاشی محمد اطقی افندی امین شام ۳۱۱-۴۷
- » » محمود شکری سلیمان بغداد ۳۱۱-۵۳
- » » شریف افندی عبدالقادر شام ۳۱۲-۱۶
- » » محمود افندی احمد شام ۳۱۳-۳۸
- » » سید احمد افندی ابوشادی مصر ۳۱۳-۱۱۱
- سوازی بیکیاشی عبدالغنی بك مصر ملاطیه (شام) ۳۱۱-۱۸
- » » محمد کمال بك عبدالله (شام) ۳۱۰-۱۷
- » » ابراهیم حقی بك سید شام ۳۱۲-۷

سواری ملازم اول رمضان افندی مسعود بنغازی ۶۴-۳۲۲	سواری یوزباشی احمد افندی شیخ سعد الدین قدس ۹۳-۳۱۶
اساعیل » » ابراہیم نامق بغداد ۸۳-۳۲۸	محمد خیری افندی ابراہیم حلب ۲۱-۳۱۸
عبدالحمید » » یوسف بغداد ۱۹-۳۲۳	محمد جمہ افندی شیخ عبدالقادر حلب ۱۰۰-۳۱۶
وہبی » » داوود بغداد ۳۷-۳۲۸	ہاشم افندی محمد غزہ ۱۱-۳۲۰
علی عونی » » فیض اللہ حلب ۳-۳۳۰	جمال الدین افندی عیدام سلیمانہ ۲۲-۳۲۲
ذکی » » احمد حلب ۳۱-۳۲۸	احمد افندی حیدر بغداد ۲۱-۳۲۱
محمد ضیا » » محمد امین حما ۲۰-۳۲۸	ہاشم افندی نور الدین شام ۲۴-۳۲۲
نحسین » » قدری شام ۹-۳۳۰	عبدالقادر افندی بنغازی ۵۱-۳۲۳
عبدالقادر » » عبدالحمید طرابلس غرب	محمود افندی نبیل مصر ۷۱-۳۲۳
۱۸-۳۳۱	یحیی افندی عبدالوہاب بغداد ۲۲-۳۲۳
سواری ملازم اول ابراہیم افندی عوض مصر ۳۲-۳۲۸	سواری ملازم اول علی رامی افندی مصطفی صبری شام ۳۲-۳۲۶
حسام ہابون » » پرنس شیخ ایران ۲۳-۳۳۱	یوسف افندی ہاء الدین جبل لبنان ۶۳-۳۲۰
احمد افندی عبدالحمید مصر ۳۳-۳۲۸	قاسم انور افندی زکریا جبل لبنان ۶۰-۳۲۰
محمود » » عبدالنور فوق » ۶۰-۳۳۱	خالد افندی شیخ ابراہیم سورہ ۶۴-۳۲۳
رشید صدق افندی سعید شوق سلیمانہ	احمد عزت افندی محمد رشید شام ۲۲-۳۲۵
۴۶-۳۳۱	عبدالله افندی محمد بغداد ۴-۳۳۱
ایوب صبری افندی مصطفی حاصم زبرک ۴۴-۳۳۱	احمد توفیق افندی محمد کمال شام ۱۱-۳۳۲
نانی جمیل انور » » عبداللہ محسین شام	یاسین افندی محمود شام ۲-۳۲۶
۱۸-۳۲۷	محمد افندی سلیم بیروت ۱۱-۳۲۷
رسمی افندی علی رضا شام ۱۵-۳۳۱	عبدالفی افندی فارس شام ۵۴-۳۲۵
عزت افندی حسن عطا ۱۶-۳۳۱	سہیل افندی سعید شام ۴۴-۳۲۵
عبدالله » » سلامی بغداد ۴۲-۳۳۲	محمد امین افندی و داد بیروت ۷-۳۲۶
بدیع » » سالم نابلس ۲-۳۳۲	سواری ملازم اول مصطفی صادق افندی ابراہیم فوزی شام
عبدالله » » سعید مصر ۱۰۳-۳۲۶	۱۵-۳۲۶
ابراہیم جمال افندی محمد غزہ ۱۰۳-۳۲۹	سواری ملازم اول عبدالرزاق افندی مصطفی بغداد ۴۸-۳۲۶
عزالدین افندی ادیب شام ۱۰-۳۳۲	محمد فوزی » » عبدالحمید شام ۷-۳۲۸
آرام افندی روین پانوسیان بروسہ ۲۴-۳۳۱	سامی » » احمد طاہر شام ۴۹-۳۲۳
عثمان افندی حاجی حیدر موصل ۴-۳۱۹	محمد علی » » مصطفی شام ۱۰۱-۳۰۵
حاجی محمد افندی علی موصل ۲۷-۳۱۷	قاسم » » علی مغطوش طرابلس
عبدالحمید » » حازم بغداد ۴۹-۳۲۷	غرب ۷۴-۳۲۱
صنّف ۳ سراج اوستہ سی ناصر افندی حسن بغداد ۱۱-۳۲۷	سواری ملازم اول محمود افندی خالد سورہ ۷۶-۳۲۱
تفکّی » » طہ » زہو بغداد ۴۴-۳۱۴	اسماعیل » » عبدالفی بغداد ۵۶-۳۲۵
صالح » » یاسین بغداد ۴۴-۳۱۴	محمد عبّان » » حاجی مفتاح بنغازی ۳۳-۳۲۸

تعمیرات

تازہ بقلہ، پور تقال، قورو ویاش فندق کبی فیثا تلمری آیدن دہا قیصہ مدتلر طرفندہ توج و تحول عرض آیدن سبزه و میوہ لره دخی تشمیلی موافق کوریلہ مدیکندن بو قسم محصولات ایچون تعلیاتنامہ تک دردنجی مادہ سنندہ ذکر آیدن رائج لک ہفتہ لقی اولہرق عینی صورتہ تعیین ایلہ بدما اشبو ہفتہ لقی رائج لک اور زندن و برکونک استیقامی تعمیرات تبلیغ اولتور اقدّم .

مالیہ و ٹاندرہ :

§ ۱۷ شباط ۱۳۴۱ تاریخلی قانون موجبہ محصولات ارضیہ تک حین سوقندہ تابع بولند قلمی و برکونک استیقامتہ اساس اولہ حق رائج لک ہر آئی ابتدا سنندہ تجارت اولہ لرنجہ و یا بلدیہ لرنجہ تعیین تعلیاتنامہ تک دردنجی مادہ سنندہ محرر ایسہ دہ سالف الذکر رائج لک

چهارشنبه

۵ آغستوس ۱۳۴۱

۱۴ محرم ۱۳۴۴

اداری و تحریری معاملات ایچون
مطبعات مدیریت عمومیته
مراجعت اولنور

بهر نسخه سی ۱۰۰ پاره در

شهریه جیردنك

تأسيس تاريخي : ۷ نفرين اول ۱۳۳۶

ابرنه شهر ائيلي

برسه لئى : ۱۵۶ نسخه اعتبارده

۳۹۰ غروش

آلق ائيلي : ۷۸ نسخه اعتبارده

۱۹۵ غروش

طغره ايچون سنه لئى بوسته اجرتي

داخل اولدئى حالده ۱۴۶۵ آلق

ائيلي ۲۴۵ غروشدر

سنه : ۳

توركيه جمهوريتنك رسمي غزته سيدر

نومرو : ۱۵۱

قرارنامه لر

§ قورفو مستقل شهيندر وكالته شهيندر عنوانيله خارجيه
وكالتى امور سياسييه مدير عمومىلكى برنجى شمه باش كانبلرندن
تحسين بئك تعيين قلمشدر .
بوقرارنامه نك اجراسنه خارجيه وكيلى مأموردور .

۲۷ تموز ۱۳۴۱

توركيه رئيس جمهورى

غازى مصطفى كمال

باش وكيل

خارجيه وكيلى

عصمت

دوقتور نوفيقي رشدى

معارف وکالت جيليدسندره :

۱ — مرعش معارف مديرى جهاد بئك ماش حاليى
اولان اوچ بيك بشپوزغروش ايله سرد معارف مديرلكنه وسمره
معارف مدير سابقى هلى حيدر بئك دوت بيك غروش ماشله
مرعش معارف مديرلكنه تحويليرينه قرار وئرلدى .

۲ — اشبو قرارنامه نك اجراسنه معارف وكيلى مأموردور .

۲۵ تموز ۱۳۴۱

توركيه رئيس جمهورى

غازى مصطفى كمال

باش وكيل

معارف وكيلى

عصمت

حمدها صبغى

خارجيه وکالت جيليدسندره :

§ طهران ايلچيسى محى الدين پادانك قاهره ايلچىلكنه تعيين
خارجيه وكالت جيله سنك ۱۹ تموز ۳۴۱ تاريخ وسجل مديرينى
۲۴۵ نومرولو تذکره سيله وقوع بولان تئكلينى اوزرينه اجرا
وكيللىرى هيتنك ۱۹ تموز ۳۴۱ تاريخلى اجناعتده تصويب
وقبول بداشدر .

۱۹ تموز ۳۴۱

توركيه رئيس جمهورى

غازى مصطفى كمال

بخره وكيلى

مدافعة مليه وكيلى

عدليه وكيلى

باش وكيل

احسان

رجب

محمود اسعد

عصمت

ماليه وکالتى وکيلى

خارجيه وکيلى

داخيه وکالتى وکيلى

احسان

هلى جنائى

دوقتور نوفيقي رشدى

معارف وکيلى

نافه وکيلى

معارف وکيلى

محمد صبغى

سليمان سرى

سليمان سرى

§ خارجيه وکالتى امور سياسييه مدير عمومىلكى ايکنجهي شعبه
مديرينه مذکور مدير عمومىلك ايکنجهي شعبه باش كانبلرندن
مفق سلامى بئك تعيين قلمشدر .
بوقرارنامه نك اجراسنه خارجيه وكيلى مأموردور .

تعيملر

واولونقى ايچون لازم كان اوصافى بيان وتعداد ايدن اون
سكزنجى واون طغوزنجى ماده لنده كي تئمكن تئبيرينك ياكلش
ومتخالف تطبيقاته ميدان وپرديكي ملكيه منتشربنك تدقيقاتندن

داخيمه وکالت جيليدسندره :

تموز آنى ظرفنده ولاياته واقع اولان تبليغات عموميه
§ ولايات بلديه قانوننك بلديه مجلسرينه اعضا انتخاب ائتك

مستخدم اولالمر [یازنجیلر ، علی العموم بوخدمتده بولانلر ، امربرلر ، خسته باقجیلر . . . الخ] ایضای خدمت ابتدکاری مدنجه ب — قشله وقره غولخانه داخلنده ووقف آلتنده بولنان و فقط ساحلی ویا ساحسز بر خدمت ووظیفه اجراسیله مشغول بولونمیان قطعه افرادی .

۶ — ماده سابقه وجهله باشی آچیق بولانلر مافوق حضورنده حاضر اول وضمیننده بولمق و مافوقه باقی صورتله رسم تعظیم احرار ایدرلر . باشلقر کیلمش ایکن رسم تعظیم ، ساحسز بولوندیغی حالده بشی ماده بیان اولدیغی اوزره ال ایله ذر ساحلی رسمی تعظیم اصول موضوعه سابقه وجهله در .

۸ — دوریهلر ، ساحلی و ساحسز نوینجیلر ، هر زرده بولنورلر ایسه بولونسوز باشلقرنی حال بولنورلر . علی العموم قشله وارد وگاه خارخنده ساحلی و ساحسز وظیفه ده بولونانلر کذاک باشلقرنی محافظه ایدرلر . بنا داخلنده دخی اولسه [نظری درسلسر مسائنا] هر نوع تعلیملر ائناسنده باشلقر کیلمش بولونور .

۹ — برنجی و آلتنجی ماده لر موجبجه باش آچیق اولدیغی حالده یورونورکن مافوقه تصادفده یالکیز واصولی دائره سنده وضعیت ایله صاغه ویا صوله باقی صورتله رسم تعظیم ایضا اولنور .

§ مجادله ملیه به اشتراك ایتمه بن و حدود ملی خارخنده قالان ارکان امرای و ضابطان و مأمورین و مندوبین عسکر به حنفده اولنه حق مامله بی ناطق اولان ۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانونک برنجی ماده سنه توفیقاً بردها خدمت دولنده استخدام اولو اعماق اوزره تواریخ مختلفه ده نسبت عسکر به لری قطع ایدلر بش شخص ایله نوکونکی تورکیه حدود لری خارخنده بولنان مملکتلر ده خدمت قبل ایدرک و یا تمبه رک بالا اختیار قالمش و یا ممالک مذکور به بلا مأذونیت کتیمش و یا مأذوناً و یا تبدیل هوا صورتله کیدوب ده مدتلرنی تجاوز ایتد برمش و دعوت واقعه به اجابت ایتیمش اولمزلندن طولانی قانون مذکورک بشی و ایکنجی ماده لر به توفیقاً نسبت عسکر به لری قطع ایدلش اولان درت شخص حنفده مدافعه ملیه وکالت جلیله سنجه تنظیم و تدویع ایدیلوب باش وکالت جلیله دن امر و تبلیغ بووریلان جدول بوجه آتیدر :

۲۵ ایلول سنه ۳۳۹ تاریخی قانوننامه نك برنجی ماده سنه توفیقاً بردها خدمت دولنده استخدام ایدلمه مك اوزره نسبت عسکر به لری قطع اولنان

آخر طویچی احتیاط ملازم ثانی نامق افندی حسین حسنی از مهیر $\frac{۳-۳۳۴}{۱۹۸۹۷}$ برنجی ماده به توفیقاً نسبت عسکر به سنك قطعی ۲۸ مارت ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

طویچی احتیاط ضابط و کلی عادل افندی سمید اولو بولو ۳۳۲ احتیاط ۱۵۷ » » » ۱۵ مارت سنه ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

بیاده احتیاط ملازم ثانی بلال افندی عثمان اوزون کوبری ۱۵۲۶۸ برنجی ماده به توفیقاً نسبت عسکر به سنك قطعی ۲۸ مارت ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

بیاده ملازم ثانی اسماعیل شوکت افندی حسین رمزی پاشا استانبول ۱۱۲۰۱ برنجی ماده به توفیقاً نسبت عسکر به سنك قطعی ۱۲ مایس ۱۲ ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

طویچی ملازم اول ماهر افندی حسین استانبول ۳۲۸-۲۷ برنجی ماده به توفیقاً نسبت عسکر به سنك قطعی ۱۲ نیسان ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانوننامه نك ایکنجی ماده سنه توفیقاً نسبت عسکر به لری قطع اولونان طبیب بیكباشی فائق حسنی افندی حسنی آقسرائی ۳۱۹ - ۶۱ ایکنجی ماده به توفیقاً نسبت عسکر به سنك قطعی ۱۲ نیسان ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

طبیب یوزباشی ویسی افندی توفیق آقسرائی ۳۳۹ - ۲۳ ایکنجی ماده به توفیقاً نسبت عسکر به سنك قطعی ۱۲ نیسان ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخی قانوننامه نك بشنجی ماده سنه توفیقاً نسبت عسکر به لری قطع اولونان طاوور حساب مأهوزی عبدالغنی افندی عبدالقادر شام ۳۱۸ - ۵۴ بشنجی ماده به توفیقاً نسبت عسکر به سنك قطعی ۲۱ نیسان ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

طویچی ملازم ثانی محمد افندی قلم بغداد ۳۲۷ - ۳۱ [۲۶ / ۲۹] تاریخی قراره موجبجه نسبتك قطعی ۲۴ مایس ۳۹ تاریخنده تصدیق عالی به اقترا ایتشد .

بازار

۷ مارت ۱۹۲۶

اداری و تحریری معاملات ایچون
مطبوعات مدیریت عمده سندھ
رسمی جریده و نشریات مدیریت
مراجعت اولتور

تشریحی مجلہ

آبونہ شرائطی
سنہ لکی ۳۰۰ نسخه اعتباریہ
۷۵۰ غروش
آئی آئی آئی: ۱۵۰ نسخه
اعتباریہ ۳۷۰ غروش
طشرہ ایچون سنہ لکی پوسٹہ اخرون
داخل اولدیغی حالده ۱۹۰۰، آلف
ایغنی ۴۵۰ غروشدر

تأسیس تاریخی ۷ نشرین اول ۱۳۳۶

چر نسخه سی ۱۰۰ پارہ در

سنه : ۴

تورکیہ جمهوریتک رسمی غزته سیدر

نومرو : ۳۱۵

قانونلر

رساله لرك قولكسيونلرنيك تنظيم و محافظه سي مجبوردير .
اوچنجي ماده — اشبو قانون تاريخ نشرندن معتبردر
درديجي ماده — اشبو قانونك احكامنك اجراسنه ماليه
وكيلي مأموردر . ۲۲ شباط ۱۹۲۶

تورکیہ ایدر وسیده داغنیس برهالده قاطسه اولده صرب
اسیرلرنك «بهرسوقی» معاينه تابع طونوطاری
مقنده قانونه

نومرو : ۷۵۰

برنجی ماده — تورکیه ایله روسیه ده داغنیق برهالده قالمش
اولان حرب اسیرلری حقنده ، حکومتین آره سندھ عقد و ۲۱
تموز ۱۳۲۷ تاریخلی قانون ایله تصدیق اولونان ۲۸ مارت ۱۳۲۷
تاریخلی عاده اسرا قاوله سی احكامنك تطبیقندن صرف نظر ایله
ایلیبلر و شهیندرلره مرقتیله «تیسه سوقی» ماهله سی ایضا اولونایلیله .
ایکنجی ماده — نشری تاریخندن معتبر اولان بوقانونك
اجراسنه خارجیه وکلی مأموردر .
۲۲ شباط ۱۹۲۶

استانبول هریتقز دانی آیار نما نلرنك نورك طیاره جمعیتده
نرك وخصیصی مقنده قانونه

نومرو : ۷۵۱

برنجی ماده — استانبولده لاله ایلده کاشی حریتقزده کان
آیار نما نلری نورك طیاره جمعیتده ترک وخصیص و مذکور آیار نما نلرنك
بدل ایجاردن متراکم مبالغه دخی جمعیت مذکورده دور اولومشدر .
ایکنجی ماده — اشبو قانون نشری تاریخندن معتبردر .
اوچنجی ماده — اشبو قانونك اجراسنه داخلیه وکلی مأموردر .
۲۲ شباط ۱۹۲۶

اموال ملیه و متروکودنه و یا مضبوط و قفلدرنه به صر مؤسسات
ایلمه برهالده صانیو بیدرک اراضی و عرصه لر مقنده قانونه
نومرو : ۷۴۸

برنجی ماده — منافع عمومی به خادم مؤسسات ایله بلدیله
و تجارت و صنایع و زرع و اوطه لرله بور مله حکومت و یا صنایع
و معادن باقیه سی طرفندن کرک رأساً و کرک اشتراک صورتیله
وجوده کتیریله ک قاریقه و مؤسسات ، اموال ملیه و متروکودن
و یا مضبوط و قفلدرن لزومی کوریله چک اراضی و عرصه لر ، اجرا
وکیلاری هیئت قراریله ، هیئت ادار لجه تقدیر اولونه سی بدل
مقابلنده صانیلایلیله .

ایکنجی ماده — اشبو قانون نشری تاریخندن معتبردر .
اوچونجی ماده — اشبو قانونك احکامنی اجرایه تجارت
و مالیه وکلی مأموردر . ۲۲ شباط ۱۹۲۶

معا قانونك ارونوز برنجی ماده سنك تعدیلی مقنده قانونه
نومرو : ۷۴۹

برنجی ماده — تمفا قانونك اونوز برنجی ماده سی آتیدکی
وجهله تمیدیل ایدلشدر :
طابع و ناشرلر ، غزته و هر نوع رسائل موقوته و غیره موقوتیه
درج ایدمچکاری اعلانلرک ، نشر ایدر نلر طرفندن بول الصاق
و ابطال اولومش نسخه اصلیه سی اخذ و آئی آئی زد لر نده فقط ایتمیه
مجبوردرلر . اعلانات مکرره ایچون مدت مذکور نك مبدائی
صوک اعلان تاریخندن اعتبار اولونور .

ایکنجی ماده — غزته لر ایله موقوت و غیر موقوت رساله لرك
طابع و ناشرلری اعلانلرک تابع اولدیغی تمفا بولنی اعلانک مندرج
اولدیغی نسخه ده محل مخصوصنه الصاق و بونسخه بی عند لایحباب
تقتیش مأمورلرینه ابراز ایدر لسه اعلانک نسخه اصلیه سی محافظه
مجبوریتندن وارسته طونولورلر . غزته لرله موقوت و غیر موقوت

۶۷ نجی اجتماع عام ضبط جریده سی مربوطدر

مرحوم صاروخان مبعوثی رشاد بلك عالمه خدمت
 وطنیه ترتیبی معاصره تحصیله عقیده قانونه
 نوسرو : ۷۵۳
 برنجی ماده — صاروخان مبعوثی رشاد بلك عالمه سنه ،
 باشقهجه ایتم وارامل معاشی ویرله مک شرطیله ، زوجہ سی عطیه
 خام ایله اوغلی مصطفی رشید بکه خدمات وطنیه ترتیبندن شهری

اللہ عزوجل و قیصری عتیقہ و صمیمہ خاتلمہ قرقر لبرا معاش تخصیص
 اولوشمدر .
 ایکنجی ماده — اشبو معاش زوجہ سنه قید حیات سوریلہ ،
 اوغله اکا تحصیلنه و قیصریله ازدواجی رتبه قدر اعطا اولور .
 اوچنجی ماده — اشبو قانون ۱ مارت ۱۹۲۶ تاریخندن
 معتبردر .
 درونجی ماده — اشبو قانون حکامتی اجراءه مالیه
 وکلی مأمورددر .
 ۲۴ شباط ۱۹۲۶

تفسیرلر

۲۲ نیسانه ۱۳۴۱ تاریخ ۶۶۱ نوسرولی (مزایمه و مناقصه
 و احوالات قانونی) نیک سکننجی و اون درونجی ماده لربنک تفسیری
 نوسرو : ۸۴
 حکومت نامنه وقوع بولاق مزایمه ، مناقصه و احالات
 حقندہ کی ۲۲ نیسان ۱۳۴۱ ، تاریخلی قانونک سکننجی و اون درونجی
 ماده لربنک نظرأ اصولی دائره سنده تأمینات موقته و بره رک مزایمه
 و مناقصه لره اشتراک اجتناب و عهدہ لربنک اجراء قلمش اولان
 طالب لربک بالآخره مدتی ظرفندہ تأمینات قطعیه و بره مکاری تقدیرده
 تأمینات موقته لری پروتستو کشیده سنه و حکم استحصاله حاجت
 قلمشزین حکومتجه ایراد قیدایدیلیر . بویوزدن خزینہ هلم برکونا
 ضرر و خسار ترتب ایتدیکی صورندہ ضرر و خسار مذکورده

آریجه حکماً طلب و تحصیل اولونور . ۱۵ شباط ۱۹۲۶
 ۱۸ نیسانه ۱۳۴۱ تاریخ و ۶۲۷ نوسرولی « ۱۳۴۱ سنه سی
 موازیک عمومی قانونی » نیک اونوز طقوزنجی ماده سنک
 تفسیری
 نوسرو : ۸۸
 ۱۳۴۰ سنه سی نهایتندن سوکره کرک مملکتکدن و کرک
 سائر مأموریتلردن قاعد ایدلمش و ایدیله بک کیمسه لردن . مملکتک
 و متن ماده ده تعداد اولوان دیکر مأموریتلره تعیین قلنه جقلره
 عائد قاعد معاشرینک قطعی لازم کلیر .
 ۲۵ شباط ۱۹۲۶

تعمیرلر

داهلیه وکالت هلییه سنه :
 صانی : ۸
 ۱۵ تشرین ثانی ۱۳۴۱ تاریخلی و ۳۱۰ نوسرولو تحریرات
 عمومی به ذیلدر :
 ملی مجادله به اشتراک اجتناب و حدود ملی خارجنده قالان ارکان
 اسراء اسرا و اضابطان و مأمورین و منسوبین عسکر به حقندہ ازا اولنه حق
 معا له بی متضمن ۲۵ اپریل ۱۳۳۹ تاریخلی قانونک برنجی ماده سنه
 توفیقاً بردها دولت خدمتندہ استخدام اولونماق اوزره مختلف
 تاریخلرده نسبت عسکر به لری قطع ایدیلان بدی شخص ایله ،
 بوگونکی تورکیه حدودلری خارجنده بولوان مملکتلرده خدمت

قبول ایدرهک و یا ایتمهک بالاختیار قالش و یا خود مذکور
 مملکتلره بلا اذونیت کیتمش و یا مأذوناً و یا تبذیلها
 صورتیله کیده رک . مدت لری تجاوز ایتدیرهش و واقع
 دهوته اجابت ایتدیرهش اولالردن طولانی مذکور قانونک ایکنجی
 ویشنجی ماده لربنک توفیقاً نسبت عسکر به لری قطع ایدلمش اولان
 درت شخص حقندہ مدافعه مله و کالتنجه تنظیم و بودج اولوان
 جدول ، مذکور اشخاصک و ضعیفتری حقندہ معلومات حصولی
 ضمننده ۴ شباط ۱۹۲۶ تاریخلی ۳۳۳ نوسرولو تذکره سامیه ایله
 باش وکالت جلیله دن ارسال بیورلغله صورتی تعمیماً تبلیغ
 اولنور :
 ۱۴ شباط ۱۹۲۶

۲۵ اپریل ۳۳۹ تاریخلی قانونه نیک برنجی ماده سنه توفیقاً بردها خدمت دولتمه استغرام ایدرهک اوزره
 نسبت عسکر به سی قطع اولونانه

احتیاط ح اب مأموری وکلی خالد افندی بن محمد خص [۸۹] برنجی ماده به توفیقاً بردها خدمت دولتمه استخدام ایدله مک
 اوزره نسبت عسکر به سنک قطعی ۲۲ تشرین اول ۳۴۱ تاریخندہ تصدیق عالی به اقترا ایله مشدر .
 متقاده طاہور امامی حسین حسینی افندی بن احمد پرزین [۸ - ۳۰۶] برنجی ماده به توفیقاً بردها خدمت دولتمه استخدام
 ایدله مک اوزره نسبت عسکر به سنک قطعی ۲۲ تشرین اول ۳۴۱ تاریخندہ تصدیق عالی به اقترا ایله مشدر .

قوای انضباطیه الای ۱ ط ۲ امامی حسن قهسی افندی مصطفی [. . .] برنجی ماده به توفیقاً بردها خدمت دولتمده استخدام ایدلمهك اوزره نسبت عسكریه سنك قطعی ۲۲ تشرین اول ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .
 متقعد حساب مأموری حسن افندی سلیمان بالیکسر [۳۲۴-۵۲] برنجی ماده به توفیقاً بردها خدمت دولتمده استخدام ایدلمهك اوزره نسبت عسكریه سنك قطعی ۱۸ تشرین اول ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .
 حساب مأمور معاوی مصطفی رمزی افندی حسن غاری عینتاب [۳۲۱-۶۹] برنجی ماده به توفیقاً بردها خدمت دولتمده استخدام ایدلمهك اوزره نسبت عسكریه سنك قطعی ۱۸ تشرین اول ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .
 قوای انضباطیه الای ۱ ده طابورامامی مصطفی کرام الدن محمودجزه صامسون [. . .] برنجی ماده به توفیقاً بردها خدمت دولتمده استخدام ایدلمهك اوزره نسبت عسكریه سنك قطعی تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .
 ملغا سلیمیه خسته خاوسی امام نایسی [اجیر] احمد جلاله الدین افندی علی طوسی [. . .] برنجی ماده به توفیقاً بردها خدمت دولتمده استخدام ایدلمهك اوزره نسبت عسكریه سنك قطعی تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر . [اسکدرده جزه فقیه محله سنده قیودان پاتا جامی او طه سنده ساکن]

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخنی قانوننامه نك ایگنجی ماده سنه توفیقاً نسبت عسكریه سی قطع اولونامه

بیاده یوزباشی احسان افندی محمد ارزنجان [۳۲۴-۴۷۳] ایگنجی ماده به توفیقاً نسبت عسكریه سنك قطعی ۲۲ تشرین اول ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخنی قانوننامه نك بشنجی ماده سنه توفیقاً نسبت عسكریه سی قطع اولونامه

طوبجی ملازم ثانی سعید شوق افندی حسن [۳۲۰-۹۸] بشنجی ماده به توفیقاً نسبت عسكریه سنك قطعی ۳۴۱/۱/۳ تاریخنده تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .
 بیاده ملازم اولی حسین حسنی افندی حسن اورته کوی [۳۲۸ ب ۲۰۰] بشنجی ماده به توفیقاً نسبت عسكریه سنك قطعی ۸ تشرین اول ۳۴۱ تاریخنده تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .
 بیاده ملازم اول یوسف ضیا افندی بن سعید قره حصار [۳۲۸ > ۲۱۷] بشنجی ماده به توفیقاً نسبت عسكریه سنك قطعی ۱۴ کانون ثانی ۹۲۶ تاریخنده تصدیق عالی به اقتراان ایلمهشدر .

نظامنامه

۲۴ تموز ۱۹۲۳ تاریخنی لوزانه معاهده نامه سنك ۹۲ - ۹۶ نجی ماده لر بنه توفیقاً تشکیل قنانه نورك - بونامه

هکیم حکمرانه عامه اصول محاکمه نظامنامه سی

دعوا به ادخالدن سوکره جریان ایدمهك تخریری اصول محاکمه نك شکل ومهتتری رئیس طرفندن تعیین ایدیلیر .
 ماده ۵۳ — صادر اولاجق حکمندن متضرر اولای بیلهك هرکس ۳۷ نجی ماده احکامه توفیقاً تنظیم ایلیمهك برعرضحال ایله دعوا به مداخله ایلیمهك بیلیر .
 مداخله دعوا ، اصل طرفینک تالیج مطالبی ایله قید دکدر .
 مداخله ، مذاکره درجه سنه کان دعوا ای اصلیه نك حکم وانتاحق تأخیر ایدمهك .
 ماده ۵۴ — مداخله طلبی طرفینه وآزانلره تبلیغ اولونور .
 بوتیلیدندن اعتباراً اونوز (۳۰) کون طرفنده طلب واقع دوچار اعتراض اولمزیسه طرفینک مسوموعیت طلبنه متعلق حق اعتراضی سائط اولور .
 اعتراض وقوعی حالده ، رئیس طرفندن تعیین ایدمهك مهلتلره تمماً مختصر برتدقیقندن سوکره ، مداخله طلبنک مقبولیتی حقنده اتخاذ قرار ایلر .

- چکن نسخه دن مابعد -

دعوا به ادخال

ماده ۵۲ — کندی برینه ویا کندی بیله برابر دعوا بی تعقیب وادامه ایچون بر شخص ثانی محاکمه به ادخال حقنه مالکیتی قرض ایدن احد طرفین ، اگر مدعی علیه ایسه لایحه جوابیه ایچون ، اگر مدعی ایسه بواب الجواب لایحه سی ایچون .
 مهلتلر طرفنده بو طلبی درمیان ایتلیر . عکس تقدیرده حق ساقطدر . دعوا به ادخال طلبی ، قلم دائره سنه ، شخص ثانیه خطاباً ، ۳۷ نجی ماده حکمنه موافق برورقه مخصوصه تودیلیمه درمیان اولونورکه بو ورقه شخص ثانیه و طرف خصم ایله آزانلره تبلیغ قیلدور .
 دعوا به ادخال ایدلمک ایسته نیان شخصه ، عین زمانده ، دها اول مبرزاوراق ووثائق صورتلری تودیع وآرتق کندیسی دعوا نك طرفینندن عد وتلقی اولونور .

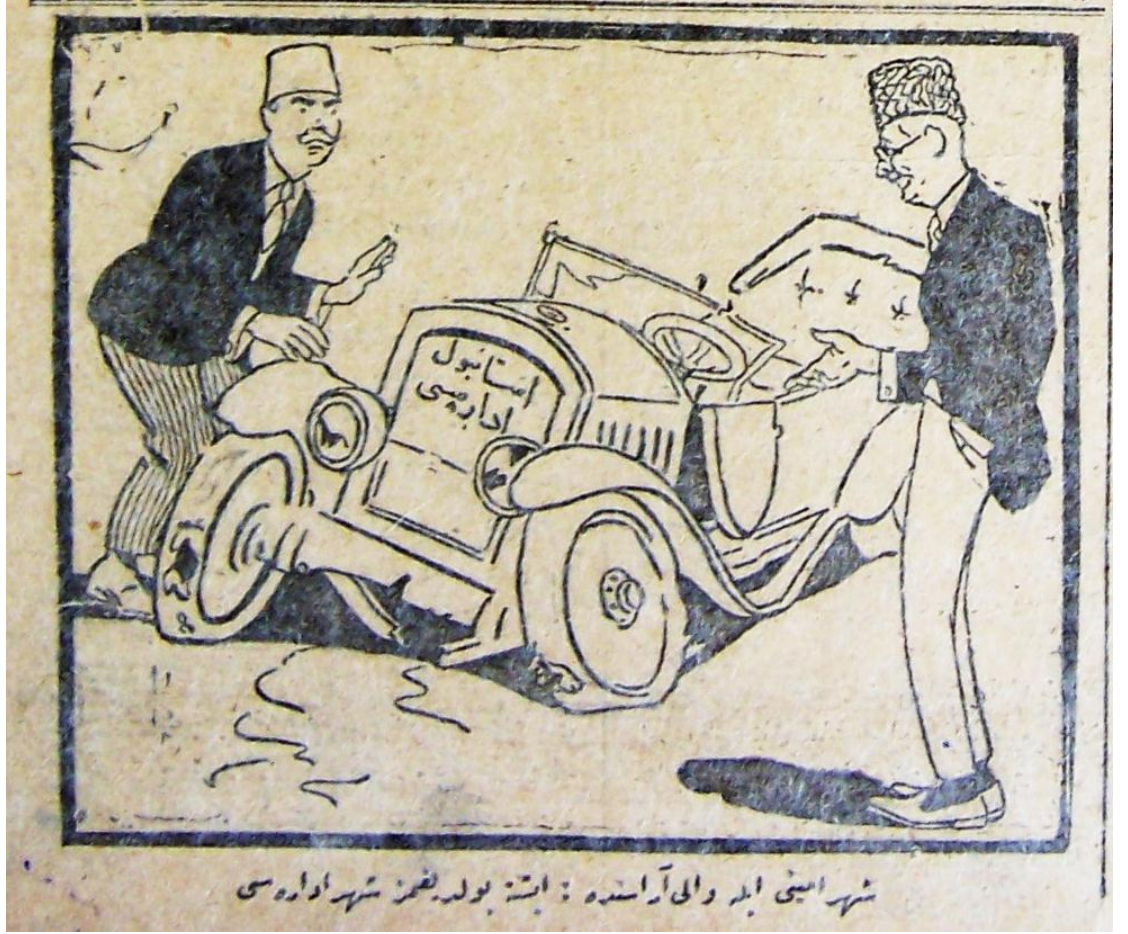
Ek 13: İstanbul Vilayeti Hükümet Konağı'nın Mermer Levhası

Cumhuriyet, 9 Kanun-ı Evvel 1924, s.1

Ek 14: 1924 Yazında Basının Yorumuyla İstanbul'un İdaresi

Cumhuriyet, 17 Haziran 1924, s.1

Ek 15: Vali Raşid Bey'in Görevden Alınması

Cumhuriyet, 11 Eylül 1924, s.1

والى راشد بكة ايشدن آل چكدیر ییلدی
والى وکالتیه یولیس مدبری حسنی بک تصیبن اولونمشر
راشید بک عقیده تحقیقات باسماشدر

والى بک چکلیوک ایستمدیردی، فقط ...

حسنى بکک ولایت مقامنده آیدمدیردی رسمی
اطرافنده دون استحصال ایله دیکمز معلومات برجه آیدر:
تبدیل قراری ناصیل تبلیغ ایلمدی
دون ساعت دوده دوغری داخله وکالتدن
[ناهیدی ایکجی صحیفده]

والى راشد بک ، بویوک سفالتالین صوکره
صم صیق بایشدیغی ولایت صاندالیسندن نهایت
یووارلاوب کیتدی . والى بکه ایکی کون اول
استغفا ایلوب کیتمه حسنی توصیه ایلدیکمز زمان ،
اورنده قلمنده اصرار ایش وحقی بر آزلق مانور ایش
داخلیه وکیلی رجب بکک معلومانى داخلنده بایشدیغی
سویله که قدر ایلمی به وارمشدی .

دونکی باش مقاله مزده والى بکک باب عالیده کی
اوطه سنده اوطور عقیده اصرار ایله مانور ایشه دوام
ایتمکده بولوندیغی یازلیرکن شویله دنیلیوردی :
« ... البته حقیقه منصفانه استغفا طریقی اختیار
ایتمه هر عنود و متعود ایچون اختیاری ضروری
مهاله بایشلاچق ، یعنی کندیسی بر افاق ایسته مدیکی
ولایت صاندالیسندن دها قدرتی بر ائک چکوب
آتمه سیله اوز ایشدیر بلاجقدر . »

فی الحقیقه عقل ومنطقه کویستردکی آجیق حقیقت
بولیدی . نتکه کم دون داخلیه وکالتدن تبلیغ
ایدیبان شیفره لی بر تلغراف نامه ایله والى راشد بکه
ایشدن آل چکدیر ییلدی ایشمار ایلدیلوردی . چونکه
اوز تاده موضوع بحث اولان بویوک جمهوریتک
اداری حیثیتی ایلی . داخلیه وکالتنی - بر آزل
کیککیش اولمقده برابر - بومستله ده کی قراردن دولایی
تقدیر ایدرز .

راشید بکک عزلی حادثه حسنی حقیقه بایشلان تحقیقات

**Ek 16: İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu Vilayetlerinin İdaresine
Yönelik Tartışmalara Karikatürize Bir Bakış**

Cumhuriyet, 6 Ağustos 1925, s.1

ÖZGEÇMİŞ

Eminalp Malkoç, 16 Mayıs 1970 İstanbul doğumludur. İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1994 yılında Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden birincilikle mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda, Yrd. Doç. Dr. Hamdi Alaslan'ın danışmanlığında hazırladığı Tekeoğulları Beyliği adlı tez ile 1997 yılında yüksek lisansını tamamladı. 1996 senesinden itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi'nde okutman olarak görev yapmaktadır.

Yayınlar

Kitaplar

:

Devrimin Kültür Fidanlığı - Halkevleri ve Kadıköy Halkevi, Derlem Yayınevi, İstanbul 2009.

Uluslararası Makaleler

:

“*Avrupa Dengelerinin Gölgesinde İşkodra Kuşatması 1912-1913*”, **Türkoloji Kültürü**, Cilt:1, N: 1, Kış 2008, s.65-80.

“*The Liquidation Process of an Enlightenment Project People's Houses*”, **International Review of Turkology**, Volume:1, N:1, Winter 2008, s.15-28.

“*The 1927 Republican People's Party Congress and Mustafa Kemal's Great Speech From the Perspective of İkdam Newspaper*”, **International Review of Turkology**, Volume:1, N:2, Summer 2008, s.41-53.

“*Activities of British Council in Turkey in 1940's Through People's Houses*”, **International Review of Turkology**, Volume:2, N:4, Summer 2009, s.23-38.

“*Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi*”, **Türkoloji Kültürü**, Cilt:2, N:4, Yaz 2009, s.35-54.

“*The Problem of Turkish Captives in Russia from Moskow Treaty to the First Years of the Turkish Renovation*”, **International Journal of Turcologia**, Volume:4, N:7, Printemps/Spring 2009, s.77-92 (Serkan Tuna ve Eminaalp Malkoç ortak yayınıdır).

“*Bir Aydınlanma Projesi Halkevlerinin Tasfiye Süreci*”, **Türkoloji Kültürü**, Cilt:3, N:6, Yaz 2010, s.5-17.

“*An Example of Stock Exchange Speculation in Early Republic Period*”, **International Review of Turkology**, Volume:3, N:6, Summer 2010, s.9-16.

“*Büyük Savaş Öncesi Üniversitelilerin Diyalog Örneği: Türk ve Romen Öğrencilerin 1914 Gezileri*”, **Türkoloji Kültürü**, Cilt:4, Sayı:8, Yaz 2011, s.109-123

Ulusal Makaleler :

“*Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Sayı:9, Yıl:5/2006, s.89-127.

“*Kadıköy Halkevi ve Faaliyetleri 1935-1951*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Sayı:10, Yıl:5/2006, s.105-164 (Eminaalp Malkoç, Ali Şahin, Silvert Malhasyan ve Sertaç Solgun’un ortak yayınıdır).

“*Sosyo-Kültürel Devrimin Aracı: Halkevleri (1932-1951)*”, **Bilgi ve Bellek**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi, Sayı:7, Yıl:4, Kış 2007, s.70-87.

“*Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Sayı:11, Yıl:6/2007, s.93-162.

“*Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu’nun Kaleminden Ahmet Rıza Bey ve Yazışmaları*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Yıl:6/2007, s.107-163.

Makaleler :

“*Ahilik ve Osmanlı Devleti I*”, **Üretim Dünyası**, Yıl:1, S:3 (Mayıs 1995), s.50-51.

“*Ahilik ve Osmanlı Devleti II*”, **Üretim Dünyası**, Yıl:1, S:4 (Haziran 1995), s.54-55.

Bildiriler :

“*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Balkanlarla Gayri Resmi Kültürel Temaslar: Darülfünun Öğrencilerinin Romanya Gezisi*”, **7. Uluslararası Atatürk Kongresi-Bildiriler**, Üsküp-Manastır 17-22 Ekim 2011 (Bildiri basım aşamasında)

Araştırma Projeleri :

“*1909-1929 Yıllarına Ait Arşiv Kataloglarından Hareketle Mühendislik Tarihimizi Yazmak ve İTÜ Mühendislik Öğrencileri Tarafından Çıkartılan Eski Harfli ‘Şaka’ İsimli Mizah Dergisi’ni Günümüz Türkçesine Kazandırmak*”

İTÜ BAP Projesi, Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Tuncay Zorlu